КОНСТАНТИНКА КАЛАЙДЖИЕВА

ИСТОРИЯ НА НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ” 1978–1944 И ВЪПРОСИ ЗА СЪВРЕМЕННОТО Ѝ РАЗВИТИЕ

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Константинка Калайджиева

ИСТОРИЯ НА НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ 1944–1978

и въпроси за съвременното ѝ развитие

София, 2018

Настоящото е-издание е посветено на
140 години от основаването на Националната библиотека
и се осъществява благодарение преотстъпването
на авторските права от Константинка Калайджиева.

© Константинка Кирилова Калайджиева, автор, 2018

© Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, 2018

ISBN 978-854-523-159-9

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод / 3

НАЦИОНАЛНИТЕ БИБЛИОТЕКИ И БИБЛИОТЕЧНИ СИСТЕМИ ПРЕЗ 20 ВЕК / 7

ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИЕТО НА НАЦИОНАЛНИТЕ БИБЛИОТЕКИ И БИБЛИОТЕЧНИТЕ СИСТЕМИ В СВЕТА ПРЕЗ 20 ВЕК / **8**

Научно-техническата революция и националната библиотека / **11** Международните организации ЮНЕСКО и ИФЛА и проблемите на националната библиотека **/ 12** Задължения при изграждане на НАТИС / **16** Типология, задачи и функции / **18**

ПРЕДПОСТАВКИ ЗА НОРМАЛНОТО ФУНКЦИОНИРАНЕ И РАЗВИТИЕ НА НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА „КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ / 20

ОБЩЕСТВЕНО-ПОЛИТИЧЕСКА ОБСТАНОВКА И КУЛТУРНИ ПРЕДПОСТАВКИ / **21**

Обществено-политическа обстановка / **21** Икономическо развитие на страната / **22** Грижи на държавата за образованието, книгоиздаването, културата и науката / **25** Обективна необходимост от съвременна национална и блиотека и библиотечна система у нас / **28 СГРАДА / 29** Довършване на стоежа в следвоенния период / **30** Постъпки за разширяване на сградата / **35**

ПЕРСОНАЛ / 47 ФИНАНСИРАНЕ / 59

РЪКОВОДИТЕЛИ НА НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА 1944–1978 г. / **61**

Директори / 61 *Тодор Боров* / ***61*** *Трайчо Костов* / ***63*** *Георги Михайлов-Добрев* / ***64*** *Орлин Василев* / ***66*** *Константинка Калайджиева* / ***66*** **Заместник-директори / 68** *Иван Панайотов* / ***68*** *Божана Божинова-Троянова* / ***69*** *Анелия Вълчева* / ***70*** *Лиляна Албанска* / ***71*** *Кирила Възвъзова* / ***72*** *Кремена Зотова* / ***73***

МЕЖДУНАРОДНИ КОНТАКТИ / **74**

Сътрудничество със СССР и с други социалистически страни / **75** Форми и методи на сътрудничество / **77** Връзки с националните библиотеки на страните от Балканския полуостров / **81** Международни контакти с библиотеки и сродни институции от западните страни / **83** Участие на НБКМ в международни форуми **/ 86** Международната федерация на библиотечните асоциации (ИФЛА) и ЮНЕСКО / **86** НБКМ в ИФЛА и ЮНЕСКО / **87**

ЦЕНТРАЛНА НАУЧНА БИБЛИОТЕКА / 95

ПОЛИТИКА НА КОМПЛЕКТУВАНЕТО / **96**

Опити за изработване на концепция / **97** Съвет по комплектуването / **103** Международни тенденции / **104** Концепция за политиката на комплектуване в НБКМ / **105 Периодичен фонд / 110** Историята, свързана с изграждането на периодичния фонд в НБКМ / **111 Справочен фонд / 120 Фонд „Чуждестранни официални издания и издания на международни организации“ / 122**

Средства и пътища за реализиране политиката на комплектуването / **127** Държавна политика за националния книжовен фонд / **127** **Външнотърговската организация** / **129** **Книгообмен** с библиотеки и институти в СССР / **135** Книгообменът със западните страни / **142**

ОРГАНИЗАЦИЯ И ОБРАБОТКА НА БИБЛИОТЕЧНИЯ ФОНД / **150**

Първи етап на каталогизирането. В Съдебната палата (1945–1947 г.) / **150** Подготовката на каталозите за предстоящото откриване сградата на НБ за читатели (1948–1953 г.) / **151** Цялостна система от каталози и картотеки / **158** Сводни каталози за получаваните в страната чуждестранни периодични издания и книги / **163** Методична дейност / **164** Международно сътрудничество / **165**

ОБСЛУЖВАНЕ НА ЧИТАТЕЛИТЕ / **168**

Тенденции в световната теория и практика / **168** Читателското обслужване в първото следвоенно десетилетие / **169** Нова концепция за читателското обслужване. Реорганизиране на НБ в съвременна научна библиотека / **174** Организиране и поетапно откриване на отраслови научни читални / **180** Обслужване на читателите през 60-те и 70-те години / **181** Културно-масовата дейност на НБ / **183** **Музикалният отдел** / **189** Ръководство на отдел „Ползване“ / **192**

СПРАВОЧНО-ИНФОРМАЦИОННО ОБСЛУЖВАНЕ / **194**

Етапи в развитието на справочно-информационната дейност в Народната библиотека „Кирил и Методий“ / **194** Библиографско-информационно обслужване за правителството и за други органи на социалното управление / **197** Методическа помощ и сътрудничество / **200** Сътрудничество с информационната система. Опити за обща автоматизация на справочно-информационната дейност / **201** Персонал / **203**

РЪКОПИСНО-ДОКУМЕНТАЛЕН СЕКТОР / 206

РЪКОПИСНО-ДОКУМЕНТАЛЕН СЕКТОР / **207**
ОТДЕЛ „РЪКОПИСИ“ / **210**

Характер на ръкописната сбирка в НБКМ / **213**

СТАРОПЕЧАТНИ, РЕДКИ И ЦЕННИ КНИГИ / **216**

Българска възрожденска периодика / **218** Редки и ценни издания / **219**

АРХЕОГРАФСКА КОМИСИЯ / **219**

Своден каталог на ръкописите в България / **222** Пропаганда на нашето ръкописно културно наследство / **223**

БЪЛГАРСКИ ИСТОРИЧЕСКИ АРХИВ / **226**

Заварена наличност и обем на архивните фондове / **230** Характер на съхраняваните в Български исторически архив документи / **231** Персонал и грижи за квалификацията му / **234**

ПОРТРЕТИ И СНИМКИ / **236**

Характер и обсег на сбирката / **236**

ОРИЕНТАЛСКИ СБИРКИ / **241**

Характер на ориенталските сбирки в НБ / **244**

НАУЧНА ДЕЙНОСТ В ОБЛАСТТА НА ПАЛЕОГРАФИЯТА, АРХИВИСТИКАТА, ОРИЕНТАЛИСТИКАТА И РЕСТАВРАЦИЯТА НА ХАРТИЯТА / **252**

Старопечатна и възрожденска книжнина / **252** Славянски ръкописи / **253** Български исторически архив / **255** Портрети и снимки / **256** Ориенталски ръкописи и османотурски архив / **257** Хигиена и реставрация на хартията / **259**

ОБСЛУЖВАНЕ, МЕТОДИЧЕСКА ДЕЙНОСТ, СЪХРАНЯВАНЕ / **260**

Културно-масовата дейност / **263** Методическа дейност / **263**

ХИМИЧЕСКА ЛАБОРАТОРИЯ ЗА ХИГИЕНА, КОНСЕРВАЦИЯ И РЕСТАВРАЦИЯ НА ПИСМЕНИ МАТЕРИАЛИ / **266**

Внедряване на нови методи / **268** Методическа помощ / **273**

ЦЕНТЪР ЗА НАЦИОНАЛНА БИБЛИОГРАФИЯ / 275

ЦЕНТЪР ЗА НАЦИОНАЛНА БИБЛИОГРАФИЯ / **276**
ТЕКУЩА НАЦИОНАЛНА БИБЛИОГРАФИЯ (ТНБ) / **279**

Предпоставки, създадени от българската държава, за развитието на българската ТНБ / **281** Етапи в развитието на българската ТНБ / **283** 1945–1952 г. / **283** 1952–1963 г. / **284** Периодът след 1964 г. / **285** Център за национална библиография / **286** **Централната каталогизация** / **286** Кадрови потенциал / **288** Международните контакти и сътрудничество / **289** Структура на българската текуща национална библиография / **290** **Български книгопис** / **293** **Българският периодичен печат** / **299** **Летопис на статиите от периодичния печат** / **301** **Булгарика** / **304** **Библиография на българската библиография** / **306**

Законодателство за задължителния депозит в България / **308**
Архив на българската книжнина / **312**
Статистика на българската книжнина / **317**

РЕТРОСПЕКТИВНА БИБЛИОГРАФИЯ НА БЪЛГАРСКАТА КНИЖНИНА / **321**

Репертоар на българския периодичен печат 1844–1944 / **321** **Български периодичен печат. 1944–1969 г.** / **325** **Репертоар на българската книга** / **326** **Български книги. 1944–1969 г.** / **334** **Библиография на българската библиография** / **335** **Ретроспективна библиография Булгарика** / **337**

НАУЧНА ДЕЙНОСТ В ОБЛАСТТА НА БИБЛИОГРАФИЯТА / **343**

БИБЛИОТЕКА ЗА БИБЛИОТЕКИТЕ / 350

ОРГАНИЗАЦИОННО И НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКО РЪКОВОДСТВО НА БИБЛИОТЕЧНАТА СИСТЕМА / **351**

Начални стъпки на Научно-методичния център в Народната библиотека / **352** Проблеми със Съюза на читалищата / **355**

ИЗГРАЖДАНЕ НА ТЕРИТОРИАЛНАТА БИБЛИОТЕЧНА МРЕЖА ОТ ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНИ БИБЛИОТЕКИ / **359**

Форми и методи на методическа дейност за укрепване на ОБ / **361** Квалификационна дейност / **366** Резултати и ефективност от организационно-методическото ръководство при изграждането на териториалната библиотечна система / **371**

УСИЛИЯ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА ЕФЕКТИВНА СИСТЕМА ОТ НАУЧНИ БИБЛИОТЕКИ / **374**

Единната библиотечна система в България – в унисон с решенията на ЮНЕСКО и ИФЛА / **375**

НАУЧНА ДЕЙНОСТ В ОБЛАСТТА НА БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕТО / **380**

Теоретико-методологични въпроси на библиотекознанието / **381** Организация и кадрови потенциал на Научно-методичния център / **389**

ОПИТ ЗА ФОРМИРАНЕ НА СЪВРЕМЕННА НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕЧНА ПОЛИТИКА / **393**

Историята на Постановление № 2 „За изграждане на основни положения за организиране на единна библиотечна система в Народна Република България“ / **393**

УСИЛИЯ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА НАЦИОНАЛНА ИНФОРМАЦИОННА СИСТЕМА (NATIS) В БЪЛГАРИЯ / **399**

НАУЧНА И ИЗДАТЕЛСКА ДЕЙНОСТ / 407

ЦЕНТЪР ЗА НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ В ОБЛАСТТА НА БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕТО, БИБЛИОГРАФОЗНАНИЕТО И КНИГОЗНАНИЕТО И ПРОБЛЕМИ НА НБ КАТО НАУЧНОИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ИНСТИТУТ / **408**

Условия за организацията и управлението на научноизследователската дейност в съвременната национална библиотека / **409** Нормативни документи, регламентиращи научната дейност / **413** Организация и управление на научната дейност / **415**

ИЗДАТЕЛСКА ДЕЙНОСТ / **421**

Периодични издания / **421** Библиографски репертоари за българската книжнина / **422**

СЛУЖЕБЕН РАЗДЕЛ / 427

Промени в наименованието на българската национална библиотека / **428**

Основни нормативни документи за библиотечното дело у нас и за Народната библиотека „Кирил и Методий“ / **428**

Постановление № 2 на Министерския съвет на Народна Република България за утвърждаване основни положения за организиране на единна библиотечна система в Народна Република България / **431**

Наредба за задачите и устройството на Народна библиотека „Кирил и Методий“ / **434**

Правилник на окръжната библиотека / **441**

Честванията на Народната библиотека по случай годишнини от основаването ѝ / **445**

Цитирана литература / 447
Авторски показалец / 471
Именен показалец / 474
Списък на съкращенията / 480
Снимки на ръководния състав / 481

ВЪПРОСИ ЗА СЪВРЕМЕННОТО Ѝ РАЗВИТИЕ / 485

Quo vadis?
Държавната политика към Националната библиотека (1879–1944 г.) / **487**

Тенденции в развитието на националните библиотеки по света
Опит за сравнителен обзор от 18 до 21 в. / **503**

Поколенията ще ни съдят – перманентната книгохранилищна криза на Българската национална библиотека / 528

Увод

Необходимо ли е издаването на още една книга за историята на българската национална библиотека? Колебливото отношение към този въпрос се диктуваше от професионалния скептицизъм на човек, чийто живот е преминал сред книгите. Библиотекарят знае колко стотици хиляди никому ненужни томове събират прах в книгохранилищата, колко малко книги действително са необходими на хората, колко бързо потъват в забвение дори много нашумели за известен период автори и техни произведения.

Убеждението, че националната библиотека е дълговечна институция, която ще съществува докато съществува България, че е по-полезно да се вграждат усилията в това монолитно дело, вместо да се пише за нея, винаги е доминирало в съзнанието ми.

Генерацията, към която принадлежа, започна да изгражда българската национална библиотека от пепелищата на Втората световна война. Този съзидателен процес се превърна в дело и смисъл на нашия живот. Прилагайки творчески световния опит, адаптирайки го към скромните възможности на малката ни страна, за нашето следвоенно поколение бе истинско предизвикателство да намери вярно решение каква национална библиотека да бъде създадена в България. Това бе не само професионална, но и патриотична задача, защото националната библиотека е един от индикаторите за културата на всяка държава и нация. В кратки срокове Народната ни библиотека бе изградена като полезна за обществото многопланова институция. В структурата ѝ бяха развити всички основни типологични функции, изпълнявани от най-добрите съвременни национални библиотеки:

- централна научна библиотека, обслужваща всестранния прогрес на нашето общество;
- библиотека за библиотеките, изграждаща добре организирана библиотечна система в цялата страна;
- център за библиографска информация на българската книжнина;
- пазител на ръкописно-документалното ни историческо наследство;
- научен институт по библиотекознание, библиография, архивистика, ориенталистика и хигиена на книгата.

Нашата генерация си отиде с чувство на изпълнен дълг, с вяра, че следващите поколения ще внедрят новите съвременни технологии в библиотечно-информационното обслужване, ще изведат Народната библиотека на по-висок етап, използвайки добрите традиции и постижения.

Големите исторически трусове от 90-те години на 20 в., разпадането на социализма като обществен строй, навлизането в „преходния период“ разрушиха мостовете на приемственост между поколенията дори в такава толерантна и спокойна атмосфера, характерна за Народната библиотека. Мътната река на нихилизма към всичко създадено през социализма, пренебрежението към заварените ценности и професионални достижения нанесоха големи поражения във всички сфери на живота ни, включително и в Народната библиотека. А всеобщата финансова криза се отрази катастрофално на нейното развитие.

Тези и редица други събития и съображения ме накараха да преодолея колебанията си дали е необходимо да се пише история на Народната библиотека. Сентенциите Ars longa vita brevis и Scripta manent се оказаха валидни за всички времена. Написаното е мост между миналото и настоящето, мост между поколенията.

Вярвам в бъдещето на България. За мен тя не е, както някои казват, „тази страна“, а е моята, нашата страна. Очаквам, че животът ще се нормализира, че държавата няма да абдикира от задълженията си към българската култура и към Народната библиотека, че ще осигурява в бъдеще необходимите финансови и други предпоставки за нейното нормално развитие.

Вярвам също, че в нашата богата на умни и талантливи хора родина ще се намерят способни, инициативни и родолюбиви български библиотекари, за да изградят една обновена национална библиотека – година да осигури и у нас съвременно, информирано общество. Тази задача не отстъпва по важност на модернизирането на армията.

Бъдещите съзидатели на обновената ни национална библиотека трябва да познават историята ѝ. Ако могат във взаимовръзка да видят нейното минало, настояще и бъдеще, вероятността да изберат оптимален модел за развитието ѝ става по-голяма.

Историята на Народната библиотека е необходима, защото е част от българската културна история. В нашето съвремие на агресивна глобализация, всеки народ, който иска да съхрани своята идентичност, трябва да познава историята си. Културата на нашата малка нация трябва да намери своето място в културата на обединена Европа, без да се обезличава. Националната библиотека е емблематична институция на всяка суверенна държава. Народната библиотека „Кирил и Методий“ си беше извоювала достойно място като равностоен и уважаван партньор в международното библиотечно-информационно обслужване. Сега, когато се стремим да ни приемат в Европа, трябва да се знае, че нашата национална библиотека и библиотечната ни система бяха в Европа. Не като бедни роднини, а като равностойни партньори. Това трябва да вдъхва вяра на нейните бъдещи съзидатели, чиято задача ще бъде да достигнат съвременните успехи на европейските национални библиотеки.

Задачата им няма да е лека, защото допуснатото изоставане с едно-две десетилетия в нашето съвремие се равнява на цяла епоха. Окуражаващ пример при преодоляването на трудностите нека им бъде следвоенната генерация, която започна от нищо, от пепелищата. За тези сътрудници на Народната библиотека, които не бяха чиновници, а ентусиазирани съзидатели, вградили целия си съзнателен трудов живот в темелите на българската национална библиотека, се почувствах задължена да разкажа.

Реалността, в която живеем, е като след загубена война. Въпреки че възстановяването на страната зависи преди всичко от макроикономиката и много малко от отделните индивиди, все пак смятам, че всеки трябва да направи това, което е по възможностите му, за да не потънем в мрака на безвремието и безразличието. Единственото малко нещо, което въпреки напредналата си възраст можах да направя, е написването на тези страници от историята на Народната библиотека „Кирил и Методий“. Те се отнасят за развитието ѝ от първите следвоенни години до нейния стогодишен юбилей през 1978 г. Този период съвпада с работата ми в Библиотеката. Като свидетел и активен участник реших, че мой професионален и граждански дълг е да разкажа какво бе направено.

Следователно това не е цялостна история на Народната библиотека, а само част от нейната история за един твърде близък по време период в условията на социализма, който е оспорван поради политически идеологеми. В стремежа си да документирам добросъвестно излаганите събития, се наложи да се позовавам на голям брой публикации от наши и чужди автори, както и да прегледам около половин милион документа, предадени от НБКМ на Държавно архивно управление.

Надявам се, че хората от времето, през което сме работили заедно, ще внесат „поправки и добавки“ за още по-достоверно представяне на дейността и значението на Народната библиотека през този период. Въпреки стремежа ми към максимална обективност, не изключвам елементи на субективизъм.

За да избегна тази вероятност, помолих някои мои колеги предварително да прегледат онези раздели, които най-добре познават.[1] Като автор обаче нося своята професионална и лична отговорност за представения на вниманието на читателите материал.

В нашия забързан век на Internet, когато „мишката“ изяжда „книжката“, малцина ще са тези, които ще прочетат изцяло предлаганите обемисти материали за историята на Народната библиотека. Много по-вероятно е те да бъдат използвани като справочник за определени дейности, лица и събития от нейната най-нова история. Всяка от основните дейности на Библиотеката е представена като завършена сама за себе си част и за да бъдат спестени чести препращания, са допуснати доста повторения.

Настоящото е-издание е етап към написването на една сбита, „читаема“, необременена с голям справочен апарат, достъпна за по-широк читателски кръг история на Народната библиотека. Тя ще бъде колективно дело. Периодът от основаването на Библиотеката до 1900 г. е представен от Кирила Възвъзова, периодът 1900–1944 г. — от Анелия Вълчева. Искам да вярвам, че ще бъде написана историята на Народната библиотека и за последните десетилетия, за да се обхване цялостното ѝ развитие.

Стремежът е това е-издание да включва както книгата „Материали за историята на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ 1944—1978 г.“, публикувана през 2003 г., така и статии, които съм писала след това и засягат въпроси за съвременното ѝ развитие.

Надявам се, че в настоящото е-издание ще бъде спазено правилото, приписвано на Аристотел: „Книгата е добра, ако авторът казва в нея всичко, което трябва, само онова, което трябва, и така, както трябва“.

[1] Вж. *Благодарност*.

Благодарност

Като дългогодишен сътрудник и ръководител на НБКМ се чувствам задължена да подготвя материал за историята на този наш културен институт. Убедена съм, че никой друг не би положил толкова усилия за събиране на факти и данни, както и за осмисляне на извършеното през периода 1944–1978 г. Ако бих могла да подготвя изданието по време, когато бях директор на Библиотеката, щях да имам широки възможности за реализирането на това начинание. Но един директор, ако добросъвестно изпълнява задълженията си, няма време за писане на история. Пък и за нея се изисква известна дистанция от време.

За съжаление, когато вече не съм ръководител на Библиотеката, срещнах неочаквани финансови и други затруднения, които ми наложиха да приложа широко възприетия принцип на „самиздат" за изданието от 2003 г.

Благодаря на моите внуци, Светла и Филип, без чиято материална подкрепа то не би могло да види бял свят. Признателна съм и на сина ми Велко, който след напрегнати дежурства като лекар в Бърза помощ, отделяше време за въвеждане на текстовете и таблиците в компютъра.

Изказвам благодарност на инж. Банко Алашки, ръководител на печатната база на Народната библиотека. Въпреки че не е библиотечен работник, той се отнесе с разбиране и с желание се зае да отпечата изданието от 2003 г.

Благодаря също на Мария Личкова и особено на Василка Стефанова, които работиха върху предпечатната подготовка.

Чувствам се особено задължена за колегиалната подкрепа и проява на добри чувства от страна на доц. Александър Димчев, който лично разпечата от дискетите първия екземпляр, върху който се прави редакция на изданието от 2003 г.

Благодаря също на Ефросина Ангелова и Райна Струмина, които помогнаха библиографските данни за цитираната литература да бъдат съобразени със стандарта за описание.

Задължена съм на моите стари приятели и съратници в НБ, които отделиха време, за да прочетат разделите, които най-добре познават, да изкажат мнението си и да дадат конкретни бележки.

Юрий Дюкмеджиев и Лили Горинова се запознаха с раздела „Политика на комплектуването"; Виктория Тилева, Дора Попсавова и Стефан Андреев – с „Ръкописно-документалния сектор"; Гинка Съйкова – с „Химическата лаборатория"; Вера Даскалова и Лора Даскалова – с „Организация на фондовете и каталозите"; Лора Даскалова и Слави Рахнев – с „Библиотека за библиотеките".

Надявам се, че допълнително ще изкажат мнението си и други сътрудници на Народната библиотека, за което им благодаря!

Благодаря на ръководството на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий", че с настоящото е-издание както текстът на книгата от 2003 г., така и написаните по-късно материали за развитието на националната библиотека ще имат възможност да стигнат до повече читатели.

НАЦИОНАЛНИ БИБЛИОТЕКИ
И БИБЛИОТЕЧНИ СИСТЕМИ ПРЕЗ 20 ВЕК

ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИЕТО НА НАЦИОНАЛНИТЕ БИБЛИОТЕКИ И БИБЛИОТЕЧНИТЕ СИСТЕМИ В СВЕТА ПРЕЗ 20 ВЕК

Развитието, задачите и функциите на националната библиотека са в пряка зависимост от историческия етап и от социалните потребности на обществото. Това правило е валидно за всяка обществена институция, но то важи с особена сила за националната библиотека.

Тя е продукт на най-новата човешка история – създава се в момент, когато буржоазнодемократическата революция разрушава феодалните обществени формации и нацията, осъзнала своето единство и могъщество, се стреми да събере писмените паметници и литературата, отнасящи се до нейното минало, настояще и бъдеще.

Терминът „национална библиотека“ се употребява за първи път по времето на Великата френска революция, когато през 1789 г. Конвентът обявява бившата кралска библиотека за народна собственост и я наименова Bibliotheque nationale de France.

За разлика от всички останали библиотеки, които се създават за нуждите и потребностите на определени категории читатели, националната библиотека служи на държавата и на нацията като цяло. Тази специфика на националната библиотека се дава в първата дефиниция, поместена в терминологичния речник на Харод (448): *Това е библиотека, издържана от държавата и служеща на нацията като цяло... Обикновено има право на депозитен екземпляр. Функция на такава библиотека е събирането и пазенето за бъдещите поколения на публикуваните в страната книги, периодични издания и вестници*.

Това първо определение, твърде точно за своето време и валидно до днес, дълги години остава незабелязано.

Основното социално предназначение на националната библиотека – да служи на държавата и нацията като цяло съобразно изискванията и нуждите на определен исторически етап – по-късно се дискутира в редица страни. В изданието, посветено на 50-годишнината на Дойче Бюхерай в Лайпциг, се посочва, че създаването на националната библиотека се „обуславя от еманципацията на буржоазията и образуването на националните държави“. Свързвайки създаването на първата национална библиотека с Великата френска революция, по-нататък се отбелязва: *Както идеите на Френската революция оказват влияние на социалния и политически живот на целия свят, така идеята и понятието национална библиотека получават разпространение в други страни.*

Подобна интерпретация се дава и от български автори (151, 160, 388, 438). Най-цялостно се разглежда социалното предназначение на националната библиотека като държавна институция от руския автор Н. И. Тюлина (413). Тя употребява термина „государственность“ като има предвид цяла система от свойства:

а) подчиняване цялата дейност (на НБ) на социалните и политически интереси на държавата; б) финансова и административна принадлежност към държавата; в) общодържавна, т.е. неограничена от географски, ведомствени или от други рамки мащаби на дейност. Всеки от тези белези може да бъде присъщ и на други библиотеки. Но в своето единство, в неразделната си съвкупност, те са свойствени само на националната библиотека.

В бившия Съветски съюз националната библиотека носи наименованието „държавна“, в славянските страни – „народна“, в САЩ и Япония – „парламентарна“, в други страни, за да се обозначи общонационалната ѝ принадлежност, се нарича „British Library“ или „Deutsche Bibliothek“, но независимо от разликата в наименованието, това е централната държавна библиотека, обслужваща нацията като цяло. Националната библиотека е „модерен продукт“, както я нарече Есдейл в труда си, посветен на националните библиотеки в света (470). През 19 в., като резултат от формирането на буржоазни държави, след Френската национална библиотека се

създават национални библиотеки в още 20 страни, през първата половина на 20 в. – в повече от 30 страни, след Втората световна война, когато започва деколонизацията, до 1965 г. се създават останалите национални библиотеки. Този динамичен процес продължава до днес.

Както в началния период на нейното формиране, така и по-късно, най-съществената задача на националните библиотеки си остава събирането и съхраняването културното наследство на нацията – ръкописи и документи, публикации, карти и графики, музикални произведения и т.н. В качеството си на депозитариум за новополучаваната печатна продукция (обикновено въз основа на закон за задължителен депозит), националната библиотека издава национална регистрационна библиография, подготвя печатни каталози на специалните си ръкописни сбирки и на други свои колекции. Изпълнението на тази задължителна за всяка националната библиотека задача – обославя твърде големи различия в обема, богатствата и качеството на всяка националната библиотека поотделно, защото е функция от културното развитие на дадена нация и държава. В съхранените колекции на всяка отделна националната библиотека рефлектира културната история на страната, което я прави преди всичко престижна държавна институция, изпълняваща повече от един век предимно музейни функции. По това време националната библиотека е елитарна институция, посещавана от ограничен брой читатели.

Изключение правят само няколко големи национални библиотеки в най-процъфтяващите през 19 в. държави, които се нуждаят от висококачествено библиотечно обслужване на просперираща буржоазна класа. Типичен пример в това отношение са Френската национална библиотека и особено Библиотеката при Британския музей – национална библиотека на най-могъщата колониална империя през 19 в. Нуждите на времето изискват те да се превърнат в добре организирани бази за научни и културни проучвания. Модернизацията на Библиотеката при Британския музей, превръщането ѝ в най-богато комплектуваната с чуждестранна литература и с най-ефикасна за времето си дейност национална библиотека, е свързано с името на Антони Паници, съратник на Гарибалди. С кипяща енергия и амбиция този революционер в живота и в библиотечното дело се стреми да създаде „най-добрата колекция от английска литература и най-добрата колекция от литература на всички други страни“. Антони Паници реализира това, което е все още възможно през 19 в. – създаването на максимално добре комплектуван чуждестранен фонд по всички отрасли на знанието, от всички народи, на всички езици.

Библиотеката на Британския музей се превръща в еталон, за националните библиотеки от 19 в. Въпреки че финансовите възможности на останалите държави са далеч под тези на Британската империя, националните библиотеки на стара Европа са сравнително най-богато комплектуваните библиотеки в границите на съответната страна, притежават депозираната в продължение на десетилетия национална книжнина и големи колекции от чуждестранна литература.

Това предимство обаче се превръща постепенно в слаба страна на дейността им.

През първата половина на 20 в. се забелязват някои признаци на настъпващата научно-техническа революция. Книгоиздаването нараства. В първите 40 години на века започват да се издават средно годишно по 150 000–160 000 книги и националната библиотека не е в състояние вече да закупува, да обработва и да намира място в книгохранилищата за цялата световна литература. Тъй като в миналото превес в науката и книгоиздаването са имали хуманитарните дисциплини, националните библиотеки се стремят да запазят традицията – да докомплектуват чуждестранните си колекции, като се отказват от литературата по новоразвиващи се научно-технически дисциплини. Националните библиотеки на Европа като правило се отказват от универсален обхват при комплектуването на научна чуждестранна литература и се превръщат в библиотеки с хуманитарен профил.

Друг фактор, който затруднява националната универсална библиотека да изпълнява своите задачи като научна библиотека, е обстоятелството, че не книгата (както бе векове наред), а статиите от списания първи започват да отразяват научната мисъл. Много национални библиотеки не се съобразяват с това ново обстоятелство и остават на своите консервативни позиции – те регистрират и отразяват в своите каталози заглавията на книги и периодични издания, а статиите от периодичния печат остават скрити за читателите. Нуждите на живота налагат създаването на специални библиотеки и документационни центрове, които се заемат с аналитичната разработка и реферирането на научните списания, и то предимно в областта на точните и приложните науки. Големите универсални библиотеки остават без внимание

и изключително важните документационни материали, каквито са патентите, стандартите, научните доклади и други подобни публикации.

Читателите на 20 в. се променят. Докато в миналото те са били спокойни хора, разполагащи с достатъчно време да се ровят в обемисти печатни каталози и да търсят необходимата литература, динамичният читател на 20 в. няма нито време, нито възможност да върши това. Той иска в най-кратък срок библиотеката да му намери онова, от което се нуждае. Този динамичен читател не се интересува от всичко по даден въпрос, а от това, което ще му бъде най-необходимо за случая.

Националната библиотека обслужва голям брой читатели и не е в състояние да изучи техните нужди и да задоволи изискванията им като подготви *подходяща информация за подходящия човек в подходящ обем, в подходящо време и в подходяща форма* (The right information would go to the right man, in the right amount, at the right form).

Успоредно с големите универсални научни библиотеки, 20 в. извика на живот един нов вид библиотеки, тъй наречените специални библиотеки. Те се появяват във високоиндустриализираните страни към стопански предприятия, търговски организации и научни институти, които, за да могат да съществуват и да прогресират, са задължени да извършват научно разузнаване. Специалната библиотека е длъжна да подготвя документационната база за това разузнаване, като набавя всички необходими научни и технически публикации, отразяващи най-новите постижения в дадена област. За разлика от традиционната библиотечна практика, тук се дава предпочитание не на книгата, а на други публикации, които в националната библиотека се таксуват като „дребни публикации“ – статии, патенти, стандарти, фирмени каталози, банкови и финансови отчети, научни и технически доклади. Много внимателно се следят периодичните издания от определен отрасъл. При тези библиотеки бързината и прецизността играят изключителна роля, поради което непрекъснато се търсят форми и нови начини за механизиране на библиотечната и информационната работа.

Ползващите се от специалната библиотека са малко на брой и с определени сродни интереси и изисквания. За библиотекаря в тези библиотеки е не само възможно да се съобразява със специалните читателски изисквания, но дори предварително да подготвя това, което ще му бъде необходимо. Характерно за специалната библиотека е, че тя не чака читателя, а го търси, за да му съобщи за най-новите открития, отбелязани някъде в каквато и да е форма. Информационната работа, пряко свързана и конкретно насочена към определен читател, тук е много съществен елемент.

Важен отрицателен фактор за изоставането на националната библиотека е без съмнение и консерватизмът на библиотечните кадри. Те проявяват закостенялост, неумение да преустроят работата на националната библиотека в служба на живота, на науката, техниката и икономиката. Както преди 100 и повече години, тук продължават да посрещат всички читатели, независимо от тяхната професия и интереси, в една обща читалня, с общи, тромави, трудно обозрими каталози, да ги обслужват библиотекари техници, а не библиографи специалисти. Обслужването е бавно и много комплицирано. Справочно-библиографски служби не се развиват. Не се провежда диференцирано обслужване на читателите. С право видният германски библиотечен деятел проф. Гюлих (447) упреква своите колеги библиотекари, че проявяват изключителен консерватизъм. Той посочва за пример селяните, които въпреки общоприетото убеждение, че са по природа консерватори, са успели да се приспособят към изискванията на новото време, като са се моторизирали и модернизирали. А библиотекарите продължават да се отнасят към книгата като към фетиш, кланят се на Пруската инструкция за описание, а забравят най-важното – изискванията и нуждите на читателите.

И тъй, нарастването на книгоиздаването по всички отрасли на знанието и произтичащите от това затруднения за националната библиотека по отношение на комплектуването, обработването и използването на и без това огромните, трудно обозрими книжовни фондове, появяването и ефективната дейност на новосъздаваните специални библиотеки, поставят редица проблеми пред националната библиотека с универсален обхват. *Нуждите на науката, техниката и медицината станаха много остри и не можеха да се задоволят от хуманитарните книжни музеи, каквито бяха по същество голяма част от националните библиотеки*, ще констатира по-късно видният британски библиотековед Ф. Френсиз (444).

На националната библиотека в първата половина на 20 в. се гледа като на закостеняла,

отживяла времето си престижна държавна институция. С това може да се обясни липсата на интерес към нея като към потенциален фактор, който е в състояние да участва при решаването на сложните проблеми на настъпващата научно-техническа революция (НТР). Но ето, че през 50-те години за националната библиотека започва да се говори по-често и повече, отколкото за цял век преди това. Възникват въпросите: какво е бъдещето ѝ, какви тенденции на развитие трябва да се набележат във връзка с обслужването на научния прогрес, кои са постоянните и типични нейни функции, какво е мястото ѝ всред останалите библиотеки в дадена страна и т.н.

С какво може да се обясни този неочакван на пръв поглед обрат в отношението към съвременната национална библиотека?

Научно-техническата революция и националната библиотека

Характерният за периода след Втората световна война „информационен взрив", съпътстван от т.нар. „информационна криза", наложи както на отделните правителства, така и на международни организации от рода на ЮНЕСКО и ИФЛА да търсят изход, да впрегнат информацията в полза на съответната страна и на човечеството като цяло.

През 20 в. науката се превърна в могъща производителна сила на обществото, в доминираща и всеобхватна сфера на човешката дейност, в един от най-важните фактори за повишаване производителността на труда и за всеобщия прогрес на дадена страна и народ.

С това се обясняват подчертаният интерес и активното участие на държавата в организирането и финансирането на научните изследвания, нововъведенията и техническите усъвършенствания. Все по-голямо количество интелектуални и материални ресурси се мобилизират за удовлетворяване нуждите на бързо развиващата се наука и техника във всяка отделна страна.

Научно-техническата информация се превръща в държавен проблем, в част от държавната научна политика. Постоянно увеличаващият се брой на научноизследователските проучвания в света, съответно увеличаващият се обем на публикуваната литература, опасността да се изпуснат важни новости в издаваната литература водят до създаването на т.нар. „информационна индустрия".

Според американския автор проф. Маршак (477) „информационната индустрия" съставлява 40% от съвкупния обществен продукт на САЩ. Трудно е да се съди за достоверността на тези данни. Но едно е безспорно – за да се впрегне информацията в полза на обществото, са необходими извънредно много капиталовложения, а също така максимално използване на всички налични информационни ресурси.

При търсенето на ефективни решения, логически се стига до необходимостта да се използват потенциалните възможности на най-голямата, с най-големи възможности, субсидирана от държавата в продължение на десетилетия библиотека – националната.

Преди всичко в самите библиотечни среди назрява необходимостта да бъдат изяснени редица теоретически и практически въпроси, свързани с основните типологически функции на националната библиотека и въз основа на това – да се преценят възможностите ѝ да участва в сложните процеси на съвременното информационно общество. От друга страна, държавата преценява, че на националната библиотека могат да бъдат възложени нови задължения чрез активизиране и модернизиране на дейността ѝ като централна научна общодостъпна библиотека и същевременно като организатор и координатор на библиотеките в страната.

Международните организации за културно и библиотечно сътрудничество, ЮНЕСКО и ИФЛА, също започват да разчитат на националната библиотека при осъществяването на международни програми за сътрудничество в информационните процеси.

От основаването на първата национална библиотека (френската) до Втората световна война са изминали век и половина. За този период в световната библиотековедска литература не се отбелязва интерес към националната библиотека. Тя е традиционна институция с установени функции: събира, съхранява и библиографира националната книжовна продукция, а също така комплектува чуждестранни колекции в зависимост от възможностите си.

Новите обективни процеси на интеграция и специализация в науката, застрашително нарастващият обем на световната научна книжнина и документация, стихийното създаване на голям брой тясноспециализирани библиотеки и информационни служби, обслужващи науката

и производството, както и редица други назряващи проблеми в самата същност на НТР предизвикват интуитивна тревога най-напред в библиотечните среди.

За първи път тя намира израз на Международния конгрес на библиотекарите и информаторите, състоял се в Брюксел през 1955 г.(421, 442). За първи път въпросите на интеграцията и специализацията в библиотечно-информационното обслужване се поставя на обсъждане от прагматична гледна точка, без да може да се обозре цялата сложност на проблема. Констатира се, че възникналите тясноспециализирани библиотеки са в състояние да дават само частични знания, че те периодично се прочистват от ненужна литература и документация, като я унищожават, че успоредно с тях *във всяка страна трябва да се създадат условия за развитието и укрепването на една централна библиотека, обикновено националната, която единствена е в състояние да съхранява за бъдещето цялата книжнина на всяка страна и да осигурява единство на библиографската дейност*.

Като следствие от Брюкселската сесия трябва да се разглежда организираният от ЮНЕСКО през 1958 г. триседмичен симпозиум във Виена за националните библиотеки в Европа (481, 494). Този международен форум създава неочаквано голям интерес към националната библиотека – резултат от назрелите нужди и новите изисквания в епохата на информацията. Без преувеличение може да се твърди, че той е явление с историческо значение и повратен момент за използване потенциалните възможности на националната библиотека в полза на НТР.

Виенският симпозиум проправя път за голям брой публикации, които е трудно да се обозрат. Само за 12 години (1965–1977 г.) в подготвената от Държавната библиотека „В. И. Ленин" библиография за националната библиотека (404) са включени 3500 заглавия, а в подготвената за печат 3-та част са събрани 5 000 заглавия на тази тема. В продължение на половин век се правят опити да се даде общовалидна дефиниция на феномена „национална библиотека", като се посочат най-типичните ѝ функции. Тъй като въз основа на изяснените типологични функции може да се изработи оптимален модел за съвременната национална библиотека във всяка отделна страна, този въпрос има огромно практическо значение с оглед участието ѝ в съвременното библиотечно-информационно обслужване.

С него се занимават както международни форуми и организации, така и изтъкнати библиотечни специалисти въз основа на държавни и международни поръчения или по своя инициатива (151, 160, 398, 414, 426, 427, 443, 444, 452, 453, 464, 467, 479, 503).

Международните организации ЮНЕСКО и ИФЛА и проблемите на националната библиотека

След Втората световна война националната библиотека събужда интерес и в международните организации ЮНЕСКО и ИФЛА чиято основна задача е да поощряват сътрудничеството и да подпомагат решаването на глобалните библиотечно-информационни проблеми на нашето съвремие.

През 1952 г., в структурата на ИФЛА за първи път се създава обособена Секция на националните и на университетските библиотеки, която се превръща в основно, централно звено на тази международна организация.

Извършваните от националните библиотеки задачи се увеличават под напора на изискванията на нашето време. Тези задачи и функции „са във ферментация" вследствие на НТР.

Това налага на ЮНЕСКО и ИФЛА да проучат по-детайлно както извършващите се процеси и нови тенденции, така и становището на най-добрите библиотечни експерти за бъдещото развитие на националните библиотеки във века на НТР.

След организирания във Виена триседмичен симпозиум с ръководителите на националните библиотеки в Европа (481) се свикват международни форуми на същата тема в различни региони на света: 1964 г. в Манила (488); 1966 г. в Киото (480); 1967 г. в Коломбо; 1970 г. в Африка (441).

Председателят на ИФЛА, тогавашният директор на Швейцарската национална библиотека Пиер Буржоа, изяснявайки основната задача на международния симпозиум във Виена, заявява: *Ние досега не знаем какво в действителност е националната библиотека и не можем с увереност да назовем нито качествата, които трябва да проявява Библиотеката, нито функциите, които е длъжна да изпълнява, за да има право да се нарече национална* (427). На Виенския симпозиум се дискутира и се приема обширен и твърде подробен списък, изброяващ

основните библиотечно-библиографски функции на съвременната национална библиотека, изброени в следната последователност:

1.Да поддържа пълна колекция от националната книжнина, събрана най-пълно чрез закон за депозиране или чрез доброволен дар от авторите.

2.Да издава текущата национална библиография и библиография за литературата, отнасяща се за страната или от автори на съответната страна, издавани в чужбина (Patriotica).

3.Да комплектува чуждестранна литература и да носи отговорност за комплектуването на необходимата за дадена страна чужда литература.

4.Да е център на междубиблиотечно книгозаемане от чужбина.

5.Да участва в подготовката на библиотекари чрез учебно заведение – клон на националната библиотека.

6.Да публикува каталози (общи, специални, серийни и пр.).

7.Да отпечатва каталожни картички за други библиотеки в страната.

8.Да подготвя специални библиографии, индекси, сводни каталози.

9.Да организира каналите за международен книгообмен.

10.Да организира общо ползване на дубликатите.

11.Да развива технически постижения, служещи на други библиотеки при подвързията, отпечатването, реставрацията, фотокопирането, микрорепродуцирането.

12.Да комплектува колекции от специални материали като: ръкописи, инкунабули, книги за слепи, драматични произведения, медали, музикални, кинофилми, фотоматериали и монети, в случай че не са обект на други институти и музеи (492).

Дефиницията на Виенския симпозиум е твърде подробна. В нея се регистрират основните традиционни типологични функции на високоразвитите национални библиотеки в Европа и същевременно – централно извършваните от тях задачи в полза на останалите библиотеки на съответната страна: координация при комплектуването на чужда литература и издаване на сводни каталози; център за междубиблиотечно книгозаемане; издаване на библиографии и печатни каталози; централно отпечатване на каталожни картички; оказване на съдействие и практически мерки за съхраняване на книжните фондове и за внедряване на нови технологии в тази насока; съдействие при подготовката на библиотекарски кадри и др. Това е голяма крачка напред във възгледите на библиотековедите на стара Европа. Все още обаче, националната библиотека е преди всичко централна библиотека сред останалите библиотеки в страната. Извършваните от нея дейности, се използват и от останалите библиотеки на страната. Не е осъзната все още друга централна нейна задача – в близко бъдеще да бъде библиотека за библиотеките в страната. Изобщо не се споменава за национална библиотечна система.

Основната заслуга на Виенския симпозиум е новото, модерно виждане за ролята на националната библиотека като централна общодостъпна библиотека с универсален обсег на комплектуване и с глобална задача – да обслужва всестранния прогрес на обществото в ерата на НТР. Тогавашният директор на Библиотеката при Британския музей, Франк Френсиз, в своя доклад „Организация на националните библиотеки“(445), построен върху тези и антитези, много удачно доказа, че не само е възможно, но е и наложително националната библиотека да се върне към „енциклопедичния“, т.е. универсалния си характер, като използва натрупаните потенциални възможности през изминалите десетилетия и столетия.

Националната библиотека според Ф. Френсиз трябва да поеме ролята на централна научна библиотека, чийто универсално комплектувани фондове ще възстановят нарушеното единство в науките. Един век след своя знаменит предшественик Антони Паници, който през 19 в. направи от библиотеката при Британския музей световен център за универсални научни проучвания, Ф. Френсиз привежда аргументи, че и през 20 в. съвременната национална библиотека трябва да съдейства за „интелектуалния и промишления прогрес на своята страна“. Той се позовава не само на старата слава и традиция на Британската библиотека, но и на съвременната дейност на Конгресната библиотека в САЩ. По това време активната роля на Държавната библиотека „В. И. Ленин“ като универсална научна библиотека, обслужваща всестранните нужди и интереси на съветското общество, е непозната на Западния свят.

Директорът на Британската библиотека аргументирано доказва, че големите и трудно-обозрими книжни фондове, които доскоро се сочеха като една от слабостите на националната библиотека, отблъскваща читателите, са необходими на новото време. Богатите уникални

многоотраслови колекции на националната библиотека осигуряват възможност за текущи и ретроспективни проучвания, дават представа за диалектическата връзка между науките. Нито една специална библиотека не е в състояние да създаде тези условия със своите оперативни, периодично прочиствани фондове. Става ясно също така, че задоволяването на съвременните читателски изисквания е възможно само на базата на координираната взаимно допълваща се дейност на двата типа библиотеки – националната и специалните, че по своята същност те отговарят на успоредно протичащите в съвременните науки процеси на интеграция и специализация.

Виенският симпозиум направи преоценка и на читателското обслужване в националната библиотека. Като антитеза на тезата за тромавото и затруднено ползване на голямата библиотека, Ф. Френсиз посочва редица предимства. За разлика от специалните библиотеки, предназначени за определена категория ползуватели, националната библиотека си остава единствената общодостъпна научна библиотека с широко отворени врати за всички, извършващи проучвателна работа, независимо от ведомствена и служебна принадлежност. Националната библиотека по правило е презенс[1] библиотека, поради което наличната литература винаги е на разположение на читателите. Но за да се преодолеят съществуващите затруднения при обслужването на читателите в голямата универсална библиотека, на Виенския симпозиум бе предложено коренно преустройство, съобразно изискванията на нашата съвременност за бързина и диференциация. Ф. Френсиз предлага под големия покрив на универсалната национална библиотека да се създават специализирани отраслови читални, обслужвани от специалисти библиографи. Към читалните да се създадат богати подръчни фондове и обособен справочен апарат. В съвкупност тази организация на обслужването цели да създава на читателя улеснения и комфорт, както в малките специални библиотеки.

Централната тема на Виенския симпозиум – модернизацията на националната библиотека съобразно новите изисквания, разширяване и използване на потенциалните ѝ възможности като централна универсална научна библиотека – има не само теоретическо, но и огромно практическо значение. Британската библиотека, а след нея и други национални библиотеки в следващите десетилетия коренно преустройват своята дейност в тази насока съобразно изискванията на нашия информационен век. Те наистина се превръщат в съвременен библиотечно-информационен център, чрез който се запазва диалектическото единство между науките и се намира най-икономичен и ефективен път за модерно информационно обслужване, като се избягват дублирането на многобройните междуотраслови дисциплини. Тук е мястото да се отбележи, че интеграционните процеси в съвременната наука, необходимостта да не се разкъсва нейното единство и да се намерят пътища за успоредно интеграционно и тясно диференцирано информационно обслужване, адекватно на обективните процеси в науката, са обект не само на библиотековедите. Информаторите по свой път и инициатива разглеждат тези проблеми, както теоретически, така и чрез търсене на прагматични разрешения. Необходимостта от централна научна библиотека с универсален обхват на комплектуването се лансира не само от средите на библиотекарите, но и на информаторите. Докато в някои страни ролята на централна научна библиотека се поема от старата национална библиотека, то в случаите, когато местната национална библиотека не е в състояние или няма намерение да преустройва политиката на комплектуването и на читателското обслужване, по инициатива на информаторите се създава нова централна многоотраслова библиотека. Този факт потвърждава правилната тенденция, която се очертава за първи път на Виенския симпозиум във връзка с политиката на комплектуването – националната библиотека да запази универсалния обхват на фондовете не само по отношение на националната, но и на чуждестранната книжнина.

Двадесетият век наложи на националната библиотека да постави в центъра на вниманието научната периодика. Трудностите, които имаше до Втората световна война при обслужването със статии от периодичния печат, през втората половина на 20 в. се преодоляват благодарение на рефератните списания и други справочници за сигнална и аналитична информация, подготвяни от различни информационни центрове. Въвеждането на тази огромна информация в електронно-изчислителни машини и фантастичните възможности за бърз достъп от читателите на националната библиотека до всички информационни данни фактически реши този проблем.

[1] Библиотека, която не дава материали за ползване извън читалните.

И така, интересът към националната библиотека след Втората световна война се засилва вследствие на нарасналите информационни нужди на обществото. Търсят се пътища за използване на натрупаните огромни потенциални възможности на националната библиотека чрез нейната модернизация, преодоляване на традиционната ѝ елитарност и затвореност. Виенският симпозиум дава тласък в тази насока и прави опит да определи типологичните функции на националната библиотека.

Дългосрочната програма на ИФЛА (1963 г.)(470) отделя специална глава за развитието и отговорността на националната библиотека, квалифицирайки ги като *въпроси от глобално значение и изключителна спешност, изискващи да бъдат проучени на международно равнище*. Дългосрочната програма предвижда националната библиотека да поставят в центъра на вниманието същите основни функции, които се посочват от Виенския симпозиум, но с акцент върху задачите, свързани с националното и международното сътрудничество.

Имайки на разположение документите, приети на организираните през 1958 г. и през 60-те години четири регионални форума по проблемите, задачите и функциите на националната библиотека, както и разработените по поръчение на ИФЛА публикации, посветени на типологичните функции на НБ, ЮНЕСКО прави опит да разработи през 1970 г. Стандарт за националната библиотека, който гласи: *Националните библиотеки са тези, които независимо от наименованието, са отговорни за комплектуването и запазването екземпляри от всички значими публикации, издадени в страната и които функционират като „депозитна" библиотека по силата на закон или по други уговорки. Те извършват и някои от следните функции: издават национална библиография; пазят и докомплектуват голяма и представителна колекция от чуждестранна литература, включваща книги върху страната; действуват като национален библиографски център; подготвят сводни каталози; публикуват ретроспективна национална библиография. Библиотеки, които носят наименованието „национална", но чиито функции не отговарят на горната дефиниция, не могат да бъдат отнесени към категорията на националните библиотеки* (International Standard (461). Ако се сумират включените в стандарта на ЮНЕСКО белези, се получават следните основни типологични функции: депозитариум на националната книжнина; комплектуване на представителна колекция от чуждестранна литература; издаване на текуща и ретроспективна библиография за националната книжнина, както и на печатни и сводни каталози; център за библиографска информация.

В стандарта, приет на 16-та сесия на ЮНЕСКО през 1970 г., не се споменава нищо за организиращата и координиращата роля на националната библиотека по отношение на останалите библиотеки в страната. Пренебрегнат е опитът на социалистическите страни, както и препоръките, дадени на двете регионални конференции за Азия и Африка (441, 488), където организиращата и ръководна роля на националната библиотека по отношение на останалите библиотеки в страната се изтъква като основна. Изобщо в стандарта на ЮНЕСКО не се споменава нито дума за национална библиотечна система – този проблем още не стои в центъра на вниманието.

Това налага на Научно-методичния център на Държавната библиотека „В. И. Ленин" да пристъпи през 70-те години към изработване типология на социалистическата национална библиотека.

Тогавашният директор на Ленинската библиотека И. П. Кондаков дава много сполучлива и сбита дефиниция (398, 467), отнасяща се до социалистическите национални библиотеки: депозитариум на книжовна продукция, най-голямата общодостъпна библиотека, библиографски център и научно-методичен център. На базата на сравнителния анализ за фактически изпълнявани задачи от националните библиотеки в социалистическите страни, Ленинската библиотека подготвя специална публикация за типологическите особености на националната библиотека в социалистическото общество (405). Нови типологични функции тук са две: център на научноизследователската дейност в областта на библиотекознанието и методически център на библиотечната система.

Междувременно, докато се провежда анкетата сред социалистическите национални библиотеки за изясняване на типологическите им функции и докато се подготвя за печат проучването на Ленинската библиотека, настъпват съществени промени във възгледите на западните библиотековеди и съответно в международните организации. Обективните

потребности заставят да се говори все по-често за „библиотечна система“ и за ролята на националната библиотека при координирането на библиотечните дейности и изграждането на национална система. През 70-те години се обсъждат и приемат програми на ЮНЕСКО и ИФЛА, в които към типологията на НБ се прибавят функциите на координатор и ръководител на библиотечната система с произтичащите от това изследователски и методически задачи. По този начин разликата в основните задачи, изпълнявани от националните библиотеки в социалистическите и западните страни се заличава.

Задължения при изграждане на НАТИС

Динамичното развитие във възгледите е наистина забележително и дори парадоксално. Само две години след като ЮНЕСКО публикува стандарт за типологическите функции на националната библиотека, в който не се споменава нито дума за нейната роля като координатор и организатор на библиотечната система, през 1972 г. в Прага под егидата не на друг, а на ЮНЕСКО, се организира симпозиум, посветен на европейските библиотечни системи и на ролята на националните библиотеки при тяхното изграждане (155, 161).

Следващата година (1973) ЮНЕСКО свиква в Париж експертна комисия (JACODLA) от библиотекари, информатори и архивисти със задача да изработят и представят за генералния директор на ЮНЕСКО своите виждания за изграждане на международна информационна система. Тя трябва да се създава на базата на националните системи в отделните страни, интегриращи в себе си библиотечната, информационната и архивната системи (в случая като подсистеми). През 1974 г. ЮНЕСКО организира междуправителствена конференция за разглеждане на тази нова програма, известна като НАТИС (National Information System)(456, 458).

Конференцията препоръчва всяко правителство да поеме отговорността за изграждане на национална информационна система, както и за състоянието на информационното обслужване в съответната страна. Да осигури за НАТИС държавно планиране и ръководство на правителствено равнище. Да осигури всеобща достъпност на информацията. Програмата НАТИС поставя пред националните библиотеки качествено нови проблеми както на национално, така и на международно равнище.

ИФЛА реагира много бързо. Като отзвук от междуправителствения форум на ЮНЕСКО, през 1976 г. в Лозана се провежда конференция на директорите на националните библиотеки (408, 495), на която се разглежда специален доклад и се приемат основни насоки за ролята на националната библиотека при изграждането на национална информационна система (НАТИС).

По мнението на участниците в този форум националната библиотека трябва да поеме следните основни задължения във връзка с НАТИС: да бъде централна библиотека на дадена страна; да стане ръководител на библиотечната система в инфраструктурата на НАТИС; да координира архивната и информационната системи на НАТИС чрез участие в ръководен орган на правителствено равнище; да взема участие в международното сътрудничество. Всяко от тези основни задължения се конкретизира и детайлизира.

За първи път на съвещанието в Лозана западните библиотековеди признават националната библиотечна система като реална необходимост – резултат от сложните процеси на НТР през последните десетилетия.

В приетия от конференцията на директорите документ „Основни положения...“ (495) централно място се отделя на ролята, която националната библиотека трябва да поеме като ръководител на библиотечната система в НАТИС. Тази роля *сега може да се оценява за толкова важна, колкото и осигуряването на необходимото централизирано библиотечно обслужване*. С други думи, към големите изисквания, поставяни пред националната библиотека като към централна общодостъпна библиотека, се прибавя и задължението ѝ да осъществява научно-методическо ръководство на библиотеките в страната. Но терминологията, която се употребява в социалистическите и капиталистическите страни, е различна, въпреки че по същество задачите са същите. Съвещанието на директорите в Лозана счита, че националната библиотека трябва да прогнозира проблемите, които възникват или принципно могат да възникнат. На националната библиотека се възлагат отговорни управленчески задачи – научно да разработва перспективното развитие на библиотечната система, като отчита динамиката на новите тенденции във века на научно-техническата революция. Нещо повече, от нея се изисква

да взема съответните практически мерки за решаването на новите проблеми. Акцентира се, че изграждането на библиотечната система изисква унификация, стандартизация, автоматизация, свързване и кооперирание на основните библиотечни функции както на национално, така и на международно равнище. Успешното реализиране на тези задачи излиза от компетенцията на административно-бюрократичните органи за ръководство. Сериозни теоретически и практически програми и насоки могат да бъдат осъществени само от висококвалифицирани специалисти. С това може да се обясни новата ръководна функция, която ИФЛА (респективно Конференцията на директорите на националната библиотека) възлага на националната библиотека. Сега не само се признава научно-методичната дейност като форма за ръководство на библиотечната система, но се отива по-далеч – националната библиотека фактически става ръководен орган.

Освен новите изисквания към националната библиотека – да бъде координатор и организатор на библиотечната система – Конференцията на директорите в Лозана ѝ възлага още по-отговорни задачи. Във връзка с програмата НАТИС от националната библиотека се очаква да координира дейността на библиотечната система с другите две сродни системи – информационната и архивната – тъй като те участват като равностойни партньори в националната информационна система (НАТИС).

Очаква се националната библиотека да участва в общодържавен орган за управление на трите системи и да осигурява необходимата координация както помежду им, така и с други организации на национално и на международно ниво. Да участва в решаването на общи проблеми за трите системи (стандарти, подготовка на кадри, общи въпроси на библиотечно-информационното обслужване, автоматизация и т.н.).

Конференцията на директорите в Лозана обосновава потребността и от международна информационна система. Обективните фактори на нашето съвремие (огромния обем на информационни източници и сложните въпроси, свързани с удовлетворяване съвременните нужди на потребителите, създаването на глобална автоматизирана информационна система), налагат организирано международно сътрудничество. ЮНЕСКО се стреми създаването на международна информационна система да се реализира на базата на добре организирани и сътрудничещи помежду си национални информационни системи (НАТИС) във всички страни.

Във връзка с това се очаква националните библиотеки от цял свят да участват в следните програми за международно сътрудничество:

– Програмата за „Универсален библиографски контрол“ (UBC[2]) и свързаните с нея системи за унифициране на библиотечно-библиографските процеси както на национално, така и на международно ниво (ISBN[3], ISSN[4], INTERMARC и др.). Целта е чрез пълна унификация и стандартизация на националните информационни бази данни да се създаде глобална информационна система, обхващаща световната книжнина.

– Програмата „Универсален достъп до публикациите“ (UAP[5]) от своя страна има за цел чрез ефективно организирано междубиблиотечно книгозаемане (на национално, регионално и международно ниво) да се осигури на всеки гражданин на планетата достъп до издаваните в света публикации. От националната библиотека се очаква активно участие и в тази програма.

– На базата на изработени и приети международни стандарти националната библиотека е задължена да създаде национални стандарти с интернационална съвместимост на основните елементи.

– Да участва в международно сътрудничество при подготовката на кадри, съобразно новите изисквания на информационното общество, както и да взема по-нататъшно активно участие в нови програми на ЮНЕСКО, ИФЛА, ISO и други международни организации.

Това са все нови задачи, поставяни за изпълнение пред националните библиотеки. Те дават представа за извънредно динамичната ѝ еволюция.

---

[2] Universal Bibliographic Control.

[3] International System for Book Number.

[4] International System for Serial number.

[5] Universal Availability of Publications.

Докато през 50-те и 60-те години ЮНЕСКО и ИФЛА поставят пред националната библиотека генералната задача (която по това време се схваща като революционна) – да се превърне в активна, с универсален обхват централна научна библиотека, обслужваща научно-техническия прогрес на обществото с произтичащите от това съответни преобразования и задължения, то през 70-те години това се оказва вече недостатъчно. Националната библиотека трябва да извършва редица дейности в полза на библиотеките в страната като координатор на тяхната работа. Като държавна институция, заемаща централно място всред библиотеките в страната, от нея се изисква да интегрира дейността им в национална библиотечна система. От централна библиотека сред библиотеките, тя се превръща и в библиотека за библиотеките.

Нещо повече – интеграцията излиза от сферата на библиотечната система. Необходимо е и тясно сътрудничество със сродни системи (информационна, архивна, книгоиздателска и др.), със съдействието на които се изгражда национална инфраструктура за информационно обслужване.

И още по-нататък – процесът на интеграция преминава националните граници и налага да се търси международно сътрудничество на международно равнище, тъй като в нашето съвремие науката и информацията имат интернационален обсег.

За да има право и възможност да използва създадените (или в процеса на създаване) международни библиотечно-информационни системи, националната библиотека трябва активно да участва в международното разделение на труда.

Тази кратка равносметка недвусмислено показва, че прибавянето на нови функции към и без това сложната организационна структура на съвременната национална библиотека е историческа необходимост, а не резултат на субективни или амбициозни стремежи на отделни нейни ръководители.

Типология, задачи и функции

Разбираемо е, че многобройните и сложни дейности, които се възлагат на националната библиотека в края на 20 в., налагат да се изясни теоретически типологията на нейните функции и нейната структура. Както вече бе упоменато, ЮНЕСКО се опита в началото на 70-те години да изготви стандарт за феномена „национална библиотека“. Само след няколко години този стандарт се оказа остарял. Много теоретични публикации се занимават с този въпрос. Както е известно, издава се специален тематичен библиографски указател, посветен на националната библиотека (404).

Сполучлив опит за научна типология на извършваните от националната библиотека задачи дава Н. И. Тюлина в своята книга „Националната библиотека“(413). Тя градира типологичните ѝ функции по следния начин:

1. Формира фонд от национални документи, осъществяван върху принципа на изчерпателна пълнота при комплектуването и вечно съхранение.

2. Формира фонд от чуждестранни документи, осъществен на принципа – максимална пълнота при комплектуването и съхранението в пределите на интересите и възможностите на дадена държава.

3. Подготвя библиографска информация (т.е. ТНБ) върху принципа – общодържавен по територия и универсален по тематика обсег на включените сведения.

4. Обслужва с документи и библиографска информация, като се съчетава принципът на общодостъпност с приоритетност при задоволяване исканията, свързани с решения на задачи от държавно значение.

5. Управлява в държавен мащаб библиотечните дейности в страната чрез централизация и координация.

6. Разработва и внедрява основни методически функции в дейността на библиотеките в страната.

7. Осъществява и организира в държавен мащаб научни разработки в областта на библиотечното дело.

8. Осъществява международно библиотечно сътрудничество чрез пряко изпълнение или чрез организиране участието на страната в международни библиотечни програми.

Първите четири тя причислява към вътрешносистемни, а последните четири – към външносистемни типологически функции.

Определянето на основните типологически функции на съвременната национална библиотека има не само теоретическо, но и прагматично значение. Въз основа на тях може да се разработи оптимален модел за национална библиотека във всяка отделна страна ("да се създаде универсален модел на националната библиотека не е възможно" – Н. И. Тюлина), имайки предвид общите принципи и изисквания.

Въпреки че по принцип номенклатурата на типологичните функции, които изпълняват съвременните национални библиотеки, не се различават съществено, то съдържанието, характерът, обсегът на всяка отделна функция зависят от различните условия и възможности във всяка отделна страна. Сравнителният анализ на сегашното състояние и тенденциите, които се очертават в бъдеще при всяка отделна основна типологична функция на водещите национални библиотеки в света, дава възможност на всяка национална библиотека да прецени досегашната си дейност, да види перспективите на своето развитие, да подготви конкретен оптимален модел за своята страна.

ПРЕДПОСТАВКИ ЗА НОРМАЛНОТО ФУНКЦИОНИРАНЕ И РАЗВИТИЕ НА НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА „КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

ОБЩЕСТВЕНО-ПОЛИТИЧЕСКА ОБСТАНОВКА И КУЛТУРНИ ПРЕДПОСТАВКИ

Краткият преглед върху тенденциите при развитието на съвременните национални библиотеки дава основание за размисъл и изводи.

Преди всичко е очевидно, че националната библиотека е извънредно динамично развиваща се институция, зависеща от научно-техническата революция и бурните информационни процеси на 20 в.

Въпреки опитите да се даде общовалидна дефиниция и да се изработи стандарт, определящ всички нейни функции, националните библиотеки в отделните страни се различават. Тяхното състояние и развитие е в зависимост от обективните условия, от социалните нужди и интереси на обществото, от социалните възможности на държавата, но също така и от личните организаторски усилия и виждания на поколенията библиотечни кадри. Ето защо организирането на една съвременна национална библиотека, съобразно международните тенденции и същевременно съобразно обективните условия и възможности на дадена страна, е истинско предизвикателство и много интересен градивен творчески процес.

Какви са обществено-политическите, икономическите и културните дадености в България, които обуславят развитието на нашата Народна библиотека след Втората световна война? През септември 1944 г. българската национална библиотека не съществува – вследствие бомбардировките на 10 януари и 30 март 1944 г. Ето какво пише новоназначеният тогава директор на Народната библиотека Т. Боров до министъра на информацията и изкуствата от 4 декември 1944 г.: *Народната библиотека поехме на 9 септември 1944 г., напълно разрушена: сградата ѝ унищожена, всички каталози, спомагателни картотеки, инвентари и книжа, цялата ѝ архива – изгорели... спасеният книжен фонд (каквото бе спасено) – струпан в подземията на Съдебната палата в пълно безредие, повреден от бомбите, набит с кал.*[1]

Обществено-политическа обстановка

Войната свърши на 9 май 1945 г. с падането на Берлин. Предстоеше сключването на мирните договори и окончателното разпределение на сферите на влияние в Европа. Обезпокоени от мощта на Съветската армия, достигнала до Берлин, съюзниците демонстрират своята мощ чрез атомните бомби над Япония.

Започва ерата на студената война между СССР и бившите му съюзници. Европа е разделена с „желязна завеса", зад която са изолирани страните от социалистическия лагер. За страните от Западна Европа, включително виновната за Втората световна война Германия, САЩ осигурява многогодишна финансова помощ чрез тъй наречения План Маршал за възстановяване на промишлеността и всички сфери на живота. Създаден е специален механизъм за възстановяването на немските библиотеки, за попълване на пропуските в книжните им фондове вследствие на войната.

На България и на нейната национална библиотека е отредена друга съдба – да се издига от руините със собствени сили.

На 8 септември 1946 г. се провежда референдум за бъдещото управление на страната – монархия или република. При прякото наблюдение на Съюзната контролна комисия, българският народ избра републиканското управление.[2]

---

[1] Централен държавен архив, фонд № 1137 на НБКМ, арх. ед. 990, л. 41.

По-нататък ще се цитират само номерата на архивните единици и на съответните документи (листове от цитираната архивна единица). За краткост няма да се повтаря фонд № 1137 на НБКМ, тъй като всички цитирани архивни документи принадлежат към него.

[2] Законът за референдума е приет от XXVI народно събрание на редовна сесия (26 юли 1946 г.) и е публикуван в „Държавен вестник", бр. 174/2.VIII.1946 г. Приет е и специален закон за реда, по който ще се произведе допитването (ДВ, бр. 174/1946 г.). Гласува се с две бюлетини – „За народна република" и „За монархия". Всички политически партии, включително и опозиционните, се обявяват за премахване на монархията. На референдума от всичко 4 509 354 гласоподаватели участват 91.63%. От гласувалите 92.72% са за република и 4.37% – за монархия. Въз основа на референдума и решение на Върховния касационен съд на 15 септември 1946 г. XXI НС провъзгласява България за република.

На 27 октомври същата година се провеждат избори за Велико народно събрание и е съставено първото правителство, оглавявано от спечелилата БКП. В това правителство влизат и представители на отечественофронтовските партии. Новото правителство трябва да управлява в много трудна обстановка на следвоенна разруха и недоимък.

На 10 февруари 1947 г. в Париж е подписан мирният договор. Благодарение на защитата на съветските представители България не е третирана като победена страна и не са ѝ отнети територии.

На 4 декември 1947 г. се приемат новата конституция и няколко закона (за национализация на частните и минни предприятия, на банките и на едрата градска собственост), чрез които средствата за производство стават обществени.

През 1948 г. започва изграждането на социалистическо общество в България. Влиянието на БКП всред преобладаващата част от работниците и селяните е много силно. Мнозинството от българската интелигенция, произлязла от народа и тясно свързана с него, поддръжница на антифашистки позиции през войната, също е на страната на новото правителство. Това дава възможност да се започнат решителни преобразования – изграждането на социалистическа икономика.

В този сложен и труден период започва възстановяването на Народната библиотека. Въпреки икономическата разруха, са издействани средства за продължаване на започнатия преди войната строеж на новата ѝ сграда. На фона на разрушената от бомбардировките столица това е едно чудо, реализирано от новия директор на народната библиотека, Т. Боров със съдействието на министър-председателя Кимон Георгиев, председателя на Камарата за информация и културата Димо Казасов, министъра на просветата Чолаков и министъра на финансите, Ив. Стефанов. Оцелелият от бомбардировките книжен фонд е пренесен до края на 1947 г. (след допълнителна първична обработка в приземията на Съдебната палата) във временно приспособени, влажни и студени помещения на строящата се сграда. Така започва вторият живот на Българската национална библиотека. Възстановяването ѝ съвпада с възраждането на следвоенна България.

Националната библиотека е институция, която може да се развива успешно само при редовно финансиране и всестранна подкрепа от страна на държавата. И обратно – добре организираната национална библиотека се превръща във фактор за просперитета на държавата и на обществото като цяло. Тя е емблематична институция, по която може да се съди за състоянието на една страна.

Развитието на нашата Народна библиотека е в пряка зависимост от състоянието на българската икономика, от нейните възможности да отделя средства за социалната сфера и културата.

Икономическо развитие на страната*

Завареното на 9-ти септември наследство в индустрията е твърде скромно. Три четвърти от предприятията са в сферата на леката промишленост. Поради липса на суровини, горива и резервни части работи само 40% от довоенното производство. Основните производствени фондове са физически и морално износени.

Новото отечественофронтовско правителство поставя като приоритетна задача възстановяване на довоенното производство, преодоляване на стопанската разруха, бърз преход от военновременна към нормална икономика.

За три години (до декември 1947 г.) довоенното промишлено производство е достигното и надминато чрез сплотяване на всички демократични сили, включително на някои индустриалци, проявяващи готовност за сътрудничество. Въвежда се държавен контрол в индустрията, търговията и финансите в името на обществения интерес. Съветският съюз доставя на България голямо количество суровини, необходими на предприятията.[3]

***** За написването на тази част са използвани следните източници: **Беров,** Л. Икономическото развитие на България през вековете. С., Профиздат, 1974. 342 с.; **Иванов,** Р., М. Маринова и М. Друмева. Стопанска история на България. Свищов, 1994. 356 с.; **Статистически** годишник на Народна република България за 1978 г. С., 1979.

[3] През 1945/1946 г. СССР внася 20 хил. тона памук, 1500 тона вълна, метали, горива и други материали необходими за възстановяване на производството.

Интересите на страната изискват бърза индустриализация и реконструкция на цялото народно стопанство – база за повишаване благосъстоянието на народа. Национализацията на индустрията, банките и търговията открива пътя към ликвидирането на икономическата изостаналост и към стремително индустриално развитие.

Плановата икономика създава условия за изработване на национална стратегия за икономическото развитие на страната, която последователно се следва и прилага, благодарение на което за три десетилетия България се превърна в индустриално развита страна.

Дава се приоритет на стратегическите и структурно определящите отрасли, от които зависи цялата промишленост. Още през първите следвоенни години с бързи темпове се развива енергетиката,[4] металургията, машиностроенето, миннодобивната промишленост, химическото производство.

Само през 1957 г. са построени и въведени в действие над 700 големи промишлени предприятия.

През 1975 г. пропорцията между промишлеността и селското стопанство се изменя в съотношение 83:17 в полза на промишлеността.

На чужди капиталовложения България не може да разчита.

Впечатляващо е, че източниците и средствата за индустриализация имат предимно местен произход. През 1945 г. от Заема за свободата са събрани 24 млрд. лв. Следват още два вътрешни заема за развитието на народното стопанство.

Единствената страна, която оказа помощ на България, е СССР, чиято икономика също е разрушена от опустошителната война, водена на територията ѝ. Въпреки своите собствени огромни затруднения, Съветският съюз оказа на България икономическа помощ като начален тласък за развитието на родната ѝ индустрия. Решителна роля изиграват инвестиционните кредити от СССР, които през 1948–1958 г. възлизат общо на 10.8 млрд. лв. и съставляват 25% от капиталовложенията в народното стопанство. По линията на тези кредити от Съветския съюз се доставят съоръжения. Условията на кредитите са извънредно изгодни за България – нисък лихвен процент (2% годишно), погасяван дългосрочно срещу износ на български стоки.

Страната се мобилизира да разреши със собствените си сили големите икономически преобразования. Не на последно място по значение за икономическия възход на страната се пада на производствената активност на трудовите хора. Уверени, че строят своето по-добро бъдеще, те се включват в съревнования за предсрочно изпълнение на производствените планове, търсят вътрешни резерви, увеличават производителността на труда. Хората дават извънреден и безплатен труд. Това е труден, но изпълнен с много надежди градивен период. След национализацията на предприятията, трудещите се вярват, че брутният вътрешен продукт (БВП) и печалбата ще се използват за нуждите на обществото, а не за обогатяване на частни индустриалци и търговци.

В първите следвоенни десетилетия плановото ръководство на икономиката дава много добри резултати.

Общественият продукт за периода 1948-1978 г. нараства средно годишно с 9.15%, а националният доход – с 8.2%. България се нарежда на едно от челните места в статистическите анализи на ООН по темпове на нарастване на промишлената продукция на глава от населението. В сравнение с предвоенната 1939 г. тази продукция за тридесет години е нараснала 59 пъти, като 3/4 от изделията са нови, не са произвеждани в предвоенния период.

Въпреки началните временни трудности, в резултат от кооперирането, комасацията на земята, внедряването на научни методи и модернизацията, селскостопанската продукция в сравнение с 1939 г. нараства над 2.5 пъти.[5]

Механизацията облекчава селскостопанския труд. Четиримилионното селско население през 70-те години разполага с два милиона нови жилища, по-голямата част от които не отстъпват по обзавеждане на градските. Държавата влага много средства за електрификация на селата,[6] в резултат

---

[4] В сравнение с 1944 г. добивът на електроенергията през 1977 г. е увеличен стократно.

[5] Индексът на общата продукция на селскостопанското производство в сравнение с 1939 г. е 253.7 при намален брой на заетите лица в селското стопанство.

[6] За този период са електрифицирани 4989 селища.

на което радиото, телевизорите и кината стават неделима част от бита на българското село.[7] Така се създават условия за приближаване на културните постижения до населението в селата, в чиито бит и култура настъпват дълбоки изменения. Всяко българско село разполага с училище, читалище, библиотека. Културата става достояние на целия народ, а не само на един духовен елит. Това е предпоставка и за развитие на библиотечното обслужване.

Високите темпове на растеж в индустрията и селското стопанство са свързани с много активна външната търговия. Без този фактор малка страна като България не може да поддържа високи темпове на икономически растеж. В първите следвоенни години нашата млада индустрия намери един търпелив външен пазар в Съветския съюз, социалистическата общност, арабските и развиващите се страни. Постепенно външната ни търговия нараства количествено и качествено. Така например стокообменът през 1956 г. възлиза на 647.2 млн. валутни лв., а през 1976 г. – 10.635 млн. валутни лв.[8] (увеличението е около 16 пъти).

България поддържа търговски връзки със 113 страни.[9]

Държавата има монопол във външната търговия, поради което приходите се вливат в държавния бюджет.

През този период България става притежател на огромен парк от тирове (един от най-големите в Европа) за търговия с Близкия изток и Европа. Морският ѝ транспорт от 20 хил. тона през 1939 г. (унищожен през Втората световна война) достига през 1972 г. 627 хил. тона. През 70-те години страната ни създава и свой съвременен граждански въздушен транспорт за вътрешни и международни линии.

След 1958 г. се изграждат големите черноморски туристически комплекси, осигуряващи също значителен приток на чуждестранна валута. Всичко това допринася за стабилен платежен баланс на страната.

Износът и активното салдо са главният двигател за високите темпове на икономическия растеж. Централизираното планово ръководство успешно насочва и използва брутния вътрешен продукт (БВП), като не допуска делът на крайното потребление да надвишава брутното образуване на капиталните вложения – основен фактор за крайния икономически растеж и преструктурирането на икономиката. Така например фонд натрупване на капиталовложения за 1977 г. е 1042, а на потребление – 588 (при база за 1952 г. 100).[10]

Тъй като по-голяма част от промишлената продукция отива за износ, България все повече се въвлича в международното разделение на труда и в конкуренция на световните пазари, където се проявяват редица слабости на българската икономика.

До 70-те години индустриализацията у нас се развива екстензивно, след което започва да се чувства нужда от техническа и организационна реконструкция, от промяна на морално остаряващите средства за производство, чиито срокове за подмяна в развитите индустриални страни все повече се скъсяват (от 5 до 10 години). Научно-техническата революция, автоматизацията, кибернетизацията навлизат с невиждани бързи темпове в западната промишленост, а социалистическите страни като цяло изостават в това направление. Въведено е ембарго за внос на западни технологии в нашата промишленост.

Преразход на горива и суровини оскъпяват нашите промишлени стоки и също ги правят неконкурентноспособни.

Изостава производителността на труда,[11] дължащо се на работната сила и нейната организация.

---

[7] През 1969 г. в селата са регистрирани 400 000 телевизора и 757 000 радиоприемника. 2500 села са радиофицирани, селското население се обслужва от 2758 постоянни и от много подвижни кина, които имат 30 млн. посещения годишно.

[8] През 1956 г. износът е 353.4 млн. валутни лв., а вносът – 293.8 млн. валутни лв., докато през 1976 г. износът ни е 5199.8 млн. валутни лв., а вносът – 5.436 млн. валутни. лв.

[9] През 1976 г. 75.3% от вноса и 78% от износа е със страните от социалистическия лагер, 14 до 18% – със западните държави и 5.4% – с развиващите се страни.

[10] Статистически годишник на НРБ за 1977 г.

[11] Така напр. през 1971 г. годишната изработка на промишлената продукция на едно заето лице в България е 11 680 лв., а в САЩ – 20 000 лв.

През 70-те години се снижават мащабите на икономическия ни растеж[12] и се появяват негативни процеси в икономиката.

Командно-административната система, централизираното планово стопанство, старите фактори за растеж изчерпват възможностите си. Цялостното одържавяване на икономиката има своите негативни страни – липса на частна инициатива, отчуждаване на хората от труда, снижаване на производителността на труда, разточителност на капитални вложения, разхищения на средства и материали.

В резултат на ненужното обединение на добре работещите ТКЗС в уедрени аграрно-промишлени комплекси (АПК) се появяват същите негативни тенденции и в селското стопанство.

Правителството забелязва негативните тенденции и декретира през шестата петилетка (1971–1975 г.) широко да се внедряват постиженията на научно-техническия прогрес и на нови промишлени технологии, да се повиши обществената производителност на труда и да се осигури по-бърз икономически растеж. Но икономическото развитие има свои неумолими обективни закони за развитие и твърде малко се влияе от декретиране.

Грижи на държавата за образованието, книгоиздаването, културата и науката

Въпреки посочената негативна тенденция в края на 70-те години, като цяло трите следвоенни десетилетия са период на неоспорим икономически просперитет. Обективните анализи на ООН за сравнителното икономическо развитие на държавите в света поставят България по ръст на БВП, по промишлена продукция, по национален доход на глава от населението сред първите страни.

През този период централизираното планово управление на нашата страна стриктно спазва да не се наруши структурата на бюджета, отделяйки основния дял за капиталовложения в народното стопанство. Но се отделят достатъчно средства и за социалните фондове, вкл. за развитието на наука, култура, образование. Техният размер е в зависимост от брутния вътрешен продукт, от националния доход.[13] Процентно в бюджета се отделят средно годишно по 3.5%, но в реални стойности отпусканите средства за просвета, култура и изкуство растат прогресивно: през 1965 г. – 58.6 млн. лв., през 1970 г. – 121.2 млн. лв., през 1975 г. – 208.6 млн. лв.

Никога правителствата в предвоенна България не са отделяли толкова средства за развитието на българската култура.

Културната политика на едно правителство се определя по грижите за образователната система, книгоиздаването, мрежата от културно-просветни институти, развитието на науката и т.н.

По количествени показатели в тази сфера България през трите следвоенни десетилетия достигна развитието на редица европейски страни и заема в сравнителните годишници на ЮНЕСКО едно от първите места.

Наследените добри традиции в учебното дело, които винаги са били налице в България, след 1944 г. се доразвиват. **Образованието** става безплатно и общодостъпно във всички свои звена. То допринася да се издигне общообразователното равнище на нашия народ и да се подготвят квалифицирани работници и специалисти със средно и висше образование, годни да реализират научно-техническия прогрес в промишлеността, да съдействат за развитието на науката, изкуството и културата. Училищната мрежа, достатъчно широка и в предвоенния период, се доразвива. Откриват се училища във всички селища. Броят на учащите се в началния, средния и горния курс на общообразователните и специални средни учебни заведения в някои години наброява един милион души. Така например по данни на Статистическия годишник за 1977 г. броят на учащите се в 4387 учебни заведения възлиза на 1 393 434 души.

---

[12] През 1948–1958 г. ръстът на нашата промишлена продукция е 16.1%, през 1959–1965 г. – 13.2%, а през 1966–1972 г. – 10.3%.

[13] Така напр. когато през 1967 г. приходите в бюджета са около 4.5 млрд. лв., за социалните обществени фондове се предвиждат 1.2 млрд., а през 1977 г., при приход 10.3 млрд. лв., за социални фондове се отделят 3.7 млрд. (Статистически годишник за 1978 г. с. 12).

За три десетилетия ВУЗ-овете подготвят над 256 773 специалисти с висше образование[14] от всички отрасли на науката.

Университетите стават достъпни за народа. Те са безплатни, като за най-способните студенти се отпускат държавни стипендии. По броя на студентите спрямо населението България се нарежда на трето място между страните от социалистическия лагер, а по броя на заетите в народното стопанство специалисти с висше образование – на второ място. Специалистите с висше и полувисше образование са необходими за развиващата се с бързи темпове промишленост и за цялостния интелектуален прогрес на България.

Учащите от всички учебни заведения са потенциални ползуватели на библиотеките.

Книгоиздаването се превръща в отговорна културна политика на държава. На 28 февруари 1948 г. на мястото на закритите частни издателства се създават 14 държавни и към големи обществени организации издателства.[15]

Субсидирани от държавата и от съответните обществено-политически организации, уедрените издателства имат възможност да профилират и координират издателската си дейност, да работят с опитни колективи от редактори, художествени оформители, коректори, компетентни художествени и научни съвети, да формират и следват дългосрочни издателски планове. Като резултат се почувства качествен срок в сравнение с книгоиздаването преди 1944 г. Цялата концепция на социалистическото книгоиздаване е построено върху приоритета на културната, научната и художествената функция на книгата. То бе освободено от типичните недъзи на книгоиздаването в капиталистическото общество – от булевардната, криминалната и развлекателната литература за масова консумация, носеща печалба на частните издателства, но със съмнителна полза за обществото.

Координацията на книгоиздаването се осъществява от ръководен орган, който балансирано използва и насочва печалбите от огромните тиражи на художествената литература към научни издания с ограничени тиражи. За периода 1944–1977 г. в България са издадени 8.3 млн. заглавия в над 93 млн. тираж. Докато през 1939 г. средно на глава от населението се издава 1 книга, през 60-те години – 4.4.

Подобрява се качеството на българската книга. Вместо преобладаващите брошури в предвоенния период, се издават добре оформени, обемни, многотиражни издания. Средният обем на едно издание е 10.2 коли (през 1939 г. е 3 коли). Цялото българско културно наследство се преиздава. Многократно се издават пълно събрани и избрани съчинения на всички значими български писатели, както и най-доброто от световната художествена литература. Създават се поредични библиотеки за философска, историческа и отраслова литература.

С големи дотации от държавата, българската книга става достъпна за народа. Цената ѝ се определя по твърди номинали. Обичайно явление стават опашките пред книжарниците за новоиздадени книги. В домовете на трудовите хора личните библиотеки са неделима част от бита, а обществените библиотеки обогатяват книжните си фондове.

Книгата се търси и чете. Социологичните проучвания в края на 70-те години, проведени от Научноизследователския институт за младежта при ЦК на ДКМС, сочат висока читателска активност всред 60,9% от младежите (които годишно четат от 10 до 20 книги). Средна читателска активност е регистрирана при 21,3% от анкетираните (прочели 5 до 10 книги годишно), а 17,8% са нечетящите или прочели годишно 1–2 книги.[16]

Официалните статистически данни за 1977 г.[17] също сочат висока посещаемост на библиотеките с приоритет пред останалите културни институти и прояви. По посещаемост пред библиотеките са само кината. Средните посещения за една година на един жител от страната ни се градират по следния начин:

---

[14] Завършили ВУЗ: 1945–1950 г. – 17 860; 1951–1955 г. – 29 911; 1956–1969 г. – 29 161; 1961–1965 г. – 34 660; 1966–1970 г. – 58 020; 1971–1975 г. – 70 665; 1976 г. – 16 556. Общо 256 773 (**Статистически** годишник на НРБ. С., 1977).

[15] Народна просвета, Наука и изкуство, Здравиздат, Земиздат, Физкултура, Народна култура, Народна младеж, Партиздат, Профиздат, Издателство на Народното събрание на Отечествен фронт, Български писател, Издателство на БЗНС, Издателство на СБСД.

[16] **Изкуството** и младежта. – *Раб. дело*, № 67, 7 март 1980.

[17] Култура, КЕССИ, 1978 г.

библиотеки	–	2.98
прояви на худ. самодейност	–	2.73
музеи	–	1.73
театър	–	0.71
концерти	–	0.67
изложби	–	0.33
цирк	–	0.28

Общо тези статистически данни дават представа за културния прогрес на българина – резултат както от широко развитата мрежа от културни институти, така и от тяхната широка достъпност, тъй като са безплатни или със символично ниски цени.

Разбира се, дирижираното от държавата книгоиздаване има и своите слабости, като например поръчкови издания, нямащи потенциални читатели, или определяне на по-големи тиражи, които в последствие се предават за претопяване. Но като цяло книгоиздаването през този период изиграва положителна роля за българската култура.

Към книгоиздаването трябва да се споменат вестниците и списанията, чийто брой за малка страна като нашата е внушителен. През 1977 г. се издават 1551 заглавия, които не са еднодневки, а дългогодишни издания с традиции и в огромни тиражи, те струват стотинки и са достъпни за всеки българин.

Държавата обърна сериозно внимание и на **развитието на науката** като съществен дял от общодържавната политика. С развитието ѝ се занимават IX, X, XI, и XII пленуми на ЦК на БКП.

От науката се изисква да се превърне в двигател за изграждането на материално-техническата база на обществото, на икономиката и промишлеността. Теоретическите и приложни науки да допринасят за високо рентабилно и качествено производство, което да бъде конкурентноспособно в международното разделение на труда. От науката се очаква да съдейства за усъвършенстване на обществените отношения. Въз основа на обективни анализи, прогнози и разработки своевременно да бъдат овладявани извършващите се в обществото изменения, да се долавят тенденциите и нуждите на обществото, за да може въз основа на научно обективни методи да се вземат необходимите решения. Следователно, държавата е заинтересована от плановото развитие както на фундаменталните и приложните, така и на обществените науки, от изграждането на единен държавен фронт с цялостна система от научни организации.

След 1944 г. се създават много научни институти, висши учебни заведения, лаборатории и проекто-конструкторски бюра. Общо на научния фронт през 70-те години са ангажирани 12 864 научни сътрудници и 42 000 технически помощници. Броят на научните институти възлиза на 810, които се разделят, както следва[18]:

– научни организации и организации за внедряване	–	408;
– научноизследователски институти	–	167;
– научноизследователски сектори към ВУЗ	–	17;
– бази за развитие и внедряване	–	88;
– бази за внедряване	–	77;
– опитни станции	–	53.

Цялата система от научноизследователски институти при академиите, ведомствени институти, развойни бази и лаборатории взимат най-активно участие в усъвършенстване на селското стопанство, в развитието на промишлеността, на машиностроенето, на химията, на леката промишленост и въобще в развитието на всички области на живота. Трудът на българските учени е вложен навсякъде, където са получени по-висококачествени продукти, изделия, лекарства, електронно-изчислителни машини, нови породи домашни животни и селскостопански продукти, в строителството на електростанции, язовири и енергетични системи, в построяването на заводи и жилищни комплекси, в написването на ценни научни трудове.

Но научно-техническият напредък е най-динамичната и най-драматичната дейност на човечеството днес. Това, което е постижение днес, вече е старо и неконкурентоспособно утре.

[18] По данни на Статистически годишник на НРБ за 1977 г. (с. 128).

Ето защо пред цялата научноизследователска дейност българското правителство поставя все нови и нови изисквания, все нови и нови задачи, чието решение е трудно и отговорно. В края на 70-те години се отчита обезпокояващ коефициент на неефективност, формализъм, изоставане от динамично развитие на световната наука. Разбираемо е, че малка страна като България, без традиции в научната сфера, не може да се нареди в авангарда на съвременната наука. Но неоспоримо е, че през социалистическия период на развитие българските научни кадри се превърнаха в двигател за всестранно развитие на страната ни.

Обективна необходимост от съвременна национална библиотека и библиотечна система у нас

След 1944 г. обективните нужди на България от съвременно библиотечно-информационно обслужване се обуславят от бурните процеси, извършвани в страната.

Възходящото икономическо развитие, създаването на многоотраслова промишленост и нови индустриални предприятия, усвояващи съвременни технологии, изискват съответен потенциал от научно-технически специалисти.

В страната се създава голям потенциал от млада интелигенция, която обективно се нуждае от усвояване на съвременни научни постижения и информация за тях.

Държавата, в лицето на Комитета за култура, настойчиво през 50-те години поставя пред Народната библиотека изискването с бързи темпове да организира цялостната си дейност, да се превърне в централна научна библиотека, годна да обслужва научните работници и специалистите, съдействащи за прогреса на страната ни.

Това е напълно обяснимо и е в унисон с информационната политика на редица държави през втората половина на 20 век.[19]

Разбира се, българската държава не е в състояние с голям замах да осигури финансови средства за преобразуването на нашата национална библиотека в модерен библиотечно-информационен център, както Великобритания, САЩ, Белгия, Франция, Япония.

Но в сравнение с миналото, за първи път нашата държава осигурява на Народната библиотека многократно повече средства и онези предпоставки, от които зависи нейното преустройство и съвременно развитие.

Какви са държавническите съображения за този избор, за превръщането на Народната библиотека в библиотечно-информационен център, обслужващ научно-техническия прогрес в страната.

След 9 септември България не разполага с научни библиотеки (с изключение на библиотеката при Софийския университет, която обаче не е достъпна за външни ползватели).

Националната библиотека е солиден държавен институт, на който може да се разчита при последователно провеждане на библиотечно-информационна политика, докато специализирани научни библиотеки зависят от конюнктурни решения на ръководещите ги институти.

Средствата, вложени за набавяне на ядро от научна литература и документация, (според финансовите възможности на държавата) ще се използват най-рационално, защото Народната библиотека се ползва от всички категории читатели, независимо от месторабота им.

Народната библиотека по своето предназначение е презенс библиотека (т.е. не заема литература за ползване извън библиотеката) и се очаква при поискване търсените материали да бъдат винаги на разположение.

От националната библиотека се ползват чрез междубиблиотечното книгозаемане читателите на общообразователните и научните библиотеки извън София, когато не могат да намерят в провинцията необходимите им материали.

Универсалният характер на националната библиотека запазва единството и не разкъсва връзките между науките, поради което се ползва и от читателите на тясно специалните библиотеки, заради междинните дисциплини. От държавна гледна точка е най-икономично фондовете на националната библиотека да се докомплектуват многоотраслово, за да не се набавя литература по сродни междуотраслови дисциплини в научните библиотеки към институти и ВУЗ-ове.

[19] Вж. раздел „Тенденции в развитието на националните библиотеки“.

В началото на 50-те години Комитетът за култура не познава новите тенденции и съображения, свързани със съвременното развитие на националните библиотеки в други страни. Но интуитивно, изхождайки от нашите реални нужди, указанията, които дава, съвпадат с новите тенденции в световната теория и практика.

Българската национална библиотека още през 50-те години потърси своя път на развитие като централна универсална библиотека за страната.[20]

Благодарение на благоприятните предпоставки, на традиционната любов към книгата и новите културни потребности на хората, в страната за кратък период се създадоха хиляди общообразователни библиотеки. Комитетът за култура възложи на Народната библиотека функции на научно-методичен център, който трябваше да ги организира и да изгради библиотечна система. Опирайки се първоначално на съветския опит, а през 70-те години на новите изисквания на ЮНЕСКО и ИФЛА, Народната библиотека „Кирил и Методий“ се превърна в библиотека за библиотеките.[21]

Успоредно с това Народната библиотека „Кирил и Методий“ поема и прецизно изпълнява всички основни функции, задължителни за всяка национална библиотека – библиографски център и архив на националната книжна продукция,[22] както и съвременен библиографски-информационен център, научен институт, разработващ актуални проблеми от библиотечната теория и практика, архивистиката, полеографията и т.н.

Следвайки съвременните тенденции в международната теория и практика и отговаряйки на реалните нужди и изисквания на нашето общество, Народната библиотека „Кирил и Методий“ за този кратък период се изгради като добре организирана библиотека, достоен и уважаван партньор всред националните библиотеки на културните страни.

Състоянието, развитието или застоят на всяка национална библиотека зависят от много обективни фактори, но към най-решаващите и непосредствените могат да бъдат причислени сградата, финансирането, щатът (броят и квалификацията на сътрудниците ѝ), директорите и ръководният ѝ екип, мястото ѝ в държавната йерархия, компетенцията на управляващия я държавен орган, реалните възможности за международни контакти. Тези обективни предпоставки са предопределящи.

Сграда

Необхватният обем на книгоиздаването през втората половина на 20 в. поставя националните библиотеки в цял свят пред огромни, почти нерешими проблеми. Тези правителства, които се отнасят отговорно към информационното осигуряване на обществото и държавата, влагат огромни средства за перспективното пространствено развитие на националните книгохранилища.

За съжаление българската национална библиотека през целия 20 в. и сега, в началото на 21 в., е имала много трудни пространствени проблеми.

Известно е, че от основаването ѝ през 1878 г. до Втората световна война нашата национална библиотека е местена от сграда в сграда, една от друга по-неподходящи за нуждите ѝ. Накрая, през 1944 г., англо-американските бомбардировки разрушават напълно последната сграда, в която се е помещавала (ъгъла на улиците „Раковски“ и „Славянска“).

Известно е също, че най-после през 1939 г. започва строителството на нова сграда. Нейни проектанти са едни от най-добрите български архитекти – Димитър Цолов и Иван Васильов, проектанти и на други престижни сгради с национално значение.

Предвижда се поетапно застрояване. След като построената сграда изчерпи възможностите си, да бъде разширена двойно в задния двор, който граничи с парка на Докторската градина, без с това да се нарушава архитектурният ансамбъл на културния център в столицата.

Така е било проектирано разширението на Софийския университет. Крилата на ул. „Шипка“ и бул. „Руски“ се застрояват след Втората световна война.

От 1939 до 1943 г. са привършени грубите строителни работи на новата библиотечна

---

[20] Вж. раздел „Централна научна библиотека“.

[21] Вж. раздел „Библиотека за библиотеките“.

[22] Вж. раздели: „Национален библиографски център“, „Ръкописно-документален сектор“, „Научно-изследователски и издателски център“.

сграда – изкопи, основи, зидария, покрив. Но усилените бомбардировки над София налагат прекратяване на строителството. Пряко бомбено попадение засяга оберлихта на читалните. Строежът е застрашен – струпаните материали се крадат, а новопостроените помещения се използват от войската за конюшни.

Довършване на стоежа в следвоенния период

След Девети септември особено голяма е заслугата на народно-демократичното правителство пред българската култура, че въпреки тежките следвоенни години то намери средства да продължи и завърши строителството на сградата на Народната библиотека. Истинските измерения на тази заслуга се виждат най-реално на фона на разрушената столица, в която 70% от сградите в централната част на столицата са превърнати в развалини и хиляди нейни жители са останали без подслон. И ако българската национална библиотека успя за кратки срокове не само да се възстанови, но и да се развие като многопланов културен и научен институт, това се дължи преди всичко на новата сграда, чийто строеж бе завършен напълно през 1959 г.

От 1 декември 1944 г. постът директор на Народната библиотека се заема от проф. Тодор Боров. Неговата първа задача е възобновяването на строителството. За целта през 1945 г. той успява да получи чрез Министерския съвет известни суми, заделени от ликвидация на фондовете и от заеми. Тогавашното Министерство на благоустройството обаче има твърде много задачи и оставя строежа на Народната библиотека на заден план. През 1946 г. държавата отпуска отново 50 милиона лева специално за Народната библиотека, но Градоустройствената дирекция точно през строителния сезон не започва работа, тъй като има намерения да използва започнатия строеж на Народната библиотека за други цели. В тази изключително трудна обстановка директорът на Народната библиотека предприема действия в няколко посоки.[23]

На среща с тогавашния министър-председател Кимон Георгиев той успява да спечели правителството за каузата на Народната библиотека и за необходимостта от незабавно строителство.

Същевременно на 30 януари 1946 г. подготвя доклад със силно убедителни и необорими аргументи до министъра на информацията и изкуствата с копие до министъра на финансите, председателя на парламентарната комисия за информацията и изкуствата, председателя на бюджетарната комисия и управителния съвет на писателския съюз. В доклада се изтъква, че оцелелият частично библиотечен имот се намира в подземието на Съдебната палата и е в тежко положение.

За всички основни дейности, на които Народната библиотека трябва отново да полага начало след войната, е нужна сграда. Ето защо всички грижи, планове, усилия се събират днес в едно: завършване на новата сграда на Народната библиотека – тук е основната проблема на библиотечния живот на столицата, основният въпрос на българското библиотечно дело днес.[24]

В същото време ежедневниците отпечатват серия от статии, които ангажират вниманието на културната общественост върху застрашителното положение на Народната библиотека.

Като реален резултат от тази широка акция в печата и от постъпките пред правителствените органи, е прокаран специален закон[25] за отпускане през 1946 г. на заем от Държавна спестовна каса в размер на 100 млн. лева, който Министерството на информацията и изкуствата получава целево за строежа на Народната библиотека. Член 7 на същия закон предвижда създаването на специален Строителен комитет за доизграждане на новостроящата се сграда.

Създаването на Строителния комитет е продиктувано от съображението, че тази монументална сграда-паметник трябва да се построи при условия, различни от тези, при които се извършват общите държавни и обществени строежи в страната, като по тоя начин се постигне желаното

[23] В публикацията „Как бе построена Народната билиотека“ (47) Т. Боров разказва за преодоляването на трудностите.

[24] **Доклад-изложение** от директора на Народната библиотека в София относно новостроящата се сграда на библиотеката. – *Год*. на ББИ за 1945–1946, т. 1, с. 623–625.

[25] *Държавен вестник*, № 442, 1946.

художествено изпълнение на строежа. От друга страна, библиотечната сграда е много специфична и изисква непрекъснато сътрудничество между проектанти и библиотекари, за да се постигне максималната ѝ функционалност.

Строителният комитет напълно оправдава възлаганите надежди. Въпреки военновременните трудности при намирането на строителни работници и качествени материали, строежът на Народната библиотека е започнат и се реализира много успешно, като се създава и специална строителна организация.

Създаден на 26 април 1946 г., Строителният комитет се сформира и започва да действа буквално след няколко дни. В продължение на 10 години (до март 1956 г.) Комитетът се събира най-редовно и е имал 187 заседания. На тях винаги, без изключения, присъстват всички негови членове (Т. Боров, а от 1949 г. председател става Георги Михайлов Добрев, Никола Иванов – началник на бюджета при Министерство на финансите, арх. К. Калинов, арх. Л. Нейков, арх. Иван Васильов и арх. Д. Цолов). Членовете на Строителния комитет са почетни. Служебно те са ангажирани другаде и тук не получават заплата. Но съществено е не в това, че те се събират редовно на заседания, а в огромната реална двигателна енергия, която привежда в изпълнение всички сложни и многопосочни процеси на строежа, извършвани от специалната строителна организация. Строителният комитет разглежда на своите заседания въпроси, свързани с проектирането, ръководството и изпълнението на строежа, а решенията му се изпълняват чрез службата за проектиране и контрол. Изключително големи заслуги за цялостната организация на сроителните работи има Петър А. Иванов, който безупречно и честно се занимава с финансовите и организационните въпроси. Според проф. Боров нему се дължи успешното изпълнение на строежа, наред с имената на Цолов и Васильов.

След национализацията през 1947 г. Строителният комитет се обръща към новоучреденото държавно Стройобединение за продължаване на строежа. Но държавното обединение отказва да поеме тази задача, защото разбира, че става въпрос за твърде сложни и най-разнородни строително-монтажни и инсталационни работи, изпълнението на които трябва да бъде безупречно и отговарящо на изискванията за една високохудожествена архитектурна сграда. Така се стига до идеята за създаване на Ведомствен строителен комитет, който се учредява със заповед № 2013 от 17 април 1948 г. на председателя на Комитета за култура.

До цялостната национализация на предприятията (1947 г.) строителните дейности се възлагат на частни предприятия и кооперации чрез търгове. Желаещи да участват в търговете и да строят Народната библиотека има много. Това дава възможност да се упражнява най-строг инвеститорски контрол. Специално натоварени лица, арх. Борислав Николов и П. Иванов, контролират предварително количественото и качественото изпълнение и своевременно сигнализират за пропуски и възможни провали на сроковете. Строителният комитет незабавно взема мерки, предупреждава предприемача, че ако не изпълнява точно количествените и качествените изисквания, възложената работа ще се изземе от него, залогът му и всички доставени нарядни материали ще се конфискуват и ще му се отнеме правото да се явява на търгове.[26] Това не са само закани, а на няколко пъти възложената работа се изземва от предприемачи.

Заслужава да се дадат повече подробности за възприетия начин за контрол и приемане на извършените работи, защото е твърде поучителен. Преди да бъдат изплатени сумите за каквато и да е извършена строителна работа, натоварениият с текущия контрол прави проверка на самото място и едва тогава подписва книжата. Ситуациите се предават за проверка в Министерство на благоустройството и едва тогава се подписват от председателя на Строителния комитет. От архитектите Цолов и Васильов се изисква да наблюдават постоянно хода на строителните работи, като дават необходимите наставления.[27] Когато е необходимо на заседания на Строителния комитет се викат изпълнителите и пред тях категорично и строго се излагат рекламациите и оплакванията. Такъв е случаят напр. с каменоделния районен кооперативен съюз „Веслец“ – Мездра. Представителят на РКС твърди, че изискванията са много високи и са в ущърб на работниците, чиито интереси той защищава. Заедно с него членовете на Строителния комитет отиват на строежа, показват му дефектите на изработените капители. След видяното той е

[26] Протокол № 21 на Строителния комитет от 17 февр. 1947 г.
[27] Протокол № 24 от 31 март 1947 г.

принуден да се извини и да обещае, че ще изпълняват изискванията.[28] Или когато направата на климатичната инсталация се поема от бюрото на инж. Велислав Иванов, последният се явява пред Строителния комитет и от него се изисква да представи декларация, че поема изцяло отговорността за качеството на монтажните работи, които трябва да се извършат под негово пряко ръководство.[29]

В петгодишния план на НБ се предвижда новата сграда да бъде завършена през 1952 г.[30] Но сроковете се удължават поради редица обективни причини.

Преди всичко архитектите Д. Цолов и Ив. Васильов отново извършват огромна проектантска работа, тъй като изискванията на ръководството на Народната библиотека до 1939 г. и след 1944 г. са различни. Налага се изцяло да бъдат преработени почти всички архитектурно-строителни и инсталационни планове. От 1946 до 1953 г. четири пъти се преработват проекто-сметните документации за всички строителни работи. Архитектите с съобразяват с неотложните нужди на НБ. Тъй като старата сграда е напълно унищожена, се налага най-напред да се завърши южното приземно крило на сградата, където се настаняват библиотечни служби, приспособяват се една малка читалня и временно книгохранилище, снабдени с дървени стелажи. Строителните дейности се извършват при ненормални обстоятелства – пътищата на библиотекари и строители непрекъснато се пресичат и взаимно си пречат. Функциониращата вече НБ усвоява всеки квадратен метър застроена площ. В доклад до председателя на Комитета за културна от април 1952 г. директорът Г. Михайлов пише: *До 31 декември 1950 г. са били усвоени помещения (вкл. временните книгохранилища в приземието) с обща полезна площ 2676 м^2. През 1951 г. са усвоени още 3905 м^2. До края на 1952 г. (без голямото модерно депо за книги) ще бъдат усвоени останалите 2696 м^2*. В архивите са запазени много протоколи за частично приемане на строителния обект.[31]

Строителният комитет и Строителната организация се съгласяват да работят при тази ненормална обстановка, защото се отнасят с разбиране към задачите и нуждите на НБ.

Сроковете за завършването на строежа се удължават и поради несвоевременното и неритмично отпускане на средства. Плановият комитет на Комитета за култура не удовлетворява заявките на Строителния комитет и като правило отпуска по-малки суми от исканите, въпреки че строежът на НБ е единственият, който използва без остатък отпусканите му средства.

До края на 1953 г. са усвоени 19 млн. лв. (по нов курс).

В доклада си до Комитета за култура от ноември 1955 г. Г. Михайлов пише: *Поради систематично орязване на необходимите капиталовложения, всички т.нар. „последни срокове" за завършване на новата сграда на Библиотеката и преди всичко за завършването и обзавеждането на приземния етаж на 7-етажното книгохранилище от 1950 г. насам, постоянно се отсрочват.*[32]

Сроковете за завършването на строежа се удължават много поради забавянето на вноса на най-важните съоръжения за една библиотека – стелажите на книгохранилището. Това става не по вина на нашата страна, а поради обстоятелството, че в следвоенния период западните фирми не приемат от социалистическите страни големи поръчки за стоманени конструкции. По неволя се взема компромисно решение да се направят временни дървени стелажи в приземията, за да се осигури нормалната работа на Народната библиотека. Трябва да се добави, че по решение на Капитално строителство и отдел Изкуство при КНИК в празното още книгохранилище се настанява скулптурният колектив на арх. Данко Митов, който прави паметника на Съветската армия. Това е допълнителна пречка за използване на книгохранилището, тъй като скулпторите не освобождават помещението до 1957 г.

Обикновено големите модерни библиотечни строежи се вършат комплексно и преди всичко с оглед книгохранилищата да предшестват или поне паралелно да се изграждат с читалните, с научно-библиотечните отдели и т.н. Поради особените трудности на вноса от чужбина у нас

---

[28] Протокол № 68 от 31 май 1948 г.
[29] Протокол № 74 от 19 юли 1948 г.
[30] арх. ед. 960, л. 7.
[31] арх. ед. 960, л. 10.; арх. ед. 993, л. 105–121, 129–133.
[32] арх. ед. 962, л. 63.

строежът се извършва по необходимост в обратен ред. Читалните и всички други отдели и служби на Народната библиотека са готови през 1952 г., но те имат временни примитивни и неудобни книгохранилища. Последните намаляват капацитета на Народната библиотека, спъват развитието и дейността ѝ, създават редица специфични трудности за културното обслужване на читателите. Едва през 1958 г. стоманената конструкция, изработена от българското предприятие „Урал", е монтирана.

В желанието си да бъде полезно на обществото, ръководството на НБ допуска голяма грешка, която също води до забавянето на строежа – преди напълно да е завършена сградата, на 1 декември 1952 г. Библиотеката официално се открива за читателите, тъй като са завършени читалните. За обществото НБ е построена, тъй като влизайки в мраморното фоайе и обширните читални, хората нямат представа, че предстоят още много строителни работи. По-лошо е, че финансистите също смятат така и престават да отпускат средства за завършване на строежа. Строителният комитет е закрит и Г. Михайлов, тогавашният директор на НБ, трябва да води борба за нови кредити и за внос на стоманените съоръжения за книгохранилището.

В доклад от ноември 1955 г. до Министерство на културата Г. Михайлов протестира: *От края на миналата година и до края на 1955 г. това срочно и неотложно строителство бе спряно и замразено, а Строителната организация, която го извършваше по стопански начин – разтурена. Сега е набелязан от М-во на културата нов срок – 31 декември 1957 г. Това е голяма грешка на строителната и капиталовложителната политика, която влече след себе си много тежки последици за развитието и дейността на нашата национална библиотека.*[33] Но въпреки трудностите, сградата се завършва до края на 1958 г. и е архитектурна забележителност на столицата.

През 60-те години нашата национална библиотека е настанена в свой дом – една от най-красивите сгради на София. Външната ѝ архитектура е издържана в модернизиран класически стил. Вътрешното разпределение на сградата е съобразено с нуждите и правилното функциониране на една съвременна национална библиотека, плановете са изработени по приетата в библиотечното строителство „хоризонтална схема" – читалните зали и книгохранилището са разположени на едно ниво, като етажите на книгохранилището са над земята, обилно осветени от дневна светлина. („Американската схема" е вертикална – под читалните зали е книгохранилището, без дневна светлина). Плановата схема на нашата Народна библиотека е подобна и много близка до тази на Швейцарската национална библиотека в Берн, строена през 1931 г. Двамата проектанти са решили твърде сполучливо проблема за вътрешния план на библиотеката с оглед бързото обслужване на големите читателски потоци, на правилното организиране и съхраняване на библиотечните фондове и сбирки и на перспективното развитие на Библиотеката.

Книгохранилището е кулообразно, седеметажно, с металическа стелажна конструкция. То заема 4700 м^2, предвидено да съхранява 1.5 млн. тома книги и други библиотечни единици. Връзката със заемната служба се осъществява чрез три големи и един малък (специално за книги) асансьори и три стълбища.

Общата разгъната площ на библиотечната сграда е 14 500 м^2, при обща кубатура 63 200 м^3.

Библиотеката е добре обзаведена с модерни инсталации, съоръжения и лаборатории, климатична инсталация за отопляване и проветряване на голямата читалня, противопожарна сигнална инсталация, телефонна централа и др.

Ето какво казва главният технически инспектор при Българска инвестиционна банка арх. Стоянов: *В България за мен има две образцови архитектурни постройки – едната е църквата „Александър Невски", другата е Народната библиотека. Кажете ми коя друга постройка може да се сравни по изпълнение с този обект*?[34] Арх. Стоянов се спира на предимствата, които осигурява съвместната работа между Строителен комитет и Ведомствената строителна организация, както и синхронизацията на извършваните дейности вътре в самата Строителна организация.

Същевременно архитектурният проект на Народната библиотека и изпълнението на строежа получават и други оценки. На архитектурната изложба в Москва през 1952 г. като

[33] арх. ед. 962, л. 63.
[34] Протокол № 174 от 2 окт. 1953 г.

най-добър проект е посочен този на българската национална библиотека. При проведеното разискване на архитектите и инженерите от всички проектантски организации в страната, на което присъстват 250 души специалисти, единодушно се подчертава високото архитектурно творчество на проектантите и висококачественото изпълнение на строежа. През 1952 г. правителството присъжда на Васильов и Цолов Димитровска награда за голямото им постижение по проектирането и изпълнението на строежа.

Сградата на Народната библиотека би могла да бъде още по-хубава, но се налага да се търсят начини за снижаване на стойността ѝ. Поради тази причина подове се правят от мрамор, вместо предвидената гранитна настилка. Съкращава се предвидената пневматична инсталация, свързваща книгохранилището със заемната служба и читалните, не се климатизира книгохранилището, не се осигурява вносът на метални стелажи от Франция и пр.

Поради войната и следвоенните трудности строежът продължава цели две десетилетия (1939–1959 г.). До окончателното завършване на новата библиотечна сграда тя вече е отесняла.

Архитектите проектират сградата за срок от тридесет години, след което са предвидили да се извърши разширение в обем по-голям от първия етап на застрояване (вж. скицата на арх. Ив. Васильов). През 60-те години срокът за експлоатация на сградата е вече изтекъл.

От друга страна, проектозаданието, по което архитектите са работили през 30-те години, е имало предвид характера и темповете на развитие на предвоенната българска национална библиотека. Проектантите не са могли да прогнозират новите тенденции, характерни за развитието на националните библиотеки през втората половина на 20 в. не само в България, но изобщо в света. Както в много страни, така и у нас, поради бурното развитие на научно-техническия прогрес, националната библиотека престава да бъде предимно архив на националната книжнина и започва усилено да набавя чуждестранна литература и документация. Въпреки твърде пестеливото и внимателно подбиране, библиотечните фондове на НБ нарастват многократно. Така напр. от създаването на нашата национална библиотека до Втората световна война книжовният ѝ фонд достига до 200 хил. тома, което значи, че средно годишно са постъпвали към 3 до 4 хил. тома. Книгохранилището е проектирано за 1,5 млн. библиотечни единици.

Книжовните фондове на НБ след 1948 г. започват да се увеличават с непредсказуеми темпове. Така напр. ръкописно-документалните сбирки нарастват многократно. Създават се нови специализирани колекции, каквито са официалните и служебни издания на международни организации и на отделни държави, както и големи специални библиотечни сбирки за музикални, карти, графика, служебни издания, изобразително изкуство и др. Двадесет пъти нарастват ежегодно получаваните чуждестранни периодични издания, справочници и монографии. Диспропорцията между прогнозираното при проектирането и действителното нарастване на библиотечните фондове е фрапантна.

Още през 60-те години НБКМ е принудена да настанява част от фондовете си във временно наети сгради в и извън София. Дори когато новото книгохранилище е току-що завършено, в отчета на НБ се констатира: *През 1959 г. цялото библиотечно имущество бе подредено в новото книгохранилище и обхвана всички етажи, предназначени за Библиотеката.* Това е отдавна чакано щастливо събитие, което е предпоставка за бързо и акуратно обслужване. Но в отчета веднага се добавя: *В настоящия момент има място за прираст само за 2–3 месеца и скоро най-новата и най-търсената литература трябва отново да се подрежда в приземния етаж*.[35] Междувременно резервните фондове се подреждат по тавани, приземия на Библиотеката и складове извън София. Става очевидно, че НБ е изправена пред книгохранилищна криза.

Непредвидената миграция увеличава многократно населението в столицата. Бурното развитие на висшите учебни заведения, на научните институти и на всички сфери на живота създава огромен брой потенциални ползватели, които не могат да бъдат обслужени с планираните през 30-те години 300 читателски места. Докато предвоенната Народна библиотека раздава средно годишно около 40 хил. тома, през 60-те години книгораздаванията достигат ежегодно към един милион библиотечни единици. Читателите се редят на опашки, за да чакат освобождаване на място в читалните. Това налага да се извърши нежелателна дискриминация на читателите студенти, за да могат да се обслужват по-добре научните работници и специалистите.

[35] арх. ед. 4040, л. 1–45.

Не е могло да се предвиди също така новата насока в развитието на националните библиотеки в света след Втората световна война, възлагането и развиването на редица нови, допълнителни служби, свързани с подпомагането на библиотечната система в дадена страна. Ето защо още докато се строи новата сграда на НБ служебните помещения се оказват недостатъчни за нейните нова структура, задачи и функции. Докато през 1939 г. библиотечният персонал наброява общо 39 служители, през 60-те години той е вече десеторно по-голям. Само броят на службите и отделите в структурата на НБ се повече от 25. Развиват се нови служби, непознати в миналото – научно-методичен център, научноизследователска и издателска дейност, междубиблиотечно книгозаемане, ведомствена печатна база, ксерокопирна и микрофилмова служба, лаборатория за хигиена и реставрация на хартията...

Трябва да се прибави, че новата сграда се превръща в „дядовата ръкавичка". В нея през 1951 г. се настанява Държавният библиотекарски институт, който 25 години като учебно заведение пречи на нормалната дейност в Библиотеката. От 1949 г. Българският библиографски институт се отделя от НБ, като заема служебни помещения и два етажа от книгохранилището.

Тези и редица други фактори довеждат отново до остър недостиг на площи и помещения. Чувствува се належаща необходимост от разширение на сградата.

Постъпки за разширение на сградата

През 1965 г. за директор на НБ е назначена К. Калайджиева, която още същата година прави постъпки за разширението на сградата. Познавайки отблизо развоя, състоянието и нуждите на нашата национална библиотека (където работи от 1948 г.), както и тенденциите в развитието на съвременните национални библиотеки в други страни, тя предвижда, че в близките години този проблем ще бъде от решаващо значение за бъдещото развитие на Библиотеката.

Още през 1965 г. в НБ се създава група (инж. Е. Чупарова, Здр. Дафинов, по-късно и арх. Николай Василев), която разработва задание за евентуалното разширение на НБ. Заедно с аргументиран доклад, същата година заданието се внася в Комитета за култура.[36] В началото на 1967 г. НБКМ изпраща нов доклад[37] до председателя на Комитета за култура, в който се казва: *Наложително е още веднъж категорично и настойчиво да се постави въпросът за разширяване сградата на националната ни библиотека.*

Сегашната сграда е планирана през 1935 г., с оглед да бъде в експлоатация 25 години, след което се е предвиждало разширение в източна посока.

В доклада аргументирано се излагат факти, налагащи разширението: *Книгохранилищата са вече претъпкани. Наложи се част от фонда да се изнесе извън София... В настоящия момент няма никакво място за подреждане на новонабавените книги.* И по-нататък: *Като имате предвид гореизложеното, моля да възложите изработването на идеен проект и проекто-сметни документации за разширение сградата на НБ върху предвиденото от проектантите строително петно от 5600 м² зад сегашната сграда на НБ. Проектозаданието на НБ е изработено и предадено на отдел „Капитално строителство" при Комитета за култура още през 1965 г.*

Мудното придвижване на въпроса за разширението на сградата ни създава много грижи и тревоги. Неосведомени и незапознати със задачите и с нуждите на НБ среди, проявяват аспирации към дворното място, което далновидни хора още преди 30 години са предвидили за разширение на националната ни библиотека.

Наистина, през 1966/67 г. няколко пъти оглеждат двора на Библиотеката комисии, начело с арх. Георги Стоилов, който по това време е министър на архитектурата и благоустройството. Участва и председателят на СГНС Георги Петков. Търсят терен най-напред за построяване дом на младоженеца, след това за ново съветско посолство и третия път – за градски комитет на БКП. Това създава много тревоги на директора на НБ. При всяка от тези „визити" Калайджиева е принудена да доказва, че дворът на НБ не може да се използва за каквито и да е други цели.

---

[36] Архив на НБ. Писмо Г–К–170 от 3 март 1967 г.

[37] арх. ед. 965, л. 3.

Особено остра е разправията с кмета на София Георги Петков по повод отреждането на терен за градски комитет на БКП.

При връчването на писмения доклад от 1967 г. Калайджиева устно докладва на председателя на Комитета за култура за непосредствено грозящата опасност – теренът за разширението на Библиотеката да бъде отчужден и застроен от друга инстанция, с която не само НБ, но и Комитетът за култура няма да успее да се пребори. Преценявайки нетърпящите отлагане нужди на НБ и възможните своеволия, председателят на Комитета поставя резолюция върху доклада на НБ – бързо да се действа за скица на терена и да се възложи на Съюза на българските архитекти (САБ) и на Главпроект градоустройствено проучване и планово задание.[38]

Като следствие от направените енергични постъпки, СГНС съобщава на Комитета за култура,[39] че дава съгласието си за разширението на НБКМ в източна посока от сегашната сграда. Комитетът за култура, съвместно с НБ, разработва строителна програма. Комитетът за култура се обръща към Съюза на архитектите в България (САБ) с поръчение за градоустройствено проучване и задание.

През 1968 г. СГНС уведомява Комитета за култура,[40] че разширението на сградата по принцип се разрешава и е прието от Съвета по планово изграждане на населените места.[41] Изготвена е и скица на „Квадрат 545 – Център“.

Опирайки се на това официално становище, Експертният съвет на Комитета за култура (към отд. Капитално строителство), съвместно с ръководството на НБ, разглежда заданието за проектиране. Подготвя конкурсна програма за идеен проект и *кани всички български архитекти да участвуват в явен конкурс за идеен проект*[42] със срок от 8 месеца, като за начална дата се счита 1 декември 1970 г.

САБ приема програмата на конкурса,[43] а Министерство на финансите дава разрешение и осигурява средства за участие и на чуждестранни колективи.[44]

През 1971 г. се организира среща в отдел „Изкуство и култура“ в ЦК на БКП, за да се вземе отношение по разширението на сградата. Завеждащ отдел по това време е Ал. Лилов. Дава се зелена улица на предстоящото разширение.

Един от живите проектанти, арх. Васильов, дава съгласието си да ръководи бъдещия проектантски колектив, въпреки напредналата си възраст и лошо здравословно състояние.

Като че ли всичко върви добре и няма причини за тревога. Години по-късно ръководството на НБ узнава, че успешното развитие на въпроса е било само привидно, че разширението на сградата задкулисно е минирано и обречено на провал. Главният архитект на София арх. Вл. Роменски, независимо от положителните становища на горепосочените инстанции за разширението на НБ, неофициално дава нареждане при предстоящото градоустройствено решение на зона „А“ (централната част на града) разширението на НБ да не се включи. Тази информация „изтича“ от дирекция „Генплан“ няколко години по-късно. За съжаление тя не става достояние своевременно нито на Комитета за култура, нито на Народната библиотека, за да се вземат ответни мерки. Единственият правилен ход за противодействие на това решение тогава е да се потърси подкрепата лично на Т. Живков. Такава е по това време системата, такъв е манталитетът на някои от българските архитекти, от които за съжаление зависи бъдещето разширение. Директорът на НБКМ по това време има възможност да се срещне с държавния глава,[45] за да уреди този изключително важен за развитието на Библиотеката проблем. Но тя не подозира за задкулисната непочтена игра – привидно всичко е наред, подготовката за разширението се движи в бюрократичната машина на нормални обороти.

---

[38] арх. ед. 1236, л. 1–12.

[39] Писмо Г-Н-170 от 3 ноем. 1967 г.

[40] Писмо Г-К-40 от 30 юли 1968 г.

[41] Протокол на Съвета № 19 от 17 юли 1968 г.

[42] арх. ед. 1237, л. 6–12.

[43] Писмо от 22 апр. 1971 г.

[44] Писмо на Министерство на Финансите от 23 януари 1971 г.

[45] К. Калайджиева през 1968 г. се среща с държавния глава, той посещава НБ и оказва подкрепа за уреждане на нормативната база на националната библиотека и библиотечната система.

Първата неприятна изненада идва, когато българските архитекти не проявяват интерес към обявения конкурс „Идеен проект за разширението на НБКМ“. Докато в конкурса за сграда на национална библиотека в Иран в началото на 70-те години участват с проекти към 30 български архитектурни колективи, включително Вл. Роменски, към проектирането на разширението за българската национална библиотека не проявява интерес никой!

Биха могли да се търсят и намерят десетки обяснения за това поведение на българските архитекти, но то в никакъв случай не може да бъде назовано патриотично и гражданско. Нито международната слава (в случай че някой от тях би спечелил конкурса), нито наградата, щедро обявена от тогавашния шахин шейх на Иран (който следващата година бе изгонен от страната), биха могли да заменят на българските архитекти възможността да станат продължители на великолепното архитектурно творение на Цолов и Васильов, доизграждайки българската национална библиотека. Известно е, че във всяка страна сградите на националните институции – банка, библиотека, театър, музей, съдебна палата – се проектират от най-добрите местни или чуждестранни архитекти. Защо нашите не използваха тази голяма възможност, която се предоставя толкова рядко и която открива пътя към пантеона на голямата национална архитектура, остана необяснимо.

Много вероятно е да са имали информация, че разширението няма да бъде включено в градоустройствения план. Вероятно е също да са си давали сметка, че обектът е изключително сложен и труден и че всеки представен проект ще бъде атакуван, защото се касае за застрояване върху терен, който се възприема като обществен парк. Може би също защото е изключително трудно да се доизгражда архитектурен паметник, чийто автор е още жив, но не е в състояние сам да го довърши. От такъв обект ще се изисква да задоволява съвременни нужди и задачи на един модерен национален библиотечно-информационен център с много сложни и специфични функционални връзки, а за такъв строеж по това време у нас не може да се намери строителна организация. Трябва да се прибави и немаловажният въпрос за незадоволителното заплащане на проектантския труд у нас. Тези и редица други трудности вероятно са основателни причини, с които може да се обясни, но не и да се оправдае бягството от този конкурс.

При създадената ситуация Комитетът за култура е принуден да възложи разработването на идейния проект на един колектив от Софпроект, с ръководител арх. Ат. Перфанов. Резултатите от проучването се докладват на 19 февруари 1968 г. пред Експертния съвет при Комитета за изкуство и култура, който решава, че обемът на сградата след разширението може да се организира, без да се наруши мащабът на околната застройка и приема градоустройственото проучване.

Успоредно с дейността на ръководството на Библиотеката по спечелването на обществеността и отговорните инстанции за каузата на разширението, проектантите и висококвалифицирани библиотекари-технолози разработват вариант на задание за проектиране разширение на Народната библиотека „Кирил и Методий“. То включва всички съвременни изисквания за функционалност, гъвкавост и поточна последователност при процесите на комплектуването, обработката и обслужването на читателите във всичките му аспекти.

През 1968 г. в Народната библиотека „Кирил и Методий“ се провежда Третото международно съвещание на специалистите от европейските социалистически страни по въпросите на строителството, обзавеждането и механизацията на библиотеките. В него участват изтъкнати архитекти и библиотекари специалисти. Ръководството на НБ използва случая да се консултира с тях по отношение на заданието. По-късно то се преработва и разширява. Към него се разработва технологична част, която включва механизирането и автоматизирането на вътрешнобиблиотечния транспорт, изграждането на автоматизирана система за информация и управление на библиотечно-библиографските процеси.

Този период на бурна и многостранна дейност на ръководството е отразен съвсем накратко в отчета[46] за дейността на Библиотеката през 1970 г.

Три години по-късно (1974 г.) НБ организира за проектантския колектив специална документална изложба за новопостроени и строящи се сгради на национални библиотеки

[46] *Изв*. НБКМ, 11, 1971, с. 499–500.

в други страни. Изложбата, предназначена за архитекти и строителни инженери, представя много проекти и работни чертежи. Неин организатор е английският специалист от Британската библиотека Антони Томпсън.

През същата година НБ командирова за 15 дни в ГФР (по покана на Institut für Auslandsbeziehungen) архитектите Богдана Генчева и Елена Перфанова и инж. Елена Чупарова.

Накратко, НБ прави всичко възможно, за да подпомогне проектантската дейност.

Проектирането е мъчително, защото нарасналите реални и неотложни нужди на НБ трябва да се вместят върху крайно ограничен терен – само 25 метра в източна посока, плътно зад старата сграда на НБ. Такова е и решението на Постоянния съвет на САБ от януари 1968 г., когато се обсъжда градоустройствено проучване, свързано с евентуалното разширение на НБ.[47]

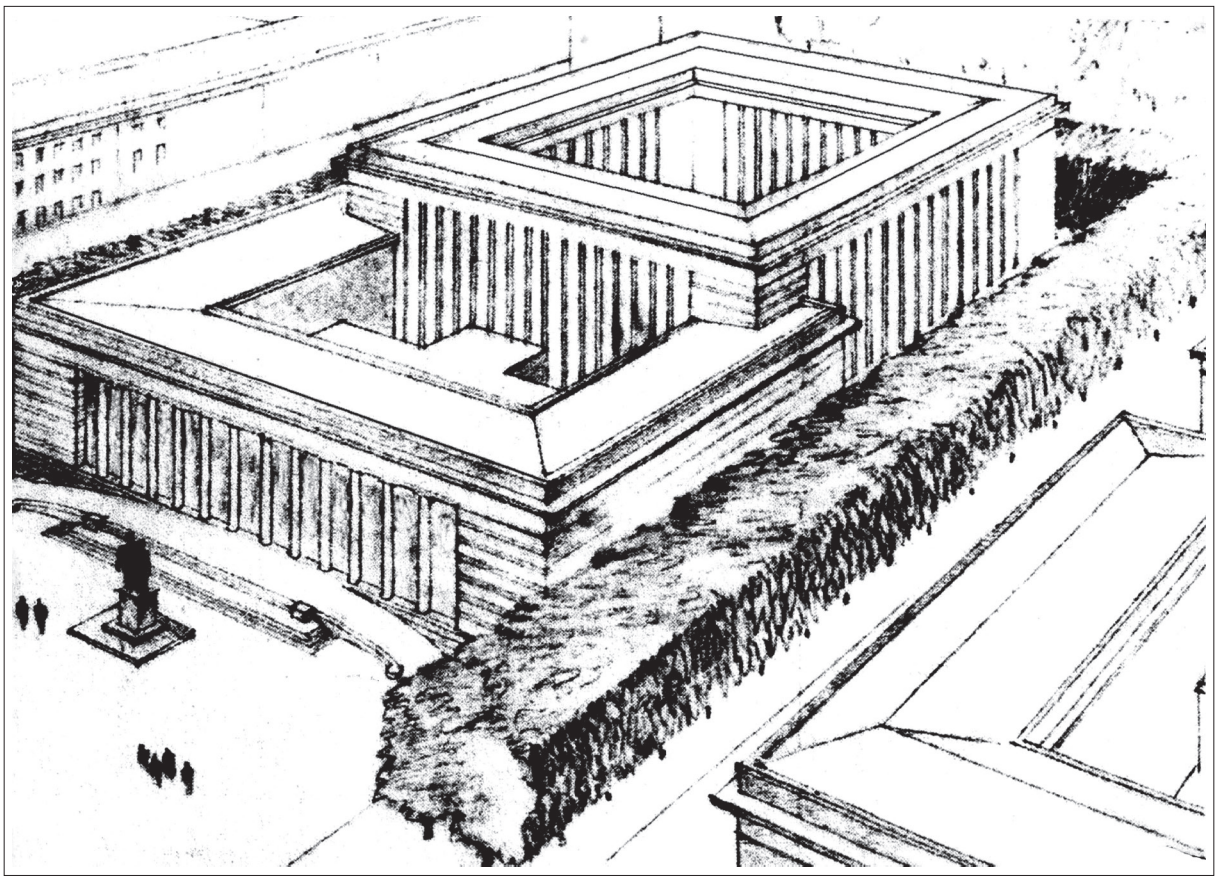
Въпреки това неприемливо и силно ограничаващо направление, колективът на арх. Перфанов, съвместно със специалистите на НБ, през 1971/72 г. усилено и вдъхновено работи, подготвяйки два предварителни варианта – за 25 м и за 35 м разширение.

През 1973 г. се свиква Върховният съвет (ВС) за архитектура и благоустройство, за да разгледа предварително подготвените варианти, да се произнесе по обема и характера на разширението и да даде ясна линия за разработването на проекта. Вероятно по предварителна договореност, това заседание на ВС е имало за задача не да утвърди, а да провали бъдещето разширение на НБ, което личи от протокола.[48] Заслужава да се дадат повече подробности от дискусията, за да се знаят позициите и отговорността на големите наши архитекти от това време пред културната ни история. Най-напред арх. Перфанов докладва двата варианта и отговаря на поставени професионални въпроси. Председателстващият арх. Г. Стоилов, който е и министър на архитектурата и строителството, дава думата на директора на НБ. К. Калайджиева раздава на всеки от членовете на ВС по едно ксерокопие от скицата, публикувана в сп. „Сердика“, която дава ясно и талантливо разрешение на втория етап от строителството на НБ, предвиждано от арх. Васильов. Това е мълчалив упрек към палиативите, с които съвременните архитекти искат да залепят една кръпка към сградата на Библиотеката, вместо да изпълнят завета на авторския колектив. Подчертава също, че НБ разполага със свой двор, предназначен за разширението на сградата при втория етап от строителството ѝ, и че този двор не е обществен парк.

Запознава ВС с основните задачи на съвременната национална библиотека, нейното пряко и косвено въздействие върху развитието на науката, културата и всестранния прогрес на страната ни. Обосновава обективната необходимост от трикратно увеличение на читателските места в сравнение с предвоенния период. Многобройните ѝ и многопосочни функции в полза на библиотечната система изискват, от своя страна, повече служебни помещения. Предвиждайки, че искането за увеличение на книгохранилищата за 4 до 5 милиона тома ще бъде специално атакувано с аргумента, че неоперативните фондове трябва да се изнесат в депозитариум, Калайджиева обяснява, че НБ „е единствената библиотека в страната, в която всеки момент трябва да се намери бързо всяка българска книга. Това означава, че фондът от български книги не остарява морално и е изцяло оперативен. За оперативен се счита и фондът от периодични и други издания на чужди езици, издадени през последните 20–25 години...“, свързани с ретроспективни научни проучвания на читатели от София и цялата страна. Изяснява, че оперативният фонд на националната библиотека ще включва към 4–5 милиона тома книги и други издания, които съставляват неделимо ядро, т.е. не бива да се разпръсват в други сгради, ако НБ трябва да изпълнява функцията си на централна научна библиотека за София и страната. Разбира се, периодично по-старите чуждестранни фондове ще се изпращат в депозитариум, т.е. в бъдеще не ще се налага да се търси ново разширение на сградата. Накрая заявява, че защищава втория вариант на арх. Перфанов (35 м разширение в източна посока), въпреки че и то е палеатив, а не необходимото разрешение.

Пръв след директора на НБ се изказва арх. Вл. Рангелов, зам.-завеждащ отдел строителство при ЦК на БКП, вероятно за да даде тон на разискванията. Категорично е против проектираното разширение на Библиотеката в източна посока, защото щяло *да се извърши (няма да е пресилено да се каже) голяма грешка спрямо нашата национална култура*!! Предлага разширението да бъде само 12 м. *Това е максималното, което може да се даде и повече не може да се*

[47] арх. ед. 1235, л. 1–90 (стенографски протокол на САБ от 23 ян. 1968).
[48] Протокол № 7 на ВС за архитектура и благоустройство от 6 юни 1973 г.

Проект от 1941 г. на новата сграда на НБ (публикувано в сп. „Сердика“, 1941 г., кн. 2/3)

позволи нито крачка напред. Ако 50 хил. м³ не задоволяват, тогава да се предложи на Правителството да построи Библиотеката на друго място.

Подобно становище, в една или друга форма, на това заседание застъпват и други „асове“ – арх. Иванчев (ВИСИ)[49], арх. Панчо Греков (САБ) и главният архитект на София Вл. Роменски. Аргументират се, че разширението ще влоши непоправимо сегашната архитектура на сградата, терена и зелените площи в центъра на София.

За честта на българските архитекти трябва да се каже, че се намират и порядъчни хора. Така напр. арх. Петър Ташев заявява, че няма да се получи влошаване на сградата като архитектурен паметник, тъй като авторът е предвиждал разширението и че с няколко дървета не се влошава съществено околната среда. Особено аргументирана подкрепа оказва арх. Стефан Стайнов. Той заявява, че е неправилна ориентацията към построяване на нова сграда за НБ, тъй като не са изчерпани възможностите ѝ за разширение. Изяснява, че НБ е сграда с двоен образ, като източната фасада търпи развитие в източна посока. *Считам, че трябва да си останем на позицията – разширение на Библиотеката в източна посока в рамките, които ще позволят хармоничното съчетаване в образа при максималното запазване на зеленината. Зеленината трябва да пазим, но ние няма да я запазим поради това, че няма да отсечем едно дърво, ние ще запазим софийската зеленина тогава, когато започнем да я създаваме, а ние не сме създали почти нищо в последните години....* По-нататък арх. Стайнов категорично заявява: *Ние няма да мерим нуждите за развитието на един национален институт с 2-10-50 дървета. Ако се наложи 500 дървета се създават, а национална култура с материално-техническа база се създава по-трудно. Но престъпление ще бъде, ако докато се борим да не бъдат отсечени 50 дървета, не посадим 50000. Това е престъпление*! Подкрепа на втория вариант на арх. Перфанов за разширение на Библиотеката 35 м в източна посока дава и арх. Атанас Дамянов, сътрудник в отдела на ЦК на БКП.

[49] Висш институт за строителство.

Накрая председателят на ВС за архитектура и благоустройство, министър Георги Стоилов, в заключението си отхвърля и двата представени за обсъждане варианта!! Предлага да се разработи нов вариант с изискването – минимално разширение в източна посока, *подземно изграждане на хранилище и някои други спомагателни помещения, като се вземат под внимание съществуващите дървесни насаждения*. Фактически с това указание се отменя разширението, защото не е възможно да се изгражда подземно книгохранилище, без да се унищожат съществуващите дървесни насаждения.

Решението на Върховния съвет за архитектура осакати разширението на сградата (в последна сметка бе разрешено строително петно до 25 м в източна посока) и лиши националната ни библиотека от възможността генерално да уреди проблемите си по отношение на материално-техническата база. От това зависеше не само съхраняването на уникалните ѝ фондове, но и цялостното ѝ развитие като съвременен библиотечно-информационен център, осигуряващ модерно обслужване на нашето общество – от правителствените органи до обикновения гражданин. Това наложи веднага да се търсят допълнителни решения чрез изграждане на книгохранилище за националния архив на българската книжнина извън София и да се търси строително петно за депозиториум, в който да се изнесе старата и по-малко търсена чуждестранна литература. Въпреки всичко, притисната от кризата за помещения, НБ се стреми да ускори проектирането и своевременното започване строежа за разширението.

В края на 1974 г., въз основа решението на ВС за архитектура, ръководството на НБ внася в Председателството на Комитета за култура доклад с проекторешения, свързани както с разширението на сградата, така и със строителство на книгохранилища върху други терени.

Председателството на Комитета за култура утвърждава следните решения:

Да се разшири сегашната сграда на НБКМ и да се построят, съоръжени с необходимите инсталации, книгохранилища на Библиотеката извън София.

За целта Управление Капитални вложения:

а) Да осигури Експертният съвет при Комитета за култура да разгледа и утвърди ТИУ на обекта Разширение на НБКМ до 28.II.1975 г.

Да вземе мерки проектът за разширението да бъде разгледан в Градоустройствения съвет при Дирекцията за изграждане на София и Върховния архитектурен съвет, след което да се внесе в МС до 30.IV.1975 г.

Да изисква от проектантите разработването на работните чертежи и документация да приключи до 30.VI.1976 г., за да се включи строежът в плана за 1977 г.

б) Строителството на книгохранилище на НБ в с. Осоица, да започне през второто полугодие на 1976 г.

в) До края на 1975 г. да осигури отреждането на строително петно за депозиториум. Обектът да бъде подготвен за строителство през VII петилетка.

По-нататък се предвижда да се проектира климатизация на сегашното книгохранилище до края на 1977 г., внасяне на необходимите машини и съоръжения.

Предварителните скици на новия вариант за разширението се одобряват от СГНС.[50] Изработените от колектива на арх. Перфанов технико-икономически условия (ТИУ) се изпращат за съгласуване в съответните задължителни инстанции.

Съветът за архитектура и благоустройство при СГНС[51], ВС при Министерство на строителството и архитектурата[52], както и Експертния съвет при Комитета за култура приемат ТИУ на арх. Перфанов – разширение с 25 м, т.е. първия вариант.

Председателят на Комитета за култура Людмила Живкова и министърът на строежите и архитектурата Григор Стоичков внасят в началото на 1976 г. съвместен доклад в Министерски съвет за утвърждаване на технико-икономическите условия за обект „Разширение на Народна библиотека „Кирил и Методий“. Разглеждането е насрочено за 5 юни 1976 г. и на същата дата Министерският съвет издава разпореждане № 119, което гласи:

[50] Писмо на СГНС № 395 от 25 май 1974.
[51] Писмо № 17 от 22 апр. 1975 г.
[52] Писмо XVII – 1–8852/8 февр. 1975 г.

Утвърждава технико-икономически условия за разширение и модернизация на Народната библиотека „Кирил и Методий" при следните показатели:

капитални вложения	*9 500 000 лв.*
общ застроен обем	*154 500 м²*
в това число за разширение	*96 700 м²*
капацитет	*4 500 000 тома*
за читалните	*1000 места.*

Комитетът за култура, съвместно с Държавния комитет за планиране и Министерство на електрониката, преди да започне строежът на обекта, да разгледа и реши окончателно въпроса за климатичната инсталация и за нейното доставяне.

Председател на Мин. съвет	*Станко Тодоров*
Главен секретар на МС	*Иван Шпатов*

Като се има предвид, че стойността на завършения през 1976 г. строеж на Държавния библиотекарски институт възлезе на 1 300 000 лв., предвидената сума от МС изглежда задоволителна. Утвърдените показатели за читателски места и възможността да бъдат сместени 4.5 милиона тома в книгохранилищата, също са обнадеждаващи.

През същата година Изпълнителният комитет на СГНС с протокол № 27 от 30 дек. 1976 г. утвърждава обектите в главния център на София, *които да се проектират през 1976 и 1977 г., съгласно разпореждане № 44 от 11 февр. 1975 г. на Министерския съвет*. Списъкът включва основни културни институти като напр. национална художествена галерия, национален музеен комплекс, народна опера и други основни сгради, които определят облика и развитието на националната ни култура. Разширението на НБ фигурира в този списък под № 29.

Всичко това отново дава надежда, че материално-техническата база на националната ни библиотека ще се подобри и ще даде възможност да се развива нормално. Наближава 100-годишният юбилей, всички ръководни държавни инстанции, от които зависи строежът, са много добре разположени към НБКМ. Всички, с изключение на най-важната – самият Комитет за култура! Във връзка с предстоящото честване на 1300-годишнината от създаването на българската държава ръководният екип на Комитета за култура замисля нещо грандиозно – да построи дворец на културата. Бъдещият НДК също е включен в списъка на културните институции (утвърден от МС и СГНС), които приоритетно трябва да се построят в столицата. Този обект фигурира в списъка под скромното заглавие „Национална конгресна – концертна зала".

За да се хареса на Л. Живкова обаче, ръководният екип, отговарящ за капиталното строителство, възприема друга линия. Решава всички средства, които държавата отпуска за културно строителство, да съсредоточи само за грандиозни юбилейни строежи, като тихомълком не разрешава да се строят други културни сгради, включително тези, които са вече започнати. Не само разширението на НБ, но и всички останали, включени в списъка на СГНС обекти (Художествена галерия, Национален исторически музей, Етнографски музей, Народна опера, Художествена академия и др.) не се построяват. Нещо повече, замразява се строителството на Хореографското училище, Музикална академия, книгохранилището на НБ в с. Осоица, чиито строежи са започнати и са в сравнително напреднал стадий.

Министерският съвет, както вече бе упоменато, предвижда за разширението на НБ 9.5 млн. лв. Държавният комитет за планиране се отнася с разбиране към неотложните нужди на националната библиотека и въпреки възприетата линия на Комитета за култура, всяка година включва целево в държавния план средствата за строеж на разширението за НБ. А „целево" в административната терминология означава задължително.

Капиталното строителство на Комитета за култура под претекст, че не е напълно завършена предпроектната документация на НБ, не предприема нищо за започване на строежа.[53]

---

[53] Вярно е, че проектната документация на екипа, ръководен от арх. Перфанов, се забавя, защото ръководството на Софпроект изтегля част от сътрудниците му. Вероятно ръководството на Софпроект е знаело за новата линия на Комитета за култура и за това, че в бъдещия градоустройствен план на столицата разширението на НБ отново не е включено.

Същевременно Дворецът на културата, луксозен, сложен и огромен по мащаби обект, се започва без пълна проектна готовност. Заплаща се извънреден труд за щурмуване на сроковете във връзка с 1300-годишнината. Това оскъпява и без това много скъпия строеж. Само за сградата, без средствата за оформяне на околното пространство, се изразходват 158 млн. лв.

Без проектна готовност започва и строежът на галерията за чуждестранно изобразително изкуство на Международната фондация „Л. Живкова“. Говори се, че поради незавършени геоложки проучвания, сградата, в която са вложени 12 млн. лв, е застрашена, защото е построена върху нездрав терен. Вместо да се построи национална художествена галерия за българското изобразително изкуство, което се похабява в непригодни помещения, изведнъж с ускорени темпове е построена и изникна като гъба тази сграда.

През този период се извършва безотговорно посегателство и по отношение на един от най-хубавите архитектурни паметници на София – Съдебната палата, построена образцово съобразно изискванията за този вид институции. Щурмовото ѝ преустройство в Национален исторически музей струва 8 млн. лв., като не се подменят остарелите инсталации на сградата. В тази сума не се включва вътрешното обзавеждане с витрини и други съоръжения. За знаещите е ясно, че след време трябва да се извърши ново престъпление – да се възстанови отново сградата като Съдебна палата, за което ще бъдат похарчени още много народни пари. С вложените средства за двете „преустройства“ България можеше да има специално построена сграда за национален исторически музей.

Влагат се безумно много средства за „монументални“ паметници. Този в Шумен, посветен на 1300-годишнината от основаването на българската държава, е глътнал 23 млн. лв., а паметникът пред НДК – 15 млн. лв по проектосметна документация. Това е период на безотговорно и неконтролирано пилеене на народни средства.

Като се има предвид, че за разширението на НБКМ са предвидени 9,5 млн. лв., на фона на разходите за „грандиозните“ обекти тази сума е много скромна. Следователно е било възможно безпроблемно да бъде построена. Това важи не само за НБ. Не се построяват националните културни институции, които съхраняват българското културно наследство в цялото му разнообразие (ръкописи, книги, изобразително изкуство, филми, етнографски и други музейни експонати). Съхраняващите ги институти са стожерите на българската култура и държавност. Те допринасят за развитието на българската култура. Тъжно е, че през 70-те години нашата държава е в състояние да отдели необходимите средства за цялостното и планово построяване на най-важните национални културни институции[54], но не реализира този замисъл, с който най-достойно би могло да се посрещне 1300-годишнината от основаването на българската държава. Людмила Живкова се стреми към грандиозни проекти (и разполага с неограничени възможности за реализирането им) вместо по-скромно, но с траен ефект да реализира една трайна, нужна, цялостна програма за културно строителство.

Историческата вина не е само нейна, а на обкръжението ѝ от съветници, чиято роля е да предпазват ръководителя от вземане на неправилни решения. Непростимо е, когато тези хора произлизат от средите на една от най-творческите, обществено полезни и благородни професии, каквато е тази на архитектите.

Не зная каква роля са изиграли те по отношение на останалите български културни институти, но по отношение на нашата национална библиотека историческата им вина е огромна и непростима.

Архитекти на отговорни държавни и обществени постове още през 60-те години стават пречка за разширението на НБКМ. В продължение на много години те активно продължават да пречат и фактически осуетяват решаването на този жизнен въпрос за цялата българска култура.

Преди всичко отново трябва да се спомене за липсата на професионално и гражданско поведение на министъра на архитектурата и строителството арх. Георги Стоилов. Както вече бе споменато, през 1966/67 г. той проявява готовност да предостави двора на НБ за построяване на съветско посолство или сграда за градски комитет на БКП. След това обаче, когато се

[54] Включените в списъка на МС и СГНС.

обсъжда въпросът за разширяването сградата на НБ (на Постоянния съвет на САБ и във ВС за архитектура и благоустройство), Г. Стоилов проявява лицемерна загриженост, че ще трябва да бъдат унищожени няколко вековни дървета и ще се „допусне градоустройствена и архитектурна грешка".

Не трябва да се омаловажава и отговорността на поддържащите го архитекти в тези професионални форуми. В случай че беше прието построяването на една от гореспоменатите сгради, те не биха намерили в себе си гражданска и професионална отговорност да се противопоставят на изсичането на няколко дървета (както бяха отминали изсичането на много дървета при разширяването на някои софийски булеварди). Не бяха протестирали и при явно погрешно решение за построяване на несвойствени сгради, така както не намериха в себе си гражданска смелост да осуетят отнемането на терен, предназначен за национален музей или друг културен институт, за жилищен блок на улиците „Оборище" и „Толбухин" (сега бул. „В. Левски"). С този строеж завинаги се осуети създаването на културен център по градоустройствения план на Мусман. Не протестираха и при вземането на Съдебната палата за музей. Могат да бъдат приведени и други случаи, когато български архитекти „благоразумно" не вземат отношение при явни градоустройствени грешки, защото се страхуват да ритат „боси срещу ръжена". Докато при НБ, зад която не стои „силна личност", се надпреварват в професионално красноречие, че включването на нейното разширение в новия градоустройствен план ще бъде грешка. Вършат тази пакост последователно и упорито, въпреки великолепното градоустройствено решение, дадено от авторите на сградата, арх. Цолов и Васильов.

В самия Комитет за култура арх. Пею Бербенлиев и инж. Милчо Брайнов, които са задължени да съдействат на НБ, фактически също пречат за подобряването на материално-техническата ѝ база. Както вече бе споменато, те насочват всички средства за капитално строителство за грандиозните юбилейни обекти и пречат на други строежи в сферата на културата. Това донякъде е обяснимо. Но необяснима е безпринципната борба, която арх. П. Бербенлиев води с директора на НБ, при опита да се вземе трайно и правилно от професионална гледна точка решение за разширението на сградата, когато юбилейните строежи вече ще са завършени. Тази „история" заслужава да се разкаже, защото красноречиво говори за своеволието на един чиновник бюрократ, който се счита за архитект.

В края на 1978 г., която е юбилейна за НБКМ, става ясно, че положението със строежа е безнадеждно. Заради НДК разширението на НБ отпада от строителния план на Комитета за култура и се отлага чак за 1984 г. В подготвения нов градоустройствен план за „Центъра" разширението на Библиотеката не фигурира, а Софпроект поради далечните перспективи, протака изготвянето на работните проекти.

Тогава директорът на НБ решава да спечели за каузата на Библиотеката извънредно влиятелния по това време арх. Н. Николов, който е проектант на градоустройствения план „Център". Среща се с него, показва му скицата на Васильов за бъдещето разширение и му предлага той да се заеме с цялостното проектиране на обекта. С това Калайджиева цели да го заинтересува, за да включи разширението в градоустройствения план. Същевременно, разчитайки на авторитета и влиянието на арх. Николов, то да се извърши, така, както са го предвиждали Цолов и Васильов. И не на последно място, големият колектив, оглавяван от арх. Николов, ще бъде в състояние с бързи темпове да разработи всички работни проекти, в случай че поеме проектирането.

Това би било една неетична постъпка спрямо арх. Перфанов, продиктувана от отчаяние и безнадеждност, ако ръководството на НБ не бе предложило двата колектива да работят съвместно.

Арх. Н. Николов приема направеното му предложение. Той е очарован от класическото разрешение за разширението, оставено като наследство от нашите именити архитекти. Според арх. Николов със замах и простота те са предвидили *създаването на един храм на книгата, приближаващ се до античните храмове със своята простота, чистота на формите и изящество*. Той се наема да защити това разширение и смята, че всичко друго би било крачка назад. Между ръководството на НБ и арх. Н. Николов се постига пълно единодушие. Двамата искат среща с новия председател на Комитета за култура Г. Йорданов, за да получат поддръжка за работата върху новия проект, както и ясно становище по дългогодишния спор за дърветата

в двора на Библиотеката. Пред всички Г. Йорданов заявява[55]: *Заради няколко дървета няма да допуснем да се пречи на развитието на НБ. Работете по проекта*.

След даденото от председателя на Комитета за култура указание, арх. П. Бербенлиев потвърждава с писмо до директора на НБКМ новото решение[56]: *Намирам основателна Вашата загриженост относно проектирането на обекта „Разширение и модернизация на НБКМ" и включването му в плана за строителството през настоящата петилетка*. По-нататък проявява „загриженост", че не е взета досега под внимание основната идея на архитектите Цолов и Васильов за разширението ѝ. *При така създадената обстановка решихме да възложим на народния арх. Н Николов ново обемно градоустройствено проучване за изграждане на втория етап на НБКМ в духа на основния проект на авторите. От друга страна, разчитаме, че той (арх. Н. Николов) като автор и отговорник на градоустройственото решение на зона „А", в която попада и НБ, ще предложи и защити пред градоустройствения съвет застрояване, отговарящо на изискванията на програмното задание*. По-нататък Бербенлиев декларира, че *поема всички задължения по възлагане и контрол на проектирането*.

Писмо с подобно съдържание Комитетът за култура изпраща до ДСО „Софстрой" – разширението на НБ да бъде включено в плана за капиталните вложения през осмата петилетка, като иска от Софстрой да даде съгласие, за да може да се възложи проектирането на обекта от „Главпроект".[57]

Това писмо е първият доброжелателен документ от страна на арх. П. Бербенлиев към строителството на НБ вероятно поради обстоятелството, че той настоява, а Г. Йорданов се съгласява, този строителен обект да премине под негово ръководство. (Дотогава е бил към дирекция „Национални обекти" в Комитета за култура.)

След като К. Калайджиева си подава оставката и за директор е назначен Петър Караангов (който не е запознат с дългата история и перипетиите на проектирането), на 14 окт. 1983 г. арх. П. Бербенлиев свиква съвещание. Трябва да е положил много усилия, за да осигури едновременното присъствие на толкова отговорни и заети хора като Г. Йорданов (председател на Комитета за култура), Чудомир Александров (председател на ГК на БКП), Петър Междуречки (председател на СГНС), арх. Вл. Роменски (главен архитект на София) и Петър Караангов (директор на НБКМ).

Това съвещание има една единствена точка в дневния ред – отново да отмени взетото решение за проектиране разширението на НБ, съгласно вижданията на арх. Н. Николов. Трябва да се отбележи, че арх. Николов не е поканен и не участва в това съвещание.

Решението на съвещанието гласи:

1. Доизграждането на НБКМ не може да заема петно по-голямо от 27 метра източно в двора на Библиотеката, следователно не може да се реализира проектът на народния арх. Н. Николов и трябва да се разработи нов.

2. Едновременно с утвърждаване петното за застрояване на разширението, да се отреди петно в чертите на столицата за изграждане на депозиториум, в който ще бъдат изградени звена с чисто производствен характер.

Това скандално съвещание говори само за себе си – за „грижите" към НБКМ. То връща проектирането на изходната позиция, взета преди 15 години, по отношение на разрешеното строително петно. То разкрива упоритото отрицателно отношение на главния архитект на София, арх. Вл. Роменски, както и на арх. П. Бербенлиев към единствено правилното разрешение на проблема. Не допускат на това съвещание арх. Н. Николов, за да защити вижданията си. Това съвещание свидетелства и колко може да се разчита на думите на Г. Йорданов, дадени на арх. Николов, преди да започне проектирането.

И така цели 15 безплодни години! Книгохранилището на нашата национална библиотека отдавна вече е претъпкано. Обстоятелството, че тя все още не е преустановила дейността си, се дължи на изнесените по-стари фондове в София и извън града: в склад на ул. „Кирил

---

[55] Срещата се провежда в преустройваната Съдебна палата, където заседава оперативка от строители и инвеститори, вкл. арх. Пею Бербенлиев, който е ресорен отговорник по музейно и библиотечно дело.

[56] Писмо до директора на НБКМ № Р-948 от 27 февр. 1981 г.

[57] Писмо № Р–947 от 27 февр. 1981 г.

и Методий“, читалищната сграда в с. Богданлия, училищните сгради в селата Бенковски, Подгорие и Осоица. Освен трудностите при намиране и доставяне на поискани от читателите библиотечни материали, пръснати в сгради извън НБ, съвсем реална е опасността от похабяване и унищожаване на тези фондове поради крайно неблагоприятните условия на съхранение и постоянен надзор.

Но проблемът не е само в книгохранилищата. Цялата стара сграда се е превърнала в една тясна черупка, която пречи на НБ да разгърне дейности, присъщи на една съвременна национална библиотека – автоматизиране на библиотечно-информационните процеси, разгръщане и усъвършенстване на справочната дейност за правителствените органи, реставриране в големи мащаби на похабените от употреба български вестници и други библиотечни материали, създаване на автоматизирана служба за бързо и акуратно книгозаемане за читателите от цялата страна... изброяването може да продължи. Жалкото е, че съществуващата сграда се превръща в непреодолима пречка, която препъва по-нататъшното развитие на българската национална библиотека, която през 50-те години настигна, а през 60-те години се изравни с най-добрите европейски национални библиотеки.

За да се получи още по-пълна представа за безнадеждната бюрократична машина в Комитета за култура, ще посоча накратко пречките, с които се сблъсква ръководството на НБ при уреждане на въпроса за книгохранилище извън София (за неприкосновения национален архив на българската книжнина) и депозитериум на софийски терен (за по-малко търсена чуждестранна литература).

След намаляването на строителното петно за разширение на сегашната сграда на НБ се взема решение да се построи военновременно книгохранилище извън София за Националния архив на българската книжнина. През 1968 г. Комитетът за култура (въз основа на разработени в НБ предпроектни проучвания) възлага на районната проектантска организация – гр. София, да разработи проект за съвременно фондохранилище в землището на с. Чурек. Щабът на гражданската отбрана обаче на два пъти сменя указанията си за местонахождението и на два пъти се налага да се разработват нови проекти с пълни проучвания и задължителното съгласуване със съответните организации и учреждения. Това отнема цели 10 години и въпреки проектната готовност започването на строежа се отлага поради запълнения капацитет на строителните организации.

През 1980 г. в с. Осоица, където в училищната сграда е настанен архивът на българската книжнина, се започва строежът. Но така и не е завършен досега.

За депозитериум на стара чуждестранна литература ръководството на НБ още през 1970 г. прави официални постъпки пред дирекция „Архитектура и благоустройство“ на СГНС.[58] Моли да ѝ се определи строително петно от около 10 000 кв. м в чертите на София. НБКМ разработва строителна програма и я представя в Комитета за култура, където се назначава комисия за избор на терен. Комисията се спира на петно на 6-ти километър на Цариградското шосе, като се препоръчва част от петното да се използува за търговска база на „Печатни произведения“. Дирекция „Архитектура и строителство“ на СГНС дава съгласието си, но впоследствие отменя решението си и препоръчва да се избере ново строително петно. През 1972 г. комисията препоръчва терени в района на с. Обеля и в района на с. Казичене. Окончателно изборът се спира на първото (с. Обеля), но ТКЗС на селото оспорва отчуждаването на земята.

През втората половина на 1982 г. НБ прави трето настойчиво искане, но и то остава безрезултатно. Последната постъпка пред СГНС[59] е спешно да бъде определено петно, по възможност в източна посока в пределите на София, но също остава без резултат.

Така не се решава и въпросът за депозитериум.

Такава е хронологията на фактите и данните, свързани със сградата на НБКМ и на книгохранилищната криза. Трябва да се подчертае, че през втората половина на 20 в., поради непредвидимия темп на книгоиздаването в целия свят, както и на многобройните нови функции, които националните библиотеки са принудени да поемат, не само НБКМ, но почти всички национални библиотеки в света изпитват остра нужда от разширение на сградите си.

---

[58] Писмо № ТА 22 от 15 май 1970 г.

[59] Писмо № Б-V-5-274 от 13 февр. 1979 г.

Съвременните високоразвити държави, разчитайки на своята национална библиотека като решаващ фактор за всестранния прогрес на обществото във века на информационния бум, щедро отделят площи и финансови ресурси за решаването на нейните проблеми. Великобритания отреди през 70-те години в центъра на Лондон огромен терен за построяването на нова сграда за обединената Британска библиотека, която е едно от чудесата на съвременната библиотечна архитектура. И Франция по това време построи в Париж подобна модерна сграда за националната си библиотека. САЩ определи за разширението на Конгресната библиотека огромен нов терен в центъра на Вашингтон. На Държавната библиотека „В. И. Ленин“ бе даден терен в Химки (с възможност за бързи комуникации) голяма площ за построяване на книгохранилище – филиал. За Публичната библиотека в Ленинград (сега Российска национална библиотека в Санкт Петербург) започна строеж на нова сграда в Парка на културата. Могат да се посочат и много други примери, когато държавата отпуска скъпоценни големи терени в столицата за нарасналите нужди на своите национални библиотеки.

За съжаление в България този проблем попадна в омагьосания кръг на ограничени и недалновидни чиновници бюрократи. Още по-жалко е, че вината за това носят и хора от средите на почетната и творческа професия на архитектите.

От дистанцията на времето може да се прецени, че единственият начин за излизането от този омагьосан кръг, е бил да се нареди на чиновниците „от най-високо място“ приоритетно да строят разширението нанационалната библиотека. Директорът на НБКМ е имал възможност да осигури подкрепата на Т. Живков, но през първите няколко години въпросите, свързани със строежа, се развиват нормално и не е необходимо да се търси високайша намеса. А когато Л. Живкова застава начело на Комитета за култура, вече не е възможно да се търси друга, по-висока инстанция. Всички други строежи на културата, вкл. тези за НБКМ, се изоставят. Това е линията на Комитета за култура, която се следва неотклонно. Около Л. Живкова е създаден плътен кордон от бюрократични инстанции, които не допускат преки контакти на председателя на Комитета за култура с ръководителите на националните институти. Никога по-рано не е било така трудно да се осъществят непосредствени контакти, както през този период.

От дистанцията на времето може да се оцени още по-добре грижата на първото правителство на социалистическа България за довършване сградата на НБ. За да разберем и оценим направеното, трябва да си представим картината, която представлява следвоенна София, в която основната част на сградния фонд в центъра е разрушена, хиляди софиянци са без подслон, нуждите са огромни, а средствата и материалните ресурси на държавата крайно ограничени. Новопостроената сграда на НБ откри възможности за нейното развитие и просперитет. Можеше да не бъде така. Например разрушената по време на Втората световна война Народна библиотека в Белград получи нова сграда едва през 1975/76 г.

Тъжна е равносметката, че в най-трудните следвоенни години бедната и декапитализирана след войната социалистическа държава намери средства за сграда на националната ни библиотека и с това даде зелена светлина за нейното развитие.

И точно когато българската национална библиотека се превърна в изключително деен и полезен за обществото институт, като стара черупка отеснялата сграда попречи на развитието ѝ. И не защото държавата не можеше да отдели средства (това е период, когато за българската култура се отделя предостатъчно, дори се допуска излишно пилеене), а поради неразбиране на приоритетните и действителни нужди на българската култура.

Може би частта за разширението на НБКМ да се стори несъразмерно дълга и претрупана с данни, но вероятно ще дойде времето за застрояването на втората част от сградата на нашата национална библиотека (съгласно замисъла на проектантите ѝ), поради което трябва да се познават историята и перипетиите, през които е минала.

ПЕРСОНАЛ

Отпускането на необходимите кадри за нуждите на националната библиотека е един от сигурните индикатори за отношението, което проявява към нея държавата, а също така – обективна предпоставка за нейното развитие.

В предвоенния период броят на работещите в Народната библиотека е много ограничен. Така напр. през предвоенната 1939 г. щатът ѝ възлиза на 32 души, което е крайно недостатъчно, като се имат предвид редица изостанали задачи, които компрометират българската национална библиотека у нас и в чужбина. Издаването на българската национална библиография е изоставено с години, не са обработени най-ценните ръкописни и архивни колекции. Поради липса на персонал, средства и превоз, книжовното имущество на Народната библиотека не се евакуира предварително през 1941–1944 г. и голяма част от него е унищожено (235).

Коренно различно е отношението на социалистическата държава към нуждите на българската национална библиотека. Още през първите години след Девети септември ѝ се дават необходимите кадри за почистване, привеждане в ред и пренасяне в новата сграда на оцелелия от бомбардировките библиотечен имот. Ето какво пише Божана Троянова, която е една от първите назначени служители в Народната библиотека след Девети септември и е организатор при реевакуацията на библиотечния имот (39):

Трябва да се подчертае, че партията и правителството оказват пълно съдействие: подсигурен е редовен камионен транспорт; отпуснати са кредити за помощен надничарски персонал за товарене, разтоварване и сортиране на книгите; по-късно на Библиотеката се предоставя възможност да оползотвори доброволния труд на бригадири.

В доклад[60] до висшестоящата инстанция Т. Боров пише, че е заварил 15 души от стария персонал на НБ: *Службата, евакуирана в с. Долни Раковец, Радомирско, се прибра към края на септември (1944 г.) и започна работа в началото на м.октомври с един персонал от 15 души от всичко 24 души. Скоро след това и директорът бе уволнен. До 1 декември 1944 г., когато поех поста си, Библиотеката съществуваше без директор.*

В отчета на НБ за 1947 г. се съобщава: *До края на м.април редовият персонал се е състоял от 38 души, а от 1 май персоналът се е увеличил на 53 души, заедно с прислужниците.*

Запазен е един много любопитен документ – доклад на Т. Боров по повод нападките на комисия, която проверявайки дейността на НБ констатира, че Библиотеката има много голям щат със синекурни длъжности. Новият директор се мъчи да обясни възможно най-популярно защо са необходими повече служители[61]:

Служителите на Народна библиотека отхвърлят с истинско възмущение клеветата, че между тях има синекури и настояват за най-строга анкета по въпроса – с отговорности и за клеветниците.

Пред Народната библиотека стоят тежки и отговорни задачи от първостепенно значение при строителството на новата българска култура – ако сме в състояние да сложим пръст на пулса ѝ. Ние наследихме едно малко, изоставено, незначително учреждение, често умишлено задушавано от реакцията, което трябва да издигнем до неговото истинско място в нашата прогресивна държава. За ревизиране на българската наука, за преустройството ѝ на нови основи; за документация на днешното планово строителство; за изграждане образованието на научни основи и за солидната подготовка на новите кадри (само студенти има в София над 40 000 младежи!) – е нужна на България една национална библиотека от съвсем нов вид и с размери, каквито реакционните правителства, които имаха интерес да спъват истинската народна просвета, никога нямаше да създадат. За да може да играе Народната библиотека обаче, ролята, която ѝ се пада в новата българска държава, нейният книжовен имот трябва да бъде основно попълнен и тя трябва да си създаде инструментите, с които ще може да обслужва публиката. Тя не само не е "приключила с изготвянето на каталозите", както си позволява да твърди наивната в своето желание

[60] арх. ед. 959, л. 7–11.
[61] арх. ед. 990, л. 41–49.

да бъде компетентна по всички въпроси подкомисия, но е едва в началото на каталожната обработка на книжовния имот. Работените 60 години каталози на библиотеката са без остатък унищожени. Ние едва успяхме за 2 години да приготвим един ръкописен, провизорен каталог на фиши, по които да се извършва установяването на наличността. Тепърва ще има да се изработват азбучни, систематични, предметни, топографски и други каталози, които при това трябва да бъдат отпечатани, за да може да обслужват публиката. Това ще отнеме години напрегната работа на сегашния персонал, нетърпимото състояние не може да бъде надвито, при засиления приток на новите постъпления, без едно чувствително увеличение на библиотечния персонал. Към това идва предстоящото откриване при Библиотеката на работна зала за научни работници, дето, за да може да бъде обслужвана публиката от 8 ч. сутрин до 8 ч. вечер (което е наложително в София, особено при ограничения брой на местата!), ще е нужна цяла смяна от библиотекари за дежурство, прислужници, охрана и пр. Народната библиотека не би могла да функционира нормално в новото си помещение, дето вече се настани, без едно увеличение на персонала по бюджета за следната година от минимум 25–30 души. В Съветския съюз през миналата година не можеха да повярват, че Българската национална библиотека работи всичко с 50 души служители. А вместо да подкрепи задоволяването на законните нужди на учреждението, подкомисията предлага сегашните 32 библиотекари да се съкратят наполовина, с 16 души!

Своето пълно уреждане и развитие Народната библиотека ще може да постигне само когато се завърши новостроящото се здание, сградата е била винаги и навсякъде първо предисловие за правилното функциониране на една библиотека.

До завършването на сградата ние трябва да изградим вътрешно учреждението, което ще има да излъчва от тук своята светлина върху цялата културна демократична България. Нужно е да се подготви кадър, годен да се справи с тия нови задачи, нужно е да се попълни и обработи книжовният имот, да се създадат инструментите за работата – преди да сме завършили сградата. Това вършим ние днес, с цялото съзнание за своята историческа отговорност. Истинско престъпление към българската демократична култура би било да се посегне към граденото с такъв ентусиазъм и с такава мъка дело на Народната библиотека. Такова посегателство би могъл да извърши или враг на българската култура, или пълен игнорант. Толкова по за учудване е, че тоя злополучен документ на подкомисията е подписан между другото и от един библиотекар – от перманентния кандидат за директор на Народната библиотека от 20 години насам г-ца М. Димчевска.

Но ние знаем отношението на днешното правителство и преди всичко отношението на неговия шеф към нуждите на българската култура и затова оставяме със спокойствие и с увереност в светлото бъдеще на Народната библиотека решението на въпроса в техни ръце.

Надявам се, Господин Министре, че Вие ще доведете до знанието на Министерския съвет настоящия ми доклад във формата, в която Вие намерите за уместно.

София, 26 септември 1947 *С почит*

С всяка изминала година, заедно с усвояването на нови застроени площи и разгръщане на съответните дейности, Т. Боров успява да „отвоюва“ необходимите нови бройки: 1946 г. – 37, 1947 г. – 57, 1948 г. – 74, 1949 г. – 85.

През 1949 г. за директор на НБ е назначен Г. Михайлов Добрев. Негова заслуга е умението му да осигурява необходимия щат за НБ. Като народен представител в специално подготвени речи[62] той изяснява новите задачи на националната библиотека и обосновава нуждите от нови служители. Г. Михайлов заварва през 1949 г. 85 души персонал. Щатът на НБ до 1963 г. (времето, през което Г. Михайлов е директор) достига 200 щатни служители и около двадесетина надничари.[63] Личните му връзки с министъра на финансите помагат да осигури съответните бюджетни средства за заплатите на персонала. Увеличението на щата не е произволно, а се

[62] Реч, произнесена на заседанието на 13 март 1959 г. на III сесия на НС.
Изказване пред IV извънредна сесия на НС на 24 дек. 1959 г. и др.

[63] 1950 – 109 щат. служ.; 1951 – 136 щат. служ.; 1952 – 150 щат. служ.; 1953 – 165 щат. служ.; 1954 – 179 щат. служ.; 1955 – 185 щат. служ.; 1956 – 180 щат. служ. + 17 надничари; 1957 – 180 щат. служ. +

налага от разгънатата нова структура на Библиотеката, след усвояване на новопостроените служебни помещения. Откриването на читалните през 1953 г. изисква двусменен обслужващ персонал. През този период започва усилена обработка на трупаните с години архивни документи (на БИА и на Ориенталския отдел), както и на десетките хиляди новопридобити исторически документи. По негова инициатива отчисляваните книги и периодични издания от библиотеки и други институти се прибират като резервни фондове. За тяхната обработка, а и за привеждането в ред на стотиците хиляди исторически документи, НБ наема надничари. Това е находчиво разрешение, тъй като щатни бройки се отпускат много трудно. По-късно част от надничарския персонал преминава в редовния щат.

Орлин Василев е назначен за директор на НБ през януари 1964 г., когато с бюджета се извършва сливането на НБКМ и ББИ. Автоматично към щата на НБ се включва персоналът на ББИ и нараства съответно на 280 души.

К. Калайджиева е ръководител на НБ от 1965 до 1983 г. През този период НБ поема справочно-библиографското обслужване на Министерския съвет (МС), свързано със законодателната дейност, за което държавата отпуска допълнително 14 щатни бройки за Справочния отдел на НБ. От два издавани в ББИ библиографски бюлетина на текущата национална библиография, през 60-те години в НБ се изгражда цялостна информационна система за текущо и ретроспективно обхващане на българската книжнина. Тази библиографска дейност, както и редовното отпечатване на бюлетините и каталожните картички налагат съответно увеличение на библиографите и на техническия персонал в печатницата и книговезницата. През този период НБ активно участва в изграждането на единната библиотечна система в страната, извършва централизирано редица дейности, които имат мултиплициращ ефект и рационализират работата на библиотеките в цялата страна.[64] Тази дейност се регламентира от Постановление № 2 на МС от 1970 г.

Научноизследователската и издателската дейности, свързани с нуждите на библиотечната система в страната, също изискват съответно щатно осигуряване. През 1978 г., когато се чества 100-годишният юбилей на НБ, библиотечният персонал наброява 287 души, а помощният – 160.

В сравнение с периода преди 9 септември, щатът на българската национална библиотека е увеличен повече от десет пъти. Това е реална предпоставка, която държавата осигурява на НБКМ за нейното нормално функциониране и за развитието на онези задачи, които са характерни за европейските национални библиотеки през втората половина на 20 в.

Трябва обаче да се предпазим от заблуждението, че социалистическата държава с лека ръка е отпускала нови щатни места за Библиотеката. Плановото и централизирано държавно управление на икономиката по това време стриктно следи да не се нарушава балансът между средствата, заделяни за развитие на икономиката, и тези за потребление, към които спада културата. Ето защо всяко увеличение на щата и бюджета на учреждения като Народната библиотека е съпроводено с много трудности за директора. Всяка нова бройка в щата трябва да се доказва пред Комитета за култура, пред Комитета за труда и работната заплата и пред Министерство на финансите с желязна аргументация. Още през 1947 г. Т. Боров е принуден да защитава пред министъра на културата необходимостта от повече служители в националната библиотека, чиято дейност не е популярна. Георги Михайлов дълго подготвя всяка своя реч пред Народното събрание на тази тема. А К. Калайджиева доказва необходимостта от по-голям щат чрез целесъобразността на всяка извършвана нова дейност (напр. подготвянето на библиографска информация за Министерския съвет и за други държавни органи; централизираното извършване на дейности в НБ с мултипликационен ефект за цялата библиотечна система). Ефективността и икономическата целесъобразност на такъв род задачи трябва да е ясна и доказуема.

В архива на НБ се пази огромна бюрократична преписка с висшестоящите органи, свързани с осигуряването на щат и бюджет за всяка следваща година. Всъщност т.нар. бюрократи са служители, които се стремят да спазват държавната дисциплина, а задачата на директора е да доказва правотата и целесъобразността на своите искания също от гледна точка на държавните

---

16 надн.; 1958 – 188 щат. служ. + 10 надн.; 1959 – 200 щат. служ. + 34 надн.;1960 – 207 щат. служ. + 29 надн.; 1961 – 298 щат. служ. + 14 надн.; 1962 – 200 щат. служ. + 20 надн.; 1963 – 201 щат. служ. + 15 надн.

[64] Вж. раздел „Служебен отдел“ – Таблица „Мултипликационен ефект от дейността на НБКМ върху единната библиотечна сестема“.

интереси. Съществената е, че през този период държавните институции проявяват разбиране към българската национална библиотека, към нейните задачи и функции в полза на държавата, съдействащи за нейния научен и културен просперитет.

К. Калайджиева няма възможност като Георги Михайлов да пледира пред парламента, да доказва „въпиющите“ нужди на Народната библиотека (това е негов типичен израз). Тя се стреми на принципна основа да спечели поддръжници на българската национална библиотека сред началниците на управления в съответните централни ведомства. Тези хора имат сравнителен поглед върху щата и бюджета на всички културни ведомства и разбират по същество кое искане е целесъобразно от държавна гледна точка.

Обикновено К. Калайджиева предварително се среща с началника на бюджета в Министерство на финансите (при необходимост и с министъра) и защитава целесъобразността на всеки нов проект, изискващ допълнително финансиране и персонал. Това улеснява Комитета за култура при защита на цялостния бюджет за културата.

Но, разбира се, не всичко върви гладко. На няколко пъти държавата прави съкращения на административния персонал във всички бюджетни учреждения. През 1961 г. от НБ се иска съкращение на двама от четиримата пазачи, които охраняват пропускателния пункт в Библиотеката, двама от общо тримата пожарникари и част от началниците на отдели и служби, които фактически не са административен персонал, а пряко участват в производствения процес. Такива съкращения се правят на няколко пъти и са много мъчителни за НБ, защото нарушават установения ред (напр. Библиотеката не може да остане без пожарникари или без въоръжена охрана за цялото денонощие).

Щатната дисциплина, защитавана пред висшестоящите държавни органи, е тясно свързана с отговорностите на ръководството на НБ да осигури правилна **организация на труда, ред и дисциплина, висока продуктивност на извършваните процеси**. Съвременната национална библиотека е динамичен институт, в който няма място за синекури (поне такива, каквито са съществували в довоенната Народна библиотека, когато държавата е назначавала в щата ѝ писатели, за да им осигури някакво препитание).

Още през 1947 г. в доклада до Министерство на културата[65] Т. Боров пише: *Съвсем неоправдано е злословието, че в Народната библиотека имало и днес синекури. Ние заявяваме категорично: ако подобно нещо бъде установено, че сме готови, заедно с целия персонал, да понесем всички, не само служебни, но и обществени отговорности. Не по наше мнение, а по преценка на обществени и профорганизации, както и на културни работници от всички среди, в Народната библиотека днес има една рядка за българските учреждения трудова дисциплина. Работата на персонала е рационализирана и се контролира ежедневно. Съревнованието и напрежението дадоха резултати, непознати в библиотекарската практика – те бидоха изтъкнати от най-висши инстанции на ОРПС*[66]*. Ние създадохме нови норми, които едва ли може да бъдат превишени другаде. При това, често с неподготвен предварително персонал, който в процеса на самата работа трябваше да изучава своята не съвсем проста професия.*

В отчета на НБ за 1949 г., когато се сменят трима директори (Т. Боров, Тр. Костов и Г. Михайлов), по отношение на трудовата дисциплина има следните пасажи:

Благодарение на новите социалистически методи, възприети в работата на Библиотеката (планиране, нормиране и съревнование в работата, контакт на ръководство с персонала, грижа за квалификацията и награждаване за добри работници и др.п.) персоналът на Народната библиотека се изгради в един стегнат, дисциплиниран и качествен колектив. Доказателство за това е преди всичко фактът, че при смяната на директорите и времето, когато Народната библиотека бе без шеф, производствената дейност на института не спадна, а напротив, продължи почти без смущения, като Библиотеката встъпи дори в съревнование. Сключиха се трудови договори както между отделни служители, така и между отделни служби, дадоха се лични служебни планове и обещания, за изпълнението на които редовно се следи.

---

[65] арх. ед. 990, л. 41.

[66] ОРПС – съкратено наименование на профсъюзната организация на просветните работници.

По отношение нормиране на работата и по провеждане на съревнованието като основен метод в работата на библиотеката през годината имаме зарегистрирани твърде много постижения. Така: избрана бе постоянна комисия от трима души... досегашните са неподходящи. Комисията е имала няколко заседания, ревизирала е установени норми и е изработила нови, като е включила още библиотечни операции. Понастоящем са нормирани почти всички видове библиотечни манипулации, което се вижда от приложения отчет на нормената комисия. Все пак въпросът за нормите се смята все още открит. Докъде да се стигне с разделяне на нормираните операции, колко високи да бъдат нормите при нашите условия, при подготовката, която имат нашите хора и при изостаналостта на нашата работа, как да се отчита всекидневната работа – по тези въпроси, въпреки всички усилия, не сме могли да постигнем нещо, което напълно да ни задоволи.

Към годишния отчет е включен докладът „За работата на комисията по установяване на норми“. Комисията има следният състав: Цветана Матеева, Лиляна Албанска и Ценко Цветанов, които са безспорни авторитети, даващи личен пример със своята работоспособност и професионализъм.

В същия отчет за 1949 г. се съобщава, че е въведена *плановост в работата на Библиотеката*, че е изработен 5-годишен план за работата ѝ, *като по този начин се включи в 5-годишния народностопански план на държавата*.

Въпросите за дисциплината, високата ефективност и организацията на труда в НБ през годините се видоизменят, но не слизат от дневния ред на дирекционните съвети.

Вземат се конкретни мерки за формалната дисциплина – борба със закъсненията, отработване на времето, когато на служителя се е наложило частно излизане, борба против посещение и дълъг престой в бюфета и пр.

По-съществена обаче е правилната организация на производствените процеси в поточна линия. Обвързани със срокове и взаимосвързаност, тези процеси сами по себе си осигуряват дисциплина и отговорност. Така напр. приетият график за ежеседмичното отпечатване на милионите картички за централната каталогизация, редовното им вмъкване в каталозите, точното спазване на графика при библиографското описание, подготовката, отпечатването и броширането на всички бюлетини на ТНБ, са един добре организиран поточен производствен процес. Той изисква максимална мобилизация на силите както на библиографите, така и на печатари, книговезци, експедитори. Необходимо е всеки да изпълнява срочно и качествено задълженията си. Често новоназначени служители не издържат на напрежението и напускат.

Такава поточна линия осигурява и „Наредбата за пътя на книгата“ в отд. Каталози (2), както и ежедневният анализ на неизпълнените читателски поръчки при обслужването на читателите (170).

През 1969 г. се създава малка група за анализиране и описание на библиотечните и библиографските процеси, за преглед на вътрешните нормативни документи (с оглед евентуалното им преработване за научната организация на труда – НОТ). Обективните резултати от работата на групата за НОТ не допринасят съществено за някакви големи промени в тази насока. Решаваща роля за дисциплината, за срочното и качественото изпълнение на задачите зависи преди всичко от умението на прекия ръководител да сплоти колектива, да създаде интерес, мотивация, чувство за значимостта на извършваните задачи и процеси.

През 60-те и 70-те години НБКМ вече е голям и сложен институт, с обособени сектори, представляващи сами по себе си учреждения със затворен производствен цикъл. Централизираното ръководство и контрол вече не са ефикасни. Преминава се към децентрализирано управление и контрол, осъществявано от заместник-директори, отговарящи изцяло за съответния сектор. Това гарантира по-непосредствена връзка със сътрудниците, възможност за пряк контрол и мерки за подобряване на дисциплината.

Заплати – стремеж към справедливото възнаграждение за влагания труд, несъмнено са от съществено значение за подбора и качеството на персонала в НБ.

В интерес на истината и за чест на следвоенното поколение от библиотечни работници, една част от постъпилите служители в Народната библиотека през първите следвоенни години не идват тук заради заплащането. По силата на действащия тогава „Правилник за стаж и изпит на кандидатите за библиотекари“(279) новоназначените са задължени да изкарат шестмесечен

неплатен стаж. Повечето от тях се притесняват дори да запитат за размера на бъдещата си заплата. Обикновено хора, които искат да направят от работата с книгата своя професия, са идеалисти. Въпреки лошото заплащане на труда, въпреки изключително трудните условия в Народната библиотека през първите няколко следвоенни години, се създава едно постоянно ядро, което остава да работи на библиотечното поприще, влага ентусиазъм, желание и вяра, че българската национална библиотека ще бъде изградена. В отчета на НБ за 1948 г. се констатира: *Голямата дисциплинираност и преданост на библиотечните служители към тяхната работа се доказва и от онова усърдие, с което се работи въпреки наличието на страшно тежки условия: книги, потънали в прах, боклук и непобутнати години наред; студ от 5 до 10 градуса под нулата в складовете за книги; многократно пренасяне на библиотечното имущество до окончателното му настаняване в помещенията на Библиотеката; студ и неудобства в новите недовършени и недостатъчни помещения; невъзможност да се поддържа необходимата чистота, отопление и пр.*

Основната част от новопостъпилите служители са млади хора, току-що завършили университетското си образование. Повечето от тях не издържат тези условия в първите следвоенни години. Годишните отчети на НБ от този период регистрират голямо текучество. През 1949 г. са напуснали 20 души от общо 85 служители. *Както е видно, близо 1/4 от наличния персонал на Библиотеката е напуснал и е бил подменен. Това означава, че във всеки отдел е имало подменяне на хора, въвеждане и подготовка на новите служители и междувременно – разстройство на службите.*

За едно учреждение като НБ, която е едва във втората година на своето съществуване, това движение на персонала естествено се отразява много зле върху производствената работа, се констатира в отчета на НБ за 1949 г.

Разбирайки, че ниското заплащане е и ще бъде пречка за стабилизиране и задържане на персонала, Т. Боров на четвъртия ден след назначаването му за директор, изпраща до министъра на информацията обстоен доклад,[67] в който поставя въпроса за по-доброто заплащане на библиотечните работници с оглед бъдещото привличане на подходящи кадри. В доклада се казва:

След изчерпателното проучване и зряло обмисляне стигам до следните искания, които смятам, че ще намерят Вашето одобрение, за да можем да се надяваме, че ще изградим една истинска нова НБ, достойна за обновена България:

1. Директорът на НБ да бъде изравнен с директорите в Министерството (на народното просвещение), с директора на Радио София, изобщо с директорите на всички други сродни дирекции.

2. Да се предвидят двама началници отдели за двата основни отдела на Библиотеката:

а) архивен, който обхваща службите ориенталски, архив на Възраждането, на българските писатели и музикален архив;

б) библиотека, която ще обхваща службите набавяне, каталогизиране, запазване и използуване на книжовния имот, както и специалната служба за депозита.

Трудно е да се прецени дали исканото заплащане за директор, заместник-директори, 5 уредници (зав. отдели), както и за библиотекари с висше и средно образование за онова време е било достатъчно. Но като се вземе предвид, че исканата заплата за прислужници е 1800 лв., за библиотекарите със средно образование – едва два пъти по-голяма, а за библиотекари висшисти – три пъти по-голяма заплата от тази на прислужниците, такова възнаграждение едва ли е много привлекателно.

Министерският съвет задоволяват частично искането на НБ. Към съществуващите текстове, определящи заплащането на началник-отделите за средното и висше образование в МНП, се прибавя „и директор на НБ в София“. Създава се нов пореден номер за длъжността библиотекар-пазител, а към длъжността уредник в съществуващата „Наредба-закон“[68] се прибавя, че се отнася и за Народната библиотека.

През следващата година Т. Боров предлага заплащането в НБ да се приравни към това в

[67] арх. ед. 958, л. 3–6.

[68] *ДВ*, № 57, 12 март 1945.

Софийския университет, като директорът получава заплата на професор. В щатната таблица се въвеждат длъжностите асистент и старши асистент.

Две години по-късно заплащането на персонала в НБ става по приета за цялата страна единна „Наредба закон за изменение и допълнение на таблиците към закона за длъжностите, цензовете, заплатите и възнагражденията на държавните служители". Библиотекарите висшисти са приравнени към учителите – заплатата им е над 10 500 лв., на библиотекарите срednисти – от 7000 до 10 500 лв. и на обслужващия технически персонал – под 6900 лв. (по данни, посочени в отчета за 1949 г.).

Това заплащане също не е задоволително и голяма част от библиотекарите, завършили филология, напускат НБ и стават учители. А някои специалности, както напр. математици, се задължават да се върнат на работа в образователната система.

Целият разглеждан период от историята на НБ се характеризира с търсене на начини за по-добро заплащане на отделни категории служители, за да се привлекат и задържат по-висококвалифицирани кадри.

Така напр. току-що назначеният директор на НБ Георги Михайлов изпраща на 26 ноември 1949 г. писмо[69] до председателя на Комитета за култура Сава Гановски с молба в щата на НБ да се запази длъжността „асистент", аргументирайки се с високите изисквания в Правилника за стаж и изпит на библиотекарите и помощник-библиотекарите: „завършено висше образование, едногодишна теоретическа подготовка и практически стаж, устен и писмен изпит, 2 чужди езика, научен труд по библиотекознание".

През следващата 1950 г. Г. Михайлов се бори НБ да бъде призната за научен институт и заплатите на нейните служители да се изравнят към тези на библиотеката при БАН. Той изтъква, че е несправедливо националната библиотека да стои по-долу от една ведомствена библиотека, която е призната за научен институт на Академията. Предлага *заплатата на директора на НБ да се изравни с директор на научен институт при БАН, старши уредниците – към старши научни сътрудници, уредниците – към младши научни сътрудници I-ва степен, асистентите – към мл.н.с.III ст.,а библиотекарите с висше образование – към асистентите*.

В резултат на това искане през 1954 г. НБ е призната за ведомствен научен институт[70], в която работи група от 15 научни съгрудници, които получават съответно възнаграждение, съгласно предвидените в щатните таблици заплащане за ведомствените научни институти (то е по-ниско от това в БАН). Едва през 1973 г. директорът на НБ К. Калайджиева, със съдействието на Ал. Лилов, успява да уреди заплатите на научните сътрудници в Библиотеката да бъдат приравнени към тези на БАН.[71]

Всяка година Библиотеката се бори за изравняване на отделни категории свои съгрудници към извоювани другаде по-високи заплати.

Така напр. с писмо[72] от 28 ноември 1961 г. до Комитета за култура директорът настоява сътрудниците на БИА и Ориенталския отдел да бъдат приравнени към длъжностите на Държавния архив, които са уредени неотдавна. И това е напълно справедливо, тъй като НБ преди 9 септември 1944 г. е играла ролята на държавен архив, а нейните служители са с по-висока квалификация от тези на Държавния архив и им оказват научно-методическа помощ.

През 1966 г. директорът на НБ настоява да се даде в щатното ѝ разписание длъжността „завеждащ архивохранилище", ползвана също от Държавния архив.[73]

Иска се също така лаборантите в Лабораторията за реставрация при НБ да бъдат приравнени с длъжността консерватор в музей.[74] И в този случай са валидни същите аргументи – химическата лаборатория на НБ е методически център за лаборанти и консерватори не само от цялата страна, но и от чужбина.

---

[69] арх. ед. 959, л. 18–21.

[70] Постановление № 13 на МС от 22 ян. 1954 г. Относно утвърждаването на научноизследователските институти при ведомствата.

[71] арх. ед. 988, л. 147–148.

[72] арх. ед. 999, л. 41.

[73] арх. ед. 1004, л. 122.

[74] арх. ед. 1062, л. 36.

Не е необходимо изчерпателно да се изреждат всички искания за по-справедливо заплащане на труда в НБКМ. И посочените по-горе илюстрират достатъчно борбата, която се води непрекъснато. Тези искания се диктуват от реалната обстановка. В доклад на директора до Комитета за култура – „За състоянието на научно-техническата информация и предложения за подобряването ѝ“ (1973 г.) се казва:

Нуждите от висококвалифицирани библиотечни специалисти (със съответно университетско образование, познания по чужди езици и библиотечно-библиографска подготовка) е голяма. У нас обаче не е уреден добре въпросът за подготовката на такива кадри, а екстензивното развитие на научни библиотеки и информационни служби доведе до непрекъснато търсене и наддаване за всеки по-добър наш библиотечен работник. Народната библиотека е пред истинска катастрофа. Ежегодно от състава ѝ изтичат от 50 до 70 квалифицирани кадри. Една от причините за трудно привличане на висококачествени работници се крие в ниското заплащане, непопулярността на професията и претовареността с работа, поради недостатъчните щатни възможности.[75]

През 1973 г. директорът (Калайджиева) на НБКМ изпраща директно до Министерския съвет следния аргументиран доклад:

Съгласно Постановление № 2 на Министерския съвет от 20.I.1970 г. наред с многобройните си други задачи, Народна библиотека „Кирил и Методий" е координатор и научно-методичен център на цялата библиотечна система. От 1973 г. Народната библиотека поема допълнително изпълнението на отговорни задачи, свързани с библиографската информация и доставяне на документация за практическите нужди и изисквания на Министерския съвет и Държавния съвет.

За да може успешно да изпълнява своите отговорни задачи, Народната библиотека трябва преди всичко да стабилизира кадрите си. За съжаление текучеството на квалифицирания персонал в последно време взема застрашителни размери. Ежегодно около 15% до 18% от персонала напуска Народната библиотека и отива на работа в други звена на библиотечната и информационна система, изпитващи остра нужда от подготвени кадри, тъй като в страната няма учебно заведение, което успешно да се справя с практическата подготовка на библиотекари и информатори с висше образование. Народната библиотека полага огромни усилия за подготовката на такива кадри, които впоследствие изтичат, защото им се предлагат по-добри възможности другаде. На редови библиотекари от Народната библиотека се предлагат места на завеждащ библиотека или информационно звено; на ръководни кадри от Народната библиотека се предлагат значително по-високоплатени длъжности в информационната мрежа като преподаватели в ДБИ и катедрата на СУ или в други научни институти; библиотекари от Народната библиотека отиват на работа в други библиотеки, където няма такова напрежение, а заплатата е същата.

На Народната библиотека са необходими хора с висше образование, ползуващи западни езици, с допълнителна библиотечно-библиографска квалификация чрез специални курсове. За новите задачи, свързани с библиотечно-информационното обслужване на органите на социалното управление, допълнително се изисква и добра юридическа и политическа подготовка. Не е възможно да се намерят и задържат за дълго време такива специалисти при сегашното заплащане на труда.

Във всички високоразвити страни Националната библиотека е правителствено учреждение, което в държавната йерархия стои наред с министерствата и централните ведомства. В подкрепа на това твърдение, разполагаме с материали за статута на националните библиотеки в СССР, ГДР, САЩ, Япония, Великобритания и други страни. Това не е случайно, тъй като националната библиотека е научно-помощен институт на държавния апарат, науката и културата на дадена страна. Същевременно тя е и първостепенен представителен културен институт, по който се съди за състоянието на страната.

[75] арх. ед. 967, л. 11.

У нас е допуснато несправедливо третиране на националната ни библиотека в сравнение с други сродни институти. Така например Центърът за научно-техническа информация (ЦИНТИ), който е координатор на информационната система (така, както Народната библиотека е координатор на библиотечната система) е в много по-благоприятно положение, тъй като заплащането на труда на сътрудниците му става по Таблица 4.[76] *Същото се отнася за Държавния архив.*

За да се гарантира на Народната библиотека възможност да стабилизира кадрите си, което е необходимо условие за качествено изпълнение на отговорните ѝ задачи, моля да наредите на Министерството на труда и работната заплата да разрешат Народната библиотека да ползува за ръководния кадър и специалистите длъжността началник отдел, главен специалист и специалист по Таблица 4, като запазят правото си на научни сътрудници. Същевременно е наложително да се разреши специален фонд за премиране и стимулиране на добрите служители.[77]

От всичко казано дотук могат да се направят няколко извода:

– Въпреки че централизираното държавно управление много стриктно се стреми към икономии в държавния апарат, за да не допусне дисбаланс и преразход в заплащането на труда, на НБКМ се отпускат достатъчно на брой щатни служители. Заплатите им, макар и с големи затруднения, се уреждат добре, когато исканията са аргументирани и когато националната библиотека наистина предоставя висококачествено обслужване, полезно за държавата и обществото.

– Не държавата, а ръководството на НБ и на Комитета за култура носят субективна вина, че не са успели, както в други държави, да осигурят по-висок статут на българската национална библиотека в държавната йерархия. Това незабавно би решило съответното заплащане.

– Дори на национално равнище, когато през 70-те години се решават организационните и управленческите въпроси на сродните системи – информационната и архивната – директорът на НБ и ръководството на Комитета за култура не изравняват библиотечната система с техния статут. Най-старата, най-добре уредената система на страната, каквато е библиотечната, е на много ниско място в държавната йерархия. Ръководи се от отдел в Комитета за култура и над нея стоят 3–4 управленчески звена. Докато архивната система е на пряко подчинение на заместник-председател в МС, а информационната система чрез ЦИНТИ е пряко подчинена на председателя на КНТП. Това само по себе си урежда доброто заплащане в горните две системи по Таблица 4.

Ние, библиотекарите, платихме дан на закостеняло традиционно мислене и на междубиблиотечни ежби. Изпуснахме реалния шанс, който ни даваше Постановление № 2 от 1972 г. за изграждане на единна библиотечна система, както и за признаването на нейния статут.[78]

Вземайки под внимание качествено новата дейност, която се очаква от Народната библиотека след 9 септември 1944 г., правителството създава възможност за **квалифициране на библиотечния персонал**. При Народната библиотека още в края на 1946 г. се създава Стажантски курс за библиотекари с висше и със средно образование. За реда на приемането на стажанти, за провеждането на самия стаж и на изпитите Министерският съвет издава специален Правилник[79](279), който сам по себе си говори твърде много за високите изисквания към новоназначаваните библиотечни сътрудници:

Общи положения:

1. За библиотекари и помощник-библиотекари при народните библиотеки се назначават

---

[76] Таблица 4 урежда заплащането на висшите държавни чиновници в министерства и други централни ведомства.

Благодарение на Постановление № 2, предвиждащо в специален текст уреждането на заплащането, както и на цитирания доклад на директора на НБ до МС, през 1972 г. заплатите на директорите на НБ и на централните научни библиотеки се повишават (на 300 и на 220 лв.). Дава се правото да бъде използвана длъжността специалист от щатна Таблица 4, която е за централните ведомства.

[77] арх. ед. 1011, л. 56–58.

[78] Вж. по-нататък „История на Пост. № 2 от 1970 г.“.

[79] **Правилник** за стаж и изпит на кандидатите за библиотекари и помощник библиотекари при народните библиотеки. – *ДВ*, № 246, 6 ноем. 1946.

лица, които са изкарали шестмесечния стаж и са положили предвидения по настоящия правилник изпит.

2. Заявления за стаж се подават до директора на Народната библиотека – София, не по-късно от 15 септември всяка година.

3. Числото на лицата, които се приемат на стаж, се определя от министъра на информацията и изкуствата, по доклад на директора на Народната библиотека – София, в зависимост от нуждите на библиотеките и възможностите за подготовка.

4. Стажът е неплатен и се изкарва в Народната библиотека – София.

5. Стажантът преминава в течение на шест месеца, под ръководството на директора на Народната библиотека – София, или на упълномощени от него лица, през всички служби на Библиотеката, за да се запознае с библиотекарската работа.

6. След свършването на стажа, на стажанта се издава свидетелство, в което се отбелязва: през кои служби е минал, колко време е прекарал във всяка една от тях, отсъствувал ли е, как се е проявил и дали е показал склонност и способност за библиотекарска работа.

7. Стажът може да бъде прекратен във всяко време с писмена заповед от директора на Народната библиотека – София, ако стажантът се окаже непригоден за библиотекарска работа.

8. За попълване на теоретическата подготовка на стажантите при Народната библиотека – София, се урежда курс от лекции. Лекциите се четат по определена програма през второто тримесечие от стажа. Успоредно с практическата работа, стажантите се задължават да участвуват дейно в уредения курс.

9. Лекциите се ръководят от директора на Народната библиотека – София. По негово предложение, министърът на информацията и на изкуствата назначава за лектори лица, измежду персонала на народните библиотеки или външни лица – специалисти.

10. Изпитът се произвежда един месец след приключване на стажа. За целта кандидатите подават заявление до директора на Народната библиотека – София, придружено от свидетелство за успешно завършен стаж.

11. Изпитът се произвежда от комисия, под председателството на директора на Народната библиотека – София, в която участвуват един представител на Министерството на народното просвещение, един директор на народна библиотека в провинцията, един представител на Министерството на информацията и изкуствата и един представител на ръководния персонал при Народната библиотека – София. Комисията се назначава със заповед от министъра на информацията и изкуствата.

12. Изпитът е писмен и устен.

И така са изброени 34 точки с всички подробности, вкл. текстът на свидетелството за библиотекарска правоспособност.

През 1948 г. завършват 44 души – 25 с висше образование и 19 души със средно. През 1949 г. завършват 157 души, от които 112 – за масовите библиотеки и 46 – с висше образование.

След разделянето на Библиографския институт и Народната библиотека, през 1950 г. Стажантският курс се закрива, но през 1951 г. се полага началото на Държавния библиотекарски институт (ДБИ), от който се очаква като самостоятелен полувисш институт да подготвя библиотекари за общообразователните библиотеки и изпълнителски кадри за НБ и научните библиотеки(358).

За съжаление ДБИ повече взема, отколкото дава на НБ, защото привлича от състава на НБ преподаватели по библиотекознание и библиография. До построяването на сградата през 1976 г., цели 25 години, ДБИ е настанен в НБ и пречи на нормалната ѝ работа.

Очаква се, че създадената Катедра по библиотекознание, библиография и информатика ще подготвя необходимите кадри с висше образование. Но в Катедрата се приемат студенти, за които библиотекознанието е трета специалност. След завършване на висшето си образование абсолвентите отиват почти без изключение да работят по първата и втората си специалност.

Цитираният подробно по-горе правилник на Стажантския курс недвусмислено посочва, че теоретическата подготовка за нашата професия трябва неразривно да се свързва с практическа работа в Библиотеката. Курсистите предварително стажуват по отделите, за да се преценят

техните качества, а и те самите да решат дали библиотечната дейност им е присърце. Това Катедрата не може да осигури.

Информационните звена, научните библиотеки и дори самите библиотечни учебни заведения непрекъснато привличат кадри от НБКМ. В доклади до Комитета за култура от 1972 г., директорът на НБ пише: *...текучеството взема застрашителни размери. През 1970 г. напуснаха 49 души, през 1971 г. – 73, а от 1 януари до 10 март 1972 г. – 14 души*. Подобно е положението и за всички предишни години (през 1967 г. са напуснали НБ 21 служители, през 1968 г. – 67, през 1969 г. – 43).

Ето защо при наличието на две специализирани учебни заведения НБ се изправя наново пред необходимостта да организира курсове за подготовка на библиотекари висшисти както за свои нужди, така и за научните библиотеки в страната.

Шестмесечните курсове допълнително утежняват работата на НБКМ, но са наложителни. През 1953 г. Георги Михайлов в доклад[80] до Комитета за култура предлага НБ да провежда общ курс за квалификация за софийските библиотекари. Това е своеобразно връщане към закрития през 1950 г. Стажантски курс. И така, обективните нужди налагат периодичното организиране и провеждане на квалификационни 6-месечни курсове в НБ, което обаче пречи на нормалната ѝ дейност.

Търси се разрешение за провеждането им така, че да не се пречи на работата в Библиотеката. Така напр. Дирекционният съвет на НБ през 1971 г. (протокол № 3 от 11 март) констатира, че 56 нейни библиотекари с висше образование са без библиотечна подготовка. Взема се решение лекциите да се четат веднъж седмично (от 2 до 6 учебни часа) в продължение на 2 години. След всеки цикъл да се провежда изпит. Програмата да бъде напълно съобразена със спецификата на работата и изискванията на НБ. Лекторите да са изключително от НБ, умеещи да свързват теорията с практиката.

През 70-те години ДБИ получава съгласие от Съветския съюз няколко от най-добрите студенти да продължават още две години в съветски библиотечни учебни заведения и да получават висше библиотечно образование. Обикновено тези абсолвенти постъпват на работа в НБ. През 1978 г. там се приемат и наши аспиранти по библиотекознание. Това са нови начини за попълване кадровия състав на НБ с по-добре теоретически подготвени сътрудници.

Използват се и всички възможности за по-продължителна (повече от един месец) специализация в чужбина. Подробни данни, с конкретни имена на изпращаните сътрудници и на страните, в които са били командировани, могат да бъдат намерени в статията (154) на К. Калайджиева за международната дейност на НБКМ, както и в сведенията, дадени в настоящата публикация за кадровия потенциал на основните библиотечно-библиографски сектори.

Изобщо търсят се пътища и се използват всички възможности за повишаване квалификацията на библиотечните служители чрез дългосрочни и по-кратки командировки в други страни, за да получат нови познания, нови идеи.

Командироването в чужбина е без оглед на партийна принадлежност, с голямо доверие към хората и съобразно нуждите на НБ. През 60-те и 70-те години се командироват извън България средногодишно между 40–50 служители. Никой от тях не остава в чужбина, всички носят с достойнство визитната картичка на националната библиотека и на страната си.

Въпреки текучеството, което затруднява нормалната работа на НБ през целия разглеждан период, едно постоянно ядро от предани на Библиотеката служители са винаги на поста си. Така напр. през 1964 г., 20 години след Девети септември, в НБ се организира малко тържество, на което се награждават 50 служители, работили без прекъсване 15 години. Директорът Орлин Василев им връчва почетна грамота и малък подарък. Такива събрания в чест на дългогодишни служители се организират по случай кръгли годишнини, 100-годишния юбилей на НБКМ (317) и при други случаи.

Награждаването на дългогодишни библиотечни работници, които имат принос за развитието на НБ, е редовна практика. За всеки 24 май получават ордени и медали по няколко служители, навършили кръгла годишнина. Това е признание, което дава самочувствие и привързва към Библиотеката.

---

[80] арх. ед. 993, л. 9.

ПЕРСОНАЛ НА НБКМ В КРАЯ НА 70-ТЕ ГОДИНИ (ПО СЕКТОРИ)

Дирекция Адм. -управлен. персонал	Централна научна библиотека	Ръкописно-документален център	Център за национална библиография	Научно-методичен център	Издателска дейност и печатна база	Техническо осигуряване и поддръжка
Директор - 1 Зам.-директор - 5 Счетоводство, ТРЗ, планиране - 9 Канцелария, личен състав, куриери - 5	Комплектуване - 28 Организация на фондовете и каталог. книги - 12 периодика - 7 официални и др. - 8 музикален - 5 карти и графики - 3 микрофилми - 1 Обслужване на читателите читални (вкл. гардероб) - 22 книгохранение - 25 МЗС и ИМЗС - 9 културно-масова работа - 2 Център за библио-рафска информация (справ.-информ. дейност) - 28	Ръководител - 1 Ръкописи. Археографска комисия - 8 Старопечатни книги - 2 БИА - 11 Ориенталски отдел - 7 Портрети и снимки - 1 Читалня - 4 Химическа лаборатория (вкл. дезинфектори) - 37	Депозит. Архив на бълг. книга - 9 ТНБ книги - 13 пер. печат - 4 статии - 14 Ретроспективна и специална библиография - 3 Препоръчителна библиография - 7 Булгарика - 7	Ръководство на ЕБС - 9 Книжни фондове и организацията им в РБС - 6 Библиографско и информ. обслужване в ЕБС - 7 Техническа база, строителство и арх. - 2 Квалификация на кадрите - 3	Издателска дейност редактори и коректори -16 Печатна база - 26 Книговезница - 11 Брошура - 18 Репрографска техника - 11	Охрана, техници, огняри, чистачки, шофьори, снабдители и др.
Общо 20	***Общо 153***	***Общо 71***	***Общо 57***	***Общо 27***	***Общо 82***	***Общо 37***

Общо 447. От тях: научно-библиотечен персонал - 287, технически персонал 160.

Атмосферата в НБ е толерантна, спокойна, консолидираща. Хората се оценяват по техните интелектуални и професионални качества, без оглед на произход и политическа ориентация. НБКМ е може би едно от малкото учреждения, където кадровата служба се води от безпартиен. Всъщност подборът на всеки служител се извършва от съответния ресорен отговорник (заместник-директор), съобразно изискванията на работата от определена университетска специалност, езикова подготовка, професионални качества, възраст и т.н. Задължението на личния състав е само да оформя документите.

През този период не се допуска конфронтация между служителите на политическа основа. Няма нито един случай на уволнение по политически причини.

Заслужава да се отбележи консолидиращата и мобилизиращата роля на партийната и на профсъюзната организации. За партийни секретари и профпредседатели като правило са избирани уважавани от всички добри професионалисти, контактни, доброжелателни и добросърдечни хора. Никой не би могъл да се оплаче или да упрекне партийните секретари в първите следвоенни години Цветанка Йончева и бай Начо Филипов, по-късно Слави Рахнев, Лора Рибарска, Лили Горинова, Борислав Стоянов или профпредседателите Мария Спасова, Мария Керешка, Вера Даскалова, Гинка Съйкова и др. Те изпълняват обществените си задължения заедно с редовната си служебна работа, стремят се да бъдат близо до хората, до техните нужди, настроения и препоръки. Това е неподправената истина за тези обществени труженици и никой честен човек, работил с тях през този период, не би могъл да каже нищо друго, освен добро.

ФИНАНСИРАНЕ

Много трудно е да се дадат съпоставими данни за отпусканите в бюджета на НБ средства, тъй като през разглеждания период двукратно се извършва смяна на парите. Очевидно е обаче пряката зависимост между финансовите възможности на държавата и годишните бюджети на националната библиотека.

В официално публикуваните бюджети на държавата през периода 1960–1978 г., ежегодно се предвижда средногодишно по 3,5% за просвета и култура. Процентът (с малки отклонения) е един и същ, но в абсолютни цифри, в зависимост от ръста на брутния вътрешен продукт (БВП) и националния доход, отделяните средства се увеличават неколкократно.

Година	1960	1965	1970	1975
Капитални вложения за просвета и култура (в млн. лв)	47,8	58,6	121,2	208,6

За 15 години средствата в бюджета за развитие на просветата и културата нарастват повече от четири пъти. Цифрите са напълно съпоставими, защото през този период няма инфлационни или други драстични финансови сътресения.

Данните, с които разполагаме за финансирането на НБКМ, съответстват на общите тенденции в държавния бюджет, които се отразяват в приведените суми за НБ.

Година	Бюджет на НБ (в лв.)
1962	442 140
1963	463 000
1964	509 677
1965	594 527
1970	673 920
1971	817 000
1972	785 716
1973	944 476
1974	1 127 475
1976	1 226 410
1977	1 321 732
1978	1 883 626

Както е видно, за 15 години бюджетът на НБКМ също е увеличен повече от четири пъти. Разбира се, това адекватно на по-големите финансови възможности на държавата увеличение не става автоматично, а е резултат от многократно увеличената дейност на българската национална библиотека. Директорите на Библиотеката са принудени ежегодно да доказват пред висшестоящите органи целесъобразността и необходимостта от съответното увеличение на исканите суми. В съответните раздели по-нататък са приведени цифри, факти и данни за възходящото развитие и полезния коефициент от действието на многоплановия институт, в какъвто се превръща постепенно нашата национална библиотека. Но вярно е, че разгръщането на нейната структура и дейност не биха били възможни без щедрото финансиране на държавата.

Обективно погледнато, въпреки обичайните оплаквания за недостиг, никога в стогодишната ѝ история НБ не е била по-добре финансирана. Особено през 60-те и 70-те години комплектуването на книжовните фондове с чуждестранна литература в сравнение с миналото е богато, което дава възможност на НБ да бъде максимално полезна за просперитета на обществото. Персоналът е достатъчен за разгръщането на многопосочната дейност във всички структури на националната библиотека. Като се изключи недостигът на помещения в отеснялата сграда, средствата за поддържането на материално-техническата база са достатъчни. През този период се полагат усилия за редовен ремонт и поддържане на помещенията. Специални грижи се полагат за интериора и уюта в читалните. Средствата за поддържането на сградата и за реновирането ѝ се отпускат редовно и с разбиране от висшестоящите инстанции.

Въпреки валутните затруднения, ръководството на Народната библиотека след 1966 г. полага големи усилия, за да достави някои машини и съоръжения, от които твърде много зависи оперативната работа на една съвременна библиотека.

За да не се изнасят подвързани томове от списания и книги, необходими на читателите от София и страната, Народната библиотека първа у нас създаде модерна репрографска база, снабдена със съвременна апаратура. През 70-те години тя вече работи както за нуждите на междубиблиотечното заемане и за улеснение на читателите, така и за нуждите на самата библиотека (създаване на копия, за да не се повреждат оригиналните документи). Закупена е и съвременна апаратура за звукозаписи в Музикалния отдел на Библиотеката.

Фотолабораторията също е снабдена със нова апаратура за фотодокументация. През 1964 г. е доставен първият автоматичен апарат Recordac. По-късно са внесени два докуматора за ролкови форми, производство на Карл Цайс – Йена, а през 1977 г. е инсталирана и микрофилмовата система „Пентакта“ и репроуредбата Leika.

В печатната база на НБКМ също се подновяват машините и се осъвременява технологията на печатане.

Постепенно се модернизира и лабораторията за хигиена и реставрация, която бе снабдена с камера за дезинфекция на книгите, листоотливен апарат, сушилни, термостат, ламинатор, преса и други съоръжения.

През 1978 г. е инсталиран и първият терминал за директна връзка с електронноизчислителния център на ЦИНТИ. Това е първа стъпка към ерата на автоматизацията. За съжаление – неуспешна.

През 1968г. е доставен Rank Xerox 914; през 1971г. – голям апарат Rank Xerox 3600; през 1975 г. – Rank Xerox 1000; през 1977 – още един Rank Xerox 1000; през 1978 – Rank Xerox 4000, копиращ от микрофилми върху хартия, както и полския апарат Ks – 4. През 1974 г. е закупен апарат за четене на микрофилми, който директно копира върху хартия – Kodak MP6.

Въпреки валутните затруднения, Комитетът за култура, Министерство на финансите, търговски вносни централи и други ведомства винаги проявяват отзивчивост и разбиране към нуждите на Народната библиотека при набавянето на необходимата ѝ малка механизация.

За да преодолее бюрократичните бариери на централизираното планово стопанство, НБ си служи и с купони на ЮНЕСКО. Чрез тях директно може да се доставя малка механизация за библиотечни нужди, като се прескача установения път за поръчки и доставки.

През разглеждания период, като се изключи закъснението при въвеждането на автоматизацията, материално-техническата база на НБКМ е на съвременно европейско равнище.

РЪКОВОДИТЕЛИ НА НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА 1944–1978 г.

Директори

Изборът и назначаването на кормчии за националната библиотека е един от индикаторите за отношението на управляващите към тази важна културна институция. Известно е, че в миналото директорите на НБ са били назначавани и уволнявани заедно с идването на власт или падането на поредната политическа партия. От основаването на НБ до 1944 г. са се сменили 22 директори, което означава, че средно на по-малко от 3 години е идвал нов ръководител. Като се има предвид, че двама директори (Васил Д. Стоянов и Райчо Райчев) са заемали този пост по за 10 години, т.е. 20 г., всички останали са били уволнявани и назначавани в още по-кратки интервали, средно по за 2 години. Тази рокада е катастрофална за една културна институция, изискваща специални познания, приемственост и традиционализъм.

За първи път след 9 септември 1944 г. постът директор на НБ се поверява на човек, който предварително е получил солидна университетска подготовка по библиотекознание и библиография, за когото тази професия е смисъл и призвание, който с предизвикателство и гордост нарича себе си библиотекар и отстоява високия авторитет на тази професия.

Тодор Боров – директор на НБ от 1 декември 1944 до 15 април 1949 г.

Тодор Боров – псевдоним на Тодор Цветанов Тодоров (1901–1993) е роден в Лом. Завършва славянска филология в Софийски университет (1923 г.). Специализира в Берлин (1924–1927 г.) история, библиотекознание и книгознание. Библиотекар в Университетската библиотека (1929–1931 г.). Създава образцова библиотека към Българска земеделска и кооперативна банка (1931–1944 г.). Създава Българския библиографски институт през 1941 г. и остава негов директор до 1964 г. Създател и ръководител на Катедра по библиотекознание, библиография и информатика (1952–1969).

В Берлин и София е свързан с прогресивни културни деятели като Александър Балабанов, Никола Михов, Христо Радевски, Тома Измирлиев, Елин Пелин, Димо Казасов, Борис Ангелушев, Христо Ясенов, Антон Страшимиров, Георги Караславов и сътрудничи на периодични издания („Развигор“, „Литературен глас“, „РЛФ“, „Кормило“, „Лик“ и др.). Редактира съчиненията на Христо Смирненски и Елин Пелин. Автор на публикациите: „Българската книга“ (1935), „Защо ни е нужен ББИ“ (1941), „Книги, библиотеки, библиография (1941–1947), „Пътят към книгите“ (1942) и на редица статии.

За него: *Божинова-Троянова, Б.* В служба на българската библиотека. – *Библиотекар*, 1971, № 3, 34–35. *Калайджиева, К.* Първият директор на Народната библиотека в социалистическия етап от нейното развитие [проф. Т. Боров]. – *Библиотекар*, 1981, № 2, 10–13. *Зотова, Кр.* Един от основоположниците на българската библиография [проф. Т. Боров]. – *Библиотекар*, 1981, № 2, 14–17. *Кирова, Е.* Ръководител на катедрата „Библиотекознание и научна информация“ в СУ. – *Библиотекар*, 1981, № 2, 17–19.

Той е известен на българската културна общественост, тъй като е поставил в предвоенния период остри въпроси за неуредиците на тогавашната Народна библиотека. Доказал е нагледно чрез образцово уредената от него библиотека към Българска земеделска и кооперативна банка какво може да направи един добре подготвен, ерудиран, с широка обща култура библиотекар. Има широки връзки с лявоцентристката и ляво ориентираната българска интелигенция, вкл. с назначените след 9 септември 1944 г. министри, от които зависи развитието на Библиотеката.

Следователно Тодор Боров притежава всички необходими качества в този момент за директор на НБ. В продължение на години той е следил съдбата на тази злощастна институция. Обмислял е какво трябва да бъде съдържанието ѝ, нейните задачи и функции, бъдещето ѝ развитие.

Ако първото отечественофронтовско правителство чрез назначаването на Тодор Боров не бе съчетало конкретната обществена ситуация със знанията и умението на неговата творческа личност, НБ още дълги години вероятно би се мъкнала в наследената от нашата национална библиотека предвоенна инерция.

Т. Боров става директор на НБ на 44 години – най-творческата възраст за един ръководител. Той знае към какво се стреми и с уверена ръка на професионалист поема кормилото. Но той е много повече от един опитен администратор, защото е ентусиаст и мечтател, виждащ пред себе си високи цели. Същевременно притежава дарба да дава приоритет на основните проблеми и последователно да ги решава, осигурявайки съответни нормативни документи.

Сградата на НБ е първата приоритетна задача на новоназначения директор. Въпреки огромните следвоенни трудности, още през 1946 г. Т. Боров намира в правителството на Отечествения фронт съюзници за каузата на НБ. Проф. Станчо Чолаков, министър на просветата, Димо Казасов, министър на информацията и изкуствата, Н. Стефанов, министър на финансите, са стари негови приятели. Обстоятелството, че България фактически е останала без национална библиотека, че книжовното ни наследство загива, са силни аргументи, представени на тогавашното правителство. Колоритно и живо Тодор Боров е описал ходенето си по мъките, докато по чудо успява да осигури нормативен документ за необходимото финансиране и започване на строежа(47).

Създаването на специален строителен комитет и строителна организация за довършване на строежа също е голяма сполука. Т. Боров, а след 1949 г. и Г. Михайлов са уважавани равностойни партньори в Строителния комитет, за да постигнат максималната функционалност на сградата и да осигуряват взискателен инвеститорски контрол.

Новата библиотечна сграда е основната предпоставка за развитието на българската национална библиотека, даваща ѝ възможност да се развие като съвременна научна библиотека с редица нови функции, присъщи на националните библиотеки във високоразвитите страни през втората половина на 20 в. Незабавното възстановяване на строежа дава възможност на НБ да бъде приютена още през 1947 г. и да започне да работи. Иначе тя можеше да бъде погребана в съзнанието на обществото.

Несъмнена е заслугата на Тодор Боров за създаване на следвоенното поколение от библиотекари и библиографи. В трудните следвоенни години работата в НБ не е нито престижна, нито привлекателна, нито добре платена. Тодор Боров съумява въпреки това да породи в една значителна част от попадналите случайно на работа тук трайна любов към професията. За квалификацията на тези хора са положени при тогавашните условия сериозни грижи. Създава се специален Стажантски курс за следдипломна квалификация на хора, завършили университетско образование. Правилникът на Стажантския курс е извънредно строг и взискателен(278). Преминалите през това обучение са основното ядро, което допринесе за изграждането не само на НБ, но и на библиотечната ни система.

Тодор Боров успява да привлече също едно ядро от високоерудирани кадри, които по щастливо изключение за България са завършили библиотечно-библиографски курсове в чужбина (Божана Троянова, Дора Ганчева, Христо Тренков, Д. Иванчев) или са натрупали практически опит като библиотекари или библиографи (Лиляна Албанска, Анелия Вълчева, Наталия Буссе, Маньо Стоянов), или са хора със завидна обща и езикова култура (Иван Панайотов, Татяна Киркова, Цветана Матеева) и др.

Тодор Боров проявява и първите грижи към 6-те народни и общински библиотеки в страната чрез изменение и допълнение на Закона за народното просвещение с параграф 3, чл. 417.[81] Това изменение цели да пресече назначаването на неподходящи хора за библиотечни ръководители в народните и общински библиотеки. За целта директорът на НБ ги представя за назначение пред министъра на народното просвещение. Към Библиотеката се създава специална инспекция за подпомагане на народните библиотеки в страната, което предхожда методическата ѝ дейност.

Като директор Тодор Боров, разбира се, отделя първостепенно значение на основната функция за една национална библиотека – нейната национална библиография. Още през 1933 г. той публикува вижданията си за „Българската библиография и Народната библиотека“(44).

Усилията му се концентрират върху две задачи. На първо място, подготвя и прокарва още през 1945 г. закон за задължителното депозиране[82] в НБ по 20 екземпляра от всяка нова публикация. В продължение на следващите 30 години този нормативен документ е отлична база както за ТНБ, така и за обогатяването на българските книжовни фондове на определен брой големи библиотеки в София и страната.

Новият директор незабавно организира и редовното издаване на текущата национална библиография чрез тримесечния бюлетин „Български книгопис“. Усилено се наваксва многогодишното изоставане на ТНБ.

---

[81] *ДВ*, № 56, 7 март 1945.

[82] **Наредба-закон** за депозиране на печатни и листографни произведени в Народната библиотека и институти. – *ДВ*, № 113, 16 май 1945.

Започва се привеждането в ред на ръкописните и архивните колекции, заварени необработени от предвоенната НБ. През този период специалните сбирки се обогатяват многократно с ценни исторически архивни документи, които постъпват в НБ по силата на специални текстове към нормативните документи за национализацията,[83] (включени по предложение на Т. Боров).

Още в първите години, когато Тодор Боров е директор, се избистря ролята на НБ като научна библиотека. В революционния кипеж не бе допуснато да се вулгаризира понятието „народна", като се отворят вратите ѝ за широката читателска маса. Политиката на комплектуването с чуждестранна литература се свързва с предстоящите отговорни задачи на българската национална библиотека – да съдейства за всестранния прогрес на нашата страна.

Внезапното назначаване през април 1949 г. на Трайчо Костов за директор на НБ, като Т. Боров остава директор само на ББИ, прекъсва неговата градивна дейност като неин ръководител.

След присъединяването на ББИ към НБ, Боров отправя несправедливи и неверни нападки към националната ни библиотека, която през първите четири следвоенни години той с такава надежда и в такава вярна насока поведе.

Но за положените от Т. Боров здрави основи и далновидно професионалното ръководство, без което НБКМ не би могла да бъде това, което стана, му е отредено достойно място и признание в нейната най-нова история.

Трайчо Костов – директор на НБ от април до юли 1949 г.

Тр. Костов (1897–1949 г.) е роден в София. Завършва право в СУ. С изключителни интелектуални качества. Сам изучава френски, немски, английски езици и стенография. Член на БКП от 1920 г. Участва в подготовката на Септемврийското въстание. През 1924 г. е осъден на 8 г. строг тъмничен затвор. През 1929 г. е амнистиран. Изпратен от Партията в Москва на лечение. През 1931 г. се завръща в България и е включен като член на ЦК на БКП и до края на живота си е в неговия състав. На няколко пъти е изпращан в Москва, където изпълнява отговорни функции в Коминтерна и в Задграничното бюро на ЦК на БКП. Изпълнява много отговорни задачи като партиен ръководител. Многократно интерниран, а през 1942 г. отново е осъден на доживотен затвор.

След 1944 г. е преизбран за член на Политбюро и за първи секретар на ЦК на БКП. От 1946 г. е първи заместник-председател на Комитета за стопански и финансови въпроси при МС.

През 1949 г. необосновано е обвинен в антидържавна дейност. Посмъртно е реабилитиран.

За него: *Стоименов, Ст.* Трайчо Костов. 1897–1949. – В: *Бележити* българи. Т. 5. С., 1974, 439–456. *Трайчо Костов* в Народната библиотека. – *Библиотекар*, 1963, № 1, 10–11.

Назначен е съвсем неочаквано през април 1949 г. за директор на НБ вместо Т. Боров, след като е снет от поста заместник-председател на МС и е изваден от състава на Политбюро.

Отново се допуска порочната практика от миналото – за директор да се назначава политическа личност, на която се търси временно място. С Трайчо Костов случаят обаче е особен. Той не е синекура. Въпреки че заема този пост само няколко месеца в НБ, хората чувстват веднага стила на големия ръководител. След като се е занимавал с политическите и икономическите въпроси на цяла държава, за него не е трудно да се ориентира бързо в един малък институт с 80 души персонал, какъвто по това време е Народната библиотека. Тр. Костов се заема да овладее спецификата на библиотечната работа, четейки съветска библиотечна литература (българска по това време още няма). Подготвя се сериозно и задълбочено, сякаш до края на живота си ще работи в НБ. Неговата широка култура и организационен опит му позволяват в кратко време да се запознае с проблемите, да търси разрешение на поставени от хората конкретни въпроси. За първи път редовите сътрудници на Библиотеката контактуват пряко с директора, тъй като Тр. Костов всеки ден идва на работа в бараката, където временно са настанени библиотечните служби. Въпреки трагичната ситуация, в която се намира, внимателно и спокойно изслушва хората, участва в организационния живот на профсъюзната и партийна организация, сплотява колектива, убеждава отделните сътрудници да се издигнат над дребнавите спорове и междуличностни отношения, внася успокоение сред създадените групировки по времето на предишното ръководство. Хората го обикват много бързо заради трудолюбието, скромността и отзивчивостта, заради личното му обаяние и приятно излъчване.

[83] *ДВ*, № 27, 3 февр. 1945.

Трайчо Костов не издава пред никого своите тревоги. По това време той е знаел това, което е било неизвестно за редовите библиотекари – репресивният апарат на Сталин и личната му ненавист към Тр. Костов, които са предопределили съдбата му. Държи се спокойно и достойно. Само по стенографските сигли, които има навик да изписва с пръст по челото си или пред себе си, внимателният наблюдател може да съди за вътрешното му неспокойствие. Получава нареждане да изнесе самокритична информация пред колектива на Библиотеката за своите грешки. Това е издевателство, с което Тр. Костов съумява да се справи, без да се унижи. Говори спокойно, без да накърнява авторитета на БКП, като накрая заявява: *Всеки сам трябва да отговаря за своите дела, но аз в случая не се считам виновен. Но това по-подробно ще обясня на друго място.*

Трайчо Костов можеше и да стане отличен директор на НБ, ако беше оставен на незначителния по това време пост само 2–3 години до смъртта на Сталин и последвалите пленуми на ЦК на БКП, когато беше напълно реабилитиран.

Георги Михайлов Добрев – директор на НБ от 1949 до 1960 г.

Г. М. Добрев (1893–1966 г.) е роден в Оряхово. Завършва право в Софийски университет. Активен революционер, винаги на гребена на големите исторически събития на нашия век. Участва в Балканската и Първата световна война. Животът му е свързан с войнишките бунтове, с Октомврийската революция (попаднал през 1917 г. като военнопленник в Русия), със Септемврийското въстание 1923 г., с Гражданската война в Испания. Като емигрант в Москва (1930–1944 г.) работи като редактор в издателство за политическа литература и в Радио Москва. Един от синовете му е убит през войната, която СССР води срещу хитлерофашизма, а другите двама остават инвалиди.

След завръщането си в България през 1945 г. заема различни длъжности – завеждащ отдел в Дирекция на печата, главен редактор в Партиздат, отговорен секретар на Славянския комитет и член на ръководството на други обществени организации. От 1945 г. до края на живота си (1966 г.) е избиран от Оряховския край за народен представител. Известен е като пламенен оратор и журналист, автор на стотина публикации в печата.

За него: *Вълчева, Анелия.* Неуморим и вдъхновен борец за социализъм. По случай 80 г. от рождението му. – *Библиотекар*, 1973, № 2, 12–17. *Георги Михайлов Добрев* – директор на НБВК (по случай 70 г. от рождението му) – *Библиотекар*, 1962, № 2, 9–13. *Георги Михайлов Добрев* (1893–1966). 75 г. от рождението му. – *Библиотекар*, 1968, № 1, с. 23.

Няколко месеца след назначаването му за директор на НБ Г. Михайлов става заместник-председател на Комитета за култура, където работи до края на 1951 г. Фактически той поема действително ръководството на Библиотеката от 1952 г.

Той идва с мащабното мислене на една голяма страна, в която е живял като емигрант близо две десетилетия. Имайки като еталон Държавната библиотека „В. И. Ленин“ и принципите за развитие на съветското библиотечно дело, открива нови, широки хоризонти пред българската национална библиотека.

Веднага след назначението си новият директор старателно се заема с належащите административни проблеми на Библиотеката – подготвя доклади до висшестоящите организации за уреждане щата, бюджета, заплатите на персонала, строежа на новата сграда. Негови помощници са Божана Троянова (по библиотечните въпроси) и Иван Панайотов (по архивите и ръкописите).

Голямата заслуга на Георги Михайлов за Народната библиотека е мащабното му виждане за нейното развитие още през 50-те години.

На националното съвещание през февруари 1953 г. се правят прогнози за развитието на нашето библиотечно дело. Георги Михайлов изнася основния доклад (104), в който очертава задачите на Народната библиотека и мястото ѝ в библиотечната система. Той счита, че Народната библиотека трябва да бъде най-висшият научно-библиотечен институт на НРБ, национална универсална научна библиотека, национално книгохранилище, научно-методичен библиотечен и библиографски център. Все в същия доклад той обръща внимание, че въпросът за библиотечното дело, чрез създаване на планомерна библиотечна мрежа стои неразрешен. Недостатъчна е материалната база, липсва добре проучен, научно обоснован държавен план за разгръщане на библиотечното и библиографското дело.

Три години по-късно, на първата научна сесия за развитието на библиотечното и библиографското дело у нас, изнася основен доклад (105, 107), в който прави анализ на постиженията в сравнение с 1939 г. по отделните библиотечни мрежи и в заключение пледира за нормативни документи – закон, типови правилници и инструкции по отделните мрежи.

Като директор на Народната библиотека Г. Михайлов е с авангардно мислене, изпреварващо своето време, но не е фантазьор. Бори се последователно и осигурява предпоставките, от които зависи просперитета на националната ни библиотека.

Той е първият директор на Народната библиотека – народен представител. Пледира в Народното събрание за уреждане на щата, бюджета и други неотложни въпроси на националната библиотека.[84] Директно урежда с министъра на финансите Кирил Лазаров, негов близък от емигрантските години в СССР, финансовото и щатното осигуряване за разгръщащата се структура на Библиотеката. По негово време персоналът на Библиотеката се увеличава близо три пъти (от 80 на 200 души плюс надничари).

Един от приоритетните въпроси, с които се занимава, е довършването на строителството. Редовно участва в заседанията на Строителния комитет, а след разформирането му през 1953 г., урежда финансирането за довършването на строежа.

По негово време се създават редовни връзки със съветските библиотеки и се извършва реорганизация и модернизация на нашата народна библиотека по примера на Ленинската библиотека.

Като директор той е инициатор и основоположник на много начинания: създаването на методичен сектор за ръководство на библиотеките в страната (1952 г.)[85]; признаването на Библиотеката за ведомствен научен институт (1954 г.)[86]; издаване на първите периодични библиотечни издания – „Известия на Народната библиотека“ (1952 г.)(138) и сп. „Библиотекар“ (1954 г.)(35). Старателно редактира „Известия на Народната библиотека“ и други издания на Библиотеката.

Георги Михайлов се увлича много по статистическите анализи и влага много труд за използването им като доказателствен материал. По-късно Народната библиотека оцени значението на аналитичната статистика за библиотечното дело и от 1962 г. започна да издава „Статистически данни за библиотеките в България“(314).

Много от начинанията на Г. Михайлов през 50-те години изглеждат странни и нестандартни. За да избегне строгата щатна дисциплина, той успява ежегодно да получава извънреден кредит за назначаване на надничари. Благодарение на тази негова инициатива са издирени възрастни хора, изучавали старинния канцеларски език, използван в османотурските учреждения (сиякат). В продължение на години те сортират и обработват стотиците хиляди документи на Ориенталския отдел и обучават по-младите кадри в отдела.[87] Без тази инициатива на Г. Михайлов големият османотурски архив на Библиотеката не можеше да бъде обработен. По негова инициатива Народната библиотека спасява прочистените от учреждения и библиотеки издания и формира „Резервен фонд“. Доставянето, сортирането, намирането на складове за този фонд създава много грижи на Народната библиотека. Впоследствие обаче се почувства ползата му при попълването на липси в Архива на българската книжнина, в основния фонд на НБ и други големи библиотеки, а по-късно и за международния книгообмен.

Изброяването на негови далновидни инициативи може да продължи. Съществено е друго – Г. Михайлов успя да се справи с основните задължения за един директор като създаде цялостно виждане за перспективното развитие на нашата национална библиотека. Същевременно осигури предпоставките за реализирането на тази концепция.

Георги Михайлов има заслуги за създаване на толерантна и спокойна атмосфера в Библиотеката, за консолидиране на безпартийните и отзивчивост към нуждите на сътрудниците. С перспективно виждане той подготвя бъдещия си заместник, изпращайки Константинка Калайджиева на двумесечна специализация в Съветския съюз (1954/55 г.) и за шест месеца със стипендия на ЮНЕСКО във Великобритания и ГФР (1960/61 г.)

С широк замах Г. Михайлов осигури обективните предпоставки, благодарение на които НБ можа да разгърне дейности като съвременна национална библиотека.

---

[84] **Михайлов**, Г. Въпросите на библиотечното дело пред НС. Реч, произнесена на заседанието на 13 март 1959 г. на III сесия на НС. – *Библиотекар*, 1959, № 3, с. 1–5; Библиотечни въпроси пред НС. – *Библиотекар*, 1960, № 1, с. 11–15. (Изказване пред IV изв. Сесия на НС на 24 март 1959 г.)

[85] Вж. раздел „Библиотека за библиотеките“.

[86] Вж. раздел „Научноизследователска и издателска дейност на НБКМ“.

[87] Вж. раздел „Ръкописно-документален сектор“.

Орлин Василев – директор на НБ от 1964 до 1965 г.

Орлин Василев – псевдоним на Христо Петков Василев (1904–1977 г.) е роден в с. Враняк, Михайловградско. Завършва гимназия във Враца. Участва в Септемврийското въстание (1923 г.). Учител в Козлодуй (1924 г.), уволнен по политически причини. През 1926 г. се установява в София. Сътрудничи със свои творби в издания с лява ориентация. Назначен за директор на Градската библиотека през 1938 г. Директор на радиоразпръскването (1944–1945 г.), завеждащ отдел Белетристика във в-к „Литературен фронт" (1949–1955 г.). Автор на романите „Бялата пътека", „Огненият обръч", „Дивата гора", „Хайдутин майка не храни", на разкази и есета. Автор на драмите „Тревога", „Любов", „Щастие", „Заровено слънце", както и на сценарии за филми.

За него: *Орлин Василев* (1904–1977). – *Библиотекар*, 1977, № 5, 46–50.

(Съдържа: Кр. Зотова. Неизпратено писмо до Орлин Василев и Вл. Свинтила. Орлин Василев като директор на Народната библиотека)

След пенсионирането на Г. Михайлов за директор на Народната библиотека на 17 ян.1964 г. е назначен българският писател Орлин Василев, който има известен професионален опит като библиотекар и немалки заслуги за Софийската градска библиотека в предвоенните години (1938–1943 г.)

Но още след няколко месеца Орлин Василев честно и искрено признава за учудването и смайването, което е преживял, ставайки директор на Народната библиотека. Познавайки Градската библиотека, той е считал, че може да бъде добър ръководител и на НБКМ. Но констатира, че това вече не е *само книгохранилище..., че за двадесет години крепката десница на Комунистическата партия е изградила върху някогашното изпепелено от бомбите тихо убежище на писатели и книголюбци един сложен многолинеен, мощен научен, идеологически институт – комбинат*.

Орлин Василев прави искрени опити да бъде ръководител на този сложен институт. Назначението му съвпада с обединението на Библиографския институт и Народната библиотека и е свързано с решаването на много конкретни структурни, пространствени, кадрови и други въпроси. За негова чест и в интерес на истината трябва да се каже, че Орлин Василев не се стреми към синекурна длъжност. Той идва редовно и дисциплинирано на работа, търси компетентното съдействие на ръководния кадър, заварен в Библиотеката, признава своята безпомощност, отнася се с уважение към техния професионален опит, търси на кого да се опре в сложния лабиринт на това непознато за него учреждение и да се ориентира в различните мнения и междуличностни отношения.

За ръководния си екип подбира дългогодишните сътрудници К. Калайджиева, Анелия Вълчева, Лиляна Албанска, Кирила Възвъзова и Кремена Зотова (за ТНБ). Ръководният екип лоялно се стреми да му бъде максимално полезен. Прави му силно впечатление тяхната висока професионална и лична етика. Без външна показност, съсредоточено, с достойнство и професионализъм те изпълняват своите задължения. Двете години съвместна работа с Орлин Василев са интересни и паметни с колоритната атмосфера, която той създава. Събеседникът Орлин Василев е по-интересен и оригинален от писателя.

Има образен жив език, интересни съждения, точни находки. Като външен човек вижда недостатъците във взаимоотношенията между библиотеките, където според него съществуват „феодални порядки. Всяка библиотека брани своя феод и от крепостните стени стреля по другите. Липсва държавническо мислене".

Орлин Василев прави искрени, но безуспешни опити да бъде компетентен ръководител на този сложен институт. Скоро стига до убеждението, че е назрял моментът, когато ръководството на НБКМ трябва да се повери на специалист-библиотековед. Предлага на висшестоящите органи за директор дългогодишния заместник-директор на Библиотеката. Когато Константинка Калайджиева отказва, той я убеждава с хумористичния довод: *Ако откажете, ще назначат писател и ще сметнат, че мене са ме снели*.

Константинка Кирилова Калайджиева – заместник-директор на НБ от 1956 до 1965 г., директор 1965–1982 г.

К. К. Димитрова-Калайджиева е родена през 1921 г. в София, в семейство на бежанци от Егейска Македония. Завършва Втора девическа гимназия (1940 г.) и немска филология в Софийския университет (1946 г.). Участва в антифашистката борба, осъдена през 1943 г. на 15 г. затвор по Закона за защита на държавата (ЗЗД). Доброволец на фронта през първата фаза на войната (1945 г.).

През 1948 г. постъпва в Народната библиотека. Служител в Стажантския курс за подготовка на библиотекари

(1949–1950 г.) с ръководител Христо Тренков. През 1950 г. е изпратена от Народната библиотека в Комитета за култура, за да създаде отдел Библиотеки. През 1952 г. Г. Михайлов я убеждава да се върне в Народната библиотека, за да организира служба за методическо ръководство на библиотеките в страната. След като заместник-директорът на Народната библиотека Божана Троянова преминава в Катедрата по библиотекознание в СУ, е назначена на нейно място (1956–1965 г.), а от 1965 до 1982 г. е директор.

Библиотечна подготовка: 6-месечен курс за библиотекари (1948 г.); двумесечна специализация в СССР (1954/55); шестмесечна стипендия на ЮНЕСКО — Великобритания и ГФР (1960/61).

Старши научен сътрудник. Автор на повече от стотина публикации в „Известията на НБКМ", сп. „Библиотекар", както и в съветски (388–390) и западни (462–466) библиотековедски периодични издания. Основна тематика – съвременната национална библиотека, изграждането на националната и международната библиотечно-информационни системи (151–162).

За нея: *Вълчева, Анелия*. Изтъкнат библиотечен ръководител и научен работник. – *Библиотекар*, 1981, № 12, 24–29. *Попов, Владимир*. Създателка на целенасочена международна дейност. – *Библиотекар*, 1981, №, 34–38. *Първанова, Й*. Делото ѝ за израстването на НБКМ като съвременен национален културен институт. – *Библиотекар,* 1981, № 12, 30–32.

По понятни причини изпитвам голямо неудобство да говоря за себе си. Но тъй като най-продължително време (26 г.) съм участвала в ръководството на Библиотеката, не е възможно да се отмине моето участие в нейната най-нова история.

Ще се опитам да изредя обективните предпоставки, формирали вижданията и действията ми.

Периодът, в който работя в Народната библиотека, съвпада с реалната необходимост на България от добре организирана национална библиотека, годна да обслужи специалистите и научните работници с висше образование, заети във всички сфери на икономиката и в други отрасли на народното стопанство.

По това време държавата, благодарение на нарасналия национален доход, има възможност да отделя за националната библиотека необходимите ѝ средства за нормално функциониране.

Следвоенните директори на Народната библиотека (Т. Боров и Г. Михайлов) трасират пътя за бъдещето развитие на НБКМ.

Като служител от 1948 г. насам, имах възможността да познавам всички директори: проф. Тодор Боров, Трайчо Костов, Георги Михайлов и Орлин Василев. Работата с всеки един от тях бе за мен и за моите колеги полезна школа. Всички те бяха носители на широка обща култура и мащабност, хора, които работеха с перспектива. Всеки от тях по своему допринесе за утвърждаването и изграждането на Народната библиотека като първостепенен културен институт, както и за приобщаването на колектива към задачите на социалистическата култура. Особено големи са заслугите на проф. Т. Боров и Г Михайлов, които заемаха този пост по-продължително време. Те преустроиха Народната библиотека, положиха основите ѝ на качествено нов културен институт. Успяваха да докажат пред правителството нуждата от увеличението на щата и бюджета, необходими на Народната библиотека за разгръщането на основните ѝ дейности. Те изнесоха на плещите си голямата отговорност и трудностите при строителството на новата библиотечна сграда.

Благоприятно се стичат обстоятелствата за професионалното ми формиране и за изучаване както на съветския опит, така и на новите тенденции в западното библиотечно дело.

В сравнение с предишните директори съм работила без прекъсване три десетилетия в Народната библиотеката. Това ми даде възможност да провеждам последователно очертана програма.

За разлика от Т. Боров и Г. Михайлов, които бяха заети с много други дейности, изцяло се посветих само на НБ.

Продължителната работа ми позволи да познавам непосредствено голяма част от сътрудниците, да използвам качествата и възможностите им в полза на работата.

Считах за свое основно задължение като директор създаването на цялостна концепция за задачите и функциите на българската национална библиотека, съобразена с нуждите и възможностите на нашата държава и с новите тенденции в развитието на националните библиотеки в други страни.

Тъй като съвременната национална библиотека е сложна, многопланова институция, се стремях балансирано, планово и равномерно да се развиват всички нейни компоненти, като:

– централна научна библиотека за страната;

– пазител на българската книжнина и информационен център за нейното многоаспектно текущо и ретроспективно библиографско отразяване;

– исторически архив на документи от нашето Възраждане и от османотурското владичество на Балканите – обработването и научното разкриване на архивите;

– методически център за организиране на библиотеките в система; НБ се превръща в библиотека за библиотеките, оказваща им всестранна помощ;

– научноизследователски и издателски център по библиотекознание, библиография и книгознание.

За всяка от тези дейности е разказано обстойно в настоящото издание.

Всяка една от тях бе регламентирана чрез нормативни и поднормативни документи, в които са формулирани политиката и основните принципи за развитието им в Народната библиотека.

От централизирано се премина към децентрализирано управление. Създаден бе ръководен екип, в който директорът и заместниците му действаха като тим, всеки изпълняващ определени задачи с определени отговорности.

Ръководният и средният персонал бе формиран без оглед на политическа принадлежност. Подбираха се амбициозни, предприемчиви, знаещи и можещи професионалисти със самочувствие, въпреки че такива хора създават много проблеми. Но основното бе те да бъдат мотивирани и консолидирани за основната цел – изграждането на българската национална библиотека на съвременно ниво. На всички тези хора бе осигурена възможност да опознаят чуждестранния опит, амбициозно да внедряват най-доброто от съветската и от европейската теория и практика в сектора, където работят.

Целта бе постигната – НБКМ през 70-те години бе вече добре организирана европейска национална библиотека, която участваше като уважаван партньор в международното библиотечно-информационно сътрудничество, а нейни специалисти – като експерти при подготовката на програми и форуми, организирани от ЮНЕСКО и ИФЛА.

Осигурявайки ежегодните необходими предпоставки за работа на всички звена на този сложен, многопосочен институт, имах, разбира се, затруднения. Нямах личните и обществените връзки на предишните директори. Въпреки това срещах разбиране от страна на ръководните държавни органи, предоставяйки им необорими аргументи за икономичност, ефективност и обществена полза от развиваните в Народната библиотека дейности.

От дистанцията на времето мога да видя много пропуски и грешки като ръководител на НБКМ. Нормативните документи можеха да бъдат формулирани по-удачно, за да се гарантира на страната ни по-икономично и по-ефективно библиотечно-информационно обслужване.

Не успях да разреша, въпреки положените усилия, най-важния проблем на НБ – разширяването на съществуващата сграда, построяването на военновременно фондохранилище и депозитариум за малко ползваната научна литература както в НБ, така и във всички наши научни библиотеки.

Поради изоставането в областта на компютъризацията и автоматизацията в целия социалистически лагер закъсня въвеждането на нови технологии в Народната библиотека. Това предопредели бъдещото изоставане на НБКМ в сравнение със западните национални библиотеки.

Излъгах се в основното, че НБКМ ще се развива възходящо, че изграденото от нашето поколение ще се използва като основа, върху която тя ще се доизгражда и усъвършенства.

Заместник-директори

Безспорна заслуга за изграждането на българската национална библиотека през този период имат нейните заместник-директори.

Д-р Иван Панайотов Ненков – работи в НБ от 1942 до 1956 г.

Д-р Ив. П. Ненков (1885–1974 г.) е роден в гр. Самоков. През 1903 г. заминава за САЩ, работи във фабрики и ферми, спестява средства, завършва колеж в Париквил, щата Мисури (история и филология), специализира два семестъра в Чикагския университет, четири семестъра в Парижката Сорбона и три семестъра в Гьотингенския университет, където получава докторска степен.

Завръща се през 1924 г., учителства на различни места. През 1935 г. се хабилитира като частен доцент по нова история в Софийския университет и от 1942 г. постъпва в НБ.

В научната си дейност Иван Панайотов разработва проблеми, свързани главно с две основни теми: 1. Отношението на България с другите страни; 2. Освобождението на България и великите сили.
В Библиотеката д-р Панайотов работи около 15 години – до своето пенсиониране през 1956 г. След това той остава дълго време член на Научния съвет.
Службата му в националната библиотека е свързана с много важни и съдбоносни моменти от нейното съществуване и развитие.

За него: *Възвъзова-Каратеодорова, К.* Д-р Иван Панайонов Ненков. 1885–1974. – *Изв. НБКМ*, 14, 1977.

Иван Панайотов постъпва на работа в Народната библиотека през 1942 г. като ръководител на тогавашния Архивен отдел. Той е първият началник на този специален научен отдел с подходящо университетско образование – история и помощните ѝ науки, с необходимата подготовка за работа с исторически извори. Започва работа в навечерието на бомбардирането и опожаряването на Библиотеката по време на Втората световна война. На него се пада тежката и крайно отговорна задача по евакуирането на книжовните фондове. С цената на много усилия, неприятности и огорчения поради недостатъчната подкрепа от страна на тогавашната власт д-р Панайотов се справя с тази задача благодарение на своята и на неговите помощници самоотверженост и високо съзнание. Архивните и ръкописните сбирки (с изключение на Румелийския архив) са своевременно евакуирани (234, 235).

След 9 септември 1944 г. д-р Иван Панайотов е назначен за първи заместник-директор, като продължава едновременно да ръководи и Архивния отдел. Под неговото пряко ръководство се извършва реевакуирането, проверката и поставянето в известен ред на архивния фонд. Той участва дейно и във всички тогавашни начинания и реорганизации на Народната библиотека. Д-р Панайотов е уважаван заместник-директор и при Т. Боров, и при Г. Михайлов. Подготвяните от него аналитични отчети и планове са еталон, който по традиция се следва дълги години.

Многобройните и важни общобиблиотечни задачи не го откъсват от проблемите, свързани с ежедневната работа и бъдещото развитие на ръководения от него Български исторически архив. Той допринася извънредно много за набавяне на нови архиви; полага грижи за квалификацията и растежа на нови млади кадри, нужни за научната обработка на събраните тук многобройни домашни исторически извори; насърчава използването на нови методи в работата и особено на прилагането на принципите на съветската архивистика. Той взема участие като съставител и редактор на първите у нас „Правила за комплектуване, обработка, хранение и използуване на документалните материали от личните и обществените архивни фондове и колекции от XIX и XX век“, съставени от колектив от Български исторически архив и общонародвани през 1954 г. в „Известията на НБ“(262).

Божана Ил. Божинова-Троянова – работи в НБ от 1945 до 1956 г.

Б. Божинова-Троянова е родена през 1913 г. в София. Завършва Юридическия факултет на СУ (1937 г.). Специализира библиотечно дело в Берлин (1938/39 г.). От 1940 г. работи изключително в библиотечния сектор: в Университетската библиотека (1940/41 г.), заместник-директор на столичната градска библиотека (1941-1943 г.), където поставя на научни основи каталогизацията. След Девети септември организира справочно-документационна библиотека в Радио София.
От март 1945 г. е един от първите назначени щатни сътрудници в НБ и участва в изграждането ѝ върху съвременни принципи. Като заместник-директор отговаря за библиотечния сектор, за организацията на фондовете и каталозите. През 1954 г. е утвърдена от Висшата атестационна комисия за старши научен сътрудник. Публикациите ѝ са свързани с организацията на фондовете и каталозите, както и с подготовката на правила за описание и класификационни схеми (38–43).

В първите 10 следвоенни години ръководи библиотечния сектор на Народната библиотека. На нейните плещи ляга извънредно трудоемката и отговорна задача – да организира с надничари почистването и първичната обработка на намиращия се в Съдебната палата оцелял книжовен фонд на НБ; да организира пренасянето и подреждането му в новостроящата се сграда. Като заместник-директор по библиотечните въпроси да участва в изграждането на българската национална библиотека върху съвременни принципи. Тя е съавтор и ръководител на колективи, разработващи правила за съставяне на каталози (264, 266, 269, 270), класификационни схеми (37, 326) и други нормативни документи за организацията на фондовете и каталозите не само в НБ, но и в цялата страна.

Б. Троянова е с висока професионална етика. Не се колебае да признае по-високото качество на пристигналите по-късно съветски правила за описание и класификационни схеми, подготвени от големи колективи с по-голям професионален опит и сътрудници, имащи университетска подготовка по различни научни дисциплини. Въпреки че приемането и тяхното адаптиране предполага огромна допълнителна работа по рекаталогизацията на вече обработените библиотечни материали, Троянова поема върху себе си вината за закъснението, но гарантира на НБ каталози с високо качество.

Допринася много за унифицирането на каталожната практика в цялата страна и за изграждането на съвременна библиотечна система. Инициатор е за снабдяването на народните библиотеки с печатни каталожни картички, които се подготвят в НБ за българските книги, издадени до 1944 г.(43).

Оказва помощ на народните библиотеки в страната при организацията на техните фондове и каталози. Преподавател е във всички курсове за библиотекари висшисти и в семинари за директорите на окръжни библиотеки.

Ръководител е на авторските колективи и на междуведомствените комисии, които унифицират каталожната работа на национално ниво и я привеждат в съответствие с международните изисквания за стандартизация.

През 1956 г. преминава в Катедрата по библиотекознание на СУ като старши преподавател.

През същата година се пенсионира и другият заместник-директор д-р Иван Панайотов. Тъй като Г. Михайлов ръководи от дома си, в Библиотеката настъпва „междуцарствие“. Директорът настоява К. Калайджиева да замести Б. Троянова, а Анелия Вълчева да бъде научен секретар. Панайотов и Троянова са безспорни авторитети и отсъствието им изглежда незаменимо. Но както в приказката за братята, които повикали неволята, Калайджиева и Вълчева са принудени да се натоварят с новите ръководни задължения.

Интересно е да се знае, че директорът Георги Михайлов им възлага новите длъжности без писмена заповед. Те са с щатните наименования и заплати, както всички останали научни сътрудници в Библиотеката. Дори нямат свои работни помещения, а използват за целта заседателната зала, където са поставени две бюра. Още по-странното е, че това не им прави впечатление. Дори през ум не им минава да търсят нормално полагаемите се в такива случаи права. Просто поемат дисциплинирано допълнителните нови задължения и отговорности. Тези няколко години, до пенсионирането на Г. Михайлов през 1961 г., са много трудни. Директорът боледува и много рядко идва в Библиотеката, въпреки че редовно преглежда пощата и поставя своите резолюции. Може би защото съзнава своите силно уязвими книжно-бюрократични методи на работа, Г. Михайлов е ревнив към заместниците си и умишлено не желае да бъде афиширана тяхната дейност. За висшестоящата инстанция трябва да изглежда, че единствено директорът ръководи Библиотеката. Това е много наивно, защото завеждащия отдел „Библиотеки“ всеки ден работи съвместно с Научно-методичния отдел и има непосредствени впечатления от положението в Народната библиотека.

Министърът на културата Рубен Аврамов е напълно осведомен, но е безсилен да се справи с управленческата неразбория в НБ, тъй като Г. Михайлов е депутат и известен общественик.

Новият научен секретар А. Вълчева се оказва много добър организатор.

Анелия Христова Вълчева – работи в ББИ и в НБ от 1949 до 1979 г.

Ан. Хр. Вълчева е родена през 1921 г. в Свищов, където завършва през 1944 г. Висшия икономически институт. От 1944–1948 г. е асистент в Института за стопански и социални проучвания при ВИИ – Свищов. От 1948 до 1949 г. е редактор на сп. „Планово стопанство“, а от 1949 г. работи в НБ. От 1954 г. е ст. научен сътрудник, от 1956 г. – научен секретар на Библиотеката, а от 1977 г. – заместник-директор по научната работа. Автор на ценни научно-спомагателни и препоръчителни библиографски трудове, като „Стопанска и социална книжнина, 1850–1945 г.“, „Герои на антифашистката борба. Т 1–2“(92); „Великата октомврийска соц. революция. Победа, световно-историческо значение и влияние в България“(62), „100 години от Априлското въстание и Ботевата чета“(73), „Руско-турската освободителна война 1877–1878 г.“(74) и др. Продължител на делото на акад. Никола Михов при издирването на публикации за България. Съавтор на съвместни научно-спомагателни трудове с изтъкнати съветски библиографи: „България в руския дореволюционен печат“(50); „Априлското въстание в руския периодичен печат“(16а) и др. Редактор на препоръчителните библиографии, издавани от НБКМ. Автор на около 50 статии в „Известия на НБКМ“ и сп. „Библиотекар“.

За нея: *Откраднато* интервю (с Анелия Вълчева). – *Библиотекар*, 1972, № 3, 44–45.

След признаването (през 1954 г.) на НБКМ за ведомствен научен институт, още през първите няколко години Библиотеката намира своята оригинална и специфична тематика. Неоспорими заслуги за това има Ан. Вълчева, която от 1956 г. в продължение на четвърт век е научен секретар. Въпреки крехкото си здраве и големи семейни задължения (без чужда помощ отглежда децата си, които често боледуват), тя самостоятелно успява да организира и да постави на правилни основи научноизследователската и издателската дейност на НБ.

Нейна заслуга е създаването на надежден и компетентен механизъм за ръководство и насочване на тази дейност – научния съвет, научните секции и редколегията. Вълчева организира редовното им свикване, планомерната им и съдържателна работа, осигуряваща обсъждането по същество на представените разработки и издания за печат.

Научният секретар влага много енергия и творчество при подготовката на перспективните и годишни планове за научната и за издателската работа на НБКМ. Осигурява широкото им обсъждане от библиотеките в страната чрез библиотечния печат (сп. „Библиотека“) и на съвещания. Отнася се с уважение и внимание към направените предложения на библиотечната общност, включва нови разработки, свързани с действителните нужди на страната.

Вълчева координира на национално равнище изявите в тази насока на цялата библиотечна система чрез научните групи в окръжните и в други големи библиотеки. Със своя богат опит, култура и знания като научен работник и библиограф, Вълчева обучава млади научни кадри, на чиито успехи искрено се радва. Обективно и безпристрастно научният секретар на НБ организира всички конкурси за нови сътрудници.

Ан. Вълчева разработи теоретическите и методологическите проблеми на библиотекознанието и библиографията като научни дисциплини (75). Изненадващо за всички е, че тази скромна, със слаба физика жена, проявява не само изключителна работоспособност и енергия като организатор на обемната научна и издателска дейност на НБ, но и като много продуктивен научен работник.

През периода, когато Ан. Вълчева е научен секретар, НБКМ се утвърди като национален научноизследователски институт в областта на библиотекознанието, библиографията, книгознанието и архивистиката.

През януари 1964 г., за директор на НБ е назначен Орлин Василев. Той подбира ръководния си екип, съобразявайки се с новата структура на Библиотеката. Както е известно, в началото на 1964 г. Библиографският институт е присъединен към Народната библиотека и тя отново трябва да поеме традиционните си функции като библиографски център за българската книжнина.

Орлин Василев определя К. Калайджиева за заместник-директор на Библиотеката. Ръководеният от нея библиотечен ресор възлага на Лиляна Албанска, Ръкописно документалния сектор – на Кирила Възвъзова, а текущата и ретроспективната национална библиография (след несполучливия опит известно време с Георги Младжов) възлага на Кремена Зотова. Научноизследователската и издателската дейност, продължава да се ръководи от Анелия Вълчева.

Създава се оперативен и компетентен дирекционен съвет от професионалисти.

Лиляна Атанасова Албанска – работи в НБ от 1945 г. до пенсионирането си през 1977 г.

Л. Албанска (1918–2002 г.) е родена в София, в семейство на един от близките съратници на Иван Михайлов. Завършва славянска филология в Софийския университет (1940 г.) Възнамерява да се занимава със славистика. Но по патриотични съображения се заема с организацията на Скопската народна библиотека по време на окупацията. Това предопределя професионалната ѝ ориентация. През октомври 1945 г. постъпва в НБ и работи без прекъсване в нея до пенсионирането си. Ръководи отдел Обработка. Полага основите на Справочния отдел през 1953 г.(6). Създател на сводните каталози за чуждестранния периодичен печат в нашите научни библиотеки(5, 7, 371).

Научен сътрудник от 1954 г. Съавтор на правила за описание, стандарти, класификационни схеми и други документи, необходими за каталогизацията и организацията на книжовните фондове. Автор на над 20 статии в „Известия на НБ“ и сп. „Библиотекар“(1–8).

За нея: *Калайджиева, К*. За Лиляна Албанска. – *Библиотекар*, 1988, № 1, 43–54.

Тя е измежду първите библиотекари, назначени в Народната библиотека след Девети септември 1944 г. Идва с известен библиотечен и организационен опит от работата си като ръководител на Скопската народна библиотека (1940–1944 г.)

Трудно е да се диференцира дейността на Л. Албанска от тази на Божана Троянова. През първите следвоенни години те работят като неделим екип. Организират книжовния фонд на НБ. През 1946–1947 г. за три месеца извършват пренасянето му от Съдебната палата и подреждането му в новостроящата се сграда. На 2 февруари 1948 г. този фонд се предоставя за ползване в импровизираната читалня.

Л. Албанска е безспорен организатор при такива мащабни акции. Същевременно, заедно с Б. Троянова и колектив от най-добрите каталогизатори, участва при създаването на основните нормативни документи за организация на фондовете и каталозите (37, 261–272). Ръководеният от нея отдел Обработка се превръща в лаборатория за разработване на научните принципи в каталогизацията и организацията на книжните фондове, както и за подготовка на следвоенното поколение библиотечни кадри.

Л. Албанска следи най-новите постижения в международната каталожна теория и практика, оглавява комисии за национално и международно сътрудничество и е авторитетен представител на нашата страна в международни форуми.

Албанска е безспорен авторитет сред колектива на НБ, дължащ се на всестранно и основно познаване на всеки библиотечен процес. Със здрава ръка и последователност решава една по една предстоящите задачи. От 1964 до 1974 г. е главен библиотекар (щатното наименование на заместник-директор за библиотечната дейност).

След 1974 г. оглавява научната секция по библиотекознание до пенсионирането си.

След пенсионирането на д-р Ив. Панайотов Ръкописно документалният сектор остава на автопилот, но продължава успешно да се развива благодарение на отличните ръководители на отделните звена (М. Стоянов – за ръкописите, Кирила Възвъзова – за Български исторически архив, д-р Борис Недков и Никола Попов – за ориенталския сектор, Тодорка Попсавова – за портрети и снимки). Всеки от тях отлично владее работата си. Вглъбени в научното разкриване на колекциите си, те не чувстват липсата на общ ръководител.

Кирила Възвъзова-Каратеодорова – работи в НБ от 1948 до 1976 г.

К. Н. Възвъзова-Каратеодорова е родена през 1917 г. в Айтос, в македонско семейство с принос за освободителните борби на Македония. Завършва история и класическа филология в Софийския университет (1942 г.). Учителства, през 1944–1947 г. е служител в Министерство на информацията. През 1948 г. постъпва в НБ и завършва Стажантския курс за подготовка на библиотекари. От 1954 г. е научен сътрудник, а от 1962 г. – ст. научен сътрудник. През 1967 г. специализира архивистика във Франция.

Работи в Български исторически архив. Под ръководството на д-р Панайотов подготвя методическото ръководство за комплектуването, обработката и съхранението на документални материали (262). Участва в съставянето и редактирането на почти всички документални издания на РДС. Посвещава много научни публикации на големите личности на българските националноосвободителни борби – Раковски, Левски, Каравелов и Ботев, на Априлското въстание (16а, 73), на Освободителната руско-турска война (74) и много други. Автор и съавтор е на повече от 300 публикации.

За нея: *Кирила Възвъзова-Каратеодорова*. – *Библиотекар*, 1978, № 7/8, с. 96. *Цветкова, Б.* Кирила Възвъзова-Каратеодорова. – *Библиотекар*, 1974, № 2, с. 41.

Назначена е през 1964 г. от Орлин Василев за главен архивист (с ранг на зам.-директор) на Ръкописно-документалния сектор, обединяващ специалните отдели на Народната библиотека – Ръкописен, Старопечатен, Български исторически архив, Ориенталски, Портрети и снимки. Същевременно тя е ръководител на научната секция по книгознание, палеография, архивистика и ориенталистика.

Неоспорим ръководител и организатор, взискателна към себе си и изискваща от сътрудниците си, тя е пример за огромна работоспособност и дисциплинираност. С обединяването по нейна инициатива на специалните отдели в Ръкописно-документален сектор се дава възможност за всестранно и пълно разгръщане на научната, издателската и популяризаторската работа, улеснява се разкриването на всички колекции чрез обзори, описи и други справочни издания, като научно-справочният апарат е подчинен на обща методика.

Под редакцията на К. Възвъзова започва издаването на самостоятелна поредица на „Известия на НБКМ“, подготвяни с материали от Ръкописно-документалния сектор.

Като редактор и научен ръководител Възвъзова създава школа за подготовка на млади специалисти.

Оказва методическа помощ на архивни институти и музеи в нашата страна. Същевременно активно участва с доклади и съобщения в международни форуми у нас и в чужбина (Москва, Париж, Букурещ, Мартин и др.).

Десетте години, когато тя ръководи Ръкописно-документалния сектор, са най-плодотворни и резултатни за целенасоченото обработване и разкриване на документалните колекции за читателите.

Кремена Зотова – работи в ББИ и в НБ от 1952 до 1986 г.

Кр. Зотова е родена през 1928 г. в Благоевград. Завършва философия в Софийския университет, а през 1952 г. – шестмесечния курс за библиотекари с висше образование. През 1952 г. постъпва в Българския библиографски институт, а след сливането на Института с Народната библиотека през 1964 г. до пенсионирането си Кремена Зотова работи в българската национална библиотека. Назначена от Орлин Василев за главен библиограф (с ранг на зам.-директор) през 1965 г., цялата ѝ 35-годишна трудова и научна дейност е свързана предимно с проблемите на националната библиография.

Кремена Зотова има неоспорими заслуги за изграждането, усъвършенстването и превръщането на българската ТНБ в съвременна информационна система.

Научен сътрудник и ръководител на научната секция по библиография. Монографията ѝ „Оптимальная модель ТНБ в Болгарии“(38, 64) е принос в библиографската теория. В „Известия на НБКМ“, сп. „Библиотекар“, както и в международни периодични издания има десетки други публикации за ТНБ в България (386–387), за ролята ѝ при статистическата отчетност на книгоиздаването (122), за значението на нормативните актове, свързани със задължителния депозитен екземпляр, за създаването на стандарти (22–32) и правила за библиографско описание и др.

Участва като експерт в международната програма на ЮНЕСКО за „Международния библиографски контрол“(128). Активен дългогодишен член на библиографската секция към Съвета на директорите на националните библиотеки в социалистическите страни, а също така – на библиографската секция към ИФЛА.

Изборът на Зотова за ръководител на службите, които до сега са били в Българския библиографски институт, е едно много сполучливо разрешение. През първите 10 години, когато работи в Института, Зотова набира теоретически и практически опит при подготовката на издаваните по това време два текущи библиографски бюлетина – „Български книгопис“ и „Летопис на периодичния печат“.

Но тя получава пълна възможност да разгърне широко своите сили и възможности като теоретик и създател на ТНБ едва след като през 1964 г. Народната библиотека поема функциите на национален библиографски център. Тук, само след няколко години, българската национална библиография се развива и се превръща в цялостна тристепенна информационна система. С желязна ръка, последователно, в продължение на години Зотова въвежда точен график както за ежеседмичното издаване на централно отпечатваните картички, така и за издаването на всеки един от бюлетините на ТНБ. Този график не се нарушава, превръща се в приоритетна задача на НБКМ.

Изучавайки най-добрите постижения в световната теория и практика (и особено на съветската Всесъюзна палата), Зотова творчески ги адаптира. Изработва и последователно прилага една амбициозна програма за развитието на българската национална библиография. По нейна инициатива започва издаването на всички нови бюлетини на ТНБ. По-съществено обаче е постоянството, упоритостта и прецизността на Зотова в продължение на четвърт век като ръководител, организатор и редактор, благодарение на което българската национална библиография се нареди всред най-добрите в света. Превърна я в съвременна, полифункционална система, която се основава на усъвършенстване на законодателството на задължителния депозит, на стандартизирането на библиографското описание, на задълбочена аналитична обработка на информацията, на разширяването на справочния апарат и на развитието на нейната теория и методика.

* * *

След като става директор, Калайджиева продължава да работи до честването 100-годишния юбилей на НБКМ с назначения от О. Василев ръководен екип.

Този период от 10–15 години, през който заместник-директори са А. Вълчева, Л. Албанска, К. Възвъзова и Кр. Зотова, е един от най-плодотворните в най-новата история на Библиотеката.

Изключителни професионалисти, запознати с най-новите тенденции в своята област,

участващи в международното сътрудничество като експерти, те амбициозно се стремят да внедрят най-добрите чуждестранни постижения, адаптирайки ги успешно към условията и възможностите на българската национална библиотека. Директорът не пропуска възможност да ги командирова в чужбина на специализация или за участие в международни съвещания. Те са хора със собствено достойнство, амбициозни, инициативни, някои от тях известни с острия си характер. Въпреки това в ръководството на Библиотеката през този период съществува лоялно и плодотворно сътрудничество. Всеки има своя сектор и точно определени задължения, самостоятелност, широки възможности за изява и много задачи за изпълнение. Както директорът, така и заместниците му, първи идват на работа и последни излизат с папки, върху които работят вкъщи. Съществува взаимно уважение към труда на другия, увереност и мотивираност, че изпълняват високопатриотична задача – да създадат една добре организирана национална библиотека, която принася полза на българското общество. В такава атмосфера не могат да вреят дребнави ежби.

Самата работа изисква висока организираност и дисциплина. Всеки заместник-директор е поел много задължения и отговорности: да организира цялостната производствена и организационно-административна работа в сектора, за който отговаря; да бъде ръководител на научна секция и свързаните с това научни и издателски задачи; да разработва теоретично проблеми, от които зависи пътят на производствените процеси в Библиотеката или в библиотечната система; да осигурява мултипликационен ефект на извършваните дейности за нуждите на библиотечната система; да се готви и да участва в национални и международни форуми. С това не се изчерпват задачите, изпълнявани от всички членове на ръководния екип. Не бива да се забравя, че те са жени и са натоварени с много други задължения.

Идните поколения трябва да познават техния голям принос за превръщането на НБКМ през 60-те и 70-те години в уважавана европейска национална библиотека, да оценяват тяхната отдаденост и саможертва.

Разбира се, ръководният екип не би могъл успешно да осъществява авангардните си идеи и действия, ако не разчита на добър колектив. Въпреки текучеството, за което стана дума, в Народната библиотека съществува постоянно ядро от дългогодишни служители, също добри професионалисти и ентусиасти. Те мобилизират по-новите, неподготвени и индиферентни служители с „чиновнически“ манталитет, каквито се срещат винаги и навсякъде. Те са „солта“, която крепи колектива и го мотивира да изпълнява добре задълженията си. За някои от тях става дума в основните раздели по-нататък.

В края на 70-те години съставът на Дирекционния съвет постепенно се подменя. От 1977 г. научен секретар става Христо Хаджихристов, а Владимир Попов, Йорданка Първанова и Димитър Райков заместват излезлите в пенсия Кирила Възвъзова и Лиляна Албанска (която остава само ръководител на научната секция по библиотекознание).

МЕЖДУНАРОДНИ КОНТАКТИ

По своята същност националната библиотека е институция, която не може да се развива успешно и нормално без активни международни връзки. Те оказват съществено влияние за развитието на НБКМ като съвременна модерна институция (154).

Непосредствено след Втората световна война българската НБ е напълно изолирана от света поради понятни причини. Преди всичко, след разрушаването ѝ до основи от англо-американските бомбардировки, тя съществува през първите следвоенни години само номинално. Първото десетилетие е запълнено с мъчителни усилия тя да бъде възкресена от пепелищата. Многобройните вътрешноорганизационни проблеми поглъщат всички сили на ръководството и библиотечния колектив.

Наред с нещастието, сполетяло българската НБ през войната, изолацията се дължи и на политически причини. Като сателит на фашистка Германия, България е непопулярен и нежелан партньор за света. А когато страната става част от социалистическата общност,

западният свят засилва своята враждебност и нежелание за сътрудничество. Същевременно вътрешнополитическата обстановка в страната също допринася в значителна степен за тази изолация.

Парадоксално е, че през първото десетилетие българската НБ не може да установи редовни контакти дори със съветските библиотеки, които след войната също имат да решават свои проблеми.

Следвоенното поколение български библиотекари разчита на съветската библиотечна теория и практика. Но през първото десетилетие след войната оскъдната библиотековедска литература, получавана от Съветския съюз, не дава отговор на голяма част от нетърпящите отлагане въпроси.

Едва през 1954/55 г. се поставя началото на редовни, трайни и плодотворни контакти между НБ и големите съветски библиотеки.

Възходящото развитие на българската национална библиотека след Втората световна война несъмнено се дължи на плодотворното международно сътрудничество с библиотеките в много страни и творческото прилагане на съвременните постижения в световната теория и практика.

Основен принцип в международното сътрудничество на НБКМ е стремежът да се открие, анализира и творчески да се внедри положителното, рационалното и прогресивното, което е подходящо за нашите условия. Този принцип се прилага и при международното ни сътрудничество със Съветския съюз.

Сътрудничество със СССР и с други социалистически страни

Върху ***сътрудничеството ни със съветските библиотеки*** са публикувани редица статии (76, 83, 84, 87, 89, 119, 120, 163, 206, 359, 360), поради което тук ще бъдат маркирани само някои моменти.

В първите 10–15 години след Втората световна война, към съветския библиотечен опит са отправени погледите на всички библиотекари, независимо от политическата им принадлежност. Българското библиотечно дело трябва да се създава наново, а липсват опит и традиции. Народната библиотека не прави изключение в това отношение – разрушена до основи, тя е с новоназначен, неопитен персонал и без традиции.

Благодарение на обстоятелството, че тогавашният директор на НБ Г. Михайлов Добрев е дългогодишен емигрант в Съветския съюз и познава добре съветските условия, още при първото си частно посещение в Москва през 1954 г. той успява да изпълни много от възложените му поръчения на библиотечните отдели: *Два пъти бях приет в Управление културно-просветни институти на Министерството на културата на СССР... Именно с разрешение на ръководните органи беше събрана, окомплектувана и дадена от Всесъюзната книжна палата и Държавна библиотека „В. И. Ленин" почти цялата и необходима за нас литература и разнообразна ценна документация. Дадени ми бяха улеснения за проучванията, които ме интересуваха и за оказване методическа помощ на НБ, в това число и за поръченията, които бях донесъл, много от които години наред са стояли открити без движение. Донесох 75 кг литература (от които 60 кг за НБ)... включително малотиражни, циклостилни и за служебно ползване ръководни материали*.[88]

В същия доклад до Комитета за култура от 30 дек. 1955 г. той съобщава, че преди заминаването са му връчени 200 поръчения и запитвания от български библиотекари до Ленинската библиотека. Дори да допуснем, че цифрата е преувеличена и поръчките са били два пъти по-малко, достатъчно ясно е какъв глад за опита на съветските библиотеки съществува по това време.

Г. Михайлов докладва през 1955 г., че след завръщането на директора и научния секретар от СССР са разработени редица инструкции (за пътя на книгата, за комплектуването, хранението и ползването на архивните фондове и др.). Предприети са мероприятия за внедряване опита на Ленинската библиотека: *реорганизиране на ползуването чрез въвеждане диференцирано обслужване на читателите; създаване на методически групи към съответните библиотечни отдели и свързването им с Методическия кабинет; реорганизиране на служба „Периодичен печат" и „Резервни фондове" и т.н.*

[88] арх. ед. 962, л. 82–92.

По-късно К. Калайджиева (по това време научен секретар на НБ) обобщава опита от двумесечната си командировка в материала „Ролята на съветския опит и ГБИЛ за развитието на библиотечното дело в България“. Тя изнася лекции и доклади пред Централния квалификационен семинар, урежда двуседмичен семинар (Пловдив, 1957 г.) за новоназначените методисти от окръжните библиотеки за същността, значението и задачите на методическата работа.

Това са първите контакти със съветското библиотечно дело и интересът е огромен.

С какво може да се обясни този интерес?

Преди всичко съветското организационно-методическо ръководство на библиотечното дело през този период е много добро. В СССР е изградена библиотечна система, ръководена от пирамидално свързано държавно и методично ръководство на всички нива (418). От организационна гледна точка тази система е по-рационална в сравнение с библиотечното дело в други страни. Под влияние на съветския опит, още през 50-те години в НБ е организиран Методичен кабинет и започва изграждането на планомерно разположена мрежа от библиотеки, обхващаща и най-отдалечените селища. Това е съществен момент от културното ни строителство. Възприетият съветски принцип за методическо ръководство чрез НБКМ в центъра и чрез окръжните методически библиотеки се оказва много ефективен. Само за 1–2 десетилетия у нас се изгражда единна библиотечна система с унифицирани библиотечни дейности и взаимодействие при библиотечно-библиографските процеси и обслужването на читателите. Съветският опит се оказва много подходящ и за кратко време дава много добри резултати и предимство за България в сравнение с други страни. По данни на статистическите годишници на ЮНЕСКО за 70-те години (491) нашата страна за кратък период се нарежда между първите 20 държави в света по брой на общообразователните библиотеки, по книгоосигуреност, по средногодишно закупени книги и по книгораздавания на глава от населението. Това е голямо постижение в сравнение с други балкански страни, с които сме се развивали при еднакви исторически условия.

Съдържанието на библиотечната работа – обслужването на читателя, също налага да се търси и прилага съветският опит. Както в големите научни библиотеки, така и в цялата съветска библиотечна система на читателите по това време се обръща по-голямо внимание отколкото в западните библиотеки. Така напр. до въвеждането на автоматизирано информационно обслужване в националните европейски библиотеки читателят е длъжен сам да се справя с предоставения му справочен апарат – докато големите съветски библиотеки обгръщат със специално внимание читателите, особено научните работници и специалистите. За тях в Ленинската библиотека и Публичната библиотека „Салтиков-Шчедрин“ са създадени отраслови читални с голям подръчен и справочен фонд, обслужвани от библиографи-отраслевици (част от тях кандидати на науките), които диференцирано подпомагат научните издирвания, подготвят писмени и устни справки, изобщо оказват всестранна помощ на читателя (399, 410–411). Едва на Виенския симпозиум през 1958 г. се разглежда необходимостта от реорганизация на читателското обслужване в европейските национални библиотеки чрез специализирани научни читални, създаващи уют и удобства. Следователно в първите следвоенни години съветското библиотечно дело е по-привлекателно със своя по-хуманен и по-прогресивен подход при обслужването на читателите в научните библиотеки.

Това важи за цялата съветска библиотечна система, където се обръща по-голямо внимание на читателското обслужване. За да се подпомогне тази сложна идеологическа и научно-помощна дейност, в Съветския съюз се подготвя широка палитра от библиографски издания – от листовките и препоръчителните библиографии до обемисти научни библиографски трудове. Уреждат се изложби на нови постъпления, провеждат се читателски конференции и т.н. Цялата тази многостранна дейност е нова и интересна от гледна точка на основните задачи, които българските библиотеки изпълняват като идеологически и научно-помощни институции.

Тези въпроси представляват непосредствен интерес за Народната библиотека, която през 1953 г. е натоварена от Комитета за култура със задачата да се превърне в методичен център на библиотечната система в страната (360).[89]

Самата НБ организационно също се изгражда под влияние на съветския опит. В доклада

[89] Вж. раздел „Библиотека за библиотеките“.

си до председателя на Комитета за култура още през 1952 г. Г. Михайлов прави констатация, че функциите и задачите на нашата Народна библиотека *са аналогични на функциите и задачите, които изпълнява в СССР централната съветска национална библиотека – Ленинската библиотека в Москва, чийто пример и богат опит НБ трябва да следва и всестранно да използува в своята дейност*. И действително, макар и в малък мащаб Народната библиотека в организационно структурно отношение разгръща същите типологически функции, изпълнявани от Ленинската библиотека.

За всяка от тези основни функции съветският опит по това време наистина е много необходим. Така напр. през първите следвоенни години централната задача за нашата национална библиотека е организацията на фондовете и каталозите. Със свои сили младите и неопитни наши библиотекари обаче не са в състояние да подготвят в кратки срокове и на съвременно равнище правила за описване на различните видове библиотечни материали, както и класификационна схема, отговаряща на съвременното развитие на науката и издържана от идеологически позиции. Всъщност българските библиотекари през първите следвоенни години влагат много сили, за да ги подготвят сами, но чувстват своето безсилие и междувременно очакват с нетърпение съветските нормативни документи за организацията на фондовете и каталозите.[90]

С готовност, понякога още в ръкопис, съветските колеги от Ленинската библиотека предоставят необходимите правила за описване, стандарти, класификационни схеми, методики за тяхното приложение. Приемат български каталогизатори в Москва, съветски библиотекари идват в България, за да подпомогнат решаването на неясни въпроси. Благодарение на такава висококвалифицирана помощ НБ успява в сравнително кратки срокове да организира книжовните си фондове върху модерни съвременни принципи. Благодарение на адаптираните у нас висококачествени нормативни съветски документи за каталогизация българската национална библиотека без сътресения и съществени промени възприе и приложи международните стандарти, свързани с програмата „Универсален библиографски контрол“ (UBC). Благодарение на това през 70-те години българската национална библиотека е уважаван партньор в международното сътрудничество.

След Втората световна война съветската библиографска теория и практика изиграва решаваща роля както за развитието на българската библиография като цяло, така и за развитието на текущата национална библиография. Напълно обясним е големият интерес към съветската библиографска теория и практика от българска страна. Докато повечето от текущите национални библиографии (ТНБ) в света регистрират само книги и някои други самостоятелни публикации, съветската ТНБ аналитично библиографира и статиите от периодичния печат. Тя е цялостна универсална информационна система, обхващаща в пълнота всички видове документи с обществена значимост. Издава се редовно и с висок професионализъм. Благодарение творческото използване на съветския опит (120) нашата страна е всред страните с най-добре уредена и функционираща национална библиографска регистрация, чието практическо реализиране и теоретически разработки получават високо международно признание.

Плодотворно е сътрудничеството ни със Съветския съюз и при подготовката на цяла поредица капитални научни библиографии, подготвени съвместно от изтъкнати съветски и български библиографи (76, 83, 119), преминали високопрофесионалната съветска библиографска школа.

Препоръчителната библиография, която претърпява бурно развитие у нас, също е резултат от внедряването на съветския опит.

Като научно-методичен център, отговарящ за изграждането на библиотечната система, НБ извършва научна и издателска дейност по библиотекознание, библиография и книгознание. Подготвените през първите две десетилетия след Девети септември разработки са нерядко подражание, адаптации или са под силното влияние на съветската библиотечна, библиографска и книговедска наука. С течение на времето НБ открива своите оригинални теми, върху които работят самостоятелно стъпили на краката си научни кадри. През 70-те години се създава отлично сътрудничество между НБ и големите съветски библиотеки (76).

Научноизследователската и издателска работа се регламентира чрез перспективни планове за научно сътрудничество между НБ и най-големите съветски библиотеки. В тях се предвиждат

[90] Вж. раздел ЦНБ – „Организация на фондовете и каталозите“.

общи проблеми за изследване, съвместни издания, размяна на специалисти за изучаване на опит, за даване на насоки във връзка със съвместна разработка или за по-продължителна работа върху планирани издания, размяна на статии в библиотечния печат и др. Това сътрудничество със съветските библиотеки е извънредно полезно и необходимо, защото прави възможно, без да се изразходват средства за продължителни командировки, да бъдат издирени публикации и ръкописни документи, отнасящи се за България. В резултат се подготвят библиографии и документални издания, свързани с нашето културно и историческо минало.

Интересни проблеми възникват във връзка със справочно-информационното обслужване на читателите. Както е известно, още през 50-те години, въз основа на съветския опит, в НБ се въвежда диференцирано обслужване за читателите научни работници и специалисти (411). НБКМ се стреми възможно най-рационално да използва богатите информационни възможности на ВИНИТИ и на останалите отраслови информационни центрове. Получава в по-голям тираж и информационните издания на Интеринформкултура при Ленинската библиотека, прави опити да получава готови писмени библиографски справки, подготвени в големите съветски библиотеки, с които е в оживени контакти.

И така, с голям интерес, желание и с голяма полза за нас съветският опит се използва, както при изграждането на цялостна библиотечна система, така и при организационната структура, задачите и функциите на българската национална библиотека. Трябва да се направи уговорка, че при използването не се допуска сляпо подреждане. Винаги трезво се преценява разликата в мащабите на СССР и България, не се плаща дан на излишни увлечения. Разумът, чувството за мярка и творческият подход съпровождат адаптацията на съветския опит и прилагането му в нашата страна. Това твърдение се отнася за всички участници в изграждането на библиотечното дело в България – от неговите ръководители до прилагащите библиотечната техника.

Форми и методи на сътрудничество. През първите 10 години след Втората световна война проучването на съветския опит в България е възможно изключително по литературен път. Още през 1946 г. у нас започва да се получава съветското списание „Библиотекарь“,[91] което внимателно се разучава от първото следвоенно поколение библиотекари. Пристигат и първите съветски библиотечни ръководства.[92]

През 1954–1955 г., както вече бе споменато, се доставя първият комплект от нормативни документи, методични помагала и други вътрешнослужебни материали, които са крайно необходими за организацията на новоизграждащото се библиотечно дело у нас.

По-късно, когато международното сътрудничество се регламентира с двустранни договори между библиотеките, неизменно се включва точка, на чието изпълнение българските библиотекари държат извънредно много – размяна на новоиздадени библиотековедски и библиографски издания на съответната съветска библиотека – партньор. Това е един от най-надеждните пътища за информация, отнасяща се до нововъведенията в библиотеките или изобщо в библиотечното дело.

Това, което не може да се проучи по литературен път, внимателно се изучава при служебни командировки в Съветския съюз на български библиотекари и библиографи. През първите 10-15 години личните контакти са много ограничени, но в замяна на това всяка командировка се използва максимално.

През 60-те години взаимната размяната на реципрочни начала се регламентира чрез сключване на договори за двустранно сътрудничество между НБКМ и три съветски библиотеки: Държавната библиотека „В. И. Ленин“(ГБЛ), Държавната публична библиотека „Салтиков-Шчедрин“ – Ленинград и Всесъюзната библиотека за чуждестранна литература. Първоначално продължителността на командировките е 15 дни, но през 70-те години, по желание на съветската

[91] „Библиотекар“ се получава в България от 1000 библиотеки и други абонати.

[92] Работата в масовата библиотека (1955 г.) на В. Н. Денисиев; Библиотечна техника (1954 г.) на А. В. Кльонов; Бележки на селския библиотекар (1952 г.) на Н. Артемиев; Сборник с ръководни материали по библиотечната работа (1947 г.); Издания и Трудове на ГБИЛ и на Публичната библиотека в Ленинград; Библиотековедение и библиография за рубежом; Советская библиография; Научные и технические библиотеки СССР и др.

страна, се намалява на 10 дни, което, като се приспаднат почивните дни, фактически се равнява на една седмица.

Благодарение на договорите за двустранно сътрудничество със Съветския съюз през 60-те и 70-те години НБКМ ежегодно изпраща най-малко по трима свои сътрудници. По този начин не само ръководният, но и средният кадър (завеждащи отдели и служби, научни сътрудници и разработващи основни проблеми) има възможност да се запознае със съветския опит, да създаде лични контакти със свои колеги, с които впоследствие, поддържа служебна и лична кореспонденция.

През 70-те години културните спогодби се използват все по-ефективно и резултатно. Ръководството на НБ се обръща редовно към директорите на трите съветски библиотеки с молба да изпращат конкретни съветски специалисти, които да помогнат при изпълнението на определени, крайно необходими задачи. Извънредно плодотворни са връзките със съветски специалисти, които оказват помощ при адаптирането на съветската Библиотечно-библиографска класификационна схема[93]; при редактирането на описите на арабските и персийските ръкописи,[94] при подготовката на документални сборници с документи за българо-руските културни връзки[95]; при окончателната редакция на капиталната библиография „България в руската литература XVIII – началото на XX в.“[96] Не е възможно да се изредят имената на всички съветски специалисти, оказали ни помощ.[97] В отчетите за международната дейност на НБ редовно се изтъква ползата от това сътрудничество, чрез което се координира и интегрира дейността на библиотеките и се поддържат нужните контакти.

Директорите на Държавната библиотека „В. И. Ленин“ също посещават НБКМ: И. П. Кондаков идва в София през 1965 г.[98], през 1971 г. – Н. С. Карташов[99], бъдещ директор на ГБЛ, а през 1978 г. Н. М. Сикорски е официален представител за честването 100-годишния юбилей на НБ.

Заместник-директорите по научните въпроси О. Д. Голубева (на Публичната библиотека „Салтиков-Шчедрин“) и О. С. Чубарян (на ГБЛ) оказват съдействие при подготовката на перспективните планове за съвместната научна и издателска дейност.

При посещения на директора на НБ в Съветския съюз (съчетани с провеждане на съвещания, официални чествания и други мероприятия) обикновено се уреждат многобройни делови срещи, доизясняват се въпроси, чиято подготовка започва предварително чрез кореспонденция с Министерството на културата и директорите на съответните библиотеки.

Изобщо двустранното сътрудничество със съветските библиотеки е толкова оживено и разнообразно, че личните контакти, регламентирани чрез ежегодните договори за двустранно сътрудничество, никога не са достатъчни за нуждите на НБ. Най-много са предварителните заявки на сътрудници от НБКМ за командировки в Москва и Ленинград, направени от различни служби и отдели, защото наистина са необходими за деловата работа. Въпреки големите възможности, осигурени чрез договорите с три библиотеки, заявките за командировки са винаги по-големи от предвиденото в ежегодните спогодби.

Част от проблемите се обсъждат на двустранни българо-съветски семинари.

Личните контакти при проучване на съветския опит при командироване на български библиотекари, както и участието им в работни групи, конференции и семинари, допринасят за повишаване на професионалната им квалификация. Освен това съветски висши учебни заведения дават възможност на завършилите с най-висок успех Държавния библиотекарски институт да получат висше библиотечно образование, като посещават лекции и полагат изпити за последните 2 години.[100] Основната част от подготвените в СССР библиотечни кадри стават сътрудници на НБКМ.

---

[93] Бабкина, Журжалина, Тесленко, Алтщулер, Т. Мишина и др.

[94] Виктор Лебедев и Галина Костигина.

[95] М. Стацкевич, Т. Винокурова, Л. И. Бучина.

[96] Н. Буссе и И. Калоева.

[97] Вж. раздел „Научна и издателска дейност“.

[98] арх. ед. 1055, л. 130.

[99] арх. ед. 1059, л. 27.

[100] В СССР по този начин през разглеждания период са завършили висше библиотечно образование 70 души и 5 аспиранти.

През 1967 г. се учредява регионален международен форум на страните от социалистическата общност – Съвет на директорите на националните библиотеки и на завеждащите библиотечните отдели към министерствата на културата.[101] Този съвет играе важна роля за регулиране сътрудничеството между социалистическите национални библиотеки и се счита за регионален форум на ИФЛА. Към Съвета се създават седем специализирани експертни комисии по основните библиотечно-библиографски дейности. Те развиват оживена дейност, която е свързана както със съответните специализирани комисии на ИФЛА, така и с експертни комисии на национално ниво във всяка отделна страна.

Съветът регламентира оживеното многопосочно сътрудничество между библиотеките от социалистическата общност, разглежда основни проблемни доклади на перспективното им сътрудничество, утвърждава годишните и перспективни планове за съвместната дейност между националните библиотеки, урежда текущи въпроси на книгообмена и размяната на сътрудници, насочва дейността на специализираните експертни комисии към Съвета, обсъжда и взема решения, свързани с участието на социалистическите страни в ИФЛА. Тъй като един от заместник-председателите на Изпълнителното бюро на Федерацията е съветски представител (М. И. Рудомино, а след това Л. Гвишиани) връзката и информацията е бърза. За съжаление през разглеждания период съветските заместник-председатели внасят за разглеждане в Съвета на директорите предимно организационни въпроси (избори на ново ръководство, членски внос, нови нормативни документи на Федерацията и други подобни). Те не информират за новите тенденции, за същината на големите програми на ИФЛА (които са предназначени за разглеждане от междуправителствени конференции на ЮНЕСКО), за концепциите, които целят глобално библиотечно-информационно обслужване в западните страни. Не поставят стратегически въпроси за развитието на библиотеките от социалистическата общност, не предупреждават за грозящото ни изоставане.

Това не може да намали големите постижения на българското библиотечно дело и на НБКМ като резултат от дългогодишното сътрудничество със съветските библиотеки.

Определено и без каквото и да е преувеличение може да се направи изводът, че благодарение на съветския опит и сътрудничество българското библиотечно дело и НБКМ през 60-те и 70-те години достигат неоспорими успехи и се нареждат в предните редици на страни с културни традиции.

Заедно с несъмнените успехи, в края на 70-те години, като резултат от успешното навлизане на автоматизацията в библиотечно-информационното обслужване в западните страни, започва осезателно да се чувства изоставане във всички досегашни дейности, извършени по конвенционален път в социалистическото библиотечно дело.

През 70-те години, които по-късно получиха в СССР названието „години на застоя“, прогресивното и с водещи концепции съветско библиотечно дело започва видимо да изостава в сравнение с високоразвитите страни. Те го изпреварват с въвеждане на високоефективни технологии при информационното обслужване и с нови концепции за интеграция, концентрация и ефективно сътрудничество с информационните центрове и с научните библиотеки при създаване на национална библиотечно-информационна система.

Творческият, често пъти новаторски, подход при изграждането на българското библиотечно дело, сравнителното проучване на международната библиотековедска теория и практика, водят през 70-те години до твърде критично отношение към сътрудничеството ни със съветските библиотеки.

Директорът и най-добрите специалисти на българската национална библиотека използват международните библиотечни форуми на социалистическите страни, както и лични контакти, за да обърнат внимание върху тревожното изоставане в библиотечно-информационната сфера, да предлагат нови концепции, програми и интеграционни форми за по-ефективно сътрудничество.

За съжаление това не се посреща с разбиране от съветските колеги, дори предизвиква негативни реакции.

---

[101] По-обстойно за работата на Съвета на директорите и на експертните комисии към него вж. Калайджиева, К. „Международна дейност на Народната библиотека „Кирил и Методий“(154).

Германската демократична република заема за НБКМ второ място след Съветския съюз по интензивност и по ползност. Немското библиотекознание и библиография са със световно признание и утвърдена традиция, от които има какво да се научи. Към това трябва да се прибави твърде голямата активност и инициативност на големите библиотеки в ГДР при организирането на съвещания, семинари и работни групи, на които канят свои колеги от социалистическата общност. Сравнително широкото разпространение на немски език в Средна Европа прави възможно участието на български представители в тези библиотечни форуми. Не на последно място трябва да се изтъкне и обстоятелството, че НБКМ през 60-те години сключва двустранни договори за сътрудничество с две немски библиотеки: Държавната библиотека в Берлин – Deutsche Staatsbibliothek, Deutsche Bucherei в Лайпциг, както и с Централния институт по библиотекознание (Zentralinstitut für Bibliothekswesen). Във всеки договор се предвижда размяна на библиотечни работници (от 15 до 20 дни), взаимен обмен на книги, на методични материали и на информация за нови моменти в библиотечната дейност. По този начин, както при съветските библиотеки, сътрудничеството с ГДР е три пъти по-интензивно и от по-голяма полза за НБКМ в сравнение със страните, където двустранните контакти са само с една национална библиотека.

Получаваната по книгообмен немска литература[102] се използва интензивно от читателите на НБКМ поради сравнително широкото разпространение на немския език в България.

Извън двустранните договори, немските национални библиотеки приемат за по три месеца наши сътрудници от отдел Обработка (трима в Deutsche Bucherei и трима в Deutsche Staatsbibliothek) и наши книговезци. Двустранните договори уреждат и участие в организирани от ГДР конференции, симпозиуми и други форуми с библиотечно-библиографска тематика.

Директорите на НБ от двете страни си разменят взаимни посещения, по време на които уреждат редица въпроси на двустранното сътрудничество.

Д-р Ф. Краузе, директор на Deutsche Staatsbibliothek, подготвя библиография, посветена на българо-немските културни отношения за периода 1806–1966 г. (468). Във връзка с предстоящото честване на 1300-годишнината от създаването на българската държава директорите на двете национални библиотеки замислят и осъществяват още едно издание. Двадесет и петият брой от немското библиофилско списание „Marginalien“[103] изцяло е посветен на българската книга – история, шрифтове, илюстрация.

Изложеното дотук не изчерпва, а само илюстрира многогодишното сътрудничество между националните библиотеки на България и ГДР. Международното сътрудничество между НБКМ и националните библиотеки на ***останалите социалистически страни се развива*** предимно в рамките на включените в договорите за сътрудничество точки. Редовно се използват договорните отношения по международния книгообмен, като всяка страна подбира най-доброто от своята книжовна продукция и го изпраща на останалите социалистически страни. Взаимната размяна на библиотечни кадри също се извършва в рамките на договора, като често се използва за безвалутно изпращане на специалисти, които трябва да вземат участие в поредната експертна комисия към Съвета на директорите на националните библиотеки от социалистическите страни.

Многогодишното сътрудничество на НБ с националната библиотека на всяка отделна социалистическа страна по-обстойно е изложено в публикацията за международната дейност на НБКМ (154).

Връзки с националните библиотеки на страните от Балканския полуостров

Връзките с най-близките до НБКМ национални библиотеки на ***страните от Балканския полуостров*** се развиват невинаги успешно поради политическите взаимоотношения в тази размирен район.

Историята на сътрудничеството между НБКМ и библиотеките на ***Югославия*** отразява влошените международни отношения между нашите две страни и същевременно – благородните опити на библиотеките да търсят пътища за взаимодействие и сътрудничество.

---

[102] Вж. раздел „Международен книгообмен“.

[103] *Marginalien*, Berlin, 1948– .

Независимо от политическата обстановка се установяват много добри контакти и размяна на сътрудници и между народните библиотеки на България и Черна гора. Особен принос за това има директорът Н. Мартинович, човек с трудна лична и политическа съдба. Като историк Мартинович работи върху връзките на двата народа през периода на Възраждането и освободителната борба срещу османското иго. *Няма сила, която да ме застави да пиша материали, които изправят нашите народи един срещу друг. Аз пиша върху моменти и събития, които ги обединяват и ще допринесат за единодействието им в бъдеще* – заявява Мартинович пред директора на българската НБ, където той издирва архивни документи.

За съжаление не всички са мъдри и далновидни като него. В ***Македония*** работят историци, които непрекъснато подклаждат вражда срещу България и българския народ. Скопската народна библиотека прави огромни заявки за микрофилми на български публикации и архивни документи и изисква изготвянето им, без да спазва принципа на реципрочност. Създават се конфликтни ситуации, които понякога трябва да се решават от ръководни държавни институции.

Независимо от това, НБКМ никога не отказва професионална помощ и съдействие. През 1967 г. на специализация в химическата лаборатория е реставратор от Държавния архив на Македония, през 1970 г. – книговезец и реставратор от Скопската народна библиотека, както и заместник-директорът ѝ.

През 1972 г. в Скопие се открива новата сграда на Народната библиотека. За тържеството официално са поканени представители на българската национална библиотека. След всички тревоги и неприятности, причинени от ръководството[104] на тази библиотека, директорът на НБКМ предпочита да не присъствува лично, а изпраща трима ръководни сътрудници.[105]

Докато при откриването новата сграда на Народната библиотека в Белград през следващата 1973 г. директорът на българската национална библиотека присъства лично. По молба на сръбските колеги, тя носи със себе си пратка от 9 ценни ръкописа, които са включени като експонати на организираната по този случай изложба.

През 1970 г. в продължение на 1 месец издирват материали в НБКМ четирима библиографи от Народната библиотека – Белград.[106] През 1971 г. на специализация е изпратена и сътрудничка (Мирослава Беркович) на НБ – Белград, за да се запознае с методичната дейност на НБКМ.

През 1977 г. двете народни библиотеки взаимно си разменят две чудесни изложби – за Христо Ботев в Белград и за Светозар Маркович в София.

Независимо от политическата атмосфера, сътрудничеството между библиотеките на двете страни спонтанно се развива и намира различни форми за проява. Директорите[107] на двете национални библиотеки през 70-те години започват чрез кореспонденция да подготвят проектоплан за дългосрочно сътрудничество. Най-голямата заслуга на приетия план за сътрудничество през 1976/77 г. е възможността за взаимно ползване на архивохранилищата на двете страни, които в продължение на десетилетия са недостъпни поради изострените политически и дипломатически отношения.

Общо за всички югославски библиотеки в този план са включени 100 дни годишно за взаимна размяна на сътрудници, а НБКМ като партньор е една и може да използва тази голяма възможност, за да командирова сътрудници от своя Ръкописно-документален сектор. Между археографските комисии на България и Сърбия се установява плодотворно сътрудничество. Наши специалисти имат възможност продължително и безпрепятствено да издирват ръкописи и документи, както и да получават репродуцирани копия.[108]

Близо две десетилетия след Девети септември НБКМ не може да установи редовни връзки с националната библиотека в ***Гърция,*** която набавя изключително само гръцка литература и няма интерес към предлагания ѝ книгообмен. Не се откриват по-добри перспективи за двустранно сътрудничество и с други библиотеки.

Едва през 1965 г. в сключената с Гърция културна конвенция се открива възможност да

---

[104] Директор е Митко Зафировски.
[105] Лиляна Албанска, Маньо Стоянов и Петър Стоянов.
[106] М. Найденович, Елена Йолич, Ксения Лазарич, Милорад Живанов.
[107] Директор на Сръбската народна библиотека по това време е Светозар Джурич.
[108] Вж. раздел „Археографска комисия“.

бъдат изпратени по за 5 месеца двама сътрудници на НБКМ. Единият от тях, Веселин Трайков, по своя инициатива урежда книгообменни връзки с някои гръцки библиотеки.

През следващата година в Солун се чества 1100-годишнината на светите братя Кирил и Методий. Като представител на НБ заминава д-р Маньо Стоянов, който работи върху описи на намиращите се в НБ гръцки ръкописи и старопечатни книги. Той използва посещението си в Солун за издирване материали за България.

През 1971 г. се сключва тригодишен план за културно сътрудничество. Точка 11 предвижда взаимна размяна на специалисти по за 3 месеца между НБКМ и Парламентарната библиотека в Атина. Тази библиотека подготвя ретроспективна библиография на гръцката книжнина и е заинтересована от продължителна работа в нашите книгохранилища. Превратът на военната хунта в Гърция осуетява изпълнението на този план. Едва по-късно става възможно да се сключи нов договор за 1976–1978 г., в който се предвижда взаимна размяна на сътрудници за по 20 дни. През 1977 г. в Солун се организират едномесечни курсове по гръцки език и НБКМ изпраща сътрудник от БИА, който работи с гръцки документи.

В края на 70-те години се създават лични контакти между гръцки и български библиотекари на една от сесиите на ИФЛА. Без формалности и без намесата на официални инстанции впоследствие се организира посещение на група гръцки библиотекари в България, които се запознават с българската национална библиотека и с библиотеките в нашата страна.

По покана за обмяна на опит на министъра на културата Мелина Меркури в Атина е пристига за 10 дни директорът на НБКМ К. Калайджиева.

Турция държи дълги години в пълна изолация своите библиотеки, включително и националната, от международните библиотечни прояви. Много рядко турски библиотекари участват в сесиите на ИФЛА и в други международни форуми.

През 50-те години се прави опит да се подготви споразумение между двете национални библиотеки, въз основа на което да се уреди международен книгообмен. Но турските гранични власти връщат нашите пратки с щемпел – „забранено от закона“. В писмо до Министерство на външните работи от 1958 г. Г. Михайлов, директор на Националната библиотека, пише, че върнатите книги са били предимно из областта на художествената литература, история, география, книги на турски език – в духа на споразумението между двете национални библиотеки.

НБКМ е заинтересована да установи сътрудничество, Ориенталският ѝ отдел се нуждае от справочна литература, необходима при работа с хилядите османотурски документи. Доставянето на тази литература става чрез западни книготърговски фирми.

Директорът на НБ търси посредничество на Министерство на външните работи, използва и посещението в НБ на турски дипломати и гости, за да уреди някакво нормално двустранно сътрудничество, но безуспешно. Странното е, че българската национална библиотека поддържа нормални контакти с библиотеки от най-отдалечени краища на света, а не е в състояние да създаде такива с най-близката съседна страна на Балканите.

Едва след 1963 г., като се използват случайно възникнали възможности на Международната асоциация за проучване на Югоизточна Европа, става възможно командироването в Турция на няколко сътрудници от Ориенталския отдел на НБКМ.

Международни контакти с библиотеки и сродни институции от западните страни

Влизането на България в ООН, в ЮНЕСКО и в други правителствени и неправителствени организации към тях е предпоставка за повече международни контакти.

За НБКМ това начало се постави с приемането ѝ за колективен член на Международна федерация на библиотечните асоциации (ИФЛА) през 1958 г.

Редовното участие в ежегодните сесии на ИФЛА през 60-те и 70-те години несъмнено допринася за опознаване на световната библиотечна теория и практика и за установяване на полезни за НБКМ професионални контакти.

Новият директор К. Калайджиева използва всяка възможност, за да изпраща сътрудници на българската национална библиотека не само в социалистическите, но и в западни страни, за да се запознаят със съвременни постижения, да доловят новите тенденции.

Личните контакти с библиотекари от ***Великобритания*** са редки (Виенският симпозиум през 1958 г. и сесиите на ИФЛА), но правят силно впечатление на българските библиотекари с новаторските идеи, зад които се чувстват богати традиции и опит (442, 443).

Първата възможност за по-продължително проучване на библиотечното дело във Великобритания става възможно благодарение на една стипендия на ЮНЕСКО. В продължение на четири месеца през 1961 г. заместник-директорът на НБ Калайджиева се запознава със значителен брой библиотеки в Англия и Шотландия.[109] Богатите си и разнообразни впечатления тя отразява по-късно в отделна публикация (157). По това време във Великобритания се извършва без излишен шум голяма реорганизация и модернизация на библиотечно-информационната система. Претворяват се на дело идеите, които директорът на Британската библиотека Ф. Френсиз развива на симпозиума във Виена – връщане към универсалната национална библиотека, отразяваща на съвременния етап интеграционните процеси в науката, както и модернизацията ѝ, за да може да обслужва всестранните интереси и прогреса на обществото (444).

В началото на 60-те години се реализира първият етап от голямата реорганизация на Британската национална библиотека – създаването на Националната библиотека за междубиблиотечно книгозаемане (National Lending Llibrary for Science and Technology – NLLST). Първоначалната идея за тази библиотека, както и самото ѝ организиране на д-р Доналд Ъркарт, който по това време не е свързан с Британската библиотека (501–505). Когато К. Калайджиева се запознава (проучва дейността ѝ в продължение на 15 дни в Бостон Спа) с принципите, върху които се организира NLLST, прави ѝ силно впечатление икономическата ефективност, простотата и новаторството.

Но най-съществената полза не само за НБКМ, но и за България е възможността бързо да поръчва и да получава от тази библиотека копия от статии на списания, които не се получават в България. Това е едно спасение за нашата страна от научна изолация. НБКМ получава също така по книгообмен много ценни научни списания от дублетния фонд на NLLST.[110]

През 1974 г. д-р Ъркарт излиза в пенсия. Неговият заместник М. Лайн, кани директора на българската национална библиотека да участва в подготвения Festschrift. *Имаме предвид да включим колекция от есета, подготвени от именити библиотекари и други личности, които лично познават д-р Ъркарт* – се казва в изпратената покана. Калайджиева се отзовава на поканата и подготвя статия, посветена на именития библиотекар (464).

По-късно със закон (431) се формира Британската библиотека, която включва в състава си NLL под наименованието British Lending Library Division – BLLD. Ръководството на тази библиотека замисля да създаде световна система за междубиблиотечно книгозаемане, известна като програма „Universal Availibility of Publication“ (UAP)(471, 472, 474, 500). Това е един от големите проекти на ЮНЕСКО и е интегрална част от програмата за създаване на световна информационна система. Експертната група, която има за задача да подготви международна конференция на ЮНЕСКО по програмата UAP, се състои от 7 души. За неин член е поканен директорът на българската национална библиотека.

К. Калайджиева поставя пред новия ръководител на Британската библиотека Хари Хукуей въпроса дали е възможно българската НБ да се включи като ползвател на автоматизираната система BLAISE. Получава утвърдителен отговор. Това е една огромна възможност, която обаче НБКМ не може да използва поради високата (за нас) цена на подготвяните справки. Но самото разрешение е израз на професионално доверие и колегиалност по времето на студената война. Взаимоотношенията с Великобритания са илюстрация за възможностите, които могат да се създадат при международното сътрудничество между една голяма и една малка страна, и за ползата, която може да има малката страна.

Сътрудничеството на НБКМ с някои библиотеки на ***САЩ*** носи белезите на взаимоотношението на една голяма ръководеща света страна към една малка страна, и то от социалистическата общност. Още през първите години след Девети септември НБ прави опит да установи книгообмен с американски библиотеки и институции, но не получава почти нищо.[111]

---

[109] арх. ед. 964, л. 19–35 – доклад на К. Калайджиева за командировката ѝ във Великобритания.
[110] Вж. раздел „Международен книгообмен“.
[111] Вж. раздел „Международен книгообмен“.

Отношението коренно се променя след 1967 г., когато НБКМ става партньор на Конгресната библиотека в програмата Sharing Gataloging Program (Програма за кооперирана каталогизация) (401, 489).

Поетите в договора задължения се изпълняват от НБКМ стриктно и на високо професионално ниво (110). Това, колкото и странно да е, създава уважително отношение към малката национална библиотека на България у сътрудниците на Конгресната библиотека.

Оживява се и размяната на специалисти. През 1975 г. на 6-месечна специализация е изпратена Й. Първанова, заместник-директор на НБКМ, за да се запознае с дейността на Конгресната библиотека при обслужването на правителствените органи, с публикациите на ООН и с други въпроси, свързани с новите насоки на справочно-информационната работа.

НБКМ е посетена през този период два пъти от Хорецки, завеждащ в Конгресната библиотека департамента за Югоизточна Европа. През 1976 г. новият директор на Конгресната библиотека Даниел Бурстин посещава България и нейната национална библиотека.

Използват се също така всички възможности сътрудници на НБКМ да се запознаят с библиотеките на ***ФРГ***. Така напр. след устно договаряне на една от сесиите на ИФЛА между директорите, Международната детска и юношеска библиотека в Мюнхен приема през 1968 г. за 3 месеца сътрудник на Методичния кабинет. Срещу скромно възнаграждение той трябва да обработи българската детска и юношеска литература, изпращана от България в тази библиотека (която е под егидата на ЮНЕСКО).

Чрез Института за международни връзки на ФРГ (Institut für Auslandsbeziehungen) НБКМ изпраща през 1972 г. на едномесечна специализация завеждащия отдел „Комплектуване“. Изпратени са и група архитекти, които проектират разширението на сградата на НБКМ.

Ръководството на НБ редовно предлага на Комитета за култура и на други държавни инстанции (когато те се обръщат за справки към Библиотеката) да се сключват договори за културно сътрудничество с колкото се може повече страни в света. През 1977/78 г. НБ прави обосновано предложение за културно сътрудничество с Белгия, Великобритания, Япония, Норвегия, Швеция, Финландия, Иран, Ирак, Индия и др. страни. В повечето случаи тези инициативи остават без последствие, но се случва и обратното. Така напр. се отдава възможност да бъдат изпратени последователно на специализация в Института за реставрация „Алфонсо Гало“ (Италия) двамата ръководители на химическата ни лаборатория, въпреки че връзките на НБКМ с Италия не са активни.

НБ се стреми да използва всяка възможност за специализация, която не е свързана с изразходване на валута от нашата страна. Невинаги някои от командированите съумяват максимално да използват предоставената им възможност и да приложат творчески това, което са видели и научили. Но няма случай на злоупотреба с политическо доверие, въпреки че на равни начала се командироват членове на БКП и безпартийни. Данните за броя на командированите сътрудници от НБ красноречиво говорят както за политическата атмосфера в страната, така и за отношението, което ръководството на НБ има към международната дейност. Например през първото десетилетие след Девети септември (1944–1955 г.) е осъществена само една задгранична командировка, през второто десетилетие (1955–1965 г.) – средно от 2 до 3 командировки годишно, а след 1965 г. от НБКМ се командироват средно от 35 до 40 сътрудници. Тази активна международна дейност дава осезателни многопосочни резултати.

Духовната изолация е вредна за всеки народ, а националната библиотека е институция, която по своята същност е предназначена да съдейства за културното сътрудничество между народите. НБ се стреми да изучава най-новите и съвременни постижения в библиотечно-информационната теория и практика.

Същевременно НБ има какво да предаде като опит на други страни, поради което всяка възможност за контакти се използва най-рационално. Български библиотечни работници се командироват в Куба, за да окажат съдействие при организиране на библиотечното ѝ дело. През 1976 г. е изпратен в Ирак за 1 месец завеждащият Научно-методическия център. За запознаване с опита на българската НБ идва директорът на Алжирската национална библиотека. В Гърция и в Сирия по покана на министрите на културата е бил на посещение директорът на НБКМ като консултант.

С това случаите не се изчерпват.

Участие на НБКМ в международни форуми

Участието на българската национална библиотека в международни прояви следва да се разглежда двустранно – от една страна, като благотворно влияние на световната теория и практика върху положителното ѝ развитие, а от друга страна, като принос на българската страна в международното библиотечно сътрудничество.

Международната федерация
на библиотечните асоциации (ИФЛА) и ЮНЕСКО

Приемането на българската народна библиотека за колективен член на ИФЛА може да се счита за един от повратните моменти за активизиране на международната ѝ дейност със Запада.

Какво представлява тази организация? Идеята за създаването на ИФЛА има дълга предистория(454), но за начална дата на учредяването ѝ се приема 1929 г., когато в Рим се свиква международен конгрес на библиотекари и библиографи. До Втората световна война и годините непосредствено след нея, дейността на ИФЛА е твърде скромна и се ограничава главно в общуване и сътрудничество между директорите на националните библиотеки от западноевропейски страни.

След създаването на ЮНЕСКО през 1947 г. между двете организации се подписва документ за взаимно признаване. ИФЛА по-късно започва да играе значителна роля в дейността на ЮНЕСКО като неправителствена международна организация и установява тясно сътрудничество с други сродни организации към ЮНЕСКО. Постепенно в ИФЛА влизат сдружения на специализираните библиотеки, които се превръщат в силни секции и комитети вътре в структурата на Федерацията.

През 1955 г. в Брюксел се свиква първият следвоенен внушителен общ международен конгрес на IFLA, FID и AIBM, в който участват 800 души(421). Тук с тревога се говори за назряващата информационна криза. Така се ражда идеята за симпозиума на националните европейски библиотеки във Виена (1958 г.)(481, 494).

През 60-те и 70-те години, време на особено бурно развитие на информационните процеси, ИФЛА започва да играе важна роля за широко признание на библиотеките като културни и научно-информационни институции. В своите дългосрочни програми и ежегодни сесии Федерацията дава приоритет на най-актуалните проблеми. Редица нейни програми имат особено важно значение за международното информационно сътрудничество и се разглеждат на междуправителствени конференции на ЮНЕСКО. В ИФЛА вече членуват библиотечни асоциации и други колективни членове от 110 държави, а на ежегодните ѝ сесии броят на участниците надхвърля 1000 души. Федерацията преминава в група „А“ на международните неправителствени организации към ЮНЕСКО.

Нарасналата дейност и редица други причини водят до продължителни дискусии и до приемане на нов Статут (470). Според него избирането на членове за ръководните органи на ИФЛА много се усложнява. Изисква се кандидатът да бъде представен от съответната секция, след като е бил в ръководството ѝ най-малко три години. Това предполага много редовно ежегодно участие в работата на Федерацията.

Не е необходимо тук да се разглеждат изчерпателно всички организационни въпроси. Съществено е, че сложната процедура осигурява предимство на богатите западни страни, които са в състояние да изпращат много на брой и постоянни участници на ежегодните сесии на ИФЛА. За социалистическите страни, които не разполагат с валута за командировки, новият Статут на Федерацията се оказва съществена пречка за участие в ръководните ѝ органи (както в секциите, така и в бюрото на IFLA).

Независимо от динамичното развитие на ИФЛА и широкия обхват на членуващите в нея колективи от много държави, доминираща роля продължават да играят западноевропейските страни и САЩ.

Върху цялостната дейност на Международната федерация на библиотечните асоциации е трудно да се пише кратко. Съществуват съответни публикации, посветени на тази тема. Тук се привеждат данни, които са необходими във връзка с международната дейност на Народната библиотека.

НБКМ в ИФЛА и ЮНЕСКО

През разглеждания период в България няма учреден съюз на библиотекарите, поради което националната библиотека кандидатства за колективен член на ИФЛА. Приемането ѝ става възможно през 1958 г., едва след като България е вече член на ЮНЕСКО. Приблизително по същото време за членове на ИФЛА се приемат и другите социалистически страни(488).

Първото участие на български библиотекари[112] в редовната сесия на ИФЛА е през 1959 г. във Варшава. Самочувствието на нашите представители е отразено вярно в доклад до Председателя на Комитета за култура по повод редовното и ефективно участие на нашата страна в ИФЛА: *Тази организация в продължение на много години е в ръцете на буржоазните европейски библиотечни организации и нашето включване бе прието като необходимост, но с голямо резервираност. В първите години участието ни в работата на сесиите е истинско мъчение, тъй като представителите на социалистическите страни са хора зад „желязната завеса"... Ако нашата страна гледа перспективно на участието си в тази организация, трябва да определи поне един човек, който владее чужди езици и който редовно, в продължение на десетина години, трябва да бъде изпращан, за да опознае стила и методите на работа, да установи контакти с постоянните участници, да спечели постепенно авторитет и влияние...*[113]

К. Калайджиева е принудена да предложи като редовен участник в сесиите на ИФЛА свой заместник, тъй като ще може да отстоява ежегодното му командироване, докато да прави това за себе си е неудобно. За целта определя Владимир Попов, който ползва добре няколко езика. Но от 1965 до 1969 г. той временно напуска НБ. През този период в сесиите на IFLA участва К. Калайджиева.

Поради валутни затруднения, нашата страна командирова само по 1–2 библиотечни работници, когато сесиите се провеждат в западноевропейски страни, а когато са извън Европа, изобщо се отказваме от участие. Повече хора се командироват, когато годишната сесия се провежда в социалистическа страна, но това е епизодично участие. ИФЛА включва през 70-те години в структурата си повече от 30 секции. Крайно ограниченият брой на българските представители само по себе си вече предопределя нашите възможности за изява.

През първите години участието ни в ЮНЕСКО и ИФЛА е неуверено и плахо. Това е напълно естествено, като се има предвид дългогодишната ни изолация от международното културно сътрудничество. Постепенно обаче участието на българската НБ в международните

Участници в Конференцията на ИФЛА в София, 1963 г.

[112] Участват К. Калайджиева и Сн. Тошева.
[113] арх. ед. 969, л. 21–26.

организации става все по-ефективно и осезателно. Като начало в тази насока може да се смята успешно организираната и проведена в София през 1963 г. 29-а сесия на ИФЛА. Това събитие е отразено в сп. „Библиотекар“ (1963, кн. 11).

29-та сесия е повратен момент и за ИФЛА. Поради значителното увеличаване на членуващите библиотечни колективи са необходими организационно и структурно преустройство, нов статут, дългосрочна програма, назначаване на постоянен секретар, избор на ново ръководство. Интересно е, че младите български библиотекари, участници в тази сесия, не са запознати с вътрешноорганизационните проблеми, но с верен професионален и политически нюх ги долавят, правят критически анализ и дават конструктивни предложения.

Особено силно е изказването на Цветана Матеева по повод бъдещата организация и структура на ИФЛА. То е документирано в протоколите на ИФЛА под названието „Mrs. Mateeva's proposals and criticism“(478).

В дискусиите дългогодишните деятели на ИФЛА за първи път чуват аргументирана критика и предложения от социалистически представители за бъдещата дейност, за действителното превръщане на Федерацията в международна. Това прави силно впечатление, защото съвпада и с техните предварителни мисли и съмнения. Активното, умното и компетентното участие на българските библиотекари в работата на сесията е оценено от „старите джентълмени“ в ИФЛА.

Особено впечатление прави цялостната предварителна организация и блестящото провеждане на самата сесия в новата сграда на НБ. За първи път българските организатори въвеждат в практиката на ИФЛА руски език (който е официален работен език в големите международни организации) и осигуряват пак за първи път кабинен превод.

В заключителното си слово председателят на ИФЛА, Ф. Френсиз, заявява, че *тази сесия с всичко, което я съпътстваше, ще остане паметна в живота на Федерацията; това, което бе направено в България, следва да бъде образец за следващите сесии*. Доказателство, че това изказване не е само проява на куртоазия, е една статия, поместена в сборника „IFLA First Fifty Years“, където Ф. Френсиз специално подчертава отличната организация и плодотворната първа среща между западните библиотекари и тези от социалистическите страни (445).

Подобни оценки в изданието „IFLA First Fifty Years“ (445) дават и други изтъкнати участници в тази сесия – Н. И. Шунков, Йоахим Видер (490), д-р Хофман.

Като резултат от доброто впечатление, което правят българските библиотекари, и в желанието си да установят сътрудничество със социалистическите страни, ръководството на ИФЛА неочаквано иска от българския организационен комитет да даде предложение за български кандидат, който да бъде избран като един от четиримата вицепрезиденти в Изпълнителното бюро. Това е признание и открива възможност български представител да участва в най-високия форум на международната библиотечна общественост. Без колебание и съжаление обаче българският организационен комитет отклонява това предложение за сметка на съветски кандидат. След 29-та сесия се създава традиция и негласно споразумение един от вицепрезидентите в Изпълнителното бюро на ИФЛА да бъде от Съветския съюз.

Постъпката на българските библиотекари се обяснява с убеждението, че представителят на най-голямата социалистическа страна по-добре ще защитава интересите на цялата социалистическа общност в ИФЛА, отколкото представител на малка страна. Това е постоянна и непоклатима линия на поведение, която директорът на НБКМ провежда.

След 29-та сесия на ИФЛА отношението на западните колеги към нашите участници се променя. Българските представители през 60-те и 70-те години са избирани в ръководните органи. Владимир Попов, който най-често е командирован за сесиите на ИФЛА, през 1971 г.е избран в ръководството на секциите за Международен книгообмен и за Официални публикации, а през 1977 г. – в Професионалното бюро на Федерацията, където отговаря по финансовите въпроси. Директорът на НБКМ в продължение на два мандата е избирана за член на ръководното бюро към Секцията за националните библиотеки. Като се има предвид, че през 70-те години в сесиите вземат участие над 1000 библиотекари, а от България отиват само 1–2 души, участието ни в ръководните органи на Федерацията трябва да се оцени положително. Но по-съществено е друго – българските библиотекари, представители на една малка страна, през 70-те години са поканени да участвуват като експерти при организацията и подготовката на най-значителните съвместни програми на ИФЛА и ЮНЕСКО – NATIS, UBC и UAP.

Това високо признание обаче не идва изведнъж. През 50-те и 60-те години международните

библиотечни форуми са за българските участници школа за висок професионализъм, обогатяват с най-новите идеи и тенденции, събуждат благородни амбиции – чрез упорит, многолетен, съзидателен труд да бъде изградена модерна българска национална библиотека.

Първото участие в международния симпозиум във Виена през 1958 г.(481) оказва силно влияние при формиране на концепцията каква да бъде българската национална библиотека. Новите виждания на симпозиума за ролята на националната библиотека като универсална научна библиотека, обслужваща всестранния прогрес на обществото, съответстват на най-съкровените желания на присъстващия млад бъдещ директор на НБКМ. По-късно тези идеи творчески се осмислят и адаптират към условията в България, доразвиват се в цялостна концепция за българската национална библиотека, отразяват се в поредица от публикации(151, 160, 162, 388) и което е най-съществено – прилагат се чрез една комплексна програма в практиката.

Същото важи за участието ни в други международни форуми. През 50-те и 60-те години ИФЛА и ЮНЕСКО са организатори на конференции по проблемите на международния книгообмен[114] в Брюксел през 1958 г., във Виена през 1960 и 1972 г.[115] и по каталогизирането (в Копенхаген през 1969 г.). През този период българските библиотекари не са организатори, а само участници в тези международни форуми. Но те са представители на една млада генерация, която жадно поглъща всичко ново и има сили да го доразвие творчески.

Реалните резултати на българското библиотечно дело като цяло и на народната библиотека в частност са интересни предимно с динамичните си темпове и ефективните резултати, постигнати със скромни финансови вложения. Българският опит е необходим на ЮНЕСКО и ИФЛА като еталон за развиващите се страни. Това е едно от обясненията, че директорът на Народната библиотека „Кирил и Методий“ е поканен като експерт на ЮНЕСКО през 1973 г. в консултативен съвет към генералния секретар на ЮНЕСКО Рене Майо.[116]

В отчетния доклад след завръщането си от Париж К. Калайджиева пише: *С телеграма и писмо бях поканена от ръководителя на „Департамента за документация, библиотеки и архиви" в ЮНЕСКО да участвам като член на един тесен консултативен съвет, който се събра от 26 до 29 ноември 1973 година в Париж. Задачата на този съвет бе да обсъди програмата и да разгледа материалите, които се подготвят за конференция на правителствено равнище, която ще се свика от ЮНЕСКО от 18 до 24 септември 1974 година в Париж на тема „Планиране на национална инфраструктура от документационните служби, библиотеки и архиви в отделните страни“. Като консултанти на това предварително съвещание бяха поканени по трима библиотекари, архивисти и информатори*.

Обяснението за тази покана трябва да се търси може би в обстоятелството, че програмата НАТИС предвижда създаване на национална информационна система, в която като интегрални части влизат библиотечната, информационната и архивната система (в случая като подсистеми на НАТИС). Опит при изграждането на единна библиотечна система имат предимно социалистическите национални библиотеки, които са научно-методични центрове, организатори и координатори на библиотеките в страната.

Независимо от тези вероятни съображения, чест е за българското библиотечно дело, че наред с председателя на ИФЛА (Херман Либерс) и директора на Британската библиотека (Хари Хукуей) като трети представител на библиотекарите в консултативния съвет, който има за задача да подготви програмата НАТИС, е директорът на българската национална библиотека.

Включването на български представител не е случайно и поради обстоятелството, че предходната година (1972) в Прага под егидата на ЮНЕСКО се свиква и провежда едноседмичен международен симпозиум за развитието на европейските библиотечни системи и за ролята на националната библиотека като координатор на националната библиотечна система.[117] Директорът на Народната библиотека „Кирил и Методий“ активно участва при организирането и провеждането му.

---

[114] арх. ед. 1034, л. 44–49.

[115] арх. ед. 580.

[116] арх. ед. 970, л. 1–3. Съветът има съкратено наименование IACODLA (International Advisory Committee for Documentation, Libraries and Archives).

[117] арх. ед. 524–541.

В резултат на разискванията се приема резолюция, в която се констатира, че за *рационалното комплектуване и използване на литературата и информацията в интерес на социалното, икономическото и културното развитие на всяка страна... е необходимо библиотеките да се организират в големи системи, ефективно свързани, координирани и кооперирани на национално равнище. Важна роля в организирането и функционирането на такава система играе националната библиотека*.[118]

Общият доклад „Задачи и функции на националните библиотеки в библиотечната система на европейските страни“(161) се подготвя от К. Калайджиева въз основа на проведената анкета всред националните европейски библиотеки през 1972 година. Докладът предизвиква голям интерес. Изказват се 16 души, като мнозина изразяват съмнение дали е възможно съвременната национална библиотека да изпълнява всички функции (посочени в доклада на Калайджиева) по отношение на съответната библиотечна система.

„Проблемите на библиотечното обслужване и информационно поисково търсене – Белгийски експеримент“ е централен доклад, изнесен от Х. Либерс, на този симпозиум.[119] По това време, по подобие на Британската библиотека, Кралската национална библиотека в Брюксел е включила в структурата си голям информационен център, който автоматизирано извършва справочно-библиографското търсене в самата библиотека, а чрез терминална мрежа – и за библиотеките в страната. Това, което през 80-те години вече е широко разпространена практика, за библиотеките в страните на Европейската икономическа общност в началото на 70-те години е все още необичайно. Знаейки, че неговият доклад ще срещне възражение всред част от присъстващите, които не са скъсали с традиционното мислене, д-р Либерс предлага заседанието, на което ще се разглежда неговия доклад, да се председателства от директора на българската национална библиотека. Тази подробност се дава само като илюстрация за оценката, която президентът на Международната федерация на библиотечните асоциации дава на прогресивната библиотечна мисъл в България в началото на 70-те години.

През 1974 година в Париж се свиква междуправителствена конференция на тема „Планиране на национална инфраструктура от документационни служби, библиотеки и архиви в отделните страни“(456, 458). Приетата програма, известна под наименованието НАТИС, дава основание за големи надежди, че ще създаде единодействие и кооперирание на усилията. Идеята веднага се подема от директорите на националните библиотеки, които през 1976 г. (в Лозана) обсъждат ролята и задачата на националните библиотеки в НАТИС (408, 495).

70-те години са богати на организирани от ЮНЕСКО международни форуми, в които български библиотечни работници не са пасивни участници, а са канени вече като експерти, които имат какво да кажат.

Така например през май 1972 г. ИФЛА и ЮНЕСКО отново организират във Виена едноседмично съвещание по въпросите на международния книгообмен на европейските страни. Представителят на Народната библиотека „Кирил и Методий“ Владимир Попов активно участва в разискванията, които по-късно в публикува (243–245).

През 70-те години ИФЛА и ЮНЕСКО подготвят две основни програми с огромно практическо значение за международното сътрудничество в сферата на информацията – програмите за Универсален библиографски контрол (378, 422, 459) и за Универсален достъп до публикациите (в целия свят)(500).

През 1977 г. в Париж се свиква международен конгрес по въпросите на националната библиография – практическа стъпка за реализиране на „Универсален библиографски контрол“ в света чрез осигуряване на добра текуща национална библиография във всяка отделна страна въз основа на единни стандарти и други нормативни документи. Представителят на българската национална библиотека Кремена Зотова е изключително активна в експертната комисия, подготвяща предстоящата междуправителствена конференция на ЮНЕСКО (1977 г.). Тя подготвя,

---

[118] арх. ед. 1975, л. 36–60. Из резолюцията в заключителния доклад на симпозиума в Прага (1972). Материалът е издаден от Държ. библ. на ЧССР с право на ръкопис.

[119] Докладът на Х. Либерс и докладите на всички участници се пазят в ЦДА, ф. 1137, арх. ед. 524–541. За съжаление ЮНЕСКО не финансира публикуването им, а страната докладчик (Чехословакия) е в криза след събитията през 1968 г.

в съавторство с експерти от социалистическите страни, поредица работни документи (435, 436, 493, 497, 498). На самата конференция на ЮНЕСКО (1977 г.) Кр. Зотова изнася доклад за регистрацията на статиите в ТНБ (492). Постоянният контакт с едни от най-добрите библиографи от социалистическата общност, сравнителният преглед на състоянието на ТНБ в света я стимулират да подготви хабилитационен труд „Оптимален модел на ТНБ".

България е поканена да участва в подготовката и на третата голяма програма на ЮНЕСКО и ИФЛА – International Availibility of Publications (UAP)(500). Тази програма за „Международна достъпност до публикациите (издадена в света)" има логическа връзка с другите две програми на ЮНЕСКО – NATIS и UBC. Предварителната подготовка се извършва от Британската библиотека за междубиблиотечно заемане (BLLD), филиал на обединената през 1972 г. Британска библиотека. През ноември 1977 г. те свикват в Лондон международен седемчленен организационен комитет, упълномощен да подготви междуправителствена конференция на ЮНЕСКО по програмата UAP. Като един от членовете на този организационен комитет е поканен директорът на българската национална библиотека К. Калайджиева. Директорът на BLLD Мориц Лайн се е спрял на нейната кандидатура вероятно поради две причини – запознат е с нейната концепция за формиране на национален книжовен фонд, изложена в есето ѝ, посветено на д-р Д. Ъркарт (464), и желанието да има представител от социалистическите страни.

К. Калайджиева е горещ привърженик на една такава необходима програма с голямо практическо приложение за международното междубиблиотечно книгозаемане в България – страна, която по понятни съображения много често прибягва до услугите на други библиотеки в света. Във връзка с подготовката на конференцията тя излага своите виждания за международно кооперирание в програмата UAP от гледна точка на една малка страна като България (466). Според Калайджиева осъществяването на програмата за международен достъп до световните публикации трябва да се осъществява на три нива: национално, регионално и международно. В статията защитава становището за задължителния минимум от чуждестранна литература, която всяка национална библиотека трябва да осигури за своите граждани на национално ниво. В различните райони на света е необходимо да се организират регионални центрове за междубиблиотечно книгозаемане, осигуряващи оперативно обслужване на съответния регион и същевременно освобождаващи международния център за книгозаемане от претоварване с огромен брой поръчки. К. Калайджиева смята, че за социалистическата общност естествен регионален център за междубиблиотечно книгозаемане е Москва. За да може да спечели за тази кауза съветските библиотечни ръководители, тя предлага на нейно място в седемчленния организационен комитет да участва директорът на Държавната библиотека на СССР – Н. Карташов, но той не оценява важността на проблема.[120]

Много активно и плодотворно работи Анелия Вълчева в новосъздадената секция на ИФЛА „Научната дейност по библиотекознание", за председател на тази секция е избран зам.-директорът на Ленинската библиотека О. С. Чубарьян. За съжаление поради валутни затруднения, а и поради езикови бариери, А. Вълчева не е командирована редовно за участие в сесиите, провеждани в западноевропейските страни. Нейното сътрудничество е главно в експертната комисия към Съвета на директорите от социалистическата общност. А. Вълчева подготвя сериозна теоретическа статия, изясняваща методологични и други проблеми на библиотекознанието, библиографията, книгознанието като нови съвременни научни дисциплини (75). От 1965 г. завеждащият „Музикален отдел" на НБКМ Лили Николаева редовно участва като експерт в дейността на Международната федерация на музикалните библиотеки (AIBM). След 1973 г. я замества Весела Магнева (212).

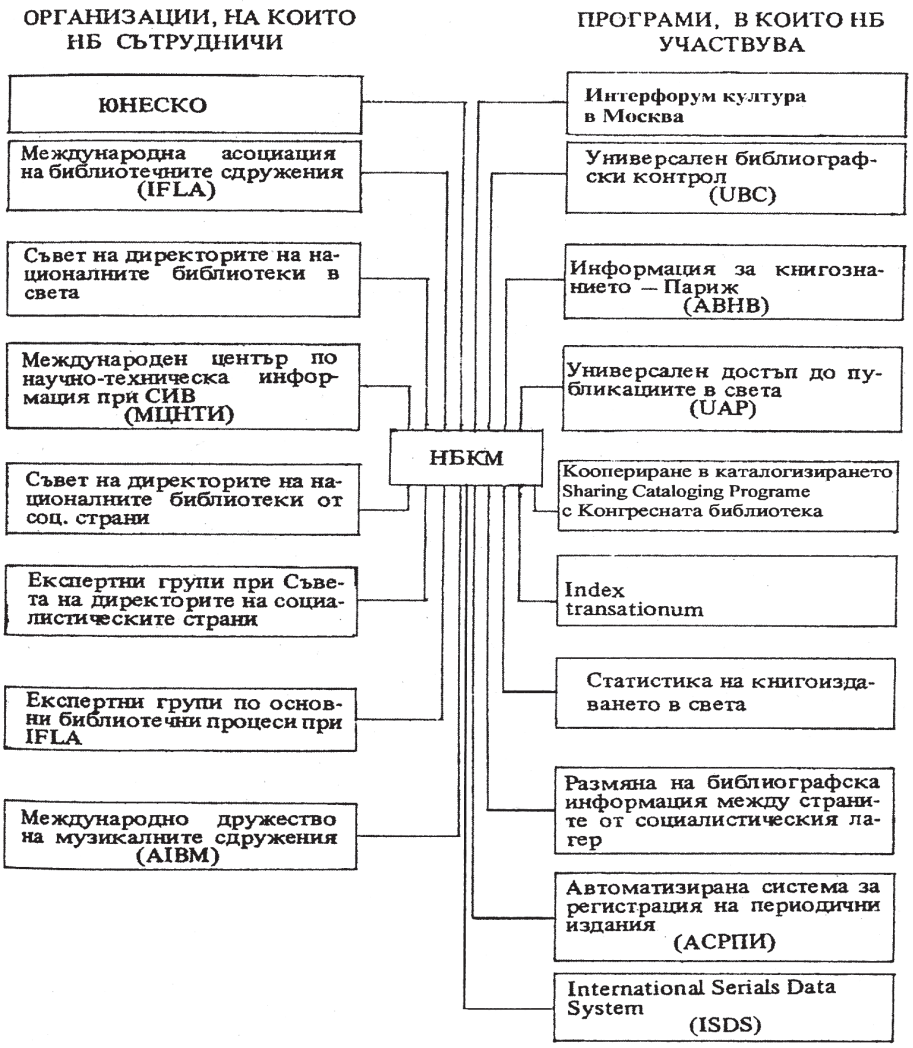
През разглеждания период българската национална библиотека активно работи за международното библиотечно-информационно сътрудничество, графично изобразено по-долу.

Членуването и участието в Международната федерация на библиотечните асоциации[121] и на ЮНЕСКО е от несъмнена полза за българската национална библиотека и изобщо за развитието на нашето библиотечно дело. Преди всичко всяка поредна ежегодна сесия (на ИФЛА), всяко наше участие в международните програми на ЮНЕСКО дават възможност да

[120] Вж. по-подробно в раздел „Библиотека за библиотеките".

[121] Материалите от годишните концеренции на IFLA са запазени в ЦАУ, ф. 1137 на НБ, арх. ед. 229, 244, 251, 270, 290, 304, 342, 352, 365, 388.

МЕЖДУНАРОДНА ДЕЙНОСТ НА НБКМ

се видят постиженията на библиотечно-информационната система на страната – организатор. Докладите от пленарните и специализираните заседания на секциите, на работните групи и комисиите, подготвени от най-изтъкнати специалисти на световното библиотекознание, от друга страна, са школа и възможност да се сверява часовникът на нашето библиотечно дело с най-добрите съвременни постижения.

Примерите за участие на България в международните форуми, организирани от ЮНЕСКО и ИФЛА, категорично сочат, че през 70-те години НБКМ и нейният ръководен кадър са извоювали авторитет на експерти, чието мнение е търсено и ценено. Българската национална библиотека е призната за една добре организирана европейска библиотека.

Българските представители в международните организации координират своята дейност с колегите си от другите социалистически страни.

Въпреки че се стремят да дадат максималното, което могат, участието на нашите представители на фона на цялата дейност на тези организации си остава скромно. Ръководството на ИФЛА фактически продължава да бъде в ръцете на изтъкнати библиотечни деятели от западните страни. Стратегията на ИФЛА като международна организация, инициативата, концепцията и провеждането на най-големите програми и свързаните с тях конференции, теоретически и практически допринасящи за международното информационно сътрудничество, се дължат през последните две десетилетия предимно на англичаните и американците. Практическите достижения на техните национални библиотеки – Британската и Конгресната – в новите насоки на библиотечно-информационното обслужване, участието на голям брой

техни висококвалифицирани и ръководни кадри, имащи далечна и ясна стратегия за заемането на ръководни позиции в ИФЛА, свободното използване на най-широко приложимия работен език, както и редица други предпоставки определят доминиращата им ръководна роля във федерацията. Това важи с особена сила за представителите на Великобритания. В Британската библиотека се създава специална служба (IFLA Office), където се подготвят големите международни програми за UBC и UAP.

И все пак двадесетгодишното участие на Народната библиотека „Кирил и Методий“ в организационния живот на ИФЛА без съмнение е плодотворно и полезно както за българското библиотечно дело като цяло, така и за националната ни библиотека. Преди всичко българската библиотечна система става част от международната библиотечно-информационна система. Българската национална библиотека по цялостното си организационно устройство, по прилагането на основните принципи на международните програми от рода на UBC, UAP, NATIS, по политиката си на комплектуване, по изграждането на своята текуща и ретроспективна национална библиография, по бързото адаптиране и създаване на национални стандарти и по редица други дейности наистина успява да достигне нивото на европейските национални библиотеки. Динамичното развитие, постиженията, политиката и концепцията ѝ правят впечатление, поради което българската национална библиотека се превръща в уважаван партньор при международното библиотечно сътрудничество. За съжаление бързото навлизане на електронната техника във всички сфери на западното библиотечно-информационно обслужване и нашето изоставане в тази насока промени положението ни. Библиотеките на високоразвитите страни, прилагащи електронната техника, изведнъж отскочиха силно напред и започнаха да разискват нови проблеми, които за нас стават вече непонятни и недостижими. Това ограничава и възможностите за нашето участие в международния живот на федерацията.

* * *

В заключение може да се каже, че ръководството на НБ през 60-те и 70-те години се стреми към максимално оползотворяване на международното сътрудничество за всяка сфера на многостранната и многопосочна дейност на НБКМ. Нейната международна политика се характеризира с широко отваряне към света. Ежегодно през 70-те години се командироват средно годишно към 30–40 библиотечни сътрудници.[122]

В българската национална библиотека постепенно се формират млади ръководни кадри от следвоенната генерация библиотекари, които активно участват в международни прояви, където се оценяват качествата им като добри професионалисти. И обратното – участието в международния живот подпомага кадрите на НБКМ да станат добри специалисти и да прилагат съвременни концепции в нейното изграждане.

Международните договори за двустранно сътрудничество между националните библиотеки, съдържащи клаузи за безвалутна размяна на библиотечни сътрудници, както и оживеното участие в специализираните експертни комисии към Съвета на директорите на националните библиотеки в социалистическите страни, МЦНТИ, ИФЛА и ЮНЕСКО, създават възможност за оживени контакти и задгранични командировки на много голям брой сътрудници. Ръководството на НБКМ активно търси и използва всяка предоставена възможност за повишаване квалификацията на нейните библиотечни кадри чрез международни контакти. Целта е възможно по-голям брой сътрудници да проучват съответната дейност на други национални библиотеки, да установят персонални контакти, да осигурят по-висок професионализъм и активност в работата си.

Политиката, свързана с използването на международното сътрудничество, е твърде сложна и деликатна сфера на управлението. Невинаги е възможно да се провежда праволинейно набелязаната цел, която се преследва. Но в общи линии, ако се налага да се направи рекапитулация за оползотворяването на командировките, могат да се обосноват някои съображения.

Ръководството на НБКМ се е стремяло да изпраща на специализации за повече от един

[122] Конкретни данни за командироването на библиотечните сътрудници се дават по-нататък към съответните раздели.

месец служители, които се подготвят за бъдещи ръководители или трябва да внедряват нова дейност. Извън заместник-директорите, на такива специализации се изпращат началниците на отдели или служби и редица сътрудници, чиято работа изисква много висок професионализъм.

Част от по-дългосрочните командировки се определят за издирване на документи, допълващи колекциите на Ръкописно-документалния сектор, или за подготовка на съвместни издания и научни разработки със задгранични колективи.

По-краткотрайните командировки (от една до две седмици) са използвани за опознаване съответната дейност в друга национална библиотека, която по своя характер не изисква много време. Те включват и участие в международни съвещания, често съчетани с уреждане на някои текущи въпроси.

Като рекапитулация може да се каже, че благодарение на международните връзки и сътрудничество през 60-те и 70-те години се създаде ядро от подготвени ръководни кадри и специалисти, които допринесоха за издигане нивото на българската национална библиотека до равнището на националните библиотеки в развитите културни страни.

ЦЕНТРАЛНА НАУЧНА БИБЛИОТЕКА

ПОЛИТИКА НА КОМПЛЕКТУВАНЕТО

Политиката на комплектуването е пряко свързана с концепцията за мястото и ролята на съвременната национална библиотека при обслужването на обществото. Във всяка отделна страна този проблем намира специфично разрешение в зависимост от историческото развитие и традициите в библиотечното дело, от развитието на науката и икономиката и съответно изискванията на държавата към националната библиотека и финансовите възможности на дадена страна.[1]

В България през разглеждания период условията благоприятстват постепенно да се приеме такава политика при комплектуването на националната библиотека, която съвпада със съвременните прогресивни тенденции в световната библиотечно-информационна теория и практика.

Известно е, че до Втората световна война България бе слабо развита селскостопанска страна, поради което 1944 г. ни завари без годни научни библиотеки (изключение бе само Университетската библиотека).

Още през първата петилетка на националната библиотека се възлага да свърже дейността си със задачите на социалистическото строителство, т.е. да обслужва с литература и документация развиващите се икономика, наука и култура. Но и при най-добро желание на практика това е неизпълнима задача – НБ заварва на Девети септември много беден книжен фонд както по количество, така и по качество. След като натрупаните в Съдебната палата евакуирани книги се привеждат в известност, състоянието на книжния фонд по отрасли на знанието се вижда от приложената таблица.

Книжните фондове на НБКМ, заварени на 9.IX.1944 г., по отрасли[2]

Отрасли	**В томове**	**%**
Обществено-политическа литература	55 242	34.65
Литературна наука, езикознание. Худож. и детска литература	71 858	46.07
Медицина	6 670	4.18
Естествени науки	14 092	8.84
Селско стопанство	3 923	2.46
Техника	4 004	2.51
Библиография, библио-текознание, справочници	3 628	2.28
Всичко[3]	***159 420***	***100.0***

От заварените близо 159 хил. тома само 50 хил. тома са на чужди езици. Според анализа на М. Спасова от тях 1558 заглавия са основни монографични съчинения, а 3908 тома са справочници.

Очевидно е, че с такъв книжовен фонд не може да бъде обслужван научно-техническият прогрес. Изключително бедната чуждестранна сбирка от справочници и основни съчинения може

[1] Вж. раздел „Тенденции в развитието на националните библиотеки и библиотечните системи в света през втората половина на 20 век“.

[2] **Спасова**, М. Анализ на книжовния фонд на НБКМ (303).

[3] Само толкова каталожни картички с най-елементарни данни са описани в Съдебната палата през 1945 г.

да се обясни както с ограниченото финансиране за закупуване на чуждестранна литература за целия период до Втората световна война, така и с обстоятелството, че за евакуацията на чуждестранния фонд не достига време и той бива частично унищожен през бомбардировките. А съотношението 80:20 процента в полза на обществените дисциплини и художествената литература се дължи на особеностите на българското книгоиздаване – научна литература почти не се издава (посочените 20% са предимно университетски издания и учебници).

Опити за изработване на концепция. Първата задача на встъпващата в длъжност завеждащ служба „Набавяне“ през 1948 г. Цветана Матеева е да изработи програмен документ за „Политиката на НБ по отношение комплектуването на книжното ѝ богатство“.[4] Като се вземе предвид възрастта ѝ (по това време Матеева е само на 27 години), липсата на опит, традиция и приемственост, този документ изненадва с общо взето верните насоки за бъдещото комплектуване на книжните фондове.

Правилно се поставя въпросът за абсолютната пълнота при набавянето на излизащите в България публикации, както и за ретроспективното издирване на липсващи български издания. Интересно се разглежда проблемът за набавяне на Булгарика: *Ние трябва да осветляваме преди всичко въпросите, свързани с нашата страна. Затова всичко, каквото се пише за България, трябва да го има в нашата библиотека. Тя трябва да има всички публикации, независимо кога и къде са печатани... В библиографската си работа по въпросите, свързани с България, НБ трябва да се стреми преди всичко към пълнота. Ще бъде пропуск в нейната работа, ако изпусне отрицателни по отношение на нашите национални интереси становища.* Като се има предвид политическата обстановка през 1948 г., такава постановка на въпроса – набавяне на издания „отрицателни по отношение на нашите национални интереси“, говори за самостоятелно и перспективно мислене. По същия начин се разглеждат и въпросите, свързани с набавянето на Балканика и Славика.

Заслужават да се цитират някои пасажи, свързани с набавянето на съветска литература: *Особено важна задача за НБ е доставянето на съветска литература. Русия и СССР са свързани с нашата история и с нашия живот. Нашата култура, преди и след Освобождението, е изградена под много силно руско влияние. Затова НБ трябва да обърне много голямо внимание върху развитието на руската култура. И в миналото НБ е обръщала внимание на руската литература, но едностранчиво. През 20-годишното господство на фашизма у нас беше прекъснат всякакъв официален досег с този могъщ извор. Сега предстои да се попълни книжното ни богатство с нови издания... НБ трябва да има всички пълни издания на класиците (философия, художествена литература, наука, изкуство), излезли в СССР...*

В доклада се подчертава нуждата от доставянето на научно-техническа литература, дело на съветски учени. И тук, както и при комплектуването на Булгарика, също се изтъква един еретичен за онова време принцип: *Научен критерий е нужен в работата, за да се подберат не само позитивно ценните, но и негативно ценните произведения, с една дума, да се представи чрез книжното богатство действителният процес на развитие.*

В целия програмен документ като червена нишка преминава необходимостта да бъдат доставяни целенасочено за нуждите на социалистическото общество предимно основни съчинения и класиците във всяка отделна научна дисциплина, да не се допуска безразборно набавянето на всяка чужда книга: *Ако ние намесим принципа, че всяка книга е исторически паметник и заслужава внимание, ние безусловно ще изпаднем в хаос... Цялата същност на въпроса се състои в това, че библиотеката не е само механична сума от книги, че книгите се подбират въз основа на известен план и тъкмо този план е който дава физиономия на библиотеката... Тъкмо тук ние трябва да избираме между рутината и плановото съгласуване задачите на библиотеката със задачите на новото културно строителство.*

Както се вижда, макар и на много ранен и неизяснен етап, се поставя задачата НБ да свърже комплектуването на книжните фондове с нуждите на страната. Интересен е и опитът в доклада да се направи разграничение между комплектуването в НБ, от една страна, и от друга – в масовите и специалните библиотеки. *НБ се отличава от масовите читалищни*

[4] арх. ед. 939, л. 1–9.

библиотеки по това, че нейната дейност има повече уклон към книгохранилище, а също така и национален характер... НБ се отличава и от специалните библиотеки. Ние ще доставяме книги върху принципа на системността, докато специалните библиотеки доставят книги върху принципа на специализацията.

Основните въпроси, свързани с изясняване политиката на комплектуването, се поставят със загриженост и в годишните отчети на новия отдел „Набавяне“.[5] Така напр. в отчета за 1948 г. четем: *Не е достатъчно изяснен характерът на политиката за набавяне на книги от страна на Народната библиотека.*

По отношение на българските книги тя е универсална библиотека, но по отношение на чуждите – нейният характер не е достатъчно определен. Набавят се книги от всички области на науката и културата с предпочитание на обществените науки и художествената литература. Що се отнася до останалите науки, принципът е бил да се доставят общи съчинения, но понятието общи съчинения няма установено съдържание. Критериите са поради това твърде нестабилни и лични (различия в критериите на служба Книгообмен и служба Набавяне)... Не са изяснени достатъчно отношенията между различните библиотеки. Липсва взаимно съгласуване на тяхната политика за набавяне.[6]

В годишния отчет на отдел „Набавяне“ за 1949 г. също се третира този въпрос: *Още не е изяснен въпросът докъде се простират границите по отношение на набавяне литература от природните науки. Завеждащ службата е проучил начина на комплектуване на такива чужди библиотеки, които по своята дейност и задачи приличат на нашата Народна библиотека, като е проучвал акцесионните им бюлетини. За нас полезен ще бъде опитът на Ленинската библиотека. Ще се използува отчета ѝ за 1947 г. Много полезен ще бъде акцесионният бюлетин „Иностранная литература", който се издава от 1940 насам в 400 екземпляра.*[7]

Въпреки белезите на ранния етап след Девети септември, повдигането на принципни въпроси за комплектуване фондовете на НБ дава надежда, че в недалечно бъдеще българската национална библиотека ще си изработи трайна, върху научни принципи политика на комплектуване. От правилната постановка на тази задача зависи каква национална библиотека ще бъде създадена за България.

От отчетите на НБ за 1948–1951 г. става ясно, че се подбират действително ценни и с трайно значение издания, като за целта се проучват и използват надеждни справочници – исторически трудове в областта на художествената литература, философията, дипломацията и други отрасли на човешкото знание. Пристигат и първите издателски каталози, доставени чрез наши дипломати и чужди легации в София.

Формализъм – гонене на цифрови показатели. За съжаление, след преминаването на Цветана Матеева в Комитета за култура като завеждащ отдел „Библиотеки“, комплектуването на книжните фондове в продължение на няколко години (1951–1956) се ръководи и провежда от хора, които нарушават принципите, приети през 1948 г. Те се стремят на всяка цена и с бързи темпове да увеличат книжните фондове на НБ, смятайки, че по този начин изпълняват много важна задача. Парадирането с количествените достижения, робуването на цифрите води до вреден формализъм и силно влошаване на качеството. Тази вредна практика се регламентира в основни документи на НБ (планове, отчети) и в специален доклад „Принципи на комплектуването в националната библиотека с оглед разграничаването и от другите по-големи библиотеки у нас“[8].

Още през първата година, след като отдел „Набавяне“ се поема от друг ръководител (В. Кюлюмова) тази тенденция става очевидна: *В годишния план за 1951 г. беше предвидено набавянето на 30 000 т., а са набавени 32 453 т. (112%). Сътрудниците на отдела излязоха с чест от даденото обещание – да изпълнят своя план за 11 месеца.*[9] Това преизпълнение е за сметка на излишни дубликати (7896 т.) и много екземпляри (5716 т.), които се вземат от постъпващите по това време книги, прочистени от други библиотеки (отчет за 1951 г.).

---

[5] арх. ед. 3787 (годишни отчети на отд. „Набавяне“ за 1948–1951 г.).
[6] арх. ед. 3787, л. 8
[7] арх. ед. 3787, л. 15.
[8] арх. ед. 3643, л. 1–9.
[9] арх. ед. 3787, л. 51.

Тази „политика“ на комплектуване на книжните фондове се подкрепя от директора на НБ Георги Михайлов през първите години след назначаването му. Той не е библиотечен специалист, не е запознат с основните принципи, върху които почива политиката на националната библиотека и съответно – политиката при комплектуване на нейните книжни фондове. Стреми се да издигне престижа на българската национална библиотека чрез увеличаване на книжовните фондове. Г. Михайлов влага много труд и усилия за изработване на статистически таблици. Под негово ръководство служител на библиотеката (Ю. Дараков) прави статистически анализ на завареното книжно имущество (95) на Девети септември 1944 г. Във всеки годишен отчет, във всеки доклад до Комитета за култура Г. Михайлов изтъква като голямо постижение бързото увеличение на книжните фондове. И наистина заварените през 1948 г. книги и периодични издания през 1954 г. почти се удвояват. Следователно само за шест години НБ набавя почти толкова книги, колкото е събрала в миналото за 65 години (95). Директорът се гордее с цифровите постижения, а завеждащите отдел „Комплектуване“ се стремят да заслужат неговата похвала чрез ежегодното набавяне на възможно по-голямо количество. Както бе изяснено с посочените по-горе данни, качественият подбор е отстъпил на заден план. Изцяло са изоставени принципите, залегнали в програмния документ от 1948 г. „Политиката на НБ по отношение комплектуването на книжното богатство“. В течение на няколко години Библиотеката се превръща в механичен сбор от книги, които въпреки увеличения си обем, не са в състояние да обслужат нарасналите нужди на държавата и обществото.

Комитетът за култура като ръководен орган за библиотечното дело своевременно забелязва погрешната линия при комплектуването на книжните фондове. През 1953 г. във връзка с предстоящото откриване на новата библиотечна сграда за читателите, отдел „Библиотеки“ изисква от ръководството на НБ цялостен доклад, в който да се направи анализ на готовността за това събитие. Предварително, въз основа на компетентен анализ, Комитетът за култура (чрез завеждащия отдел „Библиотеки“ Цветана Матеева) дава следната оценка: *Комплектуването на книжния фонд носи белези на случайност и непоследователност при подбора, поради което по своя състав и по броя си не отговаря на задачите и нуждите на Библиотеката*.[10] Директорът на НБ също е принуден да направи подобна критична констатация: *Въпреки ежегодно растящите количествени постижения на отдел „Набавяне“ книжните фондове на НБ по своите въпиющи липси, състав и неокомплектованост са в окаяно положение и това е един от най-тежките недъзи на нашата национална библиотека. Ако този голям недостатък не бъде срочно ликвидиран, НБ стои пред истински провал като национална библиотека, който ще има крайно тежки последици за нея и за целокупното ни библиотечно дело*.[11]

Директорът прави критичен анализ на причините: *Това състояние на книжните фондове се дължи на начина на тяхното комплектуване. Голяма част от набавените след Девети септември книги (чрез дар, конфискация, чрез откупуване на цялостни библиотеки на частни лица, постъпления, произхождащи от прочистена стара литература от учрежденски, училищни, читалищни и др. библиотеки и т.н.) имат значение само като архив на българската книжнина, а някои представляват баласт за основния книжовен фонд на Библиотеката. Явно е, че не се е погледнало сериозно на задачата да се създаде пълноценен фонд от печатни произведения, изграден върху точно определени принципи за набавяне, според характера и задачите на Библиотеката. Политика на набавяне изобщо не е имало, а се е определяла от личните вкусове и преценки на този или онзи завеждащ отдел „Набавяне“, поради което липсва приемственост в набавянето. Малък процент от наличните книги се използуват, а ценни, обществено-политически, научни, художествени, технически печатни произведения липсват. Особено е подценено набавянето на справочна литература и списания, които за Националната библиотека трябва да бъдат значителен процент от нейните фондове. Недопустимо е положението през 1953 г., когато е предстоящо откриването на голямата читалня да има под 4000 справочници и 500 заглавия списания! Недостатъчно добре се използуват възможностите, които дава международният книгообмен, с който до голяма*

[10] арх. ед. 992, л. 8–13 (решение на Камитета за култура за работата на НБ за 1953 г.).
[11] арх. ед. 960, л. 6–27.

степен може да се компенсира дефицитността на чужда валута и изобщо на кредити за набавяне. Много малки са кредитите за набавяне, особено като се има предвид, че трябва да се набавят не само текущи издания, но и стари пропуски.

Във връзка с това Г. Михайлов в доклада си до Комитета за култура предлага проекторешения за подобряване комплектуването на книжните фондове в НБ, които се свеждат до няколко основни пункта:

Да обсъди на разширено съвещание, с помощта на Комитета за култура и с участие на представител на централните научни и ведомствени библиотеки, а така също и на творческите съюзи и главната дирекция на издателствата и други културни учреждения, основните линии на набавяне на книги и периодични издания и разграничаване комплектността на книжните фондове в посочените библиотеки.

Набавянето на най-ценните и най-търсените книги, списания и справочници да се извършва по тематичен план, в който годишно да бъдат включени 2000–3000 заглавия.

За подбора на набавените книги да се въведе рефератна система, като се използват наличните специалисти, работещи в различните отдели на библиотеката и като се привлекат външни консултанти.

Почти дословно тези решения на НБ се покриват с дадените от Комитета за култура препоръки.[12] Всъщност Г. Михайлов е принуден да направи критичните констатации в своя доклад поради давлението на Цв. Матеева.

В началото на 50-те години НБ има добросъвестен и изпълнителен завеждащ отдел „Набавяне“ (Мария Спасова). В изпълнение на взетите решения за подобряване на комплектуването, тя се заема да изготви доклад „Основни принципи при набавянето на литература в НБ и разграничаването ѝ от други библиотеки“.[13] Докладът се разглежда предварително (юни 1955 г.) в новосъздадената методична група към отдел „Набавяне“, а след това на конференция с представители от други библиотеки. За съжаление изработените „Принципи...“ са много далеч от това, което е необходимо, за да може въз основа на тях да се създаде политика на набавянето в НБ. Този документ е под нивото на доклада, приет през 1948 г. като начален етап при комплектуването на новата национална библиотека в социалистическото общество. Преди всичко в него липсва концепция за ролята, задачите и предназначението на българската национална библиотека. Изхождайки от конюнктурни съображения (навлизането на студенти и на „масовия“ читател в новооткритата читалня на НБ[14]), в предложените „Принципи...“ се принизява същността на българската национална библиотека: *Народната библиотека се приближава до обществените, публичните, масовите библиотеки, които по начало са достъпни за всички категории читатели. Засега НБ не обслужва деца и юноши. Това се предвижда да стане в бъдеще, след подсигуряването на специални читални, персонал и други подобни*.[15] Налице е едно катастрофално погрешно виждане, формализъм и лъжедемократично схващане за ролята на националната библиотека, което на практика снижава функциите ѝ до една градска библиотека. Това виждане няма нищо общо с дадените от Комитета за култура указания да се подобри дейността на НБ и да се свърже с обслужване всестранния прогрес на обществото.

Като застъпва погрешна концепция за ролята на българската национална библиотека, както става ясно и от читателските категории през този период, в „Принципите...“ се затвърдява практиката за многоекземплярно набавяне. Заслужава да се отбележи, че първият вариант, който се разглежда в методичната група на отдела, предложенията за многоекземплярно набавяне са многократно по-големи в сравнение с окончателния вариант, където тези цифри също са шокиращи. Така напр. при обсъждането в методичната група се предлага намаление на многоекземплярността на детската литература от 10 екз. на 2 екз.; учебна литература от 15 на 3 до 7 екз.; популярната литература се свежда до 5 екз. за деца и от 1–3 екз. за възрастни; научната литература – на 4 до 5 екз. за българските издания и по 2 екз. за руските, а художествената литература да се набавя

[12] арх. ед. 992, л. 8–13.
[13] арх. ед. 3643, л. 1–9.
[14] Вж. раздел „Обслужване на читателите“.
[15] арх. ед. 3643, л. 1–9.

в 10 екземпляра!!![16] Тези цифри сами по себе си красноречиво говорят за примитивизъм, който е твърде далеч от модерните тенденции за ролята на националната библиотека и от нуждите на нашето общество от една добре комплектувана национална библиотека, годна да обслужи потребностите на следвоенна България.

За подобряване на комплектуването завеждащ отдел „Набавяне“ се заема с една непосилна задача – да изготви „вътрешна картотека, състояща се от заглавия на ценни съчинения[17] и справочници из всички отрасли на човешкото знание, които една НБ трябва да притежава“.[18] За решаване на проблема се влагат много добросъвестни усилия. Въз основа на тази картотека се подготвя публикацията „Анализ на книжния фонд на НБ по отношение на основните съчинения и справочници“(303).

От разработката има полза преди всичко нейният автор, който в процеса на издирването анализира основни справочници от втора потенция и влиза в контакт с консултанти, специалисти по различните отрасли на знанието. В резултата осъзнава както значението на националната библиотека като първостепенна институция за развитието на българската наука и култура, така и необходимостта от приоритетно набавяне на основни научни трудове и справочници. В сравнение със застъпените гледища в „Принципите...“, където същият автор разглежда НБ като „общодостъпна, публична, масова“ библиотека, която трябва да набавя многоекземплярно художествена, детска, популярна и учебна литература, в процеса на многогодишната работа М. Спасова еволюира и застъпва друго становище: *Дейността на НБ по отношение на комплектуване фондовете ѝ със западноевропейска литература трябва да бъде насочено към възможно най-пълно задоволяване разностранните интереси на нейните читатели... универсално-научният и общодостъпен характер на НБ я задължава:*

а) Да набавя както най-важното, най-общото и най-основното из всички области на знанието (справочници, речници, енциклопедии, компендиуми и пр.), така също и отделна монографична и друга литература, тъй като специализираните научни библиотеки са по-мъчно достъпни за много категории читатели.

Анализирайки причините за съществуващите празнини в книжовния фонд, М. Спасова осъзнава липсата на научен подход в издирването и комплектуването на научна литература: *Липсата на правилно изграден апарат за библиографски проучвания, особено в миналото, е не по-маловажна причина Библиотеката да бъде лишена от редица ценни справочни издания. Нередовното, случайно и ненавременно преглеждане на библиографски източници, каталози, реферативни издания, проспекти и пр., както и обстоятелството, че тези прегледи не са правени на базата на едно научно проучване, е причинило сериозна вреда на книжовния фонд, тъй като основни издания не са били набавени навреме. Сега те трябва да се търсят като антикварни при малката вероятност да бъдат намерени.* Осъзнаването на този факт също има огромна практическа полза за комплектуването – отдел „Набавяне“ започва своевременно да прави поръчки за основни съчинения и справочници.

Еволюция претърпява и основната концепция – за характера и перспективното развитие на българската национална библиотека. (Това се отнася не само за М. Спасова, но и за други библиотечни ръководители.) От изясняването на този въпрос пряко зависи политиката на комплектуването.

Универсална или с хуманитарен профил НБ. В продължение на 10–15 години се водят разгорещени спорове дали НБ трябва да набавя литература по всички отрасли на знанието, т.е. да бъде универсална, или да се специализира по определени отрасли на знанието, като в случая се имат предвид обществените науки. Още през 1948 г., когато се създава служба „Набавяне“, този въпрос се изправя и очаква своето теоретично и практическо разрешение. През 1953 г. във връзка с откриването новата сграда на НБ, отново се поставя на дневен ред. Методичната група към отдел „Набавяне“ и Дирекционният съвет на НБ през 1955 г. дискутират основните насоки на комплектуването. *Оформиха се различни мнения относно установяване профила на*

[16] арх. ед. 3797, л. 39 и 45–46.
[17] Има се предвид чуждестранна литература.
[18] арх. ед. 3787, л. 80.

НБ: повечето смятаха, че НБ не трябва да се ограничава в набавянето си и че не е нужно изобщо да се профилира, защото ние набавяме литература по всички области на знанието и този универсален характер на Библиотеката трябва да се запази. Други поддържаха, че най-правилно би било да дадем превес на обществено-политическата литература. В заключение се взе следното решение: отделът ще продължава да комплектува нашия фонд универсално, като все пак се даде превес на хуманитарната литература – само тясно специализираната литература ще се отправя към съответните институтски библиотеки.

От друга страна стана ясно, че най-търсената литература сега е техническата, обществено-политическата и селскостопанската. Следователно Библиотеката правилно се е насочила по пътя на задоволяване исканията им именно по линията на засиленото набавяне на тези отрасли.[19]

В протокола от заседанието на методичната група към „Набавяне“ се записва следното становище, формулирано от заместник-директора Б. Троянова[20]:

НБ да дава превес при набавяне на литература из областта на обществено-политическите дисциплини, като същевременно набавя и всичко ценно из областта на останалите отрасли, с изключение на тясно специалната литература, която ще се отправя към съответните институтски библиотека“.[21]

Но на практика под натиска на читателските искания, НБ провежда друга политика. В отчета на НБ за същата година (1955) се констатира: *Най-големи постижения имаме в набавянето на обществено-политическа, техническа, селскостопанска, литературознание, общи съчинения и справочници, медицинска, историческа литература, тъй като това са най-търсените книги от нашите читатели. При набавянето сме се ръководили преди всичко от търсенията на читателите*. Вероятно за да се задоволят читателските интереси, в края на 1960 г. НБ набавя 47 765 т. техническа литература, което съставлява 9% от общото набавяне, докато в заварения фонд от миналото техническата литература е само 2.5%. Така животът определя и решава съобразно своите нужди един твърде дълго продължил спор.

Завеждащият отдел „Набавяне“ в края на 60-те години, след като прави в продължение на няколко години анализ на книжните фондове на НБ, заключава: *На националната библиотека трябва окончателно да се утвърдят правото на универсално комплектуване и приоритетът в набавянето на основни съчинения и справочници из всички области на знанието, в това число и в областта на обществено-политическите и хуманитарните науки. Защото, както вече се изтъква по-горе, в качеството си на национална съкровищница Народната библиотека е длъжна да набавя за своите фондове най-ценното, основното и най-трайното от световната книжовна продукция и да го предаде на поколенията, с което ще изпълни и своето основно предназначение. А що се отнася до набавянето на тясно специални издания, тя ще продължава да провежда политика на ограничено и подборно комплектуване.*

И така, под натиска на реалните нужди на икономическия и социалния живот в България, през първите 10–15 следвоенни години комплектуването на фондовете в НБ динамично се променя. Хаотичното и безразборно включване на ненужни книги заради количествени показатели се осъзнава своевременно като опасно и вредно явление. Многоекземплярното набавяне на учебникарска, художествена, детска и научно-популярна литература се прекратява, като се дава приоритет на научни издания. Извършва се еволюция във възгледа за профила на българската национална библиотека – приема се, че от хуманитарна тя трябва да се превърне в универсална научна библиотека. Практически стъпки в това отношение се правят при комплектуването на чуждестранни справочници и научни списания.

Цялостната избистрена концепция за комплектуване на книжовните фондове в българската национална библиотека се формира въз основа на извършващите се процеси както в нашата библиотека, така и въз основа на най-новите тенденции в развитието на други национални библиотеки през втората половина на 20 в.

---

[19] арх. ед. 3787, л. 80.

[20] Божана Троянова застъпва винаги становището, че НБ трябва да има хуманитарен профил – да набавя приоритетно обществено-политическа литература.

[21] арх. ед. 3787, л. 79.

Каква е съществуващата практика през 50-те години при комплектуването на книжните фондове в нашата народна библиотека?

Преди всичко чл. 1 на публикувания през 1953 г. правилник на НБ гласи, че тя е *националната библиотека на НРБ и архив на българския печат. Тя е публична, универсална научна библиотека.*[22] Следователно първият нормативен документ през социалистическия период от развитието на НБ определя нейния характер като универсална научна библиотека.

Народната библиотека е с универсален обсег при набавянето на българската и съветската литература (което отговаря на 2/3 от годишните ѝ книгораздавания). С универсален обхват е и ежегодно получаваната чрез културните спогодби книжовна продукция на европейските социалистически страни. Към тези фондове се прибавят и универсалните по съдържание колекции от изданията на ООН и на всички международни организации към нея (получавани в НБ от 1950 г.), изданията на икономическите общности и др.

Универсалният характер на всички тези колекции е безспорен. Разгорещените спорове за хуманитарна или универсална насоченост на комплектуването се отнася преди всичко за чуждестранните издания, набавяни чрез валута.

През 50-те години НБ спонтанно се насочва към набавяне на онзи минимум от световната книжовна продукция, без който една съвременна национална библиотека не може да изпълнява съвременните си задачи, а именно – към ядро от научни списания, но с доказана научна меродавност и към справочни издания с широк спектър. Създателите на тези чуждестранни колекции независимо един от друг (113, 303) теоретически обосновават универсалния характер на периодичната и на справочната сбирка на НБ.

Трябва да се отбележи, че тази нова насока напълно съвпада със световната практика. Така напр. от 62 анкетирани през 1970 г. национални библиотеки 40 са посочили на първо място сред набавяната чуждестранна литература справочно-информационните издания. Същото се отнася и за чуждестранната периодична сбирка – след Втората световна война научните списания изместват книгата на по-заден план и заемат централно място в политиката на комплектуване във всяка сериозна национална библиотека в света. НБКМ на много ранен етап своевременно се ориентира към новата тенденция.

Такава е в най-общи линии спонтанната еволюция във вижданията, свързани с комплектуването на книжните фондове в българската национална библиотека през 50-те години. Тази практика служи като фундамент за изработване на теоретическа концепция през 60-те години.

Съвет по комплектуването

Съставен от референти, отговарящи за определени научни отрасли, допринася за последователното провеждане на очертаната политика за комплектуване в НБ.

През 50-те години за референти се канят извънщатни сътрудници от университетските и академичните среди. Но сътрудничеството с тях има много слаби страни — не могат да бъдат заставени редовно и методично да извършват библиографския подбор, влагат субективизъм, предлагайки лично интересуващи ги публикации, несъобразени с трайно възприетите принципи на библиотечната практика, хонорирането им утежнява бюджета на НБ.

През 60-те години външните референти се заменят с щатни сътрудници на Библиотеката, ползващи чужди езици и имащи необходимото университетско образование. Поради това че са предимно библиографи отрасловици от научните читални, от „Справочно-информационния център“ и от отдел „Комплектуване“, те спазват възприетите принципи. Правят библиографския подбор въз основа на солидни библиографски източници, предоставяни им от ръководителя на отдел „Комплектуване“.

Съветът се свиква редовно. Референтите докладват издирените от тях публикации и обосновават необходимостта от набавянето им. Съветът се председателства от завеждащ отдел „Комплектуване“. Често присъства и директорът на НБ.

[22] Правилник на Народната библиотека (1953) – Циклопечат.

Международни тенденции

Същевременно не по-малко съществена роля при формиране политиката на комплектуване изиграва проучването и адаптирането към нашите условия на съвременните тенденции при комплектуването в чуждестранните национални библиотеки.[23] На първо място трябва да се отбележи огромното влияние, което оказва универсалният характер на Държавната библиотека „В. И. Ленин“(394). Съветският опит се проучва най-напред само въз основа на литературни източници, а по-късно през 50-те години и чрез непосредствени контакти.[24] Виенският симпозиум (1958 г.) е повратен момент за европейските национални библиотеки. На този форум се обосновава необходимостта националната библиотека да се активизира и да обслужва всестранния прогрес на обществото като съответно с новите си задачи се върне към универсално комплектуване на фондовете, както през 19 век (445).

През 60-те години англичаните започват да провеждат на практика поддържаната от директора на Британската национална библиотека теоретическа постановка (на Виенския симпозиум) за необходимостта от универсална национална библиотека. За тази цел библиотеката на Британския музей се обединява с Техническата и патентна библиотека.[25]

Същевременно се формира и нова библиотека за междубиблиотечно книгозаемане[26] предимно за природните и приложните науки. Създаването ѝ се предшествува от сериозни научни проучвания върху наличните книжовни фондове, върху текущото набавяне на световната научна книжовна продукция, както и върху информационните потребности на учени и специалисти (425, 428, 430, 431, 434, 483, 504). NLLST се създава независимо от Британската библиотека в Лондон. Тя е подчинена на друго ведомство (Комитета за наука и техника), което изцяло финансира създаването ѝ в края на 50-те и началото на 60-те години (National Lending Library for Science and Technology се открива през 1961 г.). Създаването на тази английска библиотека е едно от най-значителните събития в световната библиотечно-информационна теория и практика, доказвайки необходимостта от универсална научна библиотека във втората половина на 20 в. Научните проучвания в NLLST доказват, че половината от търсената от учените литература е не по специалността им, а по сродни дисциплини. Това налага на англичаните да предприемат още една реорганизация – да обединят Лондонската заемна библиотека за хуманитарните дисциплини с новата Национална библиотека за наука и техника в Бостон Спа.[27] Така се затваря кръгът и се създава библиотека по всички отрасли на науката и на човешката дейност, притежаваща ретроспективно и текущо още през 60-те години над 50 000 заглавия списания (практически световната периодика, която има някаква научна и информационна стойност), английска и американска монографична литература и богати колекции с документационна и информационна стойност (157). Тази библиотека гарантира на Великобритания безотказно и експресно задоволяване на нейната наука и практика с научна информация от цял свят. Същевременно тя е с огромен икономически ефект – поради нейното наличие и бързото ѝ обслужване, останалите библиотеки във Великобритания се отказват от закупуването на по-рядко търсени периодични издания. Резултатът е огромна икономия в национален мащаб.

Британската библиотека оказва огромно и непосредствено влияние върху формирането на цялостната концепция за комплектуването в българската национална библиотека. По щастлива случайност заместник-директорът на НБКМ е на специализация във Великобритания точно по времето, когато се организира и открива NLLST в Бостон Спа.[28]

---

[23] Вж. раздел „Нови тенденции в развитието на националните библиотеки“.

[24] Вж. раздел „Международни контакти“.

[25] National Library for Science and Invention.

[26] National Lending Library for Science and Technology. За хуманитарните науки в Лондон съществува друга библиотека за междубиблиотечно заемане – National Lending Library. След няколко години тези две библиотеки се обединяват.

[27] Бостон Спа е малко селце в Средна Англия, между градовете Йорк и Лийдс. Изборът на мястото е продиктуван както от възможността за бързи пощенски връзки равномерно с цялата страна, така и от икономически съображения (използват се заварени сгради, строителството е евтино, пространствените възможности за разширение – неограничени).

[28] Вж. раздел „Международни контакти“.

В САЩ се развиват подобни процеси. Фармингтоновият план се оказва непригоден за новите изисквания в края на нашия век (439). Необходимостта да се следят световните постижения и да се „овладее“ най-новата информация от цялото американско общество се подготвят и обсъждат от специални експертни комисии. Докладите им се разглеждат от Конгреса на САЩ (450, 490). Отговорността за централизирано набавяне на световната литература се възлага на Конгресната библиотека, която същевременно е националната библиотека на САЩ (479). За целта се организира и задейства програмата за „Кооперирано каталогизиране“ (401, 508, 489), предвиждаща доставянето на новоиздадената във всяка държава литература, придружена с готови каталожни описания. Това е грандиозна програма за цялостно библиографско обхващане на световната литература в печатния каталог на LC, както и за нейното концентриране в Конгресната библиотека.

Други, по-малки държави търсят разрешение на тези проблеми, използвайки автоматизираната информация на големите информационни центрове, като набавят според финансовите си възможности световната научна литература (426, 482, 483).

На практика обаче тази нова политика за създаване на централизиран национален книжовен и документационен фонд среща в България непреодолими препятствия.

Концепция за политиката на комплектуване в НБКМ

При завръщането си от Великобритания К. Калайджиева неколкократно се среща с председателя на Комитета за наука и технически прогрес проф. Иван Попов, който по това време е член на Политбюро на ЦК на БКП и е много влиятелна политическа фигура. Тя се опитва да го разубеди от неговата идея да създаде централна техническа библиотека (което логично ще доведе до основаване на централни отраслови библиотеки за медицина, селско стопанство).[29] През 60-те години НБКМ набавя вече около 8000 чуждестранни научни списания от всички области на знанието, от които само техническите са над 3000.[30] Читалнята по технически и природонаучни дисциплини в НБ се е превърнала в средище за инженерно-техническата интелигенция. К. Калайджиева предлага на Иван Попов да възприеме новата английска теория и практика, държавните средства да се вложат за разширение и модернизация на Народната библиотека, която да се превърне в базова библиотека и на Комитета за наука и технически прогрес. Да не се разпиляват и без това крайно ограничените валутни възможности на страната ни за нови централни отраслови библиотеки, тъй като предварително е очевидно, че те ще дублират основната част от периодиката и меродавната научна литература в НБ, пък и взаимно ще се дублират по отношение на граничните области. Така ще се създаде скъпа за малка страна като България библиотечно-информационна система, вместо да се използва най-съвременния и ефективен във всяко отношение модел, създаден във Великобритания.

Междувременно директорът на НБКМ разработва теоретична концепция за комплектуването на книжовните фондове в българската национална библиотека (152, 160), както и възможностите за сътрудничество с останалите научни библиотеки при изграждане на общонационален книжовен фонд (162).

Предварително обаче К. Калайджиева се стреми да изясни феномена „национална библиотека“ в нашата съвременност и новото отношение на държавата към нея като към стабилна институция, в която вложените средства за набавяне на литература се използват мултипликационно от цялото общество. Публикацията „За мястото, ролята и задачите на националната библиотека“ (151) доразвива идеите на Виенския симпозиум и внася редица нови постановки. Междувременно, за да се оформи мнение по този въпрос сред българските библиотекари, директорът на НБ публикува и популяризаторски статии в сп. „Библиотекар“.

Цялостна стройна концепция за бъдещото развитие на българската национална библиотека и политиката при комплектуването на книжните ѝ фондове К. Калайджиева развива в доклад (160), изнесен на научната конференция, посветен на Деня на славянската писменост и на 90-годишния юбилей на НБКМ. На конференцията присъстват изтъкнати български научни работници и специалисти.

---

[29] Повече по този въпрос вж. в раздел „История на Пост. № 2 от 1970 г.“.

[30] Вж. раздел „Периодичен печат“.

Докладът разглежда библиотеките, от една страна, като функция от тенденциите на интеграция в съвременната наука и книгоиздаване, и от друга страна, като база, от чието правилно организиране зависи до голяма степен развитието на науката и техническия прогрес в дадено общество. Изхождайки от тази постановка, библиотечната система трябва да отговаря едновременно на двете основни тенденции на съвременната наука – все по-тясната специализация на човешкото знание и едновременно с това все по-ясно изразената тенденция на взаимно проникване на науките, или т.нар. интеграция.

След като илюстрира с меродавни научни наблюдения извършващите се в науката интеграционни процеси, докладът разглежда съответния отклик в съвременните библиотечно-информационни системи. В редица високоразвити страни се осъзнава необходимостта от централна научна библиотека, която да дава представа за взаимната връзка между науките и да обслужва активно научния и техническия прогрес. За целта обикновено се влага ново съдържание и се разширяват функциите на националната библиотека, а в тези страни, където националната библиотека не е в състояние да се реорганизира, се създава нова универсална библиотека за научна литература по точните и приложните науки (Канада, Франция, ФРГ и др.).

Българската национална библиотека, която възприема и прилага съвременните тенденции в развитието на националните библиотеки, се стреми творчески, съобразно условията в нашата страна да разработи цялостна концепция, своя политика при обслужването на българската наука, икономика и култура, както и да посочи практическите средства за осъществяването на тази политика.

Един от основните проблеми, набавянето на чуждестранна литература, се обосновава по следния начин: *задоволителното комплектуване на необходимата за научните работници и специалистите чуждестранна литература при огромното световно книгоиздаване, не е по силите и възможностите само на една библиотека. Задачите и отговорностите трябва да се разпределят между съществуващите научни библиотеки, като всяка от тях знае точно своя обсег и граници в общата библиотечна система.*

Какви са границите и обсегът на Народната библиотека „Кирил и Методий" при набавянето на чуждестранна литература? Как на практика тя осъществява своята политика на универсална научна библиотека, която дава представа за единството и интеграцията на науките и за новите гранични науки, които непрекъснато се създават и от които се интересуват едновременно представители на много самостоятелни научни дисциплини.

Ето какъв отговор се дава на тези въпроси:

Народната библиотека е универсална, т.е. комплектува равномерно всички отрасли на знанието. Следователно тя не изключва литература от определени науки, а поставя ограничения върху характера, качеството и вида на набавяната чуждестранна литература, като центрира своето внимание върху определен род научни публикации.

Главно място в политиката на комплектуване на Народната библиотека заемат справочниците. Универсалният характер на справочния фонд, неговата компактност и сравнителна пълнота превръщат българската национална библиотека в първостепенен информационен център за текущи и ретроспективни библиографски проучвания, предоставен на разположение на читатели, библиотекари и информатори от цялата страна. Фактически този справочен фонд е национална база за библиографски проучвания на издадената в света научна литература, прозорец на нашата страна за публикуваните последни постижения и научно-техническия опит на най-напредналите страни в света.

Вторият вид издания, които стоят в центъра на вниманието при набавянето на чуждестранна литература в Народната библиотека, са научните периодични издания. В нашия век те отразяват постиженията на науката една или дори няколко години преди публикуването на монография в същата област. В редица науки (по-специално точните и приложните) списанието агресивно измества книгата. Съвременната научна библиотека, която си поставя за цел да обслужва науката и икономиката на дадена страна, е задължена да приведе в ред преди всичко своя фонд от периодични издания. Народната библиотека набавя към 8000 чуждестранни списания при извънредно строг подбор, като се базира на подбора, извършен вече от специалистите на големите информационни центрове в света и по-специално ВИНИТИ (403). *Принципът, който е възприет в СССР при организирането на информационната работа – възможно най-пълна централизация при аналитичното*

разработване на световната научна периодика с цел да се избягнат излишно дублиране или пропуски и да не се скъсва връзката между науките, – се прилага в Народната библиотека при набавянето на периодични издания. Ние се стремим да създадем кореспондиращ на тази информационна система фонд от периодични издания, който, от една страна, да отразява интеграцията и диалектическата връзка между науките, и от друга страна, да отговаря на чисто практически задачи – читателят да намира на едно място основната литература, която се реферира от ВИНИТИ (и от другите големи информационни съветски институти) не само по основната специалност, но и по граничните на тази специалност науки. Съчетан със съветските реферативни списания, които се използуват свободно от всеки български читател, този фонд от меродавни научни списания гарантира на нашите научни работници и специалисти възможността в една малка страна като нашата да използуват големите възможности на съветската информационна система.

Що се отнася до набавянето на чуждестранни научни монографии, Народна библиотека „Кирил и Методий" извършва извънредно пестелив подбор и набавя само капитални трудове, които правят рекапитулация по определени области на науката. Поради недостиг на валута и затруднения при доставката на литература по търговски път в нашата национална библиотека постъпват средно годишно едва към 2–3000 книги от западните страни, и то на най-често четените у нас езици. Това съставлява по-малко от 1% от ежегодната книжна продукция на най-големите западни държави. Дори ако имаше неограничени валутни възможности, НБКМ не би се отклонила от принципа да доставя само капитални трудове с трайно значение и не би навлизала в сферата на специалната монографична литература, чието доставяне е задача на останалите научни библиотеки.

Изключение от този принцип на много строг подбор при набавянето на монографии се прави само по отношение на съветската литература, тъй като тя се търси и използва от нашите читатели наравно с българската литература...

Такава е в общи линии политиката на комплектуване, която през 60-те години се изработва от ръководството на НБ въз основа на обективните нужди в нашата страна и съобразно новите тенденции през втората половина на 20 в.

Принципът на универсалността е съобразен с нуждите и възможностите на нашата страна. Така например, без да набавя всички научни списания по всички отрасли на знанието, както това става в Британската заемна библиотека (набавяща над 50 000 заглавия), НБКМ се ориентира към строг научен подбор на най-меродавните, най-често цитираните в информационните издания списания (което отговаря и на най-честото им търсене от читателите). Сполучливият подбор на около 8000 чуждестранни списания по всички отрасли на знанието е в състояние да задоволи до 70% от търсените от българските читатели статии. Правилността на тази тенденция се потвърди по-късно от направените наблюдения и анализи на най-често търсените научни списания в Британската заемна библиотека (428, 449, 460, 475), както и от наблюденията за използваната периодика в НБКМ (165–168).

Въпреки че BLLD получава към 50 000 заглавия текущи научни списания, 80% от изпълнените поръчки ежегодно са се изпълнявали само въз основа на 6000 до 7000 едни и същи заглавия. Без да познава анализите на BLLD, които се извършват две десетилетия по-късно, НБКМ се ориентира точно към тези авторитетни и най-често търсени научни списания.[31] Те образуват ядрото на националния книжовен фонд, който се използува не само от читателите на НБ, но и от цялата страна.

По-късно програмата на ЮНЕСКО за универсална достъпност на публикациите (471–475, 466, 499, 500)[32] поставя пред всяка страна изискването да изгради на национално ниво такъв фонд от чуждестранна литература, чрез който да задоволява поне 70% от търсените във всяка страна статии в периодичния печат, преди да иска съдействие чрез международното междубиблиотечно книгозаемане от други страни.

Както се вижда, основните насоки на комплектуването в българската национална библиотека са ясни, логични, отговарящи както на националните потребности и възможности, така и на

[31] Вж. раздел „Периодичен фонд".
[32] Universal Availibility of Publications (UAP).

международните тенденции. Това е програма минимум за универсален обсег на комплектуването в една национална библиотека на малка страна, чрез която програма се постига висока ефективност при обслужването, осъществено със сравнително малко изразходване на средства.

Изработената програма за комплектуването на чуждестранна литература в НБКМ през 60-те години се стреми към максимална пълнота на комплектуването в пределите на интересите и възможностите на държавата. Главна задача е създаване на национален универсален фонд от чуждестранни публикации в НБ и кооперирane с други научни библиотеки в страната.

Успоредно с оповестяването на своята програма за формиране на книжовните фондове в служба на научния процес НБКМ категорично заявява, че разчита на сътрудничество с научните библиотеки в страната: *НБ е заинтересована от това сътрудничество, от укрепването и доразвиването на наличните библиотеки, от тяхното диференцирано и отговорно участие в големите и сериозни задачи, които възникват пред съвременното библиотечно обслужване.*

Извън обсега на НБ остават редица тясно специални научни периодични издания, хиляди излизащи по света научни книги и брошури, изданията на чуждестранните университети, публикациите на международни симпозиуми и други форуми, чуждестранна патентна, стандартна, фирмена и друга документационна литература. Набавянето на цялата тази огромна научна книжна продукция не е по силите и възможностите на НБКМ. В това отношение трябва да се създаде координация със специализираните научни библиотеки, които да набавят онази специална литература, която е необходима на научните работници и специалистите у нас. Само при тясната координация, от една страна, между НБ и специалните библиотеки, и от друга страна, вътре в системата на специалните библиотеки нашата научна и културна общественост ще има добри възможности за сериозни научни проучвания на съвременно равнище. Директорът на НБКМ отправя апел за формирането на тези специални научни библиотеки: *Назрял е моментът, в който някои от наличните най-добри библиотеки, независимо от ведомството, под което се намират, ще трябва да поемат пред нашата общественост отговорността на специализирани библиотеки в точно определен отрасъл на науката и техниката. Взети заедно, те трябва да съставляват една цялостна система, която да обхваща всички основни отрасли и подотрасли на науката и промишлеността, които са развити или предстои да се развият в нашата страна. Координираната система, изградена от тези библиотеки трябва да отговаря на другата характерна черта на съвременната наука – строгата диференциация и специализация. В тях читателят трябва да намери добре комплектуван книжен фонд по определения отрасъл, по-диференцирано и по-оперативно библиотечно обслужване, по-конкретна библиографска помощ и информация, отколкото може да намери в една универсална библиотека, каквато е Народната библиотека.* (160)

През 60-те години директорът на НБ продължава да изяснява и в правителството тази концепция – за възможно най-икономична и ефективна за нашата страна библиотечна система.[33]

Имайки предвид най-новите тенденции в световната практика и скромните финансови възможности на нашата страна, К. Калайджиева отстоява радикалната си позиция, различна от съветската система. В страната да има една централна универсална научна библиотека, в която да се доизгради компактен фонд от чуждестранна литература по всички отрасли на знанието, и да не се създават централни отраслови библиотеки, неминуемо дублиращи се както помежду си, така и с националната библиотека при набавянето на литература по граничните области. Същевременно да се доизгради мрежа от тясно специални научни библиотеки, които да допълват с тясно специална литература и документация комплектувания с монументални издания фонд на НБКМ.

Постановление № 2 прави опит да регламентира сътрудничеството между НБКМ и определен брой библиотеки по точно определен тесен отрасъл от науката и техниката.

Сама по себе си идеята е правилна, икономична и ефективна за нашата страна. По-късно във връзка с подготовката на програмата за „Универсална достъпност на публикациите“ (UAP) по поръчение на ЮНЕСКО бе направено сравнително проучване (499, 487) на съществуващите в различните страни модели за създаване на чуждестранни фондове в научните библиотеки на отделните страни. В публикацията се посочват следните основни модели:

---

[33] Вж. раздел „История на Пост. № 2 на МС от 1970 г.“.

Модел А – при който основният книжен фонд, на чиято база се извършва националното междубиблиотечно книгозаемане, е съсредоточен в една библиотека – като правило националната. Националната библиотека не съгласува комплектуването на своя фонд с останалите библиотеки в страната. Обратно, те сами, без това да е разпоредено, се съобразяват с наличието му и не допускат ненужно и неикономично дублиране;

Модел В – при който националният книжен фонд е разпределен между няколко големи отраслови библиотеки, всяка от които носи национална отговорност при библиотечно-информационното и междубиблиотечното обслужване за даден отрасъл;

Модел С – при който на базата на строго планиране и профилиране обслужването се извършва от голям брой по-тясно специализирани библиотеки;

Модел D – обслужването се извършва стихийно.

Изводът в изследването е, че най-бързо, ефективно и надеждно е обслужването по модел А, с което се обяснява цялостното реорганизиране върху принципа на централизацията, и то в страни, които имат многовековна добре организирана мрежа от специализирани научни библиотеки (Великобритания, Япония, Белгия, Канада, Австралия и др.). Компактният универсален книжовен фонд е адекватен на създадените по-късно автоматизирани информационни системи, включващи машинночитаема информация по всички отрасли на знанието. Така намирането на първоизточниците е улеснено максимално.

Моделите В и С могат да бъдат ефективни само при наличието на висока организираност, но при всички случаи дублирането на гранични области е неизбежно. В практиката съществуват и смесени модели и директорът на НБКМ ратува за създаване на модел АС, тъй като, за разлика от богатите национални библиотеки, българската национална библиотека е в състояние да предостави само много подбрано, макар и изключително ценно ядро от чуждестранна литература, поради което разчита на сътрудничество със специализираните научни библиотеки.

Вместо това у нас се създаде възможно най-скъпата и нерационална за една малка страна като нашата тристепенна система, която може да се означи като АВС или дори ABD. Така например у нас бе създадена екстензивно развита тристепенна мрежа от научни библиотеки: а) в центъра НБКМ със строго подбран универсален фонд; б) втори кръг – централни отраслови библиотеки, които дублират набавянето на основни справочници и списания по редица отрасли и по гранични дисциплини както с НБ, така и помежду си; в) трети кръг – мрежа от библиотеки към всяка централна отраслова библиотека, като вътре в мрежата се допуска дублиране между централната библиотека и малките специализирани библиотеки, както и между самите библиотеки от една и съща мрежа. Така напр. в БАН се съобщава за наличието на 11 библиотеки по биология (297).

При крайно ограничената валутна квота за абонамент на чуждестранна периодика, броят на библиотеките абонати расте за сметка на получаваните в страната заглавия. Така напр. през 70-те години по абонамент се внасят 4000 заглавия в 11 000 екземпляра за 550 библиотеки-абонати.

Поради чести реорганизации в науката и икономиката, а и по субективни причини (нежелание от страна на директорите на централните отраслови библиотеки) указанието на Постановление № 2 за профилиране на научните библиотеки не се изпълни. Не бяха определени поименно специализирани библиотеки, които трайно да носят отговорност за комплектуване на специална литература по точно определен отрасъл. Засили се тенденцията към създаване на силни централни отраслови (а дори и централни универсални библиотеки, какъвто е случаят с Централната библиотека на БАН[34]), които по необходимост набавят най-меродавната основна и гранична научна литература и фактически дублират НБ, а не достига валута за набавяне в библиотеките от нейната мрежа на по-тясно специална литература и документация.

НБКМ смята също, че политиката за изграждане на национален книжовен фонд в България трябва да се разглежда като интегрална част от информационните ресурси на СССР и на социалистическите страни. Във връзка с това К. Калайджиева прави предложение в рамките на СИВ да се създаде регионална система на UAP, която съдържа и осигурява ползването на издаваната по света научна литература и документация. Този въпрос има важно стратегическо научно и икономическо значение не само за нашата страна, но и за цялата социалистическа

[34] Вж. раздели „Библиотека за библиотеките“, „История на Пост. № 2 на МС от 1970 г.“.

общност, поради което се поставя за разглеждане в Съвета на директорите на националните библиотеки от социалистическите страни и в МЦНТИ (158, 466).[35]

За съжаление както на национално, така и на регионално ниво НБКМ не успя да постигне оптимален модел за сътрудничество при набавянето и използването на световната книжовна продукция. Но изработената разумна политика за комплектуването на чуждестранни издания в самата НБ бе проведена последователно и успешно. Тази политика държи сметка за конкретните възможности и нужди на нашата страна, но същевременно се опира на международната информационна система и като интегрална част от нея разчита на международното междубиблиотечно книгозаемане.

Периодичен фонд

Бурните темпове на индустриализация и на развитие във всички сфери на социалистическото общество наложи на българската национална библиотека рязко да засили доставянето на чуждестранни периодични издания. Известно е, че през 20 в., и особено след Втората световна война, в резултат на научно-техническата революция, предпочитанието към научните периодични издания рязко се повиши. Броят на издаваните в света и на новопоявяващите се периодични издания с всяка измината година се увеличава, за да се стигне до невъзможност да се определи количеството и качеството им. Поради бавното отпечатване на монографията, научните работници и специалистите на нашето съвремие предявяват определено предпочитание към разнородните видове периодични издания, от една страна, като трибуна за бързо оповестяване на свои научно-практически достижения, и от друга страна, за следене на новостите в своята област. Това предпочитание особено ясно личи в природо-научните дисциплини, в медико-биологичните и техническите науки (111).

Периодичният фонд, който в миналото заемаше второстепенно място в библиотеките, неусетно се превърна в основната, най-съществената част от книжовните богатства на всяка библиотека, която се стреми да бъде в крак с новите изисквания и да допринася полза на обществото. Това наложи коренно нова концепция за бъдещото развитие на националните библиотеки (доскоро с хуманитарен профил) и за приоритетното финансиране при комплектуването на периодика. Периодичният фонд се превърна в най-търсения, с най-голям коефициент на използваемост. Това е възможно благодарение на аналитичната оценка и многоаспектното разкриване съдържанието на периодичните издания, извършвани от специализирани информационни центрове. Като продукти на тяхната огромна предварителна работа библиотеките получават наготово редица информационни издания с улесняващи многоаспектни показалци. Без съмнение, благодарение на тях периодичният фонд в библиотеките е широко търсен и използван. Въвеждането на автоматизацията още повече и дори някак неочаквано задълбочи тази тенденция. Днес ЕИМ за броени секунди показва на дисплея списък на търсените по дадена тема материали, основната част от които са публикации в периодичния печат. Автоматизацията адекватно увеличи тяхното бързо търсене. Днес един от белезите, по които се съди за годността на една библиотека да осигури съвременно библиотечно информационно обслужване, е качеството на периодичния ѝ фонд, както и улесненията за бързото му използване.

Тази нова тенденция своевременно бе доловена от националните библиотеки в някои високоразвити страни, които създават възможно най-пълно комплектуван фонд от издаваните по света научни периодични издания и предоставят най-нови и модерни условия за използването им. В други държави се заговори за добре подбрано ядро от най-меродавните и търсени научни списания в националната библиотека, което авторитетно да се предостави за ползване от библиотеките на цялата страна, като същевременно се координира комплектуването на доставяната периодика с други библиотеки, с цел да се създаде национален фонд. Проблемът за комплектуването и използването на периодичните издания през последните десетилетия се свърза с реалните и практически стъпки за реализиране на такива информационни програми на ЮНЕСКО, каквато е програмата за универсалната достъпност на издаваните в света издания (UAP).[36]

[35] Вж. раздел „Международни контакти“.

[36] International congress on Universal Availibility of Publications, Final report. (PgI)82/UAP (6) – Paris, NESCO, 1982.

Историята, свързана с изграждането на периодичния фонд в НБКМ в разглеждания етап от развитието ѝ, е твърде интересна и показателна на фона на новите тенденции в развитието на националните библиотеки в света през втората половина на 20 в.

Както повечето от европейските национални библиотеки, българската национална библиотека в миналото е с хуманитарен уклон и твърде далеч от проблемите на икономическото и научно-техническото развитие на България до Втората световна война. Това дава отражение върху количеството и качеството на нейния периодичен фонд, който носи белезите на оскъдното финансиране в една икономически изостанала държава. Периодичният фонд, който остава като наследство от старата национална библиотека, освен всичко друго е претърпял и преките удари на Втората световна война. Спасените след войната периодични издания след направената проверка наброяват 11 003 заглавя вестници и списания в 53 745 тома (41). Заварените книги са четири пъти повече от периодичните издания.

Най-беглият анализ на заварения предвоенен периодичен фонд показва, че е беден на чуждестранни периодични издания. Основната му част са българските списания и вестници (значителна част от тях – кратковременни, случайни и нередовни), постъпвали в НБ в продължение на 66 години. Чуждестранната периодика е малко и в преобладаващата си част на руски език. Началото на руските списания и вестници е поставено веднага след основаването на НБ като резултат от дарения на руски обществени организации, учреждения и частни лица. Между тях има ценни списания, които по-нататък Библиотеката редовно поддържа до Октомврийската революция.

Броят на западните с изключително хуманитарен профил списания и вестници е малък, но някои от тях са подбрани в миналото с вещина и редовно поддържани в продължение на десетилетия.

И така, българските, ценните руски и някои по авторитетни за времето си западни периодични издания са културното наследство, върху което предстои да се изгражда периодичният фонд на националната ни библиотека след 1944 г. А този фонд трябва да играе първостепенна роля за превръщането на националната ни библиотека в институция, която обслужва научния прогрес на обществото.

Интересът към българския периодичен печат в първите следвоенни години е изключително голям, защото служи не само за научни проучвания на изминалия исторически етап от развитието на страната, но и като източници на най-различен вид справки. Налага се бърза организация на периодичния фонд и изработване на елементарни каталози и картотеки, за да стане той използваем за читателите. А както е известно, вследствие на бомбардировките са изгорели каталозите, липсват инструкции, класификационни схеми и опитни библиотечни кадри за изработването им отново. По силата на тези трудни обстоятелства справочният апарат, т.е. каталозите и картотеките за периодичния печат се подготвят няколко пъти – най-напред съвсем елементарно, а след натрупването на съответен опит, се изработват трайни правила за описание (269, 270) и други нормативни документи и инструкции, въз основа на които се прави рекаталогизация.

Много по-съществена пречка през този период е липсата на нова концепция както за задачите и перспективите на националната библиотека при обслужването на научния прогрес в социалистическото общество, така и за новата роля на периодичния печат като неделима част от научно-техническия прогрес. За утешение трябва да се каже, че настъпващата научно-техническа революция заварва неподготвени не само българската, но и всички европейски национални библиотеки. Инерцията от миналото, старите концепции за задачите на националната библиотека от капиталистическа България, продължават да дават своето отражение цяло десетилетие след 1944 г. Така напр. през 1955 г. се изготвят „Основни принципи при набавянето на литература в НБ и разграничаването ѝ от други библиотеки в страната“.[37] По отношение на периодиката дословно се казва следното: *Отношението между томовете книги и периодични издания, поддържано сега 10:1 очевидно трябва да се увеличи на 5:1, т.е. при годишен прираст 50–55 хил. тома книги, периодичните издания ще бъдат 11 хил. тома или около 3733 заглавия. НБ днес набавя 1807*

[37] арх. ед. 3643, л. 1–8.

заглавия. Документът поддържа тезата за хуманитарен насоченост на НБ. Предвижда се списанията по точните и приложните науки да се комплектуват в специализираните научни библиотеки.

Като се има предвид, че по това време българската национална библиотека все още е изолирана и не е запозната с опита и постиженията на високоразвитите национални библиотеки, изготвянето на такива твърде остарели принципи може да се обясни и оправдае.

Новите идеи трудно си пробиват път и напълно обяснимо е, че в българската национална библиотека през първото следвоенно десетилетие не е изкристализирало схващането за периодиката като основната, най-съществената част от фонда на една съвременна научна библиотека. През този период отношението към този фонд е като към заварено дете. Преди всичко мястото на периодичния печат в структурата на НБ е неизяснено. Повече от десет години не се създава самостоятелна служба. В „Доклад на комисията за цялостно подобряване работата на НБ“ (1952)[38] се прави предложение да се създаде комплексен отдел „Периодичен печат“, но самостоятелна служба се обособява едва през юли 1954 г.[39] Дотогава работата с периодичния печат е разделена между отдел „Набавяне“ (където се правят поръчки и се инвентират) и отдел „Обработка“ (където се извършва текущата регистрация и каталогизирането).

Очевидно недооценявана и подценявана (*става дума за чуждата периодика*), *никой не мисли в цялост за проблемите, които са свързани с издирването, комплектуването и обработването на един солиден фонд от избрани научни списания, от тяхното системно и текущо поддържане* – с горчивина констатира новоназначеният ръководител на служба „Периодика“ Ю. Дюкмеджиев. Поради лошата организация до 1954 г. положението с текущата периодика е катастрофално. Така напр. текущата регистрационна картотека съдържа 1450 картона, но около 70% от списанията и вестниците не се получават редовно. *Надали 500–600 заглавия по това време могат да бъдат приети за редовно получавана текуща периодика*, прави рекапитулация на завареното Ю. Дюкмеджиев. Тази констатация съвпада и с други констатации. Така например в отчета на отдел „Ползване“ за 1949 г. се посочва, че само 535 периодични издания се получават редовно.

Немаловажни са и други пречки – като липсата на валута в следвоенния бюджет на страната и неустановени книгообменни връзки с библиотеките по света поради дългата изолация на България.

Първото десетилетие след социалистическата революция е характерно с много бързо увеличение на книжовния фонд на Библиотеката. Заварените през 1944 г. 149 221 тома, през 1954 г. вече нарастват повече от двойно – на 360 771 тома. Не може да се каже същото за периодиката. Заварените 11 002 заглавия от предвоенния период нарастват през 1954 г. с 3241 заглавия (предимно български и получаваните от социалистическите страни периодични издания). Бавният ръст може да се обясни с изложените по-горе обективни и субективни причини.

Такова е наследството, което получава в края на 1954 г. ръководителят на новосъздадената служба „Периодичен печат“. За Народната библиотека Юрий Дюкмеджиев е една находка. Юрист по образование, ползващ няколко европейски езика, с широка обща култура и чувство за новото, със способности за анализ и синтез, с трудолюбие, любов и интерес към извършваната от него творческа дейност, Ю. Дюкмеджиев извършва едно голямо дело – изгражда уникални фондове от чуждестранни научни периодични издания и от справочна литература. Той има огромни заслуги за превръщането на НБКМ през 60-те и 70-те години в съвременна научна библиотека на европейско равнище. Това твърдение се базира и на оценките, направени от директора на Британската национална библиотека за книгозаемане и от отговорника за набавяне на чуждестранна литература в Държавна библиотека „В. И. Ленин“ – Москва. При посещението си в НБКМ през 1967 г. д-р Д. Ъркарт обстойно разглежда чуждестранната периодика и справочници в подръчните фондове на научните читални, като в заключение заявява: *Бих желал повече английски библиотеки да притежават вашите отлично комплектувани колекции.* Като се има предвид, че д-р Ъркарт е директор на най-добре комплектуваната английска библиотека с периодични издания и справочници и е един от най-изтъкнатите библиотечни теоретици и строители на модерното библиотечно обслужване, оценката му е меродавна.

[38] арх. ед. 993, л. 81–93.
[39] арх. ед. 962, л. 62.

При посещението си в България О. А. Дяконова (по това време отговорен сътрудник в отдел „Комплектуване“ на Ленинската библиотека) изразява съмнение, че отговорната работа по подбора на чуждестранната периодика може да се извършва успешно само от един човек. След като се запознава непосредствено с практическите постижения и теоретическите постановки, прилагани в служба „Периодичен печат“, Дяконова заявява: *Възможно е в случай, че този човек е Ю. Дюкмеджиев, но едва ли някой друг.*

Политиката на комплектуването във всяка библиотека се формира лично от директора. През 1956 г. новоназначеният заместник-директор на НБКМ (Поради боледуването на Г. Михайлов, К. Калайджиева фактически ръководи основните библиотечни дейности на НБ, включително комплектуването ѝ) с ентусиазъм възприема съвременните концепции – националната библиотека да се откаже от спокойното си и безметежно съществуване като музей на книжовни уникати и да преустрои цялата си дейност като активна институция, обслужваща културното и научно-техническото развитие на страната.

За формирането на тази концепция допринасят редица събития: Пети конгрес на БКП, директивите на Комитета за култура през 1952 и 1955 г. за перспективното развитие на българската национална библиотека, прогресивният опит на Ленинската и Ленинградската публични библиотеки, успешно обслужващи съветското общество като универсални научни библиотеки (394, 397), триседмичният симпозиум на ЮНЕСКО за европейските национални библиотеки през 1958 г. (481), реорганизирането на Британската библиотека през 60-те години като универсална научна библиотека (443, 451, 503). Международната библиотечно-информационна теория и практика се следи с огромен интерес от ръководството на НБКМ и творчески се адаптира към условията и възможностите на нашата страна. К. Калайджиева разработва теоретическите постановки за ролята и функциите на българската национална библиотека при обслужването на научния и техническия прогрес (160).

Ю. Дюкмеджиев възприема новата концепция за българската национална библиотека и се заема да я реализира творчески в поверения му сектор – при комплектуването и формирането на периодичния фонд. Той всестранно обмисля основните принципни положения и ги синтезира в теоретически постановки, които стават ръководство в практическата му дейност (111–114).

Възприемат се няколко изходни позиции при изработване принципите при комплектуването на периодиката в НБ:

1. Българската национална библиотека трябва решително да засили набавянето на научни списания, защото през последните няколко десетилетия не книгата, а списанието е главно средство за информация на учения поради бързината, с която се издава.

2. НБ трябва решително да засили комплектуването на научна периодика от фундаменталните и приложните науки. Набавянето на българска и руска литература по всички отрасли на знанието по необходимост превръща НБ в универсална библиотека. Тя е най-голямата научна универсална библиотека за страната, тя не може да остане безучастна към нуждите на живота, към общественото и икономическото развитие. Социалистическото строителство се нуждае остро от научна литература най-вече в областта на точните и приложни науки и съществуващият в момента вакуум трябва да бъде запълнен.

3. НБ е за кооперирane усилията на големите библиотеки и за сътрудничество с тях върху основата на общ план за съгласувано набавяне,[40] защото съвременната книжна продукция, вкл. списанията, е огромна и е немислимо, непосилно и невъзможно за отделна библиотека в малка страна сама да набави всичко необходимо.

Още в ранната му публикация „Принципни положения при комплектуването на чуждата несъветска периодика...“ (1955 г.) много добре са формулирани основните принципи и методиката за подбора. Постановките са научно обосновани и служат като опорни точки в практическата работа на служба „Периодичен печат“ веднага след създаването ѝ.

Ю. Дюкмеджиев си набавя справочна литература, въз основа на която може да черпи многоаспектна и актуална информация за световната периодика. Още през 1955/56 г. за целта се използват наличните справочници в НБ и ББИ, въз основа на които за първи път се прави

[40] **Дюкмеджиев,** Ю. Съгласувано набавяне на западната периодика в нашите библиотеки. – *Библиотекар*, 1963, № 12, с. 5–10.

задълбочено библиографско издирване на всяка поръчка. *Абонаментът за 1956 г. бе грижливо подбран, като се въведе анотиране на всяко подписано за абониране заглавие*. Същевременно се поръчват редица нови основни справочници за чуждестранна периодика. С течение на времето служебният справочен апарат се разраства и се превръща в изключително ефективен и ценен инструмент, въз основа на който НБКМ първа в страната получава информация за най-новите, най-ценните и най-перспективните научни списания.

Комплектуването на периодичния фонд в НБ се извършва на три етапа. През първите 2-3 години (1955–1957), след създаването на отделна служба „Периодичен печат", се набавят най-необходимите списания, без които една национална библиотека не може да съществува. В отчета за 1957 г. се съобщава: *Библиотеката вече формира в едри линии основното ядро на своите периодични издания, считани за необходимия минимум. Заглавията на текущо набавяните периодични издания през последните три години бяха повече от удвоени (1500 през 1954 г. – 3730 през 1957 г.). Осъществи се и богато разнообразяване на периодиката, което отговаря напълно на изискванията, поставени пред една национална библиотека. Така със своите над 800 текущи заглавя по техника НБ съперничи с библиотеката при Политехниката и всички други специални технически библиотеки у нас. Със своите над 400 медицински списания Библиотеката се очертава като първостепенен център на медицинска периодика, който не отстъпва на библиотеката при Висшия медицински институт. Същото е положението и с другите отрасли на науката. А с периодиката из областта на хуманитарните и социални науки – НБ няма съперник.*

След 1957 г. започва вторият, най-плодотворният за периодиката на НБ етап. Ежегодно се доставят над 1000 отлично подбрани нови научни списания, при това балансирано, по всички отрасли на знанието (вж. приложените статистически таблици). Общият брой на текущо получаваните периодични издания в НБ през 1964 г. надхвърля 10 000 заглавия. Надмината е фазата за издирване и доставяне на задължителния минимум от 2000–3000 фундаментални, най-авторитетни в науката заглавия, без които една съвременна национална библиотека не може да изпълнява елементарните си задължения. Достигнатото през 1964 г. ниво от 10 000 заглавия гарантира вече на НБКМ качествен скок, който я превръща в модерна, съвременна библиотека на европейско равнище. Създадено е ядро от най-често реферираните в авторитетните световни информационни центрове научни списания. Те гарантират на българския читател да намери веднага в НБ над 70% от необходимите му статии.

Количественият ръст на комплектувания периодичния печат в НБ е отразен в приложената статистическа таблица. Същевременно друга статистическа таблица дава представа за процентното съотношение между хуманитарните и естествените науки.

Характерни черти на периодичния печат в Народната библиотека. Броят на текущо получаваните в НБКМ научни списания е впечатляващ, като се има предвид, че е близък до количеството на получаваните в Ленинската библиотека.

Статистически данни за набавянето на периодиката в НБКМ за периода 1954–1978 г.

Година	Всичко текущи загл.	Нови заглавия (прираст)	Инвентирани томове	Всичко т. периодика в НБКМ
1954	1451	–	–	76051
1955	1895	444	13353	89404
1956	2576	681	4759	94163
1957	3731	1155	5029	99192

1958	4586	855	5117	104309
1959	5807	1221	10750	115059
1960	7485	1678	10393	125452
1961	8603	1118	11600	137052
1962	9478	875	14575	151627
1963	10196	718	12450	164077
1964	11168	972	11213	178290
1965	12014	846	12353	187643
1966	12976	962	14680	202323
1967	14168	1192	13658	215981
1968	9978	697	14924	230905
1969	10793	820	14535	245440
1970	11595	802	15572	261012
1971	12376*	781	19293	280305
1972	9212	421	19727	298032
1973	10094	927	17539	315571
1974	9684	749	16187	349659
1976	9677	582	15795	365454
1977	9699	551	16721	398984
1978	9615	724	17885	416869

*Забележка. От 1969 до 1971 г. вкл. новите заглавия периодични издания автоматично са прибавяни към статистическите данни от 1968 г., без да се вземат предвид спрелите и неполучавани вече заглавия. След 1972 г. статистиката за ежегодно редовно получавани в НБ издания е вярна (арх. ед. 4000, л. 20, 21, 28).

Съотношение на положителните към обществено-политическите науки (в текущи заглавия)*

Година	Общо получавани текущи загл.	Текущи загл. положителни науки**	Текущи загл. обществени науки	Процентно съотношение
1944–54	–	6867***	15583***	30:70
1955	1895	984	911	51.9:48.1
1960	7485	4450	3035	59.5:40.5
1963	10196	6064	4132	59.5:40.5
1964	11168	6577	4591	58.9:41.1
1965	12014	7036	4978	58.5:41.5
1966	12976	7576	5400	58.4:41.6
1967	14168	8333	5835	58.8:41.2
1968*	9973	5957	4016	59.7:40.3

*Това процентно съотношение се запазва и за следващите 10 години.

**Положителни науки е опит за обобщаване на природонаучните и приложните науки.

***Посочените данни за периода 1944–1954 г. са дадени не в текущи заглавия, а в томове, тъй като няма статистически сведения за текущо получаваните в тези години заглавия.

За малка страна като България това е голямо постижение. Но количеството никога не е било и не е най-съществения елемент в политиката на комплектуване в съвременната библиотека. Периодичният фонд на НБ е ценен с точно очертаните принципи, въз основа на които той е

изграден, както и със стриктното и последователно спазване на тези принципи. За една национална библиотека в малка страна, с ограничен финансов, книгохранилищен и кадрови капацитет, това е задължително условие, но не във всяка страна се спазва. А при формирането на периодичния фонд в НБКМ тези принципи не само се спазват, но са обмислени, систематизирани и така взаимосвързани, че е създадена теоретическа постановка – формула, която може да се използва от всяка съвременна национална библиотека на една по-малка страна, в която и да е част на света.

Какви са **принципите за подбора и какви са практическите резултати от спазването им?**

Преди всичко при подбора измежду стоте хиляди, излизащи в света чуждестранни периодични издания, в НБ последователно се дава приоритет по **езиков принцип** на най-често ползваните у нас езици – руски, английски, немски, френски и по-ограничено италиански и испански. Колкото и авторитетни да са периодичните издания от страни с рядко използвани у нас езици (японски, китайски, скандинавски и др.), те не се доставят, защото икономически по-изгодно е рядко търсените от тях материали да се доставят по междубиблиотечно книгозаемане от други страни. Изключение от този езиков принцип се прави само за периодичния печат от социалистическите страни, тъй като немалко българи ползват тези езици, защото са учили или специализирали в някоя социалистическа страна, а и набавянето е улеснено от културните спогодби.

Приведените сравнителни данни дават представа как е спазван езиковият принцип при динамичното комплектуване на текущите периодични издания в българската национална библиотека:

Година	Общо загл.	Бълг. ез.	Руски ез.	Англ. ез.	Френски ез.	Нем. ез.	Др. слав.	Итал. ез.	Ориент. ез.	Др. ез.
1949*	783	353	148	117	41	255	2	–	–	47
1957**	3731	1412	1200	594	298	878	294	54	28	299
1971***	12,376	2881	2622	2780	694	1584	955	84	28	848

*Това е първата следвоенна година, в която се дават статистически сведения. Цифрите обаче не отговарят на действителното положение, защото само 535 периодични издания се получават редовно.

**Това е годината, през която се поставя началото на съвременния периодичен фонд в НБ.

***През 70-те години съотношението на получаваните списания по език остава непроменено.

На първо място сред текущо получаваните чуждестранни периодични издания са тези на руски и английски език, следвани от немскоезичните. В сравнение с 1957 г. през 70-те години броят на получаваните руски периодични издания се е удвоил – набавено е всичко, което е в интерес за страната ни. Удвоен е също броят на френско- и немскоезичните периодични издания. Същевременно получаваните от САЩ и Великобритания научни списания са увелични близо четири пъти, а от Чехословакия, Полша и Югославия – три пъти, т.е. чрез максимално използване на културните спогодби е набавено всичко, което представлява интерес за България.

Приоритетното набавяне на езиков принцип напълно отговаря както на световните тенденции след Втората световна война, така и на читателското търсене в страната ни. Така напр. Международната федерация на документалистите (FID) препоръчва всички научни публикации задължително да имат резюмета на английски и руски език, тъй като след Втората световна война те са най-разпространените при научното общуване езици.

За да получи представа как практически се използва периодичният печат от читателите на НБКМ, през 1964–1965 г. се провежда специално наблюдение върху ползването на чуждестранните научни списания(165–168). Както следва да се очаква, на първо място по брой на четените заглавия и по многократното им използване са руските периодични издания, защото за българите руският е най-близкият език. И за текущо, и за ретроспективно търсене най-често ползваните списания след руските са периодичните издания от следните държави: САЩ, ФРГ, ГДР, Великобритания и Франция. След тях следва търсенето на периодични издания от Чехословакия, Полша и Югославия. Това наблюдение върху читателските интереси напълно потвърждава правилността на възприетите принципи за подбор по език. Същевременно

набавянето на научни списания, издавани на най-често ползваните в България езици, се покрива с изискването те да бъдат авторитетни от научно гледище, тъй като страните, където те се публикуват през втората половина на 20 в., са водещи в науката.

Научната авторитетност е вторият принцип, който стриктно се спазва при подбора на ядрото от периодични издания в НБКМ. Като се има предвид колко трудно е да се направи обективна преценка от тази гледна точка, българската национална библиотека се опира на компетентността, която притежават научните информатори в най-големите отраслови информационни центрове в света. Сверяването списъците на списанията, които се реферират в няколко най-авторитетни информационни издания от един и същ отрасъл на знанието, повтарянето на едно и също научно списание като обект на реферирane във всички или в няколко от тези информационни издания, е сигурен обективен критерий за набавянето му и в България. Практически по този начин се създава и връзка между информационното търсене и незабавното намиране в Библиотеката на най-често цитираната в реферативните и в други информационни източници периодика.

Като опитен библиограф, Дюкмеджиев прави и редица други допълнителни проверки, за да установи дали подбраното заглавие се смята за авторитетно и от гледна точка на най-добрите съвременни библиотеки. За целта прави сверки с техните акцесионни бюлетини, както и с печатните сводни каталози за периодика в най-развитите в научно и културно отношение страни.

Редица периодични издания притежават специфични особености и качества, по които може да се съди както за тяхната научна стойност, така и за абсолютната необходимост да бъдат набавени. Библиографските и информационни издания от всички отрасли на знанието са средство за информация и ориентир сред огромната печатна продукция в света, предварителен етап при всяка научноизследователска дейност. Чрез тях всяка национална библиотека спасява своята страна от научна изолация, защото въпреки че не може да набави цялата световна книжнина, имайки обаче всестранна информация, има начин да набави издирените по библиографски път материали.

Специално внимание се отделя и на друг тип периодични издания – обзорните, известни под типовите названия като *Advances in...*, *Итоги наук* и др. Те се набавят с приоритет и се полагат много грижи за тяхното редовно доставяне.

Подобна изключителна стойност имат и други справочни периодични издания, които дават отговор на разнообразни въпроси из разни области на знанието и практическата дейност.

Служба „Периодичен печат“ своевременно осъзна тяхната неоценима стойност за справочно-информационната дейност на националната библиотека и ги достави с максимална пълнота. В НБ се получават около 1300 справочни и информационни периодични издания – един уникален фонд, с който може да се гордее всяка съвременна библиотека и в най-богатите страни.

За научната значимост на едно периодично издания гарантира и неговият издател. НБ се стреми да достави изданията на съветските академии на науките, както и на други съветски научни институции, публикуващи в т.нар. продължаващи издания, резултатите от своята научноизследователска дейност. Няма съмнение, че периодичните издания от рода на английския Journal of Chemical Society или Journal of the American Chemical Society и на подобни научни общества, дружества, академии и институти със световна известност са авторитет в науката и нерядко са водещи в дадения отрасъл. Ето защо и този тип издания са набавяни в НБ редовно и във възможната пълнота.

Тези примери се дават като илюстрация за обективните опорни точки и критерии, въз основа на които се извършва подборът на всяко научно периодично издание в Библиотеката.

При формирането на периодичния фонд в НБ последователно се спазва и друг важен принцип – **отрасловият**, целящ да представи взаимовръзката между научните публикации в резултат на интеграционните процеси в науката. След като националната библиотека възприема политиката на универсална многоотраслова библиотека, периодичният фонд се комплектува много динамично с най-значимите научни списания (на най-често ползваните езици) за всеки отрасъл на знанието. Само за 10 г. (1955–1965) службата много усилено, с невероятни темпове за една сравнително неголяма национална библиотека набавя най-ценните и основни списания в техническите, медико-биологичните, физико-математическите, химическите и други фундаментални и приложни науки.

Приложената статистическа таблица за периода от 1954 г. до 1978 г. дава представа по години и в абсолютни цифри за този динамичен процес. През 1971 г., а това важи изобщо за

70-те години, в НБ се набавят 2396 заглавия текущи списания по обществено-политически дисциплини, 695 – по литературознание и художествена литература, 354 – по изкуство, 2076 по медико-биологични науки, 1294 – по природо-научни науки, 726 – по селско стопанство, 3197 – по техника, 1279 – библиографско-информационни и 444 общи. Общото съотношение между хуманитарните и фундаменталните природни и приложни науки от 88% към 12% за заварения от миналото периодичен фонд достига през 60-те и 70-те години съотношението 40% към 60% в полза на приложните и точни науки.

С достоверност може да се твърди, че обществено-политическите науки не са ощетени. Така напр. за 1949 г. в годишния отчет на НБ се сочат 48 текущи периодични издания по художествена литература и литературознание. През 70-те години те са увеличени 12 пъти и наброяват 695 заглавия. Петнадесет пъти е увеличен броят на списанията от обществено-политическите дисциплини (от 340 заглавия през 1949 г. на 5000 заглавия през 70-те години).

Заваренията беден, едностранно комплектуван предимно с обществено-политически насоченост периодичен фонд на НБ след 1955 г. последователно, добре обмислено и целенасочено се превръща в съвременен универсален, застъпващ балансирано всички отрасли на знанието. Благодарение на него НБКМ се преобразява в модерна научна библиотека, развиваща се в унисон със съвременните тенденции в най-добрите национални библиотеки от втората половина на 20 в. Фондът от актуална научна периодика, съдържаща богата информация, е база за добро библиотечно-библиографско обслужване на обществото.

Извършеното през 1964 г. наблюдение (165–168) върху използуваната научна периодика в читалните на НБКМ доказва необходимостта от универсално комплектуван фонд. Докато преди 1944 г. НБ е имала изключително хуманитарен профил, сега картината на използваната литература е съвсем друга. Читателите търсят периодични издания от всички отрасли на знанието.[41]

Автоматизацията на информационните процеси и новите технологии създадоха многоотраслови, компактни многомилионни информационни бази данни. През 70-те години компактната машинночитаема информация изисква и компактен универсален периодичен фонд, тъй като чрез него се гарантира адекватно на бързото автоматизирано информационно търсене – съответно бързо използване и на първоизточниците.

При комплектуването на периодичния фонд в НБ се спазва и един друг много важен принцип – **принципът за перспективност**. По времето, когато ентусиасти в Библиотеката се стремят да подберат най-ценното, най-значимото от световната научна литература, научно-информационното ниво на цели категории ползватели е все още много незадоволително. Така напр. българските технически кадри по това време нямат необходимата езикова, библиографска, а може би и професионална подготовка, за да търсят и следят западните технически списания. Констатацията не е голословна, а се базира на направени наблюдения. През 1964 г. в НБ са регистрирани като читатели 25% от работещите в София инженерно-технически кадри. При извършеното наблюдение за четената литература в читалните на НБ през 1964 г. тези читатели са потърсили едва една седма от общо получаваните тук 3400 технически списания. От тях повече от половината са изключително ценни и авторитетни списания на най-развитите в техническо отношение страни. За съжаление през този период инженерно-техническите кадри не ги ползват – от посочените по-горе 487 текущи технически списания 418 са на руски език.[42] Същото явление се наблюдава и при търсенето на по-стари годишнини по техническите дисциплини – ползвани са 655 списания, от които 596 са руски. Този извод се потвърди и от анализа, който бе направен от сътрудници на НБ върху цитираната литература в български технически публикации (283). Следователно НБ по това време е наясно, че значителна част от комплектуваните с толкова много усилия научни списания, ще останат на първо време неизползвани или ще се ползват слабо. Библиотеката обаче гледа в перспектива към бъдещето, когато научно-техническият прогрес неминуемо ще събуди интереса към научната литература, когато кадрите ще имат по-висока езикова, библиографска и професионална квалификация. За това време Библиотеката се

[41] Вж. раздел „Обслужване на читателите“.

[42] **Калайджиева**, К. Проучване на читателските интереси на инженерно-техническите работници. – *Изв*. НБКМ, 6, 1968, с. 193–217.

готви своевременно, за да може да предостави на читателите в близкото бъдеще, най-ценните списания и то във възможно най-пълна комплектност. *Библиотеката трябва да изпреварва, да предугади бъдещите нужди на читателя, а не да догонва търсенето със закъснение* – смята Ю. Дюкмеджиев.

Нещо повече, НБ има голяма заслуга за „улавянето" на започващи да излизат списания от съвършено нови отрасли, за които все още в България не се говори, като напр. бионика, кибернетика, автоматизация, наука за космоса, атомна енергетика, криогеника, геронтология и др. Научният библиотекар, който има възможност да следи най-нови информационни източници, е уверен, че на тези списания ще им „дойде времето" и се стреми да ги комплектува пълно, още от появяването с оглед на бъдещите нужди. Това обновяване на периодичния фонд, допълване с най-новото в развитието на науката, се извършва с голям ентусиазъм и с чувство за добре изпълнен дълг пред българската наука и култура. За съжаление в края на седемдесетте години поради ескалацията на цените в западните страни за научните списания и неадекватното покритие на левовото финансиране на Библиотеката, всички усилия са насочени само към запазването без съкращения на вече комплектувания периодичен фонд. За поръчване на нови заглавия няма реална възможност, въпреки че в картотеката са набрани над 2000 картона на започващи да излизат нови, особено важни периодични издания. Картоните са червени, за да напомнят, че набавянето им трябва да се счита за важно и спешно, но за тях така и не идва ред.

Въпреки многобройните обективни трудности,[43] с висок професионализъм се комплектува една от основните колекции на НБКМ – периодичният фонд.

Този комплексен универсален фонд от отлично подбрани авторитетни научни списания създава на НБКМ възможността да поеме и много съществена функция на съвременната национална библиотека – да се превърне в библиотека за останалите библиотеки в страната, като ги обслужва с репродуцирани форми чрез междубиблиотечното книгозаемане.

Същевременно универсалният периодичен фонд на НБ е ядрото, около което се формира националният книжовен фонд на страната в кооперация с останалите научни библиотеки. НБКМ лансира идеята и апелира към големите библиотеки за активно сътрудничество по осъществяване на един национален кооперативен план за доставка на нова периодика.[44] НБ счита, че влизащата в страната текуща периодика, макар и разпръсната из нашите библиотеки, може и трябва да бъде разглеждана като нещо цяло и неделимо, като „общонационален фонд на чуждестранната периодика". Всяка библиотека, участваща в това сътрудничество, трябва да добие съзнанието, че е част от един национален библиотечен организъм. Единствено на такава кооперативна основа, при разумен национален план за доставка и при поделяне на задълженията, би могла да се реши задачата за необходимото чувствително увеличение на влизащите у нас периодични заглавия, би се премахнала неоправданата многоекземплярност на известни заглавия и недоставянето на необходимия единствен документационен екземпляр от други. За съжаление реализацията на такъв кооперативен план не се осъществява. Поради финансови затруднения във всички библиотеки не се доставят допълнително 3–4 хил. новоиздавани научни списания, излизащи в края на 70-те години по света, чиято научна значимост е безспорна.

Заслуга на НБКМ през този период е, че въпреки крайно ограничените валутни ресурси, въпреки лошата работа на монополната търговска организация, доставяща абонираните списания, въпреки че държавата не е утвърдила национален план и стратегия за доставянето на чуждестранна литература и документация, българската национална библиотека успя да създаде научна концепция и да я реализира в практиката, създавайки онзи критичен минимум от световна научна периодика, без който една страна не може да се развива.

Това теоретическо и практическо постижение на НБКМ бе забелязано от IFLA и ЮНЕСКО. Представител на България бе поканен да участва като експерт при подготовката на програмата UAP (която се базира на формирани национални книжовни фондове във всяка отделна страна) (466).

---

[43] Виж по-нататък раздел „Средства и пътища за реализиране политиката на комплектуване".

[44] През 1968 г. Юрий Дюкмеджиев изнася пред Централния квалификационен семинар за библиотекарите от научните библиотеки доклад на тема „Значението на периодичното издание за научния прогрес и необходимостта от създаване на национален фонд от чуждестранна периодика у нас".

Справочен фонд

Решаващ фактор за действителното превръщане на НБКМ в справочно-информационен център с широки потенциални възможности е фондът от български и чуждестранни справочни издания. За цялостното разкриване на българската книжнина чрез текущата национална библиография и големите библиографски репертоари става дума другаде, поради което тук се прави кратък преглед на чуждестранния справочен фонд.

От средата на 50-те години, след като се възприема курс към превръщането на НБКМ в универсална научна библиотека, обслужваща научния и техническия прогрес, започва приоритетно набавяне на всички видове чуждестранни справочници, които дават възможност да се извлича информация за световната литература и документация във всички възможни аспекти.

Ако приемем, че създаването на универсален книжен фонд за всички отрасли на знанието и за всички видове научна литература е недостижима задача за малки страни с ограничени финансови възможности, то изграждането му в неговия „микрообраз" – под формата на универсален спраночен фонд – е реално постижима задача, смята Ю. Дюкмеджиев, който наред с периодичния фонд, изгражда справочния фонд на НБ.

Комплектува се пълна колекция от чуждестранни **регистрационни библиографии и индекси**, предоставящи неколкостепенна информация (месечна, годишна и за големи периоди) за издаваната в почти всички културни страни книжовна продукция в цялото ѝ многообразие – книги, периодични издания, статии, официални публикации, дисертации, библиографии и т.н.

Набавят се **многотомните печатни каталози** на Конгресната, Британската, Френската национална библиотека, които по същество са международни библиографии на световното книгоиздаване.

Текуща информация може да се черпи и от ценните **кумулативни указатели за книги** (British books in print, American book publishing rekord и др.); от указателите за периодични издания (Guide to British journals, Willings press guide, Repertoire de la press publications periodiques francaise и др.); от указателите за статии (British humanitues index, British technology index, reader's guide to periodical literature и др.), също така указатели за дисертации; за официални издания и др.

Изключителен ценен източник за информация са и **библиографските указатели за статии в периодичния печат**. Във всички социалистически страни статиите се представят в общи регистрационни бюлетини, докато в западните страни са обект на отрасловите информационни центрове. Наред с тях, в НБ се набавят всички библиографски справочници, обхващащи поцялостно статиите, като напр. Internationale Bibliographie der Zeitichriftenliteratur aus allen Gebieten – която включва научни статии от 80 страни; Bulletynue synaletyque; Reader's guide to periodical literature; Current contents; The Times index; Zeitschriften Nachweis von Aussätzen aus 200 deutschen Zeitschriften и др.

Набавят се и всички рецензионни библиографии за новоиздадени книги, тъй като са ориентир за качеството на най-добрите измежду стотиците хиляди ежегодно издавани в света заглавия.

Получават се редовно указателите, регистриращи официалните и служебните издания на САЩ, Великобритания, Германия, Франция, Канада и др., както и пътеводителите за изданията на ООН и на други международни организации.

Набавят се и указателите за материалите от проведени научни конференции, симпозиуми и други международни форуми.

Не е възможно да се изброят всички видове регистрационни библиографии, набавяни редовно в справочния фонд на НБ. Посочените са само илюстрация за този сложен информационен апарат, осигуряващ ориентация всред многомилионната световна книжовна и документационна продукция. Този вид информация е регистрационна, сигнална – тя не дава оценка.

Рефератните списания са другата голяма група информационни издания, които допълват регистриращите библиографии. Те имат огромно, неоценимо значение, защото в тях е концентрирана извършената предварително от хиляди информатори-специалисти оценъчна, синтезирана информация за съдържанието на новоиздадени публикации по всички отрасли на човешкото знание и дейности. Реферативните издания са основно средство за текущо и ретроспективно търсене на тематична информация. Те подпомагат преодоляването на

езиковата бариера, свеждат до минимум разсейването на информация в сродни дисциплини, осигуряват единство в информационния процес чрез употреба на обща терминология и общ информационен език. Оценявайки огромното им значение, НБ набавя текущо всички реферативни издания на всички големи информационни центрове в света по всички отрасли на човешкото знание. През 60-те и 70-те години те са основният източник за издирване на тематична информация с конвенционални методи. След въвеждането и използването на съвременни ЕИМ при отпечатването на реферативните издания, те се обогатяват с регистър от показалци, което допринася за по-бързото и многоаспектно търсене и намиране на тематична информация.

Дори след въвеждането в диалогов режим на машинно-читаемата информация в практиката на западните библиотеки, реферативните издания продължават да бъдат основен източник за информация в НБ, заместваики, макар и по-бавно, автоматизираното online търсене. Без преувеличение може да се твърди, че пълната универсална колекция от реферати списания спасява нашата страна от изолация, дава възможност да се следят новите постижения в световната наука и практика.

Редовно се следят и периодични издания, които правят оценка за определен период от време на постиженията в даден отрасъл на науката (Итоги наук; Advances of...; Progress in...; Fortschritte in... и др.).

Текущите национални библиографии и експресните информационни издания (дават информация по заглавия), рефератните списания (анализират съдържанието на световната научна периодика) и оценъчните обзорни поредични издания (за най-новите постижения в определен отрасъл от науката) взаимно се допълват чрез тези три степени. В съвкупност тази универсална колекция, която обхваща повечето издавани по света периодични информационни издания, дава възможност на българските научни работници и специалисти да следят световните научни постижения.

В края на 60-те години напълно е комплектувана и колекцията от фактографски справочници, даващи сведения за лица, страни, статистически данни, факти и пр. Тук спадат международните биографски справочници с универсален обхват (като напр. Contemporary authors; Current biographic index; World of learning; International who's who; Mayers grosse Personenlexicon и др.). Набавят се и всички значими регионални биографски справочници (Who's who) за Европа, САЩ, Латинска Америка, Азия и Африка, както и биографски справочници за представители на отделни науки, за хора на изкуството (писатели, художници, артисти, музиканти и др.).

Много ценни данни съдържат международните статистически издания (като UN statistical year book; UNESCO statistical year book и др.), националните официални статистики, както и текущите сведения за световната политика и икономика (Archiv der Gegenwart; Facts on file; Business periodical index и др.).

НБ притежава и извънредно ценни справочници за основната дейност, организационна структура, адрес, ръководни органи, инициали и други данни за международни организации, научни общества, университети, академии, библиотеки и други културни институции.

Пълна и универсална по обхват е и колекцията от световноизвестни енциклопедии – общи и отраслови. От тях може да се почерпи не само сбита фактографска информация, но и библиографска информация за източници, даващи по-обстойни сведения по въпроса.

Не е излишно да се споменат и многобройните речници – лингвистични, отраслови и други.

Посочените различни по вид и по предназначение справочни издания се споменават само като илюстрация за многообразието, богатството и възможностите на справочния фонд в Народна библиотека „Кирил и Методий".

* * *

Трудно е да се дадат сведения за новонабавяните справочници в НБ, защото не се води отделна статистика за тях – те се включват в общия брой на набавяните книги и периодични издания. А и този фонд е много динамичен – отчисляват се остарели и се зачисляват новоиздадени справочни издания. Но предоставените на свободен достъп за читателите в специализираните научни читални справочници дават известна представа за динамичното им набавяне.

Читалня	Справочен фонд при създаването на читалнята в края на 50-те год.	Справочен фонд в същата читалня в края на 70-те год.
За общ.-полит. науки	1488 т.	15250 т.
За технически науки	1213 т.	6800 т.
За биологически науки	1000 т.	3540 т.
За общи справочници	–	3400 т.
Обща читалня	–	4200 т.

Голяма част от справочниците, необходими за оперативната работа на Справочния отдел, не са включени в тези цифри.

Средногодишно през 70-те години в НБ се набавят около 1000 заглавия в около 1500 тома справочна литература. Същевременно текущо се получават 1300 заглавия информационни периодични издания, съдържащи най-новата сигнална, регистрационна, рефератна и оценъчна информация. Поддържането на справочния фонд е много трудно, защото този вид издания са много скъпи.

Справочната колекция на НБ, чието начало се поставя едва в края на 50-те години, само за едно десетилетие вече е цялостно комплектувана и е на нивото на най-добрите европейски библиотеки. Такава оценка ѝ дава един от най-компетентните библиотекари – директорът на Британската национална библиотека за междубиблиотечно книгозаемане (BLLD) и председател на английската библиотечна асоциация – д-р Д. Ъркарт, при посещението си в България през 1967 г. Такъв извод следва и от внимателния сравнителен анализ на справочния фонд в НБ, направен в дисертацията на Елена Янакиева (375) въз основа на международни библиографски източници от „втора потенция“.

За българските условия този фонд е основен източник за всестранна информация, като се вземе предвид, че страната ни през този период не разполага с необходимата валута както за широко комплектуване на световната литература, така и за използване в диалогов режим на световните автоматизирани информационни системи.

Благодарение на богатите и всестранни възможности, които предоставя справочният фонд на НБ, малобройният, но много добре подготвен персонал на Справочно-информационния център е в състояние да посрещне библиографско-информационните нужди на нашето общество и на някои правителствени институции.

Фонд „Чуждестранни официални издания и издания на международни организации“

В нормативния документ за изграждане на национална информационна система в нашата страна (Пост. № 8 на МС от 1973 г.) на НБКМ се възлага създаването и поддържането на фонд от „официални издания на държавни органи и на международни организации, научни и развойни доклади“.

Официалните издания са схващани в миналото главно като нормативни документи. Но през втората половина на 20 в. в тази категория се включва широк диапазон от различни по форма и съдържание публикации, съдържащи извънредно ценна не само правна, но и икономическа, статистическа, научна и друга информация.

Засиленото участие на развитите държави в научната и производствено-стопанската дейност доведе до огромен брой нови официални издания с научен и научно-информационен характер, изготвяни по поръчение и субсидирани от държавни институции (в широк смисъл на това понятие).

Разрастването на международното политическо, научно, икономическо и културно сътрудничество, от своя страна, също създаде условия за нарастване на официалните издания на международни общности, които съдържат много ценна информация.

По форма официалните издания се публикуват като книги, брошури и периодични издания.

Расте броят на нетрадиционните документационни форми: листов материал (нормативни текстове, рипорти, бюлетини и др.) и микродокументация (микрофилми, микрофиши и др.).

По категории официалните издания биха могли условно да бъдат групирани като:

1. Официални издания на международни организации и интеграционни общности.
2. Издания на отделни страни с нормативен, регулиращ и инструктивен характер.
3. Издания на отделни страни с информационен характер (статистическа, политическа, икономическа, научна, библиографска и др. информация и документация).
4. Издания, поръчани от държавни органи, които имат научноизследователски или научно-приложен характер (научни, развойни и технически доклади, известни под наименованието рипорти – разработват се предимно в САЩ).
5. Рипорти подготвят и икономическите общности (ЕИО, МВФ и др.).

Очевидно е, че изброените категории издания представляват огромен интерес както за законотворческата дейност на правителствените органи, така и за предварителна подготовка на междуправителствени контакти с отделни страни и международни организации. Същевременно тези издания са база за всяко научно проучване заради безспорните качества, които притежават: те са авторитетни (защото са официални), икономични (могат да се получат безплатно или на ниски цени) и актуални (съдържат най-нови статистически данни и нормативни документи).

Създаването на фонд от чуждестранни официални издания в НБ започва своевременно, още през първите следвоенни години, преди България да е приета за член на ООН. НБ отправя молба за получаване изданията на тази организация. С писмо от 9 март 1950 г. Библиотеката на ООН (Женева) уведомява, че е съгласна НБ да бъде депозитна библиотека за изданията на ООН.

През 1956 г. България е приета за член на ЮНЕСКО. С писмо Министерство на външните работи (от 22 април 1958 г.) уведомява НБ: *Секретариатът на ЮНЕСКО изпрати на националната комисия (в България) проект за конвенция между държавите членки на ЮНЕСКО за взаимна размяна на публикации*.[45] Към проекта са приложени и бележките за допълнения и поправки на различните държави.

На 28 май 1958 г. в Брюксел *се свиква конференция на специалисти – представители на държавите членки на ЮНЕСКО за окончателно изработване на конвенцията и евентуалното ѝ подписване.*“[46] С писмо до Министерство на външните работи (от 12 май 1958 г.) НБ прави конкретни предложения за изменение и допълнение на изпратената проектоконвенция.[47] Като представители на нашата страна в Брюксел много активно участвва Цветана Матеева. Тя следи конвенцията да бъде официално ратифицирана от българска страна.

Между НБ – София и Библиотеката на ООН – Женева, книгообменът е много редовен.[48] В замяна на получаваните публикации дългогодишният директор на Библиотеката в Женева Вотие търси от НБ статистически и други наши официални издания.[49]

През 1971 г. НБ изпраща искане до Националната комисия на ЮНЕСКО да уреди в нашата НБ да се получават изданията на ЮНЕСКО и на руски език.[50]

С писмо от 26 юли 1965 г. НБ настоява пред Министерство на външните работи да се уреди размяната на официални издания между САЩ и НРБ, като обосновава значението и необходимостта тези издания да бъдат получавани. Писмото се позовава на нормативната база за този обмен: *През 1963 г. нашата страна се присъедини към многостранната конвенция за размяна на официални и правителствени издания, сключена в рамките на ЮНЕСКО през 1959 г. По силата на Разпореждане № 3 от 1963 г., с което МС на НРБ внася в Президиума на НС за ратификация одобрения текст на конвенцията, НБКМ бе натоварена с функцията на националната обменна служба за официални издания по силата на чл. 4 от Конвенцията*.[51]

НБ разменя официални издания и с други страни. През 1967 г., отговаряйки на анкета на Церер

---

[45] арх. ед. 1038, л. 5.
[46] арх. ед. 1043, л. 1–16, 37.
[47] арх. ед. 989, л. 56.
[48] арх. ед. 1040–1048, 1050–1060.
[49] арх. ед. 1039, л. 3–5, 9–12, 14, 24–25.
[50] арх. ед. 1030, л. 8.
[51] арх. ед. 1049, л. 164–165.

(Zehrer) от ФРГ, нашата Библиотека съобщава,[52] че се разменят официални издания със следните страни: СССР, САЩ, Австрия, ФРГ, ГДР, Чехословакия, Унгария, Румъния, Югославия и Китай.

Така постепенно фондът от чуждестранни издания и издания на международни организации в НБКМ се разширява и обогатява. Налага се да се обособи, да се подреди в специално помещение, в което са предвидени и читателски места за използването му. Фондът от официални издания е разкрит чрез азбучен, систематичен и аналитичен предметен каталог. За официалните държавни публикации е съставен каталог по държави, а за изданията на ООН – каталог по символите на ООН (всеки материал на ООН е придружен от индекс – символ). От 1964 г. фондът е поверен изцяло на Севдалина Аршинкова.[53]

През 70-те години, след като НБКМ започва да обслужва с библиографски справки и материали законодателната дейност на МС, фондът от официални издания и издания на международни организации започва да се използва много активно.

Изработва се „Инструкция за комплектуването и обхвата на фонда..." според която в него се включват следните сбирки: „Издания на ООН и на специализираните ѝ организации", „Издания на други международни организации и интеграционни общности" и „Официални издания на отделни страни с нормативен, регулиращ инструктивен характер".

НБ проявява интерес към американските рипорти, но една част от тях са поверителни, а останалите са скъпи за нас.

Много трудно е да се предаде в сбита форма многообразието, значимостта и богатата информация на комплектуваните в НБ официални и служебни издания. Тяхното по-детайлно изброяване може да се намери в няколко публикации на С. Аршинкова (17–19). Тук възможно най-обобщено се маркира каква информация може да се черпи от тях.

Със сбирката „**Издания на ООН и на специализираните ѝ организации**" Народната библиотека „Кирил и Методий" става единствената общодостъпна библиотека в нашата страна, натоварена от Организацията на обединените нации с функциите на административно-депозитна библиотека. Това означава, че тя получава задължително всички издания на ООН на всички езици, на които се публикуват, както и изданията на специализираните ѝ организации. Библиотеката запазва във фонда си изданията на ООН на руски и английски език, а от публикациите на специализираните организации – изданията на този език, на който те се публикуват най-много. ООН е сложен механизъм с пет главни органа. Всеки от тях има и свои самостоятелни издания. Към Общото събрание са създадени 28 комисии и комитети, към Съвета за сигурност – 7, към Икономическия и социален съвет – 22, към Съвета за попечителство – 6, към Конференцията за търговия и развитие – 9.

Официалните отчети и текстовете на решенията и резолюциите на ръководните органи на ООН могат да се намерят в годишните доклади на организацията и в резолюциите, взети от Общото събрание на ООН. Зад скромния надслов „ООН. Общо събрание. Резолюции" или „ООН. Общо събрание. Доклади" се крие огромната дейност на ООН и на институциите към Общото събрание във връзка с актуални световни проблеми като апартейда и расовата дискриминация, правата на човека, използването на космическото пространство за мирни цели, сътрудничеството между страните – членки на ООН (които по най-нови данни са 138).

Изданията на Съвета за сигурност и неговите комисии, озаглавени „Официални протоколи, резолюции и решения", съдържат решения и резолюции във връзка със сигурността в света, резолюции за Близкия и Средния изток, за Южна Африка, за Кипър и др.

Четирите регионални икономически комисии за отделните континенти към Икономическия и социален съвет на ООН и неговите 18 функционални комисии публикуват отчети, резолюции и решения. В тях може да се намери информация за икономическата, валутната и социалната политика на страните членки на ООН, международните валутни пазари и цени, световната програма за продоволствие, международен туризъм и много други.

---

[52] арх. ед. 1055, л. 58.

[53] Севдалина Аршинкова (род. 1921 г., завършила немска филология) е измежду първите сътрудници, постъпили в НБ през 1947 г. Работи в отд. „Обработка", от 1956 до 1963 г. е зам.-зав. отдел „Обслужване на читателите", а от 1964 г. до пенсионирането си през 1978 г. завежда фонда от официални издания.

Публикациите на Конференцията на ООН за търговия и развитие (UNCTAD[54]) съдържат данни за икономиката на слаборазвитите страни, за външната търговия, морския транспорт и т.н.

Най-обширна е издателската дейност на Секретариата на ООН. Публикациите му са групирани в 19 раздела. Сред тях се срещат проучванията на старшите икономически съветници към Икономическата комисия за Европа, прогнози за бъдещото икономическо развитие на света; публикации върху състоянието, развоя и перспективите на световната икономика, върху икономическата интеграция на световните пазари.

Материали върху финансите и финансовото положение на страните членки се подготвят от Международния валутен фонд, Международната банка за възстановяване и развитие, Международната финансова корпорация, Международната асоциация за развитие и др.

Издания по въпросите на здравеопазването се публикуват от Световната здравна организация (WHO[55]), по икономиката на селското стопанство и проблемите на продоволствието в света от Организацията на селското стопанство и продоволствието (FAO[56]). Информация по социалните въпроси и заетостта се подготвя от Международната организация по труда (OIT[57]) и от Икономическия и социалния департамент на ООН.

От интерес за специалистите по международно право и международна администрация са „Годишник на Комисията на ООН за международното право“ и „Юридически годишник на ООН“, „Репертоар за практиката на органите на ООН. В „Сборник от договори“ са поместени всички регистрирани при Секретариата на ООН ратифицирани договори.

Транспортните конвенции, конвенциите за превоз на опасни стоки, различни митнически конвенции може да се намерят в изданията на Транспортния отдел на ООН и на Междуправителствената консултативна организация на ООН за морски транспорт (IMCO[58]).

Изданията върху приложението на атомната енергия в различните области (биология, медицина, селско стопанство, промишленост и др.) се подготвят от Международната агенция за атомна енергия.

Най-многобройни са публикациите на специализираната организация на ООН за образование, наука и култура (ЮНЕСКО). Те съдържат ценни сведения за образованието, науката и културата в света, средствата за информация, документация, библиотекознание и библиография, книгознание, статистика на културата, раса и общество, хидрология и безводни зони, природни ресурси, почви, земетръси и издания върху дейността на самата организация. Основен справочник за статистика на културата, науката и образованието в света е „Статистически годишник на ЮНЕСКО“. Друго ценно издание на организацията е „Индекс на преводите в света“ (Index Translationum), изработван с участието на националните библиотеки на отделните страни. Материалите за населението в света се съдържат в „Демографски годишник на ООН“, „Демографски речник“, „Материали от Световната демографска конференция“, както и в редица прогнози за подвижността на населението, за ръста и прираста му.

Много важни статистически материали могат да се намерят в „Статистически годишник на ООН“ (Statistical Yearbook), „Годишник за национална статистическа отчетност“ (Yearbook of national accounts statistics), „Статистически отчети за населението в света“ (Population and vital statistics) и др.

Сбирката „**Други международни организации**“ дава информация за дейността на други международни организации и икономически интеграционни общности и за техните страни членки чрез многобройните им публикации.

Сведения за **Европейската икономическа общност** или Общия пазар (Common Market) се съдържат в решенията, одобрените програми и резолюциите на Общността. Нейните материали предлагат информация и относно асоциациите между европейската икономическа общност и други страни, митническите тарифи между нейните страни членки; образованието, социалните грижи, здравеопазването, жизненото равнище, икономиката на страните членки на Общия пазар

---

[54] United Nations Conference on Trade and Development.
[55] World Helth Organization.
[56] Food and Agricultural Organization.
[57] Organisation International du Travail.
[58] Inter Governmental Consultative Maritime Organization.

(Белгия, Великобритания, ФРГ, Дания, Ирландия, Италия, Люксембург, Холандия, Франция). Към тази организация също са създадени редица комисии и комитети, всеки от които има свои публикации.

Сбирката от издания на Съвета за икономическа взаимопомощ между социалистическите страни (СИВ) започва да се формира в НБКМ едва след 1974 г.

Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (Organization for Economic Cooperation and Development – OECD) включва най-много страни-членки – 24 на брой.[59] В ежегодните отчети се съдържат данни с богат статистически материал върху търговската, валутната, финансовата политика, образованието, работната сила, движението на капитали в страните членки и техническото сътрудничество между тях.

Интересни проучвания, направени по поръчка на OECD, са икономическите за отделни страни. Те са публикувани в серията „Икономически проучвания на ОЕСД“ (OECD etudes economiques). Всяка публикация е посветена обикновено на отделна страна и дава подробна информация за икономиката ѝ. Друга ценна икономическа серия е „Икономически обзори на ОЕСД“ (OECD economic outlook).

Сбирката „Официални издания на отделни страни“ не е пълна. Комплектуват се издания от страни, които представляват интерес за България.[60] Набавят се издания с нормативен характер, регламентиращи актове и по-важни решения на върховни съдебни органи, парламентарни издания, както и издания, популяризиращи дейността на законодателни и централни административни органи.

С изключение на рипортите, които са типични за американската практика, НБКМ успя след Втората световна война да създаде добре комплектуван фонд от различни видове официални издания.

Той е неизчерпаем източник на ценна и необходима информация и документация, която НБКМ подготвя за МС и други правителствени органи.

Преди всичко правната информация (парламентарни дневници, държавни вестници, законодателни сборници, конституциите, основни устройствени материали, процесуални закони и пр.) на високоразвитите страни дават възможност за сравнителен поглед при законотворческата дейност на България и за интегрирането ѝ в културния свят.

Не подлежи на никакво съмнение голямото значение, което имат за нашата наука и за нашата практическа дейност изданията на международните организации. Това се отнася, на първо място, до изданията на ООН и на нейните специализирани учреждения. Тези организации отделят извънредно големи средства за стимулирането и кредитирането на изследователска дейност от най-различен характер и популяризират широко нейните резултати. Те създадоха също международни информационни центрове, в които стотици квалифицирани специалисти следят развитието на науката и производството в страните членки и чрез голям брой издания информират света за постиженията и за тенденциите на развитието им. Значението и качеството на статистическите издания на тези организации са безспорни. В резултат на усилията на ООН и специализираните ѝ учреждения бе създадена и продължава да се издава огромна научна и информационна литература, чиято първостепенна важност едва ли някой сериозен научен работник и специалист-практик би могъл да подцени.

Много важни са също научните и информационните издания в областта на икономиката и политиката на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие, в която членуват напредналите капиталистически страни. Статистическите публикации и икономическите обзори

---

[59] Австрия, Белгия, ГФР, Дания, Великобритания, Гърция, Ирландия, Исландия, Испания, Италия, Люксембург, Норвегия, Португалия, Турция, Финландия, Холандия, Франция, Швеция и Швейцария – от европейския континент, САЩ и Канада от Америка, Япония от Азия, а също така Австралия и Нова Зеландия.

[60] Съветския съюз, социалистическите страни, балканските страни; Австрия, Белгия, Великобритания, ГФР, Испания, Италия, Финландия, Франция, Холандия, Швейцария, Швеция; Съединените щати и Канада. От латиноамериканските страни се комплектуват официалните издания на по-големите страни съобразно с търговските интереси на нашата страна, от азиатските страни – изданията на Индия, Ирак, Иран, Пакистан, Япония, а от африканските страни – Алжир, Гана, Египет, Заир, Нигерия, Тунис. Изданията на азиатските страни се набавят само на някои от разпространените западноевропейски езици.

и прогнози на тази организация са с много високо качество. Изданията на международни общности, като ООН, ЕИО, Организацията за икономическо сътрудничество и развитие, Европейската асоциация за свободна търговия и Международния валутен фонд, заедно с изданията на чуждестранните правителства са основни източници на информация.

Средства и пътища
за реализиране политиката на комплектуването

Изграждането на този съвременен, богат, перспективен фонд в НБ е съпроводено с неимоверни трудности, пред които всеки чиновник би се огънал и с пълно основание би се отказал от изпълнение на задачата. Но за щастие през разглеждания период комплектуването на книжните фондове в НБКМ се намира в ръцете на родолюбци, милеещи за научния прогрес на страната ни, които не жалят труда си и отдават времето и силите си за тяхното изграждане.

НБКМ изпълнява своя професионален и национален дълг, като създава ядрото на националния книжовен фонд, без който България би била в научна изолация. Същевременно Библиотеката разработва предложения за разумна координация и кооперация между библиотеките с оглед обогатяването на националния книжовен фонд с нови заглавия от световната периодична и монографична литература, вместо ненужното дублиране, което е типично за този период на екстензивно развиваща се мрежа от научни библиотеки.

Държавна политика за националния книжовен фонд

Известно е, че комплектуването на чуждестранна литература при създалата се информационна криза през втората половина на 20 в. е извънредно проблематично и скъпо. Това налага на редица държави да изработят цялостна държавна политика за създаване и поддържане на национален книжовен фонд съобразно своите нужди и възможности.

Какво е отношението в България към този жизнено важен държавен въпрос?

Преди всичко трябва да се признае, че българската държава през този период осигурява многократно повече средства за комплектуването на чуждестранните колекции в НБ в сравнение с миналото. Както вече бе изложено по-горе, завареното книжовно наследство в НБ от предвоенния период е крайно бедно и негодно.

Благодарение на високите темпове на икономическо развитие социалистическата държава е в състояние да отдели от брутния вътрешен продукт достатъчно средства за развитието на науката и културата,[61] вкл. и за обогатяване книжовния фонд на националната библиотека.

Обаче централизираната планова икономика следи да не допуска дисбаланс между валутните постъпления и тяхното изразходване. Не се допуска дефицит във външната търговия при вноса и износа. Тази политика пряко се отразява както на приетата централизация за внос на западна литература чрез монополна книготърговска организация (ДТ „Разноизнос“, а по-късно „Хемус“), а също и на валутната квота, която се отделя за тази цел. Така напр. през 50-те години валутната квота, централизирана в книготърговската организация за доставяне на западна литература за библиотеките, възлиза средногодишно на около 200 хил. валутни лв., през 60-те години – между 300 до 400 хил. лв., а през 70-те години – над 750 хил. валутни лева.

Централизацията на търговията с литература би могла да се използва за формиране на цялостна държавна политика с цел създаване на национален книжовен фонд, отговарящ на нуждите и възможностите на България. За съжаление през разглеждания период не се изработва държавно становище по този жизнено важен въпрос.

Субективна вина за това има и библиотечната общественост, вкл. ръководството на НБКМ. Те не съумяват да се консолидират и да разработят документ, който да внесат за разглеждане на правителствено равнище. Задължение на библиотечната общественост е да алармира за бурно развиващия се в света научно-технически прогрес, за адекватните процеси в световното книгоиздаване и документация и за решенията, които страната трябва да вземе, за да не остане в

[61] Вж. раздел „Обществено-политическа обстановка, икономически и културни предпоставки. Финансиране“.

изолация. Така постъпват ръководните библиотечни среди в САЩ (490) и Великобритания (431), например. За съжаление, както в Съветския съюз, така и у нас, общодържавното значение на този проблем не бе своевременно осъзнат и не бе потърсено държавническо решение.

Несполучлив опит за изработване на държавна политика, свързана с изграждане на единен общонационален книжовен фонд, бе Постановление № 2 на МС от 1970 г. При подготовката на този документ директорът на НБКМ среща подкрепа на най-високо държавно равнище[62] за създаване на възможно най-икономична и ефективна библиотечна система, съобразно условията в България. Но поради типичните за нашата народопсихология дребнави боричкания в библиотечните среди, както и поради недалновидното държавническо мислене на директора на НБКМ, Постановление № 2 не можа да изиграе ролята на документ за създаване на държавна политика при комплектуването на чуждестранна литература. Нещо повече – единствено в този му пункт Постановление № 2 не бе изпълнено.

В резултат вместо стабилно, осигурено финансиране, ежегодно се налага ръководството на НБ да води напрегната битка, за да осигурява в бюджета необходимите средства за закупуване на чуждестранна литература, доставяна чрез външнотърговската организация.

И така от първите стъпки на НБ след Девети септември, когато в отчета за 1949 г. е записано, че са поръчани 190 списания, „но поради ограничена валута нищо не се получи“ до 100-годишния ѝ юбилей, финансовите затруднения са постоянен спътник на националната ни библиотека. Уреждането им е трудно дори за директор като проф. Т. Боров, на когото министърът на финансите проф. Ив. Стефанов е личен приятел. По времето, когато той е директор на НБ, не се получават по абонамент западни списания, защото следвоенна България не разполага с валута по второ направление. С извънредно много усилия Георги Михайлов успява да издейства валута за доставяне на чуждестранни списания благодарение на личните си връзки с министъра на финансите Кирил Лазаров. Георги Михайлов осигурява ежегодно увеличение на необходимите средства през годините, когато периодичният печат се формира с много динамични темпове (1957 г. се набавят 1155 нови заглавия, 1958 г. – 855, 1959 г. – 1221, 1960 г. – 1678, 1961 г. – 1118). Когато Г. Михайлов се пенсионира (1961 г.), НБКМ получава вече 8600 заглавия периодични издания, от които западните списания достигат 3550 заглавия.

К. Калайджиева като директор трябва да осигурява редовното поддържане на периодичния фонд, към който почти всяка година се прибавят новоизлизащи списания. През 1971 г. НБКМ получава по абонамент 4086 заглавия, чийто брой намалява за сметка на алтернативното им доставяне по книгообмен,[63] защото цените на западната научна литература стремително се покачват. С огромни усилия тя успява ежегодно да осигурява необходимите средства, търсейки съдействие от министъра на финансите. Успява да издейства и чрез Министерския съвет[64] ежегодна научно-техническа помощ в размер 50 хил. валутни лева от 1972 г. (след няколко години сумата се увеличава на 100 хил. валутни лв.). Тази допълнителна валутна квота е извънредно полезна за НБ, защото ежегодно чрез нея се оправят грубите грешки и пропуски, допускани от търговската организация.

Всяка година се прахосват много усилия, за да се доказва пред финансовите органи на всички равнища острият недостиг на средства за редовно доставяне и поддържане на ядрото от научна литература както в НБКМ, така и в останалите научни библиотеки. Пишат се доклади от името на най-отговорни ръководители, като напр. председателя на Комитета за наука и технически прогрес и председателя на Комитета за култура.[65]

Тъй като не е изработен държавен план за създаване на национален книжовен фонд и за приоритетното място на НБКМ при комплектуването на неговото ядро, се налага отново и отново да се дават разяснения. В доклад от 1975 г. „Относно някои нерешени въпроси на НБКМ“ се излага следната аргументация за приоритетното набавяне на литература в националната ни библиотека:

---

[62] Вж. раздел „История на Пост. № 2 на МС от 1970“.

[63] Вж. таблицата на стр. 146 – Получена и изпратена литература от НБКМ чрез западния книгообмен.

[64] НБ поема задължението да осигурява за МС редовно библиографско-информационно обслужване и да доставя необходимите първоизточници. Вж. раздел „Справочно-информационно обслужване“.

[65] арх. ед. 3787, л. 46–47.

Народната библиотека „Кирил и Методий“ е единствената научна библиотека, чиито фондове са общодостъпни, докато фондовете на малките научни специални библиотеки се ползват само от персонала на съответните институти и учреждения. Затова не е разумно да се съкращават списанията именно на националната библиотека, която се посещава от всички, включително от читатели научни работници, които имат на разположение съответни специализирани библиотеки.

Фондът на Народната библиотека „Кирил и Методий" е основно ядро на националния библиотечен фонд от научна литература в нашата страна. Той се състои от много добре подбрани важни научни списания, които служат както за удовлетворяване на читателските искания в самата библиотека, така и за ксерографирането на отделни статии в полза на специалисти, студенти, учреждения и организации от цялата страна (услуга, която засега се прави почти единствено от Народната библиотека). С оглед на това съкращаването на всяко от заглавията, получавани от Библиотеката, е едновременно и загуба за общонационалния библиотечен фонд и лишава специалистите в нашата страна от възможността да следят списанието.

Спирането на едно заглавие периодика, получавано по абонамент в продължение на 10–15–20, даже 50 години, неминуемо намалява силно стойността на цялото досега получавано течение, пречи на научната работа! Нито от научноизследователско, нито от народностопанско гледище такова действие може да се приеме за оправдано и рентабилно!

Народната библиотека получава от чужбина около 8000 заглавия списания в различните области на знанието, от тях около 5000 са от капиталистическите страни (2200 заглавия по абонамент, а останалите 2800 заглавия се получават по книгообмен – без изразходване на конвертируема валута). Това са сравнително много малки цифри, като се има предвид, че в света излизат сега над 80 000 заглавия списания.

Въпрос, който буди непрестанна тревога, е невъзможността Библиотеката да си осигури ритмично и системно комплектуване на най-важните периодични и справочни издания от капиталистическите страни. Известно е, че особено през последните няколко години цените на научните периодични издания и монографии на капиталистическите книжни пазари се покачват стремително. Докато допреди 3-4 години средният ежегоден процент на това покачване възлизаше на 10–15%, то през 1974 г. той е бил 25%, а през настоящата 1975 г. цените на по-важните периодични издания от капиталистическите страни скочиха с 40%! В същото време валутната квота на Библиотеката и на отпусканите средства за набавяне на литература в бюджета остават без съществена промяна.

Този процес предизвиква непрекъснатото намаляване броя на заглавията текущи периодични издания, получавани от Библиотеката, както и рязкото съкращаване на броя на справочниците и монографиите, купувани от западните страни.

Сега Народната библиотека получава по абонамент чрез органите на Комитета за печата 2200 заглавия текуща научна периодика от капиталистическите страни, т.е. с около 600 заглавия по-малко, отколкото преди две години! Това положение трябва да се признае за явно ненормално.[66]

Цитираните текстове и факти целят да оборят лъжливото впечатление у новите генерации библиотекари, че създаването и поддържането на отличните книжовни фондове на НБ през този период е ставало лесно, чрез изразходване с широка ръка на много средства, което е много далеч от истината.

Въпреки че още след 1970 г. НБКМ не прави поръчки за нови западни списания, финансовите затруднения не спират, а се увеличават поради обективни финансови причини, настъпили в света и вътре в страната. Работата с външнотърговската организация, доставчик на западна литература, е свързана с допълнителни големи затруднения и неразбории, които трябва да се преодоляват.

Външнотърговската организация − монополист за доставяне на литература от западните страни. През разглеждания период нито националната библиотека, нито която и да е друга

[66] Доклад „Относно някои нерешени въпроси на НБКМ“ (1975 г.).

библиотека може директно да поръчва и доставя необходимата ѝ западна литература. Държавната външнотърговска организация „Разноизнос“, а през 70-те години ДО „Хемус“, получава валутна квота в зависимост от възможностите на държавата и съотношението между вноса и износа на страната. Ролята на външнотърговската организация е чисто техническа – приема и препраща поръчки, без да се интересува от целесъобразност и приоритети. Почти цялата валута се използва за абонамент на периодични издания.

За доставянето на монографична литература почти не остават средства. За набавянето ѝ се разчита на ежегодно организирания панаир на книгата. Библиотеките предварително дават своите поръчки на „Разноизнос“ (или „Хемус“ по-късно), а участващите в панаира фирми поемат задължението да изложат поръчаните книги на щандовете си. Но и този път на снабдяване със западна монографична литература е крайно ограничен. Така например според едно специално изчисление (въз основа на акцесионните бюлетини за новонабавена чуждестранна литература) в НБКМ и в другите български научни библиотеки през 1976 г. са постъпили 17 052 заглавия, което съставлява 2.88% от издадените в света 591 хил. публикации. От общата световна книжовна продукция в страните от социалистическата общност са издадени през 1976 г. – 134 хил. заглавия, а от тях в България са постъпили 12 242 заглавия (което съставлява 9.13% от книгоиздаването в СССР и другите социалистически страни). От книгоиздаването на всички останали страни в света, възлизащо на 457 хил. заглавия, в българските научни библиотеки са постъпили общо 4810 заглавия, което съставлява само 1.05%. Тези данни дават представа за крайно бедното снабдяване със западна монографична литература.

Ежегодните панаири на книгата са едно показно престижно мероприятие, което накърнява и без това ограничената валутна квота, без реална полза за библиотеките.

Некомпетентно се разпилява и валутата за доставяне на списания. Динамичното развитие на висши учебни заведения, научни институти и големи индустриални предприятия в края на 50-те години[67] води до екстензивен развой на мрежата от научни библиотеки, които поръчват на външнотърговската организация западни списания. Докато през 1951 г. клиентите-абонати са били 70, то след 1960 г. броят им надвишава 500, което е представено в таблицата (по данни на ДТП „Разноизнос“).

Година	Абонати	Абонаменти		Стойност
		Заглавия	Комплекти	в лева
1951	70	Няма данни	Няма данни	–
1961	557	4300	13074	200 000
1962	520	4000	11703	300 000
1963	530	4000	11727	300 000
1965	550	4500	12000	320 000

Очевидно е, че прекаленото дублиране при набавянето на скъпо струващи списания е резултат от безкритичното изпълняване поръчките на множество малки институти, предприятия и други учреждения, в които списанията се ползват от съвсем ограничен кръг специалисти (много често отделни заглавия се набавят само за 1–2 души!) и практически остават погребани за широкия кръг от външни читатели!

Както се вижда, доставянето на западни научни списания е хаотично, неикономично и некомпетентно. За периода 1961–1965 г. заглавията на доставяните западни списания остава непроменен (4000–4500) за цялата страна, но тези заглавия са дублирани неколкократно.

В доклад до Комитета за култура през 1973 г. ръководството на Библиотеката прави унищожителна критика на стила и методите на работа във външнотърговската организация „Хемус“ при доставянето на монографии и периодични издания.

НБКМ многократно предлага да ѝ се даде разрешение за директно поръчване на западна

[67] Вж. статистическите данни за 1951–1965 г.

литература. След публикуване на Постановление № 2 отново настоява в НБ да се създаде малка служба, която да поеме поръчките на научните библиотеки вместо „Хемус“, като изразходването на валутната квота се следи от Външнотърговската банка. Но и това разумно предложение не се приема от централизираната бюрократична система.

Международен книгообмен

Хроничният недостиг на валута за доставяне на необходимата западна литература чрез външнотърговската организация, както и некомпетентната ѝ работа налагат максимално да се използва международния книгообмен, за да се помогне и реализира начертаната политика на комплектуване в НБКМ.

В страни, които разполагат с конвертируема валута, библиотеките смятат международния книгообмен за неефективен, тъй като изисква допълнителен персонал за кореспонденция и други административни операции. По този път там се доставят само издания, които не се разпространяват по книготърговската мрежа (ведомствени официални и служебни публикации).

Международният книгообмен не е рентабилен и за нашата страна. Но НБКМ е принудена максимално да го използва, въпреки че трябва да преодолява огромни затруднения. През разглеждания период 80% от чуждестранните книги и 57% от периодиката в НБ се доставят по този път.

Международният книгообмен е крайно необходим за НБ и е в две направления. С библиотеките на Съветския съюз и на социалистическата общност той се извършва въз основа на държавни конвенции, без да се търси равностойност. Докато със западните книгообменни партньори се имат предвид специфичните нужди и изисквания на всеки от тях, като обикновено се води документация и сметки, изисквани при търговски взаимоотношения.

Но преди да се разгледат двете главни книгообменни направления, се налага да се разкаже за развоя на книгообмена в следвоенните години.

Като оценява значението на международния книгообмен за набавянето на чуждестранна литература в страна, която не разполага с конвертируема валута, Тодор Боров създава за целта специална служба. Още през 1947 г., когато цялото внимание и всички сили са съсредоточени върху елементарната обработка на книжните фондове, когато фактически не е изградена организационна структура и не са формирани отделите на националната библиотека, се създава обособен „Международен книгообмен“. От септември 1947 г. тази служба работи в самостоятелно помещение и има голям за тогавашните трудни условия персонал (8 души).[68] Незабавно се регламентира и юридическата страна чрез „Наредба относно службата за международен книгообмен при Народната библиотека и Българския библиографски институт“, одобрена на 2 декември 1947 г. от министъра на информацията. Прави странно впечатление, че първият директор на българската национална библиотека след Девети септември много стриктно пази правата на създадения в миналото Български библиографски институт.

Наредбата гласи:

1. Обменът на български печатни произведения срещу чуждестранни печатни произведения се урежда от специално създадена служба за международен книгообмен при Народната библиотека – София и Българския библиографски институт, която действува съгласно по-долу изложените правила.

2. Службата се ръководи от ББИ, като половината от личния състав се командирова от НБ, а другата половина се излъчва от личния състав на ББИ.

3. Службата се грижи да снабдява с чуждестранни издания, на базата на размяната, на първо място НБ – София, и ББИ. Тя може да предлага издания на други български библиотеки само ако те, по нейна преценка, не са необходими на НБ – София, и ББИ. При снабдяването с чуждестранни издания на други библиотеки извън София, службата дава предимство на народните библиотеки в провинцията. Службата не доставя издания за частни лица.

[68] арх. ед. 3852, л. 4.

4. За работата си службата разполага със свободни екземпляри, събрани по Закона за депозита от 1945 г., както и с целия дубликатен книжовен имот на НБ.

5. Издания, доставени от чужбина, се предават на НБ и ББИ безплатно.

.....

8. Службата се издържа по отношение на веществените разходи от НБ и ББИ, като наемът на помещението, необходимо ней, се заплаща от НБ, а всички разходи по поддържането на помещението и по функционирането на службата се заплащат от ББИ.

Наредбата е подписана от Т. Боров, директор на Народната библиотека и Българския библиографски институт.

И така тези странни взаимоотношения в едно общо държавно учреждение са регламентирани юридически. Те се оказват много скоро неизгодни за българската национална библиотека, защото фактически Българският библиографски институт извършва международния книгообмен изключително в своя полза. Това става няколко години по-късно, когато по политически съображения, за да се назначи Трайчо Костов за директор на НБ и да не се обиди Тодор Боров, се запазва директорското му място в ББИ.

На първо време обаче, докато двете институции се ръководят от един директор, международният книгообмен обслужва сравнително добре НБ. Ръководството на тази нова служба е възложено на много подходящ човек – Татяна Киркова. Дългогодишен висококвалифициран сътрудник в бившето Министерство на външните работи, тя познава европейските страни и техните изтъкнати културни институции, владее писмено и говоримо руски, френски, английски и немски език.

Още през първите месеци, благодарение на нейната компетентност, службата за международен книгообмен започва да действа и да дава резултати. В една записка от месец март 1948 г. Т. Киркова докладва[69]: *В края на годината (1947) службата за международен книгообмен работеше с пълен капацитет и с извънредно големи перспективи за бъдеще.* Отчетът е направен по държави. Освен редовните книгообменни връзки с Ленинската библиотека (резултат от сключената през 1946 г. спогодба за размяна на публикации) са създадени връзки и с други съветски библиотеки, в резултат на което за отчетната година от СССР са получени 2363 книги и 77 годишнини периодични издания. През 1947 г. международният книгообмен вече има контакти с институти и факултети по славистика във Великобритания, САЩ, Франция, както и с библиотеката на Британския музей, Конгресната библиотека и Френската национална библиотека. Разменя се кореспонденция с библиотеки и институти в Холандия, Дания, Швеция, Белгия, Италия, Испания, Австрия и Германия.

През януари 1948 г. в структурата на Народната библиотека се създава отдел „Набавяне“, който получава чрез международния книгообмен още през 1948 г. над 2000 книги, от които около 700 са от Смитсоновия институт и от библиотеки на САЩ. Получени са и малки пратки от по 10–20 книги от Англия, Австрия, Италия, Швеция, Унгария, Югославия, Румъния, Полша. През първата година от създаването на отдел „Набавяне“, постъпленията на чуждестранни книги в НБ идват главно по линията на международните книгообменни връзки. В отчета на отдела за 1948 г. е отбелязано: *Резултат засега дава само поръчката по книгообмен. Понеже повечето (от направените поръчки) са стари издания, само част от поръчките се изпълняват, като се дават обещания да се намерят и изпратят и останалите поръчани книги.*

Международният книгообмен обещава да бъде един от солидните източници за попълване чуждестранния фонд на НБ. Но при разделянето на двете институции през 1949 г. поради неразбиране и недооценяване, допуснато от Комитета за култура и от самата Народна библиотека, служба „Международен книгообмен“ се предава изцяло на ББИ. Нещо повече, с циркулярно писмо от 16 ноември 1950 г. тази служба получава права на национален координационен център, който трябва да бъде уведомяван от библиотеките, извършващи книгообмен, за техните връзки в чужбина. Ограничават се и правата им по отношение на изпращаната българска литература. *Книгообменът, извън изданията на научните институти или дублетните фондове на съответните библиотеки, се възлага на ББИ*,

[69] арх. ед. 3852, л. 4.

гласи точка втора от циркулярното писмо. Всичко се прави под благовидния предлог, че Библиографският институт не е библиотека и няма да допусне междубиблиотечни разпри за периметри при книгообмена. През първата година след разделянето (1950) НБ няма основания за безпокойство. По инерция от предишните години по книгообмен тя получава близо 5000 тома чуждестранна литература, от които половината е от западни партньори.[70] От 1950 г. НБ започва да получава изданията на ООН. През следващите две години обаче картината рязко се влошава. В годишния отчет за 1951 г. се констатира:

Международният книгообмен приемаше твърде ограничено поръчки за Германия и Австрия, по-широко за славянските страни, а за капиталистическите страни – с редки изключения. В заключение се казва: *Поръчките по международния книгообмен се изпълняваха слабо.*[71] Още по-ясно се вижда влошаването от отчета за 1952 г.: *Връзките ни с чужбина са много ограничени и ние получаваме от там само това, което те намерят за удобно да ни изпратят. На това се дължи и обстоятелството, че по-голямата част от нашите desiderata*[72] *остават недоставени. С капиталистическите страни почти нямаме книгообмен – засега ние имаме редовни връзки със СССР и страните с народна демокрация. И от тях обаче получаваме само толкова, колкото те посочат, че можем да поръчаме. Би трябвало да се потърси начин за по-широк книгообмен*.[73]

Както се вижда, предпоставката, че централният книгообмен трябва да бъде към неутрален институт, за да може да проявява обективност при разпределяне между библиотеките на получените книги, не се оправдава.

При създадената обстановка НБ започва през 1952 г. борба за възвръщане на служба „Международен книгообмен". Уредническият съвет[74] на Народната библиотека предлага на Комитета за култура да се извърши прехвърляне на Международния книгообмен с целия му инвентар и персонал в НБ.[75] Настойчивите искания на НБ се удовлетворяват. Международният книгообмен преминава от ББИ в НБ през април 1953 г.,[76] а книгообменът по културните спогодби със социалистическите страни – през 1956 г.

Но с формалното прехвърляне на службата очакваното подобрение не става веднага. Напротив, периодът 1953–1956 г. е един от най-критичните. За това свидетелстват годишните отчети на НБ и редица други документи от тези години. От тях се вижда, че книгообменът е предаден без най-важното – партидните картони на контрагентите в чужбина. Служба „Международен книгообмен" в НБ не е в състояние да започне нормалното си функциониране и по друга, много съществена причина – липса на квалифицирани сътрудници. Т. Киркова, която фактически създава през 1947 г. тази служба, очевидно няма желание да извършва същата работа за НБ. През цялата 1954 г. тя боледува и е в домашен отпуск.[77] Напускат и други опитни служители. Ръководството на службата се възлага на съвършено нов човек Ю. Анастасов, който заема в НБ длъжността заместник-директор по административно-стопанските въпроси.

Новият ръководител има амбиции да възобнови книгообмена, като дори подготвя няколко публикации с много статистически данни (14). Но помпозният тон не е в състояние да скрие катастрофалното намаляване на получената от западните страни литература за НБ. Като се сравняват получените през 1949 г. заглавия книги с постъпленията през 1953 г., последните съставляват 22% от тези през 1949 г. Процентът спада още повече през 1954 г. – на 10%.

---

[70] арх. ед. 3787, л. 32.
[71] арх. ед. 3787, л. 46–47.
[72] Библиотечен термин за поръчани издания.
[73] арх. ед. 3787, л. 56.
[74] Поради обстоятелството, че Г. М. Добрев е назначен за заместник-председател на КНИК, НБ няма директор титуляр и се ръководи от Уреднически (дирекционен) съвет.
[75] арх. ед. 960, л. 29; арх. ед. 993, л. 50–52.
[76] арх. ед. 3852, л. 104.
[77] арх. ед. 3853, л. 21–22.

Постъпила по книгообмен западна литература
за периода 1949–1954 г.

Година	том	%	година	том	%
1949	2174	100	1952	623	28.6
1950	1170	53.8	1953	481	22
1951	946	43.4	1954	232	10

Това е истинска катастрофа за българската национална библиотека, която тогава още не разполага с чуждестранна валута и разчита изцяло на международния книгообмен. В доклад, подготвен от Б. Троянова през 1955 г. за книгообмена с капиталистическите страни, се констатира: *При слабото търсене на българската книга в чужбина, намалено тази година още повече, вероятно поради намаляването на кредитите, отпускани на културните институти, НБ не е достатъчно активна в предлагане и търсене на литература... Дирекционното ръководство не осигури компетентно ръководство на отдела, който бе нов за Библиотеката, назначено бе твърде късно ново лице, невъведено в работата по книгообмена и освен това натоварено и с административната работа на заместник-директор по административно-стопанската част.*

Директорът на НБ обаче не може да разбере трагичното състояние на „Международния книгообмен", защото в отчетите цифрите са големи. Книгообменът със съветските библиотеки и библиотеките от народнодемократичните страни е нараснал в сравнение с 1949 г. два-три пъти по отношение на получените заглавия книги. А по отношение на томовете нарастването е пет пъти. Излишната многоекземплярност също говори за неуредени взаимоотношения между НБ и съветските библиотеки, за лошо воден книгообмен, но това са години, в които се гонят цифрови показатели. НБ е затрупана с огромни количества съветски академични издания, изпращани многоекземплярно, за да бъдат разпратени на други наши библиотеки. През 1955 г. Комитетът за култура с право критикува състоянието на Международния книгообмен в НБ.

Първите четири години (1953–1956), през които НБ създава свой самостоятелен отдел за международния книгообмен, са неуспешни. НБ наивно е разчитала, че службата се прехвърля изцяло заедно с всички свои връзки. На практика ББИ запазва създадените след 1947 г. книгообменни партньори, за да си доставя библиографски и справочни материали, и няма никакво намерение да ги преотстъпва на НБ. Всъщност цялата тази сложна дейност трябва да се организира отново.

Налага се да се вземат бързи и решителни мерки. Извършва се преди всичко структурна реорганизация. През октомври 1957 г. Международен книгообмен става звено в отдел „Набавяне" и престава да съществува като самостоятелен отдел. Извършваната от него до голяма степен самоцелна дейност, сега трябва изцяло да се подчини на нуждите и изискванията на комплектуването.

Правят се кадрови промени, като се назначават хора, владеещи чужди езици. Съобразно езиковата квалификация всеки отговаря за дадена страна или група страни, в които трябва да създаде книгообменни връзки с библиотеки и институти.

Известно е, че една малка страна, каквато е нашата, извършва ефективен книгообмен с много трудности. Причините са много и разнообразни. Преди всичко интересът, проявяван от нас към културата и научните постижения на високоразвитите страни е много по-голям, отколкото интересът, проявяван от нашите партньори. Българският език не е измежду широко използваните в света. Издаваната ежегодно книжна продукция у нас е многократно по-малка по количество от книгоиздаването в големите страни. (При това се налага да се отсеят учебниците, популярните и по-малоценни издания, към които книгообменните партньори не проявяват интерес.) Коричната цена на българските книги, чието издаване е дотирано от държавата, е ниска, поради което книгообменът със скъпите западни публикации е неизгоден за нас. Освен това се появява нелоялна конкуренция от страна на български библиотеки и търговски фирми,

които се стремят да сключат „сделка“ с едни и същи чуждестранни партньори, което подбива цената на и без това евтината и малко търсената българска книга. Могат да бъдат изброени и други пречки, но и споменатите ясно говорят за трудностите, които трябва да преодолява НБ, за да създаде интерес и желание за активен книгообмен у партньорите, на които разчита.

Спечелването и задържането на ефективни книгообменни връзки в чужбина през 60-те и 70-те години става възможно за НБ благодарение на няколко причини: въвежда се ред, точност и прецизност при изпълнение на направените поръчки от чужбина, което книгообменният партньор не може да не оцени, сравнявайки неакуратната работа на българската външнотърговска организация. НБКМ е известна вече като добре организирана съвременна библиотека в международните библиотечни среди. Нейната емблема е гаранция за сигурност и висок професионализъм в книгообменните отношения.

Не на последно място по важност е гаранцията, която НБ дава и при доставката на стари, изчерпани издания. През 60-те години т.нар. „Неорганизирани фондове“ вече са организирани и вършат отлична работа за нуждите на книгообмена. Специално звено от няколко души[78] издирва и изпълнява всички направени поръчки за стари издания от страна на чуждестранни библиотеки и институти. Нещо повече – започват да се подготвят и разпращат оферти за издания, към които е сигурно, че ще бъде проявен интерес (напр. пълни годишнини от българската национална библиография „Български книгопис“ за периода до 1944 г., информационните издания на НБ, комплекти от български научни списания, многоекземплярно получавани в миналото съветски академични издания и други подобни).[79] Изобщо резервните фондове на НБ започват да се използват интензивно за получаване на необходимата ни ценна литература от чужбина.

Оживените лични международни контакти през 60-те и 70-те години се оказват също много полезни за създаване на ефективни книгообменни връзки. Известно е, че най-плодотворен е книгообменът, при който партньорите се познават, информирани са за взаимните си интереси, нужди, изисквания и специфични особености. Благодарение на това се подобрява книгообменът със съветските и с националните библиотеки от социалистическата общност.

Големи възможности се откриват за книгообмен с Конгресната библиотека, Британската библиотека, фирмата „Кубон и Загнер“ в ГФР и др. Запознаването с цените, търсенето и предлагането на международния книжен пазар е също важен фактор за успешен книгообмен. Към това трябва да се прибави, че България е активна страна на международните форуми, организирани от ЮНЕСКО, по проблемите на международния книгообмен. На първото съвещание през 1958 г. в Брюксел много успешно участва Цв. Матеева, а през 1960 и 1972 г. във Виена – Владимир Попов (244). Нашата страна е между първите при официално ратифициране на международните спогодби за книгообмена. Сътрудник на НБ (Вл. Попов) по поръчение на IFLA участва в подготвяния справочник за книгообмена и в продължение на години оглавява секцията на IFLA по тези въпроси. Тъй като НБ ежегодно изпитва хронически финансови затруднения, нуждите на отдел Комплектуване непрекъснато пришпорват книгообмена и му налагат да търси начини за разширяване на връзките, капацитета и конкретните резултати от извършваната международна дейност. През 60-те и особено през 70-те години книгообменът на НБ е вече добре организирана и гъвкава служба, в състояние да поема и да изпълнява направените поръчки за набавяне на чуждестранни издания, които не могат да бъдат закупени.

Книгообмен с библиотеки и институти в СССР

Международният книгообмен е изключително ефективен при доставянето на руска литература, която винаги, след българската, е най-търсената и четена в НБ. Руският език традиционно е изучаван две години в гимназиалния курс на българските училища (дори в периода 1923–1944 г.). Поради това и поради сходството между двата славянски езика четената литература на български, на руски и на всички останали чужди езици е в съотношение 1:1:1.[80]

---

[78] Звеното се ръководи от енергичния, експедитивен и инициативен Ст. Бахчеванджиев, под чието разпореждане работи още един сътрудник, един машинописец и един експедитор.

[79] арх. ед. 3861, л. 1–18.

[80] Вж. раздел „Обслужване на читателите“.

Руската литература в миналото приоритетно е набавяна в НБ. От общо заварените на Девети септември 159 420 тома книги, 19% – 30 905 тома, са на руски език (95). Сега традицията се възобновява. След 1944 г. интересът към съветската литература е неимоверно голям и доставянето ѝ чрез книгообмена задоволява българските читатели и компенсира недоставянето през първите следвоенни години в НБ на чуждоезична литература.

Директорът на НБ подписва през 1946 г. спогодба с Държавната библиотека „В. И. Ленин“ за двустранна размяна на литература(304). В следващите две-три години се сключват споразумения с още няколко големи съветски библиотеки. През 1949 г. освен Ленинската библиотека, книгообменни партньори на НБ са вече и други две научни библиотеки: Фундаменталната библиотека на обществените науки към АН СССР и Библиотеката на АН СССР – Ленинград. През 1957 г. броят на съветските библиотеки – книгообменни партньори, нараства на 33, а след 1960 г. достига 286.[81]

Съгласно сключената спогодба за книгообмен, нашата страна се задължава да изпраща на Държавна библиотека „В. И. Ленин“ и на Държавната публична библиотека „Салтиков-Шчедрин“ по един екземпляр от текущо депозираните в НБ издания по силата на Закона за депозита от 1945 г.

Поради неопитност, ръководните лица на Народната библиотека настояват[82] Ленинската библиотека също да изпраща реципрочно на Народната библиотека в София пълен депозит от съветската книжовна продукция. Това предложение за щастие не се приема от съветската страна, но притокът на изпращаните от Ленинската библиотека книги се увеличава. Същевременно други съветски библиотеки по своя преценка подбират и изпращат ценни книги и периодични издания, в резултат на което книгообменът се оказва затрупан от излишни дубликати. Така напр. през 1955 г. в НБ се получават 503 заглавия периодични издания в 10 036 т.[83]

След 1956 г. новият заместник-директор К. Калайджиева, обръща специално внимание на насоките и политиката на комплектуване. Пристъпва се решително към подборно набавяне само на онази съветска литература, която отговаря на трайните интереси на българската национална библиотека. В няколко екземпляра се комплектуват само справочни издания – енциклопедии, речници, информационни и библиографски издания, необходими за подръчните фондове към специализираните читални. Ненужните дубликати и по-малоценна съветска литература се предлага на други библиотеки или се отправя в резервните фондове.

През 1965 г., след като е назначена за директор, Калайджиева прави предложение книгообменът на НБ с най-големите съветски партньори да се постави на нова основа. Вместо досегашния свободен подбор на предназначената за България литература от страна на всяка съветска библиотека, което неминуемо води до дублиране, тъй като не съществува договореност и съгласуваност помежду им, НБ предлага на своите партньори да изпращат литература от точно определени съветски издателства. Така напр. на Държавната публична библиотека „Салтиков-Шчедрин“ се предлага да изпраща литература от издателствата „Искусство“, „Колос“, „Лениздат“, „Медицина“, „Машиностроение“, „Музыка“, „Сов. художник“, „Художник РСФСР“, „Судостроение“ и „Энергия“ (Ленинград). С Всесъюзната библиотека за чуждестранна литература се постига договореност да изпраща на НБ изданията на издателствата „Мир“ и „Прогресс“, а също и преводи от български автори на руски език.[84] С Библиотеката на АН СССР (Ленинград) се договаря изпращането на литература по профила на естествените науки от издателство „Наука“, а от Фундаменталната библиотека за обществени науки – литература с хуманитарен профил от същото издателство. Държавна библиотека „В. И. Ленин“ се задължава да изпраща на НБ научна и художествена литература от останалите централни съветски издателства, уточнени в преписката между двете библиотеки. Предложеният начин гарантира максимално пълно получаване на съветски издания

---

[81] **Доронин,** Б. Г. Некоторые вопросы книгообмена АН СССР с учрежденями соц. странам. – *Вопросы* международного книгообмена. Сборник докладов на VII науч. конф. – „Библиотеки АН СССР“ (Ленинград, 20–22 апр. 1961). Л., 1962, с. 43.

НБКМ поддържа книгообменни връзки и с републикански, университетски и специални отраслови библиотеки главно заради научните им трудове.

[82] Такива преговори се водят от Г. М. Добрев и К. Калайджиева при посещението им в СССР през 1954 г.

[83] арх. ед. 3853, л. 21–22.

[84] арх. ед. 1049, л. 167–169.

от най-големите централни издателства, с предварителната уговорка, че учебници, методични, научно-популярни брошури и издания с временно значение не са обект на книгообмена. Този нов начин на подбор се оказва много сполучлив. Въпреки отстраняването на дублетите, броят на получаваните след 1965 г. съветски издания не намалява, а се увеличава (средно около 7000 т. годишно). В отчета на НБ за 1967 г. се констатира: *С големите библиотеки на СССР се постигна споразумение коя библиотека от кои издателства да ни изпраща литература, за да се избегне дублирането. Сега вече по-рядко получаваме дублиращи се, ненужни за нас екземпляри.*[85]

Но рутината и инерцията отново надделяват. За книгообменните служби на съветските библиотеки е много по-лесно автоматично да подготвят еднакви пратки едновременно за всички свои партньори от социалистическите страни, вместо да спазват договореност само с една библиотека и да ѝ изпращат пълни комплекти от определени издателства. Отново в книгообмена със СССР започват да се появяват ненужни дубликати, което от държавна гледна точка е икономически неизгодно и за двете страни. Обикновено на националната библиотека се изпращат ценни публикации, които са дефицитни за читателите на съветската страна, а в България те са ненужни дубликати. Същевременно редица ценни и нужни съветски издания изобщо не постъпват чрез книгообмена. А купуването на съветска литература чрез книжарниците води до опасност от нови дубликати, тъй като не е сигурно дали по линия на книгообмена същите книги няма да бъдат изпратени с известно закъснение. Приведените по-долу статистически данни потвърждават казаното. От общо получените по книгообмен съветски книги (в томове) във фонда на НБ се включват само около 66%. Около 30% се оказват излишни поради многоекземплярност.

Получена по книгообмен съветска литература (1971–1976 г.)

Година	Томове	Включени във фонда на НБ	
		томове	%
1971	7034	4036	57.4
1972	7031	6153	87.5
1973	9136	5919	64.8
1974	9500	6478	68.2
1975	9920	5201	52.4
1976	9908	5630	56.8

Проблемът за количеството и качеството на постъпващата чрез книгообмена съветска литература е съществен за българската национална библиотека. През социалистическия период от историята на НБ новонабавената съветска литература ежегодно съставлява около една трета от общо набавеното количество нови постъпления, което се вижда от приложената таблица (стр. 138).

Докато при набавянето на друга чуждестранна литература НБ спазва стриктно определени строги принципи, то по отношение на съветската литература, оценявайки огромното ѝ значение и търсене от читателите, политиката на набавяне е по-различна. Търсят се пътища за възможно най-пълно набавяне, както на научна, производствено-техническа и други видове издания, съдържащи ценна информация, така и на литература от хуманитарните дисциплини, художествена литература и изкуство.

Количеството на ежегодно набавяната нова руска литература се равнява на сбора от количеството на новопостъпилите чуждестранни книги на всички останали езици. Съотношението напълно съвпада и с данните за четената литература в НБ – четените книги на руски език съставляват една трета от ежегодно ползваната литература.[86]

Ето защо книгообменът със СССР заема челно място в международния книгообмен на НБ.

---

[85] арх. ед. 3858, л. 130.

[86] Вж. раздел „Обслужване на читателите“.

Година	Общо набавена литература (в томове)	На руски език (в томове)	Проценти (%)
1963	21511	8544	39.71
1964	20925	7436	35.53
1965	20306	7217	35.54
1966	23483	7478	31.84
1967	21283	6817	32
1968	17860	6700	37.51
1969	18300	7243	39.57
1970	17782	6222	34.99
1971	15623	5912	37.84
1972	16489	6213	37.61
1973	21113	6245	29.50
1974	21573	6624	30.10
1975	17412	5283	30.30
1976	20142	6087	30.22

Книгообменът между социалистическите страни има своя специфика. Наред с основната задача на всеки книгообмен, чрез него се цели преди всичко да се укрепи културното сътрудничество между страните, да се опознаят взаимно народите от социалистическата общност и постиженията им в науката, културата, изкуството и в други сфери на живота да станат общо достояние чрез размяна на публикации.

Международният книгообмен между социалистическите страни обикновено е част от конвенциите за културно сътрудничество, сключени между правителствени органи на социалистическите държави. В годините след Втората световна война първите сключени договори за двустранно сътрудничество, включително съдържащите се в тях клаузи за размяна на публикации, се изпълнява от други държавни институции извън националната библиотека. В България задачата е възложена на Държавния комитет за връзки с чужбина (ДКВЧ). Въпреки че разполага с необходимите средства за закупуване и за разпращане на българската книжовна продукция в чужбина, ДКВЧ няма компетенцията да извършва тази специфична библиотечно-библиографска дейност. Затова Народната библиотека по свой почин сключва директни книгообменни връзки с някои социалистически страни, от чиито издания е особено заинтересувана (през 1946 г. с Държавната библиотека „В. И. Ленин“ – Москва, през 1949 г. с Държавната библиотека – Берлин). Директорът на НБ Г. Михайлов настоява пред Комитета за култура размяната на публикации по културните спогодби да се прехвърли на националната библиотека, заедно с необходимите средства и персонал. През 1956 г. това разумно предложение се възприема.[87] На базата на културните конвенции започват да се сключват двустранни договори за пряко сътрудничество между националните библиотеки на социалистическите страни. След прехвърлянето на тази дейност от ДКПВЧ в НБ обемът на получаваната ежегодно литература от социалистическите страни е относително по-стабилен.

След 1965 г. действащият вече Съвет на директорите на националните библиотеки от социалистическите страни, както и създадената към него Комисия по въпросите на комплектуването и международния книгообмен ежегодно си разменят статистическа информация и разглеждат проблемни въпроси на книгообмена. Така напр. на поредното съвещание през 1967 г. Съветът на директорите приема подробни „Препоръки по въпросите на международния книгообмен“,[88] в които са включени следните текстове:

Съвещанието препоръчва на библиотеките-участнички:

1. През 1968/69 г. на двустранна основа да се прегледат и при необходимост да се

[87] арх. ед. 3858, л. 107.

[88] арх. ед. 3853.

уточнят сега изпращаните списъци на обменяните издания.

2. Да се подобри подборът и с максимална пълнота да се изпраща литература по раздела „patriotica".

3. Да се подобри подбирането и с максимална пълнота да се изпращат библиотечно-библиографски издания.

4. Да се съкратят сроковете за изпращането чрез книгообмен на литература, особено на периодиката, между националните библиотеки на социалистическите страни.

5. Да се следи за комплектността на многотомните и на серийните издания, изпращани по книгообмен.

6. В допълнение към съществуващия обмен на текущи издания, да организират помежду си обмен на стари издания (към тази точка са дадени подтекстове).

7. Да се разшири взаимният обмен на информация по въпросите на международния книгообмен.

(За целта се предвижда да се осигури редовен обмен на сътрудници, да се знае профила на библиотеката партньор; да се обменят ежегодни сводки и т.н.).

8. Да си обменят списъци на официалните публикации, достъпни във всяка страна за целите на книгообмена.

Предлага се също да се установят телексни връзки между националните библиотеки на социалистическите страни.

Включените в таблицата статистически данни дават известна представа за количествените показатели на книгообмена с всяка страна в продължение на повече от 10 години.

Таблица за получената литература (в томове)
в НБКМ от европейските социалистически страни (без СССР)

Година	ГДР	Полша	Румъния	Унгария	ЧССР	СФРЮ
1965	1096	390	974	410	1129	145
1966	1008	492	849	556	928	165
1967	981	538	1121	514	1133	177
1968	1037	456	1070	690	865	222
1969	712	531	974	843	608	151
1970	726	430	930	671	582	384
1971	618	479	815	550	515	248
1972	512	410	1065	635	590	526
1973	893	331	1461	638	800	219
1974	457	326	995	703	632	224
1975	478	516	1384	468	682	207
1976	789	293	1093	356	407	371
1977	674	493	936	392	479	583

След книгообмена със СССР, най-оживен и най-плодотворен за НБ е книгообменът с Германската демократична република. Интересът към немската книга у нас е голям, поради което една от първите спогодби за книгообмен, сключена чрез посредничеството на Комитета за културни връзки с чужбина през 1949 г., е с Deutsche Staatsbibliothek – Берлин. НБ установява книгообмен и с Deutsche Bucherei – Лайпциг, от която получава Bulgarica, а изпраща Germanica. Към 1956 г. НБ създава връзки с още 11 немски библиотеки, от които получава предимно периодични издания (около 600 заглавия), тъй като по това време в НРБ се полагат специални грижи, за да се създаде добре комплектуван фонд от чуждестранни списания.

След 1964 г., във връзка с установяваните принципи на набавяне, се прави по-строг подбор на всички получени по книгообмен книги, в това число и немските. Всяка получена пратка се преглежда от референтите за немска литература и се изключват учебниците, популярни и

научнопопулярни издания, детската литература и много тясно специални издания. Отсяват се от 500 до 1000 тома и във фонда на НБ се зачисляват годишно към 1000 тома.

Deutsche Staatsbibliothek предлага на НБ да се промени досегашният начин на книгообмен, като всяка страна започне да подбира необходимите ѝ публикации въз основа на сигнална библиография (НБ изпраща ежеседмичните списъци за депозита, а Deutsche Staatsbibliothek – предварителните съобщения на Бьорзенблат). Механично продължават да се изпращат само справочни и библиографски материали, материали от конгреси, конференции и симпозиуми. Като резултат от тази спогодба по книгообмен от ГДР се получават средно годишно около 600 заглавия в 700 тома, но всички са добре подбрани и са необходими за НБ.

Поради широкото използване на немския език в България, към набавяните по книгообмен книги и списания от ГДР се проявява подчертан интерес. Статистическите наблюдения върху ползваната литература в НБКМ[89] показват, че книгите на немски език са на едно от първите места (след тези на руски и английски език).

Книгообменът със социалистическите страни, чиито езици по-малко се ползват в нашата страна, се води редовно, като се спазват възприетите принципи в културните конвенции – да се създаде представителна сбирка за всяка социалистическа страна. През 70-те години в НБ все по-упорито се води борба срещу набавянето на рядко търсена литература. Така напр. за 1972 г. се предвижда по книгообмен да се набавят по-малко книги на по-рядко ползвани езици. „Подборът ще бъде по-строг, отколкото досега.“[90] При подбора и изпращането на периодиката не се допускат случайности и дубликати.

Получаваната по книгообмен литература от Полша, Чехословакия и Югославия представлява несъмнен интерес за българската национална библиотека по много причини. Извън основните съображения, залегнали в културните конвенции, литературата от славянските страни е съществена част от комплектуването на Славистика, а югославската – и на Балканика.

Славянската библиотека в Прага, която е съставна част на Чехословашката национална библиотека, от своя страна, се ръководи от същите съображения при двустранните книгообменни взаимоотношения с българската национална библиотека. Още повече, че комплектуването на литература от славянските страни е основната ѝ задача. Славянската библиотека в Прага е един от първите книгообменни партньори на НБ непосредствено след Девети септември. Ежегодно двете библиотеки си разменят 700–800 тома, без някакви съществени нерешени проблеми. Изключение правят чешките публикации на западни езици на издателство „Артия“, които представляват интерес за НБ, но не се включват в книгообменните пратки, защото „Артия“ сама разпространява изданията си. НБ има книгообменни връзки с още 45 чехословашки библиотеки (Матица Словенска, Библиотеката на народния музей – Прага, Университетската и Академичната библиотека – Прага и др.), от които получава предимно периодични издания.

За съжаление книгообменът с другата славянска социалистическа страна – Полша, не се развива така активно както с ЧССР. Още в началото има спънки. В отчета за 1956 г. е отбелязано: *Връзките ни с НБ във Варшава не можаха да се развият нормално, въпреки неколкократни напомняния – оттам ни се изпраща главно периодика*.[91] Това положение се запазва през целия период. Народната библиотека във Варшава не се интересува от чуждестранна литература, поради което се ограничава и в книгообменните си връзки. Общо от всички полски библиотеки се получават 300–400 тома книги годишно. Това не е достатъчно, поради което се налага част от полските книги да се купуват и от Полския център в София. НБ изпраща на полските библиотеки много по-голямо количество – годишно над 1000 т. книги и 250 периодични издания.

Логично е да се очаква, че най-оживени и резултатни ще трябва да са книгообменните взаимоотношения между двете съседни държави – България и Югославия. Набавянето на Балканика – литература за страните, с които ни свързва географското разположение, историята и политиката от древността до наши дни, е едно от основните задължения в политиката на българската национална библиотека. Балканиката фигурира като основна задача във всички нейни програмни документи, отнасящи се до набавянето на чуждестранна литература. В

[89] Вж. раздел „Обслужване на читателите“.
[90] арх. ед. 3862, л. 1–2.
[91] арх. ед. 3858, л. 93.

първите няколко години след социалистическата революция, перспективите за книгообмен са благоприятни.[92] Впоследствие обаче политическата атмосфера става толкова враждебна, че в продължение на дълги години книгообменът носи случаен характер и получаваната югославска литература е крайно недостатъчна – около 200–250 тома книги и 120 периодични издания годишно. НБ изпраща при всеки възможен случай много повече българска литература, без да търси еквивалент,[93] като поддържа кореспонденция с 35 библиотеки. Но основните партньори при книгообмена – народните библиотеки в Белград и Скопие, не проявяват очаквания интерес за оживяване на книгообменните връзки.

Едва през 70-те години, когато се сключват договорите за пряко културно сътрудничество между НБКМ и НБ – Белград (в този договор от югославска страна са представени интересите не само на сръбската, но и на народните библиотеки на съюзните републики) се създават перспективи за по-добър книгообмен. НБКМ включва прецизирани текстове за ретроспективно библиографско издирване и съответно доставяне на литература, чието набавяне е пропуснато в продължение на цели десетилетия. След продължително библиографско издирване НБКМ изпраща сътрудник, отговарящ за книгообмена с Югославия (Мавродиева), водят се преговори с антикварията, който е част от структурата на НБ – Белград. За съжаление всички усилия се оказват безрезултатни. Набавянето на литература от най-близката съседна страна на България си остава една неизпълнена книгообменна задача.

През 1976 г. в НРБ се изготвят списъци на ценни съветски поредични издания, които ретроспективно трябва да бъдат попълнени. Разпределят поръчките отраслово за съответната съветска библиотека, където се предполага, че тези издания са попаднали многоекземплярно или могат да бъдат микрофилмирани. При едно от посещенията си в СССР К. Калайджиева лично се среща по този въпрос с директорите на Държавната библиотека „В. И. Ленин“, Централната техническа библиотека, Централната селскостопанска, Централната медицинска, а чрез Министерството на културата на СССР моли да се разпратят писма до директорите на републикански и областни библиотеки, предлагайки тези библиотеки да прегледат резервните си фондове.

Тази акция дава много добри резултати. НБКМ получава ретроспективно хиляди томове съветски продължаващи издания, част от които микрофилмирани.[94] Това е основното предназначение на книгообмена – доставянето на ценна литература, която не може да се намери в книготърговската мрежа.[95]

* * *

Накрая трябва да се отбележи ролята на субективния фактор – професионалните качества на сътрудниците, занимаващи се с международния книгообмен. Въпреки че със Съветския съюз и с останалите социалистически страни тази дейност е регламентирана с държавни документи, качеството на получаваната литература зависи до голяма степен от хората.

Например, докато служба „Международен книгообмен“ се ръководи от Ю. Анастасов (1952–1956 г.), НБ е затрупана с дублетна литература. Въпреки това Ю. Дюкменджиев въвежда ред. Вместо дублиращи се списания, през този период в НБ се получават периодични издания, които той е издирил и поръчал по desiderata на НБ.

Прекратяването на ненужното дублиране, включване във фондовете на книги с трайна научна и информационна стойност, става възможно, когато книгообменът се поема от Искра Байчева, а след пенсионирането ѝ – от Лили Горинова.

За да се получат максимално добри резултати от книгообмена със съветските библиотеки, ръководството на НБ командирова сътрудниците, пряко занимаващи се с тази дейност.[96]

---

[92] арх. ед. 3858, л. 131.

[93] арх. ед. 3858, л. 35.

[94] арх. ед. 1060, л. 24–75.

[95] арх. ед. 1064, л. 92; арх. ед. 1084, л. 98–100 и др.

[96] През 1957 г. за един месец в Москва е командирована Искра Байчева – сътрудник, а по-късно ръководител на отдел „Комплектуване“. През 1964 г. – Владимир Попов, зав. отдел „Комплектуване“. През 1967 г. – Лили Горинова (отговорник за съветското комплектуване, а по-късно завеждаща отдела), за да изясни коя съветска библиотека от кои издателства ще праща литература по книгообмен. През 1973 г. – Славянка Скопцова в Ленинград.

Командироват се също библиотечни работници, които водят книгообмена с останалите социалистически страни.

Книгообменът със западните страни

Книгообменът със западните страни е от изключително значение за НБКМ, страдаща от хроничен недостиг на валута по „второ направление“. През първото следвоенно десетилетие, когато държавата изобщо не разполага с валута за закупуване на литература, книгообменът е единствен източник за доставянето ѝ. За съжаление точно през този период НБ е лишена от добре уреден международен книгообмен със западните страни. Както вече бе споменато, след като служба „Международен книгообмен“ отново се връща на НБ, поради неопитност отчаяно се търсят партньори чрез екстензивно създаване на голям брой предложения. Резултатите са крайно незадоволителни.

През 60-те години НБКМ съсредоточава вниманието си върху малък брой, но перспективни библиотеки, които проявяват траен интерес към набавянето на българска литература, тъй като тя е част от тяхната политика – да набавят световната литература и документация.

Конгресната библиотека на САЩ е типичен пример за такава перспективна книгообменна връзка.

Както вече бе споменато, още в първите следвоенни години (1945/46) служба „Международен книгообмен“ при НБ и ББИ незабавно пристъпва към установяване на книгообменни връзки с Конгресната библиотека във Вашингтон, Нюйоркската публична библиотека, Американската библиотечна асоциация в Чикаго, Смитсоновия институт и други американски библиотеки и институти. В отчета на отдел „Набавяне“ за 1948 г. се съобщава, че от Смитсоновия институт и от други американски библиотеки са получени 595 книги в 692 тома. След като служба „Книгообмен“ преминава (след 1949 г.) към ББИ, Конгресната библиотека изпраща там безвъзмездно своя печатен каталог, както и ценни справочници. НБ не получава повече нищо от САЩ.

Решителен прелом във взаимоотношенията настъпва през 60-те години. Както вече бе споменато, през 1963 г. в Конгреса на САЩ се внася за разглеждане обстоен доклад, алармиращ за информационната криза и мерките, които трябва да се вземат от правителството (450, 490), за да се осигури на САЩ достъп до световната литература, документация и информация.

Конгресната библиотека предприема практически мерки за цялостно обхващане и доставяне на световната литература и документация чрез т.нар. Sharing Catalaging Programme. Според тази програма Конгресната библиотека създава във всяка страна център или търси партньор, който да закупува за нея новоизлезлите публикации (съгласно предварителна уговорка за категориите издания, от които се интересува), да ги снабдява с печатни каталожни картички и ежеседмично да ги изпраща в LC. По този начин националната библиотека на САЩ си осигурява качествен подбор на цялата световна продукция, както и високопрофесионалната ѝ каталожна обработка, без да има нужда да поддържа в щата си специалисти, знаещи езиците на всички страни по света.

За да привлече партньори от социалистическите страни в Sharing Cataioging Programme, ръководството на Конгресната библиотека кани през 1966 г. на съвещание във Виена директорите и завеждащите отделите „Каталогизация“ на националните библиотеки в европейските социалистически страни. Излагайки същността на своята програма като мероприятие, което е полезно за библиографската информация в целия свят, ръководството на Конгресната библиотека предлага на националните библиотеки от социалистическите страни да се включат като партньори. Директорът на българската национална библиотека е запознат с разглеждания в Конгреса на САЩ доклад „Наука, правителство, информация“ и разбира основното предназначение на предлаганата програма за целите на САЩ. Заявява, че българската национална библиотека може да партнира само срещу добро заплащане за извършваната услуга.

Започват продължителни преговори, преди да се сключи договор, уточняващ задълженията и условията на двете страни. Конгресната библиотека смята, че предложенията на НБ са неприемливо скъпи. В пазаренето се намесва и посолството на САЩ в София. Един от сътрудниците на посолството кани на вечеря директора на НБ и я убеждава, че цените не отговарят на реалната стойност, тъй като науката и книгоиздаването в една малка страна като България не представляват интерес за САЩ. На това директорът на НБ отговаря: *Не ние предлагаме, вие искате от нас информация. Нима САЩ ще се пазарят с малка страна като България?*

Накрая, през 1968 г., между двете библиотеки се сключва договор, подписан от двамата директори. Договорът предвижда НБКМ ежеседмично да изпраща почти всички новоиздадени български книги с изключение на някои видове публикации, към които Конгресната библиотека не проявява интерес (учебници под университетско ниво, детска, преводна и малоценна литература). Договорът предвижда многоекземплярно изпращане (от 3 до 7 броя) на справочна, правна и статистическа литература. Абонира се за 5 комплекта печатни каталожни картички, като във всяка изпращана книга се поставят съответните печатни картички. Що се отнася до периодиката, Конгресната библиотека прави избор и поръчва необходимите ѝ заглавия. С бърза препоръчана поща всеки вторник и петък се изпраща Държавен вестник.

В договора, който се подновява ежегодно, се определят цените на изпращаните материали: 3600 долара за печатните картички (за българските библиотеки цената на един фиш е 2 ст., но НБ ги калкулира по цени в САЩ – 2 долара за всяка централно отпечатана картичка). За книгите се определя средна цена по 5 долара, независимо от коричната цена, като през следващите години цената се увеличава двойно. За всяко българско периодично издание се определя средна цена 10 долара (която по-късно също се увеличава). Общата стойност на изпращаната литература, допълнена с пощенските разходи, се осчетоводява. Конгресната библиотека ежемесечно привежда набраната сума на книготърговски организации (Faxon – за периодика, и на International Service CO – за книги), като същевременно се задължава безплатно да изпраща на НБ над 2000 свои официални издания.

След като подписва договора, НБ взема всички мерки за стриктното му изпълнение. Служба „Международен книгообмен със западните страни“ разработва допълнителна инструкция от 14 страници, предвиждаща всички детайли. Тази инструкция е образец на служебна отговорност и педантичност, гарантираща последователното безпогрешно изпълнение на всички над 50 отделни операции, които се извършват и от които зависи изпълнението на сложната задача. Жалко е, че този любопитен документ не може да се цитира изцяло, тъй като дава представа за качествената и отговорна работа на „Международния книгообмен“ по това време. И не само на „Книгообмена“, а и на редица други служби – „Депозит“, „Текуща национална библиография“, „Централно отпечатване на каталожни картички“ за библиотеките в страната, служба „Резервни фондове“, печатната база и експедицията на Библиотеката и т.н. Благодарение на синхронизацията и безупречната им работа, в продължение на повече от 10 години, без нито един пропуск, всяка седмица, понеделник, 9 ч. сутринта, НБ изпраща пратките с посочен от Конгресната библиотека самолет (който има връзка със самолет от Франкфурт за САЩ).

Изключително професионалното и коректно участие на НБКМ в програмата за „Кооперирано каталогизиране“ (Sharing Cataloging Program) става достояние и на други големи американски библиотеки. Нюйоркската публична библиотека изявява желание да сключи договор с НБ при същите условия – както с Конгресната библиотека. Редовни наши книгообменни партньори стават Slaviana Documentation Service, Медисоновият институт и др. Към привежданите от Конгресната библиотека около 20 хил. долара годишно, се прибавят и сумите, с които тези книгообменни партньори се задължават.

Създава се възможност НБ да поръчва във фирмата Faxon голям брой ценни научни периодични издания. Абонираните във фирмата на стендинг ордър[97] многотомни и серийни заглавия (чието поддържане е трудно и главоболно) се извършва много редовно и коректно. Една четвърт от получаваната английска монографична литература идва чрез авоарите, превеждани от Конгресната библиотека. НБКМ набавя само ценна справочна и монографична литература. Интересен е един случай, подкрепящ тази политика на комплектуване. През 1976 г. посланикът на САЩ предлага да организира в НБ представителна изложба с около 250 американски издания. Директорът на НБ незабавно приема, но при едно условие – подборът да бъде направен от НБКМ, съгласно приетата политика за комплектуване. Само след няколко дни списъкът е готов и предаден на американското посолство, което признава, че не е в състояние да закупи за изложбата включените заглавия, защото са много скъпи. Директорът на НБ заявява, че като малка страна България подбира само най-ценното и най-значимото от световната литература.

[97] Standing Order – библиотечен термин за поръчка на периодични издания, която автоматично се подновява от фирмата доставчик всяка следваща година до ново нареждане.

Изложбата на американската книга все пак се провежда с по-малко на брой заглавия, но по списъка, съставен от НБ. Интересно е, че такава компетентна твърда политика се оценява и уважава повече, отколкото раболепното приемане на малоценни дарения.

През 70-те години Конгресната библиотека високо оценява професионализма и националното достойнство на НБКМ, въпреки че България е малка страна. При посещението си в САЩ през 1976 г. директорът на НБ е приет от новия директор и от ръководния екип на Конгресната библиотека с подчертано внимание и уважение. Когато в Order Devision[98] К. Калайджиева вижда огромно количество дезидератни картони, тя пита защо ги поддържат при наличието на Sharing Cataloging Programme. Отговарят ѝ, че не всички партньори работят акуратно и професионално като българската национална библиотека.

Британската библиотека е другият основен книгообменен партньор на НБ. Тази библиотека по традиция проявява интерес към славянската литература. В отчета за 1947 г. на служба „Международен книгообмен" се съобщава, че във Великобритания са установени вече връзки с факултета за славистика при Лондонския университет и с Библиотеката на Британския музей. Създалите вече контакти, самостоятелно и със съдействието на представителя на културната организация „Британ каунсил" в София, откриват добри възможности за по-засилен книгообмен през 1948 г.

Но поради посочените по-горе причини получаваните английски книги чрез книгообмена са недостатъчни. Едва през 60-те години Британската библиотека става една от най-перспективните книгообменни връзки на НБКМ. След Виенския симпозиум през 1958 г. националната библиотека на Великобритания поема решителен курс към универсално комплектуване на световната литература, продължавайки традицията от времето на А. Паници, но при новите условия на 20 в. През 70-те години, подобно на Конгресната библиотека, BL се договаря с НБКМ да получава пълен комплект от печатните картички.

В началото на 60-те години се полагат основите на Националната заемна библиотека за наука и техника (NLLST) в Бостон-Спа. Новата библиотека си поставя амбициозната задача да комплектува без пропуски световната научна периодика и проявява интерес към ретроспективното и текущото набавяне на българските научни списания и справочна литература.

Следователно във Великобритания се създават реални предпоставки за оживяване на книгообмена с нашата страна. Директорът на НБКМ, запознат с тези нови тенденции, веднага използва създадената ситуация и предлага изгоден книгообмен въз основа на резервните фондове на НБ, съдържащи ретроспективни поредици от българска и съветска академична периодика. В замяна Библиотеката при Британския музей – Лондон и Националната библиотека за книгозаемане (BNLL) в Бостон-Спа осигуряват на НБКМ текущи абонаменти на английски научни списания и ценни справочници.

Създадените персонални контакти и непосредственото запознаване с възможностите на новосъздаваната BNLL – в Бостон-Спа, се оказват изключително полезни и за ретроспективното получаване чрез книгообмена на ценни английски и американски списания. BNLL създава своя периодичен фонд въз основа на изпращани от библиотеките на цялата страна стари годишнини от научна периодика, които вече не се използват активно от читателите и заемат излишно място в книгохранилищата им. Благодарение на тази акция в BNLL се формират огромни дублетни фондове, от които могат да се подберат за НБКМ стари годишнини за ретроспективно попълване на нашия периодичен фонд. Известно е, че НБ започва да абонира голям брой западни научни списания едва през 60-те години. Резервният фонд на BNLL дава възможност да се набавят предишните годишнини на абонираните списания и по този начин да се оформят цялостни комплекти. Също тока да се подберат нови, които не са абонирани поради високата им цена или поради ембарго за внос в социалистическите страни. По шеговития израз на директора на BNLL започва книгообмен не том срещу том, а „тон срещу тон".

Като пряк резултат от персоналните контакти между ръководителите на двете библиотеки,[99] НБКМ набавя ретроспективно ценни английски и американски научни списания и изцяло

[98] Order Division – отдел, в който се издирва и поръчва чуждестранна литература.

[99] К. Калайджиева посещава BNLL за две седмици през 1961 г., а д-р Д. Ъркарт е поканен в НБКМ също за 2 седмици през 1967 г.

подобрява текущия си книгообмен. За непосредствения подбор на необходимите ни годишнини през 1968 г. е командирован Юрий Дюкмеджиев. За 10 години по линия на книгообмена са набавени ретроспективно около 10 хил. тома чуждестранна периодика, за която нашата страна би трябвало да изразходва големи суми, тъй като ретроспективното набавяне е многократно по-скъпо от текущия абонамент.

Около 70% от доставената ретроспективно периодика е от областта на положителните науки. Връщането назад е обикновено от 1950 г. насам. Благодарение на широките си връзки по книгообмена, НБКМ успява да попълни фонда си в този период с много от важните западни списания, с което едва ли би могла да се похвали друга библиотека в страната. Около 95% от постъпленията са доставени именно по пътя на обмена (и дар), едва 4–5% – по търговски път.

Но докато националните библиотеки на Великобритания и САЩ проявяват интерес към българската литература, вследствие на което се оживяват книгообменните ни връзки, в редица големи западни страни такъв интерес не се наблюдава. Те разполагат с достатъчно валута. За тях е по-изгодно да си доставят чуждестранната литература чрез търговски фирми, вместо да развиват книгообмен.

Германската федерална република спада към тези страни. Нейните големи библиотеки работят с фирмата „Кубон и Загнер“, преуспяваща благодарение на ниските цени, на които купува книжната продукция от социалистическите страни и цените, на които ги предлага на западните библиотеки, съобразно световния книжен пазар. Разбира се, голяма роля за успеха ѝ играят и изключителните познания на Ото Загнер за съдържанието и ценността на самите книги. Фирмата е единственият партньор (няма конкурент) в книгообменните връзки на НБКМ с библиотеките на ФРГ. Това налага да се търсят пътища и нов подход към нея, различен от библиотечния книгообмен.

Книгообменните отношения се поставят на търговско-счетоводна основа и в ясни юридически рамки, които фиксират взаимните права и задължения при сключените двустранни споразумения.

Фирмата „Кубон и Загнер“ е в изгодно положение, защото използва като база ниските корични цени на българските книги. НБКМ не може да поставя други условия, защото има като конкуренти не само други библиотеки, но и самата наша книготърговска организация, която сключва договори по коричната цена. НБКМ има предимство пред своите български конкуренти, само защото единствено тя разполага с т.нар. резервни фондове, в които се намират търсени от фирмата антикварни издания. За тях и за издаваните в НБ библиографски издания (репертоарите на българската книга и периодика, описи на ръкописи и документални материали) международният книгообмен на Библиотеката може да настоява за справедливи по-високи цени, защото е монополист. НБКМ е постоянен длъжник на „Кубон и Загнер“. Полага големи усилия да се издължи, предлагайки оферти с антикварни заглавия.

Фирмата „Кубон и Загнер“ е единствената възможност за доставяне на западногерманска литература извън поръчките чрез българската книготърговска организация монополист „Хемус“. Условията са неизгодни, но трябва да се съобразяваме с реалността.

Не само с търговската фирма „Кубон и Загнер“, но и с редица западни библиотеки партньори се създават взаимни задължения за стойностно изравняване. Въвеждат се редица търговско-счетоводни операции. Търговският елемент изпъква на преден план и доминира над другите аспекти на книгообмена, което очертава тенденция, насочена към постепенното превръщане на „Западния книгообмен“ от библиотечен в повече или по-малко търговски отдел.

Особени грижи се полагат за създаване на по-голяма гъвкавост на книгообмена, която позволява, да се прехвърлят поръчки от един книгообменен партньор към друг. Полагат се също усилия за повишаването на резултатността и ефикасността на работата.

Стремежът е да се достигне до положение, при което книгообменът ще може да поема и изпълнява всякакви поръчки на Библиотеката. В това отношение постигнатото през 60-те и 70-те години е забележително.

Получена и изпратена литература от НБКМ чрез западния книгообмен*

Година	Получени			Изпратени		
	Книги		Периодика	Книги		Периодика
	заглавия	томове	бр./кн.	заглавия	томове	бр./кн.
1953	481	551	833	1016	1138	8344
1954	243	343	892	338	357	7741
1955	1201	1361	390	698	763	7273
1956	4598	4763	7845	1242	1339	8489
1957	1231	1410	8845	1682	2064	11730
1958	1528	1638	8550	1363	1454	8861
1959	1785	1914	9557	1845	2106	23743
1960	1912	2044	10043	2827	3028	16418
1961	1634	1730	10351	3205	3474	14085
1962	1034	1107	8303	3084	3523	15162
1963	621	641	7136	4204	6207	3649
1964	950	1092	8708	4935	5919	5006
1965	497	110	9708	5020	5130	3402
1966	870	892	5242	2708	3037	12811
1967	754	849	7714	3210	3651	–
1968	1147	1249	1045	4373	4787	14351
			заглавия			
1969	2403	2568	544	–	5337	23597
1970	3218	3459	1713	4791	8811	22009
1971	2802	3327	2003	6741	9385	24196
1972	3529	4018	1800	–	–	–
1973	3498	4158	–	–	–	–
1975	3044	3764	2200	7425	9295	1326
						год. компл.
1976	2005	2262	–	7101	8695	1716
1977	1578	1791	2405	12011	–	1380
1978	1108	1210	2420	10999	–	4262

Дадената таблица със статистически данни от годишните отчети на отдел „Набавяне“ дава представа за резултатите от книгообмена със западните страни.

По това време НБКМ поддържа връзки със 760 партньори в 54 западни страни. Но ефективни са предимно връзките с големите библиотеки, интересуващи се от славистика или чиято политика на комплектуване цели да набавя световната научна литература и документация. Тези партньори откриват големи възможности пред международния книгообмен на НБ. В годишния отчет за 1976 г. на отдел „Набавяне“ ръководителят Р. Бугарчева констатирайки за пореден път неефективната работа на външнотърговската организация „Хемус“, говори за „спасителния бряг“ на книгообмена. *Чрез него, с много малки изключения, доставяме най-ценната литература, необходима за Библиотеката, при това за много кратък срок. Механизмът на книгообмена действа безупречно. Избраният от нас път за интензивно разширяване и задълбочаване на връзките с партньори, имащи големи възможности, се оказа ефикасен и резултатен. Усъвършенстването на познанията ни по отношение*

*В броя на получаваните от западните страни книги не са включени получаваните от ООН заглавия и официалните издания. Годишно от ООН се получават между 1500 до 2000 тома, а официалните издания само от САЩ са около 2000 тома средно годишно.

профила и политиката на комплектуването на всеки отделен книгообменен партньор, техните интереси и желания, задоволяване на изискванията им за библиографски справки и информация, акуратната кореспонденция, бързото и максимално изпълнение на техните поръчки издигат престижа на нашата библиотека пред западните ни партньори.

В сравнение с 50-те години, набавените през 70-те години книги от западните партньори са увеличени неколкократно, което говори за оживен и активен книгообмен. Прави впечатление, че реципрочно изпратените български книги са двойно повече от получените. На пръв поглед изглежда, че това е неизгодно за НБ. Фактически обаче това не е така, защото стойността на западната литература по това време е многократно по-висока от българската. Така напр. средната цена на получаваните от САЩ книги е 23,40 лв., докато средната цена на изпратените български книги е 1,50 лв. Съотношението е 1:15.

Но особено очевидна е рентабилността от доставяната по книгообмен западна периодика. През 1967 г.[100] са получени 903 западни списания. След 10 години техният брой надхвърля 2400 заглавия. Съкратените поради липса на средства абонаменти от „Хемус“ се прехвърлят на книгообмена. В края на 70-те години получаваните по книгообмена западни списания надхвърлят броя на доставяните чрез книготърговската организация. Международният книгообмен постепенно заема главно място при комплектуването на периодичния фонд, който има първостепенно значение при формирането на националния книжовен фонд. Заслужава да се отбележи също, че броят на реципрочно изпратените български периодични издания е двойно по-малък от получените. Имайки предвид високата стойност на чуждестранната периодика, безвалутният книгообмен очевидно е извънредно изгоден за НБ. През 1977/78 г. за изравняване на салдото нашият книгообмен е предлагал голям брой антикварни издания от резервните си фондове (12 хил. т. през 1977 г. и 11 хил. т. през 1978 г.).

* * *

Персоналът на отдел „Набавяне и книгообмен“ не е голям – към 20–25 сътрудници, разпределени в три звена: за комплектуване на българска, руска и литература от другите социалистически страни; за книгообмена и доставяне на литература по търговски път от западните страни; звено, изпълняващо поръчките на книгообменните партньори (чрез резервните фондове, антиквариата и др. пътища), експедиция и други технически въпроси.

След Мария Спасова[101] и Ю. Анастасов, ръководството на отдела се поема от Искра Байчева, която привежда в ред съветския книгообмен и синхронизира работата на западния книгообмен с основните задачи и изисквания. Лили Горинова[102] спокойно и разумно консолидира хората и ги мотивира за разширение на ефективни книгообменни връзки. Западният книгообмен се поема от сътрудници като Михаил Прошев, Радка Бугарчева, Л. Робев, владеещи чужди езици и перфекционисти в кореспонденцията и взаимоотношенията с книгообменните партньори. Немалка е заслугата и на С. Бахчеванджиев, който привежда в ред резервните фондове и ги превръща в източник на ценна антикварна литература, въз основа на която се правят привлекателни оферти. През 70-те години, наред с комплектуването на периодичния фонд, Ю. Дюкмеджиев[103] поема общото ръководство на отдел „Набавяне“ и има огромни заслуги

---

[100] До 1967 г. получените и изпратените периодични издания са отчетени в бройки (отделни книжки), а не по годишни комплекти, поради което данните за предишните години са несъпоставими.

[101] **Мария Владимирова Спасова**. Родена през 1916 г. в София. Завършва класическа филология в СУ (1939 г.). Постъпва в НБ през 1947 г. Научен сътрудник от 1955 г. Занимава се с приблемите на комплектуването (303). Подготвя тритомния репертоар на българския периодичен печат за 1944–1969 г. (59). През 50-те години завежда отдел „Комплектуване“.

[102] **Лили Христова Горинова**. Родена през 1925 г. в Смолян. Завършва българска филология в СУ (1949 г.). Постъпва в НБ през 1955 г. След пенсионирането на И. Байчева поема звеното за набавяне на литература от СССР и соц. общност, което ръдоводи от 1971 г. до пенсионирането си (1981 г.).

[103] **Юрий Илиев Дюкмеджиев**. Роден през 1920 г. в Шумен. Завършва право в СУ (1947 г.). Постъпва в НБ през 1950 г. като надничар в „Резервните фондове“. От 1954 г. поема организацията и ръководството на „Периодичен печат“. От 1964 г. е научен сътрудник по проблемите на периодичния печат (111–118). Хабилитационен труд „Периодичното издание и основи на подбора му в Народната библиотека“.

за провеждане на цялостна и последователна политика при комплектуването фондовете на националната библиотека.

Като правило международните контакти допринасят за оживяване и укрепване на книгообменните връзки. Както вече бе споменато, завеждащият отдел „Комплектуване“ Ю. Дюкмеджиев е командирован в Англия за един месец (1968 г.), във ФРГ също за един месец (1972 г.), на две съвещания по въпросите на книгообмена във Варшава (1975 г.) и два пъти в Берлин (1977 г.).

Севделина Аршинкова е командирована в ГДР (1972 г.) и в СССР (1973 г.) за запознаване с организацията на фонда от официални издания в тези страни, както и за подобряване на книгообмена с този род публикации.

За подобряване на търговските връзки с фирмата „Кубон и Загнер” в Мюнхен са командировани по за два месеца сътрудниците М. Прошев (1965 г.) и Радка Бугарчева (1970 г.) на разноски на „Кубон и Загнер“ – за да обработят българската литература, която фирмата има на склад.

Владимир Попов,[104] който като заместник-директор на НБ отговаря за отдела, е командирован най-много. През 1960, 1970 и 1972 г. участва в европейската конференция за международния книгообмен в Будапеща, а през 1972 г. – във Виена. Участва във всички съвещания на експертната комисия по комплектуване (към Съвета на директорите от социалистическите страни). Командирован е редовно на ежегодните сесии на ИФЛА. През 1971 г. и 1972 г. е изпратен на специализация във Франция и ФРГ с цел подобряване на книгообменните връзки. За съжаление международната дейност на Вл. Попов не може да се свърже с някакви конкретни резултати за подобряването на международния книгообмен. Но този случай е изключение.

* * *

Използването на международния книгообмен като основен източник за безвалутно набавяне на ценна литература в Народната библиотека доказва изключително високия професионализъм на нейните сътрудници. Те успяват да създадат интерес към книжнината на един малък народ, издавана на непопулярен език, като извличат за нас максимална полза. Успешният международен книгообмен е доказателство и за патриотизма на хората, които изграждат книжовния фонд на националната библиотека.

Въпреки ограничената валута за доставяне на чуждестранна литература, въпреки лошата работа на външнотърговската организация, имаща монопол при доставянето ѝ, въпреки трудностите при създаването и поддържането на книгообменните връзки, НБ успява да реализира амбициозната си програма – създаване ядрото на националния книжовен фонд. С високото съзнание, че това е необходимо за просперитета на държавата и обществото ни, сътрудниците на НБ доказват, че когато знаеш към какво се стремиш и искаш на всяка цена да изпълниш една полезна програма, влагайки професионалните си умения, няма неосъществими цели. Политиката на комплектуване в нашата национална библиотека бе осъществена с малко средства, но на нивото на европейските национални библиотеки, с голям държавен ефект, благодарение на сътрудниците, работещи на този сектор.

В заключение не трябва да забравяме, че комплектуването на книжовните фондове през разглеждания период е резултат от преките и косвени средства, осигурявани от държавата.

Въз основа на законодателството за депозиране на печатни произведения в народните

Председател на Съвета по комплектуване. От 1968 г. поема комплектуването на справочна и монографична западна литература. Отказва да бъде началник на отдела, въпреки че по същество го ръководи. Пенсиониран през 1985 г.

[104] **Владимир Попов**. Роден през 1926 г. в София. Завършва право в СУ (1950 г.) и Държавната консерватория. Постъпва в НБ с конкурс за научен сътрудник (1959 г.). Работи в отдел „Комплектуване“. В края на 70-те години е зам.-директор на НБ, отговарящ за международните връзки и за комплектуването в библиотеката. Редовен представител на НБ в ИФЛА, участва в ежегодните ѝ сесии. От 1971 г. е избран за секретар на Комисията за официални издания и член на Комисията за международен книгообмен към ИФЛА. Автор на публикации в тази област (245–247). Допринася за подбора и набавянето за „Музикалния отдел“ на най-добрите записи от световната класика. Умира през 1996 г.

библиотеки (ДВ, № 113, 1945 г.) и Указ № 1367 (ДВ, № 78, 1976 г.), НБКМ получава четири безплатни екземпляра от всички печатни издания. Единият екземпляр е неприкосновен – за архива на българската книга, вторият се използва за обслужване на читателите, а два екземпляра са за нуждите на международния книгообмен. Същевременно в бюджета на Библиотеката се предвиждат достатъчно средства за закупуване на българска литература и за пощенски разходи, свързани с поръчките на нашите книгообменни партньори.

Чрез сключените международни конвенции за безвалутна размяна на литература със социалистическите страни в НБ постъпват най-често търсените от читателите руски, немски и други издания.

Благодарение на сключени държавни конвенции в НБКМ се формира ценният фонд от официални издания на международни организации и на отделни страни.

Стойността на посочената по-горе косвена помощ от страна на държавата трудно може да се изчисли, но благодарение на нея в НБ се формира универсален книжовен фонд, който обхваща всички отрасли на човешката дейност.

Макар и пестеливо, с всяка изминала година бюджетът на НБ се увеличава, успоредно с нарастването на брутния вътрешен продукт на страната, което личи от приведените данни.

Година	Бюджет на НБ хил. лв.	От тях за набавяне на литература хил. лв.
1962	445	116
1963	463	95
1964	455	196
1965	594	245
1971	817	293
1972	833	311
1973	858	352
1974	883	370
1975	–	–
1976	1208	–
1977	1843	417
1978	1915	480

Бюджетът на НБ за 15 години е увеличен близо 5 пъти. Съответно се увеличават и сумите за закупуване на литература.

Извън предвидените в бюджета средства, след 1972 г. НБ получава ежегодно от Министерския съвет научно-техническа помощ в размер на 50 хил. валутни лв., а след 1976 г. – 100 хил. валутни лв.

Това е реална помощ от страна на държавата, благодарение на която можа да се създаде универсален фонд от научна литература, несравнима по обем и качество с комплектуването на НБ преди 1944 г.

ОРГАНИЗАЦИЯ И ОБРАБОТКА НА БИБЛИОТЕЧНИЯ ФОНД

Основно средство за разкриване книжовното богатство на една библиотека е системата от каталози. Без тях колекциите ѝ са неизползуваем, мъртъв капитал.

Завареното положение на каталозите в НБ след Втората световна война е трагично. В доклад[105] на новоназначения директор (Т. Боров) до министъра на информацията и изкуствата се разкрива следната картина:

Девети септември завари НБ в София в плачевно състояние... всички каталози на Библиотеката: систематичен, авторски, топографски и ред спомагателни каталози:на периодичния печат, на старопечатните книги, на българските дубликати, на картите, на албумите, на речниците, на музикалните произведения, на Балканика, на ръкописите, на архивния отдел – напълно изгорели.

Без каталози, които да разкриват книжовните фондове във всички аспекти, библиотеката фактически не е библиотека, а само купища безразборно натрупани книги и други материали. През първите следвоенни години липсата на каталози се чувства особено остро. Към новоназначения директор на НБ се отправят искания за много спешни и много нужни за България справки, свързани с уреждане на външнополитически проблеми, с документиране на редица важни вътрешни процеси и дейности. Но в купищата безразборно струпани в Съдебната палата книги, периодични издания и други библиотечни материали не е възможно да се намери какъвто и да е търсен първоизточник.

Ето защо обработката на книжовното имущество и отразяването му в каталози *се поставя като централна задача на Библиотеката през първите няколко години след Девети септември, тъй като ясно се схваща ролята на каталозите за пропагандата на книгата и нейното най-широко проникване в обществото*(3).

Първи етап на каталогизирането. В Съдебната палата (1945–1947 г.)

Следвоенното отечественофронтовско правителство проявява разбиране към неотложните задачи на Народната библиотека и увеличава персонала ѝ. През 1945 г. са заварени 27 щатни сътрудници, които до 1947 г. нараства на 57 души. В помощ се изпращат и студенти – надничари. Всички се включват в спешната задача – оцелелият книжовен фонд да стане използваем. Работата се организира в няколко направления. Чуждестранните книги се отделят, почистват се от прах и кал и се изнасят от мазето на третия етаж на Съдебната палата. Въз основа на временни кратки правила (264) (които в никакъв случай не могат да се смятат като официална инструкция за описание) чуждестранните книги получават опростено каталожно описание. Нареждат се и се подготвят за изнасяне в новостроящата се сграда на НБ. По този начин до 1947 г. по данни на Л. Албанска (1) са обработени 42 хил. книги на латиница в 51 хил. тома.

За българските книги се изрязват описанията от книжките на Български книгопис и се залепват върху фиши.[106] Целта е да се положи началото на бъдещия репертоар на българските книги и да се установи наличността на оцелелите книги и периодични издания. През първите две следвоенни години са подготвени 92 хил. фиши и са наредени в азбучен ред за 77 хил. български книги (1).

Още при тази първична обработка в Съдебната палата се има предвид бъдещата организация на фондовете и каталозите – *описват се само книгите, които ще се включат в основния фонд и във фонда на периодичните издания, а специалните издания, като карти и графика, нотни произведения, старопечатни книги се изоставят, за да се обработят после от специалните отдели, които постепенно ще се създават и чието функциониране в момента е невъзможно поради липса на помещения*(1).

---

[105] арх. ед. 958, л. 7–11.

[106] Библиотечен термин за каталожните картички.

Междувременно към заварения книжовен фонд се прибавят значителен брой нови постъпления. С министерско постановление от 1945 г. на НБ се възлага да прибере конфискувани частни библиотеки. По този начин в Съдебната палата, до пренасянето в новостроящата се сграда, постъпват 46 748 т. книги, като се създава временна група за елементарната им обработка.

Трябва да се признае, че през 1946–1947 г. при съществуващите условия – без инструкция за библиотечно описание и класификационна схема, с новоназначени хора, които нямат библиотечна квалификация и работят в неотоплените помещения на Съдебната палата – реално е било възможно да се извърши само елементарна обработка както на заварените български и чуждестранни книги, така и на конфискуваните след 1945 г.

С високо съзнание, че отново изграждат българската национална библиотека, хората извършват трудната работа.

Като куриоз трябва да се отбележи неразбирането на каталогизирането като сериозна, трудна и квалифицирана дейност, изискваща многогодишен високопрофесионален труд. Комисията, която през 1947 г. е изпратена да обследва Народната библиотека, констатира, че Библиотеката „е приключила с изготвянето на каталозите“ и персоналът може да се съкрати. Разбира се, с основание Т. Боров подготвя и изпраща до министъра на информацията и изкуствата гневно опровержение, в което между другото се казва:

За да може Народната библиотека обаче да играе ролята, която ѝ се пада в новата българска държава, нейният книжовен фонд трябва да бъде основно попълнен и тя трябва да си създаде инструментите, с които може да обслужва публиката. Тя не само че не е „приключила с изготвянето на каталозите”, както си позволява да твърди наивната в своето желание да бъде компетентна по всички въпроси комисия, но е едва в началото на каталожната обработка на книжовния имот. Работените 60 години каталози на Библиотеката са били без остатък унищожени. Ние едва успяхме за две години да подготвим един ръкописен, провизорен каталог на фиши, по който да се извърши установяването на наличността. Тепърва ще има да се изработват азбучни, систематични, предметни, топографски и други каталози, които при това трябва да бъдат отпечатани, за да може да обслужват публиката. Това ще отнеме години напрегната работа на сегашния персонал. Нетърпимото състояние не може да бъде надвито при засиления приток на новите постъпления, без едно значително увеличение на библиотечния персонал.[107] Тази прогноза се оказва вярна.

След завършването на възможно най-елементарната обработка, следва много добре организираното ударно пренасяне на целия наличен книжовен имот от Съдебната палата във временно книгохранилище, приспособено в новостроящата се сграда на НБ.

Пренасянето в новата сграда започва на 1 август 1947 г. при следната последователност: български вестници, български книги и списания, чуждестранни книги и периодика, конфискувани книги, колекции на Ориенталския отдел, Български исторически архив, Ръкописи и старопечатни книги. Самото пренасяне приключва до 20 септември, а подреждането продължава до края на годината. Работи се на две смени. При пренасянето участват 37 щатни служители, 33 студенти-надничари, 10 чистачки-надничари, 12 надничари за сигниране. Пренасянето струва 1 016 000 лв. (тогавашни пари), като държавата осигурява и необходимите превозни средства.

Сложната и трудна операция по пренасянето се ръководи перфектно от Божана Божинова-Троянова и Лиляна Албанска. *Задачата бе подработена и изпълнена така, че за три месеца библиотечният имот от куп книги, струпани в Съдебната палата, се превърна в библиотечен фонд, годен за използуване и на 2 януари 1948 г. читалнята бе открита за публиката.*[108]

Подготовката на каталозите за предстоящото откриване сградата на НБ за читатели (1948–1953 г.)

Едва след пренасянето започва истинската каталогизация на библиотечния фонд. Това е напрегнат, труден, изпълнен с лутане период, поради неустановени инструкции за описание и класификационни схеми, както и поради недостатъчен организационен опит.

---

[107] арх. ед. 990, л. 41–44 (доклад на Т. Боров от 26 септ. 1947 г. до Министерство на информацията).
[108] арх. ед. 3993, л. 76–78.

През 1948 г. се създава специален отдел „Обработка и каталози“, който заема централно място в новата организационна структура на Библиотеката. Дава му се приоритет при разпределението на персонала. През 1948 г. се разработва първият петгодишен план за развитието на НБ. В него се предвижда изработване на азбучен основен (служебен) каталог,[109] азбучен читателски каталог, систематичен и предметен каталог, както и отпечатването на каталожни картички за тях. Предвижда се също проверка на наличните периодични издания и съставянето на съответни каталози, както и проверка на дубликатите.[110]

Във връзка с предстоящото откриване на голямата читалня и на всички останали читални се създава много голямо напрежение, което не се счита характерно за каталогизирането, особено в представите на незапознати с тази библиотечна дейност. Ръководството на отдел „Обработка“ през този период се стреми към възможно най-добрата система от каталози и тяхната перфектна от професионална гледна точка подготовка. Проникнати са от съзнанието, че *от безгрешната и съвършена работа на отдел „Обработка" зависи реализирането на крайната цел на НБ – пълното, всестранно, леко и бързо използуване на книжовното богатство. Правилното изграждане на каталозите е основа и за правилното снабдяване на Библиотеката с нови книги, и за правилното функциониране на справочната служба. С една дума – това е основата, мозъкът на Библиотеката.*[111] Така определя през 1949 г. предназначението на каталозите заместник-директорът на НБ Божана Троянова която по това време е и пряк ръководител на отдела. Заедно с Л. Албанска се заема с организацията на фондовете и каталозите.

Трябва да се отбележи тяхната заслуга за изработване на цялостна концепция, свързана с подготовката и изпълнението на тази основна задача. В научната студия „Организация на книжовното имущество на научните библиотеки и отразяването му в каталозите“(40) те определят структурата на отделните фондове и колекции, дават тяхната характеристика и правилата за организирането им. В студията се изяснява зависимостта на каталозите от организацията на книжовните фондове. Посочват се видовете каталози и картотеки, както и тяхната взаимосвързаност в една цялостна система, зависеща от предназначението на съответната научна библиотека. Специално за НБ, в приложение към студията, са посочени детайлно видовете каталози и картотеки, които са необходими на НБ съобразно общия книжовен фонд, специалните и подръчните фондове.

Изброяването им поименно заема 9 машинописни страници, а приложението, поместено в отпечатаната студия „Организация на книжовното имущество...“(40), е дадено на стр. 119–124. Голямата и сложна система от каталози и картотеки в НБ е в зависимост от разбирането, че *колкото по-сложна е организацията на фондовете в научните библиотеки, толкова по-голямо е разнообразието и количеството на каталозите им. Обособяването на отделни самостоятелни фондове с определено предназначение и задачи води почти винаги до създаване и на отделни самостоятелни каталози за тези фондове. Очевидно общите каталози не са достатъчни, за да разкрият напълно и целесъобразно имуществото на библиотеката. Наред с тях са необходими и специални каталози, които да подпомогнат всестранното разкриване на книжовното имущество и същевременно да облекчат и да разтоварят общите каталози.*

Така още през 50-те години се разработва научна теоретична концепция, която става основополагаща за създаване на добре обмислена цялостна система от каталози и картотеки, разкриваща книжовните фондове и колекции на НБ във всички възможни аспекти. В основни линии тази система е валидна до днес. Разбира се, осъществяването ѝ се реализира не изведнъж, а в продължение на десетилетия.

През 50-те години, във връзка с предстоящото откриване на читалните в НБ, се налага да се приеме и изработи програма минимум за система от каталози, които задължително трябва да бъдат подготвени и предоставени на читателите.

---

[109] В основния азбучен каталог са отразени инвентарните номера не само на книгите от основния книжовен фонд, но и от специалните сбирки, като се отбелязва към коя специална сбирка принадлежи книгата. Този азбучен каталог е служебен.

[110] арх. ед. 3993, л. 76–77.

[111] Отчет на НБ за 1949 г.

В доклад[112] на Л. Албанска се предлага следната **система от каталози**:

За книгите:

1. Азбучен каталог в три поредици, включващ:

- книгите на български език;
- книгите с чужда кирилица;
- книгите с латиница.

Този каталог се приема за основен и освен книгите от основния фонд, трябва да отразява и всички печатни произведения, оформени като книги, включени в другите фондове. В основния азбучен каталог се отбелязват инвентарните номера на всички екземпляри с указание към кой фонд принадлежи всеки един.

2. Систематичен каталог, общ за всички книги.

3. Предметен каталог, общ за всички книги.

4. Топографски каталог, общ за всички книги от основния фонд, и отделни топографски каталози за бъдещите подръчни фондове.

За периодичните издания се предвижда:

1. Азбучен каталог, който се приема за основен и отразява всички периодични издания, в две поредици: кирилица и латиница.

2. Систематичен каталог, общ за всички периодични издания.

3. Своден каталог на чуждестранните периодични издания в големите библиотеки.

4. Топографски каталог.

За всички подръчни и специални фондове се предвиждат задължително азбучни, систематични и топографски каталози и по преценка на съответния отдел – научни и справочни картотеки, които да разкрият фонда в зависимост от неговите специфични особености.

Освен изброените по-горе каталози, които са със служебно предназначение и са основен справочен инструмент почти за всички библиотечно-библиографски дейности в НБ, се предвижда да се създадат и **читателски каталози** за книгите: азбучен в 3 поредици (български, кирилица и латиница); систематичен и предметен; читателски каталози за периодичните издания (азбучен и систематичен).

Тази програма за подготвяне на система от каталози трябва срочно да се реализира във връзка с предстоящото откриване на читалните за широката публика.

Осъществяването ѝ е въпрос на професионална чест и достоен старт на възкръсналата от пепелищата българска национална библиотека. Сътрудниците на отдел „Обработка и каталози“ са преизпълнени с най-добри желания и намерения да се справят достойно с основното си задължение.

През първите следвоенни години ръководството на НБ и на отдел „Обработка“ не са в състояние да преценят колко време и сили са необходими за изработване на системата от каталози. Те нямат представа какви трудности ще трябва да преодоляват, като при това непрекъснато ще търпят критики от страна на висшестоящите органи заради забавени темпове и допуснати грешки в каталозите. Много години по-късно Л. Албанска, дългогодишният ръководител на отдел „Обработка“, ще напише: *Възстановителната работа погълна много време и средства и дълго (почти до 1960 г.) тя беше една от характерните особености на каталогизирането в Народната библиотека*.[113]

Своевременното подготвяне на каталозите, въпреки най-добрите желания и намерения, среща затруднения и пречки от обективен и субективен характер.

На първо място трябва да се спомене **увеличеният обем на книгите**, които трябва да се обработят библиотечно. По данни от доклада на Г. Михайлов до Комитета за култура[114] новонабавените постъпления в НБ от януари 1945 г. до 31 март 1952 г. са над 84 хил. заглавия, което се равнява на заварения книжовен фонд (84 017 заглавия в 123 312 т.). Според направената проверка на книжното имущество (книги и периодика) през 1950 г. книжовният фонд наброява 321 хил. т. (41).

---

[112] арх. ед. 3654, л. 1–23.

[113] арх. ед. 3654, л. 1–23 (История на каталогизарането в НБ 1948–1960).

[114] арх. ед. 960, л. 6–27.

Завареният книжовен фонд трябва да се рекаталогизира (след първичната обработка, извършена в Съдебната палата), а новите постъпления да се опишат и класират. Това е голямо количество библиотечни материали, което изисква персонал, време, организация, установени правила за описание и класиране.

Персоналът на отдел „Обработка и каталози“ след 1948 г. приоритетно се увеличава, като отделът заема централно място в структурата на НБ. Приведените данни в Известия на ДБВК за 1954 г. (стр. 330) сочат, че една трета от целия тогавашен библиотечен персонал се съсредоточава в отдел „Обработка“. Така напр. от общо 84 библиотечни сътрудници (други 66 са технически и помощен персонал) в отдел „Обработка“ работят 31 библиотекари. Този брой на сътрудниците в отдела (от 1952/53 г.) се запазва до 1960 г., след което се свежда до 10–12 души, тъй като рекаталогизацията в общи линии е завършена.

Младият колектив (по това време средната възраст на сътрудниците в отдел „Обработка“ е под 30 години) има високо съзнание за отговорната работа, която трябва да извърши, но няма професионален опит. Току-що са завършили първите шестмесечни курсове за библиотечна правоспособност. Въпреки най-доброто си желание, те не са пълноценни каталогизатори. В отчета на НБ за 1949 г. се посочва, че трябва да се има предвид *сравнително слабата подготовка на персонала. Както описвачите* (тези, които изготвят описанията за азбучния каталог), *така и част от коректорите, са нови библиотекари – стажанти, завършили курса в началото на годината. А всички систематизатори* (тези, които класират книгите за реалните каталози) *са служители, които сега започват тази работа. При това положение е ясно, че производствената дейност ще страда както количествено, така и качествено.* Впоследствие поправянето на грешките фактически води до нова рекаталогизация.

Организацията на труда в новосъздадения отдел „Обработка и каталози“ в първите години не е напълно рационална. Робувайки на презумпцията, че в една национална библиотека трябва да има строга диференциация на извършваните библиотечни процеси, ръководството на отдела обособява четири самостоятелни звена: за азбучните каталози, за класиране (систематичен и предметен каталог), за периодичните издания и за дублетния фонд. Диференцията води до излишно пилеене на време, което и без това е извънредно недостатъчно. Такава практика съществува в научните библиотеки и има своето оправдание, но е излишен лукс за библиотека с напълно унищожени каталози, притиснати от съкратени срокове за възстановяването им.

Тази структура се запазва до 1955 г., след което периодичният печат се обособява в комплексна служба. По-късно ръководителят на отдела, Л. Албанска, ще отбележи, че през 1955 г. е извършена *една почти революционна промяна в организацията на Отдела – службата за реални каталози и службата за описание се сляха в една, при което се възприе книгите да се класират и да се описват от едно и също лице. Това се наложи, от една страна, от обстоятелството, доста специфично за нашата страна, че почти всички библиотекари, на които бяха възложени тези функции, имаха еднаква образователна подготовка и, естествено, еднакво бяха подходящи за по-квалифицирана работа. От друга страна, сметна се, че това ще увеличи производителността на труда*.(2)

През 60-те години, когато работата по ретроспективното създаване на каталозите е завършена, се приема следната организация на труда: група от 4 души класира и предметизира новите книги, а друга група пак от 4 души ги описва. За класиране и предметизиране книгите се групират по близост на отраслите, а за описване се групират по езици. Описвачите на книги вмъкват каталожните картички в азбучните каталози, а систематизаторите — в предметния и систематичния каталог.

Производителността на труда наистина е ниска точно по времето, когато е необходима експедитивност. Директорът на НБ Г. Михайлов отправя молба до Ленинската библиотека през 1951 г. да ни бъде изпратена инструкцията „Путь книги в процессе обработки“, за която е споменато в отчета на ГБИЛ за 1951 г.

За да се контролира работата на всеки служител, в отдел „Обработка и каталози“ на НБ се въвежда пътен лист на книгата, който я придружава навсякъде и върху който всеки служител бележи датата, на която е извършил операцията, и се подписва.

Комитетът за култура, обезпокоен от забавянето при изработването на каталозите, предизвиква обследване на цялостната работа в НБ, като предписва на отдел „Обработка“ *да скъси незабавно срока на пълната обработка на новопостъпилите книги, като осъществи*

в това отношение постиженията на Ленинската библиотека в Москва – от 3 до 5 дни. В обстоен доклад от април 1952 г. до Комитета за култура Г. Михайлов съобщава, че *текущите постъпления се обработват сравнително добре и в значително по-кратък срок, отколкото през 1948–1950 г. Миналата година (1951 г.) задържането на цели партиди книги в отдел „Обработка“ е траело средно 30 дни. През първото тримесечие на 1952 г. това задържане е сведено вече средно до 4–10 дни*.

Усилията за подобряване организацията на труда довежда до скъсяване на сроковете при каталогизацията.

Обективна пречка обаче са и **отклоненията** на ръководния персонал за изпълнението на други задачи извън отдела. През този напрегнат период се налага да се извърши пълна проверка на книжовното имущество (1950 г.). *Проверката си поставя за задача да установи липсите и да поправи грешките, допуснати при масовото сигниране на книгите през 1947 г., и същевременно да провери дали каталозите отразяват напълно цялото имущество на Библиотеката*(41). Проверката се извършва за три месеца, но допълнителните справки и издирвания продължават до края на януари 1951 г. Всъщност проверката е непосредствено свързана с каталогизацията. Благодарение на нея се създава топографски каталог, внасят се поправки в азбучния каталог, прочистват се дубликатите, отделят се повредените и нуждаещите се от реставрация книги.

Най-подготвените сътрудници на отдел „Обработка“ се отклоняват, за да окажат помощ при организацията на фондовете и каталозите на окръжните библиотеки в страната, за изнасяне на лекции в курсове за библиотекари, за подготвяне на научния апарат, необходим за каталожната работа и пр. Странични дейности пречат за пълното съсредоточаване върху основната предстояща задача – срочното изготвяне на каталозите.

Пречка за своевременното създаване на планираната система от каталози е и **закъснението при доставянето на машина за отпечатване и размножаване на каталожни картички** за всички видове каталози. Едва през 1950 г. в НБ пристига поръчаната от Швеция малка наборна машина (Мултиграф), подходяща за библиотечни цели. През 1951 г. започва отпечатването и размножаването на печатни каталожни картички за всички каталози. Но скоро се появяват трудности – бързо похабяване на буквите, които нито могат да бъдат заменени в България, нито да бъдат внасяни от Швеция. Налага се през 1954 г. в НБ да се организира малка печатна база.

Но най-съществената пречка за навременното и гладко извършване на каталогизацията и рекаталогизацията е **липсата на установена инструкция за описание, както и на подходяща класификационна схема**. Тъй като тези основни документи не са получени в наследство от старата НБ, ръководният екип на отдел „Обработка“ е принуден да се заеме с подготовката им. *В 1947 г. излиза от печат първата българска инструкция за описание*(264). *Макар и проект, инструкцията беше изработена грижливо, чуждестранният опит проучен и основните принципи съобразени с него*(2). В това твърдение на Л. Албанска се долавя известна самонадеяност. Защото, когато през 1950 г. в България се получават съветските „Единни правила за описване на печатни произведения за библиотечните каталози“, самите автори на нашата инструкция ги преценяват като очевидно по-добри. Въз основа на съветските правила за описание през 1951 г. междуведомствена комисия подготвя нови правила за описване на книгите в големите библиотеки(266).

По изготвените с наши усилия правила за описание в НБ се работи до 1953 г., т.е. времето, през което трябва вече да е готова системата от каталози. След приемането на новите правила за описание, които стават общовалидни за цялата страна, се налага извършването на редица поправки на вече изготвените през 1949–1952 г. каталожни описания. Същото се случва и с класификационната схема.

Въз основа на „домашните“ правила за описание и класификационна схема отделът започва създаването на каталозите. Но точно когато служителите влизат в ритъм, се получават съветски нормативни документи за каталогизация. Нашите каталогизатори имат смелост да направят сравнение и да признаят по-добрите им качества, тъй като са работени от големи колективи с по-голям професионален опит и научна подготовка. Без колебание се заемат с подготовката на нова класификационна схема, адаптирайки към нашите условия съветската. Въпреки че това води до значително забавяне, до повторение на извършената работа през последните няколко години, независимо че очакват остри критични бележки от ръководните органи, професионалната им

съвест не позволява да се задоволят с това, което са направили, защото се стремят към най-доброто за българската национална библиотека. А времето не чака и ги притиска с изискването – каталозите да са готови през 1953 г.

Предстоящото отваряне вратите на НБ за читателската публика е изключително културно събитие, за чието успешно организиране отговаря и Комитетът за култура. Отдел „Библиотеки" на Комитета непосредствено следи за подготовката, стреми се да мобилизира колектива на НБ и да му помогне да отсее маловажните от по-основните за уреждане въпроси. Завеждащият отдел „Библиотеки" Цв. Матеева е квалифициран библиотечен работник и отличен организатор. Със зорко професионално око вижда слабостите при подготовката на каталозите и споделя с директора критичните си бележки. Възлага му да организира проверка на готовността за предстоящото откриване на Библиотеката, в резултат на което да се подготви доклад с проекторешения. Докладът претърпява няколко варианта и е озаглавен „Относно сегашното състояние на НБ, близките перспективи на нейното развитие и неотложните мероприятия за превръщането ѝ в истинска национална библиотека".[115] В обстойно изложение (20 стр.) Г. Михайлов подробно се спира на всяка основна библиотечна дейност, като дава твърде критична оценка и за състоянието на каталозите: *Фондовете на основното книгохранилище и на разните справочни сбирки са описани, каталогизирани и включени в азбучните и топографския служебни каталози. Това е вършено в разно време и при различни инструкции за описване и затова съдържат доста грешки и неточности, които снижават тяхната ценност и сега съставляват една от най-големите пречки при изработването на реалните каталози и при отпечатването на всички каталози, в това число и преди всичко на нужните за публиката читателски каталози.*

Големи трудности среща групата, работеща реалните каталози. И досега отдел „Обработка" и ръководството на Библиотеката не са изработили схемата и редакцията на систематичния каталог. Големи са трудностите и при изработването на каталога за публиката (читателския каталог). Изработените от НБ и Комитета за култура списъци на фашистката, реакционната и упадъчната литература са явно недостатъчни... Докладът на Г. Михайлов е от 26 април 1952 г., т.е. година и половина преди очакваното откриване на Библиотеката, а картината, която очертава докладът за състоянието на каталозите, е твърде мрачна. Този доклад носи обида и огорчение за хората, които са вложили толкова труд, професионална отговорност и желание за перфекционизъм, за да изработят каталозите на Народната библиотека.

Божана Троянова, която е неоспореният ръководител на научната и практическата каталожна дейност и на цялостната библиотечна организация в НБ, е подложена на преки критики за закъснението и всички други неуредици. Неведнъж ѝ се налага да дава обяснения за състоянието на каталозите. Така напр. през януари 1950 г., няколко месеца след назначаването на Г. Михайлов за директор, тя му разяснява обективните причини за закъснението: *През 1948 г. НБ имаше още да се справя с неуредената си библиотечно имущество, с установяването на своята структура и с установяване процеса на библиотечната работа, ако може така да се нарече годината, през която сме имали: едно преместване в бараката, две смени на директори, 47 вакантни места през различните тримесечия на годината, две значителни групи стажанти за обучение и започване на две мероприятия – систематичен и предметен каталог.*[116] Очевидно е раздразнението ѝ към новия директор, който няма библиотечна квалификация и не познава трънливия път на първите няколко следвоенни години.

През септември 1952 г. Комитетът за култура разглежда готовността на НБ за предстоящото официално откриване на сградата и дава конкретни указания,[117] като отчита обективните трудности, които са попречили своевременно да бъдат подготвени и предоставени на читателите новите каталози. Във връзка с откриването на новата сграда се приема за изпълнение една нова *програма минимум, предвиждаща до 1953 г. да бъдат дадени на публиката подборни читателски каталози*, а *до края на 1954 г. да бъде завършена пълната рекаталогизация и да бъдат дадени на публиката пълните каталози на цялото книжовно имущество.*

---

[115] арх. ед. 960, л. 6–27 (Доклад на Т. Михайлов от април 1952 г.).
[116] арх. ед. 3993, л. 15.
[117] арх. ед. 961, л. 11–19; арх. ед.962, л. 8–23.

Програмата минимум предвижда обратно хронологична рекаталогизация, за да се подготвят читателски каталози с нова и по-често търсена литература. Предвижда се да се подготвят най-напред азбучни читателски каталози за българските книги, издадени през периода 1923–1953 г., и за руските книги, издадени през 1917–1953 г., като към тях се вмъкват отпечатани каталожни картички за новонабавени книги. За тези периоди се изготвя и систематичен читателски каталог. При рекаталогизирането на чуждестранните книги на латиница се подбират приоритетно класиците в науката и литературата, ценни издания и изтъкнати автори с цел на читателите да се предостави най-стойностна литература, която НБ притежава.

Действително до края на 1953 г. и главно във връзка с откриването на голямата читалня за публиката са предоставени за ползване:

1. подборен азбучен каталог на българските книги, на книгите с латиница и на книгите на чужда кирилица (с изключение на много остарели и малоценни книги);

2. систематичен каталог на посочените в т. 1. книги, който ще се попълва текущо;

3. азбучен и систематичен каталог на периодичните издания, текущо попълвани.

Поради недостатъчния капацитет на печатницата, фишите за подборните каталози на латиница и чужда кирилица не са отпечатани.

На по-късен етап се рекаталогизират по-старите български, руски и чуждестранни книги, за да се формират и обогатят читателските каталози. Книгите на латиница се рекаталогизират дълго – част от тях остават за обработка и след 1960 г.

Служебните каталози са пълни, отразяват цялото книжовно имущество, но все още са ръкописни. Предоставянето им на читателите е рисковано.

Програмата минимум е реална за изпълнение в краткия период до официалното откриване на Библиотеката. Като се има предвид, че през първите години след откриването на голямата читалня, преобладаващата част от читателите са студенти,[118] предоставените читателски каталози ги задоволяват. За да бъдат обслужени научни работници и специалисти, се създава Справочна служба, чието основно задължение на първо време са каталожните справки.[119]

Така благополучно се решава проблемът, свързан с подготовката на каталози за читателите. Годините (1949–1953 г.) са изпълнени с драматично напрежение, критични бележки и често пъти с несправедливи упреци към библиотечните сътрудници, които добросъвестно и отговорно правят всичко според тогавашните си възможности. По-късно, през 1955 г., ръководството на НБ, съвместно с Комитета за култура, извършва проверка на решенията, взети на 12 март 1953 г. Едва тогава точно се формулират причините за закъснението, допуснато при подготовката на каталозите: *Това, което е основна слабост и характерна черта за каталозите на всички сбирки на НБ, е, че те започнаха, а някои и се завършиха, преди да се осигурят необходимите основни помагала за изработването им. Така изработването на азбучните каталози на книгите беше почти към края, когато се завърши инструкцията за описване, каталогът на периодичните издания дори се отпечата преди завършването на инструкцията. Такова е положението на каталозите за ноти, за снимки, за албуми, за карти, дори за архивни материали. Ние и* ***сега*** *(1955) работим систематичен каталог на книгите, без да имаме класификационна схема, предметния каталог на книгите – без да има пълно ръководство за предметизация. А принципите за читателския каталог тепърва сега се изясняват.*[120]

Ръководен принцип при подготовката на системата от каталози в НБ през 50-те години е те да бъдат съобразени с двуякия профил на българската национална библиотека. През първите следвоенни години се счита, че тя е едновременно широкодостъпна (особено за студентската читателска публика) и същевременно – научна библиотека и национално книгохранилище.[121]

В понятието „читателски каталози“ се влага двоен смисъл. От една страна, това е система от каталози, които се предоставят на читателите, докато достъпът на външни лица до служебните е ограничен, тъй като те са инструмент за всякакви служебни справки. Такава е практиката на

[118] Вж. раздел „Обслужване на читателите“.
[119] Вж. раздел „Справочно-информационно обслужване“.
[120] арх. ед. 962, л. 8–23.
[121] Вж. раздел „Обслужване на читателите“.

всяка голяма библиотека със сложна и разнообразна организация на книжовните фондове и колекции.

От друга страна, през 1951 г., по примера на съветските библиотеки, се поставя задачата читателските каталози да представят подборно литературата, като изключват остарели по съдържание идеологически, порнографски и малоценни издания. *Разрешаването на този проблем е съпроводено с редица дискусии и колебания при определяне на критерия за преценка на литературата, която следва да се изключи от читателските каталози. Още повече, че това става в един момент, когато библиотекарите нямаха необходимата идеологическа подготовка и към всяко мероприятие от този род трябваше да пристъпват с голямо внимание и предпазливост. Това доведе до едно прекомерно пресяване на литературата за читателските каталози, което впоследствие трябваше да се коригира, за да се стигне до подбор, изключващ само действително вредните издания.*(3)

През 1950 г. на отдел „Обработка“ се възлага да подготви списък на идеологически вредната литература, която не трябва да се включва в каталозите. (Бележки на Б. Троянова от 1952 г. за развитието на отдел „Обработка“.) Това е законна и съобразена с конституцията задача, но не е по силите и възможностите на отдела. Ето защо се възлага на група от 5–6 души,[122] които не са подчинени на НБ, да изготви списък на вредни идеологически издания, който трябва да бъде задължителен за всички библиотеки в страната. А „Инструкцията за организиране на читателските каталози“[123] в половин страница изрежда категориите литература, която не се включва в читателските каталози. Съвсем очевидно е в тази „инструкция“ влиянието на сталинския период.

НБ не е в състояние сама да се справи с този сложен идеологически проблем и непрекъснато търпи критика за лошото състояние на читателския систематичен каталог и за принципите на подбора. В критични бележки на Комитета за култура от 12 март 1953 г. се посочва,[124] че е допуснато прекомерно стесняване на подбора в читателските каталози за книгите, а в каталога на периодичните издания са оставени всички фашистки периодични издания.

От своя страна, директорът на НБ с право критикува Комитета за култура, че не е предоставил *...инструкция за читателските каталози, въпреки че има възможност да заангажира творческите съюзи,... не оказва никаква съществена помощ на Библиотеката, пък и изобщо на библиотеките в страната за обсъждане и решаване на тези въпроси* (доклад на Г. Михайлов от февруари 1953 г.). Комитетът за култура приема, че отсяването на „идеологически вредната“ литература не е по силите само на НБ и в решението от 14 ноември 1952 г., т. 6 приема следното задължение: *До юли 1953 г. да се завърши със съдействието на КНИК инструкцията за читателските каталози*.[125]

Такава подробна инструкция изобщо не се съставя. Идеологическият подбор на литературата е погрешно поставена задача, несвойствена за българската национална библиотека. Тя трудно си пробива път у нас. Скоро подборните читателски каталози се преустановяват.

Успоредно с новата концепция за читателското обслужване и превръщането на НБКМ в научна библиотека се променят и вижданията за каталозите. През 1959 г. на читателите се предоставят каталози, които по пълнота и обхват са равностойни на служебните. В отчета на НБ за 1959 г. се отбелязва: *Преустановено бе поддържането на читателския систематичен каталог като се предостави за широко ползване на читателите предметният каталог, а за читателите научни работници бе предоставен служебният систематичен каталог.*

Цялостна система от каталози и картотеки

В синхрон с изработването на цялостна концепция за задачите на НБКМ като централна общодостъпна научна библиотека, през 60-те години се довършва програмата за цялостна система от каталози и картотеки и тяхното високо качество.

---

[122] Външни лица, сътрудници на Главлит (отдел към ръководния орган за издателската и полиграфическата дейност).

[123] арх. ед. 3652, л. 1–2.

[124] арх. ед. 961, л. 11–19 (решение на Комитета за работата на ДБВК от 12 март 1953 г.).

[125] арх. ед. 993, л. 148–149.

През 1958 г. завършва централното отпечатване на каталожните картички за българските книги, което дава възможност да се приведат в пълен ред и служебните, и читателските каталози. Актуализирането им се извършва по-нататък с текущо отпечатваните картички на централната каталогизация.

През 1959 г. завършва отпечатването на каталожни картички и за основната част от книгите на латиница. Но рекаталогизирането на последните 30 хил. ръкописни фиши на латиница се протака много години. Това са остарели и по-маловажни чуждестранни издания, оцелели от бомбардировките. Тъй като след 1960 г. персоналът на отдел „Обработка“ се съкращава наполовина и има капацитет само за обработването на новите постъпления, през 1968/69 г. с извънреден труд се обработват част от тях – 17 хил. заглавия. За останалите се предвижда постепенно рекаталогизация до 1980 г. С това малко изключение, ръкописните каталожни картички изцяло се заменят с отпечатани каталожни картички.

Успоредно се работи върху усъвършенстването на „реалните“ каталози. През 1957 г. завършва редакцията на предметния каталог и през същата година се предоставя на читателите (96).

През 1960 г. се въвежда като общоприета за научните библиотеки нова класификационна схема с предметен указател към нея. За да не се извършва трудоемкото прекласиране на вече подготвените каталози, се взема решение да се „консервира“ систематичният каталог, подготвен до 1960 г., и от 1961 г. да се започне нова поредица, класирана въз основа на новата „Схема за класификация в научните и по-големите библиотеки“ (326), която е съобразена с принципите на съветската ББК. Научният характер на НБКМ изисква да бъдат приведени в ред и т.нар. дребни публикации, които с въвеждането на нови средства за печат нарастват както в целия свят, така и у нас. Те съдържат ценна информация с обществено значение и се търсят от читателите. За тях се създава самостоятелен фонд и се подготвя инструкция за библиотечната им обработка (261), а от 1962 г. се създава самостоятелна служба.

Привеждат се в ред и каталозите на периодичния печат. За българските вестници и списания се използват отпечатаните репертоари на българския периодичен печат (58, 59), които се сигнират и се предоставят на читателите. Чуждите периодични издания се отразяват пълно в азбучен каталог, към който се прибавят картотеки по отрасли на знанието и по страни.

През 60-те години каталогизирането се извършва вече текущо и ритмично. Годишно се обработват 15–18 хил. заглавия в 20–25 хил. тома. Средно годишно се отпечатват и се вмъкват в каталозите 100–120 хил. печатни каталожни картички.

Организацията на фондовете и каталозите в една голяма библиотека е сложен процес, от който извънредно много зависи обслужването на читателите. В НБ се въвежда строг контрол върху времетраенето на библиотечната обработка и срочното вмъкване на фишите в каталозите. През 60-те и 70-те години описанието и класирането на книгите се извършва за рекордно кратки срокове – около десетина дни. (Трябва да се има предвид, че в големите национални библиотеки, като напр. Deutsche Staatsbibliothek – Берлин, обработката на новите постъпления трае няколко месеца!) Вмъкването на печатните каталожни картички в каталозите на НБКМ през разглеждания период се извършва не по-късно от две седмици. За новоиздадените български книги сроковете за отразяването им в каталозите са още по-кратки. Описанията на чуждестранните книги, които се подготвят на обикновени пишещи машини, през 60-те години също се размножават бързо, като се използва литографски печат. Така без автоматизация, с конвенционални средства, се осигуряват възможно най-бързи резултати.

Полагат се системни грижи за качеството на каталозите и за отстраняване на допуснати грешки. През 1967 г. се въвежда нов начин за поддържането на рубриките в „реалните“ каталози. Каталогизаторите се задължават да вмъкват каталожните картички на книгите, които те са класирали и предметизирали с цел да подобряват състоянието на каталозите и да ги актуализират.

При създаването и поддържането на каталозите няма маловажни неща – от създаването на научно-теоретичната база, въз основа на която се изграждат, до сигнирането и поставянето на разделители – всичко има съществено значение за превръщането им в ефективен справочен апарат. Чрез него многомилионните фондове стават достъпни и обозрими. Каталозите, „динозаврите“ на съвременната голяма библиотека, през втората половина на 20 в. успешно се заменят с машинночитаеми масиви. Но както при конвенционалните методи при изработването на каталозите, така и при въвеждането на данни в паметта на ЕИМ, са

необходими висококвалифицирани кадри с професионална подготовка, чувство за отговорност и перфекционизъм.

През разглеждания период НБ вече разполага с такива сътрудници.

От огромно значение за информационните качества на каталозите е **изборът на подходяща класификационна схема.**

НБКМ и научните библиотеки са принудени от обстоятелствата да пристъпят към разработване на класификационна схема за систематичните си каталози. Преведените от руски език „Таблици за десетичната класификация“ са приложими за масовите библиотеки, но са неподходящи за НБ и научните библиотеки. Трудно е в един момент на пълно преустройство в науката и идеологията да се създаде подходяща научна класификационна схема, която правилно да отразява съотношението между различните отрасли на съвременната наука и култура.

Самонадеяни опити за изработването на свои „домашни“ схеми правят всички по-големи наши научни библиотеки (42).

НБ през 1948 г. изработва своя класификационна схема,[126] която се предвижда да се използва за систематичните каталози и за „Български книгопис“. Разширена и подобрена, тя се препечатва през 1954 г.[127] Тази схема е многократно критикувана от Комитета за култура. Така напр. във връзка с проверката дали НБ има готовност да бъде отворена за широка читателска публика (12 март 1953 г.) се констатира: *Завършените каталози на обработената част от книжните фондове на Библиотеката не отговарят в цялост на изискванията към каталога като важно оръдие за ориентация: не се разкриват пълно най-ценните в идейно-теоретическо отношение научни и художествени произведения...*

Все по-належаща става необходимостта от изработване на нова класификационна схема. В докладна записка от Б. Божинова-Троянова от март 1952 г. до директора на НБ се заключа: *Двегодишната практическа работа със систематичния каталог показаха редица недостатъци на схемата за СК и нейната идейна слабост.* Съобщава, че са прегрупирали главните отдели по подобие на съветската схема (по данни от съветския библиотечен печат), но не разполагат с конкретни материали за подразделенията вътре в отделите. В докладната записка се констатира, че е наложително да се разработи нова класификационна схема, *но този път не вече като схема на Народната библиотека, а като схема за научните библиотеки у нас, като общобиблиотечно мероприятие. Не беше правилно при такава остра нужда от схема за систематичен каталог при научните библиотеки, работата да се върши пръснато, изолирано, с излишно хабене на толкова оскъдна работна ръка. Освен това опитът по съставянето на схема за НБКМ ни беше показала, че се касае за една много трудна и отговорна работа.* Пристъпва се към задачата със съзнанието, че *това ще подобри качеството на работата при класирането на книгите във всички библиотеки и ще бъде основа на общобиблиотечни мероприятия, които ще се поемат централно – централно отпечатване и класиране, сводни бюлетини, библиографии и т.н.* (42).

Създава се междуведомствена комисия от ръководни сътрудници на отдел „Обработка“ при НБ, на библиотеките при СУ и БАН. В помощ на комисията се привличат много консултанти от Университета и Академията. За продължителната и трудна работа на междуведомствената комисия непосредствено следи отдел „Библиотеки“ към Комитета за култура. Изработеният проект се изпраща за рецензиране в Българската академия на науките през 1953 и 1954 г. През 1954 г. отпечатаната на циклостил класификационна схема се дава за рецензиране и в Ленинската библиотека.

Междувременно, докато е в процес на работа нашата нова схема, „Советская библиография“ публикува проект за нова съветска библиотечно-библиографска схема, по която в списанието се провежда дискусия.[128] Нашите специалисти внимателно следят всички новости. В България се получава съветската библиотечно-библиографска схема за районните библиотеки. На 14 април

---

[126] **Схема** за систематичен каталог. (Ред. 1950 г.). С., ДБВК, 1951. Машинопис. (Докум. на отдел „Обработка и каталози“).

[127] **Класификационна** схема за систематичните каталози на научните и по-големите библиотеки с кратки методични упътвания. С., ДБВК, 1954. Машинопис.

[128] Советская библиография, бр. 36, 45, 48, 51 (1954–1958).

1955 г. провежда заседание нашата междуведомствена комисия, която разглежда съветската схема. Ръководителят, Б. Троянова, прави следното обобщение[129]: *Схемата е плод на сериозна и зряла работа. Тя е марксическа и по форма, и по съдържание. Ясна е и е удобна за работа, много прегледна и с индексация, която лесно се запомня. Снабдена е с предметен указател, който извънредно много улеснява работата с нея.* Но тя е предназначена за библиотеки под 100 хил. т., поради което се взема решение да се изчака получаването на схемата за Ленинската библиотека. Веднага с писмо[130] от 14 март 1955 г. НБ моли ГБИЛ да изпрати съветската схема и рецензията за изпратения български проект. Писмото завършва със заслужаващо внимание изявление: *От нея (българския проект за класификационна схема) ние вече се отказваме, ако ще получим новата единна съветска библиотечна класификация.*

Българските библиотечни експерти се ориентират към съветския проект за библиотечно-библиографска класификационна схема. Решението те вземат по вътрешна убеденост, че качествата на съветската схема са безспорно по-добри (38).

Като използва основните принципи на съветската класификационна схема, нашите библиотечни специалисти[131] разработват „Схема за класификация на книгите в научните и по-големите библиотеки“, която се отпечатва в НБ през 1958 г. и се препечатва през 1960 г. За разлика от първата класификационна схема (1948 г.), която съдържа само 25 машинописни страници, тази е разширена и детайлизирана в над 450 страници. Тя се приема и използва за систематичните каталози на НБ и на много други научни библиотеки в страната.[132]

През 1964 г. схемата, заедно с методични упътвания и предметен указател, се преиздава на редовен печат в НБКМ(326). От 1960 г. систематичните каталози се изготвят въз основа на нея, като старите СК се „замразяват“, за да не се прекласират.

През 1967 г, съгласно обявената програма за поддържане на класификационната схема за научните библиотеки в крак с развитието на науката и за подобряването ѝ, съставителите пристъпиха към нейната нова редакция. Натрупаният опит показа, че е необходимо да се въведат някои поправки..., че някои рубрики трябва да се преработят съобразно развитието на съответната наука, а други да се открият в отговор на новопоявили се отрасли на знанието.(38)

След двегодишна работа над новата редакция, колективът преценява, че работата по детайлизизацията *изисква висококомпетентни тесни специалисти, познаващи текущото състояние на научната проблематика*, а съставителският колектив на нашата схема не разполага с такива специалисти. *От друга страна, възможността да бъде използувана съвременна електронна изчислителна технология поставя решаването на въпроса вече не на национална, а на международна основа*, че времето на „домашните“ системи е минало и че преминаването към класификация на съвременно ниво е неизбежно. След продължителни разисквания колективът решава, че е по-целесъобразно да се преведе (с необходимата адаптация) съветската Библиотечно-библиографска класификационна схема (ББК). Предложението се разглежда и одобрява от научната секция по библиотекознание, комисията по каталогизация, от библиотечния съвет и от отдел „Библиотеки“ при Комитета за култура.

В отчета на НБ за 1970 г. се отбелязва, че „започна преводът на ББК“. В статията на Б. Троянова се обосновава необходимостта да се приеме съветската схема пред доморасли преработки на нашата(38). Преводът и неизбежните преработки и адаптация към специфичните изисквания за България отнемат много време и сили. До края на 1978 г. са отпечатани в печатната база на НБ 25 тома (от общо 30)(37).

Но съмнението дали това скъпоструващо начинание е целесъобразно и необходимо,

---

[129] арх. ед. 3988, л. 8–9.

[130] арх. ед. 1040, л. 12.

[131] Б. Троянова, Л. Албанска, В. Атанасова, Сн. Тошева, Л. Даскалова, С. Николаева, С. Аршинкова, М Кадънкова, Т. Андреева, Р. Кабакчиева и др.

[132] Библиотеката на БАН и филиалите ѝ, ЦБ към Медицинска академия, Университетската библиотека и останалите библиотеки към ВУЗ; НБ – Пловдив, Софийската градска библиотека, Централната библиотека към Академията на селскостопанските науки и нейната библиотечна мрежа и други наши по-големи библиотеки.

остава. С писмо[133] от юни 1971 г. до Чубарян, който по това време изпълнява длъжността директор на Ленинската библиотека, К. Калайджиева пише: *Вие сами разбирате колко усилия и средства изисква подобна работа. По тази причина Ви моля още веднъж да ме уведомите за перспективите по използуването на ББК в съветските библиотеки и по-специално по перспективите за нейното използуване при работа с електронноизчислителни машини. Ние сме смутени от обстоятелството, че Всесъюзната книжна палата все още отлага приемането на ББК в държавната библиографска регистрация и е извършила голяма преработка на своята класификация... Всесъюзната книжна палата (също някои големи ваши библиотеки) счита, че ББК не е особено подходяща за автоматизирано търсене на библиографска информация. В такъв случай вашите и на Книжната палата машинночитаеми каталози ще бъдат построени на различен принцип..*

Както е известно, нашата текуща национална библиография не възприе ББК. В централно отпечатваните каталожни картички се поставят няколко индекса – на използваната класификационна схема в ТНБ, на Десетичната класификация и на ББК.

Въпросът за използването на превежданата многотомна библиотечно-библиографска класификация при предстоящата автоматизация занимава специалистите на отдел „Обработка и каталози“. Те смятат, че много подробните рубрики, както и предметният показалец към ББК, ще дадат възможност на новата схема да бъде по-добър информационен език.

В подготвения „Перспективен план на сектор „Обработка и организация на фондовете“[134] се предвижда *издаваният на електронна машина бюлетин за новонабавената чужда литература да служи като база за по-нататъшното попълване на каталозите... Добре е електронната обработка на книгите да съвпадне с внедряването на ББК, така че да не се наложи започване на трети систематичен каталог*.

В продължение на три десетилетия (1948–1978 г.) библиотечните експерти в НБ се стремят към възможно най-добрия информационен език – ББК е единствената библиотечна класификация, изградена на основата на марксистко-ленинската идеология. Тя отразява структурата, състоянието и тенденциите на развитие в съвременната наука. Но дали е най-подходяща и пригодна за бъдещата автоматизация?

От дистанцията на времето може да се постави въпросът дали не е било по-целесъобразно да се насочат усилията към създаване на един изряден предметен каталог, вместо успоредното изработване на систематичен и предметен каталог. Експертите по каталогизация в НБ винаги са давали предпочитание на систематичния каталог като един по-съвършен инструмент за цялостно издирване и представяне на литературата в една научна библиотека. Когато през 1954 г. се прави преценка кои каталози са годни да бъдат предоставени на читателите, предметният каталог се оказва негоден. В своите „Бележки по доклада за състоянието на ДБКМ“.[135] Комитетът за култура с право констатира: *Предметният каталог е в такова лошо състояние, че не може да се предостави на читателите. Вместо да изпълни указанията на отдел „Библиотеки" – да обсъди състоянието на каталога и да утвърди план за преработването му, ръководството и колективът на Библиотеката започват да отричат необходимостта от предметен каталог и следователно от преработването му. И това становище те защищават въпреки по-нататъшните перспективи за развитие на справочно-информационната работа, която ще бъде немислима без предметен каталог.* Днес бихме могли да прибавим, че и автоматизацията е трудно осъществима без предметни рубрики.

Статията на Л. Даскалова-Рибарска и В. Атанасова „Предметният каталог в ДБКМ. История, принципи и методика на предметизирането“(96) поставя правилно проблемите, свързани с предметния каталог, но за съжаление не му се обръща необходимото внимание. През трите десетилетия на този въпрос е посветена само още една статия – на М. Кадънкова. През 1970 г. се превежда и книгата на д-р Ролф „Die Sachkatalogisierung auf neuen Wegen“(293).

Може само да се съжалява, че те остават изолирано явление. Предметният каталог редовно продължава да се поддържа в НБ, тъй като СК и ПрК взаимно се допълват. Но предметният каталог не стои в центъра на вниманието в каталожната ни практика.

---

[133] арх. ед. 1068, л. 58–59.
[134] арх. ед. 3995, л. 63–65.
[135] арх. ед. 962, л. 103.

По-подробното проследяване на трудния път, който НБКМ изминава при избора на подходяща класификационна схема, нейното изработване и внедряване, концепцията за организацията на фондовете и свързаната с нея система от каталози, тук се представя като илюстрация за сложността на проблема, за отговорността, която поема националната библиотека при вземане на решения, от които зависи цялата библиотечна система. Всъщност въпросът за подходяща класификационна схема не е решен не само у нас, но и на международно ниво (128).

Сводни каталози за получаваните
в страната чуждестранни периодични издания и книги

Изпълнявайки основното си задължение като библиотека, която обслужва библиотеките в страната, НБКМ пое голямата и отговорна задача – създаване на сводни каталози за получаваната в страната чуждестранна литература. Известно е значението на сводните каталози като информатор за наличните чуждестранни фондове, за тяхното максимално използване чрез междубиблиотечното книгозаемане, за преодоляване на ненужно дублиране и икономия на средства при набавяне на нови издания, за формиране на общонационален фонд от чуждестранна литература. Колкото по-ограничени са валутните ресурси за закупуване на чуждестранни периодични издания и книги, толкова по-належащо е да бъдат създадени добри сводни каталози.

В проектопостановлението, което Министерство на културата подготвя през 1955 г. „За библиотечното и библиографското дело в страната“ е поместен следният текст:

Задължава Държавната библиотека (НБ) да изработва и издава периодично сводни каталози на получаваните в по-големите библиотеки у нас съветски и чуждестранни периодични издания.[136]

Включен е и текст за издаване на бюлетин за новонабавени книги на руски и други езици.

Програмна статия, свързана с подготовката на сводни каталози на чуждестранната литература у нас, публикуват Л. Албанска и Сн. Тошева (5, 7). Същевременно Народната библиотека разработва още през 1956 г. програма за предстоящото създаване на сводни каталози, одобрена на междуведомствено съвещание в Комитета за култура. Според нея трябва да се подготви за печат своден каталог на чуждите периодични издания, който да обхване постъпленията в научните библиотеки на цялата страна от 1900 г. насам и да започне съставянето на фишов своден каталог на чуждите книги, постъпили в научните и по-големи библиотеки на страната след 1920 г., като се вземат копия от азбучните каталози на тези библиотеки. Предвижда се каталогът на книгите да се попълва въз основа на излизащия вече „Бюлетин на новонабавените книги на чужди езици“(60), който тогава включва само новите постъпления в НБ, библиотеката при БАН и тази при СУ, и с каталожните картички на новите постъпления на библиотеките в провинцията. Програмата предвижда „Бюлетинът“ да разшири обхвата си с всички научни библиотеки в София, за да стане основа за сводния каталог на книгите в бъдеще.

Предвиденото в тази програма в общи линии бе изпълнено. Сводният каталог на чуждите периодични издания излиза (371) през 1966 г. и обхваща фондовете на чуждите периодични издания в научните и по-големи библиотеки на цялата страна за периода 1900–1958 г. Редовно към този основен том се подготвят сводки за всеки следващи две години (372). До 1978 г. НБ издава 8 сводки.[137]

С изключение на първите две сводки (които са само за софийските библиотеки) те обхващат научните библиотеки в цялата страна, т.е. тези, които са представени в сводния каталог за 1900–1958 г. Сводките се различават от ретроспективния своден каталог по библиографското описание, което в тях е значително опростено.

Подготовката и издаването на сводния каталог на чуждите периодични издания е задача, която НБ изпълни сама, без никаква помощ от страна на включените в каталога библиотеки.

По-чувствително се променя първоначалната програма на сводния каталог на чуждите книги. Още когато започва съставянето му, се променя началната дата – възприема се за начало 1945 г., тъй като се преценява, че връщането назад ще забави много работата, а биха се явили и много

[136] арх. ед. 1314, л. 91.
[137] 1959–1961, 1962–1964, 1965–1966, 1965–1969, 1970, 1970–1972, 1973–1974.

технически трудности, свързани със състоянието на каталозите от това време. Променя се и обхватът – решава се каталогът да включва в началото само софийските научни библиотеки, тъй като тогава НБ, заета преди всичко със сводния каталог на периодиката, няма сили да организира работата с библиотеките в провинцията, някои от които, както се знае, са още съвсем неукрепнали и помощ от тяхна страна изобщо не може да се очаква.

Така се достига до следната формула: сводният каталог на чуждите книги да обхваща имота на научните библиотеки в София от 1945 г. насам, като се вземат копия от азбучните им каталози, а текущото му поддържане да се извършва с изрезки от „Бюлетина на новопостъпилите чужди книги“(60). Събирането на описанията на чуждите книги за периода 1945–1954 НБ извършва също изключително сама. „Бюлетинът за новонабавените чужди книги“, съобразно програмата, разширява постепенно обхвата си и представя новите постъпления на 26 библиотеки (филиалите на БАН и на СУ са дадени под една обща сигла с централната библиотека) и изпълнява и функции на текущ своден каталог на чуждите книги в софийските библиотеки. Междувременно „Бюлетинът“ претърпява известни промени и в оформлението си: започва да се издава на серии, от редовен печат преминава на офсет, намалява се текстът на описанието, все с цел издаването да се направи по-икономично.

Много пъти в междубиблиотечния съвет, пък дори и в Библиотечния съвет на отдел „Библиотеки“ се разглежда въпросът за спирането на „Бюлетина“ поради това, че тиражът е от 150–200 бр. за различните серии и има 239 абонати, което, разбира се, е съвсем нищожна цифра. Достатъчно е да се отбележи, че броят на абонатите на Междубиблиотечната заемна служба в НБ през 1968 г. е 510, което доказва, че по-голяма част от тях вероятно не си служат с него нито за информация за новите постъпления, нито за определяне на исканията си по междубиблиотечната заемна служба и заемат по МЗС почти изключително от Народната библиотека.

Така НБ чрез ретроспективния своден каталог на чуждестранните периодични издания, годишните сводки към него, както и чрез фишовия каталог за чуждестранните книги, заедно с редовно издавания четирисериен бюлетин за новите постъпления, разрешава на национално ниво една сигурна информация за наличната чуждестранна литература в страната ни.

Методична дейност

Успоредно с организирането на фондовете и каталозите в самата национална библиотека, нейните специалисти изиграват огромна роля за унифицирането на каталожната дейност и за създаване на съвременни каталози в цялата страна.

Тази отговорна задача се осъществява по две основни направления – чрез активно участие в национални междуведомствени комисии, които създават валидни за всички документи, правила и нормативни документи в сферата на каталогизацията. Второто, не по-малко важно направление е насочено към оказване на непосредствена помощ на библиотеките в страната.[138]

Към отдел „Библиотеки“ при Комитета за култура се създава Комисия по каталогизация и организация на библиотечните фондове. След публикуването на Постановление № 2 от 1970 г. междуведомствената комисия носи наименованието Координационна комисия по каталогизация и е подчинена на Съвета на директорите при НБКМ.

Независимо от наименованието и подчинението, в Комисията по каталогизация без съществени промени участват известните и с голям професионален авторитет сътрудници на НБКМ,[139] както и постоянни представители от най-големите библиотечни институции.[140]

Комисията фактически е работна група, която разработва, обсъжда и приема още през 50-те години правилата за описание на всички видове библиотечни материали: книги (264), периодични издания (270), нотни издания (268), фотоматериали (274), както и инструкции за описване на други специални издания: микрофилми (267), картографски материали, специална техническа

[138] Вж. раздел „Библиотека за библиотеките“.

[139] Божана Троянова, Лиляна Албанска, Снежина Тошева, Лора Даскалова, Вера Атанасова, Савка Николаева, Вера Даскалова, Снежина Атанасова, Евгения Попова.

[140] Мария Кадънкова (Библиотеката на БАН), Таня Андреева, Райна Кабакчиева (Университетска библиотека), Дора Кършовска (Държавен библиотекарски институт).

литература, групова обработка на печатни издания (261) и др. Правилата за описване на печатни произведения в големите библиотеки обобщено се публикуват в Известията на НБКМ за 1959 г. (28). Всички изработени от Комисията инструкции и правила се прилагат от библиотеките в цялата страна.

НБ създава научно-методичната база за реалните каталози както за масовите, така и за научните библиотеки. Б. Троянова прави рекапитулация на тази дейност[141]: *За сравнително кратък период бяха издадени таблиците на няколко класификационни системи: през 1951 г. излезе българското издание на десетичната класификация* (332)*; през 1953 г. – класификация за регистрация на националната книжовна продукция; през 1958 г. – класификацията на научните библиотеки* (326) *и след една по-продължителна пауза – в 1967 г. бе публикувано ново издание на таблиците на десетичната класификация* (333)*. Всяка от тях бе използвана в практиката на даден вид библиотеки. Десетичната класификация – в масовите и научно-техническите библиотеки; класификацията за научните библиотеки – в големите, вузовските и в останалите научни и специални библиотеки; класификацията за регистриране на националната книжнина – в органите на българската текуща библиография. С течение на времето тези три класификационни схеми станаха главна основа на библиотечната, библиографската и информационната работа в страната.*

Няма съмнение, че използването само на три основни и задължителни за библиотеките класификационни схеми е решително завоевание на нашето библиотечно дело. То внесе еднообразие в изграждането на фондове, каталози, библиографии и информационни издания и покрай всички други добри страни улесни и облекчи обслужването. (38)

Междуведомствената комисия дискутира целесъобразността при избора на една или друга класификационна схема. Участва в многогодишната работа, свързана с превода и адаптацията на многотомната Библиотечно-библиографска класификационна схема (ББК) и на методичните указания за приложението ѝ.

Библиотечната комисия, съвместно с библиографите, приема националните стандарти за унифицирането на книгоиздателската, каталожната и библиографската работа в страната ни, в унисон с международните изисквания (22–32). Обсъжда уеднаквяването на библиографското и каталожното описание с оглед централното отпечатване на каталожни картички за библиотеките в страната.

Многократно се обсъждат съвместните проблеми, свързани с издаването на сводни каталози и на акцесионните бюлетини за получаваните в страната чуждестранни книги.

Не е възможно изчерпателно да се изредят проблемите, разглеждани в една толкова дейно междуведомствена комисия, работила редовно и активно няколко десетилетия. Материалите са съхранени в Държавен архив.[142]

Международно сътрудничество

През 60-те години, във връзка със сложните информационни проблеми, международните организации (IFLA, ISO, UNESCO, FID) и Конгресната библиотека разгръщат оживена дейност за унифициране на библиотечно-библиографското описание в световен мащаб. През 1961 г. в Париж се свиква съвещание на експерти по каталогизирането, които разискват твърде тясно специални проблеми, свързани с избор на редна дума, подреждане на елементите в описанието и други подобни въпроси. Тяхното унифициране е от огромно практическо значение за замислената от Конгресната библиотека програма – да получава готови каталожни картички от цял свят за новоиздадената литература (Sharing cataloging programme)(401, 508). На съвещанието в Париж НБ не успява да изпрати свой представител. Но на международната конференция на експертите по каталогизация през 1969 г. в Копенхаген участва Л. Албанска. В нейната информация (4) се правят няколко извода – НБКМ е в крак с международните проблеми, свързани с каталогизацията. При разискването на проекта за международна инструкция за подбор на редната дума и

[141] *Изв*. НБКМ, 1, 1959.
[142] арх. ед. 3653, 3655–3657.

оформяне на описанието, Л. Албанска констатира, че *нашата каталогизационна практика и българските правила за описание са на международно ниво и че у нас съвсем правилно са разрешени проблемите за избор на редна дума. Прилагането у нас на нова, международна инструкция не би създало никакви неудобства и не би наложило почти никакво преустройство на каталозите, тъй като последното издание на нашите Правила за описание почти съвпада с предложения проект. В това отношение ние сме много по-добре от доста голям брой страни.*

Оказва се също, че в България е осъществено вече уеднаквяването на библиотечното и библиографско описание, което се разисква на конференцията в Копенхаген.

Много скоро у нас се въвежда и Standard Book Number, който се препоръчва на това международно съвещание, както и национални стандарти, отговарящи на международната стандартизация при книгоиздаването, държавната библиографска регистрация и каталогизацията.

По-нататък международните дискусии, свързани с унифицирането на библиотечно-библиографското описание, се прехвърлят в библиографската секция на ИФЛА.

Персонал. През 50-те години новосъздаденият (през 1948 г.) отдел „Обработка и каталози" заема централно място в структурата на НБ. Предстои му трудоемка, отговорна и неблагодарна многогодишна работа. Л. Албанска по-късно прави следната констатация: *И трудностите, и допуснатите грешки показаха, че каталогизирането е сериозна работа, която изисква широка култура и специална квалификация, здрава и целесъобразна организация на работата, която по същество е многостранна и изисква напрегнат труд*. (3)

А с изключение на ръководителите (Л. Албанска и Б. Троянова), всички останали сътрудници на отдел „Обработка" през първите следвоенни години са без професионален опит и квалификация. Завършили са току-що 6-месечни курсове за библиотечна квалификация. Учат се в процеса на работата.

Текучеството е постоянен проблем, защото отделът се превръща в школа за библиотекари, необходими за други отдели на НБ, или за новосъздавани научни библиотеки и учебни заведения (Държавния библиотекарски институт и Катедрата по библиотекознание). Кадрите, преминали през каталогизацията, са като дялан камък, който успешно може да прилепне, където е необходимо.

Но едно постоянно ядро остава да работи по проблемите на каталогизацията повече от четвърт век, носейки през годините всички тежести и отговорности – Лиляна Албанска, Савка Николаева, Лора Даскалова-Рибарска, Снежина Тошева, Вера Атанасова, Вера Даскалова, Снежина Атанасова, Евгения Попова и др.

Успоредно с непосредственото участие в изготвянето на каталозите в НБ, те унифицират каталожната дейност на единната библиотечна система, участват като лектори в квалификационните мероприятия, съдействат за подготовката на нова генерация специалисти по каталогизация, като Екатерина Ласкова, Мария Кафеджиева, Магдалена Карагеоргиева, Александра Дипчикова, Пенка Розева и др.

Същевременно скромно и всеотдайно извършват ежедневната си рутинна работа, борейки се за възможно най-бърза обработка на партидите книги, като лично следят за най-кратки срокове при вмъкването на фишите и изрядното оформяне каталозите на НБ.

Каталозите на НБ са тяхно колективно творение. През 70-те години те са вече завършен инструмент, който се използва както от читателите, така и за многостранните и многопосочни служебни задачи.

Ръководството на НБ оценява приноса на тези ценни специалисти, като през 60-те и 70-те години използва всяка появила се възможност, за да ги командирова да участват в международни съвещания, организирани за експерти от социалистическите страни. Така напр. през 70-те години внедряването на електронна техника в каталогизацията е обект на три международни съвещания.[143]

Въвеждането на подходяща класификационна схема и проблема за единен информационен език се обсъждат на няколко международни конференции с най-дейно участие на български експерти.[144]

---

[143] През 1969 г. в ГДР (Гота) – участва Д. Вачов; през 1973 г. в Полша (Варшава) – участва Л. Албанска; през 1977 г. в ГДР (Гота) – участва Евгения Попова и Г. Витанов.

[144] През 1959 г. в Берлин се организира първата конференция по въпросите на систематизирането и

Благодарение на активното международно сътрудничество НБКМ върви в крак със световната теория и практика в каталогизацията, въвежда най-новите и прогресивни тенденции. Без закъснение у нас се приемат и утвърждават държавни стандарти,[145] съобразени, адаптирани и съвместими с международните стандарти, приети от страните на СИВ, от ИФЛА и ИСО.

Установяват се лични контакти между българските и съветските каталогизатори. Във връзка с превода, адаптирането и приложението на ББК на по-продължителни командировки в Държавната библиотека „В. И. Ленин“ отиват няколко сътрудници на отдел „Обработка“.[146] По двустранните договори за сътрудничество известни съветски специалисти по ББК са гости на Народната библиотека и оказват ценна помощ. Тридесетте тома на новата съветска ББК се превеждат незабавно в България със съответната адаптация, като някои томове се превеждат направо от съветски ръкописни екземпляри.

Неоценима е помощта, която българските библиотекари получават от съветските си колеги, за да поставят каталогизирането у нас на солидни научни основи.

Без преувеличение може да се заяви, че благодарение на активното международно сътрудничество нашата страна организира фондовете и каталозите не само в НБ, но и в библиотеките на цялата страна върху съвременни принципи, съобразени с изискванията на съвременната библиотечна теория и практика.

Чрез международно сътрудничество се осигури по-висока квалификация на две поколения специалисти в областта на каталогизацията.

предметизирането – участва Лора Даскалова-Рибарска; през 1973 г. в Гота по въвеждането на ББК – Сн. Тошева и Л. Рибарска; през 1974 г. във Варна – единен информационен език; през 1975 г. – Гота, отново същите въпроси – Сн. Тошева и Л. Рибарска; през 1979 г. – Чехословакия (Братислава) – Магдалена Карагеоргиева и Александра Дипчикова.

[145] През 1968 г. в Берлин заседава комисията по стандартизация и статистика, чиято дейност е свързана със съответния комитет към ИФЛА и ИСО. Неин представител – Сн. Тошева. През 1971 г. в Прага се провежда следващото международно съвещание, съвместно с комитетите по статистика и стандартизация при ИФЛА и ИСО. Наш представител е пак Сн. Тошева. През 1978 г. в Москва МЦНТИ, свиква експертно съвещание, на което се обсъжда проектостандартът на СИВ, съкращения на думи и словосъчетания в библиографското описание с участието на Кр. Зотова.

[146] 1971 г. – Лиляна Албанска и Божана Троянова по за 10 дни; 1975 г. – Мария Кафеджиева и Магдалена Карагеоргиева по за 45 дни и Павлина Калудина за 28 дни.

За автоматизацията при каталогизирането през 1974 г. в Москва е камандирована Екатерина Ласкова за 45 дни, а през 1976 г. също в Москва за 20 дни – Евгения Попова.

ОБСЛУЖВАНЕ НА ЧИТАТЕЛИТЕ

Тенденции в световната теория и практика

Във всяка отделна страна, в зависимост от традициите и съвременните условия, националната библиотека формира своя специфична политика за обслужване на категориите читатели.

Често, изхождайки от наименованието („народна“, „национална“) се смята, че вратите на националната библиотека трябва да бъдат широко отворени за всеки гражданин на дадена страна, вкл. и за подрастващите.

Другаде се взема предвид, че националната библиотека има преди всичко задължението да опазва за поколенията книжовното наследство, че в нея са събрани старинни ръкописи, документи и други уникални писмени паметници, че в продължение на десетилетия тук се съсредоточава скъпа чуждестранна литература, което се формира друго крайно противоположно гледище за читателската политика. Смята се, че националната библиотека е твърде скъпа и престижна държавна институция, за да отвори широко вратите си за читателите на белетристика, на ежедневната преса и на учебникарска литература. Според това гледище, предназначението на националната библиотека е да обслужва нацията чрез най-активната част от нейната интелигенция и ръководните органи на обществото. През последните десетилетия пред националната библиотека се поставя и друго съществено изискване, свързано с политиката на обслужването – да се превърне в библиотека за библиотеките в страната с произтичащите от това задачи.

В миналото, когато всяка библиотека бе даденост сама за себе си, националните библиотеки формираха своята политика за читателско обслужване, независимо от останалите библиотеки в страната. Но през втората половина на 20 в., когато обстоятелствата наложиха създаването на взаимносвързана национална библиотечна система, в която определени категории библиотеки обслужват предимно определен контингент читатели, все повече национални библиотеки започват да се освобождават от несвойствения за тях „масов“ читател и да предоставят обслужването му на съответната категория библиотеки от системата.

Съвременната национална библиотека във всяка отделна страна трябва да направи избор между тези крайни гледища и да формира своя политика – кои категории читатели да обслужва при определени исторически обстоятелства и обществени потребности. Формирането на такава политика е в пряка зависимост от изискванията на времето, обстоятелствата и традициите, поради което не е константна величина.

Политиката на читателското обслужване е в пряка зависимост и се обуславя от редица предпоставки – капацитет на читалните, характер и организация на книжните фондове, състоянието на каталожния и справочния апарат, равнището и възможностите на справочно-информационното обслужване, изобщо от цял комплекс основни библиотечно-информационни процеси, както и от материално-техническата база на съответната национална библиотека.

Политиката на обслужването не е въпрос само на пожелание или на гола декларативност, а се обуславя от цялостното състояние и организация на всички основни дейности – взаимосвързани, целенасочени и подчинени на основната задача – обслужването на онези категории читатели, за които е предназначена библиотеката.

Следователно формирането на определена политика за читателското обслужване е твърде сложен процес, изискващ теоретическо осмисляне и ясна формулировка съобразно целите и задачите на дадено общество през определен исторически етап от неговото развитие. За практическото приложение на теоретичната постановка се изисква професионална компетентност, твърда и последователна практическа дейност, подчинена на основната цел – обслужването на читателите.

Как се формира политиката на читателското обслужване в българската национална библиотека през социалистическия етап от нейното развитие?

Като се вземе предвид революционната ситуация в нашата страна след Втората световна война и често пъти безкритичното ползване на съветския опит (по това време Държавната библиотека „В. И. Ленин“ обслужва дори деца и юноши в специални читални), закономерно е да се очаква, че българската национална библиотека ще допусне излишно демократизиране на

читателската си политика в ущърб на своите трайни задачи и основното си предназначение.

Наистина за много кратък период, обхващащ няколко години след откриването на новата сграда (декември 1953 г.), се позволява стихийно нахлуване на голям брой несвойствени за Народната библиотека категории читатели. Създава се реална опасност тя да се превърне в масова библиотека и студентска читалня.

Но веднага се извършва критичен анализ на създадената обстановка и във втората половина на 50-те години теоретически се формулира предназначението на българската национална библиотека, нейната роля и задачи при обслужването на обществото (151, 160). Същевременно се започва дълбока, комплексна и целенасочена реорганизация на всички основни процеси, от които зависи превръщането ѝ в съвременна научна библиотека, годна да се справи с повишените изисквания.

През 60-те години Народната библиотека разполага вече с ясна концепция за читателската си политика, обоснована теоретично и провеждана на дело, която цели да подпомага всестранния и културен прогрес в страната ни чрез приоритетно обслужване на онези категории читатели, които са активни строители на обществото – научни работници и специалисти, инженерно-технически кадри, органи за социално управление. Народната библиотека се превръща в универсална научна библиотека, която осигурява на своите читатели диференцирано обслужване, съобразно най-съвременните тенденции в световната теория и практика чрез специализирани читални зали по основни отрасли на знанието и по видове библиотечни материали.

Нека по-подробно да разгледаме тези етапи.

Читателското обслужване в първото следвоенно десетилетие

Социалистическата революция разруши създадените порядки в редица учреждения. Народната библиотека, считана в миналото предимно за пазител на националната книжнина, трябваше да намери своето ново предназначение, роля и задачи.

Съгласно новия правилник,[147] издаден след Девети септември, Народната библиотека *предоставя на всички граждани своето книжовно имущество за безплатно ползуване в читалните на библиотеката*. И новият читател идва. Столицата в следвоенния период не е в състояние да обслужи, стремящите се към знания хиляди граждани. Софийските общодостъпни масови и учебни библиотеки непосредствено след войната са в лошо организационно състояние, с бедни и неактуални книжни фондове. Хората се устремяват към новостроящата се сграда на Народната библиотека с надежда да получат нови книги, нови знания. Но и при най-добро желание в първите няколко следвоенни години Народната библиотека не е в състояние да удовлетвори не само широките читателски потребности, но и най-неотложните официални искания и справки на правителствени учреждения. Оцелелите от бомбардировките книжни фондове са нахвърляни безредно в приземията на Съдебната палата. Лишени от каталози и картотеки (също напълно унищожени при бомбардировките) тези книжни фондове са неизползваеми.

Неотложните нужди на обществения, научния и културния живот налагат бързо привеждане на книжовния фонд в елементарен порядък, за да стане годен за използване при най-нетърпящи отлагане случаи.[148]

На 2 януари 1948 г. в новостроящата се сграда на Народната библиотека, в приспособено помещение (приземието на южното крило) се открива малка читалня с 24 места,[149] а в структурата на Библиотеката се създава отдел „Използуване и хранение“.[150] Условията са тежки – сградата е в усилен строеж. Налага се постоянно местене на всички библиотечни служби и на приспособената

[147] **Правилник** на Държавна библиотека „Васил Коларов“. С., 1953. 24 с. (Циклопечат).

[148] Вж. раздел „Организация и обработка на библиотечния фонд“.

[149] арх. ед. 4038, л. 1–36.

[150] От 1948 до декември 1953 г. в отдел „Използуване и хранение“ влизат: читалните, книгохранилището и книговезницата. От 1954 г. отделът носи наименованието „Ползване и книжни фондове“. В структурата му влизат: „Ползване и читални“, книжни фондове, Кабинет-читалня „Георги Димитров“, „Културно-масова работа“ (която 1956 г. преминава към Справочния отдел), междубиблиотечно книгозаемане и международно библиотечно книгозаемане до 1962 г.

читалня. Особено тежка е 1949/50 г., когато строежът налага всички библиотечни служби да се изнесат в дървена барака зад новостроящата се сграда. *След преместването в бараката, читалня всъщност няма. Тук се отдели едно малко помещение с 10 места, които се използуват от читателите само за спешни и належащи справки... След преместването книгохранилището ни се отдалечи на 100 м през двора от т.нар. „читалня". И през дъжд, сняг, поледица и кал, с невъзможни колички (не можеха да се намерят такива, които да устоят на лошия терен и големия товар) трябваше да се обслужват публиката и библиотечните служби. Ясно е, че при тези условия трябваше да се наложат максимални ограничения за ползуването. Решението бе: да се допускат предимно научни работници, което се проверяваше при издаването на постоянна или временна карта.*[151]

През март 1950 г. читалнята (с 24 места) отново се връща в източното приземие на новостроящата се сграда.[152]

През 1951 г., незабавно след привършването на три помещения на първия етаж, които по план са предвидени за читални и са свързани със заемното гише и книгохранилището, в Народната библиотека се откриват три малки читални.[153] За да бъдат обслужени максимално голям брой читатели, столовете и масите са разположени пределно сгъстено. *Използува се рационално всяко място, като дневната 12-часова използваемост на всяко място е 4 пъти*, се съобщава в доклад на Георги Михайлов до Комитета за култура.[154]

Но тези временни решения са недостатъчни за напиращите потенциални читатели, поради което във всеки годишен отчет на НБ от това време неизменно се поставя условието*: да се открие по-бързо голямата читалня*.

Когато това най-после става, колективът на НБ е преизпълнен с надежди и гордост. В годишния отчет за 1953 г. е отбелязано: *На 1 декември 1953 г. бе открита голямата читалня на НБ. Това бе събитие от огромно значение за нашата страна – за нейната култура и общественост. Големите читателски потоци, които отдавна чакаха на вратите на НБ и нямаха достатъчна възможност да се ползуват от нейното книжовно богатство, сега вече се настаняват свободно в просторната, удобна и прекрасна зала на общата читалня*.

Основни показатели за читателското обслужване през 1948–1956 г.

Година	Брой на читалните	Брой на читателските места	Регистрирани читатели	Посещения	Раздадена литература (в т.)
1948	1	24	1703	15836	29641
1949	1	10	1614	15102	26669
1950	3*	80	2700	22733	29864
1951	3	80	5580	70020	112313
1952	3	80	10005	108227	22815
1953	3**	80	11818	111015	265923
1954	2***	278	20285	188391	446270
1955	9****	344	20158	–	577161
1956	10	368	20158	244004	580839

*През 1950–1953 г. действат 3 малки читални (за периодика с 30 места, две читални за научни работници – с 20 и с 30 места).

**Новата читалня с 258 места се открива през декември 1953 г. и фактически не дава отражение върху читателското обслужване за 1953 г.

***През 1954 г. се закриват наличните малки читални (за довършване на строителните работи).

****Откриват се читални и към специалните отдели „Ръкописи", „БИА", „Карти и графики", „Музикален".

[151] арх. ед. 4040, л. 1–45 (отчет на НБ за 1949 г.).
[152] арх. ед. 1022, л. 4.
[153] Вж. таблица „Основни показатели за читателското обслужване".
[154] арх. ед. 991, л. 45.

Новата обща читалня предоставя 258 читателски места, тя е просторна и добре осветена странично и с оберлихт. Състои се от две части – обща, със справочен фонд и вътрешна част – с текущи периодични издания. От 1 май 1954 г. работното време за читателите се увеличава с още един час – до 21 часа.[155]

Прекият резултат от това събитие веднага се чувства. Количествените показатели за регистрираните читатели, дневните посещения и раздадената литература десетократно нарастват. Както се вижда от приложената таблица, тези данни наистина са впечатляващи. Докато през първите години от функционирането на библиотеката в следвоенния период (1948–1950) се регистрират средно годишно към 2000 читатели, то в трите години (1954–1956), след откриването на новата библиотечна сграда, техният брой надминава 20 хил. Съответно нарастват читателските посещения от средно около 20 хил. годишно на 200 хил., а раздадените томове от 30 хил. достигат и надминават половин милион тома.

През този период библиотечните работници съзнават, че обслужването на читателите трябва да стои в центъра на вниманието им и правят всичко възможно, за да предоставят максимално голям брой места в читалните, за да приемат и обслужат добре възможно най-голям брой читатели. Големите постижения искрено ги радват, въпреки изключително трудните условия, при които се извършва обслужването.

През целия този период условията за работа в книгохранилището са много тежки.

Трудностите не се преодоляват и през следващите няколко години. В доклад, подготвен от зам.-директора Божана Троянова, през 1955 г. четем: *Крайно примитивната техника на книгохранилището прави извънредно трудно обслужването. При това тежките условия налагат половината от служителите в „Ползуване" да са магазинери и да изпълняват тежка хамалска работа, вместо да са библиотекари, които да влагат труда си в качествено обслужване на читателите, препоръка на книги, подход към читателя, отговорност по опазване на книгите и пр. Имаме случаи на разболяване (ишиас, ревматизъм или сърце). Всичко това довежда до текучество и недостатъчна квалификация на персонала. Взетите от ръководството мерки – изтегляне на 20 хил. т. най-търсена литература в близост до заемната, увеличаване броя на обслужващия персонал чрез вътрешна реорганизация... са палеативни мерки.*

НБ няма книгохранилище. НБ на НРБ има временни, пръснати в приземния етаж книгохранилища, с циментов под, с дървени високи рафтове, без асансьори за трите етажа, без телефонна връзка, без вентилационни и противопожарни уредби. Всичко е претъпкано: тавани, изби, коридори – новите книги, периодичнтеи издания и вестниците се слагат по пода. През коридорите с книги се минава за различни служби, така че е осуетена елементарна охрана и чистота на имота. Многократното местене на книжовния фонд и две последователни проверки (през 1950 и 1955 г.) отнемат допълнителни физически сили. Мнозина не издържат на тези трудни условия и текучеството на кадри в тази служба е много голямо. Но едно ядро работници в склада е винаги на поста си и обслужването на читателите се извършва редовно и много добре. Читателите не подозират с цената на какви усилия получават поръчаната за ползване литература.

Колкото и странно да е, въпреки крайно тежките условия за работа през този период „отказите" поради непорядките в книгохранилището са минимални[156] в сравнение с годините, през които в НБ не работят вече тези стари, предани служители.

Количествените постижения носят в себе си „слабостите на растежа" – Народната библиотека започва да губи като читатели научните работници, специалистите и други активни категории за сметка на студентската младеж. Това ясно личи от приложената таблица.

---

[155] арх. ед. 1022, л. 4.

[156] В отчета за 1954 г. на отдел „Ползване" се прави анализ на 24 хил. неизпълнени читателски поръчки. От тях 93% се дължат на липса на повече екземпляри в НБ (университетски учебници), 3% са на подвързия и 4% не са намерени на мястото им в книгохранилището.

Таблица за категориите читатели

Година	Общо гистр. читатели	Научни работници и специалисти		Служащи и работници		Студенти		Други	
		брой	%	брой	%	брой	%	брой	%
1949	1614	726	44.5	436	27	452	28	–	–
1950	2700	1450	54	541	20	698	25.9	–	–
1951	5580	2057	36.9	887	15.9	2637	47.2	–	–
1952	10005	3508	35	1273	12.7	5214	52.1	–	–
1953	11818	2553	21.6	1857	15.8	7055	59.7	–	–
1954	20285	3534	16.5	4243	20.9	11217	55.3	1291	6.4
1955	20158	3600	17.8	3916	19.4	11704	58	967	5
1956	20158	1866	9.2	5166	25.6	11663	57.8	1466	7
1957	19559	2088	10.6	4742	24.3	11440	58.4	1288	6

В отчета на отдел „Ползване“ за 1954 г. се прави следната констатация[157]: *Процентът на студентите като посетители на читалнята е много по-голям от статистиката за регистрирани читатели (58.4%). Особено през изпитните сесии той се увеличава извънредно много за сметка на другите читатели и достига до 70–80%. Тогава пред гардероба на Библиотеката се образуват големи опашки от чакащи младежи, които стоят понякога 2–3 часа, докато получат номер, за да влязат в читалнята и подготвят своите изпити. Много често се случва обаче да им се откаже изпълнението на поръчката, понеже те търсят само учебници, чиято многоекземплярност при нас е недостатъчна*.

Читателите научни работници са принудени да чакат по няколко часа на опашка заедно със студентите, за да получат номер за свободно място в новооткритата голяма читалня. През 1953/54 г. посещения в тази читалня надхвърлят 160 хил. годишно, което значи че всяко място се използва 3–4 пъти дневно. В отчета на отдела за 1954 г. се прави следната констатация: *Поради своята многолюдност общата читалня не е удобна за по-спокойна и задълбочена научна работа. В нея има непрекъснато движение на читатели, което смущава и пречи на работата. При това положение и обстановка липсват условия за спокойна и задълбочена работа на научни и други работници, мнозина от които отпаднаха като наши читатели.*

НБ се превръща в студентска и масова библиотека, което е ясно и от статистическите данни за раздадената литература по езиков белег:

Годи-на	Общо ползвана литература (в хил. т.)	Български език (в хил. т.)	%	Руски език (в хил. т.)	%	Други езици (в хил. т.)	%
1949	26669	15994	60	2371	8.9	8302	31.1
1950	29864	19546	65.4	3131	10.5	7187	24.1
1951	125859	69231	55	17862	14	37766	31
1952	227305	147105	64.7	33451	14.7	46749	20.6
1953	304686	224907	73.8	58502	19.2	21277	7
1954	493177	316852	64.2	112642	22.8	63683	23
1955	628618	426086	67.8	136469	21.7	58137	10.5
1956	629927	436195	69.3	120126	19	73603	11.7
1957*	487968	311853	64	112442	23	63674	13

*През 1957 г. се прави цялостна проверка на библиотечния фонд и няколко месеца библиотеката е затворена за читатели.

[157] арх. ед. 4040, л. 1–45.

Читателският състав явно дава отражение върху четената литература на български и на други езици. Най-висок е относителният дял на българска литература (60–70%), което може да се обясни с няколко вероятни причини. Преди всичко през разглеждания период (1949–1975 г.) усилено се търсят за всякакви справки и издирвания български вестници, списания и книги, намиращи се единствено в Народната библиотека.

Усиленото четене на учебници за висшите учебни заведения, набавяни многоекземплярно в Библиотеката, също допринасят за високия процент. През този период НБ не разполага с валута за закупуване на чуждестранна литература, а и книгообмените връзки с други страни не са достатъчно развити, така че тя не е в състояние да предостави достатъчно новонабавена чуждестранна литература, с което до известна степен също може да се обясни незначителният дял на четенето ѝ.

Но от друга страна, е съвсем очевидна зависимостта между ниския процент читатели научни работници и съответния малък дял на четената чуждестранна литература. Така напр. през 1949–1952 г., когато процентът на тази категория читатели е сравнително висок (35–45%), ползваната чуждестранна литература е съответно 30% от цялата четена литература през тези години. Когато през 1954–1957 г. относителният дял на читателите научни работници катастрофално пада (10–15%), съответно спада и относителният дял на четената чуждестранна литература (средно годишно само 10%).

Не само езиково, но и по съдържание ползваната от читателите литература през този период не отговаря на представите за една национална библиотека, обърната с лице към просперитета на обществото. Основната категория читатели – студентите, търсят и използват предимно учебна литература и то с хуманитарна насоченост, каквито са специалностите в намиращия се в съседство Софийски университет. В годишните отчети на отдел „Ползване“ прави впечатление високия процент на раздадената за четене художествена литература (30–34%), а използваната медицинска, техническа, селскостопанска и естествено-научна литература е общо 25–30%.

Година	Общо ползвана литература	Хуманитарни наука	%	Естествени* и приложни науки	%
1949	26669	17305	64.9	9364	35.1
1950	29864	19469	65.2	10395	34.8
1951	125859	91425	72.6	34434	27.4
1952	227305	165871	73	61434	27
1953	304686	220630	72.4	84056	27.6
1954	493177	366449	74.3	126728	25.7
1955	628618	449884	71.5	178734	28.5
1956	629927	444973	70.6	128939	29.4

*Тук се включват: математика, физика, химия и останалите фундаментални науки, както и техника, медицина и селско стопанство. За по-голяма прегледност четената литература е представена сумарно в две основни категории.

Устройственият следвоенен период поглъща изцяло вниманието към вътрешнобиблиотечните задачи. Не достигат сили и професионален опит за цялостно теоретическо осмисляне ролята на НБ в обществото, а оттам – за оформяне на съответна политика, отнасяща се до обслужването на читателите. Петият конгрес на БКП ясно посочва пътя, по който социалистическа България предстои да се развива. В отчета на отдела за обслужване на читателите се поставят задачи като *привличане в читалнята на много повече работници, челници в производството, инженерно-технически и други кадри, участвуващи непосредствено и активно в строителството на социализма.*

Но през този период НБ няма сили и възможности на дело да осъществява „обслужването на социалистическото строителство“. Направените декларации нямат покритие.

Вместо твърда и целенасочена линия към привличане и обслужване на кадри „участвуващи непосредствено и активно в социалистическото строителство“, НБ стихийно се превръща в студентска читалня. Дори се прави всичко възможно за бързо обслужване на студентите, като се набавя многоекземплярно най-често търсената учебна литература и чрез подръчен фонд, разположен непосредствено до читалнята, читателските поръчки се изпълняват за по-малко от пет минути! Като илюстрация на твърдението са следните данни: през 1954 г. (след

откриването на новата читалня) подръчният фонд включва 5100 заглавия в 15 хил. тома. Само от тази ограничена сбирка на читателите са раздадени през същата година 226 хил. тома, което съставлява 65% от всички книгораздавания.[158] Сами по себе си тези факти красноречиво говорят за характера на читателското обслужване. Преизпълнени с най-благородни намерения да достигнат още по-големи количествени показатели, ръководството и колективът на НБ не виждат голямата опасност. Нещо повече, в отчета на отдел „Ползване“ за 1954 г. се поставя въпросът да се увеличи многоекземплярността на търсените учебници, научнопопулярни книги и белетристика (през 1955 г. художествената литература представлява 24% от подръчния фонд), защото 93% от отказите на читателите са за този вид издания.

Създалата се обстановка отблъсква и най-постоянните читатели на НБ и то през трудните следвоенни години, когато те не могат да ползват други научни библиотеки. В доклада на Г. Михайлов до Комитета за култура от 1952 г. тази категория читатели се характеризират като *най-устойчивата група от посетители, които продължително се задържат в нея и търсят за целите на своята научноизследователска работа основните научни трудове по всички отрасли на знанието. Тук работят общественици, представители на творческите съюзи, на културата и изкуствата... Идват читатели, които продължително и системно работят над старите периодични издания на Библиотеката, чиито пълни комплекти не биха могли да намерят в никоя друга библиотека*.[159] Тази категория читатели агресивно се измества от студентската младеж.

Нова концепция за читателското обслужване.
Реорганизиране на НБ в съвременна научна библиотека

Висшестоящият ръководен орган, Комитетът за култура, отправя сериозни критически бележки във връзка със стихийното и необмислено бъдещо развитие на НБ: *Най-големият недостатък на Библиотеката е, че по отношение на обслужването на читателите и на ползуването на книжните ѝ фондове тя още не изпълнява функциите си на национална библиотека. Още продължава да бъде студентска учебна библиотека. Това положение е естествен резултат от недостатъците в комплектуването на книжните фондове, в справочно-информационната работа и др. Но то става твърде опасно за по-нататъшното развитие на Библиотеката, понеже тя започва да губи чувство за перспектива и да нагажда своята работа по стихийно създаденото положение*.[160]

От ръководството на Комитета за културата се разглеждат внесеният от НБ доклад и съдокладът на отдел „Библиотеки“, откъдето е взет горният цитат. Трябва да се подчертае, че още преди откриването на новата сграда, Комитетът за култура изисква от НБ да подготви през 1952 г. доклад,[161] в който да анализира готовността на Библиотеката да отвори вратите си за читателската публика.

Започва една продължителна борба на гледища между ръководството на НБ и отдел „Библиотеки“ на Комитета за култура. Целта е да бъде изработена концепция за бъдещото развитие на българската национална библиотека въз основа на критичен анализ на сегашното ѝ развитие. Във връзка с това се подготвят доклади с различна редакция.

В представения от НБ през февруари 1953 г. доклад в Комитета за културата са дадени следните самокритични текстове, които се отнасят до читателското обслужване: *Библиотеката не е проявявала достатъчно активност, за да създаде трайни и системни връзки с централните държавни и партийни ръководни учреждения и организации, да им обръща внимание върху излязлата и набавената по интересуващите ги области литература, да ги направи свои редовни колективни читатели, да изисква и изучи техните нужди от книги и справки и да се съобразява с тях при определяне на своята дейност. Инженерите, техниците и работниците-челници в производството, чийто брой расте и представлява голяма обществена сила в индустриализацията на страната, липсват като категория читатели на НБ.*

---

[158] Данните са от отчета на отдел „Ползване“ за 1954 г.
[159] арх. ед. 960, л. 11–12.
[160] арх. ед. 962, л. 103–106.
[161] арх. ед. 960, л. 6–27 (доклад на Г. Михайлов до КНИК – 1952 г.).

В проекторешенията Библиотеката се задължава:

Да създаде трайни и системни връзки с централните държавни и партийни учреждения и организации и да им оказва активна помощ чрез библиографски справки и информации; да разшири посещаемостта в читалните и читаемостта на книжните фондове, като насочи усилията си за привличането като редовни читатели на библиотеката инженерно-технически персонал и работниците-челници в производството; да подобри обслужването на читателите с книги и библиографски справки, като осигури диференцирано обслужване; да разшири междубиблиотечната заемна служба, като създаде за нея специален фонд.

Чувствувайки обаче, че НБ все още е неподготвена да обслужва тази нова взискателна категория читатели, в един от многобройните варианти на доклада Г. Михайлов прави уговорка за обслужването на читателите студенти. Текстът гласи: *Да се подобри обслужването на читателите, като се насочи предимно към научните работници и деятели, към инженерно-техническия персонал и работниците-челници. В полза на тия категории читатели процентът на студентите-читатели да не превишава 50% от общия брой на читателите, без да се намалява изкуствено абсолютният брой на читателите-студенти, които са утрешните научни работници, специалисти и читатели на НБ*.[162]

Въпреки трудностите и различията във вижданията, съществено е, че пред българската национална библиотека вече е поставен въпросът да ликвидира стихийността и да пристъпи към изработване на обмислена дългосрочна политика за читателско обслужване.

Междувременно реалните нужди напират. НБ през първите две десетилетия след Девети септември е единствената универсална обществена библиотека, широко отворена за читателите с различни специалности и интереси. Макар и в ограничени размери, търсенето на литература по точните и приложните науки ежегодно забележително се повишава. Така напр. техническата литература, ползвана през 1954 г. е 31 062 т., през следващата година тя се увеличава на 54 323, а през 1956 достига 65 645 т. Над два пъти е нараснала и четената медицинска литература – от 13 567 в 1954 г. на 32 986 в 1963 г. Подобно, ако не тъй очебийно, е и повишението на селскостопанската литература – от 8438 в 1954 г. на 11 202 в 1956 г.

В отчета на отдел „Ползване и хранение“ за 1954 г. се препоръчва: *Предвид ежегодно увеличаващия се интерес към техническите, икономическите, селскостопанските и други науки през 1955 г. в подръчния фонд да се включат повече книги от тези дисциплини.* И наистина през 1955 г. техническата литература съставлява вече 14% от подръчния фонд. Но основната част все още е многоекземплярната учебна и художествена литература.

Острата и справедлива критика на Комитета за култура и отливът на научните работници стряскат ръководството на НБ. Привличането и висококачественото обслужване на читателите научни работници и специалисти става основен въпрос, който се поставя във всеки годишен план и отчет на Библиотеката. Започват да се провеждат редица културно-масови мероприятия, които имат за цел да привлекат за читатели категориите, чието обслужване се смята за основна задача на българската национална библиотека.

Мерките, които се вземат, и мероприятията, които се провеждат в НБ, са недостатъчни и половинчати. Преди всичко книжовните фондове са все още бедни, неактуализирани и съобразни с новите отговорни задачи. А междувременно в страната протичат редица обективни процеси,[163] които налагат на българската национална библиотека да се обърне с лице към нуждите на обществото, коренно да промени своя характер, да се превърне от масова и студентска библиотека в съвременна, добре организирана универсална научна библиотека, прилагаща съвременни методи и диференциран подход при читателското обслужване. Необходимостта е безспорна, но липсва опит за провеждането на тази цел в практиката.

Осъществяването на такава целенасочена политика става практически възможно едва след непосредственото запознаване със съветския опит през 1954/55 г. По това време Държавната библиотека „В. И. Ленин“ и Публичната библиотека „Салтиков-Шчедрин“ в Ленинград са наистина общопризнати центрове за научна и практическа подготовка на съветската интелигенция (399, 410, 410). Първият командирован в СССР сътрудник от НБ има възможност детайлно да проучи принципите, методите и средствата, с помощта на които се извършва

[162] арх. ед. 962, л. 79.

[163] Вж. раздел „Предпоставки за развитието на НБКМ“.

висококачествено, диференцирано обслужване на читателите в двете съветски библиотеки. Всъщност този вид обслужване е ново явление и в съветската практика (през 1943 г. в ГБИЛ е била открита читалня за физико-математически и технически науки, през 1945 г. – по обществено-политически дисциплини, а през 1948 г. се открива и третата специализирана читалня – за медико-биологични и селскостопански науки).[164]

След двумесечната командировка, сътрудникът на НБ[165] се връща преизпълнен с ентусиазъм и с оформено гледище за предстоящата цялостна реорганизация на читателското обслужване и което е по-важно – за приложение и адаптиране на този прогресивен опит към скромните възможности на една сравнително малка национална библиотека.[166] Въпреки че в СССР Ленинската библиотека обслужва деца и юноши, у нас се възприема само тази страна от съветския опит, който е свързан с диференцираното обслужване на научни работници и специалисти. Предстои да се преодолее и една голяма психологическа бариера – инертната съпротива на колектива в НБ, която винаги и навсякъде се проявява при всяка реорганизация. През 1956 г. завърналата се от двумесечна командировка в СССР К. Калайджиева е назначена за зам.-директор[167] на НБ, което създава реална възможност за вземане на управленски решения и провеждане на реорганизация.

За да се създадат убедени привърженици, които да възприемат и реализират новите идеи за диференцирано обслужване на читателите чрез отраслови научни читални, новият зам.-директор извършва голяма предварителна работа. Преди всичко възлага на новото ръководство на отдел „Ползване и хранение“ да разработи обстоен доклад на тема „Специализирано обслужване в големите библиотеки“, като им предоставя донесена от СССР литература и споделя с тях личните си впечатления. През март 1958 г. докладът е изпратен вкъщи на директора Георги Михайлов, който поставя следната резолюция: *За обсъждане в Дирекционния съвет. Нужно е конкретно да се посочи какво може да се направи в рамките на установения ред и при съществуващата структура*. С това линията за практически действия е дадена.

Успоредно с подготовката на теоретическия доклад, със заповед от февруари 1958 г. е създадена петчленна комисия под председателството на научния секретар Анелия Вълчева,[168] която да изработи подробен план за откриването на новите читални. В доклада се прави следната констатация: *Намираме, че създаването на научните читални е крайно навременна задача, вземайки предвид изискванията пред НБ като национална, научна и универсална библиотека, активно да подпомага нашето икономика, строителство, наука и култура. В полза на това говори и опитът в чужбина, както в социалистическите страни, начело със СССР, където най-добре днес е развито диференцираното обслужване на научните работници, така и в капиталистическите страни, където този въпрос напоследък се поставя с голяма острота.*

Ние смятаме, че е правилно да се развият четири специализирани читални за научни работници.[169] По-нататък в обширния доклад се дават конкретни предложения за помещенията, персонала, подръчния фонд, каталозите и картотеките, обзавеждането и други необходими предпоставки за всяка специализирана научна читалня поотделно. Докладът е представен на 12 март 1958 г. (едновременно с обзорно-теоретичния доклад „Специализирано обслужване в големите библиотеки“). Подготвят се и отделни проектопланове за откриването и перспективното развитие на всяка специализирана научна читалня поотделно.

По този начин в продължение на една година се извършва предварителната теоретическа, практическа и психологическа подготовка за реорганизация на читателското обслужване. В

---

[164] **Колчина,** З. Из опыта ГБИЛ и Государственной публичной библиотеки им. „Салтыкова Щедрина“ – *Библиотекарь*, 1954, № 9, с. 13–19; **Копейкина**, А. Д. Информационно-библиографическое обслуживание специалистов. – *Сов. библиография*, 1956, вып. 42, с. 67–72.

[165] К. Калайджиева, научен секретар на НБ.

[166] През 1955–1956 г. в ГБИЛ работят над 1000 сътрудници, а в НБ – 180, вкл. технически и обслужващ персонал.

[167] Зам.-директорът Божана Троянова преминава на преподавателска работа в Катедрата по Библиотекознание в Софийския университет.

[168] Останалите членове на комисията са: Слави Рахнев и Тодор Сарафов от Справочния отдел, М. Керешка и С. Аршинкова от отдел „Ползване“

[169] Доклад на камисията за изработване план и подготовка за откриването на новите научни читални, назначена със заповед № 63 от 17 февр. 1958 г.

процеса на подготовката, в необходимостта от реорганизация се убеждава ръководният кадър на НБ, поради което с увереност всички пристъпват към поетапното му реализиране. Трябва да се отбележи, че всичко това става преди организирания през септември 1958 г. от ЮНЕСКО Виенски симпозиум за европейските национални библиотеки (494). Този международен форум, който оказа огромно влияние на библиотечната теория и практика, препоръчва националните библиотеки през 20 в. да не се отказват от позициите на универсална научна библиотека, а да осигурят диференциация на читателското обслужване чрез съответни специализирани читални и активно да подпомагат всестранния прогрес на своя народ. Този международен форум създава увереност, че с неотдавна извършената въз основа на съветския опит реорганизация, българската национална библиотека е избрала правилен път на развитие. Колективът на НБ е горд, че сме изпреварили тези указания, че сме в авангарда на съвременната библиотечна теория и практика.

И така тези два фактора – съветският опит и Виенският симпозиум, дават начален тласък за възходящото развитие на НБ като съвременна, модерна национална библиотека и като активна народополезна институция. Те служат като сигурен фундамент, върху който се разработва теорията за ролята и задачите на българската национална библиотека за обслужване на научния и технически прогрес (151, 160, 388).

Но превръщането на българската национална библиотека от масова в научна и обърната с лице към нуждите и интересите на научните работници и на специалистите не се свежда само до създаване на специализирани научни читални, а е сложен и комплексен процес.

Междувременно се извършва коренен поврат в политиката и практиката на комплектуването. Усилено се набавят ценни чуждестранни научни списания, справочници, капитални монографии, официални издания и публикации на международни организации.[170]

Успоредно с обогатяването на книжния фонд с научна литература и документация, през 50-те години се извършва решително прочистване на многоекземплярно набавените университетски учебници и помагала. НБ ги предава на съответните висши учебни заведения с уговорката те да поемат обслужването на студентите-читатели на НБ, ползващи само учебници. Преустановява се също раздаването на художествена литература в случаите, когато не е необходима за научни проучвания. Резултатите от тази мярка не закъсняват. Отсяват се онези категории читатели, които не са обект на приоритетно обслужване в една национална библиотека. Извършва се цялостна дислокация на книжните фондове, като най-новите и най-ценните издания се предоставят на свободен достъп чрез справочни фондове в читалните и подръчни фондове в близост до читалните. Тези фондове имат временна сигнатура и периодично се обновяват. Под покрива на голямата универсална библиотека подръчният фонд създава удобствата, които читателят намира в малката научна библиотека – непосредствен личен контакт с литературата, която го интересува, и използването ѝ без формалности.

Подръчни фондове в НБ се създават и през първите 10 години след Девети септември. Но разликата в сравнение с новосъздадените сега е огромна както количествено, така и качествено, което личи от долупосочените данни за подръчната сбирка в читалните на НБ през първите десет години и след 60-те години.

Данни за подръчния фонд общо в читалните

Година	Периодични издания				справочници по всички отрасли
	български	руски	други	общо	
1949	251	143	271	665	519
1950	260	204	278	742	1212
1951	400	208	238	843	2003
1952	90	167	243	500	2425
1953	98	226	226	550	2841
1954	–	–	–	474	3245

[170] Вж. раздел „Политика при комплектуване на книжните фондове“.

Подръчни фондове в отрасловите читални на НБКМ през 70-те години*

Вид читалня	Текущи периодични издания на свободен достъп		Справочници на свободен достъп		Подръчен фонд в книгохранилището на свободен достъп за читатели	
	При откриването	70-те години	При откриването	70-те години	При откриването	70-те години
Техн. науки	800 з.	1950 з.	1213 т.	6800 т.	1230 т.	11400
Общ.-пол. науки	–	1300 з.	1488 т.	15250 т.	–	–
Мед. читалня	700 з.	1870 з.	100 т.	3540 т.	7043 т.	16290
Обща читалня	150 з.	340 з.	–	4200 т.	–	–

*Данните са взети от отчетите на отдел „Ползване“ за 1958, 1959, 1962 и арх. ед. 4042.

От приложените данни се вижда, че докато през първото десетилетие след Девети септември на разположение на читателите в читалните се предоставят само около 600 заглавия текущи периодични издания, то след създаването на отрасловите научни читални техният брой нараства десет пъти. Във всяка отделна научна читалня читателите могат да ползват без каквито и да е формалности около 1000 до 2 хил. най-авторитетни, най-често търсени и необходими периодични издания по съответния отрасъл и по гранични науки. Десетократно нараства и броят на справочниците, предоставени на свободен достъп в отрасловите научни читални.

По същество обогатените подръчни фондове имат точно определено предназначение:

1) Да се приближи най-новата, най-търсената и ценна литература по съответната специалност и по нейни гранични области до ползувателя-специалист. Имайки свободен достъп до подръчния фонд в книгохранилището[171], читателят не само въз основа на оскъдните данни в каталожната картичка, а непосредствено може да прегледа по-новите издания, да направи избор и без да губи време с обременителни поръчки и формалности (характерни за всяка голяма библиотека), незабавно да ползва нужните му материали. Работата с подръчния фонд обогатява читателя, създава му улеснение, удобство и атмосфера, като в една малка научна библиотека.

2) Включената в подръчния фонд изключително богата справочна литература е база на работещите в специализираната читалня библиографи-отрасловици за подготовка на бърза и оперативна информация, искана от читателите.

3) Дежурните библиотекари опознават детайлно включената в подръчния фонд литература, за да бъдат максимално полезни при насочването на читателите.

Новосъздадените подръчни фондове, компетентно комплектувани, попълвани и поддържани от библиографи-отрасловици, се оказват много ефективни. Те напълно задоволяват интересите и нуждите на читателите. Около 80–90% от ползваната литература в специализираните читални е от подръчния фонд и само 10–20% се поръчва от общото книгохранилище.[172]

През 1959 г. най-после **книгохранилището е готово и книжовният фонд се разполага нормално**. В отчета на отдел „Ползване и хранене“ се отбелязва: *През 1959 г. цялото библиотечно имущество бе прередено*[173] *в новото книгохранилище и обхвана всички етажи, оставени за Библиотеката*.[174]

Това е голямо и щастливо събитие, което е предпоставка за бързо и акуратно обслужване. Но

[171] В края на 50-те години подръчните фондове заемат в непосредствена близост до четирите читални големи сектори от книгохранилището (така напр. подръчните фондове на техническата и на обществено-политическите читални заемат цял етаж от книгохранилището) и включват, в зависимост от пространствените възможности, от 5 до 20 хил. тома научна литература и документация.

[172] Отчетът на отдел „Ползване“ за 1962 г. дава следните данни: от общо 68 350 т. книгораздавания в Медицинската читалня, 59 921 т. са от подръчните фондове.

[173] През 1962 г. 120 хил. т. са пренесени временно в приземието, за да се довършат строителните работи.

[174] Два полуетажа са дадени на Библиографския институт.

веднага в отчета се добавя: *В настоящия момент има място за прираст само за 2–3 месеца и скоро най-новата и най-търсена литература ще трябва отново да се подрежда в приземния етаж.*[175] Но макар и за много кратко време, най-после книжовният фонд е в новото, с метални стелажи книгохранилище, където условията за обслужвания персонал са добри. Зав.-отделът (Мария Керешка) създава **стегната организация** и търси **лична отговорност за състоянието на всеки сектор в книгохранилището**. Систематично се прави проверка на заемните бележки и се издирват забавените книги. През шестдесетте години се води много упорита борба с „отказите“ прави се ежедневна проверка и веднага се пристъпва към издирване на онези книги, които не са намерени „на място“ в книгохранилището(170). *Зав. отделът и профгрупоргът правеха редовна проверка на вмъкването в книгохранилището, както и на състоянието на секторите, като всички констатации се нанасяха в контролните тетрадки.* На пръв поглед може да ни се стори, че това са излишни подробности. Но **бързото и изрядно обслужване на читателите** е основно задължение на една добре организирана библиотека, където няма важни и второстепенни въпроси. Ако читателят научен работник и специалист е принуден да чака с часове направената от него поръчка, за да му бъде съобщено накрая, че книгата не може да се намери, това проваля библиотеката и всичко, което е направено за комплектуването и организацията на книжните фондове. За качеството на обслужването по това време може да се съди по характера на дадените откази. Така например при раздадени 538 хил. тома за една година[176] са дадени 9091 отказа. От тях само 123 (или 1.35%) са по вина на служителите – ненамерени на съответното място в книгохранилището.

Качественото обслужване на читателите се обуславя и от доброто организационно състояние на редица библиотечни служби. Междувременно в началото на 60-те години е завършена цялостната система от каталози.[177] Обработването на новопостъпилите книги, периодика и други библиотечни материали се извършва по това време в НБ в рекордно кратки срокове (от 10 дни до 2 седмици). В сравнение с практиката в други национални библиотеки, НБ прави всичко възможно бързо и изрядно да отразява най-новата и най-търсена литература. Това е много съществено условие за дееспособността на една библиотека.

През този период се полагат основите на самостоятелна **справочна служба**,[178] разполагаща с цялостна система от каталози, картотеки и богат фонд от справочници по всички отрасли на знанието. За да осигури по-високо качество на даваната информация през този период, в НБ се назначават специалисти от естествените и приложните науки.

През 1960 г. **в каталожния хол се създава справочно гише**, което улеснява читателите при използването на каталозите. *Необходимостта от съществуването на справочно гише се потвърди от големия брой справки, дадени за много кратък срок*, се отбелязва в отчета на отдел „Ползване“ за 1960 г. То облекчава информационната работа на библиографите-отраслевици, като отсява лесните каталожни справки. За тях остават специализираната тематична информация, за която е необходима специална квалификация.

Извършва се модернизация в работата на всички библиотечни служби и процеси. Коренните преустройства в НБ в края на 50-те и 60-те години са подчинени на една цел – превръщането ѝ в съвременна общодостъпна научна библиотека, аргументирана с цялостна концепция за ролята и задачите на НБКМ при обслужването на научния и техническия прогрес.

Това е период, през който НБ се бори за създаване на свой неоспорим престиж, когато се прави всичко възможно за създаване на комфорт и добри условия за спокойна и плодотворна работа на читателите. Работното време в читалните се увеличава до 21 ч. Директорът на НБ настоява пред председателя на Комитета за култура да внесе разпореждане на Министерския съвет със следния текст: *Читалните на НБКМ не могат да бъдат използувани за конференции, съвещания и други цели, които нямат нищо общо с дейността ѝ*.[179] Средствата, отпускани за обзавеждане на НБ, се насочват към читалните, а не към работните кабинети. Дори в Дирекцията килимът е стар, но в читалните редовно се поставя подходящ постелъчен материал.

---

[175] арх. ед. 4040 л. 1–45 (отчет на отдел „Ползване“ за 1959 г.).
[176] арх. ед. 4040, л. 1–45 (отчет на отдел „Ползване“ за 1953 г.).
[177] Вж. раздел „Организация и обработка на библиотечния фонд“.
[178] Вж. раздел „Справочно-информационно обслужване“.
[179] арх. ед. 965, л. 3.

Периодично се осъществява осъвременяване на интериора, ново обзавеждане на читалните с мебел, изработена у нас, но точно възпроизведена по качество на материалите и по изработване като финландска мебел. Интересно е да се отбележи, че директорът на НБ лично донася от чужбина един удобен финландски читателски стол и точни размери на читателската маса. Арх. Л. Босева осъществява стриктен контрол за качествено и точно изпълнение на поръчаните от НБ мебели за читалните. В една публикация директорът на НБКМ заявява, че има за ръководен принцип *колкото е възможно по-малко промени в библиотечната техника, но винаги необходими промени в политиката на читателското обслужване, съобразно нуждите на живота. Изхождайки от този принцип, колективът на НБ винаги оглежда с критични очи постигнатото и търси нови, още по-добри организационни форми и методи на работа със своите читатели*.

За улеснение на читателите се създава микрофилмова служба, където те могат да правят поръчки, доставят се и първите два апарата за четене на микрофилми. По това време ксероксът още не е познат в България, но НБ е едно от първите учреждения, успяло да го достави.

Организиране и поетапно откриване на отраслови научни читални

Както вече бе споменато, откриването на специализираните отраслови научни читални се извършва след продължителна комплексна подготовка, на етапи, след създаване на необходимите предпоставки за успешната им работа.

По-рано, през 1954 г., е открита читалня за обществено-политически науки „Г. Димитров“,[180] на която е предоставена голямата лична библиотека на Г. Димитров.[181] Това е първият опит за диференцирано обслужване на научни работници, аспиранти, дисертанти и други читатели, които се занимават с обществено-политически дисциплини. Но тази читалня разрешава въпроса за сравнително добро библиотечно-информационно обслужване само за определена категория читатели. Всички останали научни работници и специалисти са принудени да бъдат читатели на общата голяма новооткрита читалня, заедно с шумната студентска младеж. Значителният отлив на сериозните категории читатели налага през 1955 г. да се създаде нова читалня, обща за всички научни работници и специалисти. Местата в читалнята са недостатъчни. Подръчният фонд е беден, състоящ се от общи справочници и речници. На свободен достъп са предоставени само 220 заглавия текущи периодични издания. В този вид читалнята просъществува само една година.

От средата на 1956 г. започва поетапното създаване на специализирани научни читални.

През 1957 г. се открива **научна читалня за технически, физико-математически, химически и геоложки науки** (в досегашната читалня за общи справочници). Официално откриването ѝ става през май 1958 г. Скоро обаче малката читалня не е в състояние да посрещне многобройните специалисти, работещи в тези отрасли. През 1963 г. читалнята за технически и физико-математически науки се настанява във вътрешната част на голямата читалня (където се намира до днес). Читателските места тук са 70, като при необходимост могат да бъдат увеличени. Създава се уютен интериор и всички предпоставки за една образцова специализирана научна читалня. Броят на текущите периодични издания, разпределени по основните и гранични науки и подредени в самата читалня, сега има възможност да се удвои (от 800 заглавия при откриването на читалнята през 1958 г. на 1570 заглавия). Начело на всеки отдел от съответните технически и физико-математически науки се подреждат текущите библиографски и информационни периодични издания. Читалнята предоставя на свободен достъп няколкохиляден фонд от ценни чуждестранни справочници. В книгохранилището, непосредствено до читалнята, се организира голям подръчен фонд, който включва основни научни публикации по съответните науки, многотомни съчинения и наръчници, материали от международни форуми, периодични издания, които правят рекапитализация на напредъка в науките.

Читалнята се ползва с огромен успех сред инженерно-техническите специалисти. Те получават квалифицирана библиографска информация от библиограф инженер и библиограф физик.

---

[180] **Младжов,** Г. Кабинет-читалня по марксизъм-ленинизъм „Г. Димитров“. – *Изв*. ДБВК за 1954 г., 1956, с. 59–64.

[181] Личната библиотека на Димитров се предава по-късно на къща-музей Г. Димитров.

Безспорният успех на читалнята по технически науки поощрява ръководството на НБ да открие следващата специализирана читалня.

През първото полугодие на 1959 г. се открива **читалня по медико-биологични науки**. Подредени са 1000 справочници и основни курсове и около 700 заглавия текущи периодични издания[182] се отбелязва в отчета на отдел „Ползване“ за 1959 г. Непосредствено в книгохранилището до читалнята се формира подръчен фонд от 8000 т., подреден систематично, така че читателят сам намира интересуващата го литература. По-късно този подръчен фонд нараства на 10 хил. т., а през 70-те години надхвърля 15 хил. т. Читателите получават консултация и информация от лекар библиограф и биолог библиограф. Читалнята има много добра посещаемост, въпреки наличието на още две добри медицински библиотеки в столицата.

През разглеждания период се правят внимателни наблюдения и анализи върху категориите читатели, ползващи както Библиотеката като цяло, така и отделните ѝ читални. Става очевидно, че читателите от точните и приложните науки са облагодетелствани, като са им създадени отлични условия за научни проучвания в специализираните читални за техника и медицина, докато специалистите от хуманитарните науки, които са повече на брой, са в неизгодни условия. Поради обстоятелството, че читалнята за обществени науки е само с 60 места, пред читателите от хуманитарните дисциплини се поставят изкуствени ограничения – изисква се документ, че имат научно звание. В общата читалня се препращат над 800 специалисти от филологическите дисциплини (редактори, преводачи, учители и др.), над 200 хора на изкуството, над 125 журналисти и обществено-политически работници, над 260 икономисти, над 110 юристи и пр. – общо 1700 читатели с висше образование са пренасочени към общата читалня, поради недостиг на места в малките научни читални за обществени науки и литературознание. Универсалният характер на НБ предполага еднакво благоприятни условия за читателите от всички специалности.

Това налага през 1963 г. да се направи още една реформа в организацията на обслужването. Голямата читалня, която в продължение на 10 години е обща за всички категории читатели, се реорганизира в **читалня за обществени и литературно-филологически науки** (233). Досегашната малка читалня за обществени науки става обща читалня, а другата малка научна читалня (за литературознание и изкуство) се превръща в читалня за общи справочници и библиографии. Извършена е още една стъпка към окончателното формиране на новата читателска политика на НБКМ, политика, обърната към приоритетно обслужване на най-активната част от интелигенцията. Докато през 1953 г. (при откриването на новата сграда) всички налични 278 читателски места са предоставени на общата читалня, а за научни работници и специалисти в продължение на 2-3 години в НБ няма самостоятелна читалня, то 10 години по-късно над 85% от читателските места вече са в научните читални и само 15% – в общата читалня.

Наред с тези читални, според вида на материалите, с които обслужват, са създадени и следните **комплексни** читални към: „Ръкописно-документалния“ сектор, „Музикалния“ отдел, „Карти и графика“, „Официални и международни организации“, „Научно-методичния център по библиотекознание“, както и читалня за четене на микрофилми. Общо броят на читателските места в НБ е около 400. И така неотстъпно и последователно в НБ се извършва голяма реорганизация – от студентска читалня, тя се превръща в отлично организирана върху съвременни принципи научна библиотека, годна да посрещне и най-взискателните читатели и да ги обслужи диференцирано.

Обслужване на читателите през 60-те и 70-те години

Теоретически изяснената концепция за характера, ролята и задачите на българската национална библиотека, избистрената политика за читателското обслужване, извършената в края на 50-те години комплексна реорганизация на всички основни библиотечни процеси в духа на тази политика, дават очакваните резултати. Доказва го приложената таблица.

Основната задача е постигната – преобладаващата част от регистрираните читатели на НБКМ са вече научни работници и специалисти. Докато през 1957 г. процентът им е рекордно нисък (11%), през 70-те години той се движи между 55–60%. Обратно пропорционален процес се

[182] През 70-те години изложените на свободен достъп в медицинската читалня текущи списания, вкл. реферативните, са над 1700 заглавия, а справочниците – над 3500 тома

отбелязва при категорията на учащите се – през 1957 г. процентът на регистрираните студенти като читатели на НБ е 59%, а през 70-те години – 30%.

Основни показатели за обслужването на читателите 1957–1977 г.*

Година	Общо читатели	Научни работници	В %	Студенти	В %	Други	В %	Посещения (в хил.)	Раздадена л-ра (в хил.)
1957	19559	2088	10.7	11440	58.5	6031	30.8	201	488
1958	21328	2742	12.9	12333	57.8	6253	29.3	203	550
1959	21814	4142	19	12029	55.1	5643	25.9	209	663
1960	23036	4695	20.4	12405	53.8	5936	25.8	213	667
1961	21405	4986	23.3	10529	49.2	5890	27.5	190	639
1962	21111	5393	25.5	10193	48.3	5525	26.2	183	659
1963	21611	6173	28.6	9813	45.4	5625	26	199	580
1964	23026	7164	31.1	9718	42.2	6144	26.7	190	730
1965	23026	8927	38.8	–	–	–	–	200	860
1966	23161	8594	37.1	–	–	–	–	193	940
1967	23828	8466	35.5	–	–	–	–	200	840
1968	24670	8720	35.3	–	–	–	–	202	787
1969	24500	10200	41.6	–	–	–	–	207	672
1970	27329	12210	44.7	12503	45.8	2618	9.5	247	752
1971	25217	11507	45.6	9325	37	4385	17.4	207	780
1972	23497	13297	56.6	6621	28.2	3579	15.2	184	572
1973	24280	13300	54.8	6882	28.3	4098	16.9	178	687
1974	24855	15858	63.8	6675	26.9	2322	9.3	204	631
1975	21986	12974	59	6009	27.3	3003	13.7	199	656
1976	22670	12663	55.9	6456	28.5	3551	15.6	184	696
1977	30547	16838	55.1	9689	31.7	4020	13.2	197	876

*Данните са от годишните отчети на отдел „Ползване“ (арх. ед. 4042, л. 1–78) и годишните отчети на НБ.

Тези успехи са резултат от една последователна политика по отношение на категориите читатели. Решително, последователно, но и внимателно НБ се освобождава от студентите, ползващи само учебна литература, от читателите на белетристика и ежедневната преса, като същевременно **активно привлича научни работници и специалисти**.

За целта се извършва огромна целенасочена дейност за превръщането на НБКМ в съвременна, добре функционираща научна библиотека, която привлича научно-техническата и творческата интелигенция с добре комплектувани книжни фондове, с квалифицирана библиотечно-информационна помощ, с приоритетно обслужване и уютен интериор. Но това не е достатъчно.

Ежегодно се правят задълбочени анализи (въз основа на годишните отчети) върху данните за регистрираните читатели – по професия и научна степен, по възраст, по динамика на посещенията и ползваната литература. Всяка година от 1957 до 1962 редовно се уреждат годишно-отчетни конференции с читателите, на които завеждащ отдел „Ползване“ или зам.-директорът на НБ разясняват какво е направено и какво предстои да се направи за подобряване на читателското обслужване. Направените критични бележки и препоръки се обсъждат на дирекционен съвет и се вземат мерки за отстраняването им.

През този период се провеждат поредица от анкети, анализи и публикации във връзка с читателите, ползваната литература и читателските им интереси. Такива наблюдения се правят през 1953, 1955, 1963 и 1968 г. (164–168, 171, 172).

През този период НБ много активно търси непосредствени контакти със своите потенциални читатели и извън сградата.

Сътрудници на НБ провеждат по единна методика анкети в сравнително големи за това време предприятия, висши учебни заведения и научни институти, където са съсредоточени по-компактни групи специалисти.[183]

[183] НИИ по радиоелектроника, Института за типово проектиране и индустриализация на

Целта на изследването е да установи реалните потребности на научните работници и специалистите от чуждестранна литература, да изясни какви са възможностите им да следят литературата и документацията по своята специалност, какви трудности срещат при използването ѝ, по какви пътища получават информация за последните достижения на науката, читатели ли са на някоя библиотека и как оценяват обслужването, как използват реферативните и други информационни източници. Анкетата обхваща около 10% от работещите на територията на София инженерно-технически кадри, лекари, специалисти, заети с проблемите на селското и горското стопанство. Провеждането на самата анкета е възможност за непосредствени контакти с анкетираните, за популяризиране безспорните възможности на НБ като средище за съвременни научни проучвания.

През 1963 г. се прави анализ и съпоставяне на категориите читатели в НБ със статистическите данни за общия брой научни работници и специалисти, работещи в София.[184] Констатира се, че през 1963 г. от общо 42 108 специалисти с висше образование 19.25% са читатели на НБ. Сравнително висок е процентът на медицинските кадри (от общо 5718, читатели на НБ са 1327, т.е. 23.20%). Не е малък и процентът на инженерните кадри (от общо 11 767 работещи в София, читатели на НБ са 2500, т.е. 21.25%). Процентът на научните работници е задоволително висок – от 2372 младши и старши научни сътрудници, читатели на НБ са 40.85%. От тях 73.16% работят в областта на приложните науки и 26.83% – в хуманитарните. Съществено е, че близо половината от научните работници в София са ползватели на НБ.

Преподавателите във висшите учебни заведения по това време са 4039. От тях 28.5% са читатели на НБ. Общо през 1963 г. процентът на читателите научни работници е – 29%. От наблюдението се прави практически извод, че *недостатъчното обхващане на научните работници и особено на специалистите в София за читатели на НБ се дължи до голяма степен и на сравнително недостатъчна пропаганда и информационна работа на Библиотеката*(171).

В резултат на този извод започва широко разгърната културно-масова и информационна дейност.

През периода 1957–1964 г. **културно-масовата дейност на НБ** е изцяло подчинена на ясно поставената задача – да бъдат привлечени като читатели на НБ повече научни работници и специалисти. Това е период, през който НБ развива активна, целенасочена, многопосочна, и най-важното – резултатна информационна дейност. Никога по-рано, нито по-късно през 70-те години, Библиотеката не е имала такава мащабна културно-масова дейност. При подготовката и провеждането ѝ участват предимно сътрудници на отделите „Справочен“ и „Ползване и хранение“. Но организаторите са предимно библиографите-отраслевици към специализираните научни читални.

Невъзможно е да се приведат изчерпателни данни за тази многостранна информационна дейност. Посочените по-долу цифри и теми имат за цел да дадат само известна представа.

През първите няколко години (1957–1960 г.), когато се създават отраслевите научни читални, читателите, за които те са предназначени, още не са дошли в Библиотеката, поради което основната задача е да се установи връзка с потенциалните ползватели, за да бъдат информирани какви възможности може да им предостави НБКМ.

През тези години сътрудници на Библиотеката отиват в научни институти, големи промишлени предприятия и здравни заведения, там, където са съсредоточени голям брой научни работници и специалисти. Организират на място изложби на най-нова справочна, периодична и монографична литература от фонда на НБКМ, изнасят обзори или лекции, съответстващи на тематиката на посетената институция, раздават на участниците (в лекцията или прегледа) печатни листовки, съдържащи кратка информация, както за НБ, така и със заглавия на реферираната литература. По данни на годишните библиотечни отчети броят на тематичните библиографски прегледи, провеждани извън Библиотеката, варират от 5 до 25 годишно.[185]

строителството, Научноизследователски строителен институт, НИИ по текстилна промишленост, ЦНИИ по технология на машиностроенето, Централна база по заваряване, Главпроект, Управление на съобщенията, МК „Кремиковци“, Завод 12, ЖПЗ „Г. Димитров“, ВМЕИ, ВИСИ и др.

[184] Въз основа на „Статистически справочник на гр. София“, 1963 г., изд. на Градски отдел „Статистика“ – София.

[185] През 1956 г. се упоменават 7 тематични библиографски прегледа, през 1958 г. – 3, през 1960 г. – 57, през 1964 г. – 5, през 1965 г. – 27 и т.н.

Присъстват около 80 до 100 инженеро-технически специалисти от съответното промишлено предприятие, пред които се изнася информация за новата литература по тяхната специалност (напр. Леене на цветни метали, Чугунолеене, Сглобяем стоманобетон, Полупроводници, Кибернетика, Хидроенергетика, Математическа статистика, Механизация и автоматизация на машиностроенето, Електрически мрежи и системи, Жилищно строителство и др.).

Междувременно сред читателите на НБКМ и сред работещите в научни институти и предприятия през 1960 г. се провежда анкета. Целта е да се установи дали научните работници и специалистите имат елементарна библиографска и информационна грамотност, срещат ли затруднения при ползването на библиотеките и по-специално на НБКМ и пр. Резултатите от анкетите недвусмислено сочат, че българските научни работници и специалисти имат нужда от **семинари за библиографско огрмотяване**. През 1964 г. се полага началото на тази полезна дейност. Провеждат се със специалисти от една и съща институция (ВВМИ, ВИИ „Карл Маркс“, Военна академия, Държавния комитет по планиране, МЕИ, Университет за усъвършенстване на технически кадри, Съвет по криминалистика, Информационния център за медицинска информация и много други). Така напр. през 1964 г. се организират 19 библиографски семинара, през 1965 – 17, през 1967 – 8, през 1968 – 14, 1971 – 22 и пр. За семинарите се подготвят съответни библиографски списъци, които се раздават на участниците. За провеждане на тази дейност сътрудниците на НБ получават конкретно съдействие от Съюза на научните работници,[186] както и от ръководствата на съответните институти и предприятия.

Извънредно ценни за читателите са подготвяните и издавани от Хр. Тренков „Пътеводители“(348) по литературата, която НБ притежава по различните отрасли на знанието. Той успява да изработи пътеводители за 14 отрасъла на знанието. Всеки пътеводител съдържа много полезна информация за библиографските извори, основните справочници, речници, енциклопедии, списания и пр. по съответния отрасъл на знанието, които могат да се намерят в НБ на български и чужди езици. До голяма степен те заместват семинарите за библиографско огрмотяване. За съжаление преждевременната смърт на Хр. Тренков е пречка за довършване на целия замислен цикъл по всички отрасли на знанието.

Текуща библиографска информация за новопостъпила литература в НБ се помества също в редица периодични издания („Ново време“, „Социалистическо право“, „Архитектура и градоустройство“, „Силикатна промишленост и строителни материали“, „Труд и цени“, „Български език“, „Проблеми на висшето образование“ и др.). Лекарят библиограф на НБ подготвя информационни списъци, които се отпечатват в списанията по хирургия и ортопедия, биохимия и клинична лаборатория, вътрешни болести и др.

За текуща информация на колективни и индивидуални потенциални ползватели на НБ се използват и издаваните в четири серии акцесионни бюлетини за новонабавена чуждестранна литература по обществени, по технически, по медико-биологични и по селскостопански науки. Те не са достатъчно популярни, поради което се изпращат индивидуални писма (напр. през 1968 г. са изпратени 800), с които се съобщава за издавания в НБ четирисериен „Бюлетин за новонабавени книги на чужди езици“(66).

В НБ през 1960 г. се подготвя картотека за членовете на Съюза на научните работници и за работещите в различни предприятия и институти. Екипите на специализираните читални започват да им изпращат индивидуални писма – съобщения за новополучена литература по тяхната специалност.

От 1963 г. тази дейност се поема от дежурния в постоянната изложба за нови книги. Разбира се, индивидуалната информация крие редица опасности, защото един библиотечен работник, съдейки по най-общото наименование на специалността, не може да знае конкретната тема, по която работи в момента всеки отделен специалист. Индивидуалната кореспонденция обаче създава връзка на Библиотеката с хиляди нейни настоящи и потенциални читатели.

Като се има предвид, че по това време в НБ се получават много добре подбрани чуждестранни периодични издания, справочници и монографии, списъците, изпращани на стотици научни работници и специалисти, правят впечатление и са добра пропаганда на НБ.

[186] арх. ед. 1024, л. 1, 3.

През 1961 г. в партера се отделя специално обширно помещение за **изложбена зала**, където систематично по отрасли на знанието се излага новонабавената литература. Българските новоиздадени книги се подменят ежеседмично, а чуждестранните – двуседмично. Изложбата се ползва с голям успех, защото посетителите могат да прегледат изданията, които ги интересуват, преди „да потънат“ в книгохранилището, да си вземат бележки, да разгледат публикации по сродни и гранични области, да контролират срочното им библиотечно обработване и т.н. За съжаление изложбата се поддържа само едно десетилетие. През 1971 г. се закрива поради недостиг на помещения (трябва се да се открие служба за официалните издания на международни и правителствени учреждения). Закриването на изложбата е съществена загуба за читателите и остава празнина в информационната дейност на НБ.

Като резултат от разгънатата през 60-те години културно-масова дейност все повече научни работници и специалисти стават читатели на НБ. С всяка измината година процентът на тази категория читатели се увеличава, стигайки през 70-те години 55–60%. Те остават основната и стабилна категория ползватели на българската национална библиотека.

Данните от други детайлни наблюдения върху читателските посещения и на ползваната литература във всяка отделна специализирана научна читалня, от своя страна, също подкрепят това твърдение. За да не се обременява текстът с излишни статистически данни, се привеждат сравнителни показатели за 1964 г. (след откриването на всички специализирани отраслови научни читални) и след 10 години – за 1974 г. за читателските посещения и ползваната литература:

Година	Читалня за обществени науки		Читалня за технически науки		Читалня за медико-биолог. науки		Обща читалня		Читалня за общи справочници	
	Чит. посещения	Ползвана лит. (в т.)	Чит. посещения	Ползвана лит. (в т.)	Чит. посещения	Ползвана лит. (в т.)	Чит. посещения	Ползвана лит. (в т.)	Чит. посещения	Ползвана лит. (в т.)
1964	27120	109897	27252	111412	15000	74000	116869	243410	–	–
1974	76508	126327	53597	91230	16040	66313	39981	71994	18071	76378

Данните от тези наблюдения доказват, че НБКМ се е превърнала в универсална научна библиотека, посещавана равномерно от специалисти по всички отрасли на знанието.

Това твърдение се потвърждава от приложените данни за категориите читатели в НБ:

Аналитични данни за категориите читатели в НБ (1971–1977г.)

Година	1	2	3	4	5	6	Учители	Работници	Студенти	Други
1971	25217 (14%)	3599	215 (6%)	1575 (8%)	1919 (17%)	4199	457	737	9325	3191
1972	23493 (17%)	3967	207 (8%)	1877 (10%)	2240 (21%)	5006	343	479	6621	2753
1973	24280 (16%)	3932	215 (8%)	1969 (9%)	2228 (21%)	4986	471	417	6882	3180
1974	24855 (17%)	4109	191 (8%)	1907 (9%)	2179 (22%)	5380	391	860	6675	3163
1975	21986 (17%)	3679	248 (8%)	1701 (10%)	2307 (23%)	5039	193	354	6005	2456
1976	22670 (17%)	3554	232 (5%)	1224 (10%)	2364 (23%)	5249	424	430	6456	2737
1977	30547 (!6%)	4864	298 (5%)	1592 (11%)	3366 (22%)	6718	755	675	5689	2590

1- Общо регистрирани читатели; 2- Инженерно-технически кадри; 3- Селскостопански специалисти; 4- Мед.-биол. специалисти; 5- Математици, физици, химици; 6- Философи, жулналисти, артисти, художници, музиканти.

Данните показват, че инженерно-техническите кадри, лекарите, биолозите, математиците, физиците, химиците, селскостопанските специалисти, или по-общо казано – специалистите от природните и приложните науки, ползващи НБ, са средно годишно около 30–35%, читателите от хуманитарните дисциплини са около 20%, за останалите 45–50% от регистрираните читатели няма данни в каква област работят или каква специалност се готвят да получат.

През 70-те години вече са създадени Централната техническа и Централната медицинска библиотека, а останалите научни библиотеки в София са укрепени организационно и разполагат със сравнително богати книжни фондове. Но специалистите от природните и приложните науки не отпадат като читатели на НБ. Те, както при наблюдението през 1963 г., съставляват около 20-25% от работещите на територията на София граждани с висше образование по дадена специалност. Вероятно това е реалният процент на хората, които имат научни интереси. Тази категория специалисти обикновено са читатели и на универсалната, и на по-тясно специализираната библиотека.

Не е излишно да се отбележи, че през разглеждания период читателите – научни работници и специалисти, посещаващи НБ, са в творческа възраст. Така напр. през 1968 г. 30.38% от читателите са до 30 години, 53% са от 31–45 г., 12.62% са от 46–60 г. и само 4% са над 60 г. Очевидно това са младите специалисти, които по това време се формират научно в НБ. И тези данни потвърждават, че българската национална библиотека успешно изпълнява повелята – активно да съдейства като научна библиотека за всестранния прогрес на нашето общество.

Съществен и много важен показател за характера на една библиотека дали тя е масова или научна, е ползваната литература по езици.

Ползвана литература по езици

Година	Общо ползв. л-ра хил. т.	бълг-гарски	руски	немски	англ.	френски	други
1957	488	312	112	91	10	22	1
		64%	23%	6%	2%	4%	–
1967	787	253	237	86	115	70	35
		32.2%	30%	11%	14.7%	9%	3.1%
1977	876	233	221	99	129	105	88
		26.8%	25.2%	11%	14.8%	12%	1.2%

Преди реорганизацията на НБ в универсална научна основната част от ползваната литература е на български език (през 1957 г. тя съставлява 65%), докато през 60-те и 70-те години е 1/3 от общо четената литература. Относителният дял на ползваната литература на руски език през последните две десетилетия е около 30%, т.е. българският читател следи руската книжнина наравно с родната. Изводът се налага и при други наблюдения(164). Няколко фактора благоприятстват за широкото ѝ използване. Несъмнено на първо място е близостта на българския и руски език. Към това трябва да се прибави отлично комплектуваната съветска литература в НБ след Девети септември. Сходството в политическите системи, в икономическия и научно-техническия живот прави съветската литература най-приложима за нашите условия. Голяма част от българските специалисти не ползват свободно друг чужд език, поради което литературата на руски език е единствен прозорец към постиженията на друга голяма култура.

Четенето на чуждестранна литература, издадена на най-често ползваните западни езици у нас, е един от сигурните белези, по които може да се съди дали дадена библиотека е средище на сериозни научни проучвания. Съвременната наука и култура имат интернационален характер. Научно-техническият прогрес в малка страна като нашата е немислим без проучване достиженията на високо развитите държави. През първите години от разглеждания период (1957) процентът на общо ползваната литература на английски, немски и френски език е едва 13%. Успоредно с увеличаването на читателите научни работници и специалисти и с обогатяването на колекциите от чуждестранна литература се увеличава и количеството на раздадената лите-

ратура на най-често ползваните западни езици. Особено забележимо е увеличеното търсене на англоезичната литература – от 2% през 1957 г. на 15% през 1977 г. Общо ползваната литература на английски, френски и немски през 70-те години е към 38% средно годишно. Съотношението между четената в НБ българска, руска и чуждестранна западна литература е 1:1:1.

Що се отнася до другия основен показател – съдържанието на ползваната литература – резултатите са донякъде изненадващи, защото на пръв поглед не съответстват на промените, настанали през 60-те и 70-те години в съотношението между категориите читатели. Както вече бе констатирано, процентът на научните работници и специалистите от точните и приложните науки е по-голям (35%) в сравнение с читателите специалисти от хуманитарните дисциплини (20%). А в приложената таблица за ползваната литература по съдържание процентът на четената литература по хуманитарните дисциплини е много по-висок (75%) в сравнение с литературата по естествените и приложните науки. Това ясно се вижда от таблицата с обобщени статистически данни.

Несъответствието е само привидно и се дължи на обстоятелството, че в специализираните читални по техника и медицина на читателите са предоставени на свободен достъп много богати подръчни фондове (към 2 хил. заглавия списания и 15–20 хил. тома справочници и монографии).[187] Читателите в техническата и медицинската читалня сами се обслужват и статистиката на четената литература не отчита реално ползваните материали. Това с особена сила важи за ползването на периодиката, а както е известно, при природните и приложните науки интересът към списанието е доминиращ.

Ползвана литература по съдържание (в хиляди)

Година	Общо ползвана л-ра	Общ.-пол. л-ра	%	Естествени и приложни науки	%
1957	488	360	74	128	26
1958	550	408	74	142	26
1959	663	487	73	176	27
1960	667	514	77	153	23
1961	639	457	71	182	29
1962	659	475	72	185	28
1963	580	435	75	144	25
1964	730	556	76	174	24
1965	860	651	76	209	24
1966	940	720	76	220	24
1968	787	585	74	202	26
1969	672	495	73	176	27
1970	770	575	75	195	25
1971	752	556	73	196	27
1972	572	425	74	147	26
1973	687	579	84	168	16
1974	631	455	72	177	28
1975	657	480	73	176	27
1976	696	516	74	180	26
1977	876	673	76	203	24

Само когато се правят специални наблюдения и анализи, при които за кратък срок внимателно се отчита ползваната периодика в читалните, съотношението между хуманитарните

[187] Към научната читалня по обществени науки (поради нейното разположение), не е предоставен достъп до книгохранилището с голяма подръчна новонабавена литература, както е при другите две научни читални.

и приложните науки е обратнопропорционално на официалната статистика за ползваната литература. Например картината е следната при шестмесечното наблюдение през 1965/66 г. (166) за **използваните периодични издания.**

Науки	**Използвани заглавия**	**%**	**Многократност на използване**	**%**
Хуманитарни	760 т.	33	26126	33.7
Естествени и приложни	2292 т.	67	51505	66.3

Същото съотношение се забелязва и при едно друго наблюдение, извършено в продължение на 6 седмици през 1971 г.(281). Читателите са ползвали 53 983 тома списания.[188] От тях 17 855 (33%) са по обществените науки и 36 128 (67%) – по естествените и приложните науки, т.е. точно обратно на официалната статистика. При цитираното репрезентативно наблюдение, дежурните в читалните внимателно са регистрирали и ползваните книги от подръчните фондове, предоставени на свободен достъп[189], докато при ежедневната работа това отчитане не може да се прави стриктно. Установено е, че процентът на точните и приложните науки (46%) е почти равен на ползваните книги по хуманитарните дисциплини (54%).

Тези репрезентативни наблюдения дават основание за критично отношение към статистическите данни, отразяващи ползваната литература в НБКМ по отрасли на знанието (по съдържание). Тъй като предоставените на свободен достъп периодични издания и справочни фондове не се отчитат, а ползването им в специализираните читални е преобладаващо,[190] то с основание може да се смята, че количеството на ползваната литература по точните и приложните науки е колкото на хуманитарните науки.

Без съмнение реалните постижения на НБКМ като съвременна универсална научна библиотека до голяма степен се дължат на целенасочената ѝ политика при обслужването на читателите.

Както вече нееднократно бе изтъкнато, специализираните научни читални се създават като необходимост за онази съвременна национална библиотека, *която си поставя за задача да обслужва бързо и акуратно повишените изисквания на науката и икономиката на своята страна. Без тях обслужването на читателите в универсалната библиотека страда от редица недостатъци – необозримост на фондовете и каталозите, мудност при изпълнение на поръчките, липса на квалифицирано и диференцирано библиографско обслужване*. За да преодолее недостатъците, НБ създава отрасловите научни читални, които под покрива на голямата универсална библиотека предоставят удобства на специализирана библиотека.

Читателите на специализираните научни читални се ползват от редица предимства при обслужването – не чакат на гардероба, по тяхно искане се правят библиографски справки, изпълнението на поръчаните библиотечни материали става в максимално кратки срокове.

Същевременно налице е основното голямо предимство, което осигурява съвременната универсална научна библиотека – събраната на едно място научна литература и документация дава представа за интеграционните процеси в съвременната наука – литературата по сродни дисциплини не се налага да се търси в други библиотеки, без губене на време може да се намери в съседната читалня.

---

[188] От 1957 г. отчитането на ползваните периодични издания става по книговезки томове. Когато списанието не е подвързано – по предполагаем книговезки том.

[189] През 1957 г. по нареждане на Дирекцията се отменя отчитането на текущо ползваните издания, които са на свободен достъп в научните читални и книгохранилището, арх. ед. 4042, л. I–78.

[190] В листовката „Читалня за медико-биологични и селскостопански науки“ е отбелязано: „Целият фонд на свободен достъп в читалнята можете да ползвате без формалности“.

* * *

Успоредно с читалните, организирани в НБ подобно на специализирани библиотеки по **определени отрасли на знанието**, през този период се създават и комплексни отдели, обслужващи читатели с **определен вид библиотечни материали**: музикални (във всичките им разновидности); карти, графика и изоматериали; чуждестранни официални издания и издания на международни организации; ръкописни и архивни документи; литература по библиотековедение, библиография и информатика.

Обикновено читателските места, предоставени за обслужване с определен вид библиотечни материали, са ограничени по брой и не дават съществено отражение върху общите статистически данни за читателското обслужване в НБ. Но те осигуряват особени предимства за ползвателите, тъй като комплексният принцип на организация дава възможност за пряк контакт с библиотечните специалисти, детайлно познаващи съответната колекция. Като правило те участват при нейното комплектуване, организиране и изработване на справочния апарат за ползването. Това е предпоставка за компетентна информация и за оперативно изпълнение на читателските искания. Не е възможно да се даде цялостна характеристика както за всяка от изредените по-горе колекции, така и за организацията на читателското обслужване. За да се даде представа за характера и принципите, върху които те са организирани, е разгледан един от тези комплексни отдели – Музикалният.

Музикалният отдел съсредоточава комплектуването, обработването и обслужването с музикални произведения.

Обособяването на сбирката започва през 1949 г., но фактически отделът започва да работи през втората половина на 1951 г.

Още през първите години правилно се формулират основните задачи и бъдещите насоки за развитието му:

- Да събира, обработва, съхранява и предоставя за ползване всички произведения на българското музикално творчество – нотни издания, грамофонни плочи, записи и теоретични трудове.
- Да формира колекция от най-изтъкнатите произведения на световната музикална класика.

Да комплектува сбирка от най-добрите теоретични трудове на световната музикална литература.

- Чрез сбирките си да съдейства за развитието на музикалния живот у нас, да подпомага създаването на музикални дейци, както и за естетическото възпитание и музикалната култура на българина.
- Да подпомага организационно-методично музикалните отдели и библиотеки в страната.

Това е първият музикален отдел към библиотека в нашата страна, поради което не може да се опре на заварена традиция и опит. За организирането му допринасят както проучването на чуждестранни публикации, така и непосредствено запознаване с музикални библиотеки и отдели в Чехословакия и Германската демократична република.

Музикалният отдел при НБ започва съществуването със скромна сбирка от 2000 т. – учебници по пеене, сборници с детски песни, романси и шлагери, постъпили в библиотеката до 1944 г. по закона за депозита. Тъй като в миналото в България не се печатат нотни произведения, отделът не получава в наследство ценни творби на българското музикално творчество, които са емблематични за развитието на българската музикална култура. От личните архивни фондове в Българския исторически архив се отделят и се предават на Музикалния отдел заварени нотни ръкописи, но те имат случаен характер. Поради липса на достатъчно средства, през първите следвоенни години НБ няма възможност да откупува системно архиви на наши музикални дейци и те се предават в БАН.

За разглеждания период (1951–1978 г.) Музикалният отдел на НБ постига забележителни резултати при изпълнението на **основната си задача** – да събира, обработва, съхранява и предоставя на читателите всички произведения на **българското музикално творчество**.

Преди всичко, благодарение на нашето отлично законодателство за депозита (1945 г.) и Указа от 1976 г., Музикалният отдел набавя без пропуски българската печатна продукция на нотни издания, сборници, теоретични трудове, звукозаписи. От 1965 г. се урежда и безплатното депозиране на грамофонни плочи.

Още през 1953 г. се изработва инструкция (137), а през 1959 г. в нова редакция се приемат правила за описване на нотни издания (268). През 1970 г. се подготвят и правила за описване на грамофонни плочи (263).

Отделът сътрудничи на текущата национална библиография, Български книгопис. Серия 1, при подготовката на библиографски описания за новопубликувани нотни издания. От 1972 г. тук се изработва годишният указател „Български грамофонни плочи" (Серия 3 на ТНБ). Благодарение на богатия регистър от показалци (на личните имена, колективни изпълнители, заглавия на музикалните произведения, заглавия на текстовете и пр.) тези бюлетини многоаспектно отразяват музикалното творчество в България.

Още през 50-те години Музикалният отдел своевременно започва аналитична разработка на български сборници и периодични издания, благодарение на което се създава добра справочна база.

Музикалният отдел следи и регистрира проявите на български музикални творци в чужбина, както и издаването на български музикални произведения извън пределите на страната ни. По този начин отделът изпълнява основните си задължения като документационна база и информационен център за българските музикални издания.

Формирането на **колекция от световна музикална класика** е втората основна задача на Музикалния отдел. В края на 60-те и през 70-те години ръководството на НБ отделя специално внимание и достатъчно финансови средства за доставяне на особено ценни записи на световно известни фирми.[191] Създава се великолепна колекция от записи на световно известни изпълнители (певци, инструменталисти, диригенти) на класически музикални творби, рецитали на класици на джаза и на други музикални жанрове. По богатство и разнообразие тази колекция съперничи на фонотеката на Радио София.

През 60-те и 70-те години в Музикалния отдел се комплектува справочна сбирка, включваща почти всички големи музикални енциклопедии[192] и справочни издания.[193] През 1976 г. отделът е снабден с **най-съвременна звукозаписна техника**, което дава възможност да се правят записи срещу минимално заплащане.

Сбирката от теоретична музикална литература включва книги по различни въпроси из областта на музиката – теория, история, педагогика, методика на пеенето и различните инструменти, изпълнителско майсторство, музикална естетика и т.н. В отдела по това време се получават **60 заглавия периодични издания**, които дават богата информация за музикалния живот по света.

През 1978 г. Музикалният отдел разполага с фонд от 85 хил. т. От тях: нотни издания – 25 хил. загл. в 50 хил. т.; грамофонни плочи и други записи – 8000 загл. в 18 000 броя; теоретична литература – 15 хил. загл. в 17 хил. т.

Музикалният отдел на НБКМ притежава вече най-добре комплектуваната и организирана музикална колекция в страната.

Добре обмислена **система от каталози и картотеки** многоаспектно разкриват съдържанието на фондовете. Отделът изработва и поддържа азбучен, систематичен и топографски каталог на нотните издания, грамофонните плочи и други звукозаписи. Азбучният каталог е в две поредици – за автори и за изпълнители. Две азбучни картотеки – на автори на текстове и на заглавия на най-търсени песни, подпомага работата с вокалната сбирка на нотната литература. За теоретичната сбирка също се поддържа азбучен и систематичен каталог.

Към богатите колекции на Музикалния отдел проявяват интерес музикални дейци, учещи в Българската държавна консерватория и средната музикална школа, както и хора от други професии. Средно годишно отделът обслужва 6000 читатели и раздава 20 хил. библиотечни единици.

Ползва се от всички наши музикални дейци, защото Отделът осигурява възможност на читателя да изучи цялостно една музикална творба, нотния ѝ текст, да прочете писаното за

---

[191] Decca, Emi Harmoniy, Mindi, Philips, Telefunken, Deutsehe Gramophon и др.

[192] Grove's Dictionary of Musik and Musicians (10 т.); Die Musik in Geschichte und Gegenwart (14 т.); Enciclopedia della musika (4 т.); Storia della musica (14 т.); Музикалная энциколопедия (5 т.) и др.

[193] Dictionary of Contemporary Music; Encyclopedia of Folk; Country and Western Musik; Dictionary of 20 Century Composers 1911–1971; Dictionary of 20 Century Musik и др.

нея и автора ѝ и да я чуе. *Богатата дискотека притежава различни изпълнения на една и съща творба, поради което нашите интерпретатори могат тук да задълбочат, уточнят и сравнят своето изпълнение с получилите световно признание изпълнители* – пише завеждащ отдел Л. Николаева още през 1956 г.(213).

След 1955 г., когато Музикалният отдел се снабдява с пиано и с добра по онова време музикална уредба, Л. Николаева, подпомагана от студенти и любители на музиката, разгръща **активна културно-масова работа**. Уреждат се прослушвания на плочи, придружени с беседи. Видни наши музиканти (Панчо Владигеров, Боян Лечев и др.) участват в беседи-концерти. Ежегодно се организират над 25 прояви, посветени на най-добрите световни представители на музикалната класика.

След 1976 г., когато Музикалният отдел е снабден с нова съвременна техника, в читалнята се организират прослушвания със студенти от Българската държавна консерватория. Многостранните музикални изяви популяризират богатите възможности на Отдела.

В качеството си на методичен център Музикалният отдел при НБКМ подпомага работата на музикалните отдели и библиотеки в страната, като унифицира и стандартизира процесите по обработката на музикалните произведения чрез единните правила за описание на нотни издания, грамофонни плочи и звукови записи и чрез въвеждането на единна класификационна схема. Централното отпечатване на каталожните картички за българските нотни издания и аналитичната разработка на българските нотни сборници, изработването на дискографията на българските грамофонни плочи допринасят за пълното единство в каталожната и библиотечно-библиографска практика и са гаранция за добро междубиблиотечно сътрудничество. Отделът организира курсове за подготовка на кадри в музикалните библиотеки. Сътрудниците на отделите „Изкуство“ към окръжните библиотеки, както и библиотекарите от специалните библиотеки на Българската държавна консерватория, на Съюза на музикалните дейци и на Софийската народна опера са минали курс по описване и класиране в НБКМ.

През 70-те години помещението, което е определено в НБ за Музикален отдел, се оказва недостатъчно за богатите колекции и многостранната дейност. В сравнение с новосъздадените музикални отдели в окръжните библиотеки, материалната база на НБ изостава. През 1969 г. Дирекционният съвет взема решение (прот. № 20 от 16.10.1969 г.) да се търси по-просторно помещение извън сградата на Библиотеката, но опитът е безуспешен.

След построяването на НДК, Комитетът за култура, във връзка с програмата за естетическото възпитание, дава съгласие в НДК да се отредят помещения за една голяма модерна Музикална библиотека, която да бъде филиал на НБКМ. Но някои ръководители на Библиотеката (Й. Първанова) изразяват опасение, че това ще доведе до загубване на Музикалния отдел като съставна част на НБ и везните се накланят в полза на съществуващото положение.

Музикалният отдел на НБКМ създава добри **международни контакти** (212) като колективен член на Международната федерация на музикалните библиотеки (AIBM). От 1965 г. Л. Николаева, която завежда отдела, е избрана за член на редколегията на сп. Musikbibliothek aktuell, където отговаря за раздела, посветен на славянската музика. Член е и на подкомисията за подготовка и преквалификация на библиотекари за музикалните библиотеки. За участие в работата на AIBM Л. Николаева е командирована многократно: Лайпциг (1970), Санкт Гален (Швейцария) 1971, Болония (Италия) 1973. След като Николаева преминава на работа в Берлин, нейното място в AIBM заема Весела Магнева, която също редовно е командирована – във Ваймар (1974), Мартин, Словакия (1975), Дрезден 1978 г.

Персонал. Създател и организатор на Музикалния отдел е Лиляна Николаева,[194] която работи 25 години за изграждането му. Тя прозорливо очертава основните линии за бъдещото развитие на Отдела, които без съществени промени се следват досега. Само с един помощник

---

[194] **Лиляна Гашарова-Николаева** (1920–1989 г.). Род. в Кюстендил в семейство на висш военен. Завършва немска филология с втора специалност музика в Мюнхен.

През 1948 г. постъпва в НБ, завършва 6-месечен курс за библиотечна правоспособност. От 1951 до 1973 г. създава и организира Музикалния отдел. Благодарение на всестранната си обща и музикална култура поставя дейността му на правилна основа. От 1973 г. работи в Музикалния отдел на Градската библиотека – Берлин.

Николаева реализира цялостната многопосочна дейност. Съумява да организира и да ликвидира някои пропуски. Създава контакти и връзки с музикалната общественост у нас. През 1973 г. преминава на работа в Музикалния отдел на Градската библиотека в Берлин (ГДР), където работи до края на живота си.

За неин заместник е назначена Весела Магнева-Соколова,[195] която постъпва в Отдела през 1966 г. Усвоява от Николаева не само професионални умения, но и любов към работата. Обогатяването на колекциите с най-ценни произведения на световното музикално наследство се дължи на нейния компетентен подбор. Създава плодотворни връзки и контакти с най-видните наши музиканти. Съдейства на библиотечното ръководство при осигуряване на допълнителна валута.

Ръководство на отдел „Ползване“

Обслужването на читалните е толкова важна и основна задача, че в страни, където библиотечното дело има вековни традиции, завеждащият читателското обслужване е вторият човек в йерархията след директора. Такава беше традицията напр. в Библиотеката при Британския музей (до реорганизацията през 1972 г.). Но България не е страна със стари библиотечни традиции.

Непосредствено след Втората световна война основните библиотечни дейности са свързани с организация на фондовете и каталозите, а не с обслужването на читателите. Поради това обстоятелство служителят, който завежда читателското обслужване, не заема висока позиция в щата на Библиотеката.

Първият завеждащ „Ползване и хранение“ е Олга Ралева (от 1 януари 1948 до декември 1953 г.). При трудните условия на новостроящата се сграда, в постоянно местени провизорни читални, Ралева успява да създаде добра организация на тази основна за националната библиотека дейност. Властна и амбициозна, тя умее да организира колектива и има авторитет сред читателите.[196]

След официалното откриване на новата сграда, ръководството на отдела се възлага на Стефан Черноколев[197] (1953–1957 г.). Той няма библиотечна подготовка и е твърде предпазлив при изпълнението на ръководните си функции. Обслужва колкото е възможно по-голям брой читатели и максимално по обем книгораздаване, но не може да проведе определена читателска политика, съответстваща на националната библиотека. Бои се от радикални преобразования, поради което при организирането на отрасловите научни читални и въвеждането на диференцирано обслужване за читателите – научни работници и специалисти, се налага да бъде преместен на друга длъжност, за да се проведе реорганизацията.

След 1957 г. сектор „Обслужване и хранение“ се поема от Мария Керешка (1957–1967 г.). Тя няма висше образование, но е природно интелигентна, с чувство за новото, с такт и умение на ръководител, който може да извлече максималното от колектива, както и творчески да претвори на дело дадените насоки за работа. За заместник завеждащ отдел е назначена Севдалина Аршинкова, която работи в НБ от 1948 г., преминала е през отдел „Каталогизация“ и като библиотекар професионалист допълва недостига на професионална и общообразователна подготовка на Керешка. През време на тяхното ръководство се организират специализираните научни читални, създават се отлични условия за творческа работа на читателите – научни работници и специалисти, извършват се наблюдения върху читателските интереси, организацията на работата в отдела и дисциплината са много добри. Води се борба с отказите, прави се анализ на причините, за да бъдат отстранени.

---

[195] **Весела Магнева-Соколова,** род. 1942 г. в София. Дъщеря на известния музикант Ст. Магнев и на първата примабалерина на Софийската опера Надя Винарова. Завършва Държавната музикална консерватория през 1966 г. и веднага постъпва в Музикалния отдел, където работи без прекъсване 33 години до преждевременното ѝ пенсиониране (1997 г.). От 1973 г. е ръководител на Музикалния отдел, за чието изграждане има безспорни заслуги.

[196] Преди да постъпи в НБ, О. Ралева е била учителка. Успоредно с организаторските си качества, тя е твърде противоречива личност. Влиза в конфликт с двамата директори (Т. Боров и Г. Михайлов). Демонстративно напуска НБ точно преди откриването на новата сграда за читателите.

[197] Преди да постъпи в НБ е бил учител. Брат е на известния партиен функционер Титко Черноколев. След 1957 г. няколко години работи като зам.-директор по административно-стопанските въпроси в НБ.

След като М. Керешка излиза в пенсия, отдел „Обслужване“ се поема от Виолета Петрова. За неин помощник се предвижда Виолета Люцканова. Ръководството на НБ командирова поновите служители на отдел „Обслужване“ в големите съветски библиотеки, за да проучат и приложат евентуално някои нововъведения.[198]

През 70-те години ролята на специализираните научни читални се принизява, тъй като работещите в тях специалистиинформатори се съсредоточават в Центъра за библиографска информация.

Но независимо от това, с увереност може да се отбележи, че НБКМ за кратък срок извършва радикален поврат – от студентска и масова библиотека се превръща в универсална научна библиотека, предоставяща отлични условия за задълбочени научни проучвания и за получаване на съвременна информация по всички отрасли на човешкото знание и практика.

В унисон със съвременните тенденции в развитието на националните библиотеки през втората половина на 20 в. НБКМ формира и последователно провежда определена политика на читателското обслужване – съчетава принципа за общодостъпност с приоритета при обслужването на онези категории читатели, чиято дейност допринася за просперитета на обществото.

[198] През 1973 г. е командирована в Ленинград Виолета Петрова, а през 1972 г. в Унгария. През 1972 г. Дарина Маркишка е изпратена за 2 седмици в Литовската ССР, а Виолета Люцканова за една седмица в Ленинград.

СПРАВОЧНО-ИНФОРМАЦИОННО ОБСЛУЖВАНЕ

Тенденции. Тази дейност е най-динамичната в историята на съвременните национални библиотеки в света. От създаването си чак до 60-те и дори 70-те години на 20 в. националните библиотеки (с изключение на съветските и американските) пасивно предоставят на читателя наличните си справочни колекции, но не оказват съдействие при търсенето и намирането на необходимата му информация. Счита се, че това си е негов проблем.

Само десетина години по-късно информационното обслужване на читателите претърпя фантастично развитие. Съвременната национална библиотека в западните страни започна да използва в ежедневната си практика машинночитаема автоматизирана информация, доставяща за броени минути справки на всеки читател. От сферата на теорията и мечтите, автоматизираната информация става ежедневна практика в живота на съвременния човек. Резултатите от продължителната многогодишна дейност на световноизвестни информационни центрове, преработващи и произвеждащи с усилията на стотици хиляди специалисти информационни бази данни за различните области на човешкото знание, с помощта на новите технологии образуват обща, универсална машинночитаема информация.

Повратен момент в библиотечно-информационното обслужване на Западна Европа е въвеждането в края на 70-те години on-line достъп до 90 банки данни, включващи 30 милиона библиографски и други информационни сведения в EURONET – DIANE (Direct Information Access Network for Europe) и кооперираща телекомуникационно страните от Европейската общност, притежаващи налични бази данни (на първо време Великобритания, Франция, Дания, Люксембург и международни организации, работещи в Европа). Информацията в тези банки данни е многоотраслова, включваща и продукцията на американските информационни центрове.

Националната библиотека се превръща в суперинформационен център, предоставящ в универсален обхват машинночитаема информация за своята национална и за световната литература и документация. Използването на тази информация в библиотеката се съчетава с възможност да се прегледат и самите първоизточници, а това води до активно ползване както на нейния книжовно-документален фонд, така и на библиотечната наличност в дадена страна и в света.

И така, само за 1-2 десетилетия научно-техническият прогрес извърши истинска революция в справочно-информационното обслужване на националната библиотека. Направи широкодостъпни за цялото общество, за всеки отделен читател световните информационни масиви. Заличи границата между библиотека и информационен център. Нещо повече, автоматизираната информация заличи националните граници, стана международно достояние, но не и за нас, страните от социалистическата общност.

Етапи в развитието на справочно-информационната дейност в Народната библиотека „Кирил и Методий“

Преди Втората световна война българската НБ не прави изключение от европейските национални библиотеки – справочно-информационното обслужване е непозната дейност и в нашата страна. Може само да се предполага, че на читателите в предвоенната Народна библиотека е била предоставена сравнително добра колекция от справочници, като се вземе предвид, че през определени периоди комплектуването на книжните фондове е в ръцете на ерудит като големия библиограф Никола Михов. Затова свидетелстват някои оцелели от бомбардировките ценни справочници.

Справочният отдел се създава през 1950 г. като самостоятелно звено в структурата на Библиотеката с твърде скромно и прагматично предназначение – да обслужва читателите предимно с каталожни справки, тъй като става ясно, че запланираната система от каталози не може да бъде завършена до откриването на новата сграда. За целта служебният каталог се поставя в помещението на новата служба, а за неин ръководител (и единствен сътрудник) се назначава началникът на каталожния сектор Л. Албанска. В публикация, обобщаваща първите стъпки на новосъздадения Справочен отдел тя признава, че *трябваше преди всичко да се справя с въпросите и исканията на читателите при липсата на каталози*(6).

По-късно, друг завеждащ Справочния отдел – Т. Сарафов, при опита си да даде дефиниция

на справочно-информационната работа (която е нова дейност за Народната библиотека), също посочва каталожната насоченост като доминираща: *Под справочна и информационна работа трябва да разбираме цялата онази активна дейност на библиотекаря, която има за цел да улесни читателя, като го ориентира в... използване на книжовния фонд*(298).

До средата на 50-те години Народната библиотека няма отчетливо оформена читателска политика – обслужва предимно студенти. Справочно-информационната дейност се съобразява с основната категория читатели, като създава за тяхно улеснение редица картотеки, аналитично разкриващи съдържанието (повести, разкази, стихове) на събрани и избрани съчинения на наши писатели, както и преведени на български чуждестранни класици.

Аналитично се разкрива съдържанието и на популярни списания от рода на „Наука и техника за младежта“, „Природа и наука“, „Страни и народи“ и др. Тези картотеки се предават по-късно на Градската библиотека. За основната категория читатели Справочният отдел подготвя и издава листовки и препоръчителни списъци, които същевременно се използват от Комитета за култура за нуждите на масовите библиотеки в страната.

След като Народната библиотека променя политиката си и се насочва към читатели и специалисти с научни интереси, несвойствените за една научна библиотека картотеки и препоръчителни списъци биват преустановени.

В края на 50-те години, в резултат на екстензивното развитие на икономиката, науката и други сфери, започва да се чувства реална нужда от конкретни специализирани справки. Народната библиотека не е в състояние да отговори на новите изисквания. През 1955 г. Комитетът за култура критикува Народната библиотека, че се е превърнала в студентска читалня и все още не е поела основните функции на съвременна национална библиотека. По отношение на справочно-информационната дейност в самокритичен доклад се казва: *Съставът на Справочно-информационния отдел не е снабден с достатъчен брой и с различни специалности кадри. Ние сме в положение наши сътрудници с филологическа или юридическа подготовка да дават библиографски справки по съвсем специални научни теми, искани от институти, които имат тясно и строго специална научна тематика. Това естествено води до голяма загуба на време и усилия в търсене на необходимия материал. При това справочният апарат на Библиотеката мъчно се подновява с новите и скъпи чуждестранни справочници. Вследствие на това не всички справки могат да се изработват с нужната вещина и задълбоченост.*[199]

Странното е, че през първите години след създаването на Справочния отдел, когато НБ няма готовност да извършва качествена справочно-информационна дейност (поради незавършени каталози, беден и неактуален фонд от чуждестранни справочници, малоброен и неподготвен персонал, липса на ясна концепция за задачите на тази дейност), точно тогава се правят самонадеяни и без покритие декларации. Предвижда се отделът да обслужва със справки *правителствени и държавни учреждения, обществени организации, научни учреждения и институти, предприятия и заводи и всички читатели от всички категории*. Такова е изявлението на завеждащия „Справочен“ отдел в НБ Тодор Сарафов в статията му „Справочно-библиографската и информационна работа в научните библиотеки“(298).

Привеждането на справочно-информационната дейност в готовност да обслужва новите изисквания на обществото е сложен и многопосочен процес.

Справочно-информационната дейност е интегрална част от цялостната последователна реорганизация на българската национална библиотека през 50-те и 60-те години като съвременна научна библиотека. Тази дейност е неделима част от концепцията за ролята и задачите на Народната библиотека при обслужването на научния и техническия прогрес.

Преди всичко се налага да се изяснят задачите и съдържанието на новата за НБ дейност въз основа опита на двете големи съветски библиотеки. В България се получава публикацията за дейността на Ленинската библиотека през 1947–1949 г.[200] – годините, през които се организират специализираните читални в новопостроената ѝ сграда. Внимателно се проучва статията на

---

[199] арх. ед. 962, л. 16.

[200] **Государственная** библиотека ордена Ленина библиотека СССР в 1949–1950. М., 1950 [отчет на ГБИЛ].

И. Ю. Багрова за справочната дейност на ГБИЛ по юридически въпроси (378), както и други статии (399, 410, 411). Води се и кореспонденция за изясняване същината на тази нова за Народната библиотека дейност. Така напр. в отговор на наши запитвания Държавната библиотека „В. И. Ленин“ с писмо от октомври 1955 г. обстойно разяснява структурата и организацията на своя Справочно-информационен отдел, видовете справки, квалификацията на сътрудници и пр. В друго писмо (март 1958 г.), озаглавено „Справочно-библиографское обслужване читателей ГБИЛ в новых корпусах“ се дава още по-подробна информация. Изпращат ни конкретни инструкции и образци.

Чрез командировани сътрудници на НБ в Съветския съюз, съветският опит се проучва и адаптира към скромните възможности на нашата национална библиотека (154).

Непосредствена помощ оказват командированите в НБ руски, висококвалифицирани специалисти. Заместник-директорите на Държавната публична библиотека изнасят беседи пред сътрудници на нашия Справочен отдел и отговарят обстойно на всички зададени въпроси. О. Д. Голубева публикува в сп. „Библиотекар“ статия „Справочно-библиографската работа в Държавната публична библиотека „Салтиков-Щедрин“(93).

През 60-те години диференцираното справочно-информационно обслужване, на базата на отраслови научни читални, е напълно завършено. НБ е изяснила своите основни задачи и функции като универсална научна библиотека, където 85% от читателските места са предназначени за научни работници и специалисти. Изяснена е и концепцията за характера на нейната справочно-информационна дейност, съответстваща както на съветския опит, така и на най-новите тенденции и насоки, препоръчани от Виенския симпозиум (1958 г.) на европейските национални библиотеки.

Междувременно българската национална библиотека цялостно подобрява работата на всички свои служби и дейности, защото нивото и качеството на справочно-информационното обслужване е в пряка зависимост от тяхното състояние. Тя зависи пряко от комплектуването на всички видове справочници и на книжовния фонд като цяло, от завършената система на каталозите и картотеките, от редовното издаване на текущата национална библиография и нейните кумулации, от издателската дейност, осигуряваща справочни издания и репертоари на българската книжнина във всички аспекти, от организацията на читателското обслужване, от правилното разположение на справочния апарат и на информаторите, от състоянието на репрографските служби и т.н. Едва когато всички служби на Народната библиотека вече са добре организирани и заработват в синхрон като часовников механизъм, става възможно Библиотеката да осигури добра справочно-информационна дейност. Не по-рано!

През 60-те години каталозите – основно средство за разкриване на библиотечния фонд – са завършени като система. Азбучният, систематичният и предметният каталог взаимно се допълват и разкриват многоаспектно наличния книжен фонд.

Създаден е и справочен апарат за постъпилата в България чуждестранна литература. Ключ към най-често търсените чужди постъпления – периодиката – е отпечатаният през 1966 г. „Чужди периодични издания в по-големите научни библиотеки“ 1900–1958 г. (371, 372) и с двегодишни допълнения за новите постъпления. Народната библиотека поддържа и своден каталог (неотпечатан) на чуждестранни книги, постъпили в българските научни библиотеки след Втората световна война.

През 60-те години в Народната библиотека се създава завършена информационна система от осем серии библиографски бюлетини, регистрираща текущо, много редовно всички видове български печатни издания (от книгите до „дребните“ публикации) с редовни годишни кумулации за всеки вид (207) – те допълват големите многотомни репертоари на българската книга (за периода 1878–1944 и 1944–1969 г.)(55, 56), на периодичния печат (1844–1944 и 1944–1969 г.) (58, 59), на България в чуждата литература (1878–1963 г.)(51–53), дисертации на българи в чужбина (1878–1968 г.) (186), библиография на българската библиография (1944–1968 г.) (34, 34а).

Поддържа се и предметна картотека на статиите от българския периодичен печат.

Целият този библиографски капитал се използва във всекидневната справочно-информационна дейност.

Решаващ фактор за действителното превръщане на Народната библиотека „Кирил и Методий“ в справочно-информационен център с широки възможности е фондът от чуждестранни справочни издания.[201]

[201] Вж. раздел „Политика на комплектуването“.

Този универсален фонд, който съдържа почти без пропуски справочници от цял свят, крие в себе си огромни потенциални възможности. От него фактически може да се извлече необходимата информация, каквато може да предоставят и най-големите масиви на автоматизираните системи. Но използването на конвенционални методи за извличане на информация (чрез търсене и използване на печатни справочни издания) от малоброен персонал (въпреки изключителната му професионална компетентност) е бавен процес.

Самата същност на конвенционалния метод за издирване лимитира броя на справките и на читателите, за които се подготвят. Докато съвременните свръхбързи технологии подават за броени минути необходимата информация за всеки член от обществото, класическото издирване и ръчно подготвяне на писмени справки е бавно и налага преценка за кои ползватели и при какви случаи да се подготвя.

През разглеждания период не само в българската национална библиотека, но и в цял свят автоматизираното търсене на информация все още не е навлязло в ежедневната практика на библиотеките.

Бурните темпове, с които се развива икономиката и науката в нашата страна през 60-те и 70-те години, големият брой специалисти с висше образование, заети с обслужването им, новите възможности, които единствено националната библиотека предоставя на съвременно ниво, насочват към НБ голяма част от българската интелигенция.[202] Те искат от НБ справки и първоизточници. Но поради изложените по-горе причини Справочният отдел не е в състояние да подготвя нарасналата по обем устна и писмена информация. Налага се диференциран подход – да се подготвят писмени справки предимно за нуждите на държавните учреждения и стопански предприятия. За индивидуалните читатели се организира библиографско-информационно „огрaмотяване“, което им помага сами да намират това, което им трябва.

Библиографско-информационното „огрaмотяване“ на читателите освобождава до голяма степен сътрудниците на Справочния отдел от необходимостта да подготвят писмени справки за индивидуални ползватели. Вниманието им се концентрира върху исканата тематична информация от държавни учреждения. Оценката на подготвяните от ТБ библиографски справки е висока, тъй като в подбора на включените материали участват библиографи с голям професионален опит. Те разчитат на световните информационни издания, където подборът и преценката на всеки отделен източник са извършени от информатори отраслевици.

Библиографско-информационно обслужване
за правителството и за други органи на социалното управление

Сполучливо подготвяните справки, поискани от Министерски съвет и от други държавни органи, дават основание на библиотечното ръководство да договаря регламентирането на тази дейност.

Предварително обаче в Библиотеката се внасят подобрения в справочно-информационния апарат, за да може да посрещне нуждите на правителствените учреждения. Например в ред се привеждат официалните издания на западните страни, съдържащи правно-нормативни документи. Докомплектуват се информационни периодични издания, които публикуват най-нови закони и други нормативни документи. Допълват се колекциите от публикации на Европейската икономическа общност и на СИВ.

В началото на 70-те години организационното състояние и информационните потенциални възможности на Народната библиотека „Кирил и Методий“ са в отлично състояние, което дава увереност на директора да направи предложение пред Комитета за култура тази нова, отговорна задача да бъде регламентирана.

През март 1972 г. директорът на Народната библиотека „Кирил и Методий“ подготвя доклад до председателството на Комитета за изкуство и култура, в който информира, че Съветът за управление на обществените отношения при Държавния съвет ще разглежда „Проект за преустройство и усъвършенстване на единната система за научна и техническа информация“. В проекта се прави предложение Народната библиотека да поеме библиографско-информационното

[202] Вж. раздел „Обслужване на читателите“.

обслужване по обществено-политически дисциплини за органите на социално управление. Директорът на Народната библиотека настоява Комитетът за изкуство и култура да разгледа въпроса, за да бъдат уредени някои предпоставки, от които зависи успешното изпълнение на новата отговорна задача. Въпросът е включен за разглеждане в дневния ред на председателството на Комитета за изкуство и култура. Директорът на Народната библиотека чака своя ред, за да влезе и да докладва, но в последния момент разглеждането се отлага.[203]

Интересно е да се отбележи, че не друг, а Комитетът за култура през 50-те години остро критикува Народната библиотека, че не изпълнява основното си предназначение – да обслужва със справки и необходимата литература ръководните държавни органи. Сега, когато библиотеката наистина има готовност отговорно и качествено да изпълнява тази дейност, Комитетът за култура избягва да поеме ангажимент.

Официалното регламентиране на новата функция става без участието на Комитета за култура чрез Постановление № 8 на Министерския съвет от 1973 г. В него е включен текст, че Народната библиотека „Кирил и Методий“ трябва *да осигурява текуща, ретроспективна и изборна библиографска информация за ръководните органи на социалното управление*(259).

Председателят на Министерския съвет Живко Живков оценява през 1971/72 г. реалните информационни възможности на Народната библиотека „Кирил и Методий“. За да не се наруши нормалното обслужване на читателите в Библиотеката, допълват щата ѝ с 14 библиографи информатори. За да се осигури ритмично доставяне на необходимата правна чуждестранна литература и друга документация, към валутната квота на Народната библиотека МС отпуска ежегодно (от 1972 г.) допълнително 50 хил. валутни лева по второ направление, които след няколко години се увеличават на 100 хил. лв. Разрешението е много изгодно за двете страни – Министерският съвет получава висококвалифицирана библиографска информация при сравнително малко изразходвани средства, а Народната библиотека „Кирил и Методий“ подсилва щата и бюджета си.

За пряка връзка с Народната библиотека (и с други информационни служби, обслужващи правителството) в Министерския съвет се създава бюро от няколко сътрудници, оглавявано от бившия директор на ЦИНТИ Любен Райков.

Народната библиотека „Кирил и Методий“ с чест изпълнява новопоетото задължение и получава висока оценка. Благодарение на универсалния си справочен и книжовен фонд, има възможност да отговори на многообразните нужди на органите за социално управление, което не е по възможностите на новосъздадените тясноспециализирани информационни служби. Ежегодно, въз основа на ориентировъчен годишен план за предстоящите проблеми, които ще се решават от правителството, „Центърът за библиографска информация“ (новото наименование на Справочния отдел след разширяване на функциите му) предварително подготвя обстойни тематични библиографски справки, за да има готовност да ги предостави без забавяне при поискване.

Когато възникват непланирани предварително теми, в изработването на справката се включват повече сътрудници. Средно годишно за Министерския съвет, Държавния съвет и министерства се подготвят около 70–80 писмени тематични библиографски справки. Още толкова се подготвят за нуждите на Комитета за култура (въпреки че в структурата му е създаден голям информационен център с над 100 души персонал).

Исканията на правителствените органи са почти винаги срочни. Търсят се най-нови материали, които още не са обхванати от библиографските бюлетини на съответната страна. Темите са често комплексни, което налага издирване в гранични области.

В Народната библиотека се подготвят изчерпателни справки не само по правни въпроси, но и при сключване на международни спогодби, при посещения на български държавни делегации в други страни и при чуждестранни посещения у нас, както и при подготовка на национални съвещания и конференции. Основна част от справките, както вече бе споменато, служат при изработване на нови нормативни документи, за които е необходимо да се познава законотворчеството на други страни.

Библиографските справки се изпращат обикновено заедно с ксерокопия на цитираните

[203] Снема се от дневния ред по предложение на тогавашния началник на управление „Културно-просветни институти“ Грую Папукчиев, който се страхува от голямата отговорност.

източници. В случаите, когато част от тях не се намират в Народната библиотека, срочно се изискват чрез международната междубиблиотечна заемна служба от чужбина.

За текущо информиране на правителствените органи в Народната библиотека се подготвят бюлетини. Например ежемесечно се изпраща информация за: развиващите се страни и отношенията им със социалистическите страни; икономически отношения „Изток–Запад“; интеграция на капиталистическите страни. Двумесечна редовна библиографска информация се подготвя за правното регулиране на външнотърговската дейност между социалистическите страни; търговията с културни стоки; международни научни, технически и икономически организации; управление на международното стопанство. Тримесечно се подготвят бюлетини с нови публикации върху теорията на социалната организация и управление. Издава се и бюлетинът „Нови закони в капиталистическите страни“ (в който се включват данни за 7 западни европейски страни и САЩ), както и бюлетин за новопостъпили в Народната библиотека официални държавни публикации. Бюлетините редовно се изпращат за текущо информиране на много служители в Министерския съвет, Държавния съвет и отделни министерства.

Народната библиотека счита справочно-библиографското обслужване на правителствените органи за свое основно задължение – една от формите, чрез които допринася за прогреса и по-доброто управление на нашето общество. В случая българската национална библиотека има за свой образец Конгресната библиотека на САЩ, въпреки че мащабите са несравними. Директорът на Народната библиотека „Кирил и Методий“ настоява пред заместник-председателя на Комитета за култура Милчо Германов да бъдат прехвърлени на Народната библиотека 100-те щатни бройки, назначени в Информационния център за културата, за да се създадат няколко основни групи от висококачествени специалисти (по право, икономика, култура и др.). Тези групи – въз основа на библиографските справки и документацията към тях – да разработват фактографски доклади с алтернативни предложения за вземане на управленчески решения. Предложението не се приема, а хората по-късно се разпиляват.

За да подобри информацията, подготвяна за законотворческата дейност на Министерския съвет, директорът на НБ внася през 1973 г. проектопостановление на МС за утвърждаването на НБКМ като информационен институт за ръководните органи на социалното управление. Както вече се спомена, в Постановление № 8 на МС е включен текст, който регламентира извършваната от Библиотеката библиографска информация, както и формирането на документационен фонд за нуждите на МС. С предлаганото ново проектопостановление се цели извършваната досега дейност да се разшири и същевременно да се повиши статутът на българската национална библиотека в държавната йерархия.

След като се изброяват основните задачи на НБКМ, проектопостановлението предлага специален раздел:

I. Задачи на Народната библиотека като информационен институт за ръководните органи на социалното управление

1. В рамките на структурата на Народната библиотека се създава специален сектор с наименование „Дирекция за социална, икономическа и държавно-правна научна информация“.

2. Опирайки се на книжовния и документационен фонд и на цялостната дейност на Народната библиотека, „Дирекцията за социална, икономическа и държавно-правна научна информация" обслужва висшите партийни и държавни органи: ЦК на БКП, Държавния съвет, Народното събрание, Министерския съвет с библиографска и аналитико-синтетична информация. Дирекцията е задължена да предоставя бързо и възможно най-обективно справки и всякакъв вид информация (факти, цифри, сведения, извадки, копия, преводи, обзори, доклади), подпомагаща вземането на правилни решения. При поискване на информация, която излиза извън профила на Дирекцията, Народната библиотека се опира на останалите звена на ЕССИНТИ и на профилираните научни библиотеки.

3. По своя собствена инициатива – с оглед да се осигури готовност при бъдещи запитвания и търсене на информация – Дирекцията събира, класира, анализира и предоставя за ползуване материали, които могат да бъдат необходими на ръководните органи. Подготвя и издава съответни материали в подходяща за ползуване форма.

Планът за работата на Дирекцията се утвърждава от Министерския съвет и Държавния съвет.

4. За да осигури качествена информация за нуждите на социалното управление,

директорът на Народната библиотека назначава в „Дирекцията за социална, икономическа и държавно-правна научна информация" висококвалифицирани научни сътрудници и специалисти (около 100–150 души). Заплащането и третирането им се приравнява към специалисти, главни специалисти и съветници в Министерския съвет и Държавния съвет. Сътрудниците на Дирекцията могат да извършват научна работа и да защищават дисертационни трудове като имат правата и задълженията на научни сътрудници по Правилника за научноизследователски и проектоконструкторски институти.

5. Дирекцията за социална икономическа и държавно-правна информация е звено в единната национална система за аналитико-синтетична информация.

6. Народната библиотека и специализираните научни библиотеки действуват като единна библиотечна система, която обслужва социалното управление, науката и икономиката в страната ни.

7. Народната библиотека, и по-специално „Дирекцията за социална, икономическа и държавно-правна информация" използува най-пълноценно всички видове информация, която се подготвя в други сродни институти в чужбина и по-специално в СССР.

8. За да бъде Народната библиотека в състояние да изпълнява успешно изброените по-горе задачи нейният документационен фонд трябва да бъде укрепен и да се подобри комплектуването му с по-важните справочници от всички страни на света, с всички по-важни издания на международните организации и интеграционните общности, с всички важни международно-правни актове и законодателна документация от отделните страни и с други материали в областта на международните отношения, световната икономика, правото, социологията и научната организация на управлението.

За целта се предоставя на Народната библиотека допълнителна самостоятелна ежегодна квота от свободно конвертируема валута в размер на не по-малко от 100 000 валутни лева годишно, като ѝ се разрешава да оперира с тази квота без посредничеството на външнотърговска организация, като по този начин се гарантира сигурност и бързина при доставката на необходимите на органите на социалното управление чуждестранни материали.

По-нататък се предлагат текстове, свързани с уреждане на необходими помещения и организационно-управленчески решения.

Новото в този документ е, че за първи път се говори не за библиографска, а за аналитико-синтетична информация, въз основа на която се предлагат алтернативни предложения за вземане на решения. Това е адаптация на дейността, която се извършва в САЩ и Япония от националните им библиотеки в служба на правителството и парламента. Идеята според директора на НБКМ може да се осъществи без изразходването на големи средства – като се използва раздутият щат на Центъра за информация към Комитета за култура, разполагащ с повече от 100 сътрудници. К. Калайджиева убеждава ресорния зам.-председател на Комитета Милчо Германов да съдейства за реализирането на тази идея. Главно поради недостиг на помещения, в които да бъдат настанени толкова нови сътрудници, идеята не се осъществява.

Трябва само да се съжалява, че по този начин социалното управление на нашата страна бе лишено от една нова, съвременна, ефективна форма на информация. НБ можеше да я организира и да създаде традиция.

Методическа помощ и сътрудничество

Както всички основни дейности, така и справочно-информационната дейност на Народната библиотека не е изолирана от териториалната библиотечна мрежа. Във взаимодействие с Научно-методичния център[204] Справочно-информационният отдел извършва многостранна, планомерна и дългогодишна работа, целяща да развие справочно-информационната дейност в окръжните и в по-големите градски библиотеки (305, 328).

Още през 1955 г. се организира семинар с директорите на окръжните библиотеки и

[204] Вж. раздел „Библиотека за библиотеките".

завеждащите културно-масовата работа и практикум за справочно-библиографските служби в окръжните библиотеки. Квалификационни мероприятия (практикуми, съвещания, конференции) за подготовка на библиографи и „справочкари“, за основополагане и организиране на тази нова дейност в окръжните библиотеки се провеждат редовно, почти ежегодно (1961 г., 1962 г., 1963 г., 1965 г., 1969 г., 1975 г.).

Справочно-библиографският и информационен отдел на Народната библиотека през 60-те години пряко допринася за формиране на справочния фонд в окръжните библиотеки чрез изпращане списъци на основни справочници, които всяка окръжна библиотека задължително трябва да притежава. В списание „Библиотекар“ редовно се публикуват обзори на новоизлезли български и чуждестранни справочници, подходящи за тези библиотеки. През определени периоди НБ централизирано поръчва и закупува съветски информационни издания за техните нужди.

През 1963 г. в Народната библиотека се подготвя инструкция, която изяснява обхвата, насоките и характера на справочно-информационната работа в окръжните библиотеки, дават се указания за системата от картотеки, както и за схемата, рубриките и поддържането на всяка от тях.

В Справочно-библиографския отдел на Народната библиотека стажуват служители на окръжните библиотеки, запознават се със справочно-библиографския апарат и с възможностите за използването му, усвояват методологията при подготовката на справки чрез максимално извличане на данни от справочно-информационните издания (български и чуждестранни – предимно съветски, които те са в състояние да набавят редовно и цялостно). Установява се колегиално сътрудничество между Народната библиотека и окръжните библиотеки за справочно-библиографското обслужване на специалистите в цялата страна – окръжните библиотеки подготвят справки, които са изпълними с наличния справочен апарат и са от тяхната компетенция, а препращат в Народната библиотека поръчките, които могат да се изпълнят само въз основа на чуждестранни информационни източници.

Така Справочно-библиографският отдел на Народната библиотека „Кирил и Методий“, успоредно с всекидневната напрегната работа по обслужването на своите читатели и на органите за социално управление, установява плодотворно сътрудничество между библиотеките в националната библиотечна система.

Сътрудничество с информационната система. Опити за обща автоматизация на справочно-информационната дейност

През 70-те години Народната библиотека „Кирил и Методий“ има неоспорим авторитет като справочно-библиографски център, тъй като е с утвърдена традиция и подготвяната от нея информация е с доказани качества. Нейният вече напълно комплектуван универсален фонд от чуждестранни справочници се използва интензивно и от сътрудниците на новосъздаващите се информационни служби, които по това време не разполагат с необходимите справочни източници за изпълнение на възложените им справки, а автоматизираното търсене на информация е все още неприложимо в България.

След публикуването на Постановление № 2 от 1970 г. Народната библиотека „Кирил и Методий“ изпраща писмо до Центъра за научно-техническа информация (ЦИНТИ), в което предлага конкретни форми за координация и взаимодействие между научно-информационната и библиотечно-библиографските системи в България. Директорът на ЦИНТИ отговаря писмено, че смята предложението за целесъобразно, приема лично да участва в Научния съвет на Народната библиотека „Кирил и Методий“. Съобщава и имената на сътрудниците, които ще участват в националните междуведомствени комисии по: библиография и справочно-информационна дейност; методическо ръководство; научноизследователска и издателска дейност; библиотечна архитектура, механизация и автоматизация.

При подготвянето на Постановление № 8 „За изграждане на национална система за научна и техническа информация“ директорът на Народната библиотека участва в оформянето на документа и внася конкретни текстове за ролята на националната ни библиотека и на библиотечната система като цяло в информационната система.[205]

[205] Повече по този въпрос виж в раздел „Библиотека за библиотеките. Опити за създаване на НАТИС“.

Между Народната библиотека и ЦИНТИ се установява конструктивно сътрудничество и по отношение на предстоящото автоматизиране на справочно-информационната дейност. Със съдействието и помощта на ЮНЕСКО, Министерският съвет предоставя по линия на научно-техническа помощ електронноизчислителна машина IBM, която да се ползва за нуждите на двата института. Впоследствие се оказва, че ЕИМ е с малка конфигурация и капацитет. Поради недостиг на помещения[206] тя не може да бъде настанена в сградата на Народната библиотека, докато ЦИНТИ разполага с нова сграда и специално съоръжени помещения за ЕИМ. Това предрешава въпроса в полза на ЦИНТИ. Въпреки че през 1978 г. в Народната библиотека се монтира терминал, свързан с ЕИМ на ЦИНТИ, по същото време информацията, въведена в паметта на ЕИМ, не представлява интерес за Народната библиотека, а и комуникацията с обикновена телефонна линия е лоша. Много скоро инициативата умира като ненавременна. Остава само съвместното автоматизирано издаване на годишните притурки към сводния каталог на периодичните издания (241), въпреки че конвенционалният начин е по-бърз и икономически по-изгоден, отколкото чрез тогавашните възможности на IBM на ЦИНТИ. Постепенно първоначалната идея за съвместно използване на обща ЕИМ през 70-те години се оказва неосъществима, въпреки че като концепция е правилна.

Само по себе си обаче установеното през 70-те години конструктивно сътрудничество между библиотечната и информационната система (опитите за интеграция чрез нормативни документи, създаване на общи координационни комисии от специалисти на национално ниво за унифициране на стандарти и други основни дейности, дори общо участие на международно ниво,[207] отговарят на тогавашните тенденции и насоки в световната теория и практика (програмата НАТИС, решенията на директорите на националната библиотека в Лозана 1976 г.). За съжаление сътрудничеството, установено на национално ниво в България, остава изолирано явление. Не се прилага в СССР и другите социалистически страни, където библиотечната и информационните системи не само не си сътрудничат, но и враждуват помежду си.

Още при създаването на Справочния отдел в Народната библиотека възниква и проблемът за разпределението на задачите между библиотеките, както и **за координирането на справочно-библиографската им работа**. Но през 60-те години исканията за справки нарастват твърде много, поради което се търсят по-радикални решения. В отчета на Народната библиотека за 1967 г. се отбелязва: *Трябва да се обърне внимание на факта, че работата на Библиотеката извънредно много нараства и тя е принудена да отклонява редица писмени справки, за които смята, че са от компетенцията на специалните научни или окръжни библиотеки. Необходимо е тази дейност на библиотеките по-скоро да се съгласува и да се организира по-целенасочено.* За целта на национално ниво се създава Координационна комисия по справочно-библиографската и информационна дейност, която след Постановление № 2 е към Съвета на директорите при Народната библиотека. В самата Библиотека през 1970 г. се създава Централно справочно координационно бюро, където се изпращат копия на подготвените писмени справки от другите научни библиотеки. В Народната библиотека „Кирил и Методий“ се поддържа предметна картотека за архива на тези справки, а също и за картотеките, които се поддържат от всички научни библиотеки в столицата, за да се препращат справки там, където има най-голяма възможност за бързо предоставяне на истинската справка. За улеснение на читателите, и особено на библиотеките, още от 1959 г. в Народната библиотека „Кирил и Методий“ се подготвя и издава тримесечен „Информационен бюлетин на библиографските справки“ (143). Ежегодно в Информационния бюлетин се регистрират средно годишно 600–700 писмени справки. Цели се да не се допуска дублиране в тази трудоемка, висококвалифицирана дейност и да се използват неколкократно някои от справките.

Международното сътрудничество в справочно-информационната дейност е задължително условие за успешното ѝ осъществяване на национално ниво. Не е необходимо да се привеждат аргументи в полза на това твърдение. Съвременната автоматизирана информация заличи националните граници. Подготвяна с кооперирани усилия на библиотеки и информационни

[206] Доставената IBM е едрогабаритна, изисква големи помещения, снабдени със съответна климатична инсталация.

[207] Съвместно участие в Международния център за техническа информация (МЦНТИ) към СИВ. Вж. раздел „Международна дейност“.

институции, информацията се ползва от целия свят. Никой не копае кладенец, ако може да използва обща водоснабдителна инсталация. Ръководството на българската национална библиотека своевременно осъзнава тази истина и се стреми да използва готови информационни продукти, подготвени в други страни.

В ранния етап, когато информацията се подготвя с конвенционални методи, НБ най-рационално използва световната информация чрез съветските реферативни списания и чрез световните информационни и справочни издания. При обслужването на Министерския съвет с аналитико-синтетична информация НБ се надява, че ще може да използва подготвяните в ЕЕО, в МВФ и в други международни общности и организации доклади (рипорти) за определени страни и по определени въпроси. Договаря с ръководството на BNLL (в Бостон-Спа) да използва чрез междубиблиотечното книгозаемане рипортите на Конгресната библиотека, която подготвя около 100 хил. годишно.

През 1976 г. в Държавната библиотека „В. И. Ленин“ се създава Информационен център за култура и изкуство. НБКМ се стреми най-активно да използва както изданията му, така и готово изготвени справки. С писмо от 1976 г. нашата страна иска от ГБИЛ 15 екземпляра от информационните издания на Интеринформкултура, за да ги разпраща на български културни институции. През 1978 г. Държавната библиотека за чуждестранна литература организира в Москва семинар на тема „Организация на научно-библиографската и справочно-информационната работа с чуждестранна литература“. На участващите в семинара сътрудници от НБКМ е възложена и задачата да установят дали е възможно тази съветска библиотека да изпраща готови писмени справки, които са необходими и на български ползватели.

На двумесечни курсове, организирани от ВИНИТИ за автоматизацията на нейните издания, НБ изпраща през 1974 г. две сътруднички на Справочно-информационния център по за 45 дни (Л. Чомакова и Ек. Ласкова).

Но като цяло автоматизацията на библиотечно-информационните дейности в Съветския съюз закъснява и НБ не може да разчита, че ще може да се включи и да използва готови банки данни с машинночитаема информация, каквато възможност в края на 70-те години вече имат европейските национални библиотеки. К. Калайджиева, като член на научния съвет в Международния център за научна и техническа информация (създаден от СИВ в Москва), отправя запитване дали ще се изработи концепция по този въпрос. Ръководството на МЦНТИ очевидно се дразни от поставения проблем и го отминава с мълчание.

Персонал

Успехът на справочно-библиографската и информационната дейност през този период зависи извънредно много от кадрите. В сравнение с десетките специалисти отрасловици, работещи в съветските големи библиотеки, броят на нашите 2–3 специалисти във всяка отделна отраслова читалня е толкова малък, че не може да се прави сравнение. През 50-те и 60-те години Народната библиотека поставя високи изисквания към общокултурната, университетската, библиотечно-професионалната и езикова подготовка на ангажираните със справочно-информационно обслужване сътрудници. Изисква се те да имат университетско образование по профила на читалнята. Да ползват 2-3 от най-разпространените западни езици. Да имат библиотечно-библиографска квалификация, придобита след университетското си образование. Да познават основно възможностите на справочния апарат на Библиотеката, за да може по най-пряк път да намерят търсената информация и максимално да използват предварително извършената работа от стотици хиляди информатори специалисти по света. Да познават в детайли организацията и устройството на всички служби в Библиотеката, които могат да се ползват при обслужването на читателите. Към всичко това трябва да се прибави умението да общуват с читателите, любов и интерес към информационната работа, със съзнание, че помагат на читателите като лично те остават в сянка.

В цял свят намирането, квалификацията и задържането на такива кадри е трудно разрешим проблем. През 60-те години Народната библиотека успява все пак да разреши сравнително сполучливо кадровия въпрос – всяка отраслова научна читалня се ръководи от специалист с адекватно университетско образование. Например в медицинската читалня работят лекар и биолог, в техническата – инженер и физик, а за обществено-политическата има сравнително добри „стари“ кадри с хуманитарна университетска подготовка.

Библиографите специалисти, въпреки че са толкова малко на брой, изиграват неоспоримо положителната роля за превръщането на Народната библиотека „Кирил и Методий“ от студентска читалня през 50-те години в модерна научна библиотека със съвременно справочно-информационно обслужване. С университетско образование както това на обслужвания читател, те го превъзхождат с умението да се ориентират в безбрежната световна информация и създават респект към Библиотеката като научно-информационна институция. Отрасловата дислокация на кадрите, замисълът за тяхната водеща роля в научните читални постепенно отстъпват на централизираното подчинение, за да се изпълняват срочно постъпващите искания за справки в Справочно-информационния отдел.

Но безспорно, през разглеждания период НБ разполага с най-добрите библиографи информатори в цялата страни. Благодарение на умението им да използват максимално потенциалните възможности на справочния фонд в Библиотеката, малобройните, но много добри специалисти на Справочния отдел са в състояние да посрещнат нарасналите информационни нужди на нашето общество. Те помагат на читателите, но не са в състояние да подготвят за всеки от тях обширни писмени тематични справки.

След Постановление № 2, което регламентира ролята на НБ като координатор на извършваните в страната основни библиотечни дейности (вкл. справочно-информационната) и след като НБ поема справочно-библиографското обслужване, свързано със законотворческата дейност на Министерския съвет, през 1974 г. отделът се преименува в „Център за библиографска информация“ в помощ на органите за социално управление. Центърът получава нова организационна структура със следните отдели:

1. За информация по икономически, производствено-технически въпроси и организация на управлението, в който работят 1 юрист, 3 икономисти, 2 инженери и 1 библиотекар с полувисше библиотечно образование.

2. За чуждестранна правна информация, в който работят 5 юристи и 1 библиотекар с институтско образование.

3. За наука, образование, изкуство и култура (с 1 философ, 1 историк, 2 филолози и 1 библиотекар с институтско образование.

4. За опазване на околната среда с 1 лекар, 1 биолог и 1 библиотекар с институтско образование.

5. За официални публикации и издания на международни организации – 1 юрист, 3 филолози и 1 библиотекар с институтско образование.

6. За преводи, размножаване и експедиране на материалите с 14 сътрудници: предимно филолози с чужди езици, машинописци, стилист, експедитори и куриер.

Преди създаването на „Центъра за библиографска информация“ в „Справочния“ отдел работят (заедно с информаторите в читалните) към 20–25 сътрудници. През 70-те години всички се съсредоточават в Центъра, на който се отпускат и нови щатни бройки за новите задачи. Общият брой на сътрудниците сега възлиза на 40 души. Дългогодишните сътрудници на Справочния отдел формират ядрото, чийто плещи носят заедно с многостранните отговорности и подготовката на новоназначените сътрудници. Подготвяната например за нуждите на Министерския съвет правна информация се извършва само от 5 информатори юристи. Но групата се оглавява от Виолета Стоилова,[208] юрист с 30-годишен непрекъснат стаж в НБ, която е като кибернетична машина, защото познава всички възможности на световната юридическа справочно-информационна литература, както и всичко, което Библиотеката като цяло може да предостави. Такива са възможностите и на другите юристи – Елена Фурнаджиева,[209] Нора Йонкова, Росица Пашева.

---

[208] **Виолета Стоилова.** Родена в 1924 г. Завършва право в СУ. Работи в НБ от 1948 г. Главен библиограф на направление „Правна информация“. От 1974 г. ръководи „Център за библиографска информация“. Има изключителни заслуги за утвърждаването на НБ като информационен център, както и за подготовката на млади кадри.

[209] **Елена Василева Фурнаджиева**. Родена в Ст. Загора през 1925 г. Завършва право в СУ през 1946 г. Постъпва в ББИ през1951 г., а в НБ – 1964–1981 г., началник отдел „Чуждестранна правна информация“. Автор на 12 самостоятелни статии и съавтор на много други.

Дългогодишни библиографи с големи заслуги за качеството на подготвяната информация имат и Валентина Предова и Римма Стоянова – по въпросите на икономиката и организацията на управлението, д-р Ал. Стоянова и Вера Сендова – опазване на жизнената среда, медицина и биология, Любка Чомакова и Виделина Доцева – за културата и изкуството и др.

Безспорно е, че през разглеждания период НБ разполага с отлично школувани библиографи информатори, които са в състояние с конвенционални методи да посрещнат нарасналите информационни потребности на нашето общество. Ръководството на Библиотеката се стреми да поддържа нивото им и чрез командировки в други страни.

За непосредствено запознаване със справочно-информационното обслужване, което Конгресната библиотека на САЩ подготвя за правителствените органи и конгресмените, Й. Първанова е командирована за през 1976 г. в САЩ. Преди това, през 1972 г., тя е изпратена на двумесечна специализация.

За да бъде в курса на световната информационна дейност, НБКМ се стреми да участва в работата на международни организации. До 1968 г. българската национална библиотека е колективен член на FID (Международната федерация за информация и документация), но след създаването на ЦИНТИ – се отказва от членуването.

Българската национална библиотека става колективен член на Международната организация за информация по обществените науки (ECSSID). Завеждащ Справочно-информационния център, а по-късно зам.-директор Йорданка Първанова[210] редовно участва в провежданите сесии (1974 – във Великобритания, 1975 – Женева, 1977 – Москва, 1978 – Полша).

За проучване на организацията, формите и методите на справочно-информационното обслужване в библиотеките и информационните служби в Съветския съюз и други социалистически страни редовно се изпращат сътрудници на „Центъра за библиографска информация“.[211]

В заключение може да се каже, че извършваната с конвенционални методи справочно-информационна дейност в НБКМ през разглеждания период бе полезна и необходима на нашата страна.

По качеството и организацията на справочния си апарат, по съвременни концепции, както и тяхното приложение и адаптиране към нашите възможности, НБКМ по това време е на съвременно ниво.

За съжаление през последните 1–2 години на разглеждания период, когато новите технологии започват да се използват при автоматизираното търсене на машинночитаема информация в европейските национални библиотеки, НБКМ изостана. Знае се какво трябва да се направи, но не може да се преодолее общото изоставане на автоматизацията в социалистическата общност. Въпреки това справочно-информационната дейност на НБ спасява много успешно нашата страна от научна изолация.

---

[210] **Йорданка Димитрова Първанова**. Родена през 1929 г. в Пловдив. Завършва история с СУ през 1951 г. Постъпва в НБ през 1954 г. Завежда Справочния отдел през 1963–1967 г., научен сътрудник (1967 г.), зам.-директор на библиотечния сектор през1974–1984 г. След 1984 г. напуска НБ и завежда библиотеката на ЦК на БКП.

[211] През 1963 г. – Слави Рахнев за 10 дни в Москва; 1965 г. – Йорданка Първанова за 10 дни в Москва; 1966 г. – д-р А. Стоянова за 2 седмици; 1972 г. – Виолета Стоилова за 2 седмици; 1976 г. – Танка Чакалова за 2 седмици в СССР и др.; 1968 г. – Елена Фурнаджиева за 2 седмици в Унгария; 1972 г. – Елена Фурнаджиева за 2 седмици в ГДР; 1974 г. – Ради Бонев за 2 седмици в ГДР; 1975 г. – Любка Чомакова за 2 седмици в ГДР.

РЪКОПИСНО-ДОКУМЕНТАЛЕН СЕКТОР

РЪКОПИСНО-ДОКУМЕНТАЛЕН СЕКТОР*

Ръкописно-документалният сектор е най-голямото хранилище в България на исторически документални източници, обхващащи почти десет века – от 11 в. до Освобождението ни от турско робство.

Основателите и първите съзидатели на българската национална библиотека смятат, че нейното предназначение е да бъде хранител на нашето писмено културно наследство, включващо не само новоотпечатани книги, но и ръкописи, старопечатни и възрожденски книги и периодика, български и турски документи, портрети, снимки, щампи, географски карти и други материали, свидетелстващи за нашето близко и далечно минало. Поради обстоятелството, че до 1950 г. у нас не е учреден държавен архив, Народната библиотека близо цял век е не само национално книгохранилище, но и национално архивохранилище.

В продължение на десетилетия в Библиотеката се извършва събирателска дейност от нейните служители и от родолюбиви българи, изпълнени със съзнание за значението на писменото ни културно наследство като фактор за национално самосъзнание и като автентичен източник за проучване на нашето минало.

От основаването на Народната библиотека до Втората световна война в нея са събрани общо около 500 хил. библиотечни единици (славянски и чуждоезични ръкописи, български и турски архиви, портрети, щампи, старопечатна и възрожденска книжнина). Поради малобройния и невинаги квалифициран персонал, както и поради непригодните и недостатъчни помещения, не е било направено необходимото за обработването и за разкриването съдържанието на тези ценни материали, нито нужното за тяхната правилна консервация и реставрация. За целия период от шест десетилетия са обработени и направени използваеми около 50 хил. единици от всички сбирки (или само една десета част). Опитите да се разкрие част от тяхното съдържание чрез печатни издания, се дължат на извънбиблиотечни сътрудници – наши известни учени.

Очевидно успоредно с патриотичната събирателска дейност на съзнателни родолюбци, е съществувала и друга линия – на небрежно отношение към това културно наследство. През Втората световна война е съществувала реална опасност то да бъде напълно загубено за идните поколения. Известно е, че Народната библиотека е изгоряла до основи. По една щастлива случайност най-ценните ръкописи, съхранявани в желязна каса на Библиотеката, са били пренесени през деня на 30 март на ул. „Аксаков“ № 7 в приземието на Съдебната палата. През нощта на 30 март 1944 г. големият пожар вследствие на англо-американските бомбардировки изпепелява до основи сградата на Народната библиотека и всичко, намиращо се в нея. Пак по една щастлива случайност не са унищожени „евакуираните“ в сградата на Първа девическа гимназия ръкописни и архивни материали, тъй като училището не е пострадало от пряко бомбено попадение. Като се вземе предвид, че 70% от сградния фонд в центъра на София пострада, напълно вероятно е било това да се случи. Документалното историческо наследство не е евакуирано извън София поради недостиг на средства за сандъци (235)!

Ръкописно-документалният сектор на НБ се развива след 1944 г. при съвършено друго отношение от страна на държавата и обществото. Въпреки по-голямата дистанция от Възрожденската епоха, се извършва мащабна събирателска дейност, вследствие на която историческите документи и други материали се увеличават над четири пъти (от заварените 500 хил. до над 2 млн. библиотечни единици).

Това впечатляващо по обем и разнообразно по съдържание писмено историческо наследство е запазено в Ръкописно-документалния сектор в няколко обособени отдела и сбирки:

- **Отдел „Ръкописи“** притежава 1300 славянски ръкописа, 140 гръцки и около 100 другоезични ръкописа (без ориенталските).

---

*За написването на този раздел са използвани публикациите на Ив. Панайотов (234, 235 от библиографията), М. Стоянов (319, 231, 322 и др.), К. Възвъзова (63 и др.), В. Тилева (336), Д. Попсавова (251, 223), Б. Недков (Ориенталският отдел в НБ. – *Год*. ББИ, т. 1; *Изв*. ДБВК за 1954 г.), М. Михайлова (90 години Ориенталски сбирки в НБКМ. – *Изв.* НБКМ, 12, 1972), Н. Попов (Ориенталски отдел в НБКМ. – *Изв.* НБКМ, 1(7), 1969); арх. ед. 234, 235.

• **„Старопечатни и редки книги“** е комплектувал 1800 възрожденски книги и периодични издания в 11 хил. екземпляра, както и няколко хиляди заглавия редки и ценни български и чужди издания.

• **„Български исторически архив“** притежава 787 лични архивни фонда, 83 колекции и няколко хиляди единични документа, съставляващи общо над един милион документа.

• **„Ориенталският отдел“** е притежател на три вида колекции: 3650 ориенталски ръкописа (арабски, персийски и турски); над един милион османотурски документи, произхождащи от османотурски учреждения, както и колекция от арабографични книги.

• **„Портрети и снимки“** съдържа над 25 хил. библиотечни единици.

Въпреки че тези отдели и сбирки се развиват до 1964 г. самостоятелно, по своята същност те имат много общи черти, тъй като притежаваните от тях документи са предимно исторически, свързани са с епохата на нашето Възраждане, много често са смесени, та се налага неколкократно да се разграничават преди да се обединят в Ръкописно-документалния сектор.

След 1944 г. развитието на специалните отдели на РДС условно би могло да се раздели на няколко периода.

Първите няколко следвоенни години (1949–1952) до учредяването на Държавен архив се характеризират с неочаквано много постъпления на исторически документи и архиви във всички специални отдели. Вниманието е насочено към издирване и прибиране на ценни материали, за които съществува реална опасност да бъдат унищожени поради страх, неразбиране или нежелание на притежателите им да ги продадат или подарят.

През този период НБ изпълнява задълженията на държавен архив и по силата на нормативни разпореждания ѝ се предават архиви на държавни учреждения, институции и експроприирани лица.

Освен това ръководството на НБ и сътрудниците на архивните отдели търсят контакти със семейства, за които се знае, че притежават ценни документи, водят разяснителна работа и получават като дарение или закупуват архиви, ценни исторически документи, ръкописи и старопечатни книги. Ръководствата на НБ осигуряват нормативната база изкупуването да е без бюрократични пречки.

Така, въпреки че периодът след Втората световна война е твърде отдалечен от Възраждането, НБ получава неочаквано голям брой нови постъпления от документи с историческа стойност.

През 1949 г. „Архивният отдел“ на Народната библиотека се преименува в „Български исторически архив“ и фактически е един богат (за нашите условия) държавен исторически архив.

Бившият „Турски отдел“ на НБ се преименува в „Ориенталски отдел“. Обогатен с огромен брой архивни документи от османотурски учреждения, действали по нашите земи от 15 до 19 в., отделът също е с характер на държавен архив за тези документи.

Заварените от миналото необработени и голямото количество новонабавени материали стъписват малкото на брой новоназначени служители, които нямат нито квалификация, нито опит, нито заварена традиция и методология за тяхната срочна и правилна организация.

Вторият период условно може да се счита от учредяването на Държавен архив до обединяването на специалните отдели в Ръкописно-документален сектор (РДС)(през 1964 г.).

През този период се назначават нови служители със съответно университетско образование, за които се полагат специални грижи за квалификацията им в общобиблиотечни и в специфични за съответната служба курсове. Така се създават постоянни, добре подготвени екипи.

По това време се получават съветски ръководства, правила, инструкции и методически указания в областта на архивистиката, книгознанието и документалистиката. Въз основа на тях се изготвят първите адаптирани към нашите условия правила и инструкции за обработването на различните видове ръкописно-документални колекции(262, 272, 274). Организацията на фондовете се поставя на сериозна научна база. Решават се основни методологически въпроси и се вземат практически решения за обработката на стотиците хиляди документи. Преустановява се колебанието дали да се прави детайлна или по-опростена обработка.

През тези години колективите са натрупали вече достатъчно практически опит, уверено хвърлят силите за изпълнение на ясно определени задачи, свързани с по-съкратената обработка, привеждане в наличност и в библиотечна собственост на цялото имущество. Обработват се стотици хиляди единици, което позволява на историци и на други научни работници да използват това богатство като фактически материал за написване на научни трудове. Самите колективи

на ръкописно-документалните отдели набират сили като научни работници в архивистиката и изворознанието, подготвят и издават голям брой документални издания.

Създава се обща методическа група и комисия за научна експертиза при закупуване на документални материали. Провеждат се дискусии, благодарение на които се приемат научни принципи за обсега и характера на всяка от сбирките, методологически правила за организацията им, прочистват се от несвойствени материали.

От „Портрети, карти и графики“ се отделят картите и графичните издания и се предават на библиотечния сектор, където се обособяват като комплексен отдел — читалня „Карти и графики“.

Поради архивния си характер портретите и снимките се предават на БИА като самостоятелна сбирка.

През този период се водят спорове с Държавния архив, който иска да изземе архивните фондове на НБ. Накрая се възприема становището, че ръкописно-документалните сбирки на НБ са „Архив на османското владичество и Българското възраждане“ и този архив остава в НБ, но като съставна част от архивната система.

Народната библиотека е вече с утвърдени традиции в архивистиката, с най-добре организиран в страната исторически архивен фонд, за който се полагат специални грижи за консервация и реставрация, с най-добре подготвени кадри, натрупали производствен и научен опит. По силата на обстоятелствата НБ се превръща в признат методически център, от който черпят опит архиви, музеи, библиотеки и други институции, притежаващи ръкописно-документални материали.

Сътрудниците на специалните отдели проучват опита и на други страни и активно участват в научни конференции у нас и в чужбина.

През 1964 г. се взема решение ръкописно-документалните отдели да се обединят в Ръкописно-документален сектор.

За ръководител на Сектора е назначена Кирила Възвъзова с ранг на заместник-директор. Регламентира се дейността на обща научна секция по палеография, архивистика, ориенталистика, хигиена, консервация и реставрация на хартията, както и обща редакционно-издателска група. След създаването на РДС се установяват общи принципи за тяхната регистрация, обработка, ползване, отчетност и т.н.

Основните сили се хвърлят за дообработването на заварените и новопридобитите документи и материали. През този период се завършва цялостната организация на всички колекции (с изключение на османотурските документи). Подготвят се инвентарни описи, каталози, справочни пособия, както и капитални научни описи и обзори, разкриващи документалното богатство за ползватели от страната и чужбина.

Отделите започват да развиват системно и планомерно научно-издателска, методична и популяризаторска дейност, която се увеличава с всяка изминала година. Изданията се подготвят вече от самите сътрудници в специалните отдели (с консултация и под редакцията на наши учени от СУ и БАН) и имат за задача да разкрият съдържанието на сбирките, да ги пропагандират и да ги предпазят от постоянно прелистване. Подготвените и издадени описи, обзори, репертоари, сборници и други документални издания стават необходими помагала в научноизследователската работа на наши и чуждестранни учени, които извършват проучвания в областта на палеографията, лингвистиката, икономическата, политическата и културната история, изкуствознанието и други обществено-политически науки. Те са особено нужни за изследователите на историческото развитие на нашия народ от 11 до 19 в. и по-специално през Възраждането.

Разширява се научно-популяризаторската и културно-масовата работа на отделите. На научни сесии и тържествени чествания, чрез печата, радиото, телевизията, чрез изложби и посещения в самите отдели се пропагандират уникалните материали на РДС.

Създава се обща читалня с общ подръчен фонд, спестяващ дублирането на скъпи справочници и служители за дежурство в читалните и книгохранилището, което става общо за всички отдели. Удължава се работното време за читалнята, многократно се увеличават посещенията и раздадените материали.

Полагат се постоянни грижи за съхраняване на всички сбирки и за тяхното реставриране, микрофилмиране, ксерографиране. Химическата лаборатория за консервация и реставрация приоритетно полага грижи за материалите на Ръкописно-документалния сектор.

Най-ценните архивни документи се предават на съхранение в трезора на Народната банка. Започва фототипно издаване на най-застрашените и най-често търсените възрожденски вестници.

Ръководителят на Ръкописно-документалния сектор авторитетно участва в редица междуведомствени комисии – междуведомствен съвет за архивите, комисия за издаване на извори към БАН, междуведомствена комисия за културно наследство към Комитета за култура и др. Научни сътрудници от Ръкописно-документалния сектор участват с доклади в международни конгреси и симпозиуми за архивите, в общонационални научни сесии, конференции и исторически юбилейни чествания.

Народната библиотека се превръща в научно-методично средище по архивистика, палеография и изворознание. Тук се съставят първите правила и инструкции за обработка на български и османотурски архиви, на портрети и снимки и на старинни ръкописи. Тези правила се приемат и се прилагат от цялата страна и са база, въз основа на която Държавният архив започва своята дейност.

Вниманието на Народната библиотека се насочва към наши ръкописи и документи, които се намират извън страната ни. На принципа на обществено-държавното начало се създава Археографска комисия, чиято основна задача е издирването, проучването и научното описване на българските ръкописи от 10 до 18 в., намиращи се в страната и в чуждестранни хранилища. Същевременно се започва организирано докомплектуване на архивните фондове в Народната библиотека с материали от чужбина.

Изброените по-горе постижения на Ръкописно-документалния сектор се дължат преди всичко на грижите от страна на държавата към нашето ръкописно-документално наследство. Благодарение на многократно увеличените бюджетни средства става възможно: да се закупуват материали и да се обогатяват колекциите; да се увеличи персоналът и да се осигурят средства за заплати, квалификация, задгранични командировки; да се разгърне широка научна и издателска дейност; да се осигури консервацията и реставрацията на фондовете, заснемането и фототипното издаване на най-ценните документи.

Неоспорима е заслугата на ръководния екип. През разглеждания период специалните отдели се оглавяват от ерудирани специалисти, като доц. Ив. Панайотов, д-р Маню Стоянов, д-р Борис Недков, Никола Попов, научните сътрудници Дора Попсавова, Виктория Тилева и Здравка Нонева. Специално трябва да се подчертае организаторският талант на ст.н.с. Кирила Възвъзова, която мобилизира хората в сектора за изпълнението на основните производствени и научни задачи. Авторитетът, научната ерудиция, изключителната работоспособност и отговорност на ръководния екип допринасят за успешното развитие на РДС.

В края на 70-те години ръководните кадри се подменят. След пенсионирането на К. Възвъзова, РДС се оглавява от В. Тилева, а БИА от Здр. Нонева. Отдел „Ръкописи“ се възлага на Божидар Райков. За ръководител на научната секция е поканена проф. Бистра Цветкова, а за заместник-директор, оглавяващ специалните отдели, е назначен Димитър Райков.

ОТДЕЛ „РЪКОПИСИ“

Първите постъпления на славянски ръкописи датират от създаването на Народната библиотека, но за начало на сбирката се приема 1883 г., когато митрополит Милетий подарява на Библиотеката 50 ръкописа, събрани от църкви и манастири. Сбирката постепенно се обогатява и през 1909 г. Законът за Народната библиотека предвижда създаването в структурата ѝ на специален отдел за ръкописи и старопечатни книги.

Ако се анализира съдържанието на описите на проф. Беню Цонев и новопостъпилите ръкописи, обхванати по-късно от Хр. Кодов и М. Стоянов, става очевидно, че сбирката има ясно определен профил – това са предимно славянски ръкописи с богослужебно предназначение, писани в повечето случаи от духовни лица във време, когато книгопечатането по нашите земи не е било развито или е било в своя зачатък.

В първите следвоенни години ръкописите и старопечатните книги са в един общ отдел. Но

докато ръководителят на отдела д-р М. Стоянов дава точно определение за обсега и границите на старопечатната ни книжнина, по отношение на ръкописите допуска твърде лични тълкувания.

Пред допечатния период на книгата, който у нас продължава до началото на 19 в., в сбирката „Ръкописи" се събират по начало всички книги. През печатния период, който продължава до днес, се събират подборно само значителни и по-ценни по автор, съдържание и жанр ръкописни книги. Съобразно със съвременната техника, ръкописи са и машинописните екземпляри, а също и книгите, създадени по някои особени технически способи в съвсем малък брой и с предназначение обикновено за тесен, затворен кръг читатели и които следователно не минават по общия издателски път и не се включват в печатния депозит. Такива са най-често записките на университетските курсове, писани на циклостил, хектограф и др. Намиращите се по няколко ръкописни книги в други библиотеки (Университетската в София, читалищни и църковни в провинцията и пр.), би трябвало да се приберат в Народната библиотека, където ще бъдат по-добре запазени и проучени, пише Маню Стоянов в доклад[1] през 1960 г. Докладът е предназначен за разглеждане в методичната група на ръкописно-документалните отдели по повод на своеволния „подбор" на М. Стоянов за оформянето на ръководената от него сбирка ръкописи. Оказва се, че той по свое усмотрение, без да остави бележки за заемане в книгохранилището, е започнал да изтегля от общия фонд циклостилни лекции и други подобни материали.

Това увлечение може да се извини с желанието му максимално да увеличи ръкописната сбирка, която по понятни причини не може да нараства през 20 в.

За да не се допусне задълбочаване на тенденцията към разширяване на сбирката с материали, които не са типични български ръкописни книги, ръководството на НБ организира дискусия в методичната група. Съдоклад по този въпрос изнася Кирила Възвъзова („За обсега на ръкописните сбирки при НБ", 8 с.). Нейните аргументи са точни и необорими.

Същевременно комисия, председателствана от заместник-директора К. Калайджиева, разглежда дейността на отдел „Ръкописи, старопечатни и редки книги" и категорично заключава: *Писаните на ръка (или машинопис) материали по-късно, когато книгопечатането навлиза в бита на българина, не може да се смятат за ръкописи, а са документи, архивни материали. В никакъв случай тези материали да не се включват в описа на ръкописите, който сега се подготвя*.

Ръкописната сбирка се прочиства от несвойствени за нея материали, принизяващи нейната стойност, характер и обсег.

Заварената наличност, която НБ получава като наследство от периода преди 1944 г., възлиза на 941 славянски ръкописа.

В обстоен отчет на заместник-директора д-р Ив. Панайотов се отбелязва, че „през 1941 г. ръкописите, старопечатните книги и архивните материали бяха евакуирани в мазето на Първа софийска девическа гимназия". В спомените си „Изпитанията на НБ от англо-американските бомбардировки през 1944 г."(235) Ив. Панайотов съобщава също, че ден преди голямата бомбардировка на 30 март 1944 г. са успели да изнесат при тревога за въздушно нападение три сандъка с най-ценните ръкописи, съхранявани дотогава в касата на Библиотеката. Както е известно, на 30 март вечерта Библиотеката е опожарена до основи. Оцеляването на най-ценните ръкописи става по една щастлива случайност. Благодарение на това сбирката остава за поколенията.

През 1948 г. ръкописите се реевакуират в новостроящата се сграда на НБ. Новоназначеният завеждащ отдел д-р Маньо Стоянов проверява наличността им. В статията си „Ръкописната сбирка на Народната библиотека „Кирил и Методий" М. Стоянов дава следните официални сведения за докомплектуваното на ръкописите: *След Девети септември 1944 г., или по-точно след 1948... започна по-редовно и по-системно издирване и събиране на ръкописи. До края на 1970 г. бяха набавени (повече чрез покупка) всичко 640 ръкописа. От тях стари (доосвобожденски) ръкописа са 469; останалите са фотокопия...*[2]

---

[1] „Разграничение и обособяване на сбирките на специалните отдели на НБ. Тезиси и анотации", 7 с. (Машинопис).

[2] *Изв.* НБКМ, 12, 1971, с. 321–328.

През този период ръкописната сбирка се обогатява с много ценни писмени паметници. През 1960 г. в Библиотеката постъпва Енинският апостол. Спасява го Надежда Хафузова, случайно попаднала гражданка при реставриране на стара църква в село Енина, Казанлъшко. Пергаментовият ръкопис от 11 в. е една безформена кална топка, въргаляща се около строежа, когато Хафузова го забелязва. Внимателно и успешно реставриран в Лабораторията на НБ, този рядък ръкопис, представляващ най-старият Кирило-Методиевски превод на апостола, прави фурор сред славистите. К. Мирчев и Хр. Кодов подготвят обстойна научна публикация (197).

Но заслугата на Н. Хафузева за спасяването на ръкописа[3] не е достатъчно оценена от двамата автори, което тя с право изживява като тежка обида.

Вземайки си поука от този неприятен неетичен случай, НБ проявява изключително внимание към всички дарители. Така напр. българският консул в Цариград Димо Карадимов успява да издири, да прибере и да внесе в България през 1964 г. 98 заглавия старопечатни книги и 12 ръкописа. Особено ценен е един Псалтир от началото на 14 в. – пергаментов ръкопис от 257 страници, чийто първи осем страници се намират в НБ (доставени от Македония от А. Шопов). Този ценен писмен паметник се описва от М. Стоянов и Хр. Кодов в четвъртия том на описа под наименованието Карадимов-Шопов като благодарност към дарителите. Ръководството на НБ праща благодарствено писмо до министъра на външните работи Ив. Башев с пожелание примерът на генералния консул в Цариград да бъде последван и от други наши дипломати.[4]

Между по-значителните колекции, набавени през този период, заслужава да бъде упомената сбирката Геров-Филаретов, съдържаща 28 ръкописа, прибрана през 1945 г. от наследниците на Т. Тодоров (зет на Н. Геров).

Сбирката от 24 ръкописа, писани в Етрополския манастир (прибрана от наследниците на П. Павлов и предадена на НБ със съдействието на К. Възвъзова), се оказва също изключително ценна. Ръкописите са предимно от 15 и 17 в. и дават представа за българските книжовници от Етрополската калиграфска художествена школа (287) – едно от нашите старопланински средновековни ръкописни средища.

Ценни ръкописи през този период са закупени от много частни лица: Васил Стоилов, Ана Заимова (възрожденски ръкописи от Карлово), Ф. Т. Чипев, братя Лесичкови, Димитър Полянов, Вл. А. Цанов и др.

Между новонабавените ръкописи, освен Енинския апостол, са доставени ранни писмени паметници като Апостол изборен от началото на 13 в. (набавен през 1949 г.); Евангелие изборно (Геров евангелски фрагмент) от втората половина на 13 в. (1956 г.); Патерик своден от втората половина на 14 в. (1951); Часослов от първата половина на 16 в. (1956 г.); Миней служебен за м. април от втората половина на 16 в. (1955). Между ценните ръкописи от 17 в. могат да бъдат споменати: Етрополски поменик от 1648 г.; Требник от 1685 г.; Служби и жития на Иван Рилски от първата половина на 17 в. и др. Габровската преправка на Паисиевата история славянобългарска е от 1832 г., даваща представа за разпространението ѝ.

Ежегодно в НБ се закупуват или се получават в дар значителен брой ръкописи, което се вижда от приложените по-долу данни за набавянето им по години:

Год.	Брой	Год.	Брой	Год.	Брой	Год.	Брой
1949	29	1954	25	1959	40	1965	41
1950	26	1955	32	1960	40	1966	24
1951	25	1956	84	1961	14	1967	20
1952	9	1957	48	1962	14	1968	36
1953	29	1958	40	1963	12	1969	5
				1964	39	1970	8

[3] арх. ед. 1027, л. 21–23.

[4] арх. ед. 1049, л. 84, 89; арх. ед. 1048, л. 81.

През 70-те години издирването и допълването на сбирката с оригинали става все по-трудно. Започва усилено доставяне на микрофилми от ценни старобългарски писмени паметници със съдействието на Археографската комисия.

НБ води оживена кореспонденция за поръчване и доставяне на копия от Държавната публична библиотека „Салтиков-Щедрин“[5]; от Държавната библиотека „В. И. Ленин“ — Москва[6]; от Хилендарския манастир[7] и др.

М. Стоянов е кръстосал страната и е установил местонахождението на ръкописни колекции в читалището на Берковица, в Окръжната библиотека и в музея – Бургас; в Априловската гимназия – Габрово; в музея на Възраждането – Варна; в митрополията – Враца (20 ръкописа); в музея на Иларион Макариополски – Елена (20 ръкописа); в читалище Искра – Казанлък (12 ръкописа); в музеите – Копривщица (6–7 ръкописа); в окръжния музей – Кюстендил; в читалище „Съгласие“ – Плевен; в митрополията – Русе; в читалището – Свищов; в мъжката гимназия – Сливен; на няколко места в Търново; в археологическия музей – Шумен и др.

През 1971 г., след като е приключил с описите на ръкописите в НБКМ, д-р М. Стоянов иска да получи от председателя на Комитета за култура разрешение за достъп до тези културни институти, притежаващи ръкописи, както и за прибирането им в НБКМ и в Търновската окръжна библиотека. Този неуморен човек, наред с подготовката на толкова обемисти и трудоемки издания (като двутомната аналитична библиография за Възрожденската книжнина, двутомния опис на ръкописната сбирка в НБ и др.) е успял да посети толкова градове в страната и да направи детайлни констатации за отделни ценни ръкописи или сбирки (322).

Всички тези ръкописи и старопечатни книги, пръснати в разни музейни, архивни и библиотечни сбирки из цялата страна, са едно ценно културно богатство, което трябва да се проучи и направи достояние до всички, пише М. Стоянов и прави предложение работата по своден каталог на ръкописите в страната да започне незабавно, за да приключи до 1977 г.

Не е безинтересно да се знае, че опитите на НБКМ да получи някои особено ценни ръкописи, намиращи се в църкви и манастири, среща решителен отпор от Комитета по въпросите на българската православна църква в лицето на неговия председател Михаил Кючуков. Въпреки че е убеден атеист, той брани църковното имущество и неговата неприкосновеност. Такъв е случаят с Миней от 17 в., притежание на Копривщенската църква „Св. Богородица“, даден за реставриране в Химическата лаборатория на НБ. През 1962 г. с писмо до М. Кючуков Библиотеката иска разрешение от пловдивския митрополит ръкописът да остане в Библиотеката. Отказът е категоричен.[8] В библиотеката на Преображенския манастир се намират два тома от съчинението на Цезар Бароний, от което е черпил сведения за своята история Паисий. И по този въпрос се водят безрезултатни преговори.[9]

Тези примери се привеждат като илюстрация за трудностите, с които се сблъсква НБ при прибирането на ръкописи и старопечатни книги от църквите, където те могат да бъдат унищожени или загубени.

Характер на ръкописната сбирка в НБКМ

Въпреки срещаните пречки и затруднения, ръкописната сбирка от 941 ръкописа, заварени след Втората световна война като наследство от старата НБ, нараства на 1352 славянски ръкописа. Те са проучени и включени в четирите тома описи на Беню Цонев, Хр. Кодов и М. Стоянов (224, 225). Към този отдел се числи и сбирката от гръцки и други чуждоезични ръкописни книги, чийто опис също е подготвен и публикуван от Библиотеката (323).

Според М. Стоянов в началото на 70-те години ръкописната сбирка на НБ от славянски ръкописи притежава 422 писмени паметника от 11 до 18 в. Според написването им славянските ръкописи в НБ са: един от 11 в.; един от 12 в.; 33 – от 13 в.; 36 – от 14 в.; 42 – от 15 в.; 93 – от 16 в.; 86 – от 17 в. и 130 – от 18 в. Останалите са от 19 в.

---

[5] арх. ед. 1070, л. 68.
[6] арх. ед. 1018, л. 37, 39–40, 70.
[7] арх. ед. 1020, л. 105.
[8] арх. ед. 989, л. 155–156.
[9] арх. ед. 989, л. 109.

По съдържание ръкописите на НБКМ са предимно с богослужебен, богословско-догматичен и литургичен характер.

Между тях са преписи и оригинални творби на старобългарски и среднобългарски книжовници като Климент Охридски, Презвитер Козма, патриарх Евтимий. Широко известно е Добрейшовото четвероевангелие от първата половина на 13 в., пергаментов ръкопис с богата полихромна украса. Всички притежавани от НБ ръкописни паметници от 13 в. са върху пергамент и са интересни като езикови и художествено-орнаментални образци. В Банишкото четвероевангелие от края на 13 в. са поместени славянските названия на месеците и са отбелязани наши светци – Петка Търновска, Иван Рилски, Кирил Философ и Методий. Споменат е и българският цар Петър.

От епохата на втория разцвет в средновековната българска книжнина при Иван Александър и Иван Шишман. НБ притежава Палаузовия препис на „Синодик на цар Борил" от края на 14 в., от времето на патриарх Евтимий. Този паметник дава представа за религиозните и литературните движения в България преди турските завоеватели. Той е източник на сведения за богомилите и борбата срещу тях, за възобновяването на Търновската патриаршия, съдържа поменик на български царе, митрополити, боляри, упоменава славянските първоучители.

Ценен паметник от това време е и Лесновският паранесис от 1353 г., писан по времето на цар Иван Александър в Лесновския манастир. Служебник от края на 14 в. носи названието Евтимиев, защото съдържа литургии според редакцията на патриарх Евтимий Търновски.

Слепченският сборник от слова и поучения (края на 14 в.), Стружкият празничен миней (края на 14 в.), който включва служба за Климент Охридски и неговото житие, и тридесетина други притежавани от НБ ръкописи от 14 в. са паметници на българската книжовна школа преди падането ни под турско робство.

През периода на османското владичество българската книжовна традиция се съхранява и доразвива в планински обители, превърнали се в средища за създаване на славянски богослужебни ръкописни книги. В Рилския манастир, Врачанския манастир „Св. Троица", Етрополския, Зографския и други закътани в планините манастири се създават ръкописи, които се пренасят и се преписват по целия Балкански полуостров, в Русия и Молдова. Под влиянието на говоримия език старобългарската граматическа система се разпада и ръкописите имат различни редакции – българска, сръбска, руска, църковнославянска. Най-ценни в езиково отношение за нас са ръкописите в българска редакция. Ръкописната сбирка на НБ притежава образци от различните книжовни средища и различни езикови редакции, отразява и документира развитието на българския език.

Ръкописите от 17, 18 и първата половина на 19 в. отразяват възникването, развитието и оформянето на съвременния български език. Ръкописите от тези векове са богата съкровищница за изучаване на българските диалекти най-вече поради това, че те в голямата си част не са вече богослужебни книги с установен и точно преписван текст, а са сборници от слова, жития и назидателни разкази или пък направо са учебници и художествена книжнина, в които господствува говоримият език.

Една група от ръкописите, т.нар. павликянски, са писани с латинската азбука. Писали са ги католишки (павликянски) духовници, българи.

Освен като езикови документи, ръкописите на НБ, особено тези от 18 и 19 век, са извори за исторически и други събития от трудната история на нашия народ. В тях се споменава за природни бедствия, турски нападения и беззакония, данъци, епидемии, пожари. Съдържат сведения за наши църкви и манастири, за начина, по който са се подготвяли и разпространявали ръкописите, благодарение на дарители. Дамаскинарите Йосиф Брадати, Никифор Рилски, Тодор Врачански, поп Пунчо, Неофит Рилски и ред други летописци от Възраждането са оставили ръкописи, съдържащи интересни данни и преписки за времето, в което са живели. Дамаскините бележат прехода към достъпна за народа литература.[10]

В НБКМ се пазят 26 преписа (от общо над 40 известни по това време) на „История славянобългарска" от Паисий Хилендарски. По повод 210-годишнината от написването ѝ,

[10] Повече за характера и съдържанието на ръкописната сбирка вж. **Стоянов**, М. Ръкописната сбирка на НБКМ. – *Изв.* НБКМ, 12, 1971, с. 321–328.

директорът на НБКМ прави предложение до Комитета за култура да се осигури фототипното издаване на Софрониевия препис (направен през 1765 г.). Изданието с уводна студия и осъвременен текст към автентичната факсимилна част се подготвя от Божидар Райков (361). Поставя се въпросът да се издаде по-нататък и Зографският препис.[11]

По-голямата част от ръкописите са украсени, с всички видове на ръкописната книжна украса – заставки, инициали, миниатюри, везано писмо и пр. По тях може да се проследи и развитието на книгоукрасителното изкуство у нас, чуждите влияния, както и неговото разпространение в съседните страни. Те документират и развитието на българското ръкописно писмо – устав и полуустав и промяната им в различните школи през вековете и появата на скорописа.

Д-р М. Стоянов издирва и представя в добре оформен в полиграфическо отношение албум най-ценното и характерното от украсата на славянобългарските ръкописи (324).

Освен славянобългарски ръкописи, в НБ са събрани и около 150 чуждестранни (неславянски) ръкописа. От тях 139 са гръцки, 7 латински, 8 румънски, няколко италиански, френски и немски и по един арменски и грузински. По време на създаване чуждоезичните ръкописи са: от 10 в. – 2, от 11 в. – 1, от 12 в. – 3, от 14 в. – 7, от 15 в. – 6, от 16 в. – 8, от 17 в. – 17, от 18 в. – 18 и от 19 в. – 85.

По съдържание гръцките ръкописи са предимно псалтикии и учебници. Някои от тях са писани от българи за нуждите на българската просвета и затова, макар и на гръцки, те са част от историята на българската култура. Проучени и описани са от М. Стоянов (323).

Обработката на ръкописната сбирка в Народната библиотека е напълно завършена с четирите научни описа на Б. Цонев, Хр. Кодов и М. Стоянов. Те са същевременно и каталог, използван при обслужването на читателите.

Народната библиотека е не само най-богатото в страната хранилище на славянски ръкописи, но и научно-методичен център за цялостно проучване на българското ръкописно наследство. Славянски ръкописи се съхраняват на много други места в страната. След цялостното описване на ръкописната сбирка в НБ се поставя въпросът за проучването, събирането и научното представяне на българското ръкописно наследство у нас и в чужбина. Както вече се спомена, още през 1963 г. М. Стоянов извършва проучване на славянските ръкописи в български хранилища (322). А през 1971 г. се повдига въпросът да се предприемат практически мерки, свързани със създаването на своден каталог на старобългарски ръкописи.

За изпълнението на тази сложна задача дирекционният съвет на НБ приема перспективен план, подготвя се и специална инструкция (182). Задачата се поема от Археографската комисия.

Персонал. След като сандъците с ръкописните и старопечатните книги са отнесени в новостроящата се сграда на НБ, проф. Тодор Боров назначава за ръководител на Отдела д-р Маньо Стоянов,[12] който го ръководи без прекъсване четвърт век (от 1948 до 1973 г., когато заболява тежко).

Маньо Стоянов има неоспорима заслуга за поставянето работата на отдел „Ръкописни и старопечатни книги“ на научна основа чрез изработването на описи и библиографии, представляващи изключително ценен справочен апарат. До 1950 г. той работи сам, след което за негов помощник при изработването на репертоара „Българска възрожденска книжнина“ е назначена Дора Попсавова, която по-късно поема сбирката „Карти и графика“. След нея М. Стоянов иска да му се даде технически сътрудник-машинописец, който да подготви изрядно копие за издателството. Всичко останало отново върши сам.

---

[11] арх. ед. 966, л. 28–29 (писмо до Комитета за култура от 6 дек. 1971 г.).

[12] **Д-р Маню Стоянов**. Роден 1903 г. в с. Душанци, Пирдопско. През 1925 г. завършва Пловдивската духовна семинария. Следва теология и философия в Берн, а през 1931 г. се хабилитира във Фрибург с титла доктор на философските науки. В България става преподавател в Пловдивската духовна семинария и гимназиален учител. От 1944–1948 г. е назначен за уредник, а след това за директор на Пловдивската народна библиотека. От 1948 до 1973 г. завежда отдел „Ръкописи и старопечатни книги“ в НБ – София. Създава репертоара „Българска възрожденска книжнина“(54), описите на славянските ръкописи (224, 225) и други основни публикации, свързани с Българското възраждане (317–325). Умира през 1986 г. в София.

През 1965 г. с конкурс за научен сътрудник е назначен Божидар Райков[13] като помощник на Маньо Стоянов и негов бъдещ заместник. Изборът му се оказва удачен. Той усвоява от своя ръководител не само професионално майсторство, но и любов към българското писмено културно наследство, мотивираност и работоспособност.

Б. Райков много скоро прави самостоятелно научно изследване върху ръкописите от Етрополската книжовна школа и след командировката му за три месеца през 1977 г. в Хилендарския манастир, която е неговият голям научен шанс – намира нови документи за живота и смъртта на Паисий. Той е подготвен за това, тъй като преди е работил върху фототипното издание на „История славяноболгарска" (301).

Ръководството на НБ осигурява възможност за повишаване специалната научна подготовка на специалистите от отдел „Ръкописи" и чрез задгранични командировки. През 1973 г. Б. Райков е командирован за две седмици в Москва, за да проучи опита на съветската археографска комисия. С цел да изследва наличието на старобългарски ръкописи, при възможност да ги опише и да уреди микрофилмирането им, той е командирован в Румъния (през 1971), в Полша (през 1973 г.), в Москва и Ленинград (през 1975 г.), в Загреб и Белград (през 1975 г.), за три месеца в Гърция (Хилендар) през 1977 г., в Югославия (през 1978 г.), в Ленинград (през 1977 г.) заедно с Боряна Христова по повод организираната изложба „Българската ръкописна книга през X–XVIII в.".

Маньо Стоянов, който подготвя описа на гръцките ръкописи, е командирован по за 20 дни в Гърция (през 1966 г.), в Чехословакия (през 1969 г.) и в Югославия (през 1970 г.).

Комитетът за култура и ръководството на НБ през 60-те и 70-те години осигуряват на научните кадри в отдел „Ръкописи" необходимите задгранични командировки, свързани с изпълнението на техните задачи.

* * *

През разглеждания период отдел „Ръкописи" обогати ръкописната сбирка с нови постъпления. Напълно обработи съхраняваните в НБ славянски ръкописи чрез подготовката на два тома научни описи. Разработи принципите и предпоставките за създаване на сводни каталози на ръкописи, намиращи се извън НБ на други места в нашата страна и в чуждестранни книгохранилища. Превърна се в научно-методичен и организационен център на българската археографска комисия.

СТАРОПЕЧАТНИ, РЕДКИ И ЦЕННИ КНИГИ

След Втората световна война сбирката от старопечатни български книги по традиция се свързва с ръкописите. В структурата на НБ се обособява отдел „Ръкописи и старопечатни книги", който има единно административно и научно ръководство. Едва след 30 години, през 1978 г., се разделя на два самостоятелни отдела – отдел „Ръкописи" и отдел „Старопечатни, редки и ценни издания".

Основна задача на втория отдел е да събира, съхранява и обработва български първопечатни и старопечатни издания, както и редки и особено ценни произведения на печата с оглед на тяхната историческа, културна, художествена и полиграфична ценност. Целта на отдела е да създаде фонд от източници за проучване историята и културата на печатното дело у нас.

---

[13] **Божидар Райков**. Роден 1939 г. в Смолян. Завършва българска филология в СУ (1961). От 1963 г. спечелва конкурс за мл.н. сътрудник в отдел „Ръкописи", а от 1974 г. е назначен за завеждащ Отдела. Защитава докторска дисертация на тема „Етрополският книжовен център през XVI–XVIII в." (1973 г.). Изтъкнат литературен историк, археограф и палеограф, оставил трайни следи с научното си творчество. Умира в 1995 г.

Характерът и обсегът на старопечатните, редки и ценни издания е дискусионен и многократно е предмет на обсъждане както в Сектора на ръкописно-документалните отдели, така и от Дирекционния съвет на НБ.

Още в първите следвоенни години ръководителят на отдела подготвя обосновано научно определение на понятието „български старопечатни книги“(319). Това са първи печатни книги от времето, когато книгопечатането е в своя начален „люлчен“ период, поради което у европейските народи те се наричат инкунабули. Разцветът на старобългарската книжовна школа между 10 и 14 в. дава основания да се предполага, че ранното книгопечатане би намерило благоприятна почва в България. Но когато Гутенберг предава на човечеството своето велико изобретение, по българските земи вече се разпореждат османските завоеватели, чийто религиозен фанатизъм е враг на друга книжнина извън Корана. По силата на историческите обстоятелства първопечатните наши книги са плод на закъснялото Българско възраждане (18 и първата половина на 19 в.). Д-р Маньо Стоянов дава характеристика на старопечатните български книги по съдържание, по печатарско оформление, по начин на издаване и разпространение. В студията[14] се определят пределните дати, в които се включват българските старопечатни книги – от „Неделника“ на Софроний Врачански (1806 г.) до Освобождението на България (1878 г.). За старопечатните книги, издадени между тези пределни дати, според автора трябва да се имат предвид четири основни признака: мястото на издаването, езикът, народността на автора и предназначението на книгата: *Българските старопечатни книги с малко изключение спадат към епохата на Българското възраждане и отразяват напълно неговия характер. Практично-просветителската и борческо-революционната насока на обществения живот в България наложили издаването на учебна, нравствено-поучителна и обществено-политическа книжнина.* В студията по-нататък се прави класификацията на българските старопечатни книги по съдържание (видове учебници, политическа, художествена, религиозна литература и т.н.). Студията свидетелства за детайлно и всестранно познаване на българските старопечатни книги и периодични издания в резултат на многогодишния труд на Маньо Стоянов върху двутомния репертоар „Българска възрожденска книжнина“(54), който се използва след сигниране и като каталог на старопечатната ни сбирка.

Тази сбирка е от изключително значение за българската култура, поради което към нея се проявява специален интерес и грижи. Показателен е фактът, че сравнително старателно опакована тази колекция, заедно с ръкописите, през 1941 г. се пренася в сградата на Първа девическа гимназия (на ул. „Цар Шишман“), когато за останалото библиотечно имущество не става и дума за евакуация.

През септември 1947 г. сандъците се пренасят в новостроящата се сграда на Народната библиотека.[15] При прецизно извършваната проверка през 1948 г. се констатира следната заварена наличност:[16]

	Заглавия	**Томове**	**Дубликати томове**	**Всичко**
Старопечатни книги	1626	1631	4099	5730
Старопечатни вестници	43	136 годишнини	108	244
Старопечатни списания	23	52 годишнини	131	183

Към 1978 г. сбирката от **старопечатни книги** и възрожденски периодични издания наброява

[14] **Стоянов**, М. Ръкописи, старопечатни редки книги в ДБВК. – *Изв*. ДБВК за 1954, 1956, с. 9–100.
[15] **Панайотов**, Ив. Своден отчет на ДВБК за 1939–52 г. (Машинопис).
[16] **Отчет** на НБ за 1948 г. (Машинопис).

1724 заглавия в около 11 000 екземпляра, т.е. броят на заглавията не се променя, защото и в миналото старопечатните книги са сравнително пълно комплектувани, но за периода след 1944 г. броят на екземплярите е многократно увеличен. В следвоенните години НБ полага специални грижи за спасяването на възможно най-голям брой възрожденски издания. Прибират се всички старопечатни книги и периодични издания от прочистени обществени библиотеки, от антиквари и частни лица.

По години набавянето на старопечатни издания по данни от годишните отчети на Народната библиотека е, както следва:

Год.	Брой	Год.	Брой	Год.	Брой	Год.	Брой
1948 –	50	1955 –	288	1961 –	348	1967 –	154
1949 –	252	1956 –	213	1962 –	201	1968 –	161
1950 –	1366	1957 –	127	1963 –	226	1969 –	209
1951 –	1015	1958 –	167	1964 –		1970 –	
		1959 –	193	1965 –		1972 –	108
		1960 –	257	1966 –	85		

Между новонабавените се откриват над 100 нови заглавия, неизвестни на българската библиография. Българските старопечатни книги се набавят в 10 и в повече екземпляра – количество достатъчно за използване от читатели, за отделяне на неприкосновен фонд, а също и за комплектуване в други библиотеки. Към края на 1977 г. сбирката „Български старопечатни книги“ обхваща с незначителни пропуски всички издирени по библиографски път български книги, които са издадени за периода 1806–1878 г.

Същото може да се каже и за сбирката „**Българска възрожденска периодика**“. Тя обхваща издадените с много малки пропуски за периода 1844–1878 г. 78 заглавия български списания и вестници.

Но докато почти от всяка старопечатна книга в НБКМ се пазят по десетина екземпляра, възрожденският периодичен печат няма дублети, а интересът към него е огромен. Амортизирането на най-ценните и най-често търсените вестници става застрашително. През 70-те години Химическата лаборатория реставрира за около 10 години 8000 страници от най-застрашените възрожденски вестници. Но това не решава проблема. Цялостното им микрофилмиране също е палеатив, защото микрофилмовата техника по това време все още не е съвършена, а и микрофилмите имат по-кратък живот от хартията. Пък и читателите предпочитат оригиналите. Състоянието на възрожденските вестници е толкова тежко, че съществува реална опасност за окончателното им унищожение. Ръководството на НБКМ алармира Комитета за култура, обръща се с молба към Комитета по печата за спешно фототипно отпечатване на най-ценните заглавия,[17] но не среща разбиране. От 1966 г. НБ е принудена да пристъпи със свои сили, със скромните възможности на печатната си база и ограничените си финансови възможности към фототипно отпечатване на част от възрожденския печат. За осем години НБКМ преиздава Ботевите вестници „Дума“, „Будилник“, „Знаме“ и „Нова България“, Каравеловите „Свобода“ и „Независимост“, издаваните от Г. С. Раковски „Българска дневница“, „Будещност“, „Бранител“, „Стара планина“, „Дунавски лебед“, „Български орел“ на Ив. Богоров, „Дунавска заря“ на Добри Войников. За фототипните възрожденски вестници на НБ се абонират голям брой библиотеки, музеи, редакции.

Това народополезно дело се посреща много добре(325), но не е по силите само на НБ. През 1972 г. ръководството на Библиотеката представя в Комитета за култура списък на ръкописи, вестници и старопечатни книги, които трябва да се възложат на външни печатници. Особено наложително е това за многогодишните течения на „Цариградски вестник“ (I–XIII), „Македония“, „Век“, „Стара планира“, „Възраждане“, „Напредък“ и др. Задачата се поема от издателство „Наука и изкуство“. В сътрудничество с Народната библиотека, където се подготвя

[17] арх. ед. 1004, л. 25–29.

аналитичен библиографски показалец, улесняващ ползването, както и предговор за характера на всеки преиздаден вестник. По повод 100-годишния юбилей на НБКМ Комитетът по печата поема задължението, а издателство „Наука и изкуство“ успява до края на 1978 г. да завърши фототипното издаване на посочените в списъка на НБ заглавия. С общи усилия се извършва едно голямо народополезно дело. Преиздават се общо тридесет годишнини от Възрожденския печат. Така той става достояние на голям брой ползватели. Във всяка окръжна и градска читалищна библиотека се създава представителна колекция на възрожденските ни вестници. През 1977 г. директорът на НБ прави предложение до генерална дирекция „Книгоиздаване“ за периода 1977–1981 г. да бъдат фототипно издадени 12 ръкописа и 4 старопечатни книги.[18] Част от този план се изпълнява.

Сбирката „Редки и ценни издания“ е включена в общ отдел със старопечатните книги и периодични издания. Но докато характерът и обсегът на Възрожденския печат е научно обоснован и строго регламентиран, „редките и ценни издания“ се включват случайно, дори хаотично. Ръководителят на отдела д-р М. Стоянов създава своя „концепция“, нерегламентирана от ръководството на НБ, и започва да я „реализира“. Това налага през 1955 г. да се създаде специална група за цялостно изясняване на проблема. Маньо Стоянов се задължава писмено да изложи своята концепция за формирането на сбирката „Редки книги“. Той включва в тази категория книгите, „които имат важно историческо, научно, културно и политическо значение“, като се опитва да ги конкретизира в 15 точки. Комисията счита, че в колекцията „Редки книги“ трябва да се включват само изброените в няколко от точките категории: *Книги, забележителни по своето отпечатване, оформяне, украса и подвързия, както и издадените в много малък тираж; книги и периодични издания с подписи и посвещения на видни лица; книги и периодични издания, забранени и конфискувани от цензурни власти; книги, получили награди – международни и български. Всички други издания трябва да се върнат към основния фонд или към Архива на българската книга*.

Вероятно Маньо Стоянов не се е вслушал в препоръките на комисията, защото през 1960 г. характерът и обсегът на сбирката „Редки книги“ отново се дискутира на Дирекционен съвет. Този път той формулира вижданията си така: *Задачата на тази сбирка е да се превърне в музей на българската книга като графично произведение и отражение на българската културна действителност.*

През 1978 г., когато се обособява самостоятелен отдел „Старопечатни, редки и ценни книги“, като негова постоянна задача се посочва събирането на „редки и особено ценни произведения на печата с оглед на тяхната историческа, културна и полиграфическа ценност“. Предвижда се също отделът да създаде „база за проучване историята и културата на печатното дело у нас“.

АРХЕОГРАФСКА КОМИСИЯ

В началото на 70-те години председателят на Комитета за култура проявява подчертано внимание към българското книжовно наследство. Л. Живкова има амбицията да популяризира приноса на средновековна България за културния напредък на средновековна Европа, да докаже ролята на нашата Кирило-Методиевска книжовна традиция за развитието на руската, сърбо-хърватската и влахо-молдовската писменост. Под влиянието главно на проф. Ив. Дуйчев и на други наши учени Л. Живкова проявява загриженост към състоянието и опазването на намиращото се в България книжовно наследство, към издирването на наши писмени паметници, пръснати в чуждестранни книгохранилища, както и мерките за научното им популяризиране у нас и в чужбина.

Във връзка с това в началото на 70-те години се заражда идеята за създаването на

[18] арх. ед. 1017, л. 54–56.

Археографска комисия. Всъщност тази идея не е нова, защото в началото на века към Министерството на народното просвещение е съществувала такава комисия.[19] Тя подготвя първите издания на някои от най-известните ръкописни паметници, съхранявани в НБ. Такива комисии са създадени в Русия и Югославия. В доклад от 1977 г. директорът на НБ, след като е присъствала на двудневен семинар в Белград, съобщава, *че в Сръбската Народна библиотека е създадена Археографска комисия и компетентен научноизследователски отдел за ръкописи и старопечатни книги, който изработва своден каталог на южнославянските ръкописи в цял свят*.[20]

Тъй като НБКМ е столетно архивохранилище и авторитетен научен институт в областта на палеографията, книгознанието и архивистиката, Комитетът за култура се обръща към националната библиотека с искане да подготви предложение за установяването, събирането и научното описване на българското книжовно наследство.

Ръкописно-документалният сектор има готовност да се справи с поставената задача, защото тези проблеми са в центъра на вниманието му ежедневно. Кирила Възвъзова подготвя „Предложения на НБКМ за опазване на българското културно наследство“,[21] като разглежда въпросите комплексно и в по-широк план, а не само за ръкописите. Докладът има два основни раздела. Първият раздел е посветен на архивните и визуалните материали като извори за нашата история (15–19 в.). Вторият раздел разглежда старите български ръкописи, старопечатни книги, възрожденски вестници и списания.

В доклада се обръща внимание върху местонахождението, издирването в наши и чуждестранни книгохранилища, разкриването на съдържанието и издаването на описи и документални издания за всички тези книжовни исторически паметници. Правят се конкретни предложения, свързани с финансовото и кадровото осигуряване, командироването на научни сътрудници за издирването и описването на ръкописно-документалното ни наследство, конкретни мерки за отпечатването на описи и обзори и т.н. На първо място в предложението е необходимостта от учредяване на Археографска комисия.

На 4 май 1973 г. се провежда съвещание в Междуведомствената комисия към Комитета за култура, председателствано от Л. Живкова, на което се разглеждат внесените от НБ предложения за опазване на българското културно наследство. Съвещанието обаче стеснява задачите на Археографската комисия, като възлага на директора на НБ да подготви проектопредложения *за събирането, издирването и опазването на старите български ръкописи в страната и чужбина, с оглед съставянето и издаването на своден каталог на българските ръкописи от 10 до 18 в*.

Директорът на НБ изпълнява взетото решение на Междуведомствената комисия (май 1973) и внася ново проектопредложение,[22] в което на първо място се определя статутът на Археографската комисия, нейните членове и план за дейността ѝ, предимно във връзка с изработването на сводния каталог за ръкописите.

В началото на 1977 г. Л. Живкова утвърждава „Правилник на българската Археографска комисия“,[23] определящ статута ѝ:

Българската Археографска комисия е национален междуведомствен, постоянно действуващ орган за издирване, проучване и научно описване на българските ръкописи от X до XVIII в., съхранявани в страната и в чужбина като извори за общата и културната история на България. В нейния състав се включват научни работници и специалисти от Народната библиотека „Кирил и Методий", Българската академия на науките, Софийския университет, Търновския университет, Шуменския висш педагогически институт, Църковния историко-археологически институт и други научни институти.

---

[19] За съвременните задачи и постижения на Археографската комисия при НБ вж.: **Райков**, Б. Десет години българска Археографска комисия. – *Старобълг. лит*., 22, 1990, с. 173–176.

[20] арх. ед. 1012, л. 14.

[21] арх. ед. 966, 31–48.

[22] арх. ед. 966, л. 53–57.

[23] арх. ед. 966, л. 15–17.

I. Основни задачи

1. Главната задача на Археографската комисия е дейността по издирването, събирането и описването на българските ръкописни паметници от X до XVIII в., както и на други славянски писмени паметници, които съдържат сведения за старата българска литература, история, език и изкуство.

Комисията може да разширява обсега на дейността си и върху други писмени паметници, съдържащи данни за общата и културната история на България от епохата на феодализма, османското владичество и Възраждането (до 1878 г.). За целта към комисията може да се изграждат специализирани секции.

2. Археографската комисия извършва следната научна и практическа дейност:

а) Ръководи методическата дейност по издирването и описването на българските ръкописни паметници, като за целта утвърждава специални инструкции и правила.

б) Издирва и събира оригинали, микрофилми и копия и научно обработва българските ръкописни паметници, които се намират в страната и чужбина, като за целта формира научни групи и експедиции по сбирки и страни.

в) Подготвя и издава описи на славянски ръкописни сбирки в страната и чужбина, издания на отделни ценни паметници, монографии и други изследвания в областта на старата славянска книжнина.

г) Грижи се за подготовката на кадри в областта на славянската и по-специално на българската палеография чрез аспирантури, курсове и други форми за подготовка и специализация в страната и в чужбина.

д) Съдейства за научното представяне и популяризиране на старата българска книжнина в страната и в чужбина чрез организиране на научни сесии и конференции с участието на български и чуждестранни слависти, уреждане на изложби в страната и в чужбина и др.

II. Устройство

1. Археографската комисия се изгражда към Народната библиотека „Кирил и Методий" и работи под ръководството на Комитета за култура.

2. Археографската комисия се изгражда на принципа на обществено-държавното начало за ръководство на културния фронт.

Правилникът определя ръководните органи на Комисията, координацията ѝ с други органи на Комитета за култура, както и сътрудничеството ѝ с други археографски комисии (в Съветския съюз и други славянски страни).

Същевременно се утвърждава поименният състав на Археографската комисия, в която влизат специалисти по палеография, стара българска литература, история на българския език и на средновековната ни история. Те са от Ръкописно-документалния сектор на НБ, от Софийския университет, БАН, Търновския университет и Църковния историко-археологически институт, общо 38 души. Бюрото на Археографската комисия е с научен ръководител д-р Иван Дуйчев, заместник-научен ръководител – проф. Бистра Цветкова (която по това време завежда научната секция по ръкописно книгознание, палеография, архивистика и ориенталистика при НБКМ), Аксиния Джурова, Божидар Райков, проф. Боньо Ангелов, проф. Кую Куев и Емилия Черкозова (от Комитета за култура) са членове на бюрото.

За изпълнение на включените в плана на Археографската комисия задачи най-усилено работят членовете на Бюрото, сътрудниците от Ръкописно-документалния сектор на НБ, проф. Хр. Кодов от Църковния историко-археологически институт, както и сътрудниците от Института за литература при БАН – Стефан Кожухаров, Илия Тодоров, Климентина Иванова, Дора Мирчева и др.

Първият план за дейността на Археографската комисия е утвърден от Л. Живкова и се отнася за периода 1977–1985 г. В него се предвиждат *изследвания върху проблеми на българската ръкописна книжнина, изготвяне на описи на славянските ръкописни сбирки в страната, проучване на български ръкописи и съставяне на описи на български ръкописни сбирки в*

чуждестранни хранилища, издаване на отделни ценни български ръкописи и подготвяне на кадри в областта на палеографията.

Още през първите години от учредяването на Археографската комисия членовете ѝ разгръщат многопосочна събирателска, научна, издателска и популяризаторска дейност.

Успоредно се работи по двете основни задачи: 1) да се обхванат в каталози и описи всички славянски ръкописи (10 до 18 в.) в България и 2) да започне издирване и описание на български ръкописи, съхранявани в чуждестранни архивохранилища.

Своден каталог на ръкописите в България

Още преди учредяването на Археографската комисия д-р Маньо Стоянов, който вече е приключил с описите на ръкописите в НБ, е планирал изготвянето на своден каталог на пръснатите из страната ръкописи. През 1971 г. с доклад НБ търси съдействие от председателя на Комитета за култура – сътрудници на отдел „Ръкописи“ да бъдат упълномощени със заповед, която да им разрешава достъп до намиращите се в читалищни библиотеки и музеи ръкописи. В детайлен списък е посочено местонахождението на установени от Маньо Стоянов ценни ръкописни паметници. Той сигнализира, че те се съхраняват лошо (322): *Попаднали обикновено в музейните, архивните и библиотечни сбирки, тези ръкописи са най-често бутнати някъде между други книги и предмети. В много случаи те дори не са записани в някакъв каталог, или ако са отбелязани в инвентарна книга, то обикновено погрешно определени по съдържание и време. Само няколко от тях са проучвани набързо от случайни посетители научни работници. За външни лица те са неизвестни и недостъпни. В музеите по липса на място не се излагат, а завеждащите сбирките – библиотекари и архивисти, нямат нито време, нито подготовка да ги проучат.*

Освен ръкописи в някои музейни, читалищни и училищни библиотеки се намират и по някоя и друга старопечатна книга на църковнославянски, гръцки или някой западен език. Те са ценни не толкова със съдържанието си, колкото с разните приписки по страниците им, отнасящи се за всевъзможни неща. И те са непроучени, неизвестни и обикновено недостъпни.

Всички тези ръкописи и старопечатни книги, пръснати в разни музейни, архивни и библиотечни сбирки из цялата страна са едно ценно културно богатство, което трябва да се проучи и направи достояние за всички.

За да стане това, необходимо е първо да се издири и установи точно къде какви подобни ръкописи има, да се впишат в общия своден каталог на българските ръкописи, който се работи, и да започне събирането им на едно или две-три места. Тези места са Народна библиотека „Кирил и Методий" в София и като второ – Окръжната библиотека в Търново, която поради филологическия факултет там би трябвало да се превърне във второ хранилище на старата българска книжнина – ръкописна и старопечатна.[24]

Като компенсация за получените ръкописи М. Стоянов предлага НБКМ да предава на съответните читалища или музеи копия от ръкописа/ите, както и дублетни екземпляри от старопечатни книги, свързани с местната история, за да се обогатяват краеведските им колекции. Така своевременно се подготвя работата на Археографската комисия, която ще работи върху сводния каталог „Български ръкописи от XI до XVIII в., запазени в България“.

Във връзка със създаването на научен опис на славянските ръкописи, намиращи се извън НБКМ, през 1974 г. се изпраща писмо до директора на Рилския манастир,[25] в което се дава информация за предназначението на Археографската комисия. Съобщава се за командироването на Боньо Ангелов, Б. Райков и Хр. Кодов, *за да се запознаят със славянската ръкописна сбирка на Рилския манастир, с оглед предстоящото изготвяне на нейния научен опис, съобразно с приетия от Междуведомствената комисия при Комитета за култура план за научната дейност на Археографската комисия*. Така своевременно, преди още да е утвърден правилникът и планът за работа на Комисията, фактически членовете ѝ работят по „Славянски ръкописи в Рилския манастир“. Подготвя се и предстоящото описване на ръкописите в Пловдивската народна библиотека.

[24] арх. ед. 966, л. 18–27.
[25] арх. ед. 1078, л. 10.

В рамките на научната дейност на Археографската комисия се предвижда и издаването на ценни паметници на старата българска и славянска книжнина – фототипни издания съпроводени от обстойни студии. Подготвят се Паисиевият Зографски ръкопис на „История славянобългарска“, Енинският апостол от 11 в., автобиографията на Софроний Врачански, Асеманиево евангелие от 10 в. и редица други.

Паралелно с проучването на **ръкописното наследство** в България се разгръща и проучвателна работа **в чужбина**. По понятни причини се започва със съседни страни. НБ предлага в Комитета за култура план за културното сътрудничество с Гърция за 1976/78 г.[26] В него се предвижда група от 3 специалисти да бъде командирована в Зографския и Хилендарския манастир в Света гора, двама архивисти в Атина, двама – за летните курсове по гръцки език. Планът се реализира покъсно от съвместна експедиция в Атон на български и гръцки археографи.

Преди това д-р М. Стоянов е подготвил и издал „Опис на гръцките и други чуждоезични ръкописи в Народната библиотека“ (1973 г.)(220) и „Стари гръцки книги в България“ (1978 г.)(323).

Като правило успешната работа в Археографската комисия извън България зависи от организирането ѝ на взаимни начала и от съставянето на съвместни научни колективи.

Така напр. планът за сътрудничество между Народната библиотека „Кирил и Методий“ и Народната библиотека на Сърбия в Белград[27] предвижда ежегодна размяна на сътрудници по за 100 дни и открива пред Археографската комисия големи възможности. През 1975 г. в Загреб и Белград издирват български ръкописи в югославски книгохранилища Божидар Райков, Христо Кодов и Аксиния Джурова, а през 1978 г. – Божидар Райков, Иван Дуйчев и Кую Куев.

Планът включва системен, балансиран обмен на микрофилми на славянски ръкописи със съответната редакция (българска и сръбска) от сбирките на Народната библиотека – Белград, Библиотеката на сръбската академия на науките, Патриаршеската библиотека, Музея на сръбската православна църква и Матица сръбска (съответно от сбирките в България – Народната библиотека, Библиотеката на БАН и Рилския манастир).

С Народната библиотека в Белград се уговаря реципрочно издаване на важни книжовни паметници от сбирките на двете национални библиотеки.

Особено големи са очакванията, че в някои руски книгохранилища ще бъдат издирени и научно описани древни български книжовни паметници. Нашите учени имат информация за събирателската дейност, извършена по нашите земи през турското робство от руски слависти и духовни лица, както и за разпространението на древни стари български книжовни паметници, след като източноправославната религия се възприема в Русия.

Пропаганда на нашето ръкописно културно наследство

Една от първите големи изяви на Археографската комисия е подготовката на представителна изложба „Българската ръкописна книга X–XVIII в.“, предназначена за последователно гостуване в Ленинград, Москва и Киев. Научният подбор на ръкописите, тяхната реставрация в Химическата лаборатория, финансирането, застраховката, транспортирането и грижата за тяхното опазване и изобщо предварителната подготовка отнема много време. С голям ентусиазъм се заема с изпълнението на тази задача Димитър Райков, заместник-директор на НБ и подпредседател на Археографската комисия.

Блестящото представяне на изложбата е от изключително значение за нас, тъй като цели да разкрие ролята и приноса на България за първите стъпки от развитието на древноруската култура и славянската писменост. Изложбата се организира през декември 1977 г. в Ленинград, февруари–март 1978 г. – в Москва и април–май 1978 г. – в Киев. Съпроводена е от научни конференции, на които присъстват известни наши учени. В Ленинград тяхното представителство е най-голямо (Ив. Дуйчев, Кую Куев, Аксиния Джурова, Божидар Райков, Боряна Христова и др.). От руска страна присъстват Дмитрий Лихачов, Н. Розов и голям брой други учени специалисти по славянските ръкописи.[28] В Киев също се организира българо-руски симпозиум

[26] арх. ед. 1981, л. 3–6.
[27] арх. ед. 1982, л. 20–21.
[28] арх. ед. 1012, л. 136–137; арх. ед. 1017, л. 22–24.

по проблемите на ръкописната книга и руско-българските връзки в областта на книжовното дело. Доклади изнасят Петър Динеков, Ив. Дуйчев, Боню Ангелов и Кую Куев. Съобщение за това събитие е отпечатано в сп. „Библиотекар“ (1978, № 11/12, с. 61–64).

Изложбите изпълняват своето предназначение. *Изнесените лекции пред съветски специалисти и широка публика бяха посрещнати с голям интерес и допринесоха много за укрепването на научното и културното сътрудничество, изясниха много аспекти за ролята на българската култура в развитието на славянските култури*, се констатира в доклада[29] за международната дейност на Народната библиотека през 1978 г.

Сътрудниците на НБ, които съпровождат изложбата, използват престоя си, за да се запознаят с ръкописните колекции на големите архивохранилища в Москва и Ленинград. Договаря се с обединените усилия на наши и съветски археографи да се подготви обстоен опис на българските ръкописи, съхранявани в Държавната публична библиотека „Салтиков–Щедрин“, а по-късно за описване на българските ръкописни книги и от Библиотеката на академията на науките в Ленинград. Особена добронамереност и желание за научно сътрудничество изявяват Дмитрий Лихачов и негови съмишленици, които признават значението на българската писменост и книжовност през 10 до 15 в. за развитието на руската култура. От официалната руска наука това дълго време не се е признавало.

Оказва се обаче, че българската страна не е в състояние да предостави научно разработени принципи, въз основа на които точно и неоспоримо да се идентифицират ръкописите с българска редакция сред останалите славянски ръкописи. В плана на Археографската комисия за 1977–1985 г. като първа точка е предвидена тема на проф. Ив. Дуйчев „Изготвяне на методическо ръководство за издирване и описване на българските ръкописи“, като срокът за завършване е чак през 1979 г. Оказва се, че нашата Археографска комисия няма незабавна готовност за съвместни научни описи с руските учени, въпреки тяхното подчертано желание за сътрудничество.[30]

Тук трябва да се спомене отново, че ръководството на НБ още през 1973 г. се мъчи да установи регламентирано сътрудничество за издирване и научно описание на ръкописите, съхранявани в Държавната библиотека „В. И. Ленин“ – Москва, като изпраща проект за перспективен план.[31] Предлага също ГБИЛ да приеме Божидар Райков за 20 дни, за да се запознае с дейността на съветската Археографска комисия и ръкописните отдели в Ленинската библиотека и Държавния исторически музей.[32] Но московските научни работници не са така отзивчиви, както тези в Ленинград. Без съмнение субективните фактори дават своето отражение. В Ленинград са Дмитрий Лихачов и О. Д. Голубева, заместник-директор на Държавната публична библиотека и голям приятел на България.

Наред с положителните резултати от проведените изложби в Ленинград, Москва и Киев, след връщането в България става ясно, че транспортирането на ръкописите при ниски минусови температури се е отразило неблагоприятно на състоянието им.

Успешното представяне на изложбата „Българска ръкописна книга X–XVIII в.“ в Съветския съюз дава основание на Комитета за култура да предлага експонирането ѝ в Мюнхен и Вашингтон. В двата случая директорът на НБ категорично отказва по-нататъшното изнасяне на голям брой ценни наши ръкописи в чужбина. Като се има предвид, че лично Л. Живкова е договаряла уреждането през май 1978 г. на изложба в Конгресната библиотека на САЩ и че по това време в чужбина се откриват много често изложби на български икони и на тракийското съкровище, отказът е труден и трябва да бъде много добре аргументиран. К. Калайджиева подготвя писмо, подписано от нея и председателя на Археографската комисия, в което се изяснява, че не бива повече да се изнасят оригинални ръкописи извън страната. Протоколът, изготвен след връщането на изложбата от Съветския съюз, *констатира редица деформации и други увреждания на листовете и подвързията, особено на пергаментните ръкописи. Явно е, че транспортирането и експонирането на такива старинни книжовни паметници, които са уникални национални ценности, крие значителни рискове.*

[29] арх. ед. 1020, л. 77–78.
[30] арх. ед. 1020, л. 77–78.
[31] Вж. раздел „Научна дейност“.
[32] арх. ед. 1074, л. 11.

Като се има предвид това, както и фактът, че за Запада изложбата представлява интерес предимно за най-тесен кръг специалисти, Археографската комисия и ръководството на Народната библиотека считат за неуместно по-нататъшното изнасяне на оригиналите.[33]

Като компенсация се прави предложение в Конгресната библиотека да се организира изложба на тема „България – родина на славянската писменост", като *в експозицията да бъдат показани предимно фотокопия на най-известните български ръкописи от 10 до 18 в. ...да бъдат изложени само по 1–2 оригинални ръкописа, характеризиращи различните периоди и школи от развитието на старобългарската писменост, чийто общ брой да не надвишава 20. За сметка на това да се увеличи научно-историческата информация на изложбата, като се съставят обяснителни текстове, които да дават представа за главните моменти от българската политическа и културна история, по-важните центрове и дейци на старобългарската култура*. Предлага се също списъкът на тези 20 ръкописа да се състави от компетентна комисия (в писмото се представят за одобрение членовете ѝ). Поставят се въпроси, свързани с финансирането, застраховката, транспортирането на експонатите и грижите за тяхното опазване. Предлага се незабавно да се определи ръководство на изложбата, което да поеме изпълнението на задачата.[34]

Л. Живкова приема предложението. Това спасява нашите ръкописи, за разлика от иконите, които са пострадали много от големия брой изложби в чужбина. Конгресната библиотека не отговаря на променените условия, които нашата страна предлага, и изложбата не се организира.

Същевременно се планират изложби на наши ръкописи, карти и документи за средновековна България, съхранявани в западноевропейски страни – Ватикана, Великобритания, Австрия. Несъмнено уреждането на такива изложби в съответната европейска страна е от интерес за нас. А когато се организират в София, те са съпроводени с доставянето на репрографски копия от експонатите и с каталози на изложените ръкописи.

Археографската комисия през 70-те години се стреми към оживени международни контакти със специалисти, познаващи българската ръкописна книга. Така напр. през септември–октомври 1976 г. гост на НБКМ е Н. Н. Розов, който изнася лекции за българо-руските книжовни връзки през средновековието и за наличието на български ръкописи в Ленинградските книгохранилища.[35]

През 1978 г. в НБКМ се организира среща с участниците в първия международен колоквиум по старобългаристика.

Същевременно НБ използва международните си контакти, за да осигурява командироването на наши специалисти в страни, където се съхраняват български книжовни паметници. Уреждането на тези въпроси не е леко, защото обикновено библиотеките пазят своите колекции и не обичат да ги предоставят на чужденци. Но когато всичко се договаря успешно, се оказва, че Комитетът за култура не може да осигури финансирането на необходимите командировки за Археографската комисия, изискващи продължителен престой. С писмо до ресорния заместник-председател Ал. Фол директорът на НБ предупреждава, че няма предвидено увеличение на командировките за 1977 г.: *НБКМ беше принудена да използува засега само дните по преките договори за сътрудничество между Народната библиотека и съветските библиотеки, въпреки че ежегодното сътрудничество не е предназначено за такива научни издирвания, изискващи продължителни периоди от време*.

Ръководството на НБ предлага на Комитета за култура да уреди със съветското Министерство на културата приемането на български археографи за по-продължителен престой, както и да отдели от своя лимит командировките за целите на Археографската комисия: *Ако се окаже, че такива възможности не може да се осигурят, настоявам НБ да бъде освободена от задълженията по издирването на ръкописи и документи от чужбина, като планът на Археографската комисия се преразгледа*.[36]

---

[33] арх. ед. 1020, л. 96.

[34] арх. ед. 1020, л. 22–26 и л. 28–30.

[35] арх. ед. 1082, л. 39.

Том 3 от Изв. на НБКМ (1963 г.) помества статии, обзори и научни съобщения на българисти от други страни, даващи сведения за ръкописи с българска редакция в чуждестранни хранилища (380, 382, 384, 391, 393, 396, 400, 406–407 и др.).

[36] арх. ед. 1017, л. 130–131.

Така с доста трудности се започва изпълнението на задачите, включени в плана на Археографската комисия за издирване на нашето културно наследство в чужбина. НБКМ максимално ѝ съдейства, тъй като е заинтересована от докомплектуването на ръкописните, а и на останалите документални фондове на Ръкописно-документалния сектор. Фактически през 1976–1978 г. на Археографската комисия се предоставят почти всички дни за чуждестранни командировки, които НБ може да осъществява благодарение на двустранните договори за сътрудничество с националните библиотеки от социалистическите страни. Бедата е, че те са краткотрайни (с изключение на 100-те дни с Югославия). Командироват се не само щатни сътрудници на Ръкописно-документалния сектор, но и членове на Археографската комисия, които работят в други институти.

Резултатите от активните международни контакти не закъсняват. В НБ се получават микрофилми от ценни ръкописи. Така напр. през 1978 г. от Хилендарския манастир се получават 15 микрофилма на български ръкописа.[37] От ГФР се получават 9 микрофилма.[38] Виенската национална библиотека изпраща по списък направените микрофилми на български ръкописи,[39] съхранявани от нея. Държавната публична библиотека „Салтиков-Щедрин“ – Ленинград, приема поръчка да микрофилмира 31 ръкописа.[40] Получават се микрофилми от Киев и Одеса. Изпращаме в Ленинската библиотека – Москва, списък на 38 ръкописа с молба да бъдат заснети. Накратко, през този период се разгръща оживена дейност, в резултат на която в НБ се получават репродуцирани ценни ръкописи, съхранявани в чуждестранни библиотеки.

Полага се добро начало за плодотворната многопосочна дейност на Археографската комисия, съгласно приетия перспективен план за 1977–1985 г.

БЪЛГАРСКИ ИСТОРИЧЕСКИ АРХИВ

Още при създаването на Народната библиотека през 1878 г. в нейните фондове започват да постъпват значителен брой архивни документи. От самото начало както създателите на българската национална библиотека, така и първите ѝ организатори считат, че тя трябва да бъде хранилище на цялото културно наследство на нашия народ, независимо от това, дали то е ръкописно, или печатно. Това схващане е предпоставка с течение на времето Библиотеката да се утвърди като първо българско архивохранилище.

През последните десетилетия на 19 в. Народната библиотека не провежда планомерна събирателска дейност, която би могла да даде отлични резултати както поради близостта на историческите събития, така и поради живите участници в освободителните борби или техните наследници. Въпреки това в националната библиотека непрекъснато постъпват архиви на наши възрожденци. Архивът на Л. Каравелов е първото постъпление. Държавата не е учредила през това време държавен архив, поради което дарениятa спонтанно се насочват към Библиотеката. През 1906 г. се прави несполучлив опит към Етнографския музей да бъде създаден „Архив на Възраждането“,[41] който по-късно (1924 г.) се прехвърля към Народната библиотека. Така създаденият в структурата на Библиотеката „Архивен отдел“ се обогатява допълнително с ценни документи. Народната библиотека продължава да изпълнява задачи и на държавен архив. Дори с нормативен документ ѝ се вменява в дълг да събира и обработва „правителствени архиви, станали излишни на текущата служба на съответните учреждения“.[42]

Такива задачи ѝ се възлагат и след Девети септември 1944 г. С две постановления на

[37] арх. ед. 1020, л. 105; арх. ед. 1050, л. 9–11, л. 41–42.
[38] арх. ед. 1019,л. 106.
[39] арх. ед. 1018, л. 30–32.
[40] арх. ед. 102, л. 122; арх. ед. 1018, л. 37–40, л. 72.
[41] *Училищен преглед*, 11, 1906, № 6, с. 156.
[42] *Годишник* на НБ в София за 1924/25 г., 1926, с. 106–107.

Министерския съвет[43] на Народната библиотека се възлага да преглежда и изземва „книжата с отчетно и историческо значение“. През 1949 г. Архивният отдел на НБ се преименова в „Български исторически архив“, притежаващ най-богатия архив на нашето Възраждане.

НБ не се стреми към разширяване на своите задачи като държавен архив, считайки ги за временни и несвойствени. В отчета за 1949 г. се посочва: *Принципът на набавянето е: да се съберат всички архивни материали, които засягат политическото, културното и стопанското развитие от епохата на Възраждането. Събират се предимно частни архиви. По този начин разграничителната линия с бъдещия държавен архив още отсега е очертана. Преценката и оценката при набавянето се извършва от комисия*.

През 1951 г. започва подготовката за цялостно уреждане на архивното дело и създаване на държавен архив в нашата страна. От Съветския съюз е поканен експерт от министерството на вътрешните работи, тъй като там основната част от архивите са подчинени на това министерство. Министър-председателят на България (В. Червенков) подписва заповед с членове на междуведомствена комисия, която да подготви нормативния документ. Заповедта е поименна и поверителна. Това е времето на Берия в съветското министерство на вътрешните работи, където всичко, дори такъв невинен документ с гражданско предназначение, се счита за секретен. Случайно включеният в заповедта представител на Комитета за култура (завеждащ отдел „Библиотечно дело“) напуска службата. Всички усилия мястото му в заповедта да бъде заменено с друг представител на Комитета, се оказват напразни. В резултат на такава случайност Комитетът за култура остава без свой представител в комисията, подготвяща нормативния акт, и Народната библиотека, най-старото и добре уредено архивохранилище в България, остава без защитник, който да обоснове правото на съществуване на БИА.

С Указ № 515 на Президиума на Народното събрание от 10 октомври 1951 г. се създава Държавен архив, който централизира всички архиви в страната и управлението им. По силата на този нормативен документ Народната библиотека се задължава да предаде събираните в продължение на един век архивни фондове. Това създава голяма тревога и напрежение. Директорът на НБ Георги Михайлов, който е бил емигрант в Съветския съюз и много добре разбира, че е невъзможна директна конфронтация с министерството на вътрешните работи, прави дипломатически ход. Възползвайки се от обстоятелството, че Държавният архив все още не разполага със сгради, Г. Михайлов предлага архивите на НБ да останат в сградата ѝ. Държавният архив да отпусне на БИА 50 щатни бройки, които да бъдат подчинени на ръководството на НБ (за да не се нарушава единоначалието), а архивните отдели на Библиотеката да бъдат на двойно подчинение. В такъв смисъл той подготвя проектоправилник и проектощат. За щастие ръководството на Държавния архив е поверено на разбран човек (Никола Алексиев), с когото може да се преговаря. Исканите щатни бройни не се дават, но прехвърлянето на архивните документи, притежавани от НБ, се отлага. Опасността обаче остава.

Първият правилник на НБ след Девети септември (1953 г.) утвърждава „Български исторически архив“ като отдел в структурата на Библиотеката със следните задачи: *Българският исторически архив има за задача да съхранява материали с обществено-политическо, стопанско и културно значение от епохата преди Освобождението и архиви на български държавници, общественици, учени, писатели и други дейци*.

Въпреки създадения вече държавен архив, в НБ продължават да постъпват лични архивни фондове, предимно кореспонденция на видни български деятели, чиито наследници предпочитат да ги предадат на Библиотеката.

Междувременно в НБ все по-точно се формира концепцията за характера и обсега на нейните архивни фондове. На заседание на методичната група през 1958 г. К. Възвъзова формулира следното становище: *В БИА се събират документални материали, обособени в три поредици: лични и обществени архивни фондове, колекции и единични постъпления. По вид материалите са най-разнообразни, но в по-голямата си част те представляват кореспонденция. По хронологически обсег произхождат главно от средата на 19 в. – почти до наши дни, като преобладават тези от нашето Възраждане, поради което Отделът в миналото се е наричал „Архив на Възраждането”. Съдържанието на документите е*

[43] ДВ от 30 ян. 1945 г. и 22 март1945 г.

също много разнообразно. По-голяма част от документите са писани на български език, но не е малък броят и на тези, писани на гръцки, а има и доста документи на румънски, руски, западноевропейски и други езици. Започнал своето съществуване като „Архив на Възраждането", Отделът разширява по-късно, особено след 9 септември 1944 г., своя обсег (което може би е неправилно), и се очертава като Български исторически архив, в който се събират и съхраняват предимно лични (и отчасти обществени) фондове, чиито фондообразуватели са заслужили български дейци, работили на политико-обществения, икономически и културен фронт. Засега ръководното начало при комплектуването на материалите от този отдел е: документите да са цялостен личен фонд или част от такъв, чийто фондообразувател е значим български деец (като в редки случаи се набавят и материали, обособени в колекции, както и единични постъпления). Понастоящем от всичките 558 фонда, които се намират в Отдела, 478 са лични фондове, около 70 фонда са обществени, т.е. архиви от комитети, дружества, институти и други обществени формации главно от епохата на Възраждането, а останалите десетина фонда са държавни, които са били прибрани в БИА по силата на стария правилник на НБ (1923 г.), според който Архивният отдел на НБ е трябвало да играе ролята и на Държавен архив поради липса на такъв. Сега обаче, когато е учреден Държавен архив при МВР, БИА трябва да предаде на Държавния архив частите от държавните архивни фондове.

Действително между 1951–1968 г. от БИА са отчислени несвойствени за нейния обсег архивни фондове и са предадени на Държавния архив и на специализирани музейни институции (къща музей „Ив. Вазов" и Института по история на БКП).[44]

Въпреки това Държавният архив, позовавайки се на Указ № 515 от 1951 г., продължава да настоява за изземване на архивните фондове от НБ.

Времената обаче са променени и ръководството на НБКМ преминава в настъпление. В доклад от 30 май 1963 г. до председателя на Комитета за култура ръководството на НБ обосновава необходимостта от поправки в Указ № 515, за да се премахне противоречащата на нашата традиция централизация на всички архиви. В заключение на доклада[45] се казва:

Националната библиотека на Народна Република България по силата на това, че тя е първият институт в България в областта на архивното дело, с което поставя неговото начало у нас, въз основа на своята дългогодишна и полезна дейност в тази област и на съществуващите в нея прекрасни условия и перспективи за по-нататъшното успешно развитие на подобна дейност, както и въз основа на опита на другите страни в това отношение, има пълно право да събира, съхранява, обработва и предоставя за ползуване от читателите документални материали от лични и обществени (училищни, дружествени и други от епохата на Възраждането) архивни фондове. За да се сложи край на съществуващото досега неуредено положение, умоляваме Ви, другарю министър, да внесете предложение пред Министерския съвет да се вмъкне още една забележка към член № 13 от Указ № 515 (подобно на тази, с която се урежда съществуването на архивен отдел при БАН), чрез която ще се узакони ясно и недвусмислено съществуването на архивни отдели при Народна библиотека „Васил Коларов" и при Народна библиотека „Иван Вазов", които да запазят досегашните си фондове, като издадат на Държавен архив само учрежденски архиви.

Забележката би могла да има следното съдържание:

Съществуващите при Народната библиотека – София и Народна библиотека „Иван Вазов" – Пловдив архивни отдели запазват своите архивни фондове с изключение на такива, произлизащи от български държавни учреждения, които те трябва да препратят на Държавен архив. Същите архивни отдели имат право и занапред да докомплектуват наличните си фондове, както и да набавят нови лични архиви.

Надяваме се този жизнен за нашата национална библиотека въпрос най-после да получи правилно разрешение, още повече, че в момента и Министерството на външните работи е направило постъпки пред Министерския съвет за известни промени във въпросния Указ.

---

[44] По-подробно вж. **Тилева**, В. Към 90-годишнината от първата българска архивна сбирка..."(336).

[45] арх. ед. 964, л. 14–18.

По същото време Народната библиотека отправя запитване[46] и до Държавната библиотека на СССР за статута на нейния ръкописен отдел, притежаващ огромно количество архивни документи. С писмо от 11 юли 1964 г. И. П. Кондаков, директор на Държавната библиотека „В. И. Ленин“, обстойно отговаря на поставените въпроси.[47] Става очевидно, че в Съветския съюз никой не поставя под съмнение самостоятелното съществуване на архивните колекции в ГБИЛ и други библиотеки. *Не се поставя въпрос за съсредоточаването на тези материали в държавните архиви*, се казва в писмото на Кондаков, но се обясняват формите за координация чрез междуведомствен съвет за комплектуване, взаимно участие в научни съвети и съвместни публикации. *Като основна задача се предвижда създаването на сводни справочници, помагащи на учените да намират необходимите им документи. Така прозвуча този въпрос и на конференцията по архивно дело (състояла се през май 1964 г. в Москва)*. Това писмо е солиден аргумент за ръководството на НБ при окончателното уреждане статута на Българския исторически архив.

След близо две десетилетия като че ли въпросът се урежда благоприятно. В „Концепцията за развитието на архивното дело в съответствие със задачите на единната система за социална информация“ (1972 г.) Народната библиотека се признава за ведомствен исторически архив. Включен е следният текст: *В Народната библиотека „Кирил и Методий" съществуващият Ръкописно документален сектор се оформя като „Архив на османското владичество и българското Възраждане". В него се съхраняват исторически архиви от епохата на Османското владичество и Българското възраждане. Лични архиви на отделни дейци на българската култура може да се съхраняват в НБ само със съгласие на Централно управление на архивите*. Концепцията е утвърдена с разпореждане № 214 на бюрото на МС от 31.V.1972 г.

Въпреки лошата редакция, с този текст се регламентира положението на НБ като съставна част от архивната система. Документът е напълно в духа на указанията на ЮНЕСКО за създаване на национална информационна система (NATIS), в която библиотечната, архивната и информационната система си сътрудничат.

Само две години по-късно обаче Централно архивно управление (ЦАУ) подготвя закон за архивното дело и отново прави предложение за изземване архивните фондове на НБКМ. Това налага пак да се прави мотивирано възражение.[48] Директорът на НБ информира лично Л. Живкова за подготвяния закон.[49] При разглеждането му в Народното събрание присъстват представители на Комитета за култура и директорът на НБ, за да защитят правата на БИА. В резултат се вмъква текст в Правилника за прилагането на Закона за архивното дело.[50] При изброяването в Правилника кои са органите за управление на държавния архивен фонд, е включен Ръкописно-документалния сектор на Народната библиотека „Кирил и Методий“.[51]

Въпреки че обсегът му е неправилно формулиран (като архив „за феодализма и османското владичество“), съществото е, че Законът и Правилникът към него регламентират правата на Българския исторически архив.

Фактически Ръкописно-документалният сектор на НБ винаги е имал признанието на архивистите като ръководен научно-методичен център по архивистика, но юридически много дълго време правата му на равностоен партньор се оспорват. Водената борба по същество е безсмислена и ненужна, отнела много ценно време за подготовяне на аргументирани доклади от ръководните сътрудници на БИА (К. Възвъзова и В. Тилева).

Междувременно БИА се изчиства от несвойствени фондове на няколко пъти. Последно през 1976 г. в ЦАУ се изпраща списък на архивните фондове, които са извън обсега на БИА.[52] В Координационния съвет на ЦАУ редовен член е ръководителят на БИА (К. Възвъзова) и е

[46] арх. ед. 1048, л. 69.
[47] арх. ед. 1048, л. 67–69.
[48] арх. ед. 1030, л. 4–6.
[49] арх. ед. 968, л. 14–18.
[50] *ДВ*, № 154, 12 юли 1974.
[51] *ДВ*, № 4, 14 ян. 1975.
[52] арх. ед. 1033, л. 1.

създадена възможност да се доизясняват нерешени въпроси за съдържанието на фондовете и координиране на комплектуването. Постепенно взаимоотношенията се нормализират.

Заварена наличност и обем на архивните фондове

При възобновяване дейността на отдела през 1948 г. се прави проверка на наличното архивно имущество и се установяват в наличност 42 321 документа, поставени в 336 папки. Само 24 933 документа са инвентирани. Освен това се установяват многобройни връзопи с архивни материали, чийто брой и съдържание не могат да се установят (234). Според тогавашния ръководител на БИА за периода до 9 септември 1944 г. са набавени 214 хил. документа, а според Виктория Тилева за периода 1881–1924 г. са набавени 160 хил. документа, за периода 1924–1944 г. – 200 хил. документа, или общо до 9 септември 1944 г. в наличност са 360 хил. документа (336).

Докомплектуване на архивните фондове. През разглеждания период (от 1948 г. до стогодишния юбилей на НБ) броят на документите в БИА се увеличава неколкократно. На пръв поглед това е нелогично, тъй като е изминало близо едно столетие от събитията, отразени в историческите документи, обект на съхранение в Български исторически архив. Но поради стечение на обстоятелствата този неочакван прираст става възможен.

Новите постъпления идват по няколко линии. През първите години след Девети септември 1944 г. до създаването на Държавен архив Народната библиотека е единственото архивно учреждение в България. Опасявайки се, че много ценни архивни документи през тези години ще изчезнат безвъзвратно, директорът на НБ предлага в няколко нормативни документа да се вмъкнат текстове, с които се предават на НБ учрежденски „архиви с историческо значение“, а също така конфискувани частни библиотеки и архиви на осъдени от Народния съд. В постановление на МС от 1945 г. се предвижда *книжата да се преглеждат от вещи лица от Народната библиотека в София и всичко, за което се прецени, че заслужава да бъде прибрано, се изземва по искане на директора на Народната библиотека и се предава на последната*. По този начин в Библиотеката постъпват много фондове, колекции и единични постъпления.

Закупуването е втората основна линия, чрез която постъпват много ценни документи. На НБ се осигурява възможността оперативно, без бюрократични пречки и без посредничеството на Държавния антиквариат да закупува от частни лица ценни архиви. В първия нормативен документ, който урежда организацията на библиотечното ни дело (Пост. № 167 от 1957 г.), се предвижда кратък текст, според който Народната библиотека годишно може да изразходва за директно закупуване от частни лица до 10 хил. лв. годишно (една немалка сума по тогавашни цени).[53] Лица със затруднено материално положение предлагат през този период много ценни частни архиви.

Сътрудници на РДС активно издирват семейства и отделни лица, за които се предполага, че притежават документ от интерес за НБ и им предлагат незабавно заплащане без формалности. Редовни читатели[54] на НБ допринасят за издирване на архивни документи, портрети и снимки, като посредничат и за доставянето им.

Постоянни помощници при доставянето на материали за РДС са и хора, занимаващи се с антикварна дейност.[55] Наред с тези, които продават частно притежавани документи, има и такива, които правят дарения.

Чрез репродуциране на документи, намиращи се в музеи, библиотеки, архиви в страната и чужбина, също много активно се набавят документи, с които се допълват колекциите на РДС.

След като се създава Археографската комисия, усилено се доставят микрофилми и копия

---

[53] Подробностите се доуреждат с Наредба № 49, публикувана в „Известия на Президиума на НС“, бр. 94 от 1961.

[54] Иван Стойчев, Димитър Йоцов, Стоян Нейков, Атанас Разбойников, Димо Минев, Жорж Нурижан, Звезделин Цонев, Лука Малеев, Христо Караманджуков, Стефан Ст. Стамболов, Матей Златоустов, Стоян Рунтов, Крум Китов, Димо Бойчев, Драгия Грънчаров и др.

[55] Васил Върговв, Марин Даржалиев, Борис Макавеев, Лука Чипев, Цимервалд Лисичков, Панайот Хитов, Владимир Пискюлиев, Илия Гологанов, Борис Георгиев, Ангел Пашовски и др.

на документи, намиращи се в чужди архивохранилища. Сътрудници на РДС се командироват за издирването им.

Това са различните пътища и начини, чрез които постъпват новонабавени документи. За техния брой се спори, но нека приемем за верни данните, които дава Виктория Тилева, че заварената на Девети септември 1944 г. наличност е 360 хил. документа. До края на 1977 г. БИА притежава 787 фонда, 83 колекции и 2300 единични постъпления, от тях са обработени 441 фонда и 45 колекции, включващи общо 1 601 454 документа. Оказва се, че за последните три десетилетия Българският исторически архив на НБ е нараснал над четири пъти.

Характерът и обемът на настоящата публикация не позволяват да се приведат подробности за имената на фондообразувателите, съдържанието и ценността на архивните фондове, хронологията и източниците на постъпленията. Тези подробни ценни сведения могат да се намерят в студията на Виктория Тилева по случай 90-годишния юбилей на НБ(336), в обзорите, разкриващи съдържанието на архивните фондове, и в отчетите на БИА, поместени в Известията на Народната библиотека „Кирил и Методий".

Комплектуването на архивните фондове се извършва от специална комисия, чиито членове са ръководители на отдели в Ръкописно-документалния сектор, след внимателна научна експертиза. Представените материали се докладват писмено от ръководителя, за чиято сбирка са предназначени, а останалите членове ги преглеждат и дават своето мнение дали отговарят на обсега на сбирката и ценността им. Води се нужната писмена документация. По този начин се осигурява лична отговорност и избягване на формално отношение към тази отговорна работа, каквато е научната експертиза при комплектуването на фондовете.

След създаването на Държавния архив на първо време се допуска конкуренция и надпревара при закупуване на предлагани документи. Постепенно чрез Координационната комисия при Главно архивно управление надпреварата при закупуването на едни и същи архиви се избягва и се извършва съобразно профилиране на архивните учреждения.

Характер на съхраняваните
в Български исторически архив документи*

В БИА са събирани в продължение на повече от един век най-ценните автентични документи на нашето Възраждане, на националноревюлюционните борби за освобождение, на борбите за църковна независимост.

Националноревюлюционните борби за освобождение от османското владичество са документирани с оригиналите на най-важните протоколи, свързани с дейността на Българския революционен централен комитет в Букурещ от 1872, 1874 и 1875 г., както и с проектоустава на БРЦК, написан саморъчно от Левски. Това са програмни и основни документи за идеологията, стратегията и тактиката на националноревюлюционно движение.

На първо място между запазените лични архиви на български дейци от Възраждането трябва да споменем тези на четиримата големи идеолози на българската национална революция – Раковски, Каравелов, Левски и Ботев. Всеки документ, писан от тях саморъчно, отразява многостранната им и изумително богата дейност, тяхната оригинална и будна мисъл, политическата им зрелост и праволинейност, тяхната беззаветна и безкористна служба за благото на народа, за неговото освобождение.

Особен интерес представляват джобните бележници на Раковски, Левски и Ботев: три обикновени тефтерчета на необикновени хора, които съдържат извънредно ценни сведения и факти за дейността на своите притежатели. В Отдела се намират и архивите на мнозина други наши политически и революционни дейци от същото време, като П. Хитов, Филип Тотю, Ив. Христов, Д. Ценович, К. Цанков, Н. Обретенов, З. Стоянов, Ст. Заимов, Ив. Касабов, Ив. Грудов

*В многотомното издание на БИА „Обзор на архивните фондове и единични постъпления, съхранявани в БИА", както и в публикацията на В. Тилева „Към 90-годишнината от първата архивна сбирка, създадена след Освобождението в НБ"(336) са дадени подробни характеристики на архивните фондове и на фондообразувателите. Огромният по обхват материал не позволява тук да се навлиза в подробности.

и много други. Тук са запазени и единствените, достигнали до нас писма на Хаджи Димитър, Стефан Караджа, Тодор Каблешков, Кочо Честименски, Панайот Волов, Иларион Драгостинов, Георги Измирлиев и много още безсмъртни наши борци, дали живота си за свободата на България.

Църковно-националната борба е документирана преди всичко чрез личните архиви на Г. С. Раковски, Д. Хаджитошев, Иларион Макариополски, братя Хаджи Гюрови, братя Тъпчилещови, Г. Кръстевич, Др. Цанков, Т. Икономов и други.

Просветното движение и културната революция през Възраждането са отразени в архивите на дейци, като Неофит Рилски, Ал. Екзарх, Найден Геров, Д. Чинтулов, П. Р. Славейков, Н. Бончев, Д. Войников, Н. Козлев, Ил. Блъсков и много други.

Пазените тук документи са богат първоизворен материал и за проучване възникването на капиталистическите отношения в недрата на загниващия турски феодализъм и за зараждането на българската буржоазия, за българското занаятчийство и търговия, за сформирането на българската нация, за очертаващите се класи и класови борби. Тук могат да се споменат фондовете на големите български стопански и обществени дейци от тази епоха: Божил Чорбаджи, Г. Попсимеонов, братя Тъпчилещови, братя Хр. и Евл. Георгиеви, братя Робеви, братя Пулеви, братя Кръстич, Караминкови и много други.

Документите, произхождащи от първата четвърт на нашия век, са свързани с изграждането на новоосвободената държава и отразяват нейното развитие и нейния живот в най-различни аспекти. От архивите на дейците, свързани с изграждането на новоосвободената българска държава, се открояват богатите фондове на М. Дринов, Т. Бурмов, Гр. Начевич, Д. Станчов, Ст. Стамболов, Ив. Гешов, С. С. Бобчев и други.

В Народната библиотека се пазят архивни фондове на български писатели от възрожденската епоха до наши дни: Ив. Вазов, П. Р. и П. П. Славейкови, К. Величков, Ст. Михайловски, П. Ю. Тодоров, П. К. Яворов, Ц. Церковски, К. Христов, Гео Милев, Д. Полянов и др.

Освен документи и писма от българи, тук се намират и много писма на изтъкнати чужди обществени, държавници, писатели и учени, които са имали връзка с българи. Най-многобройни са, разбира се, руските дейци. Изобщо в архивите, запазени в Български исторически архив, има много документи за българо-руските политически и културни връзки, както и писма за връзките с другите славянски и балкански страни. Затова към тези материали насочват своите проучвания и много чужди учени.

Обработването на това огромно документално богатство е свързано с предварителното решаване на редица проблеми, тъй като все още липсват традиции в българската архивистика. *По-тежко се оказа наследството, свързано с обработката на архивни документи. Пакостта, започнала още през годините, когато „Архива на Възраждането" се намирал в Етнографския музей. Не познавайки основните принципи на архивистиката, по силата на които подреждането и хранението на документални материали става по фондообразувател, като съдържанието по тема или лице трябва да бъде отразено в съответни каталози, уредникът на „Архива на Възраждането" произволно разпокъсал самите архивни фондове и се опитал да систематизира съдържащите се в тях документи в четири дяла: църковно дело, училищно дело, обществено дело и политически отдел. Тази своеобразна система била отразена и в инвентарните книги*, пише тогавашният ръководител на Български исторически архив, Ив. Панайотов.

За завареното състояние на архивните фондове в БИА в първите следвоенни години може да се съди и по един негов доклад от 1951 г.:

Архивната сбирка не бе приета по опис и съдържанието ѝ можа да се установи едва в края на 1947 г. при откриването на Библиотеката (има се предвид пренасянето на фондовете в новостроящата се сграда). Тогава се оказаха налице подредени: 42 321 архивни документи в 336 папки, от които 24 993 бяха инвентирани и само 4000 описани (в отчета за 1949 г. са посочени 27 000 инвентирани документи, б.м.).

Впоследствие бяха открити измежду книгите пакети с документи и след това много други бяха откупени, а други получени като дар или конфискувани. Състоянието на архивния фонд от 1951 г. е както следва: 257 335 арх. документа в 907 папки, 163 тефтера и 8 кутии. От тях: 48 212 са инвентирани и 4000 описани.

Все още има неприведени в известност документи, поставени в 739 папки, 88 пакета,

137 тефтера и 1 кутия. Тези неподредени документи ще бъдат приведени в известност през настоящата 1952 година. И този доклад на Ив. Панайотов дава представа за обема на необработените архиви, за малкия брой документи, които Отделът е успял да инвентира за четири години (едва 24 хил. док.), но в замяна на това те са сортирани в 907 папки.

Заварената необработена наличност, постъпващите нови хиляди документи, малобройният и още неподготвен персонал, без опит и традиция, грешки направени в миналото, настоятелните запитвания на висшестоящи инстанции и на читатели в какви срокове ще стане използваем архивният фонд, тези и други обективни затруднения през първите следвоенни години стъписват ръководителя на БИА и създават нервно напрежение. Не е изработена ясна линия как да се обработват документите – детайлно или групово, на какви етапи, с каква методология.

През 1950 г. благодарение на ръководството по архивно дело на съветския архивист К. Г. Митяев специалистите от БИА се запознават със съветската архивистична школа. Преустановява се лутането, трасира се пътят за организирането на стотиците хиляди документи върху изпитани и сигурни научни принципи.[56]

Съветските архивисти дадоха най-пълното, точно и научно обосновано определение на понятието за архивен фонд като основно звено в целия сложен и многообразен комплекс от архивни документи; разработиха кардиналните принципи на научната организация на архивите, на комплектуването, на регистрацията и на научната експертиза; отделиха особено внимание на въпросите за изграждането на справочния апарат към архивите като най-важен инструмент в ръцете и на архивиста, и на историка в неговата научна работа, констатира К. Възвъзова[57] четвърт век по-късно, и то след като е специализирала архивистика в Ecole National de Chartes в Париж и е натрупала голям професионален опит.

Още през 1952 г. сътрудниците на БИА адаптират принципите на съветската архивистика към нашите условия, използвайки „всичко добро от малкото традиции в нашето архивно дело". Бонка Тодорова, Виктория Тилева и Здравка Нонева под ръководството на Ив. Панайотов и К. Възвъзова подготвят детайлни правила за работата с архивните фондове (262). Тези правила изиграват изключително положителна роля за научната и производствената работа не само в БИА, а и в останалите архиви в страната. Те се използват и за обучението на новопостъпили архивисти.

През първия етап, до 1958 г., приоритетна задача е подреждане на документите във фондове. *Централна производствена задача на отдела е да бъдат направени колкото е възможно по-скоро използуваеми архивните документи*", се отбелязва в отчета на НБ за 1955 г. А в отчета за 1958 г. се казва: *„Може да се отбележи, че почти целият фонд на БИА е вече използуваем. От всички 553 фонда – 523 са използуваеми*.

От 1959 г. основна задача е инвентирането. Въпреки че подреждането и формирането на нови фондове продължава за по-малко важни документи и колекции, както и за нови постъпления, но инвентирането е приоритетна задача. Работата се степенува, като се започва с обработката на фондовете на националреволюционерите и други най-търсени документи.

Съществена роля за по-бързата обработка на хилядите документи има Кирила Възвъзова, която като заместник-завеждащ отдел фактически ръководи БИА, а от 1963 г. става титуляр. По нейно настояване силите на сътрудниците не се пилеят по други задачи (каквито са напр. издаването на документални сборници), а се съсредоточават върху инвентирането на архивите. Ако от Девети септември до края на 1954 г. са инвентирани само 32 хил. документа, сега средно годишно отделът започва да инвентира по 50 хил. документа. От началото на 1964 г. се въвежда нова подобрена форма за инвентарни описи, специално пригодени за пишещи машини. От 1965 г. се въвежда и т.нар. „фишов начин" на обработка на по-големите фондове документи, които позволяват да се направи типова анотация.

До края на 1977 г. са инвентирани 1 051 454 документа от 441 фонда и от 45 колекции (колекциите съдържат 550 хил. документа). Успоредно с инвентирането се извършват научни справки, за да се направи обзор на всеки обработен фонд. Въз основа на тази дейност се подготвя

---

[56] **Митяев**, К. Теория и практика архивного дела в СССР. Москва, 1946.

[57] **Възвъзова-Каратеодорова**, К. По някои проблеми, свързани с научно-производствената и научно-издателската дейност на нашите архиви. – *Изв*. НБКМ, 14, 1978, с. 305–318.

многотомното издание „Обзор на архивните фондове...“(217), от което до 1978 г. са отпечатани четири книги и се подготвят следващите.

Заедно с обработването на архивите се изготвя и научносправочен апарат, който дава възможност за ориентиране в състава, съдържанието и организацията на документалните материали. Създават се няколко вида картотеки на фондовете (азбучна и топографска), на колекциите (азбучна и топографска), на единичните постъпления. Опис на описите се води от 1964 г. и улеснява търсенето в инвентарните описи, които са над 250 тома.

Изработени са и редица помощни картотеки: библиографски указател за дейци, свързани с архивите на БИА; библиографски указател за селищата в България; картотека на псевдонимите на български революционери и други дейци; картотека на народните представители от II-то ВНС; картотека на чуждите консули у нас и на нашите в чужбина през 19 в.; картотека на славистите, чиито имена се срещат в архивите и др.

В БИА са подготвени и някои непълни каталози за архивите по автор/адресат, по дата, по предмет или тема.

Освен това за отделни фондове или колекции са съставени азбучни, хронологични или предметно-тематични указатели.

Нуждите на българската наука налагат усилията да се съсредоточат предимно към цялостна научна обработка на документалното богатство, за да се използва от всички. Въпреки че в БИА работят едни от най-добрите познавачи на нашето Възраждане и самите те могат да публикуват научни трудове на високо ниво, техните сили се насочват към подготовката и издаването на „Обзори“(217), които цялостно разкриват архивния фонд на БИА.

Подготвят също многотомни документални сборници, посветени на крупни остирически събития: Априлското въстание(16, 16а, 72а), Освобождението ни 1877/78 г.(73, 232), делото на В. Левски(188) и др. Цялостната научна и издателска дейност на БИА и на РДС е насочена към разкриването на колекциите и тяхната по-добра използваемост.

Персонал и грижи за квалификацията му

До 1944 г. в архивния отдел на НБ е имало средно годишно по 1–2 служители, но те са били без необходимата квалификация. Едва през 1942 г. е назначен д-р Ив. Панайотов, който притежава качества за работа с архивния фонд, но по това време се налага евакуирането на документите, поради което той не може да работи с тях.

След преместването в новостроящата се сграда д-р Ив. Панайотов още през 1947/49 г. подбира няколко сътрудници, завършили история в Софийския университет (Кирила Възвъзова, Бонка Тодорова, Виктория Тилева, Здравка Нонева), които без прекъсване работят в Отдела до излизането си в пенсия и са едно постоянно, висококвалифицирано ядро от сътрудници. През тези първи следвоенни години в БИА постъпват и няколко други историци, но по една или друга причина напускат Библиотеката. През 60-те години са назначени още няколко сътрудници, които продължително работят в БИА и оставят трайни следи в развитието му (Дора Денчева-Томова, Елисавета Миланова, Елена Павлова-Харбова, Мария Добрева, Димитър Цанев). Средно годишно през 50-те и 60-те години в БИА работят от 5 до 7 служители, като през 70-те години броят им достига 10–12 души.

През разглеждания период БИА се ръководи до 1956 г. от Ив. Панайотов, който същевременно изпълнява задълженията на заместник-директор. От 1956 до 1964 г. пряк ръководител е Кирила Възвъзова, а от 1964 до 1976 г. ръководството на БИА е поверено на Виктория Тилева.[58] За квалификацията на сътрудниците от БИА се полагат системни грижи в няколко посоки. Преди всичко всеки от тях задължително завършва курс за библиотечна квалификация и получава библиотечна правоспособност.

[58] **Виктория Живкова Тилева** е родена през 1925 г. във В. Търново. Завършва класическа филология (1948 г.) и история (1950 г.) в СУ. През 1950 г. е назначена в БИА, където работи без прекъсване до 1986 г. От 1964 до 1976 г. е ръководител на БИА, а след пенсионирането на К. Възвъзова ръководи РДС. От 1971 г. е научен сътрудник. Автор и съавтор на „Обзорите“ на всички тематични документални издания на БИА, на статии в „Известия на НБКМ“ и в сп. „Библиотекар“.

През 1950 г. е организиран курс по архивистика, който се води от проф. Ив. Дуйчев. По същото време започва проучването на съветската архивна теория и практика въз основа на получените от Съветския съюз трудове на: Г. А. Князев „Теория и техника архивного дела“ (Ленинград, 1935) и К. Г. Митяев „Теория и практика архивного дела“ (Москва, 1946 г.). Както вече бе споменато, въз основа на тези руски публикации младият колектив на БИА, под ръководството на д-р Ив. Панайотов съставя адаптирани към нашите условия правила за комплектуване, обработване и съхраняване на архивните документи. Подготовката на този обемист наръчник, съдържащ над 150 машинописни страници, както и превода на български език на труда на Митяев са сами по себе си солидна школа по архивистика за всички сътрудници на Отдела.

През 1951 и 1954 г. се организира вътрешен курс по история на България и по-специално за националноосвободителното движение.

Вътрешната квалификация се задълбочава и от полезните производствени съвещания при обработката на отделните фондове и при решаване на архивистичните проблеми. За това помага и прилаганият винаги колективен метод на работа в производствената дейност на Отдела. Дългогодишният ръководител на БИА, д-р Ив. Панайотов, и неговият пръв помощник, К. Възвъзова-Каратеодорова, непрекъснато помагат с конкретни напътствия в работата и със системно провеждан контрол на новите служители, отбелязва В. Тилева (336).

Ръководството на НБКМ полага изключителни грижи за осигуряване на задгранични командировки, допринасящи за допълнителната квалификация и специализация на всички сътрудници от Ръкописно-документалния сектор и в частност за Български исторически архив. Тези командировки преследват целенасочено няколко задачи: да се опознаят организацията и методите на работа в съответните отдели на добри чуждестранни библиотеки; да се получи обща представа дали в съответните сбирки се намират интересуващи ни материали; чрез по-дългосрочно пребиваване на наши специалисти детайлно да се издирят, научно опишат и се получат копия на такива материали; да се открият местни специалисти, с чието сътрудничество, по предварително изработена методика, да се издирват документи от Българското възраждане и евентуално да се подготвят съответни съвместни издания; да се усъвършенства чуждоезиковата подготовка, за да бъдат обработени съхраняваните в НБ документи на редки за нашата страна езици и не на последно място по значение – да се осигури участие на наши специалисти в международни форуми.

На първо място трябва да се посочи тримесечната специализация, която бе осигурена на няколко сътрудници от БИА във Френската школа за архивисти (Ecole National des Chartes) в Париж: през 1967 г. за К. Възвъзова, през 1972 г. – за Димитър Цанев и през 1974 г. за Тодорка Денчева-Томова.

За усъвършенстване на познанията по гръцки език за един месец се изпраща Виктория Тилева – през 1975 и 1976 г., в гр. Солун на курс по новогръцки.

При всяка предоставена възможност К. Възвъзова се командирова за участие в международни конгреси по архивистика (Румъния – 1957 г.; Москва – 1972 г.; Мартин – 1973 г.; Франция – 1975 и 1978 г. и др.).

По двустранните договори за сътрудничество се командироват служители на БИА: в СССР – К. Възвъзова (1969 и 1977 г.), Виктория Тилева (1974 г.), Димитър Цанев (1974 г.), Здравка Нонева и Елисавета Миладинова (1978 г.); в други страни – К. Възвъзова в Румъния (1972 г.), Виктория Тилева в Югославия (1973 г.), Чехословакия (1975 г.) и Австрия (1976 г.); Елена Павлова в Унгария (1975 г.) и в Полша – Здравка Нонева (1977 г.).

Без съмнение задграничните командировки допринасят за повишаване квалификацията и за утвърждаване авторитета на сътрудниците в БИА. Всеки от тях е награждаван с ордени и други отличия. Интересно е да се отбележи, че по случай 25-годишнината от създаването на Централно архивно управление ръководството на ЦАУ предлага за награждаване К. Възвъзова, В. Тилева, Здр. Нонева, Елена Харбова и Елисавета Миладинова.[59] Въпреки неуредените взаимоотношения между ЦАУ и НБ, авторитетът на архивистите в БИА е неоспорим.

[59] арх. ед. 1033, л. 21–25.

ПОРТРЕТИ И СНИМКИ*

Характер и обсег на сбирката

В Народната библиотека постъпват портрети и снимки още от 1879 г., но не са обособени в самостоятелна колекция, а са част от архивния фонд.

През 1948 г., когато архивните материали се пренасят в новостоящата се сграда и започва обособяването на колекциите, по идея на Т. Боров, портретите, снимките, илюстративните и графични материали, както и картите се отделят в самостоятелна сбирка. Целта е да се създаде център за визуална документация.

През този ранен период започва отделянето на портретите и снимките от фонда на Българския исторически архив, като за съжаление не се спазва основното правило на архивистиката. Според това правило, когато портрет или снимка принадлежи към архивен фонд, не бива да се отделя от него, особено ако е с автограф, подпис, посвещение или някакъв текст, което го превръща от илюстрован материал в исторически документ. Обаче по времето, когато се извършва този своеволен подбор, все още не се познават основните принципи на архивистиката. Безразборното отделяне на намиращите се в архивите портрети и снимки без протокол ги откъсва безвъзвратно от фондообразувателя. Дейността по създаване на сбирката се ръководи от М. Стоянов.

Според проверката от 1948 г. установената **наличност** на портретите и снимките възлиза на 1247 броя, а през следващите години се отделят приблизително толкова от архивните фондове.

За обогатяването на сбирката допринася много Йордан Пеев, който за кратко време отговаря за нея. Благодарение на добрите си връзки с антиквари, той успява да набави голям брой портрети и снимки. Поради преждевременната му смърт обаче не се стига до въвеждане на ред в сбирката. От 1953 г. е назначена Дора Белчева-Попсавова. Въпреки че е единственият служител в „Снимки, карти и графика“, тя поставя работата на научни основи и установени принципи.

Преди всичко прави задълбочени проучвания чрез наличната библиотековедска литература и чрез кореспонденция с други национални библиотеки за организацията, обсега и характера на трите сбирки.

Една от приоритетните ѝ задачи е подготвянето на „Правила за описание на фотоматериали“(247), и „Правила за описание на печатна графика“(272), въз основа на които започва рекаталогизация на заварените портрети и снимки и изобщо цялостната организация на сбирката.

През 1962 г. ръководството на НБ утвърждава представения от нея „Правилник за работата и вътрешния ред на отдел „Портрети, карти и графика“. В него се посочват характерът и обсегът на сбирките.[60]

Постепенно фондовете значително нарастват. При структурните промени, които се извършват в Библиотеката, през 1964 г. портретите и снимките се обособяват като отделна сбирка към БИА, тъй като се счита, че тези документи функционално и по своя характер са свързани с българския исторически архив. Сбирката „Портрети и снимки“ обаче има относителна самостоятелност по отношение на ръководство и отчетност.

Отначало портретната сбирка наистина представлява малък фотоархив на Възраждането, тъй като по-голямата част от изваденте от архивните фондове фотоматериали са оригинални портрети на най-видните дейци на българското революционно и просветно движение от тази епоха.

Културното и общественото развитие на нашата страна в първите години след 9.IX.1944 г. обаче дава по-различна насока на читателските интереси. Това решава още в самото начало въпроса за обсега на единствената в този момент организирана и обработена снимкова сбирка

---

*Този дял е подготвен изцяло от публикациите на Дора Белчева-Попсавова – вж. **Белчева-Попсавова**, Д. Към 90-годишнината на сбирката „Портрети и снимки в Народната библиотека „Кирил и Методий“. – *Изв*. НБКМ, 12 (18), 1971, с. 359–369; Предговор. – В: *Опис* на сбирката „Портрети и снимки“. С., НБКМ, 1975, с. 7–23.

[60] арх. ед. 4019, л. 12–16.

в страната. Създаването на много нови институти и творчески съюзи, уреждането на централни и местни музеи, усиленото издаване и печатане на книги и албуми, свързани с близкото минало на народа и с краеведението, нуждата от визуални материали за живота на заслужили личности и важни събития изискват издирване в по-ново време, засягащо периода след Освобождението, годините на войните, съпротивата и други събития. За да задоволи тези нужди на читателите, Народната библиотека за известен период комплектува снимкова сбирка с много широк обхват, насочен към почти пълно отразяване на българската политическа, стопанска и културна история от Възраждането до най-ново време. Впоследствие, след създаването на Държавния фотоархив (ДФА), който поема документацията на всички текущи събития в страната, и след оформянето на някои други профилирани снимкови сбирки,[61] обсегът на сбирката се стеснява, но не по периоди, а по степен на документиране на дадените събития. През 1964 г. ръководството на НБ предлага на Комитета за култура да свика съвещание, подготвено от оперативна комисия с представители на съответните институти, *която да изработи проекта за основните документи, които ще поставят ред и координация по отношение на събирането, обработката и ползуването на визуалните документи у нас*.[62]

В резултат на неколкократните обсъждания на тези въпроси Библиотеката поема задължението да документира българската политическа, стопанска и културна история от Възраждането до най-ново време, като насочи вниманието си главно към периода на Възраждането и отчасти към периода 1878–1944 г., за който и досега няма добре обработена и достъпна за непосредствено използване документална сбирка. По отношение на втория период обаче, съобразявайки се с характера на книжовното си и архивно имущество, сбирката „Портрети и снимки“ се ориентира преди всичко към детайлно набавяне на материали, свързани с гражданската история и по-специално с културно-просветния живот на страната. Цялостно издирване и фотодокументиране се предоставя на съответни специализирани институции.

Чрез сбирката „Портрети и снимки“ Народната библиотека „Кирил и Методий“ си поставя за задача да документира следните три периода от нашето историческо развитие:

1. Епохата на Българското възраждане във всичките ѝ изяви: икономически, просветни, църковни, политически и особено борбите за национално освобождение до 1878 г. колкото е възможно по-пълно.

2. Всички главни събития и свързаните с тях лица с общонационално значение, отразяващи нашата икономическа, политическа и особено културната ни история от 1878 до 1944 г.

3. Главните моменти и лица, свързани с културното развитие на страната от 1944 г. до наши дни.[63]

При комплектуването се набавят преди всичко материали, които са свързани с периода до 1878 г. За останалите периоди се прилага известен подбор, особено за времето от най-новата ни история, тъй като подобни материали се събират и пазят и в други институти.

При така очертания обхват сбирката „Портрети и снимки“ отговаря напълно на профила и задачите на Ръкописно-документалния сектор.

Най-стари и най-ценни са материалите от сбирката, които онагледяват нашето историческо развитие през епохата на Възраждането до 1878 г. По съдържание те са свързани със:

• **Социално-икономическите промени**, настъпили през 19 в. в Османската империя след Кримската война и довели до дълбоки изменения в нея и до разложение на турската феодална система, до създаването на българска буржоазия и до консолидирането на българската нация. С тези моменти са свързани материалите, които документират развитието на градовете, търговията и фабричната индустрия. Наред със снимките на градските чаршии, седмичните пазари и годишните панаири в различните български градове, тук спадат и голям брой оригинални портрети на известни български търговци, както и стари снимки с изгледи от

[61] Фотодокументацията за местните дейци е предмет на издирване в окръжните музеи, а детайлното и тясно профилирано издирване на материалите за събитията от този период е задача на институтите с профилирани сбирки: Музей на народната армия, Музей на революционното движение, Централен партиен архив при ЦК на БКП, Музей за българо-съветска дружба, Музей за история на София и др.

[62] арх. ед. 1003, л. 1.

[63] Сбирката „Портрети и снимки“ детайлно е разкрита в тритомния опис (223), подготвен от Дора Попсавова.

чужди градове, с които тези търговци са поддържали връзки или в които са имали кантори. Документацията по този дял се допълва и от портретите на по-важните представители на търговските дружества в Цариград и други градове. Началото на фабричното производство се илюстрира от фотоматериалите за първата фабрика на Добри Желязков (Фабрикаджията), основана през 1834 г. в Сливен, и от портретите на основателите на манифактурните предприятия, възникнали след това.

• **Националноосвободителните** борби на българския народ в многопосочните му изяви:

– Църковно-националната борба на българския народ през третата четвърт на 19 в. е документирана преди всичко чрез портретите на отделни дейци – водачи и видни представители (Александър Екзарх, Стефан Богориди, д-р Иван Селимински, Тодор Бурмов, Гаврил Кръстевич, Петко Р. Славейков, д-р Христо Стамболски, Марко Балабанов и др.), на българските владици, представители на епархиите, на униатското движение и на протестантската пропаганда. Снимките на Желязната църква в Цариград, портретът на участниците в Българския църковен народен събор от 1871 г. и оригиналните портрети на екзарх Антим I и Екзарх Йосиф са свързани с успешния завършек на църковната борба и учредяването на Българската екзархия.

– Националноревюлюционните борби за освобождение от османско иго, изразени в различни революционни акции, са илюстрирани много богато. Най-ранните прояви на спонтанен протест срещу турския феодален гнет са илюстрирани чрез портретите на някои български хайдути, на участниците в ранните руско-турски войни и на съмишлениците и участниците в борбите за освобождение и обединение на балканските и други народи.

Най-много материали се отнасят за последния етап от борбата за освобождение на българския народ, настъпил след Кримската война – масовото организирано националноревюлюционно движение. В богато комплектувания по тази тема фотоархив се пазят преди всичко ценни оригинални портрети на идеолозите и създателите на националноревюлюционната организация и нейната революционно-демократична идеология – Георги Раковски, Любен Каравелов, Васил Левски и Христо Ботев. Освен техните лични портрети има и много снимки, които са свързани косвено с дейността им. Запазени са и портрети на други повече или по-малко известни революционни дейци от това време – участници в Дядо Николовото въстание и Димитракиевата буна от 1856 г., в Търновското въстание от 1862 г., в двете български легии и в четите на Панайот Хитов, Филип Тотю, Хаджи Димитър, Стефан Караджа и др. В сбирката има също така групови снимки и отделни портрети на членовете на Тайния централен български комитет, Българската добродетелна дружина, Българския революционен централен комитет.

Истинско богатство за нагледната документация на нашата историческа наука е богатият фонд от оригинални (лични и групови) портрети и снимки на места и обекти, свързани с Априлското въстание. Между тях са: портретите на членовете на Гюргевския централен комитет, на апостолите и помощник-апостолите на четирите революционни окръга; на участниците в четите на поп Харитон и Бачо Киро, на Цанко Дюстабанов, Таньо Стоянов, Христо Ботев и др. Голяма серия снимки, направени около 1900 г. от фотографа Иван А. Карастоянов във връзка с 25-годишнината от въстанието, показва местата, които са свързани с него (общи изгледи на засегнатите селища, позиции на въстаниците, къщи, в които са заседавали военните съвети или в които е обявено въстанието и пр.), и групи от участници във въстанието от различните населени места (напр. въстаници от с. Мечка, въстаници от Калугерово и т.н.).

– Тежкото положение на българския народ и на борците за свобода през време на османското иго е документирано чрез портрети на българи, изпратени на заточение след различните революционни акции и чрез изгледи на местата на тяхното заточение.

Много оригинални портрети и снимки са свързани с участието на българския народ в Руско-турската освободителна война. Особено интересни са снимките на лагера на Българското опълчение в Плоещ, многобройните лични портрети на командващите руската армия (генералите Йосиф Гурко, Николай Столетов, Дмитрий Скобелев, Феодор Радецки), както и на българските опълченци, разузнавачи, преводачи, медицински сестри и др.

Културно-просветното движение се илюстрира чрез снимки на манастири, килийни и светски училища, снимки на първите читалища и техни основатели, портрети на изтъкнати просветни дейци на много учители и ученици от тази епоха; редакторите на първите български периодични издания; съставителите на фолклорни сборници представителите на ранната българска поезия; на ранната белетристика и драма, както и на представителите на българската

научна мисъл и критика; на първите творци в областта на българското изобразително изкуство, музикалната и театралната самодейност и архитектура. В сбирката има портрети на видни възрожденски живописци, както и много снимки на архитектурни паметници и детайли.

Голяма група снимки отразяват историята на България след Освобождението (1878–1944 г.). Въпреки че сбирката се ориентира все повече към комплектуване на материалите, свързани с културния живот на страната през този период, в нея са останали като наследство от миналото и продължават да постъпват по желание на собствениците, най-често като дарения или заедно с архивните фондове, фотоматериали, които илюстрират бита и икономическото развитие на страната след Освобождението. Те показват различните национални и граждански облекла; видовете промишлени предприятия; начините на обработване на земята; конференциите и конгресите на търговските и занаятчийските сдружения; видовете транспорт и пр. Към тази група се отнася голямата и извънредно интересна колекция на снимки с изгледи на български и чужди градове и на забележителни исторически места и паметници. Голяма част от тях са издадени във вид на пощенски картички между 1900 и 1940 г. и са най-ярко доказателство за големите промени, настъпили в облика на градовете след 1878 г. и особено след 9.IX.1944 г.

Колекцията от снимки отразява и политическия живот след 1878 г., главно за периода непосредствено след Освобождението и за времето от началото на нашия век до Първата световна война.

Голяма част от наличните материали са във връзка с Временното руско управление в България.

Други отразяват дейци и институции, свързани с по-късните форми на държавно управление, каквито са царският институт, Народното събрание и министерските кабинети. Сбирката разполага с много лични портрети на наши държавници и общественици. Наред с тях са запазени и много групови портрети-табла на различни правителства и на цели състави на отделни министерства, както и снимки от Учредителното народно събрание от 1879 г. и от сесии на Великото и Обикновеното народно събрание.

Няколко снимки документират двете най-важни събития от първите години след Освобождението – Съединението на Северна и Южна България и Сръбско-българската война.

Част от фотоматериалите за периода след 1900 г. са свързани с началото на работническото и селското движение у нас.

Националноосвободителните борби на населението в Тракия и Македония се документират с портретите на видни революционни дейци.

Много фотоматериали илюстрират Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война.

Най-голям дял за визуалната документация на следосвобожденската епоха се пада на портретите и снимките, които отразяват развитието на културата. Запазени са интересни фотоматериали за образованието у нас, за българските училища извън пределите на страната и за чужди средни и висши учебни заведения, в които са учили българи. Българската наука и развитието на литературата и изкуството са представени чрез портретите на почти всички изтъкнати академици, професори, писатели, композитори, художници, архитекти, артисти-изпълнители и др., за някои от които е събрана пълна документация. Сбирката притежава и голям брой снимки, които отразяват културните прояви на нашата общественост през новия период.

Фотоматериалите, отнасящи се за периода след 1944 г., въпреки че са комплектувани ограничено, документират промените, настъпили в социално-икономическото, държавното и културното развитие на българския народ след Втората световна война.

Комплектуването на сбирката „Портрети и снимки“, започнало първоначално с изтеглянето на визуални материали от архивните фондове, се извършва по-късно чрез използването на различни форми и методи. Дават се обяви в печата, посещават се частни лица, разпращат се писма-формуляри, поддържат се връзки с други библиотеки, музеи и институти, извършват се командировки в провинцията. За издирването и проучването на материалите помагат и някои читатели на Библиотеката, както и нейните постоянни сътрудници по антикварното набавяне.[64] Много празнини са допълнени и от прибраните в Библиотеката след 1944 г. дворцови архиви

[64] Вж. раздел „Български исторически архив“.

и архиви на бивши обществеици и министри и особено чрез преглеждането и преснимането на част от снимковите фондове на някои институти.

В резултат от тази многопосочна събирателска дейност сбирката нараства на около 25 хил. портрети и снимки.[65] Това е голямо постижение, като се има предвид заварената стара библиотечна наличност от 1247 портрета.

Още в първите следвоенни години НБ се обогатява с уникално ценни автентични документи, какъвто е случаят напр. с портретите на Хр. Ботев и Велико А. Попов. На гърба на Ботевия портрет с негов почерк е написано: „В память на комунистическите ни подвиги брату Вел. Попову. Хр. Ботйовъ 1 майя 1875 Букурещ."

През 1948 г. сбирката се попълва с нови 2069 портрета и снимки.[66]

Между по-интересните и по-значителни по обем постъпления през разглеждания период могат да се отбележат фотосбирките на възрожденските обществено-политически дейци Христо Илич, Георги Зафиров, Николай Хр. Палаузов; на следосвобожденските обществеици и политици Тодор Страшимиров, Богдан Горанов, Филип Манолов, Александър Малинов и др.; на писателите Стоян Михайловски, Никола Ракитин и Антон Страшимиров; на артистите Невена Буюклиева, Драгомир Казаков и Любомир Бобевски; на художника Георги Цапев и т.н. Фотосбирките на възрожденските дейци се обогати с ценната колекция на известния български историограф Димитър Страшимиров, предадена на Библиотеката през 1968 г. от наследниците му, която съдържа около 200 оригинални портрета на революционни дейци и участници в Априлското въстание и която допълни получените лично от него няколко години преди това фотоматериали. Благодарение на активната проучвателна и събирателна дейност на завеждащия отдела сбирката „Портрети и снимки" се увеличава близо 10 пъти. Повечето от материалите, запазени в сбирката, представляват оригинални екземпляри с автографи. Най-старите датират от средата на 19 в. Част от тях са ранни копия със стойност, близка до стойността на оригиналите, или по-късно направени фотокопия, с които Библиотеката допълва своята снимкова сбирка, като използва оригиналите на сродни институти и музей. Макар и много ограничено, в нея са комплектувани, с оглед на читателските нужди, и вторични визуални материали. За такива се считат фоторепродукциите на картини с историческа тематика и илюстрованите материали, които са поместени в книги, албуми и периодични издания и които в много случаи заместват липсващите оригинали.

Поради липса на достатъчен персонал **обработката** на сбирката „Портрети и снимки" се извършва на няколко етапа. През 1948 г, за да се приведат в известен ред и да се направят годни за използване, фотоматериалите се описват съкратено и се отразяват във временен предметен каталог. Системната и цялостна обработка на фонда започва фактически през 1953 г., когато отделът се поема от Д. Белчева-Попсавова. Дотогава не са установени правила и работни инструкции, по които на научни основи да се обработят документите. Налага се да се потърси опитът на други страни. През 1953 г. в НБ се получават инструктивни материали за описване на снимки от Френската национална библиотека и Библиотеката на Британския музей. През 1958 г. отделът установява първи контакти и с Публичната библиотека „Салтиков-Щедрин" – Ленинград, чийто опит се адаптира много успешно (256).

Съставят се инструкции за описване на снимки (274) и печатна графика (272).

Това са първите по рода си правила за описание на визуални материали в нашата страна. По тези инструкции, паралелно с новите постъпления, постепенно се преописват и обработените вече материали: фотоснимките – през 1953–1954 г., а листовата графика, включително и печатните портрети – в 1958 г. Така обработването се поставя на солидни основи. Наред с това за улеснение при използването на снимковата сбирка и най-вече за доброто опазване на оригиналите, които са чувствителни към светлината, през 1954 г. се постави начало на фототека. Започва се и съставянето на справочни картотеки – на писателите и на министрите. По-късно, през 1963 г., се оформя и особено ценната колекция от стари и съвременни картички с изгледи от български и чужди градове.

---

[65] Без продукцията на Фотоиздат, която постъпва по депозит. Поради своята многотиражност тя се съхранява в отдел „Карти и графика", тъй като се третира като дребен графичен материал.

[66] арх. ед. 4019.

След приключването на тези основни задачи по обработката на материалите и с назначаването на втори служител в Отдела (1964 г.) се осъществява и зародилата се още през 1948 г. идея за текуща аналитична разработка на илюстрованите материали, намиращи се в книги, периодични издания и албуми. С течение на годините това все повече се налага поради постепенното намаляване на оригиналните постъпления. През 1970 г. се пристъпва и към изработването на топографски каталог. Едновременно с това се оформят и три нови картотеки: на фотографите, на облеклата и предметна картотека.

Така организирана, подредена, обработена и отразена в необходимите каталози и картотеки, сбирката от портрети и снимки постепенно се превръща в солидна база за научна нагледна документация от съвременен тип. Отпечатаният в три части опис (223) на сбирката я прави достояние на ползвателите от цялата страна, без да е задължително да посещават НБ. Успоредно Дора Попсавова публикува тематични обзори в Известията на НБКМ (251, 252, 255, 257 и др.) и в сп. „Библиотекар“[67].

Тези публикации разкриват тематично съдържанието на сбирката и осведомяват за нови попълнения.

Цялата многопосочна дейност на „Портрети и снимки“ след 1953 се ръководи от Дора Белчева-Попсавова[68]. (В първите следвоенни години за колекцията отговоря Вера Атанасова, а след нея, до края на 1952 г. – Йордан Пеев).

Ръководството на НБ дава възможност на Попсавова да се запознае с организацията, съдържанието и обсега на визуалните материали, чрез командировки в Държавната библиотека „В. И. Ленин“ – Москва и Държавната публична библиотека „Салтиков-Щедрин“ – Ленинград. Командирована е и в други страни – през 1975 г. в Полша и Чехословакия, през 1976 г. в Белград.

Сама, без помощта на друг сътрудник до 1964 г. Попсавова обогатява сбирката, организира я на научни основи, популяризира съдържанието ѝ чрез разнообразни форми, превръща я в методичен център за подобни сбирки в страната. Д. Попсавова е един от най-добрите представители на следвоенната генерация в НБ.

ОРИЕНТАЛСКИ СБИРКИ

Още с основаването си Народната библиотека започва да събира османотурски документи, старопечатни книги и ръкописи, останали по нашите земи от турските завоеватели.

Основните постъпления идват от бивши турски административни центрове: София,[69] Самоков,[70] Видин,[71] Кюстендил,[72] Шумен[73] и др. Събраните материали произхождат от административни, религиозни, съдебни и битови институции на турската власт. За кратък период някои от тези материали се предават на археологическите музеи в София и Шумен, но после се прехвърлят в НБ, където е формиран т.нар. Турски отдел.

Сътрудници на Отдела се командироват в края на 19 и началото на 20 в., за да издирват

---

[67] 1967, № 2, с. 28–31; 1968, № 1, с. 16–20; 1973, № 1, с. 12–14; 1974, № 10, с. 34–36; 1975, № 7/8, с. 17–21.

[68] **Дора Белчева-Попсавова** е родена във Варна през 1925 г. Завършва славянска филология в СУ (1948). На 1 февр. 1950 г. е назначена в Старопечатния отдел на Библиотеката, където участва в подготовката на репертоара „Българска възрожденска книжнина“. Работата при М. Стоянов, е добра школа. От 1953 до 1985 г. завежда отдел „Портрети и снимки“. От 1971 г. е научен сътрудник. Автор на научните описи на поверените ѝ колекции, на много статии в „Изв. на НБКМ“ и сп. „Библиотекар“.

[69] Във Вакъфската библиотека – София, се откриват документи от делото на В. Левски пред турския съд.

[70] От Самоковската вакъфска библиотека постъпват 2985 т. ръкописи и старопечатни книги.

[71] Видинските постъпления са известни като библиотеката на Пазвантоглу, възлизат на 2664 т., но от тях през 1888 г. са предадени на Турция 2013 т.

[72] От Султан Мехмед джамия в Кюстендил в НБ постъпват 8 сандъка.

[73] Сбирката в Шумен (главно от библиотеката на Томбул джамия) става филиал на НБ, който през 1950 г. се закрива, предавайки част от сбирката си.

и прибират материали за османотурските сбирки. Събирателски задачи се възлагат също на учители и държавни чиновници в новата българска държава. Общо взето издирването и събирането не се извършват редовно и отговорно.

При реевакуацията на ориенталските сбирки през 1948 г. в новостроящата се сграда на НБ се констатира като заварена от миналото наличност около 3000 източни ръкописа, към 2000 старопечатни книги, 1609 турски документа, 200 сиджила и около 6000 документа, подбрани от 600-те чувала с турски държавни архиви.

Това е заварената наличност от ориенталски документи, намерени на българска територия след освобождението ни от турско робство.

През периода 1949–1955 г. Борис Недков прави опити да издири в Северна България (Варна, Добрич, Русе, Силистра) материали, с които да обогати ориенталските сбирки. Главно от мюфтийствата получава в дар „60 кадийски регистри, съдържащи десетки хиляди сведения“.[74] Докладва и за набавени ценни ръкописи като поетичната творба „Панднама“ на персийския поет Фаридаддин Аттар от 13 в. в препис от 1676 г., „Диван“ — стихотворна сбирка от турския поет Сезал от края на 17 в., част от прочутата поема „Шахнаме“ от големия персийски поет Фиродоуси (10 в.) и др.[75]

През февруари 1947 г. по идея на Т. Боров в Народната библиотека – Шумен се създава Ислямски отдел с един служител, чието възнаграждение се изплаща от НБ – София. Задачата му е да събира останали по нашите земи османотурски документи, ръкописни и печатни книги от периода 15–19 в.[76]

Още през първата година (1947 г.) в Ислямския отдел постъпват 308 печатни, 297 ръкописни книги и много архивни материали. Те се инвентират и им се слага печатът на Народната библиотека – София. Материали се събират не само от Шумен, но и от Варна, Силистра и Русе и околните селища (мюфтийства, джамии, текета и частни лица). Директорът на НБ Г. Михайлов определя по следния начин събирателската дейност на назначения в Ислямския отдел служител (Осман Сейфулла, а през 1950 г. – Сюлейман Мемишев): *Главна негова задача е да издирва турски архиви отпреди Освобождението на България, каквито сигурно има твърде много... да урежда прибирането им в Ислямския отдел било чрез дар – в случай, че принадлежат на обществени институции – или чрез заплащане, ако са частна собственост. Дължа да отбележа изрично, че за тази цел разполагаме с достатъчно бюджетни средства. Наред с архиви, той трябва да събира и ръкописи, а печатни книги – само по избор и то такива, каквито нямаме в Ориенталския отдел*.

В началото на 1950 г. Георги Михайлов своевременно предупреждава, че *Ислямският отдел в Шумен за настоящата година е бюджетно осигурен, но поддържането му като клон на Софийската НБ не ще бъде възможно повече*. Той предлага в Шуменската народна библиотека да се създаде ориенталски отдел, като двата отдела (в София и Шумен) си взаимодействат. В края на 1950 г. уредникът на Ислямския отдел предава на комисия следните сбирки:

1. Печатни книги – 488, от които 62 са изпратени в НБ – София.
2. Архивни материали – 1184 единици.
3. Ръкописни книги – 345, изпратени в София 44.

В доклад до директора на НБ от 16 окт. 1956 г. Борис Недков съобщава, че Ислямският отдел в Шумен е предал на НБ 3245 архивни документа (за целия период до 1950 г.) и 15 ръкописа. Очевидно е, че въпреки многото изминали години от Освобождението на България, все още има възможности да се намират материали, с които да се обогатяват сбирките на Ориенталския отдел, главно чрез командировки в окръзи с турско население.

За съжаление огромната работа, която предстои да се извършва, всецяло поглъща силите на ръководителя и на крайно ограничения брой служители в Ориенталския отдел, поради което командировките, особено след 1956 г., почти са преустановени. През 70-те години

---

[74] арх. ед. 4216, л. 55–58.

[75] арх. ед. 4215, л. 52.

[76] Данни за Ислямския отдел са запазени в Шуменския държавен архив, ф. 1028, л. 1–20 (издирени и коментирани от младата сътрудничка на Шуменската народна библиотека – Йорданка Стоянова), както и в отчетите на НБ – София за 1947/50 г.

командировките отново се възобновяват. Чрез покупки, обмен с други библиотеки и случайни находки в НБ постъпват все още значителен брой попълнения. През 1978 г. завеждащият отдел (Ст. Андреев) съобщава, че от 1948 до 1978 г. са постъпили 310 ръкописа.

В отчетите на НБ (хронологично) се посочват следните постъпления:

1949 г. – 15 нови ръкописа от Шуменския филиал;

1956 г. – 2 ценни ръкописа (част от прочутата поема „Шахнане“ от най-големия персийски поет Фердуси (10 в.). Другият ръкопис е с турски народни приказки; 1958 г. – 2 ръкописа; 1964 г. – 2 ръкописа, от които единият е медицински наръчник от 1849 г.; 1968–1970 г. – 5 ръкописа.

През 1973 г. се уговаря равностоен микрофилмов обмен с Турция. НБ проявява интерес към ръкописни и печатни материали, свързани с българската история и култура и с Балканския полуостров.

През 1974 г. са набавени тапии и ръкописи от 17 и 18 в. с религиозно съдържание; 1974–1978 г. – 72 ръкописа от 15 до 19 в. на арабски, турски и персийски език. През този период постъпват и микрофилми на арабски ръкописи от Вакъфската библиотека в Багдад и от библиотеката при Иракския музей.

В служебните отчети на НБ и в Известията на Ръкописно-документалния сектор редовно се публикуват сведения за новите постъпления в Ориенталския отдел, като се споменават и най-ценните от тях. Докомплектуването на сбирките в Ориенталския отдел на НБ се счита за едно от задълженията на служителите му.

Като се има предвид значението на тези документи за историята на българския народ, би трябвало да се очаква, че тяхното събиране е трябвало да бъде отговорна задача пред новата българска държава веднага след Освобождението. Но може би поради недооценяване или поради нихилистично отношение към поробителите *не е проведена никаква системна и организирана акция за издирване и събиране на ориенталска литература и турски архивни материали в страната ни, каквито след освобождението на България е имало в голямо изобилие... Не е бил издаден никакъв законодателен или друг акт, по силата на който да се предприеме незабавното събиране на всички турски архивни материали от градове и села. Затова тя (българската буржоазна държава) носи голяма историческа отговорност*, констатира ръководителят на Ориенталския отдел Б. Недков (210).

Специално внимание заслужава постъплението в НБ на големия архивен фонд, носещ условното название „Цариградски архив“. Той представлява интерес поради няколко причини. Преди всичко този огромен фонд, съдържащ над 1 млн. документи, окончателно формира характера и обсега на отдела. Превръща НБ в третия по големина и значимост османотурски архив в света, чиито фондообразуватели са изключително само учреждения на Османската империя, действали на Балканския полуостров от 15 до средата на 20 в. Втората причина, поради която този архивен фонд представлява интерес, е произходът му. Дълго време историята на доставянето му е забулено в тайнство. По този въпрос не се говори, защото е свързан с дипломатически скандал. През 1931 г. Османският имперски архив в Истанбул прочиства като изгубили давност и стойност огромен брой османотурски документи. Пресовани и балирани те са определени за претопяване и са предадени за разпродажба на Цариградското тържище. Български търговец успява да закупи на безценица част от балираните архиви и в 3 вагона ги експедира за България. Осъзнавайки извършената грешка, турските държавни власти по дипломатически път настояват за връщането им. Дълго време нашата страна крие закупените като макулатура пресовани документи, осъзнавайки тяхната стойност за историята ни. Правена им е и някаква експертиза и подбор, защото от тях са отделени (по данни на Б. Недков[77]) 6 хил. документа. Предадени на НБ, те се включват към старата наличност на Ориенталския отдел, като останалите се натъпкват в 600 чувала и през 1944 г. се пренасят в приземието на Съдебната палата, заедно с оцелелия книжовен фонд на НБ. През 1948 г. са прехвърлени в НБ, за да се започне обработването им.

Спорът между двете държави е с минала давност. Фактически тези документи са спасени от България за науката и архивистиката.

[77] арх. ед. 1120, л. 52; арх. ед. 993, л. 24.

Характер на ориенталските сбирки в НБ

Архивните документи по значение и обем заемат централно място в Ориенталския отдел на НБКМ. Както вече бе споменато, в Турския отдел на Библиотеката в миналото се събират материали, принадлежащи на турски институции по нашите земи. Доставеният т.нар. „Цариградски архив“ променя характера на Ориенталския отдел, тъй като притежава документи с по-широк обхват, принадлежащи на османотурски държавни институции на Балканския полуострови дори извън него, действали от 15 до средата на 19 в.

Този архив е огромен, притежаващ около един милион документи, които са в „насипно“ състояние, откъснати от фондообразувателите, поради което обработването им е изключително трудно. За тяхната организация и привеждане в известност ще са необходими усилията на голям брой квалифицирани ориенталисти в продължение на десетки години.

Османотурските документи са ценен изворен материал, в много случаи единствен автентичен източник при различни научни проучвания. *От тях могат да се почерпят сведения за поземлено-аграрните, стопанските и обществено-политическите промени, настъпили на Балканите след идването на османските завоеватели тук: за данъчната система (видовете данъци и тяхното разпределение в Османската империя), за развитието на занаятите и градовете, за разпадане на военно-ленната система на империята, за просветата, правните отношения на поробените народи в границите на Османската империя и редица още въпроси, засягащи не само балканските, но и част от европейските народи и народите на Близкия Изток...*

Особено ценни за нас са архивните материали, които са свързани с просветната, църковната и националноревюлюционната борба на българския народ през време на османското иго. Тук има документи за нашите хайдути, за войводите Панайот Хитов, Филип Тотю, Стефан Караджа, Хаджи Димитър, за Христо Ботев и Васил Левски. Тук са също така и документите, свързани с подготовката, развоя и потушаването на Старозагорското и Априлското въстание и техните дейци. Такава характеристика дава Б. Недков на османотурския архив през 50-те години (210), въпреки че архивът не е изцяло обработен и разкрит.

Основният фонд на старопечатната ориенталска сбирка е от книги, събрани след Освобождението на България от бивши библиотеки при мохамедански религиозни институти – общини, джамии, текета и пр., които са печатани през 18 и 19 в. главно в Цариград и Кайро.[78] Пътят на придобиването им определя и техния характер. Това е предимно религиозна литература – мюсюлманско богословие, юриспруденция, мистика и пр. Но наред с нея има и съчинения от областта на езикознанието, историята, географията, медицината, астрономията, художествената литература и други, които са библиографска рядкост. Сбирката притежава съчиненията на известните арабски историографи: Табани (9 в.), Балазури (10 в.), Ибн Тиктака (13 в.), Ибн Халдун (14 в.) и др.; на османските хронисти, като се почне с хрониката на Ашъкпашазаде (15 в.) и се стигне до историята на трите официални турски историографи Сами, Шакир и Субхи (края на 18 в.). Освен произведенията на класиците на персийската поезия – Хафъз, Сади и Хирдуси, са представени с някои от своите творби и османските поети Фузули (16 в.), Латифи (16 в.), Ниязи (17 в.), Сюнбюлзаде Вехби (18 в.) и др.

В първите следвоенни години обаче към стотиците хиляди османотурски архивни документи и ориенталски книги ежегодно започват да се прибавят хиляди пристигащи по културните спогодби китайски и корейски книги. Ръководителят на отдела става защитник на идеята, че трябва да се набавя съвременна литература от Изтока, която ще измени предназначението, характера и обсега на сбирките. Б. Недков счита, че неправилно в миналото отделът се е развивал като „турски“, а наистина трябва да се превърне в „ориенталски“, което ще даде възможност за *задълбочено и системно изучаване на историята, икономиката, политиката, културата, литературата и езика на източните народи...*

Големите политически събития в Азия и важната международна роля, която започват

[78] Към старопечатните турски книги се причисляват издадените от 20-те години на 18 в. до отмяната на арабската азбука в Турция през 1928 г. Но в България прадължават да се печатат книги с арабски шрифт и след 1928 г. (главно религиозна литература и учебници). Тези по-нови издания също са причислени към книжовната сбирка на Ориенталския отдел в НБ.

да играят някои азиатски страни, събуждат у нас жив интерес за по-основното им опознаване... Всичко това поставя на Ориенталския отдел нови изисквания. За да отговори на тях, за да изпълни ролята си на институт, който трябва да участвува активно на културния фронт..., той трябва да се обърне с лице към новото време, към новите задачи, и от „Турски отдел" да се превърне в истински Ориенталски, или Източен отдел. Това означава, че в кръга на неговите интереси трябва да бъдат включени засега поне Народна република Китай и Република Индия. Набавянето на най-значителните съвременни издания от тия страни всеки изминат ден става все по-належащо...

С една дума, фондовете на Ориенталския отдел ще трябва да получат нов облик, като старата, мъртва в голямата си маса религиозна литература отстъпи място на новата, живата, търсената съвременна книга от народнодемократичните страни на Изтока, в която са отразени великите преобразования в тази част на света.(210)

Борис Недков е завършил ориенталистика в Германия и познава отделите по изтокознание в големите немски библиотеки. Такава насока на развитие имат ориенталските отдели на големи страни, които проявяват политически и икономически интереси към народите от Азия и Африка. За България това е една непосилна задача поради финансови, пространствени и кадрови причини и същевременно самоцелна, защото не отговаря на външната ни политика.

През 1957 г. в Народната библиотека се свиква експертно съвещание на най-добрите ориенталисти в нашата страна. Провежда се дискусия за характера и обсега на Ориенталския отдел при Народната библиотека. Взема се решение да се стесни обсегът на тази сбирка и да се освободи от съвременни китайски и корейски книги, които да се предадат на Софийския университет, където има катедра по китаистика. (Тази литература се предава на СУ през 1965 г.)

Наред с това се подчертава, че е абсолютно необходимо да се докомплектува подръчната сбирка на Отдела с липсващи основни и справочни съчинения по ориенталистика.

Справочната сбирка, имаща голямо значение за всекидневната работа на Отдела, фактически не е била комплектувана преди 1944 г. През 1949 г. се доставя чрез покупка от Турция четиритомна османска национална биобиблиография (съдържаща биографиите на Османската султанова династия и на забележителни личности от основаването на Османската империя до края на 19 в.), с което се поставя началото на справочната сбирка „Ориенталия". Поради недостиг на валута и неустановени книгообменни връзки обаче през първите следвоенни години тази сбирка не се попълва редовно. Едва през 1964 г., когато комплектуването в цялата библиотека се подобрява,[79] се полагат специални грижи за създаване на тъй необходимата подръчна сбирка.

Доставят се речници, каталози, енциклопедии и други справочници за арабски автори и ориенталисти, история на арабската литература, различни истории (като напр. „Икономическа и социална история на Турция до 1453 г.", „История на ислямската цивилизация" в 5 тома, алманах (Салнаме) на турската държава за 1877 г. и др.). Фактически всички поръчки на Ориенталския отдел за справочна литература се изпълняват от отдел „Набавяне" на Народната библиотека.

Чрез сектор „Културно наследство" към Комитета за култура и по книгообмен през 1974/78 г. допълнително се доставят и други необходими издания. Разнообразните научни и справочни издания от тази сбирка подпомагат и улесняват работата както на сътрудниците от Отдела, така и на читателите в НБ.

По-основните постъпления на подръчната справочна сбирка се съобщават в служебния отдел на Известията на НБКМ.

Сбирката от източни ръкописи в Ориенталския отдел е сравнително богата за национална библиотека, където тя е чуждоезична, а не част от националното писмено културно наследство. Както вече бе споменато, до 1944 г. в НБ са събрани около 3000 източни ръкописа, от които персийските са около 120, турските – към 500, останалите са арабски. През разглеждания период (до 1978 г.) сбирката се обогатява с още 350 ръкописа. Преобладаващата част е с религиозен характер.

Но между ръкописите се намират и много ценни от областта на географията, медицината, астрономията, художествената литература, историята.

Организацията и обработката на съхраняваните в Ориенталския отдел сбирки се оказва сложен и много продължителен процес.

---

[79] Вж. раздел „Политика на комплектуването".

В първите следвоенни години Отделът е изправен пред обективно трудно разрешими проблеми. Интересът към автентични османотурски извори нараства и поставя под преса НБ. Историците от Университета и от БАН искат да използват автентични извори и настояват османотурските документи срочно да бъдат приведени в ред. Обаче трябва да се разрешава заплетен възел от проблеми, изправена пред една опожарена от войната библиотека, останала без каталози, с напълно неизползваем книжовен фонд. Разбираемо е, че с приоритет се обработва националната книжнина.

Ориенталският отдел, заедно с всички служби на НБ, се настанява в началото на 1948 г. в новостроящата се библиотечна сграда, която се усвоява поетапно. Това изправя всички библиотечни служби, включително ориенталската, пред много тежки проблеми, защото трябва да се местят непрекъснато. В Отдела се разпределят хиляди документи от чувалите, което изисква обширно помещение за сортирането им в много папки. Местенето разбърква реда, налага повтаряне на вече извършени процеси и води до хаос. Поради липса на постоянно книгохранилище обработените материали не се сигнират и читателите не могат да ги цитират. Едва през 1960 г. Ориенталският отдел получава работно помещение за нормално изпълнение на производствените задачи, читалня и книгохранилище.

Недостигът на персонал е втората обективна пречка за организирането на сбирките. В Ориенталския отдел са назначени през 1948 г. само трима сътрудници (завеждащ отдел и 2 библиотекари[80]) и техният брой не се увеличава цели 10 години. Ръководството на НБ разбира, че персоналът е крайно недостатъчен за огромната работа, която предстои. Доколко голяма и непреодолима е кризата за хора личи от решението на Дирекционния съвет – през летните месеци огнярът да подпечатва османотурските документи. Но Библиотеката като цяло има крещяща нужда от служители във всички служби, а държавата в следвоенния период не е излязла от икономическите затруднения. За всяка нова бройка директорът на НБ води битка в Министерството на финансите, Комитета за култура и дори в Парламента.

Ръководителят на Отдела Борис Недков е един от малкото подготвени ориенталисти в България. Но той има интерес предимно към научна работа. Ръкописите и документите разкриват богати възможности и той се увлича да подготвя публикации,[81] точно когато и без това малобройният персонал трябва да се организира и да се ръководи възможно най-добре.

Обективните трудности и заварения хаос от необработени документи объркват Борис Недков, който не умее да степенува задачите по важност. Налага се няколко пъти (1953, 1955, 1957 г.) методичната група на ръкописно-документалните отдели, съвместно с външни специалисти ориенталисти,[82] да обсъжда състоянието на отдела, да очертава приоритетните задачи, да оказва помощ, като посочва методиката за изпълнението им. Наред с много ценните указания, свързани със сложните и специфичните проблеми по обработването на документите, комисиите дават указания за въвеждане на елементарен ред – подпечатване и пагиниране, сигниране и инвентиране, проверка на наличността в книгохранилището, спазването на реда при обслужването на читателите, за да не се губят материали и т.н. Въз основа на конкретно дадените указания Ориенталският отдел изработва след всяко обследване поредния си план за следващите няколко години.

Странното е, че стъписаният и объркан от заварените в насипно състояние стотици хиляди османотурски документи ръководител на Ориенталския отдел настоява да се набавят допълнително и нови десетки хиляди китайски и корейски книги, постъпващи по книгообмен. Трябва да бъде убеждаван да се откаже от тях.

Съществува и друг трудно разрешим проблем – на Ориенталския отдел са необходими не какви да е, а специални кадри, които не се подготвят в никой наш или чужд университет. Те трябва да владеят стария османотурски език и писмо сиякат, да познават административното устройство на Османската империя и нейните институции през вековете (15 до 19 в.), да имат познания по турска, наша и обща история, както и по архивистика.

---

[80] За кратък период в Ориенталския отдел работи Вера Мутафчиева.

[81] Само за няколко години (1949–1956 г.) той подготвя изданията „Васил Левски и неговите сподвижници пред турския съд“ (187); „Сборник от турски документи“; „Априлското въстание 1876 г.“(16); „България и съседните ѝ земи през XII в. според географията на Идриси“ и допълнително работи върху опис на турските ръкописи, без да може да го завърши.

[82] Проф. Хр. Гандев и Страшимир Димитров.

Ръководството на НБ намира добро решение на този труден кадрови проблем най-напред чрез извоюване от Министерство на финансите на специален фонд за заплащане на надничарски труд. В началото на 60-те години са издирени и са назначени като надничари предимно възрастни хора, родени в Македония, получили солидно образование в турски учебни заведения, където са изучавали старотурски. Някои от тях, като напр. Никола Попов, имат и юридическо образование, което е много важно при обработването на държавни турски документи. Н. Попов има заслуга, че издирва тези възрастни хора и ги ръководи при обработването на турския архив. Не по едно и също време в Ориенталския отдел работят Георги Ингилизов, Васил Шанев, Никола Манолев, Лев Кацков, Димитър Шалев, Стефан Робев, Димитър Аянов, Атанас Разбойников, Трайко Попов, Никола Ванчев и др. Някои от тях са заслужили участници в македонските освободителни борби. Те скромно и търпеливо почистват, разчитат, анотират, класират, изобщо привеждат в ред хилядите османотурски документи. Без труда на тези възрастни хора довършването на огромния по обем и труден за разчитане фонд едва ли би било възможно. Трябва да се отдаде заслуженото и на директора на НБ Г. Михайлов, който оценява значението на османотурския архив за нашата история. Като общественик и народен представител, той ежегодно успява да отстоява пред Министерство на финансите поредния надничарски кредит в следвоенните години на големи икономии, когато средствата приоритетно се насочват към индустриализацията на страната.

Обработеният архивен фонд от османотурски държавни документи нарежда Ориенталския отдел на НБ сред най-интересните в Европа. Този фонд днес обхваща около един милион документа, разпределени в 646 фонда, една „Ориенталска архивна колекция“ (ОАК),[83] дефтери и сиджили.

Ръководителят на Ориенталския отдел Б. Недков, който от 1942 г. работи в НБ и до известна степен е запознат с този архив, в отчета за 1949 г.[84] го характеризира така: *По-големият брой от документите произхожда от архивите на централното турско правителство в Цариград, главно – великото везирство и дефтерхането (финансово министерство). На второ място по количество стоят документите от архива на Дунавското вилаетно управление в Русе на мютосарифите (окр. управители) във Видин, Търново, Тулча, Силистра, София, Пловдив и др. После идват каазите (околиите). По време те засягат почти целия период на турско владичество в България, като се почне от 15 в. и се стигне до 19 в. включително. По съдържание са най-разнообразни, като преобладават документите по аграрни и стопанско-икономически въпроси.*

Обработването на този архив (за който Б. Недков в първата следвоенна година има само повърхностни впечатления и в който по-късно се намират и други много ценни, единствени автентични извори за нашата история) е най-продължителната и основна задача на Ориенталския отдел след преместването в новостроящата се сграда през 1948 г. Изпълнява се на етапи близо 40 години.

През 1948 г. се прави опит за по-подробно описание с анотации, но броят на така обработените документи е отчайващо малък, а броят на чакащите в чувалите документи е толкова голям, че притеснява. *Междувременно обаче чувалите се разяждаха от влага, прах и мишки, а може би точно в последния чувал се крие най-ценният и интересен за нас документ*, пише в отчета за 1949 г. ръководителят на отдела и предлага по-бърз начин за привеждането в елементарен ред на натъпканите в 600 чувала османотурски документи.

Основателната тревога на служителите в Ориенталския отдел и изискването на читателите по-бързо да имат достъп до документите, налагат поетапното им обработване.

През първия етап (1949–1952 г.) документите се изваждат от чувалите, почистват се, прави се оценка на най-значимите, които се отделят за колекцията ОАК (Ориенталска архивна колекция). Други, също ценни документи, се сортират в папки и се отделят за обработка през близките години. Останалите се връщат отново в чувалите за по-обстоен преглед и обработка в по-далечно бъдеще.

Така например през 1949 г. са прегледани 192 чувала, в които се намират 200 хил. документа. Като особено ценни за ОАК се отделят 3061 документа, а в папки са сортирани 45 289 документа. През 1952 г. от намиращите се в чувалите 161 хил. документа се отделят 53 хиляди. Така за

[83] ОАК – съкращение което може да се развие като „Ориенталска архивна колекция“ или като „Ориенталски архив – каса“, защото старата наличност от турски документи е държана в желязна каса.
[84] арх. ед. 993, л. 24.

няколко години (1949–1952 г.) прословутите чували са прегледани, документите почистени, особено ценните са отделени в „Ориенталска архивна колекция“, за обработка през следващите години са подредени в папки около 160 хиляди документа, а всички останали се съхраняват като резервен фонд.

Така се формира най-често използваната „Ориенталска архивна колекция“ (ОАК). В нея се включват: заварените като наследство от Турския отдел обработени 1600 документа; отделените от външна комисия 6000 документа от „Цариградския архив“, както и отделените през 1949–1952 г. от чувалите особено ценни архивни документи.

Общо ОАК съдържа 25 хил. документа, които се разпределят в тематичен каталог с 6 основни раздела: стопански, политико-обществен, правно-административен, културно-просветен, военен и религия. *Този тематичен каталог има това предимство, че дава възможност да проникват в турските документи и хора, които не познават турския език и писмо... След като осигурихме един фонд от 25 000 документа за задоволяване настоящите искания на читателите, можехме вече по-спокойно да пристъпим към организирането на голямата маса от архивни книжа*, се отбелязва в доклада на Б. Недков за състоянието на Ориенталския отдел към 1 ян. 1957 г.

Тъй като колекцията ОАК има няколко инвентарни книги, документите се обединяват и се преинвентират по-късно (1968–1970 г.).

Голямото търсене на документи, свързани с краезнанието, налага да се отдели и самостоятелна „Сбирка градове“, която съдържа десетина хиляди документа. (При проверката, извършена през 1960 г., тази сбирка наброява 12 706 док. в 410 папки.) По-късно колекцията се разформирова, като документите, отнасящи се за определено селище, се поставят пред съответния фонд.

За новонабавените по различни пътища документи се поставя началото на колекция под условното наименование „Новопридобити турски архиви“.

Предстои обработването на отделените 160 хиляди документи. Дирекционното ръководство проявява интерес към работата, която се извършва в Отдела и взема мерки да бъде поставена на научни основи. Създава се методична група от най-опитните архивисти на НБ и известни ориенталисти в УБ и БАН. Последователно през 1955, 1957 и 1959 г. методичната група (с представител на ръководството в НБ) се запознава с работата в Ориенталския отдел и поставя на обсъждане пред специалисти-архивисти и външни ориенталисти основните насоки за развитието и научно-методическата база за извършване на тази много специална дейност. По това време се изработват норми за обработването на турските архивни документи и се следи те да се спазват, за да се осигури бързото привеждане на архива в елементарен ред.

През 1957 г., по поръчение на ръководството на НБ, Б. Недков представя доклад „За състоянието на Ориенталския отдел при ДБВК към 1.I.1957 г.“, в който подробно излага своите виждания за обработването на сбирките, като естествено най-много място е отделено на принципите и методите за обработването на архивната сбирка. Б. Недков предлага да се възприеме систематизирането и подреждането по така наречения „принцип за произход“ – да се възстанови, доколкото е възможно, състоянието на документите преди тяхното разпиляване и да се систематизират по архивни фондове според мястото и учрежденията за които е предназначен документа. Разположението на фондовете е на принципа на административното разделение по вилаети (провинции), санджаци (окръзи) и каази (околии).

Класирането на документите е по същество *квалифицирана научна работа, която предполага владеене на стария османотурски език и писмо, познаване на историята – турска, наша и обща, познаване устройството на турската държава, изобщо добре подготвени специалисти-турколози*, се казва в доклада на Б. Недков.

В доклада се правят предложения и за обработването на останалите сбирки на Ориенталския отдел – ръкописна, ориенталски старопечатни книги и подръчна литература по ориенталистика – но проблемите тук са много по-малко.

К. Възвъзова подготвя съдоклад „За състоянието на Ориенталския отдел при ДБВК към 1.I.57 г.“ (машинопис, 13 с.), за да може по-компетентно да се обсъдят направените предложения от Б. Недков. Възвъзова с право поставя под съмнение подбора на 160 хил. документа и прибързаната преценка, че останалите документи са маловажни. *Като се има предвид, че научната експертиза е най-важният и сериозен момент при работата с архивите, струва ми се, че работата, която се извърши преди години, не беше много качествена... Преди всичко*

прочитането на документите ставаше съвсем повърхностно и бегло от хора, които знаеха турски, но нямат подготовка за тази висококвалифицирана работа. К. Възвъзова предлага по-късно неорганизираните фондове да се подложат на втора, по-задълбочена и качествена експертиза. Освен това тя, като опитен специалист-архивист и организатор, прави много съществени предложения за етапите на работата и поредността на процесите. Така например уместно предлага незабавно да се пристъпи към подпечатването на документите, за да не се допускат злоупотреби, дава подробни практически указания, свързани с класирането и систематизирането, за да не се налага ново връщане към документите и изразходване на излишни усилия.

Постига се единомислие, че единственият възможен метод за класиране на тези документи трябва да става по фондообразуватели (вилаети, санджаци, каази, селища, учреждения). Всички са съгласни, че класирането ще бъде много трудно, като се има предвид разнообразният характер на документите и недостатъчното познаване устройството на турската администрация в продължение на пет века. И действително, въпреки че в обработването на архива се включват повече хора, ползващи османотурски, едва през април 1973 г. М. Михайлова отчита, че е завършен „първият и най-продължителен етап от обработката на неорганизирания фонд от турските архиви, а именно класирането им. За окончателното извършване обработката на архивите предстои още да се извърши фондиране, инвентиране, сигниране“.[85]

Обработени са 319 фонда, съдържащи 112 хил. документа, като условно тези фондове са известни като „първа поредица“. Втората поредица съдържа 198 623 документа в 527А фонда. Научната секция по палеография, архивистика, книгознание и ориенталистика разглежда доклада на М. Михайлова и препоръчва да се възприеме сумарно инвентиране.

Останалият неорганизиран турски архив в 1517 папки се подрежда през 1976 г. в книгохранилището в с. Подгорие. „Така прибраните документи ще останат в Подгорие до пълната обработка на фонд Цариград, след което ще бъдат наново прегледани и обработени.“[86]

Но фонд Цариград е най-големият и за неговото обработване са необходими още много години, защото се работи от малък брой хора, а и включените в него документи не са непосредствено свързани с нашата история.

В края на 70-те години са обработени и около 3000 арабски документа в 686 архивни единици, образуващи 30 арабски фонда. Обработени са и всички дефтери (292 броя) и сиджилите.

Независимо от допусканите лутания и слабости, работата общо взето върви със задоволителни темпове. Докато за периода 1880–1944 г. средно годишно са обработвани по 55 документа, то за 1949–1969 г. средно годишно техният брой е към 11 850 документа.

Ориенталският отдел успява да организира и да предостави за ползване един от най-големите държавни турски архиви в Европа.

Ръкописната сбирка от около 3000 ръкописа, получена в наследство от предвоенната НБ, представлява едно непроучено богатство. *Малко са в света националните библиотеки, които притежават над 3000 ориенталски ръкописи. За нейното (на сбирката) качествено съдържание все още не можем да имаме истинска представа дотогава, докато не бъде завършен научният ѝ опис*, пише Б. Недков в Отчета за 1949 г. Каква по-добра научна изява за един ориенталист! И Б. Недков веднага се заема с описа на ръкописите, като отделя за тази задача голяма част от работното си време, изпускайки ръководството на производствените процеси, свързани с турския архивен фонд. Но задачата се оказва непосилна за него, защото сбирката съдържа арабски, персийски и турски ръкописи, изискващи съответни висококвалифицирани специалисти.

Б. Недков започва описа на турските ръкописи. През 1957 г. той предвижда завършването му през 1960 г. Но, преминавайки на работа в Софийския университет, не го завършва. Отделът разполага само с азбучна картотека за турските ръкописи.

Описът на арабските ръкописи също има своя история. Опити за описанията на притежаваните от НБ корани са правени от Исмет Етемов и Страшимир Димитров, но до издание не се стига.

Опис на арабски ръкописи в НБ съвсем неочаквано се появява през 1969 г. в Багдад като издание на Юсуф Изеедин. Фактически той извършва кражба, защото работейки 2 седмици в НБКМ (командирован по линия на сътрудничество между двете страни), Изеедин тайно заснема

[85] арх. ед. 1012, л. 34–36.
[86] арх. ед. 1012, л. 36.

работната картотека на подготвяния опис в нашия Ориенталски отдел, а в Багдад „издава“ от свое име описа, който е буквално копие на работната картотека – заедно с работните бележки и грешки.

Едва през 1977 г. става възможно да се издаде първи том на арабските ръкописи и да се извършва подготовка за издаването на останалите. Описът на персийските ръкописи излиза от печат през 1973 г. За обхвата, качествата, съставителите и редакторите на тези научни описи е отделено място в раздела за научната и издателската дейност на НБ. Тук се споменават само като апарат за обозримостта и възможностите за използването на ръкописната сбирка от читателите.

Общо Ориенталският отдел притежава към 3700 ръкописа, от които 145 персийски (с издаден научен опис), 3000 арабски (издадени са два тома, включващи 819 ръкописа, а описанието на останалите е в подготовка от арабиста на Отдела – Ст. Кендерова) и 500 турски ръкописа, за които има азбучна картотека.

Кадровият потенциал на Ориенталския отдел през първите няколко следвоенни години е незадоволителен като брой и като квалификация. Наистина, за ръководител на Отдела още от 1942 г. е назначен един от редките специалисти у нас, д-р Борис Недков.[87]

Той насочва силите си към подготовката на няколко документални сборника и едно научно издание – „Географията на Идриси“ (ръкопис от 12 в.). Десетте следвоенни години, през които е ръководител на Отдела (1947–1957), Б. Недков въвежда в работата научните принципи на ориенталистиката, но поради обективни причини не е в състояние да разгърне максимално възможностите си като подготвен ориенталист. Обективни причини за това има – персоналът му се състои само от двама неподготвени библиотекари, а поради постоянно местене не се създава нормална обстановка за работа. Самият Б. Недков не познава редкия канцеларски старинен език (сиакат), на който са написани стотиците хиляди необработени архивни документи, чиято организация ще бъде основна задача на Ориенталския отдел в продължение на десетилетия. Вероятно той сам се убеждава, че трябва да отдаде всичките си сили само на тази трудоемка и неблагодарна работа, и преминава на работа в Софийския университет.

Фактическият ръководител на Ориенталския отдел при НБ, комуто се дължи обработването и привеждането в ред на турския държавен архив, състоящ се от близо един милион документа от 15 до 19 в., е Никола Попов.[88] Той е юрист по образование, не е завършил ориенталистика, но за щастие може да разчита редкия език, на който са написани документите. Юридическото образование, от друга страна, му помага при класирането на документите в сложната административна йерархия на Османотурската империя, търпяща изменения през вековете. Н. Попов е човекът, който издирва и предлага за назначение като надничари хора от своето поколение, които могат да работят със сиякат. Създава екип, който успешно ръководи. Освен това на него се дължи въвеждането и подготовката на младите кадри, които успоредно се назначават в Ориенталския отдел, за да продължат работата. Н. Попов има подчертан интерес и към научната работа. Възрастта е формална пречка, поради която не може да стане научен сътрудник. Но фактически той подготвя ценни научни съобщения в Известията на НБ(246–250). Когато проф. Бистра Цветкова поема ръководството на научната секция, тя се отнася с подчертано уважение към възможностите на Н. Попов като научен работник и в съавторство подготвят ценни за ориенталистиката издания.[89]

През 60-те и 70-те години ръководството на НБКМ полага специални грижи за подготовка

---

[87] Д-р **Борис Недков** е роден през 1910 г., завършва духовната семинария с допълнителна матура в класическия отдел на Първа мъжка гимназия. Като отличен ученик е изпратен на държавни разноски да следва туркология в Германия. Работи усърдно и усвоява немски, френски, турски и арабски език. През 1941 г. защитава научна дисертация и докторска степен в Берлинския университет. След завръщането си е назначен в НБ за ръководител на Турския отдел. През 1957 г. преминава в СУ.

За него: Никола *Попов* 1892–1975 г. – *Изв.* НБКМ, 12, 1977, с. 833–834.

[88] **Никола Г. Попов** (1892–1975 г.). Роден в Македония (гр. Пехчево, Беровско). Завършва Солунската гимназия с отличен успех. Там усвоява турски, арабски и френски език. През 1920 г. завършва Юридическия факултет на Софийския университет. През 1948 г. е назначен в Ориенталския отдел на НБ, където работи до пенсионирането си през 1963 г. През 1961 г. е назначен за ръководител на отдела. Има неоспорими заслуги за организиране на Ориенталския архив в Библиотеката, за подготовка на млади кадри и научата дейност на Отдела.

[89] Вж. раздел „Научна и издателска дейност“.

на млада смяна ориенталисти. Назначават се надеждни млади хора – Аспарух Велков, Петко Груевски, Стефан Андреев, Михаила Стайнова, Мария Михайлова. За тяхната подготовка, успоредно с текущата производствена работа в отдела, през 1965–1967 г. се провежда квалификационен курс за усвояване на старинния османотурски език, ръководен от Н. Попов. Той ги запознава и с административното устройство на Османотурската империя. Сътрудничката на отдела – Вера Стаматова, им преподава съвременен турски език. По този начин се подготвят кадри с рядка специализация в ориенталистиката. Пред тях се откриват големи възможности.

След Н. Попов ръководството на Ориенталския отдел се поема на М. Михайлова, която е родена в Турция и владее добре турски език. Но тъй като тя придружава дълги години съпруга си извън страната, ръководството на отдела се поверява на Ст. Андреев.

Още в първите следвоенни години (отчет на отдела за 1949 г.) Б. Недков повдига въпроса за научната подготовка на ориенталисти. Той предлага да се изпратят стипендианти в СССР, където ориенталистиката е на високо ниво. Това става изпълнимо обаче едва през 70-те години, когато системно и организирано се полагат грижи за подготовката и усъвършенстването на сътрудниците в Ориенталския отдел. Ръководството на НБКМ използва най-активно културните спогодби, сключвани от Министерство на външните работи и от Комитета за култура, както и директните спогодби между националните библиотеки, за да изпраща сътрудници на Ориенталския отдел за езикова подготовка, за подготовка на дисертационни трудове и за издирване на материали.

На тримесечен курс по архивистика в Париж през 1977 г. е изпратен Аспарух Велков. През 1963/64 г. в Сирия е командирован Исмет Етемов, за да се подготви като арабист, от какъвто отделът има остра нужна, но не оправдава надеждите – напуска НБ. По-късно Стоянка Кендерова (1974 и 1978 г.) е изпратена на интензивен курс по арабски език в Тунис, командирована е в Египет (1972) и Ирак (1975), в резултат на което Ориенталският отдел вече има добре подготвен арабист.

Полагат се специални грижи за научната подготовка на сътрудниците. През 1976 г. Аспарух Велков защитава кандидатска дисертация „Османотурски документи с финансово съдържание XVI–XVIII в.“ (дипломатическо и палеографско проучване). Стоянка Кендерова пък е зачислена като аспирант към Ленинградското отделение на „Институт востоковедение“ при АН на СССР. Защитава успешно дисертация на тема „Сведения Ал Идриси о Балканах и их источникки“.

Стефан Андреев е командирован (1978 г.) в Ленинград, за да се запознае с организацията на работата в отдел „Ръкописи“ на Публичната библиотека „Салтиков–Щедрин“.

Мария Михайлова, ръководител на Ориенталския отдел, която владее турски език, създава първите контакти с Турция чрез командировката си през 1970 г., а по-късно и през 1976 г. Тя издирва интересуващи ни материали и допринася да се установи микрофилмов обмен. НБ проявява интерес „към ръкописни и печатни материали, свързани с българската история и култура и с Балканския полуостров“. В замяна предлагаме микрофилми на старопечатни турски книги и 300 турски ръкописа.

През 1975 г. по съвместителство в Ориенталския отдел работи проф. д-р Бистра Цветкова, която става ръководител на научната секция по ориенталистика.

* * *

В заключение трябва да се отбележи, че в Ориенталския отдел на НБ бе извършена огромна по своите мащаби и много съществена научно-архивистична дейност. От купища хартия, предназначени за претопяване, от хаотично разпилени късове документи, две поколения архивисти ориенталисти създадоха организиран върху съвременни научни принципи архив. За експертизата, фондирането, класирането, създаването на справочен апарат и документални издания беше необходима специална квалификация, каквато нашите архивисти ориенталисти не притежаваха, а я придобиваха в процеса на работата с документите. Това не омаловажава, а напротив, още повече допринася за високата оценка на извършеното от тях дело − турският архив и изобщо ориенталските сбирки на НБКМ са ценен извор за нашите специалисти и привличат вниманието на ориенталистите от целия свят.

НАУЧНА ДЕЙНОСТ В ОБЛАСТТА НА ПАЛЕОГРАФИЯТА, АРХИВИСТИКАТА, ОРИЕНТАЛИСТИКАТА И РЕСТАВРАЦИЯТА НА ХАРТИЯТА

Основната и първостепенна научна задача за този сектор през разглеждания период е научната обработка на ръкописно-документалните сбирки на Народната библиотека.

Работата е огромна по обхват, многопосочна и дългосрочна, защото завареното ръкописно-документално наследство от миналото (с малки изключения) е в насипно състояние. Междувременно някои от фондовете след Девети септември многократно се увеличават, а липсва традиция и методика за научната им обработка.

Извършваната производствена и научна дейност, свързана с обработването на ръкописно-документалните фондове, до голяма степен се покриват. Ангажираните с тази дейност трябва да имат сериозна предварителна образователна подготовка, научен интерес за допълнително детайлно запознаване със събития, хора и взаимовръзки, които не се изучават в университета, усет за идентифициране автентичността на всеки отделен документ по редица белези, говорещи само на натрупалите практически опит, спазване на строги принципи при разпределението и класирането на всеки отделен документ към принадлежащото му място в съответната колекция. Въпреки че това са неоспорими по своята същност научни процеси, тези, които ги извършват, са длъжни дисциплинирано да ги подчиняват на една основна цел – да разкрият за другите ползватели съдържанието на съответния фонд чрез справочен апарат (каталози и картотеки) и чрез публикуване на описи, обзори и сборници с документи.

Спецификата на научната дейност в Ръкописно-документалния сектор налага тя да се развива в няколко основни направления:

– подготовка на документално-извороведчески издания;

– научна методика за обработката и разкриване съдържанието на фондовете;

– отделни научни публикации и съобщения въз основа на отделни документи.

През разглеждания период научната дейност в Ръкописно-документалния сектор се насочва към първите две задачи. Съществува негласна борба срещу изкушението на сътрудниците сами да се изявяват като научни работници чрез индивидуални публикации въз основа на отделни документи, с които работят. Колкото по-добро е научното ръководство на Ръкописно-документалния сектор и на включените в него звена, толкова по-интензивна е научната дейност, насочена към цялостното, а не към частичното разкриване на ръкописните и документални фондове.

Такива са общите принципи, важещи за научната дейност, извършвана в Ръкописно-документалния сектор. Но всеки отделен фонд има специфика, която дава отражение върху научната дейност, извършвана в отделните звена.

Старопечатна и възрожденска книжнина

Веднага след като привежда в известност завареното след бомбардировките старо книжовно наследство, Маню Стоянов замисля грандиозна по обем и предназначение задача – да състави аналитичен библиографски репертоар на българската възрожденска книжнина. Удивителна е неговата работоспособност и целеустременост. Използувайки помощта само на Дора Белчева-Попсавова (1950–1953 г.), двата разкошни тома „Българска възрожденска книжнина“ излизат от печат през 1957 и 1959 г.(54), само десет години след като ръцете му докосват възрожденското културно наследство, запазено от бомбардировките. Като се има предвид, че М. Стоянов не е школуван библиограф, че като завеждащ отдел е натоварен с административни задължения, че научните му интереси са свързани и със славянските ръкописи, че работи сам, без голям колектив, двата тома „Българска възрожденска книжнина“ наистина могат да бъдат наречени научен подвиг.

Към книжнината, издадена преди Освобождението на България, проявяват интерес и други библиографи в миналото, в резултат на което преди 1944 г. са публикувани няколко описа[90] и една

[90] **Иречек**, К. Книгопис на новобългарската книжнина 1806–1870. Виена, 1972; **Теодоров-Балан**, А. Български книгопис. Дял I от времето на първата новобългарска печатна книга до последната Руско-турска война. – *Сб.НУ*, кн. 9, 1893; **Погорелов**, В. Опис на старите печатани български книги 1802–1877. С., 1923.

обзорна статия.[91] Но те обхващат заглавия на книги, докато библиографията на Маню Стоянов – „Българска възрожденска книжнина“, представя аналитично и статиите от периодиката. Снабдена с показалци във всички възможни аспекти, този капитален библиографски труд е изключително ценен, защото спестява времето на всички изследователи на възрожденския период и спасява старопечатната ни книжнина от похабяване, тъй като търсеният материал може да се намери веднага, без излишно прелистване. Накратко – българската възрожденска книжнина има пълно, прецизно и многоаспектно научно библиографско покритие.

Славянски ръкописи

За разлика от останалите фондове на Ръкописно-документалния сектор, единствено заварената сбирка от славянски ръкописи е обработена. Описите на проф. Беню Цонев обхващат в два тома постъпилите в Народната библиотека ръкописи до 1923 г. Те са ценно наследство и като научна методология за описване на славянските ръкописи, необхванати от проф. Б. Цонев.

Научният опис на славянските ръкописи има своя спесифика, поради историческата съдба на българската ръкописна книга през вековете. Тъй като славянската кирилска писменост се използва от много славянски народи, много трудно е идентифицирането на националната принадлежност на всеки отделен ръкопис. Фактически това е трудна научна задача, предполагаща солидни познания в сравнителното славянско езикознание, познаване на школите и средищата за преписи на славянски ръкописни книги на Балканския полуостров и Русия, типичните за отделните народи езикови белези, които намират място в приписките и т.н. Разбираемо е, че без предварителна подготовка и без научна методология, описанието и идентифицирането на всеки ръкопис, който трябва да бъде включен в новия опис, е трудно осъществима задача.

Д-р Маню Стоянов притежава солидни познания по старославянска писменост и литература. Въпреки че не разполага с готова научна методология, нито сам се заема с изработването ѝ, той успява да продължи делото на проф. Б. Цонев, опирайки се на неговите описи.

Незабавно след завършването на библиографския репертоар за възрожденската книжнина, М. Стоянов, в съавторство с Христо Кодов, подготвя том трети и четвърти от описа на славянските ръкописи, намиращи се в Народната библиотека „Кирил и Методий“. Тези описи обхващат постъпилите след 1923 г. и в по-ново време ръкописи. „Описът на славянските ръкописи...“,[92] издаден от „Наука и изкуство“ през 1964 г. (224), е представителен обемист том от 500 страници, а отпечатаният през 1971 г. том завършва описанието на ръкописната сбирка в Народната библиотека, включвайки последните 214 ръкописни книги. Двата описа съдържат езикови и литературно-исторически сведения, снабдени са с именен, селищен и предметен показалец, както и с факсимилета на най-ценните ръкописни паметници. Описите изпълняват основното си предназначение – научно представят цялата налична в НБ колекция от славянски ръкописи.

Успоредно с изпълнението на тази основна научна задача, д-р М. Стоянов планира друга – подготовката на своден научен опис на големите и малки ръкописни сбирки в страната. Във връзка с тази предстояща задача още в началото на 60-те години той извършва „предварително проучване на славянските ръкописи в българските книгохранилища“(322).

Този неуморен научен труженик прави и интересно проучване върху украсата на славянските ръкописи, съхранявани в народните библиотеки (София и Пловдив), Църковния историко-археологически музей – София, Рилския манастир, БАН и други сбирки в България. В резултат издателство „Български художник“ през 1973 г. публикува великолепно оформен албум (324).

През 70-те години отдел „Ръкописи“ на НБ подготвя фототипно издание с научен превод и коментар на Софрониевия препис на Паисиевата история. Изданието е дело на младия и надежден научен сътрудник Божидар Райков (361).

Подготвя се научно фототипно издание на най-стария и интересен писмен паметник – Енинския апостол – от Кирил Мирчев и Христо Кодов (197).

---

[91] **Кутинчев**, С. Печатарството в България до Освобождението. С., 1920; **Начов**, Н. Новобългарската книга и печатното дело у нас от 1806 до 1877 г. С., 1941.

[92] Вж. раздел „Археографска комисия“.

Д-р Маню Стоянов подготвя продължители на делото си. След смъртта му Божидар Райков, Аксиния Джурова, Боряна Христова и други съставят поредица описи и каталози на големите колекции от славянски ръкописни книги.

По инициатива на Комитета за култура, към НБ се създава Археографска комисия със задача да проучи българското книжовно наследство, намиращо се в книгохранилища извън нашата страна. Споменаването на Археографската комисия е във връзка с необходимостта да се установи сътрудничество с научни работници българисти в други страни за съвместно издирване и подготвяне на научни описи на български книжовни паметници в чуждестранни книгохранилища.

Ръководството на НБ се стреми да улесни работата на Археографската комисия, търсейки регламентирано научно сътрудничество с големите руски библиотеки.

НБКМ предлага на Ленинската библиотека петгодишен план за сътрудничество (1976–1990 г.), в който са включени следните точки:

1. Да се проучи колекцията на Виктор Григорович от славянски ръкописи и да се направи научен опис.

2. Да се изучат български глаголически паметници и да се подготви опис.

3. Да се издирят български ръкописи от XV до XVIII в., да се каталогизират с цел да се подготви предварителен опис.

4. Да се издирят, проучат и се подготвят описи, тематични сборници, обзори на документални и визуални материали, свързани с епохата на Българското възраждане и ранния следосвобожденски период.

5. Конкретно проучване и съвместно издаване на архивни материали от личните фондове на Ю.Венелин, Виктор Григорович и др.

6. Подготовка на своден каталог на славянски кирилски печатни книги (XV–XVIII в.).

Тези конкретни предложения не се приемат от Ленинската библиотека и не се включват в плана за двустранното сътрудничество. Като формален аргумент за отказа се посочва предстояща инвентаризация или твърдението, че колекциите не са обработени и приведени в известност. Само последната задача – подготовка на своден каталог на славянски кирилски печатни книги от 15 до 18 в. – остава в плана, но тази задача не е по наша инициатива, а е предложение на Държавната библиотека „В. И. Ленин“.

Съвършено различно е отношението на Държавната публична библиотека „Салтиков-Шчедрин“ в Ленинград към предложенията на НБ за съвместни научни разработки и подготовка на документални издания. До 1917 г. тази библиотека е била национална, тъй като столицата на Русия е Санкт Петербург. Руски учени, издирвали ръкописи по нашите земи по време на турското владичество на Балканите, са ги предавали в Публичната императорска библиотека и в други книгохранилища на С. Петербург.

Предложението за научно сътрудничество се приема радушно. За разлика от Ленинската библиотека в Москва, която ревниво пази ръкописните и архивните си колекции, Библиотеката в Ленинград е готова да отвори книгохранилищата си за наши научни сътрудници. Заместник-директорът по научните въпроси О. Д. Голубева е искрен приятел на България. Николай Розов, който завежда архивните фондове на Публичната библиотека, издирва наши ръкописи и подготвя изпълнена с факти и данни статия „Болгарская рукописная книга XI-XV в.в. в Ленинградских хранилищах“(406). Тази публикация може да се използва като пътеводител.

От същия автор по-рано е публикувана и друга статия „Болгарская книжная старина в рукописных фондах Государственной публичной библиотеки им. „Салтыкова-Щедрина“(407).

В Ленинград е Дмитрий Лихачов и други учени българисти, готови да сътрудничат. Но руските учени с право поставят въпроса, че е необходимо българската страна да подготви методологията и принципите, на които да се опират при определянето на българските писмени паметници сред останалите славянски ръкописи. Това налага да се подготвят „Принципи и методи за описване на славянските ръкописи с оглед на съставяне каталог на българските ръкописи от 10 до 18 в.“. Необходимата методика, макар и със закъснение (след като са завършени описите на ръкописите в НБ), е подготвена от Христо Кодов и Божидар Райков (182). Тази научна методология може да служи за всички по-нататъшни издирвания на ръкописи с българска редакция както у нас, така и в чужбина.

Проучвания за наличието на български ръкописи в руски книгохранилища са направени и от

други автори: Боню Ангелов, Королькова и Кравченко, Н. Розов и др. Статиите са поместени в „Известия на НБКМ“ (т. 3(9), 1963). Редакционната колегия предоставя място на автори, които извършват научни проучвания на сбирки или отделни ръкописи, както и на книжовни средища на българската ръкописна книга. Божидар Райков публикува научна студя за „Етрополската художествена школа през XVI-XVII в.“(287).

Особено ценен е подготвеният „Опис на славянските ръкописи в манастира Зограф“ от Христо Кодов, Божидар Райков и Стефан Кожухаров след сериозна проучвателна работа в Светогорското хранилище.

Седемдесетте години са характерни със сериозни опити да бъдат издирени наши стари книжовни паметници, попаднали поради трудната съдба на България в чужди книгохранилища. На тази тема е докладът, изнесен от председателя на Археографската комисия проф. Ив. Дуйчев на научната сесия, посветена на 100-годишния юбилей на НБ: „Съдбата на българската ръкописна книга през вековете“(109).

Към Библиотеката се създава силна школа от научни сътрудници, въоръжени с научна методология и практически опит, годни да извършват научни проучвания у нас и в чужбина и да продължат делото на проф. Беню Цонев, д-р Маню Стоянов и Христо Кодов.

Ръководството на НБ прави всичко възможно, за да осигури командировки за тези проучвания.

Български исторически архив

За разлика от другите отдели на РДС, които не се заемат да разработят научна методология, преди да пристъпят към разкриването на поверените им фондове, отдел Български исторически архив (БИА) дава приоритет на тази основополагаща научна задача. Използвайки творчески богатия опит на съветската архивистика, адаптирайки го въз основа на няколкогодишния опит при обработването на нашия архивен фонд, ръководителят на отдела, заедно с колектив от най-добрите си сътрудници разработва още в началото на 50-те години „Правила за комплектуване, обработка, хранение и използване на документалните материали от личните и обществените архивни фондове и колекции от XIX и XX век...“(262). Тази научна методология се използва успешно не само в НБ, но и от архивните учреждения, които се формират през 50-те години като самостоятелни държавни институции.

След усилни години, посветени на формирането на архивните фондове и обработването на всеки отделен техен документ, става възможно през 1963 г. да се пристъпи към отпечатването на „Обзор на архивните фондове, колекции и единични постъпления, съхранявани в Български исторически архив“(217). До 1978 г. се издават четири обзора и са в усилена подготовка останалите. Чрез тях не само посетителите на НБ, но и работещите в цялата страна и извън нея върху възрожденската епоха могат да намерят издирени и научно класирани автентични документи.

Подготовката и отпечатването на тази цялостна документално-извороведска поредица, разкриваща милионния архивен исторически фонд в НБ, се извършва под научното ръководство на Кирила Възвъзова. Тя неумолимо насочва работата на щатните сътрудници към това основно служебно научно задължение.

Наред с обзорите на БИА, като не по-малки по важност документално-извороведски издания ръководството на Ръкописно документалния сектор счита тематичните документални сборници. По-значителни измежду тях са: тритомният сборник с документи за Априлското въстание 1878 г. (под редакцията на Ал. Бурмов)(16, 169), от които първите два са документи и материали от Български исторически архив. Подборът, анотирането на хронологично подредените документи, показалците, библиографичните бележки и други ценни данни са плод от научната работа на К. Възвъзова, В. Тилева, Здр. Нонева и Бонка Тодорова.

Сътрудниците на Българския исторически архив подбират и предоставят архивни документи за тритомното документално издание „Освобождение Болгарии от турецкого ига“(232).

Документалното юбилейно издание (изд. 1973) по случай 100-годишнината от гибелта на Васил Левски (188), подготвено от К. Възвъзова и Николай Генчев, съдържа 152 документа от БИА с богат регистър от показалци

Тук се подготвя и през 1976 г. се публикува „Възпоменателен сборник по случай стого-

дишнината от Априлското въстание и Ботевата чета“(72а) с подбрани документи от архивите и материали от българския възрожденски печат за периода 1875–1877. Съставители са К. Възвъзова, Здр. Нонева, Виктория Тилева, Мария Михайлова и Лидия Драголова. Обстоен предговор подготвя редакторът К. Възвъзова. Сборникът съдържа показалци на личните имена и на географските наименование.

Друг „Възпоменателен сборник по случай 100-годишнината от Освободителната руско-турска война. 1877—1878“(73), подготвен от НБКМ и Института за история при БАН, също включва архиви и материали от възрожденския печат.

Като резултат от българо-съветското научно сътрудничество се подготвя и през 1978 г. се публикува „Опис на документалните източници за историята на руско-българските връзки през 50-те и 70-те години на XIX в., запазени в ръкописните фондове на Държавната публична библиотека „М. С. Салтиков-Щедрин“(381).

Както при ръкописите, така и при архивните документи, Държавната публична библиотека в Ленинград с готовност приема да подготви това документално извороведско издание. В старата столица на Русия са съсредоточени безценни документи за нашата история. Описът се подготвя от сътрудниците на Библиотеката Л. И. Бучина, Т. Л. Винокурова и М. Я. Стацкевич и само за кратко време съставителите и българският редактор (К. Възвъзова) се срещат (за 2 седмици в Ленинград и за 20 дни в София). В писмо до тогавашния директор на Държавната публична библиотека Л. А. Шилов директорът на НБКМ дава висока оценка на извършената работа от съветските специалисти.[93]

Трябва да се подчертае, че документалните тематични сборници с архивни материали популяризират фондовете на НБ сред по-широка читателска публика и документират научно основни моменти от историята на нашия народ.

В научния орган – „Известията на Народната библиотека на Кирил и Методий“, се помещават изследвания и научни съобщения, които също допринасят за разкриване съдържанието на архивните сбирки. След 1965 г. Известията се издават в две поредици, като едната отразява научната дейност на РДС. До 1978 г. се издават пет тома от Известията с изследвания и материали на специалните отдели (т. 5(11) – 1965, т. 7(13) – 1966; т. 9(15) – 1969; т. 12(18) – 1972 и т. 14(20) – 1977 г.).

По повод 90-годишния юбилей на НБКМ Виктория Тилева публикува обширен обзор на по-важните фондове, както и историята, свързана с формирането на БИА.

Колектив от сътрудници на БИА (Бонка Тодорова, Виктория Тилева и Здравка Нонева) подготвят тематични обзори: „Документи за историята на руско-българските културни връзки от втората половина на XIX в. до ВОСР, съхранявани в БИА“(338)(Известия, 1963), „Архивни фондове на писатели в БИА“(339)(Известия, 1965), „Документални материали за Пенчо Славейков“(Известия, 1967). Кирила Възвъзова също публикува такива обзори като „Писма на български и чужди слависти, съхранявани във фондовете на БИА“(70)(Известия, 1963), „Отношението на Раковски, Каравелов, Левски и Ботев към ръкописите и архивите“(69)(Известия, 1967), „Писма на К. Иречек до наши общественици и книжовници“(68) (Известия, 1972).

В Известията на НБ се дава възможност на българисти да публикуват научни съобщения за архивни материали, отнасящи се за България. Така напр. том трети на Известията (1963) помества доклади на участниците в V международен славистичен конгрес, състоял се в София, и създава възможност за сътрудничество с други страни за установяване на документални фондове, интересуващи България (380, 382, 384, 391 393, 396, 400, 406).

Портрети и снимки

Обхващането и разкриването чрез документално изворови издания на тези колекции също може да се окачествати като един научен подвиг. Създаването, многогодишното комплектуване, библиотечното организиране и използване на колекцията „Портрети и снимки“, на картографските материали (които през първите години са в тази служба[94]) са дело само на

[93] арх. ед. 1082, л. 117.

[94] Вж. раздел „Ръкописно-документален сектор“.

един сътрудник – Дора Белчева-Попсавова. Успоредно с рутинната библиотечна работа тя сама, без допълнителна помощ, подготвя „Опис на сбирката „Портрети и снимки“ в Народната библиотека „Кирил и Методий“ в три части (223). Първата част „Портрети на лица и снимки на събития, исторически обекти, паметници и честувания, свързани с националосвободителните борби на българския народ до Освобождението му от османско иго в 1878 г.“ бе издаден през 1975 г. под редакцията на Кирила Възвъзова.

Материалите са систематизирани в три дяла.

Описът е снабден със списък на приетите съкращения на често срещаните думи и наименования на събития, списък на основните източници, от които са взети библиографичните данни, и три показалеца: именен, географски и предметно-тематичен. В отделен именен показалец са дадени фотографите и издателите.

Добре обмисленият и прецизно изработен справочен апарат, включващ списък на съкращенията, показалци на фотографите, предметно-тематичен показалец, включени в издадената първа част на това ценно документално-извороведско издание, дава възможност на читателите с най-малка загуба на време да направи необходимите им справки и проучвания, да получат сведения за наличните в сбирката визуални материали, без да се налага да боравят със самите материали и да ги похабяват.

Трябва да се отбележи, че освен от практическата страна „Описът" трябва да се оцени и от научно-теоретическа страна. Той е първото по рода си издание у нас и има национална значимост... Добре обмислената му класификационна схема и прецизно изработените справки ще послужат като образец на всички, които боравят с подобен вид материали. В това отношение той ще бъде методично помагало на музейните работници и на архивистите. Освен това „Описът" има и друго достойнство. Запознава ни с проникването на фотографията в бита на българина, пише рецензентът на първия том от „Описа“ – Н. Домусчиев.[95]

Ориенталски ръкописи и османотурски архив

Притежаваните от НБ ориенталски ръкописи дълги години остават неописани поради липса на подготвени за тази цел ориенталисти. През 60-те години за целта се привличат живеещи в България араби със съответна образователна подготовка, а за научната редакция на описите се търсят висококвалифицирани ориенталисти – научни работници. Както е известно, Ленинград се слави с отлична школа за ориенталисти, някои от които са сътрудници на Държавната библиотека „Салтиков-Щедрин“. Отново НБКМ търси сътрудничеството и помощта на тази библиотека.

Описът на арабските ръкописи се предвижда да бъде в няколко тома. Първият том включва 95 арабски ръкописа на Корана от 13 до 19 в. Подготвен е от Г. Петканова-Божинова, а е редактиран от руския ориенталист В. В. Лебедев и от Фурат М. М. ал Джаухири. Двамата редактори оказват ценна помощ, излизаща извън задълженията им. Това е първият издаден у нас опис на арабски ръкописи (219), който представя различни образци на Корана. Между тях е огромен ръкопис, който тежи 69 кг, миниатюрни ръкописи, образци на калиграфското изкуство и на различни школи.

Вторият том е изготвен от сирийския специалист Аднан Даруиш[96] и съдържа описания на 724 ръкописа, групирани в 6 раздела: езикознание, морфология, синтаксис, стилистика, метрика и литература.

Останалите арабски ръкописа, които не са обхванати в двата издадени описа, ще бъдат представени от подготвения арабист на НБ – Стоянка Кендерова – в следващи описи. Описът на персийските ръкописи (222) се подготвя от живеещия в България ирански специалист Джемшид Сайар. Като редактор е поканена Галина Костигова, кандидат на науките, ориенталист в Държавна библиотека „Салтиков-Щедрин“ – Ленинград. Описът включва 145 ръкописа от различни области на средновековната наука и литература – поезия, лексикография, художествена проза, история, астрономия, философия, етика, медицина (фармакология), религия и др. Описът е изготвен прецизно, на високо научно равнище. В предговора Дж. Сайар посочва някои от включените особено ценни ръкописи.

---

[95] **Домусчиев**, Н. Навременно и полезно издание – *Изв*. НБКМ, 14,(22), 1981, с. 785–792.

[96] **Даруиш**, А. Опис на арабските ръкописи в Народната библиотека Кирил и Методий. Т. 1. С., Дамаск, 1969. 297 с.

Тези научни описи достойно представят българската ориенталистика пред света.

Започва подготовка на научен опис, включващ сбирката от турски ръкописи в Ориенталския отдел. Сътрудниците на Отдела подготвят и издават опис на тимарските ръкописи (226), редактиран от проф. Бистра Цветкова. Този опис включва регистри, отнасящи се за османското служебно феодално владение на балканските и на българските земи и предлага на историческата наука обилен и по-цялостен материал за икономическата история и демографското състояние на различни страни и райони, включени някога в пределите на Османската империя.

За обработването и разкриване съдържанието на богатия **османотурски** архив на НБКМ, бяха необходими десетки години, тъй като част от документите са написани на трудния канцеларски език – сиякат.

За да се създаде методология и правила за работа, първият ръководител на Ориенталския отдел Борис Недков се опитва да подготви наръчник по османска палеография и дипломатика. Отделни проблеми се разработват от Никола Попов, който обнародва проучване върху палеографските особености на числителните в писмото сиякат(250) под редакцията на Бистра Цветкова. Принос към османската палеография и дипломатика е и неговото издание върху запазените в Ориенталския език фермани на султан Мехмед II Завоевател (249). Аспарух Велков защитава дисертация и обнародва студии върху палеографските особености на финансовите документи, написани със сиякат (63). Така в процеса на практическата работа се подготвя научна методология и познания, въз основа на които се обработват стотиците хиляди документи на този архив. В процеса на работата се натрупва опит за научно класиране на документите според вида и произхода на учрежденията и канцелариите на турската империя, където са издадени. Тези практически познания са непознати на османистите по света, с изключение на специалистите в Турция. Благодарение на научните обобщения и на установените в практическата работа вътрешни правила, в Ориенталския отдел на НБ се създава школа за подготовка на редки специалисти османисти.

За цялостно обхващане и обнародване на пълен документален опис на този огромен османотурски архив не може да се мисли по няколко причини – окончателното привеждане на архива в известност се проточва около четири десетилетия. От друга страна не всички документи представляват интерес за България поради административно-канцеларския им характер. Това налага да се пристъпи към подбор на документите по тематика, представляваща интерес за българската история и наука.

Още в първите следвоенни години в Ориенталския отдел се подготвят научно-документални публикации, въпреки че по това време архивните и ръкописни материали са в безпорядък.

Но непосредственият контакт с изключително ценни извори, до които все още никой учен не се е докосвал, както и големият интерес, който тези документи представляват за България и нейната история, са такова изкушение, че трудно може да му се устои. Ръководителят на Отдела, който по това време е единственият подготвен ориенталист в НБ, незабавно започва работа над няколко издания.

През 1952 г. излиза от печат сборник с документи от турски архиви (протоколи от съдебния процес), разкриващи държанието на В. Левски пред турския съд (188). След 20 години, по случай 100-годишнината от гибелта на Апостола, това издание се преиздава под редакцията на К. Възвъзова и Н. Генчев (187).

Във връзка с всенародното честване на 80-годишнината от Априлското въстание НБ издава тритомен документален сборник, като третият том е съставен от турски документи (16).

Успехът на тези две издания насърчава д-р Б. Недков да подготви и обнародва съчинението от 12 в. на арабския географ ал Идриси (209).

Съобразявайки се с интересите на ползвателите към определени теми, в Ориенталския отдел се подготвят тематични картотеки на османотурски документи, като напр. шифровани телеграми, засягащи периода от Априлското въстание в периода до Руско-турската освободителна война; идентифицираните селища и крепости в Османската империя; документи, засягащи медицината и здравеопазването; османотурски документи, засягащи занаятите и търговията; картотека на кадийските сиджили и т.н.

Някои от материалите от тези картотеки се използват за подготовката на издания. Изобщо през 70-те години се работи върху редица научни описи, целещи да разкрият интересни документи от Османотурския архив.

Успоредно с основната задача – обработването на турските архиви – младият колектив, начело със зав. отдела Мария Михайлова-Мръвкарова, както и нейните заместници Аспарух Велков и Стефан Андреев, подготвя поредица от интересни за българската история тематични документални сборници.

През 1975 г. Ориенталският отдел издава „Протоколи от съдебния процес срещу Атанас Узунов и други подсъдими по Хасковското покушение 1873 година“(279). Протоколите са преведени от сътрудниците на Ориенталския отдел (Ст. Андреев, Аспарух Велков, Петко Груевски, Мария Михайлова, Никола Попов и Михалина Стайнова). Изданието е снабдено с био-библиографски данни за подсъдимите, хронологична таблица за дейността на Атанас Узунов и няколко показалеца. Това издание е своеобразно продължение на турските документи от съдебния процес срещу Васил Левски.

Трябва да се спомена също „Опис на турските документи за църковно-националната борба на българския народ и за християнска църква в Османската империя XV–XXв.“(228), за просветното движение на българите през 19 в.(299), за поголовния данък на немюсюлманското население (джезие).

Подготвените от сътрудниците на Ориенталския отдел документални извороведски издания правят достояние на наши и чуждестранни научни работници най-интересните османотурски документи, отразяващи становището на Високата порта и на други официални учреждения на Османската империя върху важни за нас исторически събития през петвековното турско владичество на Балканите. В някои случаи те са единствените достоверни извори. Преведени на български език, снабдени с богат регистър от показалци и коментари, тези публикации са сериозен принос за нашата история.

През 70-те години сътрудниците на Ориенталския отдел усилено подготвят и други научни разработки и документални извороведски издания.

Завършен е албум „Водни знаци в османотурските документи. I Три луни“ (авт. Аспарух Велков и Ст. Андреев). Това издание е принос в областта на филигранологията и улеснява изследователите на османските архиви при датирането и идентифицирането на време, събития и лица.

В подготовка са и други интересни издания, като напр.:

– „Опис на турските документи за съпротивата и национално-революционните борби на българския народ през 19 век“ (М. Михайлова);

– „Опис на документите на арабски език, намиращи се в Ориенталския отдел на НБКМ. 13–20 в.“(Ст. Кендерова);

– „Опис на документите за медицина и здравеопазване с османската империя“ – съставител Ст. Кендерова;

– „Опис на османотурските документи за Задкавказието“ – съставители Асп. Велков и Н. Шенгелия – съвместно издание на Грузинската АН и Народната библиотека „Кирил и Методий“;

– Опис на османотурските документи за занаяти и търговия в Османската империя“-съставители П. Груевски, Асп. Велков и М. Михайлова-Мръвкарова.

Наред с подготовката и публикуването на самостоятелни издания, сътрудниците на Ориенталския отдел активно участват със статии в Известията на Народната библиотека, чрез които също допринасят за разкриване богатствата на ориенталските сбирки(63, 68, 199, 246–250).

Хигиена и реставрация на хартията

Научноизследователска дейност се извършва и в лабораторията за реставрация и консервация на документите, съхранявани в Ръкописно-документалния сектор. Правят се изследвания върху: избелване на хартията; усъвършенстване на методите за листоотливане чрез въвеждане на пълнители към целулозната маса (съвместна тема с Държавната публична библиотека в Ленинград); разработено е практическо ръководство за изследване на хартия и мастило (за конкретната дейност в лабораторията); разработена е темата „Видове плесенни гъби – вредители на хартията“.

В практиката на лабораторията е въведена консервация на пергамент и кожа. Работи се по внедряване на две нови за България технологии за реставрация на хартията – ламиниране и разцепване.

Разработени са основните методи за неутрализация на хартията срещу окисляването ѝ.

За съжаление тези изключително ценни научни разработки дълго време не се публикуват, а само се прилагат като научна методология във всекидневната работа на лабораторията.

Едва по-късно ръководителят на лабораторията Г. Съйкова обобщава научните постижения в хабилитационен труд на тема „Основни методи за консервация и реставрация на писмени документи“(329).

Лабораторията оказва научно-методическа помощ на всички институции, които се обръщат за помощ, свързана с опазването на архивни и писмени паметници.

Идват и командировани от други страни реставратори.

Тук се прави цялостна експертиза за някои особено ценни документи, намиращи се в тежко състояние. Установява се състоянието на текста, мастилото, вида хартия, забелване, какви консерванти, укрепителни вещества и вид реставрация трябва да се извърши.

В заключение може да се каже, че в областта на книгознанието, палеографията, архивистиката и ориенталистиката Народната библиотека израсна като авторитетен институт. Научните сътрудници и специалисти – историци, ориенталисти и слависти, вложиха извънредни усилия, за да разкрият пред културната и научната общественост ценните книжовни богатства, съхранявани в ръкописно-документалните фондове на Библиотеката чрез извороведски изследвания, научни описи, обзори и документални публикации. С издадените четири тома описи на славянските ръкописи Народната библиотека направи достояние цялостното богатство на писмените български паметници през вековете. В поредицата от обзори на архивни документи от фондовете на Български исторически архив, чрез описите на ориенталски ръкописи (по езици – арабски, персийски, турски и др.) и чрез тематични описи на османотурски документи, чрез описите на визуални материали се разкриват постепенно и останалите колекции на НБ. Всички тези издания са снабдени с богат научен апарат. Започната бе подготовката на сводни каталози на ръкописи и на старопечатни издания, съхранявани у нас и в чужбина.

В специалната химическа лаборатория за консервация и реставрация на книжни материали в Народната библиотека се извършват научни изследвания с практическа насоченост, за да се запази за бъдещите поколения уникалното ръкописно-документално богатство, съхранявано в Библиотеката. Народната библиотека осъществи извънредно полезна дейност и по преиздаването на уникати от нашето културно наследство по фототипен начин, снабдени със съответен научен апарат и студии.

Научната и издателската дейност на Народната библиотека в тази област е с несъмнен принос за българската култура.

ОБСЛУЖВАНЕ, МЕТОДИЧЕСКА ДЕЙНОСТ, СЪХРАНЯВАНЕ

Обслужването с материали в РДС, динамиката на тяхното използване зависят от два взаимнообусловени фактора – от организацията и привеждането им в известност и от интересите на потенциалните читатели.

През разглеждания период са налице и двата фактора. Отделите на РДС извършват огромна по мащаби дейност, обработвайки цялото многомилионно ръкописно-документално богатство на НБ. Чрез каталози и картотеки, научни описи и обзори те разкриват изцяло всяка от колекциите. Чрез тематични сборници с автентични документи и обзорни статии сътрудниците на РДС допринасят да бъдат изяснени важни събития от българската история през Възраждането и османското владичество.

През 60-те и 70-те години колективи учени от БАН и СУ започват работа над многотомната история на България, предшествана от издаване на исторически извори, част от които се

намират в колекциите на РДС. Измежду българските научни работници най-чести посетители са академиците Д. Косев, Ив. Снегаров, М. Димитров, Г. Цанев, на член-кореспондентите Ал. Бурмов, Хр. Христов, професорите Ив. Унджиев, Н. Кондарев, Н. Тодоров, Ст. Каракостов, ст. н. сътрудници Кр. Шарова, Цв. Тодорова, В. Паскалева, Г. Тодоров, В. Трайков, доцентите Е. Бужашки, Н. Генчев, литературоведът Ив. Богданов, историографите Ив. Ормандживев, Н. Трайков, Ив. Стойчев и много други. Отделът е посещаван редовно и от почти всички аспиранти на Института за история и от Института по балканистика при БАН. Сътрудниците на РДС оказват на читателите квалифицирана помощ, включително преводи на турски документи и справки по най-различни въпроси, свързани с историята на Османската държава, османската палеография, сведения за отделни селища и пр.

Ползватели на ръкописите и на старопечатната книжнина са славистите на СУ и на институтите при БАН.

Към богатствата на РДС проявяват интерес не само научни работници, а и широк кръг музейни и библиотечни работници (занимаващи се с краезнание), издатели, художници, учители, просветни дейци, учащи се при подготовката на дипломни работи и аспирантури. Материали от снимковия фонд на РДС се използват за илюстриране на издания, за онагледяване на изложби и за други прояви.

Сътрудници на Българската телевизия, на кинематографията, радиото, БТА и редакции на вестници също са постоянни ползватели на РДС. Въз основа на архивни документи и визуални материали се подготвят документални[97] и игрални филми,[98] художествени книги,[99] картини с исторически сюжети, за предавания по радиото, за статии и други публикации.

Интересът на научни колективи и на отделни читатели към документите на РДС прогресивно расте. Но в първите следвоенни години не само че ръкописно-документалните фондове не са обработени, но и няма къде да се ползват. През 1948 г. в приземния етаж се открива малка читалня (обща за най-неотложни искания на читатели за всички видове библиотечни материали), която поради строежа през 1950 г. се закрива. До 1959 г. читалните към отделите в РДС се местят многократно. След като книгохранилището най-после е обзаведено със стоманени стелажи, последният етаж се предоставя за служебни помещения на БИА и на Ориенталския отдел, както и на съответни малки читални към тях. Но седмият етаж ги прави труднодостъпни за читателите. Едва през 1967 г. в южното крило на сградата се организира обща читалня за всички колекции на РДС. Снабдена с богат справочен апарат, в непосредствена близост до фондовете (което осигурява бързо обслужване) и до експерти по Възраждането, оказващи помощ на ползвателите, общата читалня на РДС се посещава и използва много екстензивно. Приведените данни по години дават представа за **ползването в:**

БИА

Година	Посещения	Читателски поръчки	Справки
1948	401	910	110
1949	374	850	513
1950	575	1548	535
1952	768	1881	562
1955	1908	4277	693
1956	2226	25014	1013
1958	1647	44005	
1960	1389	43956	868
1966	1824	64879	438

[97] „В. Левски“, „Хр. Ботев“, „Той не умира“, „Ал. Константинов“, „Г. С. Раковски“, „По стъпките на освободителите“, „Д-р П. Берон“, „Гео Милев“ и др.

[98] „Под игото“, „Героите на Шипка“ и др.

[99] „За свободата“ и „Пътят към София“ на Ст. Дичев, пиеса за Левски на Магда Петканова, „Бунтът на крайцера Надежда“ на Д. Добровски и др.

Ориенталския отдел

Година	Посещения	Читателски поръчки
1955	6068	1856
1956	4100	1091
1957	3902	1371
1958	3550	2521
1959	2234	3052
1960	3810	6074
1961	4810	6549
1962		няма данни
1963	4086	15462
1964	1920	5129
1965	20000	

Докато през периода 1880–1940 г. Ориенталският отдел е посещаван средно годишно 150 до 200 пъти, то през 50-те и 60-те години средно годишната посещаемост е 4500, което личи от приведените по-горе статистически данни. През 70-те години ориенталските сбирки се ползват още по-интензивно:

Години	Посещения	Читателски поръчки	Справки
1974	2916	46 215	40
1975	2397	53 323	107
1976	2574	74 634	30
1977	2487	170 605	94

Подобно нарастване на интереса се отбелязва и към другите колекции на РДС – ръкописи и старопечатни книги, портрети, снимки и визуални материали.

През разглеждания период в РДС работят видни чуждестранни слависти, палеографи, историци, литературоведи. Д. Д. Лихачов, Н. Н. Розов, Л. Воробьов, Д. Конобаев, В. Седельников са малка част от имената на съветските учени.

Редовно ползват НБ и югославски слависти и библиографи: А. Младенович, Н. Мартинович, Ж. Протич, Л. Джорджевич, Любко Василев, Бл. Ристовски (Македония) и др.

Могат да бъдат упоменати отделни имена на учени от социалистическите страни, като напр. д-р Ч. Аморт и Р. Хавренкова (Чехословакия), В. Дикулеску и Е. Сюлюр (Румъния), Досели Ищван (Унгария).

Проучвания извършват Ф. Шашко, Матей и Продраг Матеич, Д. Пери от САЩ, проф. Босовър от Лондонския университет, М. Хоне, К. Дьорфер и други германски учени, Бр. Хованк от Австрия. Имената се упоменават като примери, без да изчерпват чуждестранните читатели.[100]

Ориенталисти от много страни също посещават НБ и работят продължително с османотурските архиви и ориенталските ръкописи. От съветските ориенталисти могат да бъдат упоменати Н. Шенгелия, В. В. Лебедев, Г. И. Костигова, А. Канонов, Н. Баскаков, Ю. Петросян и др.; от Унгария – Л. Фекете, Г. Немет, Г. Хазай; от Югославия – П. Боянич, О. Зироевич, В. Бошков, Ал. Стоянович; от Гърция – Тасос Йорданис, В. Димитриади, К. Кордили; от Кипър – Йонис Теохаридис; от Румъния – М. Губоглу, М. Мехмед; от Сирия – Аднан Даруиш; от Ирак – Ю. Чзедрин, Ф. Джевахири; от САЩ – М. Пинсън; от Япония – Ю. Нагата; от Франция – Ж. Вайнщайн и много други.

[100] Имената на чуждестранни читатели са цитирани редовно по-подробно в годишните отчети на специалните отдели на РДС.

Културно-масовата дейност също допринася за разкриване на сбирките. Многократно с материали от сбирките на ръкописно-документалния сектор и с участието на негови сътрудници, са уреждани изложби, свързани с големи исторически събития. Така напр. Български исторически архив е съдействал за организирането на три големи изложби за Априлското въстание, посветени на 75-годишнината (1951 г.), на 90-годишнината и на 100-годишнината му. По случай Освобождението на България също са организирани три изложби (1953, 1968 и 1978 г.), две изложби за Васил Левски (1953, 1955), за Г. С. Раковски (1967), за П. Р. Славейков (1966 г.), за годишнините от основаването на Народната библиотека и т.н.

Методическа дейност. Ръкописно-документалният сектор на НБ е най-старото, добре организирано архивохранилище в страната, с дългогодишна практика и отработена методология. Тук се подготвят инструкциите и правилата за описание на архивни документи, портрети, снимки и графични материали, методика за идентифициране и научно описание на славянски ръкописи. В процеса на дългогодишната работа сътрудниците на РДС са станали отлични експерти, поради което са търсени за методическа помощ и консултации.

През 50-те години, след създаването на Държавния архив, НБ предава опита си на неговите сътрудници. Съдействие и помощ от РДС получават и Архивният институт на БАН, както и академичните институти за българска история, литература и музика при уреждането на архивните им сбирки.

Успоредно с напрегнатата производствена и научна работа, сътрудниците на РДС оказват непосредствена помощ на окръжните музеи и библиотеки, притежаващи ръкописно-документални и снимкови сбирки. За целта приемат на стаж сътрудниците им, а също така оказват помощ на място, изнасят лекции на съвещания, поместват инструктивни материали в библиотечния печат.

РДС предоставя не само копия от документи, но съдейства при уреждането на музейните експозиции за В. Левски (в Карлово и Ловеч), за Хр. Ботев (в Копривщица и Браила), за къщите музеи, посветени на наши писатели: П. Р. Славейков и П. Славейков, П. К. Яворов, Хр. Смирненски, Н. Й. Вапцаров (Банско), Гео Милев (Ст. Загора). Такава помощ са получили за експозициите си музеи и библиотеки в Пловдив, Търново, Трявна, Габрово, Кюстендил, Враца и в други окръжни градове.

Отдел „Ръкописи“ помага при организирането на постоянни експозиции от български старопечатни книги в гр. Банско и Одеса, отделя от колекциите си като дар за окръжните библиотеки в Шумен (120 заглавия), в Русе, за националния музей за българска литература и другаде.

Дадените примери за оказвана методическа помощ от РДС са само илюстрация без претенции за изчерпателност.

Съхранението на ръкописните и старопечатни книги за поколенията е основна задача на българската национална библиотека. Преживели превратностите на историческата ни съдба, достигналите до нас български ръкописни паметници обикновено се намират в тежко състояние: с избледнели от времето текстове, писани със саморъчно правени мастила, с разкъсани подвързии и силно пострадали първи и последни страници, заразени от плесени и гъби, проядени от книжни вредители, с петна от восък или със следи от пожар – те носят отпечатъка на вековете.

Както вече се спомена, основната част от българските ръкописни книги са набавени до Втората световна война, но никой не е полагал грижи за изглаждане на щетите от времето. Ръкописите са държани в продължение на десетилетия в такова състояние, в каквото са попадали в Народната библиотека. От 1941 до 1947 г. ръкописните и старопечатните книги, поставени в сандъци, са „евакуирани“ в мазето на Първа девическа гимназия (на ул. „Цар Шишман“). След пренасянето им в новостроящата се сграда на Библиотеката през 1948 г. се прави проверка на заварената наличност и ръкописите наново биват поставени в сандъци, за да бъдат спасени от евентуални допълнителни повреди, вследствие на извършващото се строителство. Състоянието на ръкописната сбирка е лошо. Повечето от тях са поставени само в картонени папки и са потънали в прах.

В тежко състояние са заварени и българските исторически архиви. В старата сграда на НБ те са държани наред с книгите в претъпкани складове, изложени на запрашаване и атмосферни влияния. Непоправими вреди са били нанесени и на тези уникати, поради непознаване на

основните правила на архивистиката. Ето какво пише Ив. Панайотов по този въпрос: *Върху текста на по-голямата част от документите е бил сложен голям печат с надпис „Архив на българското възраждане при Соф. нар. музей – 1906 г.", който прави тази част от текста напълно нечетлив. Върху някои от документите уредниците на архива са правили с мастило разни бележки било да критикуват или да пояснявят изложеното в документа. Някои от документите са били по 2-3 пъти преномерирани с мастило. Освен това документите били поставени в картонени папки с връзки, папките – подредени вертикално на лавиците. По тоя начин документите от собствената си тежест се смъквали надолу и връзките на папките разкъсвали долната част на документа, където стои подписът, а много често и датата на документа, и тези в много случаи са значително повредени. Освен това не било дори и помислено да се започне фотографирането на най-ценните и най-повредените документи, за да се запазят оригиналите.*

В такова тежко наследство Архивният отдел на Софийската народна библиотека бе заварен на 9 септември 1944 г.

В още по-тежко положение са заварени турските архивни документи. Натъпкани в 600 чувала, те престояват така близо две десетилетия под угрозата на гризачи, плесени и други вредители. Само незначителен брой документи са отделени от чувалите и са зачислени като библиотечна наличност.

За съжаление след преместването на ръкописно-документалните колекции в новостроящата се сграда на НБ, условията, при които попадат, не са по-добри. Книгохранилището не е завършено, Библиотеката не разполага с подходящи стелажи и шкафове. В желанието си да осигури възможно най-добри условия за ръкописно-документалното наследство ръководството на НБ настанява през 1947/48 г. тези колекции в „бункера". Построено за военновременни нужди дълбоко в земята, това помещение е предназначено за опазване на такъв род библиотечни материали. Бункерът обаче се оказва абсолютно непригоден поради висока влажност вследствие на подпочвени води. В отчета на НБ за 1949 г. е отбелязано: *Документите се съхраняват при много лоши условия. Влажно, студено и непроветряемо помещение, прах и паянтови врати, вертикално положение на папките, недостатъчни рафтове и пр*. Налага се най-напред документите да бъдат изнасяни за проветряване и подсушаване, а след това да им се търсят други помещения, до окончателното завършване на книгохранилището, непрекъснато се местят.

В доклад на д-р Ив. Панайотов от ноември 1952 г. четем: *Трябва да прибавя, че незавършеният строеж на сградата се е отразил зле върху работата на Отдела. От 1948 г. насам Отделът се е местил четири пъти от помещение на помещение, а архивният фонд е преместван шест пъти!* Архивите се местят от приземния до последния – осми етаж.

През 1956 г. по повод на едно поредно преместване Борис Недков остро протестира в доклад до директора: *От 6 години той (Ориенталският отдел) ежегодно е прехвърлян, а през една година дори два пъти, от дупка в дупка, от килер в килер... Ако можеха ръкописите и документите да говорят гласно, те биха надали такъв рев и писък... Бих запитал в този момент на още недовършена библиотечна сграда кой отдел, коя наша служба е задоволена с помещение, е получила пълна възможност за развитие... Та не е ли почти катастрофално положението в главното книгохранилище? Не стърчат ли пирамиди от книги по коридори и ъгли? Какво да кажем за Ориенталския отдел?* В този сърцераздирателен тон е целият доклад.

И за най-непосветения човек е ясно, че всички тези перипетии, на които са подложени документите, оставят своя отпечатък върху състоянието им. Веднага щом става практически възможно да се вземат мерки, започват системните грижи за тяхното лекуване, съхранение при по-добри условия и мерки за опазването им за идните поколения.

През 1956 г. се създава химическа лаборатория и фотографска служба, които са предимно в услуга на ръкописно-документалните отдели.

Успоредно с това се вземат мерки за по-доброто съхраняване на документите – започва подменянето на заварените от миналото стари папки с връзки. Още в първите следвоенни години настойчиво се поставя въпросът за изработването на специални кутии (по модел, предложен от К. Възвъзова). Идеята се възприема и още през 1953 г. в отчета на НБ се съобщава: *Сложи се началото на правилно съхраняване на документите в кутии, поставени в хоризонтално положение. В книговезницата бяха изработени 500 кутии*. Въпреки че книговезницата има много други текущи задачи, през всяка следваща година предава на БИА новоизработени

кутии до окончателното заменяне на папките. През 1968 г. кутиите са вече над 4000. Папки се изработват постепенно и за ориенталските документи.

През 1956 г. Химическата лаборатория започва да следи климатичните условия в книгохранилището, но с това практически не допринася за подобряване условията за съхранение. Проблемът не може да се реши генерално чрез монтиране на климатична инсталация за цялото книгохранилище, защото не е осигурена западна валута за тази цел при завършването на строежа. Няма средства дори за внос на стопрей стъкла за остъклената източна стена на книгохранилището.

Климатичните условия са лоши и поради погрешното месторазположение на фондовете. За известно време ръкописно-документалните колекции се съхраняват на последния етаж, непосредствено под покрива, което води до големи температурни амплитуди. Едва през 1970 г. фондовете окончателно се настаняват на петия етаж, в непосредствена близост до читалнята на Ръкописно-документалния сектор и неговите отдели. С това климатичните условия стават по-приемливи. Документите са поставени в специални кутии. В книгохранилището се поддържа добра хигиена.

През 1967 г., със съдействието на директора на Дойче Бюхерай – Лайпциг, НБ успява да внесе климатични шкафове от ГДР за частично подобряване на климатичните условия на етажа, където са ръкописите и архивните документи. Но внесените съоръжения се оказват неудачни, защото не може да се осигури поддържането им (фирмата няма сервизна служба в България).

Веднага след създаването на Химическата лаборатория за хигиена и реставрация, се дава неоспорвано предимство на ръкописно-документалните сбирки пред всички други библиотечни материали. Реставрирането се степенува.

През 1956 г. тричленна комисия, начело със заместник-директора, се запознава със състоянието на отдел „Ръкописи“ и прави следните констатации: *Състоянието им (на ръкописите) е тежко. Голяма част от тях се намират пред разпадане и е необходима незабавна реставрация. Други могат да се реставрират леко и с по-малко усилия, трети се нуждаят само от укрепване на подвързиите. Въпреки неколкократните напомняния от страна на дирекцията, Отделът не е направил преценка кои ръкописи се нуждаят от незабавна сериозна реставрация, поради своята ценност и състояние, и кои от частична и полека реставрация. Не е изготвен списък и перспективен план за предстоящата реставрация, която да се има предвид от дирекцията, фотолабораторията и книговезницата*. Само за десетина години (от 1966 до 1977 г.) Лабораторията реставрира 521 ръкописа – практически всички, които се нуждаят от реставрация.

Известна част от ръкописите, главно по-старите, са подвързани с дъски, обвити в кожа. Подвързията на много от тях е разкъсана и похабена, което е довело до разкъсване и унищожаване на листове (главно началните и крайните). В Дойче Бюхерай и в Прага се изпращат по за 3 месеца наши книговезци със задача да проучат реставрацията на кожена подвързия, след което се пристъпва към възобновяване кориците на някои от ръкописите или подвързване с кожа на онези от тях, които въобще са без корици. В сравнително кратки срокове ръкописната сбирка е приведена в ред, ръкописите са лекувани и реставрирани въз основа на най-нови научни методи[101] се преподвързват, което им осигурява дълъг живот.

Най-важното условие за съхраняването на ръкописната сбирка е създаване на книгохранилище с подходящи климатични условия. Специално за тази колекция през 1977 г. се преустройва и се оборудва с подходяща климатична инсталация едно по-малко помещение. С това въпросът за трайното опазване на ръкописите в НБ се решава трайно и радикално.

За да се запазят старопечатните книги, през разглеждания период в НБ се комплектуват по 10 екземпляри от всяко заглавие. А най-често търсените възрожденски вестници се издават фототипно.

Новосъздадената Химическа лаборатория, успоредно с реставрирането на ръкописите започва огромна по обем дейност, свързана с лекуването на архивните документи. По неволя тя трябва да се степенува. Проверката на фонда на БИА през 1956 г., свързана с преминаването в пенсия на д-р Ив. Панайотов, се използва, за да се състави картотека на най-силно повредените

[101] Вж. раздел „Химическа лаборатория“.

и заболели документи. Те, както и най-често търсените и най-ценни архивни фондове (на Левски, Ботев, Раковски, Каравелов и на други емблематични дейци на Възраждането) се дават за реставрация с предимство. Работата върви бавно (през 50-те години по 150 листа средно годишно), защото е и много отговорна. Когато през 60-те години Химическата лаборатория започва да прилага механизирани методи (листоотливане и ламинация), реставрирането на архивните фондове се ускорява значително. За щастие хартията, на която са писани документите, е по-устойчива от съвременната хартия, поради което реставрирането на архивното ни наследство се оказва осъществима задача. В продължение на две десетилетия е направено всичко необходимо за преглеждането, лекуването и реставрирането на онези документи от БИА, които се нуждаят от намесата на Химическата лаборатория.

Документите, писани в турските архивни учреждения от 15 до 19 в., са на още по-добра хартия, поради което при тяхното реставриране се налага да се прилага предимно механичния метод на листоотливането, за да се запълват прокъсаните места.

След създаването на Химическата лаборатория в НБ се извършва огромна по обем дейност, свързана със съхраняването на нейните ръкописно-документални колекции.

Репродуциране. Тъй като документите на РДС са в непрекъснато обращение както от читателите на Библиотеката и от външни институции, така и за културно-масови прояви, съществува реална опасност от повреждането и дори от унищожението им. Въпреки несравнимо по-малкото им използване в миналото, такъв проблем е съществувал и тогава, защото са запазени литографии от няколко ценни документа.[102]

През 60-те години ръководството на БИА възлага големи надежди, че чрез микрофилмирането на документите ще опази оригиналите от похабяване. Най-напред, както при реставрирането, се налага да се започне фотографирането на най-старите, най-повредените, най-ценните, най-търсените документи. След като на микрофилмовата лаборатория се доставя съвременна апаратура с голям капацитет, се пристъпва към цялостно заснемане на всички архивни фондове. Доставят се и съвременни апарати за четене на микрофилми. Възниква обаче друг проблем – читателите не обичат да използват микрофилми и постоянно настояват за предоставяне на оригиналите.

От 1969 г. се преминава към ксерокопиране на документите, които са в най-често обращение. Ксерокопията задоволяват много повече читателите. За опазване на особено ценни исторически документи НБ ангажира сейфове в Народната банка, откъдето реставрираните документи не се изнасят за ползване, за да се запазят за идните поколения.

ХИМИЧЕСКА ЛАБОРАТОРИЯ ЗА ХИГИЕНА, КОНСЕРВАЦИЯ И РЕСТАВРАЦИЯ НА ПИСМЕНИ МАТЕРИАЛИ

Както вече бе упоменато, книжовните фондове и документално-историческото наследство на Народната библиотека се съхраняват в продължение на десетки години при недопустими лоши условия. Към това се притурят войни, паническа евакуация, бомбардировки...

Реевакуацията в новостроящата се сграда на първо време не подобрява, а влошава условията за съхранение. В отчета на д-р Ив. Панайотов за 1946–1948 г.се прави следната констатация за току-що пренесените фондове в новата сграда: *Температурата на помещенията беше около 10–14 градуса, а в книгохранилището – 12 градуса. Помещението беше влажно и всички книги, архивни документи и ръкописи, които бяха затворени в шкафове, бяха засегнати от влагата*.

[102] Протокол от заседанието на БРЦК, 1874; Възванието от 1862 г., подписано от Г. С. Раковски; Писмото на В. Левски до соф. чорбаджия Д. Трайкович; Писмото на Ст. Стамболов от 29.VIII.1875 г.; няколко окръжни писма от дейността на БРЦК от времето на В. Левски; Прощалното писмо на Хр. Ботев (арх. ед. 1003, л. 11).

В отчета на отдел „Ползване и хранение“ за 1948 г. е описано трагичното положение в складовете: *Санитарно-хигиенният режим, който играе толкова голяма роля при опазване на книгите, за съжаление при нас не се спазва нито по отношение на химически състав, температура, влажност и чистота на въздуха, нито по отношение на светлината*. И по-нататък в отчета за 1949 г. се констатира: *Тая година, особено през времето когато в складовете се извършваше ремонт, състоянието на книгите и периодичните издания там се крайно влоши. Разкъртването на мазилката от стените и вдигнатия във връзка с това голям прах и боклук на цели пластове се разстилаше по складовите помещения и върху наредените по рафтовете книги... Вследствие на това цялото книжно имущество на НБ в тоя момент се разяжда и руши*.

Библиотечният колектив е силно обезпокоен. В отчета за 1952 г. се настоява „на всяка цена да се осигури откриването на служба „Хигиена, лекуване и реставрация на повредени и болни книги и документи“. Директорът на НБ, Г. Михайлов, настойчиво отстоява това искане пред ръководните инстанции. Като следствие идва решението на Комитета за култура от 10 ноем. 1955 г. (т. 6, а) да се назначи химик, който да организира реставрационно-консервационните работи в Библиотеката.

С назначаването на един химик (Стела Алкалай) през 1956 г. се поставя началото на Химическата лаборатория. Без опит и традиция, без ясна представа за същността и мащабите на предстоящата дейност, тя започва организирането на първата по рода си у нас лаборатория за хигиена и реставрация на ръкописни документи и печатни произведения. За щастие Библиотеката попада на много инициативен и мотивиран за това дело специалист, който доказва, че и „сам воинът е воин“.

Преди всичко новоназначената химичка незабавно установява кореспондентски връзки с подобни лаборатории по света и на първо място с Държавната библиотека на СССР – Москва. Само няколко дни след назначението (заповедта ѝ е от 20 февр. 1956 г.) НБ изпраща (на 28 февр.) до директора на Ленинската библиотека обстоятелствено писмо с много въпроси и с мостри от увредени архивни материали. Както винаги, съветската страна изпраща изчерпателни отговори, указания и литература. Същевременно НБ разпраща подобни писма до почти всички национални библиотеки в Европа (Френската национална библиотека, Библиотеката при Британския музей, Централната библиотека във Флоренция и др.), както и до Института за патология на книгата „Алфонсо Галло“ в Рим. Един от основните въпроси, който се поставя в тези писма, е изборът на най-подходяща дезинфекционна камера, от каквато нуждата на Народната библиотека в този момент е най-належаща. Въпреки че през 1956 г. държавата ни има големи валутни затруднения, за НБ се внася френска дезинфекционна камера ЕО12.[103]

Хигиенизирането на книгохранилището е приоритетна задача на новата лаборатория. Предстои почистването на фондовете преди пренасянето им в новото книгохранилище (1959 г.). За целта се назначават 2 щатни дезинфекторки, наемат се в пиковите моменти надничари, организират се трудови бригади от библиотечния колектив. Преди всичко книгите и документите се почистват от праха, след което, под контрола на завеждащия лабораторията, денизфекторките обработват всеки отделен библиотечен материал с тампони, натопени с формалинов разтвор.

Част от фондовете се опушват с формалдехидови пари, други минават през дезинфекционната камера. В новото книгохранилище строго се следи за поддържане на хигиенен режим и за микроклиматични условия. Редовно се наблюдава в 14 контролни места температурата, влажността, заболеваемостта на фондовете, както и видовете повреди, предизвикани вследствие на условията за съхраняване. Където е възможно, се вземат оздравителни мерки. Така напр. след като се установява наличието във въздуха на сапрофитни микроорганизми, а в книгите са изолирани 368 вида плесенни гъбички с активна целулозоразрушителна дейност, Лабораторията разработва инструкция за дезинфекция и профилактика. През шест поредни години (1971–1976 г.) за тази цел в книгохранилището ежегодно се извършва дезинфекция.

За съжаление и в новото книгохранилище не са създадени необходимите условия за съхранение на книжните фондове. Централното отопление със сухия си и горещ въздух е неблагоприятен за хартията, която се изсушава и става чуплива.

[103] арх. ед. 1024, л. 7.

Книгохранилището не е снабдено с климатична инсталация. Още докато строителните работи не са завършени, директорът на Библиотеката настоява пред Комитета за култура (отдел „Капитално строителство“) да се предвиди валута за климатична инсталация и стъкла, филтриращи слънчевите лъчи. Валута не се отпуска.

Химическата лаборатория търси палеативни решения за подобряване на условията (напр. остъклената стена на книгохранилището се замазва с блажна бяла боя, поставят се овлажнители върху радиаторите или хигроскопични вещества, когато е налице по-висока влажност и пр.).

Но климатизирането на книгохранилището си остава нерешен въпрос. През 1964 г., след като К. Калайджиева е договорила предварителните въпроси (с Х. Рьотч, директор на Дойче Бюхерай – Лайпциг), директорът на НБ Орлин Василев предлага на Комитета за култура да бъдат закупени от ГДР климатични шкафове поне за етажа, където се съхраняват фондовете на ръкописно-документалния сектор. За да се реши обаче цялостно въпросът за аклиматизирането на всички етажи, О. Василев същевременно предлага специалисти на Главпроект да бъдат командировани в Библиотеката на Британския музей, за да проучат тамошната климатизация с цел да я проектират и внедрят в НБКМ. Главпроект отказва.[104]

Обзавеждането на Химическата лаборатория с прибори и апаратура, с помощта на които да се създаде възможност за лекуване и реставриране на библиотечните материали в лабораторни условия, е също приоритетна задача.

През 1957 г. Ст. Алкалай е приета за 15 дни на специализация в лабораторията на Ленинската библиотека. Съветската школа е на много добро ниво, което помага на новоназначения български химик да постави работата на правилни основи, проучвайки методите на работа и приборите, с които трябва да обзаведе лабораторията.

Тя не само прилага видяното и проученото, но проявява и творческа инициатива за внедряването на нови технологии, за които е получила информация по литературни източници. Такъв е случаят с листоотливния апарат.

Внедряване на нови методи

През 1959 г. излиза от печат трудът на завеждащия отдела за хигиена и реставрация в Държавната публична библиотека „Салтиков-Щедрин“ в Ленинград Ю. П. Нюкша. В раздела „Реставрация книг и документов при помощи бумажной массы“ (с. 47–57) на труда, озаглавен „Дезинфекция и реставрация библиотечных материалов“, се разглежда методът на листоотливането. Принципът на този гениално прост метод се състои в това, че при засмукване на разредена влакнеста маса (хартиена каша) през ситова повърхност, върху която е поставен нуждаещият се от реставрация документ, става наслояване на влакната само в местата на липсващите части. По този начин автоматично се запълват прокъсани места, което дотогава в цял свят се извършва по класическия начин – залепване върху дупките нови парчета хартия с лепило. Старият метод е бавен, несъвършен и груб – при залепването се губи от текста, надебелява се документът, а лепилата крият опасности.

След разучаването на новопубликувания труд, без да е имала възможност да види в Ленинград листоотливния апарат, С. Алкалай веднага се заема с конструирането му в България. НБ сключва договор с проектантско бюро на завод „Ворошилов“. Въз основа на задание, дадено от нашата химичка, и след писмени консултации с Ю. П. Нюкша, заводът изработва листоотливна камера и сушилня. Книжната фабрика „П. Напетов“ помага за подготвянето на хартиени каши и свързани с подготовката им прибори. Апаратът влиза в експлоатация през май 1961 г. Постепенно инсталацията се усъвършенства и допълва с нови прибори – холендер, хидравлична преса, дозатор, сушилня. И тези прибори се изработват в България, и то безплатно като колегиална услуга.

Този случай би могъл да се цитира като пример за бързо внедряване на научно-техническо съобщение в практиката. Едва ли обаче може да бъде образец за спазване на авторски права. По това време в социалистическата общност не се обръща внимание на индивидуалната собственост. Авторката на идеята и на първия прототип Н. П. Нюкша съдейства за внедряването

[104] арх. ед. 964, л. 38–40.

на листоотливния метод в България. По това време този метод е наистина нововъведение в реставрационната теория и практика. Така напр. когато през есента на 1961 г. К. Калайджиева е на специализация в Библиотеката на Британския музей и вижда многобройни лаборанти ръчно да подлепят прокъсани документи, тя ги информира, че в България запълването на дупките се извършва механично с листоотливна камера. Съобщението се приема скептично.

Но след като завеждащата лабораторията Г. Съйкова публикува статия в сп. „Restourator" за прилагането на този нов метод в Химическата лаборатория на НБКМ и след научни съобщения на международни форуми (конференция на INKOM в Ленинград (1963 г.), във Фрайбург, Базел и Цюрих (1967 г.), конференция по реставриране в София (1968 г.), на симпозиум в Познан (1971 г.), нововъведението става достояние на международната общност. Към него проявяват интерес и посещават НБ специалисти от съседни страни, от Съветския съюз, а през 70-те години в НБ идват за по-продължително време реставратори от Сан Франциско, Мексико, Япония.

През 1969 г. българският представител на ООН в Ню Йорк Александър Янков съобщава в ЦК на БКП, че ЮНЕСКО проявява интерес към листоотливния апарат и към възможностите за неговото закупуване. Във връзка с това К. Калайджиева дава информация за бюрократичните затруднения, с които НБКМ се е сблъсквала, опитвайки се да осигури производството на тези апарати за износ. В писмото до ЦК на БКП се дава следната обстойна информация:

Въз основа на публикацията на Н. П. Нюкша, химичката на Народната библиотека разработи през 1960 г. първата листоотливна камера, която замени бавната, скъпа и несъвършена ръчна реставрация (начин, по който се работи и сега в целия свят) с механизирано висококачествено запълване и свързване на най-пострадали писмени материали с хартиени влакна, съответстващи на качеството на старинната хартия, без да се накърни текста. През 1961 г. апаратът влиза в редовна работа в Библиотеката. Малко по-късно по същия образец и с наше съдействие подобни апарати се изработиха за реставрационните лаборатории в Института по история на БКП и БАН.

Интересът към листоотливния способ, проявен от многобройните чуждестранни специалисти, посещаващи Библиотеката, даде основание да се обърнем към Държавния комитет за наука и технически прогрес с молба да съдействува за изработката на листоотливна инсталация, която да послужи като модел за серийно производство и износ.

През началото на 1966 г. ДКНТП организира бригада, която изработи листоотливна инсталация, включваща пълен комплект от съоръжения за завършване на работния процес. Като всеки първи прототип, а още повече при трудностите на бригадирската работа, инсталацията има усъвършенствувани звена, добри производствени възможности, но незадоволително естетическо оформление. Закупена от Военния архив в Търново, тя се ползува успешно за реставриране на архивни материали.

Новите още по-настоятелни искания за закупуване на апарата и командированите за целта специалисти (от Югославия – химиците на библиотеките в Белград и Скопие – общо 5 пъти и от Цюрих – реставратора на Държавния архив) ме принудиха да поставя още веднъж въпроса за изработката на нов прототип, но вече не на бригадирски начала, а в машиностроително предприятие. Свързах се с ръководството на ЦНИИТМАШ и ДКНТП, последният отказа тази възможност, обещаваща завършване на отливната инсталация за Пловдивския панаир през 1967 г.

Започват нови дълги преговори за ново сформиране на бригада. Като изпълнител ДКНТП посочва Окръжната експериментална база в Бургас. Следват многократни посещения на специалистите от Бургас, проучвания на прототипа в Търново, изработване на идейни скици, на няколко варианти на договори и пр., завършили накрая безуспешно.

Нарасналата преписка с искания от цяла Европа, опасността това просто устройство да се отнеме от ръцете ни и по този начин да се лиши страната ни от престиж и валута, постави проблема за патентоването на съоръжението. Но от ИНРА, на два пъти получихме отказ поради наличие на публикации и недостатъчно нов елемент.

Разговорите ми с председателя на ДКНТП проф. Ив. Попов, а по-късно и със зам.-председателите Илиев, Виденов и Димитров доведоха до прехвърляне на преписката от Управление „Организационна техника" към управление „Общо машиностроене". Тук работата се взема присърце, но след 6 месеца преговори наново се стигна до отказ поради парични недоразумения.

Досега сме получили писмени искания за закупуване на камерата или лицензи за нея от Англия – 2 института, Франция – 2 института, ГФР, Австрия, Белгия, Швейцария, ГДР – от по 3 института, Унгария, Чехословакия, Югославия – 4 института, Румъния и СССР – искане за 45 броя на първо време. Редакцията на списание „Реставратор", излизащо в Копенхаген, ни поиска 500 мостри за разпращане и разгласяване на тази новост по света. Устна заинтересованост са проявили специалисти от Италия, Полша, САЩ, Индия, арабските страни и др.

Като взимам под внимание сигнала, даден от Ал. Янков, считам, че на първо време ще могат да се продадат към 500 броя, а впоследствие да се изпълняват индивидуални поръчки, както става за много подобни съоръжения в чужбина.

Описаното по-горе съвсем накратко илюстрира митарствата на това нововъведение, датиращо от 1960 година.

Писмото се цитира изцяло, за да се знае, че този апарат на НБ, създал интерес сред реставраторите в цял свят, не успява да бъде реализиран като промишлено производство само поради непреодолими бюрократични препятствия.[105]

В НБ обаче листоотливната камера се използва много успешно и интензивно, в резултат на което след въвеждането ѝ в Химическата лаборатория средно годишно се реставрират по 12 000 листа. Докато при ръчно подлепване количеството на реставрираните документи е неколкократно по-малко.

След амортизирането на първия листоотливен апарат, през 1977/78, по проект на Г. Съйкова, с конструктор и изпълнител инж. Вл. Добрилов, бе изработен нов, по-съвършен автоматизиран листоотливен апарат. Същата конструкторска група разработи и построи за НБ апарат за водна обработка на хартията.

Високото качество при прилагането на този метод позволява на Химическата лаборатория спокойно да реставрира всички ценни ръкописи и исторически документи на Ръкописно-документалния сектор, без да се страхува, че ще се допуснат увреждания и накърняване на тяхната идентичност.

Но с листоотливането не се завършва цикълът на реставрационно-консервационната работа. По-новите издания се печатат на недоброкачествена хартия, съдържаща висок процент дървесна маса, поради което бързо се износват. Особено очебийно е това при вестниците, които имат най-голямо обращение. За разрешаването на този въпрос Химическата лаборатория на Библиотеката прави опити за внедряване метода на ламинацията.

Ламинацията е процес, при който укрепването на разрушените печатни материали се извършва посредством встрояването на синтетичен филм в порите на хартията. Този метод е внедрен за първи път през 1936 г. в Националния архив на САЩ във Вашингтон. За ламиниране се прилагат синтетични филми от рода на целулозния ацетат, полиетилена, поливинилхлорида, поликарбонатите, полиакрилатите и др. Те се използват по няколко начина.

Ламинацията има много предимства – повишава якостта на реставрираните материали от 100 до 1000 пъти, влагоустойчивост, непроницаемост на вредни за хартията газове, инсекти и бактерии; висока устойчивост при изкуствено стареене, възможност за оптически изследвания на документа; възможност за укрепване с японска хартия или коприна; висока производителност поради автоматизиране и механизиране на процеса.

Имайки предвид огромното количество печатни материали, за които е наложително бързо да се вземат мерки преди окончателното им разпадане, Химическата лаборатория прави опити да набави най-подходящия за нуждите на НБ апарат за ламиниране. Получава проспекти от много фирми.[106]

Високите цени на чуждестранните ламинатори и използваните материали принуждават Ст. Алкалай и в този случай да прибегне до конструиране на апарата у нас.

---

[105] След емигрирането на Стела Алкагай в Израел тя успява да уреди производството и разпространението му.

[106] Уилям Бароу (Вирджиния, Ричмонд – САЩ), фирмите Хаас и Карт пластик корпорейшан (САЩ); Карл Хенеке (ГФР); Теренцио (Милано), Стройтехна (Загреб), Национален индийски архив (Ню Делхи, Индия) и редица други.

По проекта на инж. Емил Попов, инж. Камелия Манева и Стела Алкалай със средства на Института за изобретения и рационализации през 1964 г. се изработва лабораторен прототип на „Мембранна преса за ламиниране“. За разлика от чуждестранните ламинатори мембранната преса има универсално приложение – за реставрация на архивни материали, книги, вестници, карти, снимки и технически чертежи, за подобряване външния вид и укрепване обложки на книги, списания, детски и ученически издания, опаковки от хартия, мукава и плат, за дублиране и ламиниране на платове, за отпечатване на копия от художествени гравюри и др.

Очаква се, че поради универсалните възможности за използване, нашият ламинатор ще бъде търсен за износ. Институтът за изобретения го признава като изобретение, а лабораторния прототип подарява на Библиотеката. Очакванията за износ не се оправдават, но Химическата лаборатория се снабдява през 1964 г. с толкова необходимия ѝ ламинатор.

През 1976 г. от Япония се доставя хартия за ламиниране. За реставрация по този метод са натрупани огромни количества библиотечни материали. Така напр. през 1976 г. са извадени от употреба, опаковани са и чакат ламиниране 1500 тома вестници. Техният брой се увеличава, а реставрирането върви с бавни темпове. Годишно лабораторията може да поеме максимално 20–25 тома. Налага се да се подбират такива, които са пред разпадане и са много търсени от читателите.

През 70-те години са отпуснати средства за доставяне на югославски ламинатор (фирма Стройтехна), който е с по-висока производителност и по-подходящ за реставрация на вестниковия фонд (избягва се одебеляването на страниците).

В края на 70-те години *Лабораторията получи пространствено разширение, увеличение на щата и пълно преобзавеждане. В експлоатация се въвежда нова апаратура – водни бани, ламинатор, аналитични везни, динамометър, апарат на Кох и др. От тесен практицизъм в реставрационната работа се създадоха условия за преминаване на научна основа*, се коментира в отчета за дейността на Лабораторията за последните пет години (1971–1975 г.).[107]

Реставрацията и консервацията на стари ръкописни документи предполагат комплекс от дейности, обединяващи знания от различен характер – исторически, технологически, технически, художествени и др. Реставрацията на един ръкопис, според Г. Съйкова, е реставрация на уникално по своята същност художествено произведение, при което трябва да се борави с различни елементи – хартия, кожа, пергамент, дърво, метал, миниатюрна живопис и мастила като съставни части на ръкописната книга.

Първостепенната задача при консервацията и реставрацията на един писмен документ се състои не във възвръщането му в първоначалния вид, а в стабилизирането на това, което е достигнало до нашето съвремие. Целта е да се прекратят по-нататъшните разрушителни процеси, за да се запази като документ на историята за максимално дълъг период от време, без да се нарушава неговата автентичност и художествено въздействие.

Реставрационната работа на стари писмени паметници се осъществява на три етапа: предварително проучване на обекта, който предстои да бъде реставриран; пряка интервенция (като се следи изискването за възможно най-малко вмешателство в структурата и материята) и накрая – профилактика и съхранение при оптимален режим, изключващ влиянието на нови разрушителни фактори.

Изборът на най-подходящи методи, средства и материали за консервация е отговорно научно проучване, което е в пряка зависимост от специфичните свойства и състав на материалите, от които е изработен дадения за реставрация документ. Чрез комплексни проучвания може да се получи необходимата информация за състава на хартията, цвета ѝ, грамажа, киселинното съдържание, проклейките, състава на мастилата и т.н. Проучването на всеки от тези елементи дава възможност на Лабораторията да въздейства за спирането на разрушителния процес и за трайно консервиращо въздействие. Консервационно-реставрационните проучвания са научни, обективни и сигурни, поради което могат да бъдат от полза и за палеографи, и историци.

Очевидно е, че Химическата лаборатория за хигиена и реставрация при НБ е изправена пред сложни научни, научно-приложни и професионални практически проблеми, на които трябва да намери разрешение.

---

[107] *Изв.* НБКМ, 16, 1981, с. 841–845.

Дейността на Лабораторията в НБ се базира на тясно сътрудничество със сродни лаборатории в други страни. Осъществява се много полезен колегиален обмен на опит, публикации, материали и рецепти с лаборатории за хигиена и реставрация на писмени документи в Москва, Ленинград, Прага, Будапеща, Йена, Белград, Цюрих, Флоренция, Рим и др. През целия период НБ води редовна кореспонденция с над 30 чуждестранни партньори. Ръководителите на нашата Лаборатория участват редовно в международни форуми на реставратори и архивисти, където най-непосредствено се обменя информация за новостите. Те са изпращани също така на специализация, за да проучат постиженията на реставрационното дело в Института „Алфонсо Галло“ в Рим, Москва, Ленинград, Флоренция и в националните библиотеки на всички социологически страни.

Като резултат от международното сътрудничество, Лабораторията в НБ е запозната с общоприетите класически методи, прилага ги успешно и на високо научно ниво за най-ценните книжовни паметници.

Но поради лошите условия, при които са държани в продължение на десетилетия книжовните фондове на НБ, Химическата лаборатория се оказва конфронтирана със стотици хиляди библиотечни материали, нуждаещи се от незабавна реставрация. Това налага да се търсят методи и средства за механизиране и за ускоряване на процесите. Ето защо през 60-те години проучванията, внедряването и усъвършенстване на листоотливната техника и на ламинацията са водещи в научно-приложната дейност на Лабораторията в НБ.

През 70-те години Химическата лаборатория разработва нови научни и технологически методи за усъвършенстването на ламинацията и листоотливането. Така напр. се въвежда студена ламинация за материали, които не позволяват използването на никакъв друг метод. За този вид ламинация се използва японска хартия, вместо полиетилени. За да се усъвършенства листоотливният метод, за да може прокъсаните места да се запълват с хартиен пълнител, подобен на конкретния реставриран документ, в Лабораторията се разработват 19 вида хартии. За всеки вид се установяват механичните и химичните показатели, като се изпробва биоустойчивостта им чрез щамове от целулозоразрушаващи плесенни гъбички (съгласно приетия женевски метод за установяване на биорезистентност). Върху тази научна задача нашата Химическа лаборатория работи съвместно с Отдела за консервация и реставрация на Държавната библиотека „Салтиков-Щедрин“ в Ленинград.

Наред с тези методи се изучават и експериментират средствата за фиксиране на текста, укрепване на прогнилата хартия, неутрализация, дезинфекция и дезинсекция. Внедрени са нови способи, които се изпитват предварително за изкуствено стареене.

Проблемът с изчезващите текстове стои дълго неразрешен. Хартията се чупи, обгоряла от проявителите на симпатичните мастила. Така напр. воденият от Раковски дневник за първата българска чета се заличава. Единствената възможност да се разчетат и фиксира състоянието на тези реликви е чрез специалната фотография. НБ се обръща с тревога и молба за заснемането им до Дирекция на народната милиция (п.л. писмо от 19.VII.1966 г.). За жалост успешната работа със заснетия бележник на Г. С. Раковски не продължава и писмата, написани със симпатични мастила, продължават да избледняват.

През 70-те години в Лабораторията на НБ се провеждат многопосочни научни изследвания, които позволяват да се пристъпи към реставрирането на най-ценните реликви на нашето писмено културно наследство.

Проучват се серия от стабилизиращи средства върху различните видове хартия и мастила. Установяват се методи, чрез които се определя съдържанието на дървесина и нискомолекулни фракции на целулозата, киселинно съдържание и други показатели на хартията, която предстои да бъде консервирана и реставрирана. Работи се върху тревожния проблем на всички книгохранилища в света – неутрализирането на вестникарската хартия и киселите мастила.

Лабораторията разработва и разполага с 40 вида рецепти за приготвяне на мастила по старинен или съвременен начин. За всеки вид се установяват начин за неутрализация, стабилизация и устойчивост към светлина, въздух и влага.

Лабораторията разработва средства за почистване на различни видове петна върху хартията, като установява предварително произхода им (животински или растителен) с помощта на ултравиолетова светлина. Разработва и внедрява 14 избелителни средства с меко избелващо въздействие върху хартията, които се използват при общо потъмняване на хартията или на различни видове петна.

Нов дял в научната работа през 70-те години е реставрацията и консервацията на кожа и пергамент, предшествана от задълбочено проучване и обобщение на световния опит.

Във връзка със съхранението на библиотечните фондове в НБ, обстойно се проучват микроклиматичните условия в книгохранилището. В резултат Г. Съйкова подготвя научната разработка „Видове плесенни гъби, вредители на книгата“.

Приведената част от разработваните теми илюстрират многопосочната научна и научно-приложна дейност, която се налага да се извършва в Химическата лаборатория на НБ, за да не допускат грешки при консервацията и реставрацията на ценни исторически писмени паметници.

Едва след като разполага със сигурни научни методи, Лабораторията е в състояние да реставрира най-старите и най-ценни ръкописни паметници като: Енинския апостол, ръкописен паметник от 11 в.; Добрейшовото евангелие от 13 в.; Сборник от 16 слова на Григорий Богослов от 14 в.; Слепченски сборник и Синодик на цар Борил от 14 в.; Протопопински дамаскин от 17 в.; История славяноболгарская; Софрониев препис от 1765 г.; Поп Пунчов сборник от 1791 г. И по-нататък следват четвероевангелия, требници, празнични минеи, служебници, сборници от жития, дамаскини... Лабораторията възстановява 521 ръкописи от сбирката на НБ. Фактически това са всички, които се нуждаят от по-голяма или по-малка реставрация. Ръкописната сбирка на НБ се поставя за съхранение в специално приспособен през 1975 г. трезор с климатична инсталация. С това приключва успешно една голяма историческа задача – запазване на нашето ръкописно наследство за поколенията.

Методическа помощ

Химическата лаборатория реставрира ценни ръкописи и на други институции в страната: на БАН (Триодот XI в., Псалтир на Ив. Александър от 1337 г., Троянски дамаскин и др.); на Църковния музей (Кремиковско евангелия от 1487 г., Служебен миней от 1638 г. и Четириевангелие от 1407 г.), а също така ръкописи на Рилския манастир и на Народна библиотека „Ив. Вазов“.

Химическата лаборатория за хигиена, консервация и реставрация при НБ разгърща и широка методическа дейност. На нея се падна задачата да трасира реставрационното дело, свързано с хартия, пергамент и кожа. Тук се подготвят кадрите за реставрационните лаборатории, които по-късно се създават към Държавния архив, БАН, Военния архив и Института по история на БКП.

В Химическата лаборатория на НБ специализират по за два месеца сътрудници от Държавния архив (1965 г.), Военния архив – Търново (1970 г.), лабораторията на БАН (1976), химическата лаборатория при Института за паметници на културата (1978 г.) и др.

Помощ на място получават всички окръжни библиотеки, които притежават старинни колекции. Сътрудници на Химическата лаборатория при НБ посещават многократно Народната библиотека в Пловдив (1964, 1965, 1973, 1976 г.), окръжните библиотеки в Търново (1959, 1967, 1975 г.), във Варна (1959, 1967, 1974 г.), в Шумен (1970, 1977 г.), както и окръжни библиотеки в Русе, Враца, Хасково и др.

Редовна методическа помощ от НБ получават почти всички музеи в страната. Завеждащият Химическата лаборатория изнася лекции пред музейните работници през 1957 и 1964 г. Непосредствени указания на място получават: Рилския манастир (1965, 1971 г.), Военния музей в Плевен (1960, 1961 г.), музеите на П. Ю. Тодоров, Ив. Вазов, Боянската църква, Археологическия музей във Варна, някои армейски музеи, Централния музей на народната армия и много други.

Завеждащ Химическата лаборатория изнася лекции и прави демонстрации пред студенти на Държавния библиотекарски институт (1966, 1969, 1972 г.) и пред студенти от катедрата по библиотечно дело в Софийския университет.

Още през първите години след основаването си, когато самата тя се нуждае от методическа помощ, Химическата лаборатория се утвърждава като методически център за страната. Завеждащият Лабораторията с готовност споделя с колегите си това, което е успяла да научи от Ленинската библиотека по литературен път и по време на първата си командировка. Колегиалният обмен на опит се утвърждава като традиция и се предава чрез лекции на квалификационни семинари, организирани за реставратори, музейни работници, за директори на окръжни библиотеки, архивни работници, историци и други специалисти, работещи с книжовни материали.

Персоналът на Химическата лаборатория е малоброен. През 1956 г. е назначен само един човек, химичката Стела Алкалай, на чието разпореждане са само няколко чистачки за

книгохранилището (дезинфектори). През 60-те години щатът се увеличава с 3 реставраторки, а през 70-те години и до края на разглеждания период кадровият потенциал възлиза на 1 научен сътрудник, който завежда Лабораторията, 1 специалист химик, 4 реставратори, 6 дезинфектори и 1 книговезец, изпълняващ поръчки по указания от Химическата лаборатория.

Удивително е, че такъв малък състав е успял да свърши огромна по обем, многопосочна научно-внедрителска, организационно-устройствена, реставраторска и дезинфекцираща дейност в самата Библиотека, като същевременно се превръща във всеобщо признат научно-методичен център, помагащ на реставраторите от цялата страна да внедряват нови методи и технологии в тази деликатна сфера.

Несъмнено това се дължи на личните качества на ръководителите на Лабораторията. Стела Алкалай е първопроходецът. Започва през 1956 г. от нула – без опит, без съоръжения, дори 2-3 години без установено работно място. Тя обаче е отворена към всички новости, прилагани в реставрационната работа по света. Творчески прилага проученото по литературен път и видяното в чуждестранни лаборатории. Въпреки че НБ не разполага с валута за доставяне на апаратура и прибори, С. Алкалай не скръства безпомощно ръце, а установява творчески връзки с български конструктори и предприятия. Със съвместни усилия създават листоотливния апарат (с комплект принадлежащи към него прибори) и апарат за ламиниране. Макар че тези съоръжения не представляват някаква особена сложност от инженерна гледна точка, въпреки че идеята за листоотливането не е оригинална, а е заимствана по литературен път от съветската специалистка Ю. П. Нюкша, а ламинирането – от американски реставратори, заслугата на Алкалай е бързото им внедряване в практиката. Благодарение на това процесите в Лабораторията на НБ се рационализират, усъвършенстват и се извършват неколкократно по-бързо в сравнение с ръчния метод. Куриозното е, че Ю. П. Нюкша е автор на идеята и за внедряването на първия листоотливен апарат в практиката, но С. Алкалай успява да даде международна гласност на листоотливния метод. През 1969 г. тя емигрира в Израел.

За щастие ръководството на Лабораторията попада в още по-добри ръце. Биохимикът Г. Съйкова, без да преустановява трасираната от предшественичката ѝ дейност, насочва вниманието си предимно към успешното внеряване на нови научни методи. Благодарение на нейната прецизна, филигранно художествена реставрационна работа, става възможно да се възстановят най-ценните ръкописи на НБКМ от 10 до 15 век, както и най-светите за всеки българин исторически документи от идеолозите на нашето Възраждане.

Г. Съйкова[108] е организатор на поточна линия на извършваните реставрационни процеси. Тя е контактен, толерантен, с мек характер човек, но това не ѝ пречи да бъде отличен организатор.

Такива изключително ценни реставратори като Ст. Алкалай и Г. Съйкова се подготвят целенасочено и грижливо от ръководството на НБКМ. Двете преминават през съветската реставрационна школа чрез командировки в Москва и Ленинград (Ст. Алкалай 1957, 1964, 1965 г., а Г. Съйкова през 1974, 1977, 1978 г.). Изпращат се на специализация в Института по патологията на хартията „Алфонсо Галло“ – Рим (С. Алалай декември–февруари 1968 г., а Г. Съйкова през януари–март 1971 г.).

Те създават школа от реставратори, работещи не само в НБ, но и в други библиотеки и институции.

Всички те дават своя принос за запазване на българското писмено културно наследство за идните поколения.

---

[108] **Гинка Съйкова** (в НБ 1966–1990 г.) Род. през 1934 г. в Трън. Завършва биология и химия в СУ. Изгражда се като най-добрият реставратор на писмени паметници у нас. Изучава методите на съветската реставрационна школа и постиженията на сродни лаборатории в социалистическата общност. Специализира три месеца в Института Алфонсо-Гало (Италия). Подготвя хабилитационен труд „Основни методи за консервация и реставрация на писмени паметници“. През 1990 г. е принудена да напусне НБ по политически причини. Работи в Института „Ив. Дуйчев“.

ЦЕНТЪР
ЗА НАЦИОНАЛНА БИБЛИОГРАФИЯ

ЦЕНТЪР ЗА НАЦИОНАЛНА БИБЛИОГРАФИЯ

Центърът за национална библиография[1] се формира като един от основните сектори в структурата на НБКМ през 1975 г. (от 1964 до 1975 г. носи наименованието „Библиографски сектор“).

В него се съсредоточават всички основни библиографски дейности, извършвани от Библиотеката след обединението с Българския библиографски институт (ББИ): текущата национална библиография със съпътстващите я служби (депозит, архив на българската книжнина, статистическа отчетност, централна каталогизация); ретроспективната национална библиография; специалната и препоръчителната библиографии.

Центърът извършва научноизследователски проучвания по библиографознание, подпомага и координира библиографските изяви в страната, представлява НБКМ на национални и на международни форуми, посветени на библиографски проблеми.

Състоянието и развитието на гореизброените библиографски дейности е непосредствено свързано и преплетено с двете паралелно съществуващи през периода 1944–1964 г. институции – Народната библиотека и Българския библиографски институт.

Както е известно, по силата на двата законодателни документа за задължителния депозит, от 1897 г. и от 1945 г., НБ е натоварена да извършва библиографска регистрация на новоиздадената българска литература. Библиотеката изпълнява това свое основно задължение до 1953 г., след което тази дейност се поема от ББИ и се извършва там до 1964 г. След обединението на двете учреждения, текущата национална библиография (ТНБ) се поема отново от НБ.

Издаването на „Български книгопис“ е в пряка зависимост от обективните предпоставки, осигурявани от българската държава (финансиране, персонал, печатна база), и от субективния фактор – наличието или отсъствието на способни и отговорни библиографи. Държавната библиографска регистрация до 1944 г. се извършва от НБ нередовно и е низ от подеми и сривове. Въпреки общо взето лошото и нередовно финансиране, когато с ТНБ се занимават способни и отговорни библиографи, НБ се справя добре с това основно свое задължение. Но тези периоди са изключение. Общо взето в миналото „Български книгопис“ се издава с големи закъснения, а на 9 септември 1944 г. завареното закъснение е с цели 7 години.

За да компенсират този хронически недъг на българската библиография, видни наши библиографи и културни деятели правят на два пъти (през 1918 г. и през 1941 г.) несполучливи опити да създадат специално учреждение – български библиографски институт. Обаче поради незаинтересованост от страна на държавата, която не финансира новосъздадените институции, и двата пъти те не извършват никаква дейност, въпреки че инициаторите са най-добрите български библиографи по това време.

Едва след 1945 г., когато се съчетават редовните грижи на нашата държава с достатъчно квалифицирани библиографи, българската текуща национална библиография започва да се издава редовно и прецизно от НБ. През първите три следвоенни години (1945–1948 г.) заслуга за това има Т. Боров, който е директор на двете институции – НБ и ББИ.

Изработването на цялостни ретроспективни библиографски репертоари за българските книги и за периодичния печат са емблематични задачи на ББИ. Те се споменават във всички програмни документи, свързани с Института.[2] Идеята за създаването на репертоарите,

---

[1] Авторът на настоящото издание предложи на Кремена Зотова да подготви текста, отнасящ се за дейността на „Центъра за библиографска информация“, но тя отказа. Тъй като К. Калайджиева не е библиограф, възможно е в този раздел, подготвен въз основа на налични публикации, да са допуснати погрешни интерпретации и неточности.

[2] **Устав** на Българския библиографски институт. 1941. – *Год*. ББИ за 1945/46 г., с. 616–619; **Боров**, Т. Защо ни е нужен ББИ. Беседа пред приятели. С., ББИ, 1941. 30 с.; **Решение** на КНИК за работата на ББИ. – *Год*. ББИ 1952/53 г., с. 181–184; **Наредба** за устройството и работата на ББИ „Елин Пелин“ (утвърден от министъра на културата на 10 февр. 1955 г. – *Год*. ББИ за 1955 г., с. 268–270; **Перспективно** развитие на библиографското дело в НР България. Проектоплан, предложен от ББИ и обсъден на сесията по библиотечно дело и библиография на 7–8 февр. 1957. – *Год*. ББИ за 1958 г., с. 330–340; **Боров**, Т. Българска библиография. – В: *Сборник* в чест на акад. Никола Михов, С., БАН, 1959, с. 99–110.

незабавното започване на подготовката им още през 1945 г., основните насоки за перспективната работа с тях се дължат предимно на Т. Боров. Благодарение на ББИ се разработват теоретични и методологични научни проучвания, които подготвят пътя за „Репертоар на българския периодичен печат“, както и за бъдещите ретроспективни указатели на Булгарика, за библиографията на българската библиография, за краеведската библиография и за евентуален ретроспективен указател на статиите от нашия периодичен печат. В процеса на работата се създава екип от висококвалифицирани библиографи, които могат да изработят тези монументални библиографии на българското книжовно наследство.

За съжаление точно тези основни, програмни, емблематични задачи на ББИ, свързани с ретроспективната библиография, се забавят неоправдано дълго за едно специализирано учреждение, създадено специално за тяхното изработване.

В Решението на КНИК по работата на ББИ (1953 г.)[3] за репертоарите се прави следната констатация: *Двата крупни почина на Института – съставянето на репертоари на българската книга и на българския периодичен печат – силно изостават от перспективния план. Незадоволително е качеството на досега извършената работа. Няма окончателно приети вътрешни инструкции, редица съществени въпроси на репертоарите не се поставят на обсъждане и стоят неразрешени (ще се издават ли, в какъв обем и т.н.).*

Десет години по-късно, когато ББИ се обединява с НБКМ, за разлика от Репертоара на българския периодичен печат, Репертоарът на българската книга все още не е годен за печат. Налага се колектив на Библиотеката близо три десетилетия да оправя методологически и библиографски пропуски.[4] А ретроспективните сводки за Булгарика, за дисертациите на българи, защитени в чужбина, за библиографията от втора потенция – българските библиографски публикации, практически не се започват в Българския библиографски институт. През 60-те и 70-те години те се подготвят приоритетно в НБКМ от библиографи, дошли от ББИ, които са работили над методологични проблеми, свързани с упоменатите библиографски указатели.

Протакането и отлагането на основни базови библиографски трудове, които са смисълът и оправданието за съществуването на ББИ, се дължат на редица причини, но основната е формулирана сполучливо от Ценко Цветанов в „Българска библиография“:[5]

Отначало ББИ си поставя и изпълнява редица чисто библиотекарски задачи, които по същество не са негова работа,но се нагърбва с тях, поради това, че Държавна библиотека „В. Коларов" (временното наименование на Народната библиотека)[6] *и другите големи библиотеки все още не са в състояние да ги поемат. Тук спадат: международният книгообмен, вътрешното и международното междубиблиотечно книгообслужване, подготовката на библиотечни кадри, изработването на малки препоръчителни библиографии, даване на справки и др. Изобщо имаше известно преплитане между задачите и работата на ДБВК и ББИ* (125 с.).

Наистина, още в учредителния устав се предвижда наред с основните библиографски задачи ББИ да извършва редица други функции, които по същество са библиотечни.[7] Очевиден е стремежът да се запълни съществуващият вакуум от бездействието на лошо функциониращата предвоенна Народна библиотека. Въпреки че нито една от набелязаните в Устава от 1941 г. задачи не се изпълняват, интересен е замисълът – ББИ да бъде координатор на основните дейности, извършвани от научните библиотеки, и да придобие по-широка популярност в обществото.

След като през 1945 г. Т. Боров е назначен за директор на НБ и на ББИ, той не се стреми да развие в структурата на Библиотеката присъщите на всяка добре организирана национална библиотека функции, а ги оставя в ББИ така, както ги е заложил в учредителния Устав от 1941 г.

Още по-интересно е, че когато с решение на КНИК от 1953 г. на ББИ се възлага изпълнението

---

[3] *Год*. ББИ за 1952/53 г., с. 181–184.

[4] **Иванчев**, Д. Увод. – В: *Български* книги 1878–1944. Библиогр. указател. С., 1978, с. 7–18; **Зотова**, Кр. Увод. – В: *Български* книги 1878–1944. Библиогр. указател Т. 7. Добавки и поправки. С., 1995, с. VII–XIII.

[5] **Цветанов**, Ценко. Българска библиография. С., Наука и изкуство, 1957. 181 с.

[6] Вж. „Служебен раздел“.

[7] Предвижда се развитието на международен книгообмен, на сводни каталози и акцесионни бюлетини за новонабавена чуждестранна литература, създаване на институтска библиотека със справочна литература и документация, въз основа на които да се подготвят справки за обществото, квалификационни курсове за библиотекарска правоспособност, подготовка на биобиблиографски речник, енциклопедии и др. подобни.

на функции, подобно на съветската Книжна палата, а от НБ се прехвърля традиционната ѝ задача – текущата национална библиография – изброените по-горе библиотечни задачи не само че не се преустановяват в Института, но се натоварват с още по-големи отговорности.[8] Нещо повече – ББИ поема допълнителната задача да стане център за развитието на марксистко-ленинска библиография „до създаването на специализиран институт".

В брошурата „Български библиографски институт. 1945–1955 г."[9] Кремена Зотова, както и Ц. Цветанов, констатира: *При все че Институтът поначало смята за своя основна задача укрепването и развитието на българската библиография, през този период той си поставя и редица по-странични за него задачи, с които се нагърбва, понеже в страната няма още подходящо учреждение, което да ги поеме*.

Очевидно е желанието на Т. Боров да укрепи ръководения от него институт според изискванията на времето, като дори се престарава с биобиблиографиите на ръководни партийни дейци. Директорът на ББИ не насочва дейността към текущата и ретроспективната библиографска регистрация на българската книжнина (вероятно поради малката ѝ популярност), а се стреми да развива дейности, които носят по-голяма известност в обществото, а чрез координационните библиотечни задачи – да има ръководна роля сред библиотеките в страната.

Разбира се, директорът на ББИ е в правото си да избира печеливша стратегия за общественото утвърждаване на Института. Но той прави няколко съществени опущения.

Преди всичко поемането на толкова много странични задачи при ограничения кадрови потенциал на ББИ се отразява неблагоприятно върху изпълнението на неговите основни задачи – текущата и ретроспективната национална библиография.

Наистина, ТНБ се издава редовно ежемесечно от ББИ, но не се разгръща в пълноценна съвременна информационна система, с диференцирани бюлетини, както това става в НБ след 1964 г. По отношение на ТНБ Институтът не изпълнява проектоплана, представен на научната сесия (1957 г.), въпреки че се посочват срокове за изработване на предметни показалци към Български книгопис и към Летопис на статиите, както и издаването на самостоятелни бюлетини за нотите, рецензиите, библиографските публикации, дисертациите.[10]

Въпреки извършените методологични проучвания, свързани с издаването на ретроспективни библиографии за Булгарика, за българските библиографски публикации, репертоарите (основна задача на ББИ) не заемат централно място в дейността на Института. Това означава да се сече клонът, върху който се седи.

Т. Боров преувеличава своята роля като библиотекар и библиограф. Не съумява обективно да види перспективното развитие на българското библиотечно дело и на националната библиотека – резултат на новото отношение на държавата в тази сфера. През 60-те години НБКМ вече поема и развива функциите, характерни за добре уредените национални библиотеки през втората половина на 20 в. Това обезсмисля паралелното изпълнение на тези задачи в ББИ с по-малък кадрови потенциал и в по-ограничени мащаби. Ненужното дублиране на редица дейности на две учреждения в една обща сграда не убягва от вниманието на ръководните държавни органи и се превръща в бумеранг за ББИ.

Т. Боров не е могъл да предвиди също, че през втората половина на 20 в. ЮНЕСКО и други сродни организации ще очакват от националните библиотеки да поемат основната отговорност по отношение на националната библиография. Стандартът на ЮНЕСКО, определящ типологията на националната библиотека, е категоричен – библиотека, която не подготвя ТНБ и ретроспективни библиографски указатели за националната си книжнина, не може да се нарича национална библиотека (461).

---

[8] Предвижда се ББИ да води централизиран международен книгообмен за нуждите на библиотеките; да извършва „справочно библиографско обслужване за българската наука, обществено-политическия и икономическия живот"; да подготвя сводни каталози и въз основа на тях „да прави изводи и предложения пред Министерския съвет за комплектуването на научните библиотеки с чуждестранна литература" и др.п.

[9] **Зотова**, Кр. Български библиографски институт. 1945–1955 г. С., Наука и изкуство, 1955. 95 с.

[10] **Перспективно** развитие на библиографското дело в НР България. Перспективен план, представен от ББИ и обсъден на сесията по библиотечно дело и библиография на 7 и 8 февр. 1957 г. – *Год*. ББИ за 1958 г., с. 330–340.

Поради тези и други причини от януари 1964 г. със закона за бюджета ББИ се обединява с НБКМ. Създаденият в структурата на Библиотеката „Център за национална библиография“[11] поема всички библиографски дейности, извършвани от ББИ.

НБКМ използва наследения от ББИ кадрови потенциал само за библиографски задачи. Така напр. от годишния отчет на ББИ за 1962 г. се вижда, че в ТНБ работят 14 сътрудници.[12] Докато през 70-те години в щата на НБКМ за разгърналата се текуща национална библиография са предвидени 3 пъти повече сътрудници.[13]

Кадровият потенциал на Центъра за национална библиография се увеличава съответно за довършване на „Репертоара на българската книга 1878–1944 г.“, за изпълнение на цялостната програма за репертоарите, както и за подготовка на специални и препоръчителни библиографии.

Без съмнение това е основна предпоставка за разширяване и усъвършенстване на извършваните в Центъра за национална библиография дейности. Подсилването и укрепването на кадровия потенциал свидетелства, че ръководството на НБКМ дава приоритет на регистрационната библиография – текуща и ретроспективна – благодарение на което се постигат неоспорими успехи.[14]

Но от дистанцията на времето трябва да се отчете, че без предварително извършената от ББИ научнотеоретична и практическа дейност НБКМ вероятно би постигнала по-бавно и с много повече лутания подготовката на библиографските репертоари и останалите библиографски дейности.

Заслуга на НБ е, че не пренебрегна, а доразви научно-методологичните проблеми на българската библиография, отнасящи се до ТНБ и другите видове библиографии.[15]

Научните и научноприложните постижения на българската библиография, разглеждани по-обстойно по-нататък в настоящия раздел, са резултат от усилията и на двете институции, на извършваната с любов „духоморна дейност“ на школуваните библиографи, работили в тях без прекъсване няколко десетилетия.

ТЕКУЩА НАЦИОНАЛНА БИБЛИОГРАФИЯ (ТНБ)

При опитите да се даде дефиниция на сложния и динамичен феномен „национална библиотека“ съществува безусловно единодушие по първата и основната нейна функция – пазител на националната книжнина и библиографското ѝ регистриране.

Когато Конвентът в Париж обявява кралската библиотека за национална библиотека на Франция и за първи път употребява този термин, не закъснява през 1811 г. да ѝ възложи с нормативен акт събирането и библиографската регистрация на новоизлезлите френски публикации. Както френската, така и всички новосъздадени национални библиотеки във всяка друга страна считат събирането, съхраняването и библиографирането на писменото културно наследство за свое основно задължение.

Обаче през 19 в. изпълнението на тази основна функция е твърде „вяло“. Националните библиотеки са по-скоро престижен музей, отколкото дееспособен библиографски център. В редица страни книгоиздателите са заинтересувани повече от осигуряване на своевременна информация за новите публикации и вземат в свои ръце библиографската ѝ регистрация.

Положението коренно се променя през втората половина на 20 в. Растящото с геометрична прогресия книгоиздаване и свързаните с това явления налагат както на отделните страни, така

[11] От 1964 до 1975 г. се нарича „Библиографски сектор“.

[12] В депозита и архива на печата – 6 души, в Български книгопис, Летопис на периодичния печат, Централна каталогизация и Статистика на печата – общо 8 души.

[13] Депозит и Архив на печата – 8, Библиография и статистика на книгата – 13; Библиография и статистика на периодичния печат – 4; Библиография на статиите – 14 (общо 39 щатни бройки).

[14] Вж. разделите „Текуща национална библиография“ и „Репертоари на българската книжнина“.

[15] Вж. „25-годишна научна дейност на НБКМ в областта на библиографията“.

и на международните организации (ЮНЕСКО, ИФЛА, ФИД) да търсят изход от създалата се ситуация, използвайки капацитета и възможностите на националната библиотека.

В библиотечните среди също назрява необходимостта от изясняването на някои теоретически и практически въпроси, свързани с преценяване възможностите на текущата национална библиография да участва в сложните информационни процеси.

За първи път ТНБ става обект на обсъждане на международна конференция в Париж, 1950 г. и на 21 сесия на ИФЛА в Брюксел (1955 г.). Последователно организираните от ЮНЕСКО симпозиуми през 50-те години за директорите на националните библиотеки (в Европа, Азия, Пацифика, Америка и Африка) обсъждат задачите, функциите и възможностите на националните библиотеки за адаптация към съвременните изисквания на нашия информационен век.

Виенският симпозиум (септ. 1958 г.) за европейските национални библиотеки определя като приоритетни и неподлежащи на дискусия следните основни задачи на националната библиотека:

„1. Да поддържа пълна колекция от националната книжнина, свързана най-пълно чрез закона за депозиране или чрез доброволен дар от авторите.

2. Да издава текущата национална библиография, както и публикации за страната или от автори на съответната страна, намиращи се в чужбина."

Приоритетно тези основни функции се посочват в резолюциите и на останалите организирани от ЮНЕСКО симпозиуми за директорите на националните библиотеки в другите континенти, както и в авторски публикации, изясняващи функциите на съвременната национална библиотека.[16]

Въз основа на международните форуми и на други проучвания, през 1970 г. ЮНЕСКО изработва стандарт (461), който гласи: „*Национални библиотеки са тези, които независимо от наименованието, са отговорни за запазване екземпляри от всички значими публикации, издадени в страната, и които функционират като „депозитна" библиотека по силата на закон или други уговорки. Те извършват и някои от следните функции: издават национална библиография... действат като национален библиографски център... Библиотеки, които носят наименованието „национална", но чийто функции не отговарят на горната дефиниция, не могат да бъдат отнесени към категорията на националните библиотеки*".

През втората половина на 20 в. интеграционните процеси както в науката, така и в книгоиздаването са безспорен факт, поради което цялостното текущо и ретроспективно библиографско покритие на книгоиздаването се преценява като основен компонент на „информационната индустрия". „Защото предназначението на националната библиография е „да даде по възможност най-бърза, най-пълна и най-обективна информация, разкривайки всички белези на регистрираните документи, като не се нагажда към определени категории потребители"(386а). Като се базира обикновено на законодателство за задължително депозиране на безплатни екземпляри, националната библиотека не само трябва да осигурява библиографска регистрация на цялата книжовна продукция, но и нейното съхраняване, което я превръща в уникална информационна и документационна банка данни за националната продукция от документи за всяка страна.

През втората половина на 20 в. редица държави проявяват интерес към потенциалните информационни възможности на най-голямата, вековна и сигурна държавна институция – националната библиотека – създавайки ѝ необходимите условия да модернизира и адаптира към съвременните изисквания националната библиография.

Глобализацията на науката и информацията в световен мащаб превърна ТНБ от национален в международен проблем. Все по-нарастващата необходимост от бърз и сигурен достъп до световните информационни ресурси поставя отново на дневен ред неосъществената идея на П. Отле и А. Лафонтен – да създадат в Международния институт по библиография (1895—1927 г.) пълен каталог на световната литература. Утопичната идея в началото на 20 в. се оказва реална и постижима цел след половин век.

През 60-те години Конгресната библиотека на САЩ реализира в практиката идеята чрез програмата „Кооперирано каталогиране" (Sharing Cataloging Programm). От всяка отделна страна LC получава печатни картички въз основа на съответната ТНБ. Чрез въвеждането им в печатния каталог на Конгресната библиотека с възможностите на новите технологии се създава

[16] Вж. раздел „Нови тенденции в развитието на националните библиотеки".

бърза и сигурна информация за издаваната световна книжовна продукция. Така концепцията за световна информационна библиографска система се оказа напълно приложима и реална, ако се изгражда върху добра текуща национална библиография във всяка отделна държава.

Използвайки идеята на LC, през 70-те години ЮНЕСКО поставя задачата – чрез усъвършенстване на библиографската и документационната база данни във всяка отделна страна – да създаде глобална световна информационна система с голямо значение за човечеството. За целта се пристъпва към подготовката и осъществяването на няколко взаимносвързани програми (NATIS, UBC, UAP).[17]

През 1974 г. в Париж се свиква междуправителствена конференция, посветена на програмата „Национална информационна система". Този форум обсъжда и приема проекта за „Универсален библиографски контрол" като основна предпоставка за създаване на световна система, изградена върху текущата библиографска регистрация в отделните страни.

Участниците в междуправителствената конференция се задължават да съдействат за реализирането на двете програми (NATIS и UBC) в съответните държави. От своя страна участниците задължават ЮНЕСКО и сродни международни организации да окажат всестранна финансова, техническа и други видове помощ за реализиране на програмата за универсален библиографски контрол. Така ТНБ получава признание на национално и на международно ниво.

През 1974 г., веднага след междуправителствената конференция за NATIS, ИФЛА пристъпва към подготовката на международен конгрес по проблемите на националната библиография,[18] който се провежда през 1977 г. в Париж.

Две години по-късно ЮНЕСКО одобрява „Ръководство за националните библиографски центрове и националната библиография".[19]

Програмата на ЮНЕСКО за „Универсален библиографски контрол" влияе и върху националната библиография в България, върху Центъра за национална библиография в НБКМ.

Предпоставки, създадени от българската държава, за развитието на българската ТНБ

Както в много други страни, така и в България до Втората световна война нашата текуща национална библиография не изпълнява предназначението си като съвременно средство за информация. Основните принципи, по които може да се оценяват нейните качества – пълно обхващане на новоиздадените публикации и редовното им регистриране – са компрометирани. Цели 7 години (1937–1944 г.) „Български книгопис" не е издаван.

За щастие първият назначен след 1944 г. директор на НБ Т. Боров има ясна програма какво предстои да се направи в тази насока. Още през 30-те години той критикува големите неуредици при издаването на ТНБ от НБ. В статията „Основната българска библиография"(48) и в програмната публикация „Защо ни е нужен български библиографски институт"(46) Т. Боров излага вижданията си какво трябва да се направи за българската ТНБ. Но предлаганата от него програма остава само на книга. Новосъздаденият библиографски институт не развива никаква дейност. Това е вторият безуспешен опит да се създаде библиографски институт[20] у нас, който да реанимира българската ТНБ. Редовното публикуване на „Български книгопис" не се реализира. Причината не е в липсата на организаторски качества и професионализъм на инициаторите, а в липсата на държавна подкрепа. Неслучайно ТНБ се нарича и държавна библиографска регистрация. Този род библиография може да се подготвя професионално и да се издава редовно не като частна инициатива, а като държавно мероприятие, което е осигурено финансово и кадрово. Историята на българската ТНБ изобилства с примери в подкрепа на това твърдение. През отделни периоди „Български книгопис" се подготвя от

---

[17] Вж. раздел „Нови тенденции в развитието на НБ...".

[18] Вж. „Национален библиографски център. Международни контакти".

[19] **Guide** lines for the national bibliographic agency and the national bibliography. Prep. by the IFLA Intern. Offire for UBC. Paris, 1979. 50, 20 p.

[20] През 1918 г. се основава Библиографски институт като обществено културно сдружение. Негов председател е Александър Балан, а в ръководството му влизат Ст. Чилингиров (директор на НБ), Ст. Аргиров (директор на УБ), проф. В. Златарски, д-р Н Михов, Никола Начев и др.

такива безспорни библиографски авторитети като д-р Н. Михов, Божан Ангелов, д-р Павел Орешков, които успяват временно да уредят редовното издаване на ТНБ, след което години наред „Български книгопис“ отново прекъсва да се издава. Това подкрепя твърдението, че този род библиография не може да бъде дело на отделни ентусиасти, а на планомерна държавна политика.

Едва след Втората световна война българската държава осигурява необходимите условия за редовното издаване и възходящото развитие на нашата текуща национална библиография.

Държавната политика по отношение на ТНБ намира отражение преди всичко в нормативната база, осигуряваща развитието ѝ. Усъвършенстваното законодателство[21] за безплатния депозит в България след 1945 г. безспорно доказва положителното отношение на социалистическата държава към НБ като цяло и особено към нейната основна функция – ТНБ. Това законодателство, отразено в два нормативни документа(204, 351) е признато като едно от най-добрите в света (476, 486). Чрез него се осигурява бързото и гарантирано депозиране в НБ на всяко българско печатно издание като условие за библиографската му регистрация.

Чрез нормативните документи от 1945 и 1976 г. българската държава щедро осигурява 20 безплатни депозитни екземпляра за НБ и за други големи библиотеки. Това дава възможност да се създаде неприкосновен Архив на българската книжнина[22] и същевременно на няколко места в страната да се изградят зонални библиотеки, разполагащи с пълен депозит на книжовната ни продукция. Така се гарантира опазването за идните поколения на българското книжовно наследство.

За отношението на българска държава към ТНБ може да се съди и по експедитивното публикуване на „Наредбата закон за депозиране на печатни произведения в народните библиотеки“ (16 май 1945 г.). Изминали са само осем месеца от Девети септември 1944 г. България е още във война, целият обществено-политически и икономически живот в държавата се реорганизира, необходими са нови нормативни документи за всички сфери, а се дава приоритет на този закон. Наистина той е основополагащ за ТНБ, но едва ли е с предимство в една разрушена и изтощена от войната страна, с коренно променящ се обществен строй.

Създаването на необходимия кадрови потенциал[23] за нуждите на ТНБ е също основна предпоставка за нормалното ѝ развитие. Въпреки че през разглеждания период държавата насочва основните средства за индустриализацията на страната, финансирането на ТНБ е многократно по-богато и по-щедро в сравнение с миналото. В предвоенния период за подготовката на „Български книгопис“ е имало 1–2 щатни „пазители“ (такова е наименованието на библиотекарите по това време). При това те са и неподготвени като библиографи.[24]

Съвършено друго е положението с кадрите през разглеждания период. Така напр. през 70-те години, когато ТНБ вече е една цялостно разгърната информационна система, в службите „Регистрационна библиография“ и „Депозит“ работят около 40 сътрудници. В посочената бройка не се включва техническият персонал на Печатницата, Книговезницата и Експедицията.

Въпреки затрудненията от финансов и пространствен характер, в НБ се създава една от най-добрите ведомствени печатни бази в София, без която прецизното издаване и разпространение по график на ТНБ би било немислимо и неосъществимо. В миналото НБ не разполага с печатна база.

Квалификацията на библиографските кадри е една от предпоставките за успешното развитие на ТНБ. През първите следвоенни години те се подготвят в „Стажантски курс“, работещ въз основа на специален правилник с много високи изисквания. През разглеждания период държавата създава специализирани учебни заведения (Държавен библиотекарски институт и Катедра по библиотекознание при СУ) и финансира провеждането на цяла система от квалификационни курсове.[25]

---

[21] Вж. раздел „Законодателство за безплатния депозит...“

[22] Вж. в настоящия раздел „Архив на българската книжнина“.

[23] Вж. в настоящия раздел „Кадрови потенциал“.

[24] В един доклад на Божан Ангелов, в който се дава обяснение за лошото състояние на Книгописа, той пише: „А как да върви работата гладко и успешно, когато работи един пазител 3–4 месеца и нищо не свърши, отиде си; работи втори 4–5 месеца, нищо не свърши и си отиде...“.

[25] Вж раздели „Предпоставка за развитието на НБ. Кадри“ и „Библиотека за библиотеките. Квалификационни мероприятия“.

Съгласно препоръките на междуправителствената конференция, проведена в Париж през 1974 г., българското правителство изработва своя държавна политика за създаване на национална информационна система (NATIS) чрез Постановление № 2 от 1970 г. и Постановление № 8 от 1972 г. И в двата нормативни документа, регламентиращи взаимодействието между библиотечната и информационната система, е отделено подобаващо място на ТНБ.

В структурата на НБ изпреварващо (преди препоръките на ЮНЕСКО и ИФЛА)(446) е създаден Център за библиографска информация.

През 60-те и 70-те години българската държава редовно осигурява средства за редовни международни контакти.[26] Ежегодните задгранични командировки на наши библиографи допринасят за проучване и внедряване на най-добрите постижения на ТНБ в други страни, за участие в международни форуми и контакти с най-добрите експерти, за сравнителен поглед върху състоянието на ТНБ другаде и у нас, за израстване на наши експерти и за откриване на нови хоризонти пред тях.

Не на последно място следва да се упомене създадената през този период единна библиотечна система[27] като решаващата предпоставка за развитието на ТНБ. Едва ли можем да си представим една добра ТНБ, която да се издава самоцелно, откъснато от нуждите и изискванията на библиотечната система. Благодарение на финансовата и всестранната държавна подкрепа след 1944 г. у нас бяха създадени добри общообразователни и научни библиотеки, обслужвани от професионално подготвени библиотекари и библиографи. Ползващи във всекидневната си работа всички степени на текущата национална библиография, те са заинтересовани от нейното прецизно и редовно издаване. Между Националния библиографски център и библиотечните работници в страната[28] се установява взаимовръзка и взаимодействие, които допринасят за възходящото развитие и на библиотечната, и на библиографската система.

Това са част от предпоставките, които социалистическата държава осигурява за развитието на българската ТНБ – от един нередовно издаван в миналото библиографически бюлетин, до цялостна съвременна информационна система. Трябва да се знае, че това е закономерно явление за всички страни от социалистическата общност, които имат големи постижения и възходяща линия на развитие на националните си библиографии. Но докато ТНБ в някои от тези страни е със заварени дълголетни традиции по отношение на правила за описание, класификационни схеми, принципи на подбор, нашата регистрационна библиография трябва да премине дълъг и труден период на лутане, дължащ се на липса на традиция и приемственост. Върху развитието ѝ слагат отпечатък субективните виждания на библиографите, пряко заети с издаването ѝ. Промяната в административно-организационното и научно ръководство на нашата ТНБ също дава отражение върху нейната периодизация.

Етапи в развитието на българската ТНБ. От 1945 до 1952 г. регистрационната ни библиография се развива в НБ съвместно с ББИ (до 1949 г. те са в едно учреждение).

От 1952 до 1964 г. издаването на ТНБ се възлага на ББИ.

След 1964 г. ТНБ отново се връща в НБ, след като ББИ прекратява самостоятелното си съществуване.

Кои са характерните моменти в развитието на нашата ТНБ през тези три условно обособени периода.

1945–1952 г. Периодът е основополагащ и плодотворен за развитието на българската регистрационна библиография.

Преди всичко се осигурява най-важната предпоставка за нейното издаване – законът[29] за безплатно депозиране на печатни произведения (1945 г.). Обособената служба „Депозит“ прави всичко възможно без пропуски и своевременно да доставя новоиздадената българска печатна продукция, въз основа на което се извършва библиографската ѝ регистрация.

---

[26] Вж. раздели „Международни контакти“ и „Международна дейност“.

[27] Вж. раздел „Библиотека за библиотеките“.

[28] Вж. раздел „Централна каталогизация“.

[29] Вж. раздел „Законодателство за задължителния депозит...“

За първи път в историята на ТНБ се осигурява нейното редовно издаване.[30]

Важен етап от усъвършенстването на българската ТНБ е диференцираното представяне на включения материал съобразно вида на документите.

През този период тя е свързана с нуждите на развиващите се с бързи темпове библиотеки. Описанията в Български книгопис са съобразени с изискванията на каталогизацията. Част от тиража се отпечатва от едната страна, за да може да се реже и лепи върху каталожни картички.

Разглеждайки този период от дистанцията на времето, се открояват и редица недъзи. Така напр. само в продължение на няколко години се преминава от азбучно-предметно към систематично подреждане на материала в Книгописа. Променят се и правилата за описание като следствие от промените в каталожните правила (264, 266).

Тези и други промени водят до непоследователност, недопустима за една добра национална библиография, за вярната статистика на книгоиздаването и каталожната практика в страната.

Неминуемите за този период слабости, дължащи се на липсата на утвърдена традиция и приемственост, не могат обаче да омаловажат голямото постижение – поставянето на българската национална библиография върху здрав фундамент и вярна насока за бъдещето ѝ развитие.

1952–1963 г. Вторият етап се свързва с прехвърлянето на регистрационната библиография към Българския библиографски институт. Административното разделяне на двете институции се извършва през 1949 г. по конюнктурни политически причини.

През 1953 г. Комитетът за култура разпределя сферите на дейности между НБ и ББИ.[31] Библиографията, вкл. ТНБ, се прехвърля към Института. Обосновката е, че в специализирания библиографски институт, необременен със задачите на една голяма библиотека, националната библиография ще се развива при много по-благоприятни условия.

В решението на Комитета за култура от 1953 г. за задачите на ББИ, раздел I, точка „ж" се предписва: *Да разшири и активизира регистрационната библиография, като подобри регистрацията на графичните и нотните издания; като издава редовно годишна сводка на периодичния печат от 1953 г.; като вземе всички мерки за своевременното издаване на Български книгопис и Летопис на периодичния печат; да започне издаването на каталожни фиши за книгите и статиите...*

От своя страна Дирекционният съвет на НБ отправя към ББИ следните препоръки и пожелания, свързани с Български книгопис:[32] *Да се подобри навременното му издаване. Да се подготвя годишна кумулация с подробен предметен указател. Периодичните издания да се дават само в последната книжка на БК, тъй като при досегашния начин на регистриране се губят. Да се има предвид Инструкцията за описване на книги в научните библиотеки.*

Оправда ли прехвърлянето на ТНБ в ББИ очакванията?

През този период ББИ бележи безспорни постижения при диференцираното библиографиране на печатните документи по вид (но не като самостоятелни бюлетини, а като раздели в БК).

Безспорно постижение през този период е започването на аналитична библиография за статиите от периодичния печат.[33] Летописът е голяма крачка напред в превръщането на ТНБ в съвременна информационна система.[34]

Едно от несъмнените постижения през този период (1952–1964 г.) е по-добрата на статистика, която се води за българската книжнина. От 1956 г. се обособява в самостоятелно издание, съобразено с изискванията на Държавното статистическо управление, а по-късно и с международните стандарти на ЮНЕСКО.[35]

---

[30] Вж. раздел „Български книгопис".

[31] *Год*. ББИ за 1952/53 г., с. 181–184.

[32] арх. ед. 992, л. 31.

[33] К. Калайджиева и Цв. Матеева, които по това време работят в отд. „Библиотеки" на Комитета за култура, продължително убеждават Т. Боров, че ББИ трябва да поеме издаването на аналитичната библиография за статиите, тъй като нашето библиотечно дело се развива с бързи темпове и нови изисквания.

[34] Вж. раздел „Летопис на статиите..."

[35] Вж. раздел „Статистика на българското книгоиздаване".

От 1955 г. ББИ пристъпва към централна каталогизация,[36] което е крупен успех за усъвършенстване на каталожните процеси в страната, както и за създаване на най-оперативната форма на текущата библиографска регистрация.

Но през този период ББИ не успява да създаде цялостна система от функционално свързани обособени библиографски бюлетини за отделните видове документи – обект на библиографска регистрация. Обратното – служебните и малоценни публикации отново се вливат в общия ред на регистрираните книги в Български книгопис, което е неблагоприятно за вярната статистика на нашето книгоиздаване и за каталожната практика. ББИ не пристъпва към годишни кумулации и към предметизация на Български книгопис и на Летописа, което снижава качеството на ТНБ.

Неоправдано за периода 1956–1964 г. библиографската регистрация на българския периодичен печат се преустановява.

Откъсването на Български книгопис от нуждите на библиотечното дело довежда до много формални промени, целящи да подобрят графичното оформление. Библиографското описание се отдалечава от каталожното. Официално се приема, че библиографията не е задължена да се съобразява с библиотечната практика. Тази тенденция се оказа погрешна, което бе доказано от международната програма на ЮНЕСКО през 70-те години. Тя противоречи и на практиката в нашата страна през първите следвоенни години, когато българската ТНБ е тясно свързана със задачите на библиотеките.

Отдалечаването на библиографската от библиотечната практика създава големи практически трудности и при централната каталогизация. Поради разликата в описанието, въведено в Книгописа, се налага да се прави отделно каталожно описание и отделен набор в печатницата за централно отпечатваните каталожни картички. Това довежда до претоварване на печатната база, до излишно изразходване на средства и персонал. Каталожните картички достигат до библиотеките със закъснение, те губят от информационната си стойност и до голяма степен компрометират централната каталогизация.

През този период ръководството на ББИ не осигурява единно и последователно организационно-методическо ръководство, за което свидетелстват честите промени в Български книгопис. Така напр. се правят неколкократни промени (1956, 1961, 1962) в използваната класификационна схема. Сменящите се ръководители на Книгописа оставят своя отпечатък върху него съобразно библиографската школа, към която имат предпочитание. Безспорно честите промени са голяма слабост на ТНБ през този период, защото, както справедливо констатира Кр. Зотова, *другото име на библиографията е традиция. Тя е иманентна на същността ѝ. В нея всяко ново явление трябва да бъде усъвършенстване на вече създаденото, а не неговото пълно отрицание*.

Едва в началото на 60-те години се слага край на честите промени и лутания, след като за модел на българската ТНБ се приема теорията и практиката на Всесъюзната книжна палата, която за щастие е развила до съвършенство ТНБ като цялостна информационна система.

Надеждата, че ББИ ще развие ТНБ приоритетно и възходящо като цялостна система от диференцирани бюлетини и ще осигури единни научни принципи, не се оправдава напълно. Обяснението трябва да се търси в обстоятелството, че през този период ББИ поставя в центъра на своята дейност не ТНБ, а редица други изяви с по-широк обществен резонанс. Вниманието на ББИ е насочено и към подготовката на репертоарите на българските книги и периодични издания, към специални и препоръчителни библиографии, към реклама. ТНБ, която е база за всички останали библиографски изяви, за съжаление е оставена от ръководството на ББИ на втори план.

Периодът след 1964 г. През януари 1964 г. Министерство на културата обединява бюджетите на ББИ и НБКМ, като по този начин слива двете институции.

На българската национална библиотека отново се възлага издаването на ТНБ, което тя (НБ) традиционно е вършила от основаването си до 1952 г. Обединението не е случайно, тъй като редица служби ненужно се дублират, а очакванията за разцвета на ТНБ в ББИ не се оправдават. Освен това в международната практика през втората половина на 20 в. ТНБ е основно и неоспоримо задължение на националните библиотеки. Самостоятелни библиографски институти извън националната библиотека са необходими само в многонационални държави с федеративно устройство.

[36] Вж. раздел „Централната каталогизация“.

Обединяването на ББИ с НБ се оказа разумно държавно решение, което не само че не възпрепятства, но решително допринесе за развитието на българската регистрационна библиография в една цялостна информационна система, годна да задоволи повишените потребности на библиотечното дело и изискванията на нашата наука и култура.

Ръководството на НБ след 1964 г. пое националната библиография като своя приоритетна задача.

В структурата на Библиотеката се обособява самостоятелен Библиографски сектор, а от 1975 г. Център за национална библиография. Ръководителят на Центъра за библиографска информация получава статут на заместник-директор, което му дава възможност да отстоява предпоставките за развитието на българската национална библиография, да има реална представа за относителния ѝ дял в цялостната дейност на НБКМ. Същевременно ръководителят на Центъра оглавява научната секция по библиография, като по този начин се съчетават теоретичните разработки с практическата библиографска дейност.

Възстановява се прекъснатата връзка на ТНБ с библиотеките. Като научнометодичен център, съдействащ за развитието на библиотечната система, НБКМ се стреми към мултипликационен ефект от извършваните в центъра дейности. ТНБ осмисля цялостната си дейност през призмата на библиотечната практика. Качеството на Български книгопис се разглежда неколкократно на библиотечни съвещания. Преките контакти и обратната връзка, създадени с ползвателите на ТНБ, дават резултати, които особено осезателно се отразяват на централната каталогизация. Тъй като тази дейност е с огромен мултипликационен ефект за библиотечната система в нашата страна, се налага тук да бъде разгледана по-обстойно.

Централната каталогизация е средство за висок коефициент на използваемост на ТНБ. Своевременното изпращане на отпечатаните картички на библиотеките-абонати, почти едновременно с появяването на новоиздадената литература в книготърговската мрежа, е най-бързата форма за информация на ТНБ. Рационализира се трудът на библиотечните работници при подготовката с малко усилия на изрядни каталози, установява се единство в каталожната практика на библиотечната система.

Централната каталогизация изисква висока организираност и професионално майсторство. Ако се допуска голям интервал между новоиздадените книги и изпращането на отпечатаните каталожни картички, ако описанията не са на високо професионално ниво, тази дейност се компрометира и се самоликвидира.

В България са правени няколко несполучливи опити за централна каталогизация (43).

През 1952–1959 г. успоредно с предстоящото възстановяване на своите опожарени през войната каталози НБ отпечатва каталожни картички, предназначени за народните библиотеки в Пловдив и Търново, за градските библиотеки в Шумен и Варна, за Университетската библиотека – София и за репертоара на българските книги до 1944 г. Общият тираж е 40. Това е навременна и крайно необходима помощ за неорганизираните фондове и лошите каталози на старите библиотеки, получавали депозитни екземпляри.

През 1952 г. Комитетът за култура възлага на ББИ да започне централна каталогизация за новоиздаваните книги. Към реализирането ѝ се пристъпва в края на 1955 г. Междувременно обаче библиографското описание се е отдалечило от каталожното, поради което се налага да се прави нов набор, вместо да се използва този на Български книгопис.

През 1964 г. централната каталогизация се поема от НБ. Описанията в Български книгопис претърпяват развитие.[37] През 1966 г. започва процес на доближаване на библиотечното и библиографското описание, като през 1969 г. се достига до пълно уеднаквяване. Международната теория и практика през 70-те години потвърди правилността на тази тенденция – единните международни стандарти, които важат едновременно за библиографското и за каталожното описание. Почти едновременно те се адаптират в България, и се използват при централната каталогизация.

Описанията, използвани в Български книгопис и за централната каталогизация, са на много високо професионално ниво. За идентифициране на всяко издание Центърът за библиографска информация поддържа връзка с издателства, с Института по български език,

[37] **Зотова**, Кр. Постижения на библиографската стандартизация в България. – *Библиотекар*, 1976, № 2, с. 34–36.

със Съюза на преводачите и с други институции, за да доуточни правилната транскрипция, псевдоними, непълни данни в имената на участниците в съответното издание (автори, редактори, илюстратори, колективни издатели). Подготвят се много препратки. При средно годишно 3200–3300 библиографски единици, включени в Книгописа (300 книги, 100 албума и 150 нотни издания), за централната каталогизация се подготвят средно 6500 описания. Това увеличава справочните функции на каталозите, спестява усилията на стотици каталогизатори в страната.

Поставянето на няколко индекса в централно отпечатваните каталожни картички дава възможност да бъдат използвани за няколко вида каталози и картотеки.

Оперативността при издаването на печатните каталожни картички и своевременното им доставяне на абонатите е от изключително значение. От това зависи дали централната каталогизация изпълнява своето предназначение. Кр. Зотова информира: *Направено е твърде много за съкращаването на интервала от депозирането на книгите до получаването на фиша в най-кратък срок. Обработването на книгите се извършва всекидневно. Изготвянето на оригиналите на описанията на седмичния депозит трае 5 дни, а отпечатването в пълен тираж, изготвянето на комплектите и експедирането им – една седмица. Доставянето на абонатите е в зависимост и от бързината на пощенските услуги. Така че от момента на депозирането на книгата в Народната библиотека до получаването на печатния фиш интервалът е 15-20 дни. Тези срокове задоволяват нуждите на библиотеките. С такава оперативност могат да се похвалят малко страни в света*.

Ежеседмично централно отпечатваните каталожни картички се изпращат и на най-големите световни библиотеки: Конгресната библиотека на САЩ, Британската библиотека, ГБИЛ – Москва, Ню-Йоркската публична библиотека. Средно годишно в чужбина се изпращат 60 000 отпечатани картички. Описанията за българските книги се включват в печатните каталози на Конгресната и на Британската библиотека, включват се в световните машинночитаеми информационни масиви още през 70-те години.

Успехът и ефективността на централната каталогизация личи и от нейната използваемост. Така напр. докато тази дейност се извършва от ББИ, през 1963 г. на 212 абонати се изпращат 480 комплекта в тираж 2 313 000 (370). През 70-те години НБ изпраща на 500 абоната в 1120 абонамента 5 809 000 централно отпечатани каталожни картички (191). Тези абонаменти са предназначени за по-големите библиотеки.

През 70-те години извършваната от НБ централна каталогизация е многостранна и обемна. Средно годишно се отпечатват около 10 милиона печатни картички: 5 800 000 са въз основа на описанията в Български книгопис; 2 300 000 са въз основа описанията на „Нови книги“ и 2 милиона – за статии от периодиката.

Това е една от основните дейности, допринасящи за организирането на единна, ефективна, съвременна библиотечна система в България. Също по думите на Кр. Зотова „с нарастването на информационните функции на ТНБ, печатните каталожни картички се превръщат в най-динамичното звено от нейната система“. Те изпълняват ролята на сигнална информация.

След 1964 г. в НБ се преодолява различието и допусканата непоследователност при издаването на ТНБ. Последователно се изработват научни принципи при селекцията на включваните документи.

През 1966 г. Кр. Зотова подготвя *инструкции за подбора* в Български книгопис (139) и в Летописа (140). Подготвят се и правила за библиографско описание на статии (273). През 70-те години се създават поредици от стандарти за издателското оформление на предстоящи за публикуване книги (22), пълно и унифицирано описание въз основа на новите стандарти (23, 25, 27, 31), съобразени с международните стандарти.

Функционално свързаните в една система бюлетини на ТНБ се подготвят по единна методика, структура, разположение на материала, единна система на помощни показалци, разкриващи възможно най-голям брой белези на книжовната ни продукция. През този период НБ осигурява бързо, точно и прецизно издаване на всички издания на ТНБ. Графикът за публикуването им се спазва като неписан закон от всички взаимносвързани служби и звена.

Извънбюджетната сметка, в която се набират суми от абонаментите за централно отпечатваните каталожни картички, бюлетини на ТНБ и други библиотечни издания, дава възможност за по-гъвкаво боравене с необходимите средства за закупуване на консумативни материали и заплати на техническия персонал в полиграфическата база.

Добрата организация от горе до долу създава условия за изграждане на българската ТНБ като съвременна информационна система, получила международно признание.

Кадрови потенциал. Разбира се, без необходимото кадрово осигуряване и при най-добро желание не е възможно държавната библиографска регистрация да се развива успешно. От своя страна личните качества на българските библиографи допринасят за нейното усъвършенстване. Следвоенната генерация библиографи си постави високопатриотичната задача да издигнат нашата ТНБ до нивото на най-добрите постижения в тази област. Приносът им има още по-голяма стройност, като се вземе предвид, че НБ не завари школа от подготвени библиографи.

Върху ТНБ в следвоенния период оказват влияние нейните първи ръководители. Ценко Цветанов се стреми да свърже националната библиография с нуждите на библиотечното дело, докато Хр. Тренков[38] има елитарни виждания и внася редица подобрения от формален характер за усъвършенстването ѝ. Стефан Кънчев[39] и Кремена Зотова възприемат изпитаната съветска школа. Въпреки различията във възгледите на отделните ръководители, които водят до непоследователност и промени,[40] ТНБ бележи постоянен възход, защото не е дело на отделни личности, а на цяла генерация библиографи.

За възходящото развитие на ТНБ допринася сполучливият избор на нейния дългогодишен ръководител Кремена Зотова,[41] съчетаваща дълбока теоретична мисъл с умението последователно да реализира една цялостна амбициозна програма. Ръководството на НБ допринася за издигането ѝ като експерт чрез многобройни задгранични командировки като представител на НБКМ в международни форуми.[42]

В Националния библиографски център на НБКМ работи ръководен екип от предани и всеотдайни професионалисти, които организират поточната производствена линия на всеки един от бюлетините на ТНБ. Станка Недялкова, Вяра Чешмеджиева, Зорница Петкова, Анастасия Лютова, Димитър Бошнаков са не само организатори, а и работохолици, даващи пример на младите с прецизната си работа като библиографи.

Ръководители като Диана Икономова и Иван Фурнаджиев осигуряват редовното и своевременно депозиране на българската книжовна продукция. Текущото и ретроспективното библиографско издаване на „Булгарика“ се осигурява от известните библиографи проф. Веселин Трайков, Цветана Ангелова, Йота Данчева, Михаил Лазаров, Надежда Кукудова. С висок професионализъм те продължават делото на акад. Никола Михов, като от частен почин го превръщат във важен сектор на държавната библиографска регистрация.

Междувременно израства млада генерация библиографи (Татяна Атанасова, Милка Тодорова, Гергана Ванчурова, Йонка Шопова, Стефка Пенчева, Бойка Влахова, Олга Шулева, Петруна Пекова, Кирил Ставрев, Хр. Събев). Техният многогодишен, прецизен, последователен, безшумен, високосъзнателен труд е вграден в българската ТНБ.

---

[38] **Христо Тренков**. Роден през 1912 г. в Шумен. Завършва Американския колеж в София и юридическия факултет на СУ. Специализира правни и икономически науки в Париж, Хага, Лондон. 1933/1934 г. специализира библиотечно дело в СУ. През 1942 г. защитава докторат. До 1944 г. работи във Външно министерство. От 1948 г. постъпва в ББИ като старши уредник, а от 1955 г. е ст.н.с. I. степен. Завежда стажанския курс (до май 1949 г.), ръководи ТНБ (1950–1955 г.), научен секретар на ББИ (1955–1957 г.). След 1964 г. работи върху справочната сбирка на НБ и подготвя изданието „Пътеводител по литературата в НБКМ“(348). Има над 400 публикации. Умира преждевременно през 1971 г.

За него: *Библиотекар*, 1971, № 11, с. 48.

[39] **Стефан Кънчев**. Роден 1931 г. в с. Сашево, Великотърновско. Завършва СУ. От 1960 г. до 1975 г. е н.с. библиограф, пряко ангажиран с изработването и теоретическите проблеми на текущата и ретроспективната национална библиография. От 1975 до 1990 г. е директор на Университетската библиотека. Скоропостижно умира през 1990 г., огорчен от несправедливо отношение към него.

[40] Вж. раздел „Български книгопис“.

[41] Повече за Кр. Зотова вж. раздел „Ръководители на НБ 1944–1978 г.“

[42] Кр. Зотова е командирована за проучване на съветския опит в Москва (1967, 1970, 1972 г.). За участие в библиографската комисия към Съвета на директорите на националните библиотеки от соц. общност и като член на експертна група, подготвяща документи за UBC: Варшава (1970), Лайпциг (1974), Варшава (1975), Мартин (1975), Варшава (1979 и 1980 г.). За участие в сесии на ИФЛА и ЮНЕСКО – Москва (1974), Брюксел и Париж (1977). За участие в работата на МЦНТИ по програмата АСРПИ – Москва (1973, 1974, 1978 г.) и др.

Това е един дисциплиниран и мотивиран колектив, в който не могат да виреят ленивци и некадърници. Ръководството на НБ, познавайки напрежението и свръхнатовареността в този колектив, се стреми да осигури нови щатни сътрудници, необходими за всяко предстоящо разширение и усъвършенстване на НТБ.

Международните контакти и сътрудничество са също един от факторите за възхода на българската ТНБ. Както вече бе споменато, нашата държавна регистрационна библиография се развива предимно под влияние на съветската школа, която според Зотова, е една от най-добрите в света (120). Творческото приложение на дългогодишния опит на Всесъюзната книжна палата изиграва решаваща роля за изграждането ѝ като напълно завършена съвременна информационна система, годна да участва като равностоен партньор в националното и международното библиографско сътрудничество. Ръководството на НБ създава възможности за преки контакти между българските и съветските библиографи чрез ежегодни командировки в Москва.

През 70-те години международните ни контакти се разширяват чрез редовно участие и в специализираната библиографска секция на ИФЛА. Ръководителят на нашия Национален библиографски център има възможност да следи становищата и препоръките на международните организации (ИФЛА, ЮНЕСКО, FID), които по това време придават на ТНБ ново значение. Възлагат се големи надежди, че националните регистрационни библиографии на отделните страни ще са компонентите за изграждане на глобална информационна система. Във връзка с това се пристъпва към организирането и реализирането на програмата „Универсален библиографски контрол".

През 1974 г. ИФЛА създава Международно бюро за UBC със седалище в Британската библиотека – Лондон. Учредява се и ръководен комитет (Steering Committee), в който влизат представители на ЮНЕСКО, FID и ISO. На библиографската секция към ИФЛА и на експертни групи се възлага да подготвят документи, необходими за провеждането на предстоящия междуправителствен конгрес, посветен на регистрационната библиография и на Универсалния библиографски контрол.

От 1967 г. ръководството на Библиографската секция при ИФЛА е в ръцете на експерти от социалистическите страни. Нейният секретар Г. Помасъл, заместник-директор на Deutsche Bücherei – Лайпциг, пренася разработването на редица основни документи, свързани с UBC, в библиографската комисия към Съвета на директорите на националните библиотеки от социалистическата общност. Тъй като социалистическите страни имат отлично организирани текущи национални библиографии, те разполагат и с библиографи-експерти, които имат какво да кажат и да допринесат за световната теория и практика в тази сфера. Създава се екип,[43] който ентусиазирано се заема с предконгресната подготовка. Директорите на националните библиотеки от социалистическите страни осигуряват редовното им командироване на предварителните съвещания,[44] както и финансирането на някои от проектите. Дейността на двете библиографски комисии (към ИФЛА и към Съвета на директорите на националните библиотеки от социалистическата общност) е взаимосвързана и е един добър пример за взаимодействие на регионално и международно ниво.

Още през първата година (1968 г.) библиографската секция си поставя за задача да установи състоянието на ТНБ в света чрез провеждане на анкета. Въз основа на събраните сведения Г. Помасл изработва „Синоптични таблици за ТНБ"(493) и обзор на издаваните ТНБ в 45 страни (484). В продължение на няколко години експертна група от библиографи на социалистическите страни подготвя изследвания върху типологията на документите (497), които са обект на ТНБ, както и редица други разработки. Представителят на българската национална библиотека Кр. Зотова е изключително активна в експертната група, подготвяща документи за предстоящия конгрес в Париж. Тя представя за обсъждане поредица работни документи: „ТНБ в България – състояние и проблеми"(387, 497, 498) (Лайпциг, 1974 г.); „Фасетна класификация на документи"(489) (Варшава, 1975 г.); „Моделираща функция на националната библиография"(315) и „Функция и общи принципи при регистрацията на ТНБ" (Варшава, 1975 г.).

[43] Майо-Зак (СССР), Бергман (ГДР), Цибулски (Полша), Ришко (Чехословакия) и Кр. Зотова (България).

[44] Лайпциг (1974), Варшава (1975), Мартин (1976), Будапеща (1977).

На самия конгрес, организиран от ЮНЕСКО (Париж, 1977 г.), Кр. Зотова изнася доклад за регистрацията на статиите в ТНБ (492).

Междуправителственият конгрес в Париж донася голямо разочарование на социалистическата експертна група, която се оказва в авангардна позиция. Изхождайки от отличното състояние на ТНБ в социалистическите страни, те влагат своя висок професионализъм за подготовката на документи, чрез които вярват, че ще усъвършенстват и унифицират ТНБ в света. Но самият факт, че само 45 страни се отзовават на анкетата за ТНБ, говори за нивото на държавната библиографска регистрация в останалите страни. Светът не е готов за глобална библиографска регистрация на световната книжна продукция във всичките ѝ разновидности.

Ръководителят на българския Център за национална библиография Кр. Зотова своевременно вижда действителността и я отразява в аналитичната си статия „Универсалният библиографски контрол и ТНБ“(128). Тя е показателна за израстването ѝ като автор с глобално теоретично мислене, виждащ ясно различията и пречките за осъществяване на универсален библиографски контрол.

Като резултат от международното ѝ участие е и нейният аналитичен научен труд „Оптимальная модель ТНБ“(388), който е противовес на прагматичното стеснено виждане, проявено на Конгреса за националната библиография в Париж (1977 г.). Трудът „Оптимальная модель ТНБ“ се базира на достиженията, постигнати от ТНБ в България и в социалистическата общност.

Силната страна и практическата полза на програмата UBC е в унифицирането на библиотечно-библиографското описание чрез подготовката на международни стандарти и предмашинен формат за автоматизация. Българските специалисти непосредствено следят изработването им. Незабавно междуведомствената комисия към НБ се заема с подготовката и внедряването на български стандарти, които са в унисон с международните (22–32).

През разглеждания период НБЦ на НБКМ сътрудничи на международния център за регистрация на серийни издания (Париж). Редовно изпраща данни за статистиката на книгоиздаването, библиография на библиографиите, Jndex Translationum и други издания на ЮНЕСКО.

Без каквото и да е преувеличение може да се констатира, че през разглеждания период нашата страна участва в международното библиографско сътрудничество равнопоставено и достойно.

При сравнителния анализ, който експерти на ИФЛА подготвят във връзка с програмата UBC (473, 484), България е между първите няколко страни, притежаващи една от най-съвършените текущи национални библиографии по обхват, диференцирано представяне на материала, редовно и бързо издаване.

Структура на българската текуща национална библиография

След като преминава в НБ, текущата национална библиография планомерно подобрява и разширява своята структура като информационна система, включваща различни типове документи. От ББИ като наследство се получават три бюлетина: ежемесечно издавания „Български книгопис“, „Летопис на периодичния печат“ и „Български музикален книгопис“ (последният е преустановен като неуспешно издание).

След преминаването в НБ, текущата национална библиография вече се издава в 8 серии, в които влизат 11 текущи бюлетина и указателя. Диференциацията на различните видове библиографски бюлетини започва още през 1964 г. чрез годишния указател за Bulgarica (207, сер. 7),[45] а през 1965 г. – за периодичните издания (207, сер. 4).[46] В началото на 70-те години в отделен библиографски бюлетин се регистрират грамофонни плочи (207, сер. 3),[47] а Летописът на статиите от периодичния печат се разделя в две отделни поредици – за списания (207, сер. 5)[48] и за вестници (207 сер. 6).[49]

Общо в 11 текущи бюлетина се библиографират книги, ноти, графика, карти, служебни

[45] **България** в чуждата литература. Библ. указател (за 1964). 1966 – .

[46] **Български** периодичен печат. Библ. указател за вестници, списания...

[47] **Български** грамофонни плочи. Годишен указател (за 1972). 1974 – .

[48] **Летопис** на статиите от българските списания и сборници. Двуседмичен библиографски бюлетин (за 1972). 1972 – .

[49] **Летопис** на статиите от българските весници. Месечен библиографски бюлетин (за 1972). 1972 – .

публикации, дисертации, статии от списания и периодични сборници, статии от вестници (подборно), булгарика. В това число влизат ежегодни указатели: за периодичните издания, за библиографски публикации (207, сер. 8),[50] за грамофонни плочи и касети (207, сер. 3). От 1969 г. се подготвят годишни кумулации на Български книгопис (207, сер. 1),[51] на българските дисертации (207, сер. 2),[52] на България в чуждата литература (207, сер. 7).[53]

Ежегодно през 70-те години българската ТНБ издава 91 отделни книжки, обхващащи диференцирано цялата новопубликувана българска книжнина. Те включват ежегодно около 40 000 библиографски описания.

В публикацията „Оптимальная модель ТНБ“ Кр. Зотова дава подробни характеристики на изпълняваните от съвременната текуща национална библиография многобройни функции:

- документираща, с която се удостоверява действителното съществуване на даден документ и възможността документът да бъде намерен, тъй като ТНБ се съчетава с архив на националната книжнина;
- информационна – даваща възможно най-бързата информация на национално и на международно ниво за новоиздадени документи;
- статистическа – предоставяща данни и анализираща издателската продукция, както в дадена страна, така и в световен мащаб;
- културно-историческа – отразяваща процесите на развитие на книгоиздаването като съществена част от националната култура, както и участието на отделните автори в този процес;
- оценъчна – включваща или отсяваща документите, съобразно тяхната значимост за информационните ресурси;
- моделираща функция, която представя диференцирано потоците от документи, съобразно тяхното подобие и различие в отделните информационни масиви според основните им типологични белези.

Всяка от тези функции е обект на обстойно разглеждане в труда на Кр. Зотова, но излиза извън рамките на настоящото проучване. Ще се спрем обаче по-обстойно на структурата на ТНБ, на типовете документи, които са обект на нейната регистрация и са свързани с моделиращата функция на ТНБ.

Структурата на съвременната текуща национална библиография, определянето на типовете документи, които трябва да бъдат обект на регистрирането ѝ, представлява съществен интерес от национална и от международна гледна точка.

За първи път типовете документи, които е необходимо да се регистрират в ТНБ, се обсъждат на международната конференция, разглеждаща подобряване на библиографските служби (Париж, 1950 г.).[54] В документите, подлежащи на регистрация се включват книги и брошури; дисертации и официални издания; подбрани статии от периодичния печат; карти и атласи; музикални произведения; аудиовизуални материали; непубликувани научни съобщения; вестници и списания. Конференцията определя и основните принципи, върху които трябва да се изгражда ТНБ: „първо – трябва да обхваща изданията по държавно-териториален белег; второ – да обхваща всички видове документи, вкл. аудиовизуалните и непубликуваните научни изследвания; трето – всички документи в ТНБ трябва да се регистрират по специфичните им белези и четвърто – универсалната аналитична библиография за статиите трябва да бъде подборна“(388).

През 1954 г. по поръчение на ЮНЕСКО К. Ларсен подготвя ръководство за националните библиографски центрове (469). В него се предвижда те да обхващат в ТНБ всички видове издания, посочени на Парижката конференция (1950 г.). Препоръчва се различните категории издания да се представят диференцирано и да се отсяват онези, които нямат трайна стойност.

Българските библиографи внимателно следят международните становища, свързани със

---

[50] **Библиография** на българската библиография. Годишен указател за 1963. 1965.

[51] **Български** книгопис. Общ годишен указател за български книги, нотни, графични и картографски издания (за 1969). 1970.

[52] **Български** дисертации. Общ годишен указател (за 1973). 1974.

[53] **България** в чуждата литература. Общ годишен указател (за 1978). 1980.

[54] **Comte** – rendu de la Conference sur l'amelioration des services bibliographiques. Paris. 7–10 nov. 1950. Paris. UNESCO, 1950. 27 p.

структурата на ТНБ. Но решаващо влияние за обхвата и за диференцираното представяне на документите ни оказва съветската регистрационна библиография.

В края на 70-те години проблемът за структурата на ТНБ (т.е. за категорията документи, които тя задължително трябва да регистрира) става особено актуален във връзка с програмата „Универсален библиографски контрол".

На 39 сесия на ИФЛА (1973 г.) докладът на М. Лайн (473) предлага примерен модел за обхвата на ТНБ. Според него се предвиждат три групи: задължителни,[55] желателни[56] и полезни публикации[57]. Някои категории издания изобщо не трябва да се регистрират в ТНБ (напр. преиздания, листовки, плакати и др.). В това число той включва и статиите, тъй като според него те са обект за регистрация на специалните информационни служби. Това категоризиране е твърде спорно и е крачка назад в сравнение с препоръките на Парижката конференция (1950 г.) и на ЮНЕСКО (1954 г.).

Самият междуправителствен конгрес за ТНБ (Париж, 1977) изненадващо предлага много принизен критерий за структурата на ТНБ – да включва минимум документи (монографии, официални публикации и новоиздадени периодични издания). За регистрирането на всички други документи се дава свобода на избор на националните библиографски центрове. *Те имат право да решават, във връзка със своята политика, какъв трябва да бъде обхватът на националната библиография – дали трябва да включва всички документи... – или ако е необходима селекция, каква трябва да бъде базата за извършването на подбора* (459).

Като се има предвид амбициозната цел, която поставя програмата „Универсален библиографски контрол" – да обхваща възможно най-пълно световната книжовна продукция – препоръките на този конгрес (Париж, 1977 г.) са далеч от поставената цел, защото, както е известно, монографичната литература през втората половина на 20 в. не е носител на най-новата и най-бързата информация.

Въпреки че в препоръките на Конгреса (Париж 1977 г.) не се поставя изискването за изграждането на ТНБ като система от различни органи според типа на документите, все пак в основния доклад се отбелязва, че едно диференцирано регистриране, било в самостоятелни части, било в отделни издания, представлява голямо предимство за потребителите, към които се стремят голяма част от съществуващите национални библиографски центрове. Като пример за ТНБ със създадена серия от отделни бюлетини за различни типове документи в доклада се посочва България.

Добре разгърнатата информационна система на българската ТНБ – от текущи бюлетини, съчетани с годишни кумулации, и по-рано е получавала висока международна оценка (473). През 1973 г. България е включена между 12-те страни, притежаваща усъвършенствана структура на своята национална библиография. В „Синоптичните таблици" (493), предоставящи обзор за състоянието на ТНБ в света, България също е на едно от първите места „по диференцирано представяне на всички документи в максимално голям брой информационни масиви според основните типологични белези на документите. Общо в българската национална библиография има 28 подмасива. Това дава възможност за бърз достъп до различните видове документи в зависимост от конкретните нужди на различните категории потребители", констатира Кр. Зотова в „Оптимален модел на ТНБ". Разбира се, не е необходимо да се издават отделни бюлетини за всеки от тези 28 подмасива, когато обемът им е малък. Установената структура от 8 серии в 11 бюлетина напълно отговаря на потоците документи и на количеството им в нашето книгоиздаване. По брой на диференцираните бюлетини за различните видове издания българската ТНБ е след съветската (с 11 издания) и след Чехословакия, Унгария и Югославия (всяка с по 9 бюлетина).

Структурата на българската ТНБ включва следните серии:

Серия 1 – в която на всеки две седмици (26 книжки) се регистрират в самостоятелни раздели – за една година около 3300 книги, 150 нотни издания, 150 графически издания, 50 картографски

[55] Монографии, периодични издания, официални публикации, нотни издания, атласи и карти.

[56] Годишници, стандарти, доклади, дисертации, гравюри и снимки, филми и звукозаписи.

[57] Търговска литература, ефимерна литература, диапозитиви, чуждестранни издания, отнасящи се за дадена страна.

издания и 100 нови периодични издания. След 1969 г. се кумулират в общ годишен указател;

Серия 2 – в която месечно се регистрират в самостоятелни раздели – за една година около 2100 служебни издания, 100 издания за слепи и 1300 дисертации (включително автореферати на дисертации). След 1973 г. се издава общ годишен указател за дисертациите;

Серия 3 – в която годишно се регистрират в самостоятелни раздели около 200 грамофонни плочи със записи на музика и със записи на говор;

Серия 4 – в която годишно се регистрират в самостоятелни раздели около 1500 периодични издания (вестници, списания, бюлетини, периодични сборници). Вестниците освен това се представят и в следните 4 групи: централни вестници, окръжни вестници, низови вестници и единични листове;

Серия 5 – в която на всеки две седмици (26 книжки) се регистрират в самостоятелни раздели – за една година около 18 000 статии от списания и сборници и 1700 рецензии, публикувани в списания и вестници;

Серия 6 – в която месечно се регистрират статии от вестници (около 8000 годишно);

Серия 7 – в която тримесечно се регистрират в самостоятелни раздели литература за България, публикации на български автори и книги на български език, издадени в чужбина (около 1400 годишно);

Серия 8 – в която годишно се регистрират около 1100 български библиографски публикации.

Текущите бюлетини на тези 8 серии, заедно с кумулациите, образуват взаимосвързана система.

Развитието на тази цялостна информационна система във възходяща линия е свързано с усъвършенстването на отделните нейни компоненти – бюлетините за различните видове издания, поради което по-долу се проследява развитието на някои от тях.

„Български книгопис“ е основното, емблематично издание на българската ТНБ. Докато по отношение на другите видове публикации в международната библиографска теория и практика има различни становища, дори различия, то държавната библиографска регистрация на монографичната литература се счита за основно безспорно задължение на всяка ТНБ.

Редовното и качествено библиографско обхващане на новоиздадените книги във всяка отделна страна е обект на обсъждане на редица международни форуми през втората половина на 20 в. Както вече неколкократно бе упоменато, много големи надежди за международно библиографско регистриране на издаваната в света книжовна продукция се възлага на програмата „Универсален библиографски контрол“. Тази програма разчита на добре организирана ТНБ за книгите във всяка отделна страна.

Какво е състоянието на държавната библиографска регистрация за книгите в България? Началото ѝ е поставено още през 1897 г. заедно с регламентиране на Закона за депозита. Българската ТНБ е една от най-старите в Европа.

Първоначалното ѝ заглавие е „Библиографически бюлетин на книгите, списанията и вестниците, които са постъпили в Софийската народна библиотека... съгласно чл. 5 от закона за депозиране на печатни издания в библиотеките: София и Пловдив“. През 1929 г. това тромаво заглавие се заменя с „Български книгопис“. През годините подзаглавията се променят многократно(346). От 1964 г. получава трайно и отговарящо на същината му подзаглавие – Национална библиография на НР България.

Както личи от първоначалното наименование, библиографският бюлетин регистрира книги и периодични издания, като освен тях включва всички печатни издания: художествена печатна графика, нотни, картографски и графични издания, издания за слепи, автореферати и машинописни дисертации.

През първите години след Девети септември в „Български книгопис“ се обособяват пет отдела: книги, графични издания, картографски издания, единични листове и периодични издания.

Както вече бе упоменато, през 60-те години постепенно и последователно от общия ред на „Български книгопис“ се отделят някои типове документи, като се библиографират в самостоятелни серии.

Диференцираното представяне на книжната продукция по вид е една от най-важните предпоставки за усъвършенстването на текущата национална библиография.

Понастоящем „Български книгопис“ като серия 1 обхваща само книги, нотни, графични и картографски издания, публикувани в административно-териториалните граници на нашата държава.

Периодичността при издаването на „Български книгопис“ също претърпява изменения.

Законът от 1897 г. предписва Библиографическият бюлетин да се издава тримесечно. Но поради обективни и субективни трудности в миналото (подценяване на държавната библиографска регистрация, недостиг на необходимия брой подготвени кадри, недостатъчно и нередовно финансиране, липса на своя печатна база и др.) „Български книгопис“ не само че не се публикува тримесечно, но закъснява с по няколко години, въпреки че преминава към годишно издание.

След 1944 г. този основен недостатък се преодолява. Възстановява се редовното публикуване на Книгописа като тримесечен бюлетин, а от 1949 г. се издава ежемесечно без пропуски и закъснения.

За да се повишат информационните му качества, от 1969 г. „Български книгопис“ става двуседмично издание. Центърът за национална библиография при НБ полага изключителни усилия, за да скъсява сроковете между публикуването на книгите и тяхното библиографско регистриране. 85% от новоиздадените книги се депозират в НБ като сигнални екземпляри в срок от 2 до 7 дни. Те ежедневно се обработват. Отпечатването на двуседмичните бюлетини на „Български книгопис“ се извършва не по-късно от 3–4 седмици след излизането на новите издания от печат, което почти съвпада с разпространението им в книготърговската мрежа.

Постигането на такава периодичност е огромно постижение на българската регистрационна библиография, като се има предвид, че тя се издава с конвенционални средства.

Използването на „Български книгопис“ от редовни абонати е показател за неговия коефициент на полезност. В миналото се е раздавал безплатно, докато през 60-те години, успоредно с укрепването на българските библиотеки, изданието има постоянни абонати. Така напр. по данни на Хр. Тренков за 1963 г. чрез пощенските станции са направени поръчки за 750 абонамента, а 300 са предназначени за изпращане в чужбина чрез международния книгообмен на НБ. На пръв поглед изглежда, че броят на абонаментите е недостатъчен. Но не трябва да се забравя, че библиотеките предпочитат да използват и централната каталогизация като най-оперативната форма за информация на „Българския книгопис“. На 500 абоната се изпращат 1120 комплекта. На практика през 70-те години всички по-големи библиотеки[58] активно използват бюлетина и централната каталогизация на „Български книгопис“. Този орган на ТНБ не е самоцелно издание, а е търсено и чакано от библиотечната общност, от редакции и от други нуждаещи се от оперативна информация институции.

Качеството на библиографското описание е условието, което обуславя успеха на „Български книгопис“ както всред българските, така и всред чуждестранните ползватели.

На първо място трябва да се отбележи прецизният подбор на включения материал. „Български книгопис“ си поставя за цел да обхване нашата книжовна продукция в максимална пълнота, която се коригира от разумната селекция на онези материали, които са с временен характер, не притежават съществена информационна стойност или подлежат на библиографска регистрация в други специализирани бюлетина на ТНБ.

Изработването на критерия за селекция е свързано с определянето на понятието библиографска единица, което има не само теоретическо, но и практическо значение за обхвата на Книгописа. Общовалидно становище по този въпрос няма нито на национално, нито на международно ниво, поради което критерият за подбора на включвания материал в „Български книгопис“ се мени.

В първите следвоенни години служебните и дребни публикации не се регистрират в общия ред на книгите, а като самостоятелен отдел. От 1952 до 1962 г. обаче те се вливат в общия ред на библиографираните книги, при това с много занижен критерий. Това според Кр. Зотова създава уравниловка между различните по стойност библиографски единици и *доведе Български книгопис до такова състояние, че стана невъзможно откриването на българската книга между купищата книгоподобни издания*(127).

Това налага на ръководителя на нашия Център за библиографска информация да разработи в редица теоретически публикации проблема, свързан с понятието библиографска единица и

[58] По-малките библиотеки използват информационния бюлетин „Нови книги“ и централно отпечатваните картички въз основа на набора му.

с принципите на подбора в Книгописа. Като опора за ориентация в международната теория и практика ѝ служат изискванията на ЮНЕСКО за международната статистическа регистрация на книжовната продукция,[59] а също така приетите през 1961 г. критерии на Всесъюзната книжна палата при отделянето на малоценните и служебни издания като „дополнительний выпуск“ към Книжная летопись“.

През 1962 г. служебните издания и дисертациите се отделят в самостоятелен тримесечен бюлетин въз основа на следните критерии:

Изданията със сравнително трайно обществено-политическо и културно значение (научни трудове, монографии, популярни брошури, практически ръководства, учебници, речници, енциклопедии, художествена литература и др. п.) се регистрират изчерпателно, независимо от обем, тираж или начин на отпечатване (за някои издания е приета долна граница 4 стр. и 100 тираж).

Официално-документални, инструктивни, нормативни, програмно-методични и информационни издания се регистрират подборно в зависимост от мащаба на организацията, която ги издава, относителната им дълготрайност, срок на действие, предназначение и т.н. Издания с тясноведомствено значение и краткотрайна давност (напр. проекторешения, проекторезолюции и т.н.), рекламни издания, отпечатъци и др. п. изобщо не се регистрират.(127)

Изясняването на принципите за подбора в ТНБ е динамичен процес, чието усъвършенстване се търси и по-късно в труда „Оптимальная модель ТНБ“(388). Това допринася за повишаване качеството на Книгописа, на статистиката за българското книгоиздаване и на централната каталогизация.

Библиотечно-библиографското описание на книгите е другият съществен елемент, от който зависи качеството на „Български книгопис“, неговият коефициент на използваемост в страната и годността му за международно библиографско сътрудничество.

Две десетилетия преди ИФЛА и ЮНЕСКО да създадат единно библиотечно-библиографско описание, „Български книгопис“ в периода 1944–1952 г. прави първите си стъпки в тази вярна насока.

През периода 1952–1963 г. обаче (когато ТНБ се възлага на ББИ) тази практика се нарушава. В предговора на кн. 4 от 1953 г. се съобщава, че се прави графично изменение, за да може библиографското описание да бъде „наистина библиографско, а не каталожно“. Това е нова, съзнателно избрана линия на незаинтересованост към нуждите на нашите библиотеки. Описанието в „Български книгопис“ се прави по нова инструкция, различна от приетите в страната единни правила за описание. В основата ѝ са залегнали правилата за библиографско описание, използвани от Всесъюзната книжна палата.

След 1964 г. отново се поема курс към унифицирането на двата вида описание поради нетърпящи отлагане проблеми на централната каталогизация.

Междувременно, във връзка с програмата „Универсален библиографски контрол“, секцията за каталогизация към ИФЛА и специално създадената служба към Британската библиотека през периода 1970–1975 г. усилено разработват единни международни стандарти[60] за библиотечно-библиографско описание.

България е една от страните, които на базата на международните стандарти през 70-те години подготвя и въвежда български държавни стандарти (23–32) за описание на книгите и на други видове издания, както и стандарти, свързани с издателското оформяне, съкращенията, азбучното подреждане в каталозите и библиографските указатели и др.

Тези стандарти се възприемат и се въвеждат в цялата страна. Те притежават основното и най-важното качество на международните стандарти, пълното уеднаквяване на библиографското и каталожното описание.

Класиране и индексиране. Докато през 70-те години международната общност успява да създаде и да приеме международни стандарти, чрез които се постига единство при формалното идентифициране на публикациите, регистрирани в ТНБ в света, то проблемът за разкриване на

[59] Вж. „Статистика на книжовната продукция“.

[60] Международен стандарт за описание на монографии – JSBN(M), за серии – JSBN(S), както и за други типове документи: картографски, музикални, антикварни и други.

тяхното съдържание чрез единен информационно-търсещ език остава нерешен. Въпреки че се осъзнава неговото огромно значение, този проблем се оказва един от най-сложните в информационната теория.

В международната практика съществуват различия. Текущите национални библиографии в отделните страни използват различни класификационни схеми и други форми за представяне на библиографските масиви. Това проличава от Синоптичните таблици на Г. Помасъл (493).

Поради невъзможност да се докажат преимуществата на една или друга от използваните класификационни схеми, Конгресът, посветен на националните библиографии (Париж, 1977 г.), препоръчва ТНБ да използват една от йерархическите класификационни схеми и да се откажат от формалното азбучно представяне на библиографските масиви. Взема се също решение да се създаде работна група, която да проучи състоянието и да предложи в бъдеще единна международна класификационна схема.

Такова е положението в края на 70-те години. Въпреки че във връзка с програмата „Универсален библиографски контрол" се търси унифициране, в тази сфера то не се постига.

Българските библиографи внимателно следят дискусиите, свързани с въвеждане на единен международен информационно-търсещ език. Класирането и индексирането в ТНБ е с огромно практическо значение не само за каталожната практика, но и като ключ за разкриване съдържанието на българската национална книжнина, за представянето ѝ в многогодишни библиографски репертоари, както и при бъдещата автоматизация. При класирането и индексирането в ТНБ е особено належащо да има единство, приемственост, традиция.

Всичко това е пределно ясно като концепция, но трудноосъществимо за българската ТНБ, тъй като поради липса на заварена наша традиция и поради неустановено единство на международно ниво са допуснати големи различия, особено през първите следвоенни години. От 1945 до 1949 г. библиографските описания се подреждат в бюлетините предметно азбучно, като рубриките достигат до 180. От 1949 г. предметното нареждане се заменя със систематично, като се използва „домашната" класификационна схема на НБ, състояща се от 24 отдела. От 1950 г. към всяко описание се поставят и индекси на „Универсалната десетична класификация".

Систематичното подреждане на материала дава възможност да се обособят отдели за нотните, картографските и графическите издания.

През 1952 г. се налага нова промяна в класификацията, тъй като се прави опит силно критикуваната класификационна схема на НБ да се подобрени и разшири, но за съжаление тя е неиздържана от научна и идеологическа гледна точка.

Това налага от 1953 г. в нашата ТНБ да се използва класификационната схема на съветската Всесъюзна книжна палата с необходимите преработки, свързани със спецификата на българската книжнина. Таза класификационна схема се оказва подходяща за българската регистрационна библиография, тъй като е построена върху научни принципи, сходна е с обществено-политическия строй и идеологията в двете страни.

Ръководството на ТНБ в НБ приема тази схема като временно разрешение, очаквайки, че съветската Библиотечно-библиографска класификация (ББК) ще се възприеме от цялата социалистическа общност, включително от Всесъюзната книжна палата и останалите големи съветски информационни центрове и библиотеки. Това не се случва. Всесъюзната книжна палата подготвя пета преработка на своята класификационна схема, в която включва редица подобрения въз основа на ББК, но по същество не променя основната структура и принципите, върху които е построена. Схемата се запазва и в нашата ТНБ, тъй като не се взема дългоочакваното решение за използване на единна международна класификационна схема. Запазването на заварената у нас класификационна схема се мотивира с това, че е известна на българските ползватели, тъй като в продължение на 25 години се прилага в бюлетините на ТНБ.

Същевременно библиографските описания „Български книгопис" получават допълнителни индекси, необходими на българските библиотеки. От 1965 г. се въвеждат индексите на УДК. След превеждането и използването на съветската ББК в НБКМ и в най-големите наши библиотеки, в Книгописа започват да поставят и индекси на ББК.

Като допълнение към индексите на тези йерархически класификационни схема (на Всесъюзната книжна палата, УДК и ББК) от 1969 г. в „Български книгопис" се въвеждат и предметни рубрики. Прави се голяма крачка напред към аналитико-семантичното разкриване съдържанието на българските книги(126, 127).

Класификационните индекси и предметните рубрики взаимно се допълват като средство за най-бърз достъп до съдържанието на документите. Те са особено перспективни с оглед бъдещата автоматизация на българската национална библиография.

При съществуващите различия в международната библиографска практика, свързани с използването на различни йерархически класификационни схеми, систематичното подреждане, съчетано с азбучни и предметни показалци, се счита за най-ефективно и съвременно издаване на ТНБ.[61]

И в този случай нашата страна се оказва на водещо място. През 70-те години предметни рубрики имат само няколко ТНБ за книгите – Съветския съюз, Чехословакия, Полша, Испания, Канада и Италия.

Годишен кумулативен указател. През 1969 г., успоредно със съкращаване на сроковете при публикуване на „Български книгопис“ (от ежемесечно в двуседмично издание), се подготвя и първият негов годишен указател (207, сер. 1).[62]

С издаването на годишната кумулация се решава едно от най-важните изисквания към нашата ТНБ – доизграждането и усъвършенстването ѝ като цялостна информационна система, съчетаваща оптимално бърза библиографска регистрация с годишен указател за ретроспективно информационно търсене.[63]

Годишният библиографски указател на „Български книгопис“ обхваща пълно, без селекция всички библиографирани в двуседмичните библиографски бюлетини на Книгописа (или БК) – книги, музикални, графични и картографски издания. Към този библиографски масив се прибавят някои нови заглавия, подбрани от тримесечния бюлетин за служебни издания, въз основа на вторичен подбор за тяхната значимост.

Пълната годишна сводка спестява търсенето на необходимата информация във всяка от 26-те книжки на „Български книгопис“, дава възможност за бързо ретроспективно издирване.

Годишният кумулативен указател се изгражда въз основа на оперативните бюлетини на БК, запазвайки структурата и начина при подреждането на материала. Но за разлика от двуседмичните бюлетини, където някои отдели и рубрики са представени без деления (поради малкия брой библиографски описания), то в годишния указател материалът е подреден детайлизирано, като е използвана по-голямата възможност на класификационната схема. Почти във всички раздели са дадени допълнителни подробни деления, а и нови рубрики.

Годишният своден указател разполага и с много по-богата система от показалци в сравнение с текущите бюлетини на Книгописа. Те са десет на брой:на авторите; на заглавията; на изданията, публикувани у нас на чужди езици; на преводите от други езици; на издателите; на сериите; географски и предметен показалец. Богатият регистър от показалци дава възможност за многоаспектно издирване.

Годишният указател фактически обособява годишни сводки на нотните, картографските и графичните издания, които не са представени в самостоятелни бюлетини поради недостатъчно големия обем на тези публикации.

Едно от основните изисквания към годишния кумулативен указател е редовното му и бързо издаване. Центърът за библиографска информация успява да предаде указателя за печат рекордно бързо – 4 до 5 месеца след приключването на календарната година. Тази оперативност се постига чрез използването на фотоофсетна техника – кумулацията се подготвя за печат, като се фотографира материалът от двуседмичните бюлетини. Новите фотомеханични начини дават възможност да се използва наборът на текущите библиографски бюлетини, като редакционната работа се свежда само до ново разпределение и монтиране на материала, благодарение на което годишните кумулации се издават в рекордно кратки срокове. С обикновена наборна техника това не е осъществимо, тъй като е бавно и скъпо.

Въпреки че за библиографската регистрация на българските книги все още се използват конвенционални методи, по прецизност и по бързина на издаването „Български книгопис“ не отстъпва на ТНБ, подготвяна със съвременни технологии.

---

[61] **Веревкина**, А. Н. Некоторые проблемы текущей национальной библиографии за рубежем. – *Сов. библиография*. 1968, 2, с. 96–102.

[62] **Български** книгопис, 1969. Годишен указател на българските книги, нотни, графически и кантографски издания. Под ред. на Кремена Зотова. С., НБКМ, 1970. 246 с.

[63] Вж. **Зотова**, Кр. Някои проблеми на кумулативните указатели в ТНБ. – *Изв.* НБКМ, 11(17), 1971, с. 289–294.

Приложените статистически данни (подготвени от Кр. Зотова и публикувани в „Оптимальная модель ТНБ“ дават представа за изданията, регистрирани в „Български книгопис“ през разглеждания период.

Издания, регистрирани в „Български книгопис“

Год.	Книги	Служ. изд.	Ноти	Граф. изд.	Карти	Нови пер. изд.	Един. листове	Дисертации	Изд. за слепи
1945	1402	Общо с книгите	Общо с книгите	–	–	229	Общо с нови пер.	–	–
1946	2189	„	„	–	–	227	„	–	–
1947	2511	„	„	–	–	159	„	6	–
1948	2365	„	9	–	2	117	„	6	–
1949	1852	„	84	24	Общо с граф. изд.	68	„	–	–
1950	2134	625	102	45	„	58	„	1	–
1951	2059	514	154	23	„	86	„	–	–
1952	2023	898	159	20	„	131	„	–	–
1953	2900	336	108	19	„	54	13	–	–
1954	3360	Общо с книгите	127	46	„	66	15	–	–
1955	3483	„	114	107	„	35	15	29	–
1956	3457	„	138	104	„	43	22	66	–
1957	3567	„	122	115	„	101	52	100	–
1958	3591	„	Бълг. муз. кн.	65	„	142	44	112	–
1959	3540	„	„	52	„	227	67	102	–
1960	3955	„	„	55	„	215	69	69	–
1961	4993	„	„	44	64	277	44	155	–
1962	3550	2475	„	25	59	214	47	148	70
1963	3617	144	„	20	39	337	326	125	51
1964	3489	928	„	22	43	321	76	163	52
1965	2872	1496	198	106	39	281	80	193	45
1966	2762	1361	225	117	16	202	77	298	46
1967	2842	1283	173	232	22	305	121	315	40
1968	2832	1683	168	115	34	288	22	382	26
1969	2832	1913	159	97	17	300	211	425	63
1970	2945	1966	152	136	23	178	140	499	43
1971	3083	2204	185	136	32	300	122	577	31
1972	2987	2612	146	107	41	192	141	572	58
1973	2909	2252	167	146	29	245	93	742	91
1974	2860	2478	154	117	21	153	34	1032	88
1975	2813	1979	134	133	68	117	39	865	123
1976	3010	1852	138	219	44	93	29	1202	75
1977	3234	2075	167	147	39	99	34	1279	150

Българският периодичен печат се регистрира, съгласно Закона за задължителния депозит (1897 г.), в „Библиографически бюлетин за книгите, списанията и вестниците, които са постъпили в Софийската народна библиотека...“

От 1908 г. библиографската регистрация на българската периодика се отделя от тази на книгите като самостоятелно издание под наименованието „Библиографски бюлетин за депозираните в библиотеките периодични издания“. Запазвайки поредния номер на общия Библиографически бюлетин новото издание се легитимира като част от българската ТНБ по онова време, като споделя и нейната съдба – нередовното издаване.

През първите следвоенни години „Български книгопис“ регистрира периодичните издания наред с книгите. През 1947 г., по случай 100-годишнината на българския периодичен печат, ББИ издава указател „Български периодичен печат“, включващ 360 текущи издавани вестници и списания към 1947 г. Следва двегодишна сводка, регистрираща периодиката към януари 1950 г.

През следващата година НБ, считайки регистрацията на българската периодика като част от „Български книгопис“, подготвя и публикува бюлетин[64] за депозираните през 1951 г. периодични издания.

Регистрацията на издадените през 1953–1955 г. вестници и списания се поема от ББИ в библиографския указател „Периодични издания в НР България“,[65] който обхваща депозита само за три години.

Намеренията на ББИ да пристъпи вместо към годишна към петгодишна сводка не се осъществяват и в продължение на 10 години българската култура е лишена както от текуща, така и от кумулирана информация за развитието на българския периодичен печат.

След сливането на ББИ с НБ от 1965 г. текущата регистрация на българската периодика се възстановява. С подготовката и редовното издаване на „Български периодичен печат“, изграден върху изчерпателната регистрация на различните категории периодични издания и богат регистър от показалци, се постига цялостна първична информация върху българската периодика. В библиографското описание са посочени всички данни, необходими за индивидуализирането на периодичните издания. Извършва се въз основа на издадените през 1968 г. „Правила за описание на периодични и поредични издания“(269).

„Български периодичен печат“ се издава без пропуски ежегодно. Заедно с двата репертоара (за периода 1844–1944 г. и за периода 1944–1969 г.) държавната регистрация на българския периодичен печат е решен оптимално за разлика от преобладаващия брой страни в света. Във връзка с програмата „Универсален библиографски контрол“ М. Бодике (424) провежда анкета в 104 страни и констатира, че за периода 1970–1974 г. само в 8 страни се извършва цялостна годишна библиографска регистрация на периодичния печат, като дори регистрацията на новозапочващи издания не се извършва навсякъде.

Тази ситуация се установява и от обзорното проучване на Р. Чефинс в 62 страни. Само 45 от тях имат библиографска регистрация на новозапочващи списания, а само 6 – и за вестници.[66]

Тъй като програмата „Универсален библиографски контрол“ концентрира вниманието върху монографичната литература, отбягвайки проблема за цялостната регистрация на световната периодика, FID създава в Париж (1969 г.) самостоятелен Международен център за автоматизирана регистрация на сериите – (International Serials Data System) ISDS. Тази служба също разчита на подготвени данни в отделните страни (които най-добре биха могли да дадат информация за своя национален периодичен печат), но планира централизираното им обработване в Парижкия международен център. Това е скъпо и трудно осъществимо мероприятие. Грешка на ISDS е че не търси съдействието на центровете за национална библиографска информация, а се опира на информационни служби в отделните страни, които не познават детайлно въпроса.

---

[64] **Български** книгопис. Библиографски бюлетин за депозираните в Държ. библиотека „В. Коларов“ периодични издания през 1951. Изр. служба Периодичен печат. С., Държ. библ. „В. Коларов“, 1952.

[65] Български периодичен печат. Библиографски бюлетин за вестници, списания, бюлетини и периодични сборници, излезли през (1953) 1955, (1954) 1956, (1955) 1956, издание на Бълг. библиографски институт, С., Наука и изкуство, 665 тираж.

[66] **Cheffins**, R. H. A. A survey of the contents of existing national bibliographies. Paris, UNESCO, 1970. 52 p. (Jntern. Congress on Nat. bibliographies, Paris, 12–15 sept. 1977).

Международният център за научно-техническа информация в Москва (МЦНТИ), който е орган на СИВ, се нагърбва да подготвя регионална база данни за периодичните издания в социалистическата общност (АСРПИ), за да ги представи готови на Парижкия център. Единствена НБКМ от националните библиотеки в социалистическата общност сътрудничи за осъществяването на тази програма. МЦНТИ няма връзка с останалите национални библиотеки, които единствено имат компетенцията и разполагат с библиографски данни за периодичния печат.

Благодарение на цялостното ретроспективно обхващане на българския периодичен печат в 6-томните репертори и текущата ежегодна регистрация от 1965 г. нашата страна е всред малкото национални библиографски центрове в света, годни да предоставят изчерпателна високопрофесионална библиографска информация, съгласно международните изисквания.

Приложената таблица дава представа за обема на информационните данни, включвани ежегодно в „Български периодичен печат“.

Периодични издания

Година	Вестници	Списания	Бюлетини	Период. сб.	Общ брой
1945	174	146	23	20	363
1946	186	226	8	30	450
1947	165	239	15	30	449
1948	124	246	5	30	405
1949	102	211	21	34	368
1950	120	164	30	36	350
1951	156	69	87	46	358
1952					
1953	242	97	60	40	439
1954	233	100	62	55	450
1955	251	114	47	43	455
1956	250	121	62	48	481
1957	292	146	86	73	597
1958	309	151	90	89	639
1959	377	156	107	103	743
1960	271	186	174	96	727
1961	285	162	125	88	660
1962	626	176	152	118	1072
1963	680	178	148	142	1148
1964	642	196	134	135	1107
1965	590	197	252	138	1177
1966	642	210	308	135	1295
1967	719	215	432	130	1496
1968	717	225	512	123	1577
1969	790	235	502	133	1660
1970	721	247	572	139	1679
1971	693	249	647	146	1735
1972	685	254	618	165	1722
1973	627	256	672	169	1724
1974	516	268	608	146	1538
1975	520	289	575	102	1486
1976	454	306	612	118	1490

Летопис на статиите от периодичния печат (ЛПП). През втората половина на 20 в. всепризнатото значение на статиите от периодичния печат като изпреварващо средство за научна и обществено-политическа информация; появяването на гранични науки, опасността от разсейване на информация и пропуски при „улавянето“ на важни новости, нарастващият обем на статиите (в сравнение с монографичната литература) и други фактори предполагат универсалната регистрация на статиите да се счита за съществена част от добрата ТНБ.

Но универсалната аналитична библиографска регистрация на статиите е сложно и скъпо мероприятие, зависещо от редица фактори: мащабите и обема на публикуваните статии в дадена страна; наличието на специализирани информационни центрове; редовно държавно финансиране и кадрово осигуряване; традиция, държавна политика и принципи при организирането на ТНБ в страната и пр.

Опити за аналитична регистрация на статиите в българската ТНБ са правени в миналото неколкократно – още през 1897 г., а по-късно – през 1930 и 1931 г.[67] *Преди Девети септември българската библиография не съумява да създаде трайна и относително пълна регистрация на статии, обща за всички клонове на знанието, нито за статиите от списания, а още по-малко за вестници. Добрите намерения и похвалните усилия на отделни напредничави умове се сблъскват неизбежно с действителността, с неуредиците на библиографското поле и с относително по-скромните изисквания на библиотеките*, констатира Хр Тренков.[68]

След 1944 г. също не са назрели обективните условия за създаване у нас на аналитична библиография. В ББИ се прави първо пробно описание на статиите за няколко месеца от 1945 и 1946 г. Поради недостиг на персонал се преустановява.

През 1950 г. ББИ прави предложение пред Комитета за култура за започване месечен бюлетин на статиите. Въпреки че инициативата идва от ББИ, директорът Т. Боров проявява скептицизъм, че начинанието е навременно и може да се поддържа редовно. Счита, че условията още не са назрели, тъй като в страната няма добре развита библиотечна система, която е потенциален ползвател на аналитичната библиография. Имайки предвид перспективите за развитие у нас и съветския опит, отдел „Библиотеки“ при Комитета за култура настоява ББИ да започне издаването на месечен бюлетин за статиите от периодичния печат, въпреки скептицизма на неговия директор.

През януари 1951 г. се поставя началото на „Летопис на периодичния печат, месечен бюлетин на статии от списания, вестници и сборници“ въпреки колебанията за неговата целесъобразност и навременност. Новият бюлетин на ТНБ се издава съвсем редовно, без каквито и да е допускани нарушения в неговата периодичност в продължение на десетилетия.

Редовното издаване на ЛПП обуславя коефициента на информационната му стойност и ползваемост.

От 1952 до 1968 г. се издава месечно, а от началото на 1969 г. – два пъти месечно, с цел по-оперативно да информира ползвателите. От 1972 г. ЛПП се разделя. В двуседмичен бюлетин (26 книжки годишно) се регистрират статии от списания, сборници и рецензии (включително публикувани във вестници). В ежемесечен бюлетин се библиографират статии от вестници. Тази реформа е нова стъпка към подобряване структурата на българската ТНБ. Издаването на два обособени бюлетина се налага по редица причини – увеличеният обем на включените статии прави трудно обозрим общия бюлетин за статии от вестници и списания; различният характер на двата вида статии, плановете за бъдещо ежегодно кумулиране на статиите от списания, както и започване на централно отпечатване на каталожни картички са част от мотивите.

Летописът не е самоцелно издание. Най-многобройните му и редовни ползватели са библиотекарите и библиографите. Успоредно с укрепването на българската библиотечна система и професия се разширява и ползването на двата бюлетина на Летописа. Верен индикатор е тиражът. През първата година общият брой на платените абонаменти е само 150 (към тази цифра трябва да се прибавят 72 абоната за библиотечното издание, отпечатване върху едната страна

---

[67] **Иванчев**, Д. П. и Ст. Станчев. Библиография на статиите в българския периодичен печат с оглед на практиката на „Български книгопис“ за 1930 и 1931 г. – *Год.* ББИ за 1945/46, 1, 1948, с. 404–408.

[68] **Тренков**, Хр. Универсалната текуща аналитична библиография в България. – *Изв.* НБКМ за 1960–1961, 2(8), 1963, с. 216–244.

на листа, за да се реже и лепи). Десет години по-късно ЛПП има вече 672 платени абонамента, докато през 1972 г. тиражът на всеки от двата бюлетина достига 1300–1400 броя.

Редакцията на ЛПП поддържа непосредствена връзка с ползвателите. Така напр. през 1960 г. се поставя на обсъждане подробен доклад за състоянието, характера и перспективите на развитие на Летописа.[69] От участниците се очаква да се произнесат по основния въпрос – дали ЛПП да има универсален обхват, или да възприеме практиката на западните страни. По този въпрос в ББИ съществува разногласие. Обсъждането допринася за утвърждаването на възприетата линия – да се издава универсална аналитична библиография на статиите, включваща възможно най-широк кръг периодични издания.

На проведения през 1962 г. практикум с библиотекарите от справочните отдели на окръжните библиотеки участниците настояват за по-голяма оперативност на бюлетина и за централно отпечатване на каталожни картички за статиите. Остро критикуват класификационната схема, като предлагат да се пристъпи към нейното раздробяване, за да станат използваеми и обозрими натрупаните в справочните картотеки материали.

На обсъждането през 1969 г. редакцията на ЛПП разпраща предварително разработена инструкция за подбра и доклад по основни принципни въпроси, като напр. използваната класификационна схема.

Тези контакти са полезни и оздравителни за ЛПП. Преките резултати са съкращаване на периодичността на издаването (от месечно на двуседмично) и все по-широк обхват на регистрираните статии. Така напр. през 1960 г. Летописът е включил 11 318 статии, през 1968 г. – 21 400, а през 1978 г. – 26 677. От тях 17 503 са статии от списания и сборници, а 7451 – за статии от вестници и 1723 са рецензии.[70]

Редакцията на ЛПП се стреми към непрекъснато усъвършенстване на бюлетините. Основен проблем в този вид библиография е подборът и обхватът, както на преглежданите източници, така и на статиите, публикувани в тях. До сливането на ББИ с НБ съществуват колебания за критериите на подбора, който се извършва въз основа на провизорни вътрешни инструкции, сменяни неколкократно (1953, 1956, 1957, 1961 г.). Едва през 1966 г., след широко обсъждане в библиотечните среди се възприема установена инструкция за подбора на преглежданите периодични издания и на статиите, подлежащи на регистрация (140).[71]

Съгласно инструкцията се преглеждат най-широк кръг периодични издания, като се изключват само детски, хумористични, илюстровани и рекламни вестници и списания. Обхватът на ЛПП е универсален, подобно на практиката в съветската Всесъюзна книжна палата. Универсалният характер на нашата аналитична библиография се налага и от обстоятелството, че в България не е създадена отраслова библиографска регистрация за статиите. *Критерият на подбора за статиите се определя от редица изисквания – културно-историческа значимост, научна актуалност и същевременно трайно значение. Българската аналитична библиографска информация се стреми да бъде и необходим информатор за българската литература... В съответните отдели се събира почти изчерпателно научна литература не само от тясно специализираните списания и сборници, но и от други отраслови или с общ характер периодични издания, които са гранични за специалността и поради това се намират вън от погледа на специалиста*. По този начин ЛПП изпълнява едно от основните предназначения на универсалната информация – избягване на разсейването и загуба на сведения за новости в сродни дисциплини.

Двата бюлетина осигуряват информация и за специалистите, заети в производството, тъй като предоставят материали по проблемни въпроси, новаторство и челен опит.

Учебно-методическата литература е в помощ на педагогическите кадри.

А критико-рецензентската литература, както и целият включен материал се използува широко за справочната дейност на библиотеките.[72]

---

[69] **Зотова**, Кр. Проблеми на универсалната аналитична библиография. [Доклад]. С. 1960. 15 с. (Машинопис).

[70] Вж. таблицата на с. 304.

[71] **Зотова**, Кр. Инструкция заподбора на периодичните издания и статиите в „Летопис на периодичния печат“. С., 1966. 63 с. (Машинопис).

[72] **Недялкова**, Ст. Летопис на периодичния печат – универсален информатор. – *Библиотекар*, 1969, № 10, с. 21–23.

По отношение на политическите статии, в които липсват конкретни данни, се практикува извънредно силен подбор от всички вестници, като редакцията приема рисковете за преценката.

Всъщност принципите на подбора представляват един от най-трудните за разрешение проблеми за всяка аналитична библиография, а за универсалната са от особена трудност.

Библиографските описания от своя страна също допринасят за информационните качества на ЛПП.

През първите години графичното оформление на Летописа е съобразено с каталожните изисквания (изваждане на редна дума, по-едър шрифт, част от тиража е предназначен за рязане и лепене). Но с нарастването на броя на включените статии се налага описанието да бъде оформено по-сбито, като се въвеждат съкращения и се използва по-дребен шрифт. Бюлетинът се оформя като библиографско издание.

Правилата за описание търпят изменения и развитие, докато през 1970 г. се приема окончателна инструкция за описване на статии, рецензии и други материали, публикувани в периодичния печат (273).

Класификационната схема на Всесъюзната книжна палата, адаптирана към нашите нужди и изисквания, на първо място разрешава въпроса за систематичното представяне на материала в българската аналитична библиография. Но тя е недостатъчно детайлизирана. Налага се да се раздробява и да се въвеждат подробни рубрики, което е особено необходимо за обозримостта на материала в справочните картотеки. Една от най-големите слабости на ЛПП е липсата на предметни рубрики. През 1966 г. се съставя инструкция за предметизирането[73] на обществено-политическата литература, азбучен ключ към предметните рубрики и пробно предметизиране през 1967 г. Въпреки предварително вложените усилия и осъзнатата необходимост, поради недостиг на персонал предметизирането в Летописа не се въвежда.

Помощните показалци придобиват особено голямо значение, като се имат предвид слабостите на класификационната схема. Още от първата си годишнина Летописът подготвя месечен общ показалец на личните имена: автори, преводачи, рецензенти и имената на лицата, за които става дума („за него“). В последната книжка на годината месечните показалци се кумулират за цялата година, което до известна степен заменя липсата на годишни сводки.

За да облекчи труда на библиотечните работници в окръжните библиотеки и да повиши използваемостта на Летописа, Центърът за национална библиография пристъпва към централна каталогизация на статиите. През 1970 г. пробно и много подборно се започва със статии от обществено-политически и литературни вестници и списания.

През 1972 г. се издават каталожни картички на всички статии, регистрирани в „Летопис на статиите от българските списания и сборници“ в четири отраслови серии: А. Обществени науки. Художествена литература; Б. Природни науки. Техника. Промишленост. Транспорт; В. Биологични науки. Медицина; Г. Селско стопанство. Това улеснява информирането за българската научна периодика.

Тиражът е ограничен – само 100 абонамента. Централната каталогизация на статии от периодичния печат е скъпа и трудоемка. За разлика от печатните картички за книгите, които са много необходими за каталозите на голям брой библиотеки, картотеки за статии от периодичния печат се подържат рядко. Много скоро те стават обемисти и трудно обозрими. Тъкмо за статиите са необходими предметни рубрики, но за съжаление предметизацията не може да се осъществи при подготовката на ЛПП. Това прави централната каталогизация на статиите самоцелна и безперспективна дейност. За справочно-информационната дейност е необходима автоматизация, а не трудно обозрими картотеки, които дори с предметни рубрики и готови печатни картички трудно се поддържат и използват.

Става все по-очевидно, че започнатата от НБ централна каталогизация на статиите от българската периодика едва ли ще може да се поддържа дълго.

Въпреки трудностите и проблемите, които трябва да се решават и преодоляват, България успява да достигне през разглеждания период едно голямо и трайно завоевание – аналитична

[73] **Зотова**, Кр. Инструкция за предметизиране на обществено-политическа литература. С., 1966. 63 с. (Машинопис).

библиографска регистрация на статиите от периодичния печат. Двата бюлетина на Летописа са утвърдени през годините като интегрална част от информационната система на ТНБ.

Трябва да се знае, че малко страни в света (само 20) разработват аналитична библиография на статиите. От тях Канада, САЩ и Холандия библиографират много ограничен брой списания от по-общ характер. Само СССР, скандинавските и социалистическите страни осъществяват универсален библиографски контрол върху статиите от националната периодика. Сред тях е и България.

Приложената статистическа таблица за обхванатите от българската ТНБ статии от периодичния печат показва все по-широкото им представяне през годините.

СТАТИИ

Година	Списания	Вестници	Пер. сб.	Общо	Статии	Рецензии	Общо
1952	75	20	13	108	9125	–	9125
1953	78	19	63	160	7427	243	7670
1954	80	19	59	158	7588	522	8110
1955	83	18	54	155	9637	531	10168
1956	83	31	67	181	10554	510	11064
1957	96	29	85	210	10014	549	10563
1958	62	29	18	109	9036	521	9557
1959	98	45	127	270	10766	577	11343
1960	102	44	104	250	11318	693	12011
1961	116	45	100	261	14635	746	15381
1962	117	45	128	290	16069	765	16834
1963	120	46	135	301	17673	916	18589
1964	139	45	111	295	15581	809	16390
1965	147	45	125	317	17920	1011	18931
1966	155	48	118	321	20549	1129	21678
1967	160	48	108	316	21245	1215	22460
1968	163	47	128	338	21393	1295	22688
1969	170	47	172	389	21174	1132	22306
1970	170	47	220	437	22293	1382	23675
1971	178	48	201	427	22397	1419	23816
1972	179	49	245	473	23336	1517	24853
1973	184	49	263	496	25556	1696	27352
1974	190	49	232	471	24386	1606	25992
1975	194	49	187	430	23873	1618	25491
1976	196	49	239	484	24353	1661	26014
1977	199	49	250	498	25243	1664	26907

Булгарика

Библиографското обхващане на Булгарика (или Patriotica или Exteritorica) е един от спорните въпроси, свързани със структурата на ТНБ.

Дискусии по този въпрос са провеждани многократно на международни форуми. Накрая Конгресът по национална библиография (Париж, 1977 г.) категорично препоръча ТНБ във всяка страна да се изгражда само на държавно-териториален принцип, за да се осигури еднократно въвеждане на библиографска информация за всяка публикация и да не се допуска дублиране. Всяка страна се задължава да регистрира само своята национална книжовна продукция, докато библиографското обхващане на публикациите в чужбина по белега „exteritorica“ се предоставя

за решаване на националните библиографски центрове в отделните страни според техните възможности и традиции. Тази препоръка е много навременна, тъй като при интепретирането на понятието национална книжовна продукция съществуват големи различия. Така напр. в представения от Р. Чефинс[74] обзор на Конгреса (Париж, 1977 г.) става ясно, че от 62 страни (за чиито ТНБ е събрал сведения) две трети (39) нарушават държавно-териториалния принцип и включват материали, издадени извън страната; 21 ТНБ включват книги и статии, които се отнасят за съответната страна или нацията; 14 – включват публикации на свои автори в чужбина и 4 – публикации по езиков принцип. В последната група са ТНБ на ГФР, ГДР, Франция и Англия, включващи издания на немски, френски и английски език, публикувани в други страни.

Библиографската дейност, свързана с Булгарика, има у нас богата традиция, оставена като наследство от акад. Никола Михов.

Въпреки създадените след 1944 г. благоприятни условия и предпоставки за цялостното развитие на българската библиография, близо две десетилетия не се пристъпва към текущата и ретроспективна библиографска регистрация на материали, третиращи в чужбина икономически, политически и културни проблеми на страната ни. През този период се извършва обаче задълбочено теоретическо проучване от Веселин Трайков (343–345) върху предпоставките, трасиращи пътя за предстоящото издирване и библиографско обхващане на Булгарика.

На библиографска конференция във Варшава през 1957 г., в която участват представители на националните библиотеки от всички европейски социалистически страни, се взема решение от 1 ян. 1958 г. взаимно да си разменят сведения за литературата, излизаща във всяка социалистическа страна и отнасяща се до другите страни. *По този начин у нас започнаха да се получават сведения за хиляди книги и статии, излизащи в СССР, Полша, Унгария, Румъния, Чехословакия, ГДР, Югославия, отнасящи се за България и българския народ. Направена бе първата крачка към изграждането на картотека със сведения от тази важна област. Без съответно публикуване обаче, картотеката имаше ограничено ползуване*, констатира В. Трайков в статията си „Булгарика – важна задача на НБВК“(344).

След сливането на ББИ с НБ се подготвя цялостна програма за последователна ретроспективна и текуща библиографска регистрация на чуждата литература, отнасяща се до България и народа ни.

От 1964 г. започва подготовката и издаването на библиографския указател „България в чуждата литература“(207, серия 7). Събраният материал излиза от печат през 1966 г. като тримесечен бюлетин, който се подържа редовно до 1978 г., след което започва кумулирането в общ годишен указател (България в чуждата литература. Булгарика. Общ годишен указател. НБКМ, 1978–).

Към това издание проявяват интерес ръководни партийни и държавни ръководители. През 1977 г. в Политбюро на ЦК на БКП (протокол № 114 от 28 март) се разглеждат въпроси, свързани с българистиката. Оценявайки ценната информация, публикувана в „България в чуждата литература“, се взема решение на НБКМ да се дадат 5 допълнителни щатни бройки,[75] за да се осигурява по-пълна и навременна информация. Това дава възможност на НБ от 1978 г., съвместно с Центъра за научна информация при БАН, да издава шестмесечен бюлетин, включващ статии и рецензии по българистика.[76] Двата бюлетина (годишният и шестмесечният) са интегрална част от ТНБ като серия 7.

Публикуването на библиографските указатели от серия 7 е едно по-широко тълкуване на понятието „национална библиография“. Но то не влиза в противоречие с решенията на Парижкия конгрес (1977 г.), посветен на националната библиография, защото нашата НБ стриктно спазва взетото решение да не нарушава държавно-териториалния принцип. Библиографските бюлетини за Булгарика са обособени в самостоятелна поредица – не се сместват с останалите серии на ТНБ.

---

[74] **Cheffins**, R. H. A. A survey of the contents of existing national bibliographies, Paris, UNESCO, 1970. 52 p. (Jntern. Congress on Nat. bibliographies, Paris, 12–15 sept. 1977).

[75] арх. ед. 1017, л. 3.

[76] **България** в чуждата литература. Статии и рецензии по българистика. Шестмесечен бюлетин. Ред. Н. Кукудова и В. Кехлибарева. С., НБКМ, 1979–.

Указателите „България в чуждата литература“ регистрират публикациите на български автори, издадени в чужбина. За страни като България с по-малко използван език и по-малък научен резонанс в света, това е особено важно. *Публикуване на преводи от наши автори и защитаване на дисертации в чужди университети разкрива степента на проникване на националната ни култура зад граница.* На второ място трябва да се отнесат *„публикациите, които по съдържание третират в някакъв аспект България и българския народ, тъй като с тези публикации се разкрива оценката на международно ниво на нашата национална наука и култура. Особено е необходимо издирването на публикации, даващи отрицателна оценка или дезинформация по отношение на България*, пише Кр. Зотова в „Оптимальная модель ТНБ“.

Материалът е подреден по схемата на ТНБ в следните два отдела: чужденци за България и българския народ и български автори, издадени на други езици. В първия указател са поместени и показалци на имената на авторите, както и имената на българи, защитили дисертации в чужбина. От 1968 г. се включва допълнителен показалец – регистрираните публикации се представят и по езици, а от 1970 г. – и по страните, в които са публикувани. От 1971 г. се включва и показалец на художествените произведения, разпределени по страни и по езици. През 1972 г. общият именен показалец се разделя на три: на личните имена, на колективните автори и на заглавията. Този регистър от показалци дава възможност за бързо и многоаспектно издирване на необходимата информация.

Основни източници, от които се черпи информация за текущите регистрационни издания „България в чуждата литература“, са почти всички ТНБ по света, материалите, получавани реципрочно от социалистическите страни въз основа на съвещанието във Варшава (1957 г.),[77] бюлетинът на ФБОН АН СССР „Новая литература по Болгарии“ и новополучената литература в НБ, Библиотеката на СУ и на БАН. Понякога се получават материали, издирени от нашите дипломатически представителства в чужбина.

Обемът на регистрираните публикации говори за все по-прецизното издирване на материали. Докато през първата година в указателя са включени 600 заглавия, през 1978 г. техният брой е 1681. Количеството на регистрираните библиографски данни се вижда от приложената таблица.

Булгарика

Година	Публикации за България	Публикации от бълг. автори	Публикации на бълг. език	Общ брой
1964	304	296	–	600
1965	365	245	–	610
1966	407	246	–	653
1967	343	267	–	610
1968	575	423	–	998
1969	501	380	–	881
1970	656	563	–	1219
1971	407	254	–	661
1972	587	514	–	1101
1973	299	181	–	480
1974	612	342	–	954
1975	862	364	115	1341
1976	970	393	69	1432
1977	474	310	20	804

Библиография на българската библиография[78] е още един орган на Българската текуща

[77] От 1970 г. Варшавската национална библиотека уведомява, че не е в състояние да изпълнява поетото през 1958 г. задължение по отношение на статиите, но ще изпраща сведения за книгите (арх. ед. 1066, л. 60).

[78] **Библиография** на българската библиография (за 1967). Състав. Зорница Петкова. С., НБКМ, 1969–.

национална библиография, допринасящ за диференцираното представяне на националната ни книжнина.

„Библиография на българската библиография“ е годишен указател, който обхваща библиографиите в България по всички отрасли и в цялата им разновидност. Този справочник от втора потенция е ключ към всестранната библиографска дейност в нашата страна, чрез които бързо и лесно може да се достигне до търсената литература.

Оценявайки значението на такъв справочник, ББИ незабавно, още от 1945 г., започва да регистрира библиографските изяви у нас, като помества в годишниците на ББИ пълен списък на публикуваната българска библиографска литература (в цялото ѝ разнообразие). Обсегът на включваните библиографии в началото е много широк. Постепенно започват да се изключват издателски и книжарски каталози с краткотраен характер, както и пристатийни библиографски списъци с малък брой цитирани източници. Повишава се критерият при включването на библиографски източници в списъците, поместваны в годишниците на ББИ.

След сливането на ББИ с НБКМ библиографските изяви намират незабавно място в смесения указател – „Библиография на българската библиография, книгознание и библиотечно дело.“[79]

От 1969 г. започва текущата регистрация на библиографската литература в самостоятелен годишен бюлетин, който е един от органите на ТНБ (207, серия 8).

Броят на включваните ежегодно библиографски публикации непрестанно нараства в резултат както на повишената библиографска активност на нашата библиотечно-библиографска професия, така и на общото увеличение на научната книжнина. Динамиката на този процес се вижда от приложените данни.

Библиографски публикации

Години	Брой на публикациите	Години	Брой на публикациите
1944–1946	537	1966	930
1947–1951	1121	1967	986
1952–1953	402	1968	1246
1954	547	1969	1219
1955	594	1970	869
1956–1957	994	1971	934
1958–1960	2211	1972	978
1961	877	1973	1142
1962	909	1974	1104
1963	971	1975	1066
1964	914	1976	1029
1965	972	1977	1178

Текущото обхващане на библиографските публикации в България допринася не само за подобряване системата на ТНБ, но и създава основа за разкриване на библиографските постижения на България след 1944 г. за бързото нарастване на ролята и значението на библиографията в областта на науката и културата, политиката и икономиката, пише Кр. Зотова (386а).

Библиографиите от втора потенция се ценят много и в международното библиографско сътрудничество. Поради това регистрирането на библиографските източници в България през първите следвоенни години се субсидира за известно време от ЮНЕСКО (арх. ед. 1061, л. 69).

[79] **Библиотекознание**, библиография, книгознание, научна информация. Библиографски указател за 1967 г. Израб. Зорница Орешкова. Ред. Сн. Котова. С., НБКМ, 1969–.

ЗАКОНОДАТЕЛСТВО ЗА ЗАДЪЛЖИТЕЛНИЯ ДЕПОЗИТ В БЪЛГАРИЯ*

Законодателството за задължителното депозиране на печатните произведения в България има дългогодишни традиции.

Още в 1883 г., само 5 години след Освобождението на България от турско робство, в създадения „Закон за печата“ (22) се предвижда всички издатели да предават на Народната библиотека в София по 2 безплатни екземпляра от всички публикувани книги и периодични издания.

Цялостен закон за задължителното депозиране се приема през 1897 г. Той регламентира постъпването по 2 безплатни екземпляра (общо 4) от всички книги, брошури, вестници, списания, възвания, гравюри и карти в Народната библиотека и в Библиотеката в Пловдив, а също задължава Народната библиотека да пристъпи към публикуване на тримесечен библиографски бюлетин. В Закона още от самото начало се предвиждат и глоби за всички печатари, които не спазват неговите изисквания.

Така точно преди повече от един век институцията за задължителното депозиране в България е утвърдена, а следователно и условията за нейното развитие и усъвършенстване. След 1897 г. „Законът за депозиране на печатни издания“ претърпява няколко изменения и допълнения.[80]

Един от първите закони на народната власт след 9 септември 1944 г. е „Наредбата-закон за депозиране на печатни и литографни произведения“(204), обнародван още в началото на 1945 г. Този закон предвижда преди всичко широко демократизиране на системата за задължителния депозит. В него броят на екземплярите е увеличен на 20, съкращава се срокът на тяхното предаване (7 дни), забранява се разпространяването на печатната продукция, преди да е изпълнено предаването на депозитните екземпляри.

В Закона подробно се посочени и категориите документи, които подлежат на задължително депозиране: *всички печатни, литографни и други произведения като книги, списания, вестници, отпечатъци от статии, позиви, карти, гравюри, илюстровани картички и други*.

Член 2 на закона освен това гласи, че *печатарите и литографите не са задължени да представят само предназначените за частна или канцеларска употреба произведения, като: визитни карти, покани за сватба, некролози, формуляри и пр., които нямат никакво отношение към литературния, художествения, научния и обществено-политическия живот на страната... Всяко ново издание се депозира, без да се гледа промеждутъка между по-първото и последното издание. Депозират се и екземпляри, на които е променена само заглавната страница*.

Освен това чл. 4 определя, *че задължението за депозиране се отнася и за автора или издателя, когато са български поданици, и които са отпечатани или репрографирали на български или чужд език в чужбина произведения, ако те са предназначени за разпространение в България.*

Българските поданици, които са защитили дисертации за добиване на учена степен в чужбина, се задължават да депозират по 20 екземпляра от тях. Дипломите на такива лица не се легализират от Министерството на народното просвещение, преди съответните лица да представят уверение от Народната библиотека в София, че са предали двадесет екземпляра от дисертацията си. Специално се подчертава, че това задължение важи и тогава, когато тези дисертации са представени и приети от съответното учебно заведение, написани на пишеща машина.

В този закон няма никакво съществено разширение на обектите за депозиране в сравнение със законите от 1920 и 1925 г., но в него за първи път се посочват категории, които не подлежат на депозиране. В тяхната формулировка обаче законът дава възможност за различни тълкувания, а следователно и за субективни преценки при изпълнението на депозирането.

---

*Автор на този раздел е Кремена Зотова. Част е от труда ѝ „Оптимален модел на текущата национална библиография в България“ (с. 57–68. Машинопис).

[80] През 1920 и 1925 г.

През 1951 г. с министерско постановление броят на депозитните екземпляри е намален на 15, като задълженията за тяхното предаване се разпростират не само върху печатницата, но и върху учрежденията, които довършват в някои случаи печатната продукция (например книговезниците). Последното изменение на този закон е направено през 1965 г., когато със специална заповед се урежда и депозирането в Народната библиотека по 4 екземпляра от всички грамофонни плочи, произведени в България.

Усъвършенстването на законодателството за задължителното депозиране несъмнено бе продължено и през последните години, когато изискванията в тази област все повече и повече нараствт.

Още от 1970 г. започва подготовката на нов законодателен акт, който да отговаря на следните основни задачи:

- да обхваща всички съвременни източници на информация (традиционни и нетрадиционни);
- да осигурява постъпването на всички документи в Народната библиотека и в редица други големи библиотеки в страната с оглед на поддържането на национален архив на българската книжнина, на архиви на местната книжнина, както и за осъществяване на широк децентрализиран достъп до документите;
- да създаде база за пълно библиографско покритие на източниците на информацията, за тяхната статистическа отчетност и за други видове информация;
- да разшири възможностите за международния обмен на документите.

На 1 окт. 1976 г. бе официално публикуван Указ за задължително предаване на печатни и други произведения (351), придружен със списък за броя на екземплярите, които подлежат на задължително предаване. В Указа са разрешени всички основни въпроси на законодателството в тази област, а конкретните въпроси и подробности се изясняват в специален правилник. Това дава възможност, от една страна, указът да има по-дълготрайна валидност, а от друга – своевременно да се въвеждат необходимите изменения, които постоянно се налагат поради непрекъснатото изменение на формите за публикуване на информацията и на средствата и каналите за нейното разпространение.

Обекти на депозиране. От тясноспециален закон за депозиране само на традиционните видове печатни произведения, новият указ представлява вече един широк законодателен акт, който обхваща всички материални носители на информацията, а именно:

– книги (вкл. брошури, официални публикации и специални технически документи), листовки, диплянки;
– периодични издания (вестници, списания, бюлетини, годишници, периодични сборници);
– отпечатъци от книги и статии (когато се разпространяват самостоятелно);
– дисертации, автореферати на дисертации и хабилитационни трудове (когато са и на машинопис);
– нотни издания;
– графически издания (албуми, репродукции, портрети, илюстровани картички, плакати, календари), както и отпечатъци от размножени оригинални графически произведения (ксилография, линогравюра, офорт, литография и др.п.) при тираж над 50 екземпляра;
– картографически издания (атласи, карти, карти-схеми, планове, релефни карти, глобуси);
– листови издания (афиши, позиви, лозунги и др.п.);
– издания във форма на картотека;
– фотоиздания (фотоалбуми, фоторепродукции, фотопортрети, фотокартички и др.п.);
– звукозаписи (грамофонни плочи, фонокартички, записи на магнитни ленти и др.п.);
– филми (късометражни, среднометражни, дългометражни, диапозитиви, касети и др.п.);
– пощенски марки;
– ордени, медали, монети и банкноти;
– гербове, значки и плакети.

На второ място в новия указ се решават въпросите, свързани с пълнотата на постъпленията на документите, отпечатани със средствата на оперативната полиграфия, или издания с означения „проект“, „макет“, „с право на ръкопис“, или издания, отпечатани по различни причини в чужбина (по договори с български издателства и др.п.). Указът задължава и всички

български граждани, които имат произведения, публикувани в чужбина, да представят по 1 екземпляр в Народната библиотека.

Действието на Указа не се разпростира само върху документи с канцеларско или битово предназначение (т.е. формуляри, билети, визитни картички, покани за сватба, некролози и др.п.). Това дава възможност за пълно обхващане на всички категории документи, предназначени за разпространение, независимо от техните белези (напр. независимо от начина на отпечатване, от броя на страниците, от тиража и др.п.). В правилника за приложението на указа специално се изяснява, че под термина „предназначени за разпространение“ се разбира „печатни и други произведения, размножени в определен тираж и предназначени за разпространение чрез продажба, служебно или безплатно“.

Към Указа е приложен специален списък, в който точно се определя количеството на екземплярите. То се изменя в зависимост от тиража, от вида на печата, от типа и предназначението на документа, от мястото на отпечатване и др.п. По един допълнителен екземпляр се предава, когато едно издание се подвързва с различни видове подвързия или се публикува на обикновена и луксозна хартия или е библиофилско издание и др.п.

Общо от получаваните 20 екземпляра Народната библиотека задържа един за Националния архив на българската книжнина и за регистрацията в текущата национална библиография, 5 за своите фондове и за международния книгообмен. Останалите 14 екземпляра се разпределят между 11 големи библиотеки в страната, които получават относително пълен комплект. Три екземпляра се разпределят между 9 библиотеки и други учреждения (напр. БТА, Държавен архив и др.п.), които получават частичен, непълен депозит, съобразно своя профил на комплектуване. Всички окръжни библиотеки получават освен това по 1 екземпляр допълнително от документите, които се издават в съответния окръг с цел да се създадат архиви на местната книжнина.

След Народната библиотека с най-голяма пълнота се комплектуват библиотеките в Пловдив, Варна, Русе и Софийската градска библиотека, които имат функции на зонални библиотеки.

Срокове на депозиране. В новия указ е възприет единен двуседмичен срок за депозиране на всички видове документи (вкл. и за произведенията, отпечатани в чужбина). Същевременно стопанската организация за разпространение на печатните произведения е задължена да предава ежедневно в Народната библиотека по 1 сигнален екземпляр от изданията, предназначени за продажба, който служи за база на ТНБ и централната каталогизация. Благодарение на тази организация Народната библиотека е в състояние да изпраща на големите библиотеки в страната ежеседмично всички новоиздадени книги, заедно с каталожните картички, а националната библиография да отразява действително всички нови публикации за дадения двуседмичен период.

В международен мащаб това е един сравнителен много кратък срок, тъй като в преобладаващата част от новите закони се приема 30-дневен срок за депозиране. Съществуват и закони с по-кратки интервали (Чехословакия, Франция, ГФР, Унгария, Гватемала).

В България 14-дневният срок за депозиране на книгите се коригира от ежедневно получаваните сигнални екземпляри. Така за „Български книгопис“ и за каталожните картички са създадени всички условия за подготовката на най-бързата информация. В обзора на Чефинс[81] се сочи, че българската национална библиография е на първо място всред 62 национални библиографии за книгите по най-висок процент нова информация (96% от регистрираните книги са издадени през същата година).

Институции, отговорни за депозирането. Една от най-важните причини за подготвянето на новия законодателен акт са измененията, настъпили в организацията на полиграфическата дейност в България след национализацията през декември 1947 г. Според новия указ отговорни за задължително предаване на произведенията са: ръководителите на полиграфическите предприятия (печатниците) или на учрежденията и организациите, при които има полиграфическа база, ръководителите на издателствата (когато произведенията се завършват окончателно в книговезница или др. п. предприятия или са отпечатани в чужбина), както и българските граждани, които имат публикации в чужбина, ръководителите на стопански организации, произвеждащи фотоиздания и звукозаписи. Дисертациите, авторефератите на дисертации и

[81] **Cheffins**, R. H. A. A survey of the contents of existing national bibliographies. Paris, UNESCO, 1977. 52 p. (Jntern. Congress on NB, Paris, 12–15 sept. 1977).

хабилитационните трудове се депозират от Висшата атестационна комисия. Екземплярите се предават безплатно в установения срок, преди да са пуснати за разпространение и след като предварително са проверени за качеството на полиграфическото и книговезкото изпълнение.

Получаване на депозитните екземпляри. Въпреки широтата на обектите на депозиране в новия указ се предвижда почти пълна централизация на постъпленията в Народната библиотека, която изпълнява всички функции на национален библиографски център. Съгласно правилника за приложението на Указа Народната библиотека получава и разпределя между останалите библиотеки подлежащите на задължително депозиране печатни произведения, фотоиздания, звукозаписи, диапозитиви, дисертации, автореферати на дисертации и хабилитационни трудове. Филмите се получават от Българската национална филмотека; пощенските марки – от Министерството на съобщенията; ордените, медалите, монетите, банкнотите, гербовете, значките и плакатите – от Националния исторически музей. Посочените институции са задължени да съхраняват по един екземпляр от всички депозитни постъпления, като съответни национални архиви.

Контрол върху депозирането. Контролните функции върху прилагането на указа се разпределят съответно между институциите, които получават депозитните екземпляри.

Народната библиотека извършва контрола по отношение на печатните произведения, фотоизданията, звукозаписите, диапозитивите, дисертациите, авторефератите на дисертации и хабилитационните трудове.

Тази дейност е съсредоточена в специален отдел към Центъра за библиографска информация на Народната библиотека. В отдела се води пълна картотека на всички печатници и полиграфически бази и стопански организации, произвеждащи фотоиздания, звукозаписи и диапозитиви. Член 9 на Указа изисква незабавното регистриране на новите печатници, полиграфически бази и стопански организации за производство на фотоиздания и звукозаписи в Народната библиотека, а за филмите – в Националната филмотека. Освен това Народната библиотека получава ежегодно от Комитета по печата списъци на съществуващите и новорегистрирани печатници и полиграфически бази.

Основните методи за осъществяването на контрола са постоянните ревизии на печатниците и другите организации в цялата страна.

Нарушения при депозирането. Особено голямо достижение на новия указ е уреждането на наказателните клаузи. Размерите на глобите са увеличени до 200 лв., а при повторно извършено нарушение – до 300 лв. Нарушителите могат да бъдат глобявани неколкократно, но през определени периоди, докато набавят произведенията, които не са депозирани. Актовете за констатиране на нарушенията се съставят от контролните органи на институциите, които са натоварени да получават депозитните екземпляри.

Изводи. ТНБ не би могла да осъществява нормално своите функции без специално законодателство – гаранция и условие за нейните качества. Неслучайно във връзка с подготовката на програмата „Универсален библиографски контрол“, по поръчение на ИФЛА се извършва обзор на съществуващите нормативни документи за задължителното депозиране в различните страни. В обзорния доклад на Г. Помас (486) се констатира, че от 175 анкетирани страни, 104 имат задължителни актове за депозиране на печатни произведения в службите, подготвящи националната библиография.

Във връзка с унифицирането на регистрационната библиография в света се правят опити да се създаде международен модел на този основополагащ закон. През 1954 г. К. Ларсен прави опит да създаде такъв примерен модел (469).

Както 39 сесия на ИФЛА (Гренобъл, 1973 г.), така и Конгресът на националните библиографии (Париж, 1977 г.) подчертават значението на един съвременен модел на закона за задължителния депозит, на основата на който всички страни да усъвършенстват своето законодателство. Експертната група на социалистическите страни прави конкретни предложения за обхвата на документите, подлежащи на депозиране, както и всички условия, гарантиращи функционирането на закона.

Изработеният модел от социалистическите експерти се използва за създаването на новия Указ за задължителния депозит в България през 1976 г. и фактически е най-новият законодателен акт в тази област, чиято цел е да реши всички съвременни проблеми на депозирането и съхраняването на националните документи.

Най-новият български законодателен акт за задължителния депозит получи висока международна оценка в обзорния доклад на Помасл (486) и в основния доклад на Конгреса (Париж, 1977 г.).[82]

Пълнотата, с която Указът и Правилникът към него посочват категориите съвременни документи в тази област, принципите за обхвата и същевременно за изключване на някои категории документи, може да се счита оптимален.

Новият указ за задължителното депозиране на печатни и други произведения несъмнено е голямо постижение за нашата страна при осъществяване на ефективен библиографски контрол, а на международно ниво издига престижа на страната ни.

АРХИВ НА БЪЛГАРСКАТА КНИЖНИНА

Централна задача на всяка национална библиотека е да събира и съхранява за поколенията книжовната продукция на своя народ.

Още през 19 в. България урежда нормативно изпълнението на тази важна задача. С първия Закон за задължителното депозиране[83] се регламентира в НБ да се доставят два безплатни екземпляра от всяко печатно издание. Единият от депозитните екземпляри се предоставя за ползване от читателите, а вторият се предвижда да изпълнява архивни функции.

Би следвало да се очаква, че българската национална библиотека, изпълнявайки предписанията на отличното си законодателство, е успяла да събере през десетилетията и да предостави на идните поколения пълен архив на българската книжовна продукция.

Но тъкмо архивът на българската книжнина бе заварен след Втората световна война в окаяно състояние. Причините са много, но основната се дължи на нехайството, проявено от Филовото правителство към златния фонд на българската култура – евакуацията на книжовното ни наследство.

Дългогодишният заместник-директор на НБ Ив. Панайотов описва много живо в спомените си премеждията на НБ през бомбардировките (235). Със съкращения тук се цитира тази част от тях, която се отнася до архива на българската книга, наричан тогава „дублетен фонд“:

В началото на 1943 г. англо-американските бомбардировки зачестиха и евакуацията на книжовния фонд стана неизбежна,[84] *но евакуацията се затрудняваше по липса на средства. По една приблизителна сметка бяха ни необходими около 250 до 300 сандъка за пренасяне на книгите извън София. Поради усиленото търсене на сандъци, цената им на свободния пазар бе достигнала до 1000 лв. единия... М-во на просветата не позволяваше да се говори за такава сума. Най-сетне след дълги настоявания то отпусна само 25 000 лв. (вместо необходимите 300 000). При това положение на нещата въобще не можеше да се мисли за евакуация на книжния имот извън София. По препоръка на помощник пожарния командир на София, книжовният имот на Библиотеката бе прибран в приземието на специалното книгохранилище, находящо се в двора на Библиотеката. Книгите подредихме плътно една до друга чак до самата горна железобетонна плоча на приземието, за да няма въздух помежду им. По този начин те бяха запазени от пожар. А в случай на пряк удар и срутване на горните плочи върху плочата на приземието, последната, опираща се на книгите ще издържи и книгите ще бъдат запазени.* Какво обаче се случва в действителност? Ето какво пише д-р Ив. Панайотов по-нататък: *През голямата бомбардировка на 10 януари 1944 г. библиотечната*

[82] **Bibliograpie** nationale: son role actuel et ses developpements futurs. Paris, Unesco, 1977. 61 p. (Congres internat. Sur les bibliographies nat., Paris, 12–15 Sept. 1977).

[83] Вж. раздел „Законодателство за задължителния депозит в България“.

[84] Тогавашният директор на НБ Райчо Райчев, убеден в непобедимостта на Райха, е считал, че Библиотеката трябва да остане в София, поради което се закъснява с евакуацията. След Девети септември, по предложение на Т. Боров, Райчев е съден от Народния съд.

сграда и книгохранилището бяха засегнати. Горните бетонни плочи на книгохранилището се срутиха върху бетонната плоча на приземието и затрупаха прибраните книги. Освен това двете бомби пробиха южната врата на приземието и нанесоха значителни повреди на подредените там книги. Едва сега директорът панически започва да действа с група представени му войници трудоваци на 17 януари. *След разчистването на срутения материал трябваше спуканата плоча да се разбива с чукове и книгите да се вадят една по една. Постави се въпросът къде и как ще пренесем изваденитe от развалините книги*. Получават разрешение да използват част от мазето на Съдебната палата. *Докато трудоваците изваждаха книгите, директорът се опита да намери камион, но без успех. Ведомствата, към които се бе обърнал, имаха свои нужди и бързаха да евакуират своите служби. Освен това те нямаха отношение към ценността на книгата*. По случайност братът на една библиотечна служителка отговаря за Камионния полк и отпуска един голям военен камион за евакуацията на Библиотеката. Д-р Панайотов пише: *Изнасянето и товаренето на книгите ни създаде значителни мъчнотии. Част от книгите бяха пострадали от бомбардировката, подвързията им се беше изпокъсала, а при изваждането им от скривалището на много книги изпопадаха заглавните страници, а даже и цели коли. Стоварването на книгите при Съдебната палата и пренасянето им в мазето също се извършваше от трудоваците, а подреждането извършваше женският персонал на Библиотеката.*

На 23 февруари работата по пренасянето на книгите беше почти привършена. Не бяха изнесени дубликатите,[85] *Румелийският архив, някои справочни книги и каталозите, ... а и директорът настояваше те да останат по местата си, тъй като щели да ни трябват за служебната работа*. По-нататък д-р Панайотов описва драматично развилите се събития, довели до унищожаването на дублетния фонд, т.е. архива на българската книга:

През нощта на 15 март станаха две бомбардировки, едната от които със запалителни бомби. Това накара директорът най-после да се съгласи да евакуира Библиотеката. Ние обаче бяхме закъснели... Вследствие на бомбардировките на 30 март 1944 г. г*лавното здание на Библиотеката и Вазовият музей бяха изгорели до основи, а заедно с това и неевакуираните дубликати*..., пише д-р Панайотов в спомените си. Така биват унищожени десетки хиляди български книги и периодични издания, събирани в продължение на десетилетия като втори, дублетен екземпляр по Закона за депозита.

Тази драматична история, разказана от очевидец на събитията, красноречиво обяснява защо българската национална библиотека на Девети септември 1944 г. не разполага с архив на българската книжнина – едно основно нейно задължение.

* * *

След пренасянето на книжовния фонд от Съдебната палата в новостроящата се сграда на НБ с предимство се организират и каталогизират библиотечните колекции, предназначени за ползване от читателите,[86] докато дублетният фонд се оставя за по-малко напрегнат период.

Възстановяването и организирането на Архива се оказва сложен и дълъг процес.

Преди всичко директорът на НБ Г. Михайлов много далновидно още в първите следвоенни години осигурява източник, в който по-нататък могат да се намерят голяма част от нейните унищожени през войната библиотечни материали. Когато библиотеките в страната започват да прочистват фондовете си от остарели по съдържание или със стар правопис издания, Народната библиотека, чрез Министерство на културата, апелира да ѝ изпращат отчислените издания.

Този процес се регламентира през 1954 г. чрез специално Постановление на Министерския съвет.[87] В НБ започват да постъпват хиляди отчислени от библиотеките в страната книги, с които се формира т.нар. „Резервен фонд“. На първо време те са голямо бреме за все още

[85] Архивните екземпляри.
[86] Вж. раздел „Организация на фондовете и каталозите“.
[87] Пост. на МС П-40 от 30 февр. 1954 г.

неуредената Библиотека в строящата се сграда. Коридорите на приземния етаж са задръстени. За организирането на Резервния фонд се създава служба от временно наети надничари. В отчета на службата за 1956 г. се съобщава, че Резервният фонд наброява вече 150 000 тома.

През 1956 г. ръководството на НБ обособява специална служба с 4-ма сътрудници за възстановяване и организиране Архива на българската книжнина, както и за установяване на липсващи издания в основния книжовен фонд. Последователно те сверяват служебния Азбучен каталог за българска кирилица с подготвяния Репертоар на българската книга и съставят картотеки на липсващи в НБ издания. Тъй като Репертоарът по това време не е редактиран (включва отпечатъци и малоценни издания), картотеката с липсите набъбва на 23 чекмеджета. След прегледа на съдържанието им, описанията на книгите, отделени в 11 чекмеджета, се преписват и размножават в списъци. В останалите чекмеджета остават липси на отпечатъци от статии, малотрайни и малоценни издания с временен характер.

Оцелелият от войната „дублетен фонд", възлизащ според отчета на новосъздадената служба на 31 023 т., получава временни каталожни описания. През 1958 г. те се заменят с централно отпечатаните фиши за заварените преди 1944 г. български книги.[88] Печатните каталожни картички, които не получават покритие с наличните 31 000 описания на „дублетния фонд", формират картотеката на липсите за Архива. Налага се те също да бъдат прегледани и сортирани в две поредици. В едната се включват описания на по-стойностни издания (преценката се прави не по съдържание, а по формални белези). Те се включват в общите списъци за липсващи библиотечни издания. Списъците се изпращат на библиотеки, антикварни книжарници, бивши издатели, както и на други обществени институции и частни лица, за които се предполага, че имат отношение към издаваната в миналото литература.

Дребните и малоценни издания се отделят в специална поредица и не се разпращат за издирване, тъй като поради временният си характер, те не се пазят никъде в страната и не са обект на антиквариата. За тях се взема решение да бъдат изтеглени от основния книжовен фонд на Библиотеката, където не се търсят от читателите, и да се прехвърлят за съхранение в Архива.

Същевременно се отправя апел чрез статии във вестници към широката общественост и към библиотечните среди[89] да съдействат за издирване и предаване в НБ на изданията, включени в разпратените списъци.

Постепенно Архивът на българската книжнина планомерно се попълва, като се използват няколко основни източника.

На първо място трябва да се спомене отново Резервният фонд, съдържащ отчислена от библиотеките литература, издадена преди 1944 г.

От основното книгохранилище на НБ се изтеглят малоценни, малотрайни, изгубили своята актуалност служебни издания.

От специалните колекции (военен фонд, карти и графика, музикален) се изтеглят неправилно изпратените там през 1955 г. дублетни екземпляри.

Въз основа на разпратените списъци библиотеки, антикварни книжарници и частни лица изпращат стотици издания. Частни букинисти също правят издирвания в складовете за Вторични суровини, където постъпват за претопяване големи количества отчислена литература.

Сътрудници на службата „Архив на българската книжнина" редовно се командироват в страната, за да предлагат на библиотеките да отчисляват нужни на НБ издания, които не се търсят от местните читатели и представляват излишен баласт в книгохранилищата им. Срещу старите издания НБ предлага актуална литература.

Особено големи трудности се срещат при попълването на цели годишнини или отделни липсващи броеве за архива на периодиката. Още през 1956/57 г. е направено сравнение с Репертоара на периодичния печат и е изготвен списък на липсващи в НБ заглавия. Този списък е разпратен на НБ – Пловдив и Търново, Шумен и Варна, които в миналото са получавали

---

[88] Вж. раздел „Централна каталогизация".

[89] **Общонародна** задача. – *Народна култура*, № 30, 25 юли 1959; **Попълване** липсите на Архива на българска книжнина. – *Библиотекар*, 1957, № 11, с. 41; **Общонационална** задача. – *Библиотекар*, 1959, № 7/8, с. 75–76; **Николов,** Ив. Набавянето на липси за Архива на бълг. книга. – *Библиотекар*, 1960, № 10, с. 4–5.

депозит и притежават стара периодика. Но тъй като тези библиотеки са зонални, те имат архивни функции като депозитни библиотеки и могат да предоставят на НБ периодични издания от своя фонд само временно – за микрофилмиране.

Попълването на липсите преди 1944 г. за Архива на българската книга и периодика е трудоемка дейност, която невинаги се увенчава с успех, но изисква да бъдат изчерпани всички възможности.

В края на 1958 г. Архивът, наброяващ вече 70 000 библиотечни единици, е пренесен и разположен на IV етаж в новото книгохранилище. Прави се окончателна сигнатурна проверка (нареден е хронологично-азбучно).

През 1959/60 г. каталогът на Архива окончателно се оформя, като в него се включват централно отпечатаните каталожни картички за служебните и малотрайни издания. Всички изтеглени от основния книжовен фонд библиотечни материали акуратно намират отражение в азбучния служебен и в топографския каталог на НБ.

Така добросъвестно и професионално се формира Архивът на българската книжнина за периода до 1944 г.

Същевременно в Архива ежегодно се влизат депозитните екземпляри, получавани в НБ след 1944 г.

В продължение на 10 години (1953–1963 г.) в книгохранилището на НБ едновременно се поддържат два архива – единият е на НБ, а вторият на ББИ, комуто след 1952 г. са прехвърлени службите „Депозит“ и „Текущата национална библиография“. В изпълнение на новата си функция на Книжна палата ББИ се относя отговорно към попълването на Архива с новодепозираната литература. На 15 юни 1958 г. в структурата на Института се формира самостоятелен отдел „Депозит и архив на българския печат“, за който се отделят 5 сътрудници. Полагат се много сериозни усилия да се набавят недепозирани издания „чрез настойчиво издирване на библиотеки и учреждения в София и провинцията“ (Год. ББИ за 1958 г.). През 1958 г. липсите за последните пет години са сведени до 740 заглавия. Поддържат се в ред служебните и дребните публикации, единичните листове, музикалните и другите специални сбирки. Изработват се авторски и топографски каталози. Във всеки отчет на службата обаче се констатира като слабост, че книговезницата на НБ не осигурява подвързването на нуждаещите се от подвързия издания.

След сливането на двете институции единият от архивните екземпляри се използва за заменяне на похабени от читателите или откраднати издания, както и за нуждите на книгообмена.

Междувременно, още през 1962 г. поради недостиг на площи в книгохранилището, Архивът на българската книжнина за периода преди 1944 г. се налага да бъде изнесен от НБ и подреден в читалището на с. Богданлия, Софийско. В опаковането и пренасянето вземат участие всички отдели на Библиотеката.

За периода след 1944 г. Архивът на българската книжнина (АБК) се съхранява в НБ в изряден ред, който позволява информационната и документационната функция на ТНБ напълно да се съчетават. За целта получените депозитни издания, след като се използват за регистрация в ТНБ, се изпращат на съхранение в Архива. Поредният номер на описанието в Български книгопис (и в другите бюлетини на ТНБ) служи за инвентарен номер и сигнатура на съответното издание. За да не се допуска похабяване или загубване, съхраняваните в АБК издания не се дават за ползване от читателите. Те се опаковат и се запазват в хронологичен ред, съответстващ на годината и на поредния номер на бюлетините.

Така се осигурява пълното съчетаване на информационната функция на ТНБ с документационната на Архива на българската книжнина, което и на национално, и на международно ниво е основното предназначение на държавната библиографска регистрация. Това е отлично разрешение, което избавя НБКМ от противоречието, пред което се изправя всяка национална библиотека – да предоставя на разположение на обществото националната книжна продукция и същевременно да гарантира опазването ѝ за поколенията. Трябва да се упомене, че през разглеждания период българската държава още повече облекчи документационната функция на НБ чрез създаване на зонални архиви на българската книжовна продукция в няколко окръжни библиотеки. По този начин НБКМ се освобождава от задължението да обслужва чрез междубиблиотечното книгозаемане читателите от цялата страна.

За съжаление, поради остър недостиг на площи в книгохранилището, в края на 70-те години

и новата част от АБК също се налага да бъде изнесен извън сградата на НБ – в училището на с. Осоица. Там започва строеж на специално книгохранилище за Архива. Но строежът се замразява[90] заедно с всички други, започнати строежи на Комитета за култура.

Общо от 1879 г. до наше време АБК обхваща около 700 000 печатни единици (по преценка на Кремена Зотова).

Накрая може да се направи изводът, че библиотекарите полагат сизифовски усилия за възстановяването и поддържането на Архива на българската книжнина, съзнавайки огромната му документална стойност за нацията. За съжаление те се сблъскват с обективни трудности, пречещи на отговорното му съхранение.

Многократно ръководството на НБ търси в това отношение съдействието на висшестоящи инстанции. Така напр. през 1973 г. директорът подготвя поредното „Предложение на НБКМ за опазване на българското книжовно наследство". Поводът е създаването на Археографска комисия,[91] към която проявява интерес председателят на Комитета за култура Л. Живкова. Първите два раздела на Предложението се отнасят до ръкописите и историческите документи, а третият раздел третира въпросите на Архива на българската книжнина. След като излага историята на създаването му, както и неговото огромно значение за българската култура, докладът се спира на лошите условия, при които се съхранява АБК и неотложните предстоящи за решаване въпроси:

Печатните произведения, издадени преди 9 септември, засега се съхраняват в читалищна сграда в с. Богданлия, която е абсолютно непригодна за архив. В сградата има влага, не е осигурено необходимото проветряване и почистване, няма инсталирана никаква климатична апаратура. Печатните произведения, издадени след 9 септември се съхраняват в сградата на Народната библиотека,[92] също при не особено благоприятни условия. Периодичните издания например са подредени в таванско помещение, където поради топлия и сух въздух и липсата на климатични инсталации ще се достигне до бързо похабяване, особено хартията на вестниците.

За правилното опазване на Архива на българската книжнина на Народната библиотека „Кирил и Методий" е необходимо да се отпуснат средства както за поддържане на съответни условия в сегашните помещения на Архива, средства за реставрация на похабените екземпляри и поставянето на всички печатни произведения в картотени кутии, така и средства за построяване вън от София на ново модерно книгохранилище. Своевременното му изграждане ще бъде действително доказателство за грижите, които партията и правителството непрекъснато полагат за опазването на паметниците на българската култура.

Нито един от поставените въпроси не се решава. Вниманието на ръководството на Комитета (чрез новосъздадената Археографска комисия) се концентрира върху издирването на българското културно наследство в чужбина. Същевременно проблемите, свързани с опазването на основната част, която е на разположение в България, се отминава без внимание. Това се отнася не само за книжовното, но и за цялото ни културно наследство (изобразително, етнографско, филмово и т.н.), съхранявано при много лоши условия.

Стогодишният юбилей на НБ, честван на най-високо държавно равнище, не допринася за уреждане на нерешените въпроси, свързани с Архива на българската книжнина.

Директорът на НБКМ отива при председателя на Комитета за култура Г. Йорданов с два документа. Единия за нерешените проблеми на Библиотеката, който отново предлага спешно да бъдат разгледани и да се пристъпи към решаването им. В противен случай директорът връчва оставката си, която е другият документ. Г. Йорданов пита К. Калайджиева кого предлага за свой заместник. Фактически той приема оставката ѝ, като въобще не поглежда към нерешените въпроси, предлагани за разглеждане. Архивът на българската книжнина продължава да се съхранява при неподходящи условия.

---

[90] Вж. раздел „Сграда".

[91] Вж. раздел „Археографска комисия".

[92] Документът е писан през 1973 г., преди изнасянето и на по-новата част от АБК извън сградата на НБ.

Репертоари на българската книжнина

СТАТИСТИКА НА БЪЛГАРСКАТА КНИЖНИНА*

Националната статистика на книжовната продукция е функционално свързана с текущата национална библиография. Тя дава пълна представа за полиграфическата дейност на страната и съответно за нейното културно развитие, отразено в различните типове публикации.

Оперативното годишно публикуване на статистически данни за новите публикации има огромно значение за правилното прогнозиране на националното книгоиздаване като един от най-важните показатели за състоянието и ръста на националната култура.

След 9 септ. 1944 г., заедно с организирането на националната библиография, статистиката на печатните произведения извървява дълъг и сложен път на развитие. Първоначално разработката на статистическите данни се води по твърде тясна програма. От 1945 до 1947 г. към „Български книгопис" се публикуват по няколко статистически таблици, приложени към последната книжка за годината. Книгите се представят в две таблици, а периодичните издания в пет.

От 1948 г. в статистическото отчитане настъпват известни изменения, в които се чувства стремеж към усъвършенстване главно на статистическите данни за книгите. Статистическите таблици на книгите се увеличават на пет, като в разработката на показателите вече се включват тиражът, обемът и цената. Същевременно основната таблица на книгите, представени по съдържание и брой на заглавията, от 1949 г. започва да се публикува ежемесечно и да се дава

*С много малки съкращения и допълнения препечатваме статията на **Зотова**, Кр. 25 години статистика на българската книжнина. – *Библиотекар*, № 4, 1969, с. 15–20.

сводно в края на годината. Такава оперативна библиографска статистика не се прави по-късно. По отношение статистическото отчитане на периодичните издания през периода 1949–1952 г. в „Български книгопис“ се посочват само сведения за регистрираните през годината нови периодични издания.

След прехвърлянето на „Български книгопис“ през 1953 г. към Българския библиографски институт статистическото отчитане започва още повече да се разширява. В Института още през 1952 г. се изгражда специална служба за статистическо проучване и анализ на българската печатна продукция, чрез която организирано да се подпомогне правилното планиране на книгоиздателското дело. Сериозен принос в тази насока е подготвеният от статистическата служба справочник „Българската книга след Девети септември“.[93] От 1954 г. статистическите таблици на книгите към Български книгопис се увеличават, а разработката се задълбочава в използване на средни числа, проценти и др. екстензивни показатели. С широка разработка се представят и статистическите данни за периодичните издания, поместени към годишните указатели „Периодични издания в НРБ“. Макар и подобрени статистическите таблици, приложени към „Български книгопис“ и сводките на периодичния печат, все пак са предназначени за един по-тесен кръг ползватели. Ето защо от 1955 г. статистическата служба, след основно проучване на опита в другите страни и особено в Съветския съюз,[94] пристъпва към издаване на самостоятелни годишни публикации със статистически данни за цялата българска книжовна продукция. Първата сводка „Книги и периодични издания в НР България за 1956“[95] се отпечатва през 1958 г., като след нея се издават ежегодно подобни публикации за годините 1958–1961. Програмата на статистическото отчитане е една и съща за целия шестгодишен период, което създава условия за правилни статистически съпоставки и изследвания.

За разлика от включения материал в „Български книгопис“, статистическото отчитане тръгва по пътя на диференцираното представяне на различните категории книжовна продукция. Отделянето на служебните и дребни издания в самостоятелни статистически редове дава възможност за по-задълбочено изследване на книгоиздателското дело и вярна представа за развитието на различните отрасли на науката. Националната статистика на книжовната продукция обаче не може качествено да се различава от своята база – националната библиография, не може да съществуват такива огромни разлики между обектите на статистическото отчитане и библиографската единица. Нуждата от функционална връзка между текущата библиография и статистиката на печата за уеднаквяване на принципите на подбора налага и преустройството на „Български книгопис“, допринася за разделянето му през 1962 г. на две поредици.

По същото време Централното статистическо управление поставя въпроса за уеднаквяване на статистическите сведения за печатната продукция в национален мащаб. Различията в цифровите данни, публикувани от Централното статистическо управление (ЦСУ) и ББИ, предизвикват основателна тревога, поради което ЦСУ предприема нова организация при първичното отчитане и публикуване на статистическите сведения. От 1962 г., успоредно с реформата в Български книгопис, се въвежда сериозна реорганизация при събирането и обработването на статистическите данни на базата на едно по-тясно сътрудничество между ББИ и ЦСУ.

Централното статистическо управление задължава всички печатници да депозират книжовната продукция заедно със специални статистически листове, в които се посочват най-точни данни преди всичко за тиражите на книгите. Така с помощта на ЦСУ се урежда най-важният въпрос – за достоверността на статистическата информация. Подготвя се и нова, още по-разширена програма за статистическа обработка, в която се обхващат всички количествени и качествени изменения на книжовната продукция. Изготвянето на статистическите данни се извършва от сътрудниците на статистическата служби при ББИ, а тяхната сводна обработка и

---

[93] **Цветанов**, Ц. Българската книга след Девети септември. Статист. анализ. Под ред. на Т. Боров. С., Наука и изкуство, 1952. 80 с.

[94] **Зотова**, Кр. Статистиката на печата в СССР. Поуки за нейното организиране и разширяване у нас. – *Год*. на ББИ, т. 3, 1955, с. 61–78.

[95] **Книги** и периодични издания в НР България. 1956. Статист. материали. Израб. Ив. Панчева. Под ред. на Кр. Зотова. С., ББИ, 1958.

представяне в статистически публикации – чрез специални сметачни, а по-късно и електронни машини – в ЦСУ.

Първият статистически сборник, „Книгоиздаване и печат в НР България“(176), издаден съвместно с ЦСУ, обхваща периода 1962–1963 г. и излиза през 1964 г.

Статистическите таблици в сборника са значително увеличени, а статистическите разработки разкриват нови черти на българската книжовна продукция. За книгите и специалните видове издания (ноти и графика) са дадени 19 таблици, а за периодичните издания – 12. За първи път се въвежда отчитане на книжнината по нейното предназначение (справочна, научна, научно-популярна, производствена, учебна, официално-документална и художествена), по обем в две групи (книги и брошури), по поредност на изданието (първи издания и преиздания), художествените произведения по жанр, периодичните издания по вид с отделянето на бюлетините в самостоятелна група и др. В този сборник книгите продължават да се отчитат в две поредици: за широко и ограничено разпространение, като за основа на подбора се използват двете поредици на „Български книгопис“.

Преустройството в статистическото отчитане през годините съвпада и с един важен период в международното развитие на тези проблеми. От 1950 г. ЮНЕСКО започва да публикува сведения за световната книжовна продукция и същевременно създава работна група за стандартизиране на статистическите данни в международен мащаб поради огромните различия, които се явяват в статистическото отчитане на отделните страни. От 1962 г. ЮНЕСКО издава редица документи,[96] в които възгледите за статистическата единица непрекъснато се усъвършенстват и отразяват стремежа да се намерят критерии, при които статистическите данни да могат да разкриват истинските културни достижения на всяка страна. Тези документи представляват голям принос не само за нормализиране статистиката на книгите и периодичните издания, но и компетентно обобщение на наблюденията върху състоянието и категориите на книжовната продукция и особеностите на регистрацията в различните страни. Някои от предложенията за тези документи намират отражение в статистическата сводка още за 1962–1963 г., в която книжовната продукция се представя и в две статистически групи по обем (книги и брошури). В основата на разделянето се приема границата, възприета от ЮНЕСКО – за брошури издания от 5 до 48 стр., а за книги – издания над 49 страници.

Следващата двугодишна сводка[97] за периода 1964–1965 г., макар и при същата методология, отразява, от една страна, и новото състояние на националната библиография, от друга – развитието на възгледите за международно съпоставяне на статистическите данни. През 1963 и 1964 г. от регистрацията в „Български книгопис“ отпадат значителен брой издания. Така във втория статистически сборник, макар че книгите са отчетени пак в две поредици, данните обхващат сравнително по-малък брой издания, с което степента на приближаването до международните изисквания значително се увеличава и се дава по-ясна картина на културната статистика. В сборника за единица на статистическия отчет на книгите се приема също така не тома, а заглавието. От друга страна, мерките, които се вземат след сливането на Български библиографски институт с Народната библиотека за подобряване на библиографската регистрация на периодичните издания, създават здрава основа, върху която да се гради достоверна статистическа информация за всички видове книжовна продукция. Подготвянето на печатна годишна сводка за периодичните издания през 1965 г. дава възможност да се изясни границата между книга и периодично издание, да се разтовари „Български книгопис“ от регистрацията на периодичните сборници и с това да се усъвършенства статистическата информация. От 1965 г. периодичните сборници и реферативни бюлетини започват да се отчитат само като периодични издания.[98]

---

[96] **Rapport** du Comite d'experts sour la normalisation internationale des statistiques de l'edition de livres et de periodiques. Paris, UNESCO, 1961. 11 p.; **Normalisation** internationale des statistiques de l'edition de livres et de periodiques. Paris, UNESCO, 1963. 21 p.; **Recommandation** cincernant la normalisation internationale des statistiques de l'edition de livres et de periodiques adoptee par la Conference generale a sa treizieme session, Paris, 19 novembre 1964. Paris, UNESCO, 1964. 21 p.

[97] **Книгоиздаване** и печат. Статист. сборник. 1964–1965. С., ЦСУ, 1966.

[98] **Български** периодичен печат. Библиографски бюлетин за вестници, списания, бюлетини и периодични сборници, излезли през 1965 г. С., НБКМ, 1967.

На още по-висок етап се издига статистическата информация от 1967 г, когато се приема статистическите сборници да започнат да се издават ежегодно с максимално приближаване до окончателните препоръки на международната стандартизация на статистиката, издадени в края на 1964 г.

В статистическия сборник за 1966 г. книгите се представят вече само в една поредица. Конструктивното предложение на ЮНЕСКО е в общия статистически отчет на една страна да се включват еднакво както книги, предназначени за продажба, така и за безплатно разпространение, издадени не само от издателства, но и от организации и учреждения, а също и официално-документални, ведомствени и местни издания. Отчитането на книгите в единен ред се отразява плодотворно и върху принципите на подбора между двете издания на „Български книгопис". В статистическата информация пълно се отчита основното издание на „Български книгопис", а от втората поредица се подбират изданията, които по препоръките на ЮНЕСКО могат да влязат в националната статистика на една страна. От статистическия отчет следователно отпадат някои категории издания, които, въпреки че се регистрират в тримесечното приложение на „Български книгопис", от гледна точка на статистиката имат временно значение или не отговарят по обем и тираж на необходимите изисквания. В статистическия сборник за 1966 г. има статистическа разработка и по десетичната класификация, което осигурява международното сравняване на статистическата продукция по съдържание. От голямо значение за тази статистическа таблица е въвеждането от началото на 1965 г. в описанието на Български книгопис индексите по УДК.

От началото на 1967 г. започва сериозна методична работа по подобряването на инструкцията за подбора, което дава отражение на статистическата отчетност.

Доказаната най-тясна връзка между националната библиография и библиографската статистика показва, че всички изменения в националната библиография трябва да се свързват винаги със статистиката на печата и да се решават и с оглед на нейните изисквания.

Реорганизации се извършват и в Централното статистическо управление. По отношение статистиката на книгоиздаването и печата НБКМ стриктно следи предстоящите изменения в статистическите данни за печата да се обсъдят съвместно.

Във връзка с предвижданата през 1969 г. реорганизация Комитетът за култура с писмо до Държавното управление за информация[99] предлага да се запази досегашното плодотворно сътрудничество с НБ при издаването на годишната сводка „Книгоиздаване и печат в НРБ".[100] Отговорът е утвърдителен.

През 1973 г. Държавното управление за информация изцяло прехвърля на НБ статистическата отчетност на книгоиздаването. В писмо[101] от 29 април 1973 г. на Държавното управление за информация се казва: *За въвеждането на по-добър порядък в статистиката на книгоиздаването и печата, като се има предвид, че Народната библиотека има на разположение всички печатни издания, книгопис и картотеки, а така също може да разполага с квалифицирани специалисти, които компетентно да класифицират отделните издания по националната класификационна схема, по международната десетична класификация, по литературни групи и по предназначение. Държавното управление за информация възлага на Народната библиотека „Кирил и Методий" да осъществява пълен оглед на статистическата отчетност по книгоиздаването и печат като предоставя годишни сведения*. Това означава пълно признание на възможностите и качествата на НБ като национален библиографски център, годен да осъществява висококачествена държавна статистика за националното книгоиздаване. Но пълното прехвърляне на тази отговорна и трудоемка дейност върху хората от Центъра за библиографска информация за съжаление става, без да се назначи допълнителен персонал.

В заключение може да се каже, че статистиката на българската книжовна продукция е изградена върху националната библиография и отговаря на всички изисквания на международните стандарти на ЮНЕСКО.

---

[99] Новото наименование на Държавното статистическо управление.

[100] арх. ед. 1061, л. 105.

[101] арх. ед. 1012, л. 46.

РЕТРОСПЕКТИВНА БИБЛИОГРАФИЯ НА БЪЛГАРСКАТА КНИЖНИНА

През разглеждания период в България бе реализирано огромно по обхват и значение дело, което нарежда нашата страна сред малкото държави в света, успели да обхванат цялостно своята национална книжнина в многотомни библиографски репертоари.

Наред с описите на славянобългарските ръкописи и възрожденската ни книжнина се изпълнява и дългогодишна програма за цялостно библиографско регистриране на българските книги и периодични издания, отпечатвани на територията на нашата страна – от първата старопечатна книга и списание до ежегодните комулации на ТНБ (1969 г.).

Същевременно се осъществи ретроспективното библиографско издирване и публикуване на Bulgarica, допълваща ретроспективната национална библиография.

Към тази програма следва да се причисли и библиографският указател на българските библиографии (самостоятелни и прикнижни).

Така бе реализирана цялостна държавна ретроспективна библиографска регистрация на българската книжнина, с изключение на музикалните издания и на аналитичната библиография на статиите, която много рядко се осъществява в световната библиографска практика.

С основание многотомните ретроспективни библиографски репертоари на българската национална книжнина могат да бъдат причислени към държавната библиографска регистрация, въпреки че понякога са лично дело на ерудирани български библиографи, вложили живота си за тяхното създаване.

Според Д. Иванчев *под национална библиография трябва да разбираме първичната регистрационна и основната ретроспективна библиография, която регистрира и отчита поименно и статистически за текущо и минало време излязлата книжовна продукция в една страна, независимо от езика, авторството и характера на тази книжнина*.[102]

От дистанцията на времето следва да се отдаде заслужена благодарност за вложените усилия както от страна на българските библиографи, така и от двете държавни институции, които реализираха подготовката и публикуването на многотомните библиографски репертоари на българското книжовно наследство – ББИ и НБКМ.

Независимо от неизбежните за този род издания допуснати грешки, забавяне през годините и колебания съществото е, че ръководствата на двете институции успяха да доведат докрай изпълнението на тази сложна програма (разбира се, благодарение и на финансовата подкрепа и проявеното разбиране от страна на държавата).

Всеки отделен репертоар, спецификата на неговото развитие, усилията, постиженията и неудачите на неговите създатели библиографи представляват интерес от различни гледни точки, поради което ще се опитам да проследя историята на изработването им.

Репертоар на българския периодичен печат. 1844–1944 г.

Изработването на двата основни репертоара – за книгите и за периодиката – е програмна задача, която приоритетно е включена във всички основни документи, свързани с дейността на ББИ.

Репертоарът на българския периодичен печат за 1844–1944 г. (РБПП) бе наследен през 1964 г. от ББИ като прецизно завършен библиографски труд. Един от томовете му вече бе отпечатан, а вторият и третият (показалците) бяха пред завършване и предаване в издателството. Задачата бе поета отговорно от НБКМ.

Идеята за създаването на този значителен библиографски труд е на проф. Т. Боров: *Една пълна библиография на българския периодичен печат ще бъде не само основа за историята на самия периодичен печат... но същевременно една, със своеобразните средства на библиографията, направена равносметка за културното развитие на българския народ и*

[102] **Иванчев**, Д. Проблеми на националната ретроспективна библиография. – *Год.* ББИ, 1962, с. 5–21.

на България в течение на стогодишен период, равносметка, която разкрива поразително убедително и конкретно редица особености на икономическия, обществено-политическия и културния живот на страната.[103]

Заслуга на Т. Боров е, че пристъпва без отлагане още през 1945 г. (след като е назначен за директор на НБ) към реализирането на неговата лелеяна мечта като библиограф. Въпреки заварената повсеместна разруха на една опожарена от войната национална библиотека и предстоящите неотложни за разрешение задачи, в отчета за 1945 г. се съобщава: *Едновременно с изготвянето на Репертоара на българската книга се пристъпи и към изготвяне на Репертоара на българския периодичен печат. За основа се взеха бюлетините за депозираните в НБ периодични издания за времето 1844–1939 г., включително*.[104] Тъй като ББИ в първите следвоенни години няма свой щат, задачата се изпълнява от „командировани сътрудници на НБ". В годишния отчет се съобщава, че *през 1945 г. са изготвени 15 189 изрезки, които са налепени на картони. Така се получи картотека на българския периодичен печат със 7265 фиши, азбучно подредени, за времето 1844–1939 г. Остават за включване в картотеката 1940–1945 г*. В отчета се казва също, че от 1 април 1945 г. е назначен Димитър Иванчев като завеждащ служба „Периодичен печат".

Сполучливият избор на библиографа, който трябва да се заеме и да изпълни от начало докрай това внушително дело, също е несъмнена заслуга на Т. Боров.

Като ръководител Т. Боров избира правилния път, определя характера и целта на РБПП, след като изслушва мненията на участниците в двете обсъждания през 1948 г. Като опитен библиограф той приема мнението на акад. Н. Михов *да се даде библиография на излезлите досега български периодични издания. Идеята за по-широко и по-задълбочено изследване на периодичните издания е великолепна, благородна, но неизпълнена задача засега*. Въпреки преобладаващите на двете обсъждания мнения, че трябва да се извършат задълбочени проучвания, да се направи „досие" на всяко периодично издание с много допълнителни елементи извън библиографските данни (научна и политическа характеристика, истински и подставени редактори, цензурни преследвания и конфискации, налична литература върху дадено периодично издание, промени в печатниците, в кои библиотеки може да се намери, искане за провеждане на анкети и др.), Боров не се оставя да бъде подведен. *Това изправяше Института очевидно пред опасността да се увлече по един път много съблазнителен, но който едва ли би могъл да ни доведе до някакво осъществяване в близко бъдеще*", пише Т. Боров в предговора към РБПП (с. 31). А изборът на правилната насока от страна на ръководителя е гаранция за успешното изпълнение на една задача.

По-нататък основна заслуга за успешната многогодишна работа по РБПП и за завършването на едно от най-добрите библиографски постижения в България има д-р Димитър Иванчев.[105] В продължение на две десетилетия – от нарязването и налепването на каталожни картички за базовата картотека през 1945/46 г. до последните коректури на тритомното издание през 1966 г., той несменяемо и отговорно изпълнява своя дълг.

Д. Иванчев е теоретик, който разработва в детайли плана, структурата, методиката за РБПП. Такъв род ретроспективна библиография е трудно дело, за чието осъществяване липсват традиция у нас и теоретико-методически обобщения в чужбина. Като организатор и изпълнител той е наясно за трудностите, които предстоят и които ще бъдат повече, отколкото при РБК. В програмната си публикация „Репертоар на българския периодичен печат 1844–1944 г." той пише: *Достатъчно е да спомена, че докато книгите съществуват само в едно единствено издание, и то с ограничен брой елементи за описване (всяко второ и последователно издание... се описва като ново издание), периодичните издания съществуват в много издания под едно общо заглавие... Затова всяко описание на периодичното издание е вече серийно, сводно описание. Ако описанието на една книга може да се сравни с фотографическа снимка, то*

[103] **Боров**, Т. Предговор. – В: *Български* периодичен печат. 1844–1944. Анотиран библиогр. указател. Т. 1. 1962, с. 21–41.

[104] **Доклад** за дейността на ББИ. – *Год.* ББИ за 1945/46 г., с. 603.

[105] **Димитър Иванчев**. Роден 1910 г. в с. Бутан, Врачанско. Завършва философия с СУ. Специализира библиография в Германия и защитава докторат в Тюбинген. През 1945 г. постъпва в НБ и без прекъсване цялата му трудова дейност преминава в ББИ и НБ. Съставител и редактор на основните репертоари на българската книжнина, автор на теоретични и програмни статии по библиография. Умира през 1990 г.

описанието на периодичното издание може да се сравни с биографията – то разкрива заглавието не в моментно състояние, а в неговото развитие. При това продължителното съществуване на едно периодично издание ще покаже несъмнено редица промени, засягащи всички елементи на библиографското описание без изключение. Но не само изобилието на данни затруднява библиографа на периодика. Понякога затрудненията са по-големи поради липса на данни, които трябва да се установят с големи усилия и чрез използване на странични извори. (106)

Имайки предвид предстоящите трудности, Д. Иванчев извършва щателни проучвания, които намират отражение в публикацията му „Репертоар на българския периодичен печат. 1844–1944 г.“.[106] Фактът, че брошурата е отпечатана през 1952 г., говори, че авторът ѝ я е подготвил още в началото на 50-те години, когато на практика се започва същинската работа по Репертоара.

За изясняване метода по изготвяне репертоара на периодиката голямо значение има обмяната на опит. Но за съжаление малко от изготвените библиографии се предшестват от методологически обяснения, пише Иванчев в програмната си брошура върху РБПП (1952 г.). Той проучва задълбочено руската библиографска школа и особено репертоарите на руския дореволюционен периодичен печат, подготвени от А. Н. Неустроев, от В. И. Срезневски, от Н. М. Лисевски и Й. А. Меженко. Те му допадат поради характера и обсега на периодите, които обхващат (до 1917 г. и у нас до 1944 г.), а също така по прилаганите библиографски принципи и методи.[107]

Особено ценна се оказва методологическата публикация на Меженко,[108] която е попаднала в ББИ своевременно, когато все още довоенната съветска литература се получава у нас по изключение. Инструкцията на Всесъюзната книжна палата[109] също е от огромна полза за бъдещата работа над РБПП.

Трябва да се отбележи, че от натрупания няколкогодишен опит при съставяне на базовите библиографски данни за българската периодика Д. Иванчев си е създал свои виждания и критерии при проучването на съветския опит. Докато изцяло възприема методите при изработване на руските репертоари за дореволюционния печат, изявява несъгласие с някои от принципите, прилагани по отношение на репертоара за следреволюционния период.

Иванчев обобщава принципите на ретроспективната библиография на руския дореволюционен периодичен печат като: *1) стремеж към пълнота, без подбор при отразяване на материала; 2) спазване на териториалния и езиков принцип, т.е.отразяват само излизалите в страната, и то на руски език периодични издания; 3) използване на всички достъпни източници: библиотечни, библиографски, архивни и др.; 4) разширително тълкуване на понятието „периодичен печат" с включване на издания с нередовна периодичност от типа на сборници, алманаси и пр.; 5) подробно описание с включване на всички библиографски елементи, както и подробна характеристика на изданието.* Извлечените принципи от руската библиографска школа несъмнено му помагат много и му дават увереност при цялостното планиране на бъдещата работа.

Характерни за Д. Иванчев са изключителната добросъвестност и прецизност при прилагане на възприетите принципи. Съобразявайки се с българската реалност,[110] официално за подготовката на РБПП се възприема единствено възможния начин – използването на библиографски извори. Но Д. Иванчев не се задоволява с библиографските бюлетини на НБ, а максимално разширява обхвата на използваните библиографски източници и сведения.[111]

---

[106] **Иванчев**, Д. Репертоар на българския периодичен печат. 1844–1944 г. 1952. 64 с.

[107] **Иванчев**, Д. Опитът на Съветския съюз в областта на ретроспективната библиография на периодичния печат. – *Год.* ББИ, 1956/57 г., с. 161–173.

[108] **Меженко**, Ю. А. Опыт работы по составления библиографии периодических издании России 1901–1916 г.г. – *Госуд.* Публичная библиотека им. М. Е. Салтыкова-Щедрина, Ленинград. Л., 1943. 51 с.

[109] **Инструкция** по сводному библиографическому описанию советских периодических издании. М., Всесоюзная книжная палата, 1949.

[110] Нито една българска библиотека в първите следвоенни години не може да предостави добри каталози за периодиката, за да се използва принципа, по който се изработва своден каталог.

[111] **Иванчев**, Д. Библиографски извори за РБПП 1944–1944 г. – *Год*. ББИ, 1955, с. 102–139.

Наред с известните български библиографии на Ив. Шопов, К. Иречек, Ю. Иванов, А. Т. Балан още в началото на 50-те години Иванчев предвижда при преглеждането de visu да използва съобщенията във преглежданите вестници и списания като допълнителни извори.

Разбира се, при изработването на РБПП по библиографски път основният дял от работата ще бъде: да се прегледат изданията (вестници и списания) „де визу", т.е. основният извор за него ще бъде книжовният имот на големите наши библиотеки – заключава Иванчев в статията си „Библиографски извори за РБПП", като добавя – *„искаме ли да имаме една национална библиография на периодичния печат, която да отразява по възможност най-пълно и най-точно излезлите от печат вестници и списания от началото до днес, трябва да използваме всичките тези допълнителни извори, дори и такива, за които предварително знаем, че едва ли ще ни дадат нещо повече от това, което вече знаем... Но процентът на невключените издания ще бъде намален до крайния възможен минимум*.

Тъй като в началото на 50-те години библиотеките ни не могат да предоставят годни каталози за сверяване на картотеката с библиографските бази данни, службата за репертоара на периодичния печат работи в книгохранилищата на редица софийски и провинциални библиотеки[112] и се радва на всеки новооткрит вестник или списание, които не са били обхванати от библиографските бюлетини на НБ, а в библиотеките, които междувременно са изработили каталози на периодичния печат или пък са попълнили липсите на периодичния си фонд, се връщат няколко пъти със страстта на иманяри. Установяват се контакти и с частни колекционери – едно рядко явление за нашата действителност.

Най-съществения и меродавен процес при подготовката на Репертоара е преглеждането на всяко отделно периодично издание de visu. Този процес дава възможност да се установи дали предварителното описание, подготвено въз основа на библиографски източници, съответства на реално съществуващо периодично издание. Да се прецизира описанието и да се извлекат от него максимален брой елементи, а също така допълнителни сведения, които се очаква, че могат да са необходими при окончателната редакция. Тези данни, извлечени от програмни и уводни статии, сведения за смяна на редактори, за действия на цензурата и т.н. допринасят за идентифицирането на вестника или списанието, както и за характеризирането им. Въпреки че издирването и включването на толкова много данни излиза от рамките на предварително набелязаната цел – да се изготви само ретроспективна библиография на българския периодичен печат – Д. Иванчев счита, че не бива *да се пропуска отбелязването на сведения, които от друго място и по друг път не бихме могли да получим*. Данните се нанасят на допълнителни листове, прикрепени към основното библиографско описание. Аналитичният и многопосочен преглед на всяко отделно периодично издание е наистина „духоморна" дейност, която е нормирана така: „преглеждане на 240 броя вестници или 120 коли от списания с извличане на необходимите библиографски данни дневно; 30 минути за обща характеристика на едно издание. Тия контролни числа се използват при дългосрочно планиране". Само запознатият с естеството на интелектуалния труд може да си представи умората от интензивната работа при преглеждането на стотиците хиляди страници de visu. Макар че този начин е бавен, труден и изнурителен, такова щателно преглеждане спестява по-късно допълнително ново прелистване на първоизточниците за справки. И което е по-важно – въз основа на събраните допълнителни данни става възможно да се състави точна аналитична библиографска спецификация, която сама по себе си характеризира всяко периодично издание. А когато при окончателната редакция на РБПП се поставя нова трудна задача – да се подготвят от редакторите анотации за характера и направлението на българските периодични издания – събраните предварително данни дават възможност тази почти неосъществима задача да се реализира. Събираните допълнителни данни помагат на Д. Иванчев да подготви третия том на Репертоара с показалците, които разкриват събрания материал в различни аспекти.

РБПП е спечелил много от отговорната и компетентна редакторска работа на Владимир Топенчаров, Георги Боршуков, Т. Боров и от други специалисти в отделни отрасли на науката. А уводните статии на редакторите увеличават научната му стойност.

---

[112] **Иванчев**, Д. Приносът на българските библиотеки при съставяне на РБПП 1844–1944. – *Год*. ББИ за 1956/59 г., с. 232–243.

Тритомната ретроспективна библиография на българския периодичен печат за сто години е образцов библиографски труд, оставен в наследство от ББИ, с огромно практическо значение. Трите тома, от излизането им от печат досега, са настолно пособие на библиотечните работници и на читателите в цялата страна, което служи и за каталог, и за всестранни научни проучвания. С времето ценността му нараства, а времето е най-добрият съдник.

Български периодичен печат. 1944–1969 г.

Непосредствено продължение на издадената тритомна библиография на българския периодичен печат за 100 години (1844–1944 г.) е репертоарът „Български периодичен печат. 1944–1969 г.“. Задачата му е да обхване вестниците и списанията, излизали в нашата страна в условията на социалистическа България в продължение на 25 години, като свърже ретроспективната с текущата регистрация (редовно издавания след 1967 г. годишен указател[113]). Цялостното и без прекъсване прецизно библиографско покритие на българския периодичен печат е безспорно постижение за България. Поради трудностите, свързани с библиографирането на периодичния печат, повечето страни в света са абдикирали (цялостно или частично) от изпълнението на тази задача, поради което се налага в Париж да бъде създаден специален център, подготвящ библиографска машиночитаема информация за световния периодичен печат.[114]

Отчитайки националното и международното значение на тази задача, ръководството на НБКМ веднага след отпечатването на „Български книги 1844–1944 г.“ организира изработването на библиографския репертоар за по-ново време. Сполучливо подбира съставителя – Мария Спасова, придобила професионален опит с подготвянето на неколкогодишна библиографска сводка за нашия периодичен печат.[115] Освобождава я от административните ѝ задължения като ръководител на отдел „Набавяне и периодичен печат“, за да съсредоточи силите си само върху подготовката на репертоара. Научното ръководство и редакцията възлага на Д. Иванчев, като по този начин се гарантира приемственост, единна методика и принципи за двата репертоара на българския периодичен печат.

Благодарение на индивидуалните качества на съставителя и на редактора „Български периодичен печат 1949–1969 г.“ се подготвя и издава за двойно по-кратък срок в сравнение със „стогодишника“. Но това постижение се дължи и на обективни предпоставки. Преди всичко, благодарение на публикувания още в началото на 1945 г. Наредба-закон (204), в НБ почти без пропуски са депозирани всички периодични издания (с изключение на някои провинциални многотиражки и др.п.). Добре уреденият Архив на българския печат улеснява преглеждането de visu. Текущата регистрация на периодичния печат е много по-редовна и на професионално ниво, което улеснява кумулирането на данните. Пък и броят на включените периодични издания за новия период съставлява една трета (1783 загл.) в сравнение с обема на включените данни за стария период.

Въпреки благоприятните предпоставки, трудностите при подготовката и на този репертоар са големи. Дължат се на пропуски при депозирането на многотиражки (появили се временно и изчезнали вестници на заводи, учреждения и организации в първите следвоенни години). Според Д. Иванчев *дълги години ние нямахме стандарти за библиографско оформяне на заглавната страница на вестник или списание. При постоянно сменящите се кадри, които макар и да имаха журналистически опит, нямаха никаква библиографска подготовка, често пъти се допускаха пропуски, погрешни означения върху различните годишни и броеве от едно и също издание. За установяване на истината понякога се водеха дълги преписки, без да се дойде до изясняване на нещата... Затруднения идваха и от честите и големи реорганизации в издателски колективи, обособявания на нови институти и др.п., което водеше след себе си и до съответните промени в издаването на техните органи*.[116]

---

[113] **Български** периодичен печат. Вестници, списания, бюлетини и периодични сборници. Серия 4. Годишен указател. София, НБКМ, 1967–.

[114] International Serials Date System(ISDS).

[115] **Български** книгопис. Библиографски бюлетин за депозираните в Държавна библиотека „В. Коларов“ периодични издания. 1945–1951. Израб. Мария Спасова. Под ред. на Д. Иванчев. София, Наука и изкуство, 1953.

[116] **Иванчев**, Д. Предговор. – В: *Български* периодичен печат. 1944–1969 г. Т. 1. С., НБКМ, 1975, с. VII–XI.

Общо взето, въпреки затрудненията, които съпровождат библиографията на периодичния печат не само у нас, а навсякъде по света, подготвеният тритомен репертоар на българския периодичен печат е на високо професионално ниво.

В указателя са включени всички периодични издания (списания, вестници, бюлетини, единични листове и периодични сборници), излизали в България на български и на чужди езици за периода 1944–1969 г.

Описанието на всяко периодично издание съдържа три групи данни: а) библиографско описание, б) спецификация и в) бележки. В този ред са описани и периодичните издания в репертоара до 1944 г. Разликата е в липсата на характеристика, но за обществено-политическата обстановка през по-новия период тя не е наложителна.

Елементите на библиографското описание са стандартни: заглавие, подзаглавие, периодичност, редакция, местоиздаване, издателство, печатници, формат, тираж, цена.

Спецификацията се дава след библиографското описание и осведомява за излезлите годишнини и броеве, изброени последователно.

Бележките целят да допълнят или пояснят някои промени, допълнения, грешки и т.н.

Указателят има следната структура: периодични издания на български език; периодични издания на чужди езици; единични листове; показалци.

Изданието съдържа няколко показалеца: именен, който включва в азбучен ред имената на лицата, участвали в редактирането на периодичните издания; географски показалец – по селища и по местоиздаване; систематичен показалец (въпреки че систематизирането е условно, „понеже в повечето случаи периодичните издания са разнообразни по съдържание и не се поддават на систематизиране и предметизиране“); показалци на издателските колективи и печатниците.

Трите тома на „Български периодичен печат. 1944–1969 г.“ се отпечатват в НБКМ рекордно бързо – само за една година (1975 г.) с много добро полиграфическо оформление.

Така към репертоарите, създадени от НБ, се прибавя още едно полезно и прецизно библиографско пособие, което се ползва за различни цели от библиотекари и читатели.

Репертоар на българската книга

Необходимостта от общ библиографски указател на националната ни книжнина възниква в България още през миналия век. За съжаление въпреки самоотвержения труд и ентусиазма на някои наши и чужди учени,[117] българската книжовна продукция е обхваната библиографски едва до 1905 г. След труда на Ал. Балан „Български книгопис за сто години“ България остава без обща ретроспективна библиография за книгите. Това не е случайно. Изработването на такива монументални библиографски трудове изисква редовно финансиране и осигуряване на редица предпоставки от страна на държавата. До 1944 г. НБ не може да разчита на многогодишно финансиране и на разбиране от страна на управляващите. Създаденият през 1941 г. Български библиографски институт също не е в състояние да реализира такава амбициозна задача, въпреки че тя фигурира в Устава му.

Но още през 1945 г. Т. Боров, който оглавява едновременно НБ и ББИ, командирова от щата на Библиотеката двама сътрудници в ББИ,[118] за да започнат незабавно създаването на картотека за бъдещия репертоар на книгите.[119]

Близо две десетилетия (1945–1963 г.) задачата по изработването на двата репертоара е основна за ББИ. Би могло да се твърди, че тя е емблематична за Института, който е създаден, за да осъществи това начинание с национално значение.

От своя страна националната ни библиотека също е започнала да реализира една цялостна програма за ретроспективното обхващане на българското книжовно наследство. Изработена е двутомната аналитична библиография на д-р Маньо Стоянов „Българска възрожденска

[117] Иван Шопов, Йосиф Иречек, Ал. Теодоров-Балан, Юрдан Иванов, Валерий Погорелев, Никола Начов.

[118] До 1948 г. ББИ няма свой щат и бюджет.

[119] **Панайотов**, Ив. Своден отчет на Държавна библиотека „В. Коларов“ за 1939–1952 г. (Машинопис), също и в: *Год.* на ББИ за 1945/46 г.

книжнина“(54). Замисля се описът на славянските ръкописи (224, 225) да продължи делото на проф. Б. Цонев. Планира се библиографски указател на периодичния печат за периода 1944–1969 г. (59).

След обединяването на ББИ с НБ (през 1964 г.) Репертоарът на българския периодичен печат за 1844–1944 г. е предаден на Библиотеката като завършен библиографски труд. Ръководството на НБ очаква с интерес Репертоара на българските книги като интегрална част от цялостната програма за ретроспективно обхващане на българската книжнина. Приема на доверие твърдението, че РБК е готов за печат. Но за разлика от Репертоара на българския периодичен печат, репертоарът за българските книги е в много „суров“ вид, работен е непоследователно, не отговаря на научните принципи, приети в нашата и международната библиографска теория и практика. Десетилетия по-късно Кр. Зотова ще квалифицира някои от тези опущения *като най-голямата методологическа грешка в историята на българската национална библиография*.[120]

Но през 1964 г. ръководството на НБКМ, непознавайки историята на подготовката и истинското състояние на получената като наследство от ББИ ретроспективна библиография за българските книги, прави незабавно постъпки пред издателство „Наука и изкуство“ да включи том първи в издателския план. Проявява коректност и уважение към проф. Боров и му предлага да остане редактор на изданието, като представи и предговор, фигуриращ в продължение на години в неговия научен план.

Но още през 1964–1965 г. се установява, че научната обработка на събрания материал още не е завършена. Останали са за обработка групите отчети, устави, годишници, библиотеки и книги на чужди езици. При последното преглеждане на материала, преди да се даде на редактора, се установяват редица слабости, и то от бивши сътрудници на ББИ, които сега работят в Библиографския сектор на НБКМ.[121]

Директорът на Библиотеката в коректни разговори с проф. Боров го осведомява за констатираните слабости, които са от решаващо значение за облика и характера на РБК като първостепенен библиографски справочник. Очаква се, че като библиограф номер едно на страната и като научен редактор на изданието, той ще се заеме с детайлна редакция и ще ги отстрани. Изненадващо обаче Т. Боров продължава да твърди, че РБК е „напълно готов за печат“. Едва след години става ясно, че такива безотговорни твърдения той е правил и преди.

Приведените по-долу кратки исторически данни за подготовката на РБК доказват, че Т. Боров като директор на ББИ и като научен ръководител на най-голямото библиографско начинание на Института или е нямал реална представа за тази дейност, или, в случай че е бил запознат, изискванията му като библиограф са били много принизени.

Както вече бе споменато, през 1941 г. се предвижда ББИ да създаде картотека, която да отразява библиографски всички български книги от 1806 г. до най-ново време и да играе ролята на своден каталог. Не се предвижда издаването на библиография, което е напълно обяснимо при тогавашните условия, когато дори не може да се мечтае държавата да финансира такова начинание.

Когато обаче ББИ става бюджетно учреждение (1948 г.), в перспективния му план за 1949–1951 г. се предвижда издаването на том първи от репертоара. От 1948 до 1951 г. група от 8 сътрудници, оглавявани от Ц. Цветанов,[122] с много напрежение и ентусиазъм работят по тази задача – сверяват картотеката на проекторепертоара с фонда на НБ, като всяка книга се преглежда de visu. За съжаление архивът на ББИ не е обработен, за да се констатира дали е имало обсъждане, дадени ли са ръководни направления и какви от страна на Т. Боров при започването на това голямо библиографско дело. Но отчетените резултати говорят за много принизени критерии.

---

[120] **Зотова**, Кр. Увод – В: *Български* книги. 1878–1944. Т. 7. 1992.

[121] До 1975 г. това е наименованието на Центъра за национална библиография.

[122] **Ценко Цветанов**. Роден 1904 г. в Лом. Брат на Т. Боров. Завършва педагогика и славянска филология в СУ. Сътрудничи на „Развигор“, „Училищен преглед“, „Поточе“, „Весела дружинка“ и др. Директор на издателство „Народна просвета“ (1944–1947). През 1948 г. постъпва в ББИ, а след 1953 г. до смъртта си през 1960 г. е директор на ДБИ.

Фактически групата на Ц. Цветанов подготвя не библиография, почиваща върху отработени принципи на световната библиографска теория и практика, а един библиотечен каталог, включващ ограничен брой елементи на описание. *Трябваше да се постигне единство, пълнота и точност в описанието, взето от източници, излизали в продължение на повече от 50 години и описани по 20 различни начина*.[123] При описването се използва първата инструкция, подготвена от ББИ през 1948 г. – много кратка, несъвършена и елементарна (заменена само след няколко години). Въз основа на тази инструкция в описанието остават само няколко основни елемента, всички други се задраскват като ненужни, вместо да се използва преглеждането de visu за нанасяне на всички данни, които могат да се извлекат от книгите. Този метод е съвършено различен от РБПП, където се вземат всички възможни сведения при преглеждането de visu на всяко периодично издание, като се предполага,че тези данни може би ще бъдат необходими при последната редакция. Ако методите на работа по двата репертоара са били познати на директора на Института, сигурно би избрал по-бавния, но по-сигурен подход на Д. Иванчев. Бързата процедура на Ц. Цветанов, с която РБК се свежда до елементарен библиотечен каталог, е първата коренно погрешна стъпка, която осъжда тази библиография на половинвековно „ходене по мъките“.

След като през 1952 г. РБК е обявен за „готов“, работата по него се замразява и по тази задача в Института не се работи.

Едва през 1954 г. Д. Иванчев се запознава със състоянието и организира обсъждането му.[124] В подготвения от него критичен доклад се дават две основни категорични констатации: *1. Редактирани са описанията, без да е завършена работата и без да има окончателна инструкция. 2. Пропуснат е бил най-важният момент от работата – при сравняване на картотеката с книгите да се извлекат от тях всички данни (които може да се открият, а именно: сведения за автора, за преводача, за езика, от който се превежда, за годината и мястото на издаване и за различните фиктивни преиздания*.[125] На съвещанието, което обсъжда доклада, *бе направено дори предложение да се изостави извършената работа и да се започне отначало*.[126] Но може би, за да се избегне скандалът, такова радикално решение не се взема, а се пристъпва към попълване на картотеката, *като се използват всички допълнителни източници: библиотечни, библиографски, анкетни и пр., да се извърши служебна редакция и да се препише картотеката,* съобщава Д. Иванчев в Увода към РБК. Той нарича този етап „ходене по мъките“. Сформира се работна група от 5 сътрудници, която започва усилена работа.

Министерство на културата проявява подчертан интерес към подготовката на РБК и на 15 март 1956 г. организира обсъждането му с отговорни представители на сродни институти. Вземат се решения *репертоарът да представи с възможната пълнота всички български публикации за определения период, да даде материала в азбучен ред и в непродължително време да се издаде*.[127] Само няколко месеца по-късно (на 15 юни 1956 г.) проф. Боров заявява в писмо до Министерство на културата, че „Репертоарът е готов за печат в азбучен ред“. И това изявление е прибързано (както предишното през 1952 г.), защото по Репертоара се работи след това допълнително осем години (1954–1963).

До 1959 г. се извършва проверка на картотеката с фондовете на няколко библиотеки (Университетската, библиотеката на БАН, Народната библиотека – Пловдив, читалищната библиотека в Казанлък, Окръжната библиотека– Варна) и отново с фонда на НБКМ, където междувременно усилено са набавяни липсващи издания. От 1960 г. започва преписването на картотеката въз основа на новата инструкция за описание и нанесените поправки. Д. Иванчев

Първият редактор на Български книгопис и на ЛПП. Полага основите на РБК 1878–1944 г. Автор и съавтор на основополагащи библиотечни раководство и издания (вж. Именния показалец). – За него : **М. Възарова**. – *Год*. ББИ за 1958 г., с. 147–148.

[123] **Цветанов**, Ц. Българска библиография. С., Наука и изкуство, 1957. 180 с.

[124] След като Ц. Цветанов напуска ББИ през 1953 г., службите на двата репертоара се обединяват под общото ръководство на Д. Иванчев. Но едва през 1954 г. той отделя време и за РБК.

[125] **Иванчев**, Д. Увод. – В: *Репертоар* на българската книжнина. Т. 1, С., НБКМ, 1978, с. 11.

[126] **Пак там**, с. 11.

[127] **Пак там**, с. 12.

отново констатира, че *служебната редакция се усложни извънредно много, защото при работата с книгите не бяха взети всички данни и сега бе необходимо при всички случаи на съмнение в описанието отново да се работи „de visu". Между първата инструкция за описание, по която е изготвяна картотеката, и новата съществуват големи различия, което от своя страна допълнително усложнява работата*. В течение ли е бил Т. Боров за многогодишната работа, която предстои? Очевидно той блъфира през 1956 г., когато уведомява Министерство на културата, че РБК е готов.

В отчета на ББИ за 1963 г. отново се твърди: *Подготвен бе ръкописът на Репертоара от буква Т до края. С това завърши в основни линии работата по българския дял на Репертоара, като за следната година (1964 г.) остава подготвянето на дела „Книги на чужди езици, издадени в България", както и разделите „Устави", „Отчети", „Библиотеки", „Годишници"*.

Това е третото поредно изявление, че РБК е готов за печат. То съвпада с присъединяването на ББИ към НБКМ през 1964 г.

Библиотеката поема всички функции и задачи на ББИ, включително и довършването на този репертоар. *В плана на Библиотеката за 1964 г. се предвижда да се довърши служебната редакция на картотеката" и „да се проучи въпросът за указателите към него, тъй като се предполагаше, че той действително е пред завършване... веднага ръководството на Библиотеката официално покани проф. Боров да поеме своята редакторска работа.*

Междувременно обаче се установи, че репертоарът далеч не е пред завършване, че в него има много слабости и грешки[128], е обективната констатация на Д. Иванчев, въпреки че той самият е от старите кадри на ББИ и носи своята отговорност за състоянието на РБК.

Директорът на НБКМ прави неколкократни опити за конструктивни разговори с Т. Боров, свързани с очакваната от него редакторска работа, при която да отстрани констатираните слабости и грешки. Но проф. Боров настоява, че РБК е готов за печат и не се нуждае от съществени поправки.

Това налага да се потърси съдействието на Научния съвет при НБ като арбитър в спора с Т. Боров. През юни 1966 г. дирекционното ръководство внася в Научния съвет доклад „Състояние на Репертоара на българската книга и мероприятия за неговото окончателно завършване и издаване".[129] Докладът е подготвен от сътрудници на Библиографския сектор, като предварително е обсъждан както в Сектора, така и в научната секция по библиография.

Научният съвет приема проекторешенията към доклада, които се свеждат до няколко основни въпроса: 1) окончателно се определят хронологичните граници на РБК; 2) приема се, че ще се отпечата в азбучен ред, като се пристъпи към незабавна подготовка на систематично-предметен показалец[130]; 3) приема се, че е наложителен подбор и отсяване на малоценни издания, които задръстват Репертоара и дават невярна представа за българското книгоиздаване.[131] Предлага се също да се подсили редколегията с нови членове. Тези и други решения на Научния съвет задължават Т. Боров да се съобрази с тях като редактор.

В края на 1966 г. том първи на РБК във форма на картотека и като машинописен препис са дадени за научна редакция на проф. Боров. След като ги държи при себе си две години, без да извърши сериозна редакция, Т. Боров ги връща с най-общи указания – съставителите да внесат някои поправки в библиографското описание (да развият по възможност трите имена на авторите и други подобни). Т. Боров отново за пореден път заявява, че РБК е готов за печат и че той не е съгласен да се внасят съществени промени и да се отсяват малоценните издания.

Всъщност различията са принципни. От едната страна е Т. Боров, проявяващ принизени изисквания към този монументален библиографски справочник, като си затваря очите пред очевидните грешки. От другата страна са библиографите като Кр. Зотова, Д. Иванчев, В.

---

[128] **Пак там**, с. 13.

[129] Доклад „Състояние на РБК и мероприятия за неговото окончателно завършване и издаване", 12 с. (машинопис). Разгледан от НС при НБ през юни 1966 г.

[130] Като приложение № 2 към основния доклад на Научния съвет е представено „Предложение за изработване на предметен показалец – към РБК".

[131] На Научния съвет се представя за одобрение като приложение № 1 „Инструкция за подбор в ретроспективната национална библиография – РБК".

Ковачев, Павлина Кънчева, Ив. Панчева и др., които са ученици на Т. Боров, но не могат да се примирят с констатираните в РБК грешки. За тях е немислимо да се отпечати библиография с предварително установени грешки. Директорът на НБ възприема тяхното виждане. Отношенията с редактора Т. Боров се усложняват и изострят.

Това налага през 1969 г. дирекционното ръководство на НБКМ да предложи на издателство „Наука и изкуство“ да издаде РБК като авторско издание, за което да носят отговорност редакторът и съставителите. Това е начин да се излезе от създалата се ситуация. Но издателството отхвърля такъв вариант и настоява изданието да бъде ведомствено, като НБКМ поеме отговорността за неговото качество.

Това принуждава ръководството на НБ наново да постави на обсъждане проблемите на РБК в Научния съвет (на 22 и 27 май 1970 г.), като внася нов доклад – „За бърза подготовка за печат на том първи от Репертоара „Български книги. 1878–1944 г.“[132] Този път констатациите са категорични: *Том първи на РБК в този си вид не е годен за печат, въпреки твърденията на проф. Боров, че ще се подпише под такъв труд.*

Мотивирано се излагат недопустимите слабости при подбора на материала и при библиографското му представяне. Изтъква се, че ръкописът е в суров вид, недообработен, че неговата подготовка за печат е все още в ход, че не само редакторската, но и съставителската работа не е завършена. *Редакторът, проф. Т. Боров трябва да се съгласи с многократно вече изложените наши становища по РБК. Ако не ги приеме, ръководството на НБ ще бъде принудено да състави нова редакционна колегия от библиографи специалисти, които да свършат работата, която редакторът не е свършил. Българската национална библиотека не може да ангажира името си с издание, което не отговаря на необходимите съвременни библиографски изисквания*, е заключението на доклада.

Т. Боров отказа да се присъедини към новата редколегия, а съставителките Цв. Желева и М. Въжарова напускат Библиотеката.

Нито тогава, нито по-късно[133] Т. Боров намери сили да признае своята лична вина и отговорност, свързани с най-голямото българско библиографско начинание – РБК. Но от дистанцията на времето ясно се очертават някои опущения, непростими за библиограф от неговата класа. По-късно в уводните студии на Д. Иванчев[134] и Кр. Зотова[135] са посочени редица основни научно-методически грешки и пропуски на Т. Боров, който се счита за редактор и научен ръководител на Репертоара.

Преди всичко не е допустимо при започването и реализирането на такова многотомно, многогодишно и скъпо за обществото издание да не бъдат изяснени предварително основни научно-методични принципи, въз основа на които да се подготвят писмени инструкции, правилници и документи, които неотстъпно да се съблюдават.

Не са изяснени характерът[136] и обсегът[137] на Репертоара, подборът на включвания материал, структурата, показалците и елементите на библиографските описания, които ще се използват.

Тази основна слабост на Т. Боров не убягва от вниманието на Цв. Матева. В решението на КНИК от 1953 г. се прави справедлива констатация, че *директорът на ББИ, Т. Б., не ръководи оперативно повереното му учреждение; избягва да дава твърда и конкретна линия в изпълнението на някои основни задачи (Репертоара на българската книга, Репертоара на българския периодичен печат и др.), изпълнява слаб контрол върху изпълнението на поставените задачи.*

---

[132] Доклад „За бърза подготовка за печат на том първи от репертоара „Български книги 1878–1944 г.“ 7 с. (машинопис). Разгледан от НС при НБ на 22 и 27 май 1970 г.

[133] **Боров**, Т. Живот с книги. 1942–1972. С., 1973.

[134] **Иванчев**, Д. Увод. – В: *Репертоар* на българската книжнина. Т. 1. С., НБКМ, 1978.

[135] **Зотова**, Кр. Увод. – В: *Репертоар* на българската книжнина. Т. 7. С., НБКМ, 1995.

[136] В Устава на ББИ (1941 г.) РБК фигурира като картотека „с означение коя книга в коя библиотека се намира“, а не като библиографско издание. Дълго няма яснота по предназначението, поради което през периода 1948–1951 г. се изгражда върху принципите на библиотечен каталог с най-елементарни данни на описанието.

[137] Хронологичните граници се сменят неколкократно: 1806–1940 г. (1941 г.), 1806–1950 г., 1878–1955 г. и накрая през 1966 г. се установяват окончателно за периода 1878–1944 г. Това е свързано с включване или изключване на десетки хиляди библиографски данни.

Т. Боров не само не ръководи, не контролира и не следи „отблизо“ работата по РБК, но няма и най-обща представа за реалното състояние на нещата, за което свидетелстват неколкократните му изявления, че репертоарът е „готов за печат“.

Като административен ръководител на ББИ, Т. Боров подценява обема, продължителността и сериозността, свързани с подготовката на РБК, и не осигурява предпоставките за своевременното и качественото му завършване.

Не успява да намери компетентен ръководител (какъвто е Д. Иванчев за РБПП и М. Стоянов за българската възрожденска книжнина), който да поеме от началото до края подготовката и завършването на РБК. Ръководителите на това издание се сменят, като насочват работата съобразно вижданията си. При това сменящите се ръководители се занимават с този репертоар не като с централна научно-производствена дейност, а между другото.[138]

Ръководството на ББИ не сформира постоянна работна група с необходимия брой сътрудници.[139] С право Цв. Желева в брошурата „Репертоар на българската книга“[140] констатира: *Основната пречка, която спъваше правилното развитие на РБК, беше липсата на достатъчно персонал. Първоначално се предвиждаше да работят по него 7 души квалифицирани работници, а фактически работеха по-малко от половината, и то при често сменяване на служителите... Това се отразяваше на качественото и количествено изпълнение на задачата. Такава огромна по обем работа изисква всестранно и подробно запознаване с организацията и метода на работа, постоянен персонал – достатъчно на брой и добре подготвен*.

При това и този малоброен персонал е отклоняван за странични задачи.[141]

При наличието на подобни опущения от административно и научно-методическо естество не е чудно, че след 1964 г. се констатира лошото състояние на РБК. Но вместо да се заеме добросъвестно с детайлно и трудно редактиране, чрез което да се отстранят наслояваните през годините грешки, Т. Боров възприема друга тактика. Премина в некоректна офанзива срещу НБ. Разчитайки на своя престиж и на неосведомеността на обществото, той публикува статии с неверни твърдения,[142] че НБКМ не изпълнява основните си библиографски задължения като национална библиотека. Тя пречела да бъдат издадени репертоарите на националната ни книжнина, които са „визитната карта“ на всяка страна. Статията е откровено клеветническа и невярна. През 1971 г. НБКМ вече е развила много по-добре, отколкото в ББИ, българската текуща национална библиография. При сравнителни анализи, правени от международни експерти, нашата ТНБ се сочи на едно от водещите места в света. България също така е сред малкото държави, които осъществяват цялостна програма за ретроспективното обхващане на своето национално книжовно наследство, а Т. Боров твърди точно обратното. Но както казва Ключевски: „Справедливостта е доблест на избрани хора, правдивостта – дълг на всеки порядъчен човек“. Поведението на проф. Боров си остава за негова сметка, а НБ се заема да оправя в продължение на десетилетия грешките, за да се създаде прецизен библиографски справочник.

---

[138] Божана Траянова, която като зам.-директор е натоварена с редица устройствени въпроси на опожарената НБ, същевременно полага през 1945–1949 г. основите на РБК. След разделянето на ББИ от НБ ръководител става Ценко Цветанов (1949–1951), но и той се занимава със странични въпроси. В годишния отчет на ББИ за 1951 г. се отбелязва, че „близо 200 тр. дни РБК е оставен без ръководител“. Службите на двата репертоара през 1951 г. се обединяват под общото ръководство на Д. Иванчев, но той е твърде ангажиран с РБПП. От изготвената брошура през 1955 г. (Репертоар на българската книга, С., 1955 г.) е очевидно, че фактически ръководител на РБК е Цв. Желева.

[139] От годишните отчети на ББИ се вижда, че по РБК са работили през 1945–1948 г. – 2 сътрудници (Б. Троянова и Ив. Панчева); през 1948–1951 г. – 8 души (Ц. Цветанов, Цв. Желева, 3 библ. висшисти, 2 среднисти и 1 машинописец); през 1952–1956 г. е оставен само 1 сътрудник (Цв. Желева); 1956–1959 г. – 5 сътрудници; 1960–1963 г. – 2 сътрудници.

[140] **Желева**, Цв., Здр. Орешкова. Репертоар на българската книга. С., Наука и изкуство, 1957, с. 32.

[141] За изготвяне биобиблиография на В. Коларов (1947 г.); библиографии за Хр Ботев, Ленин, Сталин, Д. Благоев (1948 г.); Типов каталог за масовите библиотеки (1949–1950); ежегодно изготвяне на справки и статистика на българските книги.

[142] **Боров**, Т. Визитната карта на българската култура. – *Отечествен фронт,* № 8390, 27 септ. 1971; Още за НБКМ и за библиотечната дейност въобще. – *Земеделско знаме*, 7 юли 1971.

Довършване Репертоара на българската книга в НБКМ. *Така се стигна до последния етап в работата над Репертоара – от 1970 до 1977 – когато фактически всичко започна отначало и с това този етап се оказа най-важният и най-решаващият в изготвянето на Репертоара... Трябваше да се продължи съставителската работа и целият материал да се подложи на задълбочена обща редакция* – констатира Д. Иванчев в увода (с. 13) към първия том на РБК, като обръща внимание, *че не се касае за редакционни поправки и подобрения на ръкописа*, а за провеждане на принципно ново отношение, отговорно прилагане на научни методи, гарантиращи възможно най-качествено представяне на българската книжнина в една ретроспективна многотомна библиография.

Ръководството на НБ определя за редактори Д. Иванчев и В. Ковачев (който работи по тази задача до 1975 г.). Ръководителят на Центъра за национална библиография Кр. Зотова има решаваща роля при организирането на тази сложна многогодишна библиографска дейност, като по-късно тя непосредствено ръководи най-отговорната и прецизна задача – подготвянето на показалците. Ръководството на НБ осигурява създаването на опитна работна група, като се вземат сътрудници от други отдели. Урежда също така финансирането на извънсписъчен състав от опитни библиотекари пенсионери, чийто качества са изпитани и проверени.

Работата по Репертоара е многопосочна, но се очертават три основни направления: подбор на включения материал, библиографско оформяне и показалци.

Работа по подбора на включения материал. Както вече бе споменато, при многогодишната работа над РБК в ББИ не се формира ясно и категорично становище за принципите, върху които ще се базира включването или изключването на библиографските единици. Изхожда се от най-общата постановка „за максимална пълнота“ и за придържане към принципите, прилагани в ТНБ (а те са различни през годините!).

Когато през 1964 г. том първи на Репертоара е наследен от ББИ „като готов за печат“, става ясно, че е „задръстен“ с малоценна литература. През 1966 г. Научният съвет на НБ е запознат с този проблем и приема (специално подготвена от Кр. Зотова) „Инструкция за подбора в ретроспективната национална библиография – РБК“. Но редакторът Т. Боров не се съобразява с указанията на Научния съвет и не се заема с отсяването на малоценните издания. През 1970 г. Научният съвет е сезиран с нов доклад, в който се констатира: *Българската книга е буквално удушена от малоценни издания, които по формален белег не се считат за книги от международната практика... Прегледът на том първи показва, че не е спазена приетата Инструкция (през 1966 г.), като са включени голям брой издания с 3 до 8 страници, без да имат особено политическо, научно или художествено значение... Ако в един и същи том се представи сивият поток от малоценни и дребни публикации заедно с онези, които представляват истинската книга, българското книжовно наследство ще се обезцени, зле ще се представим пред света, националният престиж на страната ще бъде накърнен, такова издание ще бъде трудно използваемо от библиотеки и читатели*.

Докладът обръща внимание, че не е спазена Инструкцията и по отношение на отпечатъци от статии, които са „предмет на друг вид библиография – аналитичната“.

След като Научният съвет на НБ през 1970 г. отново възприема принципите за отсяване на малоценната литература от РБК, новата работна група се заема с прочистването, като стриктно се придържа към утвърдената „Инструкция за подбора...“. Общият брой на описаните библиографски единици, смятани първоначално около 100 000, се свежда до 60 000 заглавия – отпадат 40%! Прочистването на несвойствена за РБК малоценна литература, както и на издания извън хронологичните граници (за периода 1944–1955 г.) отнемат много време на новата редакция.

Изрично и отново трябва да се подчертае, че прочистването се прави само по формални белези, а не по политически, научни или художествени съображения. Възприема се принципът – картината на българското книгоиздаване да се представи вярно и точно, каквото е било през периода 1878–1944 г. Дирекцията на НБКМ отстоява това гледище и с писмо до председателя на Комитета за култура (Л. Живкова) предлага то да бъде възприето с разбиране и безпроблемно при предстоящото отпечатване на РБК.

Библиографската редакция на РБК се оказва най-трудна и продължителна. Фактически се извършва ново стандартно библиографско представяне на целия включен материал. За целта предварително през 1972 г. се приема изработената (от Д. Кършовска) специална „Инструкция

за описване на книгите в репертоара „Български книги. 1878–1944 г.“ (29 с. машинопис). Тази инструкция се придържа към основните принципи на нашите „правила за описание на книгите в научните и в големите библиотеки“(266), към международния стандарт за библиотечно-библиографско описание и към възприетите правила за описание в „Български книгопис“. Същевременно Инструкцията е съобразена с наличните библиографски описания в РБК.

В продължение на пет години се наложи да се преглеждат отново и да се проучат хиляди книги, въпреки предвижданията, че такива случаи ще бъдат по-малко. Правени бяха проучвания по други източници, анкетирани бяха лица, консултирани специалисти, използвана беше цялата българска и чуждестранна справочна литература за автори, за книги и т.н. Целта беше репертоарът не само да представи, събрана и описана, цялата българска книжнина за този период, но и да разкрие действителната картина на историческото развитие на българската книга, т.е. да отстрани грешките, допускани (волно или неволно) от автори и издатели, които никога не са се съобразявали с нуждите и изискванията на библиографското описание, пише Д. Иванчев в Увод към РБК (с. 15).

Новата работна група, която се занимава пред периода 1970–1977 г. с библиографската редакция, е разпределен в три звена. *Първото, и най-многобройното довършваше и доработваше изоставените групи... но преди всичко въвеждаше единство в описанията въз основа на приетата инструкция; второто контролираше първото звено, разрешаваше сложните случаи на описания, въпросите, свързани с редната дума и т.н.; третото беше общата редакция*, пише Д. Иванчев в Увод към РБК.

Но въпреки положените огромни усилия и професионална опитност на новия колектив, който работи по РБК, се допускат редица грешки, които се разкриват по-късно при изработването на показалците.

Подготовката на показалците е свързана също с многогодишна работа в НБКМ. Томът с добавки и поправки към РБК, излиза от печат през 1995 г., т.е. повече от 30 години след обединяването на ББИ с НБ. В Увода към този том Кр. Зотова дава обяснение за необяснимото на пръв поглед закъснение:

В общата методика се изисква да не се пристъпва към създаване на какъвто и да било библиографски указател, без предварително да се определи колко и какви показалци ще се подготвят към него. Освен това желателно е работата по показалците да се извършва успоредно с всички останали библиографски процеси (напр. подбор, описание, индексиране и т.н.). Проблемът за показалците изцяло е пропуснат от началото и през всички етапи, когато се работи Репертоарът. Кр. Зотова констатира:

Въпреки че корпусът на РБК се подготвя в продължение на 32 години и всички книги са преглеждани „de-visu" средно три пъти, е пропусната възможността да се поставят предметен и класификационен индекс. Тя счита, че „*това е една от най-големите грешки в общото развитие на българската библиографска теория и практика*“ (Увод към том VII на РБК, с. X).

Според нея вина за това носят и Т. Боров, и Д. Иванчев, тъй като според тях *съставянето на показалците трябва да започне след завършването на корпуса.* Този теоретичен спор би могъл да нанесе по-малки беди при практическото подготвяне на показалците, ако не *бе пропусната единствената възможност за задълбочено проучване на книгата и извличане на всички данни, които тя би могла да даде, и че бе пропуснато и поставянето на предметен и класификационен индекс, без които е невъзможно каквото и да е по-нататъшно представяне на книжната продукция по съдържание*, е констатацията и на Д. Иванчев в Увода към том първи на РБК (с. 11).

За разлика от методиката, използвана при подготовката на РБПП, при която са извлечени всички данни, въз основа на които по-късно се подготвя системата от показалци, при РБК този основен процес е извършен немарливо и не може да служи като сигурна база.

За първи път за показалците се споменава едва след сливането на ББИ с НБКМ, т.е. след 1964 г. *В плана на Библиотеката за 1964 г. се прие да се довърши репертоарът във формата на картотека и да се проучи въпросът за указателите към него, тъй като се предполагаше, че той действително е пред завършване*“, пише Д. Иванчев в Увода към том първи на РБК (с. 13).

През юни 1966 г. Научният съвет разглежда внесения от дирекционното ръководство доклад

„Състояние на РБК и мероприятия за неговото окончателно завършване“. В предложението към този доклад т. 4 се отбелязва: *Тъй като азбучното нареждане има редица слаби страни, които затрудняват ползувателите, целесъобразно е към РБК да се състави подходящ систематичен или систематично-предметен показалец. Без такъв показалец става твърде спорна научната стойност на Репертоара и е безпредметно неговото отпечатване. Поради огромната важност на систематичния показалец, необходимо е основните принципни положения за неговото изработване да се обсъдят от Научния съвет*. Като приложение № 2 се представя за разглеждане от НС „Предложение за изработване на предметен показалец към РБК“. От този документ се вижда, че е сформирана комисия за изработване на предметен показалец към Репертоара, която предлага „работата по показалеца би трябвало да почне в края на тази година“ (1966 г.). Комисията предлага показалецът да бъде систематично-предметен, като се използва класификационната схема, с която си служат научните и по-големите библиотеки у нас. Предлагат се конкретни мерки (да се използват каталожните картички от картотеката на РБК, след като в издателството се даде машинописен екземпляр, преценява се, че за изработването на систематично-предметния показалец към един том ще са необходими 250–300 трудодни).

Но между това предложение, разгледано от Научния съвет на НБ през 1966 г., и обяснителната бележка на Лили Райнова за системата от показалци (поместена в том първи на РБК) няма приемственост и връзка. Лили Райнова говори за справочен апарат, състоящ се от 7 показалци (на имената; на заглавията на книгите; на книги, преведени от други езици; на сериите; на географските понятия). Не се споменава нищо за систематично-предметен показалец.

Предвижданите 7 показалци *дават възможност за допълнително откриване на библиографската информация само по формалните или външните белези на книгите*, но не осигуряват разкриване на съдържанието им (Кр. Зотова. Увод към том VII на РБК, с. X).

Но и изработването на този род показалци се оказва трудно изпълнима и продължителна задача, защото данните не могат да се извлекат със сигурност от библиографските описания. Въпреки че от 1970 до 1977 г. работна група и редакторски колектив полагат много усилия за тяхното прецизиране, много данни липсват или са непълни. *Първите подводни скали се оказват недостатъците при представяне имената на авторите и на другите лица, взели участие в издаването на книгите (не всички лица са посочени в библиографското описание с трите имена)*, грешки са допуснати в авторската редна при различни наименования в географските имена поради административни промени, затруднения при установяването принадлежността на дадена книга към съответна серия поради непълни сведения в описанието и други подобни. Прецизирането на данните за показалците се извършва под ръководството на Кр. Зотова, отнема много години на няколко всеотдайни сътрудници, извършващи истински научни проучвания за изясняване на детайлите. Този етап от работата не влиза в хронологичните граници на настоящата история на НБКМ, поради което не е обект на обстойно разглеждане.

Български книги. 1944–1969 г.*

За да улесни ползувателите, ръководството на НБ решава да пристъпи към комулацията на бюлетините на „Български книгопис“, издавани през последните 25 години след 1944 г.

Безпретенциозното издание на циклостил, с тираж 20 бройки, е предназначено за служебните справочно-информационни нужди на НБ и на няколко големи библиотеки в страната. Очаква се, че то ще спестява ровенето в неколкостотинте бюлетини на „Български книгопис“ при установяването на данни, за които азбучният каталог не е достатъчно сигурен източник. Този библиографски указател е връзката между „Български книги. 1878–1944 г.“ и общия годишен указател на Български книгопис, издаван след 1969 г.[143] Очаква се също тази библиографска сводка за 25 години да бъде готова база данни, която да се въведе в машиночитаема форма при предстоящата автоматизация.

***Български** книги. 1944-1969. Библиогр. указател. Състав. В. Ковачев, Ст. Кънчев, П. Едрева. Т. 1–14. София, НБКМ, 1976. Циклостил.

[143] **Български** книгопис: Книги, нотни, графични и картографски издания; Общ годишен указател. София, НБКМ, 1969– .

Изработването на тази библиография се възлага на едни от най-добрите специалисти в НБ с безспорен професионален опит като библиографи – Велчо Ковачев,[144] Стефан Кънчев и Павлина Кънчева-Едрева.[145] Задачата им е да внесат единство в библиографско описание (което е различно през годините) и да се извърши редакция съобразно приетия у нас стандарт „Описание на печатните произведения за библиографски и информационни издания и за библиотечни каталози“(23).

За съжаление грешките, допуснати при „Български книги. 1878–1944 г.“, се повтарят и при библиографията за новия период. От дистанцията на времето е пределно ясно, че научното ръководство по изработването ѝ е трябвало да се възложи на Кремена Зотова, тъй като комулирането за 25 години се прави въз основа на текущата национална библиография, а Зотова е най-добрият познавач в тази сфера.

В този случай не Т. Боров, а К. Калайджиева прави основна грешка. Директорът на НБКМ не е библиограф, поради което взема погрешно решение при избора на класификационна схема, въз основа на която да се изработи систематично-предметния указател. Вместо да възприеме използваната схема на „Български книгопис“ или УДК, чиито индекси години наред се прилагат в текущата национална библиография, директорът на НБ решава целият материал на указателя „Български книги. 1944–1969 г.“ да се прекласира по превежданата у нас „Библиотечно-библиографска класификация“(37). Презумпцията е, че тази схема ще бъде официална и общоприета за всички библиотечно-библиографски дейности у нас, в СССР и в другите социалистически страни. Прекласирането на целия материал по тази сложна схема (25 тома!) се оказва много трудно осъществимо и не можа да се доведе докрай, а както е известно, ББК не беше приета за общоважеща схема нито в органите на националната библиография, нито при автоматизацията. В резултат и двата репертоара за българските книги останаха без систематичен указател и фактически са недовършени.

Библиография на българската библиография

Във века на информационния бум, преди автоматизацията безпроблемно да осигурява многоаспектно търсене, библиографиите от втора потенция играят изключителна роля при бързото и сигурно ориентиране на наличните библиографии на национално и на международно ниво. Ролята на общата библиография на библиографиите, изработена от всяка отделна страна за всички отрасли на знанието, е безспорна. Спорният въпрос е дали тези библиографии от втора потенция да бъдат оперативни справочници или да се подготвят като интегрална част от текущата и ретроспективната национална библиография.

Докато от справочника, предназначен да осигурява оперативна и ефективна информация, се изисква да е изграден върху строг подбор, остарелите и незначителни указатели да са заменени с нови и осъвременени, то предназначението на репертоара е по-широко. Дава обща картина за състоянието и развоя на библиографската дейност в дадена страна, без това да намалява информационната му стойност.

„Библиография на българската библиография. 1944–1969 г.“[146] е замислена като репертоар – интегрална част от ретроспективната библиография на българското книжовно наследство. Комулирането на българските библиографски изяви е направено на базата на ежегодната регистрация, извършвана след 1944 г.

Всъщност през първите следвоенни години българските библиографии не се регистрират в текущата национална библиография, а се включват по прагматични съображения в картотека. В годишния отчет на ББИ за 1946 г. се съобщава, че *чуждата справочна литература, с която разполага ББИ, е оскъдна. Ето защо се наложи изработването на една спомагателна картотека,*

[144] **Велчо Ковачев**. Роден 1926 г. в с. Върбица, Плевенско. Завършва ВИИ „Карл Маркс“. Постъпва в ББИ през 1957 г. Защитава дисертация „Нелегалния антифашистки печат 1941–1944 г.“ Автор, съавтор и редактор на специални библиографии в областта напартийния печат.

[145] **Павлина Кънчева-Едрева**. Родена 1917 г. в Плевен. Завършва класическа филология в СУ. Постъпва в НБ през 1948 г. и без прекъсване работи до 1978 г. Съставител на библиографията „Народная республика Болгария“(205) и на поредица научни библиографски указатели и статии. Умира през 1999 г.

[146] **Петкова**, Зорница. Библиография на българската библиография. 1944–1969. С., НБКМ, 1972. 603 с.

в която да се съберат сведения за библиографии, включени в разни книги или отпечатани в периодични издания, както български, така и чуждестранни. За целта са преглеждани книги и периодични издания, които ББИ получава по депозит... Картотеката наброява 1100 фиша, които са наредени предметно. Целта е да се създаде апарат, даващ възможност да се подготвят справки, поискани от Института. От картотеката се преминава към списъци, които се регистрират в годишниците на ББИ. В началото на 60-те години в отчетите на Института вече се появяват самокритични констатации, че библиография на библиографията „тежи пространствено с големия си обем“ в годишника,[147] но не се предвижда преминаването към друг вид регистрация.

След обединяването на ББИ с Библиотеката (1964 г.) българските библиографии се включват в общ бюлетин, заедно с библиотечни и книговедски публикации.[148]

Едва през 1969 г. започва редовното издаване на „Библиография на българската библиография“ като годишен указател, серия № 8 от текущата национална библиография. Разнородната регистрация на българските библиографски източници в продължение на четвърт век е една от причините, която налага обединяването им в общ указател. Втората причина е свързана с интереса на ЮНЕСКО към националните библиографии от втора потенция и изразената готовност от страна на организацията да окаже финансова подкрепа на българското издание.

В годишния отчет на ББИ за 1961 г. се съобщава: *Успешно бе приключена работата по темата „Библиография на българската библиография", работена ретроспективно по договореност с ЮНЕСКО. Ръкописът е готов за редактиране*. Съставители са Хр. Тренков, Ст. Кънчев и З. Петкова, а ръководител е Т. Боров. Но в последния издаден от ББИ годишник отново се съобщава, че *поради недостиг на време не може да бъде изпълнена докрай задачата „Библиография на българската библиография*“.[149]

Работата и по тази библиография се довършва в НБКМ, като хронологичният обхват се разширява до 1969 г., за да се създаде приемственост с издавания текущо след тази дата годишен указател.

Работата по тази ретроспективна библиография се разделя на две части – за периода от 1852 до 1944 г. и от 1944 до 1969 г.

Най-напред се пристъпва към довършването на по-новия период, обхващащ ретроспективно изминатия път от нашата библиография за четвърт век (1944–1969 г.).[150] Съставител е Зорница Петкова, която е подготвяла отпечатваните в годишниците на ББИ списъци на българските библиографии и добре познава особеностите на материала. Петкова разработва методиката и принципите, върху които трябва да бъде изграден репертоарът на българската библиография.[151]

Задачата на библиографията на българската библиография ние виждаме на първо място в това: да даде основа за създаване цялостна история на българската библиография. За тая цел тя трябва да обхване с максимална пълнота ония публикации, които са показателни за развоя на библиографията у нас, които ще разкрият състоянието ѝ през различните периоди на съществуването ѝ, ще покажат интереса сред нашата културна общественост към нея. Така поставената задача ни в най-малка степен няма да намали справочната ѝ стойност. Представени в систематичен ред по отрасли на науката, указателите на българската книжнина ще посочват с възможната максимална пълнота изворите за библиографско осведомяване по специалности... Тия публикации са нужни не само във връзка с историята на българската библиография, те ще послужат за създаване история и на отделни клонове от науката. Те са най-често скрити, поместени в сборници, алманаси, списания, твърде често не носят външните белези на библиография, имат формата на обзори, а съдържат ценни сведения за специалиста. Целта на библиографията

---

[147] *Год*. на ББИ за 1961 г.

[148] **Библиотекознание**, библиография, книгознание, научна информация. [Библиогр. указател]. 1967. С., НБКМ, 1969– .

[149] **Отчет** на ББИ за 1962. – *Год.* ББИ. 1962, 230 с.

[150] **Библиография** на българската библиография. 1944–1969. Състав. Зорница Петкова. София, НБКМ, 1972. 603 с.

[151] **Петкова**, З. Библиография на българската библиография. – *Год*. ББИ за 1956/57 г., с. 213–223.

на българската библиография е именно тази: да извади наяве такива библиографски публикации, които ще помогнат да се обозре в систематизиран вид нейното историческо развитие, които са показателни за развоя на българската библиографска мисъл, а освен това ще даде на специалиста в даден отрасъл на знанието необходимия материал, за да може той да проследи историческия развой на своята наука.[152]

Накратко, З. Петкова си поставя за задача да състави не обикновен библиографски указател, а репертоар, който по своята същност налага пълно представяне на материала. Но едновременно тя счита, че *стремежът към „пълнота" не означава безкритично събиране на всички библиографски материали. При една ретроспективна библиография на библиографията, която обхваща такъв дълъг период от време, подборът се налага най-напред от големия обем на материалите, който изисква стесняване и ограничаване в дадени рамки*.[153]

В предговора към „Библиография на българската библиография" се съобщава, че тя не е „механичен свод" на списъците, публикувани в годишниците на ББИ, а резултат на щателен подбор, извършен въз основа на предварително изработената „Инструкция за подбор на материалите". Като резултат, от общо регистрираните в годишните списъци 14 000 библиографски публикации, в ретроспективната сводка за 25 години са включени само 2600. Тези данни свидетелстват за сериозен научен подбор.

В обширния предговор се дава обстойно описание на различните видове включени библиографии: 1. Самостоятелни библиографски указатели, издадени като отделни публикации; 2. Периодични библиографски издания – общи и специални, регистрационни и реферативни; 3. Постоянни отдели – библиографски или реферативни – публикувани в списания, отчитащи текущо литературата в различни отрасли на науката; 4. Издателски и книжарски каталози, които представят продукцията на издателски и книжарски каталози за период по-голям от едногодишен; 6. Библиографски списъци към книги или статии, т.нар. прикнижни и пристатийни библиографии; 7. Библиографски прегледи (обзори) на литература.

Материалът е класиран и подреден както във всички останали бюлетини на ТНБ. Представен е в две поредици – за самостоятелните библиографски указатели и за „скритите библиографии".

Съставителката следва стриктно и специално изработената „Инструкция за описание и анотиране", в резултат на което общо взето библиографските данни са представени вярно и точно. Описанията са съпроводени с анотации, които разкриват различни аспекти на отделните библиографски публикации.

„Библиография на българската библиография. 1944–1969 г." има седем показалеца: 1) на имената на автори, съставители, редактори, рецензенти; 2) на лица, на които са посветени библиографски указатели; 3) на анонимни библиографски указатели; 4) на периодични библиографски издания; 5) на периодични издания, които имат многогодишни указатели на съдържанието; 6) на периодични издания, които поддържат постоянни книгописни отдели; 7) географски показалец. Те представят материала в няколко разреза и са добър справочен апарат, което улеснява многоаспектното ползване.

Библиографията за по-ранния период (1852–1944) се отпечатва 10 години по-късно(34а). Тъй като излиза от хронологичния обсег на настоящето проучване, не се налага тук да се разглежда детайлно.

Безспорно е, че двете ретроспективни библиографии на българската библиография представят развоя на библиографското дело в България за повече от един век (1852–1969 г.) и са съществена част от репертоарите на нашето книжовно наследство.

Ретроспективна библиография Булгарика

Въпреки че текущата и ретроспективната българска национална библиография регистрира книжовната продукция само в териториалните ни граници, според някои автори *не е възможно да се даде пълна представа за една народностна общност, за културните ѝ постижения и*

[152] Пак там, с. 216.
[153] Пак там, с. 217.

приноса ѝ в световната култура, ако националната библиография не бъде попълнена с печатните произведения, излезли извън границите ѝ.[154] Издирването и регистрирането на издаваната в чужбина литература за България, както и публикациите на български автори в други страни е обект на библиографията, която носи наименованието Булгарика и която е интегрална част от репертоарната програма за българското книжовно наследство.

Тази библиография е от безспорно значение особено за малка страна като нашата. Добрата осведоменост за положителните и отрицателните публикации, отнасящи се за България, има практическо значение за ръководните държавни инстанции при формирането на външнополитически, икономически и културни взаимоотношения с други страни. Научните проучвания на чуждестранни автори върху климатичните, геоложките и други природни ресурси в България и в региона представляват ценна информация за нашата наука и стопанското ни развитие. А наблюденията, констатациите и проучванията на чужденци върху положението, бита, народопсихологията на българския народ през вековете са полезни извори за нашата история и култура (особено за петвековното ни робство, когато източниците за информация са извънредно оскъдни). С това далеч не се изчерпва голямото значение на Булгарика. Неслучайно другото наименование на този род библиография е Patriotica.

Осъзнавайки значението на Булгарика, д-р Никола Михов още през първото десетилетие на 20 в. започва да издирва чуждестранна литература за българския народ и страната ни. Неподпомаган финансово от държавата, със свои средства, в продължение на половин век д-р Н. Михов работи в западни книгохранилища. Последователно и безшумно той извършва истински патриотичен подвиг в библиографията, оставяйки огромно наследство от извънредно ценни библиографски трудове за България. Между тях особено място заемат четирите тома „Библиографски извори за историята на Турция и България“ (включващи 1585 библиографски източници на западни езици), многотомните поредици „Населението на Турция и България през XVIII и XIX век“, „Приноси към историята на българската търговия“, „България и българите по чужди свидетелствания“, както и други крупни библиографски трудове.[155]

Н. Михов успява да издира десетки хиляди библиографски източници за българския народ и нашите земи до Освобождението ни от турско робство, предимно литература на западни езици. Не успява да реализира мечтата си – да работи в съветски книгохранилища, за да проучи руския печат.

До 1944 г. голямото дело на този изключително ерудиран книжовник и ентусиаст библиограф остава изолирано явление в областта на Булгарика. Не се намират други изследователи, нито държавни институции като Народната библиотека в миналото, които да продължат делото на Н. Михов и да се заемат с издирване и библиографско покритие на чуждестранна литература, отнасяща се до новата ни история след Освобождението.

Едва през социалистическия период, когато библиографията от дело на ентусиасти се превърна в държавна политика, Булгарика можа да преодолее изоставането и да заеме своето място в общата ни ретроспективна библиография. Но реализирането на тази задача не стана изведнъж, а бе резултат на продължително развитие и създаване на необходимите предпоставки.

Българският библиографски институт, който считаше себе си за приемник на библиографското наследство[156] и продължител на делото на Н. Михов, през 20-годишното си съществуване не успя да пристъпи към осъществяване на цялостна програма, планомерно обхващаща в ретроспективни библиографии чуждестранната литература за цялото ни историческо развитие.

През този период обаче в ББИ се извършва сериозна подготовка за осъществяването на такава сложна и висококвалифицирана библиографска дейност, каквато е ретроспективното издирване на Булгарика.

---

[154] **Иванчев, Д.** Принципи на националната ретроспективна библиография. – *Год.* ББИ, 1962, с. 5–21.

[155] Библиография на неговите трудове е отпечатана в: *Годишник* на ББИ, Т. 1, 1945–1946 г., С., 1948, с. IX–XIV.

[156] Д-р Н. Михов е съосновател на ББИ. В първия Годишник на Института, отпечатан след 1944 г., е публикувана библиография, включваща трудовете на големия наш библиограф. ББИ получава от Н. Михов картотека, съставена от него при работата му в западни книгохранилища и съдържаща 3000 описания на книги от 16 в. насам върху Отоманската империя, вкл. и за България.

Още в първия годишен отчет на Института за 1945 г. се съобщава, че като документация се събира „всичко относно дейността на българи в чужбина и публикации на чужди езици, засягащи България“.[157] Картотеката с 3000 библиографски описания на книги, засягащи Турция и България, предоставена на ББИ от д-р Н. Михов, се подрежда хронологично по години, а вътре – в азбучен ред. Така през първото следвоенно десетилетие се събират предимно библиографски данни и доколкото позволяват условията – справочници и първоизточници.

Конференцията във Варшава през 1957 г. (45) урежда реципрочното библиографско сътрудничество между страните от социалистическата общност, свързано с взаимна размяна на библиографски данни. Благодарение на обстоятелството, че в СССР и социалистическите страни текущата национална библиография е добре уредена, поетите ангажименти от всяка една страна – да следи текущо публикуваната литература за своите библиографски партньори и редовно да им изпраща библиографски данни за книги и за статии от периодиката – се изпълняват сравнително добре. В годишния отчет на ББИ за 1959 г. се съобщава: *Институтът разполага вече с около 2000 получени от чужбина описания на книги и статии върху България и българския народ от СССР и от страните с народна демокрация от началото на 1958 г. насам*.

В същия отчет се споменава, че се предвижда да се пристъпи и към двустранни паралелни ретроспективни библиографски указатели.

Междувременно в ББИ се обнародва обстойната статия на Веселин Трайков,[158] в която за първи път теоретично се разглежда проблемът „Булгарика“. Изяснявайки значението, характера и обхвата на този род ретроспективна библиография, авторът дава конкретни насоки и принципи за съставянето ѝ. Статията на В. Трайков е особено ценна с насочването към конкретни библиографски извори, съдържащи данни за Булгарика. Наред с ТНБ на отделните страни, се посочват конкретни данни за чуждестранни ретроспективни библиографии, печатни каталози на големи библиотеки, специални библиографии, персонални, препоръчителни и информационни библиографии и редица други източници. Това я прави програмна статия и настолно помагало за бъдещата работа, свързана с ретроспективното издирване на Булгарика.

Няколко години по-късно в друга публикация[159] В. Трайков проследява достигнатото до 1960 г. и напомня, че трябва да се премине от картотеки към библиографски публикации.

Въпреки програмните публикации, ББИ не пристъпва към планомерно подготвяне на общи ретроспективни указатели за Булгарика, обхващащи ретроспективно историческото ни развитие. Подготвените през този период библиографии от типа Булгарика са или тематични или със случаен подбор на историческия период, който обхващат.

Поради недостиг на персонал не се създава предвижданата през 1957 г. самостоятелна служба „Булгарика“. Може би поради това се разчита, че ретроспективното библиографско покритие на чуждестранната литература за нашата страна може да се осъществи чрез реципрочно изработване на паралелни двустранни библиографски указатели (като нашата страна поеме задължението да издирва и подготвя библиографии за публикуваната в България литература за всяка отделна страна партньор, а от своя страна, те реципрочно ще издирват литература за народа и страната ни и със съдействието на ББИ ще издават библиографски указател Булгарика).

Като замисъл това е правилен икономически подход, на който Т. Боров разчита.[160] Добре организираната текуща и ретроспективна библиография в социалистическите страни дава основание за оптимизъм. Но практическото реализиране на двустранни паралелни двустранни библиографии зависи твърде много от конкретния партньор.

Много обнадеждаващо е установеното още през първите следвоенни години сътрудничество на ББИ със съветската страна, където партньор е Фундаменталната библиотека за обществени

---

[157] Паралелно и НБ през 1948 г. в своя пръв документ, определящ политиката на нейното комплектуване, предвижда набавянето на Булгарика като приоритетна задача.

[158] **Трайков**, В. Литература на чужди езици върху България и българския народ. – *Год*. ББИ за 1954 г., с. 43–66.

[159] **Трайков**, В. Bulgarica. – *Год*. ББИ за 1961 г., с. 109–116.

[160] **Borov**, T. Cooperation internationale dans le domaine des bibliographies bilaterales paralleles (courantes et retrospectives). – In: *Conference* internationale de bibliographie. Warszawa, 19–21.X.1957. Warszawa, 1961, p. 23–30.

науки към АН СССР (по-късно преобразуван в Инф. център за общ. науки – ИНИОН). Както вече бе споменато, Н. Михов сравнително пълно е проучил западната литература, съдържаща данни за българския народ и нашите земи до Освобождението (1878 г.), но не успява да работи с руския печат. Ето защо готовността на ИНИОН да разшири служебните си задължения (Институтът поддържа картотека с данни за отделните страни, а след Войната отделя специално внимание на социалистическите страни) и да създаде съвместно с ББИ библиографията „Народная республика Болгария“ е едно отлично решение. Този крупен библиографски труд обхваща в три тома съветската литература за България, издадена през първите десет следвоенни години (1944–1955 г.). Предназначена за научни проучвания, библиографията включва подборно материали с историческа стойност, подредени систематично предметно в няколко основни групи. Първите два тома (за 1944–47 г. и 1948–1952 г.) се издават от ББИ и ИНИОН, а третият том – от НБКМ.[161]

„Народная республика Болгария“ може да служи като еталон за плодотворно професионално библиографско сътрудничество в областта на Булгарика, благодарение на високата класа на руската библиографска школа и на отличните колегиални взаимоотношения между руски и български библиографи.

Но тази библиография обхваща само десетгодишен период. С нея далеч не се решава проблемът, свързан с проучването на огромната по обхват руска литература, която съдържа ценни материали за връзките и взаимоотношенията през вековете между нашите два народа. Този въпрос остава открит.

В ГДР Deutsche Staatsbibliothek също започва ретроспективна библиография за немско-българските културни връзки (463), като реципрочно от наша страна се подготвя библиографията за българо-немските културни отношения в продължение на век и половина (185).

Но проектите за изработване на паралелни двустранни библиографии Patriotica с Унгария, Румъния, Чехословакия не се реализират. Става ясно, че сложното и висококвалифицирано ретроспективно библиографско издирване на Bulgarica трябва да се повери на български специалисти. ББИ не успява да осъществи тази задача.

Изграждането на „Булгарика" отбелязва решителен напредък след 1964 г., когато Народната библиотека „Кирил и Методий" подготви цялостен план и се зае с последователното текущо и ретроспективно обхващане на чуждата литература, посветена на България и българския народ. В два поредни тома бяха представени книгите, появили се от 1944 до 1963 г. Същевременно бяха подготвени и предстои да бъдат отпечатани други два тома за периода от 1878–1917–1944 г. По този начин задачата по обхващането на самостоятелните книги или части от книги бе доведена докрай за целия период след Освобождението – предел, до който беше стигнал в проучванията си д-р Н. Михов, констатира В. Трайков.[162]

Сложната дейност по издирването на Булгарика в НБКМ предварително бе трасирана от редица предпоставки: от богатото библиографско наследство на акад. Н. Михов – еталон и школа за прецизност и добросъвестност; от теоретическите проучвания на Веселин Трайков; от формирането на школувани библиографи, годни да се справят с тази задача; от богатия чуждестранен справочен фонд и литература за България, комплектувани на първо време в ББИ, а през 60-те и 70-те години от НБКМ; от интереса, проявяван от българските държавни и партийни ръководители към отзвука за нашата страна в чужбина, и не на последно място от оценката и приоритета на тази библиография в цялостната репертоарна политика на Библиотеката от страна на нейното ръководство.

След 1964 г. в НБ се създава поредицата „Булгарика“. Успоредно с тримесечния бюлетин „България в чуждестранната литература“, започва планомерно издирване на чуждестранна литература и подготовка на ретроспективни библиографски указатели приблизително за цял век (от 1878 до 1963 г.). С предимство се разработват указатели за по-близък за съвременността период. Най-напред Веселин Трайков подготвя библиографията „България в чуждестранната

[161] **Иванов**, Д. Народная республика Болгария. Историческая библиография. Сост... при участии В. В. Носковой (Москва), П. Г. Кънчевой и Н. В. Буссе (София). Т. 1–3. 1951–1971.

[162] **Трайков**, В. Булгарика – важна задача на Народната библиотека „Кирил и Методий“. – *Библиотекар*, 1973, № 5, с. 43–45.

литература. 1954–1963“(53), която излиза от печат през 1965 г. Периодът 1944–1953 г. се разработва от група, в която освен В. Трайков влизат Йота Данчева и Михаил Лазаров, и през 1968 г. изданието се отпечатва в НБ (52а).

Най-продължително се работи върху библиографското обхващане на периода 1878–1917–1944 г. Обемистият указател „България в чуждата литература 1917–1944“ се подготвя също от Й. Данчева и М. Лазаров и се издава през 1977 г. (52). Същите съставители работят и върху последния том на поредицата за периода 1878–1944 г. (51).

И четирите ретроспективни библиографски указателя от поредицата Булгарика се издават в печатната база на НБКМ. Те са интегрална част от библиографските репертоари за българското културно наследство.

Библиографските указатели „България в чуждата литература“, издадени през 1965, 1968, 1977 и 1980 г., имат една и съща структура. Материалът е подреден систематично по област на знанието в два дяла: Чужденци за България и българския народ и Български автори на чужди езици. В количествено отношение чуждите трудове, посветени на България, са много повече от произведенията на български автори, издадени в други страни. Класификационната схема, дадена в края като съдържание, в основата си е същата, както схемата, възприета от органите на българската текуща национална библиография, с малки изменения, продиктувани от характера на материала за Булгарика.

Описанията също са по правилата, възприети в ТНБ. При необходимост те са придружени от кратки анотации. Във всеки дял са подредени изданията на кирилица, а след това на латиница. При латиницата имената на българските автори се транскридират, а след това се дават в скоби, както са в оригинала. Библиографиите са предназначени преди всичко за научни работници. За по-удобното им използване са снабдени с показалци: именен (на автори, съставители, редактори, преводачи, илюстратори и др.); показалец на дисертациите, защитени в чужбина (включващ имената на чужденци, защитили дисертации с българска тематика и българи, защитили дисертации в чужбина); показалец на регистрираните публикации по езици.

Отделно се подготвят и библиографията „България в чуждата наука. Дисертации, защитени от българи в чужди университети“.[163]

Съставителите на ретроспективните указатели за Булгарика черпят сведения от различни библиографски източници. Те нямат възможност, както д-р Н. Михов, да преглеждат всяко включено библиографско описание de visu, ако изданието не е набавено в НБКМ или другаде в страната. Не използват като основен източник и бюлетините на ТНБ, издадени по света. Предварително в уводните бележки към библиографските указатели правят уговорката, че са възможни пропуски. Но въпреки това, ретроспективните библиографски указатели „България в чуждестранната литература“ са голямо постижение на българската библиография.

Международното библиографско сътрудничество за ретроспективното издирване на Bulgarica е от особена полза за България, тъй като, без да се изразходват значителни средства за командировки в чужбина, НБ успява да издири ценни първоизвори за историята на нашия народ. В миналото тези изключително ценни и необходими библиографски проучвания в европейски чуждестранни книгохранилища е извършена от големия български библиограф акад. Никола Михов. Делото му остава незавършено, защото той не успява да попадне в Съветския съюз и да издири богатите руски извори за България и българския народ. Библиографско издирване от такъв мащаб изисква много продължителна работа на български специалисти в Москва, Ленинград и други градове. Практически това се оказа неосъществимо и след Девети септември, когато връзките ни със Съветския съюз се нормализират. Дори ако нашата страна би могла да осигури такива крупни суми за целогодишни командировки на български библиографи (което на практика никога не става), съветската страна невинаги може да ги приеме.

Като се имат предвид тези обективни пречки постигнатите успехи на НБ при изработването на крупни научни библиографии, които цялостно обхващат старата и съвременната руска литература, отнасяща се за България, са огромен и неоспорим успех, дължащ се на ефективно сътрудничество със съветски библиографи.

---

[163] **Лазаров**, М. и Й. Данчева. Дисертации, защитени в чужбина от българи. 1878–1968. Библиогр. указател. С., НБКМ, 1975. 333 с.

Както вече бе споменато, началото се поставя с подготовката на многотомния библиографски труд „Народная республика Болгария“, т. I–III, 1944–1957. Изготвянето ѝ е школа за усвояване на богатия съветски библиографски опит.

Периодът от 1917 до 1944 г. е обхванат в библиографските указатели на двама украинци – Г. И. Чернявский и П. С. Сохань (415, 416). По своя инициатива те проследяват съветския печат. Материалът в двете библиографии е подреден в съответствие с периодизацията на българската история, след обсъждане и в сътрудничество с научния секретар Ан. Вълчева.

Но особено ценен за българската култура е двутомният библиографски указател „България в руската литература 1800–1917 г.“ (50) под авторството на научния колектив: Ан. Вълчева, П. Калоева и Н. Буссе[164] (от Института за научна информация по обществени науки в Москва). С него се затвори кръгът от специални библиографски приноси за чуждестранната литература върху България в отделните страни и нейното библиографско отражение, започнати с голям научен замах от акад. Н. Михов. Анелия Вълчева и Наталия Буссе са ученички и почитателки на големия български библиограф и му посвещават своя труд.

Първият том обхваща 3069 заглавия, извлечени от 260 руски дореволюционни периодични издания на академии, научни дружества и институти, както и основни обществено-политически списания, занимаващи се с проблемите на южните славяни.

Интересна е историята на тази библиография. През 60-те години Фундаменталната библиотека за обществени науки при АН на СССР предвижда цялостна аналитична библиографска разработка на руския дореволюционен печат. Н. В. Буссе подсказва на своите бивши български колеги (А. Вълчева и К. Калайджиева), че в процеса на работата могат да се отделят материали за България. От НБКМ незабавно правят официално предложение и през 1965 г. получават съгласие от директора В. И. Шунков.

Цяло десетилетие минава за предварителната аналитична библиографска разработка на руския дореволюционен печат (600 заглавия). Едва след 1975 г. започва оформянето на съвместната руско-българска библиография, за която България не изразходва почти никакви средства за командировки (само през 1976 г. А. Вълчева отива за 20 дни в Москва, а през 1978 г. Буссе и Калоева идват в София по за 10 дни). Докато акад. Никола Михов е работил с години в западни библиотеки, за да издирва материали за България.

Дългогодишната и целенасочена програма на Народната библиотека в областта на ретроспективната национална библиография досега не можа да бъде реализирана главно в две насоки – публикуването на репертоар на българските нотни издания и репертоар на статиите от периодичния печат. Но докато по отношение на нотните издания материалът за периода 1878–1944 г. е събран, то по отношение на статиите се достигна само до публикуването на студия върху проблемите на ретроспективната аналитична библиография от д-р Д. Иванчев (133). Тази студия, от една страна, представлява принос в теорията на националната аналитична библиография, а от друга – показва затрудненията на Библиотеката във връзка с осъществяването на основните ѝ функции при целокупното библиографиране на българската книжнина, т.е. въпреки теоретичното организационно изясняване на проблемите не може да се достигне даже до започване на репертоара на българските статии (1878–1944, 1944–1951 г.).

Успокояващо за нас е обстоятелството, че такива библиографии се подготвят много рядко в други страни, тъй като са скъпи и трудни за реализиране.

Създаване на международната програма за Универсалната достъпност на публикациите (UAP) постави в нова светлина и съвременната роля на ретроспективната национална библиография, т.е. не само нейното културно-историческо значение, но и значението ѝ като източник за най-широка информация за достиженията на науката и културата във всяка страна и тяхното оползотворяване в национален и международен мащаб.

В това отношение България е изпълнила своя национален и международен дълг. Би могло

[164] **Н. В. Буссе** е родена в България в руско семейство през 1921 г. Завършва ВИИ в Свищов и още като студентка заедно с Ан. Вълчева подготвят капиталната библиография „Стопанската литература в България“. Непосредствено след Девети септември започва работа в НБ и ББИ, където сътрудничи при създаването на колективния библиографски труд „Народная республика Болгария“. След като се завръща с родителите и семейството си в СССР е назначена като библиограф в ИНИОН.

да се желае на тази основа и създаването на цялостен труд върху теорията на ретроспективната национална библиография в България.

НАУЧНА ДЕЙНОСТ В ОБЛАСТТА НА БИБЛИОГРАФИЯТА*

Развитието на библиографската наука в България започна след установяването на народнодемократичната власт.

Преди 9 септември 1944 г. единствените научни приноси представляват библиографските трудове на акад. А. Теодоров-Балан, проф. В. Погорелов, акад. Н. Михов и особено трудовете по теория и организация на библиографията в България на проф. Т. Боров.

Научната дейност на Народната библиотека „Кирил и Методий" започва да се развива още в първите години на народната власт. Трябва да подчертаем, че това бе исторически обусловено от цялото обществено-политическо и културно развитие на страната след 9 септември; когато за първи път в почти вековната история на българската библиография тя бе призната за неотделима част от науката и културата; когато за първи път бяха осъзнати нейните широки социални функции.

Социалистическата държава отдава на библиографията огромно значение, и то не само в прагматичен аспект, т.е. като чисто практическа дейност, но и необходимостта тя да се развива на научни основи, използувайки научни методи и средства с оглед на непрекъснатото повишаване на нейната ефективност в изграждането на социалистическото общество.

Четвъртвековната научна дейност на Народната библиотека трябва да се разглежда в следните направления:

- създаване на големи библиографски сводове за българската книжнина (общи и специални);

- методологични разработки;

- кодифициране и унифициране на библиотечно-библиографските процеси;

- изследвания по теория и история на библиографията.

В Народната библиотека се разработват задачи както в областта на общите проблеми на библиографията, така и на всички видове библиографии – национална (ретроспективна и текуща), научно-спомагателна, препоръчителна и краеведска. Естествено не би могло да се говори за някакво равномерно развитие на науката във всички по-горе изброени видове на библиографията, тъй като, от една страна, основните функции на една национална библиотека се изразяват преди всичко в развитието на националната библиография и, от друга – поради факта, че развитието на библиографската наука у нас още от самото начало тръгва по пътя на координацията и специализацията между всички научни библиотеки в страната.

<u>Общи проблеми на библиографията</u>. Върху общите проблеми на библиографията (теория, методология и история) не биха могли да се посочат голям брой научни публикации, което е напълно естествено, тъй като общата теория винаги се създава на основата на значителното развитие на специалната теория. Въпреки това и тук могат да се изтъкнат някои приноси, които представляват както начало, така и жалони за бъдещите научни изследвания в тази област.

Още през 1958 г. Ан. Вълчева публикува обстоен обзор върху дискусиите по някои теоретични въпроси на библиографията в СССР.

През 70-те години се появи и първият неин принос в тази област, а именно студията „За библиотекознанието и библиографската наука и тяхното състояние в България"(75). Този труд представлява пръв опит у нас да се изложат становищата върху развитието

*С малки съкращения този дял е изготвен по публикацията на **Зотова**, Кремена. 25 години научна дейност на Народната библиотека „Кирил и Методий" в областта на библиографията. – В: *Двадесет* и пет години научноизследователска дейност 1954–1979 г. С., Народна библиотека „Кирил и Методий", с. 52–75.

на библиографията като наука, мястото и взаимодействието ѝ със сродните науки – библиотекознание, книгознание и информатика, а също така и проблемите на научната организация и управление на библиографията, разпределение на научната проблематика между отделните библиотеки в страната и др.

Пред българската наука стои открит въпросът за един системен труд върху общите проблеми на теорията и върху методологията на библиографията. Тази празнина бе запълнена отчасти с публикуването на български език на труда на М. А. Бриксман и М. П. Бронщейн „Основи на методиката на съставяне на библиографски указатели"(49)*, под редакцията на Ан. Вълчева.*

В областта на общата история на библиографията биха могли да се посочат следните публикации: на Кр. Зотова – за постиженията на библиографията за 30 години народна власт, публикуван в Съветския съюз(385, 387)*, и статията върху живота и делото на видния български библиограф „Никола Михов" от Ан. Вълчева.*

<u>Текуща национална библиография (ТНБ)</u>. Издаването на текущата национална библиография е основната задача на НБ в продължение на повече от 80 години. За научната разработка на нейните проблеми обаче може да се говори едва след 1964 г., когато ТНБ е приоритетна задача на Националния библиографски център в структурата на НБКМ и нейното издаване се поставя на научна основа.

ТНБ е в непосредствена зависимост от държавния нормативен акт за задължителното депозиране на печатната продукция в НБ. Значението на законодателството за задължителния депозит е разработено в редица публикации – Диана Икономова (1953 г.), Хр. Хаджихристов, Божана Троянова (1967 г.), Кремена Зотова (1978 г.).

На второ място би трябвало да се посочи огромният принос на НБ за унифициране на библиографските процеси, без които е немислимо успешното издаване на ТНБ. Създадени са съвместно с библиотечни специалисти единни правила за библиотечно-библиографското описание на всички видове издания – книги, периодични издания, статии, ноти и грамофонни плочи, печатна графика (137, 138, 261–274).

Подготвени са също поредица от стандарти: за описване на книги, периодични издания и статии; на графични, картографски и нотни издания; за съкращаване на наименованията на периодичните издания; за азбучното подреждане на описанията; а също така и стандарти за библиографските данни при издателското оформяне на книгите, както и за термините и определенията на основните видове издания (22–32).

Главното преимущество на тези стандарти е пълното унифициране на описанието между библиографската и библиотечната дейност, процес, който едва през последните години се оценява и препоръчва в международен мащаб, особено във връзка с усъвършенстването на текущата национална библиография. Привеждане на националните ни стандарти към всички изисквания на международната стандартизация осигурява ефективен обмен на библиографска информация. Постиженията на библиографската стандартизация, както и перспективите на нейното развитие са обобщени в специална публикация (Кр. Зотова, 1976 г.)(125).

От 1965 г. започва и целенасочена научно-методична дейност за създаване на инструктивни материали върху принципите на подбора на изданията в текущата национална библиография (Кр. Зотова)(139), за предметизирането (141)*(Кр. Зотова, М. Тодорова, 1975). Единствената област, където не можа да се достигне до създаването на необходимите методични материали, е процесът на класиране в текущата национална библиография. Публикувана бе само „Обща методика на УДК" от З. Дафинов, под редакцията на Кр. Зотова. Тя има значение обаче само за централната каталогизация, т.е. на печатните каталожни картички, а за „Български книгопис" представлява допълнителна схема. Ето защо едни от основните бъдещи задачи на текущата национална библиография се очертават в усъвършенстване на информационно-търсещите езици – проблемите на въвеждането на по-детайлизирана основна квалификационна схема, на методика на класирането, на въвеждането на предметни показалци и др.*

За най-голям успех обаче на Народната библиотека в областта на библиографската наука може да се говори във връзка с общото развитие на проблемите на текущата национална библиография. Това се дължи преди всичко както на необходимостта от

постоянно усъвършенстване на текущата национална библиография, така и на нейното съвременно първостепенно значение.

Създаването и реализирането на Международната програма на ЮНЕСКО за Универсалния библиографски контрол (UBC) доказа нейната уникална роля за осигуряване на пълна и бърза информация върху всички нови издания, нейните неограничени възможности за най-ефективно задоволяване на основните информационни потребности на обществото както в национален, така и в международен мащаб. В това отношение нашите успехи едновременно и в историята, и в теорията, и в методологията, и в организацията на текущата национална библиография са неоспорими.

Исторически принос за развитието на основното издание на текущата библиография – „Български книгопис" – от създаването му до 1963 г. е публикуван от д-р Хр Тренков (346). *Той представлява истинската опорна точка за всички видове проучвания за измененията в процеса на издаването му за един период от 65 години. Цялостен обзор върху историята на текущата национална библиография бе публикуван в съветския печат* (385, 387 и др.).

В няколко статии върху перспективното развитие на текущата национална библиография (Кр. Зотова, 1965, 1969, 1971 и 1978 г.) теоретично са обосновани всички нейни структурни изменения и постепенното ѝ превръщане в тристепенна информационна система, отговаряща на всички съвременни изисквания на националния и международния библиографски контрол. До 9 септември 1944 г. текущата национална библиография притежава само едно издание – „Български книгопис", а днес – 12 в 8 серии, като 8 от тях са създадени само през периода от 1964 г. насам, т.е. когато Народната библиотека пое всички функции на национален библиографски център. Особен принос представляват годишните кумулативни указатели – като звено в прехода от текущата национална библиография към ретроспективната. Като значителни научни приноси в теорията на текущата национална библиография трябва да се споменат и изследванията на някои специални въпроси с най-актуален характер, а именно: на подбора в текущата аналитична библиография в чужбина (Хр. Тренков, 1963 г.) (347), *на кумулативните указатели (Кр. Зотова, 1971 г.)*(124)*; на предметните показалци (Кр. Зотова, 1973 г.)(126); на проблемите на автоматизацията (Кр. Зотова, 1978 г.); на централното каталогизиране (В. Чешмеджиева и М. Минева, 1965 г.*(370), *А. Лютова, 1978 г.); на регистрацията на библиографските публикации (З. Петкова, 1971 г.)*(239) *и на литературата по булгарика (У. Христова, 1972 г.)*(362). *Подготвена е дисертацията на У. Христова „Проблеми на библиографското издирване на булгарика". Перспективна задача на текущата национална библиография са проблемите на нейната автоматизация както в теоретико-методологичен, така и в организационен аспект.*

Научната дейност в областта на текущата национална библиография намери израз и в активното участие на някои научни сътрудници в редица международни съвещания, организирани от 1974 г. насам. В пет последователни съвещания на експертите на социалистическите страни по въпросите на текущата национална библиография (Лайпциг, 1974; Варшава, 1975; Мартин, 1976; Будапеща, 1977; Варна, 1979) бяха изнесени доклади върху изясняването съвременните функции на текущата национална библиография.

На международното съвещание за установяване на единен информационен език (Варна, 1974 г.) бе представен също така и доклад, в който се изследват в сравнителен аспект информационно-търсещите езици в текущата национална библиография (Кр. Зотова)(386). *На няколко сесии на ИФЛА (Гренобъл, 1973; Щтръбско плесо, 1978; Копенхаген, 1979), както и на Конгреса по национална библиография (Париж, 1977) взе участие Кр. Зотова с няколко доклади върху съвременните проблеми на текущата национална библиография във връзка с реализирането на международната програма за Универсален библиографски контрол* (128) *законодателство за задължителния депозит, проблеми за многоаспектната обработка на информацията и особено на нейния обхват и проблемите на типологията на документите. Сериозни отзиви и оценки за тези доклади са публикувани от известни библиографи като И. Ю. Багрова, А. Н. Веревкина, И. В. Гудовщикова, Н. Помасл и др.*

Обобщен израз на дългогодишната научна дейност на Кр. Зотова в областта на текущата национална библиография представлява хабилитационният ѝ труд „Оптимален модел на текущата национална библиография в България"(386а). *Безспорно този труд е принос в библиографската наука не само у нас, но и в чужбина.*

Както се вижда, по отношение на текущата национална библиография Народната библиотека се намира на етап, когато в общи линии са изградени научните основи както в теоретичен, така и в методологичен аспект. Оценки на нейните достижения бяха направени и на конгреса по национална библиография (Париж, 1977) и в публикациите на редица компетентни библиографи в чужбина (М. Лайн (473), В. И. Грудовщикова (383) *и К. В. Лютова и др.).*

Научно-спомагателна библиография. Задачите на Народната библиотека в областта на научно-спомагателната библиография и нейните проблеми се възлагат още веднага след признаването ѝ за научноизследователски институт. По своята същност научната дейност в тази насока досега обхваща създаването на крупни библиографски указатели главно от областта на обществено-политическата наука, културата и литературата.

Фундаментален характер имат библиографските указатели в областта на българската история. Кулминационните точки в борбите на българския народ за освобождение и тяхното литературно отражение последователно са библиографирани в поредица от указатели, придружени с обширни встъпителни студии: „Априлското въстание в българския възрожденски печат" (16 кн. 1) от Б. Райков, „Априлското въстание в руския периодичен печат", съвместно с колектив от сътрудници от ГБВИЛ – Москва (169 кн. 2), под редакцията на К. Възвъзова и Ан. Вълчева (16а). Поредицата ще продължи с библиографското изследване на отзвука от Априлското въстание в периодичния печат и в други европейски страни. Към тази тема трябва да се прибави и кн. 2 от „Възпоменателния сборник по случай стогодишнината от Априлското въстание и Ботевата чета 1876", съставители – Ан. Вълчева, Е. Василева и П. Дюгмеджиева (72а).

100-годишнината от Освобождението на България е ознаменувана с големия библиографски указател „Руско-турската освободителна война" (1877–1878) (73), *подготвен от Ан. Вълчева, Ев. Василева и Д. Григорова, а също така и 50-годишнината от Септемврийското народно антифашистко въстание 1923 г, под редакцията на В. Ковачев* (180).

Народната библиотека целенасочено се занимава с библиографското покритие на българската книжнина в областта на историята на БКП. В две големи изследвания В. Ковачев създаде пълна библиографска картина на нелегалния периодичен печат от 1918 до 1944 г. (178, 179). *Също в два тома бяха публикувани библиографски портрети на героите на антифашистката борба 1923–1944 г., под редакцията на Ан. Вълчева и П. Цанев (92). Дело на научни сътрудници и специалисти от Народната библиотека са и библиографските указатели „История на Софийската партийна организация" (885–1944) – В. Ковачев, Ив. Цолов, Й. Данчева, Й. Първанова (145), „Българската комунистическа партия в чуждата литература" (1885–1967) – Й. Данчева и М. Лазаров, „Показалец на списание „Ново време" – Д. Маркишка-Мишлякова, Г. Чардаклийски, М. Лазаров и др.*

За изследване на проникването и влиянието на чуждата художествена литература в България, Народната библиотека поддържа една дългогодишна традиция, която се изразява в пълното библиографско покритие за преведената у нас руска и съветска художествена литература за периода от 1917 до 1944 г. (9) *(В. Александров) и от 1944 г. до днес (поредица от няколко био-библиографски указатели, съставени от Здр. Орешкова, Ст. Кънчев, С. Танчева и др.), както и на преведената художествена литература от другите страни, като големия био-библиографски указател, подготвен от П. Дюгмеджиева и Ст. Иванов „Чуждестранни писатели на български език" (1945–1971 г.)* (118). *Особено е необходимо едно историко-библиографско изследване на преведената в България художествена литература за периода 1878–1944 г.*

Втората линия на политиката на библиотеката по отношение на библиографските трудове в областта на художествената литература обхваща поредица от големи био-библиографски указатели с литература на български и на чужди езици за най-видните български и чуждестранни писатели. От този своеобразен библиографски пантеон вече са отпечатани или се намират под печат указателите за „П. Р. Славейков", „Пенчо Славейков", „Хр. Смирненски", „П. К. Яворов", „Н. Й. Вапцаров", „А. С. Пушкин", „Л. Н. Толстой". За тяхната подготовка има заслуга Ел. Фурнаджиева. Участват и научни сътрудници от съответните национални музеи у нас или специални библиотеки в Съветския съюз.

Замислено е голямо литературно-библиографско проучване върху детско-юношеския

печат в България от появяването му до днес, като първата част (до 1944 г.) вече е публикувана (Ст. Иванов, 1965 г.).

Принос на НБ в областта на теорията и методологията на научно-спомагателната библиография като научно обобщение на натрупания значителен библиографски опит, все още за съжаление остава като една бъдеща задача. Тук би могло да се отбележи само активното участие на Библиотеката при организирането на научната конференция по проблемите на специалната библиография и на научната информация (София, 1967 г.). На нея бяха изнесени докладите на Г. Младжов „Българската национална библиография – основа на специалната библиография" и на В. Ковачев „Специалната библиография на марксистко-ленинската литература". Напоследък бе публикувана статия на Е. Фурнаджиева „Библиографските трудове на акад. Н. Михов като методика на специалната библиография", която бележи началото на една вярна насока. Мястото на Народната библиотека в развиване на теоретичните и методологични проблеми на научно-спомагателната библиография също би могло да бъде значително, независимо че тя не е научен център в тази област.

Препоръчителна библиография. Народната библиотека е определена за център на препоръчителната библиография още през 1952 г. До днес тя е публикувала към 160 препоръчителни библиографски указатели. От друга страна, Народната библиотека полага системни усилия за обобщаване на натрупания опит, за провеждане на научно-методично ръководство върху цялата препоръчително-библиографска дейност в страната, за развиване на нейната теория.

Първата публикация в тази област се появява още през 1957 г. и представлява студията на Ан. Вълчева „Опитът на Народната библиотека в областта на препоръчителната библиография"(81). *Сериозен тласък за развитието на теорията и методологията на препоръчителната библиография в България изиграва организираната от Народната библиотека научна конференция върху проблемите на препоръчителната библиография (Пловдив, 1963 г.). В основния доклад, подготвен от Ан. Вълчева, се обосновават предпоставките за създаването и развоя на препоръчителната библиография в България, състоянието ѝ към 1963 г. (когато вече са издадени над 600 библиографски указатели, от тях над 100 от Народната библиотека), анализирано е използването им от библиотеките и са начертани перспективите на бъдещето развитие, въз основа на което бе цялостно организирана библиографската дейност в страната. Общата картина на състоянието и проблемите на препоръчителната библиография на различните видове литература се допълва от докладите за обществено-политическата литература също от Ан. Вълчева (85), за техническата и селскостопанската литература от З. Дафинов* (100, 101) *и за художествената – от П. Дюгмеджиева* (117). *Задълбочено обобщение на препоръчителната библиографска дейност на окръжните библиотеки бе направено от Ан. Вълчева и на I-то национално съвещание по справочно-информационна и краеведска дейност (Варна, 1969 г.)*(86).

Публикациите в областта на препоръчителната библиография през следващите години са посветени главно на нейното общо състояние и развитие (П. Дюгмеджиева, Ив. Петрова, 1974 г.), на методологическите въпроси при съставянето на препоръчителни библиографски указатели по определен вид литература (Ц. Димитров, 1974) или на експерименталното изследване на ефективността на указателите. Резултатите от проведените експерименти бяха обобщени и публикувани от Ан. Вълчева, П. Пенкова и М. Ковачев. Те показват една нова модерна насока в развитието на теорията и методологията на препоръчителната библиография, която трябва да бъде продължена.

В отговор на засилената препоръчителна библиографска дейност и особено необходимостта от непрекъснато усъвършенстване на библиографските кадри, Народната библиотека в края на 1978 г. организира научен национален семинар по въпросите на препоръчителната библио-графия.[165]

[165] Изследвания върху състоянието, и особено върху въпросите на методологията на препоръчителната библиография в областта на различните видове литература за един период от 15 години бяха изнесени от Ев. Василева – за обществено-политическата литература, от Ц. Димитров – за техническата и селскостопанската литература, от П. Дюгмеджиева – за художествената литература, от Н. Велева – за природонаучната и медико-биологичната литература. За малките библиографски форми и работата на Народната библиотека „Иван Вазов" с тях, изнесе доклад Р. Колева.

Краеведска библиография. Научната и методична дейност на Народната библиотека в областта на краеведската библиография започна да се развива след националното съвещание по краезнание (Плевен, 1965 г.), на което се взема решение да бъдат изяснени ръководството и координирането на краеведската работа в страната. Още през 1966 г. Библиотеката подготвя „Указание за краеведската работа на окръжните библиотеки". След три години Народната библиотека организира национално съвещание по справочно-библиографската и краеведска дейност на библиотеките (Варна, 1969 г.)(305). На съвещанието от страна на НБ се изнасят два доклада – „Краеведски издания на окръжните библиотеки" от В. Ковачев, в които се анализират краеведските библиографски указатели и списъци за периода 1967–1968 г. и „Текущи бюлетини за краеведска литература" от д-р Д. Иванчев, посветен на състоянието и перспективите на краеведската текуща библиографска информация(134).

След съвещанието Комитетът за култура утвърди специално „Указание за основните насоки и мерки за подобряването, развитието и усъвършенстването на справочно-библиографската, информационната и краеведската дейност на окръжните библиотеки". След това указание Народната библиотека се задължава да подобри ръководството на краеведската дейност и систематически да я обобщава и насочва. Наскоро след това бяха публикувани две статии от д-р Иванчев върху същността на краеведската литература (1970 г.)(135) *и върху проблемите на персоналните краеведски указатели (1972 г.)(130), а по-късно и статиите „Краезнание и специални науки" (1976 г.) и „Принципи и организация на краеведската библиография" (1977 г.)*(132).

Важен момент за развитието на теорията и методологията на краеведската библиография представлява разрешението на Държавния комитет за наука и технически прогрес от началото на 1971 г., за избиране на научни сътрудници в окръжните библиотеки и тяхното причисляване към Народната библиотека. Активната дейност на тези сътрудници от Народната библиотека „Иван Вазов" в Пловдив и от Окръжната библиотека във Велико Търново обогатиха значително краеведската библиография с редица научни разработки. Би трябвало да се споменат изследванията на Сл. Ломева върху основните проблеми на краеведението (1973 г.) върху ретроспективните краеведски библиографски указатели (1976 г.) върху текущото издирване на краеведска литература (1977 г.) върху краеведската препоръчителна библиография (1978 г.), а също така приносите на М. Ковачев върху координирането на краеведската библиография (1973 г.), върху краеведската дейност на Окръжната библиотека във Велико Търново и особено хабилитационния му труд „Печатарската, издателската и книжарската дейност във Велико Търново от Освобождението до 1900 г." (1977 г.), който е едновременно значителен научен принос както в областта на краеведската библиография, така и на историческото развитие на българското издателско, печатарско и книжарско дело.

Най-ярък израз на обединението на силите на научните сътрудници от Народната библиотека и от окръжните библиотеки представлява подготвеното от д-р Д. Иванчев, С. Ломева и М. Ковачев, под редакцията на Ан. Вълчева практическо ръководство „В помощ на краеведската работа на библиотеките" (1975 г.). Това ръководство несъмнено представлява голямо постижение в областта на методологията на краеведската библиография. То получи висока оценка и в рецензията на известния съветски библиограф А. В. Мамонтов. В окончателен вариант вече е подготвена и класификационната схема за краеведска литература – дело на Сл. Ломева, а през следващата година се очаква да завърши работата й върху едно цялостно изследване на развитието на краеведската библиография в България. До края на 1980 г. също така трябва да приключи проучването на М. Ковачев върху местния периодичен печат, както и предаването за печат на големия исторически библиографски указател „Селища в България" от д-р Д. Иванчев.

Всички тези постижения несъмнено показват, че в областта на краеведската библиография за един период само от 10 години в общи линии са решени почти всички основни въпроси и задачите на Народната библиотека се свеждат, особено след определянето на Народната библиотека „Иван Вазов" за център на краезнанието, до разработване на общите актуални проблеми на краеведската библиография, като част от библиографската наука, изследване на ефективността на краеведските библиографски указатели и съдействие за идейно по-нататъшно развитие.

<u>Изводи.</u> Развитието на Народната библиотека „Кирил и Методий" като научноизследователски институт в продължение на 25 години допринесе за създаването на редица крупни завоевания в областта на библиографската наука. Научната дейност на Народната библиотека няма случаен и стихиен характер, а също се реализира на основата на няколко перспективни петилетни планове и в координация с общата научна и библиографска дейност в страната. Генералните линии на научната политика на Народната библиотека са строго очертани и се следват неотстъпно. Тя вече е напълно изградена като научен библиографски център по общите проблеми на библиографията, по проблемите на националната библиография и на препоръчителната библиография. Тя развива активна научна дейност също така и в областта на научно-спомагателната библиография, както и по общо теоретичните и методологичните въпроси на краеведската библиография.

За 25 години са създадени монументални библиографски трудове за българската книжнина (универсални и специални). Изградена е системата на текущата национална библиография. Публикувани са значителен брой теоретични и методологични трудове, като не малък брой от тях и в чужбина, а всички библиографски процеси са унифицирани и стандартизирани. За редица научни трудове се получиха положителни отзиви и оценки от изтъкнати библиографи в Съветския съюз, както и от други страни.

БИБЛИОТЕКА ЗА БИБИЛИОТЕКИТЕ

ОРГАНИЗАЦИОННО И НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКО РЪКОВОДСТВО НА БИБЛИОТЕЧНАТА СИСТЕМА

Неизвестна за широката общественост е една огромна по своите мащаби дейност на Народната библиотека „Кирил и Методий“, позната в библиотечните среди под наименованието организационно-методическа помощ за библиотеките. Още по-малко известни са резултатите от тази ефективна дейност, благодарение на която за кратък период България се нареди всред страните с високоразвито библиотечно обслужване.

Научно-методичното ръководство е нова, основна и отговорна задача, която съвременната национална библиотека започва да изпълнява през втората половина на 20 в. Тази дейност има за цел да подобри библиотечно-информационното обслужване чрез създаване на ефективно организирана взаимосвързана система.[1]

Научно-методичната дейност по своята същност е форма за ръководство, допълваща организационното ръководство на съответната държавна институция, отговаряща за състоянието и развитието на библиотеките и информационните служби в дадена страна. Понякога е много трудно да се разграничат ръководните методически функции на националната библиотека от тези на съответната държавна институция, но тя определя най-общо държавната политика какво да се прави, докато националната библиотека оказва съдействие как да се направи. Сложните проблеми на съвременните библиотечно-информационни процеси не могат да се управляват с административни методи. Необходими са научни проучвания, анализи, прогнози, обобщения, за чиято разработка националната библиотека се превръща в научна лаборатория. През втората половина на 20 в. във връзка с тези задачи се развива и като научноизследователски и издателски център.[2]

След Втората световна война Народната библиотека„Кирил и Методий“ творчески търси да изясни, съобразно нуждите и условията в нашата страна, своите задачи като научно-методичен център.

В първите следвоенни години, под напора на бързите темпове в развитието на библиотеките у нас, научно-методичната дейност е изцяло под влиянието на съветския опит, разполагащ с многогодишна теория и практика в тази сфера. Друг такъв опит няма – научно-методичната дейност е непозната в библиотековедската теория и практика на западните страни. Съветският съюз е пионер в прилагането на тази форма за организация и ръководство на библиотечната система.

Известно е, че един от първите декрети, издаден по указание на Ленин през 1920 г., урежда организирането на библиотечното дело в РСФСР. Октомврийската революция смята библиотеките (наравно с училищата) за важен фактор, от който зависи ликвидирането на неграмотността и издигането на общокултурното ниво на народа. През 1928 г. библиотеката на Румянцевския музей (по-късно преименуван на Държавна библиотека „В. И. Ленин“) се определя като централна общосъюзна библиотека, на която се възлагат функции на научно-методичен център. Изгражда се йерархическа пирамидална мрежа от републикански, областни, районни и градски методически библиотеки, отговарящи стъпаловидно за общообразователните библиотеки на своята територия. Тази пирамидална структура от методически библиотеки има за задача да изгради планомерна библиотечна система в цялата страна.

Ленин, който е запознат с добре организираното библиотечно обслужване в развитите в културно отношение западни страни, си поставя за цел да създаде добри общообразователни библиотеки и в Русия. В първите години след революцията той командирова в САЩ руски библиотекар (Любов Хавкина), за да проучи най-съвременните форми и методи при обслужването на читателите в американските библиотеки. Неговата сратница Н. К. Крупская посвещава целия си живот на това голямо дело – да се изгради в СССР мрежа от библиотеки, която достига до най-затънтените краища и прилага разнообразни форми и методи за привличане и обслужване на читателите. Всъщност целта на съветската библиотечна методична дейност е изграждането на мрежа от добри общообразователни библиотеки и използването на най-разнообразни методи за привличане и обслужване на читателите.

---

[1] Вж. раздел „Нови тенденции в развитието на националните библиотеки“.

[2] Вж. раздел „Научноизследователска и издателска дейност“.

Информационният „взрив“, революционното навлизане на автоматизацията и на нови технологии в библиотечно-информационните процеси на Запад поставят остро на национално и на международно равнище актуални организационни и икономически проблеми. Възниква необходимостта от максимална концентрация и ефективно използване на наличните национални ресурси, от заличаване на границата между библиотека и информационен център, от стандартизиране на национално и на международно ниво на всички основни библиотечно-информационни процеси, от тяхното еднократно въвеждане и мултипликационното им използване. Успоредно с тези и други проблеми през 70-те години в западните страни остро се поставя въпросът за създаване на ефективна библиотечно-информационна система и за ролята на националната библиотека при нейното изграждане.

На съвременната национална библиотека в редица западни страни се възлагат организационни научно-методически функции. Задължението тя да бъде „библиотека за библиотеките“ се регламентира и от международни организации като ЮНЕСКО, ИФЛА, ИСО и др.[3]

Процесите се развиват извънредно динамично. Международните организации подготвят във връзка с тях стратегически междуправителствени програми („Национална информационна система“ – NATIS, „Универсален библиографски контрол“ – UBC и „Универсален достъп до публикациите“ – UAP), в които на националната библиотека се възлага ръководна роля.

За съжаление Държавната библиотека „В. И. Ленин“ не проявява интерес към новите тенденции, които революционно промениха библиотечно-информационното обслужване на 20 в.

През първите десетилетия след Втората световна вайна НБ развива научно-методичната си дейност, използвайки основните принципи на съветското библотечно дело по отношение на общообразователните библиотеки. Но за разлика от съветската практика, където Държавната библиотека „В. И. Ленин“ ръководи методично само териториалната библиотечна мрежа, Народната библиотека „Кирил и Методий“ е методичен център за всички библиотеки в страната. Тя е задължена да осъществява взаимодействие между общообразователните и специализираните научни библиотеки и да ги обединява в единна библиотечна система.

Българската национална библиотека обаче проявява интерес и към извършващите се промени в международната теория и практика. Като научно-методичен център, тя следи новите задачи и функции, които се поставят от ЮНЕСКО и ИФЛА пред националната библиотека като координатор и организатор на една съвременна библиотечно-информационна система.

Въпреки че възможностите на националните библиотеки в една малка страна като България са ограничени, НБКМ отговорно и добросъвестно се стреми да адаптира както научно-методичните задачи на съветската теория и практика, така и най-новите западни тенденции, свързани с организирането на научните библиотеки.

Нека проследим най-напред създаването, развитието и ефективността от методическото ръководство на Народната библиотека под влиянието на съветския опит, а след това на втория етап – централизирано извършваните функции от Народната библиотека за нуждите на единната библиотечна система, съобразно най-новите тенденции в международната теория и практика през 70-те години.

Начални стъпки на Научно-методичния център в Народната библиотека

Създаването в Народната библиотека на специална служба, която да оказва помощ за подобряване работата на българските библиотеки, се диктува от обективните нужди след Втората световна война. Цялостното състояние на всички налични библиотеки е лошо. Книжните фондове като правило са зле комплектувани, бедни и неорганизирани. Библиотеките нямат щатни библиотекари, а когато по изключение имат, те са без необходимата професионална подготовка. Извънредно тежко е положението на читалищните библиотеки в селата. Те не са в състояние да осигурят нормално библиотечно обслужване.

Още след преместването на Народната библиотека в новата сграда (януари 1948 г.), към нея се обръщат за помощ новоназначени библиотекари от София и страната. През 1948 г.

[3] Вж. раздел „Нови тенденции в развитието на националните библиотеки“.

Народната библиотека е посетена от библиотекари на народни и градски библиотеки в Шумен, Бургас, Свищов, София, Варна, Стара Загора. Въпреки следвоенните затруднения и малобройния персонал, Народната библиотека командирова свои сътрудници в тези библиотеки, за да окажат помощ. В отчетен доклад[4] за 1945–1947 г. се констатира: *Директорът се е мъчил, доколкото е било във възможностите му, да води поверения му разнебитен институт, като упражнява същевременно компетентно ръководство и на народните библиотеки в провинцията, което му бе възложено след 9-ти септември*. Директорът на Народната библиотека се задължава да се грижи за бюджета им и за назначаването на подходящи директори.[5] През 1946 г. Т. Боров „направи една служебна обиколка из провинцията, като влезе в пряк контакт с библиотечните работници от нашите народни и по-големи читалищни библиотеки".[6]

През 1947 г. се провежда „анкета за състоянието на българските библиотеки".[7] Създадените в Народна библиотека нови правила за описание на книги, нормативни документи за организация на библиотечните фондове, класификационни схеми и пр. се възприемат незабавно и от другите по-големи библиотеки. Рекаталогизирайки описанията на заварените български книги, Народната библиотека започва от 1952 г. централно да отпечатва каталожни картички и за нуждите на някои библиотеки, притежаващи стари книжовни фондове (43).

Изброените и редица други начинания на НБ сочат, че по същество тя започва да оказва помощ на библиотеките, без официално да е регламентирана методичната ѝ дейност.[8]

Междувременно през 1950 г. в Комитета за култура се създава малък отдел „Библиотеки" с 2–3 сътрудници, който се изправя пред безброй проблеми на нарасналото по обем, но неуредено библиотечно дело. Отделът решава да се опре на Народната библиотека. С решение от м.април 1952 г. в структурата на Библиотеката се създава Научно-методичен кабинет (първото наименование на Научно-методичния център), който също започва с трима сътрудници. В годишния отчет на Народната библиотека за 1953 г. задачите му са формулирани така: *да централизира методичната си помощ за укрепване на окръжните библиотеки, а чрез тях – за масовите... Методичната работа на Библиотеката се извършва не само от Методичния кабинет, но и от другите библиотечни отдели с квалифицирани служители*. В тази оскъдна и обща формулировка се очертават две правилни насоки – Народната библиотека като цяло е методически център и дейността ѝ няма да се разпилява, а ще се центрира върху укрепването на окръжните библиотеки. Пак там се доуточнява: *В помощ на окръжните библиотеки работата ще се изрази в две направления – подпомагане работата на самата библиотека от една страна, и от друга – нейната методическа работа по отношение на масовите библиотеки*.

В продължение на много години тази правилно поставена цел се постига последователно и планомерно.

Преди Научно-методичният кабинет по библиотекознание да започне някаква дейност, се подготвят информативни материали за библиотеките в СССР (Е. Савова) и за организацията на библиотечното дело в други социалистически страни (за Полша – Е. Кирова, за Чехословакия – Т. Топалова), като материалите се поместват в първия том на Известията на Народната библиотека (1953 г.).

През 1954 г. В София се свиква първото национално съвещание, на което се обсъждат доклади за състоянието на българските библиотеки, както и мерки за подобряване на тяхната дейност. Директорът на Народната библиотека Г. Михайлов изнася основния доклад (105). На сесията се представят доклади за състоянието и перспективното развитие на библиотеките при: висшите учебни заведения (Сл. Шопова)(373), научно-техническите библиотеки (З. Дафинов)(102), профсъюзните библиотеки (М. Исаков)(144), детските и училищните библиотеки (Л. Даскалова) (97), масовите общодостъпни библиотеки (К. Калайджиева)(150).

Тези предварителни проучвания са база, върху която новосъздаденият Научно-методичен кабинет на Народната библиотека може да започне своята дейност. Междувременно през

---

[4] арх. ед. 970, л. 41–44.

[5] арх. ед. 990, л. 37.

[6] Годишник ББИ 1945/46 г. (с. 610).

[7] **Пак там**.

[8] **Кадънкова**, М. Сътрудничеството между ДБВК и библиотеките в страната. – *Изв*. за 1952 г. С., Наука и изкуство, 1953, 83-91.

1954–1955 г. на двумесечна командировка в СССР е изпратен завеждащият Методичния кабинет (който е едновременно и научен секретар на Народната библиотека), за да се запознае непосредствено със същината, методите и задачите на съветската методическа дейност.[9] Резултатите от командировката са обобщени в доклад „Задачи и съдържание на методическата работа в СССР и у нас.“ На двуседмичен семинар с методистите от окръжните библиотеки се обсъждат методите на тази нова дейност и вече смело се внедряват както в Народната библиотека, така и в окръжните библиотеки.

В отчета на НБ за 1954 г. се отбелязва: *В резултат на проучванията, които завеждащ Методичния кабинет има възможност да направи през време на двумесечната си командировка в СССР, организацията на работата коренно се подобри. Методичният кабинет завърши своя устройствен период, изясни задачите си, създаде своя база (библиотечно-информационна колекция) и започна своите системни проучвания на нашето библиотечно дело.*[10]

През 1957 г. Комитетът за култура подготвя първия нормативен акт – Постановление № 167 на Министерския съвет „За библиотечното дело у нас“(260), в който официално се регламентира надведомственото организационно-методическо ръководство и контрол, като се определя от горе до долу апаратът за осъществяването му.

Съществен момент в този нормативен документ е съобразяването с условията и традициите у нас. Постановлението „За библиотечното дело у нас“ се предшества от „Постановление на МС, ЦК на БКП и НС на ОФ за предстоящата работа на народните читалища“.[11]

Основоположниците на българската библиотечна система (както в Комитета за култура, така и в Народната библиотека) прозорливо и разумно решават да използват нашето културно наследство и отстояват становището – читалищната библиотека да бъде основната общодостъпна библиотека в селата и малките градове. Да не се допуска паралелно създаване на библиотечни мрежи към народните съвети или към трудовокооперативните земеделски стопанства.

Категорично и ясно тази концепция е формулирана в раздел 4. на Постановлението, като се посочва:

4. Библиотеките при народните читалища да се развиват като основни масови библиотеки.

За тази цел:

а. В по-малките селища читалищните библиотеки с активната помощ на профсъюзните ръководители да устроят работата си така, че да обслужват цялото население с книги пряко или чрез подвижди библиотеки в учрежденията, предприятията, училищата, трудовокооперативните земеделски стопанства, държавните земеделски стопанства и машинно-тракторните станции;

б. Препоръчва на трудово-кооперативните земеделски стопанства с решение на общото събрание да подпомагат със средства читалищните библиотеки;

в. Народните съвети да осигуряват редовното изплащане на утвърдените субсидии за народните читалища, като 60% от субсидията на селските читалища се използва за покупка на книги, абонамент на периодични издания и набавяне на библиотечен инвентар;

г. Назначаването на щатните библиотекари при читалищните библиотеки да става от ръководствата на читалищата, съгласувано с околийските народни съвети и околийските комитети на Отечествения фронт.

За изпълнение и конкретизиране на Постановление № 167, Министерството на просветата и културата (тогавашно наименование на Комитета за култура) предлага на НС на ОФ и на Колегиума на Министерството на земеделието да приемат съвместно решение „За още по-крепка връзка между читалищата и ТКЗС“, в което се казва:

1. Народните читалища в селата са основни културно-просветни огнища за провеждане сред трудещите се кооператори на широка, масова културно-просветна дейност чрез всички свои форми (библиотеки, лекционна пропаганда, художествена самодейност, нагледна агитация и т.н.)

---

[9] Вж. раздел „Международни контакти“.

[10] арх. ед. 1302, л. 17–22.

[11] *Библиотекар*, 1955, № 7, с. 1–4.

2. Трудовокооперативните земеделски стопанства не изграждат отделни библиотеки, читални, самодейни художествени колективи и пр., а подпомагат съществуващите такива при народните читалища. Културният дом на ТКЗС – това е народното читалище в село.

Цялата културно-масова работа на ТКЗС се организира и провежда във и чрез читалището, с активното участие на управителния съвет на стопанството и кооператорите, като в ръководството на читалището се включват представители на управителния съвет на ТКЗС.

В решението се изброяват задълженията на читалището и читалищната библиотека при обслужването на кооператорите и ръководството на ТКЗС. Същевременно се дават и конкретни текстове:

3. За подобряване материалната база и културно-масовата дейност на читалищата в селата:

а. Трудовокооперативните земеделски стопанства подпомагат читалищата с вестници, списания, за осигуряване издръжката на полудневни или целодневни библиотекари, за подобряване работата на самодейните художествени колективи, за набавяне нагледни пособия за лекционната пропаганда и др. Средствата да се гласуват в бюджета на ТКЗС по чл.18, буква „г" и чл.20, буква „и".

Б. Трудовокооперативните земеделски стопанства подпомагат активно строителството на читалищни сгради в селата, като заделят средства от културните си фондове по чл.18, буква „г", а така също предоставят превозните си средства за транспорт на строителни материали, организират участието на строителните бригади и кооператорите и др.

Документът предвижда решението да се разгледа на съвместно заседание на изпълкомите на народните съвети и комитетите на Отечествения фронт, народните съвети и комитетите на Отечествения фронт да осигурят разглеждането на решението от всяко народно читалище и ТКЗС, като се набележат мерки за неговото приложение.

Читалищната библиотека остава в състава на читалището.

С тези документи се цели да се реализира принципът: **едно населено място – една читалищна библиотека** (касае се за селата и малките градове). Не се допуска разточителство и сляпо подражателство на съветския опит, където в селата съществуват паралелно няколко библиотеки: на народния съвет (мрежата на Министерство на културата), на колхоза или совхоза, а някъде и на профсъюза.

Проблеми със Съюза на читалищата

Реализирането на тази здрава и напълно отговаряща на българските културни традиции идея в Постановление № 167 се оказва много трудно осъществима. Съюзът на народните читалища (СНЧ) се отнася негативно към усилията на държавата да укрепи и подобри състоянието на читалищните библиотеки. Съюзът застъпва становището, че читалището е обществено-политическа организация, в чиято дейност никой не може да се меси.

Започва тенденциозна и злонамерена кампания срещу Постановление № 167 на МС, въпреки че този нормативен документ не нарушава организационната структура на читалището и неговото самостоятелно управление.

Съюзът на читалищата категорично отхвърля идеята за създаване на териториална библиотечна система, за взаимовръзката между читалищните библиотеки и окръжната библиотека, за осигуряване на подходящ щатен работник (читалищен секретар) и неговата квалификация като библиотекар, за получаване на методическа помощ и за контрол на дадените указания за по-качествено библиотечно обслужване.

Съюзът на народните читалища сектантски и неразумно се бори за „автономия" на читалищата, въпреки че получава огромни държавни субсидии както за административните разходи на самия Съюз, така и за издръжка на читалищата. Всъщност яростната съпротива има икономическа подкладка. Стремежът е отпусканите държавни субсидии да бъдат безотчетни. Особено остро СНЧ се противопоставя на онзи пункт в Постановлението, който предвижда 60% от държавните субсидии за читалищата целево да се изразходват за купуване на книги.

Икономическите интереси на Съюза умело се прикриват зад демагогски изявления. Чрез печата се създават настроения, че се посяга на българската светиня – читалището, – че се

„одържавяват“ читалищните библиотеки. Българинът обича своето читалище. Читалищната самодейност за него е синоним на демокрация и чиновниците от Съюза на народните читалища спекулират с тези чувства.

Говорейки за читалищна самодейност, обикновено се забравя, че читалищата и училищата са се зародили през Възраждането при абсолютно еднакви условия – българското население само набира средства, за да създаде и поддържа школо и читалище, като ги управлява чрез настоятелства. След Освобождението от османотурското владичество обаче, просветното дело се поема изцяло от държавата. Днес е абсурдно да си представим, че училищата ни могат да съществуват на самоиздръжка. В развитите страни библиотечното дело също е обект на държавни грижи наред с училищното. За съжаление до 1944 г. българската държава не е била в състояние да поеме цялостното финансиране и грижи за напредъка на читалищата. По неволя през този период читалищата се развиват изключително на самодейни начала, тъй като държавата изобщо не ги субсидира.

Кампанията на СНЧ в печата разчита, че хората не познават историята на нашите читалища, не знаят, че резултатите от развитието на читалищните библиотеки до 1944 г. са катастрофални, че новият нормативен акт цели единствено да подобри състоянието на читалищната библиотека, като тя остава в структурата на читалището и не се нарушава самодейността му.

Въпреки враждебното и негативно отношение на СНЧ, Комитетът за култура и Народната библиотека провеждат своята политика – да подобрят работата на читалищните библиотеки, за да станат годни за новите задачи и повишените изисквания на обществото. Извършват проучвания за реалното състояние, в което се намират книжовните им фондове и с факти доказват тяхната оскъдност и изостаналост (149, 150). Чрез Постановление № 167 и свързаните с него решения и указания, въпреки СНЧ, уреждат редовното им комплектуване с новоиздадена литература. Вземат организационни мерки за укрепването на окръжните методически библиотеки. Полагат много грижи за квалификацията на библиотекарите от околийските и градските читалищни библиотеки.

СНЧ не само не съдейства, а и активно пречи, създавайки конфликти с Комитета за култура и Народната библиотека.

За да се ликвидира двойствеността при ръководството на читалищата, която е пречка за тяхното бъдещо съвременно развитие, с решение на политбюро на ЦК на БКП от 9 януари 1968 г. и разпореждане на МС от 23 февруари 1968 г. Съюзът на народните читалища се закрива, като читалищата преминават на местно самоуправление към трудовокооперативните земеделски стопанства и съответните народни съвети.

Във връзка с тези два документа Комитетът за култура, Министерството на финансите, Министерството на земеделието, ЦК на ДКМС, ЦС на ПС и ЦС на ТКЗС вземат общо решение за финансирането и подобряването на материално-техническата база на културните институти, народните читалища и профсъюзните домове на културата (216, с. 117–120).

Най-съществената част на решението се отнася до финансирането на народните читалища:

1. Подобряването на материалната база и финансовото положение трябва да стане грижа на цялата общественост и, преди всичко, на кооперативните и държавните земеделски стопанства, на предприятията, кооперациите и други стопански организации.

За тази цел:

А. Управителните съвети на ТКЗС и потребителските кооперации да предвиждат във финансовите си планове и бюджети субсидии за подпомагане дейността на народните читалища в своите райони. Субсидиите да се гласуват на годишните събрания... и да се вписват в годишните им планове и бюджети.

....

Размерите на субсидиите да се определят, съобразно възможностите на стопанствата... и нуждите на читалищата за осигуряване на действително културна обстановка и по-широко развитие на културно-масовата им дейност.

Точка втора на решението предвижда разпределението на субсидиите между читалищата да се извършва по предложение на окръжните и общинските съвети за изкуство и култура (към народните съвети) и да се изплащат равномерно по тримесечия.

Раздел трети на взетото решение „За по-нататъшно подобряване на материално-техническата база...“ предвижда да се осигури „съвременна материално-техническа база на народните читалища“, да се извършат необходимите преустройства и подобрения, да се вземат

мерки за осигуряване отоплението на салоните, „остарелите мебели постепенно да се заменят с модерни, леки, красиви и удобни“, със съдействието на младежки бригади „да се разгърнат широки трудови инициативи за извършване на различни строителни работи, преустройства и ремонти... за озеленяване районите около тях и за поддържането им в образцов вид.

На библиотеките да се предоставят подходящи помещения за въвеждане на свободен достъп до книжния фонд и уреждане на читалня. Да се обзаведат със специални стелажи и маси. Да се осигурят повече средства за обогатяване на библиотечните фондове с научна и художествена литература.

Тук се привеждат само част от указанията, които подробно се дават в инструктивните документи, свързани с решенията на ЦК на БКП (от 9.I.1968 г.) и на МС (от 23.II.1968 г.) за народните читалища. Комитетът за култура подготвя окръжно № 185 „За издръжката на народните читалища от трудовокооперативните земеделски стопанства“ (юли 1969 г.) и много подробна „Инструкция за набиране и разходване на парични средства и счетоводно отчитане дейността на народните читалища в НРБ“ (1973). Указанията и инструкциите са поместени също в „Нормативни материали за библиотечното дело. Сборник“ (216, с. 120–131).

През 70-те години се гарантира най-важната предпоставка за нормално развитие и функциониране на читалищата – тяхното финансово, кадрово и материално-техническо осигуряване. В изричен текст на „Инструкция за набиране и разходване на парични средства и счетоводно отчитане дейността на народните читалища в НРБ“ се подчертава:

Народните читалища, преминали на финансова издръжка на ТКЗС, запазват своята самостоятелност, самодеен характер на самоуправление на основата на читалищния устав (216, с. 123).

Междувременно през 1970 г. МС издава Постановление № 2 За утвърждаване на основни положения за организиране на единна библиотечна система (258). Съгласно т. 15 на Постановлението, градските читалищни библиотеки са съставна част от читалището, но са на щат и бюджет към градските съвети за изкуство и култура.“ С това се цели тяхното още по-сигурно и ускорено всестранно укрепване.

Сега, когато СНЧ вече не съществува и е сложен край на безплодните уморителни спорове, когато народните съвети и трудовокооперативните земеделски стопанства полагат специални грижи за местните читалища, става възможно да се прилагат по-ефективни и прогресивни организационни форми за библиотечно обслужване, практикувани във всички страни с високо развита библиотечна система – създаване на филиална и степенувана система, съобразена с демографските и други реални дадености в селата. В самото Постановление № 2, т. 16 регламентира тези нови форми: *Общинската читалищна библиотека е съставна част на читалището. Тя подпомага читалищата в съставните села при библиотечното обслужване на населението и получава субсидии за закупуване на книги от Окръжния съвет за изкуство и култура, от ТКЗС, ДЗС, предприятия и др.*

Общинската читалищна библиотека и читалищните библиотеки от съставните села действат като обща организационна единица с общ план за работа.

След 1970 г., опирайки се на Постановление № 2, НБКМ и някои окръжни библиотеки провеждат експерименти за изграждане на филиални библиотечни системи (в Благоевградски, Габровски, Старозагорски, Хасковски, Толбухински и други окръзи, както и в София и Пловдив), Методичните центрове започват да закупуват централизирано за читалищните библиотеки в средищните села и за филиалите на градската библиотечна мрежа новоиздадени книги, като организират бързото им доставяне заедно с централно отпечатваните в Народната библиотека каталожни картички. Опитите са сполучливи и насърчителни.

Народната библиотека „Кирил и Методий“ и Комитетът за култура полагат много усилия за внедряване и на други съвременни и ефективни форми за подобряване работата на читалищните библиотеки.

Положителните резултати не закъсняват. Само за десет години в читалищата настъпват следните подобрения:

– Книжния фонд се удвоява. Заварената през 1967 г. наличност от 15 607 474 т. през 1978 г. възлиза на 28 923 943 т.

– Новонабавените книги през 1978 г. (1 944 390 т.) са с 500 000 т. повече в сравнение с 1967 г. и се равняват на целия заварен книжовен фонд на читалищата през 1939 г. (събиран в продължение на 60 г.).

– Библиотечният персонал в читалищата през 1978 г. е 4350 души. От тях щатните библиотекари са 1619, читалищните секретари – 1538, с възнаграждение работят 823 и на обществени начала – 370 души.

Следователно щатните библиотекари са с 664 души повече в сравнение със заварените 965 щатни библиотекари преди 10 години. С 413 души са нараснали щатните читалищни секретари, докато броят на работещите на обществени начала е намалял с близо 1000 души (през 1967 г. е бил 1325).

– Изразходваните средства от читалищата през 1978 г. са над 7 мил. лв., от тях за заплати – 3 900 000 лв., за покупка на книги – 2 391 716 лв.[12]

В резултат на тези и редица други благоприятни условия през 70-те години читалищните библиотеки се развиват динамично. По основни статистически показатели на общообразователните ни библиотеки България през 70-те години се нарежда сред първите 15–20 страни в света с най-добро библиотечно обслужване.

Сравнителните статистически данни, дадени по-нататък в таблицата на стр. категорично доказват, че държавната помощ се е отразила извънредно благоприятно на читалищните библиотеки. Всички основни показатели от библиотечната дейност са 20 пъти по-добри в сравнение с предвоенния период. Съществува пряка връзка между финансирането и високите постижения. През 1978 г. читалищните библиотеки са изразходвали 7 мил. лв., докато в миналото държавата изобщо не ги е финансирала. Безсмисленият спор за самодейния характер на читалищата, преодоляването на съпротивата, оказвана от СНЧ, отнеха излишно много усилия при изграждането на териториалната библиотечна система.

45-дневен курс за библиотекари, август 1953 г., Вършец

[12] Данни за изразходваните средства за 1967 г. няма, за да се направи сравнение.

ИЗГРАЖДАНЕ НА ТЕРИТОРИАЛНАТА БИБЛИОТЕЧНА МРЕЖА ОТ ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНИ БИБЛИОТЕКИ

Изключително трудно е накратко да се разкаже за онази огромна по обем, многопосочна, комплексна организационно-методическа дейност, която ден след ден, в продължение на три десетилетия, последователно и планово Народната библиотека извършва, за да изгради териториална мрежа от общообразователни библиотеки, достигащи до всеки кът на страната ни.

Приоритетно усилията се насочват към **окръжните библиотеки (ОБ), които са гръбнакът на библиотечната система**, като се спазва принципът – **една централна окръжна методическа библиотека на територията на един окръг**. Целта е максимално да се използва културното ни наследство, да не се допуска дублиране и сляпо подражание на съветската библиотечна система, която е твърде разточителна. В съветските областни центрове паралелно съществуват: една областна методическа общообразователна библиотека, както и по една техническа, медицинска, селскостопанска и педагогическа областна методическа библиотека.

За да се реализира обаче тази подходяща за нашата страна концепция, предстои окръжните библиотеки да се изградят на базата на две основни категории налични библиотеки. В първата категория спадат няколко народни и общински библиотеки, които са на щат и бюджет към народните съвети. Това са народните библиотеки в Пловдив, Велико Търново, Шумен и общинските библиотеки в София, Русе, Бургас и Варна. Те са създадени през 1923 г. със специален закон от правителството на Александър Стамболийски (159).

В останалите окръжни и околийски градове (през 50-те години страната е разделена на околии) най-голямата налична библиотека е читалищната. Това е другата категория библиотеки, на които се разчита, че ще поемат функциите на методически библиотеки.

Комитетът за култура предлага на Съюза на народните читалища да се съгласи градските читалищни библиотеки в окръжните и околийските градове да поемат допълнително функциите на методическа библиотека, подпомагаща останалите читалищни библиотеки на съответната територия. Същевременно чрез централните и местни ръководни органи – държавата предлага по-добро финансиране, повече и добре подготвени библиотечни кадри и всестранна помощ за подобряване дейността на читалищната методическа библиотека.

През 1953 г. като че ли се постига съгласие между Комитета за култура и Съюза на народните читалища. В писмо[13] до Народната библиотека от 29 февруари 1953 г. се съобщава: *С цел да се укрепят по-големите читалищни библиотеки в страната, да се подобри тяхната работа и главно, да се подобри работата на селските читалищни библиотеки, Комитетът за култура и Централният съвет на СНЧ решиха да превърнат 32 читалищни библиотеки в околийски методични читалищни библиотеки.*

Въпреки тази договореност, във всеки град се водят мъчителни преговори по този въпрос с местните читалищни ръководства. В 12 града те категорично отказват да възложат на местната читалищна библиотека методически функции. В тези градове се налага да се започне изграждането на съвършено нова окръжна библиотека, успоредно със съществуващата читалищна.

И за трите категории библиотеки (народни, стари читалищни и новосъздадените) предстоят да се положат много усилия, за да се създадат условия за нормално развитие – реконструкция на помещението, увеличен щат, редовно финансиране, намиране на способен ръководител, подбор и квалификация на кадрите и т.н.

Завареното състояние на наличните библиотеки (народни, общински и градски читалищни) е окаяно. Затрупани са с необработени от години книжни фондове. Читателското обслужване е под всяка критика. Във всяка една от тях условията са различни. Това налага детайлно да се проучи състоянието им, за да може да се окаже конкретна и индивидуална организационно-методическата помощ на всяка бъдеща окръжна библиотека.

Започва сложна, трудна, многогодишна работа за едновременното организиране и укрепване на всяка основна дейност във всяка отделна окръжна библиотека. Амбициозната

[13] арх. ед. 992, л. 3.

цел е в кратък срок да се превърнат в общодостъпни библиотеки от европейски тип. Образец за подражание са градските библиотеки в Чехословакия.[14]

Отдел „Библиотеки“ и Комитетът за култура полагат много усилия, за да осигурят чрез Министерство на финансите необходимите бюджетни средства централно за всяка окръжна библиотека, съобразно конкретните ѝ нужди.

С Комитета по труда се водят преговори за всяка нова щатна бройка, необходима за всяка нова функция в структурата на окръжните библиотеки. С местните народни съвети се издирва и назначава ръководният състав. Специални грижи се полагат за материално-техническата база – намиране на подходяща сграда, реконструкцията ѝ, създаване на уютен интериор, както и за построяването на нова библиотечна сграда, където това е възможно.

Цялостно проучване върху характера и типологията на окръжната библиотека подготвя Хр. Хаджихристов (той защитава и кандидатска дисертация в Съветския съюз на тази тема). Публикува и редица статии (355, 358).[15] Върху развитието на окръжните библиотеки като централни масови библиотеки с научена насоченост работи и Димитър Сиромахов, сътрудник на отдел „Библиотеки“ при Комитета за култура.[16]

Комитетът за култура и Научно-методичният център на Народна библиотека, изхождащи от конкретните условия, традиции и възможности на всяка отделна окръжна библиотека, диференцирано ги групират в няколко категории: Пловдив и Софийската градска библиотека са в специална категория; Русе, Варна и Бургас по много показатели са универсални общодостъпни библиотеки с научен уклон. Близо до тях са окръжните библиотеки във Велико Търново, Плевен и Ст. Загора.Тези окръжни библиотеки се характеризират като „основни общодостъпни научни библиотеки на окръзите, центрове на справочно-библиографската работа и библиография по краезнание, архив на местния печат и краеведска литература“. Останалите окръжни библиотеки, които са създадени на базата на градски читалищни библиотеки, или са новосъздадени, се определят само като общодостъпни масови библиотеки.

Окончателното изграждане на окръжната библиотека като дееспособна централна общодостъпна библиотека, осигуряваща съвременно библиотечно-библиографско обслужване на населението, и като методичен център, изграждащ териториалната библиотечна мрежа, се извършва с ускорени темпове и ясна концепция. Но този процес е сложен и се осъществява поетапно.

През 50-те години оказваната от Народната библиотека помощ се концентрира върху две основни задачи. Първата е вътрешно-устройствена, свързана със заварените в тежко състояние книжни фондове и каталози. Втората задача е насочена към организирането на методически отдел, изясняване съдържанието и методите на тази нова дейност.

През 60-те години в центъра на вниманието вече стои съвременното библиотечно-библиографско обслужване на ОБ, организирането ѝ като модерна централна общодостъпна научна библиотека. Народната библиотека оказва всестранна помощ за обогатяване на книжовните ѝ фондове, за създаване на диференцирани, добре уредени читални (вкл. за изкуство и музика), за организиране на справочно-библиографско обслужване и краеведска дейност. През 60-години организационната структура на ОБ вече е оформена. Тя е институция с многостранна, разгъната, полезна дейност, завоювала авторитет в окръжен и национален мащаб и като безспорен организатор на териториалната библиточена мрежа.

През 70-те години България разполага вече с отлично организирани окръжни библиотеки,[17] които координират дейността си с НБКМ като равностойни партньори. Те поемат самостоятелното изпълнение на редица научно-методични дейности (като напр. квалификационни мероприятия, подготовка на библиографски указатели, научни разработки по библиотекознание и пр.). Организационният облик на редица наши окръжни библиотеки вече е на европейско ниво. Разполагат с висок професионален кадрови потенциал.

---

[14] През 1951 г. сътрудникът на отдел „Библиотеки“ Т. Топалова в продължение на 6 месеца детайлно се запознава с масовите библиотеки в Чехословакия. Тя е впечатлена както от високата култура на интериора, така и от формите и методите на библиотечното обслужване.

[15] *Библиотекар*, 1963, № 2, с. 17–22; 1970, № 6, с. 12–16.

[16] **Сиромахов**, Д. Развитието на окръжните библиотеки като централни масови библиотеки с научен уклон. – *Библиотекар*, 1963, № 6, с. 2–15.

[17] Вж. в раздел „Служебен“ поместения типов правилник на окръжната библиотека.

Форми и методи на методическа дейност за укрепване на ОБ

Тези постижения са резултат от многогодишна, разностранна, многопосочна, научно-методична дейност, която се извършва в продължение на повече от две десетилетия от сътрудниците на Научно-методичния център на НБ.

Последователно и в съчетание те прилагат разнообразни форми и методи, съдействащи за квалификацията на ръководителите и на библиотечните сътрудници, за основополагането и усъвършенстването на всяка от функциите на ОБ, за изграждането на цялостната ѝ нова структура, за създаване на нейната материално-техническа база (въобще за цялостната модерна организация на всяка отделна окръжна библиотека).

Изключително голямо значение за укрепването на окръжните библиотеки има индивидуалната помощ, която специалистите на Народната библиотека „Кирил и Методий“ оказват на всяка една от тях, съобразно конкретните им нужди. На всеки сътрудник от Научно-методичния кабинет през 50-те години са зачислени точно определени окръжни библиотеки, за чието цялостно развитие той отговаря персонално и ги посещава, за да окаже помощ „на място“.

През 50-те години, когато директорът и библиотечният персонал в окръжните библиотеки са новоназначени и неопитни, специалистите от Народната библиотека се командироват за продължително време, за да дадат много конкретни указания, за да покажат как да се изпълнят поставените задачи, да проверят изпълнението на дадения при предишното посещение план за работа.

За илюстрация ще бъде приведен пример с една окръжна библиотека – констатациите и препоръките, дадени през 1956 г. на Русенската окръжна библиотека от сътрудник на Народната библиотека (Снежина Тошева), комуто тази окръжна библиотека е зачислена. В отчетния доклад[18] след посещението се посочва, че централна задача на командировката е било „да проверява изпълнението на плана за организацията на фондовете и каталозите“.

Същевременно Сн. Тошева дава конкретни указания на новия директор как да контролира отделните и индивидуални планове на своите сътрудници, какви методи на ръководство да прилага. В доклада от командировката се отчита: *...уточнихме окончателно организацията на работата, като се вземат предвид местните условия... прегледахме отново плана за 1956 г., като на завеждащ-отделите посочих конкретните грешки при планирането и начина, по който да се отстранят*. Например за справочно-информационната и културно-масовата работа препоръчва да се набавя нова съветска справочна литература, да се започне краеведска картотека, да се разграничи отчитането на устните и писмени справки, да се използват готови препоръчителни списъци, да се води целенасочена културно-масова работа с по-малко на брой, но качествени изяви. Препоръчва на методиста да включи по-малко на брой библиотеки, на които да оказва методическа помощ с трайни и реални резултати. Изобщо, командированият сътрудник на Народна библиотека „Кирил и Методий“ оказва комплексна помощ на всеки отдел и служба, съдействайки за всестранно подобряване на работата и за формиране на нова организационна структура на ОБ, с оглед бъдещото ѝ развитие, като добре уредена голяма общодостъпна библиотека.

Резултатите не закъсняват. През 1961–1962 г. се провежда преглед на постиженията в окръжните библиотеки. Народната библиотека – Пловдив и окръжната библиотека – Русе заемат първите две места, награждават ги с грамота и парична сума „за цялостно подобряване работата на библиотеката, за проявената от колектива висока съзнателност, за качествено обслужване на читателите и за качествена справочно-библиографска и информационна дейност“.

Индивидуалната помощ не е еднократно и изолирано явление, а ежегодно и последователно детайлно познаване на всяка ОБ „отвътре“. Например на същата библиотека (окръжната библиотека в Русе) Научно-методичният център на Народната библиотека оказва висококвалифицирана помощ за реконструкцията и пристрояване на ново крило към старата сграда. Друг сътрудник на НМЦ, Здравко Дафинов, продължително „на място“ осигурява функционална реконструкция и качествено строителство. И не само това, заедно със Сн. Тошева извършват цялостната подготвителна работа по усвояване на новопостроените площи. В доклад[19] от 1969 г. се казва: *...завършва напълно и качествено работата по прекласирането и цялостната реорганизация на фондовете;*

[18] арх. ед. 1443, л. 10–12.
[19] арх. ед. 1415, л. 160.

създадени са нови подръчни фондове за новооткриващите се специализирани читални и се разширява фондът на свободен достъп. Цялата огромна работа по прекласирането на 100 000 т. литература е извършена по точен план.

Наблюдението продължава и през следващите години, след като Русенската окръжна библиотека се настанява в реконструираната и разширена сграда. Здравко Дафинов през 1972 г. сигнализира:[20] *Окръжната библиотека в Русе продължава да работи от откриването си насам с малък щат, несъответстващ на активната ѝ дейност по обслужването на читателите и на голяма площ след разширяването на сградата. Тя разполага само с 41 щатни работника, от които 30 библиотекари. Работното време е непрекъснато и удължено до 19 часа. Обслужват се едновременно две заемни и четири читални. Притокът на новонабавена литература е голям (21 694 т.). Повече от 25% от новите постъпления са на руски и други езици,* (т.е. за тях не получават централно отпечатани картички, а трябва да ги каталогизират). *Обработката на фонда и обслужването на читателите (17 000 души) създават извънредно голямо трудово напрежение на колектива, което води до преумора и чести заболявания. Въпреки това, благодарение на високото съзнание на библиотекарите, добрата обща организация на работата* (Н. Ганчев вече е един отличен директор) *и високата трудова дисциплина, колективът е успял не само да изпълни годишния план по всички показатели, но и да го преизпълни... Той показва още веднъж висока професионална подготовка и съзнание*.

По-нататък съгрудникът на Народната библиотека съобщава, че Русенската библиотека е използвала най-рационално 20 бригадири средношколници по 50 дни за изпълнението на много задачи. Подчертава се, че обществената роля на библиотеката във всички области на стопанския и духовен живот на града и окръга става все по-осезателна. В заключение Здр. Дафинов дава висока оценка за работата на директора и колектива: *Постиженията на Окръжна библиотека – Русе, през 1972 г. са очевидни и засягат всички сектори на нейната работа. Това хармонично развитие показва, че библиотеката се ръководи умело, че колективът е сплотен, че материалната база е добра. Преизпълнението на годишния план по всички показатели показва, че е работено с ентусиазъм и голямо трудово напрежение*.

През 1973 г. Научно-методичният център сигнализира отново пред Комитета за култура, че Окръжна библиотека – Русе, постига много добри резултати във всички направления, но среща големи обективни трудности: малоброен щат, чието работно време се намалява след въвеждането на 5-дневна работна седмица, че читалните не се отоплявят поради нередовно снабдяване с електроенергия и нафта, че има много отсъствия, поради заболявания, майчинство и участие в селскостопански бригади... Съгрудникът на Научно-методичния център, отговарящ за Окръжна библиотека – Русе познава в детайли цялата реална обстановка. Това са неоспорими факти, които въоръжават Комитета за култура с аргументи, за да „извоюва“ нови щатни единици за разширената дейност на Окръжна библиотека в Русе пред централните ведомства в София – Комитета по труда и Министерството на финансите.

През 1974 г. наблюдението е съсредоточено върху политиката на комплектуването, при което 50% е отраслова научна литература, съобразена с икономическото развитие на Русе. Отново се констатира отличната организация на работата в отдел „Комплектуване“,[21] която се извършва само от двама съгрудники. Така година след година чрез „посещения на място“ и анализ на плановете и отчетите, състоянието, постиженията, недостатъците и проблемите на всяка окръжна библиотека се познават безпогрешно и детайлно. Непосредственият редовен контакт с всяка окръжна библиотека чрез командироване на съгрудниците на Научно-методическия център е един ефективен начин за организационно методическо ръководство.

Народната библиотека оказва целенасочена и диференцирана помощ на всяка отделна функция, изпълнявана от окръжната библиотека. Но тъй като в структурата на окръжните библиотеки има значителен брой отдели и служби, не е възможно и не е необходимо да се изрежда организационно-методическата помощ, оказвана на всяка от тях.

Като илюстрация ще посочим как Народната библиотека подпомага и решава напр. проблема с комплектуването на книжовните фондове в окръжните библиотеки.

---

[20] арх. ед. 1413, л. 26–31, 31–37.
[21] арх. ед. 1443, л. 39–40.

Преди всичко се прави анализ на тяхното състояние. Още през 1954 г. се изготвя доклад, в който се констатира: *Книжните фондове на библиотеките* (окръжните) *съдържат големи непълноти, поради неумелото комплектуване. Книжните фондове отпреди 1944 г. не са прочистени от остаряла по съдържание и малоценна литература. Липсват основни справочници. В достатъчно екземпляри се набавят предимно детска и художествена литература. Не е осигурено набавянето на най-необходимата руска литература*.

През 1957 г. в Русе се провежда първият „практикум“, посветен на „Политика на набавянето в окръжната библиотека“.

След като се изяснява концепцията за характера на окръжната библиотека като универсална общодостъпна библиотека с научен уклон, политиката на набавянето се свързва с насоките на бъдещото ѝ развитие.

През 1967 г. в Русе се провежда семинар за директорите на окръжните библиотеки, посветен на комплектуването.[22] В сбита форма от няколко страници, Хаджихристов изнася доклад въз основа на дисертацията си. В съдоклад от Русенската окръжна библиотека на тема „Организация и техническо осъществяване на комплектуването“ се посочва, че 75–78% от набавяната литература е българска, 15–20% – руска и 14–18% на други езици. Специално внимание е отделено на комплектуването в новосъздадени служби – справочно-библиографска, краеведска и изкуство.

Същевременно в статии на Ю. Дюкмеджиев се разглежда въпросът за съгласувано набавяне на западна периодика (115) и набавянето на периодика в окръжните, градските и селските библиотеки.[23] Докладите и публикациите са теоретическата база, въз основа на която семинарът взема решения за практическото комплектуване в окръжните библиотеки.

Едновременно с това Народната библиотека „Кирил и Методий“ централно получава, разпределя и изпраща на най-големите окръжни библиотеки един от 20-те безплатни депозитни екземпляра, получавани въз основа на Наредбата-закон от 1945 г. и Указ № 1367 на Министерски съвет от 1976 г.

Окръжните библиотеки, които не са депозитни, се ориентират за новоизданените публикации чрез централно отпечатваните в Народната библиотека каталожни картички, получавани редовно ежеседмично. Те разполагат с достатъчно средства за закупуване на всичко, което им е необходимо.

Народната библиотека подготвя списъци на български и съветски периодични издания, които задължително трябва да се абонират от окръжните библиотеки (198). Най-ценните и най-често търсените възрожденски и други вестници[24] се подготвят от Народната библиотека като фототипни издания и обогатяват колекциите им.

Специални грижи се полагат за създаването на добри справочни сбирки. Народната библиотека редовно снабдява окръжните библиотеки с по два екземпляра от своите новоиздадени справочници и библиографски издания. От резервните си фондове отделя годишни комплекти от реферативните издания на ВИНИТИ и на други съветски информационни центрове, а за новите съветски реферативни журнали окръжните библиотеки се абонират сами. От София с наложен платеж „Печатни произведения“ изпращат в окръжните библиотеки новопристигналите съветски библиографии и информационни издания, специално подбирани от Народната библиотека.

За набавянето на грамофонни плочи, необходими за новосъздадените отдели „Изкуство“, се използва редовно издаваният бюлетин на текущата национална библиография, серия 3. За същите отдели Народната библиотека централно закупува и изпраща репродукциите на немските издателства „Kunst Verlag“ и „Seemann Verlag“, както и слайдове от Ермитажа.

В Научно-методичните отдели на народните библиотеки в София и Пловдив се изработва указание за комплектуването на краеведските сбирки в окръжните библиотеки (190).

Така практически и диференцирано Народната библиотека помага обогатяването на книжовни колекции в окръжните библиотеки. Същевременно централно подготвя издания, подпомагащи набавянето на подходяща литература в читалищните и училищни библиотеки, на които окръжната библиотека оказва методическа помощ. Например Научно-методичният

[22] арх. ед. 1990, л. 6–20, л. 50–142.
[23] *Библиотекар*, 1959, № 11, с. 11–15.
[24] Вж. раздел „Ръкописно-документален сектор“.

център подготвя типови каталози,[25] съдържащи ядро от най-ценната литература, подходяща за възрастни и деца (337), читатели на масовите библиотеки.

Подготвя и препоръчителни списъци на периодичните издания, които следва да се абонират в селските читалищни библиотеки (198).[26]

От 1957 г. в Народната библиотека се подготвя и най-редовно се издава двуседмичният бюлетин „Нови книги“(214), включващ подборно новоиздадени книги, подходящи за малките читалищни, училищни и профсъюзни библиотеки. Всяко заглавие е снабдено с анотация и указание за кой тип библиотека се препоръчва. От набора на изданието двуседмично се отпечатват каталожни картички и се разпращат редовно по абонамент. Всичко това е директна методическа помощ за диференцирано комплектуване на масовите библиотеки, намиращи се на територията на съответната окръжна библиотека.

Въпреки трудностите на следвоенните години и на усилената индустриализация (изискваща концентрация на средства), българските общообразователни библиотеки са щедро субсидирани от държавата при снабдяването с българска литература. Трите основни вида териториални общообразователни библиотеки – селски читалищни, градски читалищни и окръжни библиотеки – през този период създават богат книжовен фонд от българска литература, диференциран и правилно разпределен.

Всяка библиотека от окръга е част от библиотечната система и знае, че може да разчита на фондовете на окръжната библиотека и на по-големите библиотеки в страната. Комплектуването на общообразователните библиотеки успешно се насочва от Народната библиотека „Кирил и Методий“ и практически се реализира чрез централизирано закупуване на новоиздадена литература, извършвано от окръжните библиотеки.

След 1970 г. новоиздадените български книги,[27] подходящи за съответната библиотека, постъпват в нашите градски и селски читалищни библиотеки още през първия месец на публикуването им, при това снабдени с отпечатани каталожни картички, защото окръжните библиотеки централно закупуват за тях подходяща литература.[28] Това е такова огромно постижение на нашата библиотечна система, за което много страни в света могат само да мечтаят. Нека не забравяме, че 3/4 от страните в света (Азия, Африка и Латинска Америка) са лишени от добре уредени библиотеки и гладът за книги е част от общия глад. През 70-те години нашата страна спокойно и уверено може да прави сравнение за библиотечна книгоосигуреност на населението с най-развитите в културно отношение страни. В сравнение със сиромашията, която се шириле в библиотеките на капиталистическа България, нашите общообразователни библиотеки станаха богати.

Нека приведем за илюстрация и още един пример за оказване методическа помощ за друга основна функция на окръжните библиотеки — организацията на фондовете и каталозите.

Най-добрите специалисти по каталогизация (работещи не само в Научно-методичния сектор на Народната библиотека) детайлно проучват състоянието, подготвят годишни и перспективни планове за цялостната организация на фондовете и каталозите във всяка една от старите окръжни библиотеки, дават конкретни указания за етапите на работа с точно определени срокове, системно проверяват изпълнението на поставените задачи. Така например в цитирания по-горе доклад[29] от командировката на Сн. Тошева в Русенската окръжна библиотека през 1956 г. се дават указания, съобразени със завареното състояние и с възможностите на малобройния персонал: *Основният фонд, обработен досега, остава със систематично форматно подреждане (за да не се губят сили и време за ново пренареждане и сигниране), а новонабавените книги да се подредят в три формата, с отделен текущ номер за всеки формат... Да се пресигнират форматно многотомните и многоекземплярни издания, сигнирани досега с*

---

[25] **Анотиран** типов каталог за масовите библиотеки. С., Наука и изкуство, 1961. 423 с.

[26] **Инструкция** за набавяне на периодични издания в нашите библиотеки. – *Библиотекар*, 1955, № 5/6, с. 50–52; **Дюкмеджиев**, Ю. Набавяне на периодика в окръжните, градските и селските библиотеки. – *Библиотекар*, 1959, № 11, с. 11–25.

[27] **Внедряване** на централизирано комплектуване на литература в читалищните библиотеки. – *Библиотекар*, 1975, с. 12–13.

[28] **Георгиева**, Цанка. Какво даде централизираното библиотечно комплектуване. – *Библиотекар*, 1976, № 4, с. 24.

[29] арх. ед. 1443, л. 10–12.

различни сигнатури. Фондът на списанията да се подреди в два формата... и т.н. се дават най-целесъобразни, най-конкретни и точни указания за организацията на книжните фондове в Русенската окръжна библиотека. Цитираният пасаж е илюстрация за оказваната конкретна методическа помощ за завареното състояние на всяка от окръжните библиотеки.

Успоредно с препоръките, давани „на място“ на всяка отделна окръжна библиотека за организацията на фондовете и каталозите, Народната библиотека провежда през разглеждания период 6 практикума, 4 съвещания и 1 семинар, посветени на каталогизирането.

Като се има предвид, че както библиотекарите каталогизатори, така и директорите са нови, неподготвени хора, дадените указания не биха имали смисъл, ако не са съпроводени с други форми на конкретна помощ и съдействие. Например през 1952 г. Народната библиотека, подготвяйки своите каталози, отпечатва каталожни картички и за народните библиотеки със стари книжовни фондове (43).[30] Същевременно за новоиздаваните български книги Народната библиотека изпраща ежеседмично по абонамент централно отпечатани каталожни картички с високо качество на описанията и класификационните индекси, с което извънредно много улеснява текущата работа на каталогизаторите (191, 370).[31]

Народната библиотека унифицира каталожната практика в цялата страна чрез правилата за описание на различните видове публикации, държавни стандарти, класификационни схеми и други нормативно-инструктивни материали, събрани в „Минимум библиотечна техника“(196) (изд. 1960, 1964).

Разбира се, Научно-методичният център оказва организационно-методическа помощ за създаването и укрепването на всички останали дейности и отдели, влизащи в новата организационна структура на окръжната библиотека. На първо място трябва да се упомене нейният методичен отдел (от чиято дееспособност зависи укрепването на библиотеките на съответната територия), читателското обслужване на различните категории читатели в самата окръжна библиотека; справочно-информационната, културно-масовата и краеведската ѝ дейност; новосъздадените музикални и изкуствоведчески отдели и пр. Не е необходимо детайлно и изчерпателно да се разказва историята на организационно-методическата помощ, оказана на всяка от тези дейности. Методологията е сходна. Предварително се извършва проучване на състоянието у нас, както и най-добрата практика на съответната дейност в световното библиотекознание. Подготвя се доклад, който се обсъжда на националното съвещание или на форум от най-добрите специалисти, запознати със съответния проблем. Вземат се решения, за чието внедряване се използват различни форми и методи.

Тези решения намират отражение в конкретните годишни и перспективни планове на окръжните библиотеки. Чрез командироване на специалисти от Народната библиотека се оказва конкретна помощ и се дават указания, съобразно местните условия. Същевременно се дава възможност на заетите с изпълнението на съответната дейност да се запознаят с практиката в Народната библиотека или в някоя особено добра окръжна библиотека. Редовно се провеждат национални прегледи, обявяват се съревнования, на които се отчитат резултатите от най-добрите постижения при организирането и внедряването на поставената задача.

Същевременно Народна библиотека „Кирил и Методий“ централно разработва в научните и издателските си планове актуалните задачи,[32] изправени за разрешение пред окръжните и другите библиотеки в страната. Чрез научни публикации, практически помагала, справочно-библиографски издания и други разработки централизирано и целенасочено се оказва помощ и съдействие.

В Народната библиотека „Кирил и Методий“ редовно се прави анализ и оценка на годишните планове и отчети за разнородната дейност в окръжните библиотеки, подготвят се и се изпращат писмени мнения и насоки както за цялостната работа, така и за отделни нейни дейности.

Последователно и целенасочено, чрез използване и взаимодействие на различни форми и методи, в продължение на години Научно-методичният център на Народната библиотека

[30] Вж раздел „Централна каталогизация“.
[31] Вж. раздел „Център за библиографска информация. Централна каталогизация“.
[32] Вж. раздел „Научна и издателска дейност“.

„Кирил и Методий“ постига основната задача – да приведе в добро състояние всяка една от извършваните от окръжните библиотеки функции. Крайната цел е да се създадат окръжни методически библиотеки, които са гръбнакът на териториалната библиотечна мрежа, и същевременно – всяка от тях да бъде образцова общообразователна библиотека с научен уклон, година да осигури (във взаимодействие с Народната библиотека и с други народни библиотеки) висококачествено библиотечно-информационно обслужване на територията на даден окръг.[33]

Квалификационна дейност

Квалификационните мероприятия заемат специално място всред прилаганите методи на многопосочната научно-методична дейност.

Националната библиотека през този период е ковачница на кадри за библиотечната система в България, институт за тяхното усъвършенстване и специализация в тънкостите на библиотечно-библиографската дейност. Резултатите от работата на подготвените библиотечни кадри нареждат през 70-те години нашата малка страна сред двадесетте страни в света с най-добри статистически показатели за библиотечна дейност на глава от населението.

За да се оцени **квалификационната дейност** на Народната библиотека, трябва да се познават нуждите на нашата страна и първопричините, довели до натоварването на нашата национална библиотека с тази обременителна и трудоемка работа.

След Втората световна война състоянието на библиотечните кадри е трагично. Заварените читалищни библиотеки са без щатни библиотекари и приличат на училищни стаи без учител. В цялата страна няма подготвени библиотекари. Народната библиотека в София не прави изключение от общата картина. Като се изключат няколко сътрудници, получили някаква библиотечна правоспособност в чужбина, националната библиотека не разполага с други подготвени кадри. Това налага, успоредно с изключително трудоемките процеси, свързани с възстановяването на разрушената от бомбардировките Народна библиотека, да започне усилено издирване, назначаване и подготовка на бъдещите нейни сътрудници. Още през 1946 г. тази дейност се регламентира от специален „Правилник за стаж и изпит на кандидатите за библиотекари при народните библиотеки“(278) и се провежда от „Стажантски курс...“, създаден през 1948 г. към ББИ.[34]

Въпреки създадената Катедра по библиотекознание, библиография и информатика, Народната библиотека „Кирил и Методий“ е принудена почти ежегодно да провежда 6-месечни курсове за библиотечна правоспособност на сътрудници със завършено университетско образование.

В Катедрата библиотекознанието е трета специалност, поради което завършилите обикновено предпочитат да работят по своята първа или втора специалност. А и библиотечно-библиографската подготовка, получавана по този път, е по-слаба и неефективна в сравнение със съобразената с нуждите на научната библиотека подготовка, която дават шестмесечните курсове.

Успоредно с квалификацията на библиотекари за научните и по-големите библиотеки, Народна библиотека „Кирил и Методий“ е принудена да провежда и 45-дневни курсове за малките читалищни библиотеки. Тези курсове са необходимо зло, палиатив, който не може да замени необходимостта от солидна професионална подготовка. Но създаденият през 1950 г. Държавен библиотекарски институт не е в състояние да подготви необходимия брой випускници за нуждите на селските читалищни, профсъюзни и други малки библиотеки. А и библиотекарите с полувисше образование, като правило, предпочитат да работят в градовете. Читалищата в селата обикновено не са в състояние да им осигурят редовно възнаграждение, съответстващо на квалификацията им. Това налага за селските читалищни библиотеки да се провеждат краткотрайни библиотечни курсове за подготовка на читалищни секретари. В първите следвоенни години Съюзът на народните читалища организира краткотрайни курсове (1–2-седмични). Но те търпят заслужена критика за незадоволителните знания, които дават по времетраене и качество на лекциите. В библиотечния печат се поместват критични материали.[35]

---

[33] Вж. „Правилник за дейността на окръжните библиотеки“ в раздел „Служебен“.

[34] Вж. раздел „Предпоставки за развитието на НБКМ. Персонал“.

[35] *Библиотекар*, 1954, № 7, с. 26–27; 1954, № 8/9, с. 39–40; 1959, № 12, с. 51–52 и др.

За да се намали стихийното и нискокачествено провеждане на тези библиотечни курсове, Комитетът за култура подготвя разпореждане № 308 на Министерски съвет от 20 февр. 1960 г. „За организиране на краткотрайни курсове за подготовка на библиотечни кадри“ (Бюлетин на Министерство на просветата и културата, 1960, 3, стр. 5). Чрез това разпореждане се прави опит да се внесе ред, като на Научно-методичния център при Народната библиотека се възлага централизирано да подготвя програми, лекции, помагала и други материали,[36] а провеждането на самите курсове да се извършва от сътрудници на Научно-методичния център.

През 60-те години, след укрепването на окръжните библиотеки като регионални методически центрове, квалификационната дейност се децентрализира. През 1961 г. се подготвя общ план за квалификацията на библиотечните кадри в страната за учебната 1961–1962 г.[37] Научно-методичният център е задължен да следи, да анализира и да прави предложения за ефективността и насоките на семинарните занятия, провеждани в окръжните библиотеки.[38] Ежегодно се публикуват статии, посветени на тези въпроси. В самите окръжни библиотеки също се правят анализи на учебната година, проведена с местни сили.[39] Започват да се подготвят и учебни помагала, съобразени с изискванията и нуждите в дадения окръг.[40] 45-дневните курсове за библиотекари, предназначени предимно за секретари в селските читалища, не са ефективни, поради голямото текучество на тези кадри, но са неизбежни. За тях се изказват противоречиви становища.[41]

След общата библиотечна подготовка и професионална правоспособност, получени в Държавния библиотекарски институт или чрез шестмесечните курсове за библиотекари със завършено университетско образование, Народната библиотека „Кирил и Методий“ полага специални грижи и за диференцираната подготовка на кадрите в окръжните и в големите читалищни библиотеки. Фактически българската национална библиотека изпълнява функциите на институт за усъвършенстване и специализация на библиотечните кадри в страната.

За илюстрация, без да може да се изчерпи цялото многообразие, ще бъдат посочени някои от формите на този вид квалификация. Те подпомагат решаването на конкретни проблеми на библиотечното строителство, като същевременно допринасят за професионалната квалификация и специализация на библиотечните кадри. На тези занятия се изнасят лекции от най-добрите специалисти на Народната библиотека и други библиотеки, провеждат се практически занятия, участниците се запознават с постиженията на библиотеката-домакин, прави се равносметка на извършеното в съответната област, която е предмет на обсъждания, набелязват се предстоящите задачи за изпълнение.

Например за организацията на фондовете и каталозите в окръжните библиотеки се провеждат следните квалификационни занятия:

– десетдневни практикуми (Шумен 1954 г.; Варна – 1955 г.; София – 1955 г.) за кадрите, заети с каталогизацията и организацията на фондовете;[42]

– практикуми[43] и семинари[44] за запознаване с методи на класирането се провеждат в различни градове за по-продължително време.

---

[36] Програмите, лекциите и други материали, подготвяни от НМЦ, са запазени в Централния държавен архив, арх. ед. 1607–1634, 1647–1660.

[37] **Матеева**, Цв. Квалификационните мероприятия през 1961–1962 г. – *Библиотекар*, 1963, № 11, с. 49–51.

[38] **Бележки** върху квалификационни мероприятия на окръжните библиотеки. – *Библиотекар*, 1967, № 5, с. 43–45.

[39] **Митов**, З. Състояние и насоки на квалификационната работа с библиотекарите от общообразователните библиотеки. – *Библиотекар*, 1968, № 12, с. 14–19; **Кралев,** Ст. По някои въпроси на окръжните семинари. – *Библиотекар*, 1969, № 2, с. 24–27.

[40] **Чолакова**, Д. Диференциране квалификационните занимания с библиотекари от масовите библиотеки в Пловдивски окръг. – *Библиотекар*, 1969, № 12, с. 19–24; 1970, № 11, с. 31–34.

[41] **Платов**, К. Изводи от една учебна година (с библиотекари от Софийски окръг. – *Библиотекар*, 1962, № 6, с. 53–55; Професионалната подготовка на библиотекарите през 1966–1967 г. – *Библиотекар*, 1968, № 11, с. 53–54; **Иванов**, Ст. За ефективността на квалификационните мероприятия (Какво показва една анкета с библиотекарите от Видински окръг). – *Библиотекар*, 1972, № 11, с. 30–32; **Бусеев**, А. Отново за 45-дневните библиотекарски курсове. – *Библиотекар*, 1976, № 10, с. 22–24.

[42] *Библиотекар*, 1955, с. 3, 45.

[43] *Библиотекар*, 1967, № 7/8, с. 9; 1968, № 12, с. 4; 1969, № 2, с. 49.

[44] *Библиотекар*, 1971, № 7/8, с. 69–70; 1972, № 10, с. 52; 1977, № 2, с. 46–47.

Резултатите не закъсняват. При отчитането прегледа на окръжните библиотеки за 1959 г. се констатира: *Може да се твърди, че в старите окръжни библиотеки, както и в някои от новите, са създадени условия, които разкриват пред читателите книжовното богатство на библиотеката, като дават възможност бързо и лесно да се намери исканата книга*.

За укрепване на създадените методически отдели и за обучението на самите методисти се провеждат разнообразни, с практическа насоченост занятия.

Още през 1954 г. в София се провежда 20-дневен курс,[45] семинар в Русе,[46] десетдневен практикум в Пловдив,[47] както и окръжни семинари за работещите методисти в околийските читалищни библиотеки в Пловдив, Бургас, Велико Търново и Ловеч.

Професионалната подготовка на методистите се поддържа последователно и целенасочено чрез тридневен семинар през 1959 г., 12-дневен практикум през 1964 г. (прави се анализ на тази дейност в окръжните библиотеки и се изнасят лекции на 12 теми, свързани с формите, методите и съдържанието на методическата дейност).[48] НМЦ подготвя сборник със статии за теорията и практиката на методичното ръководство (335).

Семинари, практикуми и съвещания се организират съобразно нуждите и етапите от развитието на окръжните библиотеки за всички останали дейности: комплектуване на книжните фондове; обслужване на читателите – организация на работата в читалните; организационно-технически въпроси; въвеждане на единна отчетност; справочно-информационна дейност; краеведска работа; междубиблиотечна заемна служба; работа с децата; организиране на отдели „Изкуство и музика“; културно-масова дейност.

По този начин планомерно се усъвършенстват професионалните умения на сътрудниците във всички отдели на окръжните библиотеки. За директорите са организирани шест семинара, практикуми и съвещания, посветени на управленчески въпроси. Директорите и методистите участват освен това и в квалификационните мероприятия, целящи да усъвършенстват работещите във всяка една от службите на окръжните библиотеки. Целта е ръководителят да навлезе в същината на всяка една от службите, да е в течение какво трябва да изисква и в какви срокове.

От цялостното укрепване на окръжните библиотеки, които са основните регионални методически центрове зависи общото подобряване на библиотечното дело в страната. Те се превръщат в образец за подражание на останалите библиотеки в окръга. Значителен брой практикуми и съвещания в национален мащаб се организират от Народната библиотека и Комитета за култура и за градските читалищни библиотеки. Съобщения за тях се поместват в сп. „Библиотекар“.[49] От своя страна окръжните библиотеки редовно провеждат квалификационни занятия на територията на своя окръг с библиотечните работници от градските читалищни библиотеки,[50] тъй като те са основната библиотека в градовете, които не са окръжни.

Комитетът за култура и Народната библиотека „Кирил и Методий“ свикват редовно и национални съвещания. Те имат по-общ характер, очертават етапи от развитието на библиотечното дело или проблеми, за чието разрешаване е необходимо участието на по-широк кръг сътрудници на окръжните библиотеки, включително директорите и методистите. От 1954 до 1978 г. са проведени 16 национални съвещания, поради което е трудно да бъдат изброени всички. Някои са посветени на проблема, свързан с подобряване организацията на библиотечното дело като цяло (1957 г.); на окръжните библиотеки (1963 г.); на големите градски читалищни библиотеки (1969 г.); изграждане на единна библиотечна система (1973 г.); справочно-информационната, библиографската и краеведската дейност на окръжните библиотеки (1969 г.)(305); текущо информационно и библиографско обслужване на специалистите в ОБ (1976 г.)(208) и др.

След укрепването на окръжните библиотеки, част от квалификационните мероприятия се подготвят и провеждат от тях. Но Научно-методичният център следи за качеството на лекциите.

---

[45] *Библиотекар*, 1954, № 2, с. 25.
[46] *Библиотекар*, 1955, № 5/6, с. 59
[47] *Библиотекар*, 1957, № 6, с. 45–47.
[48] арх. ед. 1303.
[49] През 1957 г. – Пловдив, *Библиотекар*, 1960, № 1, с. 46–48; 1960, № 6, с. 46; 1962, № 7/8, с. 64–65; 1961, № 12, с. 48; 1968, № 8, с. 41; 1970, № 3, с. 40–41; 1971, № 1, с. 33–34.
[50] *Библиотекар*, 1965, № 7, с. 14.

През 70-те години, успоредно с усъвършенстването и диференциацията на библиотечните процеси, техният брой нараства и Научно-методичният център ги събира, анализира и изготвя оценка за качеството им. Това също е трудоемка работа, свързана с квалификационната дейност в страната.

Основните теми на квалификационните занятия обикновено се набелязват съвместно с отдел „Библиотеки“ при Комитета за култура, съобразно предстоящи за разрешаване задачи през различните етапи на библиотечното строителство. Комитетът участва най-активно в организацията, финансирането и провеждането им, разчитайки на тяхната ефективност и резултатност. Те са действен механизъм за реалното подобряване на библиотечната система в страната. Всяко квалификационно занятие е свързано с някаква актуална задача, поради което има прагматичен характер и ясно набелязана цел. Това не противоречи на изискването докладите и лекциите да бъдат на високо професионално равнище.

Разнообразната по форма и съдържание, огромната по обем целенасочена квалификационна дейност, извършвана от Народната библиотека в продължение на четвърт век, е допринесла за забележителните резултати и постижения на библиотечното дело в България.

Ежегодно организираните прегледи на достигнатите постижения също са стимул, използван от Комитета за култура и Народната библиотека за цялостното организационно укрепване преди всичко на самите окръжни библиотеки и на териториалната библиотечна система като цяло.

Резултатите от ежегодните прегледи са забележителни. С всяка изминала година състоянието на окръжните библиотеки се подобрява. Само след 4–5 години, през 1959 г., те вече са в състояние да поемат отговорната задача като методическа библиотека – организатор и координатор на библиотечната мрежа в съответния окръг.

През 1961–1962 г. се провежда годишен преглед на достиженията, които окръжните библиотеки са постигнали в организационно-методическата си дейност. Разбира се, преди това за подготовката на методистите са проведени много квалификационни мероприятия. Във връзка с обявения преглед предварително се разпращат подготвени от Комитета и Библиотеката циркулярни писма, в които, наред с общите указания, се посочват и редица конкретни показатели, по които може да се съди за реалните резултати. Например във връзка с прегледа за 1961–1962 г. се посочва: *Всеки методист от окръжната библиотека да подпомага ежегодно най-малко 25 библиотеки и годишно от тях да отпаднат, според показателите за добре работещи селски читалищни библиотеки, осем* (вече да не се нуждаят от методическа помощ).

Всеки методист най-малко 120 дни да бъде в помощ на библиотеките в района.

Да провежда квалификационни мероприятия – семинари, практикуми, съвещания с екскурзии до добре работещи библиотеки в окръга за обмяна на опит и повишаване подготовката на библиотекарите.

Редовно да информира библиотекарите за новоиздадената библиотековедска литература и да полага грижи за обучаването им с наличните библиографски пособия.

Да издирва подходящи библиотекари и да ги насочва за редовно и задочно обучение в Държавния библиотекарски институт, както и да оказват помощ на задочниците.

Така подробно дадените указания позволяват да се направи преценка за действително извършената работа и получените резултати от методическата помощ на всяка окръжна библиотека. Членовете на оценяващата комисия сами проверяват резултатите, преди да направят окончателна преценка. Така например те посещават всички окръжни библиотеки и около 300 селски читалищни, за да се провери на място резултатът от организационно-методическата работа на всяка окръжна библиотека през 1959 г. Такива прегледи на методичната дейност, извършвана от окръжните библиотеки, се организират периодично. Последните указания с конкретни показатели, по които могат да се проверяват и отчитат резултати са дадени за периода 1977–1980 г.[51]

Такива подробни указания се дават при прегледите за всяка дейност на окръжните библиотеки: за правилната организация на управлението; за обогатяване и правилно комплектуване на книжните фондове; за организацията на фондовете и отразяването им в каталозите; за подобряване работата с читателя, за разгръщане широка справочно-

[51] *Библиотекар*, 1977, № 11, с. 10–15.

библиографска и информационна дейност; за подобряване на общокултурната и специална подготовка на библиотечните работници и др.

Отчитането на прегледите допринася за реално подобряване на отделните дейности, както и за цялостното изграждане на ОБ като съвременни общообразователни библиотеки от европейски тип. След 1960 г. с прегледите се цели „старите“ окръжни библиотеки да се превърнат в централна общодостъпна библиотека с научен профил, а новите, създадени на базата на читалищните библиотеки, да догонват нивото им.

Отчитането на прегледите се превръща в своеобразен празник за библиотечната общност. Най-добрите получават реална оценка за напрегнатия си труд през изминалата година, ясна цел, перспектива и стимул за работа през следващата година. При отчитането на резултатите от ежегодните прегледи обикновено присъстват и сътрудници на местния народен съвет. Признанието, получено от страна на централните ръководни органи (Комитета за култура и Народната библиотека „Кирил и Методий“), издига престижа на наградената окръжна библиотека пред прекия местен ръководен орган, който впоследствие става много по-отзивчив при финансирането и уреждането на материално-техническата ѝ база.

Всеки пореден преглед се провежда в този окръжен град, чиято библиотека е постигнала най-добри резултати. С това последователно редуване се цели, от една страна, нагледно да се покаже положителният опит, а от друга страна, окръжната библиотека-домакин със съдействието на окръжния народен съвет да вложи максимални усилия, за да се представи като една наистина преустроена и добре организирана институция. За доброто представяне на библиотеката-домакин допринасят и сътрудниците на Научно-методичния център, знаейки, че нагледните резултати действат стимулиращо и са най-ефективна форма на методическата дейност.

Награждаването се извършва въз основа на конкретна, точна и обоснована мотивировка. Самите доклади се базират на аналитична информация, подготвяна от комисията по прегледа. Преценката е много диференцирана и съобразена с конкретните възможности на окръжните библиотеки (големина на книжните фондове, обем на извършената дейност, персонал, условия за работа). Окръжните библиотеки са групирани в три категории, като библиотеките от всяка група се съревновават помежду си.

Не е отбелязан случай на оспорване правилната постановка, изводите и предложенията в докладите за всеки отделен преглед.

Отчитайки поредно резултатите от ежегодните прегледи в различни градове, постепенно и целенасочено се стига до добре организирани окръжни библиотеки в цялата страна. Всеки преглед е полезен и за централните ръководни органи – Комитета за култура и Народната библиотека „Кирил и Методий“, защото дава възможност да се видят някои предстоящи основни и общовалидни за всички окръжни библиотеки проблеми, които трябва да бъдат решавани в най-близко време.

В заключителните документи от всеки преглед се набелязват конкретни решения и задължения за Народната библиотека и Комитета за култура. Всеки преглед се анализира и широко популяризира и чрез списание „Библиотекар“.[52]

Прегледите се оказват много ефективно „Средство за усъвършенстване социалистическата организация на библиотечната работа в страната“ (така е озаглавена статия в сп. „Библиотекар“, 1957, № 11, с. 1–2). Ето защо те се използват не само за всестранното укрепване на окръжните, но и за други видове библиотеки: за околийските читалищни библиотеки,[53] за научно-техническите и библиотеките при предприятия[54] (1962–1963 г.); За училищните библиотеки[55] (1962–1964 г.); за ВУЗ-овските библиотеки[56] (1977 г.) и пр.

Прегледите, заедно с другите форми и методи на организационно-методическо ръководство

---

[52] *Библиотекар*, 1956, № 1/2, с. 4–14, с. 42–49; 1957, № 1, с. 47–48; 1959, № 2, с. 45–46; 1960, № 5, с. 49–52; 1962, № 6, с. 37–41, с. 43–44; 1965, № 7, с. 18–25; 1968, № 4, с. 11–13; 1970, № 1, с. 29–41; 1976, № 7/8, с. 1–23; 1977, № 11, с. 1–2.

[53] арх. ед. 3129.

[54] *Библиотекар*, 1965, № 7, с. 29–31.

[55] *Библиотекар*, 1956, № 8/9, с. 63–66.

[56] *Библиотекар*, 1977, № 11, с. 3–4.

допринасят да се създаде с ускорени темпове съвременно библиотечно обслужване в нашата страна.

Резултати и ефективност от организационно-методическото ръководство при изграждането на териториалната библиотечна система

Състоянието и развитието на библиотечното дело е резултат от твърде много фактори – икономическото състояние на страната и на отделните ѝ граждани, съществуващата образователна система и възможностите фактически да се осигури образование на всеки член от обществото, социалната и културната политика на държавата, културните традиции на страната, нивото на научния прогрес и т.н.

След Втората световна война у нас се създават обективни условия[57] за възходящото развитие на общодостъпните библиотеки. Осигурява се безплатно обучение за всички. Демократичната образователна система дава възможност на работниците и селяните масово да изпращат децата си в средни и висши учебни заведения. Осигурява се широко книгоиздаване на полезна литература на достъпни за народа цени. Подобреното материално положение и обновеният бит на селяните и на живеещите в градовете превръщат библиотеката в културна потребност, наравно с радиото, телевизията, киното.

Щастливото съчетание на обществената инициатива за развитие на читалищата и културните традиции на българина с постоянната помощ от страна на държавата е фактор и за успешното развитие на библиотечното дело в България, защото библиотеките са културно-просветни институции, които подобно на училищата, се нуждаят от сериозни системни грижи от страна на държавата.

Още през първите следвоенни години Комитетът за култура като обществено държавен орган е натоварен с грижите за развитието на библиотечното дело в страната. За целта Комитетът, опирайки се на Народната библиотека, създава стройна система от методически библиотеки – Народната библиотека „Кирил и Методий“, окръжните и градските читалищни библиотеки, които съдействат за укрепването на териториалната библиотечна система.

Между Комитета за култура и Народната библиотека се установява най-тясно взаимодействие, за да се създаде в кратки срокове съвременна, ефективна и икономична система от масови общодостъпни библиотеки.

За реалните резултати от организационно-методическото ръководство може да се съди по редица обективни показатели.

Статистическите данни за динамичното развитие на трите основни вида общообразователни библиотеки (окръжни, градски и селски читалищни) дават възможност да се направят изводи за огромния напредък в сравнение със завареното положение преди Втората световна война:

Год.	Окр. б-ки	Брой на читалищните библиотеки		Книжовен фонд в б-киte (в хил. тома)			Раздадени книги (в хил. тома)		
		Градски	Селски	Окр.	Гр. чит.	Сел. чит.	Окр.	В градовете	В селата
1939	9	157	2534	838	661	427	180	562	645
1978	27	492	3375	7899	12 395	16 528	5812	12 724	10 197

Както се вижда от статистическите данни, окръжните библиотеки са увеличили книжовния си фонд 10 пъти, а раздадените книги над 30 пъти в сравнение с 1939 г.

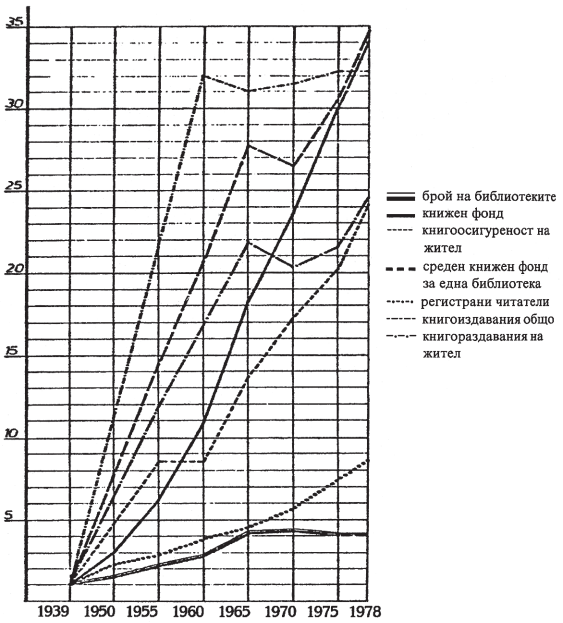
Много динамично е развитието и на градските читалищни библиотеки. Книжният им фонд в сравнение с предвоенния период е увеличен 19 пъти, а книгораздаванията над 20 пъти. Особено драстични са промените в селските читалищни библиотеки, където книжният фонд

[57] Вж. раздел „Обществено-политическо, икономическо и културно развитие на България след Втората световна война, предпоставки за развитието на българските библиотеки“.

е нараснал близо 40 пъти, а раздадените книги – 15 пъти. През 1939 г. една селска читалищна библиотека е притежавала средно по 168 книги, а през 1978 г. – 6000 тома. Почти във всички села с население над 500 души има читалищна библиотека.

По инициатива на населението, но със солидната подкрепа от народните съвети, ТКЗС и Министерството на финансите в страната са построени 2520 нови читалищни сгради, докато за целия период до 1944 г. – 480.

Колко пъти е нараснал съответният показател спрямо 1939 г.

Нашата държава осигурява добро финансиране и необходимия персонал за окръжните библиотеки. Докато през 1939 г. 6-те народни и общински библиотеки имат общо 35 щатни бройки (от които в Пловдивската народна библиотека те са 21), то през 1978 г. щатът на 27-те окръжни библиотеки възлиза на 837 души, от които 670 са библиотечен персонал (средно в една окръжна библиотека работят по 30 души), докато през 1939 г. – по 2–3-ма).

Бюджетните разходи постъпателно се увеличават, съобразно с разгръщането на съвременна организационна структура в окръжните библиотеки. Така например, през 1960 г. бюджетните разходи на 27-те библиотеки възлизат на 577 хил. лв., през 1965 г. – 837 хил. лв.; през 1970 г. – 1866 хил. лв., през 1975 г. – 2858 хил. лв., през 1978 г. – 3147 хил. лв.

Докато в миналото читалищните библиотеки нямат щатни библиотекари, то през 1978 г. в градските и селските читалищни библиотеки работят 3 157 библиотекари и читалищни секретари. За издръжката на тези библиотеки държавата отпуска 7 млн. лв., от които 2 390 000 лв. са за покупка на книги), докато преди Втората световна война читалищата изобщо не са получавали редовна издръжка от държавата. Очевидна е взаимовръзката между вложените средства и системни грижи, с полезния коефициент на дейност в окръжните и читалищните библиотеки.

Изобщо в сравнение с 1939 г. окръжните и читалищните библиотеки развиват 20 до 30 пъти по-активна дейност по всички основни показатели: обем на книжните фондове, количество на ежегодно раздаваните книги, средна книгоосигуреност на глава от населението.

Възходящото развитие на българските библиотеки е резултат както на ефективното организационно-методическо ръководство, така и на реалните държавни грижи – финансиране, обучение и назначаване на библиотечни работници, построяване на сгради, изобщо осигуряване на всички необходими предпоставки за нормална дейност на библиотеките.

След училищата, библиотеките през 70-те години наистина са най-близкостоящите до народа културно-просветни институти, които с над 30-милионното годишно книгораздаване допринасят за общокултурното издигане на българина и на нацията.

Втората таблица дава сведения за относителния дял при библиотечното обслужване на окръжните и читалищните библиотеки спрямо сборните данни на всички библиотеки в страната в % за 1975 г.

Вид библиотеки	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**
Общо за страната	10 500	–	59 462 хил. т.	3 997 хил. т.	3415 хил. ч.	43 481 хил. т.
Окръжни	27	0,26	11,84	9,75	8,78	12,82
Градски чит.	381	4,58	17,38	19,40	18	27
Селски чит.	3 463	33	27,70	25,80	23,35	23

1 – Общ брой на б-ките; 2 – % към общия брой б-ки; 3 – % към общия книжен фонд; 4 – % към годишно набавените книги; 5 – % читатели спрямо общия брой; 6 – % заети библиотечни материали спрямо общо раздадените.

Броят на окръжните, градските и селските библиотеки съставлява една трета (37.84%) от общия брой на библиотеките в страната, но те притежават повече от половината от общия книжен фонд (57%), техни читатели са 50,13% от читателите в страната, а раздадените от тях библиотечни материали са 63% спрямо общораздадените книги през 1975 г.

Особено активни са окръжните и градските читалищни библиотеки, чийто брой е само 5% от общия брой на библиотеките, но са раздали 40% от общозаетите от читателите библиотечни материали.

Окръжните библиотеки за кратък период от време са се превърнали в стабилни, активни, съвременни библиотеки. С богатия си книжовен фонд, персонал с високо професионално майсторство и разнообразна дейност окръжните библиотеки са привлекателни за читателите. Въпреки че са само 27 на брой (0,26% от общия брой на библиотеките в страната), относителният дял на раздадените от тях книги възлиза годишно на около 13% от общораздадените библиотечни материали в страната.

По отношение книгораздаванията на градското население относителният им дял е 26%.

По данни на ЮНЕСКО за 1977 г. (491) нашите общообразователни библиотеки се нареждат всред първите 20 страни с най-високи показатели по отношение на библиотечното обслужване на глава от населението. По новонабавени годишно библиотечни материали на глава от населението те са на 4-то място (0,23 книги) след Дания, Украинска СССР и Исландия.

По книгоосигуреност също е на 4-то място след упоменатите страни, докато по раздадени книги на глава от населението България отстъпва на 14-то място (3,85), а по обращаемост на книжовните фондове – на 19-то място (0,75). Но като цяло, България е между първите 20 страни.

Анализирайки обективните статистически данни, може уверено да се констатира, че в сравнение със съседни нам страни, при еднакви исторически, културни и географски условия на развитие, България през 70-те години вече е изпреварила по постижения в библиотечното обслужване балканските страни и мери ръст с Европа.

За кратък период у нас е създадена единна библиотечна взаимосвързана система от масови библиотеки, обхващаща цялата страна. Всеки български гражданин, наред с радиото, телевизията и киното, може да ползва добре уредена, снабдена с нови книги библиотека.

Тези успехи без съмнение се дължат на успешното приложение на съветския опит, на съветските организационно-методически форми при изграждането на една добра система от общообразователни библиотеки. През 50-те и 60-те години съветската библиотечна теория и практика е уникална. Тя се оказа напълно подходяща и приложима при изграждането на териториална библиотечна система в България.

УСИЛИЯ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА ЕФЕКТИВНА СИСТЕМА ОТ НАУЧНИ БИБЛИОТЕКИ

За разлика от съветската практика, където Държавната библиотека „В. И. Ленин“ ръководи методично само териториалната библиотечна мрежа от общообразователни библиотеки, Народната библиотека „Кирил и Методий“ отговаря и за научните библиотеки.

Организационно-методическата дейност, насочена към формиране на съвременна библиотечна система от научни библиотеки, е много по-сложна, трудна и главоболна задача в сравнение с изграждането на териториална библиотечна система. Но в този случай Народната библиотека „Кирил и Методий“ не може да черпи от съветския опит. Както вече бе споменато, научно-методичната дейност на ГБИЛ е насочена изключително към масовите библиотеки. Сложната проблематика на информационните процеси не е предмет на нейната дейност. Националната библиотека на Съветския съюз пропусна повратния момент през 60-те и 70-те години, когато в международната теория и практика „ферментират“ нови процеси.

Формират се нови концепции за ролята на съвременната национална библиотека и за библиотечната система като интегрална част от националната информационна система. Между съветските библиотеки и информационните центрове не се установява единодействие – те работят напълно изолирани едни от други. Закъснява автоматизацията на информационно-библиотечните процеси, което, за разлика от националните библиотеки във високоразвитите в технологично отношение западни страни, попречи на Ленинската библиотека да изведе библиотечната система на по-висок етап, централизирано да я модернизира чрез новите възможности на автоматизираната информация. Новите проблеми дори не са обект на теоретична разработка в ГБИЛ. Това довежда до застой и изоставане в сравнение с библиотечно-информационната система на Запада и до откъсване на научно-методическата ѝ дейност от съвременната международна теория и практика.

Странно е, че точно в една малка страна като България, с много ограничени технически и финансови ресурси, се заражда огромен професионален интерес към новите съвременни тенденции. Първоначален тласък в това направление дава организирания от ЮНЕСКО през 1958 г. симпозиум за директорите на европейските национални библиотеки (481, 494).

През 60-те години директорът на Народна библиотека „Кирил и Методий“ неотстъпно следи динамичните процеси, които се извършват в западните национални библиотеки, тяхната модернизация като централен библиотечно-информационен център.[58] През това десетилетие, те отделят изключително внимание на глобалния проблем – да гарантират на своите страни национален книжовен фонд от световна литература и документация, както и оползотворяването му чрез аналогични информационни масиви, ставащи все по-достъпни и използваеми от библиотеките, благодарение на автоматизацията.

Най-богатите страни, като напр. САЩ, се стремят без пропуски да набавят световната книжовна продукция. През 1963 г. експертен съвет представя за разглеждане в Конгреса доклада „Science, Government and Information“(490). Във връзка с това Конгресната библиотека замисля и осъществява през 1965–1968 г. програма (Sharing Cataloging Programme), гарантираща набавянето и библиографското обхващане на новоиздаваната научна литература и документация от всяка отделна държава по света (401, 489).

Във Великобритания през 1961 г. се открива Националната библиотека за книгозаемане (NLLST), която централизирано набавя издаваната по света научно-техническа литература и документация. По-късно се създава специален комитет, който прави проучвания и внася в Парламента през 1971 г. доклад (известен като доклада „Дейтън“) за радикална реорганизация на традиционната библиотечна система във Великобритания. В резултат се публикува „The British Library Act“ (1972 г.)(431), който обединява няколко големи библиотеки и центъра за библиографска информация. Тази обновена модерна национална библиотека гарантира на Великобритания безотказно ползване на световната научна литература и информация.

Други високоразвити западни страни, като ГФР, Канада, Франция, Белгия, също кон-

[58] Вж. раздел „Международни контакти“.

центрирано, но подборно създават национален книжовен фонд от чуждестранна литература.

Директорът на българската национална библиотека разработва концепция за формиране ядрото на националния книжовен фонд, съобразно ограничените валутни квоти за набавяне на чуждестранна литература в нашата страна(160, 466).

През 70-те години, когато ЮНЕСКО, съвместно с ИФЛА, подготвя големите програми за международно сътрудничество, целещи създаването на световна информационна система на базата на добре функциониращи национални библиотечно-информационни системи, българската национална библиотека е отлично информирана. Нещо повече, тя участва със свои експерти при подготовката на програмите и на междуправителствените конференции за обсъждането им.[59]

Народната библиотека „Кирил и Методий“ е формулирала задачите на националната библиотека, свързани със създаване на единна библиотечна система, преди ЮНЕСКО. Когато на съвещание на директорите на национални библиотеки (Лозана, 1976 г.) се разглежда доклада „Ролята на националната библиотека в националната и международна информационна система. Основни положения, приети на съвещанието на директорите на националните библиотеки“(495), постановките не са нови и изненадващи за Народна библиотека „Кирил и Методий“.

В документа, приет в Лозана, се конкретизират практическите мерки и ангажименти на националната библиотека, за да осигури изграждането на ефективна библиотечна система – равностойна интегрална част от националната информационна система.

На първо място се посочва, че националната библиотека трябва да има ръководна роля при изработването на национална библиотечна политика (познавайки наличните възможности и ресурси на библиотеките, както и нуждите на потребителите).

От националната библиотека се очаква да осигури най-добро използване на библиотечните възможности (ресурси), посредством създаването на единен национален книжовен фонд, централизирана каталожна обработка, междубиблиотечно книгозаемане и други форми на сътрудничество между библиотеките.

Националната библиотека следва да прояви инициатива, за да се създаде юридическа база за нормално функциониране на системата, както и единна национална стастика и нормативи, чрез които да се контролира и да се вземат правилни управленчески решения за максимално ефективно използване на наличните възможности и бъдещото развитие на системата.

Националната библиотека трябва да има ръководна роля и при изработване на национални стандарти за целокупната библиотечно-библиографска дейност, осигуряващи рационалното ѝ използване от читателите и улесняващи съвместните начинания и програми на библиотеките в съответната страна.

За първи път се препоръчва тя да извършва изследвания и научни разработки в областта на библиотечното дело, включително оценъчни изследвания на читателските интереси.

Внедряването на нови технологии и използването на нови икономически ефективни механизми за подобряване дейността на библиотечния сектор също влизат в задълженията на националната библиотека. Тя трябва да има отношение и към системата за подготовка на кадри за библиотеките в страната.

Както се вижда, за един много кратък период вижданията на западните библиотекари (и на ИФЛА) за научно-методичните задачи на националната библиотека са претърпели еволюция. От пълното и категорично отричане на каквито и да е задължения до поемане на извънредно много задачи, които са не само методически, но и управленчески.

Оказва се, че нашата национална библиотека изпреварващо, преди препоръките на съвещанието в Лозана, фактически изпълнява всички функции, които се очакват от една съвременна национална библиотека(161).

Единната библиотечна система в България − в унисон с решенията на ЮНЕСКО и ИФЛА

Напълно в духа на препоръките, дадени от ЮНЕСКО за изграждане на „Национална информационна система“(456, 458), както и с приетата политика от директорите на националните

[59] Вж. раздел „Политика на комплектуването“.

библиотеки за реализирането на тази програма,[60] НБКМ изпреварващо, в продължение на две десетилетия, е изграждала единна библиотечна система в България. Основната концепция, свързана с тази задача, намира отражение в Постановление № 2 на МС „За утвърждаване основни положения при изграждането на единна библиотечна система в НРБ“(1970 г.). Докладът, изнесен от директора на НБКМ пред организирания от ЮНЕСКО симпозиум през 1972 г. в Прага, също изцяло е посветен на тази тема.[61]

1. Създаване на „единен фонд от българска и чуждестранна литература“ е основно условие за нормалното функциониране на библиотечната система.

Въпреки трудностите на следвоенните години българската държава щедро отделя средства за набавяне на българска литература в библиотеките. Трите основни вида териториални общообразователни библиотеки – окръжни, градски и селски, създават богат книжовен фонд от българска литература, диференциран и правилно разпределен.

На базата на Наредбата-закон за депозита след 9 септември 1944 г. се осигури безплатно депозиране в Народната библиотека на 20 екземпляра от всяко печатно произведение, които се разпращат на определен брой окръжни и научни библиотеки. По този начин не само в националната библиотека, но и на няколко места в страната се създадоха депозитни библиотеки, притежаващи в пълнота българската печатна продукция за последните десетилетия.

Народната библиотека, окръжните и научните библиотеки са отлично снабдени с руска литература, която осигурява на българските научни работници и специалисти достъп както до постиженията на съветската наука и култура, така и до световните постижения (чрез многобройните преводи на руски език).

Въпреки валутните затруднения, Народната библиотека „Кирил и Методий“ и научните библиотеки успяха след 60-те години да набавят значителен фонд от чуждестранна литература. Основната заслуга в това отношение се пада на националната библиотека, която обоснова теоретически и блестящо приложи на практика концепцията за създаване на добре подбран универсален фонд от справочници, периодика и основни монографии.[62]

Но поставената от Постановление № 2 задача за профилиране на научните библиотеки и за координирано набавяне на чуждестранна научна литература не можа да се осъществи. Задачата, поставена от Постановление № 2, за профилиране на научните библиотеки се провали. Директорите на централните библиотеки трябваше да подберат измежду библиотеките от своята мрежа онези тясноспециални библиотеки, които да поемат национална отговорност при комплектуването на чуждестранна литература и при обслужването на външни читатели. Но нито академичните среди, нито директорите на централните научни библиотеки бяха заинтересовани да приведат определени библиотеки от своята мрежа в съответствие с изискванията на държавния план, защото бяха свикнали да ги третират като „домашни библиотеки“. Директорите на централните библиотеки при БАН и СУ предпочетоха да укрепват централните библиотеки, да комплектуват за тях най-често търсените научни периодични издания, справочници и монографии, каквито се набавят и в националната библиотека. С това се изчерпваха ограничените финансови и валутни ресурси и набавянето на тясноспециална литература и документация практически ставаше невъзможно. Ненужното дублиране при набавянето на чуждестранна литература продължи.

На практика това означава, че в България не бе осъществена идеята за координация, за избягване на излишното дублиране, за максимално рационално използване на ограничените валутни средства, отделяни от държавата за тази цел.

Не бе реализирана и идеята за създаване на общ депозиториум за по-рядко търсената от читателите чуждестранна литература, тъй като не бе намерена подходяща сграда в София. Продължи практиката всяка научна библиотека да складира тази литература в случайни помещения в провинцията и по този начин тя става неизползваема за читателите.

Въпреки това през 70-те години Народната библиотека и останалите научни библиотеки бяха осигурили на нашата научна общественост критичния минимум от чуждестранна периодика,

---

[60] The role of national libreries in national and information systems : a policy statement approved by directors of national libraries in Lausanne 20–21 April, 1976 (495).

[61] Вж. раздел „Международни контакти“.

[62] Вж. раздел „Политика на комплектуването“.

без който страната би изпаднала в научна изолация.

2. Задачи на националната библиотека, свързани с разкриване на съдържанието на нейния книжен фонд и книжните фондове на най-големите библиотеки.

Народната библиотека „Кирил и Методий“ създаде оптимална информационна система (207) „за българската книжнина“, като пълно и във всички възможни аспекти осведомява библиотеките и читателите за новоиздадената българска литература чрез: изпращане на централно отпечатани каталожни картички и 11-те двуседмични, месечни и годишни текущи библиографски бюлетини на ТНБ (217). Цялостните репертоари на нашите ръкописи (224–225) на възрожденската книжнина (54), на българския периодичен печат (58–59) и на българските книги (55–56), както и обзорите на архивните фондове (217) и специалните сбирки направиха достояние на цялата страна книжовните богатства на националната библиотека.[63]

Цялостното обхващане и разкриване на наличната и постъпващата чуждестранна литература в по-големите научни библиотеки е второто основно задължение на Народната библиотека. Чрез сводните каталози (371–372) и акцесионните бюлетини за новонабавената чуждестранна литература(60) на практика се създава връзка между библиотеките и техните книжни фондове стават достъпни за цялата страна.[64]

3. Мерки, осигуряващи практическото използване на националния книжовен фонд.

Народната библиотека „Кирил и Методий“ още в първите следвоенни години е организатор на междубиблиотечното книгозаемане в нашата страна. Тя ратува за максимално използване на общонационалния книжовен фонд, намиращ се във всички библиотеки. Взаимоотношенията и степенуваните задължения на библиотеките при междубиблотечното книгозаемане се регламентират със специален документ (275).

Народната библиотека се стреми да осигури бързи и съвременни комуникации преди всичко с окръжните библиотеки чрез телексни връзки.

За да гарантира на библиотеките и читателите от цялата страна не само изчерпателна библиографска информация за наличните в страната книжовни богатства, но и да създаде практическа възможност за използването им, Народната библиотека изгради през 60-те години добра микрофилмова и ксерографска база, която гарантира бързо и ежедневно изпълнение на постъпили от страната читателски поръчки за статии от периодичния печат и други библиотечни материали.

4. Международното междубиблиотечно книгозаемане (ММЗС) активно се използва за препращане в чужбина на онези читателски поръчки, които не могат да бъдат изпълнени въз основа на наличните книжни фондове в нашите библиотеки. Въпреки директното използване на ММЗС от други български библиотеки, ролята на националната библиотека като център на международното книгозаемане, се предопределя от естественото място, което тя заема в националната библиотечна система и от международния ѝ престиж. Националната библиотека носи пред чуждестранните библиотеки морална отговорност за акуратността на българските библиотеки (174, 175).

През 70-те години Народна библиотека „Кирил и Методий“ активно участва при подготвянето на проекта за създаване на международна система, гарантираща на всеки жител на нашата планета възможността да получи по ММЗС всяка необходима му публикация (програмата UAP)(466, 500).[65]

5. Националната библиотека е естествен справочно-библиографски център за библиотечната система, защото тук се подготвят бюлетини за текущо изготвените справки от научните библиотеки (143). Всички библиотеки могат да разчитат на справочно-информационна дейност в страната при случаите, когато с наличния си справочен апарат те не са в състояние сами да се справят.

За съжаление включването на Народната библиотека и на библиотечната система в международните автоматизирани информационни системи от рода на EURONET закъсня.[66]

6. Унифицирането на каталожната практика и на други библиотечни процеси е

---

[63] Вж. раздел „Политика на комплектуването“.

[64] Вж. разделите „Организация на фондовете и каталозите“ и „Научна и издателска дейност“.

[65] Вж. раздел „Международни контакти“.

[66] Вж. раздел „Справочно-информационна дейност“.

една изключително важна задача, от чието правилно разрешение зависи успешното междубиблиотечно сътрудничество вътре в страната и в международен мащаб. Всъщност не е възможно да се изгради сътрудничество и добра национална библиотечна система, ако не се създаде единство в библиотечно-библиографската работа. Това е особено наложително и във връзка с автоматизирането на библиотечните дейности, поради което ЮНЕСКО и ИФЛА приоритетно и с усилени темпове подготвят програми за универсален контрол (UBC) (457, 459), за единен машинен формат (UNIMARC) и др. Народната библиотека активно съдейства за въвеждане на единство в каталожната практика и библиотечните процеси. Тук се подготвят и са приети от цялата страна единни правила за описване на всички видове печатни произведения (261–274), единни стандарти за библиотечно и библиографско описание (22–32), единен машинен формат на базата на UNIMARC, единни класификационни схеми за научните и масовите библиотеки (332–334, 326, 327), единни нормативни документи за внасяне единство в библиотечните процеси („Минимум библиотечна техника“)(196, 216) и др. Междубиблиотечна комисия за обработка и организация на библиотечните фондове редовно се свиква в Народната библиотека за изработване, внасяне на изменения и допълнения в тези основни нормативни документи, съобразно решенията на международните експертни комисии (в които участват и експерти на Народна библиотека „Кирил и Методий“). В края на 70-те години това е особено наложително във връзка с предстоящата автоматизация.

Народната библиотека практически допринася за въвеждане на единство в каталожната и библиографската практика на страната ни чрез печатните каталожни картички за новоиздадените български книги, които ежеседмично се изпращат на библиотеки абонати, чрез текущите и ретроспективни библиографии, печатни каталози, сводни каталози и други издания, които се подготвят от Народната библиотека и се използват от библиотеките на цялата страна.[67]

7. Строителство, обзавеждане, механизация и автоматизация на библиотеките е сектор в рамките на Научно-методичния център. Има за задача да координира библиотечното строителство в страната и да разработва предпроектни материали (архитектурно-технологични програми) за всяка нова библиотечна сграда, за да не се допусне нефункционално построени библиотеки. Без разрешение и одобрение на това звено не може да се започне реконструкция или строеж на библиотечна сграда в страната.

Този сектор се оказва много полезен, необходим и търсен от библиотеките. Той е в тясно сътрудничество с „Международния координационен център на социалистическите страни по строителство, обзавеждане и техническо съоръжаване на библиотеките“, създаден през 1964 г. към Съвета на директорите на националните библиотеки от социалистическите страни.

8. Единство в статистическата отчетност и планирането.

Още през първите години след създаването на Научно-методичния център се извършва сериозна работа, свързана с планирането и отчитането на работата в окръжните библиотеки. Изработват се методически указания и примерни образци за съставянето на годишните планове и отчетите в тези библиотеки. Във връзка с това се прави анализ на отчетите за 1955 г. и плановете за 1956 г., като се изготвят два обемисти материала: „Оценки на плановете на окръжните библиотеки за 1956 г.“. На семинар с директорите и методистите тези доклади се обсъждат и допринасят за бъдещата правилна организация на работата в окръжните библиотеки.

В отчета за 1956 г. на НМЦ се отбелязва, че са изработени поредица методически материали, целящи да подобрят планирането и отчитането в общообразователните библиотеки:[68]

Научно-методичният център подготвя наръчника „Минимум библиотечна техника“(196) и „Ръководство за работата на масовите библиотеки“ (295), които претърпяват няколко издания и се възприемат от цялата страна като задължителни. Тези ръководства също допринасят за въвеждане на единство в техниката и отчитането на всички основни показатели на библиотечната дейност.

---

[67] Вж. раздел „Организация на фондовете и каталозите“, „Организационно-методично ръководство на библиотечната система“ и „Център за библиографска информация“.

[68] „Организация, техника и отчетност на обслужването в заемната и читалнята на окръжните библиотеки“; „Инструкции за отчитане в държавните библиотеки по основни цифрови показатели“; „Организация на работата в окръжните библиотеки“; „Методически материали в помощ на годишното планиране и отчитане на околийските и градските библиотеки“; „Инструкция във връзка с перспективното планиране на селските читалищни библиотеки“.

Благодарение на това става възможно Научно-методичният център, съвместно с Държавно-статистическо управление, да подготвя и издава от 1965 г. „Статистически данни за библиотеките в България“(314). В първия дял се дават обобщени данни за всички видове библиотеки по няколко основни показателя. Вторият дял представя по отделни окръзи детайлизирани сведения за дейността на териториалната библиотечна мрежа, а третият – на библиотеките към висшите учебни заведения.

Така се подготвя базата за правилна оценка на извършената дейност в окръжните и други видове библиотеки за ресурсите на библиотечната система, за провеждане на национални прегледи въз основа на предварителни сериозни критерии и изисквания, както и за вземане на правилни управленчески решения при изграждането на единна библиотечна система. Статистическите данни за библиотеките в България се изпращат редовно за подготовката на статистическите годишници на ЮНЕСКО и са напълно съобразени с изискванията на международната статистика.

9. Нормативна база на библиотечната система.

Народната библиотека „Кирил и Методий“, съвместно с Комитета за култура, през целия разглеждан период е ковачница на нормативни документи за организирането на библиотечното дело в България. Те са събрани и издадени в специален сборник „Нормативни материали за библиотечното дело“(216).

Публикуваното през 1970 г. Постановление № 2 „За утвърждаване на основни положения за организиране на библиотечната система в НР България“(256) е свързано с подготвянето на цяла поредица от поднормативни документи: типови правилници, регламентиращи основните функции и задължения на основните библиотеки по отношение на библиотечната система;[69] документи за категоризиране на библиотеките;[70] нормативи за средствата, които следва да се осигуряват в държавния бюджет за снабдяване читалищните и училищните библиотеки с книги;[71] класификатор на услугите и дейността на видовете библиотеки в ЕБС;[72] както и други поднормативни документи.

10. Участие в подготовката на библиотечни кадри.

Съвещанието на директорите в Лозана (1976 г.) препоръчва на националните библиотеки да участват в квалификационната система за подготовка на библиотекари в съответната страна.

Българската национална библиотека още след първите следвоенни години счита тази задача за приоритетна. По-късно, въпреки създаването на две специализирани учебни заведения, подготвящи библиотечни кадри с полувисше и висше образование, НБКМ е заставена от обстоятелствата да провежда 6-месечни курсове за следдипломна библиотечна правоспособност. Успоредно с тях НБ провежда разнообразни по форма специализирани квалификационни мероприятия (семинари, практикуми, съвещания), чрез които осигурява по-задълбочени знания за кадрите, участващи в специфични и диференцирани библиотечни дейности. НБКМ се превръща в център за по-задълбочена и детайлизирана квалификация, съобразена с новите задачи и изисквания на библиотечно-информационната ни система.

---

[69] Всички правилници са поместени в „Нормативни материали за библиотечно дело“, С., 1973, с. 317–374: Наредба на задачите и устройството на НБКМ (1970); Правилник на окръжната библиотека (1971); Примерен правилник на библиотеките към ВУЗ (1971); Правилник на Университетската библиотека (1972); Правилник за библиотечната дейност на народните читалища (1967); Примерен правилник за работата на профсъюзната библиотека (1971); За училищните библиотеки (1973); Типови правилници за дейността на службите за научна и техническа информация при м-вата и ведомствата (1973).

[70] **Категории** библиотеки в ЕБС в НРБ. – *Нормативни* материали за библиотечно дело. С., 1973, 55–62; **Условия** за откриване на общообразователни и специални библиотеки от 7 дек. 1970. – *Пак там*, 64–66.

[71] **Норми** за средствата, които трябва да се осигуряват от държавния бюджет за снабдяване с книги на читалищните и училищните библиотеки. 1970. – *Нормативни* материали..., с. 63–64; **Инструкция** за набиране и разходване на парични средства и счетоводно отчитане дейността на народните читалища в НРБ (1973). – *Пак там*, с. 123–131.

[72] Класификатор на услугите в библиотеките. – *Нормативни* материали... С., 1973. (За организация на библиотечното обслужване в селата от читалищните библиотеки. 75–80; За състоянието на училищните библиотеки (1971), с. 135–136; За дейността на профсъюзните библиотеки (1970), с. 138–144; За организацията, задачите и дейността на информационните служби към библиотеките при висшите учебни заведения (1971), с. 136–138.

За организационно-методичното ръководство на библиотечната система се изработват „Основни правила за функционирането на Народна библиотека „Кирил и Методий“ и централните научни библиотеки, като обща организационна единица“. Въз основа на този документ се създава **Съвет на директорите и специализирани комисии от експерти** по следните проблеми: координация при комплектуване на фондовете при обработка и организация на библиотечните фондове; справочно-информационна дейност; методическо ръководство; строителство, обзавеждане и механизация на библиотечните процеси.

Докато работата в Съвета на директорите не върви гладко поради центробежни настроения, то специализираните комисии, включващи изтъкнати библиотечни специалисти от Народната библиотека и от научните библиотеки, работят много ефективно като национални координиращи органи. Подготвените от тях правила, инструкции, стандарти и друг материали се приемат като задължителни от библиотекарите в цялата страна, съзнаващи ползата от унификация на процесите.

В съвкупност устройствените и нормативни документи допринасят за по-добър ред, за усъвършенстване на управленческата дейност в единната библиотечна система.

НАУЧНА ДЕЙНОСТ В ОБЛАСТТА НА БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕТО

Съвещанието на директорите, проведено през 1976 г. в Лозана (495), препоръча на националните библиотеки да развиват научна дейност, свързана с ролята им като ръководители и координатори на националната библиотечна система.

В Съветския съюз, няколко десетилетия преди съвещанието в Лозана, двете ръководещи библиотеки (ГБИЛ – в Москва и Държавната публична библиотека – в Ленинград) имат официален статут на научни институти по библиотекознание с многобройни публикации, свързани с информационно-библиографското обслужване на специалистите(399, 410, 411), координация на комплектуването (394, 397) и други съвременни проблеми.

В новосъздадената във Великобритания през 60-те години Национална заемна библиотека по наука и техника (NLLST) бе формирана научна група, извършваща проучвания, свързани с интересите на специалистите и тяхното възможно най-добро библиотечно-информационно обслужване в ерата на информационния бум (428, 449, 451, 483а, 502, 594, 487).

През 1972 г. нормативният документ за създаване на реорганизираната Британска библиотека (431) предвижда в организационната ѝ структура специален Департамент за научни проучвания. Със съдействието на кадровия потенциал на този Департамент ИФЛА създава в Британската библиотека специална служба (IFLA Office), която подготвя теоретическите разработки на програмите UBC и UAP.

Научни проучвания по библиотекознание се извършват в много други страни,[73] където практиката е различна. Съществено е, че втората половина на 20 в., характерен с бурното развитие на научно-техническата революция, допринесе не само за главоломното развитие на нови информационни технологии и комуникации, но и до необходимостта да бъдат разработени глобални национални и международни концепции, свързани със създаването на ефективна библиотечно-информационна система. Във връзка с това библиотекознанието се развиваше бурно като научна дисциплина, изучаваща функциите и мястото на отделните библиотеки в системата, новите форми и методи при обслужването на обществото във века на информацията, проучване на икономическите и организационните аспекти, осигуряващи висока ефективност и релевантност на информацията, взаимодействието със сродни системи (информационната и архивната) и със сродни научни дисциплини (книгознанието, библиографията, информатиката, социологията, икономиката, кибернетиката, прогностиката и др.).

[73] Вж. студията на Ан. Вълчева (75).

За нашата страна библиотекознанието се оказа съвършено нова дисциплина, която не завари традиции, методология и публикации от предвоенния период. Но в България тази нова дисциплина намери благоприятна почва благодарение на това, че държавата още през 50-те години създаде реални предпоставки за нейното развитие. Чувствайки необходимост от научно-приложни разработки за библиотечното строителство в началото на 50-те години, в Народната библиотека бе създаден специален отдел за научно-методично ръководство на библиотеките в страната. Едновременно националната ни библиотека бе призната за ведомствен научен институт, в чиято структура бе обособена група от 15 научни сътрудници. По този начин държавният орган за ръководство на библиотеките (Комитетът за култура) създаде механизъм за използване на научния и професионалния потенциал на Народната библиотека, подготвящ необходимите научно-приложни разработки за вземане на правилни управленчески решения.

Така българското библиотекознание бе насочено към решаване на основни въпроси на нашето библиотечно строителство, в унисон с изискванията, поставени пред нашите обществени науки за подобряване на управлението в страната: *Да могат да осигуряват необходимата и достатъчна информация за съответните социални структури и процеси; навреме да предупреждават ръководните органи за необходимостта да бъдат заменени остарелите вече форми, методи и средства с други, съответстващи на изискванията на новите условия, като им предлагат научнообосновани изменения*.[74]

Изпреварващо (преди указанията на Юлския пленум на ЦК на БКП през 1969 г., преди препоръките на междуправителствената конференция на ЮНЕСКО за създаване на NATIS – 1974 г. и свързаните с тази програма решения на директорите на националните библиотеки в Лозана – 1976 г.) научната дейност на Народната библиотека вече бе насочена към една централна тема – създаване на съвременна единна библиотечна система. От изостаналите, зле работещи библиотеки трябваше да се създаде ефективна система с унифицирани процеси от горе до долу, с икономичен мултиплициращ ефект от централно извършваните в НБ и в окръжните библиотеки дейности в полза на всички библиотеки, система, осигуряваща разпространението на книгата до всяко кътче на страната и гарантираща на нашите научни работници и специалисти достъп до световните научни постижения – това бе централната тема по библиотекознание, разработвана в НБ. Тя трябваше да отговаря на нуждите и възможностите на нашата страна. Трябваше да бъде в унисон с най-новите тенденции на международната теория и практика, изискващи предварителна унификация на библиотечно-информационните процеси във връзка с автоматизацията им.

Българското библиотекознание се разви през период, когато библиотечно-информационните процеси в света са във „ферментация“, а в социалистическа България библиотеките се развиват с много ускорени темпове. От тази току-що формирана млада наука се изисква „в движение“, съобразно нуждите, да се насочи към:

– създаване на разработки с научно-приложен характер;
– методологически разработки и нормативни документи;
– исторически проучвания.

Преобладаващата част от разработките на НБ по библиотекознание спадат към първите две групи. Историческите, чисто теоретическите и метанаучните теми отстъпват на заден план. Това би могло да се счете за недостатък на българското библиотекознание, но то е за сметка на актуалността и ефективността, които пък се считат за предимство на всяка научна дисциплина. Характерно за българското библиотекознание през разглеждания период е бързото затваряне на цикъла възлагане – внедряване.

За краткия период на своето развитие тази млада наша научна дисциплина успя да защити правото си на съществуване.

Теоретико-методологични въпроси на библиотекознанието

Преди да се спрем на съдържанието и характера на разработваните теми в тази област, „пред скоби“ трябва да бъде изведена методологичната и теоретическа студия на Анелия

[74] **Материали** от Юлския пленум на ЦК на БКП „Основни насоки за по-нататъшното развитие на системата на управление в нашето общество“. С., 1969, с. 157–158.

Вълчева „За библиотекознанието и библиографската наука и тяхното състояние в България“(75), в която за първи път се разглеждат методологически въпроси на библиотекознанието като наука. Подготовката на такъв род метанаучно изследване е верен признак, че една наука е преминала през стадия на първоначалното си зараждане и се обръща към своите идейни и методологични основи (М. Станчев(311), към самоанализ и обобщение на натрупания опит.

Към метанаучните проучвания могат да бъдат споменати статиите, разглеждащи ролята на съветското библиотекознание за развитието на нашето библиотекознание(76, 83, 154, 163, 359).

Заслужава специално да се спомене опитът на М. Станчев да използва нови методи от статистико-математическия анализ при проучването на книжните фондове(308). За съжаление други наши автори не използват подобна методология.

Единната библиотечна система е основната голяма тема, обхващаща почти всички научни и научно-приложни разработки през разглеждания период. От дистанцията на времето се вижда, че това е голяма тема, обединяваща многопосочни, но взаимосвързани проблеми.

Организацията на единна библиотечна система е целева научна програма, включваща не само различните по характер и съдържание проблеми, но и поетапното им развитие през различните периоди на библиотечното строителство. По съдържание научните разработки могат да бъдат групирани (условно) в няколко групи: общи въпроси на единната библиотечна система и проблеми на нейните компоненти (ръководните библиотеки в системата, създаване на общонационален книжовен фонд, единни принципи при организацията на фондовете и каталозите и др.).

Общи въпроси на единната библиотечна система

Темата за изграждането на библиотечна система се появява още в началото на 50-те години. Комитетът за култура се стреми към изграждането ѝ въз основа на добре обмислени принципи.

През 1953 г. се организира научна конференция,[75] където се изнасят предимно информативни доклади за библиотечните системи в Съветския съюз и другите социалистически страни.

През 1955 г. на научна конференция вече се разглеждат доклади за състоянието на библиотеките в нашата страна и мерките за подобряване на дейността им.[76]

Въз основа на подготвените в НБ доклади и на дискусиите на научната конференция се изработва първият нормативен документ – Постановление № 167 на МС от 1957 г. за развитието на библиотеките в нашата страна. Основното му предназначение е да укрепи териториалната мрежа от общообразователни библиотеки, като принципите на съветското библиотекознание служат като еталон.

През 60-те години в западните страни се търсят пътища за преодоляване на информационната криза. Разработват се концепции и прогнози. Предлагат се смели реорганизации на съществуващите библиотеки чрез максимална концентрация и избягване на ненужното дублиране. Тези процеси се развиват заедно с навлизането на автоматизацията.

Директорът на българската национална библиотека с интерес следи новите тенденции, стремейки се да ги адаптира към скромните възможности на нашата страна. Преди всичко Калайджиева се стреми да популяризира смелите реорганизации на библиотечната система във Великобритания чрез една самостоятелна публикация(151) и статии в българския библиотечен печат. Същевременно разработва цялостна концепция за обслужване на научния и техническия прогрес в нашата страна от страна на националната библиотека в координация с научните библиотеки(160). В тази публикация са заложени принципите за организацията на научните библиотеки и тяхната роля в единната библиотечна система.

Същевременно директорът на НБ осведомява висшестоящите държавни институции (Комитета за култура, ДКНТП, МС и лично Тодор Живков) за новите тенденции и организационни решения, свързани с библиотечното обслужване на научния прогрес. Създава се междуведомствена комисия, която да разработи принципните положения за ефективно библиотечно-информационно обслужване в нашата страна.[77]

---

[75] Докладите от тази конференция са поместени в Известията на НБ (С., Наука и изкуство, 1953).

[76] *Известия* за 1956 г. С., ДБВК, 1958.

[77] Вж. раздел „Опитът за формиране на съвременна библиотечна политика“.

За съжаление българската комисия не можа да се издигне до нивото на създадените със същото предназначение комисии във Великобритания и САЩ, които разработиха и внесоха в Парламента и в Конгреса обосновани доклади (490), в резултат на което бе създаден законът за Британската библиотека (431) и конкретна програма за доставянето в Конгресната библиотека на световната литература и документация (401, 450, 479, 489).

Като резултат от работата на българската библиотечна комисия бе създадено Постановление № 2 на МС от 1970 г., което не успя напълно да изпълни основното си предназначение – да създаде ефективна организация на нашите научни библиотеки. Но въпреки това този нормативен документ осигури единството и взаимодействието между общообразователните и научните библиотеки. България единствена между социалистическите страни разработи принципите и за сътрудничество с архивните и информационните институции, съгласно указанията на ЮНЕСКО за NATIS.[78]

Народната и окръжните библиотеки – фактори за изграждане на единната библиотечна система

Директорът на Народната библиотека счита за свое първостепенно задължение да разработи ясна концепция за характера, задачите и функциите на българската национална библиотека. Известно е, че всички национални библиотеки имат сходни типологични функции, но всяка се развива в специфичните условия на дадена страна, за даден период. Точното формулиране на приоритетните ѝ задачи през втората половина на 20 в. е труден проблем, което доведе до бум в библиотековедските научни разработки на тази тема. Вследствие на това се наложи да се издава специална библиография с международен обхват под надслов „Националната библиотека“(404).

К. Калайджиева разработва у нас темата „национална библиотека“ в няколко направления. Преди всичко се стреми да изясни феномена национална библиотека, нейното място, задачи и функции през втората половина на 20 в. в българските условия (151). В тези разработки се изяснява предимно ролята ѝ като централна научна библиотека за страната.

Второто направление нейни разработки е свързано със задачите на НБ като научно-методичен център или като библиотека за библиотеките (162). Пред симпозиума на ЮНЕСКО в Прага (1972 г.) тя изнася обобщаващ доклад за ролята и функциите на националната библиотека в библиотечната система на европейските страни (161), а в поредица от публикации в сп. „Библиотекар“ се спира на централно извършваните в НБ дейности в помощ на българските библиотеки (388, 390).

Ратувайки за международно сътрудничество, без което една съвременна национална библиотека не може да изпълнява добре задълженията си, К. Калайджиева разработва въпросите, свързани с перспективното развитие на националните библиотеки в социалистическите страни (158) и взаимодействието помежду им. В доклад, изнесен на съвещание на директорите на националните библиотеки от социалистически страни, много настойчиво сигнализира за изоставането не само при използването на нови технологии, но и по отношение на нови концепции.

Върху окръжните библиотеки, изясняването на тяхното съдържание, задачи и функции при изграждането на териториалната библиотечна система работи предимно Хр. Хаджихристов, ръководител на Научно-методичния център. Той подготвя и защитава дисертация на тази тема, публикува програмна статия за мястото, задачите и проблемите на окръжните библиотеки (355).

Тъй като окръжните библиотеки са гръбнакът на териториалната библиотечна система, много разработки са посветени на тяхната роля като централна общообразователна библиотека с научен профил на територията на съответния окръг, на взаимодействието ѝ с Народната библиотека и с други научни библиотеки при информационното обслужване на местните специалисти, на формирането книжовните ѝ фондове (358), на всяка отделна дейност и служба в нейната съвременна структура.

Особено много публикации са посветени на методическата дейност, която окръжната библиотека е задължена да извършва. Издава се и отделен сборник „Теория и практика на

[78] Вж. раздел „Усилия за създаване на НАТИС в България“.

методическото ръководство“(335). Въпросите, свързани с изграждането на окръжна териториална библиотечна система, се разглеждат в редица публикации на Хр. Хаджихристов.[79]

Съвместно с Народната библиотека в окръжните библиотеки се извършват проучвания върху организацията и перспективното планиране на териториалната библиотечна мрежа и развитието на отделните видове библиотечни дейности. Една от важните теми е библиотечно-библиографското обслужване на изменящото се българско село и агро-промишлените комплекси въз основа на изследвания на културно-битовите и миграционни изменения в българското село (354, 356).

Комплектуване на книжните фондове и създаване на общонационален книжовен фонд като основна база на библиотечната система е една от библиотековедските разработки. Предмет на разглеждане са политиката и методиката на комплектуване в отделните видове библиотеки, анализа на книжовните фондове, проблемите на координацията между библиотеките в библиотечната система.

Комплектуването на книжовния фонд в националната библиотека естествено заема централно място, тъй като тук се формира ядрото на книжовния фонд, предназначен за цялата библиотечна система.

Политиката на комплектуването в НБКМ се формира от директора на НБ в посочените по-горе статии. Към тях могат да се прибавят някои нейни публикации на тази тема в чуждестранни библиотечни издания (390, 464, 465), както и статията, свързана с програмата на ЮНЕСКО „Универсален достъп до публикациите (в света)“(466). В тях Калайджиева разглежда отговорността на националната библиотека в страни с по-ограничени финансови възможности при формирането на ядро от чуждестранна литература, годна да задоволи голяма част от потребностите на научните работници и специалистите, преди да потърсят услугите на международното книгозаемане.

Реализирането на очертаната от директора политика на универсалния библиотечен фонд в НБКМ се поема и творчески се доразвива от завеждащ отдел „Периодичен печат“ и председател на Съвета за комплектуване Юрий Дюкмеджиев. Той разработва научни принципи и методи, които са принос в библиотекознанието: „Подборът на периодиката в Народната библиотека“(112), „Рефератната система и нейните преимущества при комплектуването“(114), „Принципни положения при комплектуването на чуждата без съветската периодика в НБКМ и методите за нейния подбор“(113) и „Текущи библиографски източници при комплектуването на чуждестранна литература в големите научни библиотеки“(116).

Ю. Дюкмеджиев защитава и хабилитационен труд – „Значението на периодичното издание за научния прогрес и необходимостта от създаване на национален фонд от чуждестранна периодика у нас“(непубликуван).

Но най-съществено е, че той, като ръководител на комплектуването, последователно прилага разработените от него научни принципи в практическата дейност. В продължение на четвърт век Ю. Дюкмеджиев, създавайки добре подбран книжовен фонд, фактически очерта научния облик на нашата национална библиотека.

Студиите на Вл. Попов – „Чуждестранните официални издания. Същност, категории и библиографско установяване“(245) и „Проблеми на международния книгообмен“(244), също са съществени приноси за обогатяване на теорията и практиката на книгообмена и на работата с официалните издания.

В същата тематична област работят и Р. Пейчев („Библиографска подработка на комплектуването на чуждестранни издания у нас и в чужбина“[80] „Към въпроса за профилирано изграждане на книжовните фондове. Из опита на библиотечната система при БАН“[81]), както и Л. Станишева („Принципи на комплектуването на Университетската библиотека в София“).[82]

Все във връзка с изграждането на общонационален книжовен фонд се извършват цяла поредица от системни анализи.

---

[79] *Библиотекар*, 1973, № 7/8, с. 5–11; 1974, № 6, с. 10–15; 1976, № 6, с. 6–7; 1976, № 9, с. 1–6.
[80] *Известия* на НБКМ за 1955 г., 1957.
[81] *Библиотекар*, 1971, № 5, с. 24–25.
[82] *Известия* на НБКМ, 1965.

Първият опит за системно изследване фондовете на Народната библиотека е на Мария Спасова и е за периода 1960–1967 г.(303).

Централно място при координацията и общото използуване на чуждестранния периодичен печат заема теорията и практиката на сводните каталози. След подготовката на своден каталог на периодичните издания, намиращи се във фондовете на нашите по-големи библиотеки, съставителите (Л. Албанска и Сн. Тошева) обобщават опита от организацията на книжното имущество в нашите по-големи библиотеки (8).

В областта на системния анализ на библиотечните фондове трябва да отбележим значителния принос на изследванията на Р. Пейчева върху състоянието на фондовете на специалните библиотеки, като напр. „Състоянието на фондовете от отпечатъци в специалните библиотеки“[83] и „Някои нови аспекти в развитието на специалните библиотеки“. Представляват интерес и проучванията на фондовете „Академика Скандинавика“ и „Академика Балканика“.

Пристъпва се към изпълнението на дългосрочна програма за разкриване състоянието и възможностите на фондовете и комплектуването в отделните области на науката, всяка от които представлява отделна изследователска тема. През разглеждания период са завършени четири теми, две от които са на Р. Пейчева „Някои нови източници за информация и значението им за националния фонд“ и „Анализ на националния фонд по исторически науки“, на М. Аргирова „Анализ на националния фонд по математика“, на М. Кадънкова и М. Аргирова „Анализ на фондовете на библиотеките при БАН и УБ по химия“.

С въпросите на системно-съдържателния анализ на фондовете са свързани и проучванията на К. Калайджиева – „Руската и съветската книга в българските библиотеки“ (164) на Г. Младжов – „Съветската книга в България (1917–1967)“(200) и на Унга Христова „Комплектуването на съветската книга в НБКМ“ (363).

Във връзка с процесите на остаряване и загуба на актуалност, които се наблюдават в библиотечните фондове, възниква изключително важният проблем – за депозиторно съхраняване на малко използвана литература. По този проблем е изследването на Й. Първанова „Използуване на литературата в НБКМ и организиране на депозиториум за рядко търсени публикации“(281).

Във връзка с библиотечните фондове се правят интересни опити за въвеждане на статистико-математически анализ. Началото е поставено от Михаил Станчев с публикуването на труда „Количествени методи за изучаване на книжните фондове“(308), предизвикал интерес и всред редица специалисти от чужбина. Използването на този подход в съчетание с традиционните методи е приложено по-късно при типови структурни показатели за отрасловото съдържание на фондовете на окръжните библиотеки.

В областта на вторичния подбор и прочистването на библиотечните фондове са извършени дългогодишни наблюдения и експерименти от М. Станчев, резултатите от които са разгледани в студиите „Оптимизиране на осигуреността на библиотечните фондове на читалищните библиотеки“ и са предложени единни нормативи за размера на отчисленията, норми за оптималната осигуреност на населението от фондовете на читалищните библиотеки, методика за разпределяне на осигуреността при централизирани системи и е подготвен проект-наредба за вторичен подбор и прочистване на библиотечните фондове.

С огромно практическо значение за координация, степенуваност и правилно разполагане при комплектуването на селските читалищни библиотеки е комплексната тема „Централизирана система за библиотечно обслужване“. Под научно-методичното ръководство на НБКМ, окръжните библиотеки разработват конкретни проекти за степенуване на селските читалищни библиотеки съобразно административните, стопанските, демографските и други дадености. В естествено формиралите се селищни центрове се създават средищни селски библиотеки, към чието всестранно укрепване се насочват усилията на окръжните библиотеки. Те поемат за тях задължението централизирано да закупуват новоиздадената литература, снабдена с готово отпечатани каталожни картички. Резултатите са поразително добри – подобрява се количественото и качественото набавяне на литература в селските читалищни библиотеки, а оттам – и качественото обслужване на населението с новоиздадени книги.[84]

---

[83] *Библиотекар*, 1979, № 7/8, с. 29–36; 1978, № 7/8, с. 27–31.

[84] *Библиотекар*, 1975, № 6, с. 12–30; 1976, № 4, с. 24; 1976, № 2, с. 44–45; 1980, № 10, с. 26–27.

Под прякото научно ръководство на Хр. Хаджихристов се разработват проектите за организиране на централизирани системи за библиотечното обслужване в почти всички окръжни библиотеки (354). Темата „Организационни проблеми на централизираното библиотечно обслужване в столицата“ се разработва от Преслава Пенкова и Конкорди Платов.

В другото основно направление, свързано с изграждането на единната библиотечна система – координацията на комплектуването, е извършен 3-годишен експеримент и се разработва темата „Координация на комплектуването на библиотечните фондове в окръжния град“ от М. Станчев.

Така от горе до долу, от НБКМ и научните библиотеки до окръжната библиотека и селските читалища, се проучва възможността за координиране и по-висококачествено съдържание на книжовните фондове в библиотечната система.

Социологическите проучвания, свързани с използването на наличните книжовни фондове, както и с читателските потребности и изисквания, са обект на редица изследвания.

През 60-те години се провеждат социологически проучвания с читатели, научни работници и специалисти. В тях участват служители, заети с обслужването на читателите в Народната библиотека. Инициатор и участник в първите проучвания върху потребностите на специалистите – лекари, инженерно-технически специалисти, специалисти от селското и горското стопанство – читатели на Народната библиотека, е К. Каладжиева. Тя е и съавтор на няколко публикации, разработени на основата на конкретния емпиричен материал, получен от тези изследвания (165, 166, 168).

Подобни проучвания са правени и в някои други научни библиотеки. Сл. Рахнев публикува резултатите от едно проучване сред преподавателите в СУ (292). Извършва се наблюдение и върху четенето на студентите[85] от Л. Станишева и В. Митушева „Ролята на научните библиотеки при задоволяване на информационните потребности на специалистите“.

За социологическите проучвания в общообразователните библиотеки Научно-методическият център подготвя сборника „Методика за изучаване на читателските интереси в масовите библиотеки“(195). Същевременно в организационната структура на НМЦ се оформя малка група, която сама се занимава с проучване на читателите в общообразователните библиотеки.[86]

Във връзка с програмата за естетическото възпитание Красимира Папазова разработва темата „Четенето на новата художествена литература и естетическото възпитание на младежите и трудещите се в България“. Тази тема се свързва и със създадените в структурата на окръжните библиотеки (ОБ) отдели за изкуство и музика. Хаджихристов сам отделя немалко внимание на въпросите, свързани с обслужването на читателите в общообразователните библиотеки и публикува статии в сп. „Библиотекар“.

Междувременно окръжните библиотеки провеждат наблюдения и проучвания на читателите, които също намират отражение в печата.[87]

В Софийската градска библиотека се извършва проучване на читателските интереси от Пр. Пенкова. Хр. Хаджихристов прави критичен анализ и оценка на резултатите от социологическите проучвания в „Опыт изучения читателей в библиотеках Болгарии“ (публикация в ББЗР). Предложени са мерки за по-добра организация на тази дейност.

След изграждането на ОБ като централни универсални научни библиотеки на територията на окръжните градове, НБКМ отделя специално внимание на справочно-информационната им дейност. НМЦ публикува сборник с материали от проведеното национално съвещание на тема „Справочно-информационната библиографска и краеведската дейност на окръжните библиотеки (305). Слави Рахнев се занимава с проучването, насоките и координацията на справочно-библиографската работа на ОБ(291). В библиотечния печат се появяват статии, посветени на тази тема.[88]

---

[85] **Станишева**, Л. Какво четат столичните студенти... – *Библиотекар*, 1976, № 11, с. 22–26; Резултатите от едно проучване в някои висши учебни заведения. – *Библиотекар*, 1976, № 10, с. 13–16.

[86] **Митов**, Здравко, Г. **Чардаклийски** и А. **Матичев**. Библиотеките и четенето на съвременна художествена литература. – *Библиотекар*, 1975, № 4, с. 25–30; № 5, с. 17–22; Какво четат работниците. – *Библиотекар*, 1964, № 8, 45–48; Какво четат селските стопани (непубликувана).

[87] *Библиотекар*, 1966, № 5, с. 9–18; 1966, № 7/8, с. 30–68; 1967, № 1, с. 39–44; 1967, № 8/9, с. 68–71; 1968, № 10, с. 30–33; 1970, № 7/8, с. 25–33; 1975, № 7/8, с. 39–44; 1975, № 7/8, с. 45–46; 1977, № 12, с. 28–30.

[88] *Библиотекар*, 1965, № 5, с. 7–13; 1966, № 12, с. 20–25; 1969, № 2, с. 1–7; 1971, № 4, с. 23–24; 1975, № 4, с. 34–35; 1978, № 11/12, с. 16–19 и др.

За разлика от НМЦ, в Народната библиотека във Варшава, където социологическите проучвания и работата с читатели е централна и единствена задача, в научната дейност на НБКМ тази тема е само част от комплексната тема за изграждане на единната библиотечна система.

Единство при организацията на книжните фондове и оптималното им използване*

Народната библиотека е научната лаборатория, в която се разработват всички въпроси, свързани с унифицирането на ЕБС.

Масата от знания, която съдържат библиотечните фондове, е инертна спрямо обществените потребности. Тя придобива кинетична енергия само когато бъде поставена при определени условия. Така пред библиотечната наука възниква един от най-големите проблеми на нашето време – осигуряване на достъпа до информацията. Това е и основното съдържание на онзи дял от библиотекознанието, който има за обект техниката и технологията на изграждане и оптимална организация на фондовете и на средствата за разкриване на тяхното съдържание (М. Станчев).

Проблематиката на този основен дял засяга един от най-сложните въпроси на библиотекознанието, а може би и на науката изобщо – въпроса за създаване на единна и научно издържана класификационна схема (единен информационен език), имащ решаващо значение за изграждането на съвременните библиотечно-информационни системи. Най-ранният период на развитието на този проблем е свързан с първите преводи и приспособяване на таблицата за десетична класификация, чието четвърто издание е работа на научните сътрудници Здр. Дафинов, Сн. Тошева и Л. Рибарска. Значителен принос представлява и първият опит у нас за създаване на самостоятелна научна разработка на собствена научна класификационна схема – известната „Схема за класиране на книги в научните и по-големите библиотеки“, завършена през 1964 г., която е дело на колектив с участието на Б. Троянова, М. Кадънкова и др., и от Народната библиотека – Л. Албанска, Л. Рибарска и Сн. Тошева.

В стремежа си да разкрият библиотечните фондове чрез една научно по-издържана класификациона схема, отговаряща на съвременното развитие на науката, научните сътрудници на НБ решават да възприемат новата съветска библиографска класификация, известна под съкращението ББК. Извършва се огромна работа по превода и научната ѝ адаптация. В резултат е завършено 30-томно издание (37), с което нашите научни библиотеки се надяват, че ще прилагат най-прогресивната научна класификационна схема, отговаряща на нуждите на съвременното библиотечно-библиографско и информационно обслужване. Авторският колектив, в който участват трима научни сътрудници от Секцията – Л. Рибарска, Л. Албанска и Сн. Тошева, съзнавайки голямата важност на този труд, се справя с поставената задача в много кратки срокове.

В кръга на тази дейност трябва да отбележим и огромната работа, извършена по създаване на методика за приложението на УДК (издадена е само частта „Обща методика на УДК“ от Здр. Дафинов). Сериозна работа е извършена и по създаване на единната схема за класиране на краеведски материали.

В НБКМ се подготвят и се приемат от цялата страна единни правила за каталожно и библиографско описание на: книги, периодични издания, статии, рецензии и други материали, публикувани в периодични издания и сборници, картографски материали, печатна графика, нотни издания, грамофонни плочи, специална техническа литература, микрофилми, фотоматериали, както и методиката при описанието на всеки от изброените по-горе документи (261–274).

Колектив от научни работници (библиотекари и библиографи) подготвя 10 държавни стандарта, чрез които се въвеждат ненарушими правила в библиотечно-библиографските описания и издателското оформяне на книгите (22–32).

Изданието „Минимум библиотечна техника“ (изд. 1960, 1964) съдържа указания за всички основни библиотечни процеси. Те се спазват доброволно от библиотеките в страната и съдействат за унифицирането на работата в библиотечната система (196).

*Вж. раздели „Организация на фондовете и каталозите“, „Извършвани дейности от НБКМ“ и „Форми и методи за укрепване на ОБ“.

През разглеждания период в НБКМ се подготвя нормативната база за създаването и функционирането на единната библиотечна система.

Наред с Постановление № 2 на МС от 1970 г, в което е вложена цялостната концепция „за организиране на единна библиотечна система в НРБ“, през 70-те години се изработват поредица от поднормативни документи в духа на Постановление № 2(216).

Подготвят се правилници за задачите и устройството на НБКМ и на централните научни библиотеки, както и типови правилници за основните категории библиотеки в ЕБС (окръжните и читалищните библиотеки), примерни правилници за библиотеките при ВУЗ и информационните органи, за училищните и профсъюзните библиотеки.[89]

Категоризират се библиотеките, чрез което се определят функциите и мястото им в единната библиотечна система.

Изработват се норми за средствата, които трябва да се осигуряват от държавния бюджет за закупуване на литература в читалищните и училищните библиотеки, като същевременно се подготвя инструкция за набиране и разходване на допълнителни средства.

Изработва се указание „За организацията на библиотечното обслужване в селата от читалищните библиотеки“, което дава възможност да се използват съвременни форми за степенуване на филиална система според демографските изменения в селата.

В НБ се подготвят и редица наредби (за запазване на книжните фондове, за прочистването им, за ползване на библиотеките от читателите и др.).

Библиотеките в страната използват изследванията на НБ и по въпросите на архитектурата, строителството и обзавеждането. Основател на този дял от нашата научна проблематика е Здр. Дафинов, който защитава и кандидатска дисертация на архитектурно-строителна тема. Той публикува брошурите „Вътрешна архитектура на библиотеките“(98) и „Върху някои проблеми за обзавеждането на библиотеките с мебели в социалистическите страни“, както и редица изследвания, поместени в отделни сборници.

Въпреки че нормативните и инструктивните документи обикновено не се причисляват към научните разработки, за тяхното подготвяне обаче се изисква голям професионален опит, умение за анализ, синтез, прогнозиране, както при научно-приложните разработки. От тях зависи правилното функциониране на библиотечната система.

Изводи. Въпреки че не е изчерпателен, анализът на извършената дейност, насочена към изграждането на съвременна библиотечна система в нашата страна, дава представа за голяма активност и неразривна връзка с нуждите на библиотечното ни строителство.

Научно-приложните разработки в Народната библиотека допринасят в много кратки срокове (10–15 години) да се преодолее заварената изостаналост.

Българското библиотекознание през разглеждания период е в непосредствен контакт с международната теория и практика, с международните изисквания за унифициране на библиотечно-информационните процеси и прилагане на съвременни форми за ръководство на библиотечното дело.

През 70-те години у нас творчески бе адаптирано съобразно нашите условия най-доброто от съветското и западното библиотекознание. През този период автоматизацията в библиотечно-информационните процеси прави първите си крачки на Запад, поради което нашето библиотечно дело с прилаганите конвенционални форми и методи не само че не е изоставащо, но понякога е дори изпреварващо. Това определено може да се твърди във връзка с разработване на проблемите, свързани със създаване на националната и международната библиотечно-информационна система. Така напр. сравнявайки тематиката на проблемите, които съвещанието на директорите на националните библиотеки (Лозана, 1976 г.) вменява като задължение на съвременната национална библиотека при изграждане на NATIS, с проблемите, които вече са разработвани в НБКМ, изненадва поразителното съвпадение на тематиката, разработвана от нашето библиотекознание много по-рано. Това означава, че тази научна дисциплина се е развивала у нас в правилна насока, вероятно защото нуждите на живота са били верният ѝ компас.

[89] **Нормативни** материали за библиотечното дело. Сборник. С., НБКМ, 1973. 405 с.

Организация и кадрови потенциал на Научно-методичния център

Моторът, двигателят на целия този сложен и продължителен процес при изграждането на единната библиотечна система е националната библиотека като цяло. Всички нейни сектори, успоредно с изпълнението на основните си задачи, имат и мултиплициращ ефект върху библиотечната система. В НБКМ е създаден механизъм за организация, унификация и рационализация на основните процеси в библиотеките и в библиотечната система като цяло. Това ясно личи от приложената схема „Мултипликационен ефект от дейността на НБКМ върху единната библиотечна система“.[90] Но основната организационна тежест се носи от сътрудниците на нейния Научно-методичен център. Те работят в тясно сътрудничество с отдел „Библиотеки“ на Комитета за култура. Те са организаторите, координаторите и реализаторите на тази дългосрочна и сложна програма, при това с крайно ограничен кадрови потенциал.

През 50-те години при създаването на Методичния кабинет (през 1952–1955 г.) тук работят от 3 до 5 сътрудници. Съставът на Научно-методичния център нараства през 70-те години на 10–15 души. Щатът се мени поради организационни решения. Например през 60-те години към Научно-методичния център се прехвърлят научни сътрудници от библиотечните отдели, а също така библиографи, подготвящи препоръчителни библиографии. В края на 60-те години препоръчителната библиография се прехвърля в Центъра на национална библиография. В края на 70-те години номинално в НМЦ са включени научните сътрудници, които работят в библиотечния сектор. С тях общо в НМЦ работят 20 сътрудници. Тези промени водят до нарастването или свиването на кадровия потенциал на Научно-методичния център, но максималният състав е към 15 сътрудници. Мени се и съставът на сътрудниците. Не всички оставят трайна следа и са с голям коефициент на полезност. Но едно постоянно ядро от „работохолици“ се превръща в емблема на Научно-методичния център. Те са познатите и признати „методисти“ в цялата страна.

Ръководители на Научно-методичния център са К. Калайджиева (1953–1957), Г. Младжов (1958–1964) и Хр. Хаджихристов (1965–1985).

К. Калайджиева работи няколко години като завеждащ Методичния кабинет и по съвместителство е едновременно научен секретар на Народната библиотека. Започва с двама щатни сътрудници, които след 1955 г. нарастват на шест.

През този период се изясняват съдържанието и задачите на организационно-методическата дейност. Поради крайно ограничения персонал силите се съсредоточават върху няколко задачи. Проучва се и се установява реалното състояние на читалищните библиотеки, които са основните общообразователни библиотеки на териториалната библиотечна мрежа. Започва издаването на сп. „Библиотекар“(35) (1954 г.), като колективен печатен организатор, даващ оперативни насоки във връзка с решаването на конкретни проблеми при строителството на библиотечната система. Подготвят се първите български настолни ръководства: „Минимум библиотечна техника“(156), „Ръководство за работата в масовите библиотеки“(295) и др. Създават се библиографските помагала, които помагат при набавянето на нови книги в масовите библиотеки(214) и ретроспективното попълване на колекциите им чрез типови каталози (337).

За подготвянето на популярни брошури, насочващи библиотекарите при работата им с отраслова литература се привличат сътрудници от други отдели на Народната библиотека, имащи съответно университетско образование. По-късно те влизат в състава на Научно-методичния център (Т. Арабаджиева, Ел. Чупарова, Д. Сиромахов). По същия начин, оказвайки съдействие при организацията на фондовете и каталозите в окръжните библиотеки, сътрудници на отдел „Каталогизация“ се включват в състава на Научно-методичния център (Лора Даскалова и Снежина Тошева). Изобщо през първите няколко години се извършва подбор на сътрудници, които имат качества да бъдат методисти от национален мащаб.

Един от първите методисти, който работи без прекъсване близо три десетилетия в Научно-методичния център, е Здравко Дафинов. Енергичен, самоуверен и адаптивен работохолик, той

[90] Вж. „Служебен раздел“.

се включва в разработването на всяка поредна методическа задача, която трябва да се решава. Автор е на над 50 статии. Категоричните му и неподлежащи на съмнение методически указания се харесват и се използват от библиотекарите в страната.

Най-значителен е приносът му за модернизацията на библиотечната материална база. Без сам да е инженер или архитект (З. Дафинов е съкратен офицер със завършено по-късно юридическо образование), със свойствената му работоспособност, той създава в Научно-методичния център специализирано звено „Строителство, обзавеждане, механизация и автоматизация на библиотеката“, където заедно с него работят архитект Николай Василев и инж. Е. Чупаров.

Друг стил на работа има дългогодишната и също известна методистка Снежина Тошева. Тя съсредоточава усилията си само в една област – организацията на фондовете и каталозите, унификацията и стандартизацията в библиотечната система. Заедно с Лора Даскалова-Рибарска създават звеното в Научно-методичния център, което се занимава с организация на фондовете и каталозите, стандартизацията и единната статистика в цялата библиотечна система. Около това звено се групират и други специалисти от Народната библиотека „Кирил и Методий“ и от големите научни библиотеки за съвместна работа в националните междуведомствени комисии.

Лора Рибарска също е един от първите методисти в Научно-методичния център. В първите няколко години се занимава с проблемите на детските библиотеки и детската литература. Подготвя „Типов каталог за детските библиотеки“(337). Участва в колектив със Снежина Тошева и Здравко Дафинов при изработването на настолните библиотечни ръководства(156, 295), правилата за описание и класификационни схеми за организация на фондовете и каталозите.

След като защитава през 1964 г. дисертация върху задачите и проблемите на окръжните библиотеки, Хр. Хаджихристов е назначен през 1965 г. за ръководител на Научно-методичния център. Той познава добре окръжните библиотеки (работил е в Търновската и в Пловдивската народна библиотека). Разработва и въпросите, свързани с изграждането на библиотечната система, с читателското обслужване, приложението на съветския библиотечен опит у нас.

Михаил Станчев и Радка Пейчева насочват усилията си като методисти предимно върху проблемите на комплектуването.

Малка група от няколко по-млади сътрудници на Научно-методичния център се опитва да разработи методика за проучване на читателските интереси (195), но дейността им се изчерпва с няколко статии.

През 70-те години по проблемите на естетическото възпитание и с работата на отдел „Изкуство“ към окръжните библиотеки се занимава Красимира Папазова, а с проблемите на справочно-библиографската работа в окръжните библиотеки – Слави Рахнев.

Сътрудниците на Научно-методичния център, наред с разработването на методически материали и статии в библиотечния печат, изпълняват и поредица от задължения. Те поименно отговарят за определен брой окръжни библиотеки, следят цялостната им дейност, преглеждат и рецензират техните годишни планове и отчети, дават подробна оценка на публикациите, подготвяни от съответната окръжна библиотека. Методистите от Народната библиотека „Кирил и Методий“ организират провеждането на национални съвещания и прегледи. С всяка година работата им се затруднява, защото ръководителите и сътрудниците на окръжните библиотеки са израснали професионално и се отнасят твърде критично и взискателно към техните изяви като национални методисти.

Ръководството на Народна библиотека „Кирил и Методий“ полага специални грижи за квалификацията на сътрудниците в Научно-методичния център чрез командировки в чужбина, за да проучат методическата дейност в националните библиотеки на социалистическите страни и да се обогатят с нови идеи и познания. Както вече бе упоменато, през 1954 г. в Москва и Ленинград е командирован първият ръководител на Методичния кабинет в Народната библиотека, за да се запознае със същността на тази нова дейност.

Най-продължително изучава опита на методичната работа в СССР Христо Хаджихристов, впоследствие дългогодишен ръководител на Научно-методичния център в Народната библиотека „Кирил и Методий“. Той обстойно се запознава както със същината на методическото ръководство, така и с основните партньори на националната библиотека при изграждането на библиотечна система – окръжните библиотеки. Почти ежегодно, а не рядко и по няколко пъти в годината, Хаджихристов посещава методическите центрове на СССР и на други социалистически страни,

участва в поредните съвещания на ръководителите на методическите служби.[91] Това без съмнение обогатява професионалния му опит. На по-продължителни специализации се изпращат и други сътрудници на Научно-методичния център.[92] Всички, без изключение, са изпращани на двуседмични командировки,[93] за да проучат методическата дейност в други социалистически страни или за участие в тематически конференции. Така например през 1970 г. във Варшава, а през 1974 г. в Будапеща се провеждат конференции по проблемите на четенето, а през 1976 г. в Москва – съветски семинар по социология на четенето. Най-голяма активност в международното сътрудничество проявяват сътрудниците на Научно-методичния център, които се занимават с въпросите на строителството, обзавеждането, механизацията и автоматизацията на библиотеките.[94] Не могат да се изброят многобройните съвещания, които се провеждат във връзка със запланувания Справочник за строителство, обзавеждане и техническо съоръжаване на библиотеките.

Следва да се признае **приносът и на окръжните методисти**, които година след година влагаха сизифовски усилия за изграждането на селските читалищни библиотеки. Поради текучеството сред читалищните секретари и библиотекари те отново и отново трябваше да възстановяват постигнатото, да създават добре уредени средищни селски библиотеки, богато снабдени с новоиздадена литература, с прецизно поддържани каталози и най-важното – с активно книгоразпространение сред хората в селата. Окръжните методисти организираха неуморно курсове за квалификация на нови селски библиотекари, намираха време за обобщаване на своя опит в доклади и в статии за библиотечния печат. На тяхната апостолска работа по селата се дължат огромните постижения при библиотечното обслужване на населението във всяко кътче на нашата страна и забележителните темпове на развитието на селските ни читалищни библиотеки.

Като най-изтъкнати ръководителите на окръжните библиотеки, оставили трайна следа в историята на тяхното развитие, трябва да бъдат упоменати методистите Добрина Чолакова, Делчо Георгиев и Л. Съчмалиева (Пловдив); Ал. Бухтев (Русе); Конкорди Платов, Георги Георгиев и Преслава Пенкова (София); Ганчо Алексиев (София – окръг); Димитър Железов (Шумен), Ел. Георгиева и Ел. Дончева (Габрово), Ив. Контуров (Благоевград); Жана Христова и Здр. Сапунджиева (Плевен), Асен Бондаков (Видин); Марин Ковачев и Здр. Попов (Търново); Ст. Атанасов (Хасково); Васил Радев (Севлиево).

През този период с общи усилия на отдел „Библиотеки“, Научно-методичния център на Народната библиотека и на местните ръководни органи се извършва внимателен подбор на хора с необходимите качества за **директори на окръжните библиотеки.** С индивидуални съвети и помощ, съобразени с персоналните дадености на всеки от тях, както и с планомерно и целенасочено провежданите квалификационни мероприятия грижовно се изграждат директори на окръжни библиотеки. Усилията се увенчават с успех. Начело на окръжните библиотеки в скоро време застават организатори, които притежават вече професионални знания и умения, амбициозно и мотивирано участват в общото благородно съревнование при изграждането на възможно най-добре организирана окръжна библиотека и териториална библиотечна мрежа.

---

[91] В първите две съвещания на методистите: 1960 г. в Берлин и 1964 г. в Будапеща участват и други сътрудници (Здравко Дафинов, Цветана Минкова и Сн. Тошева). На всички останали международни съвещания на Методическите служби: Прага 1966 г., Москва 1968 г., Берлин 1970 г., София 1972 г., Букурещ 1974 г., Варшава 1976 г. и т.н. – участва Христо Хаджихристов.

[92] Богомил Паунов за един месец в СССР, 1963 г.; Здравко Дафинов за един месец в Полша; Лора Рибарска за 3 месеца в ГДР, 1965 г.; Антон Митичев за три месеца в Мюнхен, 1968 г. (Международна детска и юношеска библиотека); Красимира Папазова 45 дни в Москва, 1975 г.; Мария Иванова 45 дни в Москва, 1975 г.

[93] Стефан Иванов – Чехословакия, 1962 г.; Лора Рибарска – СССР, 1967 г.; Здравко Митов – СССР, 1967 г.; Борислав Стоянов – СССР, 1971 г.; Здравко Митов – Чехословакия, 1971 г. и Унгария, 1972 г.; Виолета Йолова – Унгария, 1973 г.; Янко Клисурски – СССР, 1973 г.; Радка Пейчева – Унгария, 1975 г.; Михаил Станчев – Ленинград, 1975 г.; Мария Коева – СССР, 1977 г. и ЧССР, 1977 г.; Роза Ангелова – ЧССР, 1979 г.; Мария Ангелова и Юлия Борисова – Унгария, 1979 г.

[94] От името на т.нар. Международен координационен център (със седалище до 1968 г. в Държавната библиотека в Прага, а след неколкократна смяна на квартирата си се установява в Zentralinstitut für Bibliothekswesen – Берлин) се свикват следните съвещания, на които присъстват Здравко Дафинов и Елена Чупарова: 1964 г. – Прага; 1968 г. – София; 1970 г. – Будапеща; 1973 г. – Москва и Прага; 1975 г. – Потсдам; 1978 г. – Будапеща.

Докато през 50-те и 60-те години директорите са предимно изпълнители на указанията, давани от сътрудници на Научно-методичния център, през 70-те години те са вече самостоятелни ръководители, със свои становища и виждания, организирани в **съвет на директорите от окръжните библиотеки**.[95] Те са твърде критични и взискателни, очакващи от Народната библиотека висококачествена професионална подкрепа и съдействие. Техният принос при изграждането на нашите окръжни библиотеки като гръбнак на цялата териториална библиотечна система и като големи общодостъпни библиотеки с европейски облик е неоспорим. Измежду директорите, допринесли за изграждането на окръжните библиотеки, заслужават да бъдат запомнени Ст. Инджев (НБ Пловдив); Н. Ганчев и Донка Ковачева (Русе); Иванка Панчева и Щиляна Аврамова (София), Добрин Василев и Мария Пандова (Варна), В. Сариев и Диана Султова (В. Търново), Дим. Генева (Габрово), Хр. Динов (Благоевград); Анастасия Добрева и Дунчева (Ст. Загора); Марин Беленозов (Ямбол); К. Каролева и П. Йовчева (Бургас), Любен Дунчев и Цанко Данов (Плевен), Севда Рускова (Видин), П. Стайкова (Кърджали), Каранлъков и Сариев (Смолян), Николина Ковачева (Толбухин), Цвятко Илков (Ловеч), Янчева (Шумен), Поля Иванова (Враца), Йосиф Мизрахи, Борислав Чанков (Хасково) и др.

В заключение може да се твърди, че Народната библиотека „Кирил и Методий“ добросъвестно изпълни своите задължения при създаването на единна библиотечна система в България. Това твърдение се отнася преди всичко за общодостъпните библиотеки. Усилията от всестранната организационно-методическа помощ, оказана от Библиотеката като цяло и от специализираното звено – Научно-методичен център, се увенчаха с успех. За по-малко от четвърт век в България бе създадена добре организирана, взаимносвързана, правилно разпределена мрежа от общообразователни библиотеки, разпространяващи сред населението в цялата страна милиони книги.

Положени бяха много усилия за изграждането на библиотечна система, в която научните библиотеки, организирани по отраслов принцип, и общообразователните библиотеки, организирани по териториален принцип, взаимно си сътрудничат. Направено бе много за унификацията на основните библиотечни процеси както за общообразователните, така и за научните библиотеки. За съжаление при научните библиотеки не можа да се преодолее тяхното неикономично и екстензивно развитие, неотговарящо на ограничените възможности в нашата малка страна.

Неуспехът в тази сфера не би трябвало да омаловажи големите постижения при създаването на съвременна библиотечна система през 70-те години.

Въвеждането на автоматизацията коренно променя организиращата роля на националната библиотека. Тя се превръща повече от всякога във фактор, от който както библиотечната система като цяло, така и отделните библиотеки са зависими. Като типичен пример за това може да се посочи Британската библиотека. Без да се афишира като организационен методически център, тя е изключително ефективен организатор на националния книжен фонд. Не е необходимо да координира и разпределя набавянето на чуждестранна литература. Научните библиотеки във Великобритания са информирани чрез мрежата от терминали какви чуждестранни периодични издания и монографии се намират във фонда на Британската заемна библиотека. Сигурни са, че в срок от 24 часа могат да получат това, което им е необходимо, и набавят само издания, които са в непрекъснато обращение. Компютърът дава готовите каталожни описания на новите постъпления. Да не говорим за революцията, настъпила в справочно-информационната дейност. Всички библиотеки в страната са свързани с националните библиотечни и международните бази данни. Автоматизацията в края на 20 в. се превърна в организиращ фактор на националната библиотечна система. На нов етап, с нови методи националната библиотека в западните страни е „библиотека за библиотеките“. Нещо повече, тя е библиотечно-информационен център за цялата мрежа от информационни служби в дадена страна.

Изоставането в автоматизацията се оказа сериозно препятствие, пред което се изправи българската национална библиотека при организиране на съвременна система от научни библиотеки. От авангардист през 70-те години в концепцията и в практическата си дейност като организационно-методичен център на библиотеките в нашата страна, Народната библиотека „Кирил и Методий“ се изправи пред непреодолими препятствия от обективен и от субективен характер.

---

[95] Постановление № 2 от 1970 г. регламентира създаването на такъв съвет към НБКМ.

ОПИТ ЗА ФОРМИРАНЕ НА СЪВРЕМЕННА НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕЧНА ПОЛИТИКА

Историята на Постановление № 2 „За изграждане на основни положения за организиране на единна библиотечна система в Народна Република България“

През 1961 г., когато заместник-директорът на Народната библиотека е на специализация във Великобритания, в българските вестници се появява съобщение, че у нас се предвижда създаване на централна техническа библиотека. К. Калайджиева незабавно изпраща от Лондон писмо до министъра на културата и до ЦК на БКП, че за малка страна като България е неикономично успоредно с Народната библиотека „Кирил и Методий“ да се създават отраслови централни библиотеки. Изяснява ефективната концепция и реорганизация, извършваща се във Великобритания.

След завръщането си в България, Калайджиева два пъти се среща с председателя на Комитета за наука и технически прогрес проф. Ив. Попов. Опитва се да го убеди чрез добре аргументирани доводи, че не бива да се допуска излишно дублиране, че трябва да се приеме управленческо решение, което да гарантира създаването на икономично и ефективно библиотечно-информационно обслужване, отговарящо на нашите скромни възможности и същевременно – на най-новите световни тенденции.

Междувременно К. Калайджиева теоретически обосновава своите виждания, подготвя общественото мнение чрез статии в ежедневния печат и срещи с научната общественост. Поставя този проблем на обсъждане пред Съвета на директорите на националните библиотеки от социалистическите страни(161).

След 1965 г., в качеството си на директор на Народната библиотека, тя насочва всички основни дейности на Библиотеката към една основна цел — да изпълнява добре задачите си като универсална научна библиотека, обслужваща всестранния прогрес на нашето общество. Извършват се радикални промени в политиката на комплектуването,[96] политиката на читателското обслужване,[97] справочно-информационната дейност,[98] въвежда се нова репрографска техника за нуждите на читателите, правят се първите постъпки за разширяването на сградата и пр.

Виждайки, че аргументите на директора на Народната библиотека са силни и могат да намерят поддръжници, проф. Ив. Попов предлага да се създадат замислените от него централни отраслови библиотеки, а за да се избегне дублирането, наличната чуждестранна литература в националната библиотека да се разпредели между тях, като Народната библиотека „Кирил и Методий“ набавя само българска литература.

Като взема предвид силната позиция на проф. Иван Попов, който е и член на Политбюро, Калайджиева търси съдействието на тогавашния министър на културата Павел Матев. Но той е наясно в каква неравностойна битка трябва да се хвърли, поради което, под претекст на заетост, дава пълномощия на Калайджиева да действа самостоятелно. Това все пак е помощ – въпреки че не съдейства, министърът поне дава простор за действие и не проявява дребнаво опекунство.

Директорът на Народната библиотека успява чрез Иван Михайлов, член на Политбюро и ресорен заместник-председател на Министерския съвет по въпросите на културата, да насрочи по този въпрос среща на високо равнище. Заместник-председателят на Министерския съвет предварително получава пълна документация, от която се виждат тенденциите в развитието на съвременните национални библиотеки по света, политиката и обсегът на комплектуването им с чуждестранна литература. Ив. Михйлов добросъвестно проучва тази документация. На свиканото съвещание в Министерски съвет присъстват министри и заместник-министри, в чиито ресори има библиотеки. Те изслушват добре аргументираната позиция на Народната библиотека „Кирил и Методий“ и вземат категорично становище, че не бива да се посяга на книжовните ѝ фондове.

---

[96] Вж. раздел „Политика на комплектуването“.
[97] Вж. раздел „Политика на читателското обслужване“.
[98] Вж. раздел „Справочно-информационна дейност“.

Директорът на Народната библиотека „Кирил и Методий“ успява да получи достъп и до ръководителя на държавата Тодор Живков, комуто излага от икономическа гледна точка целесъобразността от изграждането на Народната библиотека като централна универсална научна библиотека за страната. Информира го за съпротивата, която среща в лицето на проф. Ив. Попов, и за опасността, която грози българската национална библиотека. Като резултат от тази среща, Тодор Живков дава разпореждане да се създаде комисия към ЦК на БКП, която да разработи цялостна концепция за създаване на национална библиотечна система и за мястото на Народната библиотека „Кирил и Методий“ в нея. Приема поканата да посети Народната библиотека, с което Ив. Попов още веднъж получава косвен отговор, че разграбването на Народната библиотека няма да му се отдаде. Ръководителят на нашата държава приема поканата да посети Народната библиотека, като заявява пред колектива: *Докато съществува българска държава, ще съществуват и трите неподлежащи на съмнение институции – народна армия, народна банка и народна библиотека*.[99]

Съставът на комисията се определя със заповед, подписана от Т. Живков. За председател на комисията е определен завеждащият отдел „Наука и култура“ при ЦК на БКП (Крум Василев). На първото си заседание комисията упълномощава директора на Народната библиотека да подготви доклад, който да послужи като база на обсъжданията.

Тезисите, озаглавени „Възможни варианти за организацията на системата от научни библиотеки и за координацията при набавянето на чуждестранна литература“, се поместват по-долу.

Координацията и кооперирането е спасителната формула на нашето време, защото изчерпателността при набавянето е изключена и нито една библиотека не може да се самозадоволява със своите фондове. Винаги е необходимо да се търси сътрудничество, междубиблиотечно книгозаемане и препращане на читателите към други библиотеки.

Как трябва да се разреши координацията при комплектуването на чуждестранната литература между националната библиотека и специалните библиотеки зависи от редица условия и възможности във всяка отделна страна.

1. Възможно е, успоредно с националната библиотека, набавяща отечествена и чуждестранна литература по всички отрасли, да се създадат големи специализирани библиотеки (централната техническа библиотека, централна медицинска библиотека, централна селскостопанска библиотека, централна химическа библиотека) и голям брой малки специализирани библиотеки, обслужващи научни институти, индустриални предприятия и заводи.

2. Националната библиотека да се откаже от своите досегашни функции на научна библиотека, комплектуваща чуждестранна литература и да ги прехвърли изцяло на бъдещите централни специализирани библиотеки.

3. Националната библиотека да подобри комплектуването на чуждестранна литература и да се превърне в централна научна библиотека, на която изцяло да се опират малките специални библиотеки в страната.

<u>Първото разрешение</u> е възможно и допустимо за такава огромна страна като Съветския съюз, но е скъпо и неоправдано за малка страна като нашата. Да се създават специални централизирани библиотеки успоредно с наличието на една Народна библиотека, като нашата, която 15 години комплектува чуждестранна периодика и чуждестранна научна литература, значи да се строи, без да се държи сметка за наличните условия, нужди и възможности. Необходимо ли е за такъв ограничен кръг от специалисти в България да се създават големи централни специализирани библиотеки успоредно със съществуващата национална библиотека, която има универсален обхват при набавянето на научна литература?

Не е излишно да се подчертае, че валутните квоти за набавяне на чуждестранна литература са много ограничени. През последните пет години те не само, че не са увеличени, но са и намалени. При това броят на библиотеките-абонати непрекъснато расте за сметка на отделните заглавия (в страната се внасят 4000 заглавия периодични издания в 11 000 екземпляра за 550 абоната).

---

[99] Т. Живков посещава Народната библиотека през 1968 г.

Дори да допуснем, че средствата за набавяне на чуждестранна литература се увеличат двойно, все пак възможностите на една малка страна като нашата ще останат ограничени. Поставя се въпросът как да се изразходват наличните възможни средства – дали да се комплектуват максимален брой заглавия от най-ценните научни периодични издания, справочници и монографии, или да се пръснат тези средства за закупуване на по-ограничен брой дублиращи се заглавия.

При този модел на библиотечна система неминуемо ще се получи голямо дублиране. За разлика от малките специализирани библиотеки, които набавят литература само по един тесен отрасъл, съобразно с практическите нужди на даденото предприятие или институт, една централна специална библиотека е задължена да комплектува възможно най-пълно литературата по един основен голям отрасъл (техника, медицина, химия), като успоредно с това набавя в необходимата пълнота и литературата от граничните области на дадената наука. Така например, една техническа библиотека не може да набавя само техническа литература. Неминуемо тя трябва да комплектува всички периодични издания и основни съчинения по математика, физика, химия, геодезия, геология, икономика, медицинска литература, свързана с въпросите на хигиената на труда, замърсяване на въздуха и водата, микробиологията и пр. (В доклада се дават примери за граничните области на химията и селскостопанските науки).

Дадените няколко примера красноречиво говорят какво голямо дублиране ще се получи при комплектуването на литература по граничните области между централните специализирани библиотеки, и националната библиотека. Когато броят на реалните и потенциални читатели е малък, такова дублиране на фондовете и разпръсване на ограничените налични средства е неоправдано.

Вторият вариант *предполага една национална библиотека, ограничила своите задачи до архив на националната книжнина, и цяла поредица специализирани централни и малки библиотеки. Такава организация се създава обикновено в страни, където по традиция националните библиотеки не набавят чуждестранна научна литература по точните и приложните науки (Швейцария, Полша, Гърция). Но няма прецедент при наличието на добре комплектувана универсална национална библиотека, тя да се отказва от своите досегашни функции, да раздаде наличните си фондове от чуждестранна литература и да ограничи комплектуването си до националната книжнина.*

Трети вариант. В страни, в които националната библиотека е играла ролята на централна научна библиотека, тя може и трябва да продължи своите стари традиции, като се съобрази със съвременните условия на комплектуване при съвременните изисквания на науката и научните работници. Националната библиотека в такъв случай се явява централно депо за научна литература в национален мащаб, към което при нужда се обръщат останалите библиотеки в страната, а специалните библиотеки набавят търсената от читателите литература и необходимите документационни материали (научни доклади, патенти, стандарти, фирмени каталози, отпечатъци от статии). При такава система специалните библиотеки обслужват своите читатели с литература пряко необходима при всекидневната им работа, а когато се наложи по-широко или историческо проучване на даден въпрос, ги отпращат към фондовете на националната библиотека. Националната библиотека от своя страна изпраща в съответната специална библиотека онези читатели, които се нуждаят от документационни материали.

И тъй, в страните, където националната библиотека по традиция е свързана със задачите на научния, стопанския и културен живот на своя народ, единственият възможен път за нейното развитие е да продължи да играе ролята на централна научна общодостъпна библиотека.

С право обаче може да се постави въпросът – възможно ли е на практика, при днешното застрашително по своя размер книгоиздаване, една библиотека да се превърне в резервоар, от който останалите библиотеки да черпят научна книжнина по всички отрасли на знанието. Не е ли това недостижима утопия? Утопично и недостижимо би било наистина, ако такава библиотека си постави за задача да набави цялата научна книжнина – монографии и периодични издания – издавани от всички народи на всички възможни езици по света. Но това никому не е нужно. Въпреки застрашителните цифри,

които се цитират за годишното книгоиздаване 300-400 000 книги (в заглавия) и 80 000 периодични издания – злото не е толкова голямо, ако се подходи към него със съответния библиографски метод и подбор, като се отсее зърното от плявата.

Приведените в доклада аргументи са достатъчно убедителни. За разлика от Великобритания обаче, където е натрупан многовековен опит в библиотечното дело и се проявява високо държавническо мислене за ефективност, създадената в нашата страна комисия е орел, рак и щука. Представителите на ЦИНТИ[100] на всяко заседание заявяват, че са инструктирани лично от проф. Ив. Попов и няма да отстъпят от позицията за създаване на централни отраслови библиотеки.

Проф. Ив. Попов упражнява натиск и върху председателя на комисията Крум Василев, който е типичен апаратчик, готов да изпълнява всяко нареждане от страна на заемащ висока позиция в партийния апарат ръководител. Министърът на културата продължава да проявява незаинтересованост, за да не се включва в конфликт с член на Политбюро. Разногласията в комисията остават до края. Пренасят се и в Министерски съвет, където се внася за разглеждане постановлението за организацията на библиотечната система.

Чувствайки опасността от скъпо и ненужно дублиране за една малка страна като нашата, Тодор Живков търси изход от създалото положение чрез координация и субординация между националната и централните отраслови библиотеки. Дава указание директорите на централните научни библиотеки да бъдат заместник-директори на директора на националната библиотека, като образуват съвет, председателстван от директора на Народната библиотека. Това категорично указание на първия ръководител на държавата създава много изгодна база за рационално и радикално организационно решение, което да намери израз в подготвения за окончателна редакция нормативен документ. То е в унисон с извършваната по това време в България концентрация в сферата на управлението – създаването на обединения в промишлеността и научно-изследователските институти.

При тази благоприятна обстановка става напълно възможно да се създаде едно библиотечно обединение, включващо Народната библиотека и новосъздадените централни отраслови библиотеки, с общо административно ръководство (вероятно управителен съвет), общ бюджет, щат и материално-техническо снабдяване.

За съжаление групата библиотечни работници,[101] на които се възлага в срок от няколко дни да дадат окончателна редакция на Постановлението, не съумява да използва добре това указание. Те избягват общоприетия термин „обединение“ или „централно управление“, а измислят нищо незначещата за административната терминология формулировка: „Народната библиотека „Кирил и Методий“ и централните научни библиотеки образуват обща организационна единица“.

Страхуват се от идеята националната библиотека да поеме несвойствени административно-управленчески задачи. Постоянно повтарят, че няма такова нещо по света, т.е. библиотека да поеме административното ръководство на други библиотеки. Две години по-късно, през 1972 г., законът за създаване на Британската библиотека създава такъв прецедент (431).

Библиотекарите не разбират в този момент, че в съответствие с принципите за научна организация на управлението държавата иска да изгради библиотечната, информационната и архивната система като напълно завършени системи. Голямата отговорност по координирането на основните функции и процеси (напълно в съответствие със съвременните тенденции в международната теория и практика) нашата държава възлага на съответните най-големи държавни учреждения в тази област: за библиотечната система – на Народна библиотека „Кирил и Методий“, за информационната система – на Центъра за научно-техническа информация, за архивната система – на Главно архивно управление.

За съжаление, както е видно от *Приложение № 1*, само архивната и информационната система успяха да се изградят като напълно завършени организационни единици, в които административното и научно-методичното ръководство са обединени, а административното им подчинение в държавния апарат е пряко, без излишни междинни йерархически звена.

---

[100] Център за научна и техническа информация.

[101] В групата влизат: завеждащият отдел „Библиотеки“ (Матеева), директорът на Народната библиотека „Кирил и Методий“ (Калайджиева), директорът на Народната библиотека – Пловдив (Ст. Инджев) и заместник-директорът на Народната библиотека „Кирил и Методий“ (Вл. Попов).

МЯСТОТО НА ТРИТЕ СЪСТАВНИ ЕЛЕМЕНТА НА НАЦИОНАЛНАТА СИСТЕМА ЗА ИНФОРМАЦИОННО ОБСЛУЖВАНЕ (НАТИС) В УПРАВЛЕНЧЕСКАТА ЙЕРАРХИЯ НА СТРАНАТА

Приложение № 1

Информационната система, начело с ЦИНТИ, се ръководи пряко от председателя на ДКНТП, а архивната система е на пряко подчинение на заместник-председателя на Министерския съвет. Докато библиотечната система, която е най-старата и може би най-добре изградената, е с ръководство, което е в разрез с модерните принципи на управлението. В противоречие с тези принципи, административното и научно-методическото управление на библиотечната система останаха разединени, в резултат на което се допуска дублиране и преплитане на управленческите функции. Неоправдано положението на библиотечната система в държавния апарат, сравнено с останалите две сродни информационни системи, е много неблагоприятно. Между председателя на Комитета за култура и библиотечната система съществуват четири йерархически звена, което пречи на нормалното функциониране и решаването на основните проблеми на системата. Фактически в Народната библиотека „Кирил и Методий“ съществува напълно завършена система за организационно и научно-методично ръководство на библиотеките в нашата страна. Сама по себе си нашата национална библиотека е една завършена организационна система, която се нуждае само от намиране на подходящ ръководен орган в държавната йерархия, който да осигурява щата и бюджета ѝ. Вина за това трябва да се търси у самите библиотекари, чиито традиционни представи за библиотеката, както и непознаването на съвременните форми за управление у нас и в чужбина им попречиха да намерят нужната форма за организационно ръководство на библиотечната система. Опитът за координация чрез съвет на директорите на централните научни библиотеки се оказа несполучлив, тъй като система от библиотеки, подчинени на различни ведомства и пряко зависещи от изискванията им, е практически неуправляема.

Приложената схема „Мултипликационен ефект от дейността на Народна библиотека „Кирил и Методий“ върху единната библиотечна система“ дава представа за комплексното и координирано взаимодействие между създадените по силата на Постановление № 2 съвети (на директорите и на специализираните експертни комисии) и съответните служби на самата национална библиотека (Вж. *Приложение № 1*).

По това време обаче Народната библиотека трябва да бъде ръководена от някое министерство. Комитетът за култура няма отношение към проблемите на научно-техническата информация и би се оказал безсилен да ръководи една национална библиотека от нов тип, изискваща автоматизация на процесите, телекомуникационни връзки със света, терминална мрежа в страната, държавна валутна политика за комплектуването на чуждестранна литература и т.н.

Преминаването на Народната библиотека и на библиотечното дело към друго ведомство (като напр. Комитета за наука и технически прогрес) също е неприемливо. Това ведомство има отношение към проблемите на научно-техническата информация, но не познава традиционните задачи на Народната библиотека за опазване на българското книжовно наследство и организационно-методологическите ѝ задачи към общодостъпните библиотеки в страната.

Много съществена пречка за нормалното и успешно реализиране на новите задачи е съществуващата сграда на Народна библиотека, която няма възможност да предостави помещения за нуждите на автоматизацията, нито площ в книгохранилищата за по-усилено набавяне на чуждестранна научна литература и за общ депозиториум на по-рядко търсената литература в научните библиотеки. Вярно е, че Британската библиотека изпитваше още по-големи трудности, че службите ѝ и центърът за автоматизация бяха пръснати в различни помещения извън библиотеката на Британки музей, но основите на една огромна нова сграда вече бяха положени.[102] Докато усилията за разширяване сградата на Народна библиотека „Кирил и Методий“ не се увенчават с успех. Въпреки че Министерският съвет утвърждава плановете и исканите средства за строителството, построяването на Народния дворец на културата (НДК) замразява строителните планове на всички културни институти, включително и на Народната библиотека.

Общото закъснение на нашата страна в областта на автоматизацията и телекомуникациите също е огромна пречка. Кооперирането на библиотечните дейности без съвременна автоматизация може да се сравни с първоначалния етап от създаването на ТКЗС – механичното обединяване на примитивни средства за обработване на земята без трактори и селскостопански

[102] Построяването на сградата за Британската библиотека се проточи десетилетия поради финансовата политика на Маргарет Тачър и консерваторите.

машини не доведе на първо време до модерна агротехника и не направи труда и доходите в ТКЗС по-привлекателни.

Сериозен аргумент срещу новаторския дух на Постановление № 2 е разминаването със съветската практика. Нарушава се интеграцията и сътрудничеството между сродни съветски и български институции в областта на библиотечното дело и информацията.

Тези и други обективни причини могат да обяснят и оправдаят колебливото отношение на групата, която при дадените обстоятелства трябваше бързо да даде окончателна редакция на нормативния документ за създаване на единна библиотечна система в нашата страна.

Слабостите и несъответствията, допуснати в най-важната част на Постановление № 2 – управлението на единната библиотечна система (ЕБС), пролича веднага. За разлика от информационната и от архивната система, където административното и научно-методическото ръководство е съсредоточено в един ръководен орган, Постановление № 2 запазва съществуващото разделение между тези два вида ръководство. Научните библиотеки са на щат и бюджет към други ведомства, фактически те не са зависими нито административно, нито финансово от Народната библиотека, така че текстът на Постановление № 2, че те са заместник-директори на директора на Народната библиотека, няма юридическа стойност. Както ни показа по-рано примерът на Британската библиотека, националното обединение от този род е възможно и ефективно само чрез общ ръководен орган, единна политика, общо финансиране и кадрово осигуряване на библиотеките, влизащи в новото обединение. Тъй като този съществен въпрос не бе решен радикално, координация и субординация между нашите библиотеки не се създаде.

Грешка бе също така, че в „единната организационна единица“ бяха включени академичните и вузовските библиотеки, тъй като те не могат да провеждат трайна национална политика нито при комплектуването на чуждестранна литература, нито при библиотечното книгозаемане, а Народна библиотека „Кирил и Методий“ нямаше юридически пълномощия да застави БАН, Университета и други централни ведомства да изпълнят указанията на Постановление № 2 за координация и специализация.

Въпреки допуснатите слабости, в България през 70-те години бе изградена единна библиотечна система, отговаряща на основните изисквания, които се поставят от ЮНЕСКО за създаване на НАТИС (национална информационна система) в отделните държави. Българската национална библиотека пое и изпълни всички основни задължения като координатор и организатор на единната библиотечна система в унисон с решенията, взети от директорите на националните библиотеки на съвещанието в Лозана през 1976 г.(496).

Единствената препоръка, която Народна библиотека „Кирил и Методий“ не бе в състояние да осъществи, е свързана с автоматизирането на библиотечно-информационните процеси. За съжаление това доведе до осезаемо изоставане на само в справочно-информационното обслужване на читателите, но и в редица други дейности, включително в организационно-методическото ръководство.

УСИЛИЯ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА НАЦИОНАЛНА ИНФОРМАЦИОННА СИСТЕМА (NATIS) В БЪЛГАРИЯ

Правилното и ефективно използване на натрупаните и непрекъснато натрупващите се информационни ресурси, съдържащи духовната енергия на всяка нация и на цялото човечество, днес придобива такова значение за прогреса на всеки отделен народ, каквото значение имат националните енергийни запаси.

Но както природните, така и духовните ресурси на отделните държави и на нашата планета трябва да се използват рационално, да не се допуска тяхното разпиляване. Изхождайки от тези благородни съображения, ЮНЕСКО се зае с осъществяването на специален проект, известен под наименованието НАТИС (NATIS – National information system), целящ във всяка отделна страна да се създаде добре организирана национална информационна система. На базата на националните системи в близко бъдеще да се създаде добре функционираща международна система за

свободен обмен на информация. Всяка национална информационна система според проекта на ЮНЕСКО трябва да интегрира в себе си библиотечните, архивните и информационни служби на дадена страна. През септември 1974 г. ЮНЕСКО свика междуправителствена конференция, която обсъди възможностите всяка отделна държава да разработи общонационална политика по отношение планирането и координирането на информационните си институти (456).

Тъй като понастоящем нито една национална библиотечно-информационна система не може да съществува без съдействие и сътрудничество с информационните системи на други страни, този проект на ЮНЕСКО бе от интерес за всички.

Като член на ЮНЕСКО, България взема участие в 18-та Генерална конференция, където се постави на обсъждане изграждането на Национална информационна система (NATIS).[103]

Нашата държава се отнесе отговорно към тази задача чрез привеждането в ред на трите компонента на националната информационна система — библиотечната, архивната и информационната. През 70-те години бяха подготвени и издадени три нормативни документа. В унисон с препоръките на ЮНЕСКО, по-късно и на конференцията на директорите на националните библиотеки (Лозана, 1976 г.), директорът на НБКМ трябва да поеме инициативата за създавана на NATIS в България и за сътрудничество между трите подсистеми.

През 1970 г. бе утвърдено Постановление № 2 на Министерски съвет, с което се регламентират основни положения за организиране на единна библиотечна система в Народна Република България.

Приет бе Закон за държавния архивен фонд, както и „Концепция за развитие на архивното дело в съответствие със задачите на единната система за социалната информация". (Утвърдена с разпореждане № 214 на Бюрото на Министерски съвет от 31 май 1972 г.) Тези документи уреждат събирането, регистрирането, обработването, съхраняването и използването на всички видове архивни документи (оперативни и с историческа стойност) чрез стройна система от профилирани архивни учреждения. Независимо от ведомствената принадлежност на архивните учреждения, тяхната дейност се координира и ръководи от Централното управление на архивите.

Народната библиотека, която до 1950 г. е играла роля на държавен архив за страната, съгласно новоиздадените нормативни документи е призната за ведомствен архив, интегрална част от архивната система. В Народната библиотека „Кирил и Методий" съществуващият Ръкописно-документален сектор се оформя като „Архив на османското владичество и на Българското възраждане". Между сътрудниците на Ръкописно-документалния сектор на Народна библиотека „Кирил и Методий" и Централното управление на архивите постепенно се установява сътрудничество при профилирано набавяне на документи, използване на общи нормативни документи за обработване на архивните фондове, участие в консултативни съвети при Архивно управление, участие на сътрудници от Български исторически архив при Народната библиотека в международни форуми по архивистика, съвместна квалификация на кадрите и т.н. Сътрудничеството е напълно в духа на препоръките, дадени от ЮНЕСКО във връзка с изграждането на национална информационна система.[104]

През 1973 г. Министерският съвет прие Постановление № 8 за изграждане национална система за научна и техническа информация (НСНТИ), която да осигурява информация на съвременно равнище, задоволяваща потребностите на органите за социално управление, научното и техническото развитие на страната и производството.

Предвижда се НСНТИ да функционира при условията на координация, взаимодействие и разпределение на задачите между информационните звена на различните равнища. Постановление № 8 предвижда изграждането и функционирането на НСНТИ да бъде съобразена с Постановление № 2 и единната библиотечна система. Подробно и точно в Постановление № 8 са формулирани задачите и функциите на Народна библиотека „Кирил и Методий" и библиотечната система, за да се определи участието и отговорностите на двете подсистеми (библиотечната и информационната) в единната национална информационна система.

Постановление № 8 признава Народната библиотека „Кирил и Методий" като национален информационен център, изпълняващ следните функции:

---

[103] Вж. раздел „Международни контакти".

[104] Вж. раздел „Ръкописно-документален сектор".

– съгласно Постановление № 2 на Министерския съвет от 20 януари 1970 г. да ръководи методично, да координира и осигурява осъществяването на основните функции на Единната библиотечна система, изброени в т.7 (на Постановление № 8):

– в качеството си на национален библиографски център за българска и чуждестранна литература да подготвя и издава национални библиографии, специални библиографии, печатни каталози и други справочни издания. Да координира справочно-библиографската дейност на библиотеките;

– да осигурява текуща, ретроспективна и изборна библиографска информация за ръководните органи на социалното управление;

– да създава документационен фонд от издания на международни организации и икономически общности, както и от правителствени, официални и други материали, необходими на органите за социално управление;

– съгласувано с националните и международните информационни органи да прилага единно библиотечно-библиографско обработване на източници с неограничено ползване; да осигурява координация между единната библиотечна система и НСНТИ във всички основни звена (национални, отраслови и местни);

– като научен институт в областта на библиотекознанието, библиографията и книгознанието да координира научно-методичната си дейност със съответните научни институти по информатика.

Постановление № 8 изброява задачите на единната библиотечна система. Предвижда се книжните фондове да образуват единен и балансирано изграждан общодържавен фонд. Да доставя от чужбина чрез международните си връзки издания и други материали, готови носители на информация за електронна обработка и др.

Чрез този нормативен документ библиотечната система се включва като равностоен партньор на системата за научно-техническа информация, а Народната библиотека „Кирил и Методий“ се признава за национален информационен институт, обслужващ ръководните органи за социално управление.

Между двата информационни центъра – ЦИНТИ и Народната библиотека „Кирил и Методий“, се установява на първо време отлична атмосфера и взаимодействие.

През 1975 г., с помощта на ЮНЕСКО, се доставя IBM – трето поколение (в западните страни се използва вече пето поколение IBM-компютри). Предвижда се за информационната и библиотечната система да се създаде общ електронно-изчислителен център и да се използва от всички потребители на информация. С представител на ЮНЕСКО се обсъжда вариант центърът да бъде настанен в Народната библиотека, но поради липсата на помещения, съответно снабдени с климатична инсталация (такива са изискванията по това време за внесените IBM-компютри) в Народната библиотека „Кирил и Методий“, решават в полза на ЦИНТИ инсталирането на ЕИЦ. Започва се съвместна подготовка и издаване на годишните сводки за сводния каталог на получаваната в страната чуждестранна периодика. Поради липса на опит и сложните операции в ЕИЦ машинната обработка и създаването на сводките се забавят повече, отколкото при традиционната обработка. Въпреки това съвместната дейност в тази насока продължава.

Несполучлив е и опитът читателите на Народната библиотека да ползват информационните данни на ЦИНТИ в директен (on-line) режим. Причина са лоши комуникации. Въпреки че за целта се използва една от трите единствени преки телефонни линии на Народната библиотека, връзката е лоша и информацията на мониторите нечетлива. Оказа се, че и предоставените за ползване информационни данни не представляват интерес за Народната библиотека. Експериментът се преустановява.

В духа на двете постановления се установява много добро сътрудничество в специализираните междуведомствени комисии по стандартизация, каталогизация, справочно-информационна и методична дейност. Съвместно се разработват и приемат няколко държавни стандарта за библиотечно-библиографски процеси.

Директорът на ЦИНТИ, признавайки равностойните права на Народна библиотека „Кирил и Методий“ като партньор на НСНТИ, предлага директорът на Народната библиотека да бъде постоянен член на Научния съвет в Международния център за научно-техническа информация в Москва (МЦНТИ). От 1973 г. К. Калайджиева редовно участва в работата на този съвет, заедно с един от заместник-директорите на ЦИНТИ (Чавдаров). Интересно е да се отбележи,

че К. Калайджиева е единственият директор на национална библиотека, участващ в работата на МЦНТИ, тъй като в нито една друга социалистическа страна не е установено сътрудничество между библиотечната и информационната система.

К. Калайджиева възлага големи надежди на новосъздадения към СИВ **Международен център за научно-техническа информация**, разчитайки, че той ще преодолее изоставането на социалистическата общност в тази сфера. Няколко години преди това, през 1969 г., Съветът на директорите на национални библиотеки от съвещание в Гера (ГДР) изпраща поздравително писмо до МЦНТИ, изразявайки готовност за сътрудничество. Въпреки тази декларация за сътрудничество, нито Ленинската библиотека, нито националните библиотеки от останалите социалистически страни създават контакти с МЦНТИ.

През януари 1976 г. К. Калайджиева отправя писмо до директора на Ленинската библиотека Н. М. Сикорский във връзка с представителството на националните библиотечни системи в МЦНТИ: *Струва ми се, че съветското библиотечно дело трябва да има своя авторитетна група в МЦНТИ. Библиотечните системи на другите страни – членки на СИВ, също трябва да бъдат представени. Боя се, че без това едва ли ще съумеем да използваме МЦНТИ като форум за обсъждане на интеграционните проблеми между библиотечните и информационните системи на страните от СИВ*. Като напомня, че през 1969 г. съвещанието на Съвета на директорите е изпратило до новосъздадения МЦНТИ предложение за създаване към него на библиотечна подкомисия, а през 1973 г., е възложило на съветската делегация да проведе с МЦНТИ преговори за уреждане на този въпрос К. Калайджиева пише: *Моля да обсъдите още веднъж въпроса дали е целесъобразно участието на представители на библиотечните ни системи в МЦНТИ и да изкажете своето мнение. Бих искала също да зная дали ще се заемете с организацията на тази група. Ако прецените, че не е възможно да се създаде такава група, ще трябва да считам своето участие в МЦНТИ само в теоретически план*. Ленинската библиотека не предприема конкретни мерки за установяване на сътрудничество.

От своя страна, ръководството на МЦНТИ също не търси сътрудничество с библиотечната общност, въпреки че основната програма, с която най-напред се заема, е от компетенцията на националните библиотеки – да подготви масив от машиночитаема информация за издаваните в социалистическите страни периодични издания. Фактически МЦНТИ започва да работи като регионален център за създадената в Париж Международна система за регистриране на данните за издаваните в света периодични издания (ISDS). Тази програма, която се изпълнява от МЦНТИ, носи наименованието АСРПИ (Автоматизирана система за регистрация на периодичните издания) е сложна и трудоемка, без да допринася съществено за информационния прогрес на социалистическата общност. Ръководството на МЦНТИ затъва в осъществяването на програмата АСРПИ и губи поглед върху предстоящите за решаване глобални проблеми.

Като член на Научния съвет на МЦНТИ директорът на българската национална библиотека повдига принципни въпроси: Каква ще бъде стратегията на Центъра? Ще се използват ли информационните масиви на ВИНИТИ, ВИМИ и на други съветски информационни центрове, с оглед тяхното бъдещо обединяване в универсална машиночитаема информация? Ако е така, установява ли се своевременна съвместимост между тях? Какви нови съвременни технологии ще се въвеждат? Няма ли да бъде икономически по-изгодно включването на нашите страни в международната информационна система? Какво ще бъде мястото на текущата национална библиография в автоматизираната информационна система на нашите страни? Кои от библиографираните обекти (монографии, периодика, статии и пр.) ще се обхващат? Само текущо или и ретроспективно?

С изненада Калайджиева констатира, че поставянето на подобни въпроси дразни ръководителите на МЦНТИ, вероятно защото не им стигат сили и възможности за решаването им. С програмата АСРПИ само се симулира някаква дейност!

Като член на Научния съвет на МЦНТИ директорът на Народната библиотека „Кирил и Методий“ се стреми да създаде сътрудничество в духа на препоръките, дадени от ЮНЕСКО на междуправителствената конференция за НАТИС. Калайджиева предлага в перспективния научен план на МЦНТИ да бъде включена комплексната тема „Участието на библиотеката, архивната и издателската системи в МЦНТИ“. На 7-то заседание на Научния съвет (септември 1974 г.) тя се обосновава: *Смятам, че тази тема ще послужи като база за разискване на съвещанието на директорите на националните библиотеки, което се предвижда да*

се свика в Москва. Това ще бъде първата стъпка за сътрудничество между МЦНТИ и директорите на националните библиотеки от социалистическите страни. В проекто-плана частта за сътрудничеството с библиотечните системи предвижда разработването на два основни проблема: 1. Автоматизирането на всички документи, обект на текущата и ретроспективната регистрационна библиография (а не само на периодиката, с която се занимава МЦНТИ) и 2. Създаване на модерно организиран, регионален, максимално пълен фонд за световната научна литература, който чрез междубиблиотечно книгозаемане да задоволява читателските нужди на Съветския съюз и на другите социалистически страни. Освен това, като ползватели на информация за чуждестранна литература, библиотекарите искат да бъде разработена концепция за нейното бъдещо ползване със съвременни технологии и комуникации.[105]

К. Калайджиева внася тази комплексна тема в секретариата[106] на Съвета на директорите на националните библиотеки, за да бъде включен и в подготвения перспективен план (като подтемите бъдат възложени на различни изпълнители). Това предложение не среща разбиране. Отговорният секретар (О. А. Дяконова) е раздразнена, че Калайджиева е разговаряла предварително с отговорни сътрудници на МЦНТИ, Централната техническа библиотека (Москва) и ВИНИТИ. Фактически включването на предложената от Калайджиева тема се проваля, вероятно защото е обсъждана с „враждебния“ на Ленинска библиотека лагер! На Калайджиева дори се налага да пише обяснителни записки защо е контактувала с хора извън Ленинската библиотека.

Единственият съветски библиотечен ръководител в МЦНТИ К. В. Тараканов, който е директор на Централната техническа библиотека в Москва, счита, че тези въпроси имат голямо политическо, научно и икономическо значение. Ако ние закъсняваме с автоматизацията на информационните процеси, то създаването на фонд от световна чуждестранна литература и документация и ефективно междубиблиотечно книгозаемане е напълно възможно да се реализира. К. Тараканов изявява желание да се заеме с организирането към Централната техническа библиотека на филиална библиотека, която да е изключително за междубиблиотечно книгозаемане. Двамата с Калайджиева обсъждат възможността да се използват чуждестранните периодични издания на ВИНИТИ и на другите отраслови информационни центрове, където след като се реферират, тези списания са неизползваеми и са в резервни фондове. Директорът на Централната техническа библиотека обаче е реалист и съветва Калайджиева: *В библиотечните среди няма да разберат държавното, политическо и научно значение на този въпрос. Подгответе доклад до Станко Тодоров, който да бъде обсъден с Косигин, за да се създаде в рамките на СИВ тази библиотека със стратегическо значение*.

През януари 1978 г. Калайджиева подготвя и внася доклад до члена на Политбюро на ЦК на БКП Ал. Лилов, в който се казва: *Считам за свой дълг да обърна внимание на ЦК на БКП и на ръководството на Комитета за култура върху редица изключително важни моменти и решения, в резултат на които библиотечно-информационната система на САЩ и на редица западни страни изпреварват социалистическия лагер с едно, а може би и с две десетилетия*.

Известно е, че в последно време борбата на идеологическия фронт се изостря и че специален екип в правителството на САЩ определя нейната стратегия и тактика. Информацията в нейния широк спектър играе много важна роля в борбата за научно-техническото, икономическото, военното и идеологическото надмощие на двата лагера.[107] Като привежда данни за обема и стойността на увеличаващото се световно книгоиздаване и *че следенето, набавянето, съхраняването, оползотворяването и овладяването на потенциалната духовна енергия, скрита в този книжен потоп, е изключително важен национален проблем, от който до голяма степен зависи прогреса или изоставането на дадено общество*, в доклада се дават сведения за конкретните мерки, които правителството

[105] арх. ед. 970, л. 48–50.

[106] Секретариатът се намира в Ленинската библиотека и се оглавява от О. А. Дяконова. По-късно тя (Дяконова) със съжаление признава, че не е разбрала значението на предлаганата за разработване комплексна тема.

[107] арх. ед. 1087, л. 24–35.

на САЩ взема. Тъй като за овладяването и използването на информацията са необходими вече нови методи и нова електронна техника, правителството на САЩ през 1962 г. е разгледало цялостна концепция за библиотечно-информационната система.[108] *Понастоящем е разработен нов доклад, който прогнозира развитието на американската библиотечно-информационна система до 2000 година. Този доклад ще бъде разгледан през 1978 г. от Джими Картър и ще бъде внесен за обсъждане в Конгреса на САЩ.*

В доклада на Калайджиева се изтъкват няколко основни нови момента в библиотечно-информационна дейност на САЩ.

На първо място се дава информация, че „от 1962 г., Конгресната библиотека на САЩ организирано и централизирано набавя цялата световна книжна продукция" чрез кооперирано доставяне на новоиздадената литература от всяка отделна страна (придружена с готови каталожни описания). Бюджетът на Конгресната библиотека възлиза на 150 млн. долара, от които 55 милиона са за новонабавена литература.

Докладът информира за автоматизацията, която от 10 години се внедрява в каталогизирането, справочно-информационната и други дейности на Конгресната библиотека, даваща възможност да се правят бързо справки за правителството, за членовете на Конгреса и чрез широка терминална мрежа – за цялата страна. Автоматизираната система на LC се е превърнала в световна система чрез пряка терминална връзка за предаване на информация между Конгресната библиотека, Канада и двадесет европейски страни. *Това е революция в библиотечно-информационната практика! От 1978 г. в печатния каталог на LC ще се включват вече и издания на кирилица, т.е. съветски и български издания, които нашите страни все още не са успели да автоматизират.*

Докладът информира също, че вече не се прави разлика между библиотеки и информационни служби, тъй като големите библиотеки на САЩ (Конгресната, Централната медицинска библиотека в Бетезда и др.) създават информационни масиви, че съществуващите масиви в страната вече могат да се ползват на общофедерално равнище.

Много рационално е решен въпросът за обработването на необходимата информация за нуждите на държавния апарат и Конгреса. В LC работят около 450 висококвалифицирани сътрудници, които получават възнаграждение като най-високо платени лица в правителствения апарат. Тяхната задача е да проучват библиографски данни, които ЕИМ подава по даден въпрос, да отсяват ненужното, да проучат самите първоизточници, да потърсят консултации на експерти и накрая да подготвят обективен доклад, под който се подписват и за който носят отговорност.

В доклада на Калайджиева се съобщава за модернизацията на библиотечно-информационната система и в други страни. Характерни са няколко основни тенденции:

1. Те успяха да организират централизирано набавяне на издаваната в света научна литература и документация. По този начин гарантират на държавата сигурна база за научно-техническа и обществено-политическа информация.

2. Наличните книжовни фондове се считат за национално богатство на страната и се създава такава модерна организация, която ги прави достъпни на всеки гражданин. За целта се създава централна заемна служба (обикновено на базата на националната библиотека), напълно механизирана и отлично организирана, за да осигурява много бързо копие от всеки поискан материал.

3. Успяха със съвременните технологии на електронната техника редовно и еднократно да влагат библиографски данни, които се използват многократно от цялата страна за всички възможни нужди.

Подготвяната от различните центрове аналитична специализирана информация в машинночитаема форма се ползва директно с терминална мрежа от цялата страна. Те създават информирано общество!

Докладът цели да провокира обсъждане на тези въпроси на социалистическите страни, за да се пристъпи към изработване на цялостна концепция в съветското правителство и в СИВ.

---

[108] **Science**, Government, Information. A report of the Presidents. Science Advisory Committee, Washington, 1963. 52 p.

Защо директорът на българската национална библиотека се опитва да провокира обсъждането на информационната политика? „Негова работа“ ли е това?

Причината е проста. Никоя национална библиотека и национална информационна система не може да съществува изолирано. Това важи с особена сила за малки страни с ограничени възможности. Особено остър е този проблем в ерата на студената война, когато светът е разделен от „желязната завеса“ на западен и на социалистически блок.

Обективно, българската национална библиотека и национална информационна система се намират по това време в пряка зависимост от съветската библиотечно-информационна система. Доскоро това е било от огромна полза за нашето развитие (напр. успешното изграждане на териториалната библиотечна мрежа, нейното научно-методично ръководство и пр.). В последната четвърт на 20 в. обаче, в застойния период на социализма, съветската библиотечно-информационна система се оказва закостеняла, невъзприемчива към новите тенденции на научно-техническата революция. Това се отразява пряко и непосредствено върху нашата библиотечно-информационна система. Новите условия изискват изработване на нова стратегия, на държавна политика, ликвидиране на неикономичното дублиране, концентрация и ефективно използване на ресурсите. Докато през 60-те и 70-те години някои високоразвити западни държави преустроиха радикално своята библиотечно-информационна система, Съветският съюз не предприе никакви сериозни мерки в тази насока. Това дава пряко отражение в България. Практически не бе възможно изолирано да се предприемат преобразования, неадекватни на съществуващите връзки и взаимоотношения. Нашите библиотечно-информационни системи по това време са като скачени съдове.

За да отговаря на съвременните читателски изисквания и да изпълнява своите задължения като съвременна национална библиотека в края на 70-те години, вече бе наложително Народната библиотека „Кирил и Методий“ да се включва on-line в световна автоматизирана информационна система, както и да ползва услугите на съвременно международно междубиблиотечно обслужване и достъп до световната научна литература.

Със свои сили и средства организирането на едното и на другото е непостижимо и абсурдно за българската национална библиотека (пък и за всяка друга библиотека на малка страна).

Директното ползване на западната автоматизирана информационна система в ерата на студената война е невъзможно, а услугите на междубиблиотечната заемна библиотека (NLLST) във Великобритания са зависими от международната политика (при остри конфликти, като Чехословашките събития например, се налага ембарго за нашите страни).

На социалистическата общност очевидно е необходимо самостоятелно съвременно библиотечно-информационно обслужване, подобно на западното. Организирането му обаче е по силите само на голяма страна като СССР или чрез кооперирание в рамките на СИВ. Плановото стопанство на социалистическото общество е в състояние да направи това, което славещата се с консерватизма си Великобритания можа да направи през 1972 г. със закона за създаването на обединена Британска библиотека (British Library). Чрез цялостна концепция и стратегия в нашите страни можеше да се преустанови разпиляването на средства и ресурси, да се пресече безразборното дублиране и разпокъсаност. Очевидно става, че е необходимо в съветското правителство да се внесат доклади и проекторешения от рода на тези, които американските библиотекари внесоха в Конгреса на САЩ през 1962 г., а английските – в Парламента през 1970 г. Държавните ръководителите на СССР и на страните от СИВ интуитивно чувстваха изоставането в информацията, поради което вероятно бе създаден МЦНТИ. Но тази институция на СИВ не оправда предназначението си.

В огромната по размери страна е установено статукво, което никой и не помисля да изменя радикално, въпреки очевидното изоставане. Между Държавната библиотека на СССР и централните научни библиотеки, както и между научните библиотеки и информационните центрове няма общодържавна координация и сътрудничество. Капсулирани сами за себе си, тези колоси работят изолирано едни от други.

Това дава пряко отражение и върху библиотечно-информационната система в България. Постигнатото крехко единодействие между Народната библиотека „Кирил и Методий“ и ЦИНТИ чрез Постановление № 8 от 1973 г. за създаване на обща библиотечно-информационна система в духа на НАТИС през 1976 г. е застрашено.

Новоназначеният директор на ЦИНТИ, опирайки се на съветската практика, подготвя

нов нормативен документ, целящ да измени Постановление № 8. В него се предвижда пълно игнориране на сътрудничеството с библиотечната система и Народната библиотека „Кирил и Методий“. Извършваните библиотечно-библиографски дейности от библиотеките се изброяват като актив на информационните служби. Предвижда се ЦИНТИ да има монопол при обслужването с автоматизирана машинночитаема информация, продавайки я на висока цена на потенциални ползватели. Всичко това е в разрез с тенденциите на западните библиотечно-информационни системи, където се заличава границата между библиотека и информационен център и автоматизираната информация става достъпна за всеки гражданин.

Директорът на Народната библиотека узнава за тайно подготвяния документ и го оборва с аргументиран доклад, който връчва на председателя на Комитета за култура (Г. Йорданов), изпълняващ същевременно задълженията на зам.-председател на Министерския съвет, в Държавния съвет (на Емил Христов) и в Министерски съвет на ангажирания с този проект ресорен отговорник (Тодор Божинов). Докладът на ЦИНТИ се снема. Взема се правилно решение да не се решават въпросите на информационното обслужване откъслечно, а да се разработи цялостна концепция за създаване на Единна система за социална информация. Разработването на този документ се възлага на група, оглавявана от Милчо Германов в Държавния съвет.

Директорът на Народната библиотека активно участва в подготовката на документа за ЕССИ, като внася конкретни текстове, свързани с участието на Народна библиотека „Кирил и Методий“ и на библиотечната система при информационното обслужване. С това директорът на българската национална библиотека изпълнява приоритетното си задължение[109] – да участва в основни стратегически документи за създаване на национална информационна система в съответната страна.

За съжаление готвеният в България документ през 80-те години за създаване на ЕССИ е обречен на провал, защото е схоластичен, огромен по обем и не формулира ясна и точна концепция с практическо приложение. Текстовете за библиотечно-информационната система са само част от готвения документ и не могат да допринесат съществено за неговия характер.

Междувременно К. Калайджиева напуска Народната библиотека.

[109] Съгласно взетите решения в Лозана през 1976 г. за участието на директорите на национални библиотеки при създаването на НАТИС.

НАУЧНА И ИЗДАТЕЛСКА ДЕЙНОСТ

ЦЕНТЪР ЗА НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ В ОБЛАСТТА НА БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕТО, БИБЛИОГРАФОЗНАНИЕТО И КНИГОЗНАНИЕТО И ПРОБЛЕМИ НА НБ КАТО НАУЧНОИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ИНСТИТУТ*

В световната научна литература и на национални и международни конференции през 60-те и 70-те години продължават дискусиите за същността на библиотекознанието, библиографознанието и книгознанието.[1]

Почти не се спори вече за самостоятелността на тези науки. Отдавна отпадна схващането, че те са формално-технически дисциплини, които разглеждат своя предмет откъснат от общественото развитие. Те имат свое място сред останалите науки и тяхното обществено значение нараства за социалните преобразования, свързани със създаването на добре информирани общества и с глобализацията на световната информация.

По своята същност те са обществени науки, които възникват в различно време и се развиват с различни темпове, като се подчиняват на общите закономерности и тенденции на съвременната наука. Те са продукт на диференциацията на науките, като в тях самите се извършва разграничение. Проявява се силно и основната тенденция на взаимно проникване и премахване на изолираността една от друга. Междудисциплинното движение, появяването на така наречените „мигриращи понятия", пораждането на междинни или гранични науки е характерно за тези дисциплини. Както във всяка група от сродни дисциплини, така и те притежават съществените принципи на групата, но всяка от тях има за свой предмет изучаването на практическата дейност и специфичните особености на съответната социална система, нейната роля в обществения живот. Общите признаци на тази група обществени науки е,че разработваните от тях проблеми са насочени към същността, средствата и перспективите на документалната информация в най-широк смисъл на думата, нейната аналитико-синтетична обработка и съхраняване, средствата за бързото ѝ разпространение сред съответните потребители, общественото ѝ използване от науката и практиката.

Ето защо всяко изследване, всяка разработка в областта на тези науки е предназначено за усъвършенстването на практическата дейност, за да може тя от своя страна да участва в ускоряване процеса на познанието, в създаването на нови идеи и материални ресурси за благото на човека, за повишаване на културата, знанията и уменията на съвременните хора. По този начин косвено тези науки подпомагат развитието на обществото, дават своя принос в науката и практиката и за повишаването на тяхната ефективност. В това се състои и тяхната обществена роля.

Всяка от тези сродни обществени науки изучава своя предмет в неговия исторически, теоретичен, организационен и управленчески аспект и неговата социална роля. Всички те непременно разглеждат (при което и взаимно се допълват), всяка в своя светлина, проблемите на двата обекта: в широк смисъл книга (документ) и читател (потребител на информация в широк смисъл на думата). Те разработват теоретически, практическо-приложни и други проблеми, свързани с внедряването в практиката на извършените изследвания. През последните години тези науки влизат във все по-тесни взаимовръзки не само помежду си, но и с още редица други науки. Използват се постиженията и методите на психологията, педагогиката, естетиката, статистиката, математиката, икономиката, теорията на управлението, прогностиката, кибернетиката, лингвистиката, наукознанието и други дисциплини.

---

*С незначителни съкращения и редакционни поправки тук се помества уводната статия на Ан. Вълчева от сборника „25 години научноизследователска дейност на Народната библиотека „Кирил и Методий". 1954–1979 г.", с. 11–30(80). Тези проблеми са разгледани също в студията ѝ „Библиотекознанието и библиографската наука и тяхното състояние в България"(75).

[1] Вж. дискусията на страниците на съветското списание „Библиотекарь" от 1976 до 1978 г., монографиите на А. Барсук и О. Коршунов, на Ю. С. Зубов и др., колективния труд „Библиотековедческие исследования. Методология и методика" (1978 г.) и др., както и книгата на Дж. Х. Шира „Увод в библиотекознанието" (1976 г.) и др.

В редица страни тези обществени науки постигнаха широко развитие, като характерното за тях е много тясната им връзка с практиката. Необходимо е също да се отбележи, че те са сравнително млади научни дисциплини.

Библиотекознанието, библиографознанието, книгознанието, архивистиката, палеографията и други техни сродни научни дисциплини се изучават в голям брой средни и висши учебни заведения по света. Издават се около 500 периодични издания, посветени на тази тематика, в това число реферативни и библиографски указатели, както и внушителна по обем монографична литература. Проблемите на тези дисциплини се разглеждат на национални и на международни форуми, организирани от неправителствени организации към ЮНЕСКО (като IFLA, FID, ISO, MISSON и др.).

Разработването, организирането и координацията на теоретическата и практико-приложната дейност, свързана с тези науки, се провежда от специализирани центрове, като практиката е различна в отделните страни. В повечето случаи е съсредоточена в националните библиотеки, в учебни заведения, в професионални съюзи или в специално създадени за целта центрове.

В Съветския съюз Държавната библиотека „В. И. Ленин“ – Москва и Държавната публична библиотека „Салтиков-Щедрин“ – Ленинград, както и националните библиотеки на съветските републики са получили статут на научноизследователски институти. Националните библиотеки в останалите социалистически страни развиват тези научни дисциплини (или някои от тях), обикновено обвързани с научно-методичната си дейност. (Изключение прави ГДР, където са създадени два отделни центъра за масовите и научните библиотеки, разработващи проблемите на библиотекознанието в Zentralinstitut für Bibliothekswesen).

Британската библиотека и нейният филиал за междубиблиотечно книгозаемане (BNLL) имат в структурата си специализирани департаменти за научни проучвания.

Съвещанието на директорите на националните библиотеки в Лозана през 1976 г. (495) реши, че националните библиотеки трябва да развиват научноизследователска дейност.

Според сведенията за националните библиотеки в света, събрани от Държавната библиотека „В. И. Ленин“ и Всесъюзната държавна библиотека за чуждестранна литература, се вижда, че от наличните данни за 92 национални библиотеки в 66 страни 36 национални библиотеки в 17 страни са и центрове за научноизследователска дейност в областта на библиотекознанието, библиографията и книгознанието, а много други извършват научноизследователска дейност в една или друга степен.

В много страни се създават специални центрове, национални служби и групи за научни изследвания. Определена роля за координация и ръководство както на библиотечната и библиографската практика, така и на научноизследователската дейност в редица страни играят и националните библиотечни сдружения и националните комисии на ЮНЕСКО.[2]

Условия за организацията и управлението на научноизследователската дейност в съвременната национална библиотека. Основната задача на един научен център е да осигури такава организация и управление, в резултат на които да се получи максимален обем на научната продукция, нейната широка приложимост и висока ефективност. В съвременната национална библиотека съществуват редица обективни условия и предпоставки, гарантиращи успешното изпълнение на тази задача.

1. Преди всичко тя е многопланова институция, в която са застъпени (в по-малка или в по-голяма степен) всички дейности, свързани с библиотекознанието, библиографията, книгознанието, информатиката. Ето защо тези науки могат да се развиват в тясна връзка и взаимодействие, което е благоприятно условие за резултатна научна дейност. Известно е, че изолираното или ограниченото третиране на отделни проблеми дава отрицателно отражение върху качеството и ефективността на научния труд.

2. В нашето съвремие националната библиотека е задължена да разработва както собствените си проблеми, така и основните проблеми на библиотечно-библиографската информационна система в дадена страна. Тези задължения са особено актуални във връзка с автоматизацията.

---

[2] Тези сведения са посочени в статията на Ан. Вълчева „Библиотекознанието и библиографската наука...“(75).

3. От това произтича необходимостта да бъде координационно звено за научно-изследователската дейност на библиотеките и библиотечните учебни заведения, а също да съгласува тази дейност с информационни и архивни институти (по програмата НАТИС).

4. Като голяма и солидна институция националната библиотека има реална възможност да усъвършенства своята вътрешна структура и управление, за да оптимизира научния потенциал, да създава качествен състав от научни кадри, да създава условия за по-бързото им израстване. Да изгражда добра материално-техническа и експериментална база, да организира системна и целенасочена научна информация по проблемите на библиотекознанието, библиографознанието, книгознанието и информатиката.

5. Националната библиотека има дълбоки корени и здрави връзки с практиката. Най-богати възможности имат тези национални библиотеки, които изпълняват функциите и на научно-методични центрове, каквито са по-голямата част от националните библиотеки на социалистическите страни. Тези функции осигуряват непрекъсната двустранна връзка с всички библиотеки в страната и най-добро познаване на нуждите на читатели и потребители на информация. Тя дава възможност да бъдат включени по-голям брой библиотечни работници от другите библиотеки в експерименталната работа, която от своя страна съдейства за повишаване качеството на библиотечно-библиографското обслужване, за изграждането на бъдещи научни кадри. Двустранната връзка дава особено отражение върху тематиката на научните изследвания и е здраво свързана с най-важните въпроси на библиотечно-библиографското и информационно обслужване на населението.

6. Интернационалният характер на науката и глобализацията на информацията наложи необходимостта от оживени контакти, сътрудничество и координация между националните библиотеки – центрове за научноизследователска дейност. Те разработват както стратегически проблеми, така и поредица от прагматични въпроси, свързани с унифицирането на процесите, от които зависи ефективното функциониране на международната информационна система.

Като вземем под внимание общите постановки, нека проследим развитието след Втората световна война на българската национална библиотека като научен център по библиотекознание, библиография и архивистика.

Началните стъпки се правят още след първите следвоенни години.

Напълно разрушената от бомбардировките Библиотека се нуждае от цялостна добре обмислена програма за организацията на фондовете и каталозите, от съвременна научна класификация и правила за описание на различните видове библиотечни материали, както и от други нормативни документи. Основополагащи разработки са необходими не само за каталожната практика, но и във връзка с текущото и ретроспективното издаване на „Български книгопис“ – текущата национална библиография.

Предстои да се изработи концепция за характера, задачите и функциите на Народната библиотека при новите условия на социалистическа България, да се определи профилът ѝ при комплектуването на чуждестранна литература, политиката на читателското обслужване и други нетърпящи отлагане проблеми.

Успоредно с трудностите на собствената си организация и устройство, Народната библиотека е натоварена с нова отговорна задача. Комитетът за културата ѝ възлага методически функции по отношение на библиотеките в страната. Предстои да се преодолее тяхната изостаналост, да се започнат проучвания и разработки на редица актуални проблеми, да се извърши огромна по мащаби, разнообразна по форми и методи научно-методическа дейност за създаване на съвременна библиотечна система, годна да осигури библиотечно обслужване на съвременно ниво.[3]

Преди Народната библиотека да бъде призната за научен институт, в нея се подготвят първите документални издания на архивните отдели, пристъпва се към описи на ръкописни колекции.

През 1952 г. се подготвя и се предава за печат първият том на Известията на Народната библиотека. В предговора се поставя въпросът за бъдещето на Библиотеката като научен институт: *За първи път в историята на нашето библиотечно дело, пред НБ се поставя*

[3] Вж. раздел „Библиотека за библиотеките“.

задачата тя да се превърне в самостоятелно научно учреждение, което дейно да участвува в научната разработка на въпросите от теорията и практиката на библиотечното дело и библиографията; да съдейства чрез изследователски приноси, периодични издания и документални публикации за бъдещото развитие на науката и културата в страната.

С оптимизъм се подготвя и първият „План за научната работа на сътрудниците за 1953 г."

Въпреки че още няма статут на научен институт, в препоръките на Комитета за култура от март 1953 г. се поставя задачата – Народната библиотека да организира научна сесия, посветена на бъдещето развитие на библиотечно дело в страната.

През февруари 1953 г. Министерският съвет публикува „Правилник за научноизследователските институти при ведомствата". Директорът на НБ подготвя обстойно изложение през септември 1953 г.,[4] с което обосновава, че НБ трябва да бъде призната за ведомствен научен институт, защото фактически тя извършва научна и издателска дейност в духа на Постановлението. В изложението на Г. Михайлов се посочва, че *Библиотеката изследва, обработва и издава описи на български, турски, арабски, гръцки и други ръкописи, архивни документи и старопечатни книги, което представлява съществен принос за развитието на архивистиката, палеографията и историческата наука.*

Изложението включва и друг широк кръг от задачи, извършвани от НБ извън преките ѝ библиотечни рутинни функции: *разработва въпроси от теорията и практиката на библиотечното дело; издава научни библиографии...; изготвя, превежда и редактира библиотечни помагала и трудове по библиотечно дело...; ръководи и насочва теоретически и практически други библиотеки в страната, за което разработва и обобщава своя опит, опита на библиотеките в СССР и в други страни.*

За подготовката и повишаване на научната квалификация на сътрудниците си, Библиотеката провежда обучение и преквалифициране на библиотечни работници, като организира курсове и срещи за усъвършенстване на библиотекари от научните библиотеки, организира библиотечен стаж и ръководи практикума на студенти по библиотечно дело.

Тези задължения са станали ежедневна практика в Библиотеката и са намерили отражение в правилниците ѝ.

По-нататък се изтъква, че Библиотеката работи по план за научната и издателска дейност, който се одобрява от Комитета за култура.

Министерството на културата подкрепя справедливото искане на Народната библиотека да бъде регламентирана нейната научна и издателска дейност. С постановление на Министерския съвет от 22 януари 1954 г. Народната библиотека е призната за ведомствен научен институт по библиотекознание, библиография и книгознание, като ѝ се придава за научно ръководство група от научни сътрудници от библиотеката на Софийския университет. За ведомствени научни институти са признати също Библиотеката на БАН и Българския библиографски институт.

Признаването на Народната библиотека за научен институт е свързано с неприятна дискусия.

През 1955 г., по повод подготвяното проектопостановление на Министерския съвет за библиотечното и библиографското дело в НРБ, Тодор Боров обстойно изяснява пред министъра на културата своето становище,[5] че библиотеките не бива да се занимават с научна дейност. В изложението пише: *Вековният опит на големите библиотеки ни учи, че добрите учени са обикновено лоши библиотекари. Научната библиотека трябва да бъде изградена преди всичко като помощен институт за външните научни работници, да създаде обстановка и оръдия, които да улесняват, да рационализират, да подпомагат научната работа във всички области, а не да произвежда собствена научна продукция.* Изяснявайки, че извършваните в една научна библиотека процеси са по същество не по-малко важни от научната работа, Т. Боров предлага висококвалифицираните библиотекари и библиографи в НБ и ББИ да получават същите възнаграждения, каквито получават съответните научни работници при БАН, но да не се признават научните библиотеки за научноизследователски институти „каквито те не са и не бива да бъдат". И по-нататък: *Ограничените нужди, каквито имаме ние в България да*

[4] арх. ед. 992, л. 36–50.
[5] арх. ед. 1314, л. 18–22.

развиваме „библиотечната наука", могат да бъдат задоволени напълно от катедрата по библиотекознание и библиография при Софийски университет, а след туй като обобщаваме опита на практиката – от Научно-методичния кабинет при НБ (служебно), а от добрите библиотекари от големите библиотеки (предимно извънслужебно)... Същевременно Т. Боров признава, че научноизследователска дейност по същество може да се извършва в специалните отдели на НБ: архивен, за старопечатни и редки книги, ориенталски (работещи в областта на историята, архивистиката, ориенталистиката) и то с известна уговорка – *работата на сътрудниците не трябва да прераства изцяло в научноизследователска, защото това ще доведе до желание да се монополизират събраните в тях (отделите) съкровища за собствено оползотворяване, вместо да се подготвят за използуване от външни научни работници*.

Това гледище на Т. Боров е интересно. В началото на 50-те години се водят дискусии за мястото и ролята на библиотекознанието, библиографията и архивистиката и в други страни. В нашата страна обаче вече е издадено Постановление № 13 от 23 януари 1954 г., с което НБ се признава за научноизследователски институт. Оспорването на правителственото решение след една година е компрометиращо за професията, още повече че е извоювано с много усилия от страна на директора на националната библиотека.

Г. Михайлов е принуден аргументирано да оборва изложението на Т. Боров, който застъпва становището, че само ръководената от него катедра по библиотекознание и библиография трябва да върши научноизследователска дейност. Директорът на НБ оборва това становище в контраизложение от април 1955 г.[6]

В изложението си от 13 април 1955 година др. Тодор Боров, под благовидния предлог, че е загрижен за успешното развитие на българското библиотечно дело, отново се мъчи да прокара известното вече на всички ни становище, че трите големи научни библиотеки у нас не могат да бъдат научни институти в областта на библиотекознанието, библиографията и книгознанието.

Излишно е наново да се връщаме на този въпрос, който вече е изяснен и по който БАН, Министерството на културата и Министерският съвет си казаха своята дума.

Но Георги Михайлов все пак е принуден да повтори аргументите си от предишното изложение (с което обосновава правото на НБ да бъде ведомствен научен институт), като допълнително се позовава на неоспоримо през 50-те години доказателство – съветския опит.

Но др. Боров прекрасно знае какво развитие има този въпрос от 1946 година насам в СССР и как е той решен. Но по това той също така умишлено мълчи и продължава да отстоява своите лични, при това погрешни възгледи.

За да приключим с този въпрос, даваме тук само следните цитати от най-новата документация именно по въпроса, по който др. Боров е посветил цялото си „мнение", като е игнорирал при това всички останали въпроси и особено основните въпроси на библиотечното и библиографското дело в НР България, които са предмет и съдържание на изработваното сега проектопостановление за библиотечното и библиографското дело в България.

Параграф 1 от Устава на Ленинската библиотека от 1952 година гласи: „Държавната библиотека на СССР „В. И. Ленин" е централна държавна библиотека на СССР, държавно хранилище на печатните произведения на народите на СССР, на чуждестранна литература, на ръкописни книги и материали, научноизследователско учреждение в областта на библиотекознанието, библиографията и историята на книгата (книгознанието)".

А в параграф 13 от същия устав е посочено „има правата на републиканско научноизследователско учреждение.

Г. Михайлов, който е влиятелен народен представител, успява да отстои нормативния акт, с който през 1954 г. се регламентира правото на Народната библиотека като ведомствен научен институт. В полемиката той има пълната подкрепа на Комитета за култура, респективно отдел „Библиотечно дело", който има само трима щатни сътрудници. Завеждащ отдела Цветана Матеева, човек с широка обща и професионална култура, има модерни виждания за стила и методите на ръководство. Счита, че съвременната организация на библиотечното дело се нуждае

[6] арх. ед. 1314, л. 11–16.

не от административно-бюрократично декретиране, а от сериозни предварителни проучвания, анализ и синтез на наличните ресурси и на реалните нужди, проучване на чуждестранния опит и адаптиране на най-доброто към нашите условия. Комитетът за култура взема управленчески решения въз основа на сериозни предварителни проучвания и научно обосновани предложения, подготвени от библиотечни специалисти, чиято „лаборатория“ е Народната библиотека. След обсъждането им от широк кръг библиотечни работници, колективно се приемат решения, които вече са програма за изпълнение.

Комитетът за култура е активната страна, предлагаща за разработка актуални теми, крайно необходими за съответния етап от библиотечното строителство в нашата страна. Плановете за научната и издателската работа на НБ се утвърждават също от Комитета за култура. Към отдел „Библиотечно дело“ е създадена Междуведомствена координационна комисия за съгласуване на научната и издателската дейност на библиотеките в страната. Това обяснява актуалността на темите по библиотекознание, разработвани в НБКМ.

В доклада на Георги Михайлов от 1955 г. също се констатира: И*зобщо с целокупната си дейност, особено с редакционно-издателската си дейност и научно-методичната работа на своя малък Методичен отдел и на другите научни библиотечни отдели, НБ през изтеклите три години, и особено от 1954 г. насам, се превърна в солидна база на Министерство на културата за методическо ръководство на библиотечното дело в страната*“. По-нататък в доклада се отчита: „*Разшири се и продължава да се разширява научно-методичната, научноизследователската, редакционно издателската и учебно-квалификационната дейност на Библиотеката... При това нейните издания и целокупната ѝ дейност правилно са насочени към: а) изследване и пропагандиране на книжовните фондове и специалните ѝ сбирки; б) разработване проблемите на библиотекознанието, библиографията и книгознанието и в) обобщаване и пропагандиране опита на Народната библиотека и на другите челни наши библиотеки, опита на съветските библиотеки и на библиотечното дело в други страни.*

Актуалните проблеми на библиотечното дело се обсъждат на национални съвещания и други форуми, на които се приемат решения и се пристъпва към реализирането им.

Нормативни документи, регламентиращи научната дейност. За нормалното функциониране на научната и издателската дейност на НБ се създава добра база от нормативни и поднормативни документи.

Признаването на Народната библиотека за ведомствен научен институт (с Постановление на МС от 1954 г.) намира отражение в новата „Наредба за устройството и работата на Държавната библиотека „Васил Коларов“ от 1953 г.[7]

Наредбата предвижда разработването на следната тематика: библиотечната политика и организацията на библиотечното дело; проблемите, свързани с ръководенето на четенето; пропаганда на книгата и нейното използване; проблемите на комплектуването, организацията, опазването, каталогизирането и класификацията на библиотечните фондове; архивистиката, ориенталистиката и книгознанието; подготвянето на препоръчителни и специални библиографии (през този период регистрационната национална библиография е дадена на Българския библиографски институт). Предвижда се НБ *да подготвя и издава научни и научно-популярни издания и документални публикации, да изучава и популяризира постиженията на библиотечното дело в други страни; да съдейства за системното повишаване на професионално-производствената и научната квалификация на библиотечните работници*.

През 1960 г. правилникът за научната и издателската дейност на Народната библиотека е прередактиран. Съобразен е с новия правилник на ведомствените научни институти от 17 юни 1960 г.

След сливането на Българския библиографски институт с НБКМ групата научни сътрудници на ББИ и проблематиката на регистрационната и специалната библиография преминават към Библиотеката.

---

[7] Временно наименование на Народната библиотека.

С Постановление № 2 на МС от 20 януари 1970 г. на НБКМ се възлага да координира и ръководи методически цялата библиотечна система, вкл. научноизследователската дейност.[8]

Функциите на НБ като научен институт се потвърждават и от Постановление № 8 от 15 март 1973 г. „За изграждане на национална система за научна и техническа информация“(259). Според този нормативен акт НБ е един от националните информационни органи и координира своята научна дейност със съответните институти по информатика. Държавният комитет за наука и технически прогрес разрешава на централните отраслови библиотеки по техника, медицина и селско стопанство да имат в щата си научни сътрудници, които да се ръководят функционално от Народната библиотека.

В духа на Постановление № 2 се подготвят поднормативни документи: „Наредба за задачите и устройството на НБКМ“ (1970), одобрена от председателя на Комитета за култура. Съгласно тази наредба НБ е републикански научноизследователски институт по библиотекознание, библиография и архивистика.

Утвърждават се и „Основни правила за функционирането на НБКМ и централните научни библиотеки като обща библиотечна организационна единица“.

Въз основа на тези нормативни документи към НБ се създава Специализирана координационна комисия по научноизследователската и издателската дейност, която става приемник и продължител на работещата от 1959 г. координационна комисия при Комитета за културата. Въз основа на Постановление № 2 НБКМ обединява в обща научна организационна единица всички останали научни сили в страната – към библиотеките на БАН и СУ, към Катедрата по библиотекознание при СУ, както и към ДБИ.

През 1974 г. председателят на Комитета за наука, технически прогрес и висше образование и председателят на Комитета за изкуство и култура утвърждават специален „Правилник за организацията на научноизследователската дейност на Народната библиотека „Кирил и Методий“. С този поднормативен документ НБ получава статут на научен институт, каквито имат институтите на БАН.

Правилникът регламентира цялостната организация на научната дейност по библиотекознание, библиография, книгознание и архивистика в страната.[9]

На НБ се възлага функционалното ръководство на научните сътрудници в специалните научни и в окръжните библиотеки. Това дава възможност за по-добра координация, концентрация и специализация на научните разработки. НБ получава право да провежда конкурси за научни сътрудници втора степен и да подготвя аспиранти. В това отношение Библиотеката се ръководи от Закона за правилниците за научните степени и звена.[10]

През 1976 г. по решение на Комитета за култура към НБКМ се създава Археографска комисия, чиято задача е издирването, научното описание и публикуването на български ръкописни паметници, съхранявани у нас и в чужбина.

През 1978 г. Висшата атестационна комисия при Министерския съвет определя Народната библиотека за единствения у нас специализиран научноизследователски институт по проблемите на библиотекознанието, библиографията, книгознанието и архивистиката.

Като централен научен институт за цялата страна Народната библиотека разработва: общотеоретичните проблеми (методология и история на библиотечното дело и библиографията); проблемите на организацията на библиотечното дело, на библиографията и на библиотечно-библиографското обслужване на населението; общите методологични проблеми на работата с книгата и ръководството на четенето; проблемите на текущата и ретроспективната национална библиография, на отделни отрасли на специалната и на препоръчителната библиография; научната организация на труда в управлението и в отделните библиотечни дейности, както и научната организация на труда в областта на научноизследователската дейност; икономика на библиотечно-библиографската дейност и на научния труд; стандартизация на библиотечните и библиографските процеси – класификационни схеми, стандарти, правила, методични

[8] Повече по въпроса вж. раздел „Библиотека за библиотеките“.
[9] Вж. раздел „Служебен“; Правилник за организацията на научноизследователската дейност на НБКМ.
[10] *ДВ*, № 36, 9 май 1972; № 63, 11 авг. 1972; № 28, 7 апр. 1972.

ръководства, учебници и др.; подработка на модели, прогнози, перспективни планове; проблемите за подготовката и квалификацията на библиотечните кадри; проблемите на съхраняването и реставрирането на книжните фондове и архивните материали; проблемите на библиотекознанието и библиографията в чужбина.

Както е видно от хронологичния преглед на документите, които утвърждават Народната библиотека като научен институт, държавата ѝ гласува все по-голямо доверие, възлагайки ѝ отговорни задачи на национално ниво чрез солидна нормативна база.

Ясно е също, че научноизследователската работа на НБ е с широк тематичен обхват. Така постепенно израсна един уникален научен институт, работещ в областта на няколко сродни отрасли на научното знание, със задачи за тяхното насочване и координиране. Институтът изпълнява своите функции в съчетание с всички свои отговорни практически задачи на една национална библиотека. Допълнителната научноизследователската дейност на НБ се превърна в една от основните ѝ функции.

Организация и управление на научната дейност. НБ постигна значителни успехи в усъвършенстване на трите компоненти осигуряващи нормалното функциониране и развитие на научната дейност: кадри, материално-техническа база, а също организация и управление на тази дейност.

Числеността състав на **научните сътрудници в НБ** не е голям, но осигурява добро покритие на основните проблеми.

През 1954 г., когато НБ е призната за ведомствен научен институт, в състава на Библиотеката се формира група от 15 научни сътрудници. Двадесет и пет години по-късно в щата ѝ се числят 34 научни сътрудници (от които 9 старши). Те са разпределени почти равномерно в трите научни секции. Средногодишният състав на секцията по библиотекознание не надхвърля 12 научни сътрудници, от които 3–4-ма са от други библиотеки. Научната секция по библиография има 14 научни сътрудници, от които 4-ма са от други библиотеки. Приблизително със същия потенциал разполага и научната секция по архивистика, ориенталистика, палеография. Общо, заедно с редовните и задочни аспиранти, научният потенциал е 50–54 сътрудници за цялата страна.

Необходимо е да се изясни, че тези хора не са кабинетни учени, а най-добрите професионалисти на Библиотеката, непосредствено заети с производствени дейности. Част от тях същевременно заемат отговорни ръководни длъжности в НБ. Научните сътрудници не утежняват щата и бюджета на библиотеката, а утежняват единствено себе си. Защото наред с производствената работа, за която отговарят, се натоварват допълнително с научни разработки, необходими за самата НБ или за библиотечното дело в страната. Тези разработки са планови, очакват се, свързани са с определени срокове, за чието изпълнение се следи.

През 50-те години, когато НБ прави първите си стъпки като научен институт, научните ѝ кадри се изграждат чрез натрупване на собствен практически опит и по пътя на самообразованието.

През 1971 г. Народната библиотека получава право да подготвя младите научни кадри чрез редовна и задочна аспирантура. Още през първите две години Библиотеката има двама редовни и двама задочни аспиранти. Тъй като у нас няма достатъчно добре подготвени ръководители, няколко аспирантури за български библиотечни работници се откриват в Москва и Ленинград.

Пренатоварването на старшите научни сътрудници се превръща в трудноразрешим проблем, който се обсъжда от Дирекционния и от Научния съвет на НБ. Отправя се молба до Комитета за култура да се отпуснат щатни бройки като технически помощници на онези старши научни сътрудници, които са натоварени едновременно с отговорни длъжности. В изложението се казва: *В противен случай ще се затормози не само научната работа на Народната библиотека, но и на останалите библиотеки, тъй като няма да им се осигури навременно квалифицирано научно ръководство. Трябва да се има предвид, че Народната библиотека е единственият научен институт, в който научните сътрудници нямат никакви технически помощници в научната си работа. Те извършват сами всички процеси в научноизследователската дейност, включително и техническите, а също през по-голямата част от времето са натоварени с производствени задачи като административни ръководители в Народната библиотека и като активни участници в междуведомствената координационна дейност.*

Част от научните кадри нямат необходимите условия за работа в наличните

помещения, което има отрицателно влияние върху срочното изпълнение на научните планове. Исканият помощен технически персонал не се отпуска.

Конкурсите за научни сътрудници, проведени в НБ, са обективни, с високи изисквания. Самата система за атестиране и преминаване в по-висока степен (при младшите научни сътрудници – три степени, а при старшите – две) стимулира и мобилизира.

Въпреки усилията на научния секретар и на научното ръководство, организацията и методологията на научната работа в НБ страда от редица слабости, характерни за една сравнително млада наука.

Все още в областта на библиотекознанието и библиографската наука недостатъчно или почти никак не се прави критична оценка на методите на управление, на начините на ръководство и организация на научноизследователския процес. В нашата научна област малцина от ръководните кадри имат необходимите качества и познания по тези проблеми на науката. Не са овладени проблемите на наукознанието и специално тези на икономиката и на организацията на работата в научния институт.

Но въпреки посочените затруднения и слабости, от дистанцията на времето може да се констатира, че съчетаването на функциите на научен работник и на непосредствен участник в производствените процеси не е недостатък, а постижение. Благодарение на това не се допусна създаването на научни работници, откъснати от практиката.

От съществено значение за израстването на научните сътрудници, за тяхното методологическо обогатяване и за съвременното звучене на разработваните от тях проблеми са тесните контакти между всички научни работници от НБ от различните дисциплини, както и установените по-непосредствени контакти с научни сътрудници от други институти и специалности.

По-голямата част от научните сътрудници на Народната библиотека участват с доклади и изказвания в десетки научни сесии и международни симпозиуми. Трима научни сътрудници в продължение на почти десет години са активни членове на ръководни органи на Международната федерация на библиотечните сдружения. Не е малък броят на научните сътрудници, които сътрудничат в научни колективи за разработването на теми на други научни институти. Дейно е участието им като членове на научни съвети на други научни институти, на ръководни органи на културата, на ръководни обществени органи, в обществения живот на Народната библиотека. По-голяма част от тях са членове на Съюза на научните работници и на научни дружества от други специалности.

През 25-годишното развитие научноизследователската работа в Народната библиотека успя да създаде добра материално-техническа база, отговаряща на условията и на нуждите ѝ. С разбиране от страна на Комитета за култура ритмично бяха отпускани необходимите финансови средства. Богатата техническа база на Народната библиотека за издателска дейност осигуряваше навременното публикуване на научната продукция – един съществен въпрос, гарантиращ нейното бързо придвижване до потребителя, въпрос, който за много други институти и национални библиотеки не е разрешен и става една от главните пречки за икономическата ефективност на научния труд. Научните сътрудници като ползватели на фондовете на Народната библиотека използват заедно с нейните читатели предоставената им съвременна размножителна техника за ксерокопиране и микрофилмиране на необходимите им материали.

Народната библиотека успешно разреши един от най-съществените проблеми за научните кадри – информационното им осигуряване. Тя притежава богата специализирана библиотека с максимален фонд от чуждестранни периодични издания, включително и всички реферативни издания в областта на нашите науки. Българските научни работници в тези науки са облагодетелствани и от редовно получаваните серии от информационни издания на Информационния център по културата при Държавната библиотека „В. И. Ленин“, както и анотираните картички за статии от чуждестранните списания, издавани от Държавната библиотека за чуждестранна литература в Москва. Освен това специализираната читалня при Научно-методичния център на Народната библиотека дава всеки месец информация на научните сътрудници в Библиотеката за новите монографични постъпления в областта на библиотекознанието, библиографознанието, книгознанието и информатиката. С текущо поддържан специализиран фонд от справочници и основни трудове разполагат и научните работници на Библиотеката в областта на архивистиката, палеографията и ориенталистиката.

В Народната библиотека системно бе създаван богат документален архив[11] за развитието на 25-годишната научна дейност, който е солидна изходна база за изследвания на нейната проблематика, на нейния научен потенциал във връзка с изготвянето на прогнози и дългосрочни програми, за вземане на управленчески решения.

Народната библиотека се отличава със сравнително високо равнище на организацията и качеството на управлението на научноизследователската работа. Създадена бе цяла система от органи за ръководене на научната дейност и за нейното планиране.

Съгласно Правилника за научноизследователските институти научната дейност се ръководи от колективен орган – Научен съвет, – състоящ се от хабилитирани сътрудници на Библиотеката и от видни представители на Българската академия на науките, на Софийския университет, както и старши научни сътрудници от библиотеките, чиято дейност се координира и ръководи от НБ.

Основни организационни звена, в които се съсредоточава научноизследователската дейност са трите научни секции към Научния съвет: по библиотекознание, по библиография и по книгознание, архивистика, ориенталистика, палеография и консервация на хартията. В тях участват всички научни сътрудници на НБ и на другите библиотеки в страната, имащи в състава си научни сътрудници. В научните секции се съсредоточават всички въпроси, свързани с планирането и отчитането на темите, тяхното предварително обсъждане и оценяване. Научните секции не съвпадат с административната структура на Библиотеката. Членовете им работят в различни нейни звена. Обединява ги тематиката на съответната научна секция, т.е. възприет е функционален принцип – групиране на научните сътрудници по сходство на научната дейност. Обикновено научните секции работят съвместно с националните междуведомствени комисии, които унифицират библиотечно-библиографските дейности в страната. Научните сътрудници са членове не само на комисиите на национално ниво, но често и на международните комисии към ИФЛА.

Безотказно, в продължение на 25 години, действа системата на текущо планиране (ежегодно), а в продължение на 20 години (след създаването на Координационната комисия за научноизследователската работа през 1959 г.) системата на перспективно планиране не само на тематиката на Народната библиотека, но и на всички научни библиотеки.

В научните секции на Народната библиотека и в нейния Научен съвет се обсъждат и приемат годишните ѝ планове и отчети. Съставените досега четири петгодишни перспективни плана са обсъждани също и от Директорския съвет на големите научни библиотеки и Съвета на директорите на окръжните библиотеки. Перспективните проектопланове предварително са изпращани за обсъждане (от колективите на научните библиотеки и институтите за подготовка на библиотечни кадри). В Комитета за култура плановете са изпращани както в предварителния вариант за мнение, така и в окончателния им вариант за утвърждаване. Всички перспективни планове са изпращани чрез Координационната комисия на БАН, а след това чрез Института по култура при Комитета за култура до Координационната комисия към Държавния комитет за наука и технически прогрес, а също и в чужбина до научно-методичните центрове и националните библиотеки на социалистическите страни.

Научните методи на планиране, както и оперативният критичен анализ на проектоплановете допринасят за обединяване усилията на НБКМ и големите научни библиотеки, за премахване на дублирането, за постепенно преодоляване на дребнотемието и разпиляване на силите, за насочване към най-необходимата за разработване тематика.

Методиката при съставянето на плановете бележи непрекъснато подобряване и демократизиране, допринася за прилагане на обществено-държавното начало, за решаването на основните проблеми за всеки определен период на библиотечното строителство в страната ни.

Основни направления на научните и научно-приложните проучвания на НБКМ през разглеждания период са свързани с нуждите на нашия обществен живот, конкретизирани със специфичната тематика, която изследват библиотекознанието, библиографознанието, архивистиката и останалите сродни научни дисциплини.

Във връзка със стогодишния юбилей на НБ и 25 години от признаването ѝ за научен

---

[11] Материали за научната дейност са запазени в ЦДА фонд 1137 на НБ, арх. ед. 3, 8, 20, 22, 25–29, 30–53, 56–60, 82–84.

институт бе организирана научна сесия, посветена на резултатите от научноизследователската ѝ дейност. Ръководителите на научните секции изнасят доклади, в които правят анализ и оценка на постиженията в областта на библиотекознанието, на библиографията и на научната дейност в Ръкописно-документалния сектор. Докладите и разискванията са поместени в изданието „25 години научноизследователска дейност. 1954–1979 г.“(103).

В областта на **библиотекознанието** през разглеждания период в центъра на вниманието са били проблемите, свързани със създаването на цялостна, икономична, ефективна библиотечна система и нейното научно управление. За целта се разработват прогнози, нормативни и поднормативни документи.

Във връзка с тази централна задача се разработват постановките за мястото и задачите на основните библиотеки в единната библиотечна система: на националната библиотека, на окръжните и на всички основни типове библиотеки (училищни, профсъюзни, вузовски и т.н.).

Проучванията са свързани и с главните компоненти на системата.

Основно място заема проблематиката, свързана със създаването на общонационален книжовен фонд. Разрешаването на тази сложна за всяка държава задача се търси в две направления – създаването на необходимия минимум от чуждестранна литература и документация като условие за просперитета на нашето общество, а също се разработва въпросът за добре организирани и правилно разпределени книжовни фондове от новоиздадена българска литература за повишаване културата на хората в цялата страна.

Рационалната организация на книжовните фондове чрез унифицирането на библиотечно-библиографските процеси е другият основен компонент на ЕБС. Във връзка с това НБКМ подготвя научно-практически помагала – единни правила, класификационни схеми, методики, стандарти и пр., които внасят единство в системата и я подготвят за предстоящата автоматизация.

Чрез социологическите проучвания на различни категории читатели се получава информация за реалните нужди на потребителите на системата и съответно се разработва проблематиката за по-добро информационно обслужване на обществото.

В резултат на тези и на редица други разработки, в кратки срокове бе изградена добре организирана библиотечна система, която нареди България всред страните с висока култура на библиотечното обслужване.

През 70-те години, във връзка с идеята за глобализация на световната информация, ЮНЕСКО и ИФЛА поставят редица изисквания за унифицирането на основните библиотечно-библиографски процеси във всяка отделна страна. Съобразно с международните изисквания за сътрудничество част от разработките в библиотекознанието ни са свързани с новите постановки.

По-обстойно научната и научно-приложната дейност по библиотекознание е разгледана в раздела „Библиотека за библиотеките“.

В областта на **библиографознанието и библиографията** НБ изпълни основното си научно задължение като национална библиотека – библиографската регистрация на новоиздаваната българска литература се превърна в цялостна информационна система, включваща с впечатляваща прецизност, пълнота на обхвата и бързина за всички видове новопубликувани документи. Във връзка с тази основна задача бяха направени научни разработки, отнасящи се до типологията на документите, терминологията, подбора, стандартизацията и други проблеми, които трасираха пътя на българската текуща национална библиография и я наредиха сред най-добрите в света. НБКМ стана активен и ценен партньор в международното библиографско-информационно сътрудничество.

Към най-значителните научни постижения през разглеждания период трябва да бъдат упоменати многотомните библиографски репертоари, обхващащи цялата българска книжнина. НБ продължи в това отношение делото на ББИ, включително теоретичните разработки, трасиращи научната организация на библиографския труд.

НБ продължи делото на акад. Н. Михов. Съвместно със съветски библиографи бяха подготвени ретроспективни библиографски трудове, обхващащи литературата за България в руския и съветския печат. През разглеждания период се осъществи също текущата и ретроспективната библиографска регистрация на Булгарика – допълнение към текущата и ретроспективната национална библиография.

Успоредно с тези значителни библиографски програми, в НБКМ бяха подготвени голям брой научно-спомагателни библиографии, свързани с обществено-политическия живот на България, както

и биобиблиографии, посветени на наши писатели и общественици. А чрез стотици препоръчителни библиографии, посветени на актуални теми, НБ съдействаше за естетическо възпитание и ориентировка на читателите в масовите библиотеки.

По-подробно за теоретическите проучвания в областта на библиографията, както и за подготовката на различните видове библиографии виж в раздела „Национален библиографски център".

В областта на **книгознанието, архивистиката, палеографията и ориенталистиката** стратегическото направление на научната проблематика бе насочено към улеснение на научните работници и специалистите при използване на автентичните първоизвори в НБ за написването многотомната история на България и други научни трудове, за краеведческите издирвания и др. На пръв план бяха поставени проблемите за научната обработка и разкриване съдържанието на ръкописно-документалните богатства на НБ чрез описи, обзори и важни за науката документални сборници, придружени с коментар. Пристъпи се към разширяване на дейността чрез издирване и описване на намиращи се в чужбина документални материали за България. За целта към НБКМ бе създадена Археографска комисия, обединяваща усилията на български учени от други институти у нас и в чужбина. Въз основа на дългосрочна програма започна подготовката на сводни научни описи на ръкописи, както и публикуването на особено ценни старинни български ръкописни паметници. Обединиха се усилията за изследвания в помощ на славистиката и българистиката.

НБ бе пионер при разработването на проблемите, свързани със съхраняването и реставрацията на писмени документи с цел опазване книжовното наследство на Библиотеката и оказване на научно-методична помощ на други институти и библиотеки в страната.

Повече за научната и научноприложната дейност на Ръкописно документалния сектор на НБКМ виж към съответния раздел.

* * *

Общото при разработките в трите основни направления (библиотекознание, библиография и книгознание), особено в началния период, е, че се опират на съветския опит. Високото равнище на съветската теоретична мисъл подпомага развитието на нашата теория и подготвянето на необходимите помагала. В продължение на четвърт век се създава тясно сътрудничество с големите съветски библиотеки чрез разработване на съвместни теми и издания, обмен на научни кадри, организиране на съвместни научни конференции, редовно сключване на двустранни договори за научно сътрудничество с Държавната библиотека „В. И. Ленин", Държавната публична библиотека „Салтиков-Щедрин", Държавната библиотека за чуждестранна литература, Института за научна информация в областта на обществените науки на Академия на науките в СССР.

По-късно, особено през 70-те години, научната дейност на НБ намира своя специфична тематика, тясно свързана с нуждите на нашето библиотечно строителство. Научната дейност е ангажирана с общонационални събития, отговаря на трайните нужди на българската наука и култура. Много от изданията на НБ са съществен принос за подготовката на честването, посветено на 1300-годишнината от основаването на българската държава.

Някои от научните ѝ разработки са свързани с революционните изменения в световните информационни процеси.

Част от научните изследвания получават положителна оценка в библиотечно-библиографския печат у нас и в чужбина, разглеждат се на международни форуми (съвета на директорите на националните библиотеки от социалистическата общност и на специализираните комисии към този съвет, както и провежданите от ИФЛА обсъждания).

Заслужават внимание и количествените показатели. Годишно в НБ са в процес на работа средно към 20–25 теми. Само в издадените през този период 20 тома Известия на НБКМ са отпечатани около 400 статии и около 100 рецензии.[12] В Известията участват и външни сътрудници,

[12] Съдържанието на Известията аналитично е представено в библиографския указател „100 години издателска дейност на НБКМ".

от които 30 са от чужбина (предимно от СССР, Румъния, Полша). Повече от една трета от публикациите в Известията на НБ са от периода 1970–1978 г.

Всяка година научните сътрудници на Библиотеката публикуват средно по 80–100 статии в други списания и научни сборници, издавани у нас и в чужбина. В сп. „Библиотекар“ са поместени стотици проблемни статии и рецензии от научните сътрудници на НБ.

От самостоятелните научни издания (с монографичен, обзорен и научно-методичен характер) през разглеждания период са издадени над 100 заглавия. Една трета от тях са в областта на библиотекознанието; в областта на библиографознанието са около 15 заглавия и около 45 – общи и научно-спомагателни библиографски указателя, много от които са многотомни; в областта на книгознанието са около 30 заглавия, по-голямата част от които са многотомни.

Съществено постижение на научноизследователската работа на Народната библиотека е използването на форми за внедряване на научните изследвания, в много случаи дори още в хода на подготовката или на експериментирането – ръководни, научно-методични и инструктивно-ръководни документи и помагала, документални сборници, описи, обзори и др.

Библиографски указател
100 години издателска дейност, София, 1978 г.

ИЗДАТЕЛСКА ДЕЙНОСТ

Издателската дейност на Народната библиотека е отразена в каталога, издаден по случай 100-годишния ѝ юбилей (316). Изрядно оформен, каталогът е образец за големите възможности на НБКМ като издателство. В обстойния предговор научният секретар проследява основните моменти от научната и издателската дейност на Библиотеката (82). Ясно се открояват два етапа.

В миналото, от основаването ѝ до 1944 г., Библиотеката не е успявала дори редовно да поддържа основното периодично издание – „Български книгопис“, (което бе заварено на Девети септември със 7-годишно закъснение). За близо седем десетилетия годишникът на Народната библиотека е издаден само пет пъти (1913 г., 1915 г., 1924 г., 1925 г., 1928 г.). През този период са подготвени само няколко отделни публикации: описите на проф. Беню Цонев за ръкописите, на проф. В. Погорелов за старопечатните книги, описът на българските периодични издания до 1900 г. и историята на Народната библиотека от Велико Йорданов.

Несравнима с миналото е издателската дейност на НБ след Втората световна война. Преди всичко Библиотеката става издател на 18 редовни периодични издания.

Периодични издания

От 1953 г. започва да излиза годишният научен орган на Библиотеката – „Известия на НБКМ“. До 1977 г., за 14 години, излизат от печат 14 тома, което говори за една утвърдена традиция. Известията отразяват постепенното развитие и укрепване на Народната библиотека като научен институт, разработващ проблемите на библиотекознанието, библиографията, книгознанието, архивистиката и османистиката.

От 1965 г. Известията излизат в две поредици: а) за приноси и научни съобщения по библиотекознание и библиография; б) за изследвания по книгознание, архивистика, ориенталистика. Юбилейният каталог „100 години издателска дейност на Народна библиотека „Кирил и Методий“ помества аналитично съдържанието на 14-те тома на Известията.

През 1954 г. НБ поставя началото на първото библиотечно списание след Девети септември – „Библиотекар“. (През първите две години се издава като Бюлетин на Методическия отдел на НБ, за да оказва методическа помощ на масовите библиотеки.) От 1956 г. става орган на Комитета за култура и Народната библиотека. Издава се много редовно ежемесечно и се ползва с голяма популярност сред библиотечните среди.

Бюлетините на текущата национална библиография са 12 в 8 серии.[13] От нередовно издавания в миналото единствен „Библиографически бюлетин на книгите, списанията и вестниците, които са постъпили в Софийската народна библиотека“ – сега серията бюлетини образуват цялостна съвременна тристепенна информационна система. Благодарение на собствената печатница Народната библиотека осигурява редовното им отпечатване по строго определен график, с приоритет пред останалите издания на Библиотеката, за да се осигури основното изискване на текущата национална библиография – своевременност, бързина и всеобхватност. Предварително от набора на „Български книгопис“ ежеседмично се изпращат на библиотеките абонати централно отпечатани каталожни картички. Съвместно с Центъра за статистическа информация НБ издава „Статистически годишник за книгоиздаването в България“(313).

През 1956 г. започва издаването на анотиран бюлетин, предназначен за общообразователните библиотеки, който играе ролята на текущ препоръчителен библиографски указател – „Нови книги“(214). Издава се два пъти месечно. От набора на този бюлетин се разпращат по абонамент печатни анотирани каталожни картички, които насочват подбора при набавянето на новоизлезли книги, подходящи за малките читалищни, училищни и профсъюзни библиотеки и рационализират каталогизирането им.

Отпечатването и разпращането на милиони каталожни картички от набора на „Българска книгопис“ и на „Нови книги“ е трудоемка и главоболна работа за печатната база, но тя решава

[13] Вж. раздел „Център за национална библиография“.

централно каталогизацията в цялата страна, спестява труд на библиотечните работници, унифицира една от основните дейности на библиотечната система.

Наличната и новонабавената чуждестранна литература в страната също се отразява в подготвяни от НБ периодични издания. След изготвянето и публикуването на сводния каталог „Чужди периодични издания в по-големите научни библиотеки в България 1900–1958“ (разкриващ наличните чуждестранни списания в 135 научни библиотеки) в НБКМ редовно се подготвят и отпечатват двегодишни периодични допълнения за новопостъпилите „Чужди периодични издания в по-големите научни библиотеки“. От 1959 до 1977 г. са издадени 10 допълнителни сводни каталога, включващи общо 17 000 заглавия чуждестранни списания, набавени в 200 библиотеки (372).

От 1954 г. Народната библиотека заедно с Библиотеката при Софийския университет и Библиотеката на БАН започна да издава месечен библиографски бюлетин за новонабавената чуждестранна литература, предназначен за институти и предприятия, за научни работници и специалисти, и за научните библиотеки. Издава се в четири серии: а) Физико-математически и химически науки, техника и промишленост; б) Биологически науки и медицина; в) Селско стопанство; г) Обществени, филологически науки и изкуство. Въз основа на описанията в бюлетина в НБ се изгражда своден каталог на чуждестранната литература, постъпила в нашите библиотеки (60).

Месечният бюлетин „Новопостъпили чуждестранни официални издания 1975“ е предназначен предимно за правителствени учреждения.

Официален „Бюлетин за библиографските справки и картотеки, съставени в българските библиотеки и информационни органи“ се издава тримесечно, започва от 1959 г. с цел да се координира справочно-информационната дейност и да се избегне ненужното дублиране.

„Пътеводител по литературата в Народната библиотека Кирил и Методий“ започва да се публикува през 1966 г. и до 1974 г. са издадени 14 книжки по отделни отрасли на знанието. За съжаление поради преждевременната смърт на съставителя Хр. Тренков поредицата прекъсва, преди да бъдат обхванати всички отрасли на знанието (348).

Бюлетинът „Статистически данни за библиотеките в България“(313) се изготвя от Научно-методичния сектор на НБ ежегодно от 1966 г. Включените данни са съобразени със стандартите на ЮНЕСКО и с изискванията на Държавно статистическо управление. Разкрива многоаспектно дейността на всички видове библиотеки, подпомага проучването им у нас. Представя страната ни в международната библиотечна статистика.

Бюлетинът „Библиотекознание, библиография, книгознание и информация 1967–“(86), включва самостоятелни и пристатийни материали от нашия професионален печат.

Всички тези периодични и поредични издания на Народната библиотека се отпечатват в печатната ѝ база най-редовно, без пропуски, спазвайки през целия разглеждан период графика за публикуването им.

Библиографски репертоари за българската книжнина

През разглеждания период НБКМ извърши огромна по своя обем и полезна, с дълготрайно значение за българската култура дейност. В около 20 обемисти тома бяха подготвени ретроспективни библиографски репертоари, планомерно обхващащи цялата българска книжнина.

Такъв род издания струват много скъпо, защото са с малък тираж и технически трудни за изпълнение. Обаче те трябва да бъдат издадени, защото са отражение на духовното развитие на народа, рационализират бъдещите всестранни проучвания на научни работници и специалисти, спасяват от непрекъснато прелистване и похабяване националното книжовно наследство. Както ги определя Т. Боров, те са „визитната карта на един народ пред света“.

Тъй като полиграфическата база в Народната библиотека е скромна, а репертоарите на българската книжнина са издания с трайно значение и би трябвало да се оформени добре, Народната библиотека се стреми те да бъдат издавани в издателство „Наука и изкуство“, което получава държавни дотации за такъв род трудове.

Издателство „Наука и изкуство“ поема издаването на „Българска възрожденска книжнина“ и през 1957 и 1959 г. предоставя на нашата културна общественост прецизно отпечатаните и оформени два тома на аналитичната възрожденска библиография, снабдена с богат регистър от показалци.

Издателството се наема и с издаването на трите тома „Български периодичен печат. 1844–1944“. Започнат в Библиографския институт, този репертоар на периодичния печат се завършва в Народната библиотека. Трите тома се издават последователно през 1962, 1966 и 1969 г.

По-нататък обаче Издателството е принудено да се откаже от престижните, но губещи библиографски репертоари на Народната библиотека. Това налага печатната база на Библиотеката да поеме издаването на трите тома, обхващащи периодичния печат от по-ново време. Репертоарът „Български периодичен печат 1944–1969 г.“ се издава в НБ, като и трите тома излизат от печат през 1975 г. Тук трябва да отбележим и издаването на библиографията от втора потенция – „Библиография на българската библиография. 1944–1969 г.“

В Библиотеката се отпечатват и всички библиографии от поредицата „България в чуждестранната литература“, включваща издирената литература за 1917–1944, 1944–1953, 1953–1963 г.(51–53), както и „Дисертации, защитени в чужбина от българи. 1878–1968“(186).

Към серията „България в чуждестранната литература“ следва да бъдат отнесени ценните библиографски трудове, подготвени съвместно със съветски библиографи: „България в руския дореволюционен печат“(50), „Априлското въстание в руския периодичен печат“(169), „Советская печат о Болгарии 1917–1944“(415, 416) и др. Те също се отпечатват в полиграфическата база на Библиотеката.

Но във връзка с издаването на репертоара „Български книги 1878–1944“ ръководството на НБ среща големи затруднения. Тази монументална библиография, в чиято подготовка са вложени усилията на десетки библиографи в продължение на няколко десетилетия, трябва да получи и съответно полиграфическо оформление, което печатната база на Библиотеката не е в състояние да гарантира. Освен това многотомната библиография би нарушила графика на всички редовни периодични и други издания, отпечатвани в НБ. Очевидно е, че ведомствената печатница в Библиотеката няма нито капацитет, нито модерни полиграфически възможности за такъв род издание, а издателство „Наука и изкуство“ категорично отказва да го поеме. За първи път директорът на НБ се мъчи да намери спонсори в чужбина, обръщайки се към българина Любен Басмаджиев в Женева. Много и напразни усилия се изразходват за търсене на палеативни разрешения, като напр. издирване на наборна печатарска машина от рода на бъдещите компютри, доставяне на качествена хартия и други материали, които не са от компетенцията и по възможностите на Библиотеката. Наближава 100-годишния ѝ юбилей. В изготвената от НБ три години преди юбилея програма, одобрена от Комитета за култура и ЦК на БКП, е предвидено отпечатването на многотомното издание „Български книги“ за периода до 1944 г. Като член на юбилейния комитет е включен директорът на ДО „Българска книга“, за да осигури отпечатването. Но въпреки това издателство „Наука и изкуство“ отказва да го печата. Гордиевият възел е разсечен с един замах от директора на Полиграфическия комбинат „Димитър Благоев“ – Косьо Иванов. Големият българин и патриот разбра националното значение на Репертоара на българската книга и въпреки очевидните финансови и други затруднения поема отпечатването на многотомното издание в ръководения от него Полиграфически комбинат. До юбилея на НБКМ излизат от печат три обемисти, отлично оформени в полиграфическо отношение тома. Комбинатът довършва отпечатването и на останалата азбучна поредица в още три тома, въпреки неочакваната и преждевременна смърт на Косьо Иванов.

Със затруднения е съпроводено и издаването на описите на ръкописните сбирки на Народната библиотека, защото са свързани с намирането и използването на шрифтове, които не се прилагат в рутинната издателска работа.

Издателство „Наука и изкуство“ се наема с отпечатването на двата тома описи на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека (които издава през 1964 и 1971 г.), както и с опис на гръцките и чуждестранните ръкописи в Народна библиотека „Кирил и Методий“ (1973 г.) За двете издания се използват шрифтове от Светия синод. Същевременно издателство „Български художник“ приема издаването на албума „Украса на славянските ръкописи в България“, като успява да създаде много добре оформено издание.

НБ със свои сили издава „Опис на персийските ръкописи“ (222) и първия том от „Опис на арабските ръкописи“ (219). Те не са с изрядно полиграфическо оформление, но изпълняват основното си предназначение.

По-нататък печатната база на НБ поема отпечатването на почти всички **документално-изворови издания**, разкриващи фондовете на Ръкописно-документалния сектор. Издателство

„Наука и изкуство“ приема поредицата „Обзор на архивните фондове, колекции и единични постъпления, съхранявани в Български исторически архив“(217), но поради изложените по-горе причини, се отказва след първите два обзора.

НБ се справя много добре с издаването на обемистите тритомни описи на сбирката „Портрети и снимки в Народната библиотека Кирил и Методий“. Първият том излиза от печат през 1977 г.(223)

В Библиотеката се подготвят и отпечатват редица документални сборници, разкриващи тематично съдържанието на архивните фондове в Ръкописно-документалния сектор: „Васил Левски неговите сподвижници пред турския съд“ (188), „Опис на турски документи за църковно-националната борба на българския народ...“ (228), „Опис на турски документи за Русия, Полша и Чехия, запазени в Ориенталския отдел... (227), „Протоколи от съдебния процес срещу Атанас Узунов и други подсъдими...“ (279); „Възпоменателен сборник по случай стогодишнината от Априлското въстание в България“ в два тома (16а, 72а), „Възпоменателен сборник по случай стогодишнината от Освободителната руско-турска война“ (74) също в два тома. Първите томове на тези два сборника включват архивни документи, а вторите – библиография на български публикации, посветени на събитието за вековен период.

В полиграфическата база на Библиотеката се отпечатва и подготвения от съветски архивисти „Опис на документални източници за историята на руско-българските връзки през 50-те и 60-те години на XIX в, запазени в ръкописните фондове на Държавната библиотека „Салтиков-Щедрин“(381).

Наред с описите и обзорите, разкриващи цялостно сбирките на Ръкописно-документалния сектор, и документалните сборници, включващи тематично архивни документи от особен интерес за нашата история, НБ е принудена през 70-те години да започне фототипното издаване на най-често търсени от читателите възрожденски вестници. Целта е прагматична – да бъдат спасени от унищожение поради често използване от читателите на НБ стари вестници, както и да обогатят периодичната сбирка на окръжните и на други библиотеки. Преиздаването на най-често търсените вестници, редактирани от титаните на Българското възраждане, е общонационална патриотична задача, която обаче не е задължение на националната библиотека. На заседание на Дирекционния съвет директорът заявява: *Много често ние забравяме, че притежаваме една малка полиграфическа база, предназначена за отпечатване предимно на националните библиографии. Нашите издания са губещи, субсидирани от държавата... нужно е да се помисли какво сме в състояние да отпечатваме извън нашите периодичните издания... Отпечатването на старопечатните вестници да се помъчим да бъде прехвърлено на ДО „Българска книга“* (прот. № 4 от 25 април 1974 г.). И действително отпечатването им по-нататък се прехвърля в изд. „Наука и изкуство“.[14]

Но полиграфическата база продължава да се използва най-интензивно за многобройните задачи на НБ. Тук се отпечатват методики, помагала и ръководства за нуждите на библиотеките от библиотечната система. Така напр. от 1973 до 1978 г. НБ отпечатва 30 тома на Библиотечно-библиографската класификация, методики за класиране, правила за описание, сборник с нормативни документи и др.

В помощ на общообразователните библиотеки в НБ през този период са издадени 120 препоръчителни библиографии и много ценни научно-помощни библиографии, които са разгледани в раздела „Научна дейност в областта на библиографията“ и са регистрирани в каталога „100 години издателска дейност на НБКМ“(315).

* * *

Трябва да отбележим, че през разглеждания период издателската продукция на Народната библиотека впечатляващо нараства. През първите следвоенни години Библиотеката издава само двата бюлетина на текущата национална библиография. След признаването ѝ за ведомствен научен институт издаваните периодични издания са средногодишно 8 заглавия,

[14] Вж. раздел „Ръкописи и старопечатни книги“.

а самостоятелните издания – от 10 до 15. След обединяването на ББИ с НБ, издаваните периодични издания достигат 18 заглавия. Междувременно Библиотеката набира скорост като научен институт. Подготвя солидни библиографски трудове, описи и обзори, чрез които прави широко достояние ръкописно-документалните си богатства и цялата българска книжнина. А като научно-методичен център подготвя необходимите за библиотеките в страната издания.

Общо за периода 1948–1978 г. Народната библиотека е подготвила 471 самостоятелни издания, от които повече от половината (260 заглавия) са от последните 10 години. (вж. приложената таблица)

Издателската продукция на Библиотеката е следствие от разгърнатата ѝ дейност като съвременна модерна национална библиотека. Като национален библиографски център, като библиотека за библиотеките, като пазител на документално историческо наследство, като научноизследователски институт Народната библиотека подготвя и издава редица публикации. И обратно, многопосочните ѝ дейности не биха могли да се реализират, ако НБКМ не разполагаше със своя полиграфическа база, позволяваща без формалности да бъдат отпечатвани, както многобройните ѝ периодични издания, така и самостоятелните ѝ публикации.

Като се има предвид, че голяма част от библиотечните и библиографски издания са с ограничени тиражи и поради това обикновено са губещи, Народната библиотека не би могла да осъществява издаването им във външни издателства, ако не разполага със своя полиграфическа база. Комитетът за култура се отнася с разбиране и осигурява в щата на НБ печатари и книговезци, както и средства за доставяне на необходимите печатарски машини и съоръжения. Докато през първите следвоенни години Библиотеката не разполага дори с машинка за размножаване на каталожни картички (с нетърпение се очаква вносът на някакъв „мултиграф“, оказал се впоследствие неподходящ за нашите условия), то постепенно през 60-те години в НБ се създава **добре оборудвана печатна база**. Ръководството на НБ следи новостите в печатарската техника и прави опити за замяна на класическия набор.

Хронологична таблица на изданията по години*

Година	Период. из-я и сборници	Самостоят. издания	Година	Период. из-я и сборници	Самостоят. издания
1879–1944	3	14	1961	9	8
1945	2	–	1962	8	5
1946	2	–	1963	10	11
1947	2	–	1964	8	7
1948	2	–	1965	11	4
1949	2	–	1966	11	21
1950	2	–	1967	13	14
1951	2	1	1968	14	18
1952	4	2	1969	14	18
1953	5	7	1970	15	31
1954	6	13	1971	15	19
1955	7	10	1972	15	22
1956	7	19	1973	14	25
1957	8	13	1974	17	27
1958	8	18	1975	17	26
1959	9	14	1976	17	31
1960	8	12	1977	18	23
			1978	18	38
				Всичко 18	Всичко 471

*Периодичните издания и периодичните сборници са дадени в заглавия, а самостоятелните издания – в томове.

За да се рационализира и ускори предпечатната подготовка, през 1976 г. за фотоофсетовата база на НБ се доставят няколко пишещи машини IBM и Komposer, които са усъвършенствани благодарение на сменящите се глави с различни шрифтове. Те са предшественици на съвременната компютърна техника, използвана в следващите десетилетия.

Въвеждането на елфазолови плаки също ускорява печата във фотоофсета. Те се оказват много подходящи за бързо отпечатване на каталожни картички на латиница.

Доставят се и нови печатарски машини от ГДР и Чехословакия. За нуждите на НБ печатната база е напълно достатъчна.

През 1973 г. ръководството на НБ настоява пред Комитета за култура да признае издателската дейност на Библиотеката като ведомствена и изданията ѝ да бъдат включвани ежегодно в държавния тематичен план, подготвян от Комитета по печата.[14] От този момент издателската дейност на НБ се регламентира – включена е официално в списъка на ведомствата, имащи статут на ведомствени издателства. Основната цел на ведомствените издания не е търговската печалба, а реализиране на определени задачи в културната политика на страната. Признаването на НБКМ за ведомствено издателство ѝ осигурява планово снабдяване с хартия, картон за издаваните централно милиони каталожни картички и други материали, свързани с издателската ѝ дейност. На Библиотеката е разрешено да набира средства от продажбата на своите издания в извънбюджетна сметка. Това от своя страна я улеснява при закупуването на консумативни материали и назначаване при необходимост на допълнителен персонал в извънсписъчен състав на печатната база. Когато през 1954 г. в НБ се създават малка печатница и книговезница, численият им състав е нараснал многократно (26 в печатницата, 11 в книговезницата[15] и 18 в брошурата). Така се осигуряват реални предпоставки за пълноценна и широко разгъната издателска дейност. Печатната база на НБКМ се оценява като една от най-добрите ведомствени печатници в София. Създадена с финансовата подкрепа и проявеното разбиране от страна на ръководните държавни инстанции, тази ведомствена печатна база е предпоставка, за да може НБКМ да изпълнява многобройните си задължения спрямо библиотеките в страната. Макар и с конвенционални методи, библиотечната печатна база публикува регистрационната библиографска информация на България толкова редовно и бързо, че нарежда страната ни в това отношение на едно от водещите места в света. Осигурява на НБКМ възможността своевременно да публикува научните и научно-приложните си разработки, което е трудно разрешим проблем за много научни институти.

[15] арх. ед. 1012, л. 118–121.

[16] Книговезницата подвързва предимно ежегодно набавените в Библиотеката около 10 000 заглавия периодични издания.

СЛУЖЕБЕН РАЗДЕЛ

ПРОМЕНИ В НАИМЕНОВАНИЕТО НА БЪЛГАРСКАТА НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА

1. От основаването си до 1950 г. носи широко известното наименование Народна библиотека – София.

2. На 25 януари 1950 г. по предложение на новоназначения директор на НБ Г. Михайлов Добрев за увековечаване паметта на починалия министър председател Васил Коларов е преименувана в Държавна библиотека „Васил Коларов“ (арх. ед. 1045, л. 19 и арх. ед. 943, л. 157).

Замяната на народна с държавна е под влияние на съветската практика и е съвършено чужда за хубавата българска традиция, а свързването с името на Васил Коларов е неудачно, тъй като този човек няма нищо общо с Народната библиотека.

3. С указ на Президиума на Народното събрание № 428 от 1958 г. се поправя частично грешката като Държавна библиотека „В. Коларов“ се преименува в Народна библиотека „В. Коларов“. За съжаление името на В. Коларов остава.

4. През 1963 г. (7 септ.) с указ № 635 на Президиума на Народното събрание се преименува в Народна библиотека „Кирил и Методий“ – напълно подходящо и приемливо за всички в България.

През следващата година се поставя надпис с това наименование на фасадата на сградата.

ОСНОВНИ НОРМАТИВНИ ДОКУМЕНТИ ЗА БИБЛИОТЕЧНОТО ДЕЛО У НАС И ЗА НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА „КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

През разглеждания период са публикувани два документа за библиотечното дело в България, които са поместени изцяло.

Наредби и правилници за структурата и основните функции на Библиотеката са подготвяни многократно.

През 1953 г. е изработен първият следвоенен Правилник на Държавна библиотека „Васил Коларов“, 1953, 24 с. – циклопечат.

През 1955 г. – Наредба за устройството и работата на Държавна библиотека „В. Коларов“, С., ДБВК, 1955, 11 с.

През 1964 г. – Наредба за задачите и устройството на Народна библиотека „Кирил и Методий“. – Държавен вестник, 25 септ. 1964.

През 1970 г., след публикуването на Постановление № 2 е подготвена детайлна „Наредба“ за задачите и устройството на Народна библиотека „Кирил и Методий“. Одобрен от председателя на Комитета за култура, този поднормативен документ още не е заменен с друг, поради което тук се цитира изцяло.

I. ЗА БИБЛИОТЕЧНОТО ДЕЛО У НАС. ПОСТ. № 167 НА МС ОТ 17 ЮЛИ 1957 г.*

Министерският съвет постановява:

1. Министерствата, ведомствата и обществените организации, които имат библиотеки, да подобрят тяхната дейност и да ги превърнат в пълноценни културно-просветни учреждения.

За тази цел:

а) до 31 декември т.г. да утвърдят правилници за задачите, структурата и организацията на подведомствените си библиотеки;

б) да осигурят библиотекари с необходимата политическа и професионална подготовка;

в) да създадат условия за правилно функциониране на библиотеките, за комплектуване и опазване на книжните фондове и за обслужване на читателите.

2. Нови масови библиотеки може да се откриват при наличността най-малко на 1000 тома, на обзаведено помещение и щатен или нещатен библиотекар с разрешение на отделите „Просвета и култура“ при околийските /градските/ народни съвети.

Читалищните библиотеки се откриват по решение на ръководствата на читалищата, съгласно устава на народните читалища.

Заварените библиотеки с повече от 500 библиотечно обработени книги и с щатен или нещатен библиотекар ползват правата на редовни библиотеки.

3. Възлага на Министерството на просветата и културата идейно-методичното ръководство и контрол на библиотеките при министерствата, ведомствата и обществените организации, както и подготовката и повишаването на квалификацията на библиотекарските кадри.

При осъществяване на идейно-методичното ръководство и контрол на библиотеките Министерството се подпомага от Държавната библиотека „Васил Коларов“, от окръжните и градските библиотеки и от библиотеките при ония градски читалища, които са определени за методични центрове. Тези центрове се определят от Министерството на просветата и културата, съгласувано с околийските комитети на Отечествения фронт, като в тях в зависимост от бюджетните възможности на околийските народни съвети се назначава по един библиотекар-методист на щат към Околийския народен съвет.

4. Библиотеките при народните читалища да се развиват като основни масови библиотеки. За тази цел:

а) в по-малките селища читалищните библиотеки с активната помощ на профсъюзните ръководства да устроят работата си така, че да обслужват цялото население с книги пряко или чрез подвижни библиотеки в учрежденията, предприятията, училищата, трудово-кооперативните земеделски стопанства, държавните земеделски стопанства и машинно-тракторните станции;

б) препоръчва на трудово-кооперативните земеделски стопанства с решение на общото събрание да подпомагат със средства читалищните библиотеки;

в) народните съвети да осигурят редовното изплащане на утвърдените субсидии за народните читалища, като 60% от субсидията на селските читалища се използува за покупка на книги, абонамент на периодични издания и набавяне на библиотечен инвентар;

г) назначаването на щатните библиотекари при читалищните библиотеки да става от ръководствата на читалищата, съгласувано с околийските народни съвети и околийските комитети на Отечествения фронт.

5. Министерствата и ведомствата, съгласувано с профсъюзите, да извършат райониране на библиотеките в малките предприятия с цел да ги уедрят и да създадат условия за по-добро обслужване на читателите.

За тази цел:

а) предприятията и учрежденията, съгласувано с профсъюзните ръководства, да предвиждат ежегодно средства за нови книги на районните библиотеки;

б) районните библиотеки да уредят обслужването на работниците и служителите с книги;

в) в някои министерства, големи заводи, проектантски и строителни организации в зависимост от условията може да се уреждат научно-технически или служебни библиотеки със специална литература;

---

* *Известия* на Президиума на НС, № 63, 6 авг. 1957 г.; *Изв*. на ДБВК за 1957–1958, 1959, с. 464–465; *Библиотекар*, 1957, № 8/9, с. 1–4; **Нормативни** материали за библиотечното дело. Сборник. С., НБКМ, 1974, с. 46–49.

г) ръководителите на предприятията и учрежденията да осигурят подходящи помещения за библиотеките и да полагат грижи за създаване на културна обстановка в тях;

д) предприятията и учрежденията с повече от 500 работника и служители и библиотека с повече от 3000 тома да предвиждат в списъчния си състав в рамките на щатовете си по един щатен библиотекар, като назначаването му става от административните ръководства по предложение на профкомитетите;

е) предприятията и учрежденията да предвиждат в бюджетите и финансовите си планове кредити за набавяне на книги.

6. Да се укрепят училищните библиотеки, за да подпомагат по-добре учебно-възпитателната работа.

За тази цел според бюджетните възможности:

а) в средните и педагогическите училища и в учителските институти с най-малко 10 паралелки и при библиотека с повече от 3000 тома да се предвиди от 1 септември 1958 г. по един щатен библиотекар;

б) в училищата по изкуствата при библиотека с повече от 3000 тома да се предвиди от 1 септември 1958 г. по един щатен библиотекар;

в) в началните, основните, професионалните училища и техникуми с най-малко 16 паралелки и при библиотека с повече от 3000 тома също да се предвиди от 1 септември 1958 г. по един щатен библиотекар.

7. Министерството на просветата и културата да вземе мерки за комплектуване на книжните фондове на библиотеките:

За тази цел:

а) при Държавната библиотека „Васил Коларов“ да се създаде книжен фонд от стари издания за нуждите на научните библиотеки;

б) разрешава на Държавната библиотека „Васил Коларов“, Библиографския институт „Елин Пелин“, Университетската библиотека – София, библиотеката при Българската академия на науките и Държавната библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив, да закупуват стари, изчерпани и уникални книги от частни лица без посредничеството на Държавната антикварна книжарница на стойност до 10 000 лв. годишно за всяка библиотека;

в) окръжните библиотеки да уредят предаването и размяната на книги между масовите библиотеки в окръга, като включат и книги от своя фонд.

8. Да се засили и разшири библиографията по отрасли, както следва:

а) в Българския библиографски институт „Елин Пелин“ – за марксистко-ленинската литература;

б) в библиотеката при Българската академия на науките – за специалностите, застъпени в научноизследователските институти при академията;

в) в библиотеките при висшите учебни заведения – за дисциплините, изучавани в тях;

г) във Военноисторическия отдел при Министерството на народната отбрана – за военна литература;

д) в документално-архивния отдел на Министерството на външните работи – по въпросите на външната политика;

е) в Дома на детската книга при Министерството на просветата и културата – за детска и юношеска литература.

9. Библиотеките при научноизследователските институти и при висшите учебни заведения да обслужват със специална литература и специалисти извън тях.

Библиотеките при техническите висши учебни заведения, Висшия селскостопански институт „Георги Димитров“ и Висшия медицински институт в София да се обособят като централни библиотеки по техника, селско стопанство и медицина.

10. Държавната планова комисия по предложение на Министерството на просветата и културата при подработване на проекта за нови единни щатни таблици да включи и размерите на възнаграждението на библиотекарите при различните видове библиотеки.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ № 2*
НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ НА НАРОДНА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ
ЗА УТВЪРЖДАВАНЕ ОСНОВНИ ПОЛОЖЕНИЯ ЗА ОРГАНИЗИРАНЕ НА ЕДИННА БИБЛИОТЕЧНА СИСТЕМА В НАРОДНА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ
20 ЯНУАРИ 1970 ГОДИНА

МИНИСТЕРСКИЯТ СЪВЕТ ПОСТАНОВИ:

1. Утвърждава Основни положения за организиране на единна библиотечна система в Народна република България.

Народната библиотека „Кирил и Методий“ е ведущ национален библиотечен институт, който осъществява методическо ръководство и координация на библиотечната система в страната.

2. Да се създаде към Комитета за изкуство и култура Междуведомствен координационен съвет, в който да участвуват представители на ведомствата и организациите, ръководещи основните библиотечни мрежи в страната: зам.-министри, зам.-председатели, секретари на обществени организации, директори на централни библиотеки и изтъкнати библиотечни специалисти. Председател на Междуведомствения координационен съвет да бъде председателят на Комитета за изкуство и култура.

3. Междуведомственият координационен съвет в срок от 6 месеца:

а) да утвърди единни нормативи за организиране на специалните и общообразователните библиотеки;

б) да категоризира библиотеките в страната;

в) да реши въпроса за профилиране на книжните фондове и дейността на научните и специалните библиотеки;

г) да разработи програма за развитието на библиотеките (строителство, обзавеждане, механизация, книжни фондове, кадри).

Междуведомственият координационен съвет ежегодно да утвърждава списъците на необходимите за страната чуждестранни периодични издания и основни справочници от капиталистическите страни и тяхното разпределение между библиотеките.

4. Комитетът за изкуство и култура да организира от 1971 г. централно снабдяване на общообразователните библиотеки с библиотечно обработени и специално подвързани книги.

5. Министерството на финансите, съгласувано с Комитета за изкуство и култура, да утвърди в тримесечен срок норми за средствата, които трябва да се осигуряват от държавния бюджет за набавяне на книги в читалищните и училищните библиотеки.

Част от средствата, предназначени за книги, могат да се съсредоточават в окръжните съвети за изкуство и култура за централизирано снабдяване на библиотеките с литература.

Министерството на труда и социалните грижи и Министерството на финансите, съгласувано с Комитета за изкуство и култура, да утвърдят в 3-месечен срок норми за броя на щатните библиотекари в читалищните, профсъюзните и училищните библиотеки.

6. Комитетът за изкуство и култура, Министерството на народната просвета и Държавният комитет за наука и технически прогрес:

– да вземат мерки за подобряване на работата по подготовката на библиотечните кадри в страната;

– да обсъдят въпроса за подготовката на изпълнителските кадри в научните и специалните библиотеки и в информационните органи.

7. Комитетът за изкуство и култура чрез окръжните и общинските съвети за изкуство и култура да разширява мрежата на библиотеките-филиали и подвижни библиотеки с оглед да се доближат книжните фондове до читателите.

ОСНОВНИ ПОЛОЖЕНИЯ ЗА ОРГАНИЗИРАНЕ НА ЕДИННА БИБЛИОТЕЧНА СИСТЕМА В НРБ

Рационалното изграждане на единна библиотечна система изисква да се концентрират силите и средствата за укрепване на библиотеките в степенувана последователност в зависимост от тяхното значение и мястото им в обслужването на населението, научните работници и специалистите.

Единната библиотечна система съчетава двата основни принципа – териториален и отраслов.

***Сборник** постановления и разпореждания на МС на НРБ, 1970, № 2, с. 6–11; *Бюлетин на КИК*, 1970, № 2, с. 6–11; *Библиотекар*, 1970, № 2, с. 1–5; *Изв*. НБКМ, 11(17), 1971, с. 449–453. **Нормативни** материали за библ. дело. Сборник. С., НБКМ, 1975, с. 37–42.

Териториалната мрежа от общообразователни библиотеки обхваща планомерно цялата страна. Независимо от своята ведомствена принадлежност общообразователните библиотеки си сътрудничат при привличането и обслужването на читателите.

Библиотеките, изградени на отраслов принцип, подпомагат научноизследователската, учебната, проектоконструкторската и производствената дейност в страната. Най-добрите от тях се включват в общонационалното обслужване по своя профил.

Общообразователните библиотеки, организирани на териториален принцип, и научните и специалните библиотеки, организирани на отраслов принцип, взаимно си сътрудничат в своята цялостна дейност.

При комплектуването на своите фондове библиотеките избягват ненужното дублиране вътре във всяка система и в единната библиотечна система.

Научните и специалните библиотеки са база на информационните органи. Те допълват и обогатяват дейността им, като извършват библиографска и справочно-информационна дейност.

I. Ръководни органи на единната библиотечна система

1. Комитетът за изкуство и култура ръководи и контролира библиотечното дело в страната.

2. Към Комитета за изкуство и култура се създава Междуведомствен координационен съвет на ведомствата и организациите, ръководещи библиотечните мрежи в страната. В него влизат: зам.-председател на Комитета за изкуство и култура, който е и председател на съвета, зам.-председател на Държавния комитет за наука и технически прогрес, зам.-министър на народната просвета, секретар на Централния съвет на професионалните съюзи, секретар на Димитровския комунистически младежки съюз, зам.-министър на народното здраве, зам.-председател на Българската академия на науките, зам.-председател на Академията на селскостопанските науки, зам.-министър на народната отбрана, директори на централни библиотеки, изтъкнати библиотечни специалисти.

Междуведомственият координационен съвет:

– съгласува и насочва дейността на органите, ръководещи отделните библиотечни мрежи;

– планира развитието на цялостната библиотечна система;

– приема инструкции, нормативи и разпореждания, които са задължителни за библиотеките в страната и влизат в сила след утвърждаването им от председателя на Комитета за изкуство и култура.

3. Централните ведомства и организации, които имат библиотечни мрежи, непосредствено ръководят и контролират своите подведомствени библиотеки. Те носят отговорност за цялостното им състояние и за тяхната дейност, осигуряват планомерно развитие и взаимодействие между всички библиотеки от мрежата въз основа на принципите на единната библиотечна система.

4. Окръжният съвет за изкуство и култура е орган за ръководство и координация на библиотечното дело в окръга. Той има следните задачи: разпределя субсидиите за читалищните библиотеки и контролира изпълнението на финансовите и други нормативи за училищните и профсъюзните библиотеки; назначава квалифицирани библиотекари за читалищните библиотеки и контролира спазването на изискванията при назначаването на библиотекари в останалите библиотеки; утвърждава плановете за развитието на библиотеките в окръга, решава откриването, закриването и уедряването на общообразователните библиотеки и контролира откриването на научните библиотеки.

Към окръжните съвети за изкуство и култура се изграждат библиотечни секции с представители на ведомствата и организациите, които имат библиотечни мрежи, и на основните библиотеки в окръга.

5. Общинският съвет за изкуство и култура се грижи за укрепване и развитие на библиотеките, влизащи в състава на общината.

II. Структура на единната библиотечна система

А. Централни библиотеки

6. Начело на единната библиотечна система стои Народната библиотека „Кирил и Методий“ като водещ национален институт, който осъществява методично ръководство и координация на библиотечната мрежа в страната.

Тя е научноизследователски институт по въпросите на библиотекознанието и библиографията, архив на българската книжнина и национален библиографски център за българската и чуждестранната литература. Координира набавянето на литература на специализираните библиотеки, влизащи в общонационалното обслужване.

С цел да се създаде рационална система от научни библиотеки в страната, да се избегне дублирането и да се унифицират библиотечните процеси Народната библиотека „Кирил и Методий“ и централните библиотеки, изброени в този раздел, функционират като обща библиотечна организационна единица. Директорите на централните библиотеки, които остават в системата на съответните ведомства и институти, са едновременно заместник-директори на Народната библиотека „Кирил и Методий“.

Комитетът за изкуство и култура и Министерството на труда и социалните грижи да определят длъжностните наименования, които Народната библиотека „Кирил и Методий“ може да използува с оглед да осъществява ръководни функции по отношение на единната библиотечна система.

7. Централната библиотека при БАН работи като научноизследователски институт по библиотекознание,

специална библиография и научна информация в областта на природните, математическите и обществените науки. Тя ръководи библиотеките в системата на академията и комплектува книжните им фондове.

8. Централната техническа библиотека ръководи и координира дейността на научно-техническите библиотеки в страната. Тя комплектува научна и техническа литература, фирмени каталози и доклади съобразно с нуждите и изискванията на нашата наука и техника без фундаменталните науки.

9. Централната селскостопанска библиотека при АСН ръководи селскостопанските библиотеки в страната. Тя набавя литература в областта на селското и горското стопанство и на ветеринарната медицина.

10. Функциите на Централната медицинска библиотека се изпълняват от библиотеката при Висшия медицински институт – София. Тя ръководи медицинските библиотеки и набавя литература в областта на медицинската наука.

11. Университетската библиотека ръководи библиотеките при ВУЗ под ведомството на Министерството на народната просвета.

Б. Организация на научните и специалните библиотеки, изградени на отраслов принцип

12. Научните и специалните библиотеки се изграждат при отделения и институти на БАН и АСН, при висшите учебни заведения към центровете и бюрата за информация, при различните ведомства и институти.

Специалните научни библиотеки комплектуват научна и специална техническа литература строго по своя профил.

Най-перспективните специални библиотеки се включват в общонационалното обслужване.

13. Библиотеките на МНО и МВР се организират в отделни мрежи със самостоятелни методически ръководства, които спазват указанията на междуведомствения координационен съвет.

В. Библиотеки на териториален принцип

14. Окръжната библиотека е на щат и бюджет към Окръжния народен съвет и е основна универсална библиотека на територията на окръга. Тя ръководи методично общообразователните библиотеки и подпомага специалните библиотеки. Окръжната библиотека е център на справочно-библиографската дейност и на библиографията за родния край. Тя съгласува комплектуването, справочно-библиографската и информационната дейност с научните и специалните библиотеки в окръга с цел да се избегне ненужното дублиране.

15. Централните градски читалищни библиотеки са основните общообразователни библиотеки в градовете. Съгласувано с останалите библиотеки в града те организират библиотечното обслужване с общообразователна и учебно-помощна литература.

Библиотеките при читалищата в градовете са съставна част на съответните читалища, но са на щат и бюджет към градските съвети за изкуство и култура.

16. Общинската читалищна библиотека е съставна част от читалището. Тя подпомага читалищата в съставните села при библиотечното обслужване на населението и получава субсидии за закупуване на книги от Окръжния съвет за изкуство и култура, от ТКЗС, ДЗС, предприятията и др.

Общинската читалищна библиотека и читалищните библиотеки от съставните села действуват като обща организационна библиотечна единица с общ план за работа.

17. Читалищните секретари в съставните села най-малко четири часа дневно се занимават с библиотечна работа. Там, където няма щатен читалищен секретар, библиотечната дейност се възлага на подходящи лица на обществени начала или срещу допълнително възнаграждение.

18. Окръжните, централните градски читалищни и общинските селски читалищни библиотеки могат да доставят от Народната библиотека, както и от останалите научни библиотеки за временно ползуване литература, необходима на специалистите от съответната територия. За по-икономично и рационално обслужване на населението с литература те могат да създават филиали и да организират подвижно обслужване с книги.

19. Общообразователните библиотеки към предприятия и учреждения обслужват работниците, инженерно-техническите кадри. Те комплектуват популярна, научно-техническа, икономическа и справочна литература, свързана с производството и с техническата квалификация на работниците, специалистите и служителите. Останалата литература – обществено-политическа, научно-популярна и художествена – те набавят подборно.

Общообразователните библиотеки се изграждат на производствен принцип.

20. Училищните библиотеки подпомагат учебно-възпитателния процес.

Те комплектуват главно учебно-помощна литература.

21. За специализираното и диференцирано обслужване на децата с общообразователна литература окръжните и градските читалищни библиотеки създават детски отдели или филиали за детска литература.

Настоящите основни положения са одобрени с 2-то постановление на Министерския съвет от 20 януари 1970 г.

ГЛ. СЕКРЕТАР НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ: (п) Н. Манолов
Вярно,

Н-К НА ОТДЕЛ ОБЩА КАНЦЕЛАРИЯ: (Ст. Попов)

НАРЕДБИ ЗА ЗАДАЧИТЕ И УСТРОЙСТВОТО НА НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА*

НАРЕДБА**
за задачите и устройството на Народна библиотека „Кирил и Методий“

I. ОБЩИ ПОЛОЖЕНИЯ

1. Народната библиотека „Кирил и Методий“ е национална библиотека на НР България, архив на българската книжнина, център на държавната библиографска регистрация, централна научна библиотека на страната и ръководен, методичен и научноизследователски институт в областта на библиотекознанието, библиографията и книгознанието.

Съгласно Постановление № 2 от 20 януари 1970 г. на Министерския съвет на НР България и утвърдените с него „Основни положения за организиране на единна библиотечна система в НР България“ Народната библиотека „Кирил и Методий“ стои начело на единната библиотечна система, като осъществява методично ръководство и координация на библиотечните дейности.

2. Народната библиотека „Кирил и Методий“ е достъпна за всички пълнолетни граждани. Ползуването на Библиотеката е безплатно и става съгласно специален вътрешен правилник.

3. Народната библиотека е юридическо лице под ведомството на Комитета за изкуство и култура. Тя има свой кръгъл печат с текст: „Народна библиотека „Кирил и Методий“ – София.

4. Библиотеката се финансира от държавния бюджет и от извънбюджетни средства, постъпващи от нейната стопанска дейност (издателска, репродукционна и др.).

II. ОСНОВНИ ЗАДАЧИ НА НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА КАТО АРХИВ НА БЪЛГАРСКАТА КНИЖНИНА И ЦЕНТЪР НА ДЪРЖАВНАТА БИБЛИОГРАФСКА РЕГИСТРАЦИЯ

5. Народната библиотека събира, пази и предоставя за ползуване цялата българска печатна книжнина, както и стари български, славянски и чуждоезични ръкописи, архивни и други документални материали, свързани с историята и културата на българския народ от зараждането на българската писменост до наши дни, и особено от епохата на Българското възраждане и на османското владичество в България.

6. Съгласно съществуващото законодателство за задължителния депозит Библиотеката получава задължителни безплатни екземпляри от всички издадени в страната печатни и литографски произведения и ги разпраща на определените библиотеки и учреждения. Тя контролира пълнотата на депозирането и изправността на депозираните издания. Библиотеката получава задължителни безплатни екземпляри от грамофонни плочи, произведени в страната.

7. Библиотеката пази по един екземпляр от депозитните издания като неприкосновен архив на българската книжнина.

8. Въз основа на депозираните печатни произведения Библиотеката издава националната библиография и други библиографски бюлетини, разработва и поддържа специализирани библиографски картотеки за българската книжнина.

Тя разработва и издава ретроспективни библиографии на българската книжнина.

Народната библиотека установява по библиографски път, набавя и отразява в специален бюлетин чуждестранната литература върху България и българите, както и издаваната българска книжнина в чужбина.

10. Съвместно с Държавното управление за информация при Министерския съвет. Народната библиотека води и обнародва статистиката на българската книжнина.

III. ОСНОВНИ ЗАДАЧИ НА НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА КАТО ЦЕНТРАЛНА НАУЧНА БИБЛИОТЕКА НА СТРАНАТА

11. Народната библиотека „Кирил и Методий“ обслужва държавните органи, обществени организации, научни институти и гражданите на страната, като им предоставя за ползуване универсално комплектуван фонд, отразяващ интеграцията на науките. За тази цел тя набавя цялата българска литература; Булгарика, подборно Балканика и Славика; чуждестранни справочници и библиографии; подбрани чуждестранни периодични издания; най-значителни монографии по всички отрасли на знанието; официални издания и издания на международни организации.

---

*Проектите за изработването им са събрани в арх. ед. 904–908.

**_Изв_. НБКМ, 11(17), 1970, с. 455–461.

12. Библиотеката води пряк книгообмен с чуждестранни библиотеки, научни учреждения и антикварни книжарници, като използува резервните си фондове и закупени за тази цел български издания.

13. Народната библиотека пропагандира литературата, която съдействува за развитието на народното стопанство, техниката, науката и културата, и информира читателите за нейното излизане и набавяне.

За тази цел Библиотеката изработва каталози и помощни картотеки, издава сводни каталози и информационни бюлетини, урежда изложби и други културно-масови начинания.

14. В сътрудничество с останалите библиотеки обслужва органите на социалното управление, науката, икономиката и културата, както и отделни специалисти с необходимата им библиографска информация.

15. Народната библиотека улеснява читателите си, като им предоставя специализирани читални и им осигурява свободен достъп до литературата в подръчните сбирки и квалифицирана библиографска помощ.

16. Изданията, съхранявани в основния фонд на Библиотеката, се предоставят за временно ползуване на други библиотеки според правилника за междубиблиотечното заемане. Книгите от основния фонд могат да се изпращат за временно ползуване на чуждестранни библиотеки в европейските страни съгласно съществуващите международни споразумения.

17. Библиотеката обслужва читателите си и с микрофилми и други репродуцирани материали на разрешени за преснимане библиотечни печатни и ръкописни материали.

Поръчки на чуждестранни граждани се изпълняват съгласно вътрешните правилници

IV. НАУЧНОИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ И РЕДАКЦИОННО-ИЗДАТЕЛСКИ ЗАДАЧИ НА БИБЛИОТЕКАТА

18. Като научноизследователски институт Народната библиотека „Кирил и Методий“ заедно с придадената към нея научна група при Университетската библиотека в София разработва въпросите на теорията, методиката и историята на библиотечното дело и библиографията и сътрудничи на други научни институти при разработване въпросите на палеографията, архивистиката, книгознанието, ориенталистиката и консервацията на книгите.

Като централен библиотечен научноизследователски институт Народната библиотека координира научноизследователската и редакционно-издателската дейност на всички библиотеки в страната.

Цялостната дейност на Библиотеката като научноизследователски институт се организира и ръководи съгласно Правилника на научноизследователските и научноизследователските проектно-конструкторски институти при ведомствата („Известия на Президиума на Народното събрание“, бр. 92 от 26. XI. 1963 г.) и всички допълнителни разпоредби на Комитета за наука и технически прогрес за научните институти.

19. Научноизследователската работа в Библиотеката се провежда в научни секции, съгласно раздел III от Правилника за научноизследователските и научноизследователските проектно-конструкторски институти при ведомствата.

При Народната библиотека работят следните научни секции :

Секция по библиотекознание;

Секция по библиография;

Секция по книгознание, архивистика, ориенталистика, палеография и консервация на книгата.

Научноизследователската работа се извършва от старши научни сътрудници I и II степен и от научни сътрудници I, II и III степен в тясна връзка с библиотечно-производствената дейност на Народната библиотека и на другите библиотеки.

Старшите научни сътрудници и научните сътрудници могат да завеждат сектори или отдели.

20. Народната библиотека издава свой научен орган „Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“, научноизследователски и научно-популярни монографии и периодични издания в областта на библиотекознанието и библиографията, обзори, описи на документи и документални сборници и други материали, както и споменатите вече в предходните текстове библиографски и методични издания. За тази цел Библиотеката притежава своя издателска база.

V. КООРДИНАЦИОННИ И МЕТОДИЧНИ ЗАДАЧИ НА НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА ПО ОТНОШЕНИЕ НА ЕДИННАТА БИБЛИОТЕЧНА СИСТЕМА

21. Чрез своя методичен сектор и с цялостната си дейност Народната библиотека подпомага Комитета за изкуство и култура при ръководене на библиотеките от единната библиотечна система в страната като:

- направлява и съгласува дейността на библиотечно-методичните органи на ведомствата и организациите ;
- ръководи методично окръжните библиотеки в страната;
- подготвя и издава различни помагала и инструкции в помощ на библиотеките;
- изработва препоръчителни библиографии в помощ на социалистическото строителство и комунистическото възпитание на трудещите се;

- съвместно с органите на Комитета за изкуство и култура организира мероприятия за повишаване квалификацията на библиотекарите;

- изучава и популяризира положителния опит на библиотеките;

- проучва читателските интереси;

- води документация по библиотекознание и библиография.

22. Народната библиотека координира дейността на научните библиотеки в страната чрез Съвет на директорите, съставен от директора на Народната библиотека „Кирил и Методий“ и директорите на централните научни библиотеки, както и чрез специализирани комисии по основните библиотечни дейности.

Съветът на директорите носи отговорност за създаването на ефективна организация за библиотечно-библиографско обслужване в страната, с оглед на което обсъжда и осъществява основните организационни и методични задачи, отнасящи се до дейността на научните библиотеки; контролира и направлява тяхната дейност, както и дейността на специализираните комисии по библиотекознание и библиография. Той решава и задачи, възложени му от Междуведомствения координационен съвет при Комитета за изкуство и култура.

23. При Съвета на директорите функционират следните специализирани комисии за координиране на основните библиотечни дейности :

Комисия по комплектуването на фондовете с оперативен орган за централно набавяне на литература от капиталистическите страни за библиотеките, осъществяващи национално библиотечно обслужване ;

Комисия за справочно-информационната дейност с оперативен орган Централно координационно справочно бюро;

Комисия за обработка и организация на библиотечните фондове;

Комисия по библиография;

Комисия за методично ръководство;

Комисия за научноизследователската и издателската дейност на библиотеките;

Комисия за библиотечна архитектура, обзавеждане на библиотеките и механизация на библиотечните процеси.

Нови специализирани комисии се създават с решение на Съвета на директорите на научните библиотеки.

Представителите на комисиите участвуват в работата на Съвета на директорите без право да гласуват.

24. Народната библиотека е национален обменен център.

Тя изпълнява задълженията на НР България по културните спогодби с други страни за обмен на текущи издания с трайно значение.

Библиотеката обменя официални издания и получава изданията на главните международни организации. Получаваните официални издания и издания на международните организации, както и получаваните съгласно културните спогодби издания Библиотеката разпределя по предназначение между своите фондове и фондовете на другите научни библиотеки.

Народната библиотека събира информация и дава справки на наши и чуждестранни заинтересувани учреждения за обменните възможности на нашите и чуждите библиотеки и други институти.

25. За да подпомогне другите библиотеки, Народната библиотека осъществява и следните функции :

а) отпечатва централно каталожни картички за българските книги и статии от българския периодичен печат; подготвя анотирани каталожни картички за общообразователните библиотеки; размножава каталожни картички за чуждестранни книги;

б) набавя за нуждите на научните библиотеки, осъществяващи национално обслужване, книги от капиталистическите страни (в рамките на определената им валутна квота) и след надлежна каталожна обработка ги разпределя между поръчалите ги библиотеки;

в) издава общи текущи и ретроспективни библиографии (репертоари и др.) на националната книжнина (с оглед и на възможността тези издания да се ползуват и като печатни каталози);

г) издава бюлетини за набавяните от научните библиотеки текущи чуждестранни книги, както и текущи и ретроспективни сводни каталози на чуждестранни периодични издания, съхранявани във фондовете на нашите библиотеки;

д) издава своден бюлетин на изработените в страната библиографски справки;

е) издава и разпраща препоръчителни сигнални списъци на новоизлязла справочна литература; размножава и разпраща готови библиографски справки;

ж) подготвя библиотечна и библиографска документация и информация за наши и чуждестранни институти;

з) подпомага издателската дейност на другите библиотеки, като редактира и отпечатва техни материали по договор.

VI. УСТРОЙСТВО НА НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА

26. Народната библиотека „Кирил и Методий“ има следното устройство:

А. Управление

Дирекция;
Научен съвет;
Съвет на директорите на централните научни библиотеки;
Дирекционен съвет;
Редакционно-издателски съвет;
Съвет по научната организация на труда.
С отдели и служби:
Секретариат;
Канцелария;
Финансово-счетоводен отдел;
Редакционно-издателски отдел.

Б. Сектори

а) Научно-методичен

С отдели:
Организация и планиране на библиотечното дело;
Комплектуване и организация на библиотечните фондове и каталози;
Работа с читателя.

б) Комплектуване на фондовете

С отдели:
Набавяне от социалистическите страни;
Търговско набавяне от капиталистическите страни;
Книгообмен със западните страни;
Официални издания и издания на международни организации;
Резервен и обменни фондове.

в) Обработка и организация на библиотечните фондове

С отдели:
Обработка на книгите;
Периодичен печат;
Сводни каталози;
Музикални издания;
Специални печатни сбирки.

г) Обслужване на читателите и справочно-информационна дейност

С отдели:
Книгохранение;
Читални и обслужване на читателите;
Справочно-библиографски отдел;
Координационно справочно-информационно бюро;
Информационна и културно-масова работа.

д) Текуща национална библиография

С отдели:
Депозит и архив на българската книжнина;
Национална регистрационна библиография;
Аналитична библиография.

е) Национална ретроспективна библиография

С отдели:
Национални репертоари и специални библиографии;
Препоръчителна библиография;
Булгарика.

ж) Ръкописно-документален

С отдели:
Ръкописи, старопечатни и редки книги;
Български исторически архив;
Ориенталски.

з) Административно-стопански
Технически служби;
Химическа лаборатория;
Печатница;
Книговезница;
Размножителна техника;
Домакинство;
Снабдителна служба;
Въоръжена охрана;
Стол.

Всички сектори активно участвуват в междуведомствените координационни специализирани комисии, изброени в т. 24.

Нови съвещателни органи се създават с решение на Дирекционния съвет на библиотеката, а нови координационни органи – с решение на Съвета на директорите на централните научни библиотеки.

VII. ЗАДАЧИ НА ОСНОВНИТЕ ДЛЪЖНОСТНИ ЛИЦА И НА СЪВЕЩАТЕЛНИТЕ ОРГАНИ В БИБЛИОТЕКАТА

27. Директорът на Народната библиотека носи отговорността за цялостната дейност на Библиотеката, която той ръководи чрез зам.-директора, научния секретар и ръководителите на секторите, в съответствие с партийната и правителствената политика и задачите на социалистическото строителство.

Той насочва, координира и контролира работата на секторите, председателствува Научния и Дирекционния съвет при Библиотеката, ръководи Съвета на директорите на централните научни библиотеки, внася за утвърждение от Комитета за изкуство и култура основните документи за перспективното развитие на Библиотеката и представлява Библиотеката у нас и в чужбина.

Той може да възлага на заместник-директора, научния секретар и ръководителите на секторите да осъществяват временно или постоянно някои от неговите задължения.

Правата и задълженията на директора се определят съгласно раздел IV, параграф 8, от Правилника за научноизследователските и проектно-конструкторските институти при ведомствата, Известия, бр. 92 от 26. XI. 1963 г.

28. Заместник-директорът подпомага дейността на директора и осъществява ръководните задачи, които му бъдат възложени от директора.

Той отговаря пряко за планирането и отчитането на дейността на Библиотеката, за постоянното рационализиране на организацията на труда и за укрепването на връзките и сътрудничеството на Библиотеката с други културни учреждения в страната, с ведомствата и обществените организации, както и за тяхното постоянно информиране за дейността, задачите и възможностите на Библиотеката.

Той замества директора при отсъствие.

30. Научният секретар подпомага директора при ръководенето на научноизследователската работа на Библиотеката и ръководи пряко редакционно-издателската дейност. Той контролира работата на научните секции и подготвя общите планове и отчети за научноизследователската и редакционно-издателската работа.

Научният секретар съгласува научноизследователската и редакционно-издателската работа на Библиотеката със съответните дейности на другите библиотеки. Той подготвя заседанията на Научния съвет и следи за изпълнението на неговите решения. Подготвя провеждането на конкурса за научни сътрудници.

Той организира работата и председателствува заседанията на Редакционно-издателския съвет.

31. Завеждащите научни секции подпомагат директора и научния секретар при ръководството и контрола на работата на научните сътрудници, включени в съответните секции, и пряко ръководят работата на секциите си. Те изработват плановете и отчетите на секциите.

32. Помощник-директорът по административно-стопанските въпроси отговаря за реда и спокойствието в сградата на Библиотеката, за редовното снабдяване на Библиотеката със суровини, материали и съоръжения, както и за цялостната дейност на обслужващите отдели и служби на Библиотеката. Осъществява и други задачи, възложени му от директора.

32. Ръководителите на сектори са преки помощници на директора по проблемите на поверените им сектори и се отчитат пред него.

Те носят пълна отговорност за научната и производствената работа на ръководените от тях сектори, за подбора, подготовката и преподготовката на служителите от секторите.

Ръководителите на сектори осъществяват задачите по координирането на дейността на библиотеките от единната библиотечна система в поверените им отрасли на библиотечното дело и библиографията, възложени им от директора на Библиотеката, и поддържат произтичащите от тези задачи връзки с други

библиотеки в страната.

Ръководителите на сектори са научни сътрудници.

33. Ръководителите на отдели отговарят за производствената дейност на отделите, за подготовката и трудовата дисциплина на служителите.

Те носят пряка отговорност за качественото и своевременно изпълнение на онези задачи, от чието решаване зависи несмущаваното протичане на дейността на останалите библиотеки в страната.

Ръководителите на отделите се назначават от директора.

Научен съвет. Съставът на Научния съвет се утвърждава от Комитета за изкуство и култура след съгласуване с Държавния комитет за наука и технически прогрес.

Научният съвет обсъжда плановете и отчетите за научноизследователската работа и по-важни въпроси от научната дейност на Библиотеката, подготвените за печат научни трудове, доклади и научни съобщения. Избира научни сътрудници.

Научният съвет се председателствува от директора или неговия заместник.

Научният съвет се ръководи в своята дейност от раздел V на Правилника за научноизследователските и проектно-конструкторските институти при ведомствата.

Научните секции работят по утвърдени от Научния съвет планове и се ръководят от старши научни сътрудници, специалисти в областта на библиотекознанието, библиографията и архивистиката.

В тях се разглеждат методиките за изработване на темите, трудовете на научните сътрудници и се приемат плановете на секциите.

Дирекционният съвет е съвещателен орган на директора, в който влизат директорът, зам.-директорът, научният секретар, зав. секторите, пом.-директорът, гл. счетоводител, партийният секретар и председателят на профорганизацията. Съветът обсъжда производствени, кадрови и административно-стопански въпроси, служебни планове и отчети, както и всички въпроси, свързани с основните задачи на Народната библиотека.

Дирекционният съвет се свиква ежеседмично по предварително изготвен план.

Редакционно-издателският съвет е съвещателен орган на директора, в който влизат директорът, научният секретар, зав. секторите и зав. редакционно-издателската работа.

Работи по годишни планове и работата му се отчита заедно с научната работа на Библиотеката.

В РИС се разглеждат самостоятелните издания и веднъж годишно се обсъждат всички периодични издания на Библиотеката.

Съвет по НОТ. В него участвуват зам.-директорът, научният секретар, пом.-директорът по административно-стопанските въпроси, главният счетоводител, председателят на Комисията по механизация, ръководителят на Научно-методичния сектор, ръководителят на сектор Обработка и организация на библиотечните фондове, ръководителят на сектор Обслужване на читателите и справочно-информационна дейност.

Съветът по НОТ организира изучаването на въпросите по организацията на труда и условията на работата, разработва предложенията за разделение и коопериране на труда, предлага мероприятия за механизация на библиотечните процеси и пр.

VIII. ЗАКЛЮЧИТЕЛНИ РАЗПОРЕДБИ

34. За всички положения, неспоменати в настоящата Наредба, важат разпоредбите на Правилника за научноизследователските и проектно-конструкторските институти при ведомствата, както и съществуващите разпоредби на Комитета за изкуство и култура за библиотеките.

35. Настоящата Наредба влиза в сила от деня на утвърждаването ѝ от Председателя на Комитета за изкуство и култура и отменя Наредбата за задачите и устройството на Народната библиотека „Кирил и Методий“ от 25 септември 1964 година.

ПРЕДСЕДАТЕЛ:
(Павел Матев)

77. ПРАВИЛНИК ЗА ОРГАНИЗАЦИЯТА НА НАУЧНОИЗСЛЕДОВАТЕЛСКАТА ДЕЙНОСТ В НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА „КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

1. Народната библиотека „Кирил и Методий“ е специализиран национален научноизследователски институт на бюджетна издръжка към Комитета за изкуство и култура.

2. В състава на Народната библиотека „Кирил и Методий“ са обособени следните научни звена:

а) научна секция по библиотекознание;

б) научна секция по библиография;

в) научна секция по книгознание и архивистика;

г) научна секция по автоматизация и механизация на библиотечно-библиографските процеси.

3. Народната библиотека „Кирил и Методий“ като специализиран национален научноизследователски институт:

а) Разработва проблемите на теорията, методологията и историята в областта на библиотечното дело, библиографията, книгознанието.

б) Сътрудничи на съответните научни институти при разработването на въпросите на палеографията, архивистиката, ориенталистиката и консервацията на книгата.

в) Координира и ръководи методически научноизследователската дейност на останалите научни библиотеки и на окръжните библиотеки в страната.

Ръководи пряко научните сътрудници от библиотеките при Софийския университет, Селскостопанската академия, Централната научно-техническа библиотека и от окръжните библиотеки, съгласно одобрената инструкция от Комитета за изкуство и култура от март 1971 г.

г) съобразно с предмета на своята дейност със съгласие на Комитета за изкуство и култура участвува в съвместни научни разработки със сродни институти от социалистическите страни на основата на интеграционните планове за научноизследователската дейност и с библиотеки в други страни и международни организации.

д) Народната библиотека „Кирил и Методий“ координира научната си дейност с дейността на съответните научни институти по информатика.

4. Научноизследователската дейност в Народната библиотека „Кирил и Методий“ се осъществява на основата на перспективни и годишни планове, приети от Научния съвет на библиотеката.

Тези планове се утвърждават от Комитета за изкуство и култура.

Планът и отчетът за научноизследователската работа на Народната библиотека съставят неразделна част от редовния годишен план и годишния отчет на библиотеката.

Народната библиотека изготвя перспективните планове за научноизследователската дейност на библиотеките в страната. Те се утвърждават от Комитета за изкуство и култура.

Резултатите от научноизследователската дейност на Народната библиотека се отчитат ежегодно пред Комитета за изкуство и култура.

5. Към Народната библиотека „Кирил и Методий“ се образува Научен съвет. В Научния съвет се включват директорът, зам.-директорът, научният секретар, ръководителите на научни секции и старши научни сътрудници, избрани от всички хабилитирани лица в библиотеката, партийният секретар, председателят на профорганизацията, представител на Комитета за изкуство и култура и хабилитирани лица и специалисти от Народната библиотека и от други научни институти.

Научният съвет се ръководи от директора на Народната библиотека или от неговия заместник, отговарящ за научноизследователската дейност.

Научният съвет на Народната библиотека работи на основата на годишни планове, подготвяни от ръководството на библиотеката и утвърдени от Научния съвет.

Научният съвет обсъжда плановете и отчетите за научноизследователската дейност, други въпроси от тази дейност и нейното перспективно развитие, внесени от директора на Народната библиотека „Кирил и Методий“, подготвени за печат научни трудове и утвърждава личните планове на аспирантите.

Научният съвет на Народната библиотека избира, повишава в по-висока длъжност или освобождава от длъжност научни сътрудници по предвидените ред и изисквания в закона за научните степени и научните звания и правилника за неговото приложение. В случай че не се създаде общ специализиран Научен съвет за приемане на защити и избор на старши научни сътрудници I и II степен в областта на библиотекознанието, библиографията, книгознанието, информатиката и наукознанието, Научният съвет на Народната библиотека изпълнява тези функции, съгласно определените му права от Висшата атестационна комисия.

6. Този правилник[2] се издава на основание на т. 1, ал. 2 от постановление № 2 на МС от 20.I.1970 г. и на т. 6, ал. 2 от утвърдените с него „Основни положения за организиране на Единна библиотечна система

---

[2] Утвърден на 20 дек. 1974 г. и публикуван в: *Бюлетин* на КИК, 1975, № 1; **Нормативни** материали за библиотечното дело. София, НБКМ, 1975, с. 326–328.

в НР България“, както и в допълнение на дял IV и дял VII от наредбата на председателя на Комитета за изкуство и култура за задачите и устройството на Народната библиотека „Кирил и Методий“ от август 1970 г.

79. ПРАВИЛНИК НА ОКРЪЖНАТА БИБЛИОТЕКА*

I. Общи положения

1. Окръжната библиотека е общодостъпна универсална научна библиотека. Тя е основното книгохранилище на окръга, архив на краеведската литература и на местния печат; център за цялостно библиотечно обслужване на читателите, за библиотечно-библиографска информация и библиографията по краезнание; териториален методически център на библиотечното дело.

2. Окръжната библиотека е на бюджетна издръжка към Окръжния народен съвет. Тя има кръгъл печат с надпис „Окръжна библиотека – гр. .....“.

II. Цели, характер и устройство на библиотеката

3. Основна цел на окръжната библиотека е да разпространява чрез книгата и другите библиотечни средства учението на марксизма-ленинизма; да подпомага най-активно идеологичната, политическата и възпитателната работа на партията и социалистическата държава; да съдействува за развитието на народното стопанство, техническия прогрес и науката и за всестранното повишаване на знанията, професионално практическите умения, образованието, и културата на трудещите се и младежта.

4. За изпълнението на тези цели Окръжната библиотека:

а) създава, съхранява и предоставя за използуване фондове от печатни и непечатни библиотечни материали от всички отрасли на знанието и изкуствата съобразно с общите за всички библиотеки и специфичните за окръга задачи и прави предложения в Окръжния съвет за изкуство и култура за съгласуване на комплектуването на библиотеките в окръга.

Фондовете на библиотеката се комплектуват въз основа на следните най-общи принципи:

–изцяло или в относителна пълнота българската печатна продукция;

–в пълнота краеведската литература и местния печат;

–максимално богати сбирки от справочни и библиографски издания на български и руски език и подборно на чужди езици;

–основни съветски издания на руски език и по-пълно изданията, свързани с особеностите на народното стопанство, науката, образованието, изкуството и културата в окръга;

–подборно литература на други езици;

–подборно непечатни материали (микрофилми, грамофонни плочи, магнетофонни записи, диафилми, научни и научно-популярни филми и др,);

б) организира фондовете според установените изисквания, обработва своевременно новите постъпления и прочиства редовно ненужната литература и други материали; разкрива своите богатства чрез система от каталози и картотеки, пътеводители и чрез други средства и осигурява подходящи условия за обслужването на читателите;

в) полага особени грижи за активното използуване на библиотеката от ръководните кадри и сътрудниците от партийния и държавния апарат, от другите обществени и масови организации, специалистите и научните работници, студентите, трудещите се, заети в различните сектори на социалистическото строителство; самостоятелно и в сътрудничество с други библиотеки от окръга осигурява обслужването им с библиотечно-библиографски справки и информация, с литература и други материали от своите фондове, както и чрез Народната библиотека „Кирил и Методий“ и други библиотеки в страната и чужбина чрез вътрешното и международното междубиблиотечно заемане;

г) популяризира възможностите и характера на библиотеката сред трудещите се, младежта и децата, предоставя им фондовете си за използуване и провежда с читателите индивидуална и културно-масова работа; разпространява сред всички читатели библиотечни и библиографски знания;

д) осигурява диференцирано обслужване на читателите, като разкрива заемни, общи и специализирани читални и специализирани отдели, в които осигурява сбирки за свободно използуване от читателите, уреди за ползуване на непечатните материали и нотните издания и квалифицирана библиографска помощ; при необходимост създава клонове на библиотеката в окръжния град;

е) като център на библиотечно-библиографската информация и библиографията по краезнание осигурява базата за развитието на тези дейности; организира издирването и събирането на печатните

---

*Утвърден на 13 март 1971 г. и публикуван в: *Бюл. на КИК*, 1971, № 8, с. 27–32; *Библиотекар*, 1971, № 9, с. 48–51; **Нормативни** материали за библиотечното дело. София, НБКМ, 1975, с. 332–337.

краеведски материали и местния печат, библиографира ги и ги пропагандира сред читателите; съгласува чрез Окръжния съвет за изкуство и култура справочно-библиографската и информационната дейност на Окръжната библиотека, научните и общообразователните библиотеки на територията на окръга;

ж) участвува в научноизследователската работа в областта на библиотекознанието, библиографията и краезнанието и в социологически проучвания във връзка с четенето и изработва публикува и разпространява препоръчителни библиографии, краеведски и информационни издания, планове за четене, проучвания, статии и др.

5. Като териториален методически център Окръжната библиотека:

а) осъществява решенията и указанията на Окръжния съвет за изкуство и култура за изграждането на единната система на библиотеките в окръга; прави проучвания и предложения за перспективното планиране на библиотечното дело и след утвърждаване на перспективните планове работи за приложението им и редовно информира Окръжния съвет за изкуство и култура за хода на тяхното изпълнение;

б) взема активно участие в подготовката на решения по организацията и съдържанието на работата, вкл. за комплектуването на фондовете, за подобряване материално-техническата база и финансирането на библиотеките и за осигуряване на добре подготвени библиотечни кадри;

в) прави предложения за организиране на проверки, съревнования, прегледи и др. за подобряване работата на библиотеките и участвува в провеждането им;

г) осъществява методическо ръководство на читалищните, училищните и профсъюзните библиотеки, като за целта:

– дава указания и подпомага практически библиотеките, като полага особени грижи за степенуваното укрепване на библиотеките в зависимост от тяхното значение за обслужването на трудещите се, младежта и децата;

– провежда начинания за повишаване професионалната и общата подготовка на всички библиотекари от читалищните, училищните и профсъюзните библиотеки;

– изучава състоянието и дейността на библиотеките, обобщава добрия опит и осигурява внедряването му в практиката;

– подготвя и издава методични и библиографски материали и други издания в помощ на библиотекарите и читателите, като взема предвид конкретните условия и специфичните задачи в окръга и организира тяхното пълно и своевременно използуване;

д) подпомага при поискване по определени въпроси научните библиотеки в окръга.

6. Окръжната библиотека определя характера на своята дейност, освен от общите цели и задачи, произтичащи от единния вид и положение на всички окръжни библиотеки, и от големината и перспективите на окръжните центрове и окръзите, както и от развитието на библиотечната мрежа в окръжните градове.

Библиотеките в окръжните центрове с над 100 000 жители и окръзи с над 15 000 специалисти с висше и средно специално образование и добре развита мрежа от читалищни, училищни и профсъюзни библиотеки в окръжния град организират своята дейност с оглед да обслужват предимно приложно-професионалната, ръководната, обществената, научната, педагогическата, културната и учебната дейност на читателите. Останалите библиотеки съчетават изпълнението на тези задачи със задачата да обслужват и с литература с по-широко читателско предназначение.

7. Примерна структура на Окръжната библиотека.

Окръжната библиотека в зависимост от своята големина и степен за развитие разкрива следните звена:

А. Ръководство на библиотеката;

а) Служба „Административна, стопанска и техническа“.

Б. Отдели и служби към отделите:

1. Отдел „Комплектуване и регистрация на фондовете“;

2. Отдел „Обработка на фондовете и каталози“;

3. Отдел „Обслужване на читателите, организация и опазване на фондовете“:

а) служба „Книгозаемане за дома“;

б) служба „Читални“[3];

в) служба „Вътрешно и международно междубиблиотечно заемане“;

г) служба „Организация,опазване и прочистване на фондовете“.

4. Детски отдел.

5. Отдел „Справочно-библиографско и информационно обслужване и краезнание“[4]:

[3] Служба „Читални“ по преценка на ръководството на библиотеката може да се включи и в Справочно-библиографския отдел.

[4] Някои библиотеки могат да създадат отдел „Препоръчителна библиография и краезнание“, като за справочно-информационната дейност се създаде служба „Справочно-информационно обслужване“ към отдел „Обслужване на читателите, организация и опазване на фондовете“.

а) служба „Справочно-информационно обслужване“;
б) служба „Препоръчителна библиография“;
в) служба „Краезнание“.

6. Отдел „Изкуство и музика“:
а) служба „Музика“.

7. Методически отдел:
а) служба „Читалищни библиотеки“;
б) служба „Училищни библиотеки“;
в) служба „Профсъюзни библиотеки“.

В. Самостоятелни служби

8. Служба „Фотолаборатория и репрография“.

9. Служба „Полиграфическа база, книговезница и ремонт на книгите“.

Забележка: 1. Окръжните библиотеки с библиотечен персонал до 15 души не разкриват службите под № 3в, 3г, 5б, 6а, 7б, 7в, 8 и 9 като 3в и 3г се обединяват с 3а, 5б с 5а, 6а с 6, 7б и 7в се обединяват и образуват една служба.

Забележка 2: Библиотеките с библиотечен персонал от 15 до 30 души не разкриват службите под № 3в, 3г, 6а, 7б, 7в, 8 и 9, като 3в и 3г се обединяват с 3а, а 7б и 7в се обединяват и образуват една служба.

Забележка 3: Библиотеките с библиотечен персонал над 30 души имат право да разкриват при възможност посочените в примерната структура отдели и служби. С решение на Комитета за изкуство и култура те могат да разкриват и други отдели и служби или да ги видоизменят.

III. Ръководство на Окръжната библиотека

8. Комитетът за изкуство и култура определя насоките за развитието на окръжните библиотеки и осъществява общо ръководство и контрол на тяхната дейност.

Специализирано методическо ръководство и непосредствено подпомагане на окръжните библиотеки осъществява Народната библиотека „Кирил и Методий“ като водещ национален институт за методично ръководство и координация на библиотечната система в страната. Тя ръководи и научноизследователската им дейност.

9. Непосредственото ръководство и контрол на цялостната дейност на Окръжната библиотека се осъществява от Окръжния съвет за изкуство и култура.

Бюрото на Окръжния съвет за изкуство и култура:

а) утвърждава щата, бюджета, плановете и отчетите на библиотеката;

б) назначава и освобождава от работа директора на библиотеката след писмено съгласуване с Комитета за изкуство и култура;

в) определя взаимоотношенията и задълженията на библиотеката спрямо други органи и организации.

Забележка: Правилникът и структурата на Окръжната библиотека се утвърждават от Изпълнителния комитет на Окръжния народен съвет по предложение на Окръжния съвет за изкуство и култура.

10. Окръжната библиотека се ръководи от директор. Той отговаря за състоянието на библиотеката, за насоката, организацията, съдържанието и развитието на цялостната и дейност.

Директорът има и следните по-конкретни права и задължения:

а) представлява библиотеката, съгласува дейността и с дейността на другите културни институти, организации, учреждения и др. и осигурява изпълнението на указанията на висшестоящите органи;

б) определя задачите на отделите и службите, взаимовръзката, съвместната работа и формите на сътрудничество между тях и осигурява научната организация на труда;

в) назначава и освобождава библиотечния и небиблиотечния персонал, с изключение на научните сътрудници и счетоводителя, които се назначават по негово предложение, но по установения ред; осигурява условия и отговаря за повишаване професионалната, идейно-политическата и общокултурната подготовка на библиотекарите;

г) провежда политиката на комплектуването на библиотечните фондове и осигурява условия за тяхното съхранение;

д) упражнява изразходването на бюджета, заверява оправдателните документи и носи отговорност за законосъобразното и целесъобразното използуване на средствата;

е) съставя отчетите и плановете за дейността на библиотеката; отчита ежегодно дейността на библиотеката и пред обществеността, като за целта осигурява съдействието на организации, учреждения, предприятия и др.

11. Директорът се подпомага в своята дейност от дирекционен съвет, който е съвещателен орган. В дирекционния съвет се включват завеждащите отдели и самостоятелни служби, секретарят на партийната организация (или партийният отговорник), председателят на профкомитета и секретарят на комсомолското дружество.

Към библиотеката може да се създават методични активи и други форми за разширяване общественото начало на тяхната дейност.

IV. Планиране, отчитане и финансиране дейността на библиотеката

12. Окръжната библиотека планира и отчита своята работа с перспективни и годишни планове и отчети, които изпраща след утвърждаването им в Комитета за изкуство и култура и в Народната библиотека „Кирил и Методий“.

13. Окръжната библиотека има свой бюджет.

Оправдателните документи за изразходваните средства се осчетоводяват в библиотеката, ако финансовата отчетност се води там или в Окръжния съвет за изкуство и култура.

V. Други разпоредби

14. Комитетът за изкуство и култура възлага на определени библиотеки задачи да създават и съхраняват трайно по-богати фондове литература на български, руски и други езици и непечатни библиотечни материали с цел да се децентрализира частично и да се облекчи междубиблиотечното книгозаемане в помощ на науката и производството в географски обособени райони на страната, както и по други въпроси.

15. Окръжните библиотеки от съседни окръзи могат да се споразумяват и да осъществяват на доброволна и равноправна основа начинания и форми за постигане на сътрудничество, взаимопомощ и съгласуваност в определени области на библиотечната дейност.

16. Въз основа на настоящия правилник всяка окръжна библиотека изработва съобразно с конкретните условия, специфичните си задачи и положение, свой правилник.

17. Настоящият правилник отменя Правилника за задачите, устройството и работата на окръжните библиотеки от 1952 г., както и указанията и други документи, които са в противоречие с него.

ЧЕСТВАНИЯ НА НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА ПО СЛУЧАЙ ГОДИШНИНИ ОТ ОСНОВАВАНЕТО Ѝ

1. **75-годишнината** на Народната библиотека се свързва с откриването на новите читални. По план се предвижда (арх. ед. 947, л. 6.) председателят на Комитета за култура да открие новата сграда. Тържественото събрание да се проведе през януари 1954 г. Директорът на НБ Георги Михайлов-Добрев да изнесе доклад за състоянието и бъдещето развитие на Библиотеката, а арх. Цолов – за характера и строежа на сградата. Във фоайето на НБ да се организира изложба за историческото развитие и настоящата дейност на българската национална библиотека. Очаква се тържеството да бъде посетено от министър-председателя (В. Червенков).

Директорът и колективът на НБ са преизпълнени с най-добри намерения - да оповестят на обществеността, че Библиотеката е вече използваема за читателите, въпреки че строежът като цяло не е завършен, тъй като книгохранилището не е оборудвано със стелажи. В знак на протест арх. Цолов се отказва да участва с доклад на тържественото събрание. Умишлено някой прави късо съединение на централното електрическо табло и сградата потъва в мрак, точно когато пристигат представители на дипломатическия корпус и други официални лица. При създалата се суматоха В. Червенков не идва.

Въпреки неудачите, първото следвоенно честване на НБ се провежда и намира широк положителен отзвук в средствата за масова информация.

2. **80-годишнината** се чества на 10 дек. 1958 г. в голямата читалня на НБ. Събитието се отбелязва със статии в печата у нас и в някои страни от социалистическата общност. Получават се приветствия от Т. Живков (първи секретар на ЦК на БКП), от Антон Югов (председател на МС), от други държавни учреждения и обществени организации.[5]

Директорът на НБ Георги Михайлов изнася доклад „Осемдесет години българска национална библиотека“.[6] Министърът на просветата и културата честити юбилея на НБКМ. Председателят на Президиума на Народното събрание Георги Кулишев връчва на директора орден „Червено знаме на труда“, с който се награждава Библиотеката.

За 80-годишнината идват директорите на националните библиотеки на Чехия (Вилям Завада), на Словакия (Ян Мартак), на Румъния (Анжела Попеску) и зам.-директора на националната библиотека – Унгария (Себастиян Геза).

3. **90-годишнината** от основаването на НБКМ се свързва с патронния ѝ празник. Тържественото събрание се провежда на 22 май 1968 г. в голямата читалня. Този път ръководството на НБ избягва протоколните изяви и се стреми да осигури присъствието на видни учени и културни дейци, да отчете пред нашата научна и културна общественост извършената цялостна реорганизация на НБКМ като централна научна библиотека.

Директорът К. Калайджиева изнася доклада „Проблеми пред съвременната национална библиотека при обслужването на научния и техническия прогрес“.[7] Николай Тодоров приветства НБКМ от Съюза на научните работници.

Оформен като самостоятелна брошура, докладът на директора, заедно със справочник за дейността на Библиотеката, се предоставя на присъстващите.

През юбилейната 1968 г. се провеждат системни проучвания на читателските интереси, на ползваната и търсената литература от българските специалисти,[8] установяват се непосредствени контакти с институции, в които работят големи научни колективи.

4. **100-годишният юбилей** се чества тържествено на 18 дек. 1978 г. в Народния театър. Целта на това честване е да се уредят някои важни за Библиотеката нерешени въпроси. Три години по-рано директорът на НБ предлага, а секретариатът на ЦК на БКП приема решение (от 25 ноември 1975 г.) юбилеят да се проведе под патронажа на Т. Живков, което е предпоставка за

---

[5] *Изв*. на ДБВК за 1957–1958 г., С., ДБВК, 1959, с. 21.

[6] **Пак там**, 41–63.

[7] *Изв*. НБКМ, 6, 1968, 13-40.

[8] **Народна** библиотека „Кирил и Методий“. 1878–1968. Юбилеен справочник по случай 90 г. от основаването на Библиотеката. С., НБКМ, 1968. 48 с.

уреждане на редица проблеми. Създава се специален Юбилеен комитет, чийто членове са над 30 държавни, партийни ръководители, както и уважавани културни дейци.[9]

Приема се план-програма, за чието осъществяване Министерство на финансите осигурява необходимите средства.

В резултат се ускорява строителството на книгохранилище за неприкосновения Архив на българската книга в с. Осоица.

Цялостно се ремонтира и освежава сградата на Библиотеката. Модернизира се и се осъвременява интериорът на читалните, заседателната зала и други помещения по проект на арх. Лили Босева (считана за един от най-добрите специалисти по вътрешна архитектура). Съюзът на българските художници възлага на признати портретисти да изработят портрети на заслужили директори на НБ.

Комитетът по печата поема скъпото и нерентабилно издание – многотомния репертоар „Българска книга 1878–1944 г.“ До 1978 г. издава 4 тома. Приема да продължи и фототипното издаване на възрожденските вестници, които НБ няма повече възможност и средства да отпечатва.

За тези три години средствата за масова информация поместват 85 статии[10] за историята, значението и съвременното обслужване, което НБКМ предлага на обществото.

Телевизията излъчва няколко предавания за Библиотеката, а Студията за научно-популярни филми подготвя два документални филма. Осигуряват се средства и за други юбилейни материали: пощите издават серия от 6 пощенски марки, а монетният двор – юбилейна монета, плакет и медал.

Наред с редовните 18 библиотечни периодични издания, за периода 1975–1978 г., НБ публикува 118 самостоятелни издания, от които само през 1978 г. излизат от печат 38 заглавия.

Във връзка с юбилея се издава каталогът „100 години издателска дейност на НБКМ“(315), „25 години научно-издателска дейност 1954–1975 г.“(103), „100 години НБКМ. Сборник от материали по честването“(316), луксозен юбилеен справочник на три езика „Народна библиотека „Кирил и Методий“ 1878–1978 г.“. Провежда се научна сесия, на която изнасят доклади наши и чуждестранни специалисти[11], между които са Н. М. Сикорский – директор на ГБИЛ, Л. Н. Шилов – директор на Държавна публична библиотека „Салтиков-Щедрин“, Пребен Киркегор – президентът на ИФЛА, Г. Силвестър – директорът на националната библиотека – Канада и председателят на секцията Национални библиотеки... при ИФЛА – Хелмут Рьоч, директор на Дойче Бюхеран – ГДР, проф. Иван Дуйчев, както и ръководни научни сътрудници на НБКМ.

На отделно събрание за колектива на Библиотеката се дава оценка на приноса, който имат към 90 дългогодишни библиотечни сътрудници и се награждават с ордени, медали и други отличия.[12]

На тържественото събрание проявяват уважение към Библиотеката юбиляр членове на Политбюро и правителството, начело с държавния глава.[13] Салонът на Народния театър е препълнен с най-представителната част от българската културна общественост.

Доклад „Сто години в служба на народа“[14] изнася директорът на НБКМ. Правителството награждава Библиотеката с орден „Г. Димитров“.

Приветствия поднасят чуждестранните гости, ръководителите на държавни и обществени институции, големите наши библиотеки.[15]

100-годишният юбилей на НБКМ е звезден миг, кулминация в нейното развитие и обществено признание. За съжаление не се осигуряват най-важните предпоставки за бъдещото ѝ развитие – разширението на сградата, строителството на книгохранилището в с. Осоица, както и депозитариумът на рядко търсената литература.

---

[9] Членове на Юбилейния комитет са Ал. Лилов, Л. Живкова, Г. Йорданов, Начо Папазов, акад. А. Балевски, акад. Л. Желязков, Л. Левчев, Ал. Фол, Боян Трайков, Лозан Стрелков, Веселин Йосифов, Светлин Русев, Хр. Радевски, Ал. Обретенов и други дейци, които са ръководители на определени сфери в науката и културата. Вж. изданието: 100 години НБКМ. Сборник от материалите по честването. С., НБКМ, 1980, с. 80-81.

[10] **100** години НБКМ. Сборник от материалите по честването. 1980, с. 259-265.

[11] **Пак там**, с. 83–174.

[12] **Пак там**, с. 182–189.

[13] **Пак там**, с. 8–13.

[14] **Пак там**, с. 22–31.

[15] **Пак там**, с. 42–78, 198–247.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Албанска, Л. Възстановяване на Народната библиотека след 9.IX.1944 г. : Каталози 1944 – 1962. // *В* чест на 80-годишнината на проф. Тодор Боров. – София, 1984, с. 212–226.

2. Албанска, Л. За рационализация в пътя на книгата. // *Библиотекар*, 1970, № 3, с. 27–83.

3. Албанска, Л. Каталозите на Държавна библиотека Васил Коларов. // *Изв*. ДБВК за 1954, 1956, с. 37-51.

4. Албанска, Л. Международна конференция на експертите по каталози [Копенхаген, 1969 г.]. // *Библиотекар*, 1969, № 11, с. 38–41.

5. Албанска, Л. Организация на сводните каталози в България. // *Изв*. НБКМ, 13, 1974, с. 239–260.

6. Албанска, Л. Справочно-библиографската работа в библиотеките и нейното място в Държавната библиотека Васил Коларов. // *Изв*. ДБВК за 1952, 1953, с. 103–113.

7. Албанска, Л. и др. Своден каталог на чуждата литература у нас / Л. Албанска, Сн. Тошева. // *Изв*. ДБВК за 1956, 1958, с. 161–176.

8. Албанска, Л. и др. Състояние на фондовете от чужди периодични издания в научните библиотеки в София / Л. Албанска, Сн. Тошева. // *Изв*. НБКМ, 6, 1968, с. 69–112.

9. Александров, В. Съветска художествена литература (и литературна критика) в България (1917–1944) : Библиогр. / Състав. В. Александров ; Ред. Ст. Кънчев. – София : НБКМ, 1972. – 393 с.

10. Ангелов, Б. Ст. Из ръкописната сбирка на НБКМ. // *Изв*. НБКМ, 7, 1967, с. 13–33.

11. Ангелов, Б. Ст. Из ръкописната сбирка на НБКМ : Неизвестни ръкописи на Софроний Врачански, Спиридон Рилски и български препис на историята на Йован Раич. // *Изв*. НБКМ, 5, 1965, с. 17–32.

12. Ангелов, Б. Ст. Из ръкописната сбирка на П. А. Сирку. // *Изв*. НБКМ, 3, 1963, с. 61–74.

13. Ангелов, Б. Ст. Старобългарски книжовни средища : Аджар (Свежен), Карловско (Добавки), Карлово, Книжовната дейност на йерей Аврам Димитриевич. // *Изв*. НБКМ, 14, 1978, с. 35–55.

14. Анастасов, Ю. Международният книгообмен на Държавна библиотека Васил Коларов през 1954 година и през периода 1945–1954. // *Изв*. ДБВК за 1954, 1954, с. 82–90.

15. Анотиран типов каталог за масовите библиотеки : Септ. 1956 – септ. 1960 / Състав. Цв. Минкова и др. ; Ред. К. Калайджиева. – София : Наука и изкуство, 1961. – 423 с.

Други състав.: Н. Манова, Л. Тасева, П. Дюгмеджиева, Ст. Иванов.

16. Априлско въстание 1876 година : Т. 1–3 / Под ред. на Ал. Бурмов. – София : Наука и изкуство, 1954–1956.

Т. 1. Сборник от документи / Състав. К. Възвъзова и др. – 1954. – 662 с.

Други състав.: Б. Тодорова, В. Тилева, Здр. Нонева, М. Трифонова.

Т. 2. Анотации на документи и материали. – 1955. – 578 с.

Т. 3. Сборник от турски документи / Състав. и прев. Борис Недков. – 1956. – 420 с.

16а. Априлското въстание, отразено в българския и чуждия периодичен печат от 1876 г.: Библиография: Т. 1–2. – София : НБКМ.

Т. 1. Априлското въстание в българския възрожденски печат. / Състав. Б. Райков; Ред. К. Възвъзова и Ан. Вълчева. – 1973. – 243 с.

Т. 2. Априлското въстание в руския периодичен печат. Април – септември 1876 г.: Библиографски указател – Обща ред. К. Възвъзова и Ан. Вълчева. – 1976. – 249 с.

Състав.: от НБКМ Ан. Вълчева, от Държавна библ. „В. И. Ленин“ СССР Н. А. Дашкевич и Л. Б. Садков с колектив от ГБИЛ.

17. Аршинкова, С. Обзор на изданията на ЮНЕСКО, които Народната библиотека притежава. // *Изв*. НБКМ, 11, 1971, с. 339–368.

18. Аршинкова, С. Обзор на сбирката „Изданията на ООН и на специализираните към нея организации“ в НБКМ. // *Изв*. НБКМ, 11, 1971, с. 369–406

19. Аршинкова, С. Фондът „Чуждестранни официални издания и издания на международни организации“. // *Библиотекар*, 1975, № 5, с. 28–32

20. Атанасов, П. 25 години българска илюстрация на книгата 1944–1969 : Библиогр. – София : НБКМ, 1970. – 228 с.

21. Георги Бакалов : 1873–1973 : 100 години от рождението му : Библиогр. / Състав. Й. Данчева. – София : НБКМ, 1973. – 15 с.

22. БДС 2497-75. Библиографски данни при издателското оформяне на документите. – 9 с.

Заменен с БДС 2497–76.

23. БДС 9735-72. Описание на печатните произведения за библиографски и информационни издания и за библиотечни каталози. – 20 с.

24. БДС 8154-75. Периодични издания. Правила за съкращаване на заглавията. – 19 с.

25. БДС 9736-72. Съкращения на типичните думи в библиографското описание в българските печатни произведения. – 21 с.

26. БДС 10670-73. Описание на специални видове печатни издания : Правила за представяне на графични, картографски и нотни издания в библиотечни каталози и библиографски списъци. – 18 с.

27. БДС 11451-73. Съкращения на типични думи в библиографското описание на печатни произведения на чужди езици. – 144 с.

28. БДС 11462-73. Съкращения на наименованията на български периодични издания. – 22 с.

29. БДС 11682-74. Описание на специални видове технически издания. – 18 с.

30. БДС 11942-74. Издания. Основни видове. Термини и определения. – 23 с.

31. БДС 12691-75. Правила за азбучно подреждане на описания на печатни произведения. – 16 с.

32. БДС 14569-78. Информационно-издателски данни във вестниците, списанията и бюлетините. – 4 с.

33. Беров, Л. Икономическото развитие на България през вековете. – София : Профиздат, 1974. – 342 с.

34. Библиография на българската библиография : 1944 –1969 / Израб. З. Петкова. – София : НБКМ, 1972. – 603 с.

34а. Библиография на българската библиография : 1852–1944 / Състав. Хр. Тренков и др.; [С предговор от Зорница Петкова] – София : НБКМ, 1981. – 312 с.

Други състав.: З. Петкова, Ст. Кънчев, К. Ставрев.

35. Библиотекар : Мес. списание за библиотечно дело и библиография – София : НБКМ, 1954–1992.

Орган на К-та за култура и НБКМ.

36. Библиотекознание, библиография, книгознание, научна информация : [Библиогр. указател за... / Здр. Орешкова. – София : НБКМ, 1969–1993.

37. Библиотечно-библиографска класификация : Табл. за науч. библ. : Т. 1 – 25 / Ред. колегия Л. Албанска и др. ; [Прев. от рус.] – София : НБКМ, 1973–1975.

Ред. колегия: Б. Божинова-Троянова, Сн. Тошева, Т. Андреева, Л. Даскалова, Р. Кабакчиева, М. Кадънкова.

38. Божинова-Троянова, Б. За промяна на класификационна схема на научните библиотеки. // *Библиотекар*, 1973 № 7–8, с. 34–38.

39. Божинова-Троянова, Б. Книжните фондове на Държавна библиотека Васил Коларов. // *Изв*. ДБВК за 1954, 1956, с. 20–30.

40. Божинова-Троянова, Б. и др. Организация на книжовното имущество на научните библиотеки / Б. Божинова-Троянова, Л. Албанска, Сн. Тошева. // *Изв*. ДБВК за 1955, 1957, с. 38–125.

41. Божинова-Троянова, Б. и др. Проверка на библиотечното имущество и опитът на Държавната библиотека Васил Коларов / Б. Божинова-Троянова, С. Аршинкова. // *Изв*. ДБВК за 1952, 1953, с. 150–159.

42. Божинова-Троянова, Б. Проект за класификационна схема у нас : Науч. съобщение. // *Изв*. ДБВК за 1957/1958, 1959, с. 208–215.

43. Божинова-Троянова, Б. Централно отпечатване на каталожни фиши у нас. // *Изв*. ДБВК за 1952, 1953, с. 146–149.

44. Боров, Т. Българската библиография и Народната библиотека. // *Мир*, № 10017, 2 дек. 1933; № 10029, 9 дек. 1933; № 10029, 16 дек. 1933.

45. Боров, Т. Варшавската библиографска конференция. // *Год*. ББИ, 6, 1959, с. 144–162.

46. Боров, Т. Защо ни е нужен Български библиографски институт. – София : ББИ, 1941. – 30 с.

47. Боров, Т. Как бе построена Народната библиотека. // *София*, 1978, № 10, с. 13–17.

48. Боров, Т. Основната българска библиография. // *Бълг. мисъл*, 1940, № 1, с. 51–56.

49. Брискман, М. А. и др. Основи на методиката за съставяне на библиографски указатели : Уч. помагало за курса Обща библиография / М. А. Брискман, М. П. Бронщейн. – София : НБКМ, 1974. – 94 с.

50. България в руския дореволюционен печат (XVIII–началото на XX в.) : Библиогр. указател: Т. 1 / Състав. Н. В. Буссе, Ан. Вълчева, И. А. Калоева ; Ред. Ан. Вълчева, И. А. Калоева. – София : НБКМ ; Москва ИНИОН – АН СССР, 1988–

51. България в чуждата литература : **1878 – 1917** : Библиогр. указател / Състав. М. Лазаров, Й. Данчева. – София : НБКМ, 1980. – 260 с.

52. България в чуждата литература : **1917–1944** : Библиогр. указател / Състав. Й. Данчева, М. Лазаров ; Ред. М. Исусов. – София: НБКМ, 1977. – 684 с.

52а. България в чуждата литература. 1944–1953 : Библиогр. указател / Състав. В. Трайков, Й. Данчева и М. Лазаров. – София : НБКМ, 1968. – IV, 178 с.

53. България в чуждата литература : 1954–1963 : Библиогр. указател / В. Трайков ; Под ред. на К. Георгиев, Г. Младжов. – София : НБКМ, 1965. – VIII, 220 с.

54. Българска възрожденска книжнина : Аналитичен репертоар на бълг. книги и периодични издания 1806–1878 : Т. 1–2 / Състав. М. Стоянов ; Ред. Ал. Бурмов. – София : Наука и изкуство, 1957–1959.

Т. 1. 1957. – 669 с.

Т. 2. 1959. – 959 с.

55. Български книги : **1878–1944** : Библиогр. указател – Азбучна поредица : Т. 1 – / Състав. Цв. Желева, Мария Възарева и колектив на ББИ и НБКМ ; Отг. ред. Димитър Иванчев. – София : НБКМ, 1978 –

Т. 1. А–В. – 1978. – 426 с.

Т. 2. Г–З. – 1978. – 563 с.

Т. 3. И–Л. – 1978. – 448 с.

Т. 4. М–П. – 1978. – 591 с.

56. Български книги : **1944–1969** : Библиогр. указател : Т. 1–14 / Състав. В. Ковачев, Ст. Кънчев, П. Едрева. – София : НБКМ, 1976. (Циклостил)

57. Български книгопис : Библиогр. бюл. за депозираните в Държ. библ. Васил Коларов периодични издания през 1945 – 1950 г. / Състав. М. Спасова ; Под ред. на Д. П. Иванчев. – София : Наука и изкуство, 1954. – 236 с.

58. Български периодичен печат : 1844–1944 : Анотиран библиогр. указател : Т. 1–3 / Състав. Д. П. Иванчев ; Обща ред. Т. Боров, Г. Боршуков, Вл. Топенчаров. – София : Наука и изкуство, 1962–1969.

Т. 1. А–М. – 1962. – 8, 504 с.

Т. 2. Н–Я. – 1966. – 3, 520 с.

Т. 3. [Периодични издания на чужди езици. Еденични листове. Показалци]. – 1969. – 8, 480 с.

59. Български периодичен печат : 1944–1969 : Библиогр. указател : Т. 1–3 / Състав. М. Спасова ; Ред. Д. П. Иванчев. – София : НБКМ.

Т. 1. А–М. – 1975. – XVI, 494 с.

Т. 2. Н–Я : Периодични издания на чужди езици. Единични листове. – 1975. – 607 с.

Т. 3. Показалци. – 1975 [деп. 1977]. – 552 с.

60. Бюлетин за новонабавени книги на чужди езици : Мес. изд. / Гл. ред. Ев. Попова. – София : НБКМ, 1954–

Серия А. Физико-математически и химически науки, геологични и географски науки, техника и промишленост.

Серия Б. Биологични науки. Медицина.

Серия В. Селско стопанство.

Серия Г. Общ. науки. Филологически науки. Изкуство.

61. Никола Й. Ваппаров : 1909–1942 : Био-библиогр. указател / Състав. Ив. Петрова, Н. Велева, Ел. Фурнаджиева ; Ред. Хр. Дудевски. – София : НБКМ, 1981. – 308 с.

62. Великата октомврийска социалистическа революция : Победа, световноистор. значение и влияние в България 1917 – 1923 г. : Библиогр. / Състав. Ан. Вълчева и др. ; Под ред. на Хр. Христов. – София : Наука и изкуство, 1967. – 354 с.

Други състав.: Ел. Диловска, П. Дюгмеджиева, В. Ковачев, Ем. Костова, П. Кънчева-Едрева, Цв. Минкова, Л. Тасева, Ив. Цолов.

63. Велков, Асп. Допълнителни влияния върху османските финансови документи от 16 и 18 в. (Дипломатико-палеографско проучване). // *Изв*. НБКМ, 14, 1978, с. 83–140.

64. Внедряване на централизирано комплектуване на литература в читалищните библиотеки. // *Библиотекар*, 1975, № 6, с. 12–30.

65. Възвъзова-Каратеодорова, К. Към историята на българската възрожденска книжнина. // *Изв*. НБКМ, 14, 1977, с. 269–286

66. Възвъзова-Каратеодорова, К. и др. Неизвестен опит за въстание през 1689 година на българи от Северозападна България според неиздадени турски документи / К. Възвъзова-Каратеодорова, Н. Попов. // *Изв*. НБКМ, 12, 1970, с. 81–88.

67. Възвъзова-Каратеодорова, К. Неизчерпаем източник за научни проучвания на нашето минало и за патриотичното възпитание на поколението. // *Библиотекар*, 1969, № 4, с. 14–23.

68. Възвъзова-Каратеодорова, К. Непубликувани писма на Константин Иречек, съхранявани в БИА до наши общественици и книжовници. // *Изв*. НБКМ, 7, 1967, с. 169–225.

69. Възвъзова-Каратеодорова, К. Отношението на Раковски, Каравелов, Ленски и Ботев към ръкописите и архивите. // *Изв*. НБКМ, 7, 1967, с. 133–149.

70. Възвъзова-Каратеодорова, К. Писма на български и чужди слависти, съхранявани във фондовете на БИА в Народната библиотека Васил Коларов. // *Изв*. НБКМ, 3, 1963, с. 95–139.

71. Възвъзова-Каратеодорова, К. Писма на български и чужди слависти, запазени в БИА към НБКМ. // *Изв.* НБКМ, 9, 1969, с. 193–232.

72. Възвъзова-Каратеодорова, К. Сведения за четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа в парижките ежедневници от 1868 година : Историко-библиогр. проучване. // *Изв*. НБКМ, 9, 1969, с. 129–145.

73. Възвъзова-Каратеодорова, К. и др. Възпоменателен сборник по случай стогодишнината от Априлското въстание и Ботевата чета 1876 г. : Кн. 1–2. – София : НБКМ, 1976.

Кн. 1. Подбрани документи от архивите и материали от българския възрожденски печат 1875–1877 / Състав. К. Възвъзова-Каратеодорова и др. ; Ред. К. Възвъзова-Каратеодорова. – 503 с. : с портр.

Други състав.: Здр. Нонева, В. Тилева, М. Михайлова, Л. Драголова.

Кн. 2. Библиографски указател на литература на български език за периода 1879–1975 / Състав. Ан. Вълчева, Ев. Василева, П. Дюгмеджиева ; Под ред. на Ан. Вълчева. – 561 с.

74. Възпоменателен сборник по случай стогодишнината от Освободителната руско-турска война 1877–1878 : Кн. 1–2. – София : НБКМ и др., 1978–1979.

Кн. 1. Подбрани първоизворни документи от архивите и материали от българския възрожденски печат 1876–1878 година, от фондовете на Народната библиотека Кирил и Методий. – 1979. – 543 с.

Кн. 2. Руско-турската освободителна война 1877–1878 : Библиогр. указател на литература на бълг. език за периода 1879–1976 / Ан. Вълчева, Ев. Василева, Д. Григорова ; Под ред. на Ан. Вълчева ; Обща ред. Ан. Вълчева, Ем. Костова. – 1978 – 524 с.

75. Вълчева, Ан. За библиотекознанието и библиографската наука и тяхното състояние в България. // *Изв*. НБКМ, 13, 1973, с. 67–104.

76. Вълчева, Ан. За научното сътрудничество между големите библиотеки на СССР и НБКМ. // *Библиотекар*, 1971, № 1, с. 27–30.

77. Вълчева, Ан. Към проблема за потребностите от библиография и тяхното отражение върху нея : Въз основа на опита в България. // *Изв*. НБКМ, 13, 1973, с. 445–451.

78. Вълчева, Ан. Научната и редакцинно-издателската дейност на Държавна библиотека Васил Коларов. // *Библиотекар*, 1958, № 11, с. 31–34.

79. Вълчева, Ан. Научната и издателската дейност на Народната библиотека за периода 1966–1970. // *Библиотекар*, 1966, № 6, с. 39–43.

80. Вълчева, Ан. Националната библиотека – център за научни издания в областта на библиотекознанието, библиографията и книгознание : Постижения и проблеми на НБКМ като научно-изследователски център. // *25 години* научноизследователска дейност 1954–1979. – София, 1979, с. 9–11.

81. Вълчева, Ан. Опитът на Държавна библиотека Васил Коларов в областта на препоръчителната библиография. // *Изв*. ДБВК за 1955, 1957, с. 125–191.

82. Вълчева, Ан. Основни моменти в развитието на научната и издателската дейност на Народната библиотека 1878–1978. // *100 години* издателска дейност на Народната библиотека Кирил и Методий : Библиогр. указател. – София, 1971, с. 5–23.

83. Вълчева, Ан. Помощта на съветските библиотековеди, библиографи и книговеди : Нови моменти в научните връзки между НБКМ и съв. библиотеки и институти за култура. // *Библиотекар*, 1977, № 12, с. 20–22.

84. Вълчева, Ан. Преглед на дискусиите на някои теоретични въпроси на библиографията в СССР. // *Изв*. ДБВК за 1956, 1958, с. 285–298.

85. Вълчева, Ан. Препоръчителната библиография на обществено-политическата литература у нас : Преглед на състоянието и насоки за развитието ѝ. // *Изв*. НБКМ, 4, 1965, с. 211–219.

86. Вълчева, Ан. Препоръчителната библиография на окръжните библиотеки. // *Справочно-информационна*, библиографска и краеведска дейност на окръжните библиотеки. – София, 1970, с. 127–142.

87. Вълчева, Ан. Съветското библиотекознание и библиография – наша пътеводна звезда. // *Библиотекар*, 1959, № 9, с. 6–9.

88. Вълчева, Ан. Съвременни проблеми на българската препоръчителна библиография : Съвременни пробл. и препоръки. // *Изв*. НБКМ, 4, 1965, с. 171–191.

89. Вълчева, Ан. 30-годишнината от социалистическата революция и задачите на българската библиография. // *Библиотекар*, 1974, № 10, с. 9–16.

90. Вълчева, Ан. и др. Видни дейци, загинали в антифашистката борба и в партизанското народноосвободително движение : Препоръч. библиогр. : Кн. 1–2 / Ред. Г. Михайлов-Добрев. – София : НБКМ.

Кн. 1. – 1954. – 85 с. : с портр.

Кн. 2. – 1957. – 152 с. : с портр.

91. Георгиева, Цанка. Какво даде централизираното библиотечно комплектуване. // *Библиотекар*, 1976, № 4, с. 24.

92. Герои на антифашистката борба 1923−1944 : Библиогр. указател : Кн. 1–2 / Състав. В. Б. Атанасов и др.; Библиогр. ред. Ан. Вълчева ; Биогр. бел. Кр. Каруцин ; Обща ред. П. Цанев. – София : НБКМ.

Други състав.: И. Байчева, Ан. Вълчева, В. Ковачев, П. Едрева, Цв. Минкова, Здр. Нонева, Л. Тасева.

Кн. 1. – 1966. – 656 с.

Кн. 2. – 1969. – 840 с.

93. Голубева, О. Д. Справочно-библиографската работа в Държавната публична библиотека „Салтиков-Щедрин“. // *Библиотекар*, 1958, № 1, с. 13–21.

94. Данчева, Й. и др. Българската комунистическа партия в чуждата литература 1885–1967 : Библиогр. указател / Й. Данчева, М. Лазаров. – София : Партиздат, 1971. – 480 с.

95. Дараков, Ю. Състояние на книжните фондове. // *Изв*. ДБВК за 1952, 1953, с. 31–37.

96. Даскалова-Рибарска, Л. и др. Предметният каталог в Държавна библиотека Васил Коларов : История, принципи и методика на предметизирането / Л. Рибарска, В. Атанасова. // *Изв*. ДБВК за 1957/1958, 1959, с. 91–128.

97. Даскалова-Рибарска, Л. Състояние и перспективно развитие на детските и училищните библиотеки. // *Изв*. ДБВК за 1956, 1958, с. 116–128.

98. Дафинов, Здр. и др. Вътрешна архитектура на библиотеките / Здр. Дафинов, К. Георгиев. – София : Техника, 1971. – 155 с.

99. Дафинов, Здр. Място, роля и задачи на научно-техническите библиотеки в организацията на библиотечното обслужване на населението. // *Изв*. НБКМ, 6, 1968, с. 129–162.

100. Дафинов, Здр. Препоръчителната библиография на селскостопанската литература у нас. // *Изв*. НБКМ, 4, 1968, с. 231–240.

101. Дафинов, Здр. Препоръчителната библиография на техническата литература у нас. // *Изв*. НБКМ, 4, 1965, с. 221–230.

102. Дафинов, Здр. Състояние и перспективи за развитието на научно-техническите библиотеки в България. // *Изв*. ДБВК за 1956, 1958, с. 77–98.

103. [Двадесет и пет] 25 години научно-издателска дейност : 1954–1979. – София : НБКМ, 1981. – 186 с.

104. Добрев-Михайлов, Г. Някои основни въпроси на Държавна библиотека Васил Коларов. // *Изв*. ДБВК за 1952, 1953, с. 73–83.

105. Добрев-Михайлов, Г. Относно неотложните проблеми на българското библиотечно дело. // *Изв*. ДБВК за 1953, 1954, с. 63–70.

106. Добрев-Михайлов, Г. 75-годишнината на Народна библиотека Васил Коларов и някои нейни най-важни проблеми. // *Изв*. ДБВК за 1954, 1956, с. 7–19.

107. Добрев-Михайлов, Г. Състояние и задачи на библиотеките в нашата страна : Доклад, изнесен пред нац. съвещание, София, 22.IV.1954. // *Библиотекар*, 1954, № 4, с. 1–26.

108. Добрев-Михайлов, Г. Състояние на библиотечното дело на НР България в края на 1955 и проблеми на перспективното планиране на развитието му през периода 1957–1965. // *Изв.* ДБВК за 1956, 1958, с. 7–52.

109. Дуйчев, Ив. Съдбата на българската ръкописна книга през вековете. // *Сто* години НБКМ : Сб. от материали на честването. – София, 1980, с. 144–150.

110. Дунчев, Л. Съвременни проблеми на краеведската препоръчителна библиография у нас : Преглед на състоянието, методологически особености, предпоставки и насоки на развитие. // *Изв*. НБКМ, 4, 1965, с. 193–210.

111. Дюгмеджиев, Ю. Значение на периодичното издание за научния прогрес и необходимостта от създаване на националния фонд от чужда периодика у нас. // *Изв*. НБКМ, 6, 1968, с. 41–68.

112. Дюгмеджиев, Ю. Подборът на периодиката в Народната библиотека. // *Библиотекар*, 1961, № 6, с. 4–8.

113. Дюгмеджиев, Ю. Принципни положения при комплектуването на чуждата (несъветска) периодика в Народната библиотека и методите за нейния подбор. // *Изв*. ДБВК за 1955, 1957, с. 69–87.

114. Дюгмеджиев, Ю. Реферетната система и нейните преимущества при комплектуването. // *Изв*. НБКМ, 13, 1974, с. 161–180.

115. Дюгмеджиев, Ю. Съгласувано набавяне на западната периодика в българските библиотеки. // *Библиотекар*, 1963, № 12, с. 5–10.

116. Дюгмеджиев, Ю. Текущи библиографски източници при комплектуването на чуждестранна литература в големите научни библиотеки. // *Изв*. НБКМ, 4, 1965, с. 42–64.

117. Дюгмеджиева, П. Препоръчителната библиография на художествената литература у нас. // *Изв*. НБКМ, 4, 1965, с. 241–250.

118. Дюгмеджиева, П. и др. Чуждестранни писатели на български език 1945–1971 : Биобиблиогр. указател / Състав. П. Дюгмеджиева, Ст. Иванов ; Ред., предг. В. Христов ; Библиогр. ред. П. Едрева. – София : НБКМ, 1973. – 812 с.

Със съдействието на Д. Бошнаков, Я. Клисурски, Б. Паунов, Д. Попсавова, В. Стоилова, Ел. Фурнаджиева.

119. Едрева-Кънчева, П. Съветският опит в българската историческа библиография „Народна Република България“ : Т. 1–3. // *Изв*. НБКМ, 8, 1968, с. 205–210.

120. Зотова, Кр. Влиянието на съветската библиография върху развитието на националната библиография на България. // *Библиотекар*, 1977, № 12, с. 18–20.

121. Зотова, Кр. Второ международно съвещание на експертите от социалистическите страни по проблемите на текущата национална библиография [Варшава, 1975 г.]. // *Библиотекар*, 1975, № 9, с. 46–47.

122. Зотова, Кр. Двадесет и пет години статистика на българската книжнина. // *Библиотекар*, 1969, № 7/8, с. 15–20.

123. Зотова, Кр. 25 години научна дейност на Народната библиотека Кирил и Методий в областта на библиографията. // *25 години* научноизследователска дейност на Нар. библиотека Кирил и Методий 1954–1979. – София, 1981, с. 52–81.

124. Зотова, Кр. Някои проблеми на кумулативните указатели в текущата национална библиография. // *Изв*. НБКМ, 9, 1971, с. 289–295.

125. Зотова, Кр. Постижения на библиографската стандартизация в България. // *Библиотекар*, 1976, № 2, с. 34–36.

126. Зотова, Кр. Предметните показалци в текущата национална библиография. // *Изв*. НБКМ, 13, 1973, с. 385–428.

127. Зотова, Кр. Текущата национална библиография на България : Съвременни проблеми и перспективи. // *Изв*. НБКМ, 4, 1965, с. 137–167.

128. Зотова, Кр. Универсалният библиографски контрол и проблемите на текущата национална библиография : Предпоставки за създаване на световна система за универсална информация. // *Библиотекар*, 1973, № 9, с. 29–33; № 11, с. 19–25.

129. Иванчев, Д. П. и др. В помощ на краеведската работа на библиотеките / Д. П. Иванчев, Сл. Ломева, М. Ковачев ; Под ред. на Ан. Вълчева. – София : НБКМ, 1975. – 170 с.

130. Иванчев, Д. П. Персоналиите в краеведската библиография. // *Библиотекар*, 1972, № 6, с. 38–42.

131. Иванчев, Д. П. По въпроса за отбора на материала в общата национална библиография. // *Сборник* в чест на акад. Н. В. Михов. – София, 1959, с. 171–182.

132. Иванчев, Д. П. Принципи и организация на краеведската библиография. // *Изв*. на Бълг. истор. д-во, 31, 1977, с. 267–274.

133. Иванчев, Д. П. Ретроспективна аналитична библиография на българския периодичен печат : Някои теоретико-методологични и организационни въпроси. // *Изв*. НБКМ, 11, 1971, с. 249–288.

134. Иванчев, Д. П. Текущи бюлетини за краевадска литература. // *Справочно-информационна*, библиографска и краеведска дейност на окръжните библиотеки. – София, 1970, с. 154–165.

135. Иванчев, Д. П. Що е краеведска литература. // *Библиотекар*, 1971, № 1, с. 29–32.

136. Известия на Народна библиотека Кирил и Методий : За 1952 (1953). – София : Нар. библ. Кирил и Методий, 1953–

Излиза от 1953, а от 1965 г. в две поредици: а) за библиотечно дело и библиография и б) за специалните отдели на НБКМ. До 1978 г. вкл. са издадени 18 тома.

137. Инструкция за описване на нотни издания / Л. Николаева. // *Изв*. ДБВК за 1953, 1955, с. 274–286.

138. Инструкция за описване на печатна графика / Д. Попсавова-Белчева. // *Изв*. ДБВК за 1954, 1956, с. 147–167.

139. Инструкция за подбора на изданията при библиографската регистрация в Български книгопис, Български периодичен печат и за статистическия отчет / Кр. Зотова. – София : НБКМ, 1966. – 39 с. (Машинопис)

140. Инструкция за подбора на периодичните издания и статиите в Летопис на периодичния печат / Кр. Зотова. – София : НБКМ, 1966. – 16 с. (Машинопис)

141. Инструкция за предметизация на общественополитическата литература / Кр. Зотова. – София : НБКМ, 1966. – 63 с. (Машинопис)

142. Инструкция за набавяне на периодични издания в нашите библиотеки. // *Библиотекар,* 1955, № 5/6, с. 50–52.

143. Информационен бюлетин за библиографски справки и катотеки, съставени от българските библиотеки и информационни органи. – София : НБКМ, 1959 –

144. Исаков, М. Състояние и перспективно развитие на профсъюзните библиотеки. // *Изв.* ДБВК за 1956, 1958, с. 99–115.

145. История на Софийската партийна организация : 1885–1944 / Състав. В. Ковачев и др. ; Ред. Т. Колева, В. Ковачев, В. Стойков – София : БКП, 1967. – 568 с.

Други състав.: Ив. Цолов, Й. Данчева, Й. Първанова.

146. Йордан Йовков : 1880–1937 : Библиогр. указател / Състав. П. Дюгмеджиева и др. ; Ред. Ив. Сарандев. – София : НБКМ, 1980. – 235 с.

Други състав.: Св. Георгиева, Ев. Василева, Ел. Фурнаджиева, Н. Робев.

147. Йорданов, Велико. История на Народната библиотека в София : По случай 50-год. 1879 –1929. – София : Държ. печатница, 1930. – VIII, 360 с.

148. Калайджиева, К. Библиотечното обслужване в селата. // *Изв*. НБКМ, 10, 1970, с. 98–105.

149. Калайджиева, К. Върху някои проблеми на комплектуването и организацията на селските библиотеки. // *Изв*. ДБВК за 1953, 1955, с. 71–88.

150. Калайджиева, К. Днешното състояние и проблеми на перспективното развитие и планиране на масовите общодостъпни библиотеки у нас // *Изв*. ДБВК за 1955, 1957, с. 5–58.

151. Калайджиева, К. За мястото, ролята и задачите на националната библиотека. // *Изв.* НБКМ, 4, 1965, с. 13–41.

152. Калайджиева, К. За повишаване ролята на библиотеките като идеологически и научно-помощни институти. // *Изв*. НБКМ, 15, 1980, с. 11–61.

153. Калайджиева, К. За днешното състояние и бъдещото развитие на библиотечното дело у нас. // *Изв*. НБКМ, 10, 1970, с. 5–23.

154. Калайджиева, К. Международната дейност на Народната библиотека Кирил и Методий 1944 – 1978. // *Изв*. НБКМ, 21, 1993, с. 203–285.

155. Калайджиева, К. Международен симпозиум в Прага по въпросите на европейските национални библиотечни системи [ноем.–дек. 1972]. // *Библиотекар*, 1979, № 1, с. 36–37.

156. Калайджиева, К. Международна система, осигуряваща достъп до издаваната в света книжна продукция. // *Библиотекар*, 1978, № 3, с. 1–6.

157. Калайджиева, К. Научните библиотеки и документационните служби във Великобритания и ГФР : Впечатления. – София : НБКМ, 1966. – 104 с.

158. Калайджиева, К. Перспективно развитие на националните библиотеки в социалистическите страни. // *Изв*. НБКМ, 13, 1974, с. 53–65.

159. Калайджиева, К. По някои въпроси на просветната и културната политика на БЗНС през 1919 – 1923 година. // *Изв*. НБКМ, 2, 1963, с. 15–56.

160. Калайджиева, К. Проблеми пред съвременната национална библиотека при обслужването на научния и техническия прогрес. // *Изв*. НБКМ, 6, 1968, с. 13–36.

161. Калайджиева, К. Роля и функции на националната библиотека в библиотечните системи на европейските страни. // *Изв*. НБКМ, 13, 1974, с. 11–51.

162. Калайджиева, К. Роля и функции на Народната библиотека Кирил и Методий за укрепване на библиотечната ни система. // *Библиотекар*, 1978, № 7/8, с. 4–12.

163. Калайджиева, К. Ролята на съветския опит за развитието на нашето библиотечно дело. // *Библиотекар*, 1977, № 12, с. 1–6.

164. Калайджиева, К. Руската и съветската книга в българските библиотеки. // *Изв*. НБКМ, 8, 1968, с. 48–67.

165. Калайджиева, К. и др. Върху читателските интереси на научните работници по селско и горско стопанство / К. Калайджиева, Т. Арабаджиева. // *Изв*. НБКМ, 6, 1968, с. 217–233.

166. Калайджиева, К. и др. Едно наблюдение върху използуваната научна периодика в Народната библиотека Кирил и Методий през 1964/65 г. / К. Калайджиева, Г. Христов. // *Изв*. НБКМ, 6, 1968, с. 257–278.

168. Калайджиева, К. и др. Проучване на читателските интереси на лекарите от някои столични научно-изследователски и лечебни заведения / К. Калайджиева, д-р Ал. Стоянова. // *Изв*. НБКМ, 6, 1968, с. 198–217.

170. Керешка, М. Борбата с отказите в Народната библиотека Кирил и Методий : Из опита на нашата нац. библиотека. // *Библиотекар*, 1959, № 10, с. 31–32.

171. Керешка, М. и др. За читателския състав (научни работници и специалисти) в Народната библиотека Кирил и Методий през 1963 г. / М. Керешка, Г. Христов, Ел. Чупарова.// *Изв*. НБКМ, 4, 1965, с. 123–136.

172. Керешка, М. и др. Използуването на съветската литература в Народната библиотека Кирил и Методий / М. Керешка, Г. Христов. // *Изв.* НБКМ, 8, 1968, с. 95–106.

173. Киркова, Т. Международно междубиблиотечно книгозаемане. // *Изв*. ДБВК за 1954, 1956, с. 65–84.

174. Киркова, Т. Централно международно книгозаемане : Опит, изводи, поуки. // *Изв*. ДБВК за 1957/1958, 1959, с. 127–160.

175. Кирова, Е. Организация на библиотечното дело в Полша. // *Изв*. ДБВК за 1952, 1953, с. 34–47.

176. Книгоиздаване и печат в НРБ : Статист. сборник 1962–1963. – София : ЦСУ, 1964–

177. Ковачев, В. Краеведски издания на окръжните библиотеки. // *Справочно-информационна* библиографска и краеведска дейност на окръжните библиотеки. – София, 1970, с. 143–153.

178. Ковачев, В. Нелегалният периодичен печат в България 1918 – 1944 : Аналит. указател на съдържанието на парт. и антифашистки вестници, списания и бюлетини / Ред. П. Цанев. – София : БКП, 1968. – 590 с.

179. Ковачев, В. Нелегалният периодичен печат в периода на въоръжената борба 22 юни 1941 година – 9 септ. 1944 / Ред. Кр. Каруцин. – София : БКП, 1966. – 354 с.: с факс., 1 л. к.

180. Ковачев, В. Септемврийското народно антифашиско въстание 1923 : Библиогр. / Състав. и ред. В. Ковачев. – София : Партиздат, 1973. – 431 с.

181. Ковачев, М. Още по-добра координация на краеведската работа. // *Библиотекар*, 1973, № 11, с. 28–30.

182. Кодов, Хр. и др. Принципи и методи за описване на славянските ръкописи с оглед на съставяне каталог на българските ръкописи от X до XVIII в. : Истор. преглед и метод. указания / Хр. Кодов, Б. Райков. // *Изв*. НБКМ, 14, 1976, с. 55–82.

183. Кодов, Хр. Слепчански сборник (средновековен паметник от края на XIV век. // *Изв.* НБКМ, 7, 1967, с. 33–103.

184. Комитет за култура. Заповед № VI 65 на Комитета за култура относно разпределението на депозитните екземпляри. // *Бюлетин на Комитета за култура*, 1979, № 2, с. 23–26.

185. Кънчев, Ст. и др. Българо-немски културни отношения 1806 – 1966 : Библиогр. / Състав. Ст. Кънчев, Тр. С. Радев ; Ред. Ст. Ив. Станчев. – София : НБКМ, 1968. – 222 с.

186. Лазаров, М. и др. Дисертации, защитени в чужбина от българи 1878–1968 : Библиогр. указател / Състав. М. Лазаров, Й. Данчева. – София : НБКМ, 1975. – 333 с.

187. Васил Левски : Документално юбилейно изд. по случай 100 г. от гибелта му / Състав. К. Възвъзова-Каратеодорова и др. ; Ред. К. Възвъзова-Каратеодорова, Н. Генчев ; С предг. от К. Възвъзова-Каратеодорова. – София : Наука и изкуства, 1973. – 351 с.

Други състав.: Здр. Нонева, В. Тилева, Н. Генчев.

188. Васил Левски и неговите сподвижници пред турския съд : Документи из тур. архиви / Документите издирили и прев. В. Шанов и др. ; Под ред. на Ал. Бурмов ; Предг. Георги Михайлов-Добрев. – София : НБКМ, 1952. – 464 с.

Други състав., прев.: П. Миятев, Б. Недков, Н. Попов, Г. Ингилизов.

Фототипно издание на НБКМ, 1972 г. – 338 с. : с факс.

189. Ломева, Сл. Краеведската препоръчителна библиография : Състояние и проблеми : Докл. пред Нац. семинар по въпросите на препоръч. библиография. – Пловдив, 1978. – 14 с.

190. Ломева, Сл. Краезнанието в окръжните библиотеки. // *Библиотекар*, 1973, № 11, с. 25–28.

191. Лютова, Ан. Състояние и проблеми на централната каталогизация у нас. // *Библиотекар*, 1978, № 2, с. 12–16.

192. Матеева, Цв. Да подобрим работата на библиотеките в страната. // *Библиотекар*, 1955, № 1/2, с. 6–9.

193. Матеева, Цв. Изводи за нашето библиотечно дело от 29 сесия на IFLA. // *Библиотекар*, 1963, № 11, с. 59–60.

194. Матеева, Цв. Нови перспективи пред научната работа в библиотеките. // *Библиотекар*, 1971, № 11, с. 19–20.

195. Методика за проучване на читателските интереси : Метод. указател / Ант. Митичев, Г. Чардаклийски, Здр. Митов ; Ред. Хр. Хаджихристов. – София : НБКМ, 1970. – 96 с.

196. Минимум библиотечна техника : Сборник инструкции / Състав. Сн. Тошева, Здр. Дафинов, Г. Младжов ; Под ред. на Цв. Матеева. – 2. прераб. изд. – София : Наука и изкуство, 1964. – 234 с.

1. изд. 1960. – 232 с.

197. Мирчев, К. и др. Енински апостол : Старобългарски паметник от XI в. / К. Мирчев, Хр. Кадов. – София : БАН, 1960. – 264 с. : с факс.

198. Митов, Здр. Абонамент на периодични издания в селските читалищни библиотеки. // *Библиотекар*, 1964, № 9/10, с. 93–94.

199. Михайлова-Мръвкарова, М. Документи за просветното дело през XIX век в Османската империя, съхранявани в Ориенталския отдел на Народната библиотека Кирил и Методий. // *Изв*. НБКМ, 7, 1967 , с. 306–355.

200. Младжов, Г. Съветската книга в България : 1917–1967. // *Изв*. НБКМ, 8, 1968, с. 31–47.

201. Наредба за задачите и устройството на Народната библиотека Кирил и Методий. // *Държ. вестник*, № 76, 25 септ. 1964.

202. Наредба за задачите и устройството на Народната библиотека Кирил и Методий. // *Бюлетин на Комитета за изкуство и култура*, 1970, № 9, с. 1–9.

203. Наредба за устройството и работата на Държавна библиотека Васил Коларов. – София : ДБВК, 1955. – 11 с.

204. Наредба-закон за депозиране на печатни и литографни произведения в народните библиотеки и институти. // *Държ. вестник*, № 113, 16 май 1946.

205. Народна република България : Истор. библиогр. : Т. 3. [1953–1955] / Състав. П. Г. Едрева-Кънчева и др. ; Ред. Д. Д. Иванов. – София : НБКМ, 1971. – XXXII, 860 с.

Други състав.: Д. Д. Иванов, Н. В. Буссе, В. В. Носкова.

206. Научна конференция [на тема] Българо-съветско сътрудничество в областта на библиографията, София, 19–20 авг. 1977. // *Библиотекар*, 1977, № 12, с. 1.

207. Национална библиография на НР България:

Серия 1. Български книгопис : Книги, нотни, графични и картографски издания : Двуседмичен бюлетин / Глав. ред. Ан. Лютова ; Ред. Т. Атанасова. – София : НБКМ, 1897–

Български книгопис : Книги, нотни, графични и картографски издания : Общ годишен указател / Глав. ред. Ан. Лютова ; Ред. Т. Атанасова, Й. Шопова, Ст. Пенчева. – София : НБКМ, 1969–

Серия 2. Български книгопис : Служебни издания и дисертации : Месечен бюлетин / Глав. ред. Ан. Лютова ; Ред. Г. Ванчурова. – София : НБКМ, 1962–

Български дисертации : Общ годишен указател / Глав. ред. Ан. Лютова ; Ред. Г. Ванчурова, Й. Шопова, Ст. Пенчева. – София : НБКМ, 1973–

Серия 3. Български грамофонни плочи : Годишен указател / Глав. ред. Кр. Зотова ; Под ред. В. Магнева-Соколова. – София : НБКМ, 1972–

Серия 4. Български периодичен печат : Вестници, списания, бюлетини и периодични сборници : Годишен указател / Състав. Г. Балючева и др. ; Ред. Ст. Иванов. – София : НБКМ, 1965–

Серия 5. Летопис на статиите от българските списания и сборници : Двуседмичен бюлетин / Глав. ред. Ст. Недялкова ; Ред. П. Илиева, О. Шулева, Д. Маркова. – София : НБКМ, 1952–

Серия 6. Летопис на статиите от българските вестници : Месечен бюлетин / Глав. ред. Д. Бошнаков ; Ред. П. Пекова. – София : НБКМ, 1952–

Серия 7. България в чуждата литература : Булгарика : Тримесечен бюлетин / Ред. Н. Кукудова. – София : НБКМ, 1964–

България в чуждата литература : Булгарика : Общ годишен указател / Ред. Н. Кукудова. – София : НБКМ, 1978–

България в чуждата литература : Статии и рецензии по българистика : Шест месечен бюлетин / Ред. Н. Кукудова, Н. Кехлибарева. – София : НБКМ, 1979–

Серия 8. Библиография на българската библиография : Годишен указател / Ред. К. Ставрев. – София : НБКМ, 1965–

208. Национален семинар по текущо информационно, библиографско обслужване на специалистите от окръжните библиотеки [състоял се в Толбухин, 1975]. // *Библиотекар*, 1976, № 1, с. 34.

209. Недков, Б. България в съседните ѝ земи през XII век според „географията“ на Идриси. – София : Наука и изкуство, 1960. – 183 с. : 36 л. ил., к.

210. Недков, Б. Ориенталският отдел на Държавна библиотека Васил Коларов. // *Изв*. ДБВК за 1954, 1956, с. 113–120.

211. Неделкова, Ст. „Летопис на периодичния печат“ – универсален информатор. // *Библиотекар*, 1969, № 10, с. 21–23.

212. Николаева, Л. Международната федерация за музикалните библиотеки. // *Библиотекар*, 1970, № 7/8, с. 72–75.

213. Николаева, Л. Музикалният отдел при Държавна библиотека Васил Коларов. // *Изв.* ДБВК за 1954, 1956, с. 126–130.

214. Нови книги : Двуседмичен анотиран библиогр. бюлетин за общообраз. библ. / Ред. П. Дюгмеджиева, Ив. Петрова, Б. Стоянов. – София : НБКМ, 1957–1991.

215. Нонева, Здр. и др. Архивни фондове на писатели в БИА в Народната библиотека Кирил и Методий / Здр. Нонева, В. Тилева. // *Изв*. НБКМ, 5, 1965, с. 143–166.

216. Нормативни материали за библиотечно дело : Сборник / Състав. Здр. Орешкова, Хр. Хаджихристов ; Ред. Хр. Хаджихристов. – София : НБКМ, 1975. – 408 с.

217. Обзор на архивните фондове, колекции и единични постъпления, съхранявани в Български исторически архив : Кн. 1 – . – София : Наука и изкуство, 1963–

Състав.: К. Възвъзова, Ел. Миладинова, Здр. Нонева, В. Тилева, Ел. Павлова, Б. Петкова,А. Райкова, Д. Цанев и др. Под ред. на К. Възвъзова-Каратеодорова.

Кн. 1. – 1963. – 250 с.

Кн. 2. – 1966. – 246 с.

Кн. 3. – 1970. – 228 с.

Кн. 4. – 1973. – 295 с.

Изд. на Нар. библ. Кирил и Методий. Бълг. истор. архив. – Подготвени за печат книги 5–9.

218. Обща методика на универсалната десетична класификация / Здр. Дафинов ; Ред Кр. Зотова. – София : НБКМ, 1976. – 70 с.

219. Опис на арабските ръкописи : Т. 1 – . София : НБКМ, 1977–

Т. 1. Коран / Г. В. Петкова-Божанова ; Ред. В. В. Лебедев, Фурат М. М. ал-Джауахири. – 150 с.

220. Опис на гръцките и други чуждоезични ръкописи в Народната библиотека Кирил и Методий / Състав. М. Стоянов. – София : Наука и изкуство, 1973. – 207 с. : 12 л. факс.

221. Опис на документални източници за историята на руско-българските връзки през 50-те и 70-те години на XIX в., запазени в ръкописните фондове на Държавната публична библиотека М. Е. Салтиков-Шчедрин / Л. И. Бучина, Т. Л. Винокурова, М. Я. Стецкевич ; Ред. М. Я. Стецкевич ; Отг. ред. К. Възвъзова-Каратеодорова. – София : НБКМ, 1978. – 213 с.

221а. Опис на мемоарни документални източници, запазени в Български исторически архив на Народна библиотека Кирил и Методий. / Състав. Елисавета Миладинова и Ел. Павлова. Ред. К. Възвъзова. – София : НБКМ, 1978. – 191 с.

222. Опис на персийските ръкописи в Народната библиотека Кирил и Методий / Дж. Сайяр ; Ред. Г. И. Костигова. – София : НБКМ, 1973. – 238 с. : с факс.

223. Опис на сбирката „Портрети и снимки“ в Народната библиотека „Кирил и Методий“ : В 3 ч. / Състав. Д. Попсавова ; Ред. К. Възвъзова-Каратеодорова. – София : НБКМ, 1975.

Ч. 1. Портрети на лица и снимки, свързани с национално-освободителните борби до Освобождението от Османско иго в 1878. – 504 с.

224. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека / М. Стоянов, Хр. Кодов. – София : Наука и изкуство, 1964. – 500 с. : 20 л. факс.

225. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека / М. Стоянов, Хр. Кодов. – София : Наука и изкуство, 1971. – 175 с. : 8 л. факс.

226. Опис на тимарски регистри, запазени в Ориенталския отдел на Народната библиотека Кирил и Методий / Ред. Б. Цветкова. – София : НБКМ, 1970. – 86 с.

227. Опис на турски документи за Русия, Полша и Чехия, запазени в Ориенталския отдел на Народната библиотека Кирил и Методий : Ч. 1 – .– София : НБКМ, 1974–

Ч. 1. / Състав. М. Михайлова-Мръвкарова ; Ред. на К. Възвъзова-Каратеодорова. – 126 с. : 10 л. факс.

228. Опис на турски документи за църковно-националната борба на българския народ и за християнските църкви в Османската империя XV–XX в. / Състав. М. Стайнова ; Ред. К. Възвъзова-Каратеодорова. – София : НБКМ, 1971. – 95 с.

229. Организация и ръководство на библиотечното дело в окръга : Материали от нац. съвещание, състояло се във Велико Търново, 1969. – София : НБКМ, 1970. – 132 с.

230. Орешкова, Здр. и др. Съветска художествена литература в България 1955–1965 : Библиогр. справочник / Здр. Орешкова, Ст. Кънчев, С. Станчева. – София : НБКМ, 1967. – 508 с.

231. Освобождението 1878 : Спомени / Предг. Йоно Митев ; Ред. колегия : Ел. Миладинова, Ел. Павлова, Т. Тихов. – София : Бълг. писател, 1978. – 1000 с., 6 л. портр. и факс.

232. Освобождение Болгарии от турецкого ига : Документы в трех томах / Под ред. на С. А. Никитина и др. – М. : Акад. наук СССР, 1961–1967.

Под ред.: В. Д. Конобеева, Д. К. Косева, Н. Т. Тодорова, Ал. Бурмова, Х. Гандева, Г. Т. Тодорова.

Т. 1. Освободительная борьба южных славян и Россия, 1875–1877. – 1961. – 716 с.

Т. 2. Борьба за национальное освобождение Болгарии в период Русско-турецкой войны 1877–1878. – 1964. – 645 с.

Т. 3. Борба России и болгарского народа за создание болгарского государства 1878–1879. – 1967. – 680 с.

233. Откриване на специализираната читалня № 4 за обществено-политически науки. // *Библиотекар*, 1964, № 11, с. 55–56.

234. Панайотов, Ив. Български исторически архив при Държавна библиотека Васил Коларов. // *Изв*. ДБВК за 1954, 1956, с. 101–112.

235. Панайотов, Ив. Изпитанията на Народната библиотека от англо-американските бомбардировки. // *Библиотекар*, 1958, № 11, с. 60–64.

236. Пейчева, Р. Състояние на фондовете от отпечатъци в специалните библиотеки. // Проблеми на специалните библиотеки. – София, 1975, с. 235–250.

237. Петканова, Д. Библиография на дамаскините у нас и в чужбина. // *Изв*. НБКМ, 3, 1963, с. 75–93.

238. Перспективно развитие на библиографското дело в НР България : Проектоплан, представен от Бълг. библиогр. институт и обсъден на сесията по библиотечно дело и библиография, състояла се на 7–8 февр. 1957 г. // *Год*. ББИ, 6, 1959, с. 330–340.

239. Петкова, З. Ежегодна библиография на българската библиография. // *Библиотекар*, 1971, № 4, с. 38–39.

240. Петкова, З. Основни моменти в развитието на българската библиография от 1944 до 1969 г. и отражението им в текущата Библиография на българската библиография. // *Библиография* на българската библиография 1944–1969. – София, 1972, с. 10–29.

241. Петров, П. и др. Машинен своден каталог на чужди периодични издания в България / П. Петров, Ст. Бъчваров. // *Изв*. НБКМ, 13, 1974, с. 281–295.

242. Пиструй, К. Славянски ръкописи в библиотеката в православната митрополия в Сибиу, (Румъния). // *Изв*. НБКМ, 12, 1972, с. 233–240.

243. Попов, Вл. Международен книгообмен на издания между библиотеките : Същност, пряко регулиране, съвременни проблеми : Теоретични аспекти. – София : НБКМ, 1983. – 178 с.

244. Попов, Вл. Проблеми на международния книгообмен : Разисквания на европейската конференция по въпросите на междунар. книгообмен, състояла се във Виена през апр. 1972 г. : Съобщение. // *Изв*. НБКМ, 13, 1974, с. 783–794.

245. Попов, Вл. Чуждестранните официални издания : Същност, категории, значение и библиографско установяване. // *Изв*. НБКМ, 13, 1974, с. 181–220.

246. Попов, Н. Документи за съвместна антифеодална борба на турци и българи в Източна България през 60-те години на XIX в., съхранявани в Ориенталския отдел на НБКМ. // *Изв.* НБКМ, 5, 1965, с. 99–129.

247. Попов, Н. и др. Документи за четническото движение през 1867–1868 г. в Ориенталския отдел на НБКМ / Н. Попов, К. Възвъзова. // *Изв*. НБКМ, 9, 1969, с. 171–190.

248. Попов, Н. Документи от 1807 за първото сръбско въстание, съхранявани в Ориенталския отдел на НБКМ. // *Изв*. НБКМ, 7, 1967, с. 149–162.

249. Попов, Н. Няколко фермана от времето на Мехмед II. // *Изв*. ДБВК за 1955, 1957, с. 197–205.

250. Попов, Н. За числените знаци в писмото сиякат. // *Изв*. ДБВК за 1953, 1955, с. 262–266.

251. Попсавова-Белчева, Д. Към 90-годишнината на сбирката „Портрети и снимки“ в НБКМ. // *Изв*. НБКМ, 12, 1972, с. 359–370.

252. Попсавова-Белчева, Д. Неиздадени материали за Априлското въстание в снимковата и графичната сбирка на НБКМ. // *Изв*. НБКМ, 7, 1967, с. 355–402.

253. Попсавова-Белчева, Д. Обзор на картографската сбирка, съхранявана в НБКМ : С приложен списък на по-важните карти и атласи. // *Изв*. НБКМ, 5, 1965, с. 167–272.

254. Попсавова-Белчева, Д. Основен проблем при организирането на фондове от графични материали в окръжните библиотеки. // *Библиотекар*, 1971, № 2, с. 19–23.

255. Попсавова-Белчева, Д. Портрети, карти и графика при Държавна библиотека Васил Коларов. // *Изв*. ДБВК за 1954, 1956, с. 123–125.

256. Попсавова-Белчева, Д. Съветският опит и дейността на Ръкописно-документалния сектор на НБКМ. // *Библионекар*, 1977, № 12, с. 22–25.

257. Попсавова-Белчева, Д. Нови извори за нагледната документация на българското национално-революционно движение. // *Поглед*, № 440, 6 юни 1970.

258. Постановление № 2 на МС на НР България за утвърждаване основни положения за организиране на единна библиотечна система в НР България. // *Сборник постановления и разпореждания на МС на НРБ*, 1970, № 2, с. 6–11// *Изв*. НБКМ, 11, 1971, с. 449–453.

259. Постановление № 8 на ЦК на БКП и МС от 15 март 1973 г. за изграждане на национална система за научна и техническа информация. // *Държ. вестник*, № 27, 3 апр. 1973.

260. Постановление № 167 на МС от 1957 За библиотечното дело у нас. // *Изв*. на Президиума на Нар. събрание, № 63, 6 авг. 1957.

261. Правила за групова обработка на печатни издания / Състав. В. Атанасова, Ел. Василева. // *Изв*. НБКМ за 1959, 1961, с. 625–634.

262. Правила за комплектуване, обработка, хранение и използуване на документите от личните и обществените архивни фондове и колекции от XIX и XX век. : Из опита на БИА при Държ. библ. Васил Коларов / Ив. Панайотов, К. Възвъзова, В. Тилева. Б. Тодорова, Здр. Нонева. // *Изв*. ДБВК за 1954, 1956, с. 218–298.

263. Правила за описание на грамофонни плочи / Състав. Л. Николаева ; Под ред. на Л. Албанска. // *Изв.* НБКМ, 10, 1970, с. 259–279.

264. Правила за описание на книги в Народните библиотеки. – София : ББИ, 1947. – 88 с.

265. Правила за описание на картографски материали / Състав. Д. Белчева. // *Изв.* НБКМ за 1959, 1961, с. 531–560.

266. Правила за описание на книгите в научните и в големите библиотеки и за нареждане на фишите в азбучния каталог / Състав. Б. Божинова-Троянова, Л. Албанска. – 2. разш. и прераб. изд. – София : Наука и изкуство, 1962. – 208 с. : с факс.

1 изд. 1953. – 132 с.

267. Правила за обработване на микрофилми / Състав. М. Радославова, Сп. Хисарлъшка. // *Изв.* НБВК за 1959, 1961, с. 635–643.

268. Правила за описване на нотни издания / Състав. Л. Николаева. // *Изв*. НБКМ, 1, 1959, с. 585–600.

269. Правила за описание на периодични издания / Б. Божинова-Троянова, М. Спасова. // *Изв*. ДБВК за 1953, 1955, с. 179–190.

270. Правила за описание на периодични издания в големите библиотеки / Б. Божинова-Троянова, Сн. Атанасова. М. Спасова. // *Изв*. НБКМ, 6, 1968, с. 335–432.

271. [Единни] правила за описание на печатни произведения в масовите библиотеки / Състав. Д. Ганчева, Л. Албанска, Ц. Цветанов – 3. разш. и прераб. изд. – София : Наука и изкуство, 1961. – 66 с.

1. изд. 1951.

272. Правила за описване на печатна графика. / Състав. Д. Попсавова-Белчева. // *Изв*. НБКМ за 1959, 1961, с. 561–584.

273. Правила за описание на статии, рецензии и други материали, публикувани в периодичния печат, в книги и сборници : Аналитично описание / Ан. Вълчева, Ст. Кънчев. // *Изв*. НБКМ, 10, 1970, с. 201–257.

274. Правила за описание на фотоматериали / Й. Пеев, Д. Белчева-Попсавова. // *Изв*. ДБВК за 1953, 1955, с. 287–293.

275. Правилник за междубиблиотечното заемане и указание и правила за участие на българските библиотеки в международното междубиблиотечно заемане. // *Библиотекар*, 1969, № 12, с. 56–65.

276. Правилник за организацията на научноизследователската дейност в Народната библиотека Кирил и Методий, утвърден на 20 дек. 1974 година. // *Бюлетин на КИК*, 1975, № 1/2, с. 3–5.

277. Правилник за прилагане на Указ 1367 от 1967 г. за задължително предаване на печатни и други произведения. // *Държ. вестник*, № 42, 29 май 1979.

278. Правилник за стаж и изпит на кандидатите за библиотекари и помощник библиотекари при научните библиотеки. // *Държ. вестник*, № 216, 6 ноем. 1947.

279. Протоколи от съдебния процес срещу Атанас Узунов и другите подсъдими по Хасковското покушение през 1873 година / Под ред. с обясн. бел. К. Възвъзова-Каратеодорова, П. Груевски ; Ред. на прев. Н. Попов. – София : НБКМ, 1975. – 207 с. : с к., портр., факс.

280. Александър Сергеевич Пушкин 1799–1837 : Библиогр. по случай 175 г. от рождението на великия руски поет / Състав. П. Дюгмеджиева и др. ; Ред. В. Велчев. – София : НБКМ, 1974. – 135 с. : 7 л. ил., факс.

Други състав.: А. Караджова, Ев. Василева, Ив. Петрова.

281. Първанова, Й. Използуването на литературата в НБКМ и организирането на депозитариум за рядко търсени публикации. // *Изв*. НБКМ, 13, 1974, с. 221–238.

282. Първанова, Й. Обслужване на науката и техническия прогрес : Библиографоведска информация за органите на социално управление. // *Библиотекар*, 1978, № 10, с. 45–50.

283. Първанова, Й. Състояние на библиографския апарат в научните публикации : Някои изводи от наши проучвания. // *Изв*. НБКМ, 5, 1968, с. 279–289.

284. Първанова, Й. Чуждестранни информационни издания и възможности за тяхното използуване в съвременната научна библиотека. // *Библиотекар*, 1974, № 1, с. 30–32.

285. Първо национално съвещание на библиотечните работници [22 април 1954 година]. // *Изв*. ДБВК за 1953, 1955, с. 313–325.

287. Райков, Б. Етрополска калиграфско-художествена школа през XVI – XVII в. : Към историята на българския ръкописен орнамент. // *Изв*. НБКМ, 12, 1972, с. 19–41.

288. Райков, Б. Нови исторически документи за живота и смъртта на Паисий Хилендарски. // *Изв*. НБКМ, 14, 1977, с. 25–35.

289. Райков, Б. Опис на славянските старопечатни книги от XV и XVI в. в НБКМ. // *Изв.* НБКМ, 7, 1967, с. 225–255.

290. Райков, Б. Ст. н. с. д-р Маньо Стоянов. // *Изв*. НБКМ, 12, 1972, с. 373–375.

291. Рахнев, Сл. За някои основни направления на библиографското обслужване и за координацията на справочно-библиографската работа на библиотеките у нас. // *Изв*. НБКМ, 4, 1965, с. 371–391.

292. Рахнев, Сл. За резултатите от анкетата между преподавателите на Софийския университет. // *Изв*. НБКМ, 6, 1968, с. 233–245.

293. Ролоф, Х. Библиотечната класификация по нови пътища : От фасетната класификация до дескриптора и тезауруса / Предг. от Герхард Шварц ; Прев. от нем. М. Прошев. – София : НБКМ, 1970.–40 с.

294. Ръководство за предметизиране на литературата в библиотеките / Състав. В. Атанасова. – София : НБКМ, 1972. – 89 с.

295. Ръководство за работата в масовите библиотеки / Състав. К. Калайджиева, Здр. Дафинов, Ан. Вълчева ; Ред. Г. Младжов. – 2. разш. и осн. прараб. изд. – София : Наука и изкуство, 1962. – 317 с.

296. Савова, Е. Библиотеките в Съветския съюз. // *Изв*. ДБВК за 1952, 1953, с. 11–37.

297. Савова, Е. Състояние на библиотечната мрежа в БАН и перспективи за развитието ѝ през периода 1976 – 1990. // *Проблеми* на специалните библиотеки. – София, 1975, с. 10.

298. Сарафов, Т. Справочно-библиографска и информационна работа в научните библиотеки. // *Изв*. ДБВК за 1955, 1957, с. 146–164.

299. Семинар с директорите на окръжните библиотеки и завеждащ културно-масовата работа. // *Библиотекар*, 1955, № 10/11, с. 74–75.

300. Семинар със сътрудниците на ОСИК, отговорници за библиотечното дело, Русе, 1971. // *Библиотекар*, 1971, № 4, с. 47–48.

301. Сиромахов, Д. Развитието на окръжните библиотеки като централна масова библиотека с научен уклон. // *Библиотекар*, 1963, № 6, с. 2–15.

302. Петко Р. Славейков : 1827 – 1895 : Био-библиогр. / Състав. П. Дюгмеджиева и др. ; Ред. Соня Баева, П. Дюкмеджиева. – София : НБКМ, 1979. – 159 с.

Други състав.: Ев. Василева, М. Левджиева, И. Михайлова, Ел. Фурнаджиева.

303. Спасова, М. Анализ на книжовния фонд на НБВК по отношение на основни съчинения и справочници. // *Изв*. ДБВК за 1960/1961, 1963, с. 57–162.

304. Спогодба за книгообмена със СССР. // *Год*. ББИ, 1, 1948, с. 620–621.

305. Справочно-информационната, библиографската и краеведската дейност на окръжните библиотеки : Материали от нац. съвещание, състояло се във Варна, 1969 / Ред. колегия Ан. Вълчева и др. – София : НБКМ, 1970. – 236 с.

Други ред.: Д. П. Иванчев, В. Ковачев, Й. Първанова, Сл. Рахнев.

306. Станчев, М. За характеристиката на фондовете на окръжните библиотеки. // *Библиотекар*, 1978, № 7/8, с. 27–31.

307. Станчев, М. Книжните фондове : Някои методологични проблеми на комплектуването. // *Изв*. НБКМ, 13, 1974, с. 119–160.

308. Станчев, М. Количествени методи за изучаване на книжните фондове : Опит за статист.-математ. анализ на фондовете на Соф. гр. библиотека / Ред. Хр. Хаджихристов, Н. Тасков. – София : НБКМ, 1970. – 143 с. : с табл., черт.

309. Станчев, М. Нови методи за сравнение и анализ на книжните фондове и четенето. // *Библиотекар*, 1971, № 10, с. 27–30.

310. Станчев, М. Отчетността – регулатор на нарастването и активността на книжните фондове. // *Библиотекар*, 1973, № 11, с. 1–7.

311. Станчев, М. Постижения и проблеми на библиотекознанието и ролята му за развитието на социалистическото библиотечно дело в страната. // *25 години* научноизследователска дейност 1954–1979. – София, 1979, с. 11–30.

312. Станчев, М. Съвременни въпроси на координираното комплектуване в окръжния град. // *Библиотекар*, 1974, № 9, с. 28–32.

313. Статистически годишник на НРБ за 1976 година. – София : ЦСУ, 1977. – 636 с.

314. Статистически данни за библиотеките в България [за] 1965 / Състав. Н. В. Вълчева ; Ред. Хр. Н. Хаджихристов. – София : НБКМ, 1965–1989.

315. [Сто]100 години издателска дейност на Народна библиотека Кирил и Методий : Библиогр. указател. – София : НБКМ, 1978. – 168 с.

316. [Сто]100 години Народна библиотека Кирил и Методий : Сборник от материали на честването. – София : НБКМ, 1980. – 268 с.

317. Стоянов, М. Българска павликянска история : Преработка на Пайсиевата „История Славянобългарска“, „Царственик“. // *Изв*. ДБВК за 1957/1958, 1959, с. 257–303.

318. Стоянов, М. Български ръкописи с гръцки елементи. // *Изв*. НБКМ, 9, 1969, с. 315–352.

319. Стоянов, М. Български старопечатни книги. // *Изв*. ДБВК за 1952, 1953, с. 199–238.

320. Стоянов, М. Несебърската сбирка от гръцки старопечатни книги от XV и XVI в. в НБКМ. // *Изв*. НБКМ, 7, 1967, с. 255–280.

321. Стоянов, М. Преиздаването на българските възрожденски вестници, важно мероприятие на Народната библиотека. // *Библиотекар*, 1965, № 5, с. 62–64.

322. Стоянов, М. Проучване на славянските ръкописи в български книгохранилища : Постижения и задачи. // *Изв*. НБКМ, 3, 1963, с. 43–61.

323. Стоянов, М. Стари гръцки книги в България. – София : НБКМ, 1978. – 476 с.

324. Стоянов, М. Украси на славянските ръкописи в България : Описание на украсата на слав. ръкописи от XI до началото на XIX в., съхранявани в Соф. Нар. библ. Кирил и Методий, Пловдивската Нар. библ. Иван Вазов, Църковно истор. музей – София, Рилския манастир, БАН и др. сбирки в България : Албум. – София : Бълг. художник, 1973. – 252 с. : с репрод., факс.

325. Стоянов, М. Фототипно преиздаване на стари ръкописи, книги и периодични издания. // *Изв*. НБКМ, 12, 1972, с. 125–138.

326. Схема за класификация на книгите в научните и по-големите библиотеките : Таблици с метод. упътвания и предметен указател / Ред. колегия: Б. Троянова и др. – София : НБКМ, 1964. – 476 с.

1. изд. 1958. – Други ред.: Л. Албанска, В. Атанасова, Сн. Тошева, Л. Даскалова, М. Кадънкова, Т. Андреева, Т. Кабакчиева. – Изд. е израб. от сътрудници от НБКМ, БАН, Унив. библиотека.

327. Схема за класификация на краеведската литература : Бълг. вариант на съв. класиф. схема / Състав. Сл. Ломева ; Под ред. на Л. Даскалова-Рибарска, В. Даскалова. – София : НБКМ, 1967. – 34 с.

328. Съвещание за справочната и библиографска дейност на окръжните библиотеки. // *Библиотекар*, 1969, № 10, с. 6–14.

329. Съйкова, Г. Основни методи за консервацията и реставрацията на хартията : [Изследване]. – София : НБКМ, 1990 . – 267 с.

330. Съйкова, Г. Проучвания за реставрацията на повреден ранен ръкописен коран. // *Изв*. НБКМ, 14, 1977, с. 157–178.

331. Съйкова, Г. Химическа лаборатория : Из дейността на НБКМ през 1971 – 1973 // *Изв*. НБКМ, 14, 1978, с. 51–55.

332. Таблици на **десетичната класификация за масови библиотеки** / Състав. Ц. Цветанов, Д. Икономова. – София : Наука и изкуство, 1951. – 104 с.

333. Таблици на десетичната класификация / Състав. Здр. Дафинов, Сн. Тошева, Л. Даскалова-Рибарска. – София : Наука и изкуство, 1967. – 176 с.

334. Таблици на десетичната класификация : Приспособена за класифициране на краеведска литература в българските библиотеки. – София : НБКМ, 1967. – 92 с.

335. Теория и практика на методическото ръководство : Сб. статии / Здр. Дафинов и др. ; Ред. Хр. Хаджихристов. – София : НБКМ, 1977. – 208 с. : с табл.

Други авт.: В. Йолова, Я. Клисурски, Здр. Митов, Кр. Папазова, Р. Пейчева, Сл. Рахнев, Л. Рибарска, М. Станчев, Б. Стоянов, Сн. Тошева, Хр. Хаджихристов.

336. Тилева, В. Към 90-годишнината на първата архивна сбирка, създадена след Освобождението у нас в Народната библиотека. // *Изв.* НБКМ, 12, 1972, с. 329–354.

337. Типов каталог за детски библиотеки / Състав. Л. Даскалова-Рибарска, А. Тодорова, В. Стоилова ; Ред. Ц. Цветанов. – София : Наука и изкуство, 1958. – VII, 175 с.

338. Тодорова-Петкова, Б. и др. Документи за историята на руско-българските културни връзки от втората половина на XIX век до Великата октомврийска революция, съхранявани в БИА / Б. Тодорова-Петкова, В. Тилева, Здр. Нонева. // *Изв*. НБКМ, 3, 1963, с. 139–185.

339. Тодорова-Петкова, Б. и др. Архивни фондове на писатели в БИА / Б. Тодорова-Петкова, В. Тилева, Здр. Нонева. // *Изв*. НБКМ, 5, 1965, с. 143–166.

340. Лев Н. Толстой : 1828–1910 : Библиогр. : По случай 150 г. от рождението на великия рус. писател / Ред. Велчо Велчев. – София : НБКМ, 1979. – 191 с.

341. Топалова, Т. Организация на библиотечното дело в Чехословакия. // *Изв*. ДБВК за 1952, 1953, с. 47–65.

342. Тошева, Сн. Предложения за промени в библиотечната статистика на България. // *Изв*. НБКМ, 13, 1974, с. 327–357.

343. Трайков, В. Bulgarica. // *Год*. ББИ, 8, 1962, с. 109–116.

344. Трайков, В. Булгарика – важна задача на Народната библиотека Кирил и Методий. // *Библиотекар*, 1973, № 5, с. 43–45.

345. Трайков, В. Bulgarica – литература на чужди езици върху България и българския народ : Основни организационни въпроси. // *Год*. ББИ, 4, 1956, с. 43–66.

346. Тренков, Хр. Български книгопис : Създаване, развой и постижения на държ. библиогр. регистрация в България. – София : НБКМ, 1964. – 30 с.

347. Тренков, Хр. Общата текуща регистрация на статии и рецензии в чужбина. // *Изв*. НБКМ, 2 1963, с. 377–386.

348. Тренков, Хр. Пътеводител по литературата в Народна библиотека Кирил и Методий : Св. 1 – . – София : НБКМ, 1966–

Св. 1. Езикознание. – 1966. – 60 с.

Св. 2. Педагогически науки. – 1967. – 44 с.

Св. 3. Държавни и правни науки. – 1967. – 84 с.

Св. 4. Философски науки и психология. – 1968. – 60 с.

Св. 5. Стопански науки. – 1968. – 93 с.

Св. 6. География. – 1968. – 46 с.

Св. 7. Геодезия, геофизика и геоложки науки. – 1968. – 62 с.

Св. 8. Общомедицински науки. – 1969. – 60 с.

Св. 9. Основни медицински дисциплини. – 1969. – 89 с.

Св. 10. Медицински, клинични и профилактични дисциплини. – 1970. – 192 с.

Св. 11. Биологични науки. – 1970. – 116 с.

Св. 12. Селско стопанство. 1971. – 108 с.

Св. 13. Музика. Танц. Театър и книгоизкуство. – 1971. – 70 с.

Св. 14. Химия и химически технологии. – 1974. – 99 с.

349. Тренков, Хр. Универсалната текуща национална библиография в България : Организационни и метод. въпроси. // *Изв*. НБКМ, 2 1963, с. 216–244.

350. Турски извори за българската история (XIV–XVI в.) : Т. 3. – София, 1964.

Т. 3. Документи от XVI в. / Състав. и комент. Б. Цветкова ; Под ред. на Б. Цветкова, А. Разбойников. – 710 с. : с факс.

351. Указ № 1367 за задължително предаване на печатни и други произведения. // *Държ. вестник*, № 78, 1 окт. 1976.

352. Фурнаджиева, Ел. Десет години координация на справочно-информационната дейност на централните научни библиотеки. // *Библиотекар*, 1980, № 7, с. 17–20.

353. Фурнаджиева, Ел. Пенчо Славейков : Библиогр. / Под ред. на Анг. Тодоров. – София : НБКМ, 1966. – 114 с. : 1 л. портр., 1 л. факс.

354. Хаджихристов, Хр. За повишаване ефективността на библиотечното обслужване [чрез централизиране на библиотечните фондове]. // *Библиотекар*, 1976, № 6, с. 6–7.

355. Хаджихристов, Хр. Място, задачи и проблеми на окръжните библиотеки. // *Изв*. НБКМ, 10, 1970, с. 45–62.

356. Хаджихристов, Хр. По някои проблеми на централизацията на библиотечните фондове в градовете. // *Библиотекар*, 1974, № 6, с. 10–15.

357. Хаджихристов, Хр. Подготовка на библиотечни кадри в България.// *Изв*. НБКМ, 10, 1970, с. 121–141.

358. Хаджихристов, Хр. Проблеми на книгоснабдяването в окръжните библиотеки. // *Библиотекар*, 1967, № 12, с. 1–6.

359. Хаджихристов, Хр. и др. Ролята на съветското библиотекознание и библиотечно дело за развитието на българското библиотекознание и библиотечно дело / Хр. Хаджихристов, Л. Даскалова. // *Изв*. НБКМ, 11, 1971, с. 229–248.

360. Хаджихристов, Хр. Съветският опит в методическата дейност на българските библиотеки. // *Библиотекар*, 1977, № 12, с. 15–17.

361. Пайсии Хилендарски. История Славянобългарская : Първи Софрониев препис от 1765 г. / Увод, новобълг. текст и коментар Б. Райков ; Ред. Боню Ангелов, Иван Дуйчев. – София : Наука и изкуство, 1973. – 176 с.

362. Христова, У. За библиографията „Патриотика“ и обсега на „Булгарика“. // *Библиотекар*, 1972, № 10, с. 24–28.

363. Христова, У. Комплектуване на съветската книга в НБКМ след Девети септември. // *Изв*. НБКМ, 8, 1968, с. 81–94.

364. Цветанов, Ц. Българската книга след Девети септември : Статист. анализ / Под ред. на Т. Боров. – София : Наука и изкуство, 1952. – 80 с.

365. Цветкова, Б. Джелепкешанските регистри като исторически паметници. // *Изв*. НБКМ, 14, 1977, с. 141–156.

366. Цветкова, Б. Постижения и перспективи на научноизследователската дейност в ръкописно-документалния сектор на Народната библиотека Кирил и Методий. // *25 години* научноизследователска дейност на НБКМ 1954 – 1979. – София, 1981, с. 82–109.

367. Цветкова, Б. Турски документи за българската история в Британския музей. // *Изв*. НБКМ, 5, 1965, с. 279–292.

368. Цветкова, Б. Хайдутството в българските земи през XV–XVIII в. : Т. 1 – . – София : Наука и изкуство, 1971. – 427 с.

369. Централизация на библиотечното обслужване : Сб. от преводи / Ред. Хр. Хаджихристов. – София : НБКМ, 1972. – 211 с.

370. Чешмеджиева, В. и др. Централна каталогизация у нас / В. Чешмеджиева, М. Минева. // *Библиотекар*, 1963, № 5, с. 27–33.

371. Чужди периодични издания в по-големите научни библиотеки в България : 1900–1958 : Своден каталог / Състав. Л. Албанска, Сн. Тошева, Л. Даскалова-Рибарска ; Под ред. на Хр. Тренков. – София : НБКМ, 1966. – XVII, 350 с.

372. Чужди периодични издания в по-големите научни библиотеки : [Своден каталог] за 1959–1961. – София : НБКМ, 1963–

До 1978 г. са издадени допълнения за: 1962–1964; 1965–1966; 1965–1969; 1970 (3 тома); 1970–1972 (2 тома); 1973–1974.

373. Шопова, Сл. Състояние и перспективно развитие на библиотеките при висшите учебни заведения. // *Изв*. ДБВК за 1956, 1958, с. 54–76.

374. П. К. Яворов : 1878–1914 : Био-библиогр. / Състав. Е. Фурнаджиева и др. ; Ред. Ст. Илиев ; Библиогр. ред. П. Дюгмеджиева, Ел. Фурнаджиева. – София : НБКМ, 1978. – 267 с.

Други състав.: П. Дюгмеджиева, З. Хлебарова, Н. Гайдаров, Л. П. Лихачова.

375. Янакиева, Е. Значение и използуване на националния справочен фонд от традиционни издания в условията на автоматизацията. – София : НБКМ, 1988. – 239 с. (Машинопис)

376. Янакиева, Т. и др. Кумулативният указател „Български книгопис“ / Т. Янакиева, А. Гергова. // *Изв*. НБКМ, 13, 1973, с. 729–731

* * *

377. Андерсон, Д. Программа ИФЛА по разработке международных библиографических описаний (ISBD). // *Бюлетень ЮНЕСКО для библиотек*, 1978, № 3, с. 157–163

378. Багрова, И. Ю. Опыт выполнения справок по вопросам госсударство и праве. // *Библиотеки* СССР им. Ленина : Опыт работы. – М., 1953. – с. 4–16.

379. Болдин, Й. Библиографоведение в системе наук. – М.: ИФЛА, 1979. – 6 с.

380. Буссе, Н. В. Русско-болгарские и советско-болгарские литературные связи : Обзор советской литературы, изданой с 1944–1963. // *Изв*. НБКМ, 3, 1963, с. 347–370.

381. Бучина, Л. И и др. Описание документалных источников по истории русско-болгарских связей за 1850–1870 годы в рукописных фондах Государственной публичной библиотеки им. М. Е. Салтыкова-Щедрина / Ред., [предг.] М. Я. Стецкевич ; Отг. ред. Кирилла Възвъзова. – Ленинград : Гос. публичная библ. им. Сталтыкова-Щедрина ; София : НБКМ, 1978. – 213 с.

Други състав. : Т. Л. Винокурова, М. Я. Стацкевич.

382. Горяинов, А. Н. К истории славяноведческой библиографии : Обзор русских и советских библиографических указателей о западных и южных славян. // *Изв*. НБКМ, 3, 1963, с. 370–427.

383. Гудовщикова, И. В. Указатель болгарской библиографической литературы для 85 лет. // *Информация о библ. деле и библиогр. за рубежом*, 1973, № 2, с. 35–37.

384. Загурейко, В. Краткая характеристика фонда „Булгаристика“ в Одесской Государственной библиотеке. // *Изв*. НБКМ, 3, 1963, с. 213–222.

385. Зотова, Кр. Библиографическое дело в Народной Республике Болгарии. // *Библиотековедение и библиогр. за рубежом*, 1976, № 57, с. 3–15.

386. Зотова, Кр. ИПЯ в текущей национальной библиографии европейских социалистических стран. // *Проблемы создания и развития междунар. систем науч. и техн. информации*, 1975, № 1, с. 63–76.

386а. Зотова, Кр. Оптимальная модель текущей национальной библиографии в Болгарии. София : НБКМ, 1982. – 232 с.

387. Зотова, Кр. Современное состояние текущей национальной библиографии в Болгарии. // *Сов. библиография*, 1978, № 3, с. 74–81.

388. Калайджиева, К. Задачи и функции Народной библиотеки им. Кирила и Мефодия. // *Библиотековедения и библиография за рубежом*, 1970, № 33, с. 5–16.

389. Калайджиева, К. Русская и советская книга в болгарских библиотеках. // *Библиотековедения и библиогр. за рубежом*, 1970, № 32, с. 17–29.

390. Калайджиева, К. О создания единой библиотечной системы в Народной республике Болгарии. // *Библиотековедения и библиогр. за рубежом*, 1977, № 64, с. 7–14.

391. Калоева, И. А. Изучение южных славян в России второй четверт XIX века : Библиограф. материалы. // *Изв*. НБКМ, 9, 1969, с. 3–38.

392. Кальтвассер, Ф. Г. Универсальный библиографический контроль. // *Бюллетень ЮНЕСКО для библиотек*, 1971, № 5, с. 264–271.

393. Кан, Е. М. Деятельност Фундаментальной библиотеки общ. наук АН СССР в области славяноведения : Указател на имената на авторите и лицата. // *Изв*. НБКМ, 3, 1963, с. 429–440.

394. Каневский, Б. П. Комплектование Государственной библиотеки СССР имени В. И. Ленина иностранной литературой. // *Труды* ГБ СССР, 12, 1975, с. 80–104.

395. Каневский, Б. П. Международное совещание экспертов по вопросам комплектование фондов нац. библиотек социалистических стран и международного книгообмена. // *Библиотековедения и библиогр. за рубежом*, 1976, № 59, с. 59–65.

396. Каширин, Г. А. К вопросу о ролль Одессы в истории связей русского и болгорского народов : Обзор печатные источников хранение в фонда Одеской науч. библиотеки. // *Изв*. НБКМ, 3, 1963, с. 297–319.

397. Комплектование универсальных научных библиотек : Из опыта работы ГПБ Салтиков-Щчедрин. – Л., 1973. – 206 с.

398. Кондаков, И. П. Библиотека им. Ленина – национальная библиотека СССР в системе библиотек страны. // *Труды* ГБ СССР, 10, 1968, с. 3–23.

399. Копейкина, А. Д. Информационно-библиогр. обслужвание специалистов. // *Сов. библиография*, 1956, № 42, с. 67–72.

400. Королькова, Е. Г. и др. Славянские рукописи нерусского произхождения Одеской госедарственой научной библиотекой : Библигорфические заметки / Е. Г. Королькова, Ж. П. Кривченко. // *Изв*. НБКМ, 3, 1963, с. 29–42.

401. Либерс, Г. Кооперированная каталогизация. // *Бюллетень ЮНЕСКО для библиотек*, 1970, № 2, с. 66–78; № 3, с. 139–152.

402. Международные совещание по вопросы о сотрудничестве между библиотеками в области комплектования фондов зарубежной литературы. – Прага, 1965. – 77 с.

403. Михайлов, А. И. Технический прогрес и задачи научной информации. // *Вестник АН СССР,* 1972, № 2, с. 29–37.

404. Национальная библиотека 1965−1980 : Библиогр. указатель. – ГБ СССР им. В. И. Ленина, 1979–1982.

1. 1965–1977. – 200 с.
2. 1965–1977. – 168 с.
3. 1977–1980. – 193 с.

405. Осипова, И. П. Типологические особености национальной библиотеки в развитом социалистическом обществе : Основнные итоги I-го этапа международного сравнительного исследования. // *Библиотековедение и библиогр. за рубежом*, 1978, № 69, с. 3–24

406. Розов, Н. Н. Болгарская рукописная книга XI – XV в.в. в ленинграских хранилищах. // *Paleibulgarica* (Старобългаристика), 2, 1977, с. 33–42.

407. Розов, Н. Н. Болгарская книжная старина в рукописных фондах ГПБ им. Салтыкова-Щедрина в Ленинграде. // *Изв*. НБКМ, 3, 1963 с. 13–28.

408. Роль национальных библиотек в националных и международных информационных системах : Основные положения, принятые на совещании директоров нац. библиотек, Лозана, 20–21 авг. 1976. // *Бюллетень ЮНЕСКО для библиотек*, 1974, № 1, с. 6–25.

409. Самохина, Н. Г. Международний библиотечной абонамент в СССР на современном этапе [МБА за 60 лет сов. власти]. // *Сов. библиография*, 1977, № 5, с. 38–50.

410. Специалист − библиотека − библиография : Опыт исследования професионалных потребностей о информации. // *ГПБ* им. Салтыкова-Щедрина. – М. : Книга, 1971. – 446 с.

411. Ступникова, Т. Организация читальных залов в научных библиотеках. // *Библиотекарь*, 1959, № 1, с. 60–61.

412. [Третое] III международное рабочее совещание центров по библиотековедению и методической работе : Ч. 1 – 2. – Прага, 1967. – 408 с.

413. Тюлина, Н. И. Национальная библиотека : Опыт типологического анализа. – М. : Книжная палата, 1988. – 184 с.

414. Хамфриз, К. И. Функции национальной библиотеки. // *Бюллетень ЮНЕСКО для библиотек*, 1966, № 4, с. 170–180.

415. Чернявский, Г. И. и др. Советская печать о Болгарии : Ноем. 1917 – ноем. 1944 г. : Истор. библиогр. / Г. И. Чернявскии, П. Е. Сохань. – София : НБКМ, 1970. – 386 с.

416. Чернявский, Г. И. и др. Советская и международная периодика о Болгарии : 1917 – ноем. 1944 г. : Истор. библиогр. / Г. И. Чернявский, П. Е. Сохань. – София : НБКМ, 1971. – 178 с.

417. Чубарьян, О. С. Библиотековедение в системе наук. – Копенхаген : ИФЛА, 1970. – 24 с.

418. Чубарьян, О. С. Вопросы методического руководства библиотечном делом. // *Труды* ГБ СССР, 9, 1966, с. 27–46.

419. Юнисист. Доклад об исследовании возможностей создания Всемирной системы науч. информации проведенном ЮНЕСКО и Междунар. советом науч. союзов / Глав. ред. русс. изд. А. И. Михайлов. – Париж : ЮНЕСКО, 1971. – 192 с.

420. Access to resources through the BLLD. // *ASLIB proceedings*, 1975, vol. 27, p. 8–15.

421. Actes du Conseil de la FIAB 21e Session. Bruxelles, 10 September – 16 September 1955. – La Haye, 1956.

422. Anderson, D. Universal bibliographic control : A long term policy : A plan for activities. – München, 1974. – 87 p.

423. Bagrova, I. I. IFLA Section on Bibliography: its achievments and perspectives. // *IFLA Journal*, 1978, № 1, p. 21–25.

424. Beaudiquez, M. Les services bibliographiques dans le monde 1970–1974. – Paris : UNESCO, 1977. – 391 p.

425. Bernal, I. The supply of information to the scientist. Some problems of the present day. // *Journal of Documentation*, 1956, 13, p. 195–208.

426. Borngässer, L. Die Aufgaben der Staatsbibliothek Berlin. // *Bauwelt*, 1964, № 40–41, p. 1068.

427. Bourgeois, P. Foreword. // *National* libraries: their problems and prospects. – Paris, 1960. – 135 p.

428. Bower, C. A. Patterns of use of the serial literature at the BLLD. // *BLL Review*, 4(2), 1976, p. 31–36.

429. British Library. // *Encyclopedia* of library and information science. Vol. 36. – New York ; Basel, 1983.

430. The British Library and the future of inter−library lending. // *BLL Review*, 1975, Vol. 3, p. 37–43.

431. The British Library Act, 1972. – London: HMSO, 1972. – 9 p.

432. Burstin, G. National libraries: an analysis. // *International library review*, 1973, Vol. V, № 2, p. 183–194.

433. Chaplin, A. H. Basic bibliographic control: plan for a world system. // *ASLIB proceedings*, 1975, № 9, p. 48–56.

434. Chaplin, A. H. A national reference and information service. // *National* libraries. Extracts from the proceedings of the University and research section conference hold at Bangor, April, 1963. – London : The Library association, 1963.

435. Cybulski, R. General concept of universal document tipology. – 10 p. (IFLA, 42 Session, Lausanne :1976. Commitee on Bibliography)

436. Cybulski, R. et al. The dynamic model of a coverage of the current national bibliography / R. Cybulski, K. Zotova. – 28 p. (IFLA 45 session, Copenhagen1979. Commitee on Bibliography)

437. Collins, J. et al. National acquisition policies systems : A comparative study of existing systems and possible models / J. Collins, R. Finer. – Wetherby : IFLA International office for UAP, 1982. – p. 80–87.

438. Die Deutsche Bucherei − die deutsche Nationalbibliothek. // *Deutsche* Bucherei : 1912–1962. – Leipzig, 1962.

439. Edelman, H. The death of the Farmington Plan. // *Library Journal*, 1973, Vol. 98, № 8, p. 1251–1253.

440. Esdiale, A. National libraries of the world. – London, 1934. – 386 p.
2d ed. – London, 1957. – 413 p.

441. Expert meeting on national planning of documentation and library services in Africa. Kampala, Uganda, – 15 December 1970. : Final report. – COM/MD/18. – Paris : UNESCO, 1971.

442. Francis, F. C. Problems of large national and learned libraries. // *International* congress of libraries and documentation centres. (1955, Bruxelles). Vol. 1. – La Haye, 1955.

443. Francis, F. C. The contribution of the national library to the modern outlook in library science. // *ASLIB proceedings*, 1958, Vol. 10, № 11, p. 267–275.

444. Francis, F. C. The organization of national libraries // *National* libraries : their problems and prospects. – Paris, 1960, p. 21–27.

445. Sir **Frank Francis** Reminiscences of IFLA. // *IFLA's* First Fifty Years, 1977, p. 108–112.

446. Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography : Prep. by the IFLA Internat. Office for UBC. Paris : UNESCO, 1979. – 50, 20 p.

447. Gülich W. Die Funktion der Forschungsbibliothek in der modernen Wirtschaft und Geselschaft. // *Arbeitgemeindschaft der technischwissenschaft-lichen Biblioteken* : Bericht über der 7 Tagung, 1958, Essen, s. 17–32.

448. Harrod, L. M. The Librarian's Glossary. – London, 1938.

449. Hauphton, B. Rationalisation of serial holdings and the use of the BLLD – Final report for the period March 1973 – Aug. 1974: Report to Britich Library Research and Development Department Project Sl(g)044 – Liverpool, 1975. – 99 p.

450. Higher Education Act of 1963. // *United States Status at Large*... Vol. 84. P.S. Washington, Governement Printing Office, p. 190.

451. Hookway, Harry. The concept of a national organisation for information: The British Library achievment and potential. // *ASLIB proceedings*, 1979, № 2, p. 88–96.

452. Humpreys K. W. National libraries functions. // *UNESCO bulletin for libres*, 1966, Vol. XX, № 4, p. 158–169.

453. Humpreys K. W. The role of the national library: a preliminary statement. // *Library*, 1964, Vol. XIV, № 4, p. 356–368.

454. IFLA's First Fifty Years. – München: Verlag Dokumentation, 1977. – 160 p.

455 Index translationum. Repertoire internat. des traductions. T. 1 – . – Paris : UNESCO, 1949–

456. Intergovernment conference on the planning of national docu-mentation, library and archives infrastructures : Paris, 23–27 Sept. 1974. // *UNESCO bulletin for libres*, 1975, Vol. XXIX, № 1, p. 2–15.

457. International conference on cataloguing principles : Paris, 9–18 Oct. 1961. Report. – London, 1963. VIII. – 293 p.

458. International conference on the Planning of national documentation, library and archives infrastructures, report to IFLA Members by IFLA Executive Board. // *IFLA Journal*, 1975, № 1/2, p. 139–145.

459. International Congress on National Bibliographies : Paris, 12–15 Sept. 1977. Draft recommendations. – Paris : UNESCO, 1977. – 4 p.

460. International lending statistics: results of a pilot survey and proposals for the future collection of information. // *IFLA Journal*, 1977, Vol. 3, № 2, p. 117–126.

461. International Standard (2978 – 1974.689)

462. Kalajdzieva, K. Der Aufbau eines einheitlichen Bibliothekssystems in Bulgarien. // *Bibliothekar*, 1976, № 7, p. 443–448.

463. Kalajdzieva, K. Le NATIS en Bulgarie // *Bulletin L'Unesco à l'intention des bibliothèques*, 1976, № 1, p. 10–11.

464. Kalajdzieva, K. Tasks and duties of the modern national library in building up stocks of foreign literature and documentation for the country's library system. // *Essays* on information and libraries : Festschrift for D. Urquhart. – London, 1975, p. 87–105.

465. Kalajdzieva, K. Probleme der Koordinierung zwischen den Nationalbibliotheken. // *Buch* und Leser : Festchrift für Horst Kunze. – Berlin : Akademie Verl., 1969, p. 97–111.

466. Kalajdzieva, K. UAP (Universal Availability of Publications) and its relevance to naional libraries from the view-point of a small country. // *IFLA Journal*, 1978, 2, p. 140–145.

467. Kondakov, J. P. La bibliotheque national en URSS. // *Bulletin des biblioteques de France*, 1966, № 3, p. 93–104.

468. Krause, Fr. Deutsch-bulgarische Kulturbeziehungen: Bibliographie. – Berlin: Deutsche Staatsbibl., 1970. – 357 p.

469. Larsen, K. Les services bibliographiques nationaux. Creation et fonctionnement. – Paris : UNESCO, 1955. – 171 p.

470. Libraries in the world: A long-term programme for the International Federation of Library Associations. – The Hague, 1963.

471. Libears, H. Problems of library science and information the Belgian expiriance. – Praga 1972. – 14 p.

472. Line, M. B. The British Library Lending Division. // *British* librarienship today – London, 1977, p. 86–108.

473. Line, M. B. Inclusion of materials in current national bibliographies. – Grenoble : IFLA, 1973. – 11 p.

474. Line, M. B. Universal availability of publications. // *UNESCO bulletin for libraries*, 1977, № 31(3), p. 142–151.

475. Line, M. B. et al. The ability of the BLLD to supply British publications on loan to other countries : Report of a survey conducted in 1977 / M. B. Line, A. Seal. // *BLL review*, 1977, Vol. 5, № 4, 119–126.

476. Lunn, J. Study on a model law of legal deposit. Third draft. – Ottawa, 1980. – 101 p. (IFLA, 42 Session, Manila)

477. Marschak, I. Economies of inquiring, communicating, deciding. // *American economies review*, 58(2), 1968, p. 1–8.

478. Mrs Tzwetana **Mateeva's** proposals and criticism. // *Actes du Conceil*, 1964, p. 22–26.

479. Mumford, Z. Q. The role of the National library in science and technology with special reference to the US Library of Congress. // *UNESCO bulletin for libraries*, 1964, № 4, p. 172–192.

480. Meeting of experts on the national planning of library services in Latin America, Quito, 1966 : Report. // *UNESCO bulletin for libraries*, 1966, Vol. XX, № 6.

481. National Libraries: their problems and prospects: Symposium on national libraries in Europe. Vienna, 8–27 September 1958. – Paris : UNESCO, 1960. – 136 p.

482. National Science Library. // *NRQ Research new*s, 1967, № 3, p. 10–11. (Канада)

483. National Diet Library Law. – Tokyo : National Diet Library, 1961. – 13 p.

483a. Page, B. S. et al. The Nuffield pilot survey of library use in the University of Leads / L. S. Page, P. E. Tucker. // *Journal of documentation*, 1959, Vol. XV, № 1, p. 1–11.

484. Pomassl, G. Comparative survey of existing national bibliographies. – Paris : UNESCO, 1975. – 127 p.

485. Pomassl, G. Problems and reccomendation for realisation of project IFLA–UBC. – 8 p. (FFLA, 39 Session, Grenoble, 1973, Comittee on Bibliography)

486. Pomassl, G. Survey of existing legal deposit laws. – Paris : UNESCO, 1977. – 91 p. (International Congress on Nat. Bibliographies, Paris, 12–15 sept. 1977)

487. Recommendation concerning the international standardization of statistics relating to book production and periodicals adopted by the General Conference at its thirteenth session, Paris, 19 Nov. 1964. – Paris: UNESCO, 1964. – 21 p.

488. Regional seminar on the development of national libraries in Asia and the Pacific Area : Manilla, Philipines, 3–15 February 1964. // *UNESCO bulletin for libraries*, 1964, p. 159–168.

489. Rules for the registration of documents in the current national bibliography with tables to the characteristics of documents / Prep. by a Working Group W. Bergmann, R. Cybulski, Kr. Zotova. – Paris, 1977. – 38 p.

490. Science Government and Information : A report of the President's science advisory committee. – W., 1963. – 52 p.

491. Schwarz, G. Die Speicherung wenig benutzter Bibliotheksbestände in der DDR. // *Zentralblatt für Bibl*., 1969, № 9, p. 510–530.

492. Statistical Yearbook. 1977. – Paris, 1978, p. 778–781.

493. Stummvoll, I. The role of the national librariy in the library system of a country. // *Taches* and problemes des bibliotheques nationales d'Europe, Vienne, 8–27 sept. 1958. – Paris : UNESCO, 1960. – 135 p.

494. Synoptic tables concerning the current national bibliographies / Comp. by G. Pomassal and Working Group of the Dt. Bucherei, Berlin. – Leipzig, 1975. – 3 S. : 25 gef. Bl p.

495. Taches et problemes des bibliotheques nationales. Colloque des bibliotheques nat. d'Europe, Vienne, 8–27 sept. 1958. – Paris : UNESCO, 1960. – 135 p.

496. The role of national libraries in national and informational information systems; a policy statement approved by directors of national libraries meeting in Lausanne, 20–21 April, 1976. // *UNESCO bulletin for libraries*, 1977, Vol. XXXI, № 1, p. 7–25

497. Tootok, W. Die moderne Wissenschaft. Problemen ihrer Orga–nisation. // *Börsenblatt*, 19 Jahrgang, 88, p. 1966–73.

498. Typen der Dokumente in der laufenden Nationalbibliographie : III Internat. Beratung der Experten sozialist. Länder zu Problemen der laufenden Nationalbibliographie. – Martin, 1976.

499. Typologia dokumentow. Referaty z II Miedzynar. Spotkania Ekspertow Krajow Socjalist. d/s Biezacij Bibliografii Nar., Warszawa, 21–26 kwiecien 1975. – Warszawa : Biblioteka Narodova, 1976. – 106 p.

500. UNESCO. General Information programme// National Information Interlending Systems: a comparative studiy of existing systems and possible models. (Pg1)78/ NS(24). Paris, October, 1978, pp. XVII–XXI, 56–73.

501. UNESCO. International congress on Universal Availability of Publications. Final report. (PGI/82, UAP/6). Paris : UNESCO, 1982.

502. Urquhart, D. I. The ecology of inter-library loans. // *Library association record*, 1965, Vol. 67, № 10, p. 341–349.

503. Urquhart, D. I. The future of inter-library lending. // *New* directions in librarianship. – London, 1971, p. 23–43.

504. Urquhart, D. I. A library of libraries. // *Indian librarian*. Iullundur City, 1967, Vol. 22, № 3, p. 162–165.

505. Urquhart, D. I. Rising tide of paperes. // *The advancement of science*, Vol. XXI, 1961, 91, p. 279–285.

506. Urquhart, D. I. Some ideas behind the NLL. // *Librarianship in Britain today*. – London, 1967, p. 102–110.

507. Urquhart, D. I. The U.K. National Lending Library for Science and Technology. // *UNESCO bulletin for libraries*, 1959, № 13, p. 173–175.

508. V. I. **Shunkov's** proposals for IFLA's reorganisation. // *Actes* de Conseil de la FIAB, 28, 1964, p. 106–108.

509. Vasper, R. G. International implications of the Shared cataloging programme: planning for resource development. // *Libri*, 1967, Vol. 17, 4, 285–293.

510. Vickers, S. C. I. et al. Guidelines for national planning for the availability of publications / S. C. I. Vickers, M. Line. // *Wetherby* : IFLA International office for UAP, 1983.

511. Vladimirov, L. I. The socialist countries of Europe in IFLA. // *IFLA's* Fifty Years, 1977, p. 101–108.

512. Wells, A. I. Shared cataloguing: a new look at an old problem. // *ASLIB proceedings*, 1968, vol. 20, № 12, p. 534–541.

513. Wieder, I. An Outline of IFLA's history. // *IFLA's* First Fifty Years, 1977, p. 41.

514. Williams, E. E. Farmington plan. // *Encyclopedia* of library and information science, NY, 1972, Vol. 8, p. 361–368.

515. Zotova, Kr. Current national bibliography and registration of articles. – Paris, 1977. – 13 p.

516. Zotova, Kr. Problems in developing a model for the contents of the national bibliography. – Strebske Pleso : IFLA, 1978. – 4 p.

517. Zotova, Kr. Registrierung von Aufsatzen und Artikeln in der laufenden Nationalbibliograhie. Budapest, 1977. – 13 p.

518. Zotova, Kr. Registrierung von Periodika und Fortsetzungswerken in der laufenden Nationalbibliograhie. – Budapest, 1977. – 6 p.

АВТОРСКИ ПОКАЗАЛЕЦ*

Албанска, Лиляна 1-8, 40, 266, 271, 371,
Александров, Васил 9
Анастасов, Юрдан 14
Ангелов, Боню 10-13, ред. 37, 263, 326, 361
Андерсон, Д. 377
Андреева, Таня ред. 37, 326
Арабаджиева, Тодорка 165
Аршинкова, Севдалина 17, 18 19, 41
Атанасов, Виктор 92, ред. 326
Атанасов, Петър 20
Атанасова, Вера 96, 261, 294, ред. 326
Атанасова, Снежина 270
Атанасова, Татяна 207

Багрова, И. Ю. 378
Баева, Соня ред. 302
Байчева, Искра 92
Балючева, Гергина 207
Белчева, Дора вж Попсавова, Дора
Беров, Любен 33
Божинова-Троянова, Б. вж Троянова, Б. Божинова
Болдин, Й. 379
Боров, Тодор 44- 48, ред. 58, 364
Боршуков, Георги ред. 58
Бошнаков, Димитър 118, ред. 207
Брискман, М. А. 49
Бронщейн, М. П. 49
Бурмов, Александър 232, ред. 16, 54, 188
Буссе, Н. В. 50, 205, 380
Бучина, Л. И. 221, 381
Бъчваров, Ст. 241

Ванчурова, Гергана ред. 207
Василева, Евелина 73, 74, 146, 280, 302
Василева, Елисавета 261
Велева, Надежда 61
Велков, Аспарух 63
Велчев, Велчо ред. 280, 340
Винокурова, Т. Л. 221, 381
Въжарева, Мария 55
Възвъзова-Каратеодорова, Кирила 16, 16а, 65-73, 187, 217, 247, 262, ред. 16, 16а, 73, 187, 217, 221-223, 227-279, 381
Вълчева, Анелия 50, 62, 73-90, 92, 273, 295, ред. 16а, 73, 74, 92, 129, 305
Вълчева, Нелма 314

Гандев, Христо 232
Ганчева, Дора 271
Генчев, Николай 187, ред. 187
Георгиев, Камен 98
Георгиева, Св. 146
Георгиева, Цанка 91
Гергова, Ани 376
Голубева, О. Д. 93
Горяинов, А. Н. 382
Григорова, Диана 74
Груевски, Петко ред. 279
Гудовщикова, И. В. 383

Данчева, Йота 21, 51, 52а, 94, 145, 186
Дараков, Юри 95
Даскалова, Вера ред. 327
Даскалова-Рибарска, Лора 96, 97, 333, 335, 337, 359, 371, ред. 37, 327
Дафинов, Здравко 98-102, 196, 218, 295, 333, 335,
Дашкевич, А. 16
Диловска, Ел. 62
Добрев,-Михайлов, Г. вж Михайлов, Георги Добрев
Драголова, Лидия 73
Дудевски, Христо ред. 61
Дуйчев, Иван 109, ред. 361
Дунчев, Любен 110
Дюгмеджиев, Юри 111-116
Дюгмеджиева, Петя 15, 62, 73, 117, 118, 146, 280, 302, 374, ред. 214, 302, 374

Едрева, Павлина вж Кънчева, Павлина

Желева, Цветана 55

Загурейко, В. 384
Зотова, Кремена 120-128, 139, 141, 385-387, ред. 207, 218

Иванов, Д. Д. 205, ред. 205
Иванов, Стефан 15, 118, ред. 207
Иванчев, Димитър 58, 129-135, 305, ред. 55, 57, 58, 305
Икономова, Дияна 332
Илиев, Ст. ред. 374
Ингилизов, Г. 188

*Посочва номера в „Цитирана литература“ (стр. 447) и включва лицата, участвали като автори, съавтори, съставители и редактори при подготовката на изданията.

Исаков, Марко 144
Исусов, Митьо ред. 52

Йолова, Виолета 335
Йорданов, Велико 147

Кабакчиева, Райна ред. 37, 326
Кадънкова, Мария ред. 37, 326
Калайджиева, Константинка 148-168, 295, 388-390, ред. 15
Калоева, И. А. 50, 391
Кальтвассер, Ф. 392
Кан, Е. М. 393
Каневский, Б. П. 394, 395
Караджова, А. 280
Каруцин, Кръстьо ред. 179
Каширин, Г. А.
Керешка, Мария 170-172
Кехлибарева, Надя ред. 207
Киркова, Татяна 173, 174
Кирова, Елена 175
Клисурски, Янко 118, 335
Ковачев, Велчо 56, 62, 92, 145, 177-180, 305, ред. 145
Ковачев, Марин 129, 181
Кодов, Христо 182, 183, 197, 224, 225
Колева, Т. ред. 145
Кондаков, И. П. 398
Конобеев, В. Д. ред. 232
Копейкина, А. Д. 399
Королькова, Е. Г. 400
Косев, Димитър 232
Костигова, Г. И. ред. 222
Костова, Емилия 62
Кривченко, Ж. П. 400
Кукудова, Надежда ред. 207
Кънчев, Стефан 34а, 56, 185, 230, 276, ред. 9
Кънчева-Едрева, Павлина 56, 62, 92, 119, 205

Лазаров, Михаил 51, 52, 52а, 94, 186
Лебедев, В. В. Ред. 219
Левджиева, М. 302
Либерс, Г. 401
Лихачова, Л. П. 374
Ломева, Славка 129, 189, 190, 327
Лютова, Анастасия 191, ред. 207

Магнева-Соколова, Весела 207
Манова, Надежда 15
Маркова, Дита ред. 207
Матеева, Цветана 192, 193 194, ред. 196
Миладинова, Елисавета 217, 221а, ред. 231
Минева, Мария 370
Минкова, Цветана 15, 62, 92
Мирчев, Кирил 197
Митичев, Антон 195
Митов, Здравко 195, 198, 335
Михайлов, А. И. 403
Михайлов, Георги Добрев 104-108, ред. 90
Михайлова, И. 302
Михайлова-Мръвкарова, Мария 73, 199
Миятев, Петър 188
Младжов, Георги 196, 200, ред. 53, 295

Неделкова, Станка 211, ред. 207
Недков, Борис 16, 188, 209, 210
Никитин, С. А. 232
Николаева, Лили 137, 212, 213, 268
Нонева, Здравка 16, 92, 187, 215, 217, 262, 338, 339, ред. 73
Носкова, В. В. 205

Орешкова, Здравка 36, 216, 230
Осипова, И. П. 405

Павлова-Харбова, Елена 217, 221а, 231
Пайсии Хилендарски 361
Панайотов, Иван 234, 235, 262
Папазова, Красимира 335
Паунов, Богомил 118
Пеев, Йордан 274
Пейчева, Радка 236, 335, 336,
Пекова, Петрунка ред. 207
Пенчева, Стефка ред. 207
Петканова, Донка 237
Петкова, Бонка 16, 217
Петкова, Зорница 34, 34а, 239, 240
Петкова-Божанова, Ганка 219
Петров, П. 241
Петрова, Иванка 61, 280, ред. 214
Пиструй, К. 242
Попов, Владимир 243, 244, 245
Попов, Никола 66, 188, 246-250, ред. 279
Попова, Евгения ред. 60
Попсавова-Белчева, Дора 118, 138, 223, 251-257, 265, 272, 274
Първанова, Йорданка 145, 282-284, 305

Радев, Траян 185
Разбойников, Атанас 350
Райков, Божидар 16а, 182, 287-290, 361
Рахнев, Слави 291, 292, 305, 335
Рибарска-Даскалова, Лора вж Даскалова-Рибарска, Лора
Робев, Никола 146
Розов, Н. Н. 406, 407
Ролоф, Х. 293

Савова, Елена 296, 297
Садков, Л. Б. 16
Сайяр, Дж. 222
Самохина, Н. Г. 409
Сарандев, Иван ред. 146
Сарафов, Тодор 298
Сиромахов, Димитър 301. 302

Сохань, П. Е. 416
Спасова, Мария 57, 59, 269, 303
Ставрев, Кирил 34а, ред. 207
Станчев, Михаил 306-312, 335
Станчев, Стефан ред. 185
Стецкевич, М. Я. 221, 381, ред. 221, 381
Стоилова, Виолета 118, 337
Стоянов, Борислав 335, ред. 214
Стоянов, Маньо 220, 224, 225, 317-325
Стоянова, Александра 168
Ступникова, Т. 411
Съйкова, Гинка 329-330

Тасева, Лили 15, 62, 92
Тасков, Н. ред. 308
Тилева, Виктория 16, 73, 187, 215, 217, 262, 336, 338, 339, ред. 73
Тихов, Тихомир 231
Тодоров, Ангел ред. 353
Тодоров, Ганчо 232
Тодоров, Николай 232
Тодорова, Надежда 337
Тодорова-Петкова, Бонка 16, 262, 338, 339
Топалова, Тодора 341
Топенчаров, Владимир ред. 58
Тошева, Снежина 7, 8, 40, 196, 333, 335, 342, 371, ред. 37, 326
Трайков, Веселин 52а, 53, 343-345
Тренков, Христо 34а , 346-349, ред. 371
Трифонова, Мария 16
Троянова, Божана Божинова 38-43, 266, 269, 270, ред. 37, 326

Фурат М. М. Ал-Джауахири ред. 219
Фурнаджиева, Елена 61, 118, 146, 302, 353, 374, ред. 374

Хаджихристов, Христо 216, 335, 354-360, ред. 195, 216, 308, 314, 335, 369
Хамфриз, К. И. 414
Хисарлъшка, Спасина 267
Христов, В. ред. 118
Христов, Георги 166, 171, 172
Христов, Христо ред. 62
Христова, Унга 362, 363

Цанев, Димитър 217
Цанев, Петър ред. 92, 178
Цветанов, Ценко 271, 332, 364
Цветкова, Бистра 350, 365-368, ред. 226, 350
Цолов, Иван 62, 145

Чардаклийски, Георги 195
Чернявский, Г. И. 416
Чешмеджиева, Вера 370
Чубарьян, О. С. 417, 418
Чупарова, Елена 171

Шопова, Йонка ред. 207
Шопова, Славка 373
Шулева, Олга ред. 207

Щанов, В. 188

Янакиева, Елена 375
Янакиева, Татяна 376

Anderson, D. 422
Bagrova, I. J. 423
Beaudiquez, M. 424
Bergmann, W. 511
Bernal, I. 425
Borngässer, L. 426
Bourgeois, P. 427
Bower, C. A. 428
Burstin, D. 432
Chaplin, A. H. 433, 434
Collins, J. 437
Cybulski, R. 435, 436, 511
Edelman, H. 439
Esdiale, A. 440
Finer, R 437
Francis, F. C. 442-445
Gülich W. 447
Harrod, L. M. 448
Hauphton, B. 449
Hookway, Harry 451
Humpreys K. W. 452, 453
Kalajdzieva, K. 462-466
Kondakov, I. P. 467
Krause, Fr. 468
Larsen, K. 469
Libears, H. 471
Line, M. B. 472-475, 510
Lunn, J. 476
Marschak, I. 477
Mateeva, Tzwetana 478
Mumford, Z. Q. 479
Page, B. S. 483a
Pomassl, G. 484-486, 494
Schwarz, G. 491
Seal, A. 475
Stummvoll, I. 493
Shunkov, V. I. 508
Tootok, W. 497
Tucker, P. E. 483a
Urquhart, D. I. 502-507
Vasper, R. G. 509
Vickers, S. C. I. 510
Vladimirov, L. I. 511
Wells, A. I. 512
Wieder, I. 513
Williams, E. E. 514
Zotova, Kr. 436, 489, 515-518

ИМЕНЕН ПОКАЗАЛЕЦ*

Аврамов, Рубен 70
Аврамова, Щиляна 391
Албанска, Лиляна 51, 62, 66, 71–74, 82, 150–153, 155, 161, 163–167, 194, 385, 387
Александров, Васил 346
Александров, Чудомир 44
Алексиев, Ганчо 391
Алкалай, Стела 267, 268, 270, 271, 273, 274
Анастасов, Юрдан 133, 141, 147
Ангелов, Божан 282
Ангелов, Боньо 221, 222, 224, 255
Ангелова, Мария 391
Ангелова, Роза 391
Ангелова, Цветана 288
Андреев, Стефан 6, 243, 251, 259
Андреева, Таня 161, 164
Арабаджиева, Тодорка 389
Аргиров, Стоян 281
Аргирова, Мария 385
Артемиев, Н. 78
Аршинкова, Севдалина 124, 148, 161, 176, 192
Атанасов, Ст. 391
Атанасова, Вера 161, 162, 164, 166, 241
Атанасова, Снежина 164, 166
Атанасова, Татяна 288
Аянов, Димитър 241

Бабкина, О. И. 79
Багрова, И. Ю. 194, 345
Байчева, Искра 141, 147
Балан, Александър Т. 252, 281, 324, 326, 343
Бахчеванджиев, Стоян 135, 147
Беленозов, Марин 392
Белчева-Попсавова, Д. вж Попсавова, Дора
Бербенлиев, Пею 43–45
Бергман 289
Беркович, Мирослава 82
Беров, Любен 22
Бодике, М. 299
Божинова-Троянова, Божана вж Троянова, Божана
Бондоков, Асен 391
Борисова, Юлия 391
Боров, Тодор 21, 22, 30, 31, 47–50, 52, 61–63, 67, 69, 128, 131, 132, 150, 151, 192, 215, 236, 242, 276–278, 281, 284, 301, 312, 318, 321, 322, 324, 326–333
Боршуков, Георги 324
Босева, Лили 180, 446
Бошнаков, Димитър 288
Брайнов, Милчо 43
Бриксман, М. А. 344
Бронщейн, М. П. 344
Бугарчева, Радка 146–148
Буржоа, Пиер 12
Бурмов, Александър 232, 255, 261
Бурстин, Даниел 85
Бусеев, А. 367
Буссе, Н. В. 62, 79, 340, 342
Бухтев, Александър 391
Бучина, Л. И. 79, 256

Ванчев, Никола 247
Ванчурова, Гергана 288
Вапцаров, Н. Й. 263, 346
Василев, Добрин 392
Василев, Крум 394, 396
Василев, Николай, арх. 35, 390
Василев, Орлин 49, 57, 66, 67, 71–73, 268
Василева, Евелина 346, 347
Васильов, Иван, арх. 29, 31, 32, 34, 36–38, 43, 44
Велева, Надежда 347
Велков, Аспарух 251, 258, 259
Веревкина, А. Н. 297, 345

*Посочва страниците в текста, където става дума за съответните лица.

Видер, Йоахим 88
Винокурова, Т. Л. 79, 256
Влахова, Бойка 288
Въжарова, Мария 328, 330
Възвъзова-Каратеодорова, Кирила 66, 69, 71–74, 207, 209–212, 220, 227, 229, 233–235, 248, 249, 255–258, 264, 346
Вълчева, Анелия 5, 62, 64, 66, 67, 70, 71, 73, 91, 176, 342–344, 346–348, 380, 382, 408, 409

Гандев, Христо 246
Гановски, Сава 53
Ганчев, Николай 362, 392
Ганчева, Дора 62
Генева, Димитрина 392
Генчев, Николай 255, 258, 261
Генчева, Богдана 38
Георгиев, Георги 391
Георгиев, Делчо 391
Георгиев, Кимон 30
Георгиева, Елена 391
Георгиева, Цанка 364
Германов, Милчо 199, 200, 406
Голубева, О. Д. 79, 196, 224, 254
Горинова, Лили 6, 58, 141, 147
Греков, Панчо 39
Григорова, Диана 346, 463
Груевски, Петко 251, 259
Гудовщикова, И. В. 345,
Гюлих, В. 10

Дамянов, Атанас 39
Данов, Цанко 392
Данчева, Йота 288, 341, 346
Дараков, Юри 99
Даруиш, Аднан 257, 262
Даскалова, Вера 6, 58, 164, 166
Даскалова-Рибарска, Лора 6, 161, 164, 166, 167, 353, 389, 390
Дафинов, Здравко 35, 344, 347, 353, 361, 362, 387–391
Денисиев, В. Н. 78
Денчева-Томова, Дора 234, 235
Джаухири, Фурат М. М., ал 257
Джурич, Светозар 82
Джурова, Аксиния 221, 223, 254
Димитров, Страшимир 246, 249
Димитров, Цеко 347
Димчевска, Маргарита 48
Динеков, Петър 224
Динов, Христо 392
Дипчикова, Александра 166, 167
Добрев, Георги Михайлов вж Михайлов, Георги
Добрева, Анастасия 392
Добрева, Мария 234
Дончева, Елена 391
Доцева, Виделина 205
Драголова, Лидия 256, 463
Друмева, Мария 22
Дуйчев, Иван 219, 221, 223, 224, 235, 255, 446
Дунчев, Любен 392
Дунчева, Денка 392
Дюгмеджиева, Петя 346, 347
Дюкмеджиев, Юри 6, 112, 113, 117, 119, 120, 145, 147, 148, 363, 364, 384
Дяконова, О. А. 113, 403

Евтимий, патриарх 214
Едрева, Павлина вж Кънчева, Павлина

Желева, Цветана 330, 331
Железов, Димитър 391
Живанов, Милорад 82
Живков, Живко 45, 198
Живков, Тодор 36, 382, 394, 396, 445
Живкова, Людмила 40–42, 46, 219, 221, 224, 225, 229, 316, 332, 446
Журжалина, Н. П. 79

Загнер, Ото 145
Заимова, Ана 212
Зафировски, Митко 82
Златарски, Васил 281
Зотова, Кремена 61, 66, 71, 73, 90, 91, 167, 276–278, 285–291, 294, 297, 298, 302, 303, 306–308, 316–318, 327, 329, 330, 332–335, 344, 345

Иванов, Велислав 32
Иванов, Косьо 423
Иванов, Никола 31
Иванов, Петър 31

Иванов, Рашко 22
Иванов, Стефан 346, 347, 367, 391
Иванов, Юрдан 324, 326
Иванова, Клементина 221
Иванова, Мария 391
Иванова, Поля 392
Иванчев, Димитър 39, 62, 297, 301, 321–325, 328–333, 338, 342, 348
Изеедин, Юсуф 249
Икономова, Дияна 288, 344,
Илков, Цвятко 292
Ингилизов, Георги 247
Инджев, Стоян 392, 396
Иречек, Константин 252, 324, 326
Исаков, Марко 353

Йовчева, Пенка 392
Йолич, Елена 82
Йолова, Виолета 391
Йонкова, Нора 204
Йончева, Цветанка 58
Йорданов, Георги 43, 44, 316, 406, 446

Кабакчиева, Райна 161, 164
Кадънкова, Мария 161, 162, 164, 353, 385, 387
Казасов, Димо 22, 61, 62
Калайджиева, Константинка 49, 53, 54, 57, 65, 66, 70, 71, 73, 76, 83, 84, 87, 89–91, 105, 108, 110, 113, 128, 136, 141, 144, 162, 167, 200, 293, 211, 224, 268, 284, 335, 342, 382–385, 389, 395, 396, 401–404, 406
Калинов, К., арх. 31
Калоева, И. А. 79, 342
Караангов, Петър 44
Карагеоргиева, Магдалена 166, 167
Карадимов, Димо 212
Каранлъков, Георги 392
Каролева, Катя 392
Карташов, Н. С. 79, 91
Кафеджиева, Мария 166, 167
Кацков, Лев 247
Кендерова, Стоянка 250, 251, 257, 259
Керешка, Мария 58, 176, 179, 192, 193
Кехлибарева, Надя 305
Киркова, Татяна 62, 132, 133
Кирова, Елена 61, 353
Климент Охридски 214
Клисурски, Янко 391
Кльонов, А. В. 78
Князев, Г. А. 235
Ковачев, Велчо 330, 332, 334, 335, 346–348
Ковачев, Марин 391
Ковачева, Донка 392
Ковачева, Николина 392
Кодов, Христо 210, 212, 213, 215, 221–223, 253–255
Коева, Мария 391
Кожухаров, Стефан 221, 225
Колева, Радка 347
Колчина, Зоя 167
Кондаков, И. П. 13, 79, 229
Контуров, Иван 391
Копейкина, А. Д. 176
Королькова, Е. Г. 255
Косигин, А. Н. 403
Костигина, Г. И. 79
Костов, Трайчо 50, 63, 64, 67, 132
Кравченко, Ж. Н. 255
Кралев, Стефан 367
Краузе, Фридхилде 81
Куев, Кую 221, 223, 224
Кукудова, Надежда 288, 305
Кутинчев, Стилян 253
Кънчев, Стефан 288, 334–336, 346,
Кънчева-Едрева, Павлина 330, 334, 335
Кършовска, Дора 164, 332
Кючуков, Михаил 213

Лазарич, Ксения 82
Лазаров, Кирил 62, 128
Лазаров, Михаил 288, 341, 346
Лайн, Мориц 84, 91, 292, 346
Ларсен, К. 291, 311
Ласкова, Екатерина 166, 167, 203
Лебедев, В. В. 79, 258, 262
Либерс, Херман 89, 90
Лилов, Александър 36, 53, 403, 446
Лисевски, Н. М. 323
Лихачов, Дмитрий 223, 224, 254, 262
Ломева, Славка 348
Лютова, Анастасия 288, 345
Лютова, К. В. 346

Магнева, Весела 91, 191, 192
Майо, Рене 89, 280
Майо-Зак 289
Мамонтов, А. В. 348
Манолев, Никола 247
Маринова, Маринка 22
Маркишка, Дарина 193, 346
Мартинович, Н. 82, 262
Маршак, И. 11
Матев, Павел 333, 439
Матеева, Цветана 330
Междуречки, Петър 44
Меженко, Й. А. 323
Меркури, Мелина 83
Мизрахи, Йосиф 392
Миладинова, Елисавета 235
Минева, Мария 245
Минкова, Цветана 391
Мирчев, Кирил 212, 253
Мирчева, Дора 221
Митичев, Антон 391
Митов, Данко 32
Митов, Здравко 367, 386, 391
Митушева, Виктория 386
Митяев, К. Г. 233, 235
Михайлов, Георги 31–33, 48–50, 53, 57, 62, 64–67, 69, 75, 77, 83, 99, 100, 113, 128, 138, 153–156, 158, 170, 174, 175, 192, 227, 242, 247, 267, 313, 353, 411–413
Михайлов, Иван 71, 393
Михайлова-Мръвкарова, Мария 207, 249, 251, 256, 259
Михов, Никола 61, 70, 194, 281, 282, 288, 305, 322, 338–343, 347, 418
Мишина, Т. 79
Младжов, Георги 71, 189, 347, 385, 389

Найденович, М. 82
Начов, Никола 253, 326
Недков, Борис 72, 207, 210, 242–251, 258, 264
Недялкова, Станка 302
Нейков, Л., арх. 31
Неустроев, А. Н. 323
Николаева, Лиляна 91, 191
Николаева, Савка 161, 164, 166
Николов, Борислав, арх. 31
Николов, Иван 314
Николов, Никола 43, 44
Нонева, Здравка 210, 233–235, 255, 256
Нюкша, Ю. П. 268, 269, 274

Орешков, Павел 282
Орешкова, Здравка 331, 336

Павлова-Харбова, Елена 234
Паисий Хилендарски 214
Панайотов, Иван 62, 64, 68–70, 72, 207, 210, 211, 217, 232–235, 264–266, 312, 313, 326
Пандова, Мария 392
Паници, Антони 9, 13, 144
Панчева, Иванка 318, 330, 331, 392
Папазова, Красимира 386, 390, 391
Паунов, Богомил 391
Пашева, Росица 204
Пейчева, Радка 382, 390, 391
Пекова, Петруна 288
Пенкова, Преслава 347, 386, 391
Пенчева, Стефка 288
Перфанов, Атанас 37–41, 43
Перфанова, Елена 38
Петканова-Божинова, Ганка 257
Петков, Георги 35, 36
Петкова, Зорница 288, 306, 336, 337, 345
Петрова, Виолета 193
Петрова, Иванка 347
Платов, Конкорди 367, 386, 391
Погорелев, Валерий 326
Полянов, Димитър 212, 232
Помасъл, Г. 289, 296
Попов, Владимир 67, 74, 87, 88, 90, 135, 141, 148, 384, 396
Попов, Здравко 391
Попов, Иван 105, 269, 393, 394, 396
Попов, Никола 72, 207, 210, 247, 250, 251, 258, 259
Попов, Трайко 247
Попова, Евгения 164, 166, 167
Попсавова, Дора 207, 210, 215, 236, 240, 241, 252, 257
Предова, Валентина 205
Презвитер Козма 214
Прошев, Михаил 147, 148
Пушкин, А. С. 346

Първанова, Йорданка 67, 74, 85, 191, 205, 346, 385

Радев, Васил 61, 391
Разбойников, Атанас 247, 230
Райков, Божидар 210, 215, 216, 221–224, 220, 253–255
Райков, Димитър 74, 210, 223
Райнова, Лили 334
Райчев, Райчо 61, 312
Ралева, Олга 192
Рангелов, Владимир 38
Рахнев, Слави 58, 176, 205, 386, 390
Рибарска-Даскалова, Лора вж Даскалова-Рибарска, Лора
Робев, Любомир 147
Робев, Стефан 247
Розева, Пенка 166
Розов, Н. Н. 223, 225, 254, 255, 262
Роменски, Владимир 36, 37, 39, 44
Рудомино, М. И. 80
Рускова, Севда 392
Рьотч, Херман 268

Савова, Елена 353
Сайар, Джемшид 257
Сапунджиева, Здравка 391
Сарафов, Тодор 176, 194, 195
Сариев, Васил 392
Сендова, Вера 205
Сикорский, Н. М. 402, 446
Сиромахов, Димитър 360, 389
Скопцова, Славянка 141
Славейков, П. Р. 232, 238, 263
Славейков, Пенчо 232, 256, 263
Смирненски, Хр. 61, 263
Сохань, П. С. 342
Спасова, Мария 58, 96, 100, 101, 147, 325, 385
Срезневски, В. И. 323
Ставрев, Кирил 288
Стайкова, Пеша 392
Стайнов, Стефан 39
Стайнова, Михаила 251, 259
Стаматова, Вера 251
Станишева, Лазарина 384, 386
Станчев, Михаил 382, 385, 386, 390, 391
Стацкевич, М. Я. 79, 256
Стефанов, Иван 23, 128
Стоилов, Васил 212
Стоилов, Георги 35, 38, 40, 42, 43
Стоилова, Виолета 204, 205
Стоименов, Стоян 63
Стоичков, Григор 40
Стоянов, Борислав 58, 391
Стоянов, Васил 61
Стоянов, Маньо 62, 72, 82, 83, 207, 210–217, 219, 222, 223, 236, 241, 252–255, 326, 331
Стоянов, Петър 82
Стоянова, Александра 205
Султова, Диана 392
Събев, Христо 288
Съйкова, Гинка 58, 260, 269–271, 273, 274
Съчмалиева, Лиляна 391

Танчева, Сийка 346
Тараканов, К. В. 403
Ташев, Петър 39
Тесленко, О. П. 79
Тилева, Виктория 34, 207, 210, 229–231, 233, 235, 255, 256
Тодоров, Илия 221
Тодоров, Станко 41, 403
Тодорова, Бонка 233–236
Тодорова, Милка 288, 344
Толстой, Л. Н. 346
Томпсън, Антони 38
Топалова, Тодора 353, 360
Топенчаров, Владимир 324
Тошева, Снежина 87, 161, 163, 164, 166, 167, 361, 364, 385, 387, 389–391
Трайков, Веселин 83, 261, 288, 305, 339–341
Троянова, Божана 47, 61, 62, 64, 67, 70, 72, 102, 134, 152, 156, 158, 161, 164–167, 171, 176, 331, 334, 387
Тренков, Христо 62, 67, 184, 288, 294, 301, 303, 336, 345, 422

Филипов, Начо 58
Френсиз, Франк 10, 13, 84
Фурнаджиев, Иван 288
Фурнаджиева, Елена 204, 205, 346, 347

Хаджихристов, Христо 74, 344, 360, 363, 383, 384, 386, 389–391
Харод, Л. М. 8
Хафузова, Надежда 212
Хорецки 85
Хофман, Йоахим 88
Христова, Боряна 216, 223, 254
Христова, Жана 391
Христова, Унга 345, 385
Хукуей, Хари 84, 89

Цанев, Димитър 234, 235
Цанев, Петър 346
Цанов, Вл. А. 212
Цветанов, Ценко 51, 277, 278, 288, 318, 327, 328, 331
Цветкова, Бистра 72, 210, 221, 250, 251, 258
Цибулски, Р. 289
Цолов, Димитър, арх. 29, 31, 32, 34, 37, 43, 44, 445
Цолов, Иван 346
Цонев, Беню 210, 213, 215, 253, 255, 357, 421

Чанков, Борислав 392
Чардаклийски, Георги 346, 386
Черкозова, Емилия 221
Черноколев, Стефан 192
Чернявский, Г. И. 342
Чефинс, Р. 299, 305, 310,
Чешмеджиева, Вера 288, 345
Чилингиров, Стилян 281
Чипев, Ф. Т. 212
Чолаков, Станчо 22, 62
Чолакова, Добрина 367, 391
Чомакова, Любка 203, 205
Чубарьян, О. С. 91
Чупарова, Елена 35, 38, 389, 391

Шалев, Димитър 247
Шанев, Васил 247
Шенгелия, Н. 259, 262
Шилов, Л. А. 256, 446
Шопов, Иван 324, 326
Шопова, Йонка 288
Шопова, Славка 353
Шпатов, Иван 41
Шулева, Олга 288
Шунков, В. И. 342,

Ъркарт, Доналд 82, 84, 91, 112, 122, 144

Яворов, П. К. 232, 263
Янакиева, Елена 122
Янков, Александър 269, 270
Янчева, Екатерина 392

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

АСРПИ	Автоматизирана система за регистрация на периодични издания
ББИ	Български библиографски институт
ББК	Библиотечно-библиографска класификация
БВП	Брутен вътрешен продукт
ВИНИТИ	Всесъюзен институт за научна и техническа информация
ГБИЛ	Государственая библиотека им. В. И. Ленина
Год. ББИ	Годишник на Български библиографски институт
ДА	Държавен архив. Фондът на НБКМ е под № 1137
ДБВК	Държавна библиотека „Васил Коларов“
ДКВЧ	Държавен комитет за връзка с чужбина
ДКНТ	Държавен комитет за наука и техника
ЕИМ	Електронноизчислителна машина
ИНИОН	Институт за научна информация за обществени науки при АН СССР – Москва
ИФЛА (IFLA)	Международна федерация на библиотечните асоциации
КНИК	Комитет за наука, изкуство и култура
МЦНТИ	Международен център за научна и техническа информация – Москва
НБ	Народна библиотека
НБВК	Народна библиотека „Васил Коларов“
НБКМ	Народна библиотека „Кирил и Методий“
НДК	Народен дворец на културата
НСНТИ	Национална система за научно-техническа информация
НАТИС(NATIS)	Национална информационна система
ОБ	Окръжна библиотека
САБ	Съюз на архитектите в България
СИВ	Съвет за икономическа взаимопомощ
ТНБ	Текуща национална библиография
УБК (UBC)	Универсален библиографски контрол
УДП (UAP)	Универсален достъп до публикациите (в света)
УДК	Универсална десетична класификация
ЦИНТИ	Център за научна и техническа информация – София
ФИД (FID)	Международна федерация за документация (към ЮНЕСКО)
AIBM	Международна асоциация на музикалните библиотеки
ECSSID	Европейски комитет за информация и документация за обществени науки
IFLA	International Federation of Librarie's Associations
ISBN	International Standard Book Number
ISSN	International Standard Serials Number
ISDS	International System for Serial's Data
ISO	International Standard Organisation
MARC	Machine Readible Dataloging (Каталогизация в машиночитаем формат)
NATIS	National Information System
UAP	Universal Availibility of Publications
UBC	Universal Bibliographic Control
UNESCO	United Nation's Educational Scientific and Cultural Organisation
UNIMARC	Universal Marc Format
UNISIST	Universal System for Science and Technology
FID	International Federation for Documentation

ДИРЕКТОРИ НА НБКМ 1945–1978 г.

Тодор Боров

Трайчо Костов

Георги Михайлов

Орлин Василев

Константинка Калайджиева

ЗАМЕСТНИК-ДИРЕКТОРИ НА НБКМ 1945–1978 г.

Иван Панайотов

Божана Троянова

Анелия Вълчева

Лиляна Албанска

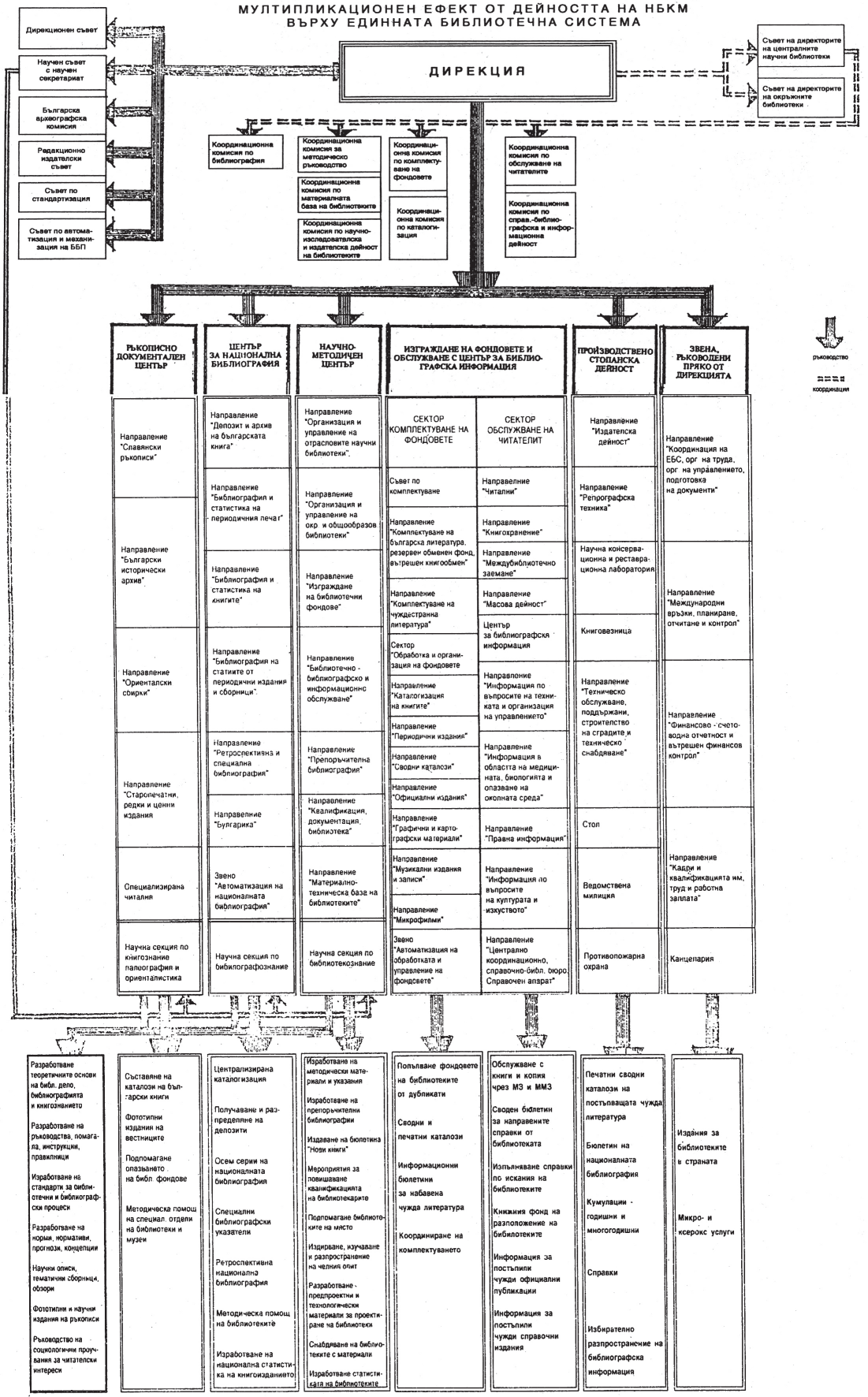

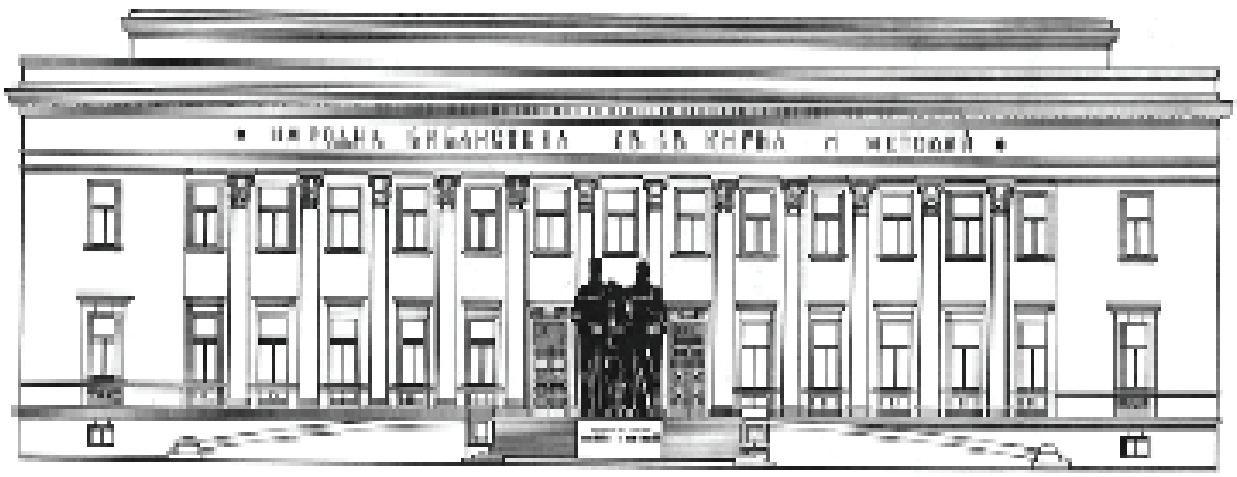
Кирила Възвъзова

Кремена Зотова

МУЛТИПЛИКАЦИОНЕН ЕФЕКТ ОТ ДЕЙНОСТТА НА НБКМ ВЪРХУ ЕДИННАТА БИБЛИОТЕЧНА СИСТЕМА

ВЪПРОСИ ЗА СЪВРЕМЕННОТО Ѝ РАЗВИТИЕ

Quo vadis?

Държавната политика към Националната библиотека (1879–1944 г.)

Настоящата публикация е част от един сравнителен кратък обзор върху историческото развитие на Българската национална библиотека (НБ) в продължение на 140 години и се базира на няколко обстойни научни публикации[1]. В продължение на 70 години (от 1948 г. до днес), като пряк участник и като непосредствен наблюдател върху развоя на библиотечно-информационните процеси у нас от края на Втората световна война досега, съм натрупала лични впечатления, които дават възможност за сравнителен критерий и ориентир в изобилието от факти и събития в посочените публикации и в други източници.

Условно обзорът е разделен на три етапа. Първият обхваща периода от основаването на НБ до края на Втората световна война (1879–1944 г.). Вторият – от края на Втората световна война до т.нар. „преход“ (1945–1990 г.). Третият – от 1990 г. до наши дни. Условното деление на тези три етапа се прави въз основа на обществено-политическите системи, характерни за съответния времеви период.

Настоящата публикация разглежда само една тема от първия период – сложните взаимоотношения между държавата (в лицето на Просветното министерство, респ. Министерството на просвещението) и ръководството на Българската национална библиотека, която по онова време се е наричала Народна библиотека. Отношението на държавното ведомство към този наш културен институт в продължение на повече от седем десетилетия дава основание да се обобщи като държавна политика.

А какво всъщност е държавната политика към отделна сфера на обществото? Най-общата дефиниция гласи: „Държавната политика (public policy) е дисциплина в областта на политическите науки, която проучва процесите при вземане на решения в рамките на политиката на страната“[2].

Проследяването на държавната политика в отделните области на обществото е задача на съответните научни дисциплини, в случая – библиотекознанието.

Националната библиотека има специален статут като държавна институция, финансирана директно от държавата, за да може да осигури за обществото определени функции от общонационално значение. „Това е библиотека, издържана от държавата и служеща на нацията като цяло“[3], е дефиницията, дадена преди 80 години и валидна до днес. За разлика от всички останали библиотеки, които се създават за нуждите и потребностите на определени категории читатели, националната библиотека служи на държавата и нацията като цяло.

Както е известно, в многовековната история на библиотеките по света националната библиотека е ново явление. Формира се в най-новата история на човечеството, когато феодалната разпокъсаност се заменя от държава с централна власт. Обществото, обединено от общи исторически корени, обща култура, общ език, формира през 17 и 18 в. своята национална идентичност, като съответно създава и национални държавни институции (национална банка, национален музей, те-

---

[1] Вж. **Йорданов**, Велико. Историята на Народната библиотека в София. По случай 50-годишнината ѝ 1879–1929. София: Държавна печатница, 1930. 350 с.; **Вълчева**, Анелия. Материали за историята на Народната библиотека за периода 1924–1944 г. София, 1976. (Машинопис); **Калайджиева**, Константинка. Материали за историята на Народната библиотека, 1944–1978 г. София: Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2003. 657 с.

[2] Вж. на адрес: *https://bg.wikipedia.org/wiki*.

[3] **Harrod**, M. The Librarians' Glossary. London, 1938. 176 с.

атър и пр.). Националната библиотека е една от основните емблематични държавни институти с такова предназначение.

Какви основни функции се възлагат и се очакват да бъдат изпълнявани от националната библиотека?

Първото нейно неизменно основно задължение във всяка суверенна държава е да бъде „паметта на нацията“. Обикновено въз основа на специален нормативен акт националната библиотека е задължена да събира новоиздаваните в страната печатни (и в други форми) публикации, да съхранява цялото писмено културно наследство за идните поколения, да го прави достояние и да организира ползването му чрез текущи и ретроспективни библиографии (а в най-ново време и чрез виртуална информация) в читалните си и извън стените на библиотеката.

Второто задължение на националната библиотека в по-богатите страни е да съдейства за просперитета на нацията въз основа на богатите си фондове от чуждестранна литература и документация, поемайки все по-сложните функции на централна научна библиотека и информационен център.

В ранните години на формирането си през 18 в. националната библиотека е престижна институция на съответната държава и общество благодарение на наследените от нея безценни книжовни паметници на човешката култура през вековете и особено през епохата на Европейския ренесанс.

Докато през 19 в. държавите с доминираща роля в световната политика (т.нар. Велики сили) започват да влагат огромни средства за обогатяване на националната си библиотека със съвременна чуждестранна литература и документация, издавана в страните, към които имат интерес. Политиката на държавата се свързва с политиката на комплектуването и на обслужването в съответната национална библиотека. Типичен пример е Британската библиотека, която през 19 в. е най-богатата и най-добре организираната национална библиотека на най-могъщата колониална държава в света.

И обратното, страните, изгубили през 19 в. своята роля като колониални империи (Испания и Португалия), разполагат със сравнително скромни национални библиотеки. Дори за първата национална библиотека в света, наследница на огромни конфискувани книжовни колекции, Френската национална библиотека, набавянето на чуждестранна литература през 19 в. не е най-силната ѝ страна. Тя изостава много от Британската библиотека.

Приведените примери илюстрират взаимната зависимост между държавата и националната библиотека. Отношението към националната библиотека зависи от възможностите, с които държавата разполага, както и от целите, които си поставя. Националната библиотека е еманация на държавата. Те са като скачени съдове. По състоянието на една национална библиотека безпогрешно може да се съди за възможностите на съответната държава.

За да осигури изпълнението на задачите с национално значение, държавата осигурява предпоставките за изпълнението им, чрез добре обмислена и продължително следвана държавна политика.

В резултат – от субект на проявявани държавни грижи националната библиотека се превръща в активна, дееспособна институция, оказваща забележително влияние върху просперитета на държавата и на обществото като цяло.

Държавната политика към националната библиотека е различна в различните страни и в различните исторически периоди.

Сравнителният поглед върху европейските национални библиотеки през разглеждания исторически период (от края на 19 в. до Втората световна война) ще даде възможност по-ясно да се очертае отношението на нашата държава към Народната библиотека.

Неравен старт

Както е известно, основите на нашата Народна библиотека се полагат непосредствено след приключването на Освободителната руско-турска война, която за нас, българите, подобно на Френската революция в Европа разрушава турските феодални отношения и формира българска държава с централна власт.

В сравнение с европейските национални библиотеки нашата Народна библиотека се създава близо един век по-късно от Френската национална библиотека, има неравностоен старт, дължащ се не само на едновековното закъснение, но и на огромната разлика в досегашното развитие, културните традиции и икономическите възможности на европейските държави. На България ѝ липсват петте века на Европейския ренесанс.

Докато основите на почти всяка европейска национална библиотека се формират от богати книжовни фондове, наследство от дворцови библиотеки, Народната библиотека стартира от нулева позиция по отношение на книжовната база. Но при основаването ѝ след Санстефанския договор се влагат много надежди, ентусиазъм и вяра от страна на учредителите – наши възрожденци и руски освободители. Велико Йорданов много обстоятелствено се е спрял на това събитие в своята история.[4] Основателите на Народната библиотека интуитивно чувстват, че на новосъздадената българска държава ѝ е необходима добра обществена библиотека, но те нямат компетенцията да я предвидят като национална институция. От подготвения проектоустав личи, че създаването ѝ е под влияние на опита и традициите на читалищата преди Освобождението. Замислена е като обществена библиотека, имаща за цел да задоволява потребностите на местното общество.

Чл. 7 в проектоустава предвижда учредителите на Библиотеката да изберат „комисия, която да управлява публичната библиотека и нейните дела“. Трогателно малък е персоналът, който предстои да бъде назначен съгласно чл. 17 на проектоустава: „При библиотеката има библиотекар с плàта. Библиотекарят има свой помощник и сторож. Тези лица се приемат на служба и се уволняват от нея направо от комисията, която и назначава тяхната плàта“. Очевидно е, че в устройствения правилник е залегнал самодейният принцип, както е при читалищата.

Новосъздадената библиотека получава друга насока от руския комисар в България княз Александър Дондуков-Корсаков. Когато проф. Марин Дринов му предлага за одобрение проектоустава, княз Дондуков издава указ от 5 юни 1879 г. за превръщането на Библиотеката в държавна институция, на щат към Просветното министерство. Новата библиотека е открита за читателите с молебен от митрополит Климент, който по това време оглавява и Министерството. Тези събития дават основание да се смята, че не 1878 г., а 1879 е годината, в която е основана Народната библиотека.

Трогателни са грижите за нейното устройване. Според спомените на първия назначен библиотекар Иван Шунков губернаторът на София по това време П. Алабин му заръчва: „Върви сега търси в София някоя голяма и хубава къща, имаш на разположение 150–200 наполеона да ѝ направиш стаите по-големи и щом бъдеш готов, дойди да обадиш на губернатора“ (има се предвид княз Дондуков). Шунков намира голяма турска къща на мястото, където сега е построена Народната банка. Но скоро след това тя е взета за други цели и първите постъпили книги за Библиотеката се прехвърлят в Голямата (Бююк) джамия. Алабин, който вече е в Русия, но не престава да се интересува от Народната библиотека, е разтревожен от това съобщение, защото смята местенето на една библиотека от помещение в помещение като пагубно за нея.

Първоначалният книжовен фонд на Библиотеката почти изцяло е изграден от дарения. Особено активни са учредителите ѝ. По инициатива на П. Алабин се събират и изпращат в София най-добрите произведения на руската литература. Алабин осигурява и кредити за НБ в големите руски издателски и книжарски фирми.[5] Руският комисар в България княз Дондуков урежда да

[4] Вж. **Йорданов**, Велико. Историята на Народната библиотека в София...

[5] **Володин**, Борис. Всемирная история библиотек. Санкт Петербург: Профессия, 2002. 352 с.; **Тилева**, Виктория. Софийската Народна библиотека – кръстница на Освобождението. – В: *Библиотека*, 1998, № 5–6, с. 9–27.

пристигнат от Киев над 1000 книги и учебни помагала. Книги и пари подаряват мнозина от руските офицери и чиновници, работещи в България по време на окупационния период. От всички краища на Русия представители на руската интелигенция изпращат книги до славянските общества и на първо място до харковския професор по право Иван Платонов. Той поема задължението да ги препраща в София. От името на Просветното министерство Константин Иречек му изпраща благодарствено писмо. Във БИА, арх. фонд 35, се съхранява огромна кореспонденция с някои от дарителите по повод изпращаната литература. Те свидетелстват за искрена любов към българския народ. Това не са писма от „окупатори на имперска Русия“ (както някои наши съвременници ги определят със задна дата), а от искрени приятели.

През 1878 г. новоучредената библиотека притежава 202 книги и 25 списания. В края на 1880 г. – 3942 заглавия в 8789 тома. От тях само 84 заглавия в 105 тома са български. Всички останали са руски.

Така започва съществуването си нашата Народна библиотека – бедна, с помощ отвън, подобно на национална библиотека в новоосвободена колониална държава от третия свят.

Успоредно съществуване с друг свят

България не се намира в Африка, а в Европа. Това исторически предопределя необходимостта да мери ръст с европейските национални библиотеки. Какво е тяхното състояние в края на 19 в. до края на Втората световна война?

През 1795 г. във Франция с декрет на Конвента е основана първата национална библиотека в Европа. Това е близо един век преди създаването на нашата Народна библиотека. Както идеите на Великата френска революция оказват влияние върху социалния и политическия живот в света, така нейната библиотека се превръща в еталон за подражание. През 18 в. национална библиотека се създава във всяка суверенна европейска държава, като изминава път на развитие, подобен на френската си „посестрима“. Известно е, че Френската национална библиотека има статут на държавна институция, на която се възлага да получава задължителен депозитен екземпляр от всяка публикация, както и да регистрира новоиздадените документи в библиографски бюлетин. Френската национална библиотека разполага при създаването си национализираната кралска библиотека, възлизаща на около 300 хил. тома, като книжовният ѝ фонд нараства допълнително със 157 хил. тома трофеи от Наполеоновите войни, както и с необозримо количество конфискувани книги от аристократи, абатства, манастири.

Въпреки че буржоазно-демократичните промени в другите европейски страни не протичат така революционно като във Франция, националните библиотеки почти навсякъде в Европа стават приемници на наличната дворцова библиотека, по която са съдели за величието и богатството на съответната кралска особа. За комплектуването на такава дворцова библиотека са полагали грижи учени библиофили, като са подбирали ценни уникати и са следели богатото книгоиздаване през епохата на Просвещението. Историята на тези библиотеки води началото си векове назад – в Средновековието. Някои от дворцовите библиотеки отварят вратите си за елитни научни ползватели по-рано, поради което националните библиотеки започват да смятат за начало на своята история нетипичните моменти на ранно читателско обслужване. Тези библиотеки носят наименованието Royal Library, König Bibliothek, Hofbibliothek, Konegelige Bibliotek и пр. Дори Френската национална библиотека, създадена от Революцията, до 1814 г. се нарича Bibliotheque du Roi. Библиотеките на Австрия, Испания, Португалия, Норвегия, Дания и на други европейски страни поемат функциите на национална библиотека по подобие на Френската национална библиотека. Те се финансират от държавата, изпълняват роля на депозитни библиотеки и са „паметта на нацията“. Въпреки наименованието си, днес те нямат нищо общо с монархическата институция (там, където тя продължава да съществува).

Случаят с националните библиотеки в Австро-Унгария е много любопитен и заслужава да

се отбележи. Австро-Унгарската империя не пречи, а съдейства на народите, живеещи в пределите на Империята, да определят своята национална идентичност и да формират свои национални библиотеки.

По инициатива на унгарския граф Ференц Сечени и с указ на император Франц Втори през 1802 г. в Будапеща се създава Унгарската национална библиотека. Сечени предварително е комплектувал за целта богата библиотека (над 200 хил. тома), която предоставя на новосъздадената национална библиотека. Построява със свои средства огромна сграда, която Унгарската национална библиотека ползва до края на 20 в. (след което дворецът в Будапеща се преустройва за нея).

За бъдещата национална библиотека на Полша влагат много средства двама полски нотабили – Йозеф и Андрей Золуски. През 1774 г. те даряват изключителна колекция на Полската национална библиотека. През 1790 г. тя е една от четирите най-богати европейски библиотеки в края на 18 в. (наред с Френската, Британската и Придворната библиотека в Мюнхен). След като Русия побеждава Полша и тя престава да съществува като суверенна държава, Екатерина II нарежда библиотеката на братя Золуски да се предаде като военен трофей на Имперската библиотека в Санкт Петербург.

В Прага библиотеката на Карловия университет поема функциите на Чешка национална библиотека, в която се вливат богати книжовни фондове на йезуитски манастири. Още в края на 18 в. (1773 г.) тя е първата широкодостъпна за читателите научна библиотека, с работно време от 8 до 22 часа.

Грижи се полагат и за националните библиотеки на Словения, Сърбия, Хърватия (Матица Словенска, Матица Српска).

Какво е общото за европейските национални библиотеки през 18 в.? Създават се по примера на Френската национална библиотека и основното им предназначение е да събират, опазват и предоставят за ползване националната книжнина на даден народ. Създават се най-често върху базата на богата кралска библиотека, събирана в течение на няколко века. Когато такава библиотека не е налице, за база на националната библиотека се използва подарената частна библиотека на богати дарители нотабили, които считат това за свой патриотичен дълг. Обикновено европейските национални библиотеки са настанени в дворцови помещения или в специално построени за библиотечните изисквания престижни сгради. В края на 18 в. по силата на нормативни документи всички европейски национални библиотеки получават безплатен депозитен екземпляр от текущата национална книжовна продукция.

С малки изключения тези библиотеки обслужват ограничен контингент елитни читатели, като не се чувстват задължени да улесняват работата им в библиотеката. Съществуват изолирано, без редовна връзка с други библиотеки на национално и на международно ниво.

Дейността на европейските национални библиотеки през 19 в. значително се променя. Те преодоляват затворения си елитарен характер. Превръщат се в широкодостъпни научни библиотеки, чиято гордост са вече не уникалните колекции, наследени от дворцовите библиотеки, а новонабавената съвременна литература и документация. Съобразно нуждите и възможностите на съответната държава, те получават средства за закупуване на чуждестранна литература и книжовните им фондове растат с бързи темпове. В края на 19 в. националните библиотеки на няколко европейски държави (наричани „Велики сили“ заради ролята, която играят в голямата политика) са притежатели на милиони библиотечни единици. Това налага сериозно обмислена и провеждана организация на фондовете и каталозите им, за да са в състояние да обслужват ефективно читателите.

Много характерно е развитието на Британската библиотека (British Library). Създадена като останалите европейски библиотеки на базата на завещаните ѝ книжовни колекции от английски нотабили, тя се превръща през 19 в. в най-богатата научна библиотека със световна известност, отговаряща на нуждите и мощта на най-голямата колониална държава по това време – Великобритания. Книжовните ѝ фондове нарастват с бързи темпове благодарение на новоиздаваните публика-

ции на всички народи, живеещи в пределите на империята. Но Британската библиотека си поставя по-амбициозна задача – да създаде универсален фонд на световната литература, като набавя почти без пропуски новоиздадените публикации и на суверенни държави в Европа и извън нея.

Когато се основава Народната библиотека в София, Британската е в зенита на своята слава, изминали са две десетилетия, след като Антони Паници в продължение на 35 години е работил и ръководил тази библиотека и тя е настанена в специална сграда, превърнала се в научноизследователска база на учени от цял свят.

Имперската публична библиотека в Санкт Петербург също потвърждава взаимозависимостта между държавата и националната ѝ библиотека. Създадена през 1799 г. с указ на Екатерина Велика, тя е отворена за публика едва през 1814 г. Русия започва да играе важна роля в европейската политика след победата през 1812 г. над Наполеон и френската армия. През този исторически период Имперската публична библиотека се превръща в една от най-добре комплектуваните и отлично организирани научни библиотеки в Европа. През втората половина на 19 в. тя мери ръст с Британската библиотека. За обогатяването с бързи темпове на книжовните ѝ фондове, за съвременната организация на фондовете и каталозите ѝ, за диференцираното читателско обслужване в новата сграда на библиотеката допринася един изключителен директор реформатор – барон М. А. Корф, който над 10 години (1849–1861 г.) е неин ръководител. Разцветът на Имперската публична библиотека се дължи и на видни деятели на руската наука и култура, които през 19 в. работят по повече от три десетилетия в тази Библиотека.[6]

За един век, от откриването ѝ през 1814 г. до Октомврийската революция, Имперската публична библиотека наброява над 2 млн. тома (десеторно повече от заварените 230 хил. тома при откриването ѝ).

Придворната (Hofbibliothek) на Австро-Унгария във Виена през 19 в. също е забележителна европейска библиотека. Наследен от Хабскобурготската династия, книжовният фонд на библиотеката се увеличава с бързи темпове с издаваната литература на народите в Империята. Един век преди в София да бъде открита Народната библиотека, Виенската Hofbibliothek вече е настанена в специално построена престижна сграда в бароков стил, с прецизна организация на фондовете, каталозите и читателското обслужване.

През 19 в. при университетите на големи германски градове като Берлин, Мюнхен, Дрезден и др. са създадени научни библиотеки с богато комплектувани фондове, които играят ролята и на национални библиотеки за отделните корфюрства. Германия закъснява със създаването на единна държава с централизирано управление и съответно няма една определена национална библиотека. Когато Прусия при Бисмарк започва да играе ролята на обединител, се възлага на Берлинската държавна библиотека (Staatsbibliothek) координиращи и обединяващи функции, като например изработването на своден каталог за книжовните фондове на немските научни библиотеки, създаване на единни правила за описание (известни като Пруските) и др. Въпреки че са създадени на различни принципи, организацията на фондовете и каталозите в германските научни библиотеки е на високо теоретично ниво, защото като правило ректорите на големите германски университети ръководят и библиотеките им. Подобрявайки библиотечната организация в поверената им библиотека, големи германски учени разработват теорията на библиотекознанието като наука. През 1893 г. към Берлинския университет се създава първото учебно заведение за подготовка на библиотечни кадри за научните библиотеки. Започва издаването и на първото списание за библиотечна теория и практика – Zentralblatt für Bibliothekswesen. Все още обаче големите научни европейски библиотеки съществуват изолирано една от друга. Обмяната на опит става главно чрез посещения. Еталон за подражание е Британската библиотека.

---

[6] И. А. Крилов (1814–1949) – автор на басни, В. Ф. Одеевскии (1846–1861) – писател и музиковед, В. И. Соболщков (1846–1861) – архитект и библиотековед, Вл. В. Стасов (1882–1899) – изкуствовед. По-подробно вж. **Голубева**, О. Д. Деятели Российской национальной библиотеки. Санкт Петербург, 1995–1997.

Едва през 1926 г. се подема инициативата за международна среща на директорите на националните библиотеки (проведена в Италия), която е първи опит за създаване на муждународна библиотечна организация.

Такава е в най-общи линии картината на националните библиотеки в Европа. На този фон откриването на Българската национална библиотека в края на 19 в. буди тъжни размисли.

Народната библиотека не е наследница на богата дворцова библиотека. След пет века османско владичество България няма своя аристокрация. Няма и богати меценати като граф Ференц Сечени или братя Золуски, които да считат за свой патриотичен дълг създаването на бъдеща национална библиотека на своя народ.

Османската империя не е Австро-Унгария, която съдейства, а не пречи на народите, живеещи в нейните предели, да установяват националната си идентичност чрез създаване на своя национална библиотека. Двете империи са два различни свята. Турция няма своя национална библиотека (създава я едва през 1948 г.), а камо ли да съдейства на раята да организира такава институция.

Вместо дворец или специално построена престижна сграда, нашата новосъздадена Народна библиотека е настанена във временна дървена барака, скована в Голямата джамия. Това не е изненадващо щом за дворцово помещение се приспособява турският конак.

Новосъздадената българска държава, респективно Министерството на просвещението, няма представа каква е същността на една национална библиотека и каква насока да се даде на бъдещото ѝ развитие, което обрича Българската национална библиотека да гони, без да успее да настигне, създадените при други исторически обстоятелства европейски национални библиотеки. По-нататъшното ѝ развитие е предопределено не само от неравностойния старт, но и от политическите, икономическите и историческите събития на Балканите и в Европа в края на 19 и първата половина на 20 в.

След като се е сбъднала съкровената мечта да бъдем свободни и да имаме своя държава, логично е да се очаква, че цялата национална енергия ще бъде впрегната за всестранното укрепване на новосъздадената държава, за догонване на просперищите западноевропейски страни. Но Антон Страшимиров много точно казва: *Ние сме под тежкия ботуш на географията. Земята ни е между два материка. Някога сме били път на нашествия. Сега сме възел на мирови съперничества. Затова се избиваха големите ни мъже. Пак затова се осуетиха надеждите ни*.

Само за няколко десетилетия (1878–1944 г.) българският народ е въвлечен в пет войни. Още незаличила следите от Руско-турската война, България е принудена на воюва със Сърбия. След 20 години на мирно развитие – Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война, една от друга по катастрофални за нас. В резултат – откъсване на нови територии, огромни бежански потоци, тежки репарации, затъване във външни заеми, инфлационни процеси, безработица, голяма световна икономическа криза (1929–1933 г.), обедняване на населението, стачки, преврати... въвличане в орбитата на Втората световна война. Вместо „чистата и свята Република“ на Левски – монархическа династия, която свързва България все с губещи в световната политическа игра, вместо Търновската конституция и гражданско общество – тоталитарни режими и политически игри на продажни политици, чиято единствена цел е да се доберат до „държавната трапеза“.

Кратки са периодите на стопански възход и промени. Общо взето България остава изостанала аграрна страна с раздробена земя, която не дава възможност за модерно и рентабилно селско стопанство, а финансовият и индустриалният ѝ напредък се диктуват от външни сили, чиито интереси се кръстосват на Балканите.

Истинско чудо е, че при тези обстоятелства българският народ оцелява и бележи значителни постижения в просветата, културата, изкуството, литературата, преодолявайки с бързи темпове петвековното духовно изоставане, достигайки в значителна степен културното ниво на европейските народи.

Вероятно тези постижения се дължат на здравите традиции у българския народ към просве-

та, на вярата му, че това е единственият път да станеш „човек“, да се измъкнеш от мизерията. Независимо че в основата на тези традиции лежи здрав практицизъм, а не идеализъм, важното е, че са се формирали. Важно е също, че през годините нашият народ е имал своя скромна интелигенция (учители, читалищни дейци, партийни агитатори), която му е вдъхвала вяра, че това е правилният път.

След Освобождението будни българи пренасят възрожденските си идеали и патриотизъм в държавната политика, свързана с просветата на народа. Проучвайки най-добрите постижения в учебното дело на редица европейски страни, те ги адаптират към традициите и реалните условия в България и създават прогресивна държавна просветна политика, чиито принципи се прилагат успешно в продължение на десетилетия. Благодарение на тази политика България с бързи темпове създава своя добре подготвена интелигенция.

За съжаление страната ни е бедна и не може да проведе същата държавна политика и по отношение на читалищата и читалищните библиотеки. Държавата не е в състояние да ги финансира, както учебните заведения. Те са оставени да се развиват на обществена самоинициатива, както е било преди Освобождението. След Освобождението не се извършва предварително проучване върху националните библиотеки в Русия и Европа, както и върху добре организираните европейски обществени библиотеки, за да може опитът от дейността им да се адаптира в следосвобожденска България. В тази сфера страната ни остава да разчита на традициите от Възраждането, когато нямаме своя държава, поради което както училищата, така и читалищата тогава се създават на самодейни начала.

При тази обстановка не може да се очаква, че спрямо Народната библиотека ще се прилага обмислена и последователна държавна политика, от която тя много се нуждае, особено в първите десетилетия, които исторически обуславят съдбата ѝ.

Ръководни насоки

Константин Иречек

Народната библиотека преминава на щат към Министерството на народното просвещение през 1879 г. Въпреки че немалък брой българи по това време са завършили Роберт колеж, Солунската гимназия и висше образование в европейски университети, никой в министерството не е наясно какви насоки трябва да бъдат дадени на новооснованата Народна библиотека. Липсва сравнителен поглед върху съвременните национални библиотеки, не се познават цялостната организация, същината и предназначението на този културен институт.

За щастие още през 1879 г. е поканен да помогне на просветното дело и културното строителство в България младият чешки славист Константин Иречек. Той идва у нас на 1 ноември 1879 г. и е единственият човек по това време, който познава същността, функциите и задачите на една съвременна национална библиотека. Като студент и библиограф е работил продължително време в големите европейски национални библиотеки в Прага и във Виена.

От началото на 1880 г. той е назначен за главен секретар в Министерството на народното просвещение, което на днешен език се равнява на заместник-министър. От 1 май 1881 г. до 1882 г. оглавява ведомството като министър, а от 1 януари до юли 1884 г. е назначен за директор на Народната библиотека. Въпреки че има договор за 6 години, напуска по-рано България, за да се отдаде на научна работа като професор в Пражкия университет.

Константин Иречек още през 1880 г. като главен секретар очертава безпогрешно главните функции и насоки на Народната библиотека. Бедата е, че няма кому да възложи изпълнението им. Налага се да приложи единствената възможна по това време методология – едновременно с очертаване на държавната политика, сам да се заеме с практическото ѝ изпълнение. Той отдава толкова много време и сили за Народната библиотека, че през 1883 г. длъжността директор временно се закрива.

През първите години след създаването на Народната библиотека са налице мизерно малък брой български публикации. Така например в края на 1880 г. от общо 3942 заглавия в 8789 тома, български са само 84 книги в 105 тома. През 1882 г. от 6103 заглавия в 12 073 тома, само 865 заглавия в 884 тома са български.

Знаейки, че основното предназначение на една национална библиотека е преди всичко издирването и набавянето на българското ръкописно и печатно културно наследство, Константин Иречек отправя покана към издатели и частни лица да предоставят на Народната библиотека намиращи се у тях или другаде български ръкописи, книги и периодични издания. Поканата е написана още през първата година, когато Константин Иречек е отговорен секретар на Просветното министерство. В книгата си Велико Йорданов публикува пълния ѝ текст.[7] Поканата завършва със следния призив: *Затова ние се обръщаме към любородните ни съотечественици и ги молим да се потрудят за събирането на произведенията на новобългарската книжнина за Народната ни библиотека, която може да се счита действително народна, само кога стане съкровище за всичко, което се отнася за душевния живот на българския народ.*

Умоляваме също и всичките български списатели и книгоиздатели, да не забравят да пратят на Народната ни библиотека по един екземпляр от издадените си до сега съчинения, както и от тия, които ще издават в бъдеще.

Поканата е с дата 25 август 1880 г. и е подписана: *За управлението на Българската народна библиотека главен секретар при Министерството на нар. просв.: д-р Конст. Иречек*

Старши помощник: Д. К. Попов.

Отпечатана е в няколко вестника.

Същевременно се подготвя и публикува Закон за печата, чието предназначение е равностойно на закон за безплатно депозиране на текущо издаваните в страната публикации. Но без наказателни текстове за неизпълнение този закон не е достатъчно ефективен. Петко Р. Славейков, който за кратко е директор на Народната библиотека, познавайки българските нрави, настоява през 1880 г. за по-крути наказателни мерки.[8] В качеството си на главен секретар на Просветното министерство Иречек вменява в дълг на учителите да извършват събирателска дейност, за да не изчезне и това малко наследство, останало ни след петвековното османско владичество. Обръща внимание и върху значението на турски писмени паметници за нашата история. Сам извършва научен опис на 76 ръкописа и старопечатни издания, вероятно защото няма специалист, комуто да възложи описа.

Константин Иречек има своя програма за комплектуването на Народната библиотека с чуждестранна литература. В „Главно изложение до Негово Величество Княза върху положението на учебното дело в Княжество България от 1881 г.“ Иречек отделя място и за Народната библиотека. Очертава кратко и ясно политиката на комплектуването така: *Тая година с помощта на една бюджетна сума от 15 000 лв. се захванало едно систематично допълване на библиотеката с големи покупки, направени в книжарските складове по Европа. Главната цел при това била да се съберат всичките неща до България и Балканския полуостров и 2) всички по-главни съчинения по всички клонове на науката, както и класическите съчинения на всички народи. Купили се до сега повече от 2000 томове.*[9]

Велико Йорданов прави следния извод: *Библиотеката е трябвало да се попълни с ценни научни, литературни и художествени творби от западноевропейската книжнина. Само подаръците из Русия не стигат да се обзаведе библиотеката както трябва, за да отговоря на назначението си и да се издигне в очите на читателите. За целта е било потребно лице, което да познава западноевропейската наука и литература и да почерпне от нея онова, което ще бъде необходимо за една добре наредена библиотека. Такова лице освен Иречек в София тогава е нямало, и той,*

[7] Вж. **Йорданов**, Велико. История на..., с. 87.
[8] **Пак там**, с. 88.
[9] **Пак там**, с. 73.

като е виждал, че това гледа на него, заел се е сам собственоръчно да съставя списъци на книгите за изписване, а сам пише и писмата до книжарници и книгоиздателства.[10] Велико Йорданов дава примери за поръчаните от Иречек съчинения в поредицата от списъци. Той подготвя списъците между другата си основна дейност като главен секретар и като министър на народната просвета.

Оценявайки дарението от Русия, К. Иречек намира време и за благодарствени писма от страна на министерството към дарителите. На Платонов съобщава, че книгите „са поместени в младото ни книгохранилище, което дължи най-голямата част на своите богатства на Вашите неуморими грижи и на великодушните ни подарители в братска Русия". Константин Иречек внася на 21 юни 1884 г. за одобрение „Инструкция за управлението на Българската народна библиотека", която по същество представлява кратко, ясно и достатъчно подробно ръководство за устройството, за организацията на фондовете и каталозите и др. Според Велико Йорданов с инструкцията се полагат здрави научни основи на Библиотеката, „ едва сега вече тя става учреждение, което може да се използва за науката и културата". Към Инструкцията е приложен и „Правилник за заемане на книги от Българската народна библиотека". Интересно е, че в §1 Иречек предвижда условията за ползването на Библиотеката от правителствени и други институции, с което очертава приоритетите на читателската ѝ политика.

В рапорта до министерството, в който съобщава за намерението си да се оттегли, Константин Иречек пише: *Мени не ще бъде съдено да прокарам тия преобразования, но трябва поне да покажа път за ония, които после ще следват тая работа.*

Всъщност този изключително отговорен човек не само теоретично очертава задачите и изпълнението им в изработените от него инструкции, но и с практическата си работа е показал какво трябва да се прави и как да се направи. Още през 1880 г., въпреки че е отговорен секретар на Министерството на народното просвещение, Иречек собственоръчно се заема с библиотечната обработка на заварените в Бююк джамия неразтворени пратки с книги. Тъй като назначеният за директор Георги Кирков и помощникът му не са знаели какво да правят, Иречек запретва ръкави и с двама доброволци (Брожка и Попов) на 7 юли 1880 г. започват да ги подреждат в заварените шкафове. След по-малко от два месеца (на 28 август) Иречек съобщава: *Каталогът на карточките е почти готов, което остава е малко нещо, което може да се свърши в малко денье. И каталогът инвентарен вече е захванат.*[11]

В дневника си Иречек отбелязва: *Остатъкът от седмицата измина в библиотечната работа, която ме занимаваше от сутрин до вечер.*

Но компетентността и ентусиазмът на един човек не са достатъчни за трайната организация на фондовете и каталозите. Въпреки вложените усилия от Иречек, хаосът се завръща само след една година. Пратките и сандъците с нови постъпления се натрупват и не се обработват, защото текучеството на малкото щатни бройки е непрекъснато. Назначават се професионално неподготвени хора (всъщност в страната няма подготвени!), които не харесват скучната каталожна работа при лошите условия в джамията. Освен това шкафовете вече са пълни и новите постъпления няма къде да се поставят. Така започва хаосът още през 80-те години и продължава десетилетия напред все по тези причини. За Иречек това положение е отчайващо.

Отчайващи са условията и в Голямата джамия. През юни 1880 г. Иречек записва в дневника си: *Склад – парцали. Почти влажно. Проекта за етаж пропада.* Въпреки заварените непреодолими на пръв поглед тежки условия, Иречек се стреми да мисли позитивно и записва: *Единствената възможност е да се използва като цяло, да се боядиса, да се направят огромни околовръст долапи и във вестибюла да се образуват две зали.* Велико Йорданов отбелязва: *Неговата мечта да се превърне, да се преустрои джамията вътре, тъй щото да стане един хубав palais l'instruction publique пропада.*[12] Очевидно е, че Иречек не е познавал новата сграда на Британската библиотека,

[10] **Пак там**, с. 73–78.
[11] **Пак там**, с. 67.
[12] **Пак там**, с. 46.

построена на подобен принцип, но е имал перспективно мислене. Но при тогавашните технически възможности, при липсата на средства и при незаинтересованост от страна на българските правителства тази възможност би могла да се осъществи от един дългогодишен, упорит, влиятелен директор, а Константин Иречек вече е решен да напусне, отчаян от действителността в България.

Втората изключителна личност, която провежда държавна политика и допринася за утвърждаването на Народната библиотека като национална институция, е Константин Величков. Като министър на народното просвещение (1894–1896 г.) той успява да прокара през Народното събрание „**Закон за депозиране на печатни издания в Народните библиотеки в София и Пловдив**".

С този нормативен акт се утвърждават приоритетните и основни функции, без които една библиотека не може да носи наименованието „национална". Депозирането на два безплатни екземпляра от всеки новоотпечатан документ (който има обществено значение), гарантирането на безплатния депозит, чрез съответни наказателни мерки, дава възможност на Народната библиотека с максимална пълнота да осигури изпълнението на две основни нейни задачи: 1) да събира с много по-малки усилия и с минимални пропуски новоотпечатаната българска книжовна продукция; 2) с дублетния екземпляр да създава архив на българското печатно културно наследство с непохабен от читателското ползване екземпляр.

От друга страна, нормативното задължение депозирани книги, списания и други видове публикации да бъдат регистрирани и отпечатвани в специален бюлетин, поставя началото на текущата национална библиография в България.

Заслугата на Константин Величков е, че успява да прокара в Народното събрание този закон благодарение на своя авторитет. Като общественик (участник в Априлското въстание и в Съединението), писател, преводач, художник, журналист, противник на Стамболовия режим, принудил го да емигрира в чужбина, Константин Величков е с безупречна репутация на безкористен гражданин, строител на нова България. Непосредствено след основаването на Народната библиотека и през следващите 15 години задължителното депозиране на новоотпечатаната българска книжовна продукция в Народната библиотека не е решено задоволително. За разлика от европейските книгоиздатели, които виждат възможност чрез националната библиотека да си осигуряват безплатна реклама и да гарантират съхраняването на собствените си издания, българските книгоиздатели, притеснени икономически, виждат в Народната библиотека предимно една ощетяваща ги институция. Те не се отзовават масово на любезната покана, която К. Иречек отправя към тях още през 1880 г., да депозират в Народната библиотека издаваните от тях книги и списания. Възпрепятстват изпълнението на Закона за печата от 1883 г., в който са пропуснати наказателни мерки, противопоставят се на проектозаконите, подготвяни през 1886, 1888, 1891 и 1893 г. от директорите Васил Стоянов и Райчо Каролев. Ето защо е бил необходим авторитетът на Константин Величков.

Като министър на културата с широка европейска култура, Константин Величков се опитва да разреши и натрупаните тежки проблеми на Народната библиотека. Той учредява голяма комисия от 24 души, в която като членове влизат изтъкнати по това време културни и обществени дейци. Задачата на комисията е да констатира състоянието и нерешените проблеми на Народната библиотека, да предложи мерки за уреждането им, да даде конкретни заглавия за обогатяване на книжовния фонд с чуждестранна литература.

Това начинание на К. Величков се проваля, защото поради широкия си състав комисията не се превръща в работещ орган и се саморазпуска. От друга страна, участниците в нея нямат необходимата квалификация, за да са в състояние да дадат предложения какво да се направи, за да се сложи ред в Библиотеката.

В началото на 20 в. Министерството на народното просвещение се оглавява от светлата ренесансова личност проф. Иван Шишманов (1903–1907 г.). Той е рядко явление в културния живот на България, допринесъл извънредно много за образователното и читалищно дело, както и за подготовката на професорския състав на Софийския университет. С европейско образование, работил

в големи научни библиотеки, проф. Шишманов по думите на Велико Йорданов „сериозно се замисля за Библиотеката и има всичкото добро желание и разбиране да направи за нея възможните подобрения“.

Стоян Заимов е назначен за директор на НБ на 1 юли 1903 г. Само след 3 дни Шишманов му изпраща писмо, в което изразява очакванията си от новия директор на Народната библиотека, че ще „направи всичко за уреждането на този от голямо значение за народната ни култура институт“. Моли го да направи ревизия на състоянието, което заварва, и да сподели какво предлага да бъде направено за подобрението ѝ. На това коректно и доброжелателно писмо Заимов и помощникът му Пенчо Славейков фактически отговарят, че нищо не може да се направи, тъй като сградата е претъпкана и не позволява нито да се направи ревизия на книжовния фонд, нито да се изработи азбучен каталог.

Започва се безплодна кореспонденция, от която проф. Шишманов разбира, че ръководството на Народната библиотека нито желае, нито е в състояние да му съдейства. Тогава министерството възлага на Стоян Аргиров да извърши ревизията, а Пенчо Славейков получава тримесечна командировка през 1905 г., за да се запознае с уредбата на големите библиотеки във Виена, Хале и Париж. Разбира се, това е краткотрайна специализация, но тя помага на Пенчо Славейков през следващите няколко години да бъде по-компетентен ръководител.

Известно е, че на литературния фронт проф. Шишманов и Пенчо Славейков са на противоположни позиции. Различията им се пренасят и в големия спор за предназначението на Народната библиотека.

Пенчо Славейков изисква от министерството да вземе становище по принципни въпроси – за политиката на комплектуването и на читателското обслужване в Народната библиотека. Той изисква „да се даде на Народната библиотека по-определен характер, а не да се кара работата, тъй както досега е било, безцелна и денгубна“.[13] Според П. Славейков „библиотеката трябва да посреща интересите на културните дейци у нас, затова трябва да се запрети входа в нея на „уличните хора“, които пълнят библиотечната читалня и правят невъзможно ползуването на сериозни хора от библиотечния книжен имот. Това ограничение трябва да се отнася и до учениците, които идват в Библиотеката да си учат уроците на топло. С това ще се запазват книгите на библиотеката и ще има по-добър ред и правилно ще функционира“. Славейков предлага да се ограничи и даването на книги за домашно четене и допълва: „Така библиотеката ще престане да бъде място за развлечение за денгубци. Ако столицата има нужда от читалище, общината да се погрижи и си уреди такова, както това е във всички градове на провинцията“.[14]

Становището на д-р Иван Шишманов по поставените от Пенчо Славейков проблеми са изненадващо некомпетентни. Той не е съгласен с директора на Народната библиотека, че не бива в нея да се допускат „улични хора“. Та нали Народната библиотека е поддържана от и за народа? Под влияние на Ст. Аргиров, който е директор на Университетската библиотека и е заинтересован да получава средства, необходими за развитието на ръководената от него библиотека, проф. Шишманов вижда бъдещето на Народната библиотека като една градска общодостъпна, а не като национална библиотека.

Проф. Шишманов е против елитарните възгледи на Пенчо Славейков и на кръжеца Кръстев с пренебрежителното отношение към Иван Вазов и творчеството му. Но в спора със Славейков относно характера на Народната библиотека демократичните възгледи на проф. Шишманов са популистки, лаически, неподхождащи за неговата широка култура и ерудиция. Добре е, че в случая той има насреща си опонент като Пенчо Славейков, който не признава авторитети и отстоява твърдо позициите си. Неговото отношение към министерството е негативно, граничещо с презрение. В едно свое изказване от 1909 г. П. Славейков заявява: *Аналите на Народната библиотека бележат*

[13] Вж. **Йорданов**, Велико. История на..., с. 189.
[14] Вж. **Йорданов**, Велико. История на..., с. 190.

само един единствен случай, в който държавата видимо се е погрижила за нея. И за голямо и всеобщо съжаление, тази интервенция е имала само отрицателни, дори гибелни последствия за тоя институт. Думата ни е за откупуването на сегашното помещение на библиотеката...

В Закона за Народната библиотека от 1909 г. се отбелязва, че тя трябва да служи, „на по-високите културни нужди на страната“. Но Велико Йорданов пише, че (с. 247) на НБ все още се гледа *като на голямо читалище, което ще изпълни своето предназначение толкова по-бляскаво, колкото повече книги пусне в обращение всред публиката... резултат от което бе, че се похабиха депозираните в нея български книги*.[15]

Стилян Чилингиров също поддържа тезата на Пенчо Славейков, заявявайки, че НБ не е популярна, а национална, т.е. библиотека само за научна дейност, тъй като за задоволяване обикновените любознателни четци трябва да служат читалищата и общонародните библиотеки.[16]

След войните, по времето на Земеделското правителство на Александър Стамболийски, държавната политика към Народната библиотека и към библиотечното дело се изменя към по-добро благодарение на просветния министър Стоян Омарчевски.

Внасят се изменения в Закона за народното просвещение и текстове, отнасящи се за Народната библиотека.

През 1920 г. се подготвя нова редакция на закона за депозита. През същата година се приема Закон за учредяване на достъпни народни библиотеки. До сваляне на земеделското правителство са учредени народни библиотеки в Търново и Шумен. Предвижда се такива библиотеки да се създадат в по-големите градове на страната при активното съдействие на Народната библиотека в София. Трябва само да се съжалява, че правителството на А. Стамболийски е свалено, преди да се реализира замисълът за създаване на повече такива библиотеки като в Търново и Шумен.

Народната библиотека получава забележителна подкрепа през тези години от страна на министерството чрез годишните бюджети. Така например сумите за закупуване на литература от 15 000 лв. през 1919 г. се увеличават на 200 хил. лв. през 1920 г. и на 400 хил. лв. през 1921 г. Увеличението се дължи на инфлационните процеси, но и на жест от страна на държавата в тежките следвоенни години на една победена и разорена страна.

Дребнаво опекунство

Държавната политика към Народната библиотека през разглеждания период се формира не само чрез важни нормативни документи, но и чрез посочване на генерални линии за развитието ѝ. Тя намира ежегоден израз чрез щата и бюджета, които се определят от Министерството на просвещението, както и от взаимоотношенията между ръководството на Библиотеката и сътрудниците на министерството.

За съжаление, като се изключат изброените по-горе плодотворни насоки, дадени от големи личности като Константин Иречек, Константин Величков, Иван Шишманов и Стоян Омарчевски, Министерството на просвещението не само не подпомага този наш културен институт, но фактически е пречка за нормалното му функциониране. Без преувеличение може да се каже, че то упражнява не държавно ръководство, а дребнаво опекунство. Историята на Велико Йорданов изобилства с примери в подкрепа на това твърдение.

Кадровата политика на министерството е пагубна за Народната библиотека. Директорите се подменят през 1–2 години, обикновено при всяко ново правителство. Чиновниците на държавното ведомство се отнасят пренебрежително и неуважително към директора, подменяйки неговите права и задължения. Така например малобройният щат на Библиотеката често се попълва от министерството със синекурни назначения (обикновено писатели, подпомагайки ги по този начин материално).

---

[15] **Пак там**, с. 247.

[16] Вж. **Йорданов**, Велико. История на..., с. 251.

Директорът Васил Стоянов, назначен след Константин Иречек през 1884 г., е лишен от правото да издирва и да поръчва чуждестранни книги за фонда на Библиотеката. В продължение на повече от четвърт век не директорите, а чиновниците в министерството комплектуват чуждестранната литература за Библиотеката. Някои директори (напр. А. Козарев през 1900 г.) уверяват, че ще гарантират качеството на подбора чрез библиотечен съвет, съставен от видни наши културни дейци. Предложението не се приема. Едва след 1912 г. министерството разрешава на Библиотеката извършването на тази дейност, въпреки че Законът за Народната библиотека възстановява това изконно право две години по-рано.

Също така министерството единствено има право да провежда търговете за подвързия на библиотечни материали, като по свое усмотрение ги насрочва, когато намери за добре. През 1911 г. Никола Бобчев (брат на министъра на просвещението Ст. С. Бобчев, който уволнява Пенчо Славейков заради неговото назначение) съобщава, че са натрупани 10 000 тома за подвързия.

Без да уведомяват действащия директор, чиновниците се разпореждат през годините с важни за Библиотеката въпроси. Така например през 80-те години на 19 в. във връзка с откриването на Висшия педагогически институт (предшественик на Софийския университет) министерството закупува книги със средства от бюджета на Библиотеката и нарежда най-добрата ѝ читалня да се предостави на студентите (по това време Народната библиотека е настанена в сегашната сграда на Природонаучния музей на бул. „Руски“).

Без да уведоми директора на НБ, което показва обидно пренебрежение, министерството откупува през 1900 г. сграда на ул. „Г. С. Раковски“, строена за граждански клуб и неподходяща за библиотечни нужди. Нарежда веднага да се пристъпи към преместването, без да отпусне средства за ремонт и елементарното ѝ преустройство.

За взаимоотношенията между двете институции говори и следният случай. През 1900 г. директорът Александър Козарев моли министерството да приравни заплатите на библиотечния персонал към тези на новосъздадения Висш педагогически институт, за да спре текучеството поради лошото заплащане. В отговор министерството намалява заплатите на персонала в НБ.

Министерството обвинява ръководителите на Народната библиотека за неуредиците и хаоса, които съществуват години наред. Поради липса на инвентарна книга например не е възможно да се провежда приемането и предаването на книжовното имущество от директор на директор. Години наред царува безпомощност и при изработването на система от каталози, изработени въз основа на научни правила за описание и на определена класификационна схема. Въпреки че в началото на 20 в. тези основни въпроси на библиотекознанието са получили своето решение и се внедряват не само в чужбина, но и у нас, Народната библиотека не ги прилага десетилетия наред поради некомпетентни и сменяни непрекъснато директори. Вместо да бъде еталон за библиотеките в страната, Народната библиотека дълги години не е уредена професионално.

Министерството често назначава ревизии, целящи да установят съществуващото положение и да дадат препоръки за подобряване на цялостната организация в Народната библиотека. Ревизиите са безрезултатни. Министерството не познава спецификата на библиотечно-библиографската дейност, която не може да се урежда с административни нареждания. Без наличието на компетентен, професионално подготвен директор и персонал, без подходяща сграда и продължителна, последователно планирана работа, не може да се очакват чудеса. Тези предпоставки не са осигурени. Чиновниците не могат да проумеят, че първопричината за неуредиците трябва да се търсят преди всичко в самото министерство.

И накрая трябва да се изтъкне фактът, че част от библиотечното имущество е унищожено от бомбардировките по вина на Министерството на просвещението. След като България обявява война на Великобритания и САЩ, директорът Р. Райчев моли министерството да разреши евакуация на Библиотеката. Такава не се разрешава, за да не се създава паника. А когато започват унищожителните бомбардировки над София, националната библиотека е изоставена на произвола

на съдбата. Не се осигуряват нито средства за сандъци, нито превоз. Спасяването на голяма част от фонда се дължи на случайност. (Братът на една от библиотекарките е офицер, занимаващ се по това време с евакуация.)

Но най-големият и непростим грях на държавното ведомство през тези години по отношение на Народната библиотека се дължи на коренно погрешната кадрова политика.

За периода 1879–1944 г. (т.е. за 65 години) в Народната библиотека се сменят 20 директори. От тях двама заемат този пост по за 10 години (Васил Стоянов и Райчо Райчев), двама по за 5 години (Велико Йорданов и Божан Ангелов). През останалите 35 години са сменени 16 души, т.е. средно всеки директор се е задържал по за 2 години. Това е катастрофа за всяка национална библиотека, която по своята същност изисква приемственост и продължително ръководство. Така например за същия период от време Конгресната библиотека се ръководи само от двама директори – John Meehan (от 1829 до 1859 г) и Ainsworth Spofford (1864–1897 г.). Anthony Panizzi работи 35 години в Британската библиотека, като последните 10 години е неин директор.

За България като държава би било много по-икономично, по-полезно, по-градивно, ако още след първите години след основаването на Народната библиотека е отделила средства за една продължителна командировка в няколко европейски национални библиотеки на специално подбран млад човек. По това време в Берлинския университет е създадена и школа за подготовка на библиотечни кадри. Проф. Марин Дринов също е могъл да уреди продължителна командировка в Имперската публична библиотека, която след управлението на барон Корф е една от най-добрите национални библиотеки в света. Известно е, че проф. Ив. Шишманов също внимателно издирва даровити младежи и ги подготвя за бъдещи професори в Софийския университет. Значи е било възможно през първите десетилетия след създаването на българската държава, въпреки ограничените финансови ресурси, да се отделят средства за солидната подготовка на един добър, дългогодишен, перспективен директор на Българската национална библиотека.

В края на 19 и началото на 20 в. има какво да се види и научи от европейките национални библиотеки, ако бъде изпратен човек с креативно перспективно мислене. Разбира се, той не би могъл след завръщането си в тогавашна България да създаде мащабна и богата библиотека, каквато е видял в Санкт Петербург, Лондон или Виена. Но той ще разбере същината и значението на тази културна институция за просперитета на страната си. Ще разбере своята лична историческа отговорност и значението на поста директор на национална библиотека. Ще бъде човекът, който знае какво трябва да се прави и как да се направи с колектив, за чиято квалификация ще се погрижи. Ще има сравнителен поглед, възможност да подбере най-подходящото за условията в нашата страна решения.

За илюстрация на казаното хипотетично бихме могли да си представим как би могъл да действа при тогавашните условия в България един директор на НБ, който вече има сравнителен поглед за европейските национални библиотеки и същевременно трябва да се съобрази с даденостите у нас.

Известен е случаят с Бююк джамия. Щом за дворец новосъздадената държава използва сградата на турския конак, не е чудно, че в Голямата джамия се предвижда да бъде настанена Народната библиотека. Сградата е изоставена, мръсна, влажна, студена. Но един директор с перспективно мислене и сравнителен поглед би разгледал джамията като една чудесна възможност за бъдещото развитие на поверения му институт, защото в края на 19 в. читалнята ротонда и лъчево разположените служебни помещения и книжовни колекции в Британската библиотека са хит в европейското библиотечно строителство. Огромната за онова време молитвена зала на Бююк джамия, осветена чрез оберлихта на кубетата, чудесно би могла да се приспособи за кръгла читалня, обградена с полуетажи, които да поберат за десетилетия напред книжовните фондове и служби на НБ.

Това е пример как една абсурдна на пръв поглед даденост може да бъде използвана от ръководител, който има сравнителен поглед и перспективно мислене. Това се очаква от един добре подготвен директор на НБ в предстоящата му трудна и отговорна работа.

За съжаление държавното ведомство не мисли перспективно и не осигурява предварителната подготовка на такъв човек. Нещо повече, когато се появяват хора като Стоян Аргиров, Тодор Боров, Маргарита Димчевска, които сами са проявили инициатива и са получили библиотечна квалификация в чужбина, министерството не използва техните възможности, не ги привлича за ръководители на НБ.

Така Българската национална библиотека през първите 6–7 десетилетия след основаването си продължава да влачи обречено трудно съществуване. През 1939 г. се започва строежът на нова сграда, който военновременно е спрян.

Едва след Първата световна война се пристъпва към привеждането в известен ред на каталозите ѝ, но бомбардировките през 1944 г. ги унищожават.

Оцеляват около 150 хил. тома от книжовния ѝ фонд, който не се различава съществено от статистическите отчети през последните предвоенни години. Следователно това е завареният книжовен фонд от целия период, но е два пъти по-малък от този на Университетската библиотека. С тази скромен, в пълно безредие фонд предстои да започне вторият етап от развитието на Народната библиотека след Втората световна война.

Тенденции в развитието на националните библиотеки по света

Опит за сравнителен обзор от 18 до 21 в.

Националната библиотека (НБ) е емблематичен национален културен институт на всяка суверенна държава. Развитието, задачите и функциите ѝ са в пряка зависимост от традициите, историята, различните етапи на развитие и социалните потребности на държавата и обществото. За разлика от всички останали библиотеки, които се създават за нуждите и потребностите на определена категория читатели, националната библиотека служи на държавата и на нацията като цяло. Тази специфична черта се посочва още в първата дефиниция, поместена в терминологичния речник на Harrod: *Това е библиотека, издържана от държавата и служеща на нацията като цяло... Обикновено има право на депозитен екземпляр. Функцията на такава библиотека е събирането и пазенето за бъдещите поколения на публикациите в страната...*[1] Това първо определение е твърде точно за времето си и е валидно до днес, но се отнася само до основната и неизменна през двувековното развитие на националната библиотека функция. По-късно към тази основна функция се прибавят много други задължения, които зависят от историческия период, обществените потребности и др., както на национално така и на международно равнище. С ефективното изпълнение на тези задачи до голяма степен е свързан просперитетът на съответната страна. Ето защо държавата пряко финансира националната библиотека, за да бъде осигурено за обществото изпълнението на отговорните ѝ задачи с общонационално значение. Така се получават сложни взаимоотношения и взаимообвързаност между държава и национална библиотека. Те са като скачени съдове. През различни исторически периоди в отделните страни и при различни условия се създават и съществуват твърде различни по обхват и предназначение национални библиотеки. Въпреки това се очертават общи тенденции в развитието им.

Тенденции в развитието на националните библиотеки от края на 18 в. до Втората световна война

Националната библиотека е продукт на най-новата човешка история – създава се в момент, когато буржоазно-демократическата революция разрушава феодалните обществени формации и нацията, осъзнала своето единство и могъщество, се стреми да събере писмените паметници и литературата, отнасящи се до нейното минало, настояще и бъдеще.

Терминът „национална библиотека“[2] се употребява за първи път по времето на Великата френска революция, когато през 1789 г. Конвентът обявява бившата Кралска библиотека за народна собственост и я наименова „Bibliotheque nationale de France“.

С декрет от 1794 г. тя получава правото на безплатен депозитен екземпляр от всяка нова публикация и съответното задължение да публикува библиографически бюлетин за депозитните екземпляри. Националната библиотека на Франция наследява от Кралската библиотека 300 000 тома, от трофеите от Наполеоновите войни – 157 000 тома и допълнително от конфискувани библиотеки на аристократи и абатства необозримо количество книги и документи.

Както идеите на Френската революция оказват влияние на социалния и политическия живот в целия свят, така идеята и понятието „национална библиотека“ получават разпространение в цяла Европа.

---

[1] **Harrod**, L. M. The Librarian's glossary. London, 1938. 176 с.

[2] Повече за началното развитие на националните библиотеки вж. **Володин**, Б. Ф. Всемирная история библиотек. Санкт Петербург, 2002. 352 с.

През втората половина на 19 в. Великите сили (държавите, които по това време имат ръководна роля в политиката на Европа) изграждат националната си библиотека, като всяка го прави по свой специфичен начин.

Въпреки че смяната на обществено-политическия и икономическия строй в другите европейски страни не протича така революционно като във Франция, почти навсякъде в Европа националните библиотеки по правило се създават на базата на богата кралска библиотека, комплектувана от учени библиофили в течение на няколко века. Когато такава библиотека не е налице, за база при изграждането на националната библиотека се използват подарени книжовни сбирка от богати дарители аристократи, които смятат това за свой патриотичен дълг. Обикновено европейските национални библиотеки са настанени в дворцови помещения или в специално построени за библиотечните изисквания престижни сгради. Едно от основните изисквания към НБ през 18 и 19 в. е нейната престижност и импозантност – мерило за съответната държава. Великите сили по това време се състезават помежду си и чрез състоянието на държавната институция, каквато е националната библиотека.

Типичен пример за разцвета или упадъка на националната библиотека в зависимост от държавата, в което е създадена, е Британската библиотека (the Library of British Museum).

В началото на 19 в. Великобритания, която е големият конкурент на Франция и Испания, по еволюционен път навлиза в епохата на капитализма, превръща се в най-могъщата колониална държава в света и ръководна политическа сила е Европа. По това време във Великобритания се създава най-добрата европейска национална библиотека. С много бързи темпове тя обогатява своите книжовни фондове, набавяйки текущо и ретроспективно националната книжнина на държавите, които владее на острова и в колониите си. Великобритания е първостепенен политически и икономически фактор и се нуждае от документация за целия свят. Британската библиотека започва да комплектува изчерпателно националната книжовната продукция от всяка европейска държава, отстъпвайки по пълнота в това отношение само на съответната местна национална библиотека. През 19 в. тя е най-добре снабдената със съвременна чуждестранна литература универсална научна библиотека, която се превръща в лаборатория за научни проучвания на изследователи от цял свят. Британската библиотека става еталон и за най-добро съвременно читателско обслужване чрез модерна организация на фондовете и каталозите си. Това е ново виждане за ролята на НБ, чийто престиж досега се дължи на музейния ѝ характер като пазител на „националната памет“, на ценни ръкописи, инкунабули и други редки издания.

Тази революционна промяна се дължи до голяма степен на дългогодишния ѝ директор реформатор Антонио Паници, работил в Британската библиотека над тридесет години, от които през последното десетилетие (1856–1866 г.) като неин директор.

Британската библиотека изпреварва Френската национална библиотека, която до края на 19 в. затъва в тресавището на огромните необработени книжовни фондове, получени при създаването ѝ през 1789 г. Обслужването на читателите е лошо. Комплектуването на съвременна чуждестранна литература не е приоритет на тази библиотека.

Испания и Португалия са изгубили своите колонии и техните национални библиотеки, създадени през 19 в. (Испанската през 1836 г.), вече не са съперници на Британската библиотека.

Имперската публична библиотека в Санкт Петербург също потвърждава взаимозависимостта между политиката на една държава и националната ѝ библиотека. Създадена през 1799 г. с указ за Екатерина Велика, Публичната библиотека в Санкт Петербург е открита за публика едва през 1814 г., като новите ѝ постъпления са много слаби през този период. След победата през 1812 г. над Наполеоновата армия Русия започва да играе важна роля в европейската политика. През този исторически период Имперската публична библиотека се превръща в една от най-добре комплектуваните и отлично организираните научни библиотеки в Европа. През втората половина на 19 в. тя мери ръст с Британската библиотека. За обогатяването на книжовните ѝ фондове с бързи

темпове, за съвременната библиотечна организация на фондовете и каталозите ѝ, за диференцираното читателско обслужване в новата сграда на библиотеката допринася изключителният директор реформатор барон М. А. Корф[3], който над 10 години (1849–1861 г.) е неин ръководител. Разцветът на Имперската публична библиотека се дължи и на видни представители на руската наука и култура, които през 19 в. работят по повече от три десетилетия в тази библиотека.[4]

Интересно е да се отбележи, че един век преди Виенския симпозиум през 1958 г. в Имперската библиотека в Санкт Петербург е въведено диференцирано обслужване на читателите по основните отрасли на знанието и по вид издания. Това е интересен пример как съперничеството между големите държави води до конкуренция и между националните им библиотеки. През 19 в. Британската библиотека и Имперската публична библиотека в Санкт Петербург са безспорно най-големите, най-добре организирани и с най-добро читателско обслужване национални библиотеки в Европа.

Както е известно, чрез Прусия и Германия започва да играе решаваща роля е европейската политика през 19 в. Тя обаче закъснява със създаването на единна държава с централизирано управления и съответно няма една определена национална библиотека. При университетите на големите германски градове като Берлин, Мюнхен, Дрезден и други се създават университетски библиотеки с богато комплектувани фондове, които играят ролята и на национални библиотеки за отделните корфюрства. Когато Прусия при Бисмарк започва да играе ролята на обединител, на Берлинската държавна библиотека (Staatsbibliothek) се възлагат координиращи и обединяващи функции, като например изработването на своден каталог на книжовните фондове за немските научни библиотеки, на единни правила за описание, известни като „Пруските“ и др.

По правило ректорите на големите германски университети са едновременно ръководители на съответната университетска библиотека. Те работят за подобряване на библиотечната организация и германски учени започват да разработват теорията на библиотекознанието. През 1893 г. към Берлинския университет се създава първото учебно заведение за подготовка на библиотечни кадри. Издава се и първото списание за библиотечна теория и практика – Zentralblatt für Bibliothekswesen.

Другата велика сила по това време е Австро-Унгария, която разполага с една от най-добрите национални библиотеки в Европа. Тя е наследница на богатата придворна библиотека на Хабсбургите, получавала е задължителен безплатен екземпляр на всяко издания в огромната империя още от 1642 г. През 1769 г. Придворната виенска библиотека (Hofbibliothek) открива читалня с 40 места за външни ползватели. Тя разполага със специално построена сграда в бароков стил, която е част от ансамбъла на дворцовите сгради. Отличната организация на фондовете и каталозите ѝ се дължи на немската библиотековедска школа, която е водеща по това време. Австро-Унгарската империя не пречи, а съдейства на народите в пределите ѝ да създават свои национални библиотеки.

По инициатива и с лични средства на унгарския граф Ференц Сечени и с указ на императора Франц Втори през 1802 г. в Будапеща се създава Унгарската национална библиотека. Граф Сечени предварително е комплектувал за целта богати книжни фондове, които предоставя на новосъздадената национална библиотека. Със свои средства построява огромна сграда, която националната библиотека ползва до края на 20 в., след което дворецът в Будапеща се преустройва и тя е настанена в него.

За бъдещата Национална библиотека на Полша влагат много средства двама полски нотабили – Йозеф и Андрей Золуски. През 1774 г. те даряват предварително комплектуваните от тях книжовни колекции на Полската национална библиотека. През 1790 г. тя е една от четирите най-богати европейски библиотеки в края на 18 в. – след Френската, Британската и Придворната библиотека в

---

[3] **Голубева**, О. Д. М. А. Корф. Санкт Петербург, 1995. 168 с.

[4] Вж. **Голубева**, О. Д. Одоевски. Санкт Петербург, 1995. 178 с.; **Същата**. В. В. Стасов. Санкт Петербург, 1995. 181 с; **Същата**. А. Н. Оленин. Санкт Петербург, 1997. 192 с.; **Същата**. И. А. Крылов. Санкт Петербург, 1997. 138 с.

Мюнхен. След като Русия побеждава Полша и тя престава да съществува като суверенна държава, Екатерина Велика нарежда библиотеката на братя Золуски да се предаде като военен трофей на Имперската библиотека в Санкт Петербург.

В Прага библиотеката на Карловия университет поема функциите на Чешка национална библиотека, в която се вливат богати книжовни фондове на йезуитски манастири. Още в края на 18 в. (1773 г.) тя е първата широкодостъпна за читателите научна библиотека в Европа с работно време от 8 до 22 часа.

Националните библиотеки на малките европейски държави се развиват под влияние на Френската национална библиотека. Те също наследяват богати колекции от книги на монарси и аристократи. За комплектуването на фондовете им през вековете полагат грижи учени библиофили, подбирали ценни уникати и богатата литература на Просвещението.

По примера на националната библиотека на Франция, всяка европейска национална библиотека получава по силата на нормативен документ правото на безплатен депозитен екземпляр от новоиздадените в страната публикации, както и задължението да онародва библиографски бюлетин за депозираната литература. През този период всички национални библиотеки считат за свое задължение да публикуват печатни каталози за притежавания библиотечен фонд, за да стане достояние на обществото.

Националните библиотеки на малките европейски държави обаче не обогатяват с новоиздавана чуждестранна литература заварените дворцови колекции. Ограничават задачите си до набавянето и съхраняването на националната книжовна продукция и чуждестранни издания за справочния си фонд.

В началото на 19 в. всички европейски национални библиотеки, с малки изключения, обслужват ограничен контингент елитни читатели, за които достъпът до книжовните им фондове е достатъчно голяма привилегия и те не проявяват изисквания за бързина и качество на обслужването.

Всички европейски национални библиотеки минават на щат, бюджет и управление към държавата и вече нямат нищо общо с кралската институция, но от снобизъм продължават да се наричат Royal Library, Hofbibliothek, Konegelige Bibliotek и прочие. Дори Френската национална библиотека, създадена непосредствено от Революцията, до 1814 г. се нарича Bibliothek du Roi.

Малките национални библиотеки в Западна Европа, Италия и Австро-Унгария са престижни държавни институции. Просвещението и Ренесансът са оставили своя благотворен отпечатък върху тяхното състояние и развитие.

Съвсем друга съдба имат националните библиотеки в Османската империя. Пет века балканските народи са лишени от благотворното влияние на ренесансовата култура. Нямат просветени монарси с богати библиотеки, които да станат национални библиотеки на бъдещите им суверенни държави.

Османската империя не е Австро-Унгария, която позволява на народите, влизащи в пределите й да създадат свои национални библиотеки, подпомагайки изграждането на националната им идентичност. Самата Турция не разполага с национална библиотека до 1948 г.

Националните библиотеки в балканските страни се формират едва след войните за национално освобождение, които в случая изиграват ролята на буржоазно-демократична революция. Те се създават един век след европейските национални библиотеки. Стартът им е неравностоен, защото не наследяват богати дворцови библиотеки и културно-исторически традиции. Стартират от нула подобно на национална библиотека в новоосвободена колониална държава. Исторически са обречени да догонват европейските национални библиотеки.

Дейността на големите европейски национални библиотеки през втората половина на 19 в. и началото на 20 в. значително се променя. Те преодоляват затворения си елитарен характер. Превръщат се в широкодостъпни научни библиотеки, чиято гордост са вече не уникалните колекции, а новонабавената съвременна литература и документация. Съобразно нуждите и възможностите на

съответната държава получават средства за закупуване на чуждестранна литература и книжовните им фондове растат с бързи темпове. Очевидна е пряката взаимовръзка между възможностите на държавата, нейната политика и цели и съответната национална библиотека. В края на 19 в. националните библиотеки на няколко европейски държави са притежатели на многомилионни книжовни фондове. Това налага сериозно обмислена организация на фондовете и каталозите им, за да са в състояние да обслужват ефективно читателите. Създава се науката библиотекознание и първата учебна школа за подготовка на специалисти по библиотечно дело и библиография.

Тенденции в развитието на националните библиотеки в света през втората половина на 20 в.

Националната библиотека е институция с твърде динамично развитие, пряко зависещо от обективните процеси на най-новата човешка история. От основаването на НБ като институция до края на Втората световна война нейното съществуване е сравнително спокойно. Както вече бе споменато, тя е елитарна държавна институция, изпълняваща основната си задача – да бъде паметта на нацията. В нейните богати колекции рефлектира културната история на съответната страна. Обслужването на читатели не е сред приоритетните ѝ функции. Изключение правят само няколко големи национални библиотеки в най-процъфтяващите през 19 в. държави, които се нуждаят от висококачествено библиотечно обслужване за просперираща буржоазна класа. Типичен пример са Френската национална библиотека, библиотеката на Британския музей, която е националната библиотека на най-могъщата колониална империя през 19 в., Имперската публична библиотека на Русия и други. Нуждите на времето изискват те да се превърнат в добре организирани бази за научни и културни проучвания.

Най-богато комплектуваната с чуждестранна литература и с най-ефикасна за времето си дейност национална библиотека е свързана с името на Антонио Паници, който се стреми да създаде „най-добрата колекция от английска литература и най-добрата колекция от литературата на всички други страни“. Антонио Паници реализира това, което е все още възможно през 19 в. – създаването на максимално добре комплектуван чуждестранен фонд по всички отрасли на знанието, от всички народи, на всички езици.

Библиотеката на Британския музей се превръща в еталон за националните библиотеки през 19 в. Въпреки че финансовите възможности на останалите държави са далеч под тези на Британската империя, националните библиотеки на стара Европа са сравнително най-богато комплектуваните в границите на съответната страна, притежават, освен депозираната в продължение на десетилетие национална книжнина, и колекции от чуждестранна литература според финансовите си възможности.

Това предимство обаче се превръща постепенно в слаба страна на дейността им. През първата половина на 20 в. се забелязват признаци на настъпващата научно-техническа революция. Книгоиздаването нараства. В първите 40 години на века се издават средно годишно по 150 000 до 160 000 книги и националната библиотека вече не е в състояние да закупува, обработва и да намира място в книгохранилището за цялата световна литература. Тъй като в миналото превес в науката и книгоиздаването са имали хуманитарните дисциплини, националните библиотеки се стремят да запазят традицията, като докомплектуват чуждестранните си колекции и не включват литературата по новоразвиващите се научно-технически дисциплини. Националните библиотеки на Европа като правило се отказват от универсален обхват при комплектуването на научна чуждестранна литература и се превръщат в библиотеки с хуманитарен профил.

Друг фактор, който затруднява универсалната национална библиотека да изпълнява своите задачи като научна библиотека, е обстоятелството, че вече не книгата (както е било векове наред), а статиите от списания първи започват да изразяват научната мисъл. Много национални библиотеки не се съобразяват с това ново обстоятелство и остават на своите консервативни позиции – те

регистрират и отразяват в каталозите си заглавията на книгите и периодичните издания, а статиите от периодичния печат остават скрити за читателите. Нуждите на живота налагат създаването на специални библиотеки и документационни центрове, които се заемат с аналитичната разработка и реферирането на научни списания, и то предимно в областта на точните и приложните науки. Големите универсални библиотеки остават без внимание и изключително важните документационни материали, каквито са патентите, стандартите, научните доклади и други подобни публикации.

Читателите на 20 в. се променят – докато в миналото те са били спокойни хора, разполагащи с достатъчно време да се ровят в обемисти печатни каталози и да търсят необходимата литература, динамичният читател през 20 в. няма нито време, нито възможност да върши това. Той иска в най-кратък срок библиотеката да му намери това, от което се нуждае. Този динамичен читател не се интересува от всичко по даден въпрос, а от това, което ще му бъде необходимо за конкретен случай.

Националната библиотека обслужва различни читатели. Тя не е в състояние да изучи техните нужди и да задоволи специфичните им изисквания, като подготви „подходяща информация за подходящия човек в подходящ обем в подходящо време и в подходяща форма“ (The right information would go to the right man, in the right amount, at the right form).

Успоредно с големите универсални научни библиотеки се появява нов вид библиотеки – специализираните научни библиотеки. Те възникват към стопански предприятия, търговски организации и научни институции в страните с развита индустрия. За разлика от традиционната библиотечна практика, тук се дава предпочитание не на книгата, а на други публикации, които в националната библиотека се определят като „дребни“. Много внимателно се следят периодичните издания от определен отрасъл. При тези библиотеки бързината и прецизността играят изключителна роля, поради което непрекъснато се търсят форми и нови начини за механизиране на библиотечната и справочно-информационната дейност. Информацията, пряко свързана и конкретно насочена към определен читател, тук е много съществен елемент.

Важен фактор за изоставането на националната библиотека е без съмнение и консерватизмът на библиотечните кадри. Те проявяват закостенялост, неумение да преустроят работата на библиотеката в служба на живота, на науката, техниката и икономиката. Както преди сто и повече години, тук продължават да посрещат всичките читатели, независимо от тяхната професия и интереси, в една обща читалня, с общи, тромави, трудно обозрими каталози, да ги обслужват библиотекари техници, а не библиографи специалисти. Обслужването е бавно и много комплицирано. Справочно-библиографски служби не се развиват. Не се провежда диференцирано обслужване на читателите. С право виднят германски библиотекар проф. Гюлих упреква своите колеги библиотекари, че проявяват изключителен консерватизъм. Той посочва за пример селяните, които въпреки общоприетото убеждение, че са по природа консерватори, успели са да се приспособят към изискванията на новото време, като са се моторизирали и модернизирали. Библиотекарите продължават да се отнасят към книгата като към фетиш, кланят се на Пруската инструкция за описание, забравят най-важното – изискванията и нуждите на читателите.

И тъй нарастването на книгоиздаването по всички отрасли на знанието и произтичащите от това затруднения за националната библиотека по отношение на комплектуването, обработването и използването на огромните, трудно обозрими фондове, появяването и ефективната дейност на новосъздадените специални библиотеки поставят редица проблеми пред националните библиотеки с универсален обхват. *Нуждите на науката, техниката и медицината станаха много остри и не можеха да се задоволят от хуманитарните книжни музеи, каквито бяха по същество голяма част от националните библиотеки*, ще констатира на Виенския симпозиум виднят британски библиотековед Франк Френсис[5]. На националните библиотеки в първата половина на 20 в. се гледа като на закостеняла престижна държавна институция. С това може да се обясни липсата на

[5] **Francis**, F. C. The organization of the national libraries. – В: *National* Libraries: their problems and prospects. Paris, 1960, с. 21–27.

интерес към нея като към потенциален фактор, който е в състояние да участва при решаването на сложните проблеми, свързани с настъпващата научно-техническа революция. Но ето че през 50-те години за националната библиотека започва да се говори по-често и повече, отколкото за цял век преди това. Възникват въпросите – какво е бъдещето ѝ, какви тенденции на развитие трябва да се набележат във връзка с обслужването на научни прогрес, кои са постоянните и типични нейни функции, какво е мястото ѝ сред останалите библиотеки в дадена страна и т.н.

С какво може да се обясни този неочакван на пръв поглед обрат в отношението към съвременната национална библиотека?

Научно-техническата революция и националната библиотека

Характерният за периода след Втората световна война „информационен взрив“, съпътстван от т.нар. „информационна криза“ наложи както на отделните правителства, така и на международните организации от рода на ЮНЕСКО и ИФЛА да търсят изход, да впрегнат информацията в полза на съответната страна и на човечеството като цяло.

През 20 в. науката се превърна в могъща производителна сила на обществото, в доминираща и всеобхватна сфера на човешката дейност, в един от най-важните фактори за повишаване производителността на труда и за всеобщия прогрес на дадена страна и народ.

С това може да се обясни подчертаният интерес и активното участие на държавата в организирането и финансирането на научните изследвания, нововъведенията и техническите усъвършенствания. Все по-голямо количество интелектуални и материални ресурси се мобилизират за удовлетворяване нуждите на бързо развиващата се наука и техника във всяка отделна страна.

Научно-техническата информация се превръща в държавен проблем и част от държавната научна политика. Постоянно увеличаващият се брой на научноизследователските проучвания в света, съответно увеличаващият се обем на публикуваната литература, опасността да се изпуснат важни новости в издаваната книжнина водят до създаването на т.нар. „информационна индустрия“. Според американския автор проф. Маршак „информационната индустрия съставлява 40% от съвкупния обществен продукт на САЩ“. Трудно е да се съди за достоверността на тези данни. Но едно е безспорно – за да се впрегне информацията в полза на обществото, са необходими извънредно много капиталовложения, а също така максимално използване на всички налични информационни ресурси.

При търсенето на ефективни решения логически се стига до необходимостта да се използват потенциалните възможности на най-голямата, с най-много ресурси, субсидирана от държавата в продължение на десетилетия национална библиотека.

В самите библиотечни среди назрява необходимостта да бъдат изяснени редица теоретически и практически въпроси, свързани с основните типологически функции на националната библиотека, и въз основа на това да се преценят възможностите ѝ да участва в сложните процеси на съвременното индустриализирано общество. От друга страна, държавата преценява, че на националната библиотека могат да бъдат възложени нови задължения чрез активизиране и модернизиране на дейността ѝ като централна научна общодостъпна библиотека и същевременно като организатор и координатор на библиотеките в страната.

Международните организации за културно и библиотечно сътрудничество ЮНЕСКО и ИФЛА също започват да разчитат на националната библиотека при осъществяването на международни програми за сътрудничество в информационните процеси.

От основаването на първата национална библиотека (френската) до Втората световна война са изминали век и половина. За този период в световната библиотековедска литература не се отбелязва интерес към националната библиотека. Тя е традиционен институт с установени функции. Новите обективни процеси на интеграция и специализация в науката, застрашително нарастващият обем на световната научна книжнина и документация, стихийното създаване на голям брой

на тясноспециализирани библиотеки и информационни служби, обслужващи науката и производството, както и редица други назряващи проблеми в самата същност на научно-техническата революция предизвикват интуитивна тревога в библиотечните среди.

За първи път тя намира израз в международния конгрес на библиотекарите и информаторити, състоял се в Брюксел през 1955 г. За първи път въпросите на интеграцията и специализацията в библиотечно-информационното обслужване се поставя на обсъждане от прагматична гледна точка, без да може да се обозре цялата сложност на проблема. Констатира се, че възникналите тясноспециализирани библиотеки са в състояние да дават само частични знания, че те периодично се прочистват от ненужна литература и документация, като я унищожават, че успоредно с тях „във всяка страна трябва да се създават условия за развитието и укрепването на една централна библиотека, обикновено националната, която единствено е в състояние да съхранява за бъдещето цялата книжнина на всякя страна и да осигурява единство на библиографската дейност".

Като следствие от брюкселската сесия трябва да се разглежда организираният от ЮНЕСКО през 1958 г. триседмичен симпозиум във Виена за националните библиотеки в Европа.[6] Този международен форум създава неочаквано голям интерес към националната библиотека – резултат от назрелите нужди и новите изисквания в епохата на информацията. Без преувеличение може да се твърди, че той е явление с историческо значение и повратен момент за използване потенциалните възможности на националната библиотека в полза на научно-техническата революция.

Виенският симпозиум проправя път за голям брой публикации, които е трудно да се обозрат. Само за 12 години (1965–1977 г.) в подготвената от Държавната библиотека „В. И. Ленин" библиография за националната библиотека са включени 3500 заглавия, а в подготвената за печат трета част са събрани 5000 заглавия на тази тема. В продължение на половин век се правят опити да се даде общовалидна дефиниция на феномена „национална библиотека", като се посочат най-типичните ѝ функции. Тъй като въз основа на изяснените типологични функции може да се изработи оптимален модел за съвременната национална библиотека във всяка отделна страна, този въпрос има голямо практическо значение с оглед участието ѝ в съвременното библиотечно обслужване. С него се занимават както международни форуми и организации, така и изтъкнати библиотечни специалисти въз основа на държавни и международни поръчения или по своя инициатива.

Вторият етап от развитието на националната библиотека може да се свърже с научно-техническата революция след Втората световна война. Националната библиотека събужда интерес в международните организации ЮНСКО и ИФЛА, чиято основна задача е да поощряват сътрудничеството и да подпомагат решаването на глобалните библиотечно-информационни проблеми. През 1952 г. в структурата на ИФЛА се създава обособена Секция на националните и университетските библиотеки, която се превръща в основно звено на тази организация.

Извършваните от националните библиотеки задачи се увеличават под напора на изискванията на новото време. Тези задачи и функции „са във ферментация" вследствие на научно-техническата революция.

Това налага на ЮНЕСКО и ИФЛА да проучат по-детайлно както извършващите се процеси и нови тенденции, така и становището на най-добрите библиотечни експерти за бъдещото развитие на националните библиотеки във века на индустриалната революция.

След организирания във Виена триседмичен симпозиум с ръководителите на националните библиотеки в Европа се свикват международни форуми на същата тема в различните региони на света : 1964 г. – Манила; 1966 г. – Киото; 1967 г. – Коломбо; 1970 г. – Африка.

На Виенският симпозиум се дискутира и се приема подробен списък, изброяващ основните библиотечно-библиографски функции на съвременната национална библиотека в следната последователност:

---

[6] **National** Libraries: their problems and prospects. symposium on national libraries in Europe. Vienna, 8–27 September 1958. Paris: UNESKO, 1960. 136 c.

1 . Да поддържа пълна колекция от националната книжнина, събрана най-пълно чрез Закона за депозиране или чрез доброволен дар от авторите.

2. Да издава текущата национална библиография и библиография за литературата, отнасяща се за страната или от автори на съответната страна, издавани в чужбина (Patriotika).

3. Да комплектува чуждестранна литература и да носи отговорност за комплектуването на необходимата за дадена страна чужда литература.

4. Да е център на международно книгозаемане от чужбина.

5. Да участва в подготовката на библиотекари чрез учебно заведение – клон на националната библиотека.

6. Да публикува каталози (общи, специални, серийни и прочие).

7. Да отпечатва каталожни картички за други библиотеки в страната.

8. Да подготвя специални библиографии, индекси, сводни каталози.

9. Да организира каналите за международен книгообмен.

10. Да организира общо ползване на дубликатите.

11. Да развива технически постижения, служещи на други библиотеки – при подвързията, отпечатването, реставрацията, фотокопирането, микрорепродуцирането.

12. Да комплектува колекции от специални материали като ръкописи, инкунабули, книги за слепи, драматични произведения, медали, музикалии, кинофилми, фотоматериали и монети, в случай че не са обект на други институции и музеи.

Дефиницията на Виенския симпозиум е твърде подробна. В нея се регистрират основните традиционно типологични функции на високоразвитите национални библиотеки в Европа и централно извършваните от тях задачи в полза на останалите библиотеки на съответната страна. Това е голяма крачка напред във възгледите на библиотековедите от Европа. Въпреки това националната библиотека е преди всичко централна библиотека сред останалите библиотеки в страната. Извършваните от нея дейности се използват и от останалите библиотеки. Не е осъзната все още друга централна нейна задача – да бъде библиотека за библиотеките в страната. Изобщо не се говори за национална библиотечна система.

Основната заслуга на Виенския симпозиум е новото, модерно виждане за ролята на националната библиотека като централна общодостъпна библиотека с универсален обсег на комплектуване и с глобална задача – да обслужва всестранния прогрес на обществото в ерата на научно-техническата революция. Тогавашният директор на библиотека при Британския музей, Франк Френсис в своя доклад „Организация на националните библиотеки“, построен върху тези и антитези, много удачно доказва, че не само е възможно, но е и наложително НБ да се върне към „енциклопедичния“, т.е. универсалния си характер, като използва натрупаните потенциални възможности през изминалите десетилетия и столетия.

Националната библиотека според Ф. Френсис трябва да поеме ролята на централна научна библиотека, чийто универсално комплектувани фондове ще възстановят нарушеното единство в науките.

Един век след своя знаменит предшественик Антонио Паници, който през 19 в. направи от библиотеката към Британския музей световен център за универсални проучвания, Ф. Френсис привежда аргументи, че и през 20 в. съвременната НБ трябва да съдейства за „интелектуалния и промишления прогрес на своята страна“. Той се позовава не само на старата слава и традиция на Британската библиотека, но и на съвременната дейност на Конгресната библиотека в САЩ. По това време активната роля на Държавната библиотека „В. И. Ленин“ като универсална научна библиотека, обслужваща всестранните нужди и интереси на съветското общество, е непозната на западния свят.

Директорът на Британската библиотека аргументирано доказва, че големите и трудно обозрими книжни фондове, които се сочеха като една от слабостите на НБ, отблъскваща читателите,

са необходими на новото време. Богатите, уникални, многоотраслови колекции на НБ осигуряват възможност за текущи и ретроспективни проучвания, дават представа за диалектическата връзка между науките. Нито една специални библиотека не е в състояние да създаде тези условия със своите оперативни, периодично прочиствани фондове. Става ясно също така, че задоволяването на съвременните читателски изисквания е възможно само на базата на координираната взаимно допълваща се дейност на двата типа библиотеки – националната и специалните, че по своята същност те отговарят на успоредно протичащите в съвременните науки процеси на интеграция и специализация.

Виенският симпозиум направи преоценка и на читателското обслужване в НБ. Като антитеза на тезата за тромавото и затруднено ползване на голямата библиотека, Ф. Френсис посочва редица предимства. За разлика от специалните библиотеки, предназначени за определена категория ползватели, НБ си остава единствената общодостъпна научна библиотека с широко отворени врати за всички, извършващи проучвателна работа, независимо от ведомствена и служебна принадлежност. НБ по правило е презенс библиотека (не позволява изнасянето на материали), поради което наличната литература винаги е на разположение на читателите. Но за да се преодолеят съществуващите затруднения при обслужването на голямата универсална библиотека, на Виенския симпозиум бе предложено коренно преустройство съобразно изискванията на нашата съвременност за бързина и диференциация. Ф. Френсис предлага под големия покрив на универсалната библиотека да се създават специализирани отраслови читални, обслужвани от специалисти библиографи. Към читалните да се създадат богати подръчни фондове и обособен справочен апарат. В съвкупност тази организация на обслужването цени да създава на читателя улеснение и комфорт, както в малките специални библиотеки.

Централната тема на Виенския симпозиум – модернизацията на НБ съобразно новите изисквания, разширяване и използване на потенциалните ѝ възможности като централна универсална научна библиотека – има не само теоретическо, но и огромно практическо значение. Британската библиотека, а след нея и редица други НБ в следващите десетилетия коренно преустройват своята дейност в тази насока съобразно изискванията на индустриалното общество. Те наистина се превръщат в съвременен библиотечно-информационен център, чрез който се запазва диалектическото единство между науките и се намира най-икономичен и ефективен път за модерно информационно обслужване, като се избягва дублирането на многобройните междуотраслови дисциплини.

Тук е мястото да се отбележи, че интеграционните процеси в съвременната наука, необходимостта да не се разкъсва нейното единство и да се намерят пътища за успоредно и тяснодиференцирано информационно обслужване, адекватно на обективните процеси в науката, са обект не само на библиотековедите. Информаторите по свой път и инициатива разглеждат тези проблеми както теоретически, така и при търсене на прагматични решения. Необходимостта от централна научна библиотека с универсален обхват на комплектуването се лансира не само от средите на библиотекарите, но и на информаторите. Когато в някои страни местната НБ не е в състояние или няма намерение да преустройва политиката на комплектуването и на читателското обслужване, по инициатива на информаторите се създава нова централна многоотраслова научна библиотека (както е в случая с Канада, Франция и другаде). Този факт потвърждава правилната тенденция, която се очертава за първи път на Виенския симпозиум, във връзка с политиката на комплектуването – НБ да запази универсалния обхват на фондовете не само по отношение на националната, но и на чуждестранната книжнина.

20 в. наложи на НБ да постави в центъра на вниманието научната периодика. Трудностите, които имаше до Втората световна война при обслужването със статии от периодичния печат, през втората половина на 20 в. се преодоляват благодарение на рефератните списания и на други справочници за сигнална и аналитична информация, подготвени от различни информационни центрове. Въвеждането на тази огромна информация в електронно-изчислителни машини и фантастичните възможности за бърз достъп до тях от читателите на НБ фактически решиха този проблем.

Богатството на книжовните фондове в НБ създаде ново предимство за читателите – възможността да свързват автоматизираните библиографски данни с наличните колекции, и пълнотекстова информация.

И така интересът към НБ след Втората световна война се засилва в следствие на нарасналите информационни нужди на обществото. Търсят се пътища за използване на натрупаните огромни потенциални възможности на националната библиотека чрез нейната модернизация, преодоляване на традиционната ѝ елитарност и затвореност. Виенският симпозиум дава тласък в тази насока и прави опит да определи типологичните функции на НБ.

ЮНЕСКО разработва през 1970 г. стандарт за НБ, който гласи: *националните библиотеки са тези, които независимо от наименованието си, са отговорни за комплектуването и запазването екземпляри от всички значими публикации, издадени в страната и които функционират като „депозитна“ библиотека по силата на Закон или по други уговорки. Те извършват и някои от следните функции: издават националната библиография, пазят и докомплектуват голяма и представителна колекция от чуждестранна литература, включваща книги върху страната, действат като национален библиографски център, подготвят сводни каталози, публикуват ретроспективна национална библиография. Библиотеки, които носят наименованието „национална“, но чиито функции не отговарят на горната дефиниция, не могат да бъдат отнесени към категорията на националните библиотеки.*

Ако се сумират включените в стандарта на ЮНЕСКО белези, се получават следните основни типологични функции: депозиториум на националната книжнина; комплектуване на представителна колекция от чуждестранна литература; издаване на текуща и ретроспективна библиография за националната книжнина, както и на печатни и сводни каталози; център за библиографска информация.

В този стандарт, приет на шестнадесетата сесия на ЮНЕСКО през 1970 г. не се споменава нищо за организиращата и координиращата роля на НБ по отношение на останалите библиотеки в страната. Пренебрегнат е опитът на социалистическите страни, както и препоръките, дадени на двете регионални конференции за Азия и Африка, където организиращата и ръководната роля на НБ по отношение на останалите библиотеки в страната се изтъква като основна. Изобщо в стандарта на ЮНЕСКО не се споменава нито дума за национална библиотечна система – този проблем още не стои в центъра на вниманието.

Скоро настъпват съществени проблеми във възгледите на западните библиотеки и съответно в международните организации. Обективните потребности заставят да се говори все по-често за „библиотечна система“ и за ролята на НБ като неин координатор при изграждането на националната система. През 70-те години се обсъждат и приемат програми на ЮНЕСКО и ИФЛА, в които към типологията на НБ се прибавят функциите на координатор и ръководител на библиотечната система с произтичащите от това изследователски и методически задачи. По този начин разликата в основните задачи, изпълнявани от НБ в социалистическите и западните страни, се заличава.

Динамичното развитие във възгледите е наистина забележително и дори парадоксално. Само две години след като ЮНЕСКО публикува *Стандарт за типологическите функции на НБ*, в които не се споменава нито дума за нейната роля като координатор и организатор на библиотечната система, през 1972 г. в Прага под егидата не на друг, а на ЮНЕСКО се организира симпозиум, посветен на европейските библиотечни системи и на ролята на НБ при тяхното изграждане.[7] Следващата година (1973 г.) ЮНЕСКО свиква в Париж експертна комисия (JACODLA) от библиотекари информатори и архивисти със задача да изработят и представят на генералния директор на ЮНЕСКО своите виждания за изграждане на международна информационна система. Тя тряб-

[7] **Калайджиева**, К. Международен симпозиум в Прага по въпросите на европейските национални библиотечни системи (ноем.–дек. 1972). – В: *Библиотекар*, 1979, № 1, с. 36–37; **Същата**. Роля и функции на националната библиотека в библиотечните системи на европейските страни. – В: *Изв. НБКМ*, 1974, т. 13, с. 11–51.

ва да се създаде на базата на националната система в отделните страни, интегриращи в себе си библиотечната, информационната и архивната система (в случая като подсистеми). През 1974 г. ЮНЕСКО организира междуправителствена конференция за разглеждане на тази нова програма, известна като NATIS (National Information System).[8] Конференцията препоръчва всяко правителство да поеме отговорността за изграждане на национална информационна система, както и за състоянието на информационното обслужване в съответната страна. Да осигури за NATIS държавно планиране и ръководство на правителствено равнище. Да осигури всеобща достъпност на информацията. Програмата NATIS поставя пред НБ качествено нови проблеми както на национално, така и на международно равнище.

ИФЛА реагира много бързо. Като отзвук от правителствения форум на ЮНЕСКО, през 1974 г. в Лозана се провежда конференция на директорите на НБ, на която се разглежда специален доклад „Ролята на националните библиотеки при изграждане на национални и международни информационни системи“ и се приемат основни положения.[9] За първи път на съвещанието в Лозана западните библиотековеди признават националната библиотечна система като реална необходимост, породена от предстоящата автоматизация на библиотечно-информационните процеси и повишените изисквания на научно-техническата революция. В приетия от конференцията на директорите документ (Основни положения) централно място се отделя на ролята, която НБ трябва да поеме като ръководител на библиотечната система в NATIS. Тази роля *сега може да се оценява за толкова важна, колкото и осигуряването на необходимото централизирано библиотечно обслужване.*

Подчертава се, че изграждането на библиотечната система изисква унификация, стандартизация, автоматизация, свързване и кооперирание на основните библиотечни функции както на национално, така и на международно ниво. Успешното реализиране на тези задачи излиза от компетенцията на административно-бюрократичните чиновници в съответното държавно ведомство или на спорадичните прояви на Съюза на библиотекарите в страната. Сериозни теоретически и практически програми и насоки могат да бъдат осъществени само от висококвалифицирани специалисти. С това може да се обясни новата ръководна функция, която ИФЛА (респ. Секцията на директорите на НБ) възлагат на НБ. Сега не само се признава научно-методическата дейност като форма за ръководство на библиотечната система, но се отива и по-далеч. Във връзка с програмата NATIS от НБ се очаква да координира дейността на библиотечната система с другите две сродни системи – информационната и архивната, тъй като те участват като равностойни партньори в NATIS. Очаква се да се създаде национален общодържавен орган за управление на трите системи, осигуряващ необходимата координация както помежду им, така и с други организации на национално и международно ниво, да участва в решаването на общи проблеми за трите системи (стандарти, подготовка на кадри, общи организационни въпроси на библиотечно-информационното обслужване, автоматизация и т.н.).

Конференцията на директорите в Лозана обосновава потребността и от международна информационна система, която да се реализира на базата на добре организирани и сътрудничещи помежду си национални подсистеми във всички страни.

Във връзка с това се очаква НБ от цял свят да участват в следните програми за международно сътрудничество:

---

[8] **Intergovernment** conference on the planning of national documentation, library and archives infrastructures: Paris, 23–27 Sept. 1974. – В: *UNESCO bulletin for libres*, 1975, Vol. 29, № l, с. 2–15; **International** conference on the Planning of national documentation, library and archives infrastructures, report to IFLA Members by IFLA Executive Board. – В: *IFLA Journal*, 1975, № l/2, с. 139–145.

[9] **Роль** национальньх библиотек в национальньх и международньх информационньх системах: Основнье пололсения, принятье на совещанни директоров нац. Библиотек, Лозана, 20–21 авг. 1976. – В: *Бюллетень ЮНЕСКО для библиотек*, 1974, № 1, с. 6–25.

– Програмата за универсален библиографски контрол (UBC) и свързаните с нея системи за унифициране на библиотечно-библиографските процеси както на национално, така и на международно ниво (ISBN, ISSN, INTERMARC и др.). Целта е чрез пълна унификация и стандартизация на националните информационни бази данни да се създаде глобална информационна система, обхващаща световната книжнина.

– Програмата „Универсален достъп до публикациите (UAP)“ има за цел чрез ефективно организирано междубиблиотечно книгозаемане (на национално, регионално и международно ниво) да осигури на всеки гражданин на планетата достъп до издаваните в света публикации. От НБ се очаква активно участие и в тази програма.

– На базата на изработени и приети международни стандарти НБ е задължена да създава национални стандарти с интернационална съвместимост на основните елементи.

– Да участва в международното сътрудничество при подготовката на кадри съобразно новите изисквания на информационното общество, както и да вземе по-нататъшно активно участие в нови програми на ЮНЕСКО, ИФЛА, ISO и други международни организации.

Това са все нови задачи, поставени за изпълнение пред НБ. Те дават представа за извънредно динамичната ѝ еволюция. Докато през 50-те и 60-те години ЮНЕСКО и ИФЛА представят пред НБ генералната задача (която по това време се схваща като революционна) – да се превърне в активна, с универсален обхват централна научна библиотека, обслужваща научно-техническия прогрес на обществото, с произтичащите от това съответни преобразования и задължения, то през 70-те години това се оказва недостатъчно. НБ трябва да извършва редица дейности в полза на библиотеките в страната като координатор на тяхната работа. Като държавна институция, заемаща централно място сред библиотеките в страната, от нея се изисква да интегрира дейността им в национална библиотечна система. От централна библиотека сред библиотеките тя се превръща и в библиотека за библиотеките.

Нещо повече – интеграцията излиза от сферата на библиотечната система. Необходимо е и тясно сътрудничество със сродни системи (информационна, архивна, книгоиздателска и други), със съдействието на които се изгражда национална инфраструктура за информационно обслужване.

И още по-нататък процесът на интеграция преминава националните граници и налага да се търси международно сътрудничество на международно равнище, тъй като в нашето съвремие науката и информацията имат интернационален и глобален обсег.

За да има право и възможност да използва създадените (или в процес на създаване) международни библиотечно-информационни системи, НБ трябва активно да участва в медународното разделение на труда.

Тази кратка равносметка безспорно показва, че прибавянето на нови функции към и без това сложната организационна структура на съвременната НБ е историческа необходимост, а не резултат на субективни или амбициозни стремежи на отделни нейни ръководители.

Типологии, задачи и функции

Разбираемо е, че многобройните и сложни дейности, които се възлагат на НБ през втората половина на 20 в., налагат да се изясни теоритически типологията на нейните функции и на нейната структура. Както вече бе упоменато, ЮНЕСКО се опита в началото на 70-те години да изготви стандарт на феномена НБ. Само след няколко години стандартът се оказа остарял. Много теоретични публикации се занимават с този въпрос. Известно е, че се издава специална библиография, посветена на НБ.

Сполучлив опит за научна типология на извършваните от НБ задачи дава Н. И. Тюлина в своята книга „Националната библиотека“.[10] Тя градира типологичните ѝ функции по следния начин:

[10] Вж. **Тюлина**, Н. И. Национальная библиотека: Опит типологического анализа. Москва: Книжная палата, 1988.184 с.

1. Формира фонд от национални документи, осъществяван върху принципа на изчерпателна пълнота при комплектуването и вечно съхранение.

2. Формира фонд от чуждестранни документи, осъществен на принципа – максимална пълнота при комплектуването и съхранението в пределите на интересите и възможностите на дадена държава.

3. Подготвя библиографска информация (тоест ТНБ) върху принципа общодържавен по територия и универсален по тематика обсег на включените сведения.

4. Обслужва с документи и библиографска информация, като се съчетава принципът на общодостъпност с приоритетност при задоволяване на исканията, свързани с решения и задачи от държавно значение.

5. Управлява в държавен мащаб библиотечните дейности в страната чрез централизация и координация.

6. Разработва и внедрява основни методически функции в дейността на библиотеките от страната.

7. Осъществява и организира в държавен мащаб научни разработки в областта на библиотечното дело.

8. Осъществява международно библиотечно сътрудничество чрез пряко изпълнение или чрез организиране участието на страната в международни библиотечни програми.

Първите четири задължения тя причислява като вътрешносистемни, а последните четири към външносистемни типологически функции.

Определянето на основните типологически функции на съвременната НБ има не само теоретическо, но и прагматично значение. Въз основа на тях може да се разработи оптимален модел за НБ във всяка отделна страна, тъй като „да се създаде универсален модел на НБ не е възможно“.

Въпреки че по принцип номенклатурата на типологичните функции, които изпълняват съвременните НБ, не се различава съществено, то съдържанието, характерът, обсегът на всяка отделна функция зависят от различните условности и възможности във всяка отделна страна. Сравнителният анализ на състоянието и тенденциите, които се очертават в бъдеще пред всяка отделна основна типологична функция на водещите НБ в света, дава възможност на всяка НБ да прецени дейността си, да определи перспективите на своето развитие, да подготви конкретен оптимален модел за своята страна.

Разглежданите динамични промени се отнасят за периода, когато в историята на НБ господстват конвенционалните методи на работа. И в най-смелите прогнози на библиотековедите не се предвиждат предстоящите революционни промени в информацията.

Нови функции на националната библиотека в информационната постиндустриална епоха

Информационната ера, глобализацията и националната библиотека

След по-малко от четвърт век, когато във Виена се обсъждат задачите и функциите на НБ в следвоенната индустриална епоха, настъпват радикални промени в обществото. Те налагат ново преосмисляне на значението и функциите на НБ.

През 80-те години на 20 в. електрониката и информатиката внасят такива изменения в развитието на всички сфери на обществото, че започва да се говори за нова епоха в историческото развитие на човечеството. Докато за такива радикални промени в историята, които могат да се наричат „епоха“, в миналото са били необходими цели векове, през 20 в. смяната на индустриалната с информационната постиндустриална епоха се извършва в рамките на един век. Електрониката и информатиката внасят толкова радикални промени в производството, комуникациите, банките, космонавтиката, управлението, въобще във всички сфери на човешкото общество, че то коренно

се променя. Преходът произтича бързо в развитите страни, създали нов тип индустрия – електронната. Тази индустрия създава новите производствени средства за бързото им внедряване в практиката. В страните, които не разполагат с електронна индустрия, нито със средства за закупуването и внедряването ѝ, много по-бавно, но неминуемо се извършват промени.

Успоредно с настъпването на новите електронни технологии и телекомуникации през 80-те години се очертава друг процес – глобализацията, преминаването от националното към транснационалното световно стопанство. Този процес също засяга всички сфери на човешкото общество, както например интернет в сферата на информацията.

Информационната революция не се появи изведнъж, не падна на „ пусто място от небето". Резултат е на комплициран, поглъщащ много средства процес, водещ началото си от края на Втората световна война. Започналата веднага **Студена война предизвиква не само надпревара във въоръжаването, но и в научно-техническата сфера**.

През втората половина на XX век успоредно протичат два процеса, отнасящи се и до НБ.

Единият се свързва с изработването и внедряването на все по-нови информационни технологии и телекомуникации. В САЩ се развива огромна индустрия в Силиконовата долина. От огромните по размери компютри, изискващи специални помещения и климатична инсталация, се стига до малогабаритни, но мощни сървъри, до малки таблети и смартфони за лично ползване. Водещи страни в информационната индустрия са САЩ, Япония, Корея и други. Съветският съюз изостава в тази област.

Вторият процес е свързан с овладяването на световното книгоиздаване и съдържащата се в него информация. Нарастващият с геометрична прогресия брой на статиите в периодичния печат, на докладите от научни конференции, на патентите, стандартите и други подобни документи, съдържащи ценна информация, **се превръща в необозрим и неуправляем проблем**.

Опит световното книгоиздаване да бъде обхванато библиографски и да бъде документирано чрез набавяне на първоизточниците правят само две НБ в света – Конгресната и Британската. Те вървят към тази цел по различни пътища.

Конгресната библиотека поема задължението да набавя световната литература, за да подготвя необходимата база за работата на Конгреса. Успоредно изпълнява функцията на НБ за САЩ.

През 1963 г. Конгресът приема прогностичния доклад „Science Government Information". Непосредствено след това Конгресната библиотека предприема конкретни стъпки, за да изпълни основната си задача и да осигури световната книжовна продукция за САЩ. Преди един век А. Паници е осъществявал подобна задача за Британската библиотека, като е изпращал агенти, които да набавят издаваната литература във всяка отделна страна. Сега в Конгресната библиотека назрява гениалната идея да се използват за целта НБ в света. През 60-те години се появява програмата за кооперирано каталогизиране (Sharing Cataloging Programme). На регионални форуми, с директорите на НБ ръководството на Конгресната библиотека разяснява програмата като възможност за ново международно сътрудничество и сключва индивидуални договори с всяка НБ поотделно. Срещу съответно заплащане, местната НБ се задължава да изпраща на Конгресната библиотека новоизданите книги, списания и други документи, съгласно изработена от Конгресната библиотека номенклатура на видовете публикации, от които тя се интересува. Договорът включва задължението изпращаните документи да се съпровождат от печатни каталожни картички. Така Конгресната библиотека си гарантира своевременно получаване на публикациите от цял свят, придружени с готово библиографско описание. По този начин и двете страни са доволни. Участващите в програмата НБ вярват, че са част от едно голямо международно начинание. А договорената сума никога не е излишна за скромния им бюджет. Конгресната библиотека, от своя страна, осъществява една глобална програма за цялостен библиографски контрол над световната книжовна продукция, получава необходимите ѝ първоизточници и осъществява тази програма възможно най-ефективно и изгодно. Вместо да поддържа щатни каталогизатори, владеещи всички езици на света, получава

конкретни библиографски описания, които веднага може да използва както за каталозите си, така и за печатния каталог на Конгресната библиотека.

Българската библиотека бе сред един от най-коректните участници в програмата. Вярвахме, че създаваме на международен обхват на световното книгоиздаване – отколешна мечта на човечеството. Сега от дистанцията на времето става ясно, че практически сме подпомагали Конгресната библиотека при изпълнението на нейна задача, свързана с контролирането на протичащите процеси в света.

Основание за това твърдение ми дава професионален разговор, който проведох при посещението си в Конгресната библиотека през 1976 г. Изяснявайки си политиката на комплектуването, попитах защо Конгресната библиотека набавя периодичния печат на китайските провинции. Отговорено ми бе, че в тях има много по-ценна информация, отколкото може да предостави най-способният Джеймс Бонд. В този кратък, чисто професионален отговор практически се крият смисълът и философията на Sharing Cataloging Programme.

По друг свой специфичен път тръгва към същата цел Великобритания. Характерно за тази държава е съхраняването на вековните традиции в основните ѝ държавни институции, видоизменяйки ги съобразно новите условия. През 19 в. Антонио Паници създаде първата в света универсално комплектувана НБ съобразно тогавашните условия на световното книгоиздаване. В средата на XX век идеята на Паници бе развита и осъществена от тогавашния директор на библиотеката при Британския музей сър Франк Френсис. Независимо от него, по същото време, друг голям английски реформатор в библиотечно-информационното обслужване, доктор Доналд Ъркард, организира и откри през 1961 г. национална библиотека за книгозаемане на литература по наука и техника (National Landing Library for Science and Technology – NLLST).

Бях първият чужденец, който проявява интерес към тази своеобразна библиотека, комплектуваща с такава пълнота световната научна периодика, без да има нужда да се каталогизира. Самите подредени по азбучен ред списания формират своеобразен точен каталог. Прекарах в библиотеката, която се намира сред поле, на няколко километра от малкото селище Бостон-Спа, две седмици. Бях очарована от гениално простия и икономичен начин, по който се създаваше тази библиотека, под ведомството на Министерството за наука и техника. Доктор Ъркард с удоволствие беседваше с мен, доволен, че поддържам идеите му. По това време той бе осмиван от английските си колеги, че създава не библиотека, а индустриално предприятие. Запитах го как е успял да получи толкова голямо държавно финансиране за комплектуването на световната документация (библиотеката имаше абонамент за 40 000 текущи научни списания, за материали от провежданите по света конференции, както и за други ценни документи). Отговори ми, че използвал като основен аргумент големите съветски постижения в космонавтиката, които се оказали изненада за Великобритания, защото руската научна литература не се е набавяла в страната.

И във Великобритания, както в САЩ, конкуренцията между държавите, се оказва основна движеща сила, за да бъдат осъществени национални програми, гарантиращи снабдяването със световната научна литература. И в двете държави това събитие се осъществява по времето на Студената война, в началото на 60-те години, когато СССР изненадва света с постиженията в космонавтиката.

С нормативен Акт 38 от 1972 г. Великобритания обедини Библиотеката при Британския музей, NLLST в Бостон-Спа, НБ за патенти и стандарти, Националния център за текуща библиография, Библиотеката за международното книгозаемане по хуманитарни дисциплини в Лондон. Чрез сливането им Великобритания създава огромен държавен институт с универсален обсег при комплектуването на световната книжнина. Наименованието му е Британска библиотека.

Така двете велики сили в световната политика през втората половина на 20 в. възлагат на своите НБ да обхванат глобално световното книгоиздаване. Съветският съюз не изработва държавна политика и концепция по този въпрос. Не създава национален универсален книжовен

фонд, който да самозадоволява нуждите на научните работници и специалисти в социалистическия лагер. Те са принудени да поръчват копия от интередуващи ги статии от NLLST.

Така *Британската библиотека и Конгресната библиотека* остават единствените НБ през 20 в., които постигат недостижимата цел – да обхванат и да доставят издаваните световни публикации за нуждите на своите страни.

Останалите НБ или въобще се отказват от тази химера, или в най-добрия случай създават Core Collection от най-често търсени меродавни научни списания и чуждестранни справочници.

Британската и Конгресната библиотека обаче се сблъскват с необходимостта да направят използваеми огромните книжовни фондове, с които разполагат. Тромавите класически каталози стават все по-трудно използваеми. Тяхната автоматизация се превръща в наложителна необходимост. Успоредно с набавянето на текуща литература по програмата за кооперирана каталогизация, Конгресната библиотека предприема ретроконверсия на каталозите си. Развитата вече електронна индустрия в САЩ е предпоставка за осъществяването на това начинание. Автоматизацията се ръководи от сътрудник, работил във въоръжените сили в САЩ по направлението за автоматизация (г-жа Аврам). Въпреки че идва със значителен опит, автоматизирането на милионите данни в колекциите на Конгресната библиотека е много труден процес, който в началото протича като проба–грешка. Автоматизират се каталожните описания. В паметта на компютъра се въвеждат електронни библиографски данни за документите. През 20 в. това е приоритетна задача за автоматизацията.

Цифровизацията на библиографските данни за текущата национална библиография във Великобритания, създаването на своден каталог за списанията в американските научни библиотеки, създаването на електронни бази данни в отрасловите центрове за рефератна и аналитична разработка на научната периодика са първите бази данни за библиографска информация. Постепенно се образуват големи масиви за международно използване.

Малките НБ не изпитват остра необходимост от въвеждане на автоматизация, но в края на 20 в. въвеждането ѝ е въпрос на престиж и модернизация.

Междувременно ИФЛА, ЮНЕСКО и ISO се заемат с унифициране на библиографското описание и създаване на международни съвместими стандарти при описанието на различните видове документи, а също така при унифицирането на отделните елементи на описанието. Изработва се и общ международен формат за автоматизиране на базата на MARC.

За създаването и унифицирането на всички тези предпоставки, от които зависят глобалната автоматизация и библиографският контрол на световното книгоиздаване, се сформират работни експертни комисии, излъчени от НБ на различните страни. Тяхната работа се координира от Британската библиотека, където се създава специален координиращ офис на ИФЛА. Вероятно при **финансирането на тази многогодишна международна дейност взема участие и САЩ, тъй като Конгресната библиотека е най-заинтересована**.

Международната унификация на библиографските и каталожните процеси е предпоставка за успешното осъществяване на програмата „Универсален библиографски контрол“ (UBC) и на програмата „Универсален достъп до публикациите“ (UAP). Тези програми се приемат от всички страни при автоматизацията на текущата национална библиография. Тя като правило се извършва от специализирано звено в структурата на НБ – Център за библиографска информация. Така постепенно автоматизацията навлиза в практиката на националните библиотеки по света. Те се заемат успоредно с нейната автоматизация и с издаването на сводни каталози за чуждестранните книги и серийните издания в съответната страна, както и с подготовка на електронен каталог, вместо традиционния, чрез ретроконверсия на каталозите в националната библиотека.

За малките и средни по обем национални библиотеки автоматизацията не е приоритетна необходимост, тъй като с традиционните каталози, печатните бюлетини на ТНБ и печатните ретрос-

пективни репертоари на националната книжовна продукция те се справят нелошо. Автоматизацията на първо време води до объркване на установената досегашна организация и до утежняване на и без това скромния библиотечен бюджет, както и до отклоняване на библиотечен персонал, до постоянна смяна на техниката (хардуера и софтуера), до преписване на информационни бази данни и други съпътстващи трудности. Но НБ е длъжна да даде своя принос, създавайки информационни бази данни за отечествената литература, за да има право да ползва световните бази данни. Тя се превръща в звено от веригата автоматизираната международна информационна система.

Независимо от всички затруднения, автоматизацията навлиза в практиката на почти всяка национална библиотека. Превръща се във въпрос на престиж. Отнемайки много сили, време и финансови ресурси, НБ създава готови информационни бази данни, които помества на своите сайтове, прави ги използваеми за хората извън читалните на библиотеката, участва в международното сътрудничество при създаване на универсална виртуална библиотека, съдейства на LC при осъществяване на Програмата за кооперирано каталогизиране.

Националните библиотеки се превръщат във фактор на национално и международно ниво при създаване на готови информационни бази данни. Информационни бази данни изработват и много други институции: специализирани информационни центрове за рефератна и аналитична разработка на статиите от научната периодика; издателите на справочни издания, задължени дотогава непрекъснато да ги преиздават, когато се натрупват нови знания (енциклопедии и други справочници); статистическите агенции и т.н.

Натрупва се огромно количество информационни бази данни, което прераства в качествено нов информационен продукт – Международната мрежа на Internet, която включва създадените информационни бази данни и огромно количество други информационни продукти. Океанът от информация навлиза в човешкия бит чрез все по-удобни малки компютри за лична употреба на все по-достъпни цени.

Появяването на международната информационна мрежа, включваща създадените вече информационни бази данни и непрекъснато обогатявана с нови информационни продукти, е неочаквано събитие. Библиотечната гилдия вижда в Internet своеобразна транснационална, самоуправляваща се виртуална библиотека. Широкият и сравнително евтин достъп до многобройните информационни бази данни с международен обхват; бързината, с която те се допълват с нови елементи; възможността за непосредствено общуване на научната общност дори преди публикуването на най-новите постижения; предимствата на публикациите в интернет по отношение на бързина, пестене на хартия, пълна свобода на изява и други доводи създават еуфория. **Интернет се приема като огромна съкровищница на знания, като неочакван дар за човечеството**. През вековете устното предаване на човешкия опит и постижения бе заменено с ръкописните книги. Те бяха заменени от печатните. Може би сега Гутенберговата епоха ще бъде заменена от информационната? **Поставя се въпросът за бъдещето на книгата и библиотеката като пазител на печатното и културното наследство**.

Оптимистичните прогнози в полза на интернет се оборват като преждевременни от опонентите им, привеждащи контрааргументи в полза на традиционната книга и библиотеката.

Националната библиотека – обект и субект иа международна дейност

Горещите дискусии за бъдещето на книгата и библиотеката намират отзив в професионалния библиотечен печат. Появяват се стотици статии, застъпващи различни становища и прогнози за бъдещите функции на НБ като институция.

Секцията на директорите на НБ към ИФЛА провежда през 1977 г. анкета, в която ключовият въпрос е посветен на стратегическото развитие на НБ при новите условия. Всички директори се отнасят положително към бъдещото приложения на новите технологии, но са обезпокоени за финансирането при прилагането им.

Секцията на НБ към ИФЛА възлага на директорите, ръководещи различни по големина и по изпълнявани функции национални библиотеки, да разработят прогностични доклади как виждат дейността на ръководените от тях национални библиотеки през следващото десетилетие. Докладите се разглеждат на заседания на Секцията на ИФЛА и намират отражение в протоколите (IFLA News Letters).

През 1987 г. започва да излиза от печат специалното списание Alexandria, посветено изключително на националните библиотеки и проблематиката им. Списанието излиза от печат на всеки три месеца и в продължение на 15 години се редактира от Морис Лайн. Той е дългогодишен ръководител на библиотеката за междубиблиотечно книгозаемане в Бостон-Спа, която, както е известно, е част от Британската библиотека. Обикновено във всяка книжка редакционната статия е на М. Лайн. Във формата на есе, в което има известна доза хумор, редакторът поставя фундаментални въпроси, свързани с НБ като институция в електронната ера. Списанието помества интересни публикации, съдържащи както концепции за развитието на отделни национални библиотеки, така и обобщаващи материали, свързани с определени проблеми. От началото на 1991 г. списанието включва обзори с кратки новости за развитието на националните библиотеки за всеки две години.

От натрупаните през годините стотици материали в списанието Морис Лайн подбира най-интересните и подготвя тритомен сборник, посветен на националните библиотеки и техните проблеми през информационната ера. Провеждат се и редица конференции, организирани от ИФЛА и посветени на НБ.

Секцията на директорите на националните библиотеки към ИФЛА се утвърждава като координатор на оживените дискусии и на съвместни заседания с други специализирани секции на ИФЛА по актуални теми и предстоящи за решаване въпроси (например със Секцията за ТНБ, във връзка с издирване, извличане и трайно съхраняване на електронни материали в интернет и тяхното отразяване в ТНБ).

ИФЛА като международна организация коренно е променила статута и обсега си в сравнение с положението преди няколко десетилетия. Докато през 60-те години на нейните ежегодни конгреси участниците са само няколко стотин, сега те надминават 1000 души. Все по-трудно става организирането и резултатното провеждане на оперативната работа в секциите при толкова голямо участие.

Секцията на директорите на НБ не прави изключение. Това личи и от публикуваните протоколи (News Letter of the IFLA National Libraries Section). Докато през 60-те години протоколите се състоят само от няколко циклопечатни страници, сега те съставляват цяла брошура от няколко десетки добре оформени печатни страници.

Както ИФЛА като цяло, така и Секциите ѝ са заинтересовани от създаването на регионални структури, разработващи предварително предстоящи доклади, теми или програми. През 60-те години спонтанно се бе формирал като регионално подразделение на ИФЛА Съветът на директорите при НБ от социалистическите страни. Тяхното (и принадлежащите към тях експертни комисии) участие в подготовката на UBC е извънредно полезно. В продължение на няколко години експерти от ТНБ от социалистическите страни работят върху международни стандарти и унифициращи правила, свързани с програмата UBC и с предстоящата автоматизация на ТНБ във всяка отделна страна.

Интересно е да се отбележи, че Международният център за научна и техническа информация в Москва (МЦНТИ), който бе създаден с друго предназначение (да съдейства за по-добро съвременно информационно обслужване в СССР и другите социалистически страни, тъй като в тази сфера се отчита голямо изоставане), също се превръща в регионален орган за международно сътрудничество. Вместо да се захване с основното предназначение, за което е създаден, МЦНТИ се заема да подготвя електронни бази данни за социалистическия периодичен печат, за да ги предостави на международния център в Париж, който се занимава с библиографски контрол на периодичния печат в света. В тази трудоемка и продължителна библиографска дейност са впрегнати националните библиотеки на социалистическите страни. Това регионално участие е добре дошло

за центъра в Париж, защото библиографското описание на серийните издания е едно от най-трудните в библиографската теория и практика. Центърът за библиографска информация при НБКМ също е принуден да отделя много време за изготвяне на електронни бази данни за българските периодични издания.

Приведените примери за дейността на Съвета на директорите на НБ от социалистическите страни и неговите специализирани комисии и на международния МЦНТИ в Москва дават представа за чисто професионалната дейност на тези формации. В епохата на Студената война обаче те се възприемат като политически формации на страните от Варшавския договор. Това дава основание на директорите на НБ от европейските страни – членки на НАТО, да се обединят в Ligue de bibliotheques europeens recherche. Те оповестяват своето решение на годишната конференция на ИФЛА във Великобритания през 1981 г. Възраженията, които прави г-жа Калайджиева от България и д-р Ъркард от Англия, че не бива една професионална организация, каквато е ИФЛА, да допусна политическа конфронтация, се отминават без внимание. Лигата се оформя като регионално обединение на европейските страни – членки на НАТО.

След разпадането на социалистическия блок съветът на директорите на НБ от социалистическите страни и МЦНТИ се саморазпуска. Но Лигата на европейските научни библиотеки (LIBER) продължава да съществува, като по-нататък се трансформира.

Европейският съюз си поставя за цел да ускори научно-техническото развитие на Европа, икономиката ѝ да стане по-конкурентноспособна, опирайки се на библиотечно-информационния потенциал в Европа. Към генералната дирекция (DG) на ЕС действат 23 комисии. От тях DG IX и DG XIII се занимават и с библиотечно-информационни проблеми. Разработват се редица програми, които се разглеждат на правителствено ниво. През 1987 г. се създава регионален европейски форум – Конференция на директорите на европейските национални библиотеки (Coference of European National Library – CENL). Този форум е затворен за външни лица. В него вземат участие само директорите на НБ от страните – членки на ЕС. CENL работи в тясно сътрудничество със Секцията на НБ към ИФЛА, но за разлика от Секцията, която има координиращи и съвещателни функции, Конференцията на директорите има по-големи пълномощия. Взетите решения се привеждат в изпълнение, защото CENL разполага с европейски финансови средства за осъществяването на програмите. Особено ефективна и полезна е програмата за дигитализация на националните книжовни фондове във всяка отделна европейска страна. С кооперираните усилия на НБ се планира да се създаде общоевропейска библиотека – Europeana. Дигитализацията ще даде възможност на всяка европейска национална библиотека да направи широко използваеми книжовните фондове на национално и на международно ниво, като същевременно ще ги предпази от похабяване.

Конференцията на Директорите на европейските национални библиотеки и Секцията на НБ към ИФЛА са активни фактори на регионалното европейско подразделение на директорите на национални библиотеки.

В Европейската регионална комисия на НБ се оформят същевременно подгрупи, които ги сътрудничат и си оказват взаимопомощ. Такъв е случаят с националните библиотеки в скандинавските страни, които имат традиция при дългогодишното си сътрудничество (Скандия план за комплектуване на чуждестранна литература). Сега те образуват обединение на северните страни (Nordic Countries). През 1992 г. се създава обединение на библиотеките от Балтийските страни (библионека Балтика).

Балканските страни също формират подгрупа за автоматизация на библиотечните книжовни фондове, т.нар. система ОБИС.

Регионални обединения на ИФЛА се създават и от НБ на далечния Изток, оглавявано от НБ на Тайланд. В него влизат НБ на Сингапур, Индонезия, Малайзия, Филипините и Тайланд.

Австралия и Нова Зеландия формират друг голям регионален център.

Не е необходимо да се изброяват всички съществуващи вече и новосформиращите се регионални центрове на ИФЛА. Те са закономерно явление в глобализиращия се свят. Практическата

дейност във връзка със създаването на транснационални програми се осъществява тъкмо в отделните регионални обединения. Многолюдните ежегодни конференции на ИФЛА са за професионални контакти, размяна на подготвени материали, изслушване на съобщения и даване на регионални насоки. Кой можеше да предположи преди половин век, че скромната библиотечна организация, наречена ИФЛА, която през 1963 г. проведе в сградата на НБКМ в София своята редовна годишна конференция, ще придобие такива огромни размери. Годишните ѝ конференции сега са многохилядни.

Отшумяха оживените дискусии през 90-те години за съдбата на печатната книга и на националната библиотека.

Изясни се, че двете култури, писмената и електронната ще съществуват успоредно. В библиотеката, НБ в частност, двата вида средства за предаване на знания – писмените и електронните – ще съжителстват мирно в библиотеката хибрид.

Шумните дискусии не попречиха на новите информационни технологии и на интернет да навлязат в бита и да се превърнат в реалност, с която библиотеките трябва да се съобразяват и да се адаптират максимално – *Не е възможно да седиш в движещ се влак и да не се движиш напред*. Сега генералният въпрос е не дали НБ ще съществува, а как успоредно с традиционните ефективно ще използва новите информационни технологии и създадените информационни бази данни.

От това зависи доколко ще бъде равнопоставено или изоставащо съответното общество в глобалната информационна епоха.

Не е изминал и половин век, откакто бе публикуван (1973 г.) стандартът на ЮНЕСКО за НБ. Основните направления, традиционните функции на НБ са валидни и днес. Същевременно обаче новите информационни и телекомуникационни технологии коренно ги променят. Между съвременната НБ и „идеалната библиотека“ на Виенския симпозиум през 1958 г. вече има цяла нова епоха – интернет.

За съжаление богатите информационни възможности на тази епоха, транснационалните информационни бази данни засега не изравняват възможностите на НБ по света, а напротив – засилват поляризацията им на богати и бедни.

Проблемът на преобладаващия брой НБ понастоящем е как да се адаптират към реалностите на тази епоха и да се опитат максимално да използват новите технологии и създадената в света налична свръхинформация, за да не „изпаднат от каруцата“ на богатите информационни общества. Пред какви проблеми се изправя НБ понастоящем при изпълнението на нейните традиционни задължения и какви тенденции се забелязват при опитите да бъдат решени?

Пазител на националната идентичност

И днес, както и преди 230 години, основното предназначение на всяка НБ по силата на съответен нормативен акт е да комплектува текущо и да запазва за поколенията издаваните в страната документи с обществена значимост. През 18 и 19 в. обект на депозирането е предимно книгата. През 20 в. обект на депозиране са различни видове публикации, които днес обобщено се наричат „документ“. Докато в миналото обект на депозиране и съхраняване са печатните издания, понастоящем към тях се прибавят електронните и други информационни продукти с обществена значимост за културното наследство на дадена страна.

Докато в миналото тази дейност на НБ се означава като „съхраняване паметта на нацията“, понастоящем, в епохата на глобализацията, придобива друго обществено предназначение – опазване на националната идентичност.

При изпълнението на тази основна с общонационално значение задача НБ се конфронтира с редица проблеми:

– Трудно обозримо и контролируемо съвременно книгоиздаване. Задачата е да се сведат до минимум недепозираните документи чрез нова редакция на държавния нормативен документ за депозита.

– Създаване в структурата на НБ на Национален библиографски център, който подготвя масив от електронни данни за ново получените по депозита документи.

– Създаване в структурата на НБ агенции за ISBN и ISSN, определящи индивидуалния номер на всяко предстоящо за публикуване издание. Въвеждане и на тези данни в паметта на компютъра. Информационните бази данни на агенциите и на Националния библиографски център могат да се сверяват, за да не се допускат пропуски.

– Към печатните издания сега се прибавят и електронните продукти. Необозримото море от неорганизираната информация в интернет налага на Националните библиографски центрове да предприемат специално издирване на електронните продукти. Ръчното издирване от специалисти на НБ е трудоемко, продължително и скъпо. В последните години се използват специални програми, чийто софтуер по определено задание търси в домейна на съответната страна публикации, които трябва да бъдат запазени и отразени в ТНБ. Този начин е по-евтин, но по-несигурен, защото отделя много нерелевантни материали – целта на издирването по единия или по другия начин е да се създаде архив от електронни публикации, чието съхраняване е от значение за културното наследство на съответната страна. Оставането им в интернет е несигурно, тъй като в мрежата те са временно и могат да изчезнат завинаги. Всъщност и съхраняването им на сървър в НБ също в свързано с редица опасности, типични за електронните носители на информация. Или както е казано в книгата на Умберто Еко и Жан-Клод Кариер: *Няма нищо по-нетрайно от трайните носители на информация*.

– Докато за класическите книги и периодични издания библиографските описания се извършват по определени стандарти, все още не са изработени единни и общовалидни правила за библиографирането на новите електронни носители на информация.

Накратко, НБ в съвременното информационно общество се сблъскват със сложни проблеми, свързани с улавянето, архивирането и съхраняването на новите електронни продукти, които трябва да бъдат запазени като част от националното културно наследство.

– Но не само електронните публикации са трудни за съхранение. Съвременната НБ все повече изпитва трудности, свързани с опазването на цялото писмено културно наследство за поколенията. Докато в богатите държави като правило сградата на НБ е оборудвана с подходяща климатична инсталация, в бедните страни, неприкосновеният архив на книгите е подложен на похабяване поради големите температурни амплитуди на сезоните, от влага, плесени, киселинност на хартията и други нейни вредители. Номинално НБ се счита за пазител на националната памет, а фактически много често тя не изпълнява това свое основно задължение.

– Въпреки че са съпроводени с много трудности, финансови и персонални свръхнатоварвания, малките НБ са принудени да автоматизират книжовните си фондове. Това задължение вече е условие sine qua non за всяка НБ. Автоматизацията е една огромна крачка напред в международното библиографско информационно сътрудничество. Автоматизирането на ТНБ и на целия книжовен фонд, както и дигитализацията му по същество изменя досегашните функции на НБ. От пазител на националната книжнина тя се превръща в разпространител на информация както на национално, така и на международно ниво. Книжовните и фондове стават използваеми извън стените на библиотеката.

Информационната ера навлиза и в онези НБ, които се стремят да вървят по стария, отъпкан коловоз на миналото. Но обстоятелствата не им позволяват да останат там.

Допреди четвърт век дори автоматизирането на сводните каталози се реализираше трудно. Понастоящем с унифицирани правила и единни формати за автоматизация фактически се подготвя своден каталог на световното културно наследство на човечеството. НБ са преки участници в този процес, подготвяйки своя дял в транснационалната глобална информационна програма.

Фактор за прогреса на обществото

В досегашните определения за задачите, които НБ трябва да изпълнява, неизменно присъства и набавянето на чуждестранна литература. При изпълнението на тази задача както в миналото,

така и през 21 в. се получават огромни различия във възможностите и програмите на отделните НБ. Тъкмо във връзка с изпълнението на тази функция съществуват НБ-гиганти и НБ-лилипути. На челно място са двете изключителни НБ – Конгресната и Британската. На дъното са НБ в много освободени бивши колониални страни. В скалата между тези два полюса са останалите НБ по света, които в различна степен, съобразена с възможностите на държавата си, комплектуват чуждестранна литература.

Наличието на глобални, фантастични информационни бази данни, в чието създаване участват самите НБ, не допринася съществено за изравняване на възможностите, обема, съдържанието, качеството на самите НБ по света. Днес те се различават една от друга повече, отколкото преди няколко десетилетия.

Парадоксалното е, че при наличието на толкова много създадена и натрупана информация, гражданите на много страни в света изпитват глад за необходимата им научна информация, а НБ не е в състояние да го удовлетвори. Така например научният сътрудник химик в малка страна няма свободен и постоянен достъп до електронните бази по химия и сродните ѝ науки, ако страната не е закупила лиценз за ползването им. Националните библиотеки са в неравностойно прложение при доставянето и организирането на национален фонд от онзи минимум конвенционални и електронни бази данни, които спасяват всяка страна от научна изолация. Редовното доставяне на чуждестранна научна литература и на информационни бази данни с пълнотекстова информация, които да достигат до всеки редови ползвател, независимо от местонахождението му, не е осигурено от малките НБ по света поради финансови затруднения.

При наличието на толкова много световна информация, участието и използването на програма като UAP (Универсален достъп до публикациите) важи поговорката: *Вода гази, жаден ходи*, защото и тази услуга е много скъпа. Все повече се разтваря ножицата между НБ, които са в състояние да задоволяват информационния глад на обществото, което обслужват, и тези, които не са в състояние да вършат това.

Добре организираната НБ обикновено има установена политика за изграждането на фонд от чуждестранна литература, която се следва последователно през годините.

Информационната ера наруши досегашната традиция. Все повече справочни издания и научни списания вече са в електронен формат. Налага се преразглеждане на досегашната концепция за набавяне на чуждестранна литература. Наложително е „надграждане“ на досега получаваните издания с електронните им заместители. Информационната ера предлага също така огромни възможности за разширяване на чуждестранния фонд с електронни бази данни, които библиотеката досега не е получавала, а те са меродавни и ценни.

Накратко, готовите електронни бази данни с пълнотекстова информация вече задължително присъстват при комплектуването на чуждестранна литература в НБ. Тази тенденция ще се утвърждава след дигитализацията на книжните фондове във всяка НБ.

Понастоящем, когато процесът на дигитализация не е завършен, рязката поляризация между свръхбогати и бедни НБ по отношение на възможностите да обслужват прогреса на дадено общество ще се задълбочава.

Деен информационен център

Навлизането на НТИ технологиите промени същността на НБ. Тя престана да бъде предимно хранител на националното и на общочовешкото културно наследство. Превърна се в информационен център, който едновременно е създател на информация и активен ползвател на създадените другаде информационни бази данни. Така например Британската библиотека е огромен информационен център, който подготвя:

– електронни бази данни за получаваната по депозит английска и ирландска литература;

– сътрудничи на MEDLINE с данни за издаваната във Великобритания медикобиологична литература;

– извършва ретроконверсия (от 1975 г.) на своите каталози, създавайки електронен каталог за ползвателите във Великобритания и по света;

– създава електронни бази данни за материали от конференции (15 000 нови постъпления годишно, а притежава 500 000 доклада) в пълнотекстови вариант;

– разработва аналитично 20 000 текущи оборотни, често търсени списания чрез отделни програми: Inside serials (1 000 000 статии годишно); Inside alert изпраща пряко до компютъра на клиента имейл страници със съдържанието на избрани от клиента периодични издания; Articles Direct – подготвя копие от статии и нови материали от конференции.

В Лондон и в Бостон-Спа British Library е разкрила справочни служби в помощ на науката (Science Reference and Information Service), както и Business Information Service. За нуждите на предприятия и институти се подготвят справки с помощта на готови информационни бази данни, като Dialog, Data star, Pergamon Infoline и др. Предоставят им се същевременно първоизточници и пълнотекстови електронни бази данни. При поискване библиотеката осигурява преводачи на рядко търсени езици. Годишно Британската библиотека обслужва с 500 000 патента, като поддържа онлайн връзка с най-големите патентни библиотеки в Европа и Япония. От тези и други услуги тя печели годишно 18 000 000 лири.

Изброяването може да продължава. Това вече не е библиотека, а огромно индустриално предприятие за подготовка на информационни продукти. Същевременно Британската библиотека използва подготвените другаде електронни бази данни, като за тяхното набавяне ежегодно изразходва 500 000 лири.

Не само най-голямата НБ в света, каквато е Британската библиотека, но и обикновените НБ неусетно трансформират дейността си. Превръщат се в по-голяма или в по-малка степен в центрове, които създават електронни информационни бази данни за националната си книжовна продукция. Същевременно все повече НБ стават активни ползватели на създадените в света информационни бази данни. В преустройството, свързано с новите условия на информационната епоха, справочно-информационното обслужване заема все по-централно място в структурата на НБ. Тази дейност е толкова по-належаща, колкото в дадена страна липсват предпоставки за обслужване на всеки гражданин в информационното общество. Когато не е създадена национална мрежа, наситена с нови технологии, достигащи до всеки отделен човек, и когато липсват финансови средства за закупуване на необходими бази данни и лиценз за използването им на национално ниво, тогава библиотеките са спасително място. В библиотеката хибрид си дават среща две епохи – Гутенберговата и тази на интернет. Подготвени информатори провайдъри трябва да помагат на хората да намират търсената информация по интересуващите ги проблеми в нужния им обем и форма.

Когато една НБ забавя преустройството си в информационен център, ползвател на световната информация, като предлог се използва твърдението, че съвременният човек не се нуждае от помощ, защото сам отлично се справя с помощта на търсачките в интернет. Но колко граждани в една бедна страна разполагат с лични компютри и колко – с платен лиценз за ползването на информационни бази данни с пълнотекстова информация? И защо в богата, информационно обезпечена страна като Великобритания Британската библиотека има огромен брой ползватели, за които подготвя бизнес информация и предоставя дори преводачи за рядко ползваните езици. Очевидно е, че съвременната НБ се нуждае от коренно преустройство и съответно въвеждане в практиката си на готови информационни продукти. И колкото по-рано това се разбере, толкова по-добре за съвременната библиотека.

Изграждане на информационно общество

От съвременната НБ се очаква да играе ръководна роля при изграждането на информационно общество или общество на знаещите. Това е широка програма, предвиждаща електронизация на всички сфери, като библиотечно-информационното обслужване е само част от програмата, но е твърде съществена и важна. От НБ се очаква да организира общонационален фонд от конвенцио-

нални и електронни носители на информация, като го направи достъпен чрез информационна мрежа до всеки гражданин на дадено общество. Тя трябва да кооперира доставянето на платените готови бази данни с пълнотекстова информация, като организира консорциуми и изобщо като създаде пълноценно използване на съществуващите информационни масив чрез създаването на общ портал за националната информационна мрежа. По този начин всеки ползвател в страната чрез личения си компютър или смартфон ще има достъп до необходимите му документи. Опитът и постиженията на НБ във Финландия, Нова Зеландия, Австралия, Сингапур при създаването на информационно общество са отразени в националния печат и могат да се използват и от други страни.

Ролята на НБ като организатор и координиращ фактор при създаването на информационно общество вече е безспорно.

Коефициент на полезност и ефективност

Въпреки че НБ като „жената на Цезаря“ априори е извън всяко съмнение, тя е скъпа институция и е задължена да доказва своя коефициент на полезност и ефективност. Характерна тенденция за НБ през 21 в. е отварянето ѝ към обществото. Всяка национална библиотека прави това по свой специфичен начин. Общоважащо правило е да станат фондовете ѝ широкодостъпни и използваеми от всеки член на обществото чрез електронизация на каталозите. Но това не е достатъчно.

Конгресната библиотека, след като извърши ретроконверсия на всички свои колекции, създава електронен каталог, съдържащ описанията на 20 000 000 библиотечни единици. Но тъй като библиографските описания не са достатъчни, тя пристъпи към дигитализация на милионите библиотечни единици, съдържащи милиарди страници. Сама по себе си реализирането на тази гигантска задача е доказателство за отваряне към обществото. Но вероятно страхувайки се, че е твърде елитарна държавна институция, Конгресната библиотека провежда културно-масови мероприятия, за да популяризира богатите си колекции от филми, фолклор, изобразително изкуство и др. – дейност, която я доближава до общодостъпните библиотеки. Британската библиотека доказва своята ефективност, като ежегодно печели 18 000 000 паунда от извършваните услуги: изпълнява над 3 000 000 поръчки за копия от статии, раздава на читателите си над 500 000 патента и други документи, обслужва бизнеса и индустрията със справки и пълнотекстови копия, дори осигурява превод за малко ползваните езици.

НБ в Дания (и други малки национални библиотеки) разгръщат широкомащабна културна дейност: изложби, лекции, прожекции на филми и други подобни мероприятия, с които популяризира съдържанието на фондовете си.

Доскоро тази дейност се смяташе, че характерна за общообразователните библиотеки, но несвойствена за националната библиотека. С пренебрежение се гледаше на този род дейности, които се извършваха от НБ на социалистическите страни. Сега Конгресната библиотека широко развива този вид контакти с обществото, въпреки че върши изключително полезна държавна дейност – тя е информационен център на Конгреса и на държавния апарат.

Такава дейност развива и Японската национална библиотека, както и някои други библиотеки (като Естония, например).

Във времето на световно икономическа криза НБ се чувстват задължени да оправдаят парите на данъкоплатеца, като доказват своя коефициент на полезност и връзка с широката общественост. Може да се направи извод, че те се стесняват да бъдат елитарни институции и искат да получат популярност и сред по-широките слоеве на обществото. Всъщност това едва ли е необходимо, тъй като НБ понастоящем имат важна историческа роля при прехода от една епоха в друга. И това е предостатъчно. Оценявайки ролята на НБ при изпълнението на тези исторически и важни за обществото функции, държавата влага много средства за построяване на огромни, престижни сгради за тази държавна институция. Свидетели сме на неочакван бум в строителството на библиотечни сгради по целия свят.

Поколенията ще ни съдят – перманентната книгохранилищна криза на Българската национална библиотека

Всяка суверенна държава разполага с определени институции, които са задължени да изпълняват своите функции, гарантиращи в съвкупност държавността. Така например Народната банка е трезор на златната наличност и основен финансов фактор на държавата, докато Националната библиотека е „трезор“ или пазител на националното писмено културно наследство.

Националната библиотека изпълнява и редица други функции, свързани с всестранния прогрес на обществото. Но основното ѝ предназначение, нейната главна мисия като държавен институт е събирането, библиографирането и предоставянето за ползване на целокупната национална книжнина. Същевременно Националната библиотека е задължена да опази за поколенията като неприкосновен архив националните писмени паметници, печатната продукция на държавата, включително съвременните дигитални информационни форми.

В епохата на глобализация това основно задължение на Националната библиотека се свързва с опазването на националната идентичност на всеки народ, особено за малките народи като българския.

Държавата, от своя страна, е задължена да гарантира на Националната библиотека условията, необходими за нормалното изпълнение на задачите с общонационално значение. **За целта се създава специален закон (или друг нормативен документ), който гарантира безплатното задължително депозиране на публикациите с обществена значимост в страната. Отговорност на държавата е и осигуряването на основните предпоставки, от които зависи ефективното функциониране на Националната библиотека – сграда, редовно финансиране, квалифицирани кадри**.

Този нормативен документ позволява да се проследи във времето как българската държава е (или по-точно не е) изпълнявала едно от основното си задължения към Българската национална библиотека (НБ), а именно осигуряването на сграда. Историята на НБ изобилства с доказателства, че съдбата ѝ би могла да е далеч по-добра, ако разполагаше с подходяща сграда. На фона на великолепието на националните библиотеки в други страни по света, нашата немара говори красноречиво за националния ни манталитет.

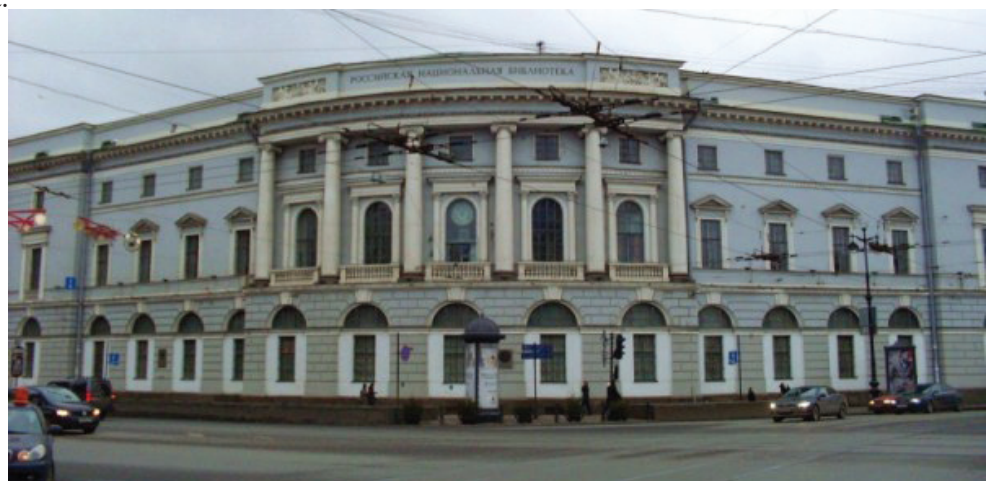
Началото

В края на 19 в. националните библиотеки в Европа са престижни културни институти, по които се съди за състоянието на държавата и обществото. Като правило по това време те са настанени или в наследени дворцови помещения, или в специално построени, забележителни за своето време сгради. По идея на Антонио Паници в Лондон е създадена прочутата със своята архитектура British Library, която става световен еталон за библиотечно строителство.

Читалнята на Британската библиотека (от 1857 до 1997 г.), която се помещава в сградата на Британския музей в Лондон

Руската имперска публична библиотека в Санкт Петербург също е настанена във великолепна сграда.

Руската национална библиотека в Санкт Петербург, открита за публиката през 1814 г.

Германската Staatsbibliothek съществува от 1661 г.

Сградата, в която се е помещавала, е сериозно повредена по време на Втората световна война, но преди това цялата колекция на библиотеката, около 3 милиона книги и други материали, е била преместена в манастири, замъци и затворени мини.

Германската Staatsbibliothek в Берлин

За *Австрийската национална библиотека* (Hofbibliothek) във Виена е построена специална сграда, която е част от дворцовия ансамбъл.

Австрийската национална библиотека (Hofbibliothek) във Виена

Създадената през 1802 г. Унгарска национална библиотека получава като дар от граф Сечени не само закупувани от него и грижливо комплектувани книжни колекции, но и специално построената с негови средства огромна сграда, която се ползва до края на 20 в.

Унгарската национална библиотека в сградата Сечени (Széchény) – Будапеща

Патриотите нотабили братя Зулуски предоставят на Полската национална библиотека не само книжовни фондове, които я нареждат на 4-то място по богатство сред европейските научни библиотеки, но и закупуват сграда, в която тя да бъде настанена. *Днес в тази сграда се съхранява колекцията на библиотеката от ръкописи и стари гравюри.*

Сградата на Полската национална библиотека, построена през 1683 г. във Варшава

В скандинавските страни, дворцовите библиотеки със съответните сгради са предоставени за обществено ползване.

Българската национална библиотека е основана през 1878 г.,
един век след европейските, при неравностоен старт.

Новосъздадената след освобождението на България по инициатива на проф. Марин Дринов и на губернатора на София Пьотр Владимирович Алабин Софийска публична дружествена библиотека не разполага със собствена сграда. Назначеният за библиотекар Иван Шумков в спомените

си разказва за грижата, проявена от Алабин, който му възлага да намери сграда за библиотеката: *Върви сега търси по София някоя голяма и хубава къща. Имаш на разположението си 150–200 наполеона да ù направиш стаите по-големи и щом бъдеш готов, дойди да обадиш на губернатора* [княз Дондуков]. Шумков продължава разказа си: *Сдобиен* [с] *150–200 наполеона, спуснах се низ София да търся къща и намерих една от най-големите турски къщи и я предадох на предприемача да я направи по мой план и вкус до 10–15 дни*. Тази къща най-вероятно се е намирала на мястото на днешната Българска народна банка.

През 1879 г. професор Марин Дринов, завеждащ отдела за народно просвещение и духовни дела на Временното руско управление на България, предлага на руския императорски комисар княз Александр Дондуков-Корсаков да подпише **указ за устройството на Софийската публична библиотека, с който тя минава на издръжка към държавния бюджет и с това получава статут на национален институт.** Алабин напуска България в края на 1878 г., но не престава да проявява жив интерес към новосъздадената по негова инициатива библиотека. В изпълнено с внимание и загриженост писмо до Марин Дринов от януари 1879 г. Алабин изразява безпокойството си: *Помещението, устроено от мен, със суми на славянското общество за публичната библиотека, е взето за Императорския комисар. Много скръбно ми беше да чувам тази вест: Вие знаете как вредно въздейства на библиотеката, особено тази, която вече е подредена, прехвърлянето ù от помещение в помещение…Но най-главното и най-важното за нещастие е това, че такъв род прехвърляне от място на място лишава библиотеката от значението ù в очите на обществото, лишава я от този престиж, какъвто ние искахме да ù придадем. Ние наистина мислехме да направим от библиотеката нещо от рода на светилище*.

Алабин сякаш е предсказвал предстоящата участ на Народната библиотека. Особено тъжно е това, че чужденци, които са искрени приятели на България, като Пьотр Алабин и Константин Иречек, се тревожат за съдбата на този наш културен институт повече отколкото българските управници.

Ходене по мъките: 1879–1939 г.

В следващите десетилетия на Библиотеката е съдено да се мести от сграда в сграда, коя от коя по-неподходящи. Нейните скромни книжовни сбирки се прехвърлят от ремонтираната със съдействието на Алабин турска къща в черквата „Св. Никола“, от черквата – в Конака, а през декември 1879 г. – **в Голямата джамия** (Бююк джамия, където днес е Националният археологически музей). *Националната библиотека се е помещавала там от 1879 до 1885 г.*

Бююк джамия през 1920 г.[1]

Това постоянно местене, което е пагубно за всяка библиотека, е обяснимо, като се вземе предвид недостигът на помещения в новопровъзгласената българска столица. През тези години София е едно голямо село. За дворец на бъдещата царска институция е определен турският конак. Народното събрание заседава в новопостроената сграда на Първа класическа гимназия. Минис-

[1] Всички с*нимки на сградата на НБ преди 1944 г. са публикувани с разрешението на сайта Стара София* – http://stara-sofia.com.

терството на просвещението е настанено в пристройката към Конака (на това място е построената през 1936 г. сградата на Националния природонаучен музей). Разбираемо е, че по това време и при тези обстоятелства Голямата джамия приютява две основни национални институции – Народната библиотека и Държавната печатница, за което полага много усилия първият директор Георги Яковлевич Кирков[2].

В очите на един европеец обаче, който е бил постоянен читател в националните библиотеки в Прага и Виена, пристроеното дъсчено помещение под купола на джамията с двайсетина шкафа и купища неразтворени вързопи с книги, е неочаквано и шокиращо зрелище. В средата на 1880 г. за главен секретар на Министерство на народното просвещение (МНП) е назначен Константин Иречек. От средатата на 1880 г. той е натоварен и с грижите за НБ, а от януари до юни 1884 г. е назначен за директор на НБ. След посещение в джамията Иречек отбелязва в дневника си: *Сутринта с Емлера посетих библиотеката-джамия, бях за първи път вътре. Склад, парцали. Почти влажно… Таванът е свод и над него кубе. Пълно е с прах и стените от дим (от пушека) са почернели. Огромни масивни стълбове като в бирария. Голяма десиметрия. Единствената възможност е да се използва като цяло, да се баданоса, да се направят огромни долапи околовръст и във вестибюла да се образуват две зали*. За Иречек библиотеката-джамия е ориенталска екзотика, но същевременно той проявява подчертано желание да внесе подобрения и да я приведе в готовност за бъдещата ѝ дейност.

Очевидно Иречек не е познавал по това време новопостроената сграда на Британската библиотека, която се е превърнала в образец за европейското библиотечно строителство. Голямата молитвена зала на Бююк джамия е предоставяла отлична възможност за преустройство по модела на голямата кръгла зала на Британската библиотека (показана по-горе), от която лъчеобразно се влиза в служебните помещения и колекциите на библиотеката.Това е била прекрасна възможност НБ да бъде настанена за няколко десетилетия напред в своя сграда с перспективи за нарастващите ѝ книжни фондове и с голяма читалня, осветена отгоре. Но това, което за днешната архитектура и строителство е напълно възможно, като електрическа инсталация, централно отопление и климатизация, е неприложимо в края на 19 в. за София, където уличните фенери се палят всяка вечер от фенерджии. Дори и напълно изпълнимите подобрения, които Иречек предлага, не се възприемат поради липса на средства. В записка до министъра от август 1880 г. Иречек докладва за извършената от него работа в НБ и засяга проблеми със сградата: *Помещението вече сега не стига. Съжалявам, че не са се захванали тия поправки и пристройки при джамията, които предлагах в предишната си записка според инжинерските планове на господина Емлера: особено когато те не изискваха никакви огромни разноски. През зимата ще бъде късно за такова едно предприятие.* Трябва да се признаят ентусиазмът и оптимизмът, които на първо време младият Иречек проявява към джамията като реална възможност да се използва за сграда на НБ. Той оценява местоположението ѝ в центъра на София и зелените площи наоколо. Иречек е смятал, че Библиотеката може да се превърне в „един хубав palais d'instruction publique".[3] Скоро обаче си дава сметка, че няма да бъдат предприети никакви оздравителни, хигиенизиращи и архитектурни преустройства и че атмосферата в джамията е нездравословна както за хората, така и за книгите. Той започва да се плаши за здравето си и да изпитва непоносимост към мисълта, че ако остане директор на НБ ще бъде принуден да работи в тези ужасяващи го условия. Това е една от причините Иречек да напусне България преди изтичането на подписания от него договор за пребиваване. Преди да отпътува от страната обаче, той още веднъж уведомява Министерството: *Библиотеката не може да остане в джамията, защото в нея няма никаква бъдещност. Влагата, която захваща да заразява и книгите, мишките, които нощем се разхождат по цялото помещение, теснотията, която не*

[2] Директор на НБ от юни 1879 до май 1880 г.

[3] Цитатите в текста са по **Йорданов**, В. История на Народната Библиотека. По случай 50-годишнината ѝ 1879–1929. София, Държавна печатница, 1930. 350 с.

позволява нито един шкаф повече да се тури, тъмнотата, която захваща вечер рано след пладне, нездравий въздух, който действа на чиновниците и отбива охота на читателите – всичко това прави това помещение невъзможно. При входа лежат 8 големи сандуци с книги, заръчани есенес за Виена. Няма място, где да се отворят и да се разреждат и камо ли где да се турят…Аз лично се считам задължен да настоявам върху пренасянето на поверените ми сбирки. След няколко месеца оставам както съм обявил българската служба и следователно ще се разделя с библиотеката. Отрицателното отношение на Иречек към условията в джамията не е само усещане на един „изнежен“ европеец към реалните условия у нас.

Васил Стоянов, назначен за директор (1883–1894 г.) след Иречек, още в първия си рапорт до Министерството констатира: *Помещението има силна влага, задуха, тъмнина, теснотия и мястото е ниско и в земята, та се образува тежка и много вредителна миризма и задуха и вплесниве-лите вещества по стаите*.

Категоричното становище на Иречек и на Васил Стоянов, че джамията е непригодна, все пак изиграва своята роля. Управляващите се наемат да преместят Библиотеката **в новопостроената класическа гимназия**, след като тя бъде освободена от Народното събрание. Когато Иречек получава възможността да разгледа освободените помещения, той констатира, че тази възможност също е безперспективна за бъдещото развитие на НБ. Сградата е хигиенична, но абсолютно недостатъчна да побере дори тогавашния скромен фонд. С тази констатация Иречек напуска страната през 1884 г.

Една година по-късно Министерство на просвещението освобождата **сградата в парка на Конака, сегашния природонаучен музей на бул. „Руски“, и я предоставя на НБ**. Пренасянето се извършва в началото на 1885 г. Тази сграда също се оказва неподходяща, тъй като не е в състояние да издържи тежестта на книгите, застрашително се напуква и е тясна за нуждите на Библиотеката. Министерството, вместо да се съобрази с това, още повече затруднява НБ, нареждайки ѝ да отдели помещение за преподавателите и учащите се във Висшия педагогически институт (бъдещия Софийски университет). Когато напуквания-та на сградата се увеличават застрашително, Министерството наема **частна сграда на ул. „6-ти септември“ и ул. „Вълкович“** и през 1894 г. Библиотеката се пренася в нея. Наемът е висок, а сградата отново е непригодна.

Сградата на Народната библиотека, ъгъла на ул. „Г. С. Раковски“ и ул. „Славянска“

През 1900 г. неочаквано и без да уведоми директора, Министерството закупува **сграда, строена за казино, намираща се на ъгъла на ул. „Г. С. Раковски“ и ул. „Славянска“**.

Не позволяват на тогавашния директор Александър Козарев (1899–1901 г.) дори да направи някакъв малък ремонт. Сградата пак е малка и непригодна. В нея се урежда само една малка читалня, а книжовният фонд няма къде да се подреди.

Читалнята на Народната библиотека в сградата на ъгъла на ул. „Раковски“ и ул. „Славянска“

По този повод Пенчо Славейков[4] пише остър, гневен протест срещу Министерството, който завършва с думите: *И сега, за последен път изтъквам тия неуредици…И настоявам за тяхното премахване, като се построи специално здание за Народната библиотека в София.* Две години по-късно Славейков е наказан за дръзкото си държание с уволнение. По този повод Велико Йорданов[5] отбелязва: *Неговият тон на негодувание, на възмущение от нерадостното състояние на библиотеката все повече се повишава и то с пълно право, докато най-после в своя рапорт до Министерството от 17 октомври 1909 година той наддава вече зов, силен, невъздържан, на всеослушание, зов на отчаяние – до бога. Това е най-високата, кулминационната точка, безутешното състояние на НБ, почувствано най-болезнено и изразено най-силно от Пенчо Славейков.*

Всеки директор, без изключение, в доклад до Министерството е подчертавал, че сградата е непригодна и това води до хаос в Библиотеката, тъй като книгите и списанията не могат да се подреждат в книгохранилището с определена сигнатура, която да се свърже с каталожните описания. Всички, от Константин Иречек до Райчо Райчев, настояват да се построи отделна сграда за Библиотеката. След всеки пореден остър протест срещу нетърпимото положение на Библиотеката следва опит (по-често симулация) на Министерството да предприеме мерки за построяване на сграда за НБ. След категоричното становище на Иречек за непригодността на Бююк джамия, правителството на Петко Каравелов с **указ от юли 1885 г. определя терен за построяване на сграда в градинката срещу сегашния Военен клуб**. Но когато Васил Стоянов, заел директорския пост след Иречек, се позовава на този указ и настоява да се започне строителството, същото правителство не предприема нищо. Обвиненията на Пенчо Славейков като че ли стряскат Министерството на просвещението и по времето, когато министър е Никола Мушанов (1908–1910 г.) се подготвя **законопроект за построяване сграда за НБ**. Министърът посочва в мотивите към законопроекта доводите на Пенчо Славейков. Предвижда се да се използва подарено от общината по времето на Петко Каравелов място и се отпуснат 2 000 000 лева за строежа. **Законопроектът не става закон**, защото „*когато дойде ред да се направи нещо за библиотеката, за нея обикновено не стигат средства*“. През 1914 г. се правят напразни опити да се получат средства за строежа от фонд „Братя Евлоги и Христо Георгиеви“. Вместо от читатели, предвиденото място в градинката срещу Военния клуб се обитава от добитък, къпещ се в наводнения изкоп. Тридесет години след указа на Петко Каравелов от 1885 г. изкопът се е превърнал в блато, в центъра на столицата, на стотина метра от Двореца, където се търкалят биволи!

После идват войните и катастрофалните последици от тях.

Следващият ръководител на НБ, който отново алармира Министерството за тежкото положение на Библиотеката е Стилиян Чилингиров[6]. С писмо до кмета на София той моли да се пре-

[4] Поддиректор на НБ в периода 1901–1909 г. и директор на НБ през 1909–1911 г.

[5] Вж. **Йорданов**, В. История на Народната Библиотека. По случай 50-годишнината ѝ 1879–1929. София, Държавна печатница, 1930. 350 с.

[6] Поддиректор на НБ в периода 1916–1919 г. и директор на НБ през 1919–1922 г.

Изкопът на ъгъла на ул. „Г. С. Раковски“ и бул. „Цар Освободител“, предвиден за строеж на сграда за Народна Библиотека

установи преминаването на тежкотоварни коли по ул. „Г. С. Раковски“ и предупреждава, че библиотечната сграда може да се срути поради неотдавнашното земетресение.

Министърът на просвещението от земеделското правителство Стоян Омарчевски[7] прокарва през Народното събрание **закон за даване на концесия за построяване на НБ** и Народен музей. Свалянето на земеделското правителство обаче попречва на осъществяването и на този проект.

Постъпки за построяването на нова сграда не престават да се правят. През 1929 г. ръководството на Библиотеката настоява да се осигури в бюджета кредит от 850 000 лв. Всички усилия обаче остават напразни и по финансови причини кредитът не е отпуснат. *През 50-годишното съществуване на НБ в София едва ли е имало някой от 19-те нейни директори, който да не е повдигал въпрос за нейното помещение. Това ще сторя и аз. Положението на библиотеката се влошава и тя се разстройва вече. А започват ли да се трупат книгите на купища тя престава да е библиотека и не може да обслужва публиката*, пише Велико Йорданов[8] в своя обширен доклад до Министерство на народното просвещение. Той напомня, че в постановлението на Министерския съвет от септември 1929 г. е казано, че трябва да се проучи въпросът за построяването на нова сграда според изискванията на съвременната библиотечна наука, за да послужи най-малко за един век напред, да съответства на Народния театър, на храм-паметника Александър Невски по художественост, по монументалност и да е по възможност в български народен стил. Той предлага да се вземат средства от завещанието на Евлоги и Христо Георгиеви, които да послужат за основаване на фонд „Народна библиотека, София“. Появява се и идея за сливането на Народната библиотека и Университетската библиотека във връзка със започване строежа на последната от фонда „Евлоги Георгиев“. Тази идея се поддържа само от Райчо Райчев[9]. Ръководството на НБ търси подкрепата на обществеността срещу нехайното отношение на управниците. Интересен е паралелът, който прави по този повод Никола Бобчев[10] в една своя статия по повод 50-годишнината на Народната библиотека и 50-годишнината на дружество „Славянска беседа“: *И двете учреждения са създадени с усилията и любовта на нашите освободители… От основаването им те изпъкват пред нас като разсадници и фактори за нашите културни връзки със славянските братя. Неволно се запитваш, като съпоставяш 50-годишнините на двете учреждения – как е могло едното дело на частна инициатива да се сдобие със свое помещение още от втората година на своято съществуване, а едно държавно учреждение, назначението на което е било и е на първо място да събира и пази словесното творчество на българския дух, е трябвало да се скита в несгодни и тесни помещения цели 20 години*.

След като се чества 50-годишнината на Библиотеката (1929 г.), ръководството ѝ с още по-го-

[7] Министър в периода1920–1923.

[8] Директор на НБ в периода 1928–1934 г. и автор на „История на Народната Библиотека. По случай 50-годишнината ѝ 1879–1929“, издадена през 1930 г.

[9] Директор на НБ в периода 1934–1944 г.

[10] Директор на НБ през периода 1911–1913 г.

ляма упоритост продължава да търси палиативни начини за разширяването на помещенията, като същевременно засилва натиска за построяване на нова сграда. Велико Йорданов дава нови идеи за намиране на средства. Предлага да се образува фонд за постройка на НБ. Средствата за този фонд биха могли да се вземат, като се отделя известен процент от фондовете за постройка на Министерството на правосъдието, Министерството на финансите, от печалбата на Българска земеделска кооперативна банка, предлага да се издават пощенски марки всяка година за празника на Кирил и Методий или празника на Будителите и прочие: *Построяването на ново помещение трябва да се предприеме по възможност в най-скоро време, защото положението е неудържимо, отчаяно. Електрическата инсталация е разнебитена и стара: цялото здание е извънредно опасно в пожарно отношение…човек може само да се чуди как досега не е изгоряло до основи*. Велико Йорданов подготвя едновременно и общественото мнение. Обстановката е раздвижена. В продължение на няколко години в печата се срещат статии, подкрепящи каузата на Народната библиотека и укоряващи нехайството на правителствените органи. От особено голямо значение са статии на Тодор Боров[11] (в няколко броя на вестник „Мир“. Неговите предвиждания, че от тази инициатива няма да има резултати, се потвърждават и той пише: *Едва ли има по-ярка картина на престъпно небрежие (за да употребим най-меките думи) на българската държава към българските културни институти от тая история за помещението на НБ… Построиха се какви ли не излишни сгради…похарчиха се десетки милиони на вятъра, за библиотека все не можеха да се намерят пари*.

Най-сетне, през **1933 г.**, въпросът за строеж на сграда за НБ се подема и от държавните органи. **Назначена е комисия, която да определи мястото за постройка и да изработи проект за образуване на фонд за нея. Комисията предлага този път за място градинката между Народното събрание и Софийския университет.** Приет е устав на учредително събрание, състояло се на 14 септември 1933 г. В управителния съвет на фонда са включени видни общественици и учени. За управител е избран Стоян Омарчевски – народен представител и бивш министър на народното просвещение. Временният комитет за строеж на сграда, съставен при Библиотеката, подготвя законопроект за построяване на нова сграда, който да се внесе в Народното събрание. В пресата излиза съобщение за законопроекта, но резултати все още няма. Водят се преговори и със столичната община. Министър Ал. Бояджиев обаче е освободен от управлението и всичко пропада. В тази безнадеждност **ръководството на Библиотеката предлага дори проектопостановление за уреждане на въпроса чрез държавната лотария**. Но присъдата и на тази идея се дава от резолюцията на министъра на финансите: *Не съм съгласен*. Възмущението на българските граждани, учени и журналисти става причина през 1937 г. за нова акция по страниците на ежедневниците за каузата на НБ и на българската национална култура. Главна трибуна за гнева срещу престъпната безотговорност по отношение на опазването на националната ни книжнина дават вестниците „Мир“ и „Зора“[12]. През февруари 1937 г. година със статия излиза и видният държавник Михаил Маджаров. Едновременно излизат около 10 статии: на проф. Гаврил Кацаров, на Борис Вазов, на бившия директор на Библиотеката Велико Йорданов и др. Предлагат се най-различни източници на средства за предстоящата постройка. Правителството е предизвикано и от министъра на народното просвещение М. Николаев, който дава официално изявление през 1937 г. при откриването на изложба на българската книга: *Моята грижа, като министър на народното просвещение и в съгласие с колегите от министерския съвет, е да намеря средства за по-скорошното задоволяване на тая належаща нужда*.

На 12 декември 1937 г. е обявен **конкурс за изработване на идейни скици за бъдещата сграда на НБ**. Представени са 24 проекта, от които два са премирани. **Втора награда печели**

[11] Директор на НБ в периода 1944–1949 г.

[12] Вестник „Мир“ публикува 7 статии – на 17 февруари, 11 май, 12 май, 13 май, 18 май, 19 май и 20 май 1937; вестник „Зора“ публикува 3 статии – на 11 май, две на 20 май 1937. Автори на статиите са Михаил Маджаров, Гавраил Кацаров, Велико Йорданов, Тодор Боров, Ю. Данчев, А. Лингоров, Д. Попов и др.

проектът на архитектите Иван Васильов и Димитър Цолов. Журито не дава първа награда и предлага да се насрочи нов конкурс. Налага се отново директорът на Библиотеката да моли запо пързо решаване на въпроса. Определена е делегация, състояща се от директора на отделението за благоустройство, началника на архитектурното отделение при дирекция на строежите, архитект Васильов и главния библиотекар на НБ Маргарита Димчевска, която да влезе във връзка с управлението на Рокфелеровата фондация и да предприеме проучвания в Швейцария, Англия и САЩ с оглед да излезе с мнения за подобряване на плановете. Втори конкурс не се провежда и замислените проучвания в чужбина не се извършват – **избухва Втората световна война**. Тогава се взема **решение да се извърши поне изкопната работа**, докато архитектите Васильов и Цолов нанесат някои поправки в своя първоначален проект. Разрешават се и споровете за мястото на строежа – на мястото на царския манеж. Възложено е на архитектите да изготвят окончателните планове с оглед на 4 декември 1939 г. да започнат изкопните работи. **Грубият строеж**, включително и покривът, е възложен на предприемач за около 17 000 000 лв. и **е приключен до края на 1943 г**. След това строежът замира.

***В пожара на войната: 1939*–1944 г.**

След започването на войната ръководството на Библиотеката се замисля за запазване на библиотечния фонд. Директорът Райчо Райчев неколкократно повдига пред Министерството на народното просвещение въпроса за евакуация на книжното имущество. Той се колебае сам да вземе решение, тъй като твърдо вярва в победата на Третия райх и не смее да изнесе материалите от сградата, защото ще бъдат недостъпни за читателите за неопределено време. Ето защо издейства да бъдат отпуснати средства за построяване на специално подземно хранилище в двора на Библиотеката. От Министерството обръщат внимание, че това място не е защитено от нападения и трябва да се потърси подходящо място в провинцията, но че директорът трябва да прояви инициатива и да прецени какво да се прави за в бъдеще. На 5 октомври 1939 г. Райчев представя план за изнасяне на библиотечния имот във вътрешността на страната. Министерството обсъжда плана за евакуиране на културните институти, но не взема никакво решение, за да не се създава „безпокойство и тревога сред обществото“. През април 1941 г. Министерството нарежда да се изнесат само най-ценните сбирки, и то в пределите на София. **Ръкописната, старопечатната, ориенталската и архивната сбирка, поставени в сандъци, се пренасят в сутерена на Първа девическа гимназия**, но в края на годината, пак по нареждане на Министерството, те са **върнати в Библиотеката**, разопаковани и подредени по местата им. През 1942 г. по устно нареждане на Министерството същите сбирки **наново са върнати в гимназията**. През 1943 г., след зачестилите бомбардировки в столицата, са дадени указания „да се вземат мерки за запазване и на останалата част на библиотечния имот, но това да се извърши така, че да остане незабелязано от обществото“. С това Министерството смята, че е изпълнило своя дълг и не се замисля как и с какви средства ще бъде изпълнена тази заповед. От тук нататък започват тежките грижи на ръководството на Библиотеката само да се справя с огромните трудности за намиране на подходящо място за евакуация. Липсват средства за закупуване на сандъци, а тяхната цена неимоверно се увеличава поради усиленото търсене. Необходими са 250–300 000 лв., а Министерството отпуска едва 25 000 лв. При това положение **не може да се мисли за евакуация извън София и се взема решение книжният фонд да се нареди плътно в първите два етажа на книгохранилището в двора на НБ като се зазидат прозорците и вратите**. Водопроводът, който води до книгохранилището, да се прекъсне. Планът е приведен в изпълнение от служителите на библиотеката за 3 седмици. От февруари 1943 г. Библиотеката е затворена за читатели. Част от служителите получават и обработват депозита и новонабавените книги и се занимават с редактирането на българския книгопис. Останалите са командировани в Министерството на народното просвещение.

На 10 януари 1944 г. книгохранилището на Библиотеката на ул. „Г. С. Раковски“ е ударено от бомба директно, но книгите остават под бетонните плочи. Директорът остава сам в

Библиотеката както по време на самата бомбардировка, така и след нея. Той се мъчи да евакуира в Съдебната палата част от фонда, но се разболява и главният библиотекар Иван Панайотов поема цялата работа. Преди това Райчев полага големи усилия да разреши въпроса за транспорта, но без резултат. С горчивина той констатира: *Онези учреждения, които притежаваха собствени камиони, лесно се справяха. Те имаха възможност да изнесат дори покъщнината на чиновниците си, дори фикусите им, а за Народната библиотека камион нямаше*. Министерството изцяло изоставя Библиотеката и само благодарение на една щастлива случайност по-голямата част от имуществото ѝ е спасено за поколенията. Вера Григорова, която е служител в Библиотеката, осигурява 40 души от трудови войски благодарение на брат си, който е техен командир. От 3 февруари 1944 г. започва работата по **разчистването на развалините и разбиването на бетонните плочи**, под които е затиснат библиотечния фонд. При много тежки условия **книгите са извадени и пренесени мокри в сутерена на Съдебната палата**. Групата от трудоваци, които разчистват терена и товарят книгите на камиони, се ръководят в Библиотеката от доктор Иван Панайотов, а групата служители, които ги подреждат в някакъв ред в Съдебната палата, се ръководи от Ана Кирил Христова. При най-тежки условия и големи студове работата по пренасянето е почти привършена. От бомбардировките и пренасянето много книги са повредени, но все пак са спасени. В сградата на Библиотеката остават дублетите на българските книги до 1937 г. (това е вторият безплатен депозитен екземляр, предназначен за архива на българската книга), всички дребни публикации (афиши, позиви, бюлетини и прочие), събирани от създаването на Библиотеката насам, цялата конфискувана нелегална литература, голяма част от справочния фонд, библиотековедската чуждестранна литература, набавена през 1942–1943 г., Румелийският архив, известна част от турските документи и служебни архиви на Библиотеката. Според спомените на Иван Панайотов офицерът, отговорен за трудоваците, отказва да ги пренесе понеже не са подвързани и не са пакетирани и ще бъдат разкъсани.[13] Искането му да бъдат поставени в сандъци не е могло да бъде изпълнено, тъй като такива е нямало. Не успяват да приберат дори каталозите на Библиотеката в скривалището на близката сграда на Българската земеделска кооперативна банка. Още по-големи трудности се появяват при търсене на ново превозно средство. *Директорът на Народната библиотека да се справя сам, да прави каквото може. Министерството камион няма*, отговаря на молбата на Райчев министърът на народното просвещение проф. Борис Йоцов. Благодарение не на Министерството на просвещението, а на Министерството на благоустройството се намират превозни средства. **В Съдебната палата са прибрани сандъците с ценните книги, ръкописи и архиви от Първа девическа гимназия, но за останалото имущество в сградата на Библиотеката още не идва ред**. След бомбардировката над София на 15 март 1944 г., когато са хвърляни запалителни бомби, животът в столицата става невъзможен без вода и осветление. Започва масова евакуация на населението и на учрежденията. Директорът на културния отдел при Министерство на народното просвещение дава нареждане да бъдат евакуирани и оставените в Библиотеката справочници, каталози и т.н. На 27 март министърът нарежда веднага да бъдат изнесени каталозите, а персоналът евакуиран.

Докато тези въпроси се уреждат, идва бомбардировката на 30 март 1944 г. **Зданието на Библиотеката е напълно разрушено и опожарено, а изброените по-горе книжа и фондове, както и каталозите са унищожени**. Каталозите изгарят в деня, определен за тяхното евакуиране – изнесени до входната врата, за да бъдат закарани в Съдебната палата с отпуснатия от общината камион. Изгарят и всички мебели, инвентарът, книговезницата и книговезките материали. И *това, което оцеля от книжния имот на библиотеката, което бе нахвърлено като цепеница в няколко зимни дни от трудоваците на камиони, и то остава куп изгоряла хартия. Библиотеката бе безвъзвратно унищожена*, констатира Тодор Боров. На 30 март 1944 г. горят много сгради – Народният театър, Министерският съвет, Министерството на финансите, Министерството на правосъдието и

[13] Вж. **Панайотов**, Иван. Изпитанията на Народната библиотека от англо-американските бомбардировки. – В: *Библиотекар*, 1958, № 11, с. 60–64.

др. За някои от тях Богдан Филов пише в своя дневник, но за изгарянето на Народната библиотека не споменава. Правителството далеч не оценява ролята на съхраняваното в Народната библиотека книжовно и архивно богатство за историята и бъдещото развитие на нашия народ. След 9 септември 1944 г. към Народния съд е сформирана анкетна комисия по загубите на Народната библиотека под председателството на писателя Димитър Полянов. Служителите на Народната библиотека дават писмени сведения за събитията по време на бомбардировките. Анкетната комисия завършва своята работа в края на 1944 г. Подсъдимият Райчо Райчев е подведен под отговорност за недомислие и безотговорност, но впоследствие е оправдан.

Загубите на Народната библиотека са невъзвратими. На самоотвержената и преданата работа на десетината библиотечни служители бъдещите поколения дължат дълбока признателност за опазването на по-голямата част от библиотечното книжовно богатство.

***Довършването на сградата: 1945*–1960 г.**

Идват тежките следвоенни години. София е разрушена, 70% от сградния фонд в центъра на града е превърнат в развалини и хиляди софиянци са останали без подслон. От 1 декември 1944 г. директор на НБ става проф. Тодор Боров, който има огромна заслуга за достройването на Библиотеката. През 1945 г. той успява да получи чрез Министерския съвет суми, заделени от ликвидация на фондове и от заеми, но Министерството на благоустройството поставя строежа на НБ на заден план. През 1946 г. държавата отпуска отново 50 000 000 лв. специално за НБ, но Градоустройствената дирекция не започва работа, тъй като има намерение да използва започнатия строеж на Библиотеката за други цели. В тази трудна обстановка Тодор Боров предприема много енергични и успешни действия за възобновяване на строежа, които интересно са разказани от него в публикацията „Как бе построена Народната библиотека“[14]. На среща с тогавашния министър-председател Кимон Георгиев той успява да спечели правителството за каузата на НБ и за необходимостта от незабавно започване на строежа. На 30 януари 1946 г. Боров внася доклад с необорими аргументи до министъра на информацията и изкуствата, с копие до министъра на финансите, до председателя на Парламентарната комисия за информацията и изкуствата, до председателя на Бюджетната комисия и до управителния съвет на Писателския съюз. Успоредно той провежда акция чрез ежедневниците със серия от статии, ангажиращи вниманието на културната общественост с тежкото положение на Народната библиотека. В резултат е прокаран специален **закон през 1946 г. за отпускане на заем от Държавната спестовна каса в размер на 100 млн. лв., който се дава на Министерство на информацията целево за строежа на Народната библиотека**. Член 7 на същия закон предвижда създаването на **Строителен комитет**, който започва да действа буквално след няколко дни. В продължение на 10 години (до март 1956 г.) Комитетът се събира най-редовно и е имал 187 заседания. На тях винаги присъстват всички членове (Тодор Боров, а от 1949 г. председател става следващият директор на НБ Георги Михайлов Добрев, Никола Иванов – началник на бюджета при Министерство на финансите, архитектите К. Калинов, Л. Нейков, Иван Васильов и Димитър Цолов). Членовете на Строителния комитет са почетни и не получават заплати. Строителният комитет се занимава с въпроси на проектирането, ръководството и инвеститорския контрол на строежа. Изключително големи заслуги за координацията и цялостната организация има Петър А. Иванов, специално определено от Строителния комитет лице, който безупречно се занимава с финансовите и организационните въпроси. Според професор Боров нему се дължи успешното изпълнение на строежа, наред с имената на Цолов и Васильов. Архитектите отново извършват огромна проектантска работа, тъй като изискванията до 1939 и след 1944 г. са различни. Налага се изцяло да бъдат **преработени почти всички архитектурно-строителни и инсталационни планове**, 4 пъти се преработва проектно-сметната документация. Тъй като старата сграда е напълно унищожена

[14] Вж. **Боров**, Т. Как бе построена Народната библиотека. – В: *София. Художествено обществено-политическо месечно издание на Софийския народен съвет*, 1978, № 10, с. 13–17.

се налага най-напред да се завърши южното приземно крило на сградата, където се настаняват библиотечни служби, приспособява се една малка читалня и временно книгохранилище с дървени стелажи. **Строителните дейности се извършват при ненормални обстоятелства** – пътищата на библиотекари и строители непрекъснато се пресичат и взаимно си пречат. Строителният комитет и строителната организация проявяват разбиране към нуждите на НБ и се съгласяват да работят при тази ненормална обстановка. Сроковете за завършване на строежа се удължават поради ненавременното и неритмичното отпускане на средства и забавянето на вноса на най-важните съоръжения за една библиотека – стелажите на книгохранилището, защото в следвоенния период западните фирми не приемат от социалистически страни големи поръчки за стоманени съоръжения. Компромисно се правят временни дървени стелажи в приземията, за да се осигури нормалната работа на Библиотеката. Допълнителни пречки създава настаняването в празното книгохранилище на скулптурния колектив на архитект Данко Митов, който прави паметника на Съветската армия. Книгохранилището не може да бъде завършено до 1957 г., когато скулптурите освобождават помещението.

Нормално за големите модерни библиотечни строежи е изграждането на книгохранилището да предшества читалните и библиотечните служби. У нас строежът се извършва по обратен ред. Читалните и всички други отдели и служби на НБ са готови през 1952 г., но се използват примитивни и неудобни книгохранилища. Това намалява капацитета на Библиотеката, спъва развитието и затруднява обслужването на читателите. Стоманената стелажна конструкция, изработена от българското предприятие „Урал“, е монтирана едва през 1958 г.

В желанието си да бъде полезно, ръководството на НБ допуска голяма грешка, която води до допълнително забавяне – **преди да е завършена сградата, Библиотеката официално се открива за читателите на 1 декември 1952 г.**, тъй като читалните са завършени. За обществото НБ е построена, тъй като влизайки в мраморното фоайе и обширните читални хората нямат представа, че предстоят още много строителни работи. По-лошо е, че финансистите също смятат така и престават да предвиждат в държавния бюджет средства за завършване на строежа. Строителният комитет е закрит и Георги Михайлов, директор на НБ, трябва да води борба за нови кредити и за внос на стоманените съоръжения за книгохранилището.

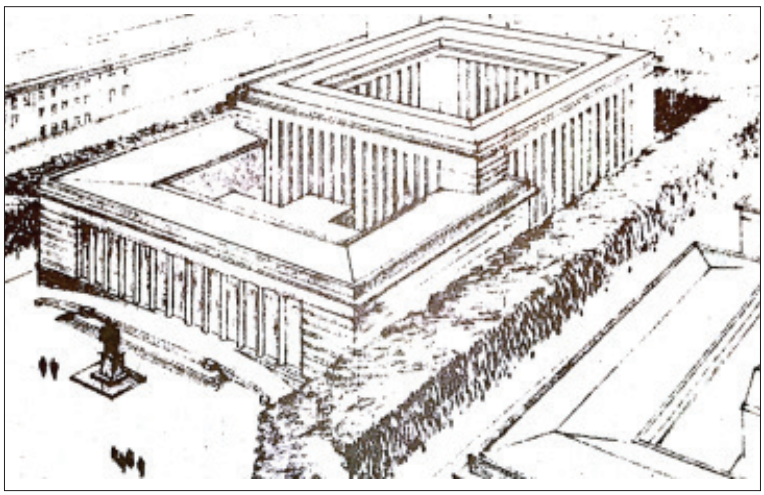
През 60-те години НБ най-после е настанена в свой дом – една от най-красивите сгради на София, планирана подобно на швейцарската национална библиотека в Берн, завършена през 1931 г.

Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Снимка: Александър Николов

Проектантите са решили много сполучливо вътрешния план на Библиотеката с оглед бързото обслужване на големи читателски потоци, правилно организиране и съхраняване на библиотечните фондове и перспективното развитие на Библиотеката. Сградата би могла да бъде още по-хубава, но се налага да се търсят начини за снижаване на стойността ѝ. Поради тази причина подовете се правят от мрамор вместо предвидената гранитна настилка. Съкращава се построяването на пневматична инсталация, свързваща книгохранилището със заемната служба и читалните, не се климатизира книгохранилището, не се осигурява вносът на метални стелажи от Франция и прочие. Поради войната и следвоенните трудности строежът продължава цели две десетилетия (1939–1959 г.) и **при окончателното му завършване новата сграда вече е отесняла**. **Архитектите я проектират за срок от 25 години, след което се предвижда разширение в обем по-голям от първия етап, в източна посока, в двора на Библиотеката**.

Скица на проекта на Цолов и Васильов за сградата на Народната бибиотека[15]

Още през 60-те години срокът за експлоатация е вече изтекъл. От друга страна, проектозаданието, по което архитектите са работили през 30-те години, е имало предвид характера и темповете на развитие на предвоенната НБ. Проектантите не са могли да предвидят новите тенденции в развитието на националните библиотеки през втората половина на 20 в. Както в много страни, така и у нас НБ престава да бъде предимно архив на националната книжнина и започва усилено да набавя чуждестранна литература и документация. Въпреки пестеливото и внимателно подбиране, библиотечните фондове нарастват многократно. Създават се нови специализирани колекции, каквито са официалните и служебните издания на международните организации, големи специализирани сбирки за музика, карти, графика, служебни издания, изобразително изкуство и други, 20 пъти нарастват ежегодно получаваните чуждестранни периодични издания, справочници и монографии. Диспропорцията между прогнозираното при проектирането и действителното нарастване на библиотечните фондове е огромна. **Още през 60-те години НБ (вече наречена Народна библиотека „Кирил и Методий“ (НБКМ) е принудена да настанява част от фондовете във временно наети сгради в и извън София**. Дори когато новото книгохранилище е току що завършено, в отчета на Библиотеката за 1959 г. се констатира: *През 1959 година цялото библиотечно имущество бе подредено в новото книгохранилище и обхвана всички етажи, предназначени за библиотеката. В настоящия момент има място за прираст само за два-три месеца и скоро най-новата и най-търсената литература трябва отново да се подрежда в приземния етаж.* Междувременно резервните фондове се нареждат по тавани и приземния етаж на библиотеката и в складове извън София. **Библиотеката е изправена отново пред книгохранилищна криза.**

Непредвидената миграция увеличава многократно населението в столицата. Бързото увеличаване на висшите учебни заведения, на научните институти и на институти във всички сфери на живота създава огромен брой потенциални читатели, които не могат да бъдат обслужени с плани-

[15] Публикувано в сп. „Сердика“ (кн. 2/3, 1941 г.). Предвиденото по проекта разширение се вижда зад познатата ни сграда на НБКМ.

раните през 30-те години 300 места. **Докато в предвоенната НБ средното годишно книгораздаване е около 40 000 тома, през 60-те години то достига ежегодно към 1 000 000 библиотечни единици**. Читателите се редят на опашка, за да чакат освобождаване на място в читалните. Това налага нежелателна дискриминация към читателите студенти, за да могат да се обслужват по-добре научните работници и специалистите.

Не е могло да се предвиди също така възлагането и развитието на редица нови служби за подпомагане на библиотечната система в дадена страна. Още докато се строи новата сграда, служебните помещения се оказват недостатъчни за новата структура и функции. **Докато през 1939 г. библиотечният персонал наброява общо 39 служители, през 60-те години той е вече десеторно по-голям**. Сега вече службите и отделите в структурата на НБ са повече от 25, между които непознатите в миналото научно-методичен център, научно-изследователска и издателска дейност, междубиблиотечно заемане, ведомствена печатна база, книговезница, ксерокопирна и микрофилмова служба, лаборатория за хигиена и реставрация на хартията. Трябва да се добави още, че новата сграда се превръща в „дядовата ръкавичка". В нея през 1951 г. се настанява Държавният библиотекарски институт, който като учебно заведение пречи на нормалната дейност в библиотеката в продължение на 29 години. От 1949 г. Българският библиографски институт се отделя от НБ, но продължава да заема служебни помещения и два етажа от книгохранилището.

Всичко това води отново до **остър недостиг на площи и помещения** и належаща необходимост от разширение на сградата.

Борба за разширение на сградата: 1965–1981 г.

През 1965 г. новоназначеният директор Константинка Калайджиева започва постъпки за разширение на сградата. През същата година към НБКМ се създава група (инженер Елена Чупарова, архитект Николай Василев и Здравко Дафинов), която разработва задание за разширението на НБ, което се внася заедно с аргументиран доклад в Комитета за култура. В началото на 1967 г. ръководството на Библиотеката изпраща нов доклад до председателя на Комитета за култура, в който се казва: *Наложително е още веднъж категорично и настойчиво да се постави въпросът за разширяване сградата на националната ни библиотека. Сегашната сграда е планирана през 1935 година с оглед да бъде експлоатирана 25 години, след което се е предвиждало разширение в източна посока. В д*оклада се излагат фактите и се предупреждава, че *мудното придвижване на въпроса за разширението на сградата ни създава много грижи и тревоги.* ***Неосведомени и незапознати със задачите и нуждите на НБ среди проявяват аспирации към дворното място, което далновидни хора още преди 30 години са предвидили за разширение на националната ни библиотека***.

Наистина, през 1966–1967 г. комисии начело с архитект Георги Стоилов, по това време министър на архитектурата и благоустройството, на няколко пъти оглеждат двора на Библиотеката. Участва и председателят на Софийския градски народен съвет Георги Петков. **Търсят терен най-напред за построяване на дом на младоженеца, след това на ново съветско посолство и накрая – на градски комитет на БКП**. При всяка от тези „визити" директорът на НБ е принуден да доказва, че дворът не може да се използва за каквито и да било други цели. Особено остра е разправията с кмета на София Георги Петков по повод отреждането на терена за градски комитет на БКП. При връчването на писмения доклад от 1967 г. Калайджиева устно уведомява Павел Матев, председател на Комитета за култура, за непосредствената опасност от отчуждаване и застрояване на терена от друга инстанция, с която не само НБ, но и Комитетът за култура няма да успее да се пребори. Преценявайки неотложните нужди на НБ и възможните своеволия, **Павел Матев дава указания бързо да се действа за скица на терена и да се възложи на Съюза на българските архитекти (САБ) и на Главпроект градоустройствено проучване и планово задание**. През 1968 г. Столичният градски съвет уведомява Комитета за култура, че разширението на сградата по принцип се разрешава и е прието от съвета. Изготвена е и скица на „Квадрат 545-център".

Опирайки се на това официално становище, **Комитетът за култура „*кани всички български архитекти да участват в явен конкурс за идеен проект*“** със срок от 8 месеца, като за начална дата се счита 1 декември 1970 г. САБ приема програмата на конкурса, а Министерството на финансите дава разрешение и осигурява средства за участие и на чуждестранни колективи. Единият от живите проектанти, архитект Васильов, дава съгласието си да ръководи бъдещия проектантски колектив, въпреки напредналата си възраст и лошо здравословно състояние. Като че ли всичко върви добре и няма причини за тревога. Години по-късно се разбира, че успешното решение е било привидно, че **разширението на сградата задкулисно е минирано и обречено на провал**. Владимир Роменски, главен архитект на София, неофициално е дал нареждане при предстоящото градоустройствено разширение на зона А (централна част на града), разширението на НБ да не се включва. Тази информация „изтича“ от дирекция „Генплан“ няколко години по-късно. За съжаление тя не става достояние своевременно нито на Комитета за култура, нито на НБ. Първата неприятна изненада идва, когато **българските архитекти не проявяват никакъв интерес** към обявения конкурс. Докато в началото на 70-те години в подобен конкурс за сграда на Иранската национална библиотека участват към 30 български архитектурни колектива, включително Владимир Роменски, към проектирането на разширението на НБ никой не проявява интерес! Може би биха могли да се намерят обяснения за това поведение, но то в никакъв случай не е достойно патриотично и гражданско. Нито международната слава (ако някой от тях би спечелил иранския конкурс), нито щедрата награда от шахиншаха биха могли да заменят на българските архитекти възможността да станат продължители на великолепното архитектурно творение на Цолов и Васильов. Във всяка страна сградите на националните институции – банка, библиотека, театър, музей, съдебна палата – се проектират от най-добрите местни или чуждестранни архитекти. Защо нашите не използваха тази голяма възможност, която се предоставя толкова рядко и която открива пътя към пантеона на голямата национална архитектура, дълги години остана необяснимо. Вероятно са имали информация, че разширението няма да бъде включено в градоустройствения план поради нареждане „отгоре“. Вероятно също са си давали сметка, че обектът е изключително сложен и труден и че всеки представен проект ще бъде атакуван, защото се касае за застрояване върху терен, възприеман като обществен парк. Може би и защото е изключително трудно да се доизгражда архитектурен паметник, чийто автор е още жив, но не е в състояние сам да го довърши. Трябва да се прибави и немаловажният въпрос за незадоволителното заплащане на проектантския труд у нас. Тези и редица други причини вероятно са основателни и с тях може да се обясни, но не и да се оправдае бягството от този конкурс.

При тази ситуация **Комитетът за култура възлага идейния проект на колектив от „Софпроект“ с ръководител арх. Перфанов**. Резултатите от проучването се докладват на 19 февруари 1968 г. пред експертния съвет при Комитета за култура, който решава, че разширението може да се осъществи без да се наруши околната среда и приема градоустройственото проучване. Проектантите на „Софпроект“ и групата технолози в НБ съвместно разработват вариант на задание за проектиране на разширението. Заданието включва всички съвременни изисквания за функционалност при библиотечните процеси – от комплектуването до обслужването на читателите.

През януари 1968 г. постоянният съвет на САБ нарежда разширението на сградата да се проектира не според първоначалната идея на Цолов и Васильов, а само в размерите на 27 метра в източна посока, плътно зад сегашната сграда. Проектантите са принудени да се съгласят с това нареждане.

През 1973 г. се свиква Върховният съвет на САБ под председателството на арх. Георги Стоилов, който е и министър на архитектурата и строителството. Арх. Перфанов докладва двата варианта и отговаря на поставените професионални въпроси. Директорът на НБКМ раздава на всеки от членовете по едно ксерокопие от скицата, публикувана в списание „Сердика“, която ясно показва предвижданото от арх. Васильов разширение на НБ. Това е мълчалив упрек към палиативи-

те, с които съвременните архитекти искат да залепят една кръпка към сградата на Библиотеката. Калайджиева запознава Съвета с основните задачи на съвременната НБ, нуждата от увеличение на читателските места, на служебните помещения и на вместимостта на книгохранилищата, като обяснява, че НБ *е единствената библиотека в страната, в която във всеки момент трябва бързо да се намери всяка българска книга. Това означава, че фондът от български книги не остарява морално и е изцяло оперативен. За оперативен се счита и фондът от периодични и други издания на чужди езици, издадени през последните 20–25 години…* Периодично по-старите чуждестранни фондове ще се изпращат в депозиториум, тоест в бъдеще няма да се търси ново разширение на сегашната сграда. Накрая заявява, че по неволя е заставена да защитава втория вариант на архитект Перфанов (за 35 метра разширение в източна посока), въпреки че и той е палиатив, а не цялостно и трайно разширение.

Пръв след директора на НБ се изказва арх. Владимир Рангелов, заместник-завеждащ отдел строителство при ЦК на БКП, категорично против проектираното разширение, защото щяла *да се извърши, няма да е пресилено да се каже, голяма грешка спрямо нашата национална култура*! Предлага разширението да бъде само 12 метра и заявява: Т*ова е максималното, което може да даде, и повече не може да се позволи нито крачка напред. Ако 50 000 кубически метра не задоволяват, тогава да се предложи на Правителството да построи Библиотеката на друго място.* Подобно становище застъпват и други „асове“ на българската архитектура – Иванчев от ВИСИ, Панчо Греков от САБ и главният архитект на София Роменски. Намират се и порядъчни хора, като архитектите Петър Ташев, Стефан Стайнов и Атанас Дамянов, които заявяват, че не са изчерпани възможностите на сградата за разширение, че няма да се получи влошаването ѝ като архитектурен паметник и подкрепят разширението от 35 метра в източна посока. **В заключение Георги Стоилов отхвърля и двата обсъждани варианта и предлага „подземно изграждане на хранилище и някои други спомагателни помещения, като се вземат под внимание съществуващите дървесни насаждения“**. Фактически това отменя разширението, защото подземният строеж не е възможен без унищожаване на съществуващите дървета.

В края на 1974 г., въз основа решението на Върховния съвет за архитектура, ръководството на НБ внася в Комитета за култура проекторешения както за разширение на сградата, така и за строителство на допълнителни книгохранилища върху други терени. **В началото на 1976 г. председателят на Комитета за култура Людмила Живкова и следващият министър на архитектурата и строителството Григор Стоичков внасят съвместен доклад в Министерския съвет за утвърждаване на технико-икономическите условия на обекта „Разширение на НБКМ“.**

Подробностите на тази мъчителна многогодишна борба са описани в „Материали за историята на Народната библиотека 1878–1978“ (с. 36–63). Преодолявайки препятствията, ръководството на НБМК все пак успява да получи разпореждане на Министерския съвет № 119 от 5 юни 1976 г., което гласи:

Утвърждава технико-икономически условия за разширение и модернизация на Народната библиотека Кирил и Методий при следните показатели:

Капитални вложения	*9 500 000 лв.*
Общ застроен обем	*154 500 м²*
В това число за разширение	*96 700 м²*
Капацитет	*4 500 000 тома*
За читалните	*1 000 места.*

Като се има предвид, че завършеният през 1976 г. строеж на Държавния библиотекарски институт струваше 1 300 000 лв., просочената от Министерския съвет сума изглежда задоволителна. Показателите за читателски места и за обем на книгохранилищата също са обнадеждаващи. През същата година Изпълнителният съвет на Столичния народен съвет (СГНС) с протокол № 27 от 30 декември 1976 г. утвърждава списък на обектите за проектиране в главния център на София, който

включва Национална художествена галерия, Национален музеен комплекс, Народна опера и други основни сгради, които дават облика и определят развитието на националната култура. Разширението на НБ фигурира в този списък под № 29.

Наближава 100-годишния юбилей на Народната библиотека и всички държавни институции, от които зависи строежът, са благоразположени. Всички с изключение на най-важната – самият Комитет за култура. Във връзка с предстоящото честване на 1300-годишнината на българската държава **Комитетът за култура замисля нещо грандиозно – да построи Народен дворец на културата**. Под скромното заглавие „Национална конгресна концертна зала“ той фигурира в утвърдения от Министерски съвет и СГНС списък на културните институции, които приоритетно трябва да се построят в столицата. За да се хареса на Людмила Живкова обаче, ръководният екип по капитално строителство в Комитета за култура **насочва всички отпуснати от държавата средства към грандиозни юбилейни строежи**, като тихомълком пречи на построяването на други културни сгради, дори на тези, чието строителство вече е започнато. Това засяга не само разширението на НБ, но и планираните Художествена галерия, Национален исторически музей, Етнографски музей, Народна опера, Художествена академия и замразява строителството на Хореографското училище, Музикалната академия, библиотечното книгохранилище в село Осоица и др.

Държавният комитет за планиране се отнася с разбиране към нуждите на НБ и всяка година включва целево в държавния план предвидените за разширението за НБ 9 500 000 лв. Макар „целево“ в административната терминология да означава задължително, „Капитално строителство“ на Комитета за култура не предприема нищо под предтекст, че не е напълно завършена предпроектната документация. В това време Дворецът на културата – луксозен и огромен по мащаби обект – се започва без пълна проектна готовност, а извънредният труд, необходим за щурмуване на сроковете, оскъпява и без това скъпия строеж. Само сградата, без оформено околно пространство, струва 158 000 000 лв. Без проектна готовност започва и строежът на Галерията за чуждестранно изобразително изкуство на „Международна фондация Л. Живкова“. Вместо Национална художествена галерия за българското изобразително изкуство, което се похабява в непригодни помещения, изведнъж изниква като гъба тази сграда, в която са вложени 12 000 000 лв. Говори се, че поради незавършени геоложки проучвания тя е застрашена, защото е построена върху нездрав терен. През този период се посяга безотговорно и на един от най-хубавите архитектурни паметници на София – Съдебната палата, построена образцово според изискванията на този вид институции. Ударното ѝ преустройство в национален исторически музей струва 8 000 000 лв., като тази сума не включва вътрешното обзавеждане с витрини и други съоръжения за музея. След време за възстановяване на същата сграда като Съдебна палата се хвърлят още много народни пари. С парите, отишли за двете преустройства, България можеше да има специално построена сграда за Национален исторически музей. Влагат се безумно много средства и в „монументални“ паметници. Този в Шумен, посветен на 1300-годишнината на българската държава, е глътнал 23 000 000 лв., а паметникът пред НДК – 15 000 000 лв. по проектосметна документация.

Тъжно е, че през 70-те години е възможно отделянето на необходимите средства за планово построяване на най-важните национални културни институти, с което най-достойно бихме могли да се посрещнем 1300-годишнината на българската държава. Историческата вина не е само на Людмила Живкова, а и на обкръжението ѝ от съветници, чиято роля е да предпазва ръководителя от неправилни решения. Непростимо е, когато тези хора представляват една от най-творческите и обществено-полезни професии – тази на архитектите. Липсата на достойно професионално и гражданско поведение на тогавашния министър на архитектурата и строителството арх. Георги Стоилов е жалка: през 1966–1967 г. той е готов да предостави двора на НБ за построяване на съветско посолство или сграда за Градския комитет на БКП, а по-късно при обсъждането на разширението на библиотечната сграда в Постоянния и във Висшия съвет на САБ той проявява лицемерна загриженост за унищожението на няколко дървета и допускането на „градоустройствена и

архитектурна грешка“. Стоилов и приближените му архитекти бяха отминали изсичането на много дървета при разширяването на някои софийски булеварди, не протестираха срещу явно погрешни решения за построяване на несвойствени сгради и за присвояването на Съдебната палата за музей, не бяха намерили смелост да възразят и срещу жилищния блок на ъгъла на улица „Оборище“ и бул. „Васил Левски“, построен върху терен, предвиден в градоустройствения план на Мусман за културен институт в рамките на културния център на София. Има и други случаи, когато български архитекти „благоразумно“ не вземат отношение срещу очевидни градоустройствени грешки, защото се страхуват да „ритат боси срещу ръжен“.

В самия Комитет за култура са арх. Пею Бербенлиев и инж. Милчо Брайнов, които са задължени да съдействат на НБ, но те насочват всички средства за капитално строителство към грандиозните юбилейни обекти и пречат на нужни строежи в сферата на културата. Това донякъде е обяснимо. Безпринципната борба на арх. Бербенлиев с ръководството на Библиотеката, продължаваща и след завършването на грандиозните строежи, е „история“, която заслужава да се разкаже, защото красноречиво говори за своеволията на архитектите, превърнали се в чиновници бюрократи. **В края на юбилейната за НБКМ 1978 г. става ясно, че положението със строежа е безнадеждно**. Заради НДК разширението на Библиотеката се отлага чак за 1984 г. В подготвения нов градоустройствен план за „центъра“ разширението на Библиотеката не фигурира и „Софпроект“ протака изработването на работните проекти.

Тогава Калайджиева решава **да спечели за каузата на Библиотеката извънредно влиятелния по това време народен архитект Никола Николов**, проектант на устройствения план „център“. Среща се с него, показва му скицата на Цолов и Васильов за бъдещото разширение и му предлага той да се заеме с цялостното проектиране на обекта. С това цели да го заинтересува, за да включи разширението в градоустройствения план и да го осъществи, както са го предвиждали авторите на проекта през 30-те години. Не на последно място, големият колектив, оглавяван от архитект Николов, би бил в състояние с бързи темпове да разработи всички работни проекти. Тази постъпка, продиктувана от отчаяние и безнадеждност, е неетична спрямо арх. Перфанов, който дотогава най-старателно е проектирал. Калайджиева предлага двата колектива да работят по-нататък съвместно. Арх. Никола Николов приема направеното му предложение. Той е очарован от класическото решение на разширението на сградата, оставено като наследство от нашите именити архитекти. Според Николов, със замах и простота те са предвидили „*създаването на един храм на книгата, приближаващ се до античните храмове със своята простота, чистота на формите и изящество*“. Той се наема с разширението и счита, че всичко друго би било крачка назад. Новият председател на Комитета за култура Георги Йорданов дава своята подкрепа: *Заради няколко дървета няма да допуснем да се пречи на развитието на Народната библиотека. Работете по проекта*. След даденото от Йорданов указание, арх. Бербенлиев потвърждава с писмо до директора на НБКМ новото решение: *Намирам за основателна вашата загриженост относно проектирането на обекта „Разширение и модернизация на НБКМ” и включването му в плана за строителството в настоящата петилетка. При така създадената обстановка решихме да възложим на народния архитект Никола Николов ново обемно, градоустройствено проучване за изграждане на втория етап на Народната библиотека „Кирил и Методий“ в духа на основния проект на авторите. От друга страна, разчитаме, че той (архитект Никола Николов) като автор и отговорник на градоустройственото решение на „зона А“, в която попада и НБ, ще предложи и защити пред градоустройствения съвет застрояване, отговарящо на изискванията на програмното задание“.* Бербенлиев декларира, че „*поема всички задължения по възлагане и контрола на проектирането*“. Подобно писмо се изпраща и до ДСО „Софстрой“ и се иска възлагане на проектирането на обекта от „Главпроект“.

През 1981 г. **Калайджиева подава оставка като директор на НБКМ** с надежда, че назначеният след нея ще има по-добри връзки с управниците и ще успее да уреди разширението на сгра-

дата в оригинално предложения му вид. Новият директор Петър Караангов не е запознат с дългата история и перипетиите на проекта. На 14 октомври 1983 г. арх. Бербенлиев свиква **съвещание**, на което (вероятно с много усилия) е осигурил присъствието на отговорни и заети хора като Георги Йорданов – председател на Комитета за култура, Чудомир Александров – председател на Градския комитет на БКП, Петър Междуречки – председател на СГНС, арх. Владимир Роменски – главен архитект на София, Петър Караангов – директор на НБКМ. **Единствена точка в дневния ред е поредната отмяна на проектирането на разширение на НБ.** Арх. Николов не е поканен и не участва. Взема се следното решение: *1) Доизграждането на НБКМ не може да заеме петно, по-голямо от 27 метра източно в двора на библиотеката, следователно не може да се реализира проектът на народния архитект Никола Николов и трябва да се разработи нов. 2) Едновременно с утвърждаване петното за застрояване на разширението, да се определи петно в чертите на столицата за изграждане на депозитариум, в който ще бъдат изградени звена с чисто производствен характер.*

Това скандално съвещание връща проектирането на изходната позиция от преди 15 години. Книгохранилището на НБКМ отдавна е претъпкано, а тя все още не е преустановила дейността си, защото изнася по-старите фондове в склада на ул. „Кирил и Методий“, читалищната сграда в село Богданлия и училищните сгради в селата Бенковски, Подгорие и Осоица. Освен трудностите при доставяне на поискани от читателите библиотечни материали, пръснати извън библиотеката, съвсем реална е опасността от похабяване и унищожаване на тези фондове поради крайно неблагоприятна условия на тяхното съхранение и липсата на постоянен надзор. Проблемът не е само в книгохранилищата. Цялата стара сграда се е превърнала в една тясна черупка, която не позволява автоматизиране на библиотечно-информационните процеси, разгръщане на справочната дейност за правителствените органи, реставриране в големи мащаби на похабените от употреба български вестници и други библиотечни материали, създаване на автоматизирана служба за бързо и акуратно книгозаемане за читателите от цялата страна… изброяването може да продължи. **Сградата се превръща в пречка за по-нататъшното развитие на НБКМ, която през 50-те години е успяла да настигне, а през 60-те да се изравни с най-добрите европейски национални библиотеки.**

Безнадеждната бюрократична машина на Комитета за култура пречи и на построяването извън София на книгохранилище за неприкосновения национален архив на българската книжнина, както и на депозитариум за по-малко търсена чуждестранна литература. След намаляването на строителното петно за разширение на сградата на НБ се взема решение да се построи военновременно книгохранилище извън София. През 1968 г. Комитетът за култура възлага на районна проектантска организация от София да разработи проект за такова хранилище в землището на село Чурек. Щабът на гражданската отбрана обаче два пъти сменя указанията си за местонахождението и два пъти се разработват нови проекти с пълни проучвания и съгласуване със съответните организации и учреждения. Това отнема 10 години и въпреки проектната готовност строежът се отлага поради запълнения капацитет на строителните организации. Най-после **в село Осоица, където в училищната сграда е настанен архивът на българската книжнина, през 1980 г. започва строежът на фондохранилището**. **Той така и не е завършен досега**. За депозитариум на стара чуждестранна литература ръководството на НБКМ още през 1970 г. прави официални постъпки пред Дирекция „Архитектура и благоустройство“ на Столичния народен съвет за строително петно от около 10 000 квадратни метра в чертите на София. Разработва строителна програма и я представя в Комитета за култура, където се назначава комисия за избор на терен. Комисията предлага петно на 6-ти километър на Цариградско шосе, като препоръчва част от петното да се използва за търговска база на „Печатни произведения“. Дирекция „Архитектура и строителство“ на СГНС дава съгласието си, но впоследствие отменя решението си и препоръчва да се търси ново строително петно. През 1972 г. комисията търси терени в района на село Обеля и село Казичене. Окончателно избо-

рът се спира на Обеля, но селото оспорва отчуждаването на земята. Библиотеката прави трето настойчиво искане, но и то остава безрезултатно. Така **не се решава и въпросът за депозиториум.**

Такава е хронологията на фактите и данните за ликвидиране на книгохранилищната криза, една изгубена битка с бюрокрацията и безотговорността, водена в продължение на 15 години. След оставката си бившият директор на НБКМ Константинка Калайджиева продължава да анализира фактите (изложени по-обстойно в публикацията „Материали за историята на Народната библиотека 1878–1978“ (с. 36–43) и търси причините. Свиканото набързо съвещание през 1983 г. и дадената на него нетърпяща възражение директива ѝ дава основание да твърди, че цели 15 години е симулирано проектиране на разширението без истинско намерение строителството да се реализира. Единици са били посветените в тази нечистоплътна игра. Калайджиева си спомня със задна дата, че на всяко съвещание на Постоянния и на Върховния съвет на Съюза на архитектите, когато се разглежда разширението на Библиотеката, винаги пръв взима думата арх. Рангелов, заместник-завеждащ отдел за архитектура и благоустройство при ЦК на БКП, за да даде тон на изказванията. Неизменно той твърди, че ще бъде престъпление да се допусне унищожаването на вековни дървета в парка (става дума всъщност за принадлежащ на НБ двор), че ще бъде градоустройствено престъпление в центъра на София да се строи книгохранилище, че ако в краен случай се вземе решение за разширението, то трябва да бъде долепено до сегашната библиотечна сграда и да не бъде по-широко от 12 метра в източна посока. За архитектите с чиновнически манталитет изказването на Рангелов е било индикатор за партийната линия, към която са ориентирали поведението си.

Тъжна е равносметката, че първото правителство на следвоенна България намери средства, за да достроi НБ и с това даде зелена светлина за нейното развитие. Можеше и да не бъде така. Например разрушената по време на Втората световна война Национална библиотека в Белград получи нова сграда едва през 1975–1976 г. И точно когато нашата НБКМ се превърна в изключително деен и полезен за обществото институт, отеснялата сграда като стара черупка попречи на по-нататъшното ѝ развитие – не защото държавата не можеше да отдели средства, а поради неразбиране на приоритетите и действителните нужди на българската култура.

„Преходът“: 1989–2014 г.

За разлика от основните дейности на НБКМ, които са в отлично състояние, „Преходът“ получи много тежко наследство по отношение на сградния фонд – претъпкано книгохранилище в основната сграда, в която няма място за нови постъпления, временни книгохранилища в приземния етаж и в подпокривното пространство на основната библиотечна сграда, наети училищни и читалищни сгради в околностите на София. За всички „временни“ книгохранилища се използват дървени вместо метални стелажи. През цялото ѝ повече от вековно съществуване в НБ не са създадени елементарни климатични, хигиенни, температурно-влажни, светлинни и други условия за опазване на книжните ѝ фондове. Въпреки положените огромни усилия от страна на библиотечното ръководство, разширението на сградата се осуетява. Започнатият през 1980 г., след много перипетии строеж на военновременно книгохранилище в село Осоица се преустановява поради недостиг на финансиране и липса на строителна организация с капацитет за такова строителство.

За съжаление новите ръководители на НБКМ пропускат редица възможности, които биха могли да се използват поне за частично преодоляване на кризата. Финансовият колапс, в който изпада Библиотеката през първите години на прехода, прави нереалистично очакването да бъде възобновено скъпото разширение на сградата.

В тези условия обаче възобновяването на **започнатия през 80-те години строеж на книгохранилище в село Осоица (община Горна Малина, Софийска област)** би било реално осъществимо, но не са предприети никакви действия за това. **Започнатият строеж се амортизира с годините и вече е негоден за довършване**. Останките му загрозяват селото и не се вземат мерки дори да бъдат разчистени.

Незавършеното книгохранилище – село Осоица в края на 2014 г.

В съседство с незавършения строеж се намира **солидна училищна сграда, предоставена на Библиотеката от кметството на село Осоица**. Там се съхранява неприкосновеният архив на българската книга за периода след 1944 г., който се поддържа редовно, методично, в образцов ред, за да бъде запазен за поколенията. **Покривът на училището има нужда от ремонт** и теч повреждa част от уникалния фонд Дисертации от Архива на българската книга. **Кметството на Осоица е недоволно както от изоставения строеж, така и от неподдържането на предоставената училищна сграда и с пълно право настоява Библиотеката да освободи училището**, което е използвала в продължение на четвърт век. Необяснимо е, че Министерството на културата и НБКМ не правят постъпки за закупуване на училищната сграда, нито предлагат увеличение на наема. Изпусната е възможността да се запази една солидно построена сграда извън София.

Започва трескаво търсене на нова сграда, където да бъде преместен неприкосновеният архив. Тогавашният заместник-министър на културата Надежда Захариева търси неизползвани училищни сгради, въпреки че през тези години поради съкращаване на войскови части у нас има доста празни казармени помещения. Изборът ѝ се оказва неподходящ – **училището в село Мещица (Пернишко) се намира в стара, строена с гредоред, непригодна за книгохранилище сграда**. Към това се прибавя и лош късмет – селото попада в епицентъра на **земетресението през 2012** г. в Пернишко. Появяват се **застрашителни пропуквания**, за които алармира и вестник „Преса“. Вместо да използва земетресението, за да се мобилизира общественото мнение за тежката книгохранилищна криза в Библиотеката, директорът Боряна Христова в интервю за вестник „Преса“ заблуждава, че пострадалият от земетресението библиотечен книжовен фонд не е част от неприкосновения архив на Библиотеката.

Следва ново прехвърляне в **незавършената сграда в квартал „Изток“, ул. „Г. М. Димитров“, 52 (зад сградата на Първа инвестиционна банка), безвъзмездно предоставена на НБКМ още през 90-те години**. Строежът е проектиран от БДЖ, но поради финансови затруднения не е завършен. По това време се извършват и други подобни прехвърляния, например на Държавно архивно управление, което бързо успява да усвои за хранилище получената недовършена сграда. Не е такъв случаят с Библиотеката. Довършването на подарената сграда в кв. „Изток“ се забавя поради липса на средства. През първите години се предвиждат суми за довършване на строежа: през 1992 г. – 2 300 000 лв.; 1993 г. – 4 500 000 лв.; 1994 г. – 8 500 000 лв.; 1995 г. – 8 400 000 неденоминирани лв. Благодарение на това в усвоените етажи се преместват печатницата, книговезницата и част от архива на българската книга с перспектива да бъде пренесен

Незавършеното книгохранилище в кв. „Изток“ – София от края на 2014 г.

изцяло на едно място. След 1996 г. обаче Министерството на културата не отпуска повече средства и не урежда формалностите, свързани с узаконяването на собствеността. **Сградата и досега не е довършена**.

Не е разбираемо защо се допуска без план и организация да се прехвърля (а всъщност да се изхвърля) архивът на българската книга от село Осоица в село Мещица и оттам в сградата в софийския квартал „Изток“. **В историята на НБ такова хаотично пренасяне е извършено само веднъж – през 1944 г. при усилените бомбардировки над София**. Когато обаче през 1946 г. се извършва пренасянето на библиотечния фонд от приземията на съдебната палата в новостроящата се сграда на НБ, тази операция се извършва образцово, по предварителен план, с осигурен превоз от правителството, с временно наети надничари, с цел да се запази всяко оцеляло от бомбардировките листче.

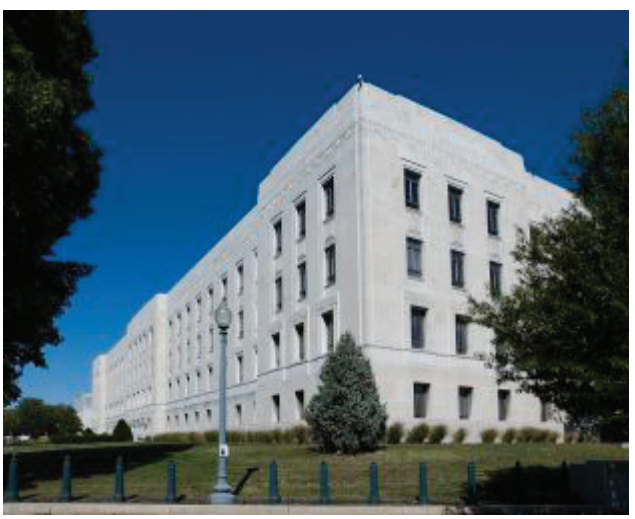
В миналото директорите на НБ – Пенчо Славейков, Стилян Чилингиров, Божан Ангелов, Велико Йорданов, Райчо Райчев – не само че лично отправят директни обвинения към безхаберието на поредното правителство, но и организират големи акции в печата, в които участват видни културни деятели, за да създават обществено мнение, стряскащо правителството. **Сега, в началото на 21 в., НБКМ тихомълком изпраща за претопяване стотици томове подвързани чуждестранни периодични списания, поддържани редовно десетилетия, за да освободи няколко десетки линейни метра в книгохранилището. Това е финансово и културно престъпление, за което няма кой да потърси сметка.** Министерството на културата е доволно, че НБКМ не протестира, не вдига шум, както например правят театърът в Смолян или кинодейците.

Докато у нас за всичко това се пази „благоприлично мълчание“, светът с небивали темпове и мащаби строи нови сгради за нуждите на националните библиотеки – въпреки апокалиптичните прогнози за отмиране на Гутенберговата ера и настъпване на безкнижно общество. Културните страни се стремят да запазят своето писмено културно наследство, като същевременно въвеждат усилено новите технологии. Интересно е да се отбележи, че без да се жалят средства, за новите библиотечни сгради се отделят централни, скъпоструващи терени в столичните градове.

На Капитолийския хълм срещу Белия дом правителството на САЩ построи през 1980 г. третата сграда на Конгресната библиотека, фактическата национална библиотека на Съединените щати, която е най-голямата държавна сграда след Пентагона.

Сградите на Конгресната библиотеката във Вашингтон

Новата сграда на Британската библиотека, завършена през 2000 г. също е най-голямата обществена сграда, построена във Великобритания през 20 в. върху 112 000 м^2, на 14 етажа, от които 9 са под земята. Построена е на централно място в Лондон, съхранява 150 000 000 библиотечни единици, като ежегодните нови постъпления възлизат на 3 000 000 тома. Книгохранилището е снабдено с 625 километра лавици.

Новата Британска библиотека в Лондон

През 2000 г. бе завършена новата сграда за Руската национална библиотека в Санкт Петербург, за която бе отредено място в центъра на града, в парка на културата.

Руската национална библиотека в Санкт *Петербург*

В центъра на Париж бе построена огромната модерна нова сграда на Френската национална библиотека. Сградата е строена от края на 1980 до 1995 г.

Френската национална библиотека в Париж

За Австралийската национална библиотека в Канбера са построени 4 сгради за 8 000 000 книжовен фонд. Основната сграда е завършена през 1993 г.

Австралийската национална библиотека в Канбера

В Сингапур през 2005 г. бе открита 10-етажна сграда на националната библиотека, предвидена за 20 000 000 книжовен фонд.

Сингапурската национална библиотека

Естонската национална библиотека в Талин

Нови библиотечни сгради бяха построени и в редица по-малки европейски държави, например през 1990 г. в Естония, през 2004 г. в Исландия.

Импозантната красива сграда на двореца в Будапеща дълго бе преустройвана специално за изискванията на Унгарската национална библиотека и бе завършена през 80-те години на 20 в.

Унгарската национална библиотека в замъка Буда на река Дунав

Египетската библиотека „Александрина“ в град Александрия на Средиземно море

За националните библиотеки в редица арабски страни (Сирия, Алжир, Иран) през последното десетилетие на 20 в. бяха завършени нови сгради.

През 2002 г. в Египет, на мястото на прочутата антична Александрийска библиотека бе построена огромна сграда – новата библиотека „Александрина“.

Напълно бяха преустроени или построени разширения към съществуващи-

те сгради на националните библиотеки в Швейцария, Шотландия, Швеция, Финландия, Норвегия, Испания, Чехия. Особено сполучливо бе разширението на Датската кралска библиотека в Копенхаген с пристройка от черно стъкло, поради което я наричат „черният диамант“, завършена през 1999 г.

Датската кралска библиотека в Копенхаген

През 21 в. добре организираната държава очаква от националната библиотека да осъществява важна и полезна мисия в полза на обществото – да опази за поколенията писменото културно наследство на нацията и да съхрани нейната идентичност в глобализиращия се свят; да осигурява достъп до световните дигитализирани информационни масиви, помагайки на обществото да ги използва и да ги превръща в знание.

Държавата, от своя страна, осигурява сградата като една от предпоставките за изпълнението на тези функции с общонационално значение. Така постъпват добре управляваните държави с вековни културни традиции и със съвременна концепция за перспективно развитие в бързо променящия се свят. България за съжаление не може да се причисли към тези страни. **У нас необходимостта от съвременна национална библиотека не е осъзната и държавна политика няма. Често сменящите се правителства нямат нито интерес, нито време да създават и следват политика с трайно национално значение в която и да е сфера**. Поради абдикирането на държавата от нуждите на културата през последните десетилетия у нас не се строят сгради за културни институти. Построени бяха ненужен брой **супермаркети и молове, големи бизнес сгради и скъпи жилища за спекулативни продажби**. В голяма част от тях се гонят ветровете. Това хаотично строителство се извърши **без градоустройствен план и бе пропуснат шанс София да се превърне в красива столица**. И докато във всеки супермаркет климатичната инсталация е ежедневие, вече 140 години българското писмено наследство загива без нормално книгохранилище с подходящи климатични условия. Във временните книгохранилища температурите се променят от -30° С през зимата до +40° С през лятото – амплитуди, които никоя хартия не може да издържи.

Нека бъдем реалисти и се простим с надеждата, че в обозримото бъдеще сградата на НБКМ ще бъде разширена, както далновидно преди 80 години са предвиждали нейните проектанти. Този шанс бе пропуснат по времето, когато българската държата отделяше достатъчно средства за културата. Неспособността да се използват сегашните условия и възможности ще бъде не по-малък грях. Съкращенията в състава на армията освободиха солидни казармени помещения, а и други започнати и недовършени големи сгради. Те могат да бъдат преустроени в годни книгохранилища. Така България няма да бъде сред културните страни, построили красиви съвременни сгради за своите национални библиотеки, но **нека поне не бъдем държава, която в мирно време безвъзвратно унищожава собственото си културно наследство. Цялата 140-годишна история на Националната библиотека е упрек срещу безхаберието и безотговорността, които сме допускали и допускаме. Поколенията ще ни съдят за това.**

ИСТОРИЯ НА НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА
„СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ 1944–1978
и въпроси за съвременното ѝ развитие

Константинка Калайджиева

е-издание
ISBN 978-854-523-159-9

Издателски редактор Мария Личкова
Техническа редакция Василка Стефанова